

G. G. MEHTA (જામ.)

Professor of Phrenology

તમે કહી તમારે મસ્તક તપાસાવ્યું છે ?

ન તપાસાવ્યું હોય તો, અવશ્ય એક વખત તપાસાવી

મસ્તકનિવાની મદદન શોધની

અવશ્ય ખાતરી કરી લુઓ.

મારી ફી-મૌખિક તપાસના રૂ ૨ લેખીત તપાસના રૂ ૫ વીઝી ફી રૂ ૧૦

Have you ever had your head examined ?

If not come to me;

I will tell you what you are
and what you can do or be

My charges:- Rs 2 for Oral Examination

Rs. 5 for Written statement

No 151, Buzargate Street, Fort,

BOMBAY

હરિલાલ ગોવિંદજી મહેતા.

અમે રૂના તૈયાર તેમજ વાવણના સોદા, દલાલી, મુકાદમી અને મીશન એજન્ટ વિગેરે સર્વ પ્રકારનું કામકાજ ધણીજ ખાત્રી અને વિશ્વાસ પાથક રીતે કરીએ છીએ.

અમારા કાર્યની એક વખત ખાત્રી કરવા અવશ્ય વિનંતિ છે.

હર્સ માટે લખો અથવા જાતે મળો,

હરિલાલ ગોવિંદજી મહેતા.

ટેલીફોન નં. ૨૦૯૦૧.

ટેલીગ્રાફિક એડ્રેસ.-રામફલાદી.

નંબર ૧૫૧ બજારગેટ કોટ-મુંબઈ.

0:

Tele No. 20901.

Tele. Address:- "RAMFALADI"

HARILAL GOVINDGI MEHTA.

Cotton Brokers & Commission Agents.

We execute all sorts of Cotton Business very promptly
and in a most trustworthy manner.

A TRIAL, ALWAYS SOLICITED.

FOR TERMS, APPLY OR SEE PERSONALLY

At No 151, Bazar Gate, Street Fort,
BOMBAY.

પ્રસ્તાવના.

૧ ૧૯૧૯ ના માર્ચની તા ૧૬ નીએ “માનવશાસ્ત્ર અથવા મરતકવિજ્ઞા અને મુખસામુદ્રિક શાસ્ત્ર.” એ નામનો માગે ગ્રન્થ બહાર પડ્યો. આ ગ્રન્થના બીજા ભાગના પ્રકાશ આઠમાની અદર કામચુત્ત અથવા કામશાસ્ત્ર (Sexual Science) સંબંધી મરતકવિજ્ઞાના નિદાનનો અનુસરી એક ગ્રન્થ પ્રસિદ્ધ કરવાની માગે આત્મીય આ દર્શાવી હતી કે એનુ ગ્રેવન દુ ત્યારથી આજ સુધી લગભગ દસ વર્ષ થયા કરી રહ્યો હતો, એ માગે પ્રબળ ઈચ્છાઓ, સહાયો કે વિચારણાઓને સ્વયં સ્વરૂપે એક ગ્રન્થના આકારમાં આજે દસ વર્ષના સગત સેવન પછી, “જીવનસૂત્ર” ને નામે પ્રસિદ્ધ કરવા ના નમ્રતા સમિપાન થયો તેને માટે પ્રથમતો એ પરમ પિતા પરમાત્માનો આત્મ આભાર થાનુ છે તેની કૃપાવિના આપણાથી શુ બની શકે તેમ છે ! !

આ ગ્રન્થનો વિષય, એ કામશાસ્ત્ર અથવા “Sexual life of Man & Woman” ત્રીપ્રકારના સૂત્ર-જીવનના અનેક બાકી પ્રકારો સાથે એ અનેક પ્રકારના સંબંધો ધરને છે, તે સર્વનુ સર્વ રીતે વર્ણન કરવું, અને તેના બધા વિષયો ઉપર અભ્યાસનો પ્રકાશ પાડી શકે એના એક સર્વાનુસાર ગ્રન્થને બહાર પાડવા એ કાર્ય, ખરેખર દુ મને પોતાને બંધે સમજતું છે તે પ્રમાણે તેમજ માનવસમાજની તેમજ સામજ્યધારણની વર્તમાન સ્થિતિ અને અવસ્થા બેળા તો, દુ મારી ગાંઠની બંધારણ મળુ છે કિન્તુ સમય સિધ્ધિ અને આસપાસના પ્રસંગો એના ને બાળતો સિદ્ધાન્તરૂપે માનવ જનસમાજ સંબંધી રચી કરવાની મન પ્રથમ અત્યંત જાણી, તેના સર્વ વિષયોનું પ્રસંગવાર સ્પષ્ટિકરણ કરવાનો મેં યથાશક્તિ આ ગ્રન્થદ્વારા પ્રયત્ન કરેલો છે

૨. “જીવનસૂત્ર” (Sexual life) સંબંધી વિજ્ઞાનના વિષયને ઉદ્દેશીને, આપણા પ્રાચીન આર્ય સંસ્કૃતિઓએ અનેક પ્રકારના ગ્રન્થોની ચોળાઓ, ચોળાઓની મહિમાનુસાર અને તે તે જગતના રીતરિવાજ તથા દેશ કાળ અને જ્ઞાનને અનુસરી, માનવ સમાજના દ્વિતીયાવર ને અનેક સ્વરૂપે તેઓને ચોળેની વણ્યા છે, તે સંબંધી વિચાર કરતા આપણને એકવુ તો સ્પષ્ટ કહેતું જ પડશે કે જીવનના સત્ય સૂત્ર સાથે સંબંધ રાખતા આ સૂત્રજીવનના વિષયનુ મહત્વ તેઓ બહાર યથાવિધિ સમજવા હતા, એટલું જ નહીં પણ માનવસમાજના દ્વિતીયાવર આવા એક અત્યંત મહત્વ, ગોપનીય, અને સ્વસ્થપુત્ર વિષયનુ વિવેચન સુમતુર, સુચરિત, આકર્ષક અને દિવ્ય રીતે માનવ સમાજના ઉત્તમ પ્રકારનો સ્વ ઉત્પાદન કરી શકે તેવી સર્વાનુસાર છતાં દ્વિતીયાવર અને મધુર સ્થાવરમા જેવી રીતે સ્પષ્ટ કરવું, તેની સર્વોત્તમ પદ્ધતિ પામુ પ્રાચીન કાળનો વિદ્વદ્વર્ગ અદ્યતન રીતે ભણતો હતો. રસ, રસિકતા, રસ-સંબંધિ, રસગાત્ર, રસરસ, અને સ્વસ્થપુત્ર આદિ એવા વિષયોપરના તેઓના વિવેચનો ઉપર ધ્યાન આપતા આજથી બાળતો તો આપણને સદૃશ પ્રત્યક્ષ થાય છે કે શ્રેય, શ્રીય, પુરુષત્વ, અને તેઓના પરસ્પરના સંબંધો વિવેચેને યથાનુ સમજવામાં અને સમજવા પડી તેઓને જનસમાજ સમજા ગ્રન્થાકારરૂપે પ્રસિદ્ધ કરવામાં ને અમમદિ અને અનુપમ માતુર્થ તેઓએ વાપરેલ છે તેને માટે આપણે જનસમાજ હમેશા તેઓને સન્માન આપીએ છીએ અને સદૃશ એ કે તેઓના ગ્રન્થોના અનેક પ્રકારના વિષયોની સમજના, એવી તો નિવિધિ અને વિધિન રીતે ચોળાયેલી માણુમ પડે છે કે જીવનસૂત્રના આ વિષયને સારીરશાસ્ત્ર, (Anatomy) સારીરવિજ્ઞાન શાસ્ત્ર (Physiology) કે માનસશાસ્ત્ર (Psychology) અથવા મરતકવિજ્ઞા (Phenology) એવા વર્ગોપનાયકોના વિશેષ અરો પ્રચિત પામેલા શાસ્ત્રોને આપણે તેઓના ગ્રન્થોના અનેક વિષયોની ચોળા થયેલી આપણને માણુમ નહીજ પડે, છતાં પણ અનુભવગત જ્ઞાનને અંગે તેઓએ ને ને અનેક વિષયો લઈ આપણુ ધ્યાન ખેંચેલ છે, તેમાના અનેક વિષયો તો ખરેખર ઘણાજ ગતવ્યના, સહજ અને માનવ સમાજના દ્વિતીયાવર ખરેખર અતિ અગત્યના જ છે

૩. કામશાસ્ત્ર સંબંધી સંકૃત ગ્રન્થો.—

સરકૃત સાહિત્યની અદર આ વિષય સંબંધી અનેક ગ્રન્થો છે. પણ તે સર્વનો મુખ્ય આધારભૂત ગ્રન્થ સર્વ લેખકોની પ્રેરણાના મુળ આધારરૂપ પડે તો વાસ્તવ્યપૂર્વક કામસૂત્રના વિજ્ઞાન રચી, એક કદા વિના શકે તેમ નથી. આ ગ્રન્થના પ્રકારો સૂત્રો અને વિચારો વિવેચેની સકલતા એવી તો મનુ, સુતર, બૃહસ્પતિ, વગેરે દુર્ગી છતાં વાળીયે મૂલ્ય

અને સ રામદી તેમજ સર્વોચ્ચ છે કે એ પ્રત્યુત્તર મરનોકન કરતા આપણને તેણે સરોચક માં આપ્યું અનુદર માંથી અનુદત પ્રકારના માન અને બાકિમાનની સર્વોચ્ચ દત્તિ પેદા થયા વિના રહીશ તદ નહીં

પરંતુ આ અન્યના વિષયો સરૂત બાકાની અદર વચ્ચેયા દોવાથી આપણા જેના માન અન્યાગાકર્યા સચિદ સરૂતજ પડિતો સિવાય એ અન્યના વિષયો તેમજ તેની મહત્વપૂર્ણ ચેત્તવ્યથી દરના મુલકદરને ધબકામેદા બાજ અને ખાસ કરી સામાન્ય જનસમૂહ તે વડન અજાન છે વધી અગ્રેષ્ઠ બાકામાં તેનું જાણવતર છે, ખા એ મૂળ પ્રત્ય કે બાપાનતર પણ 'For Private circulation only' માન ખાનગી પ્રચાર માન દોવાથી તેમજ મુલની અધિકતાને લઈ જનસમૂહના સામાન્ય વર્ણને તે મળીએ જ્યેષ્ઠ છે

૬. આ અન્યની અદર લગભગ ૧૩૫૦ રોકા છે અને તેઓને અનેક વિભાગો અને પ્રકરણો તથા પેદાશોમાં વિભક્ત કરવામાં આવેલા છે આખા અન્યને સાત વિભાગ ૩૬ પ્રકરણો અને ૬૪ પેદાશોમાં વિરત્ત કરવામાં આવેલ છે. વાતચાલન મુનિ કે જેના નામથી આ અન્ય પ્રસિદ્ધ છે તે સળધી વિશેષ કાર્યપત્ર માદિની મળી રાકતી નથી પણ તેનું ખર નામ મદિલનાગ અથવા અંદાન હતું અને વાતચાલન તેના કદળની જોળખ હતી એમ ધારવામાં આવે છે પ્રત્યોનકાળના આશ્રય અને અન્ય અન્યકારના મતો અને વિચારોના આધાર લઈ તેણે આ અન્યના વિષયની જગતના કચણા મંદિ ચેત્તવ્ય કરી છે આ અન્ય ઉપર સરૂતમાં જયમગલ દેવીની દીકા છે, જે ધણીમુદર છે સુત્રવૃત્તિ નામની બીજી દીકા છે પણ તે એટલી સારી અને ભાવમાલક નથી વાતચાલનકામસુતનું એ અગ્રેષ્ઠ બાપાનતર છે તે પ્રાધવેદ સરકુલેશન" ના ઉપમા મઈ માઇ રચયેથી લખ્ય થઈ શકે છે આ અન્યમાં સાત પ્રકરણો નીચે પ્રમાણે છે

૧ માંસરણ અધિકરણ ૨ સામપ્રયોગિક ૩ કન્યાસમપ્રયુક્તક (સ્ત્રીપુરુષોના સયોગ અને સલોગ પ્રકરણ) ૪ ભાર્યાધિકારિક (સ્ત્રી કતવ્ય) ૫ પારદારિક (પરસ્ત્રીગમન) ૬ ધૈરિક (વૈશ્યા પ્રકરણ) ૭ ઔપનિષદિક વિષય (ઔપધ્રપ્રયોગ ઇત્યાદિ.)

આમાંથી પ્રથમના ચાર પ્રકરણોના વિષયો ઘણા સુદર રીતે યોગ્યતા અને અતિ મહત્વપૂર્ણ છે.

૨ "અનનગર" રચયિતા કંટયાજીમહી—અન્ય સુદ છે પ્રકરણોની રચના સારી છે ભાષા પણ મધુર છે સામાન્ય વિષયો કામશાસ્ત્રને જ લગભગ મળતા છે

૩ "રતિમજરી" —

૪ "રતિરત્નપ્રદીપિકા" મૂળ લેખક દેવરાજ મહાનૈય — આ અન્યમાં સાત અધ્યાય છે તેમાં કુલ ૪૭૬ રોકાની અદર કામશાસ્ત્રના અનેક વિષયો વર્ણન સુદર મનુર અને સરલ શ્લોકોમાં આપવામાં આવેલ છે કામશાસ્ત્રના કાર્યપત્ર અન્ય કરતા આ અન્યનું સરૂતવ ઘણુંજ સરળ અને વિષયનું વર્ણન કરવાની શૈલી પણ ઘણીજ પદ્ધતિ પૂર્વકની છે મૂખ્ય મૂખ્ય વિષયો સમગ્ર વર્ણન તેા કેવળ વાતચાલન કામસુત તેમજ અનનગર આદિ અયોના જેવુંજ લગભગ સર્વાંશે છે માન અજાણતા તેનું અગ્રેષ્ઠ બાપાનતર આપવામાં આવેલ છે એ ખાસ વિશેષતા છે અથવા વિષયોની યોગ્યતાની ધણી સુદર છે અને ખાસ તરર પદ્યોજ વિવેચન ટૂંક અને મનુર શ્લોકોમાં આપ વામાં આવેલ છે તમજ અન્યનું બધારનું જેવા કામશાસ્ત્રસળધી સર્વ અન્યોના સારૂપ અગત્યના અરોનું વર્ણન એકત્ર કરી સરસ રૂપમાં પ્રસિદ્ધ કરવાના પ્રયાસરૂપ આ અન્ય હોવ એમ સ્પષ્ટ જણાય છે પરંતુ વાચવા લાયક છે અગ્રેષ્ઠમાં તેનું જાણ તર પાડત કે રજારવામી આયનગર પુસ્તકાલય ગવરમેન્ટ લાન્સિરી મૈસુર-દ્વારા કરવામાં આવેલ છે અન્યનું મુલ પણ માત્ર રૂા ૩ છે

૫. રતિનહસ્ય— આ અન્યનો લેખક કુકોક નામનો એક વિદ્વાન હતો વેણીદત્ત નામના રાજતુ વિત રતન કરવા માટે તેણે આ અન્યની રચના કરી હતી એમ કહેવાય છે આ અન્યનું હિદિમાં બાપાનતર અનેક વર્ષો પહેલાં થેડું જ્યારે તેના લેખક તરીકે મનુ નામ પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ હતું ત્યારથી પદશાસ્ત્રના નામથી ; એ અન્ય પ્રસિદ્ધ છે આ અન્યની અદર ૮૦૦ રોકા, દસ પ્રકરણમાં વેચાલેલ છે પદ્મિનિ, ત્રિપિણી શખિની

અને દર્મિની આદિ સ્ત્રીઓની ચાર સામાન્ય ભગિઓનું વર્ણન તેમજ અમુક વિધિ અને અમુક સમયે જુદા જુદા પદની સ્ત્રીના અમુક અનન્ય રસ કાવતરી કામની પ્રદિપ્તિ થાય છે, એનું વર્ણન કરનાર આ પ્રથમ લેખક છે. અત્યંત વાસ્તવ્યન ધમ્મનુવની નાદ એ સુખધમા બિચુલ કાવત્રાનું વર્ણન કરનાર નથી લેખક પોતે જાણે છે તે પ્રમાણે તેને ઉપગ્રહ જાતના—ગોળિકાપુત્ર અને નદિકાદેવ કે જેના નામે વાસ્તવ્યધને પણ પોતાના અન્યમાં મુદત્યા છે, તેના અવાનુન એ તેને સમુદ્ધ છે પણ એમાં તરત્તમ માત્રીય રીતે કેટલું છે તે વિચારણીય છે.

૬. નાગરમ્પરમ્પર—પદાશ્રી નામના વિદ્વાનનો રચેલો આ ગ્રંથ છે આ ગ્રંથ ધી સુભત્તી પ્રીતીમ પ્રેમના મધિકે માત્ર જાનની પ્રવાસે મૂળ સરૂત રચેલો અને તેપત્ની દીકા સહિત ઇષ્ટાદી તૈયાર કરેલ છે. દીકા અને ઇષ્ટાદી વિશે પણ ઉનમ છે કામસાત્તની સાથે સુખ સખનાર લગ્નના આદીરોક વિવિધ વિષયોનું વર્ણન સુદર સ્વેદમાં કરનાર આલેખ છે. એમાંનું સરૂત પણ અન્ય ગ્રંથો કરતા સુર્ય અને મધુર છે. પણ તેની અદર વર્ણ-વધમાં માત્રા લગ્નમ ધમ્મજાત વિશે તો વાસ્તવ્યન કામસુત્રને જ ધણે અરી અનુસરતા છે. અત્યંત રત્નપરિશ્લ અભિજ્ઞા સુત્રો અને એવા બીજા મેલકા વિષયોનું વર્ણન અન્ય ગ્રંથો કરતા કહક અરી જુદા પ્રકારનું છે. પણ એકદર રીતે જેના કામસાત્તના મુખ્ય વિષયોના અન્ય ગ્રંથોના વિચારો કરતા કહ ખાસ નીનતા જેનું અને ખાસ વિશેષ ઉપસાનિતો કાવચેત છે. આર તેના રચેલોની સર-ચના અને તે પાનું સરૂત મીપાઝ ધણુ સરવ અને કાઠ છે. હતા તેના સમમ વિરથેની અના રતિરત્ન પ્રદીપિકા કરતા તો કાઠ રીતે વિશેષ આકર્ષક છે વિવિધતા પદા અદી રાધાય તેવી તો નથી.

૭. શુભારદીપિકા—લેખક-પદ્મિત હનિદર

૮. મમદીપિકા—લેખક-રૂદેવ—આ ગ્રંથાય અન્ય પાનું નાના મેળા અનેક ગ્રંથો છે. હતા સર્વના વિષયો

વચ્ચમ એકસખાજ છે.

૫. ઇંગ્લીશ ભાષાની અદર જે વાંચવાયોગ્ય ગ્રંથો છે તેનું સામાન્ય દીપણ નીચે પ્રમાણે છે:—

BOOKS ON SEXUAL SUBJECTS.

BOOKS	Rs	Authors NAME
1 Psychology of Sex Vol 1 to VI	Rs 75-0-0	Havelock Ellis
The Task of social Hygiene	Rs 7-7-0	
2 The Sexual Life of Our Times	Rs 21-0-0	Bloch, Iwan "
3 Psychopathia sexualis	Rs 21 14 0	Krafft Ebing R
4 The sexual life,	Rs 15-0-0	Malchow
5 The Sexual questions	Rs 21 14 0	Torel August
6 Psychology and Physiology of sex,		Herbert S
7A The science of New life	Rs 12-0-0	Cowan, John M. D
7 Sanity in sex		Fielding Wm. J
8 True Sex Life and sane sex living (પ્રત્યેક ધણુ સારું અને ઉપયોગી છે)		Long H W
9 Loves coming of age		"
10 Woman, Her sex and Love life		Carpenter Edward,
11 Adolescence		Robinson Wm J.
12 The Art of Love		Hall Stanley G
13 Sex and Life	Rs 30-0 0	W F Robie M D
14 Rational sex Ethics	Rs 35-0-0	"
15 Marriage and Genetics or Law of Human Breeding and Applied Eugenics		"
16 The Creative Science		By Charles A L Reed
		O S Fowler,

અગ્રેષ્ઠ ગ્રન્થોમાં જ્યાં ગ્રન્થો કાંઈ એકસરખા પ્રકારનું વર્ણન કરવાવાળા હોતા નથી.

કેદાં કેદાં ગ્રન્થ ગ્રન્થોને માત્ર વૈવેચીય દૃષ્ટિથી જ ત્યાંએ હોય છે, ત્યારે કેટલાક તો દરદો અને તેનાં કારણો તથા ઉપાયોની દૃષ્ટિથી ચોક્કસ હોય છે. ગ્રન્થોને કેટલાક ગ્રન્થોની વિચારદૃષ્ટિ કાળીજ નિરાશ અને સુવંચારી હોય છે. ગ્રન્થોને તેઓ માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી તો કેવળ અવગણ કરતાં એવામાં આવે છે. આવી રીતે એનાં સાદાં, વિજ્ઞાન પ્રર્થ, નીતિ કે Social Science ની દૃષ્ટિથી એનાં અને એવાજ ઉત્તમ અભિપ્રાયથી પોતાના ગ્રન્થોનાં વિષયોની શાસ્ત્રીય રીતે ચર્ચા કરનારા લેખકોની રાંધ્યા અગ્રેષ્ઠ અને અન્ય દેવ્ય અથવા નર્મન આદિ લાપતા દેખકોની અંદર પણ ધર્મીય દૃષ્ટિ એવામાં આવે છે. કાંઈ એવીજ, ફેરિય, ઈલાખલોક, દેવોત, એ એવા કાઉલર, ફેનેલોઇનર ટો ગ્રેરીસ્ટોસ, એ એમ. રીટ અને ટો કાન્સીસ ગોશ્ન તથા હેવલોક એવીસ આદિ જેવા લેખકોની સખ્યા તો ત્યાં પણ દૃષ્ટિ પ્રમુખમાં છે. ઉપર જણાવેલ સુપ્રસિદ્ધ લેખકોના અભિપ્રાયોની ન્યાં ન્યાં અગ્રન્થ અપેક્ષા છે. ત્યાં ત્યાં તેઓનાં સિદ્ધિ અભિપ્રાયોને માત્ર આ ગ્રન્થના વિષયની પુષ્ટિ માટે રજુ કરવામાં આવેલા છે.

૬. આ “જીવનરહસ્ય” ગ્રન્થની અંદર નીચે પ્રમાણે અગિયાર પ્રકરણો છે. પ્રકરણ ૧ જી જીવનનાં મુખ્ય આધારરૂપ શરીરચત્ર—આ પ્રકરણની અંદર મનુષ્યના રચ્ય શરીરની સામાન્ય રચના ઉપયોગિતા, અને તેના અંદર તેમજ બહારના સિદ્ધિ સિદ્ધિ પ્રત્યેક અવયવના કાર્ય ઉપર સામાન્ય વિચાર કરવામાં આવેલ છે. અને એ પ્રકરણના વિષયને પ્રત્યક્ષરે સમજાવવા માટે તેમજ શરીરનાં બહાર બહાર અવયવો અને તેઓની ઉપયોગિતા તથા આનંદીય કાર્ય વિગેરે દર્શાવવા માટે ૨૭ ચિત્રો સહિત રજુ કરવામાં આવેલ છે. શરીરના રચ્ય અવયવો સંબંધી સામાન્ય રચનાનું ચક્ષુચોક્ષ્ય જ્ઞાન આથી અને એ લક્ષ્ય છે.

૭. પ્રકરણ ૨ જી—“આપણું મન અને મસ્તક” નામના આ પ્રકરણની અંદર મનુષ્યના મસ્તકની રચના અને તેનાં બહાર બહાર અવયવો અને રચનો સાથે સંબંધ રાખતાં બહાર બહાર પ્રકારના માનસિક વૃત્તિઓનાં અવયવોનું મસ્તકવિદ્યા અનુસાર અને અધ્યાત્મવિદ્યાના વડે સિદ્ધાંતોને અનુસરી વર્ણન આપવામાં આવેલ છે, જેમાં મનુષ્યના મનની મૂલ મૂલ સજ્જિઓ અને તેના રચનો તથા કાર્યો સંબંધી અત્યંત મુશ્કેલીની શોધજોગદારના રચાવન કરવામાં આવેલા સિદ્ધાંતોના વિષયને સુતરે સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે.

૮. જીવનપર પ્રેમનો પ્રભાવ—એ આ ગ્રન્થનું ત્રીજું પ્રકરણ છે આ પ્રકરણની અંદર મનુષ્યના મનની બહાર બહાર સમૃદ્ધી પૃથક પૃથક માનસિક શક્તિઓ ઉપર તેમજ શરીરનાં બહાર બહાર અવયવો ઉપર મનુષ્યના પ્રેમભાવની અનુભવ અથવા અસંભવ હાલતથી કેવા કેવા પ્રકારની છટ અથવા અનિષ્ટ અસરો થાય છે અને તેના સમગ્ર જીવનપર તેને પશ્ચિમને કેટલી બધી અગત્યવર અસર થાય છે, એ સચિત્તર વર્ણવવામાં આવેલ છે.

૯. સોશીઅલ અને તેનાં ઉદ્દેશ—આ, પ્રકરણ ચોથાનો ગુણ વિષય છે આ પ્રકરણની અંદર આજ શરીરશાસ્ત્ર, મસ્તકવિદ્યા અને સામાજિક શાસ્ત્ર આદિની દૃષ્ટિથી શારીરિક સોશીઅલ તેમજ માનસિક અથવા અધ્યાત્મિક સોશીઅલ કયુ કહેવાય, તેના શા શા લક્ષણો કે ઈત્યાદિ વિષયોનું સચિત્તર વર્ણન આપવામાં આવેલ છે. આ ઉપરાંત બહાર બહાર ગુણધર્મ રચનાવળી સોશીઅલ શા શા લક્ષણો છે અને મસ્તકવિદ્યા પ્રમાણે તેઓની બહાર બહાર કેવી રીતે કરવી ઈત્યાદિ વિષયોપર પણ કાંઈક તેમજ અર્વાચીન કાળના વિચારોને જાહેર કરી વિવેચન કરવામાં આવેલ છે. આ પ્રકરણની અંદર કુલ સત્તર ચિત્રો છે.

૧૦. સુવર્ણ અથવા પસંદગી—એ આ ગ્રન્થનું પાંચમું પ્રકરણ છે. તેની અંદર મુખ્યત્વે અને મુખ્યત્વે પસંદગી અથવા અસહ્યકાર સંબંધ થવા માટે પસંદગીનાં ગુણોની પરિક્ષા કેવી રીતે કરવી અને એ બાબતમાં મસ્તકવિદ્યા તેમજ મુખ્યસામાજિકશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોનાં અનુભવિક ઉપયોગ કેવી રીતે થઈ શકે એ સંબંધી સચિત્તર વિવેચન આપવામાં આવેલ છે આપણાં ગુણોની સાક્ષિત્યમાં આ વિષયને તદ્દન નવીનત્વ રૂપમાં પ્રથમવાર રજુ કરવામાં આવેલ છે. પણ “પ્રત્યક્ષે કિં પ્રમાણમ્” પ્રત્યક્ષ વિષયમાં પણ સાધ્યપ્રમાણની અગત્ય ક્યાં રહે છે, તે પ્રમાણે એ હોશ આ વિદ્યાના સિદ્ધાંતોને નિષેધકારનાં ચક્રવિચિત્ર પ્રમાણમાં પણ બહાર, ધોતે જાતે તેનાં ઉપયોગ કરતાં શીખશે તેને તે વિષયની સત્યતા અને સદાચ તથા ઉપયોગિતા સ્પષ્ટ નિદિધ થશે. આમજા વિચાર પ્રમાણે આ પ્રકરણ

મનુષ્યો વિષય એટલે તો અજ-બનો અને મહત્વપૂર્ણ છે કે તેવા વિષયનું શાસ્ત્રીયજ્ઞાન, નિરાણો અને કન્યાશાળાઓમાં થાય છેપરે પહેલાંથી પછી ખાસ આપવાની નોંધ પ્રકારની યોજનાઓ સર્વત્ર વિસ્તૃત પ્રમાણમાં થવાની જરૂર છે ત્યારેજ તેનો યથાવત્ લાભ પ્રત્યક્ષ લાઇ શકાયે ખાસ કરી વૈદ્યોને ડાક્ટરો તરફના બનને વર્ષ માટે લગ્નસંબંધી સરટીફિકેટ કેવા પ્રકારના હોવા એઈએ તેની પણ રૂપરેખા આદિ દર્શાવવામાં આવેલ છે.

૧૧. પ્રકરણ છઠ્ઠીની અંદર પરિશીલન (Courtship) નું વિવેચન—કરવામાં આવેલ છે. આ વિષય સંબંધી વિવેચન પણ મરતકવિદ્યાના સિદ્ધાન્તો અનુસાર તત્ત્વ નવીનજ રૂપમાં આપવામાં આવેલ છે આ વિષયનું વિશેષ સ્પષ્ટિકરણ કરવા માટે “હૃદય” એ ગ્રન્થ, સામાન્ય જનસમુદાય અને વિદ્યાર્થી સ્તરીકારેલ અર્થ કરતાં “જીજ્ઞાસુ ભાવના” એ શરીરની અંદરના સ્થાન વિશેષને માટે યોગ્યેત છે, એ સંબંધી વિસ્તૃત વિવેચન આપી તેનું શાસ્ત્રીય પુરાવાવાર વિવેચન કરવામાં આવેલ છે એએ પુરૂષના હૃદયને અને પુરૂષ સ્ત્રીના હૃદયને પ્રાપ્ત કરવા માટે પરિશીલન ક્રિયાદ્વારા જે જે પ્રકારની ક્રિયાઓ કરવાની હોય છે તે સર્વનું દૃઢતા આ પ્રકરણમાં હેતુપૂર્વક વિવેચન કરવામાં આવેલ છે, અને માનવહૃદયના અન્તઃ પ્રદેશમાં યથાવિધિ પ્રવેશ કરવાનો વિધિ યથાસક્તિ આ પ્રકરણમાં દર્શાવવામાં આવેલ છે.

૧૨. પ્રકરણ સતમાની અંદર “લગ્નચોગ્ય ઉમર”—એ વિષયપર સામાન્ય વિવેચન કરવામાં આવેલ છે લગ્નસંબંધદ્વારા સુચક થવા ઉચ્છતા સીપુરૂષોના યુગ્મેની ઉમર ૧૬ અને ૨૨ વર્ષથી નાની નહીજ હોવી એઈએ. એ સિદ્ધાન્તનું આ પ્રકરણની અંદર શારીરશાસ્ત્ર વૈજ્ઞાનિક શારીરવિજ્ઞાન તેમજ મરતકવિદ્યા અનુસાર પ્રતિ પાઠન કરવામાં આવેલ છે જાવી પ્રાજ્ઞોના આરોગ્ય બળ વીર્ય નિવા યશ અને જીવન અહિની પ્રગતિનો આ વિષય સાથે ખાસ માટે સંબંધ છે.

૧૩ પ્રકરણ આઠમાની અંદર ‘સ્ત્રી અને પુરૂષની જનનેન્દ્રિયોનાં અવયવો—(Generative Organs)’ સંબંધી સચિત્ર આપસક વિવેચન કરવામાં આવેલ છે.

૧૪ પ્રકરણ નવમાની અંદર ‘પ્રજનનક્રિયા અથવા ગર્ભાશય સસ્કાર’—એ વિષયનું બહુજ વિસ્તારપૂર્વક વિવેચન કરવામાં આવેલ છે મનુષ્યનું જીવન અમુકજ પ્રકારનું બધાય છે તેનું કારણ શું ? એજ્ઞા બાળપણને ત્યાં જન્મ લેતા ઊકારાઓમાં પણ વિવિધ પ્રકારના જીવનપ્રવાહોના વહનો વિવિધ પ્રમાણમાં વહેતાં જેવામાં આવે છે, તેના સા સા કારણો હેઈ શકે ? વિષયમાં “તુણ્ડે તુણ્ડે મતિર્મિત્તા” ‘કપાળે કપાળે જુદી મતિ’ અને જેટલા વહેવા તેટલાજ પ્રકારની વિષયો વિવિધતા જેવામાં આવે છે, તેના કારણો સા હોવા એઈએ ? ઉત્પાદિ ખાળતો જે જીવનના અનેક પ્રકારના સ્વરૂપોની સાથે ખાસ સંબંધ ધરાવે છે તે સર્વનું સવિસ્તર વર્ણન આ પ્રકરણમાં કરવામાં આવેલ છે સમગ્ર અન્યના પ્રકરણોની યોજના, આ પ્રકરણને સમન્વયવાના ઉદ્દેશથીજ કરવામાં આવેલ છે.

૧૫. માનવ જીવનની ઉત્પત્તિ જેવા સહાન અને બધા ત્રિપયમાં કયા કયા કારણો, કેવી કેરી રીતે, અનેક પ્રકારના કાર્યો સા કારણથી લાગવી રહેલા છે તેનું શાસ્ત્રીય સર્વ વિવેચન, આ પ્રકરણમાં આપવાનો અહીં પ્રયાસ કરવામાં આવેલ છે સંયોગપૂર્વક અને તેની સાથે સંબંધ રાખતી મનુષ્યની અનેક માનસિક તેમજ શારીરિક દશાઓ અને વિધિઓ અને તેમાં યદા ફેરફારોનું સવિસ્તર વર્ણન અને તેવા સર્વ જાણીની પાઞ્જ છુપાઇ રહેલા કુદરતના અનેક પ્રયોજનોનું સવિસ્તર વર્ણન મરતકવિદ્યા સંલેખિકશાસ્ત્ર શારીરશાસ્ત્ર શારીરવિજ્ઞાન, સમન્વયશાસ્ત્ર તેમજ માનસશાસ્ત્ર અને અધ્યાત્મશાસ્ત્રની દૃષ્ટિ આ પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલ છે ખાસ કરી કામરસારંગના સમપૂર્ણ વિષયો માનવજીવનની અનેક શાખા પ્રસાળાઓ સાથે એટલે તો ધર્મિક સંબંધ ધરાવે છે કે તેના પણ ફેરફાર અનુભવના મુદ્દાઓ ઉપરના વિચારોનો સ્વીકાર કરી મરતકવિદ્યાના સિદ્ધાન્તોઅનુસાર તેઓની અંદરના અનુભવના અસીને

પણ સમજાવવાના પ્રયત્નો અને યથાશક્તિ ફરવામાં આવેલા છે. આ ઉપરાંત સંજ્ઞાનનશાસ્ત્ર (Flagship) ની સાથે સંબંધ રાખતા કેટલાક અજાણના મુદ્દાઓ પણ આ પ્રબંધ દ્વારા સાથે જે ધનિષ્ઠ મજબૂત છે તેના પાન ઇલાનિષ્ટ અનેક પ્રસંગોને યથાશક્તિ સ્પષ્ટ કરવાના પ્રયત્નો બહુ મેલેક અરે કરવામાં આવેલ છે.

૧૬. પ્રકરણ દશમાંની અદર 'સમસંબંધ અને વિવાહિત જીવન'—જે વિષયની માત્ર સામાન્ય સ્પર્ધામાં આલેખવામાં આવેલ છે આ વિષય એટલે બધે મદદલો છે કે તેની અનેક પુસ્તકોમાં અનેક સ્વરૂપે સર્જા કરવામાં આવેલ છે અને હજુ પણ તેની સાંસ્કૃતિક સ્વર્ણ અનેક વખતે થવાની જરૂર છે એ ખરું છે. આ જાન્યની અદર માત્ર માનસમુદાયની દૃષ્ટિથી તેનું અવલોકન કરવાની ઈચ્છા હતી પણ અનેક પ્રતિકૂળ પ્રસંગોને હોયે એ વિષયની સ્વર્ણ કરવા માટે બિનફલ અવધાન રહ્યો નથી જેથી તેને માત્ર સાધારણ સ્વર્ણ કરી જતા કરવામાં આવેલ છે. બ્યારે પ્રકરણ અગિયારમાંની અદર "સ્ત્રીઓ અને સસાર" એ વિષયનું પ્રસંગીક નુસાર વારંવારનું સૂત્રને આધારે વર્ણન કરી મરતકરિયા સાથેના તેના સંબંધ સ્પષ્ટ કરવામાં આવેલ છે.

આ જાન્યના સમગ્ર વિષયોનું વર્ણન ખાસ કરી માનસશાસ્ત્ર અને મરતક વિદ્યાના સિદ્ધાન્તો અનુસાર કરવામાં આવેલ છે જેથી પ્રથમ દિશામાં સામાન્ય વાચકવર્ગને એ વિષય સમજાવવામાં અનુકૂળ અનુકૂળ પ્રકારની મુદ્દાઓ ઉપરિચિત થાય એ તર્જન સ્વાભાવિક છે. પણ આ જાન્યના પ્રથમના મે પ્રકરણના વિષયો યથાવત સમજાવવા પણ અને ખાસ કરી મરતકવિજ્ઞાના વિષયો સામાન્ય પશ્ચિમ યથા પછી સમગ્ર જાન્યના વિષયોને સમજાવવામાં બહુ સુલભતા પ્રાપ્ત થશે એમ માને માનવું છે.

૧૭. આ જાન્યનો સમગ્ર વિષય—પ્રખ્યાત અંગે 'કામશાસ્ત્ર' જેવા વિષયો સાથે અતિ ધનીય સંબંધ ધરાવે છે આપણા પ્રાચીન ગ્રામ જાન્યો ચરક સુશ્રુત મનુસ્મૃતિ અને વેદ તથા ઉપનિષદાદિ શાસ્ત્રોની અદર પણ આ 'જીવનરહસ્ય' સાથે સંબંધ રાખતા અનેક વિષયોની પ્રસંગીકસર અનેક સ્વરૂપોમાં ગંભીરતાપૂર્વક સર્જા કરવામાં આવેલ છે આમાંથી જે જે વિચારો આ જાન્યના વિષયોનું સ્વરૂપીકરણ કરવા માટે અને અન્યત્ર અન્યત્રના, સાંસ્કૃતિક તેમજ વિચાર કરવા સ્વીકારના યોગ્ય લાગ્યા છે તેવા સર્વ પ્રમાણોને યથાશક્તિ સમજાવ કરી દેને પ્રકરણ સાથે પ્રકરણની સરજાવળી ભૂમિકારે સંબંધ યોગ્ય આ જાન્યના વિચારોની પુષ્ટિ માટે યથાશક્તિ સૂત્રરૂપે યોજવામાં આવેલ છે.

૧૮. આ જાન્યના વિષયને યથાવિધિ સર્જવા માટે આપણા સરકાર સાહિત્યની અદર જે અનેક જાન્યો છે તેઓનું તેમજ વર્તમાનકાળમાં ફેબ્લુ લાખના સાહિત્યની અદરના આ વિષયને લગતા અનેક ઉપયોગી જાન્યોના વાચનાતરે જે અંગ્રેજીમાં થરેલા છે, તેઓનું તેમજ ઈંગ્લીશ ભાષાની અદર મુળ રૂપે લખાયા છે જે જે જાન્યોનું અવલોકન કરવામાં અને પ્રસંગો મળ્યા તે સર્વની અદરથી મારા આ જાન્યના વિષયની પુષ્ટિ માટે મને ન્યાય ભાષી અનુકૂળ અને યોગ્ય વિચારો મળતા રહ્યા છે તેમજ યોગ્ય વિચારોને પણ પ્રકરણ અનુસાર સમજાવ કરી યથાવિધિ સ્થાનમાં મોકલવા પ્રયત્નો કરેલા છે. હુકા પાંચત્વ અને પાંચત્વના વિદ્યાનોના આ કામશાસ્ત્ર (Sexual Sciences) જેવા અતિ અગત્યના વિષયપર શા શા વિચારો છે, તેમાં કેટલું કેટલું તથાસ છે, કેટલો અસર સાંસ્કૃતિક છે, તેમજ તેમાં જાન્યે વર્તમાન કાળના વિચારો ઉત્પન્ન અને સમજાવ કરવા યોગ્ય તથા કેટલે અસર આદરણીય અથવા અનાદરણીય છે ઈત્યાદિ અનેક વિષયો ઉપર વિચાર કરવા માટે અગત્યની સાચી એકન કરી ભાષી પ્રબંધની ઉત્પન્ન ઉત્પત્તિ કરવામાં આરોગ્ય, આયુષ્ય તેમજ ઉત્પન્ન મનોદશા અર્થિ જાન્યની યથાવિધિ જાન્યની ઉત્પત્તિદ્વારા ઉત્પત્તિ કેની રીતે ધર્મ રાકે, એ સંબંધી સર્વ અગત્યક વિચારોની સમજના આ જાન્યમાં યથાશક્તિ યોજવાના પ્રયત્નો કરવામાં આવેલા છે.

૧૯. ઉત્તમ પ્રજાની અભિવૃદ્ધિ—સુખતાનોત્પાદન, સજનન ક્રિયા—એ એક વિષયની અદરની એક એવી તો સંબંધ ગાંધીપૂર્ણ અને અગત્યની ક્રિયા છે કે જે ક્રિયાની સાથે અનેક પ્રકારના રાસ્ટો, વિદ્યાની અનેક પ્રાપ્તિઓ, અનેક રીતે સંબંધ ધરાવે છે. યોગ્ય નાદાર, વિદાર, સખન, મજબૂત, લગ્ન મજબૂતી, પસંદગી, પવિત્રતા,

સવનન, ગાંધીરાય, પૈંગ્ગાદ, માનસરાય, મરતકવિદ્યા રસાયનશાસ્ત્ર, ઔષધવિજ્ઞાન અને આરોગ્ય આદિ અનેક વિષયો સાથે આ સંસ્થાન ક્રિયાળુ ને અનેક અગાધિત સંબંધો છે, તેનું સર્વાંગે વર્ધન કરવું એ કાલ ખાસ એક વ્યક્તિનું કે એકાદ ગ્રંથનું કાર્ય નથી.

સ્રીઓ અને પુત્રો, કે પુત્રાનો અને પુત્રીઓના પુત્રો, લગ્નસંબંધદ્વારા સંયુક્ત થાય તે પહેલાં તેઓને આવા અનેક વિષયો સંબંધી પ્રાથમિક આવશ્યક જ્ઞાન આપવામાં આવતું હોય તે તેનું પરિણામ ધણું જ ઉત્તમ આવવાના અનેક સંભવો છે. લગ્નસંબંધો, વિવાહિત જીવન અને જાતી પ્રત્યેની ઉત્તમ માટે ઉત્તમ સ્ત્રી પુરુષોની પસંદગી, અને પરિણામે ઉત્તમ સંતાનની પ્રાપ્તિ આદિ અનેક વિષયોની ચર્ચાના સંસિદ્ધિ ત્યારેજ થઈ શકે તેમ છે કે ત્યારે આપણી રજૂવો, પાઠશાળાઓ, મેડીકલ અને ગૃહોની અદ્યત્ત આવા અગત્યના વિષયોની ચર્ચાઓ પૂર્ણ પરિવ્રજાવથી સર્વદા સંભળી રીતે થવી આપણે જોઈએ.

આવા મહત્વાર્થ કાર્યની અદ્યત્ત મારા આ પ્રયત્નદ્વારા ચુકિતિન પ્રમાણમાં પાડી સદાયભૂત થઈ સકાય તેવું આ આ ગ્રંથના પ્રકાશિત્વદ્વારા થઈ શકે એવા ઉદ્દેશથી આ ગ્રંથને હું સામાન્ય પ્રવચન સ્તરી અને પુરુષ બંનેને વર્ણના કાર્ય અને જાતી સંતાનની મુખ્યપ્રશ્નો સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રવાચનને ધ્યાનમાં રાખી “જીવનરહસ્ય” ના કેટલાક પ્રકરણો રૂપે આપવા આશામાં રહું કરી કદાચ થાઉં છે.

૨૦. સ્રીઓ પુત્રો અને પાળકોના અનેક ગિત્રો—આ ગ્રંથમાં મુકવાની મારી ને પ્રબળ ઇચ્છા હતી. આ અનેક કારણોથી વારંદુ કાર્ય ચર્ચાના માર પડી તકરુ નથી આ શિવાય વ્યવહારની અનેક ઉપાધિઓ અને દોષધારો અને ઉલ્લાસ સુધા અનેક પ્રસંગોમાંથી મારથી નેરવો બન્યા તેમજો પૂરસદનો અને રિનોદનો વખત બચાવી ૧૯૪૪ ની સાવથી સતત ચાલતા રહેલા મારા માનસિક પ્રયત્નોના પ્રવહનોના આખરે ૧૯૨૫ ની સાલમાં થયું આવી પેતે શુભ અન્ત આવેલો જોઈ, પરમ કૃપાળુ પરમાત્માનો હું બચત આભાર માનું છું.

૨૧. આ ગ્રંથની પ્રમિદ્ધિ સર્વ માન પરમકૃપાળુ વાંસદાનરેશ શ્રીમાન્ મહારાજા સરહોળ જીવસિંહજી નેમ થતે છે તેઓએ પોતાના અનુષ્ઠાન આત્મ્ય તથા અતુલિત શૈક્ષણિક સ્વભાવને અનુસરી આ ગ્રંથની કલ્પર પ્રસિદ્ધિ મળે અને સર્વ પ્રકારથી અનુકુળતાઓ વચર સકોચે કરી આપેતી છે, તેને માટે તેમનો હું સદાનો આભારી છું. જનક થાણના આદ્ય ઉત્તમ ઉદ્યોગી પ્રવૃત્તિ કરનાર ઉદારચિત્ત, વિદ્યાનુરાગી અને આદિત્યોપાસક આવા સદ્ગુણવૃક્ષ મહાનુકામ વીર નરેન્દ્રોની આપણા દેશને વર્તમાનકાળમાં ખાસ અદ્યત્ત છે.

શ્રીયુત્ વાંસદા નરેશની ઉદાર સદાયતા વિના આ ગ્રંથની પ્રસિદ્ધિ કાર્ય હજી પણ બીજા કેટલાક વર્ષ મુલતરી રહેત, આશાના માટે તેઓશ્રીએ નિસ્વાય નિતીથી પ્રવચન ક્રિયાર્થે આ ગ્રંથની પ્રસિદ્ધિ મળે ને પ્રકારની ઉત્તમ ઉદારતા દર્શાવેલ છે, તેને માટે તેઓશ્રીને અને સવિનય આભાર માનું છું.

આ ગ્રંથના વિષયની પુષ્ટિ માટે એ ને ગ્રંથોનું અવલોકન કરવામાં આવેલ છે, તેનું સામાન્ય લીસ્ટ ને આ સાથે રજૂ કરવામાં આવેલ છે એમાંથી ખાસ ખાસ વાચવાપાત્ર ગ્રંથોપર ક આપું વિન્દ રાખવામાં આવેલ છે.

ચિત્રોસંબંધી મુચના—ચિત્રો સાથે એ પ્રકારના નજરોની ચોખ્ખા કરવામાં આવેલ છે પ્રથમ નજર છે તે ચિત્રો નજર દર્શાવે છે ત્યારે કાલકાળ ને બીજા નજરો બાબુમાં દર્શાવેલા હોય છે તે માનસિક જિતિઓના જોણરી મ મગતપરતા સ્થાનોના નજરો માટે છે અને તે તે નજરો તે તે સ્થાનની જિતિ વિશેષનેઅર્થાત પ્રાણવનુઓની ગ્રંથી વિશેષને દર્શાવે છે એમ સમજવાનું છે.

આપણા શ્રીવર્મ અને જાળકોના ફેાળો મેળવવાનું કાર્ય ઘણું નિકટ છે વળી જનસમુદાયને સામાન્ય વર્ગ હજી તેના કાર્યો માટે આવશ્યક છૂટ લેતો થયો નથી નથી અનેક ચિત્રો આપણા શ્રીવર્મમાંથી લેવામાં અનેક પ્રકારની

મુશીબતોને પહોંની વળી નકામું નથી તેમજ અન્ય બ્યવસાયોને લીધે છેકરાછેકરીઓની નિશાળો અને કોલેજોમાં જઈ ફેલાયો લેવા માટે સમય જવાની શક્ય તેવા સંધોનો આભાવમા ઉચિત પ્રકારનાજ ચિત્રો આપવાનું કારણ પ્રમાણે બની શક્ય નથી તેને માટે વાચકવર્ગની ક્ષમા ચાહું છું

મારી એરી ઈચ્છા છે કે મસ્તકવિદ્યાનાં શિક્ષાઓને અનુસરી હોય પંજીના મારા પ્રવાસોને બચે—

૧. મસ્તકવિદ્યા અને માનસિક રોગો (C-mad Infancy) ૨. મસ્તકવિદ્યા અને કેળવણી
૩. મસ્તકવિદ્યા અને ધર્મ

એ નામના રજૂ કર્યોલું જુદું જુદું સાહિત્ય મેં એકન કરવા માટેહું છે પરમાત્માની ઈચ્છા હશે તે બ્રહ્મમાં એ વિષયને લગતા આવશ્યક ગ્રંથો સ્વાસ્થ્યમે જહાર પાડવા પ્રબળ ઈચ્છા છે

માનવશાસ્ત્ર—નામના મારા પ્રથમ ગ્રંથનું હિન્દી ભાષાન્તર પણ વૈચાર થઈ ચુક્યું છે, અને એરી ઈચ્છા છે કે એકાદ વર્ષમાં તેના હિન્દી ભાષાન્તરનું પ્રકાશન થઈ જાય

મારા પરમ રોહી મી. પ્રાણવાલ દેવકણ દેશાઈએ પોતાની માલેફીના સીતા અને કેકેયીના મૂળ એરીજીનલ પેઈનીંગ ઉપરથી આ ગ્રંથના ઉપયોગ માટે બેકો રિગેર બનાવવા તેમજ તેના ઉપયોગ કરવા માટે છુટ આપવા માટે તેમજ આ ગ્રંથના વિષયને આર્ટિસ્ટિક રજાઈલમાં મુકવા માટે અન્ય ચિત્રો વિગેરેથી જે સહાય આપેલ છે તે માટે તેને અને આભાર માનું છું

આ ગ્રંથને છાપવા વિગેરેની અનુકૂળતા કરી આવી સ્વાસ્થ્યમે પ્રસિદ્ધિ માટે સહાયત્વલ ધનાર મારા બાળ રોહી વૈચારાજ ભગવાનલાલ ત્રિભુવન ભટ્ટનો તેમજ લક્ષ્મી આર્ટ અને બેગી આર્ટ પ્રેસના મારીકો એન્ડરોનો હું ખાસ ઉપકાર માનવાની આ સ્થળે જરૂર જોઉં છું

નં. ૧૫૧, બનરગેટ, કોટ - મુંબઈ

ગિરધરલાલ ગોવિંદજી મહેતા

તા. ૧૬ મી. એપ્રિલ ૧૯૨૫

પ્રેક્ષક એન્ડ ફેનોલોજી

सर्वे सन्तु सुखिन सर्वे सन्तु निरामयाः ।

सर्वे भद्राणि पश्यन्तु मा कश्चिद् दुःखमाप्नुयन्ते ॥

ओ३म् शान्ति शान्तिः शान्ति

જીવન—રહસ્ય.

વિષયાનુક્રમણિકા.

પ્રસ્તાવના....

૧-૧૬

પ્રકરણ પહેલું.

જીવનના મુખ્ય આધારરૂપ સરીન્ધન.

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૧ જીવન એટલે શું ?	૧	૨૦ રૂધિરાભિસરણુ-પ્રક્રિયા.	૧૦.
૨ જીવન-રહસ્ય સળધી પ્રશ્નો	૨	૨૧ ઉરોદ્ગરપટલ (ઉર અને ઉદરની વચ્ચેનો	
૩ આપણા શરીરચન્દ્રની આશ્ચર્યમય યોજના	"	પટલો)	૧૧
૪ શરીરચન્દ્રની આશ્ચર્યમય યોજના ખર		૨૨ હૃદય અને ફેફસાનું સંકેતવિકાગરૂપ	
સામાન્ય દૃષ્ટિપાત	૩	સંયુક્ત કાર્ય	૧૨
૫ માથું અથવા શિરચ્છાલ	"	૨૩ ઉરોદ્ગર પટલનું કાર્ય	"
૬ ચર્યાગેન્દ્રિયોના અવયવો	"	૨૪ થયનેન્દ્રિયોના અવયવો	"
૭ મુખ તથા જીભને શબ્દોન્ધારણ સાથે સંબંધ	૪	૨૫ જીભ અથવા રવાદેન્દ્રિય કે રસના	૧૩
૮ શ્રીવા અથવા ગળદળ	"	૨૬ અંત્ર સંબંધી	"
૯ પેટની અદરના અવયવોની સામાન્ય સમજ	"	૨૭ પાચ પ્રકારના રસો અને પાચનક્રિયા	"
૧૦ રક્ત અથવા ખાંડાની યોજના	૫	૨૮ ૨૧ યકૃત, પ્લીહા, અને ક્લોમ આદિ અવયવો	૧૬.
૧૧ હાથની અદરના અવયવો	૬	૩૦ સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મ	"
૧૨ પગના અવયવોની રચના અને તેની		૩૧ ગુરુતા અથવા મૂલપિંડ	"
અદરના અવયવો	"	૩૨ મળમૂતોત્સર્જના અવયવો	"
૧૩. મસ્તકની ટુંબડી અથવા જોખડી	૭	૩૩ બળનેન્દ્રિયોના અવયવો	૧૫
૧૪ મુખ અથવા ચહેરાના અવયવો	"	૩૪ જ્ઞાનતત્ત્વ અને ક્રિયાતત્ત્વોના પુખ્તો	"
૧૫ થડ અથવા કોડાની અવયવો	૮	૩૫ કરોડ રક્ત	"
૧૬ સ્તંભી રચના અને રનાયુ જન્મનો	૯	૩૬ સહજજીવિત પ્રદરોક વનુઓની અધિભાગ	"
૧૭ પાચરો માસપેશીઓ	"	૩૭ મસ્તકના વર્તમાનમાંથી નિકળતા બા	
૧૮ રૂધિરાભિસરણુના અવયવો	૧૦	વનુપુખ્તોના પ્રવહો	૧૬
૧૯ આપણા હૃદયની જાળવણી અને કાર્ય-		૩૮ પ્રાણરૂપી	૧૭
કાર્યરૂપ આર ખરો	"	૩૯, આપણું મસ્તક (The Brain)	૧૮,

વિષય.	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
૪૫. મરતકના ઉપરના ખેડો	૧૮	૪૮. અવનિકાઓની અદાનો પ્રાપ્તિ ૨૪.	"
૪૬. મરતકના શુદ્ધિનુંદા પ્રદેશનાં રજીવ નામો અને તેઓની ગણના.	"	૪૯. મરતકની અદરના વિશિષ્ટ અવધનો સાથે સળધ સળધાર સંબોધન-વસ્તુઓ.	૨૧
૪૭. મરતકનાં શુંચજાઓ.	૧૯.	૪૯. મરતકના સર્વ માનસિક પૂજન-વસ્તુઓ અને તેઓના આનંદીય મુખો.	"
૪૮. મરતકની અન્ય જાણિકાઓ	૨૦.		

પ્રકરણ ૧ થી સમાપ્ત

પ્રકરણ બીજું.

આપણું મરતક અને મન.

૧. શરીરચત્રસળધી સામાન્ય વર્ણન.	૨૫	૮. નૈતિક અને ધાર્મિક જનિઓનો સમૂહ	૩૧
૨. મરતક અને મનનો સળધો.	"	૧૦. પ્રાપ્તિપ્રદાયક સંજિઓનો સમૂહ.	૩૧
૩. મરતકની અદરનાં જુદાં જુદાં માનસ અવધો અને તેઓનાં કાર્ય.	૨૬	૧૧. અવધોન સંજિઓનો સમૂહ.	૩૧
૪. મરતકની અદરની મૂળ સંજિઓના નામો અને તેઓનાં રથનો.	"	૧૨. જુદાં અને મનમસિઓનો સમૂહ.	૩૧
૫. માનસિક સંજિઓનાં સમૂહ પ્રમાણે વિજ્ઞાન, નામ રથાન અને નજર આદિ ૨૭-૨૮		૧૩. પંચજાનેન્દ્રિયોનો સમૂહ.	૪૨
૬. આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ	૨૮	૧૪. મન અથવા આત્મા અને મરતકનો સળધ	૪૩
૭. ધરસાંસારિક લાભગુણોનો સમૂહ	૩૧	૧૫. આત્મરક્ષક સમાન્ય વર્ણન.	"
૮. ઉત્તર્યક વૃત્તિઓનો સમૂહ	૩૩	૧૬. આત્મ, શરીર અને વિધનો સળધ	૪૪
		૧૭. મન અને મરતકના સળધરૂપ—	
		જીવન સારંગીનું જીવન-સંગીત.	૪૫

પ્રકરણ ૨ નું સમાપ્ત.

પ્રકરણ ત્રીજું.

જીવનપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

A. પ્રેમનો પ્રથમ પરિચય અને પુષ્કલસ્થ	૪૮.	૪. વિભેદજ્ઞ અને પ્રકરણ આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ	૫૫
B. પ્રેમકર્મણ અને એકાગ્રતા	૪૮	૫. વિવિધ સળધ કે વસ્તુઓ આદિ પર પ્રેમનો પ્રભાવ	૫૬
૧. આત્મરક્ષક વૃત્તિઓના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ.		૬. ઉપોત્ત સંજિતપર પ્રેમનો પ્રભાવ	"
૧. જીવનિષ્ઠ અને તેના અવધોપર પ્રેમનો પ્રભાવ	૫૨	૭. ધરસાંસારિકની લાભગુણોના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ.	
૨-૩ શુદ્ધ, ગિહાસા અને પાવન સમિતિ અવધોપર પ્રેમનો પ્રભાવ	૫૪.	૮. સ્ત્રી અને પુરુષના પ્રેમભાવની પરસ્પર અસર	૫૬

વિષય.

પૃષ્ઠ.

- ૯ દામપત્ય રનેદપર પ્રેમભાવની અસર ૫૦
- ૧૦ વાતસલ્ય રનેદપર પ્રેમનો પ્રભાવ
- ૧૧-૧૨ વૃદ્ધનિવાસેશ્વર અને મિત્રીભાવપર પ્રેમના પ્રભાવ. ૬૦
- ૧૩ ત પચમખૂના અથવા સહઅભિજાતી વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૬૧
૬. ઉત્કૃષ્ટ વૃત્તિઓના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ
- ૧૪ સાવધતા અથવા ભાગ્ય આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ. ૬૨
- ૧૫ વર્ગભિવાસ કીર્તિ કે પ્રતિષ્ઠાની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૬૩
- ૧૬ સ્વમાન, આત્મ પ્રત્યય અને મનોભંગ આદિ ભાવોપર પ્રેમની અસર ૬૫
- ૧૭ ધૈર્ય, સહનશીલતા કે ક્રોધ આદિભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ. ૬૬
૭. નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૬૭.
- ૧૮-૧૯ ક્રિયાશીલ વિનય, અધ્યાત્મિકતા અને શ્રદ્ધા આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૬૭
- ૨૦ આશા નિરાશા આદિ ભાવોપર પ્રેમની અસર ૬૮
- ૨૧ આત્મનિર્ભરતા અથવા સત્વ અને ન્યાયનિર્ભર આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૦
- ૨૨ દયા-કૃપા-અહાનુભૂતિ અને પતેપકાર આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ
૮. પ્રાવીણ્યપ્રદાયક શક્તિઓના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ.
- ૨૩ કલાકૌશલ્ય અથવા યોજનાશક્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૨
- ૨૪-૨૫ સૌન્દર્યપ્રેમ તથા નૈસર્ગિક આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૩
- ૨૬ અનુકરણશક્તિ અથવા દાવજાવ અને નૃત્ય આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૬
- ૨૭ દાર્દર્ય રસુજ કે ખુશમિલજ આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૭

વિષય.

પૃષ્ઠ.

૬. અવલોકન અને યુક્તિશક્તિઓના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૬
- ૨૮-૩૨ અવલોકન, આલેખન, ઇતિહાસ, વર્ણન જ્ઞાન અને રમણાત્મક વૃત્તિઓપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૭૮
- ૩૩ અવલોકનની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૦
- ૩૪ અભિવ્યક્તિની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ "
- ૩૫-૩૬ રમણ, શ્રેય, અથવા ધાર્મિકતા અને સ્વયં જ્ઞાનના અવલોકનપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૨
- ૩૭-૩૮ સમયજ્ઞાન અથવા તાલ અને સંગીત શક્તિના અવલોકનપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૨
- ૩ મનુર સલાહ, વાર્તાલાપ કે વર્ણન શક્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૪
- ૪૦-૪૧ વર્ણન અને વૃદ્ધનાશક્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૫
- ૪૨ પ્રેરણા શક્તિ અથવા અથમ દૃષ્ટિપર પ્રેમનો પ્રભાવ "
- ૪૩ સૌભાગ્યતા અથવા મિલનસાધક અને સ્વચ્છતા આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૬
- અવનતા અથવા પ્રેમ (કવિતા) ૮૭-૮૮
- ૪૪ આશાશીલતા અને નિદ્રા આદિ અવલોકન ઓપર પ્રેમનો પ્રભાવ
૭. અશક્તિઓના અવલોકનપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૮૭
- ૪૫ અશક્તિઓપર પ્રેમનો પ્રભાવ
- ૪૬ સ્વયંશક્તિ-અવલોકનપર પ્રેમભાવની પ્રતિષ્ઠિત દ્વારા થતી અસર ૮૯
- ૪૭ સ્વયંશક્તિ-અવલોકનપર પ્રેમભાવનો પ્રભાવ ૯૫
- ૪૮ સ્વયંશક્તિ-અવલોકનપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૯૬
- ૪૯ પ્રત્યક્ષ અને તેના અનુભવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૯૭
- ૫૦ મનુષ્યના સમગ્ર અવનપર પ્રેમનો પ્રભાવ ૧૦૦-૧૦૬

પ્રકર ૩ ચોથું.

ગ્રંથોનાં અને તેનાં ઉદ્દેશ

વિષય.

પૃષ્ઠ

વિષય.

પૃષ્ઠ.

ગ્રંથોનાં સંખ્યાક ક્રમિકાં અભિપ્રાયો ૧૦૮-૯

ગ્રંથોનાં સંખ્યાક ક્રમિકાં અભિપ્રાયો ૧૧૦

૧ આદિ સંખ્યાક ક્રમિકાં ૧૧૧

૨ મરતક સંખ્યાક ક્રમિકાં ૧૧૨

૩ મુખ અને મરતકનો પરસ્પર સંબંધ ૧૧૩

૪ આખ એકે આત્માનાં ક્રમ ૧૧૪

૫ નાસિકા સંખ્યાક ક્રમિકાં ૧૧૪

૬ ભ્રમ " " ૧૧૫

૭-૮ કોષ્ટ અને આલ ૧૧૬

૯ ગ્રંથોનાં અર્થનાં ગરહનની અદર સમાધેશ સંબંધ " "

૧૦ છાત્રી ખસા અને રતનભાગ્ય સંબંધ ૧૧૭

૧૧ રતનભાગ્ય પ્રયોજન અને સંબંધ ૧૧૮

૧૨ પથોધર પુસ્તકની રચના ઉદ્દેશ અને ઉપયોગ ૧૧૯

૧૩ ઉદર પ્રદેશનું સંબંધ ૧૨૨

૧૪ કઠિ પ્રદેશનું " " ૧૨૨

૧૫ વિરુદ્ધ અર્થ ૧૨૩

૧૬ હરત અને પાદ આદિ અવધોનું સંબંધ ૧૨૩

માનસિક સંબંધનાં અર્થો અને તેની પરીક્ષા

૧૭ ધર્મશાસ્ત્રિક સામાજિકોનું સંબંધ અને

અવધરકતા ૧૨૪

૧૮ ઉદ્દેશક પતિઓનું સંબંધ અને ઉપયોગ ૧૨૪

૧૯ નૈતિક અને ધાર્મિક સામાજિકોનું સંબંધ ૧૨૫

૨૦ પ્રાચીન પ્રદેશક શાસ્ત્રોનાં પ્રાપ્ત

થતું સંબંધ " "

૨૧ અવધરકતા અને ભુદિયક્ષમિઓનું સંબંધ ૧૨૭

૨૨ આત્મરક્ષક પતિઓનું સંબંધ ૧૨૮

૨૩ સ્ત્રીનાં રચરચ સંબંધમા અન્ય માત્રામા

આપવામા આવેલાં નિષ્કારોનું વર્ણન ૧૨૯

૨૪ પદ્મિની સ્ત્રીનાં રચરચનું વર્ણન " "

૨૫ ચિત્રિબ્દી " " ૧૩૨

૨૬ હરિતની " " ૧૩૩

૨૭ શાખિલી " " ૧૩૪

૨૮ જાદા જાદા સત્ત્વે અર્થાત ગુણ ધર્મ પુસ્તક

સ્ત્રીઓની વ્યાખ્યા અને ગણના ૧૩૫

૨૯ સ્ત્રીનાં સંબંધ મુખ્ય અર્થોનાં

સામાન્ય ઉપસહાર ૧૩૬

૩૦ સંબંધની સરખા અને વધાર કરનારા

સાધનો અને ઉપાયો ૧૩૮-૧૪૦

પ્રકરણ ૬ હું.

વિષય	પૃષ્ઠ.	વિષય.	પૃષ્ઠ.
પરિશીલન - (Courtship) ૨૧૧			
૧ પરિશીલન શબ્દની વ્યાખ્યા અને રૂપરિરૂપ ૨૧૦-૨૧૧		૧૧ નૈતિક અને ધાર્મિક જનિઓના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૦૭	
૨ દરમિયાન પ્રેમ કોને શું ? ૨૧૬		૧૨ પ્રાકૃતિક પ્રકારક જનિઓના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૦૭	
૩ પ્રેમની નિયંત્રણનિયંત્રણ વાળું ૨૧૭		૧૩ અવરોધન જનિઓના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૦૫	
૪ પરિશીલન વિધિના પ્રકારો ૨૧૮		૧૪ સાદિત્ય અને બુદ્ધિસાક્ષિઓના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૦૮	
૫ પરિશીલન વિધિના ઉદ્દેશ અને પ્રાર્થના ૨૨૦		૧૫ અજ્ઞાતજનિઓના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૧૦	
૬ અવરોધન પરિશીલન નિયંત્રણના પ્રકારોની વ્યાખ્યા ૨૨૧		૧૬ મન નિયંત્રણ આત્માની સર્વ રાજિઓ, લાન ઈઓ અને જનિઓની યથાચોગ્ય સંતુષ્ટિના સર્વ પ્રકારો એજ પરિશીલન ૨૧૧	
૭ પરિશીલન વિધિ (The Art of Courtship) ૨૨૨		૧૭ કન્યાની પરિશીલન વિધિ માટે કામગામના પ્રયોગો રિવાજરચાયણના વિચારો ૨૧૬	
૮ આત્મરક્ષક જનિઓના અવરોધન પરિશીલન ,		૧૮ સામાન્ય ઉપવિધિ ૨૧૮	
૯ ધાર્મિકાદિક વાળા જનિઓના સમૂહની પરિ શીલન વિધિ ૨૨૨			
૧૦ ઉચ્ચક જનિઓના સમૂહની પરિશીલન વિધિ ૨૨૨			

પ્રકરન ૬ હું સમાપ્ત

પ્રકરણ સાતમું.

જનનેન્દ્રિયોના અવયવો.

Organs of Reproductions.

૧ જનનેન્દ્રિયોના અવયવો અને તેઓનો ઉપયોગ ૨૫૦	૨ પુરુષ અને સ્ત્રીઓના જનનેન્દ્રિયના અવયવો ૨૫૧-૨૫૬
---	--

પ્રકરન ૭ હું સમાપ્ત

પ્રકરણ આઠમું.

લગ્ન યોગ્ય હિમર ૨૫૬-૨૫૮	
૧ સ્ત્રીના ધર્મો માટે શોધવા અને પ્રમાણ પત્રક ૨૫૬	૧ પ્રમત્તિનું અવરોધન અવરોધન રચના અને તેની મહત્વપૂર્ણ યોજનાનું રહસ્ય ૨૫૭
૨ સ્ત્રીના યોગ્ય શુક્રની અવરોધ ૨૫૭	૨ સુખનો અવરોધ તથા અનોખા દિશામાં પણ સુખાવરોધની સારા તરીકે રહસ્ય થતા સારિતિક અને આત્મિક ફેરફારો સામાન્ય અવરોધન ૨૫૮
૩ વિવિધ દવાઓ ઉપર ૨૫૮	
૪ સુખાવરોધના અવરોધની સારી રીતે પુરુષના સારિતિક થતા રહસ્ય અવરોધના ફેરફારો ૨૫૯	

વિષય.

પૃષ્ઠ.

વિષય

પૃષ્ઠ

૭ યુનાનોમાં વીર્ય અને યુવતિઓમાં રંગ
તથા રતન પેદા થવામાં વય આપના
કાળો.

૨૬૮

૮ કામગીરીના મીઠાણ સબધમાં કવિ-
વારચામનો અભિપ્રાય

૨૮૦

પ્રકરણ આકૃષ્ટ સમાપ્ત

પ્રકરણ નવમું.

પ્રજનનક્રિયા અથવા ગર્ભાધાન સંસ્કાર.

અર્ગાધાનના નિરૂપો	૨૮૨	૧૬ મળપુત્રોત્સર્જના અવધનોપર થતી અસરો	
પ્રજનનક્રિયા અથવા સંભોગ ધર્મો	૨૮૩	૧૭ પાચસો માસપેગાઓપર થતી અસરો	૩૦૧
પ્રજનનક્રિયા સંબધમાં વેદમંત્રોનું વિધાન	૨૮૨	૧૮ અરિકાપિંચરણ ૨૦૦ અરિય સમુદાયપર	
રતિતન્ય મુદ્દા કિ કરાવે	૨૮૪	થતી અસરો	...
કામકલાસિન ઓપુરખના લુખાલુભવો	૨૮૫	૧૯ રોમરાણ અને રોમકુપોમાં થતા ફેરફાર	..
ચેટકળા અથવા કામકળાને પ્રવર્તાવવાના		૨૦ જનનેન્દ્રિયના સર્વ અવધનોમાં થતા	
રથાના અને તેઓની પરિચીલન વિધિ	૨૮૬	અનેક રસસચારો અને અતિઓ	૩૦૨
ઓપુરધાના મરિચન્યો તથા મનોમદિરોમાં		૨૧ પ્રજનનક્રિયા અને કામ-પ્રવૃત્તિનો મુખ્ય	
સંભોગક્રિયા વખતે મન પ્રવૃત્તિને લીધે થતા		ઉદ્દેશ	..
શારીરિક અને માનસિક ફેરફારોનું સામાન્ય		૨૨ વિશ્વનિચન્તા પ્રજાની ઉચ્છા	૩૦૩
અવલોકન	૨૮૭-૩૦૮	૨૩ સ્ત્રી અને પુરુષના મનોમદિરોમાં થતા	
૧ મુઝારરસ અને કામરૂતિનો અભિપતિ દેવ—		અનેક માનસિક ફેરફારોનું અવલોકન	૩૦૪
કામદેવ	..	૨૪ અવલોકનરસાગિનિઓના સમૂહપર થતી	
૨ કમિન્દાના માનસિક અવધન સાથે સંબધ	૨૯૭	અસર	..
ધરાવનાર તનુઓના પ્રવાહો અને જન-		૨૫ બુદ્ધિશક્તિઓના સમમ સમૂહપર થતી	
નેન્દ્રિયના અવધનોના સબધ	..	અસર	..
૩-૧૦ થવણ, નયન, કાણ, રસના આદિ ઉન્દ્રિઓ		૨૬ પ્રાવિચ્છપ્રદાયાકસાગિનિઓના સમૂહપર થતી	
તેમજ કપોત, કંઠનલિકા, ઓવા, ઉરરથાન		અસર	..
અને હૃદય આદિ અવધનોમાં કામદેવના		૨૭ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહપર થતી અસર	૩૦૫
વિગુણ પ્રવાહનો સચાર	૨૯૮	૨૮ જુદાસાચારિક લાગણીઓના સમુદાયપર	
૧૧ ફેફસાઓરૂપ પ્રાણરથવોમાં થતા ફેરફારો	૨૯૯	થતી અસર	...
૧૨ સમય મરીરપરની ત્વચા, કેસ વાહિનીઓ,		૨૯ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓપર તેમજ નૈતિક અને	
પ્રસ્વેદ વાહિનીઓ તેમજ રૂપરૂપ શક્તિની		ધાર્મિક વૃત્તિઓના રચનારૂપર થતી અસરો	..
અંદરના ફેરફારો	...	૩૦ મરતલની અન્તર જ્વલિતોનો ઉપર થતી	
૧૩ ઉત્તેજ-પરચ, છાતી, પશ્ચાત્તી પાસણોએ		અસરો	...
અને માસપેશીઓમાં થતા અતિસચારો	..	૩૧ સંભોગ ક્રિયાની થયેલા પૂર્તિ અને ચતુ-	
૧૪ પચનેન્દ્રિયના અવધનોમાં થતા ફેરફારોનું		ચિને અને અનુભવાના ભાવોનું અવલોકન	
અવલોકન	...	૩૨ અને રોમદ્વજ શાન્ત નિદ્રા	૩૦૭-૩૦૮
૧૫ સ્ત્રીરચના રતનપુચ્છ, રસચન્દ્રીઓ			
વિરોધમાં થતા સચારો	..		

વિષય.

પૃષ્ઠ

૫૨-૬૨ પ્રવેશો અને તેઓનું નેત્રન	૫૦
શરીર મરતક તેમજ મન અપરાધો આ મા	
આત્મિક કારણોથી અનેક જાણના ફેરવોને	
મવાના કારણોનું નિર્દેશન	૬૧૧-૧૪
૬૨ બીજા એકેને શું ?	૩૧૧
૬૩ ૧૦ અરિય સમુદાયની યાગ્નિક વનના	
મૂળ કારણો	"
૬૪ પાચગો માસપેશીઓને જાગ્રત આપનાર	
મૂળ તત્ત્વો	"
૬૫ રત્નમ બાંધેલો બદલ્યો થોડાંવાને થોડા	
કરનાર કારણો	
૬૬ પચનેન્દ્રિય સર્વ અવયવોને જાગ્રત આપ	
નાર તત્ત્વોના સારો	૬૧૨
૬૭ અન્યથા સ્ત્રીઓનું ભગવાનપ્રત્ય હૃદય અને	
અન્યાયીઓને જાગ્રત આપનાર કારણો	"
૬૮ પ્રાણુવદ્ સ્ત્રીઓના આચારપ્રત્ય બંને	
ફેફસાંઓને અપરાધ કરનાર પ્રવાહોના મળ	
૬૯ ગર્ભવદ્ સ્ત્રીઓને જાગ્રત આપનાર કારણો	
૭૦ મેટાવદ્ સ્ત્રીઓને જાગ્રત આપનાર કારણો	"
૭૧ મનમલ સ્ત્રીઓને પ્રવર્તવાનાર કારણો	
૭૨ ગરીબના સર્વ અવયવોના જાગ્રત આપનાર	
અસાધ્ય કારણો	
૭૩ સર્વ જાગ્રતેન્દ્રિયના અવયવોને પાના	
કારણો	"
૭૪ પચમાનેન્દ્રિયો અને કર્મન્દ્રિયોના અવયવ	
ઓને જાગ્રત આપનાર કારણો	૬૧૩
૭૫-૭૬ પ્રાણુનીધિરૂપ મરતકના માનસ સર્વ	
અવયવોને અર્પણ કરનાર કારણો	
૭૭ આ મા માં ૬૧	૬૧૪
મહત્તી ગજાવકારિતુ બધા યાગ	૬૧૫-૧૦
સદતિ એ ૧ શું ?	૬૨૧
અન્યાયક્રિયા સાથે પ્રવર્તનાર કારણો	
સમય અને તેનું પ્રયોજન	૩૨૨
Thoughts on the Sexual life	

વિષય.

પૃષ્ઠ

સંયોગસમયે અનેન્દ્રિયોના ફેરવો	"
અન્યાયક્રિયા અને અગ્રીક રિયલિટી	૩૨૩
અન્યાય ક્રિયા આ યો ય સમય	૩૨૦
સંયોગસમયની સાત્ત્વિક રિયલિટી	
૩૨૧ દોષી એકેને ?	૬૨૧
નાસ્તિક રિયલિટી સમયમા ચરકનો	
અભિપ્રાય	૬૨૨
૩૨૨ દસાવાથી સ્ત્રી મર્જ દાસ્ય કરી	
શકતી નથી	૩૨૨
સુરત પ્રસન્નને માટે યોગ્યરથાન સમય	
અને રિયલિટી આદિ કેવા દોષા એકેને	૩૨૩-૨૪
વિલામ મદીર અથવા કામાગાર	૬૨૪
૩૨૪ પ્રવેશો અને તેના સાધનો	૩૨૫-૩૨૭
How to begot around & beautiful Children	૩૨૮
સુરત સદતિ માટે સુરત મયોગીની યોજના	૩
સુરત પ્રસન્ન માટે યોગ્ય રથાન કેવું	
દોષ એકેને ?	૬૨૭-૨૮
સુરત પ્રસન્ન પહેલાની ઉદ્ધિપક	
તૈયારીઓ	૩૨૮
અર્થાત્ત ન ક્રિયા પ્રસન્ન માટે સમય રથાન	
અને રિયલિટી આદિ સમય વિચાર	૬૨૯
સંયોગસમયનું પારિશિષ્ટન અને સંયોગ	
અમયનું પરિશિષ્ટન	૬૨૯-૩૦
મનુષ્યના સમય અવિરતવનું ઉદ્ધિપન કર	
મન પ્રકારો અને જાગ્રત સદતિઓ તે સાથે	
સમય	૩૨૯
કમિસ રેડના	૬૩૦
૩-૩૭ આસરસક વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી	
અન્યાય પ્રવર્તનાર ઉપાયો	૩૫૧-૫૨
ધરત્યાસાધિક વૃત્તિઓની પ્રવર્તનાર	
નાઓવાળી પ્રવર્તનાર ઉપાયો	૩૫૨
ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રવર્તનાર	
ઉપાયો	૩૫૩
નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓની	

વિષય.

પૃષ્ઠ.

વાણકર પ્રયોગો અને તેઓનું મેનન	૩૦૫
શરીર ભરતક તેમજ મન અથવા આત્મા	
આત્મા બાવોધા અનેક વ્યવસ્થા કેરુકરો	
યવાના કારણોનું વિવર્ણન	૩૧૧-૧૪
૩૨ વીધે એટલે શું ?	૩૧૧
૩૩ ૨૦૦ અરિય સમુદાયની યાગિક વ્યવસ્થા	
મૂળ કારણો	"
૩૪ પાત્રસો માસેરેશીઓને જન્મ આપનાર	
મૂળ તત્ત્વો	"
૩૫ રનાપુ બધોનોની અદ્ભુત યોજનાને પેદા	
કરનાર કારણો	"
૩૬ પચ્ચનેન્દ્રિયના સર્વ અવયવોને જન્મ આપનાર તત્ત્વોના સારો	૩૧૨
૩૭ રક્તવદ્ધ સ્રોતોના મુલભાસરૂપ કુદરત અને પ્રજાવાહિનીઓને જન્મ આપનાર કારણો	"
૩૮ પ્રાણુવદ્ધ સ્રોતોના આભાસરૂપ અને ફેફસાંઓને અર્પણ કરનાર પ્રવાહોના મુળ	"
૩૯ ગરેફવદ્ધ સ્રોતોને જન્મ આપનાર કારણો	"
૪૦ મેરોવદ્ધ સ્રોતોને જન્મ આપનાર કારણો	"
૪૧ મગ્ગલવદ્ધ સ્રોતોને પ્રવર્તાવનાર કારણો	"
૪૨ ગરીરના સર્વ અવયવોના ગુરૂમળીબદ્ધ અયોના કારણો	"
૪૩ સર્વ જનનેન્દ્રિયના અવયવોને આપનાર કારણો	"
૪૪ પચ્ચનેન્દ્રિયો અને કર્મેન્દ્રિયોના અવયવોને જન્મ આપનાર કારણો	૩૧૬
૪૫-૪૬ પ્રાણુની પિરૂપ ભરતકના માનસ સર્વ અવયવોને અર્પણ કરનાર કારણો	"
૪૭ આત્મા વૈ પુન	૩૧૬
મનુવી મશાવકીનિતનુ વ્યાખ્યાન	૩૧૫-૨૦
સતતિ એટલે શું ?	૩૨૧
પ્રજનનક્રિયા સારે પ્રથમના બાદ પ્રક્રિયોનો સંબંધ અને તેનું પ્રયોજન	૩૨૨
Thoughts on the Sexual life of Man & Woman	૩૨૨-૨૬
સંભવ ક્રિયા વળતે થતા શારીરિક ફેરફારો	૩૨૭
સંભવ મમથની શારીરિક રિયતિ	"

વિષય.

પૃષ્ઠ.

સંભવસમયે જાનેન્દ્રિયોના ફેરફારો	"
તબોજક્રિયા અને શારીરિક રિયતિ	૩૨૬
પ્રજનન ક્રિયા માટે યોગ્ય સમય	૩૩૦
સંભવજનનની શારીરિક રિયતિ	
કેવી દોની લેઈએ ?	૩૩૧
નાસ્તીક રિયતિ સંબંધમાં ચરકને	
અભિપ્રાય	૩૩૧
કેવી દશામાંથી સ્ત્રી ગર્ભ ધારણ કરી	
સાકળી નથી	૩૩૨
મુરત પ્રસવને મટે યોગ્યરથાન સમય અને રિયતિ આદિ કેવા હોવા જોઈએ	૩૩૩-૩૬
રિવાજ મહીર અથવા કામાના	૩૩૫
કૃષ્ણ પ્રયોગો અને તેના સાધનો	૩૩૬-૩૭
How to begot sound & beautiful Children	૩૩૮
મુરત સતતિ માટે મુદર સંયોગોની યોજના	૩૪૮
મુરત પ્રસવ માટે યોગ્ય રથાન કેવું હોવું જોઈએ ?	૩૪૦-૬૧
મુરત પ્રસવ પહેલાની ઉદીપક તૈયારીઓ	૩૪૨
અર્થાધન ક્રિયા પ્રસવ માટે સમય રથાન અને રિયતિ આદિ સંબંધિ વિચાર	૩૪૦
સંયોગપૂર્વક પચ્ચનેન્દ્રિય અને સંયોગ મમથનું પરિશીલન	૩૪૪-૬૬
મનુષ્યના સમગ્ર અરિતવદ્ધ ઉદીપન કરવાના પ્રકારો અને બાકી મતવિનો તે સારો સંબંધ	૩૪૮
"કામસૂત્રના"	૩૫૧
૧-૭ આત્મસૂક્ષ્મ વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રભાવી પ્રાપ્તિના ઉપાયો	૩૫૧-૫૧
વરસસાધિક વૃત્તિઓની પ્રદીપ્તા કાવ નાઓવાળી પ્રબલ પેદા કરવાના ઉપાયો	૩૫૧
ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રભને કરવાના ઉપાયો	૩૫૫
નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓની પ્રબળતા વાળી પ્રભને પ્રાપ્ત કરવાના સાધનો	૩૫૫
પ્રતીવ્યવસ્થાકારકિઓની પ્રબળતા વાળી પ્રભને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો	૩૫૬-૩૬

પ્રકરણ ત્રીજું.

જીવનપર પ્રેમનો પ્રભાવ (ચિત્ર સંખ્યા ૪.)

૧-૩ જીવનપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

૪ દાગપત્યપ્રેમની પૂર્વ પ્રભાવપુજા પ્રતિમાઓ (મીતા અને રામચંદ્ર)

પ્રકરણ ચોથું.

સૌ સૌન્દર્ય ચિત્ર સંખ્યા ૧૬.

- ૧ સૌન્દર્યપુજા સુખચક્ર
- ૨ સાંસારિક લાગણીઓનું સૌન્દર્ય
- ૩ ધાર્મિક અને નૈતિક સૌન્દર્ય
- ૪ પહોણું મરતક રવાર્યની અધિકતા
- ૫ સૌન્દર્યદીન મુખાકૃતિ
- ૬ સુદર સપ્રમાણ મુખાવિન્દ
- ૭ રમણસાવપુજા સુખ
- ૮ મધુર લાવપુજા નયનો
- ૯ સુદર નાસિકા તથા શ્રીવા
- ૧૦ સુદર શ્રીવા
- ૧૦ ડ રતનપાન
- ૧૧ રતનવાહિનીઓ અને રતન પ્રદેશ
જીવનનો આધાર પ્રેમ અને તેની પ્રવૃત્તિઓ
- ૧૨ સર્વાંગિક સૌન્દર્ય
- ૧૩-૧૫ માત પ્રેમ તાત પ્રેમ પુત્ર પ્રેમ પુત્રી પ્રેમ
- ૧૬ આધ્યાત્મિક સૌન્દર્ય

“હૃદયં ત્યેવ જાનાતિ પ્રીતિયોગ પરસ્પરમ્”

- ૧૭ સૌભાગ્યમદ અર્વિતા કૈકેયી (આ બન્ને ચિત્રો
ન ૧૬-૧૭ મુજ વેદર કોલર પેન્ડી ગમ્મા મુખસિન્દ
આટિન્દ મી મૂલરની સુદર કળાના
નમુના ૩૫ છે એ બન્ને ચિત્રો મારા પરમરનેહી
શ્રીયુત પ્રાણુલાલ દેવકરજી દેશાર્ધએ પોતાને માટે
ખરીદેલા હોવા છતાં આ અન્ય માટે તેના બ્લોકો
બનાવવા આપી તેનો સદુપયોગ કરવા માટે
દર્શાવેલી ઉદારતા માટે તેનો અત્યંત આભાર
માનવશ્રી આ રમણે ખાસ ૨૨૨ હુ ગેઉ છું
પ્રેમની અદર ઉત્તમ પ્રતિની ચિત્રકળાની ખીલ
વણીના પ્રચારાર્થે હીની માસિક “ સ્મૃતિ તેમજ
મુગ્ધધર્મની અદર પશુ આ ચિત્રોને આ અન્યમ
પ્રસિદ્ધ થવા પૂર્વે નિરવાર્યે વૃત્તિથી પ્રક
કરવાની છુટ આપવામા આવી હતી

પ્રકરણ પ મું

સવનન અથવા પશુહી. (ચિત્રસંખ્યા ૭૦)

ચિત્ર નં ૬ મનસિક શક્તિઓના સમૂહપ્રમાણે વિભાજ પૃષ્ઠ નં ૧૪૮ થી ૧૫૩

- ૧ પ્રબળ જીવનિમા
- ૨ " પ્રાણાવયવો
- ૩ } શુધા વિપાસનો અતિ ચોગ
- ૪ }
- ૫ }
- ૬ } વિશેષણની પ્રબળતા અને સદતા
- ૭ }
- ૮ }
- ૯ } નિમજ્જનિની ચચાર્થતા
- ૧૦ } નો અતિ ચોગ
- ૧૧ } નો મિત્રાચેલ

- ૧૨ પ્રબળ ઉદાગ્રશક્તિ
- ૧૩ પ્રબળ સુરસે
- ૧૪ પ્રબળ સૌન્દર્યવૃત્તિ
- ૧૫ ધરસાસારિક લાગણીઓનો પ્રદેશ નં ૮ થી
૧૩ સુધીના રચનો
- ૧૬ પ્રેમવૃત્તિના વિવૃત પ્રવાહોનું મૂળ રચન
- ૧૭ પ્રેમવૃત્તિની પ્રબળતા દર્શાવનાર રચન અને
તેની જુદા જુદા અવયવોપર અસર
- ૧૮ કમિવાસનાની વૃત્તિની અતિ પ્રબળતા
- ૧૯ વિવચાદીન કે લયટ મનુષ્યની મુખાકૃતિ
- ૨૦ પ્રેમવૃત્તિની પ્રબળતા

- ૩૧ અધારમાં (ગેલ્લીબાર) નિશાનખાણ.
- ૩૨ સ્ત્રીના મરતકનું પ્રેમચિત્રનું મંદ રથાન
- ૩૩ પ્રળય દાગધરનેહ તેમજ વાતચત્તરનેહ.
- ૩૪ દાગધરનેહ અને વાતચત્તરનેહ આદિની
- ૩૫ ન્યુનતા
- ૩૬ પૂર્ણ વાતચત્તરમાવયુક્ત પુરુષનું મરતક
- ૩૭ વાતચત્તરમાવની મંદતા અને કામચૂતિની પ્રળ-
યતાયુક્ત પુરુષનું મરતક.
- ૩૮ પૂર્ણ મૃદનિવાસેચ્છા
- ૩૯ સર્વ મૃદસાંસારિક લાભશ્રીઓની મંદતાદર્શક મરતક
(Social Idiots)
- ૪૦ સર્વ શ્રીભાવયુક્ત કોમળ લાભશ્રીઓનેદર્શાવનાર
મુખ અને મરતક
- ૪૧ સંસારિક લાભશ્રીઓની મંદતાયુક્ત અને પ્રળય
પુંભાવયુક્ત મરતક.
- ૪૨ કામભોજપરાયણ વૃત્તિવાળા પુરુષનું મુખ અને
મરતક.
- ૪૩ આ તે આ.
- ૪૪ સાવધાનતા
- ૪૫ ચલાસિવાયની વૃત્તિની ચલાચેતા
- ૪૬ સ્વમાનની વૃત્તિનો અતિયોગ
- ૪૭ ચલાસિવાયની વૃત્તિનો અતિયોગ
- ૪૮ ઉલ્લેખકે કે કુલ્લેખન મનુષ્યના હાવભાવ, વેશવર્તન
આદિનું દર્શન
- ૪૯ આપખુદ સન્તાનો પ્રેરેશ (સ્વમાન વગેરે દેવતાનો
અતિયોગ)
- ૫૦ } સૌભાગ્યશીલ મીલનસાર સ્વભાવયુક્ત મરતક.
- ૫૧ }
- ૫૨ }
- નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓની પરીક્ષા**
- ૫૩ પૂર્ણ પ્રળય ભક્તિભાવ
- ૫૪ અતિ મંદ ભક્તિભાવ
- ૫૫ અતિ પ્રળય અધ્યાત્મભક્તિ
- ૫૬ આશા ઉત્સાહ તેમજ ન્યાયયુક્ત મરતક

- ૫૭ આત્મનિષ્ઠ પુરુષનું મરતક.
- ૫૮-૫૯ પૂર્ણ આશા અને આત્મનિષ્ઠાયુક્ત પુરુષો
- ૬૦ આશાવાદિ અને નિરાશાવાદિ મનુષ્યની હલન
- ૬૧ પરાયણી પુરુષોનાં મરતકો
- ૬૨ ઉચ્ચસ્વદ્વ વિદ્યાસાધર.
- પ્રાવિણ્યપ્રદાયક શક્તિઓના સમૂહની પરીક્ષા**

પૃષ્ઠ ૧૭૩ થી ૧૭૬

- ૬૩ પ્રળય કળાકૌસલ. મી, એડીસન.
- ૬૪ " " " " " " " " " " " "
- ૬૫ પ્રળય સૌન્દર્ય પ્રેમ વગેરે બૌદ્ધાઈ
- કપી નયુરામ મુદરછ.
- ૬૬ " " કપી શ્રી મહાનાલાલ દસપતરામ.
- ૬૭ " " શ્રીયુત્તમ જોશી બી. બી.
- ૬૮ " " કવિવર ટેનીસન (આલફ્રેડ લાઈ)
- ૬૯ " " કવિ શિરોમણી રવિન્દ્રનાથ ટાગોર
- ૭૦ પ્રળય અનુકરણ અને હાસ્ય આદિ મી. જયરામ
- ૭૧ " " બાલગ્રંથર્થ.

અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની પરીક્ષા.

પૃષ્ઠ ૧૭૫ થી ૧૭૮ મુધી

- ૭૨ શ્રીયુત્તમ હાલ મહમદ અસારખીયા રશિય
- પ્રળય અવલોકન શક્તિઓ.
- ૭૩ અવલોકન શક્તિઓની પ્રળયતા. મી. કૃષ્ણમૂર્તિ
- ધુક્ષિ અને મનન શક્તિઓના**

અવશ્યોની પરીક્ષા

પૃષ્ઠ ૧૭૯ થી ૨૦૦ મુધી

- ૭૪ દેશભક્ત શ્રીયુત્તમ આગંગાધર તિલક } પ્રળય
- ૭૫ શ્રીયુત્તમ મી. જોખરે } બુદ્ધિ
- ૭૬ મી. જોખરે. મહાન શોધક } શક્તિઓ.
- ૭૭ મહાન વીર નર કેશરી નેપોલીયન બોનાપાર્ટ
- ૭૮ } વિમૂઠ્ઠા, અથવા ઉદ્ધરેટ.
- ૭૯ }
- ૮૦ રા રા માણેકલાલ રતનજી.

પ્રકરણ ૬ મું

પરિશીલન—(Courtship)

ચિત્ર સંખ્યા ૪ પૃષ્ઠ ૨૧૭

૧ પરિશીલન—સરીઁ વધા અપ્રમાણ

૨ }
૩ } મરતકની અન્તર અવનિકાઓ અથવા દૃશ્ય-પ્રદેશ
૪ }

પ્રકરણ ૭ મું.

જનનેન્દ્રિયોના અવયવો.

ચિત્ર સંખ્યા ૧૧—પૃષ્ઠ ૨૫૩—થી—૨૫૫

૧ } જુઓ ચિત્ર નં ૧૩-૧૪-૧૫ (પુરુષવર્તના જન	૬ યોનિદ્વાર
૨ } નેન્દ્રિયોના અવયવો	૭-૮ અર્ધસંવાહક નલિકાના સમૂહો
૩ } સ્ત્રીવર્તના જનનેન્દ્રિયોનાં અવયવો.	૯ }
૪ યોનિ અર્ધાશય, અને સ્ત્રી અડકોરો	૧૦ } અર્ધરૂપ બાળક અને રસસંવાહક નલિકાઓ
૫ અર્ધાશયને ઉદ્દેશી નાખ્યા પછીનો પાછળનો દેખાવ	૧૧ }

પ્રકરણ ૮ મું.

પ્રજનન ક્રિયા અથવા અર્ધાધાન સંકર.

૧ સંસારનો સાર સતતિ	૭ સુદર જાળકોના નમુનાઓ
વસ્તુત્વોરિદલપદે સુકૃતતઃ સંસારસારો	૮ યુગ્મ ધત્વા-મંદનની પ્રવૃત્તિનું પ્રયોજન
અર્ધક.	સુપ્રભોતપાદન
૨ બાળકોનો મહિમા	૫ પ્રયુક્તો પ્રબલ પ્રેમપાસ

સ્વભાવ અને રચના આદિની સૂક્ષ્મ જાણતોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે પણ આ જ્ઞાની યોજના નથી. પણ સમગ્ર સૃષ્ટિપદાર્થોની સ્થાવર જંગમ સર્વ રચનાની અંદર સર્વથી-શ્રેષ્ઠ સર્વથી-મહાન, ભુજિયાળી, તેમજ સમગ્ર સૃષ્ટિ પદાર્થોના અધિપતિરૂપ ગણાતા પ્રત્યક્ દેવરૂપ મનુષ્ય-પ્રાણીના-જન્મ, જીવન, અસ્તિત્વ, સ્થિતિ, પ્રગતિ અને તેના જીવનના ઉદ્દેશ આદિ મહાન પ્રયોગની યથાસાધ્ય સમાધાનના કસી, તેના જીવનના મૂક સંકેતોથી યથાવત વિદિત કરવા માટે “ જીવન રહસ્ય ”—એ સમ્પન્ન યોજના કરવામાં આવેલ છે. આ એક એટલા બધા મહત્વનો ગાંધાર્થપૂર્ણ અને રહસ્યમુક્ત-વિશાળ વિષય છે કે-જો તેનું યથાવત વિવેચન કરવામાં આવે તો સૃષ્ટિના અંદરના સમગ્ર સ્થાવર અને જંગમ પદાર્થોની યોજના, અસ્તિત્વ અને સ્થિતિ આદિની સમગ્ર યોજનામાં સમાયેલ કુદરતના મહાન અને જીવ્ય સંકેતોના સમગ્ર ખુલાસાએ, માત્ર આ એક જ મનુષ્ય પ્રાણીના જીવન રહસ્યને યથાવત સમજવાથી-બહુ સરળતાથી આપી શકાય તેમ છે. આમ હોવાથી આપણે આ ‘સ્વર્ગ-તેજ મનુષ્ય પ્રાણીના’ જીવન અને અસ્તિત્વ સંબંધી કેટલાક મૂક પ્રશ્નોપર-વિચાર કરીશું.

૧ જીવન રહસ્ય સંબંધી પ્રશ્નો

૧ મનુષ્યજીવન એટલે શું ?

૨ તેના જીવનને પાંચે યાના ઉપર ચલાવેલો છે ?

૩ સમગ્ર વિશ્વના પદાર્થો અને તેઓની રચનાની અંદર સમાયેલ જ્ઞાનનીધિ સાથે તેનો શો સંબંધ છે ?

૪ આ વિશ્વમાં મનુષ્ય પ્રાણીનું જીવન, અસ્તિત્વમાં કેવી રીતે આવ્યું ?

૫ તેના અસ્તિત્વનું આ વિશ્વમાં શું પ્રયોજન છે ?

૬ તેના સિવાય સૃષ્ટિના મૂક રહસ્યોને સમજનાર કે સમજવનાર આ વિશ્વમાં અન્ય કોઈ પ્રાણી છે ખરું ?

૭ મનુષ્ય એ સમ્પન્ન આપણે શું સમજીએ ?

૮ મનુષ્ય એ માત્ર પાંચ ભૌતિક તત્વના રસાયણિક સંયોજનથી બનેલ કોઈ સંયુક્ત પદાર્થ છે કે, એ સમગ્ર પદાર્થોથી તદ્દન ભિન્ન એવી કોઈ કિંચ-આત્મસત્તા છે કે વિશ્વવિરૂપ અન્ય કોઈ સત્ત્વ શા તત્વ છે ?

કેમકે આ અને એવા બીજા અનેક પ્રશ્નોના જો આપણે યથાવત ખુલાસાએ આપી શકીએ તો વિશ્વના અનેક મૂક સંકેતોની આવી પણ આપણને મુશ્કેલ અંશે અંગત મજબા સંબંધ છે, કે તેના દ્વારા આપણે ‘આ’ વિશ્વ અને તેની બધી રચનાની પાછળ અદર્શ છતાં સ્પષ્ટપણે પ્રત્યક્ષ થઈ શકેલ વિશ્વાત્માની બધી રચના અને ઉદ્દેશોને યથાવત સમજવા બાંધકામથી થઈ શકીએ તેમ છે પણ ઉપરોક્ત સર્વ પ્રશ્નોના સંબંધમાં આપણે વિચાર કરીએ તો પહેલાં આપણે, મનુષ્ય જીવન અને તેના સમગ્ર અસ્તિત્વના આધારરૂપ તેના સમગ્ર શરીર ચત્તની અને મનોચત્તની યોજના કેવા પ્રકારની છે, તેના શરીરની બદરત પૃથક પૃથક સ્થાનનાં અવધારો કેટલાં છે અને તેઓ શા શા પ્રયોજનથી યોજાયેલા છે, તેના મસ્તકની અને તેની અંદરના અનેક સ્તૂલ; સૂક્ષ્મ શ્લેશ્મોની મહાન ગંભીર, જીવ્ય અને આશ્ચર્યજનક યોજના કેવી રીતે અને શા માટે યોજવામાં આવી છે, તેના શરીર અને મસ્તકના પારસ્પરના સંબંધો કેવી રીતે અને શા શા જીવ્ય પ્રયોજનની સિદ્ધિ અર્થે યોજાયેલા છે, તેમજ તેના દરેક અવયવની યોજના સાથે સૃષ્ટિના સમગ્ર પદાર્થોનો શો સંબંધ છે, તથા તે બધા સંબંધોની યોજનાઓમાં સૌથી તદ્દન મૂક છતાં જ્ઞાનચક્ષુથી જોનારની દ્રષ્ટિમાં તદ્દન અવ્યક્તરૂપે જણાતા શા, શા સંકેતો સમાયેલા છે, ઇત્યાદિ વિષયોનું સામાન્ય અવધીલન પ્રથમ સરખાવતા જ કરીશું, તે ઉપર દર્શાવવામાં આવેલા અનેક પ્રશ્નોના કમરા ખુલાસાએ આપણી સંમુખ ધીમે ધીમે થવા લાગશે આમ દોવાથી આપણે સૌથી પ્રથમ મનુષ્ય જીવનના અસ્તિત્વના આધારરૂપ તેના શરીરરૂપી મહાન અવધાર્યકારક પલ્લ સ્થૂલ ચંતરૂપ સૌથી પ્રથમ પ્રત્યક્ષ અંગની આલોચના કરીશું, અને ધીરે ધીરે સ્તૂલમાંથી સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મમાંથી સૂક્ષ્મરૂપ અને આખરે સૂક્ષ્મતમ વિષયો તરફ ક્રમશઃ આપણા મનને પ્રગતિ કરવાનું વિશેષ અનુકૂળ થશે,

આપણા શરીરચત્તની અવધાર્યકારક યોજના—વિશ્વની અંદરના અનેક પાર્શ્વિક પદાર્થોમાંના પૃથ્વી, જલ,

તેજ, વાયુ, આહાર અને વિદ્યુત્ આદિ સૂક્ષ્મ તત્વોના સંયોગથી બનેલા, પ્રાકૃતિક પદાર્થોની વિકૃતિરૂપ, ■ રક્ત, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા અને શુક્ર આદિ સખ ધાતુઓના યુક્તિયુક્ત સંયોગથી, માનવસારીરરૂપ આપણા અદ્ભુત ધન્યની યોજના ધરેલી છે. જે સર્વ પદાર્થો વિશ્વમાં વલ્લસ્વરૂપે અસંયોગિ દશામાં, અનન્ત આકાશમાં સૂક્ષ્મપ્રકૃતિરૂપે સુષ્કની પૂર્વ દશામાં પ્રસરી રહેલા હતા, તેજ તત્વોના ધનીમૂલ સંયોગને પરિણામે રત્ન અને ધીર્વર્ણના રસમય સંયોગથી મનુષ્યના પાર્થિવ સરીરનું બંધારણ ધરેલું છે.

૧. આ સરીર કમરઠાઃ આલ્સ, સેક્સ, ચેલર આદિ અવસ્થાઓ પ્રમાણે ધીરેધીરે સંવૃદ્ધિ પામી આખરે છર્ણુ દશાને પ્રાપ્ત થાય છે અને અમુક વર્ષનું આયુષ્ય સોમળી આખરે જે પદાર્થોના સંયોગથી પ્રથમ અવસ્થામાં તે બનેલું હોય છે તેજ પદાર્થોના મૂળ વાત્તિક સ્વરૂપને મરણાન્તે પામે છે.

૨. મનુષ્ય સરીરની અંદર પલ્લ રક્તી કારીર અને પુરુષ સરીર એવા બે મુખ્ય ભેદ છે, જે ખાસ પ્રયોજન વિશેષની સિદ્ધિ અર્થે—બિન્નજિલ્લ પ્રકારની અમુક અંગોની ખાસ યોજનાવાળા પ્રત્યક્ષ આપણા એવામાં આવે છે. આપણે આ પ્રકારના ભેદવાળી રચનાને, કુદરતી રચનાત્મિક અથવા હૃદયરૂપ તરીકે સામાન્ય રીતે બોલવાનું બીજી. જો કે જો અને પુરુષ બન્નેના સરીર યંત્રોની સામાન્ય યોજના હજમજ સરખીજ છે, અને તેઓ બન્નેની રચના અને પ્રયોજનમાં પણ સારથુંજ સામ્ય સમાવયુ છે, છતાં કેટલાક ખાસ પ્રયોજનને હોધે બન્નેમાં કેટલાક પ્રકારની વિશેષતા એવામાં આવે છે, જેનું વર્ણન પ્રસંગાનુસાર અન્ય સ્થળે કરવામાં આવશે. ત્યારે આ પ્રથમ પ્રકરણમાં તો આપણે માત્ર મનુષ્ય સરીરની સામાન્ય રચનાનું પ્રથમ અવલોકન કરીશું.

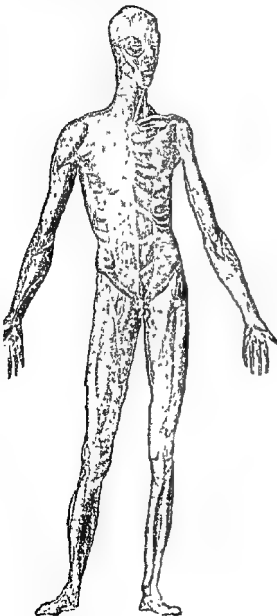
૩. ૪ સરીર યંત્રની આશ્ચર્યમય યોજના પર સામાન્ય દૃષ્ટિપાત આપણા સરીરથી ધન્યતા બઢારથી દેખાતા સર્વ અવયવોમાં ૧ માથું, ૨ ધડ, ૩-૪ બાજુ અને ૫-૬ બાજુ અને ૫મ મળી મુખ્ય ૭ અંગોનો સામાન્ય રીતે સમાવેશ થાય છે એટલા માટે માનવ સરીરને “ **પદ્મસદૃશ્ય** ” સામાન્ય રીતે ■ અંગ યુક્ત સરીર કહેવામાં આવે છે. બધાં અંગોમાં—

૫ માથું અથવા શિર—જે સર્વથી પ્રથમ મુખ્ય અને સર્વથી ક્ષુદ્ર પ્રકારનું અવયવ છે, એટલા વાસ્તે સરીરના અન્ય સર્વ અવયવો કરતાં તેને ઉચ્ચ અને શ્રેષ્ઠ સ્થાનમાં સ્થાપન કરવામાં આવેલ છે. આ મુખ્ય શિર રચાનની અંદર મનુષ્યના સર્વોપરી અવયવરૂપ અને સર્વ માનસિક ક્રિયોતેજના સ્થાનરૂપ મસ્તક અને પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના—મુખ્ય મુખ્ય અવયવોને ગ્રાહવવામાં આવ્યા છે, જેમાં દોષ, ત્વક, ચક્ષુ, છાંદા અને નાસિકા આદિનો સમાવેશ થાય છે. આમાંનું દરેક દરેક અવયવ પોતાના નામ, સ્થાન, આકાર, કદ, કાર્ય-યોજના અને કૌન્દર્ભ તેમજ તેની અનેક પ્રકારની ઉપયોગિતા આદિ ગુણોને જ્ઞાનમાં લેતાં અનેક રીતે આશ્ચર્યકારક, મદત્વપૂર્ણ અને વંદનીય ગણવા યોગ્ય છે, જેમ વિચાર કરતાં આપણને સ્પષ્ટ માણમ પડે છે. વળી મનુષ્યના મનોહન્તર્યત અનેક મનોવિકારો હાલવાઓ—સંકલ્પો કે ભાવો અને લામણીઓ વિશેરે ને પ્રકૃષ્ટ કરવા માટે અથવા નુકસ કરવા માટે આપણું મુખ (The face) જે એક મુખ્ય પરીક્ષાઈ અથવા નાટ્યભૂમિ છે. આ ભૂમિપર મનુષ્યના મનના બધા માનસિક લાવેદ્ય પામેલાં વાદરા રૂપો થયાવતું પ્રમાણમાં આપણને પ્રત્યક્ષ થાય છે, એટલા માટે મુખ એ મનુષ્યનું સોથી સુંદર અંગ છે.

૬. ૫ જ્ઞાનેન્દ્રિયોનાં અવયવો—વળી આ ઉપરાંત આ મુખ સ્થાનમાં સ્થિત યથેચા ૫ જ્ઞાનેન્દ્રિયોનાં મુખ્ય મુખ્ય અવયવોને પણ આશ્ચર્યકારક યોજના અને જુદામજાથી એવી તો સુંદર રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવેલાં છે કે તેના વિચાર કરતાં પણ આપણને અનેક રીતે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છેઃ આ પાંચે ઉદ્રિયોમાંથી એક અનેક પ્રકારના ચબ્દો સંભળવાનું; ચક્ષુ અનેક પ્રકારના પદાર્થોનાં રૂપ, રંગ, આકાર, ■ અને સ્થાન વિગેરેનું સામાન્ય અવલોકન કરવાનું; ત્વચા પદાર્થોના અનેક પ્રકારનાં સ્પર્શ, ઉષ્ણ, ગુદ, નમ અને કઠોર આદિ સ્પર્શ જ્ઞાનને મદદ કરવાનું; નાસિકા પદાર્થોની અનેક પ્રકારની ગંધને મદદ કરવાનું, અને છઠ્ઠી પદાર્થોની અંદર રહેલા અનેક પ્રકારનાં કિંકત, કટુ, કષાય, ખાટા અને ગુણ આદિ મદરસોનું અસ્વાદન કરવાનું કાર્ય

કેન માંસ સંબંધતં કેન ગુલ્ફૌ ? અર્થશ્વેદ.

૩ નં. ૨.

૧ મનુષ્યના મમ્મ શરીરમાં મમ્મની નાની
મોટી પેશીઓનાં અડીઓ યુગ્મો અર્થાત
પાયગ્રો પેશીઓ છે. શી ૧

૨ આ પેશીઓ શરીરનાં શુદ્ધ સ્થાનમાં, આસપડતા પ્રમાણે ગાંધી,
લાંબી, ટુંકી, પાખાના આકારની, એમ
વિવિધ સ્વરૂપની હોય છે.

૩ ઉપગ્રેહ માંસ પેશીઓના છેડા શરીરની
બહારના અસ્થિઓ સાથે અનેક સ્થાનમાં
સ્નાયુઓના ય ધતો દ્વારા મજબુત રીતે
મઝથિત કરવામાં આવેલા છે.

૪ ઉપર દર્શાવેલ માંસ પેશીઓ શુદ્ધ શુદ્ધ
પ્રકારથી, લાંબ પગ, પેટ, હૃદય, પેડ,
લઘુ કેદમાં, પાંડીઓ, અને છોટી તથા
વાચા તેમજ આગળીઓ અને મુખ
આદિ અંગોમાં આસપડતા પ્રમાણે
વ નેચ વિકાસ અથવા વધિદામને
પેદા કરી, શરીરના મમ્મ અવયવોમાં
બળ, મત્તિ, ક્રિયા, અને મનનાં અનેક
મનેભાસેને પ્રસ્ટ કરવામાં અનેક રીતે
મદાયજૂત થાય છે.

૫ મનુષ્યની અલ્પથી મનના પ્રેરણેલ
મ કેગાઓને બદલે લઈ લેવા અથવા
બહાર લાવવા માટે કાર્ય કરવા માટે
પ્રમગી રહેલ ક્રિયાત્મકો અને નાનગત્ત
ઓના અનેક પ્રયોગના મેવકો તરીકે
તેઓ અગત્ય પ્રકારના કાર્યો કરવા માટે
ક્રિયશીલ હજીને, આધીન રહી,
પ્રેરણેલા છે.

૬ ઉપગ્રેહક મેરં માંસ પેશીઓ, વય, માંસ
બાધામ અને યથાપ્રમાણ ખાન પાનથી,
પોષ્ય રક્ષણ અને મજબુત પામે છે.

॥ શરીરેન્દ્રિયસત્ત્વાત્મસંયોગીધારિ નીવિત્તમ ॥

પ્રકરણ ૧ લું

જીવનના-મુખ્ય આધાર રૂપ શરીરચત્ત્વ.

૧ જીવન એટલે શું ?

વિશ્વમાં જીવન અનેક પ્રકારના છે પણ તે બધા જીવનનો સમાવેશ મુખ્ય રીતે જડ અને ચેતન એવા બે પ્રકારના જીવનમાં સામાન્ય રીતે થઈ શકે તેમ છે.

જડ જીવન—જેમાં આ વિશ્વની અંદરના મહાન પ્રકાશિત સૂર્યમંડળ-વારુ, નક્ષત્ર પુલિ, નિહારિકાઓ, પ્રદો અને ઉપપ્રદો અથવા ચન્દ્રો અને ધ્રુવચંદ્રો આદિ મહાન પદાર્થોથી આરંભી-આપણી ભૂમિરૂપ-મહા-ઉપરના-વિદ્યુત, પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ અને આકાશ આદિ પદાર્થો તેમજ તેની અંદર અને ઉપરની અનેક પ્રકારની શક્તિઓ અને કારણે રૂપ પારિવંશ પદાર્થોના જન્મ, અસ્તિત્વ, સ્થિતિ અને જીવન આદિ અનેક વિષયોનો સમાવેશ થાય છે.

ચેતન પદાર્થોનાં જીવનમાં—સૂક્ષ્મ ક્ષીર પદ્મ નાદિથી આરંભી અનેક પ્રકારના સ્વચ્છ-અચ્છ અને વિચર આદિ ચેતન પ્રાણીઓથી આખરે અત્યુચ્છ પ્રાણીના જન્મ-જીવન અને અસ્તિત્વ તથા સ્થિતિ આદિ સંબંધી અનેક મહાન વિષયોનો સમાવેશ થાય છે. વિશ્વના મહાન અને અત્ય-સૂચકિ ગોળાઓથી આરંભી આપણી ભૂમિ અને તે પરના નાના મોટા સર્વ પારિવંશ જડ પદાર્થોનાં અસ્તિત્વ કે જીવન કેવી રીતે, ક્યારે અને યા પ્રમાણનથી આરંભાયાં હશે-ક્યાંકિ મહાન પ્રમાણેનાં નિર્ણય કરવા માટે આપણને જોવાનું, જોવાનું અને સ્વસ્વરશાસ્ત્ર તથા રસાયણ અને પદાર્થવિજ્ઞાન આદિના મહાન ગદ્યાર તેમજ વિશાળ વિષયોના વર્ણન અને જ્ઞાન વાર્ધિ ધ્યાન આપવું પડે તેમ છે. પણ એવા જડ પદાર્થોનાં જીવન કે અસ્તિત્વ સંબંધી પ્રમાણની સમીક્ષા કે 'સમાલોચના' કરવા માટે "જીવન રહસ્ય" એ શબ્દની કે એ નામના આ ગ્રન્થના વિશ્વગ્રંથિ ગોળાનાં કરવામાં આવેલ તથી

વધી આવડત સૂક્ષ્મ ક્ષીર પદ્મ નાદિ પ્રાણીઓથી આરંભી છેક મહાન કિંદ અને હસ્તિ આદિ જન્મ પ્રાણીઓના જીવન કે અસ્તિત્વ આદિના પ્રમાણોનો ઐતિહાસિક નિર્ણય કરવા માટે કે તે તે પ્રાણીના શુદ્ધ કર્મ

સ્વભાવ અને રચના આદિની સૂક્ષ્મ બાબતોનું સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે પણ આ બાબતની યોજના નથી. પણ સમગ્ર સુદૃઢપદાર્થોની રચનાને જોઈને સર્વ રચનાની અંદર સર્વથી-બ્રેષ સર્વથી-મદાન, બુદ્ધિશાળી, તેમજ સમગ્ર સુદૃઢ પદાર્થોના અધિપતિરૂપ ગણાતા પ્રત્યક્ષ દેવરૂપ મનુષ્ય-પ્રાણીના-જન્મ, જીવન, અસ્તિત્વ, સ્થિતિ, પ્રગતિ અને તેના જીવનના હેતુ આદિ મદાન પ્રયોગોની યથાસાધ્ય સમાધાનનારી કરી, તેના જીવનના ગૂઢ સંકેતોથી યથાવત વિદિત કરવા માટે “જીવન રહસ્ય” — એ સંબંધની યોજના જવાબમાં આવેલ છે આ એક એટલો બધો મહત્વનો ગાંઠીય-પુણ્ય અને રહસ્યસુદ્ધા-નિષ્ઠાજી વિષય છે કે-એ તેનું યથાવત્ વિવેચન કરવામાં આવે તો સુદિના અંદરના સમગ્ર રચાવર અને જન્મ પદાર્થોની યોજના, અસ્તિત્વ અને સ્થિતિ આદિની સમગ્ર યોજનામાં સમાવેલ કુદરતના મદાન અને બાબ સંકેતોના સમગ્ર ખુલાસાઓ, માત્ર આ એક જ મનુષ્ય પ્રાણીના જીવન રહસ્યને યથાવત્ સમજવાથી-બહુ સરળતાથી બાપી સહાય તેમ છે આમ હોવાથી આપણે આ રચના-તેજ મનુષ્ય પ્રાણીના જીવન અને અસ્તિત્વ સંબંધી કેટલાક ગૂઢ પ્રયોગપર-વિચાર કરવું

૧ જીવન રહસ્ય સંબંધી પ્રયોગ

૧ મનુષ્યજીવન એટલે શું ?

૨ તેના જીવનનો પાથો શાના ઉપર રચાયેલો છે ?

૩ સમગ્ર વિશ્વના પદાર્થો અને તેઓની રચનાની અંદર સમાવેલ જ્ઞાનનીયિ સાથે તેનો શા સબંધ છે ?

૪ આ વિશ્વમાં મનુષ્ય પ્રાણીનું જીવન, અસ્તિત્વનો કેવી રીતે આપ્યું ?

૫ તેના અસ્તિત્વનું આ વિશ્વમાં શું પ્રયોજન છે ?

૬ તેના સિવાય સુદિના ગૂઢ રહસ્યોને સમજવાનાર કે સમજાવનાર આ વિશ્વમાં અન્ય કોઈ પ્રાણી છે ખરું ?

૭ મનુષ્ય એ ક્યાંદ્વારા આપણે શું સમજીએ ?

૮ મનુષ્ય એ માત્ર પાંચ ભૌતિક તત્વના રસાયણિક સંયોજનથી બનેલ કોઈ સંયુક્ત પદાર્થ છે કે, એ સમગ્ર પદાર્થોથી ટકન સિવાં એવી કોઈ દિવ્ય-આત્મશક્તિ છે કે વિશ્વવિશ્વ અન્ય કોઈ સત્ત્વ શા તત્વ છે ?

કૃત્રિમ આ અને એવા બીજા અનેક પ્રયોગના આપણે યથાવત્ ખુલાસાઓ બાપી સહાયે તે વિવેચના અનેક ગૂઢ સંકેતોની બાપી પણ આપણને મુખ્ય અંશે અનેક મળવા સંભવ છે, કે જેના દ્વારા આપણે આ વિશ્વ અને તેની બધી રચનાની પાછળ અદ્વિત છતાં સ્પષ્ટપણે પ્રત્યક્ષ તમા રહેલ વિશ્વાત્માની બધી રચના અને સંકેતોને યથાવત્ સમજવા બાબતમાં શ્રદ્ધા રાખીએ તેમ છે પણ ઉપરોક્ત સર્વ પ્રયોગના સંબંધમાં આપણે વિચાર કરીએ તે પહેલાં આપણે, મનુષ્ય જન્મ અને તેના સમગ્ર અસ્તિત્વના આધારરૂપ તેના સમગ્ર દરીશ જન્મની અને મનોબળની યોજના કેવા પ્રકારની છે, તેના દરીશની અંદરના પૃથક પૃથક રચનાના અવયવો કેટલા છે અને તેઓ શા શા પ્રયોજનથી યોજાયેલા છે, તેના મહત્ત્વની અને તેની અંદરના અનેક સૂક્ષ્મ-સૂક્ષ્મ મદાન યોજીર, બાબ અને આશ્ચર્યજનક યોજના કેવી રીતે અને શા માટે યોજનામાં આવી છે, તેના દરીશ અને મહત્ત્વના પરસ્પરના સબંધો કેવી રીતે અને શા શા બાબ પ્રયોજનની સિધ્ધિ અર્થે યોજાયેલા છે, તેમજ તેના દરેક અવયવની યોજના સાથે સુદિના સમગ્ર પદાર્થોના શો સબંધ છે, તથા તે બધા સબંધોની યોજનાઓમાં કોઈ ટકન ગૂઢ, છતાં જ્ઞાનવસ્તુથી જોનારની દૃષ્ટિમાં ટકન પ્રત્યક્ષરૂપે જણાતા શા, શા સંકેતો સમાવેલા છે, હતાદિ વિષયોનું સામાન્ય અવલોકન પ્રથમ સરખાવમાં જ કરીશું, તો ઉપર દર્શાવવામાં આવેલા અનેક પ્રયોગના કમશ ખુલાસાઓ આપણી સમુદાય ધીમે ધીમે થવા લાગશે આમ હોવાથી આપણે કોઈ પ્રથમ મનુષ્ય જીવનના અસ્તિત્વના આધારરૂપ તેના દરીશરૂપી મહત્ત્વ આશ્ચર્યકારક પણ સૂચક રૂપે જોઈ પ્રથમ પ્રત્યક્ષ અંબની આલેખના કરીશું, અને ધીરે ધીરે સૂક્ષ્મતાથી સૂક્ષ્મ અને સૂક્ષ્મતાથી સૂક્ષ્મતા અને આખરે સૂક્ષ્મતા વિષયો તરફ કમશ આપણા મનને પ્રવેશ કરવાનું વિશેષ અનુરૂપ થશે,

૩ આપણા દરીશરૂપી આશ્ચર્યજનક યોજના—વિશ્વની અંદરના અનેક પાંચિય પદાર્થોના પૃથક, જળ,

તેજ, વીધુ, આકાશ અને વિદ્યુત્ આદિ સુદૃઢ તત્ત્વોના સંયોગથી બનેલા, પ્રાકૃતિક પદાર્થોની વિપ્રતિકંબ, રસ રંગ, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મળન અને શુક્ર આદિ સખ ધાતુઓના યુક્તિયુક્ત સંયોગથી, માનવસરીરરૂપ આપણા અદ્ભુત યન્ત્રની યોજના દર્શાવી છે. એ સર્વ પદાર્થો વિશ્વમાં વ્યવસ્થાપે અસંયોગિ દશામાં, અનન્ત આકાશમાં સુસ્થપ્રકૃતિરૂપે સુશિની પૂર્વ દશામાં પ્રસરી રહેલા હતા, તેજ તત્ત્વોના ધનીશૂત સંયોગને પરિણામે તેજ અને વીર્યના રસમય સંયોગથી મનુષ્યના પાર્શ્વે સરીરનું બંધારણ થયેલું છે.

૧. ૧૧૬

૧. આ સરીર ક્રમશઃ બાહ્ય, શૈશવ, યૌવન આદિ અવસ્થાઓ પ્રમાણે ધીરેધીરે સંવૃદ્ધિ પામી આખરે છૂટું દેશને પ્રાપ્ત થાય છે અને અત્યુક્ત વર્ષોનું આયુષ્ય ભોગવી આખરે એ પદાર્થોના સંયોગથી પ્રથમ અવસ્થામાં તે બનેલું હોય છે તેજ પદાર્થોના મૂળ વાત્તિક સ્વરૂપને માર્ગાન્તે પામે છે.

૨. મનુષ્ય સરીરની અંદર પણ સ્ત્રી સરીર અને પુરુષ સરીર એવા બે મુખ્ય ભેદ છે, એ ખાસ પ્રયોજન વિશેષની સિદ્ધિ અર્થે—સિન્ધુસિન્ધુ પ્રકારની અત્યુક્ત અંશની ખાસ યોજનાવાળા પ્રત્યક્ષ આપણા ભવામાં આવે છે, આપણે આ પ્રકારના ભેદવાળી રચનાને, કુલિલી સ્વાભાવિક અપવાદ ઉપરૂત તરીકે સામાન્ય રીતે ઓળખીએ છીએ. જો કે સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેના સરીર યન્ત્રોની સામાન્ય યોજના ક્ષમ્યમ સરખીજ છે, અને તેઓ બંનેની રચના અને પ્રયોજનમાં પણ સરખુંજ સામ્ય સમાવયુ છે, છતાં કેટલાક ખાસ પ્રયોજનને લીધે બંનેમાં કેટલાક પ્રકારની વિશેષતા ભેગામાં આવે છે, જેનું વર્ણન પ્રત્યક્ષાનુસાર અન્ય રચને કરવામાં આવશે. જ્યારે આ પ્રથમ પ્રકરણમાં તો આપણે માત્ર મનુષ્ય સરીરની સામાન્ય રચનાનું પ્રથમ અવલોકન કરીશું.

૩. આ સરીર યન્ત્રની આશ્ચર્યમય યોજના પર સામાન્ય દૃષ્ટિપાત આપણા સરીરની યન્ત્રના બહારથી કેમતા સર્વ અવલોકનમાં ૧. માથું, ૨ ધડ, ૩-૪ બંને હાથ અને ૫-૬ બંને પગ મળી મુખ્ય ૬ અંગોના સામાન્ય રીતે સમાવેશ થાય છે એટલા માટે માનવ સરીરને “ષટ્સંગમમય” સામાન્ય રીતે ૬ અંગ યુક્ત સરીર કહેવામાં આવે છે. બધાં અંગોમાં—

૪. માથું અથવા શિર—જે સર્વથી પ્રથમ મુખ્ય અને સર્વથી વૃદ્ધ પ્રકારનું અવલોકન છે, એટલા વાસ્તે સરીરના અન્ય સર્વ અવલોકન કરતાં તેને ઉચ્ચ અને એક સ્થાનમાં સ્થાપન કરવામાં આવેલ છે. આ મુખ્ય શિર સ્થાનની અંદર મનુષ્યના સર્વોપરી અવલોકન અને સર્વ માનસિક ક્રિયાઓના સ્થાનરૂપ મસ્તક અને પાંચ હાનેન્દ્રિયોના—મુખ્ય મુખ્ય અવલોકનને મોકલવામાં આવ્યા છે, જેમાં લોચ, ત્વક, ચક્ષુ, શ્રોત્ર અને નાસિકા આદિના સમાવેશ થાય છે. આમાંનું દરેક દરેક અવલોકન પોતાના નામ, સ્થાન, આકાર, કદ, કાર્ય-યોજના અને કોન્ટ્રોલ તેમજ તેની અનેક પ્રકારની ઉપયોગિતા આદિ કુલિલી ધ્યાનમાં લેતા અનેક રીતે આશ્ચર્યકારક, મહત્વપૂર્ણ અને વંદનીય ગુણોવાળા યોગ્ય છે, જેમ વિચાર કરતા આપણને સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે. વળી મનુષ્યના મનોબંધનમાં અનેક મનોવિજ્ઞાનો કહવામાં આવે—સંકલ્પો કે જાણે અને લાક્ષણિકો વિશેષે ને પ્રકરિત કરવા માટે અવલોકન નૃત્ય કરવા માટે આપણું મુખ (The face) એ એક મુખ્ય પેટ્ટેરોનું અવલોકન નાટ્યમૂર્તિ છે. આ ભૂમિપર મનુષ્યના મનના જાણે માનસિક જાણેરૂપ પાણેરૂં વાદ્ય રૂપો વધાવતુ પ્રમાણમાં આપણને પ્રત્યક્ષ થાય છે, એટલા માટે મુખ એ મનુષ્યનું સૌથી સુંદર અંગ.

૫. પંચ હાનેન્દ્રિયોનાં અવલોકન—વળી આ ઉપરાંત આ મુખ સ્થાનમાં સ્થિત થયેલા પંચહાનેન્દ્રિયોનાં મુખ્ય મુખ્ય અવલોકનને પણ આશ્ચર્યકારક યોજના અને કુલિલીગતી એવી તે સુંદર રીતે સ્થાપિત કરવામાં આવેલાં છે કે તેના વિચાર કરતાં પણ આપણને અનેક રીતે આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે આ જાણે હૃદયોમાર્ગી ભોજ અનેક પ્રકારના સમગ્ર સંવિજ્ઞાનનું ચક્ષુ અનેક પ્રકારના પદાર્થોનાં રૂપ, રંગ, આકાર, કદ અને સ્થાન વિશેરૂં સામાન્ય અવલોકન કરવાનું; ત્વચા પદાર્થોના અનેક પ્રકારનાં શીત, ઉષ્ણ, મૃદુ, તક્ર અને કોર આદિ સ્પર્શ જ્ઞાનને પ્રદલ કરવાનું; નાસિકા પદાર્થોની અનેક પ્રકારની ગંધને મદલ કરવાનું, અને શ્રુત્રી પદાર્થોની અંદર રહેલા અનેક પ્રકારના સિંહ, કંઠ, કપાળ, ખાસ, ખાસ અને ગંધુર આદિ ધરસોનું આસ્વાદન કરવાનું કાર્ય

હરે છે. ઉપર નજીવેલાં પ્રત્યેક અવયવની યોજના, તેઓનો સ્થાન આદિની સંદેશના, તેઓના ચામુક ન પ્રકારના આકાર, કાલ અને સ્વરૂપ વિગેરેનું બંધારણ, આદિ અનેક વિષયોનું સામાન્ય વર્ણન પણ આપણને અનેક રીતે આનંદ અને અમત સાથે જ્ઞાન આપી શકે તેમ છે. મુખ પરના આ પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોના અવયવો ઉપરાંત ખીન પણ નાનાં મોટાં અનેક અવયવો આવેલાં છે, જેમાંથી જોઇ અને ગણ—આપણને અમુક—પ્રકારના રાખોડનું ઉચ્ચારણ કરવામાં તેમજ ખાવા પીવામાં મદદ કરવાનું; કાલ—અનેક પ્રકારના વર્ષ પદાર્થોને ચાલવાનું; નીચણ—અનેક પ્રકારના પદાર્થોને મુખ વધીરે પીસી બારીક છુટા કરવાનું તેમજ મુખને ચોખા આપવાનું, પાંપણો અને જમર વિગેરે મુખને ચોખા આપવા સાથે દર્શનેન્દ્રિય રૂપ નેત્ર સ્ત્રોત બંધારના અનેક વિધોથી રક્ષણ કરવાનું, જેમ દરેક દરેક અવયવ, ચિન્તિત ચિન્ત સ્વરૂપે, પોતપોતાની સ્થિતિ, આકાર, કદ અને યોગ્યતા પ્રમાણે વિવિધ પ્રકારનું કાર્ય કરવા માટે ખાસ નિયુક્ત કરવામાં આવેલ છે.

જીવ અને જોઇ ચાળવાના કાર્ય ઉપરાંત અનેક પ્રકારનાં રાખોડચારણ વખતે મુખના અંદરનાં જીભાંજીભાંજી કપાનોમાં ફોનોમાર્ગની ખીનની માફક સ્પર્શ કરી-કૂચ, ઘીર્ષ, શ્લેષ, ઉઘાત, અનુઘાત, સ્વચ્છ અને મૃદુ, અધ્યમ, મેમળ કે લીમ આદિ અનેક પ્રકારના સ્પર્શ અને વ્યંજનોના ઉચ્ચારણ કરવામાં અનેક રીતે સહાયમૃદુ અને છે.

૩ મુખ તથા જીભાંજીભાંજી રાખોડચારણ સાથે સંબંધ—મુખની અંદરના કંઠ, તાણ, મુર્ધા, દાન્ત અને જીભાંજીભાંજી તથા જોઇ આદિ કપાનો પણ અનેક પ્રકારના રાખોડચારણ કરવામાં વિવિધ પ્રકારનો ભાગ ભજવે છે. જોખના અભાવમાં—અથવા તેઓની યથાવત્ ઉપાદ બીડ કર્યા વગર આપણથી પ, ફ, બ, ભ, કે મ, આદિ વ્યંજનોનો કે જા આ, ઇ ઇ, ઉ ઉ, એ, આદિમાંના કોઇપણ સ્વરનો ઉચ્ચાર કરીપણ થઇ શકે તેમ નથી. બ, ઇ, જ, ઝ, ઞ આદિનો ઉચ્ચાર તાણ સ્થાનમાં જીભાંજીભાંજી સ્પર્શ કર્યા વિના 'કરી પણ સ્વરૂપ રીતે—કરી સહાનો નથી. તેજ પ્રમાણે ઠ, ઠ, ડ, ઢ, ણ, જ, ણ, પ, આદિ/ વ્યંજનોનો ઉચ્ચાર—માત્ર મુર્ધાસ્થાનેજ સ્પર્શ કરવાથી થવાવત્ થઇ શકે છે; આ પ્રમાણેજ અન્ય વ્યંજનો અને સ્વરોના ઉચ્ચારણ સંબંધમાં પણ અમુક પ્રકારની જે ખાસ કુદરતી યોજના છે, તેનેજ વધવર્તી આપણે આપણી ભાષા દ્વારા—મનોગત બાવોને પ્રકટ કરવા સક્રિયતાન થઇએ છીએ વહવત્ સક્રિયતા મજાની અંદરના માનસિક અવયવને આધીન રહી સ્વૂલ વાણીત્વ પ્રકટિત કરવા મટિત્વ સ્વૂલ સાધન રૂપ આ જોઈ આપણા વહવર્ત પત્રની સ્વૂલ યોજનામાં પણ કોટ્ટુ બધું સૂક્ષ્મ અને બારિક યોજનાયુક્ત બંધીર જ્ઞાન બરેલું છે તે નાપણને સદૃશ વિચાર કરવાથી સ્પષ્ટપણે વિદિત થાય છે. વળી થર્વણ, સ્વાદ સંબંધણ અને સંખોચ્ચાર, તેમજ સચીત આદિ અનેક ક્રિયાઓની વિવિધ પ્રતિબિંબે આ મુખના સ્થાનમાં નિયુક્ત થયેલી ભેદ આપણું મુખ તો માત્ર આશ્ચર્યથી અવાજ જાત નથ છે, અને મુંઝે મોઢે આ બધી યોજનાનો વિચાર કરવાનું મહત્વપૂર્ણ કાર્ય તો પોતાથી ઉચ્ચસ્થાનમાં આવેલાં નેત્રોને કે મસ્તકને સોંપી પોતે છેક મુખના નીચેના સ્થાનમાં વિતીત બાવે વિશાળ રહેલું જ તેમાં પણ કાંઈ જોઇ ઉપદેશ સમાયેલો નથી.

૮ થીલા અથવા મસ્તક—ઝીવાની ઉપર આપણા મસ્તક અને મુખના અવયવોને એવી તો મુંદર અને નાનુક રીતની યોજનાપૂર્વક બેસાડવામાં આવેલાં જ કે ઉપર નજીવેલાં નાનાં મોટાં બધાં અવયવો સદિત આપણી આવરક્રમતા પ્રમાણે ગમે તે તરફ કોઈપણ પ્રકારની અડચણ બેસત્યા વગર આપણે તેને આમ તેમ નમાવી કે ઉચ્ચ નીચું ફેરવી મૂકીએ છીએ અને તેને પશ્ચિમે આપણી દર્શનશક્તિના ક્ષેત્રને વધારે સરળતાથી વિસ્તૃત બતાવી એવી સાથે અનેક પ્રકારના હાલો હાલો રાજીએ છીએ આ મુંદર જોઇ લાભ છે કે મસ્તક, મુખ અને ઝીવા પહોંતા અવયવોમાં આપણા શરીરના મુખ્ય સારથી કોડા અથવા ધૃઢ નામના ખીન અવયવનો સમાવેશ થાય છે.

૯ ધૃઢની અંદરના અવયવોની સામાન્ય અણના—ઝીવા અથવા મસ્તકની નીચેથી આજીબી છેક જીભાંજી અને પુષ્ક પર્વતના ભાગને સમજાવે ધૃઢ કહેવામાં આવે છે. જ્યારે તેની અંદરના અને બહારના બુદ્ધિ

જુદા બાથોને જુદા જુદા નામો આપવામા આવેલા છે. ક્રીવાની આસપાસ અને ઉપરના ભાગને ખંડા અથવા સ્કંધ કહેવામાં આવે છે. આગળના ભાગને છાતી, પાછળના ભાગને પાંચો અથવા પીઠ છાતીની નીચેના ભાગને હૃદય, અને તેની નીચેના ભાગને પેટુ તથા તે બન્ને અવયવોની પાછળના ભાગને કટિ અને તેની નીચેના ભાગને કાંડુ તથા તેની છેલ્લી નીચેના ભાગને કુદરત અને આખરનો છેલ્લો ભાગ એ ગુદા પાસે આવેલા છે તેને પુચ્છ કહેવામાં આવે છે. આથી રીતે એજ ધડના ઉપરના પ્રદેશોને જુદા જુદા હારણોને લીધે છાતી, હૃદય, પેટ, પેડું આદિ અને પાછળના ભાગને પીઠ, કમર, કાંડુ આદિ તે તે પ્રદેશના સરીરરથ અવયવોના સ્વરૂપ અને વિવિધ કાર્યને અંગે જાણીજાણી નામો આપવામાં આવેલા છે. જ્યારે આ ધડ અથવા કાંડાની અંદરના જુદા જુદા સ્થાનમાં એ અવયવો અગ્રવેદો છે, તેમાં નીચે પ્રમાણેના અવયવોનો સમાવેશ થાય છે.

છાતીના પ્રદેશમાં—હૃદય, બન્ને ફેફસા, શ્વાસનલિકા અને અન્ન માર્ગ તથા મુખ્ય મુખ્ય વિદ્યુત્ત્વ રક્ત વાહિનીઓ ધમનીઓ અને શિશ્નઓ તથા સો, વર્જની અંદર બન્ને હૃદય અર્થાત્ સ્તન અને તેની અંદરની સ્તન્ય શેષસ્ત્રવાદક ગ્રંથીઓના અવયવો આવેલાં છે.

૧ ઉદર સ્થાનમાં—આ આસપાસ અથવા ઢોલરી, જમણી તરફ વૃક્ક, ડાબી તરફ પ્લીહા, અને વચમાં ક્લોમ વાતના પાછળના ભાગમા ચિત્તારણ, આન્ત્રમુખ, સૂક્ષ્મઆન્ત્ર સૂક્ષ્મન્ત્ર, તેમજ પાછળના ભાગમા ગુરદાના બે અવયવો (Kidney)—વિશેરે અવયવો આવેલા છે. જ્યારે પેટુના ભાગમાં મૂત્રાસય (Uterus) મૂત્રવાહિની પુરુષનું વીર્યાસય, તેમજ વીર્યવાહિની અને કામસલિદોત્પાદક પિંડ અને ગુદા આદિ નાના મોટા અવયવો, તેમજ સ્ત્રી વર્જના ગર્ભાસય ગર્ભસ્ત્રવાદક નાડીઓ, રમેરપતિ સ્થાન, અને આન્તરયોનિ આદિ જનનેન્દ્રિયોના આન્તર અવયવો પણ આ પેટુ અને કાંડાના અસ્થિઓથી બનેલા કમરની નીચેના પ્રદેશમા આવેલાં છે. વળી આ ઉપરાંત ધડના ઉપરના ભાગમાં, બન્ને તરફ, કિશ્કિયાક્રિ સંસ્કૃત્તક્રિ અને શેજના સક્રિય માનસિક ક્રિયાઓના સંક્ષાત સ્વરૂપ સમાન બન્ને હૃદયને સંયુક્ત કરવામા આવેલા છે, તથા છેલ્લી નીચેના કાંડાના અસ્થિ ઓની બન્ને તરફ નીચેના ભાગમાં ગતિ વેગ તથા સ્થિરતાના સંક્ષાત સ્વરૂપ રૂપે પચાના બે અવયવોને સંચોળવામા આવેલા છે.

મુદ્દા અને અત્યંત કિંમતે તેમજ ચૂંત સિદ્ધાંતોનો આ આપણા સાદા બેવા જેવાતા હસ્તરૂપ અવયવોની રચનામાં પણ કેટલી બધી આશ્ચર્ય કારક રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવેલ છે તે આપણને વધારે સ્પષ્ટ થાય છે.

૧૧ હાથની અંદરના અસ્થિઓ—હાથની અંદરની બે પ્રમાણના અસ્થિઓને સમાવેશ થાય છે.

પાંચ આંગળીઓમાં મુલ ૧૪

હસ્તમાં મણીબન્ધ અને કમુરારિખના.....૨

હાથના તંબીયામાં.....૫

પાદમાં એક

કાંડામાં.....૮

કુલ ૩૦

મધ્યે મળી કુલ ૩૦ અસ્થિઓ એક દાંધમાં થાય છે જ્યારે બન્નેમાં મણી-૧૦ અસ્થિઓના સમુદાયના આધારપર આપણા હાથના આધાર, સ્થિરતા, બળ આદિ ક્રિયા, તેમજ તેના ધરની માંસ પેશીઓ અને સ્નાયુ બંધનોની સ્થિતિ, અવલંબી રહેલી છે. આથી પણ વિશેષ વિચાર કરતાં આપણને માલુમ પડે છે કે આંગળ વધતા જતાં જમનાના અનેક પ્રકારના ચાંત્રિક કાર્યો થાંજનાઓ અને કલા કૌશલ્યની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓને અપવાદ આશ્ચર્યજનક રીતે આપણા હસ્તરૂપ અવયવોના મુખ્ય સાધનરૂપ બનેલા છે. ફક્ત સ્તંભરો-વઢાણો, એપોફીસો, અનેક પ્રકારની મંડીનરીઓ, એન્ડ્રો ફોનો-પુલો તેમજ કુતાર, હુકાર, ફરજ, કંઠીયા, ચિતારા, સોની, વલુકા, પ્રીન્ટર, ફેરીયર બનાવનાર અને જેવા જેવા અસંખ્ય પ્રકારના સંચાના તેમજ હાથથી થાંજવામાં આવતા સર્વ કાર્યોની પાછળ, મૂળ કારણરૂપે, મનુષ્યના હસ્તનો ઉપયોગ સર્વવ્યાપક હથેલી હથેરીય સત્તાની મારફત સર્વત્ર અનુસવવામાં આવે છે. આપણા હાથરૂપ એક સ્વર્ણ નજીકના અવવવની થાંજનામાં પણ કેટલું બધું મંદરૂપ, ઉપયોગિતા, અને ગુણિતાદર્શ સમાયેલું છે. જાસ કંઈને જ્યારે સતાર, મુકરી કે કિલરના અપવાદ વિદ્યા આદિ બધુર વાંઘવ-જોપર આપણી આંરિક અને કૌશલ અંગુલીઓના સ્પર્શ દ્વારા થતા અનેક પ્રકારના મધુર રેવોના ગુબર તથા તે પર સ્પર્શ થઈ અનેક પ્રકારની હાથલીઓ અને હાથનાઓને સ્પર્શ રીતે વાતાવરણના વિશિષ્ટ પ્રવાહમાં ફેલાવી, ઓગ-મનકર અને હૃદયમગ્ન શબ્દપ્રાપ્તિના ફેલાવવામાં આવતા અનેક પ્રકારના હૃદયના ઘટ્ટકારોના દિવ્ય પ્રવાહો જ્યારે માનવહૃદયને આવેડ રીતે હૃદયપીણુદત મધુર અને વિશ્વ માન સંજ્ઞાની હલનલાંબી મુકે તેવી આશ્ચર્યમય અને કુશળ કારીગરને પણ સરખાવે તેવી દિવ્ય પ્રવૃત્તિ જ્યારે તેઓમાં જોવામાં આવે છે ત્યારે અરેબર આપણને તેની દિવ્ય બનાવટનો માત્ર કંઈક અંશીય ખરો ખ્યાલ આવે છે. જો કે પચના અવયવોની બનાવટ પણ હજીવન મોટે ભાગે હાથના અવયવોનેજ મળતી છે, છતાં પચનાં કંઈક હાથનાં અવયવો અનેક રીતે એક અને મહત્વપૂર્ણ છે, તેટલા માટે તેઓને ધકેલા છેક ઉપરના ભાગમાં હૃદય અને ફેફસાંનો બન્ને બાજુમાં ધરાયોચ સ્થાનમાં કુદરતી અધિપતિદ્વારા થાંજવામાં આવેલાં છે.

૧૨ પચના અવયવોની રચના અને અંદરના અસ્થિઓ—હાથની મારફત આપણા પચનાં એ અવયવો-સદની નીચેના ભાગમાં બન્ને ઉપર આવેલાં છે. જો કે હાથના અસ્થિઓ કરતાં પચના અસ્થિઓ વધારે લાંબાં, પહોળાં, નાંડાં અને વિશેષ મજબુત હોય છે અને તેમ હોવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ તેઓનું કાર્ય પણ તેટલાજ પ્રમાણમાં ભંડું, થોડું અને હારી છે. આખા ચરીરના સાક્ષ, વલુ, ચાર કે પાંચ મજબૂત ભારને વહન કરી અદિથી તલી ફેરવેલું, ગતિ આપવી, દોડવું, ચાલવું, કંડવું, નાચવું તેમજ અનેક પ્રકારની કચરોતો, સાહકર્ષીય, મોટરીય, મુસી આદિ પ્રસંગોમાં જતિ બળ અને સ્થિરતા આદિ પ્રારણ કરી સમગ્ર ચરીરના ઉપરના પ્રદેશના અવયવોને સુરક્ષિતપણે સંજ્ઞાની રાખવાનું ગતિ અગત્યનું કાર્ય આપણા પચરૂપ અવયવોનેજ આધારે થઈ શકે છે. હાથની મારફત આ પચના પ્રથેક અવવવની બનાવટમાં પણ નવે પ્રમાણે અસ્થિ સંયુક્ત કરવામાં આવેલાં છે.

પગની ચાર અંગુળોના ૧૨ તેજા અંગુળોના ૨ મળી કુલ ૧૪ અસ્થિઓ				
પગના ફૂલા અથવા પાદવીમાં	૫	"		
હાથમાં	૭	"		
પગના નળામાં	૨	"		
ગુટકાની ટોપીમાં	૧	"	૧	૧
કર્ણમાં	૧	"	૧	૧

કુલ ૩૦

એકઠે પગના એકા અવયવમાં ત્રીસ એટલે બન્ને પગમાં મળી ૬૦ અસ્થિઓનો સમુદાય, બન્ને પગના અવયવોની ચોળના માટે સચુકલ કરવામાં આવેલ છે ત્યારે બન્ને હાથ અને બન્ને પગના મૂળ કુલ ૧૨૦ એકસો ત્રીસ અસ્થિઓના સમુદાયને સમ્પીત કરવામાં આવેલ છે ત્યારે અસ્થિપિંજરનો બાકી રહેલો મસ્તક તથા મુખનો અને ખંડનો ભાગ નીચે પ્રમાણેના અસ્થિ સમુદાયથી-સચુકલ કરવામાં આવેલ છે

૧૩ મસ્તકની કુલરી (The Skull) અથવા જોપરી—આઠ મુખ્ય અસ્થિઓના સંયોગથી આપણી જોપરી બનેલ છે એઓના નામ નીચે પ્રમાણે છે

- ૧ પૂર્વ કપાલ (Frontal Bone) (એમાં મગજનો આગલો ભાગ સમાયેલો છે)
- ૧ પશ્ચિમ કપાલ (Occipital Bone) (એમાં મગજનો પાછલો ભાગ સમાયેલો છે)
- ૨ પાર્શ્વસિધ (બમણું અને ઠાણું) (Parietal bones) (એમાં મગજના પાંદડાંવાળા સમાયેલા છે)
- ૨ કમણાના ચાસિય (Temporal bones) (એમાં મગજના કમણાના અવયવો આવેલા છે)
- ૧ પૂર્વસિધ (Ethmoid bone) (એ મગજના ઘણીવાના આગલા ભાગ નીચે આવેલ છે)
- ૧ ઘણસિધ (Sphenoid bone) (છેઠ ઘણીવાના મગજના ભાગની નીચે આવેલ છે)

૮

૧૪ મુખ અથવા અંદેશના અસ્થિઓમાં—નીચે પ્રમાણેના અસ્થિ-સમુદાયનો સમાવેશ થાય છે

- ૨ નાસિકાસ્થિ (Nasal Bones) નાકની અસ્થિ
- ૨ ઉપલા બહાવાની અસ્થિ (Superior Maxillary Bones)
- ૧ ઢંવસિધ (Inferior Maxillary Bone) નીચેનું બહાવાનું અસ્થિ
- ૨ મહાસિધ (Malar Bones) નાકની બે અસ્થિઓ
- ૨ ટાલપસિધ (Palate Bones) ટાલપાના બે અસ્થિઓ
- ૨ અંજુપીકાસિધ (Lacrimal Bones)
- ૨ અધોસિધ (Turbinate Inferior)
- ૧ ચીરીકાસિધ (Vomer Bone)

૧૪ કુલ

આવી રીતે એક અસ્થિઓના સંયોગથી આપણા મુખના અને તેની અંદર સમાયેલ થતા આજ, નાક, આંધ જોખ તથા ચિત્તુક આદિ અવયવોના આકૃતિ અને કદ વિચરે બનેલા છે

૧૫ ધડ અથવા કોઠાનાં અસ્થિઓ-આ સિવાય ધડની અંદર નીચે પ્રમાણે અસ્થિઓ આવેલા છે.

૨૬ અસ્થિઓ જરૂરની કોઠામાં આવેલા છે, જેમાંથી,

૭ ગ્રીવા અથવા ગરદનના મણકાં (Cervical Bones)	૨૪ પાંસળી (Ribs) નાં.
૧૨ પીઠના મણકાં. (Dorsal Bones)	૨ ક્લેવિકલ (Clavical Bones)
૫ કમરના મણકાં. (Lamber Bones)	૨ સ્કેપલિય (Scapula ")
૧ ત્રિહસ્થિય (Sacrum)	૨ સ્ટેરનિય (Sternum.)
૧ પુચ્છાસ્થિ. (Coccyx)	૨ નિતંબાસ્થિ. (Hip Bones)

૩૨

જરૂરની કોઠાના બધા મણકાંએ અંદરથી પોલા હોય છે અને તેઓને એક બીજાની ઉપર એવી રીતે ગોઠવવામાં આવેલા છે કે મસ્તકનાં લગીયાની અંદરથી નિઃશબ્દ કોઈ રત્ન (Spinal Cord) તેમાંથી બહાર નીકળી શકે. આ કોઈ રત્નમાંથી પ્રત્યેક મણકાંઓની વચ્ચેના પ્રદેશમાં ઘડ શરીરના કાયા અને જમણા બન્ને પડખાઓ તરફ ફાનવંતું અને ક્રિયાતંત્રીઓનાં એકત્રી સમુદાયે બહુ લાંબા શરીરના અવયવો તથા પ્રદેશો તરફ પ્રસરેલા છે જરૂરની કોઈ અથવા પીઠના બારે અસ્થિઓમાંથી બન્ને તરફ મળી કુલ ૨૪ પાંસળીઓ નીકળે છે. જે પાંસળી વળેલાં અસ્થિઓની બનેલી છે. આમાંથી પ્રથમ આઠ સુધીની બન્ને તરફની પાંસળીમાં કમરના એકબીજા કોઠાં ધરાવામાં વિશેષ લાંબી અને વધારે જોડ વળેલી હોય છે. જ્યારે બાકીની ચાર કમરના કોઠાં થી નીકળે છે. ૧ થી ૭ સુધીની પાંસળીઓ આગળના ભાગમાં ઉપરથી સાથે જોડાઈના ભાગમાં સંયુક્ત કરવામાં આવેલ છે. જ્યારે બાકીની આઠમી નવમી અને દશમી પાંસળીઓને એક બીજા સાથે સંયુક્ત કરવામાં આવેલ છે અને બાકીની બન્ને તરફની બન્ને પાંસળીઓને પેટના ભાગમાં તરતી દશમાં એક છોટી છુટી શખવામાં આવેલ છે. આ બેમાંથી પાંસળીઓ ઉપરનાં જોડાઈની વચ્ચા એક ઉપરથી, તથા ધડના ઉપરના ભાગમાં બે હાંસીના અસ્થિઓ તેમજ પાછળના ભાગમાં બે અંસાસ્થિઓ તથા નીચે બે નિતંબાસ્થિ આવેલા છે. ઉપર પ્રમાણે બધાં મળી કુલ ૫૮ અસ્થિઓના સંયોગથી આપણું ધડ બનેલું છે.

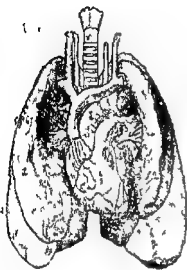
ઉપર પ્રમાણે એકા—બન્ને હાથમાં	૬૦	મુજની અંદરના	૧૪
બન્ને પગમાં	૬૦	અને મસ્તકની અંદરનાં	૮
ધડની અંદર કુલ	૫૮		

કુલ ૨૦૦

ઉપર મુજબ ૨૦૦ અસ્થિઓનાં સંયોગથી આપણું અસ્થિધર્મી બનેલું ■ (ચિત્ર નં ૧)

આ અસ્થિધર્મીજનના સમૂહમાં જોખાના, આધાર પર આધાર શરીર અને તેની અંદરના નાના મોટા અવયવો સુદર રીતે સંયોગીત સુરક્ષિતપણે રહેલા છે. આમાં શરીરમાં સારથ પડ્ડ અને મસ્તક ભાગ અસ્થિઓના છે. શરીરની માનવેશીઓ, રક્ત; ચરબી તેમજ બન્ય રસો વિગેરે જ્યારે ખાસ પ્રકારના રોગ અથવા અન્ય કારણોને લીધે ન્યૂનાધિક થાય છે ત્યારે પણ આ સારથ અસ્થિઓના સ્વરૂપ કે વળનમાં કોઈ પણ ફેરફાર જોવાએ થતો નથી. અને સમગ્ર શરીરને આગળ સુધી ટકાવી રાખે છે એટલા માટે "સારાખ્યેતાનિ દેહોનામ્" શરીરની અંદરનો એ સારથ ભાગ છે એમ કહેવાય છે ઉપર જણાવેલ ગરેસ અસ્થિઓ ઉપરનાં પણ કેટલાંક નાનાં અસ્થિઓ અને કેટલાંક નાન અથવા મૂઠ અસ્થિઓ જેને કાર્ડીલિય અથવા કૂર્ચી કહેવાના આવે છે, તેવા ભાગો આપણા શરીરની અંદર છે: મોટાની અંદર ૩૨ હાંત બન્ને કાનની અંદરના ૬ ૭ અસ્થિઓ ગળાની અંદરનાં એક ૧ કંઠાસ્થિ તેમજ હાથ અને પગનાં મળી ૨૦ નીચ નાનું; તથા જરૂરની કોઈકના પ્રત્યેક મણકાંઓની વચ્ચેનાં લગીયા રૂપે સુધવામાં આવેલ મૂઠ અસ્થિઓ ૩૫ કૂર્ચીઅસ્થિઓ વિગેરે મળી આશરે નાના મોટા અનેક અસ્થિઓ આપણા શરીરના સમાવેશ છે. પણ તેની જણના ખાસ વિસ્તારના અવધી અને કરવામાં આવેલ નથી.

ચિત્ર નં. ૩

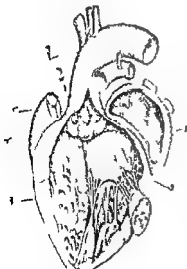

૧ હૃદય અને કોતસા (Heart & Lungs)

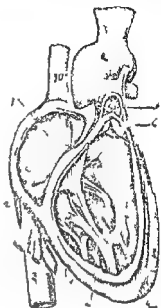
૨ ડાબી અને જમણી ફેફસાના ચામી

૩ જમણી તરફનું હૃદય અને તેની દરમિયાન
માગની મધ્ય રક્ત શાનીઓના મૂળ

૪ શ્વાસનરી (Bronchus)

જમણી તરફના હૃદયનો અંતરનો ભાગ
ચિત્ર નં. ૪

૧ ક્ષિપ્ર

૨ જમણી

૩ અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ

૪ ૫ કોતોને ચામી આપનાર રક્તગુઓ

૫

૬ ૮ અકુમ (Valves)

ચિત્ર નં. ૫ ડાબી તરફના હૃદયનો - અંતરનો ભાગ

૧ ડાબી ક્ષિપ્ર

૨ જમણી

૩ } અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ

૪

૫ મધ્ય ધમની અથવા શુદ્ધ રક્તવાહિની

૬ કોતોને નિયમિત વાન કરવામાં મેદ ૩૫

૭ કોતો (Valves)

૮ ડાબી ક્ષિપ્ર

૯ ડાબી અક્ષરના ૫ કોતોને સમય વિમર

૧૦ ૧ કોતો આપનાર આમ ૨ કુઓ

મસ્તક, હૃદય, યકૃત, ખીંદા, આંત્ર, સિંધુ, શુદ્ધ, હાથ, પગ, પેટ આદિ સર્વ પ્રદેશો તરુ એકદમ ધોલવામાં આવે છે, અને શરીરના નાજીથી છેક શીષ્ઠ પચન્તના ભાગોને રક્ત-પોષણ-સાકલ-બળ તથા જોત આદિ અર્થવા મટે નાના મોટા સર્વ સ્થળોમાં તે સરવા લાગે છે. સમગ્ર શરીરની અંદરના પ્રદેશોને આવી રીતે પોષણ આપવા માટે ફાલેલાં વિશુદ્ધ-રક્તવાહિનીઓના અને સૂક્ષ્મરક્તવાહિનીઓના જુડો, તેજા શરીરમાંના અસ્વચ્છ રક્તને સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર કરી હૃદયના જમણા ભાગમાં એકત્ર કરનાર-અશુદ્ધ-રક્ત વાહિનીઓના પ્રવાહો, એક મોટા શહેરની અંદર જળને વહન કરી લઈ જનાર (water pipes) (વોટર પાઇપ્સ) જમણવાહક નલિકાઓની માફ, સર્વત્ર પ્રસરી રહેલા છે. આ નલિકાઓના મુખો બંને તરફના હૃદયના ખડો સાથે પોષવામાં આવેલા છે. શુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ કાળી તરફના હૃદયના ઉપલા તેજા નીચેના ખડોમાંથી રાજ થઈ શરીરના છેક છેડેના આખરી ભાગના પ્રદેશ સુધી પ્રસરી છે, જ્યારે જ્યાં તેઓએ અંત આવે છે ત્યાંથી તેઓની સાથે અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ અને રક્તવાહિનીઓના પ્રવાહો રાજ થાય છે અને તે પ્રવાહોને લઈ જનાર કીડાઓ- શરીરના સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર થઈ (શરીર ધમન્યો નામિસ્યા. સર્વ કયાપ્યસ્થિતા: તમુમ્ ॥) આખરે હૃદયના જમણા ભાગના ઉપલા ખડામાં જાલી ધનાર મુખ્ય-શીરા સાથે, શરીરના જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી સંયુક્ત થઈ પોતપોતાની અંદરનું અશુદ્ધ રક્ત એકત્ર કરી કાઢે છે, અને તેની રીતે એકત્ર થયેલું અશુદ્ધ રક્ત જમણા હૃદયના ઉપલા ખડામાં એકત્ર થઈ, ત્યાંથી પાછા નીચેના ખડામાં નિયમિત રીતે વહી જાય છે. આથી રક્તવાહિનીઓ દ્વારા પુનઃ શુદ્ધ થવા માટે બંને ફેંસાઓમાં પૂર્વવત્ પ્રોલવામાં આવે છે. શુદ્ધ અને અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓના, બંને તરફના હૃદય અને તેના ખડો સાથે, આવી રીતે સંયુક્ત થયેલા પ્રવાહોને અને હૃદય તથા ફેંસાના સંયુક્ત કાર્યને લીધે તેઓની અંદર વહેતા રક્તસિંચાણના ચક્રાક્રમ પ્રવાહની ક્રિયાને આટલાં મટે રક્તચાલિસરણ પ્રક્રિયા (Circulation of Blood) એવું નામ આપવામાં આવેલ છે. જ્યારે હૃદય ફેંસા તથા તેની સાથે સંબંધ ધરાવનાર સર્વ રક્તવાહિનીઓના સમગ્ર સંયુક્તને રક્તચાલિસરણના અવયવો (Organs of circulation or Circulatory System) એટલું નામ આપવામાં આવેલું છે. બિસાકદારી લેવામાં આવતા સર્વ રક્તોનું આંતરક્રિયાની અંદરથી શોષણ થવા પછી, અને રક્તરૂપે જમણા હૃદયમાં થવા પછી ફેંસાઓમાંના પ્રાણવાયુના સંપર્ગમાં આવ્યા પછી, વિશુદ્ધરૂપે બંને પ્રવાહોને સમગ્ર શરીરના અવયવોના પોષણ માટે આવી રીતે નિરંતર શરીરમાં ફેલાવવામાં આવે છે, અને તે દ્વારા આપણા આંત્ર, શરીર, બળ યુષ્ઠિ તુષ્ઠિ, આરોગ્ય અને વૃદ્ધિ તથા વજન વિગેરે મેળવે છે. આટલાં મટે રક્તને 'રક્તચલન' કહીએ તો કાંઈ પણ ભાદું નથી (ચિત્ર નં ૧)

૨૧ ઉદરરક્તપટલ (ઉદર અને ઉદરની વચ્ચેનો ખડો-Diaphragm)—હૃદય અને ફેંસાના ઉપર જણાવેલા કાર્યને અશુદ્ધ રક્ત સદાય આપવા માટે હૃદય અને ફેંસા તથા જમણેન્દ્રિયના અવયવોની વચ્ચે ઉદર-રક્ત પટલ નામનો પડો આવેલ છે. જેનો કુદરત ઉપરના પ્રાણવાયુ-હૃદય અને ફેંસા તરફ વળેલો છે. આ પડમાંના છિદ્રમાંથી જળમાંથી રાજ થતી-અન્નભાજની નલિકા (Esophagus) જલદાર નીકળી નીચે આમા-શય અથવા હોઝનીના રૂપમાં વિસ્તાર પામી પ્રસરી છે. ઉદરરક્તપટલ, ફેંસાની અંદરના પ્રાણવાયુની માત્ર પ્રત્યાસદાશ થતી વતી તથા તેને આશ્રયે હૃદયની માત્ર પેશીઓમાં થતા સંકોચ વિસારાત્મક ફેરફારો, અને તેની આસપાસની માત્રપેશીઓ, પાસનીઓ તથા હૃદયની અંદરના સ્નાયુઓની સ્થિતિસ્થાપન અવસ્થા તેજા પ્રાણ-વિષ્ટવતી તત્ત્વો આદિ અનેક કારણોને લીધે-મુખ્ય રીતે આપણા પ્રજાવચનરૂપે ફેંસાઓ પોતાના કાર્ય કરી રહેલ છે ઉપર દર્શાવેલ સમગ્ર અવયવોની યોજના એમ દર્શાવે છે, કે હૃદયનું કાર્ય માત્ર રક્તના પ્રવાહને મુનિષ્ઠમતી કરી-સમગ્ર શરીરના પ્રત્યેક પ્રદેશમાં ધકેલી, પહોંચાડવાનું છે. જ્યારે અશુદ્ધ જળેલા રક્તને સ્વચ્છ બનાવી-હૃદય અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવનાર અવયવોને સ્વચ્છ-રક્ત પુરૂં પાડી-ગતિ આપી-અભિસરણ-ક્રિયામાં મુખ્ય રીતે સદાવર્તન થવાનું અર્થાત અવતરનું અને મહત્વપૂર્ણ કાર્ય આપણા પ્રજાવચનરૂપે ફેંસાઓનું છે, અને તેટલાં મટે આ પ્રાણવાયુરૂપે ફેંસાઓને આપણા હૃદયની બંને તરફ તેને સમર્પણ રીતે લેવાયેલા પોતાના અવયવપ્રદેશ રૂપ હૃદયપ્રદેશના હૃદયને સુરક્ષિત રાખીને બહુજા શુદ્ધિપૂર્વક કેમ ભરે તેઓ બંનેના સ્થાન આદિની યથાર્થ યોજના અને નિયંત્રિતકારણ તેઓનું સમગ્ર મહત્ત્વ અને ગણતીર્થ આદિ વગર લોકો દર્શાવવાનો

૧. ૧. ૧૧ સ્થિતિસ્થાનો અને સ્નાયુબંધનો—(સાચવો વંધનં પ્રોક્તાઃ દેહે માંસાસ્થિમેદસામ) આ ઉપરાંત શરીરની અંદરના બહુલા બહુલા અસ્થિઓનો એક બીજા સાથે જોડાણમાં સંયોગ થાય છે—તે સ્થિતિસ્થાનો તથા તે સ્થિતિસ્થાનોમાં મૂળ્ય આગે જામ જામનાર સ્નાયુઓનાં બંધનો કે જે શરીરના અસ્થિઓ તેમજ માંસ પેશીઓને એક બીજા સાથે ધબ્બીજ મજબુત રીતે બાંધી રાખી, સુદૃઢ મજબુત તથા સ્થિર રાખી એક બીજા સાથે સંયુક્ત કરી રાખે છે, છતાં અનેક પ્રકારની ગતિ વિગેરેને ધબ્બુ યથાવેગ્ય અવકાશ આપે છે, તેવા સ્થિતિસ્થાનો તેમજ સ્નાયુબંધનોનો પણ અત્રે વિશેષ વિચાર કરવાનો અવકાશ નથી. પણ શરીરની અંદરના ૨૦૦ અસ્થિઓ, ૫૦૦ માંસપેશીઓ અને તેઓનાં સિન્નસિન્નપ્રકારના અસંખ્ય આકારો તથા સ્થિતિસ્થાનો અને એ બંધનોને સંયુક્ત કરનાર અનેક સ્નાયુઓનો વિગેરેની અનુષ્ઠાન યોજના દ્વારા શરીરના પૃથકપૃથક અવયવોને જે અનેક પ્રકારની ક્રિયા-અતિ-અને ચલનવલન તથા જળ, ખુદ્ધિ અને શક્તિ-સામર્થ્ય મળે છે, તે સર્વનો જ્ઞાત વિશેષ વિચાર કરતાં આ શરીરના સ્વૃષ્ટ જેવા બહુલા સ્થાનોમાંથી પણ અનેક પ્રકારનું અદ્ભુત શિક્ષણ મળી શકે તેમ છે, એમ મુક્ત કંઈ વિચારણા પડે છે.

૧. ૧. ૧૨ ઉપર જણાવેલ બધા પદાર્થો ઉપરાલ-ચરબી, (fat) રેશ્મપટ્ટો, (muscles membranous) અનેક પ્રકારના રસપટ્ટો (serous membrane) તેમજ સંયોજક-તંતુઓ (connective tissues) વિગેરે શરીરની અંદરનાં પદાર્થો પણ શરીરના સામાન્ય હીલની યોજનામાં અનેક પ્રકારે અત્યંત જે જામ જામને છે તેની પણ અહિં માત્ર સામાન્ય નોંધ લઈ સંતોષ માનવો પડે છે. અસ્થિચિન્નની સાથે સંબંધ રાખનાર ઉપરોક્ત પદાર્થોનું અત્રે સામાન્ય વર્ણન કર્યા પછી હવે આપણે આપણી ચર્ચાપેશીઓની યોજના પર જરા વિચાર કરશું.

૧૮ રૂધિરાભિસરણના અવયવો. (ચિત્ર નં. ૩, ૪, ૫, ૬.) ગરદનની નીચેના ઓગળી એક પુચ્છ પર્યંતના ભાગને ઘટી કહેવામાં આવે છે. આ ઘટના પણ ત્રણ ત્રણ કારણોને લીધે, આગળના ભાગને છાતી અથવા ઉર, ઉદર અથવા પેટ, અને પેટુ એમ ત્રણ ભાગ પાડવામાં આવેલા છે. ત્યારે તેના પાછળના ભાગના અનુક્રમે, પીઠ, હાથ, અને કાઠું અથવા કાઠું એમ ત્રણ ભાગ પાડવામાં આવેલા છે એ અગત્ય કહેવામાં આવેલ છે. આમાંથી ઘટના એક ઉપરના ભાગવાળા ઈંચ પ્રદેશમાં અને પાંચાની વચ્ચેનાં સ્થાનમાં, હૃદય અને ફેફસાં નામના રૂધિ-રાભિસરણના મુખ્ય બે અવયવો માણ્યવયવો આવી રહેલાં છે. આ ઉપરાંત-આ છાતિના પ્રદેશમાં, ત્રાસ-નલિકા, ઠંઠનલિકા કે અન્નમાર્ગ અને રૂધિરાભિસરણના મહાન કાર્યમાં મૂકાયેલાં ભાગ ભજવનાર ડેલ્ફીક મુખ્ય, રક્ત પાંચિનીઓનાં સ્થાનો ગ્રાહકવામાં આવેલાં છે. ઉરસ્થાનની અંદર, બન્ને ફેફસાંની વચ્ચેવચ્ચ, ઉરોચ્ચિની નીચેના પ્રદેશમાં આપણું હૃદય આવી રહેલું છે. હૃદયનો આકાર સામાન્ય રીતે દરેક માણસની મૂઠી જેવો, કેરીના આકારનો, જરા ડાબી તરફ વળેલો છે. ત્વચા અને માંસના લોચાઓ તથા અન્દરના ભાગમાં ફેલાયેલી રક્તોચ્ચિની બનેલ, અંદરથી પોલવાળું છતાં એક વિચિત્ર રચનાવાળા આપણા હૃદયની આ માંસચ્ચિની જેવી તેા આશ્ચર્યજનક રીતે શુભવામાં આવેલ છે. આપણા જન્મની પ્રથમ પવણી આરંભી છેક જીંદગીના આખર સમય સુધી અર્થાત સમગ્ર એક રોગ અથવા તીવ્ર પણ વધારે વર્ષો સુધી વગર વિશ્રાન્તિએ-પ્રતિજ્ઞા તે-પોતાનું રૂધિરા-ભિસરણનું મહાન કાર્ય પોતાની સંકેત નિકાસરૂપ ગતિદારા-અભ્યાસ રીતે કર્યું કરે છે. એટલું જ નહીં પણ આપણી વધતી જતી ઉમરના પ્રમાણમાં-રૂધિ-પોષણ અને રક્ત પણ સાથે સાથે જામી, આપણી સારીરિક દરેક જરૂરીયાતોને સ્વયં પહોંચી વળવા-સમર્થ બનતું જ રહે છે, એ સુંઠું કાંઈ એક આશ્ચર્યજનક છે. ! ! !

૧૯. આપણા હૃદયની જવનિકાઓ અને કર્ણિકાઓ રૂપ ચાર ખંડો. (ચિત્ર નં. ૪, ૫, ૬.)—આપણા હૃદયના ડાબા અને જમણા બે મુખ્ય ભાગ છે અને તે બન્ને ભાગને મધ્યસ્થ પડદાથી વિભક્ત કરવામાં આવેલા છે. વળી એ ઉપરાંત એ પ્રત્યેક ખંડના પાછા ઉપર અને નીચે બે બાજુ નિશાન પાડવામાં આવેલા છે અને તેઓને ત્વચા અને માંસપેશીયુક્ત પડદાઓવડે પાછા વિભક્ત કરવામાં આવેલા છે. આ રીતે બેતાં જમણી તરફના હૃદયના બે ખંડ અને ડાબી તરફના હૃદયના બે ખંડ મળી કુલે ચાર ખંડો બનેલા છે. જમણી તરફના ઉપલા ખંડને જમણી જવનિકા. (R. Auricle) અને નીચેના ભાગને જમણી કર્ણિકા કહેવામાં આવે છે. ત્યારે ડાબી તરફના ઉપલા ખંડને (L. Ventricle) ડાબી જવનિકા અને નીચેના ખંડને ડાબી કર્ણિકા કહેવામાં આવે છે. અને બન્ને ભાગની જવનિકાઓને નીચેની કર્ણિકાઓ સાથે મધ્યસ્થ પડદાઓ અને તેની અંદરના અંકુશરૂપ રક્તાભિસરણદ્વારોથી (Valves) એવી રીતે સંયુક્ત કરી યોજવામાં આવેલા છે કે—પ્રત્યેક ખંડના ઉપલા ભાગનું રક્ત તેની નીચેના કર્ણિકારૂપ ખંડમાં—નિયમિત રીતે અંકુશમાં રહી અભિસરણ કરી રાકે, અને ત્યાં જઈ નીચેના જગ્યામાંથી સર વળી મુખ્ય મુખ્ય ધમનીઓ વાટે સરીરના સર્વ પ્રદેશોમાં ફેલાઈ તેજ સરીરના સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર થઈ પુનઃ અશુદ્ધ રક્તરૂપે હૃદયમાં આવી શકે.

૨૦ રૂધિરાભિસરણ પ્રક્રિયા—રક્તને ફેફસાંમાં વિશુદ્ધ થવા માટે યોજવામાં આવે છે. જમણી તરફના હૃદયના ઉપલા ખંડમાં, સરીરના સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર વહેતું શેરા ભરા રંગનું-અશુદ્ધ રક્ત, અનેક શાશ્વો વાટે એકત્ર થાય છે, અને ત્યાંથી રક્તાભિસરણ-દ્વાર (Valve) વાટે નિયમિત રીતે જમણી તરફના નીચેના ખંડ-કર્ણિકામાં વહેવા લાગે છે. ત્યાં અમુક પ્રમાણમાં એકત્ર થવા પછી હૃદયના અન્તઃસ્થાપુરોનાં સંકેત વિમારને આધીન થઈ આ નિયત ખંડની સાથે સંબંધ સંપાદન મુખ્ય અશુદ્ધ રક્તવાહિની શીશ્વો વાટે બન્ને તરફના ફેફસાંમાં વિશુદ્ધિ અર્થે યોજવામાં આવે છે, અને ત્યાં ફેફસાંઓમાં પ્રસરેલી અશુદ્ધ સૂક્ષ્મ-રક્તવાહિનીઓ અને ફેફસાંવાહિનીઓમાં ફેલાઈ ફેફસાંની અંદરથી પ્રાણવાયુરૂપ-વિષ્ણુતોષિણી કારેલી અશુદ્ધ શેરીઓમાંના ઉષ્ણ-પ્રાણવાયુરૂપ-વિષ્ણુતોષિણી સંધર્ષમાં આવી એકત્ર લાલરંગ અને વિશુદ્ધ બની સ્વચ્છ અને શુદ્ધ રક્તરૂપે વિશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ દ્વારા બન્ને ફેફસાંમાંથી એકત્ર થઈ ડાબી તરફના હૃદયના ઉપલા ખંડમાં વહેવા લાગે છે. ત્યાંથી ડાબા હૃદયના અભિસરણદ્વાર (Valve) માર્ગે નીચેના ખંડમાં નિયમિત રીતે થઈ તે સ્થાનમાંથી સર વળી મુખ્ય ધમનીઓ (Aorta) અને વિશુદ્ધ-રક્તવાહિનીઓ દ્વારા સરીરના

મસ્તક, કંઠ, યકૃત, ખીજા, આન્ત્ર, શિર, શુભ્ર, ટાંચ, પગ, ચેટ આદિ સર્વ પ્રદેશો રક્ત એકત્ર પ્રવેશવામાં આવે છે, અને શરીરના નબળી છેક શીખા પથનના બાજોને રક્ત-પોષણ-સક્રિય-બળ તથા એમ આદિ અર્થવા માટે નાના મોટાં સર્વ સ્થળોમાં તે સરવા લાગે છે. સમગ્ર શરીરની અંદરના પ્રદેશોને આવી રીતે પોષણ આપવા માટે ફેલાયેલા વિશુદ્ધ-રક્તવાહિનીઓનાં અને સૂક્ષ્મરક્તવાહિનીઓનાં જુએ, તેમજ શરીરમાંના અસ્પષ્ટ રક્તને સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર કરી હૃદયના જમણા પાત્રમાં એકત્ર કરનાર-અશુદ્ધ-રક્ત વાહિનીઓના પ્રવાહો, એક મોટા રાહેની અંદર જળને વહેત કરી લઈ જનાર (water pipes) (વોટર પાઇપ) નલસવાદક નલિકાઓની માફક, સર્વત્ર પ્રસરી રહેલાં છે. આ નલિકાઓનાં મુખો બન્ને તરફના હૃદયના ખંડો સાથે શોભવામાં આવેલાં છે: શુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ ડાબી તરફના હૃદયના ઉપલા ખંડમાં નીચેના ખંડોમાંથી શરૂ થઈ શરીરના છેક છેડેના આખરી તપાલા પ્રદેશ સુધી પ્રસરી છે, જ્યારે જ્યાં તેઓને અન્ત આવે છે. ત્યાંથી તેઓની સાથે અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ અને કેટલાકિનીઓના પ્રવાહો શરૂ થાય છે અને તે પ્રવાહોને લઈ જનાર શીશાઓ- શરીરના સર્વ પ્રદેશોમાંથી એકત્ર થઈ (જોરા ધમન્યો નામિસ્યા: સર્વ વ્યાપ્ત્યસ્થિતા: તનુમ્ ॥) આખરે હૃદયના જમણા પાત્રના ઉપલા ખંડમાં આવી જનાર મુખ્ય-શીશા સાથે, શરીરના જુદા જુદા પ્રદેશોમાંથી સંયુક્ત થઈ પોષણોત્તમી અંદરનું અશુદ્ધ રક્ત એકત્ર કરી કાઢે છે, અને તેવી રીતે એકત્ર થયેલું અશુદ્ધ રક્ત જમણા હૃદયના ઉપલા ખંડમાં એકત્ર થઈ, ત્યાંથી પાછું નીચેના ખંડમાં નિયમિત રીતે વહી ત્યાંથી શરૂ થતી રક્તવાહિનીઓ દ્વારા પુનઃ શુદ્ધ થવા માટે બન્ને ફેફસાંમાં પૂર્વવત્ પ્રવેશવામાં આવે છે. શુદ્ધ અને અશુદ્ધ રક્તવાહિનીઓના, બન્ને તરફના હૃદય અને તેના ખંડો સાથે, આવી રીતે સંયુક્ત થયેલા પ્રવાહોને અને હૃદય તથા ફેફસાંના સંયુક્ત કાર્યને લીધે, તેઓની અંદર વહેતા રૂધિરાભિસરણના ચક્રયુક્ત પ્રવાહની ક્રિયાને, આટલા માટે રૂધિરાભિસરણ મક્રિયા (Circulation of Blood) એવું નામ આપવામાં આવેલ છે. જ્યારે હૃદય ફેફસાં તથા તેની સાથે સંબંધ ધરાવનાર સર્વ રક્તવાહિનીઓના સમગ્ર સમુદાયને રૂધિરાભિસરણના અવયવો (Organs of circulation or Circulatory System) એવું નામ આપવામાં આવેલું છે. ખોશાકાશ લેવાના આનવા સર્વ રસોત્ત્ત્વ આન્તરડાંઓની અંદરથી ચોપણ થવા પછી, અને રક્તપે જમણા હૃદયમાં ગયા પછી ફેફસાંઓમાંના પ્રાણવાયુના સંસ્પર્શમાં આનસ પછી, વિશુદ્ધરૂપે બનતા રક્તના પ્રવાહને સમગ્ર શરીરના અવયવોનાં પોષણ માટે આવી રીતે નિરંતર શરીરમાં ફેલાવવામાં આવે છે, અને તે દ્વારા આપણું આજીવન શરીર, બધું પ્રુષ્ઠિ, તુષ્ટિ, આરોગ્ય અને વૃદ્ધિ તથા વજન વિગેરે મેળવે છે. આટલા માટે રક્તને "જીવનરક્ત" કહીએ તો કાંઈપણ ખોટું નહીં. (શિવ નં. ૧.)

૨૧ ઉદોદરપટલ (ઉર અને ઉદરની વચ્ચેનો ખંડો=Diaphragm)—હૃદય અને ફેફસાંના ઉપર જણાવેલા કાર્યને અત્યુચ્ચ અંગે સદાય આપવા માટે હૃદય અને ફેફસાં તથા પચનન્દ્રિયના અવયવોની વચ્ચે ઉદોદર પટલ નામનો પડો આવેલ છે. જેનો કુદરત ઉપરના પ્રાણાવયવ-હૃદય અને ફેફસાં તરફ વળેલો છે આ પડોમાંનાં હિદ્દમાંથી મળામાંથી શરૂ થતી-અન્તરડાંની નલિકા (Esophagus) જલદાર નીકળી નીચે આમા-સાય અથવા હોનરીના રૂપમાં વિસ્તાર પામી પ્રસરી છે. ઉદોદરપટલ, ફેફસાંની અંદરના પ્રાણવાયુની શ્વાસ પ્રત્યાસદ્વારા થતી ગતી તથા તેને આશ્રયે હૃદયની ગાંઠ પેશીઓમાં થતા સંકોચ વિકાસાત્મક ફેફસાંને, અને તેની આસપાસની માસપેશીઓ, પાંસળીઓ તથા હૃદયની અંદરના સ્નાયુઓની સ્થિતિસ્થાપક અવસ્થા તેમજ પ્રાણ-વિદ્યુતની ગતિ આદિ અનેક કારણોને લીધે-શુભ્ર રીતે આપણા પ્રાણાવયવરૂપ ફેફસાંએ પોતાનું કાર્ય કરી રહેલ છે. ઉપર દર્શાવેલ સમગ્ર અવયવોની ચોખ્ખા એમ દર્શાવે છે, કે હૃદયનું કાર્ય અત્યંત સચ્ચા પ્રવાહને મુનિયમતી કરી-સમગ્ર શરીરના મત્તેક પ્રદેશમાં ધોલી, પહોંચાડવાનું છે. જ્યારે અશુદ્ધ બનેલા રક્તને સ્વચ્છ બનાવી-હૃદય અને તેની સાથે સંબંધ ધરાવનાર અવયવોને સ્વચ્છ-રક્ત પુરું પાડી-નિતિ આખી-નલિકાસરણ-ક્રિયામાં મુખ્ય રીતે સદાયચક્ર વધાવું અત્યંત અત્યવનું અને મહત્વપૂર્ણ કાર્ય આપણા પ્રાણાવયવરૂપ ફેફસાંઓનું છે, અને તેટલાજ માટે આ પ્રાણાવયવરૂપ ફેફસાંએ આપણા હૃદયની બન્ને તરફ તેને સમપૂર્ણ રીતે લપેટીને પોતાના મધ્યપ્રદેશ રૂપ હૃદયપ્રદેશમાં હૃદયને સુરક્ષિત રાખીને જલુજ સુક્રિયર્થક કેમ બહુ તેઓ બનેના સ્થાન આદિની વધાર્થ શોભતા અને નિયુક્તિદોષીજ તેઓનું સમપૂર્ણ મહત્વ અને આશીર્વાદ આદિ વગર દર્શાવવાને

પ્રથમ થયે હોય નહીં, તેવી રીતે તેઓ બે બેની સહન્યા-જ્ઞાન અને યુક્તિપૂર્વક કુશળ હોતે કરવામાં આવેલી છે. હાથની અંદરથી રમતનો પ્રવાહ અતિશય આપણા કર્મ કરે છે. ઉષ્ણતા-ભયતા, સુતા, બેસતા, ઉઠતા, દોડતા કે ગમે તેવું શારીરિક કે માનસિક કાર્ય કરતા હોયએ-પણ તે તો નિરંતર 'પેતાનું કાર્ય' અંશાદતપણે કર્યું જાય છે તેને માટે વિશ્રાન્તિનું સ્થાન નથી શરીરના બીજા બધા અવયવો એમ સુખે આરામ લેતા હોય અને વિશ્રાન્તિ ભોગવતા હાય છે તે પ્રમાણે હૃદયના સબધમાં નથી તે તો જિવાર આપણા જીવન-પ્રવાહને નિરંતર વહેતો રાખવા માટે અવિશ્રાન્તપણે કાર્ય કર્યા કરે છે. જાનની પ્રથમ પગથી જ્યારે આપણા ફેફસાં જોતો સોપી પ્રથમ વાર વિચાર કરી આપણે માતાના ગર્ભમાંથી બહાર આવે બાહ્ય-વાયુના શ્વાસ-પ્રશ્વાસ લેતા સુખાનું કાર્ય કરે કરું ત્યારથી છેક આપણા જીવનની છેલ્લામાં છેલ્લી ધડી સુધી આ આપણા પ્રાણાવયવરૂપ બને અવયવો, રહસ્ય અને શ્રેયસ્સ, નહીં પણ સુખે વિશ્રાન્તિ ભોગવવાની વડ લેતા જ નથી.

૨૨ હૃદય અને ફેફસાંનું સહઅવિકાસરૂપ સહજન-કાર્ય=ફેફસાંએ પ્રત્યેક મિનિટે આશરે ૧૫ થી ૨૦ વાર સહાય વિકાસ પામે છે અર્થાત આપણે જો મીનીટની અંદર આશરે ૧૫ વખત આશરે પ્રશ્વાસ લઈએ છીએ અને તેની ન્યૂનાધિક સંખ્યાના પ્રમાણમાં હૃદયની સહાય-વિકાસરૂપ ક્રિયા મનસ્સે છે આવી રીતે જોતા સહાય કાર્યને લીધે હૃદયની અંદરનું રક્ત સુખ્ય ધમની અને રક્ત વાહિનીઓ (Arteries) વાળી શરીરના સર્વ પ્રદેશમાં ફેરવાતું રહે છે. હૃદયના એ વખતના સહાય વખતે, હૃદયની અંદરથી ઉચ્ચભાગે જ આકાશ જેવો વિશુદ્ધ રક્તનો પ્રવાહ ધમનીઓમાં ધકેલવામાં આવે છે. આ પ્રકારનું કાર્ય કરવા માટે જે કાંઈ સક્તિનો બ્યય કરવામાં આવે છે તે પણ કાંઈ જોડો નથી આટલી બધી સૂક્ષ્મ મહત્વપૂર્ણ અને કલા દૈશિકતાના આગારરૂપ આપણા હૃદયની ચોળાના-માત્ર મારપેશીઓ, ત્વચા અને સ્નાયુશ્રેણીઓના સમ્મેલન દ્વારા કરવામાં આવેલી છે, અને તે છતાં સો સો વર્ષ સુધી નિરંતર અંશાદતપણે આ અવયવો પેતાનું કાર્ય કર્યું જાય છે છતાં કોઈપણ ભાગની કોઈ કોઈલ્લા કે ઘસારાને પ્રાપ્ત નથી થતા, તેમ 'તેણે' કોઈપણ પ્રકારનું તેજ કે ક્લિન્ન પદાર્થ પુરો પાડવો નથી પડતો, એ જ જોખ આશ્ચર્યની વાત છે. ૧. હૃદયને અને લાળો ફેરવાતી પાસાંની મસીનરીઓ પણ વીસ કે પચીસ વર્ષના ઘસારાને આધીન થઈ નહીં બને છે, અથવા દીર્ઘ યુગ જાય છે અને કાઠી નાળચી પડે છે જ્યારે માત્ર અત્યંત ફળ સાધવાથી મેળવેલા કેમળ તરવોથી બને. આ આપણા હૃદય અને ફેફસાં ફેરવી પ્રાણાવયવો આપણા શરીર તેમજ મનના શારીરિક તેમજ માનસિક સુખોને, યથાવત ઠાપી રાખવા ખાતર, સો સો વર્ષ સુધી, અંશાદતપણે અતિ મહત્વનું કાર્ય કર્યા જાય છે. પરમપિતા પરમાત્માની અદ્ભુત રચનાને અને આશ્ચર્યજનક કૃતિને આ જુઓ છો પ્રજાવ છે. આપણા જીવનના સુખ આપારરૂપ જે બને અવયવો આપણને અત્યંત અત્યંતના હોવાથી તેઓને આપણા ઉચ્ચતાના ઉપર અશિષ્ટ અને વાહની કડોડ રજાના મહાકોમોમાંથી નિકળે ૨૪ પાતળીઓ તેમજ મારપેશીઓ તથા વાહની તરીવાઓની વચ્ચે, અંદરના ભાગમાં, એવી તો મુદર રીતે મુરશિનપણે ગોઠવવામાં આવેલાં છે, કે બનતા સુધી બદાલના કોઈપણ પ્રકારના આપાતથી તેઓને કદી પણ એકએક દબ થવા ન પામે. હૃદયની નર્વ પિત્તના કોમોમાં સર્વજ્ઞ જ્ઞાન યુક્તિ અને હેતુ પૂર્વક જ પ્રવૃત્તિ થયેલી પ્રત્યક્ષ જાણાય છે.

૨૩ ઉદોદર પટલનું કાર્ય આ ઉચ્ચતાની નીચે અને ઉપર સ્થાનની અંદર આવેલા પચનેન્દ્રિયોના અવયવોના સમૂહની ઉપર, ઉપર અને ઉપરની વચ્ચેના ઘસારૂપ ઉદોદર પટલ નામનું ત્વચાનું ગોળ મુઠાના આકાર નેડું પડ આવેલું છે, જે પેતાની સ્થિતિસ્થાપક અવયવોને લીધે ઉપરના ભાગમાં આવેલા બે ફેફસાં અને પૂંડ્રને સહાય વિકાસરૂપ રાત્રિ આપવામાં તેમજ નીચેના ઉપર પ્રદેશમાં આવેલા હોમરી-આમાશય વૃત્ત પિંડા તેમજ રચુલ અને તંદ્રિમાન્ત્ર અર્ધિ અવયવોને પણ અતિ આવી અતિવશમાં રાખવા માટે ધણ જ અગત્યનું કાર્ય કરવું છે. વળી મુખ પાસેથી રહે થતો જનનજ અને હૃદયની અંદરથી શરીરના નીચેના ભાગ તરફ જતી રુદ્ધ રક્તવાહિનીઓ અને ઉપર તરફ જાયેલી રક્તોઓ પણ આ પટલના પચનેન્દ્રિયોના પ્રદેશમાં અને આ ઘસારૂપનામાં મસરે છે.

૨૪ પચનેન્દ્રિયોના અવયવો (જિમ નં ૩, ૬, ૧૦) (Organs of Digestive System) ઉદોદર પાટની નીચેના ઉપરના પ્રદેશમાં આપણા પચનેન્દ્રિયોના અવયવો આવેલા છે, જેમાં આમાશય અથવા

હોલ્લી-ચંદ્ર, પીંડા, કલોમ, ગ્રીમીન્ટ અને સ્વપાન આદિ અવયવોના સ્થાપનો થાય છે. આ ઉપરાંત શુભની અંદર પણ પાચનક્રિયાની અંદર મદદ કરનાર અવયવો છે. એમાં દાંત, શુદ્ધા, શુભની અંદરની ડેટલીક સ્વાદુ-રસોત્પાદક-ગ્રંથીઓ અને સ્વાદ-તન્તુઓ તથા શુભના નીચેના જડખાને ક્રિયામાં મુકી ચર્વણ-ક્રિયાને પ્રવર્તાવનાર ક્રિયા-તન્તુઓનાં અવયવો અને તેઓના સ્થાનો આવેલા છે. એમાં પ્રત્યેક અવયવ પોતપોતાનું કાર્ય વધારેથી રીતે બતાવે છે. શુભની અંદર ખાંધ પદાર્થોનું આગમન થતાની સાથેજ, ઘડની પંક્તિઓ અને તેની અંદરની દોઢો ચર્વણક્રિયાનું કાર્ય કરવા લાગી, ખાંધ પદાર્થોને ચાવીને બારીક બ્રૂક કરવા મંડી પડે છે. એક-દરે ઉપર અને નીચે મળી બનીશ દાંત (Teeth) શુભચક્રી (Mouth-Milli) રૂપે આપણા મોઢામાં છે.

૨૫. શુદ્ધા સ્થાયી સ્વાદેન્દ્રિય કે રસના—એ રસપ્રાદિનીઓ, સ્વાદ તન્તુઓની વિવિધ તન્તુગ્રંથીઓ અને ક્રિયોતન્તુની ગ્રંથીઓ તથા રસગ્રંથીઓના સમુદાયરૂપ એક ખાસ અવયવ છે, તેનું કાર્ય શુભની અંદરના જવાબને માથા રૂપ ધરેલ પદાર્થોને ક્રિયાતન્તુઓની સહાયતાથી શુભમાં આગતેમ ફેરવી, રસપ્રાદિનીઓમાંથી ઊંચા સ્વાદુ-રસ સાથે સંયુક્ત કરી, સ્વિચ્છ બનાવવાનું અને તુરત સહેલાઈથી મળી સકાય એવા અર્થ-પ્રવાહી-રસામક બનાવવાનું છે. જ્યારે શુદ્ધાની અંદરના તુદાતુદા સ્થાનોમાં આવેલા તુદાતુદા પ્રકારના સ્વાદ-તન્તુઓ વિવિધ પ્રકારના મધુર, અમર, તિંકત, કટુ, કષાય અને હાર આદિ સ્વાદોનું મંદુલ કરી રસાસ્વાદ મેળવે છે અને આમરે પદાર્થ જ્યારે બસબર મધ્યમ ગળે ઉતારવા લેવે રસમય બને છે, ત્યારે બચાવી 'અંદરના ગળવાના તન્તુઓ, શુભમાંના રસને મળી વાટે અન્નચાર્બમાં ધકેલી, હોઝરીમાં રવાના કરે છે: પાચનક્રિયા મારેનું રાફઆવડું આટલું કાર્ય કરવા ઉપરાંત પણ, શુભની અંદરના આ શુદ્ધા આદિ અવયવોના અન્ય પણ ઘણા મહત્વપૂર્ણ કાર્યો છે. શુભની અંદરના કંઠ, પાંદ, મુઠ્ઠા, કંઠ, ચોષ આદિ સ્થાનો અને અવયવોને સ્પર્શ કરી શુદ્ધાક્રોધ અનેક પ્રકારના રાખોચ્ચાર્ચો થઈ રહે છે. કે જે રાખોને બહુલ પ્રુદ્ધિમત્તાથી અને પ્રુદ્ધિપૂર્વક જામાના રૂપમાં મોઢવવામાં આવેલ છે: આ બાબને આપણી ઇચ્છા અનુસાર આપણા મનના વિવિધ પ્રકારના અનેક ભાવો, મનોનતરમત વિચારો, સંકલ્પો કે લાગણીઓને વાણીદ્વારા દર્શાવવા માટે, તેમજ સમીતાદિ ક્રિયામાં ઉપયોગિ થવા માટે યોગ્યતામાં આવેલ છે. અનેક પ્રકારના ચર્ચ, ચોષ, લેલ, પેચ આદિ પદાર્થોનું રસાસ્વાદન કરવા ઉપરાંત, વાડ-આપૂર્વતા સ્વાસ્થ્યને પણ મનપસંદ રીતે પ્રકટ કરવાનું કાર્ય પણ આ આપણી શુદ્ધા-ઇન્દ્રિય કર છે. એટલા માટે તેને રસના (Organ of Taste) કહેવામાં આવે છે.

૨૬. રસગ્રંથીઓ—(Salivary Glands) આ ઉપરાંત શુભની આસપાસ તેમજ ગાલની અંદરના ભાગમાં તથા પેઠાઓની આસપાસ અને શુદ્ધા તળીઆના બાજ પાસે સ્વાદુરસોત્પાદક અનેક રસગ્રંથીઓ છે જેઓનું કાર્ય, ચર્ચ પદાર્થો સાથે મળી ગાલની અંદરથી પસાર થવા માટે ખાંધ પદાર્થોને પ્રવાહીરૂપ બનાવવાનું તેમજ પાચનક્રિયામાં મદદરૂપ થવાનું છે. એટલા માટે શુભની અંદરના પદાર્થોને ગળા નીચે ઉતારતાં પહેલાં, અથવા હોલ્લીમાં પડોચાડવામાં આવે તે પહેલાં, મુગ ચાવી મુકી રસ સાથે યથાવત મેળવી ઝીણા લાઈ જેવે કર્યા પછીજ મળે ઉતારવા ભોળે. જોળનક્રિયા વખતે આ બાળવ ખસ ધ્યાનમાં રાખવા લેવી છે. કારણ વધાવતુ ચવાવેલ પદાર્થોમાંથીજ વધાવતુ રસ થઈ રહે છે, અને એવા રસમાંથીજ મુદર અને સાર રક્ત બને છે કે જે રક્ત પરિભ્રમણ સમય ચકીને પોષણ આપવાનું કાર્ય કરે છે. આટલા વખતે ચર્વણ-ક્રિયા અને રસસંમિશ્રણ તથા સ્વાદન-ક્રિયા, જે પ્રાચનક્રિયામાં સૌથી અગત્યનો ભાગ ભજવે છે, અને એટલા માટે આ અવયવોને-શુભના વ્યવસ્થાનમાં યોગ્યતામાં આવેલા છે. વળી આ ઉપરાંત-પચનેન્દ્રિયના તુદા તુદા અવયવોમાં સિન્નસિન્ન પ્રકારનાં પાંચ રસો પેઠા થાય છે કે મુખ રીતે પાચ પ્રકારના ખાંધ પદાર્થોને પચાવવામાં તુદા તુદા રીતે મદદ કરે છે.

૨૭. પાંચ પ્રકારના રસો અને પાચનક્રિયા—ઉપર જણાવેલા પાંચ પ્રકારના રસોમાં શુભની અંદરના સ્વાદુરસ (Saliva) હોલ્લીની અંદરના રસ. (Stomachic juice) પિચાસવની અંદરના પિત્તરસ. (Bile),

કોસમની અંદરનો સ્વાદુરસ (Pancreatic Juice) અને પાચકો આંતરડાની અંદરનો આન્તરસ (Intestinal Juice) એમ પાંચ જુદા જુદા રસો છે. આપણા ખોરાકની અંદરના સ્વાર્થ-ચરણી દ્વારા અને સારા આદિ પાચ પ્રકારના પદાર્થોપર જુદા જુદા પ્રકારની ક્રિયા કરી તેઓને પચાવવાનું કાર્ય આ રસો કરે છે. અન્નમાર્ગમાં ઘણા ખોરાક દોઝરીમાં દાખલ થાય છે. ત્યાં કેટલોક વખત રહ્યા પછી આંધેલા બધા પદાર્થોને એક પેટ અર્થાત્ લાઇ જેવો રસ તેવાર ઘટી જાય છે. દોઝરીમાંથી ઝરતો રસ પચ્છ આ ખોરાક સાથે ચળી પાચનક્રિયામાં સહાયમૂલ થાય છે, ત્યારે ખોરાક બરાબર લાઇ જેવો એક રસ બની તેવાર બને છે, ત્યારે આખરે દોઝરીનું મુખ (Duodenum) મુલ્કું થતાં તે આંતરડામાં દાખલ થવા માટે ધીમે ધીમે આગળ ધકેલાવા લાગે છે.

૨૮-૨૯. ચક્રુત-રેલીકા અને કોસમ આદિ અવયવો—આગળ ચાલતાં-એ લાઇ જેવા રસની સાથે ચક્રુત અને પિત્તાદાયકો અંદરનો પિત્તરસ પિત્તાદિનીદ્વારા તથા કોસમની અંદરનો સ્વાદુરસ સ્વાદુરસ-અંવાદિ-નીદ્વારા સંયુક્ત થઈ નાના આંતરડામાં આગળ વહેવા લાગે છે, અને આંતરડાઓની અંદરનો આન્તરસ પચ્છ તે બધા રસાત્મક ખોરાકની સાથે મિશ્ર થઈ પાચન ક્રિયામાં મદદરૂપ બને છે. આવી રીતે આન્તરડાઓમાં વહેતા રસમાંથી આંતરડાની અંદરનાં રસસોષક ગ્રન્થીઓ (વીલીઓ) ધીરે ધીરે રસ ગ્રહણ કરી અને એવી રીતે ગુણધેયો રસ એમ ઘટી એક ખાસ રસસંધાદિની દ્વારા જમણી તરફના હૃદયના ઉપલા ખંડમાં શરીરરસ અગ્રુધ્ધ રક્તના પ્રવાહ સાથે ખાલી કરવામાં આવે છે. ત્યાંથી જમણી તરફના નીચેના ખંડમાં દાખલ થઈ અગ્રુધ્ધ રક્તવાહિની દ્વારા ફેરસાઓમાં વિશુદ્ધ થવા માટે દાખલ થઈ, રવચ્છ બની ડાબી તરફના હૃદયના ઉપલા ખંડમાં પૂર્ણ ગ્રુધ્ધ રક્ત સ્વરૂપે દાખલ થઈ, નીચેના ખંડમાંથી ગ્રુધ્ધ-રક્તને વહેત કરનારી-મુખ્ય-ધમનીઓ-દ્વારા શરીરના સર્વ અંગોમાં પોષણ રક્ષણ અને સંરૂપિ માટે સર્વત્ર ફેલાઈ ઉપયોગી બને છે.

૩૦. સૂક્ષ્મ-અને સ્થૂળાન્ત (Small Intestines and Large Intestines) માં ઉપર પ્રમાણે રસની ચોપણ ચોપણ અને સમિશ્રરૂપ ક્રિયા, અને પાચન ક્રિયા કહેવામાં આવે છે તે ગ્રુધ્ધ અંશે પ્રવર્તે છે. ત્યારે સૂક્ષ્મ આંતરડાઓની અંદરથી ગ્રુધ્ધવસ્તુ આવેલ રસ ઉપરાંતના બાકી પથેલા સ્થૂળ અંશોરૂપ-શરીરને અનુપયોગી પદાર્થો નાના આંતરડાઓમાંથી ધકેલાઈ સ્થૂળ આન્તરડામાં દાખલ થાય છે, અને ત્યાં પચ્છ બાકી રહેલા રસનું કેટલોક અંશે ચોપણ થવા પછી મળરૂપે એ બધા પદાર્થોમાંથી નિરૂપયોગી થયેલ સ્થૂળ અંશે, આખરે ગુણદારથી બહાર ફેંકવામાં આવે છે. આવી રીતે વિચાર કરતાં આપણા મુખથી આરંભી ઉંઠ ગુણ પર્ણાન્તના એક જ આંતરડાના નાના મોટા પ્રવેશોથી બનેલા અન્નમાર્ગના નળરૂપ (Alimentary Canal) અવયવની લંબાઈ લગભગ ૩૦ થી ૩૨ ફીટ થવા બંધ છે. વળી ઉદરની આસપાસની નલ્લ અને મૂંઠુ લાગતી માંસ પેશીઓમાં, આસપાસને લીધે થઈ ઉપર નીચેની અંતિથી આંતરડાઓમાં પણ એક પ્રકારની મોલરૂપ અંતિ પેલા થાય છે, જે પાચન-ક્રિયામાં મદદરૂપ બને છે.

૩૧. મુરદા અવયવ મૂત્રપિંડ (Kidneys) આ ઉપરાંત ઉંઠ ઉદરની પાછળવા કટિ પ્રદેશના ભાગમાં જુદા નામના બે અવયવો આવેલા છે. જે આસપાસ ચરણીયાં ઉપયોગી પ્રદેશમાં ફેરેલા રહે છે. ત્યારે તેઓનું મુખ્ય કાર્ય-શરીરરસ રસમય પદાર્થોની અંદરના-જેથી અને શરીરને અનુપયોગી દોષ તેવા પ્રવાદિ અંશને એકત્ર કરી રક્તરૂપે પોતાની સંવાદિનોમોદ્વારા મૂત્રાસવમાં ધકેલવાનું છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૧)

૩૨. મળમૂત્રોત્પન્નના અવયવો—Organs of Excretion & Reproduction. મૂત્રાશય—(Bladder) પેટના આગળના ભાગમાં મૂત્રાશય, તેની પાછળના ભાગમાં પુરુષનું. વીર્યોશય, અને તેની સાથેની વીર્ય-અંવાદિની-નાડીઓ, મૂત્રસંવાદિની-નાડીઓ દામસાલિવોત્પાદક પિંડ (Cowpers Gland) આદિ અવયવો આવી રહેલા છે અને તેની ઉંઠ પાછળના ભાગમાં મોટા આન્તરડાના ઉંઠ ૧૫ ગુણનું અવયવ આવેલું છે. ત્યારે સ્ત્રીવર્ગનું મળોત્પાદક અને રક્તોત્પાદકપિંડ, મળોત્પાદકની-નાડીઓ અને ચેન્નિ તથા સ્ત્રી અંકડોષે આદિ નાના મોટા અવયવો પણ ઉપર પ્રમાણે જ મૂત્રાશય-અને ગુણના પ્રદેશની ન આવી રહેલા છે. આટલા વાસ્તે-અંગ કે મૂત્રના જેમને કદી પણ રોધવા નહિં જોઈએ, એ સદૃશ સમજવો

હારણ તેમ કરવાથી તે તે આશયોમાં સૌચ થવાનો સંભવ છે. એટલું નહીં પણ ગર્ભાશય કે વીર્યાશયના આસપાસના અવયવોમાં પણ યદ્યત્ સ્થાયી ગુહાસ્થાન મળે અને મૂત્રનો અવરોધ કરવાથી થાય છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૨-૧૩)

૩૩ જનનેન્દ્રિયના અવયવો—ત્રી વર્ગના જનનેન્દ્રિયના અવયવો ભ્વારે મુખ્ય ત્રી-ત્રી શરીરના અન્નપ્રદેશમાં—પેડના સ્થાનમાં આવેલા છે ત્યારે પુરુષની જનનેન્દ્રિયના, શિશુ વૃષણોદેહી તથા અંડકોષો વિશેરે અવયવો, પેડની બાજબર નીચે-બન્ને સાવળના મધ્યભાગમાં બહાર-બહાર સ્વરૂપે સંસ્થાપિત કરવામાં આવેલા છે. ત્રી અને પુરુષની જનનેન્દ્રિયોના અવયવો સંબંધી વિશેષ વર્ણન આગળના પ્રકરણમાં થયા આવરવાના આપવામાં આવશે તેથી અને તેા માત્ર તેનો સામાન્ય નિર્દેશન કરવામાં આવેલ છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૪-૧૫)

૩૪ જ્ઞાનતન્તુ અને ક્રિયાતન્તુઓના યુગ્મો—સમગ્ર શરીરની અંદરના ઉપર મધ્યાભ્યા પ્રમાણેના પ્રાયેક ભાગ અથવા પ્રત્યેકને તેમજ તેની અંદરના અવયવોને પણ જ્ઞાન ગતિ અને ક્રિયા વિશેરેના મુખ્યા માટે જ્ઞાનતન્તુ અને ક્રિયાતન્તુઓના સમુદાય આત્મક ૩૧ યુગ્મો, મગજના તળીયામાંથી નિકળતી કૌશલ રજાઓની કૌશલ કૃપે બરડાની કૌશલના પ્રાયેક મણકની વચ્ચેમાંથી નીકળી શરીરની બન્ને તરફ ફેલાયલ છે. આ એકત્રીસ યુગ્મોને આધીન રીતી, મસ્તકની નીચેના થડની અંદરના, શરીરના સર્વ અવયવો પોત પોતાના કાર્ય કર્યે જાય છે, અને પોષણ તથા સંવૃદ્ધિ પામ્યે જાય છે, ભ્વારે શરીરના બધા સ્થૂળ અવયવો અને તેને નિયમમાં રાખી ચલાવનાર, આ એકત્રીસ તન્તુઓને પણ વચ્ચેમાં રાખી કાર્ય કરનાર કે ચલાવનાર આપણા મગજની અંદરના માનસિક અવયવો (Phreno-centres) છે, જે મગજના તળીયાના લાગમાં અને પ્રાણમંથીવાળા પ્રદેશની આસપાસના તન્તુસ્થાનોમાં આવી રહેલા છે (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૬-૧૭)

૩૫ કૌશલ રજા Spinal Cord—મગજના તળીયામાંથી-પ્રાણમંથી (Pons Varoli) નામની મંથીના નીચેના ભાગરૂપ કૌશલ-રજાઓની મૂળરૂપ ઇન્ધ્રી (Medulla oblongata) માંથી તરફ કૌશલ-રજા (Spinal cord) નામનું જ્ઞાનતન્તુ અને ક્રિયાતન્તુઓના અનેક પ્રવાહોના સંયુક્ત સ્વરૂપવાળું, તંતુમય રજા, મીવામાં થઈ કૌશલના મણકોમાંથી વચ્ચેમાંથી પસાર થાય છે. આ કૌશલ રજામાંથી નિકળતા ઉપર મધ્યાભ્યા પ્રમાણેના ૩૧ તન્તુઓના યુગ્મો જે બરડાની કૌશલમાંથી બન્ને તરફ પ્રસરેલા છે, તેમાંનો કૌશલ તન્તુ-જ્ઞાન-તન્તુ અને ક્રિયા-તન્તુના સંયુક્ત-યુગ્મ સહિત, કૌશલ રજામાંથી બહાર નિકળે છે, આ યુગ્મના આગળના ભાગમાં ક્રિયા તન્તુ અને પાછળના ભાગમાં જ્ઞાનતન્તુઓના પ્રવાહો આવેલા છે કૌશલ તન્તુ મૂશ રંગની તન્તુ ઇન્ધ્રી-જોડે (Sympathetic Ganglion) અથવા સહાયકકૌશલ-તન્તુઇન્ધ્રી કહેવામાં આવે છે, તેમાં થઈ નીકળે છે ક્રિયાતન્તુઓના મૂળ પણ જ્ઞાનતન્તુઓના મૂળ સાથેના લાગેલા હોય છે આવા સાત તન્તુયુગ્મો-કૌશલ રજાના મીવાના સ્થાનમાંથી નિકળે છે, અને ડોશ-તન્તુઓ (Cervical Nerves) કહેવામાં આવે છે, ત્યાર પછીના બીજા ભાગે તન્તુ યુગ્મો જે પીઠના ભાગમાંથી નીકળે તેને કેકાભ્યા-તન્તુઓ (Dorsal Nerves) કહેવામાં આવે છે ભ્વારે ત્યાર પછીના કદિ પ્રદેશના પાંચ મણકોમાંથી જે પાંચ તન્તુઓ નીકળે તેને લંબ-તન્તુઓ (Lumbar Nerves) કહેવામાં આવે છે અને ત્યાર પછીના પાંચને જઘા-સ્થાનીય તન્તુ-યુગ્મો (Sacral Nerves) કહેવામાં આવે છે, ભ્વારે છેક છેકલા તન્તુ યુગ્મને પુરુષરૂપ (Coccyal) કહેવામાં આવે છે. ઉપર પ્રમાણે કુલ એકત્રીસ તન્તુઓના યુગ્મો થાની અંદરના સર્વ અવયવોને-જ્ઞાન ગતિ અને ક્રિયા આદિ આપવા માટે આપણા શરીર વગરના ફેલાવવામાં આવેલા છે

૩૬ સહાયકકૌશલ-તન્તુઓની ઇન્ધ્રીમાળા—(Sympathetic-Nervous-System) આ હવરાત મગજના તળીયાના પ્રદેશની આરણી-છેક-થડની અંદરના વૃદ્ધ, ફેરસા, હોબરી, યદ્યત્, પીઠા અને પચનેન્દ્રિયોના અન્ય અવયવો તેમજ જનનેન્દ્રિયોના અવયવો વિશેરેને વિંટાળી, છેક વચ્ચે સુધીના ભાગ સુધી બન્ને તરફ, માણની માંક સ્થિત થયેલ, એક સહાયકકૌશલ-તન્તુ-મંથીમાળા આવી રહેલ છે. જે શરીરના આંતરીય સર્વ અવયવોના કાર્યને પોષાની સ્વતંત્ર રીતે-સ્નેહિકરણે અનેક રીતે સહાયકરૂપ થવાનું અતિ

ચિત્ર નં. ૭.

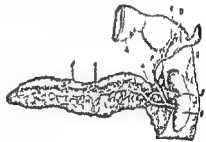
૧. મુખ, દાંત, જીભાં આદિ
૨. જરી અથવા આંતરડા
૩. નાસ
૪. સૂક્ષ્માન્ત્ર (નાનાં આંતરડાં)
૫. } સૂક્ષ્માન્ત્ર (મોટું આંતરડું)
૬. }
૭. }

ચિત્ર નં. ૮ ચક્રત્ અર્થાત્ કલેબુ.

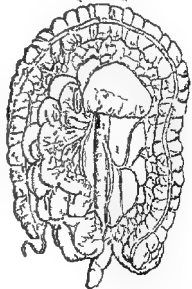

૧ થી ૪ ચક્રત્તરી ગ્રન્થીઓ, ૫ પિતાશય, ૬ ૭. ૮. ચક્રત્ત વાહિનીઓ.

ચિત્ર નં. ૯ ચક્રત્-સ્ત્રીહોષસ અને સ્ત્રાવપિંડ.

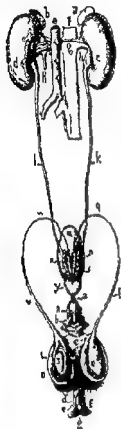

ચિત્ર નં. ૧૦ સ્ત્રીહ અને સૂક્ષ્માન્ત્ર.

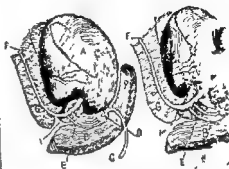
૧, ૨, ૩ ચક્રત્તવાહિનીઓ ૪ સ્ત્રાવપિંડ. મુદા-મરેચ

ચિત્ર નં. ૧૧. ગુરદા (Kidneys.)

- a b } ગુરદા. (Kidneys)
 c d }
 e f } રક્તવાહિનીઓ.
 g h }
 i }
 k l. મૂત્રવાહિનીઓ.
 m મૂત્રાશય.
 n. બન્ને તરફનાં કણ.
 o. પીચવાહિનીઓ.
 p. }
 q. } પીચાશય.
 r. }
 s. }
 t. a. b. d. મૂત્રવાહિની
 u. ટાંચ ચેલી

ચિત્ર નં. ૧૨ મૂત્રાશય. The Bladder
 સામ્યાવસ્થા યુક્ત ચિત્ર. ચિત્ર નં. ૧૩

- A. મૂત્રાશય.
 B. મુદાન્ત.
 C. પીચવાહિની.
 D. પીચાશય.
 E. પીચવાહિનીઓ.
 F. મૂત્રવાહિની.
 G. સિંચ.

ચિત્ર નં. ૧૩ મૂત્રાશય. (પાછળનો દેખાવ)

- વિ. પીચાશય પીચવાહિનીઓ
 C. & P. કામસંસ્કૃતિવાદી પિંડ

અવયવો.

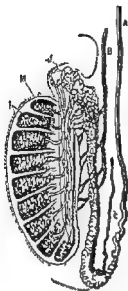
ORGANS OF REPRODUCTION.

શુક્રવહનાં સ્રોતસાં વૃષ્ણૌ મૂલં શેફલ્ય ॥

નિ. નં. ૧૪

વૃષ્ણ.

The Testis.

વૃષ્ણ અને વીર્યગ્રંથીઓ તથા
વીર્યવાહિનીઓ.

A
B
C
D

વીર્યવાહિનીઓ.

E
F
G
H

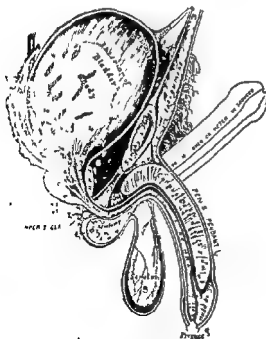
વીર્યવાહિની-ગ્રંથીમાળ.

I
J
M

વીર્યવાહક ગ્રંથીઓ

નિ. નં. ૧૫.

કૌડસ્મિન્ ધીર્યમદધાત્ "તન્નુરાતાયતામિતિ ॥

પુરુષની જનનેદ્રિયના અવયવો.

(બાહ્યનો દેખાવ.)

૧. મૂત્રાશય.

૨. પ્રેસ્ટેડ ગ્લાન્ડ કામસલિયોત્પાદક પિંડ.

૩. મૂત્રવાહિની

૪. વીર્યવાહિની.

૫ } કામસલિયોત્પાદક પિંડ.
(Cowper's Gland)

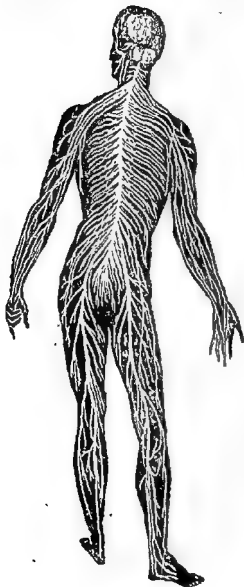
૭. વૃષ્ણ થેલી (Scrotum)

૮. સિન્ન (Generative male organ)

૯. પુષ્પ (સિન્ન ધિર.)

૧૬. મસ્તક અનુમસ્તક અને કરોડ રજ્જુ
તથા તેની શાખાઓ.

પ્રાણાગાર અથવા જ્ઞાનતન્તુ અને કિવા તન્તુઓનાં
પ્રવાહોના મૂળરૂપ પ્રાણાવયવોના સમૂહનું દર્શન.

૧૭. કરોડ રજ્જુનું વ્યાપકતા
અંદરની શાખા પ્રશાખાઓ

પ્રાણાઃ પ્રાણમૂર્તાં યત્ર શ્રિતાઃ સર્વેન્દ્રિયા
ચતુત્તમાંગમજ્જાનાં શિરસ્ત્રક્રિમિધિવેદેઃ

કોઽસ્મિન્ પ્રાણમયયત્ કોઽપાનં ધ્યાનયુ
સમાનમસ્મિન્ કો દેવો અધિશિધાય પુરુષે ॥ અથર્વવેદ

પ્રાણ અપાન ન્યાન હિતાન અને સપાન આદિ પ્રાણોની
રોગના આ પુરુષની અંદર કેળે કરી છે ?

સાથે ખાસ સંબંધ રાખે છે તેથી તેને ચર્ચીલુ તંતુ પણ કહેવામા આવે છે. તેનો સળધ ગુપ્તતા અવધવો સાથે વિશેષ છે. આ તંતુ મગજની અંદરના બારે કુમ્ભોમા, લઘુકોમા સૌથી મોટામા મોટા છે. (જુઓ ચિત્ર નં ૨૭)

૧૬ ન બરનો તંતુ શુભાભિમાનિ તંતુ (Facial nerve) છે

છતાં ન બરનો તંતુ પાંચમાની માફક જ્ઞાન તેમજ ક્રિયા બન્ને પ્રવરતા કાર્ય કરવા માટે ચોલવેલ છે અને તે ખાસ કરી સાંભળવાનું કાર્ય કરે છે એથી તેને શ્રવણ-તંતુ (Cochlear Nerve) કહેવામા આવે છે. આ તંતુ કરોડ રાજીવા મૂળ લાગ (Medulla Oblongata) ના પાછળના પ્રદેશમાથી શરૂ થઈ શંખાદિમા થઈ રજૂ થઈ જતા અંતર પ્રદેશમા પ્રવેશ કરે છે જ્યારે તેની બીજી શાખા કાનના અંતર પ્રદેશ સાથે સળધ ધરાવે છે

૧૭ ન બરનો તંતુ પણ એક મિશ્રતંતુ છે જે દરેક જાનું તરફ ત્રણ પ્રકારે વિભક્ત થયેલ છે. તેની શાખાના ઉપલબ્ધિ પ્રવાહો કરેલ રાજીવી જાનુમાથી, અને છેલ્લે પણ તેજ સ્થાન તથા મોવા પાસેના રાજીવી સ્થાનમાથી નીકળી કઠકમા જઈ પહોંચે છે આથી પ્રથમની શાખાવાળો તંતુ 'કઠક' કહેવાય છે જે જ્ઞાનતંતુ છે કારણ કે તે જીવાના મૂળ લાગ કઠ અને તેની આસપાસના સ્થાન તથા મોખપક, મુઠાવા વિગેરે સ્થાનો તરફ પ્રસરેલી છે. તેમજ તે રસજ્ઞાનને પણ મોકલેલ અથો ઉત્પન્ન કરે છે આ તંતુને બહેલમા સ્વાદ તંતુ (Glossopharyngeal Nerve) કહેવામા આવે છે

૧૮ ન બરનો તંતુગુરુ—(Vagus or Pneumogastric) નામનો તંતુ છે જે પ્રાણુચરિની પાછળની ચતુર્થ જવનિકાના પ્રદેશમાથી શરૂ થાય છે તેનો સળધ હૃદય તથા ફેફસાં, કઠ દોઢરી મળુ, આંતરડા ચક્ર, પીઠા આદિ અવધવો સાથે છે તેથી તેને હૃદય કુખ્મભિમાનિ એવું નામ આપવામા આવેલું છે

૧૯ પારાશ્રમ ન બરનો તંતુગુરુ—(Spinal Accessory) મહાનુભૂતિ પ્રદર્શક તંતુમાળાનો સરીસા ડાખા અને જમણા બન્ને પડખામાથી કરોડરજીવી બન્ને તરફ છેક પુષ્પ સુધી વિશાળ શેલું છે ન બર ઉપવાળા તંતુ સાથે આ તંતુમાળાનો ખાસ સંબંધ સળધ છે

૨૦ ન બરનો છાકા સવાલક તંતુ—(Hypoglossal Nerve)નો કરોડરજીવી મૂળ ધનિરૂપ પ્રદેશનું અક્ષસ્થાનમાથી નિકળે છે, તેનું બે મૂળ મગજની ચતુર્થ જવનિકામાથી શરૂ થાય છે આ તંતુ જીવાના અધોભાગને ચતિ અધવે છે તેથી તેનું નામ છઠ્ઠવાથ અથવા છઠ્ઠાસવાલકતંતુ રાખવામા આવેલું છે

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બારતંતુ કુમ્ભોમાથી માત્ર પ્રાણુતંતુ દર્શનત હું અને શ્રવણતંતુ સિવાયના તંતુઓ (Sympathetic Nerves) મહાનુભૂતિ પ્રદર્શકતંતુમાળ સાથે પણ સંબંધ ધરાવે છે, જ્યારે એ જથા તંતુઓના કઠક મૂળ-મસ્તકની અંદરના ચતુર્થજવનિકા રૂપ, મગજની ત્રી રસધી કરેલા બાકી પ્રદેશ (fourth ventricle) માથી શરૂ થાય છે ઉપરના બધા તંતુઓના મુખ્ય મુખ્ય અવધવો સાથે ક્રમોઃ વળીકોનો સળધ ધરાવે છે, તે આગળને માત્ર ઉપરના હુંક વર્ણનથી વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે

૨૧ પ્રાણુચરિની—(Pons Varoli) મસ્તકનો અત્યંત અગવો આ પ્રદેશ છે કે જ્યાં ઉપરના મોટા, વક્રની અંદરના અસખ્ય તંતુઓના પ્રવાહો-તેમજ પાછળના અનુચક્ર અને નીચેની કરોડરજીવી આદિ પ્રવાહોના અસખ્ય તંતુઓ એકત્ર થઈ સરીર તેમજ મગજના સ્થાનમા જુદી જુદી રીતે પ્રસરેલા છે આટલા

મોટા આ સ્થાનને પ્રાણુઓની હોદ્દામાં આવે છે. કારણ શરીર તેમ મસ્તકની અંદરના બધા પ્રદેશોનાં પ્રાણુરૂપ સર્વ તંતુઓથી સંપ્રથિત કરવામાં આવેલ આ એક સમજાની અંદરની સૌથી મોટામાં મોટી અને અત્યંત અગત્યની ક્ષત્રી છે. એને મસ્તકના તળોવાના મધ્ય પ્રદેશમાં યથાથોમ્ય સ્થાનમાં એવી 'તો' મુદર રીતે મુખ્યાપિત કરવામાં આવેલ છે કે ત્યાં કદી પણ એકાએક કોઈ પણ પ્રકારની ઈન્જ કે આઘાતને પહોંચવાના બહુ ઓછા સમયો છે.

૩૬ આપણું મસ્તક (The Brain) હવે સૌથી છેલ્લું પણ અત્યંતની અંદર સર્વથી પહેલાં ન બનું અને આખા વિશ્વની અંદરના પ્રાકૃતિક પદાર્થોમાં સર્વથી ઉત્તમ તેમ સર્વથી શ્રેષ્ઠ અને અત્યંત આશ્ચર્ય-મય રચનાયુક્ત-આપણું મસ્તક છે. આ મસ્તકને આપણી ખોપરીની અંદર બહુજ સુરક્ષિતપણે મોકલવામાં આવેલ છે. ખોપરીના ગ્રેણ અને મજ્જુત બાદ અસ્થિઓ તેમજ તે પરના વાળ તેના સર્વ પ્રદેશોનું યથાથોમ્ય રીતે રક્ષણ કરે છે. આ અસ્થિઓને એ સ્થાનમાં સચુક્ત કરવામાં આવેલા છે તે સથોમદવાનોને (Sutures) ક્ષિન્ધિસૂત્રો તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. આ સ્થાનોમાં મસ્તકની ખોપરીના અસ્થિઓને એવી તો મજ્જુત અને આશ્ચર્યકારક યોજનાથી સીરવામાં કે સચુક્ત કરવામાં આવેલા છે કે, તેને આમથી તેમ જરા પણ ખસી કે જાણ ન શકે અને ધમે તેટલો ભાર પણ વણી સહેવાઈથી વહન કરી શકે. આ ખોપરીની અંદરના મુખ્ય અવધવને મસ્તક અથવા પ્રાણુઓની હોદ્દામાં આવે છે. કારણ —

પ્રાણા પ્રાણમૃતા યદ્ય સ્થિતા સર્વેન્દ્રિયાણિ ચ

યદુત્તમાક્રમહાના ગિરસ્તદમિધીયતે ॥

ચરક

પ્રાણને ધારણ કરનાર પ્રાણી માત્રના પ્રાણોનો સમુદાય-તેમજ સર્વ ઇન્દ્રિયોને જ્ઞાનગતિ અને ક્રિયા વિગેરે આપનાર પ્રાણતંતુઓના સમુદાયો પણ આ ઉપમાઓની અંદરજ સમ્યક્ મહારે સુચયિત કરી એકત્ર કરવામાં આવેલા છે. એટલા માટે તેને સર્વ જોમાં ઉત્તમમાં હોદ્દામાં આવે છે. માનવ શરીરની અંદર પણ પ્રથમ કિલ્લે એટલાજ માટે તેને સર્વથી ઉચ્ચ અને કઠુ કે સ્થાનમાં સર્વની ઉપર-સુસ્થાપિત કરેલ છે. વિશ્વની પ્રાકૃતિક બધી રચનામાં મસ્તકનો દરજ્જો સર્વથી શ્રેષ્ઠ છે. એટલું જ નહીં પણ જડ ભગવંતી અંદરના મહાન્ પદાર્થ સૂર્યાના કરતાં પણ તેણે મહત્ત્વ અધિક છે.

આવવાનું નોંધાવે છે ત્યારે દિશા પ્રમાણે-મગજના તુલ્ય તુલ્ય ભાગોનાં નામે નીચે પ્રમાણે છે. મગજના તુલ્ય તુલ્ય ભાગોને પાંચ કક્ષા હોય છે એ સમાન્ય રીતે ઓળખાવાયા આવે છે. મુખ્ય રીતે-કાના અને નમણા ને સાગીરુ' વર્ગનાં અગ્ર આવવામાં આવેલું છે-તે બન્ને ભાગો મગજનાં મધ્ય સમીપ્તિયાન (Corpus Callosum) માં એકત્ર થાય છે, જ્યાં બન્ને તરફના ભાગોના તત્ત્વો-એકીનીચમાંથી સમૂદાયે સંપૂર્ણ થઈ પસાર થાય છે. ત્યારે વધારે મુખ્યતા માટે આ બન્ને તરફના ભાગોનાં પણ પાછા નાના નાના વિભાગો પાડવામાં આવેલા છે; એને લેયાઓ કહેવામાં આવે છે.

- ૧ પ્રથમના અગ્રના ભાગના લેયાને-અગ્ર લેયા, (Frontal lobe)
- ૨ છેક મગજના પાછળના ભાગના લેયાને-પશ્ચિમ લેયા, (Occipital lobe)
- ૩ છેક ઉપરના ભાગના લેયાને-પાર્શ્વ લેયા, (Parietal lobe)
- ૪ બન્ને માનવી આસપાસના પ્રદેશના લેયાને-લમ્બાના લેયા (Temporal lobes)
- ૫ મગજના તળીવાના મધ્ય ભાગના લેયાને-મધ્ય લેયા, (Central lobe)

એમ તુલ્ય તુલ્ય નામે સમજાવે અને સ્વચર્યાપૂર્વક અભ્યાસ કરવા માટે આપવામાં આવેલાં છે. ત્યારે ઉપર જણાવેલા કોઈ લેયાના પાછા વળી નાના નાના ઉપભાગો પાડવામાં આવેલા છે. અને તેઓનાં રચન, આકાર, કદ વિગેરેને અનુસરી તેઓનાં પણ તુલ્ય તુલ્ય નામે રાખવામાં આવેલા છે.

૪૨. મગજનાં કુંચળાંઓ—(Convulsions of the Brain) —

- ૧ અગ્ર લેયા (Frontal lobe) માં ચાર કુંચળાંઓ છે. ૧. પ્રથમ અગ્ર (First frontal) ૨. દ્વિતીયાગ્ર (Second frontal) ૩. તૃતીયાગ્ર (Third frontal) ૪. અગ્રોદિ (Ascending frontal).
- ૨ પશ્ચિમ લેયામાં—પ્રથમ (1st Occipital) દ્વિતીય (2nd Occipital) તૃતીય (3rd Occipital) એમ ત્રણ કુંચળાંઓ આવેલાં છે.
- ૩ પાર્શ્વલેયા (Parietal lobe) ની અંદર-૧. પ્રથમ પાર્શ્વ (1st Parietal) ૨ દ્વિતીય પાર્શ્વ, (2nd Parietal) ૩. તૃતીય પાર્શ્વ, (3rd Parietal) ૪. અગ્રોદિ પાર્શ્વ (4th or Ascending Parietal) ૫. કોણાકૃતિ (Angular) ૬. સુપ્રામાર્ગીય (Supra-Marginal) એમ છ કુંચળાંઓ આવેલાં છે.
- ૪ લમ્બાના લેયા—(Temporal lobe)માં પ્રથમ, દ્વિતીય, અને તૃતીય, એમ ત્રણ કુંચળાંઓ આવેલાં છે.
- ૫ પાર્શ્વ લેયાના મધ્ય પ્રદેશમાં બન્ને તરફ—૧ (Cunus) કોનીયસ ૨ પ્રીકોનીયસ, (Preconius) ૩. પ્રીકોન્ટલ, (Precentral) ૪. માર્ગીય, (Marginal) અને ૫. કોલો-માર્ગીય (Collor-Marginal) એમ પાંચ કુંચળાંઓ આવેલાં છે.
- ૬ અગ્ર લેયાનાં તળીયાંના ભાગમાં—આંખના ગોળાના અધિચી ઉપરના પ્રદેશવાળા મગજના ભાગમાં-૧ અંતરાક્ષ, (Internal orbital) ૨. અગ્રાક્ષ, (Anterior orbital) ૩. બાહ્યારક્ષ (External orbital) ૪. પૃષ્ઠારક્ષ. (Posterior orbital) નામનાં ચાર કુંચળાંઓ આવેલાં છે.
- ૭ મધ્ય લેયા (Central lobe) માં-૧ પુષ્પાચ્ચી (Pons Varoli) ૨. કોરોરોરોરુ' મૂળ (Medulla oblongata) ૩ કોરોરોરોરુ' (Spinal Cord) ૪. ચાર કુંચળાંઓ અને દિશાતન્તુઓનાં દુગુણ (Twelve pairs of the Cranial Nerves) આદિ ગુણો અને અગ્રોર આવેલાં છે, જેને પછાત અગ્ર કુંચળાં આપવામાં આવે છે. (લેખો વિન નં. ૨૪.)

૧. અનુમસ્તક—(Cerebellum) આ ઉપરાંત મગજના પાછળના ભાગના ઘણીવા નીચે અનુમસ્તક નામનો એક મુખ્ય શોષાકીય ભાગ આવેલો છે. સ્પષ્ટ સરીરની અંદરનાં મત્તેક અવસ્થાને—મતિ, શિવરતા, પોષણ, ઉત્તુતા અને છવન આપનાર અનેક તંતુઓનાં સ્થાનો સાથે આ પ્રદેશનો થકુ ધણી નિકટ સંબંધ છે.

૨. ઉપર જણાવેલા બંનેનાં નામો, મગજનાં જુદાં જુદાં પ્રદેશનાં સ્થાન, આકાર અને રૂપ વિશેરે ઉપરથી થાયેલા વિદ્યોનોએ અંશેષ જાણના આપેલાં છે. મગજનાં જુદાં જુદાં પ્રદેશનાં માનસિક કાર્યને અનુસરી તે તે નામો આપવામાં આવેલા નથી એટલે એ નામો સાર્થક—અર્થને જણાવવાનાં કે મગજના તે તે ભાગનાં ચોક્કસ કાર્યને દર્શાવવાનાં નથી. જેની રીતે મગજની અંદરના કેટલાક તંતુઓને—પ્રાણુતંતુ, દર્શનતંતુ, અવસ્થાતંતુ, આદિ સાર્થક નામોથી ઓળખવામાં કે ઓળખાવવામાં આવે છે તેવા અર્થસૂચક, ઉપરોક્ત નામો હજી સુધી આપણા સારીરશાસ્ત્રજ્ઞો અને સારીરવિજ્ઞાનજ્ઞો (Anatomists and Physiologists) આપી શક્યા નથી, એ તેઓની મુખ્ય ખામી છે. મસ્તકનાં જુદાં જુદાં પ્રદેશનાં માનસિક કાર્ય સંબંધી વિજ્ઞાન (Physiological functions of the Brain) સંબંધમાં તેઓનું જ્ઞાન હજી જલ્દી બાકાવશ્યમાં છે, ઉપર દર્શાવવામાં આવેલા મસ્તકનાં જુદાં જુદાં પ્રદેશોની નાજાવજિલ એ જાણવોને મત્તેક પુરાવા આપે છે. જો કે આપણા દેશી વૈજ્ઞાનિકો ધ્રુવોની અંદર તો મસ્તકનાં પ્રદેશો સાથે સંબંધ ધરાવતાં સમ્પૂર્ણ સંજ્ઞા, કૌટુંબી કૌંધી સ્વરૂપ અને સંકલિત છે કે પાશ્ચાત્ય વિદ્યોનોએ શોધેલા સમ્પૂર્ણ એક સહજાર થકુ આપણા મત્તેકમાં અંશેષે મુશ્કેલ છે. આમ હોવા છતાં મસ્તકનાં માનસિક કાર્ય સંબંધમાં હજી તેઓનું અજ્ઞાન હજી ઘણું નથી, થકુ આ વિષય પર વિશેષ વિવેચન કરવાની ખાસ અર્હી જરૂર નથી.

૩. મસ્તકની અંતર્ગત વનિકાઓ—(Ventricles of the Brain) ઉપર જણાવવામાં આવેલાં મુખ્ય શોષાકીય અને શુભ્રાકીય ઉપરાંત મગજની અંદર બીજાં અસંખ્ય નાનાં ચોટાં સ્થાનો છે, જેમાં મસ્તકની અંદરનાં જુદાં પ્રદેશો ખાસ સમાવેશ થાય છે. આ સ્થાનો અને અંશેષમાં “Ventricles” કહેવામાં આવે છે, તેને આપણે મસ્તકની અંતર્ગત વનિકાઓ અથવા “હૃદય પ્રદેશ” તરીકે ઓળખીએ છીએ. આવી પાંચ મુખ્ય વનિકાઓ આપણા મસ્તકનાં મધ્ય પ્રદેશમાં આવેલી છે. તેઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે—

૧. પ્રથમ વનિકા (First Ventricle) } આ બન્ને સ્થાનો કાળા અને જમણા બન્ને તરફના મસ્તકમાં
૨. દ્વિતીય વનિકા (Second Ventricle) } એક તરફ પાસે પાસે આવેલાં છે. તેને માત્ર મધ્યના બારીક પડાથી વિભક્ત કરવામાં આવેલ છે.

૩. તૃતીય વનિકા (Third Ventricle) ઉપરોક્ત બન્ને વનિકાઓની જણાવેલી નીચે મસ્તકના મધ્ય પ્રદેશમાં આ સ્થાન આવેલું છે.

૪. ચતુર્થ વનિકા—(Fourth Ventricle) અનુમસ્તકના આગળના ભાગમાં, તેમજ પ્રાણુતંતુની તથા કોર્ટીસ તંતુઓની મુખ્યમંથિના પાછળના ભાગમાં મધ્યની પોઠાણે આ સ્થાન—અંતરેલું છે.

૫. પાંચમી વનિકા (Fifth Ventricle) પ્રથમ દ્વિતીય અને તૃતીય વનિકાઓનો ભવ્ય સંબંધ થાય છે તે સ્થાનની અત્યંત પાસેજ પ્રથમની જે વનિકાઓને છતાં પાઠવાર પછોની વચમાં આ સ્થાન આવેલું છે (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૫)

ઉપર દર્શાવવામાં આવેલ પાંચ વનિકાઓમાંથી પ્રથમની આગલી અંદરની દેશોનોર બાજુ Epithymia નામના અત્યંત સૂક્ષ્મ તંતુમય પદાર્થથી આચ્છાદિત કરવામાં આવેલ છે. જ્યારે પાંચમી વનિકામાં એવા કાર્મિક તંતુમય પદાર્થો અજાણ છે.

૬. વનિકાઓની અંદરનો પ્રાણુપાટક દેશ—ઉપર જણાવવામાં આવેલ મત્તેક વનિકાઓનાં કાર્મિક સાથે, ધનિષ્ઠ સંબંધ છે. મસ્તકની દરેક વનિકામાં—ઉપર જણાવેલા રણ, પ્રજ્વળિત કરેલા છે. તેના દ્વારા મગજની એક સ્થાનના વિષુદ્ધ સંદેશો, મગજના કે સરીરના કોઈ થકુ જાણમાંથી, અને તે પ્રદેશમાં, કંદુરજીવન દ્વારા સમગ્રની ચોક્કસ આપને કરી શકાય છે. આ પ્રાણુરૂપ રણ-એ મસ્તકની અંદરની માનસ વિધાન

કે આત્મવિસ્તૃત્તા અને અવિધ પ્રવાહોને ઘટાત નથી આપી, સંદેશાઓની આપણે કરવામાં, તેમજ મનજના સિન્ન સિન્ન અવયવોનો પારસ્પરિક અનુમત એવવવામાં અનેક રીતે સહાયશૂદ થાય છે. આત્મવિસ્તૃત્તા ઘટા-વત્ સંચાર, " સરીરપ્રક્રિયા " સર્વ પ્રદેશોમાં વ્યાપકરૂપે થઈ શકે, તેમજ અંદરના કામો પણ હીરાગ્રમ, અને જીવિત દશામાં રહે, એવા અનેક પ્રયોજનો માટે આ રસ એક અનુપમ અને દિગ્વ સાધન છે. મનુષ્યના મન કે આત્માને નિવાસ કરવાનું, સરીર પ્રક્રિયા-તેમજ સિરબક્ષની અંદરનું આત્મ એક સંઘવિત રવાન છે, જેમ માન-વામાં કાંઈ પણ વાંધો દોષ તેમ જાણાતું નથી. કારણ મનજની અંદરનો તેમજ સરીરની અંદરનો એક વંદામાં જ રહે છે, પ્રાકૃતિક પ્રવાહિ પરમાર્થ, ૨૫ એમ એક વિચિત્ર મહારનો રસ છે.

૪૫. મસ્તકની અંદરના સિન્ન સિન્ન અવયવો સાથે સંબંધ રાખનાર સંયોજકતંતુઓ— (Association Nerve Fibres of the Brain) આ ઉપરાંત મનજના આગળના, પાછળના, બાજુના, ઉપરના તેમજ મધ્યના એમ જુદા જુદા સર્વ માનસિક અવયવો, લેવાઓ, કે તંતુઓની સાથે, પારસ્પરિક સંબંધોને યોજનાર અનેક તંતુઓના પ્રવાહો, મનજમાં સૂર્યના કિરણની માફક અતિશૂદ્ધ રીતે સર્વત્ર પ્રસરી શકે છે; જેના દ્વારા, બુદ્ધિ શક્તિના અનુભવો લાગણીના તંતુઓને કે લાગણીના પ્રદેશના અનુભવો, બુદ્ધિ અથવા પ્રાકૃતિક લાગણીઓના પ્રદેશોને, અથવા જ્ઞાનતંતુના સંદેશોને સરીરની અંદરના કિયાતંતુઓને કે સરીરના કાંઈ પણ પ્રદેશને, પહોંચાડી શકાય છે, તેમજ યથારવાન વિષય કરી રાખાય છે. જરી રીતે જોતાં આ મસ્તક એ સમગ્ર સરીરનું (,co-ordinating function) કાર્ય ચલાવનાર, તેમજ વિચારોને વ્યવસ્થાપૂર્વક યોજનાર, તેમજ જુદા જુદા સંદેશોને પરમાત્માની રચના દ્વારા સ્વયં યોજનાર Self arranging-Self connecting, સ્વયં સંયુક્ત કરનાર કે સ્વયં સંદેશાઓની આપણે કરનાર એક મહાત્ આધર્શ-મન-પ્રાણવિસ્તૃત્તમય વિસ્તૃત્તીયનો અંગનો છે, જેમ કદા વિના ચાલે તેમ નથી. મનજના પારસ્પરિક તંતુઓના સંબંધોને દરોવનાર-તંતુ પ્રવાહોના સ્વરૂપો આ સાથે આપણમાં આવેલાં બિનોદાસ વિશેષરૂપે પ્રત્યક્ષ થશે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૬ તથા ૨૭)

कोऽहम्-What Am I ?

- १ आत्मा चा अरे, द्रष्टव्यः श्रोतव्यो निदिध्यासितव्यः.
- २ कतमः स आत्मा ॥
- ३ यदि याचाऽभिव्याहृतं । यदि प्राणेनानिप्राणितं । यदि चक्षुषा दृष्टं । यदि श्रोत्रेण श्रुतं । यदि त्वचा स्पृष्टं । यदि मनसा ध्यातं । यद्यपानेनाभ्यपानितं । यदि शिन्नेन विसृष्टं ॥ अथ कोऽहमिति ॥
- ४ कोऽयमात्मेति वयमुपास्महे । कतर स आत्मा येन वा रूपं पश्यति । येन वा शब्दं शृणोति । येन वा गन्धानाजिघ्रसि । येन वा वाचं व्याकरोति । येन वा स्वादु चास्वादु च विजानाति ॥
- ५ एष हि ब्रह्मा स्मृता श्रोता घ्राता रसयिता मन्ता ।
योद्धा कर्ता विज्ञानात्मा पुरुषः । स परे आत्मनि संप्रतिष्ठते ॥
- ६ इहैवांतः शरीरे सोम्य पुरुषो यस्मिन्नेताः षोडशकला प्रभवन्ति ॥
स यथा सोम्य वयांसि यातो वृक्षं संप्रतिष्ठते
एवं ह ये तस्य पर आत्मनि संप्रतिष्ठते
पृथिवी च पृथिवीमात्रा वायुमापो मात्रा च ।
तेजश्च तेजोमात्रा च वायुश्च वायुमात्रा चाकाशश्चाकाशमात्रा च चक्षुश्च द्रष्टव्यं च श्रोत्रं च श्रोतव्यं च घ्राणं च घ्रातव्यं च रसश्च रसयितव्यं च त्वक् च स्पर्शयितव्यं च धाम् च धार्यव्यं च हस्तौ वादातव्यं चोपस्थं चानंदयितव्यं च पायुश्च विसर्जयितव्यं च पादौ च गंतव्यं च मनश्च मतव्यं च बुद्धिश्च बोद्धव्यं चाहंकारमाहं-
कर्तव्यं च चित्तं च चेतयितव्यं च तेजश्च विधोतितव्यं च प्राणश्च विधारयितव्यं च ॥
- ७ आत्मानं रयितं विद्धि शरीरं रथमेव तु ।
बुद्धिं तु मारुतिं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च ॥
- ८ इन्द्रियाणि हयानाहुर्विपर्यस्तेषु गोचरान् ।
आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भांनेत्याहुर्मनीषिण ॥
- ९ न जायते त्रियते वा विपश्चिन्नायं कुतश्चिन्न यमूय कश्चित् ।
अज्ञो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न दह्यते हन्यमाने शरीरे ॥
- १० एवं ह ये तत्सर्वं परे देवे मनस्येकी भवति । तेन तर्क्षेण पुरुषा न भुणोति न पश्यति न जिघ्रसि न रसयते न स्पृशते नाभिवदते नादत्ते न नन्दयते न विमृजते नेवायते स्पर्शितोत्पाचयते ॥
- ११ यदेतद् इदं मनश्चैतत् संज्ञानमाह्वानं विज्ञानं प्रज्ञानं मेधा इतिर्धृतिर्मत्तिर्मेनीषा जूतिः स्मृति संकल्पः यतु अमु कामो यश इति सर्वाण्येधैतानि प्रज्ञानस्य नामधेयानि भवन्ति ॥ सर्वं तत्प्रज्ञानेन प्रज्ञाने प्रतिष्ठितं प्रज्ञानेशो लोकः प्रज्ञामतिष्ठा प्रज्ञानं ब्रह्म ॥ एतेन प्रज्ञानेनात्मनास्माहोकादुत्कृष्टम्यामुष्मिन् स्वर्गे लोके सर्वा-
मानाप्या अमृतं समभवत् अमृतः सममयत् इत्योम् ॥

આપણું મસ્તક અને મન.

પ્રકરણ ૨ જી.

મસ્તકવિદ્યા માનસશાસ્ત્ર તથા અધ્યાત્મ-વિદ્યાના

મૂલ સિદ્ધાન્તોને અનુસરી-મનુષ્યના મન અથવા

આત્મા અને તેની અદ્ભૂત વિભૂતિઓનું

વર્ણન-તદન નવીન ૪ સ્વરૂપમાં

આ પ્રકરણમાં આપવામાં

આવેલ છે

By G. G. Mehta, Professional Phonologist, Bombay.

પ્રસ્તાવના.

પ્રાણાઃ પ્રાણમૃતાં યન્ન સ્થિતાઃ સર્વેન્દ્રિયાણિ ચ ।
યદુત્તમાશ્મજ્ઞાનાં શિરસ્તદભિધીયતે ॥ ૧ ॥

ચરક.

પ્રિયાઽપ્રિયાણિ બહુલાં સ્વપ્નં સંવાધ તન્દ્રયઃ ।
આનન્દાનુમો નન્દાંશ્ચ કસ્માદ્ વહતિ પુરુષઃ ॥ ૨ ॥
આતિરચતિર્નિર્ઘ્નિઃ કુતો નુ પુરુષે મતિઃ ।
રાત્નિઃ સમૃદ્ધિરંબૃદ્ધિર્મતિરદિતયઃ કુતઃ ॥ ૩ ॥
તદ્વા અથર્ષણઃ શિરો દેયકોપઃ સમુદ્ગિજતઃ ।
તત્પ્રાણો અભિરક્ષતિ શિરો અન્નમયોમનઃ ॥ ૪ ॥

અયર્ષવેદ.

આકારૈરિદ્ધિતૈષ્ઠેષ્ટયા ગત્યા માપણેન ચ ।
નેષ્ઠ ઘષ્ઠ વિકારેણ લક્ષ્યતેઽન્તગંતં મનઃ ॥ ૫ ॥

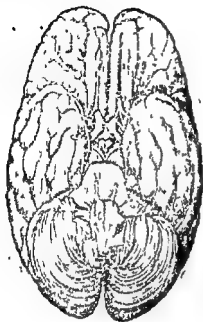
આકૃતિર્ગુણાન્ કથયતિ ॥ ૬ ॥

ઉદ્ધીરિતોઽર્થઃ પશુનાપિ ગૃહ્યતે હયાશ્વનામાથ વહન્તિ નોદિતાઃ ।
અનુક્રમપ્યૂહતિ પષ્ટિહતો જનઃ પરેન્નિજ્ઞાનફલઃ ત્રિ બુદ્ધયઃ ॥ ૭ ॥

ભાષાર્થ.

૧. પ્રાણધારી પ્રાણીઓના પ્રાણે, તેમજ સર્વે ઇન્દ્રિયોના સ્થાનો નવા આશ્રય કરી રહેલા છે તેમજ એ સર્વે અસોમા સર્વથી ઉત્પન્ન થયે છે, તે શિર અર્થાત્ મસ્તક છે.
૨. પ્રિય અપ્રિય અનેક પ્રમત્તનાં સ્વપ્ન, સંપ્તય, તન્દ્રા આનંદ, અનુમ આનંદ અર્થાત્ પુરુષો નાપુરુષી વિગરે ભાવો-પુરુષ ક્ષયાથી-અને સ્થા માર્તે-અનુમને છે.
૩. દુઃખ, ક્ષુબ્ધ, મતિ, મદ્દિ સહ્યદિ અને અશ્વદિ મતિ, રૂદન, વિગરે ભાવો ક્ષયાથી પ્રવર્તે છે.
૪. અથર્ષ અર્થાત્ ઇલાભાદિ-એ આ શિર સ્થાન છે તે અનેક દિવ્ય સક્રિયોના ઓગર હરેલા થયેલા છે. તેની પ્રાણ, આન્દ, અને મન રક્ષા કરે છે.
૫. આકાર ઉદ્ગિજ, ઘેષ્ઠા, મતિ અને ભાષણ, તથા નેત્રવક્ત્રના વિકાર આદિ ગરે મનુષ્યનાં અન્નર મનને ભણી સૂચાય છે.
૬. કારણ-આકૃતિ-કુણને કહી આપે છે (દર્શને ૧).
૭. વળી-મુશ્વેલા અથવા સખદાશ રહેલા અર્થ કે વિષયને તો પશુઓ પણ સમજ કરે છે. પેશાઓ, અને કાપીઓ દ્વારા પ્રમણે દર્શાવેલે કેમણે ભાર વિગરે વર્ધિત થયે છે, પણ પશ્ચિત્તમન વગર કરે પણ અર્થને સમજ નથી છે કારણ બીજાઓના ઇચ્છિત આકાર અને ઘેષ્ઠાદિના તેઓના અન્તર મનનું જ્ઞાન થઈ, એજ બુદ્ધિનું છે.

ચિત્ર નં. ૧૮. મસ્તકના તાજીયામાંથી નિકળતા તન્તુઓ. ચિત્ર નં. ૧૯. બાહ્ય તન્તુઓ.

મસ્તકના મધ્ય પ્રદેશનો દેખાવ

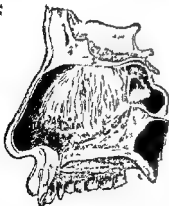
હૃદય મૂલમધ્ય શાખે અધ્યયન

પ્રાણેન્દ્રિય - નાસિકા.

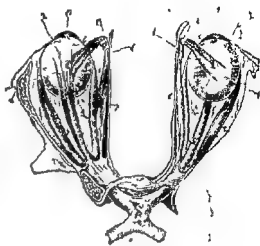
અવશેન્દ્રિય.

ચિત્ર નં. ૨૦. પ્રાણુત્તુ અને તેની શાખાપ્રણાયાઓ.

ચિત્ર નં. ૨૦ A.

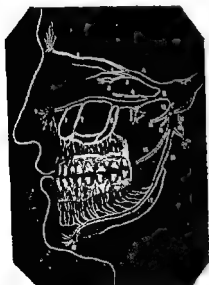

ચિત્ર નં ૨૧ દર્શનિન્દ્રિય અને દર્શનતન્તુઓ ચિત્ર નં. ૨૨ નેત્ર-સચાલક તન્તુઓ અને મામપેશીઓ.

ત્રિશીરા કે ત્રિશાખિનું (Fifth Nerve)

ચિત્ર નં ૨૩. પાંચમા નબરનો તન્તુ અને તેની શાખાપ્રશાખાઓ

વિશેષ-વર્ણન.

A નબનાબિઆમિ તન્તુ (1, 2, 3 તેની શાખાઓ)

B ચર્મચુતન્તુઓ

નં 4-5-6 } ઉપલ જડના તરફ જતા ચર્મચુતન્તુની શાખા પ્રશાખાઓ

C ચર્મચુતન્તુઓ

નં. 10 થી 18 નીચના જડના તરફ જતા ચર્મચુતન્તુઓની શાખા-પ્રશાખાઓ

— 0 —

❧ આપણું મસ્તક અને મન. ❧

૧. શરીરશબ્દ સંજ્ઞાથી સામાન્ય વર્ણન—પ્રથમ પ્રકારની જાંઠ આપણા સ્થૂત શરીરના જુદા જુદા અવયવોની રચના, શરીરની જાંઠ તેઓનાં સ્થાન તથા શરીરની જાંઠ તેઓના વિવિધ પ્રકારનાં કાર્ય, ઉપયોગ, અને મદદ આદિ વિષયોપર સામાન્ય વર્ણન આપવામાં આવેલ છે. વળી મનના જુદા જુદા ભાગો અને તેઓનાં સ્થાન તથા આહાર વિગેરેનું પણ સામાન્ય વર્ણન એજ પ્રકારમાં આપવામાં આવેલ છે. પણ મસ્તકના જુદા જુદા ભાગો કેવા કેવા પ્રકારનું માનસિક કાર્ય કરે છે, તે સંજ્ઞાથી કંઈ પણ વિશેષ વિવેચન એ પ્રકારમાં આપવામાં આવેલ નથી. આપણા મન દ્વારા આપણે અનેક પ્રકારના વિચારો, લાગણીઓ અને સંકલ્પો અથવા વૃત્તિઓ આપણા છત્રના સંભામની જાંઠ જુદે જુદે પ્રમંથે, અનેક રીતે, પ્રકટ કરીએ છીએ અથવા અનુભવીએ છીએ. પણ તે બધી લાગણીઓ, વૃત્તિઓ કે ભાવો વિષયમાં મનની મૂળ સંકલ્પો, વૃત્તિઓ અથવા લાગણીઓ હા હા છે અને તે સંજ્ઞામાં મૂળ સ્વરૂપે દેખી છે તથા એ બધામાંથી મિશ્રતાઓ અને લાગણીઓ તથા સંકલ્પો હા હા અને દેખી છે, અને તેઓ હા હા મૂળ સંકલ્પો કે લાગણીઓના ન્યૂનાધિક સંયોગથી બને છે, અથવા અગ્રસંયોગ છે તે સંજ્ઞાથી કંઈ પણ વિવેચન અશક્યના પ્રકારમાં કરવામાં આવેલ નથી. સમગ્ર શરીર, જોઈને રીતે જેટલા આપણા આત્મા અથવા મનના જુદા જુદા ભાગો, વૃત્તિઓ કે અનુભવોને દર્શાવવાનું, મદદ કરવાનું કે પ્રકટ કરવાનું, એ મુખ્ય સાધન છે, એ આપણે સામાન્ય રીતે નક્કીએ છીએ; વળી, સંસ્કૃતિ, વિચાર, મનન, ધર્મતા, સ્મૃતિ, ધૃતિ, ભય, રોષ, ક્રોધ, વગર, પ્રેમ સોજન્ય, શક્તિ આદિ મનના અનેક ભાગો પ્રકટ કરવા માટે આપણા આત્મા શરીરમાં આવે આપણું મસ્તક એજ મુખ્ય સાધન છે, એ પણ આપણે સારી રીતે નક્કીએ છીએ. પણ ઉપર જણાવેલા મનના બધા ભાગો કે લાગણીઓ સમગ્ર મસ્તકદ્વારા પ્રકટ થાય છે કે મસ્તકના ખાસ ખાસ પ્રદેશોદ્વારાજ અનુક્રમિત પ્રકારના ભાવો અને સંકલ્પો પ્રકટ કરી શકાય છે અથવા અનુભવી શકાય છે કે કેમ, એ સંજ્ઞાથી કંઈ પણ વિવેચન પ્રથમના પ્રકારમાં આપવામાં આવેલ નથી. વળી જ્યાં જુદા જુદા ભાગો શારીરિક અને માનસિક સંજ્ઞાઓના મૂલ્ય, આપણા શરીર, મસ્તક અને મનની મુખ્ય-મુખ્ય સંકલ્પો તથા મનના સ્વરૂપ સંજ્ઞા અને શરીર, અથવા તેમજ મનના પરસ્પરતા અનેક પ્રકારનાં સંજ્ઞા વિગેરેનું જ્યાં જુદી વધાવટ જ્ઞાન મેળવી ન શકાય, ત્યાં જુદી જુદી જીવન સ્થિતિના અર્થોત્તર અને મૂળસ્થિતિ વિષયો પણ આપણાથી હંમેશાં અજાણ રહેવાના. પણ આમ ન થાય એટલા માટે શરીર, મસ્તક, તેમજ મન વિગેરેના પરસ્પરતા સંજ્ઞાઓને વધાવટ સમગ્ર જીવાની ખાસ જરૂર છે.

૩. મસ્તકની અંદરનાં છુદાં છુદાં માનસ-અવસ્થાઓ અને તેઓનાં કાર્ય:—આન પ્રમાણે આપણા મસ્તકની અંદરના છુદાં છુદાં જાગેલા આકાર, આ અને ગુણ, કર્મ, સ્વભાવ, પણ અલગ અલગ પ્રકારનાં છે, એમ દર્શાવવા માટે મસ્તકવિદ્યા સંબંધી શોધખોળ કરનારા વિદ્વાનો દ્વારા અનેક પ્રયત્નો કરવામાં આવ્યા છે, અને તેને પરિણામે આપણા મનની મુખ્ય મુખ્ય શક્તિઓ, કષ્ટ કષ્ટ અને કેટલી કેટલી છે અને તેઓનાં મસ્તકની અંદરનાં સ્થાન, તેઓનાં યથાધોગ્ય નામ, તથા તે તે શક્તિનાં મૂળ ગુણ કર્મ સ્વભાવ આદિ કેવા પ્રકારના છે, ઇત્યાદિ વિષયોનું અતિ વિસ્તૃતરૂપે અવલોકન કરી, જદું નિર્ધારામક રીતે, એ બધી બાબતોનાં યથાર્થ તરવની યથાવત્ આલોચના કરવામાં આવી છે. વસ્તુજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જોતાં, આ મસ્તકવિદ્યાનો વિષય એક ધર્મોદ્ધાર-મહત્ત્વનો, અત્યંત ગૂઢ, અને અતિ ઉપયોગિ વિષય છે, એટલુંજ નહીં પણ વ્યવહારિક રીતે પણ એ વિદ્યાનો ધર્મોદ્ધાર મહત્ત્વ ઉપયોગ છે, એમ વર્તમાનજ્ઞાનના વિકાસવેગાઓ અને સારીશિક્ષાના સંબંધી શોધખોળ કરનારા સુપ્રસિદ્ધ ડાક્ટરો અને વૈદ્યો પણ હવે માનવા લાગ્યા છે. યુરોપની અંદરના સુપ્રસિદ્ધ ઇ્યુનાર્ટિક એસાઈલોગોની અંદરના ઉન્માદના રોગીઓનાં રોગીઓનાં માનસિક તેમજ સારીરિક ચિકિત્સા અને નિદાન પણ આ વિદ્યાની મદદદારીના યથાવત્ કરવામાં આવે છે. ઉન્માદ (Insanity) એ મનનો નહીં પણ મસ્તકનાં અત્યુક માનસિક અવસ્થા વિરોધનો અર્થાત્ મગજના સ્થાનિક કોષ પણ એકાદ પ્રદેશનોજ રોગ છે, અને સારીરના બીજા કોઈપણ રોગની માફક તેની પણ ચિકિત્સા ધણે મોટે ભાગે સરલતાથી આ મસ્તકવિદ્યાની સહાયતાથી યથાવત્ થઈ શકે છે એમ હવે સુપ્રસિદ્ધ ડાક્ટરો અને વૈદ્યો પણ સમજવા અને માનવા લાગ્યા છે. જાણકોનાં સિદ્ધાંત સંબંધી વિષયોનો અને કષ્ટ લાઇન માટે કયા બાળક સાં કાલુથી વધારે યોગ્ય અથવા અયોગ્ય નીકળી શકશે એ જાણતોને નિર્ણય કરવામાં પણ આ વિદ્યા અત્યુક સહાય આપી શકે તેમ છે. માનસશાસ્ત્રગ્રંથકાર કષ્ટ શિક્ષણપદ્ધતિ વધારે સામાયિક અને સરલ તથા મોટે પ્રયત્ને મહત્ત્વ લાભ આપી શકે તેવી છે, એ વિષયનો પણ વધાર્થ નિર્ણય. આ મસ્તક વિદ્યા દ્વારાજ ધણી સ્પષ્ટ રીતે થઈ શકે તેમ છે. વળી મનુષ્ય સ્વભાવને યથાવત્ સમજવા માટે તો આ વિદ્યા સમાન બીજા કોઈ પણ એક સાધન નથી, એ વાત પણ ધણા સમય થયાં દુનીયાના લોકો સામાન્ય રીતે માનતા આવ્યા છે. આ ઉપરાંત જગા આદિ પ્રસંગો માટે વસ્તુઓના ગુણોત્તરની અથવા સ્વભાવની યથાવત્ પરીક્ષા કરવા માટે પણ આ વિદ્યા જદું ઉપયોગિ ખર્ચ દર્શાવી શકે તેમ છે. આજ આજ અનેક પ્રયોજનોની સિદ્ધિ આ મસ્તકવિદ્યાના સામાન્ય જ્ઞાનથી સહજ કરી શકાય તેમ છે. હુંકર્માં વ્યવહારનાં જાના મોટા સર્વ પ્રસંગોમાં આ વિદ્યા મત્રેક અંકિતને, સૌ તેમજ યુરપ, બાળક તેમજ વૃદ્ધ, સુવાન તેમજ સુવતી, દરેકને અત્યંત ઉપયોગિ થઈ શકે તેમ છે. એટલા માટે એ વિદ્યાના કેટલાક સામાન્ય સિદ્ધાંતો સંબંધી હુંકર્માં આ પ્રકરણમાં વિવેચન કરવાનું યોગ્ય ધારણમાં આવે છે, કે જેથી હવે પછીના સર્વ પ્રકરણોમાં ભ્યાં ભ્યાં માનસ-શક્તિઓ કે શક્તિઓ અથવા લાગણીઓ સંબંધી વર્ણન આપવામાં આવે, ભાં ભ્યાં એ વિષયમાં યથાર્થ પ્રવૃત્તિ કરવાનું વાચક-વર્ગને જદુંજ સુવચ થઈ શકે મસ્તકવિદ્યા પ્રમાણે મનુષ્યના મનની એ એ મુખ્ય અને મૂળ શક્તિઓ છે તેઓનાં નામ, મસ્તકની અંદરનાં તેઓનાં સ્થાન અને કાર્ય વિગેરેનું આ પ્રકરણની અંદર છુદાં છુદાં સમૂહવાર હુંકર્માં વર્ણન આપવામાં આવશે, કે જેથી સારી, મસ્તક અને મનના માનસિક અવસ્થા તથા તેઓના સ્થાનો અને તે સર્વના પરસ્પરનાં સંબંધો સંબંધી સમગ્રજ્ઞ આપરથક વિગતોનું યથાર્થ વર્ણન, એકવાર જરાજર ધ્યાનમાં આવ્યા પછી-મનુષ્યજાતનું સમગ્રજ્ઞ રહેસ યથાધોગ્ય રીતે સમજમાં આવી શકે અને આપણા જીવન સાથે સંબંધ રાખતા, અન્ય અનેક પ્રયત્નોનાં શાસ્ત્રો, સિદ્ધાંતો અને વિચારો તથા રૂઢિઓ અને તેઓનાં પ્રયોજનોનું યથાવત્ સ્પષ્ટીકરણ થઈ શકે.

૪. મસ્તકની અંદરની મૂળ શક્તિઓનાં નામો અને તેઓનાં મસ્તકની અંદરનાં સ્થાનો. આ સંબંધી સ્પષ્ટીકરણ કરવા માટે કેટલુંક ઉપયોગી અને સચિત વર્ણન આ પ્રકરણમાં કરવામાં આવશે, તે પર વાચકવર્ગ ખાસ ધ્યાન આપશે અને વિગતોનું જુવનાઆત્મક રીતે અવલોકન કરવા પર મનને વિશેષ એકાગ્ર કરશે, તો આ વિષયને સમજવામાં ધર્મોદ્ધાર સરલતા પ્રાપ્ત થશે ચિત્રની અંદર દર્શાવવામાં આવેલા અક્ષો-તે તે નંબરની સંસ્થિતવાળાં મગજની અંદરના માનસિક અવસ્થા વિરોધનું સ્થાન દર્શાવે છે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે,

મસ્તકની અદરની ગુચળાંઓ ૩૫ પ્રાણુ-પ્રથિઓ.

ચિત્ર નં. ૨૪. ગ્રાથી તરફના

મસ્તકના ગુચળાંઓ

(Convulsions.)

F 1-1 અગ્રેયે ની પ્રથિઓ

F 1-3 લમણાની આસપાસની
પ્રથિઓ

P 1-3 પાશ્વેશીયની પ્રથિઓ

O 1-3 પશ્ચિમસીનની પ્રથિઓ

ચિત્ર નં. ૨૫. મધ્ય પ્રદેશની પ્રાણુ-પ્રથિઓ તેમજ જળનિપાઓ માટે (જુઓ ચિ નં ૧૮)

ચિત્ર નં. ૨૬ મસ્તકના જુદા જુદા પ્રદેશોને સંયુક્ત કરનાર સાયોજક તંતુ-પ્રવાહો.

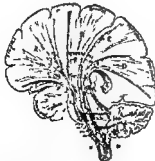
(Association Fibres)

નં ૨૬ માં મસ્તકની અદરના, આગળના, પાછળના
જાણના તથા આસપાસના બધા પ્રદેશોના પરસ્પર
સંબંધ જોડનારા તંતુઓના પ્રવાહોને દર્શાવવામાં
આવેલા છે. A થી F સુધીના બધા તંતુઓ મગ
જના જુદા જુદા ભાગોનો એક બીજા સાથે સંબંધ
યોજી રાખે છે.

— ૭ —

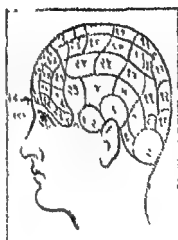
ચિત્ર નં ૨૭

ચિત્ર નં ૨૭ મસ્તક, અનુમરતક, અને પ્રાણુ
અધિના પ્રદેશો સાથે મળતી રાખનાર સાયોજક તંતુ
પ્રવાહોને દર્શાવે છે. A B C D આદિ અક્ષરો
જુદા જુદા પ્રદેશ તરફ વહેતા તંતુપ્રવાહોના મુકોને
રજત રીતે દર્શાવે છે.

મસ્તકની અદરના આવા બધા તંતુઓ એકતંતુ
કલ્પેથી જ બનેલા હોય છે જેને દિશાતંતુઓ અને
જ્ઞાનતંતુઓ તરીકે આમાન્ય રીતે ઓળખવામાં
આવે છે.

भारतकी अदृशना गानसिद्ध अवयवोनां स्थानो अने नंभरो.

૫ માનસિક સક્રિયતાના સમૂહ પ્રમાણેના વિભાગ, નામ, સ્થાન અને નંબર આદિ.

નંબર. સક્રિયતાનાં નામ.

સ્થાન.

૧ આત્મરક્ષકવૃત્તિઓનો સમૂહ. (Self Protecting Propensities) Temporal lobes.

૧. ઇચ્છિયા. (Vitativeness)	પ્રભુમંથી ૧
૨. ભુખુક્ષી. (Alimentiveness)	3rd Temporal Convolution (ત્રીજી લમણાંતું ધ્રુવજી).
૩. વિપાસા. (Bilation)	3rd Tempo. Conv.
૪. વિતેષજ્ઞા. (Acquisitiveness)	4th Frontal Conv. અગ્રારોહી.
૫. નિઘ્રદવૃત્તિ. (Secrecy)	1st & 2nd Temps Conv.
૬. ઉદ્યોગશક્તિ. (Executiveness)	3rd Tempo. Conv.
૭. યોધ્યવૃત્તિ. (Combativeness)	1st & 2nd Tempo. Conv.

૨ ઘર સાંસારિક લાભજીઓ (Social or Domestic Faculties) Occipital lobes.

૮. પ્રેમજ્ઞાન. (Amativeness)	Base of Occipital lobe પશ્ચિમ દોખના તળિયમાં
૯. લગ્નપ્રત્યસ્નેહ. (Conjugalit)	2nd & 3rd Occipital Conv.
૧૦. વાત્સલ્યપ્રત્યસ્નેહ. (Parental love)	2nd & 3rd Occipital Conv.
૧૧. મૈત્રીમાન. (Friendship)	1st & 2nd " "
૧૨. જીવનિવાસિયતા. (Inhabitiveness)	1st & 2nd " "
૧૩. તત્પરતાચક્ષુતા. (Continuity)	1st Occipital Conv.

૩ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓ. (Aspiring Group of Faculties.) Parietal lobe.

૧૪. સાવધતા. (Cautionness)	Angular Gyrus & Asc. Parietal Conv.
૧૫. વધાશિયાપ. (Ambition)	1st & 2nd Parietal Conv.
૧૬. સ્વમાન. (Self conceit)	2nd " "
૧૭. પ્રેમ. દૃઢતા (Firmness)	Ascending " "

૪. નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓ. (Moral and Religious Sentiments).

૧૮. અદ્વિતમાન. (Veneration)	Ascending Frontal Conv. અગ્રારોહી.
૧૯. આધ્યાત્મચિન્તિ. (Spirituality)	" " "
૨૦. આશા. (Hope)	Ascending Parietal Conv. આરોહી પાશ્વ.
૨૧. આત્મનિર્દોષ. (Conscience)	" " "
૨૨. દયા કે પરોપકારવૃત્તિ (Benevolence)	1st Frontal Conv.

૫. આનંદ્ય પ્રદાયક સક્રિયતા (Self-Perfecting Group of Faculties)

૨૩. કૌશલ્યવૃત્તિ. (Constructiveness)	3rd Frontal Conv.
૨૪. શોનર્થપ્રેમ. (Ideality)	Ascending and 2nd " "
૨૫. જોશાશ્ચર્યા. (Sublimity)	" Parietal Conv.
૨૬. અનુકરણશક્તિ. (Imitation)	2nd Frontal Conv.
૨૭. દાસ્યવૃત્તિ. (Mirthfulness)	" " "

૩. અવલોકન શક્તિઓ. (Observing or Perceptive Group of Faculties)

૨૬. અવલોકનશક્તિ. (Observation)	1st Frontal Conv.	} All these organs are at the base of the brain just above the orbital Plate.
૨૬. આકૃતિજ્ઞાન. (Form)	" " "	
૩૦. કદજ્ઞાન. (Size)	" " "	
૩૧. વજનજ્ઞાન. (Weight)	2nd " "	
૩૨. રંગજ્ઞાન. (Colour)	" " "	
૩૩. વ્યવસ્થાજ્ઞાન. (Order)	" " "	
૩૪. ગણિતજ્ઞાન. (Calculation)	3rd " "	
૩૬. સ્થળજ્ઞાન. (Locality)	2nd " "	

૪. છુલ્લિ અને અનનશક્તિઓ. (Literary and Reflexive Group of Faculties)

૩૫. ઇતિહાસ શક્તિ અથવા સ્મૃતિ. (Eventuality)	1st Frontal Conv.	
૩૭. વાદ અથવા સમયજ્ઞાન. (Time)	2nd " "	
૩૮. સંગીતશક્તિ. (Tune)	3rd " "	
૩૯. વાક્યવ્યવસ્થા. (Language)	3rd " "	
૪૦. તક શક્તિ. (Causality)	2nd " "	
૪૧. તુલનાશક્તિ. (Comparison)	1st " "	
૪૨. પ્રેરણાશક્તિ. (Intuition)	1st. frontal conv.	
૪૩. સ્વીકૃત્ય. (Agreeableness)	2nd " "	
૪૪. નિદ્રાશક્તિ. (અણાવ પ્રત્યક્ષાનનશક્તિ). (Rest or Sleep).	(At the Junction of the Parietal-Temporal, and occipital convolutions).	

૧. આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ. (Self Protecting Propensities.)

જે વૃત્તિઓની સદાયતાથી મનુષ્ય પોતાનું રક્ષણ, પોષણ, જીવન તથા સ્વાર્થ આદિની સિદ્ધિ અને સંરક્ષા કરી શકે તે વૃત્તિઓનાં સમૂહનું નામ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓ છે. આ સમૂહમાં નં. ૧ જીવવિધા, નં. ૨ પ્રજનન, નં. ૩ પિપાસા, નં. ૪ વિષેષણ, નં. ૫ નિમગ્નવૃત્તિ, નં. ૬ ઉલ્લેખસંજ્ઞિ, અને નં. ૭ શૌર્ભ, એમ સાત વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. આ સમગ્ર સાતે વૃત્તિઓના સમૂહનું સ્થાન દાનની આસપાસના પ્રદેશમાં; ખોપરીની નીચેના મસ્તકની અંદરના લમણાના પ્રદેશ (Temporal lobe) માં આવેલા છે. જે સ્ત્રી પુરુષો અથવા પછી પક્ષીઓમાં- ઉપરોક્ત આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય તેઓનાં મસ્તકનાં તે તે વિભાગનાં તન્મુલો ધણા લાંબા પડેલા અને વધેલા હોય છે, જેથી તેની બંધિતતાં અસ્તકો બળે દાન તરફ દ્વિષ્ટાં પડેલાં અને વધેલાં હોય છે, જ્યારે ભેખામાં ઉપરોક્ત સંસ્કૃતિઓ ન્યૂન પ્રમાણમાં કે નહિ પ્રમાણમાં હોય છે તેઓનાં મસ્તકો તે તે પ્રદેશમાં ઘેટેલાં, ચપટાં કે બળે દાનની વચ્ચેનાં વિસ્તારમાં ફેલાં હોય છે. મનુષ્ય તેમજ પ્રાણીમાત્રના જીવન વિનાશ અર્થે આ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓના વર્ણન અસ્તિત્વની સર્વત્ર વર્ણન કરે છે આ સમૂહમાં સૌથી પ્રથમ—

૧. જીવવિધા અર્થાત્ જીવવાની ઇચ્છા આ સૌથી પ્રથમ અને પ્રાણી માત્રની અંદરની સૌથી પ્રબળ તથા મુખ્ય વૃત્તિ છે. મનુષ્ય સમાજની બધી પ્રવૃત્તિઓનું મૂલ આવૃત્તિ છે. તેના નાશથી બધી પ્રવૃત્તિઓ નાશ થાય છે. બધી જાણીઓની અંદર પ્રાણેષણ સૌથી પ્રથમ સ્થાન લેતી છે. હાસ્ય પ્રાણના પરિભ્રમણથી અન્ય સર્વ જાણીઓનો પરિભ્રમણ સ્વાભાવિક રીતેજ થઈ જાય છે. આ પ્રાણેષણ અર્થાત્ જીવવિધાના વધાવટ વિષે દાનને ખાતરજ હુલ્લ, ફેફસા, મસ્તક આદિ સમગ્ર અવયવો હુલ્લ શરીરથી ચળવળે, જીવન સુરક્ષિત રાખવાના પ્રયોજનથી ઉચ્ચદાસ અર્થે કરવામાં આવેલ છે. ઉપરોક્ત સર્વ અવયવો જીવનને સુરક્ષિત રાખવાનાં સાધનોજ છે. જીવન એક અમુલ્ય અને આશ્વર્ચ્યજનક વસ્તુ અથવા સ્થિતિ છે. તેની કિંમત આપણાની કદી પણ પુરેપુરી અર્થથી સમજાય તેમ નથી. જીવનની રક્ષા માટે-વૈદ્યાશાસ્ત્ર, રસાયણશાસ્ત્ર, ઔષધ વિજ્ઞાન, વનસ્પતિશાસ્ત્ર, બાજીચર્ય, પ્રાણીશાસ્ત્ર અને જ્વાલમ આદિ સર્વ કિશોરો અને સારીઓ વિદ્યાન છે. યુગ્મથી, આપણા કદી મરી જવાની ઇચ્છા, આત્મ-દયા, આદિ ભાવો-આ વૃત્તિની ન્યૂનતા કે મંદતા અથવા તેમજુક્ત દાનવતું પરિણામ છે. એ કે તેની સાથે બીજી પણ કેટલીક વૃત્તિઓના ભાવોનું ન્યૂનાધિક મિશ્રણ થયેલું હોય છે. પણ તેનો અને વિચાર

૪. વિત્તેષણા—દ્રવ્ય આદિ પદાર્થો પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા, એ ઇચ્છાના રક્ષણ અને પોષણ માટેનાં સર્વ સાધનો પ્રાપ્ત કરવા માટેની એક ખાસ વિશેષ વૃત્તિ છે. આ વૃત્તિદ્વારા, ખાન, પાન, યાન, વસ્ત્ર, ઘર આદિ પદાર્થો મેળવવા પાછળ ચલાવતું મહેનત કરનાર કોઈ એક ખાસ વૃત્તિની ને જરૂર છે. તે આ પ્રાપ્તિની ઇચ્છાદ્રવ્ય વિત્તેષણાની વૃત્તિથી ચલાવતું પુરી પાડી શકાય છે જમતૂની અંદર પ્રાપ્ત કરવા શોધ્ય પદાર્થો વિદ્યમાન છે. તેા મનુષ્યના મસ્તકની અંદર તે તે પદાર્થોને પ્રાપ્ત કરવા માટેની ઇચ્છાને પ્રકટ કરનાર માનસિક અવયવોના તન્તુઓ પણ પરમાત્માએ ચલાવતું મોકલેલાં છે. અને તેઓને મઠિ અલગ રચના પલુ મસ્તકની અંદર ચોળવામાં આવેલા છે. આ વૃત્તિના અતિયોગ અને રોગપી-મનુષ્ય-લોચી, કંતુષ, ક્ષનાંધ અને લોભોપહતચેતસ, ઘટ જાય છે. ક્ષનલોહપતા, અને ચૌર્ધવૃત્તિ એ આ વૃત્તિના સ્થાનના રોગનું પરિણામ છે. આ વૃત્તિના સ્વરૂપ કે મંદ યોગથી મનુષ્ય અસોહુપ, નિર્ધન અથવા સ્વરૂપ સંતુષ્ટ વૃત્તિવાળો બને છે. અતિ સર્વત્ર યજંચેત એ યુગ જર્દો પણ બરાબર હાથ પડે છે.

૫. નિઘ્રહવૃત્તિ:—(Secrecy) અથવા વરલા, સંચય, મનોનિગ્રહ. આ વૃત્તિદ્વારા મનુષ્ય પોતાના મનની બધી પ્રબળ પ્રવૃત્તિઓને અને હિન્દ્રિશના વેગોને પોતાના હાથમાં રાખી પોતાને સંચયી અને વરલામાં બનાવવાનું અતિ ઉપયોગી કાર્ય કરી શકે છે. પણ એક વૃત્તિના અતિયોગથી કે મિથ્યાયોગથી મનુષ્ય, પ્રપંચી, ખટપટી, દંભી, છગ કપટેયુક્ત, દેહો બાવવાળો બની જાય છે, જ્યારે એ વૃત્તિની મંદતાને લીધે-તકન સરસ, નિખાલસ હીલનો બને છે. (Suspicious Mania) સ્કેમોમાઈ એ આ વૃત્તિના સ્થાનના મગજના તન્તુઓની રોગયુક્ત દરાત્વું પરિણામ છે.

૬. ઉદ્યોમ શક્તિ. (Executiveness) કાર્યશક્તિ, કોષણજી પ્રકારના કાર્ય પાછળ લાગવાની શક્તિ એ આ વૃત્તિનું કાર્ય છે. તેના દ્વારા, શરીરનાં સર્વ સ્વૂપ અવયવો જેવાં કે અસ્થિઓ, માંસ પેશીઓ, મુખ, જીભ, અને હાથપગ આદિ અવયવો શારીરિક સર્વો કરવા માટે પ્રેરાય છે. આ વૃત્તિના અતિ-યોગથી શરીરનાં કોષખણ અવયવોના અતિ યોગ કે મિથ્યાયોગ મરતો છે અને તેને લીધે કોષખણ કાર્યમાં અતિ શીઘ્ર પ્રવૃત્તિ, અતિ ચપલતા, અતિ વ્યગ્રતા, ઘસપાવડ, કાંચલીયાપણું, ઉમ્મેગ, આવેશ, જુરસો અને ક્રોધ આદિ દરાઓ ઉત્પન્ન થઈ મરતો છે. અતિ ક્રોધ, અતિ યુરસો કે માસફાઈ કરવાની અતિ પ્રવૃત્તિ અથવા અનિમિત્ત પ્રવૃત્તિ જેને માસફોમાઈ કહેવામાં આવે છે, તે આ વૃત્તિના સ્થાનના તન્તુઓના અતિયોગ કે મિથ્યાયોગ અથવા રોગયુક્ત દરાત્વું પરિણામ છે. આવા સ્વભાવના માણસોનાં માયાં વ્યાધ અને સિંદ આદિ પ્રાણીનો માંસ જાને કાન તરફ પહોંચાં અને બુદ્ધિશક્તિઓના અસંચાલવાળા કપાળમાં બેઠેલાં હોય છે.

૭. શૌર્યવૃત્તિ—(Combativeness) સ્પર્ધા, હરિદ્વાઈ, જળ, સાદસ પરાક્રમ, હિમ્મત, વીરતા આદિ ભાવો, જે મનુષ્યની અંદર જોવામાં આવે છે તે આ વૃત્તિનું પરિણામ છે. સંસારમાં પોતાના સ્વાર્થની સિદ્ધિ કરવા જતાં જ્યારે અલગ અલગ જોવા જ્યારે ઉપરિષ્ઠ થાય છે, ત્યારે આ વૃત્તિ જાગ્રત સદાયક અને ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ વૃત્તિ એક સંરક્ષકવૃત્તિ છે. માનવ શરીરની અંદર એ હાન્યકર્તા સાક્ષાત્ મુર્તિમન્ત માનસિક સ્વરૂપ છે અને જ્યારે સ્વાર્થ, નીતિ, ધર્મ, સંસાર, પરમર્થ આદિમાં વિદ્યો દર્શાવાય છે, ત્યારે તેને દહાયવા માટે વીરતા અને સાહસથી પ્રબળ રૂપે મનુષ્યને પ્રેરેલા એ આ વૃત્તિનો મહાન સદુપયોગ છે. આ વૃત્તિના અતિ યોગથી મિથ્યા દરાઈ, દંડ, અને કટ્ટવા કરવા મનુષ્ય પ્રેરાય છે, જ્યારે લીનયોગથી મનુષ્ય નિર્જન-બાવલો બિનજી અને દિવકાસો બને છે.

૨. ઘર સાંસારિક લાગણીઓનો સમૂહ.

(Social or Domestic Group of Faculties.)

તેના દ્વારા મનુષ્ય સમાજની અંદરના પ્રેમ, વાતચત્તરનેદ, કામ્પત્તરનેદ, મૈત્રીભાવ, શુદ્ધનિવાસેચ્છા, નાવિ, ભવિ, સમા, સોસાયટી, નગર, શહેર અને રાજ્ય આદિનાં સર્વ સાંસારિક જાતો અને રિયલિટી વિગેરે ઉત્પન્ન થઈ રહી રહેલી છે, તેવી સર્વ જ્ઞાતિઓના આ ઘર સાંસારિક જ્ઞાતિઓમાં મુખ્ય રીતે સમાવેશ કરવામાં આવે છે; આ જ્ઞાતિઓના અવયવોનાં સ્થાનો મસ્તકના માછળના ભાગ (occipital lobe) માં પશ્ચિમી નીચેની મજબની મંચીઓમાં આવેલાં છે સ્વીચર્જની અંદર આ જ્ઞાતિઓનો સમૂહ જાણી શકે છે વૃદ્ધિ પામેલો દોષ છે, નથી તેઓનાં માથાં તે સ્થાનમાં ગોળ-જાણવાદાર અને ઉપસેલાં દોષ છે. તેઓને વંસપરંપરાથી આ જ્ઞાતિઓનો સમૂહ પ્રબળ પ્રભાવમાં સામાન્ય રીતે બંધીત મળે છે; જ્યારે જે સી પુણ્યમાં ઘરસાંસારિક લાગણીઓ યોગી દોષ છે, તેઓનાં મસ્તકના તે તે જ્ઞાતિઓના પ્રદેશ બેઝા-અપર કે મંદ દોષ છે. આ ઘરસાંસારિક લાગણીઓમાં નીચેની જ્ઞાતિઓનો સમાવેશ થાય છે, જેના સૌથી પ્રથમ સમય સંસારના પાવારે પ્રેમભાવ વિશાળ રહેલ છે.

૮. પ્રેમભાવ-અથવા સ્નેહવૃત્તિ (Amativeness)—આ જ્ઞાતિ સમય સંસારનું મૂળ છે, તેના વિના સંસારના કોઈ પણ પ્રાણીની કે સંસારની ઉત્પત્તિનો સંભવ નથી આ જ્ઞાતિનું સ્વરૂપ કાર્ય બલવવા માટે પુરુષવર્જનો અંદર મિત્ર, વધુ, અંદાશ, બીચારા દેનીય, અને બીચારા વિગેરે અવયવોને, પેટના ભાગમાં સ્થાપન કરવામાં આવેલા છે. જ્યારે સ્વીચર્જની અંદર ગર્ભાશય, અંદાશ, રમવાદિનીયો અને યોગિ આદિ પ્રજનન-મન્દિરોના અવયવો સ્થાપવામાં આવેલાં છે. સ્ત્રી અને પુરુષને પુણ્યસ્થાના પ્રભાવથી પરસ્પર આકર્ષી એકત્ર લેવી, પ્રજનન દિવા માટે જન સંબંધદાર સંયુક્ત કરનાર આ મુખ્ય જ્ઞાતિ છે જન, પરિચીતન વાતચત્તરનેદ, શુદ્ધનિવાસેચ્છા અને મૈત્રી આદિ સાંસારિક સર્વ જાતોના આ જ્ઞાતિ મુખ્ય આધાર કે પાથ છે. તેના અતિથેય અને મિથ્યાધારથી સંસારમાં અનેક અનિષ્ટ પરિણામો અને જનનેન્દ્રિયોના વિવિધ પ્રાર્થના દોષો જનમાં પામે છે. લ'પ' રતા, કામીપણું, જીવિચારજ્ઞાતિ, જીવિચારપણું, એ આ જ્ઞાતિના અતિથેયનું પરિણામ છે. કામીધારા-એ આ જ્ઞાતિના સ્થાનના રોગનું પરિણામ છે ક્ષીનચોખથી-નપુંસકતા, નિર્માસ્યતા અને બાચકાપણું જનમાં પામે છે જ્યારે તેના ચર્ચાઈ શોખથી-સંસારમાં સર્વત્ર પ્રેમ અને આનંદથી " પ્રજની અભિ-વૃદ્ધિ " રૂપ કુદરતની મદદ અને પવિત્ર હૃદયની ચર્ચાવત્ પુર્વિ થાય છે. " God is Love " પ્રભુ એ પ્રેમનો સાચર છે અને પ્રેમદારના તેણે વિશ્વની વિવિધ પ્રજાઓને પેદા કરેલ છે. તેજ પ્રભુએ આપણા અને પ્રાણીમાનના મસ્તકમાં પણ પ્રેમભાવના તન્ત્રો સ્થાપન કરેલા છે. તેના ધર્મોનું ચર્ચા-વત્ જ્ઞાનપૂર્વક પાલન કરવું એ પ્રજાની સમય પ્રજાને એક મદદન, પવિત્ર અને ઉચ્ચ ધર્મ છે. આ ઉપર જણાવેલા પ્રેમભાવની જર્ચાવત્ ખીલવણી અને સંવૃદ્ધિ માટે—

૯. કામ્પત્તર-સ્નેહ (Conjugalsty)—અથવા જન સંબંધદાર સ્ત્રી અને પુરુષની અંદર પરસ્પર સંયુક્ત થવાની જ્ઞાતિ જન પામે છે કે જે જ્ઞાતિને આધીન રહી જુદરવાચનના બીજા અનેક ધર્મોનું પાલન ચર્ચાવત્ સંભવી શકે છે. જન એ મનુષ્યનું ધર્મ-કે માન્યતા નથી-પણ-પરમ કરજીજી વિના એ મનુષ્યના મસ્તકમાં સ્થાપન કરેલ કામ્પત્તર સ્નેહના માનસિક તન્ત્રોનો એ એક ધર્મ છે : અને તેની ચર્ચાવત્ સંવૃદ્ધિ કરવી એ મનુષ્ય વર્જનો સ્ત્રી તેમજ પુરુષ જનને વર્ગ માટે ચર્ચાવત્ અબીષ્ટ છે, કારણ આ કામ્પત્તર ધર્મોના ચર્ચાવત્ પાલન ઉપર જોય જુદરવાચનનો બધો આધાર છે અને ચર્ચાવિધિ લખાદાર-દાર કરેલ જુદરવાચન મુક્ત કામ્પત્તરધર્મોના ચોખ પાલન ઉપર જ, ગર્ભાશય દિવા-અથવા પ્રજનન કર્મ-સુસંતાનોત્પાદન, તેઓનું રક્ષણ-પોષણ અને શિક્ષણ-આદિ અનેક કાર્યોનાં આધાર રૂપ-વાતચત્તર સ્નેહના ધર્મો અવલંબી રહેલા છે.

10 વાત્સલ્ય રેલે (Parental love) અપત્ય પ્રીતિ બચ્ચાઓ પરનો, પ્રેમ-રેલેભાવ, એ મૂળવૃત્તિને આધારે સમગ્ર સસારની બાજુ પ્રત્યે જન્મ પામે છે અને તેઓની નિરાધાર હાલતમાં પ્રેમપૂર્વક પોષાય છે-તેમજ સુરક્ષિત રહે છે પ્રભ માત્રની અભિવૃદ્ધિ, રક્ષણ, પાલન, પોષણ, શિક્ષણ અને એવાં બીજાં અનેક કાર્યો મનુષ્ય સ્વભાવની અદરની અથવા મનુષ્યના મરતકની અદરની આ વૃત્તિઓના સ્થાનના તન્તુઓની રિષિતિ ઉપર આધાર રાખે છે તેને આધારેજ સમગ્ર બાળ પ્રત્યે પ્રત્યે જન્મ પામી ટકી રહી, વિશ્વનો યથાવત્ ઉપભોગ કરવા માટે યોગ્ય અવસ્થાએ પહોંચવા સમર્થ થાય છે. જોને માટે પુરૂષ અને પુરૂષને માટે સૌનો આવશ્યકતા છે અને તેના વિના સામાજિક ગ્રોથ જાવોની જેમ યથાવત્ સિદ્ધિ સંભવનીજ નથી, પરસ્પરના યથાવત્ સંતોષને ખાતર જેવી રીતે જી તેમજ પુરૂષ અને વર્ગના શરીર વચ્ચેની યોજના કરવામાં આવેલ છે, તેજ પ્રમાણે બનેલી અદર આ વાત્સલ્ય રેલેના અવયવો, અને પ્રેમપાલન ક્રિયાના સર્વ સાધનો-ઇશ્વરીય રચના કૌશલ યથાવિધિ જ્ઞાનદૃષ્ટિપૂર્વક યોજવામાં આવેલા છે તેના યથાચોગ્ય પાલન રૂપ અનેક ધર્મોને યથાવિધિ પાળવા માટે જી તેમજ પુરૂષ અને વર્ગ, ઇશ્વરીય નિયમોધીજ બધાવેલા છે પણ સુસંતાનોની ઉત્પત્તિ કાંઈ આરમ્ભમાં કે વૃદ્ધિના ધર નીચે થઈ શકતી નથી તેને માટે યોગ્ય ચૂદ રૂપ યથાચોગ્ય સ્થાન અથવા આશ્રમ કે પશ્ચિમોની માફક માળા વિગેરેની પણ આવશ્યકતા છે. એ આવશ્યકતાને યથાવિધિ સંતોષવા માટે મનુષ્યના મરતકમાં—

11 ગૃહનિવાસેષ્ઠ (Inhabitativeness) અથવા અમુક સ્થાનમાં મહાન, આશ્રમ કે નિવાસસ્થાન બનાવી રહેવાની ઇષ્ટાઓના તન્તુઓને પણ બહુજી છુદ્ધિમણાથી યોજવામાં આવેલા છે આવા સ્થાન કે આગમમાં કે માળામાં સ્થિરતા અને વિશ્રમ અથવા વિશ્વાન્તિ પામી, પશ્ચિમો વિગેરે પોતાના ઇષ્ટા-ઓનું સેવન કરે છે જ્યારે સગાં જોગર્મ પોતાના બચ્ચાઓને નિર્ભય રીતે સુરક્ષિતપણે પોતાની પ્રેમથી પેદા થયેલ પ્રભને સુખ અને જ્ઞાન્તિપૂર્વક જન્મ આપી, પાલન, પોષી, યોગ્ય ઉચ્ચ પહોંચતા કુખી સવૃદ્ધિ કરવા શક્તિવાન બને છે ગૃહનિવાસેષ્ઠની અનુપમવૃત્તિદ્વારા ઉપરોક્ત બધા ધર્મો યથાવિધિ બજાવવાની-કેટલી બધી અનુકૂળતાએ આવજીને મળેલ છે, તેના આવજીને સ્થાને પણ વિચાર સરખો આવી શકેતા નથી છતાં ગ્રામ, નગર શહેર વિગેરેની બધી રચના-ઓનો મૂળ-પાયો-એ આધાર-મનુષ્ય સ્વભાવની અદર રહેલી આ વૃત્તિ ઉપર-અથવા તેા તે વૃત્તિના સ્થાનના મળનની અદરના તન્તુઓની ઉપરજ અવલંબી રહેતા છે, એ ઇશ્વરીય ચૂદ રચનાને બહુજી યોગ્ય મનુષ્યો હજી કુખી સમગ્ર સકલા બાવરશાળી થયા છે

12 મૈત્રીભાવ (Friendship) આ વૃત્તિદ્વારા, સજીવની નાતિ, ભતિ, સજી, સોસાઈટી, કોન્ટ્રાસ્ટ કોમેસ્ટ, કુટુંબ, ગ્રામ, નગર શહેર પ્રભ, રાજ્ય આદિના સર્વ સામાજિક સામાજ્ય કે સોસાયલ બધાજી ટકી રહેલા છે માનવ સમાજરૂપ સમગ્ર સરીરને એકવતાની મળવુદ પ્રત્યેથી ગુધી રાખનાર આજ એક મુખ્ય વૃત્તિ છે કે જેના દ્વારા દુનીય આ મહાન કામોની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિઓ અને યોજનાઓ ધર પાલવામાં આવેલ છે અને આવશે પણ,

13 તત્પરતાવૃત્તિ—(Continuity) અથવા અલગતા એ ઉપર જણાવેલ ન ૮ થી ૧૨ કુખીના સર્વ રેલેમય સામાજિક સજીયોને કે રેલેમયોને લાખા વજીત કુખી સ્થિરતાપૂર્વક ટકાવી રાખનાર મળવુદ બનાવી મનુષ્ય સમાજની સર્વ સામાજિક પ્રવૃત્તિઓના પ્રવાહોને નિરતર પ્રવાહિવાર, મુખ્ય વૃત્તિ છે સ સાર મકનો એ પ્રમુખ આધાર છે ઉપરોક્ત બધી વૃત્તિઓને દર્શાવનાર મરતકની અદર જેમ અસર અવર સ્થાનના તન્તુઓની રૂ થી વિરોધ છે તેવીજ રીતે આ તત્પરતાવૃત્તિના બાવને દર્શા-વનાર પણ માનસિક અવયવ વિરોધ મનુષ્યના મરતકમાં છે તેને લીધે પ્રેમ, દામ્પત્ય, વાત્સલ્ય, ગૃહનિવાસેષ્ઠ, અને જેની અદિ સામાજિક બાજો લાખા વજીત કુખી અનેક મયોજનોની સિદ્ધિ માટે છુદ્ધિપૂર્વક ટકાવી રાખવામાં આવે છે સમગ્ર સામાજિક સજીયોને રેલેમયી શુ ખલાથી સુચકત કરી રાખનાર આ સર્વોપરિ-વૃત્તિ છે અને તેટલાજ માટે સામાજિક વૃત્તિઓમાં સર્વથી ઉચ્ચ સ્થાન, આ વૃત્તિને આપવામાં આવેલ

૩. ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ. (Aspiring group of Faculties.)

એનાં દ્વારા મનુષ્યનું મન, ઉન્નતભાવચક્ર, બની ઉચ્ચકક્ષી અને પ્રગતિચક્ર દ્વારાને માપત વચ માટે દબેલાં હોય બને છે; એવી મનુષ્યના મનને ઉત્કર્ષક દશાએ લઇ જવાની વૃત્તિઓને દર્શાવનાર કે પ્રકટ કરનાર વૃત્તિઓના મનુષ્યના મસ્તકની અંદર ઘનુ-અન્ધીઓ રૂપ અવતરે છે, એઓનો આ ઉત્કર્ષ વૃત્તિઓના સમૂહમાં સમાવેશ થાય છે. મસ્તકની અંદર ઘનુઅન્ધીઓરૂપ અવતરે છે તેઓના આ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહમાં સમાવેશ થાય છે. મસ્તકની અંદર આ વૃત્તિઓનાં સ્થાનો પારિયોલ (Parietal lobe) માં છે, અને તે સમૂહની અંદર, સાવધતા, ચક્રાભિલાષ, સ્વમાન અને ધૈર્ય આદિ ચાર ગુણ વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. આમાંથી

૧૪. સાવધતા (Cautionary) કાર્ય, આ એક સંરક્ષકશક્તિ છે. આત્માકુલવૃત્તિઓ, પારસંધારક વૃત્તિઓ, નૈતિક અને ધાર્મિક લાક્ષણિકતા, તેમજ પ્રાવિશ્ય પ્રકાશકશક્તિઓના સમૂહની વચમાં આ વૃત્તિને સ્થાન આપવામા આવેલું છે. એ એમ દર્શાવે છે કે, આ વૃત્તિનો ઉપયોગ તે તે સમૂહની સ્વ વૃત્તિઓના કાર્ય સાથે મળી, યથાર્થ સાવધતાપૂર્વક તે સર્વ સમૂહની વૃત્તિઓનાં કાર્યને ચક્રાવચ માટે તે ચોક્કસ છે. આ વૃત્તિના અભિયોગથી મનુષ્ય અનિસંવચ, સંકલ્પી, બીધ્યુ અને દરેક બની નથી છે. જ્યારે હીન ચોક્કસ, અમાર, બેખબર, બેવકુફ કે અફેલ તબાવ છે પણ તેના યથાર્થ ઉપયોગથી દબેલાં હેમકુસળતાના ભાગોં ઘસે તે મનુષ્યને વચ નથી છે માટે તેની મજબૂત ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહમાં કરવામાં આવેલ છે.

વિના કદી પણ કોઈ આત્મજીવની શકે નહીં ધન, વિદ્યા, શક્તિ, ધર્મ, વ્યાસાદિકાંતુ, સુખ, આદિ સર્વ કામનાઓની સ્થાપના પૂર્વે કન્યામાં ધૈર્યરૂપ ધનની તો હમેશાં જરૂર પડે છે. સાધુ પુરુષો અને મહા-પુરુષોનું ધૈર્ય, એ જ ખરેખર ધન છે “ ધૈર્યધનાદિ સાધવ ” એ વાક્યમાં મહાનું શ્રુત બાપ બરેલા છે આ વૃત્તિના અતિશયથી મનુષ્ય દુરાચારી હકી, અને જલ્દી બની જાય છે જ્યારે ન હોય ત્યારે અથવા હીનશયથી હીલો, હચુપ્ત મનવાળો, અસહનશીલ અને અનિયંત્રિત બની જાય છે બાળે દરો ઇચ્છવા યોગ્ય નહીં જાણી શકાય

આ ઉપરાંત વૃત્તિઓના સમૂહમાં નં. ૧૪ સાવધાનતા, નં. ૧૫ યથાભિલાષ, નં. ૧૬ સ્વમાન અને નં. ૧૭ કુલ્લતા એ ચારે વૃત્તિઓની પરસ્પરની ઉપયોગિતા, મદદલ અને તેઓના સ્થાન વિશેની યથાચોગ્ય યોજના અને પરિસ્થિતિ સંબંધી પણ વિચાર કરતા અને આસપાસની અન્ય વૃત્તિઓના સમૂહો સાથેના તેઓના સંબંધોને વિચારપૂર્વક ધ્યાનમાં લેતા ઘણું ઘણું શીખવાનું મળી શકે તેમ છે.

નં. ૪ નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓ (Moral and Religious Sentiments.)

મનુષ્યની અંદરની આ નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના સમૂહમાં નં. ૧૮ ભક્તિભાવ, નં. ૧૯ અધ્યાત્મભરતિ, નં. ૨૦ આશા, નં. ૨૧ આત્મનિષ્ઠા અને નં. ૨૨ હવા અથવા પૃથ્વીપકારવૃત્તિ આદિ પાંચ અવયવોનો સમાવેશ થાય છે એ કે મનુષ્યના મનની અંદર એટલી વૃત્તિઓ છે તે પ્રત્યેકના ક્ષિન્ન બિન્ન ધર્મો છે અને પ્રત્યેક વૃત્તિને ધર્મ તે તે વૃત્તિના કાર્ય અને સ્થાનની અંદર સમાવેલ રહે છે છતાં આ વૃત્તિઓના સમૂહનું કાર્ય, અન્ય વૃત્તિઓના સમૂહો કરતા ખાસ ઉચ્ચ પ્રકારનું હોવાથી, મસ્તકના ઠોપી એવા ઉચ્ચા પ્રકારના તેને મુલાકાત આપેલ છે કે જ્યાં સ્વાર્થી, સહારી કે ખટપટી ભાવોને ક્ષેત્ર ધણું મનરૂઝ સ્થાન નથી. એઓમાં આ વૃત્તિઓ સારા પ્રમાણમાં હોય છે, તેઓના મસ્તક નં. ૧૮ થી ૨૨ સુધીના સ્થાનોમાં-ઉચ્ચા અને મધ્યમાંથી ઉત્તર હોય છે જ્યારે તેઓમાં એ જે વૃત્તિની ખામી હોય તે તેઓને તે તે સ્થાન દબાવેલ-બેઠેલો અથવા અવનત હોય છે, એના ઉપરથી દરેક વૃત્તિની ન્યૂનાધિકતા યથાવત્ પારખી શકાય છે

૧૮. ભક્તિભાવ—(Veneration) અર્થાત્ હાથ, વહીવ અને પુજનનોના ઉપર ભક્તિ, મહા અને માનની સાચવી વિનય અને ઉપાસ્યતાવની વૃત્તિથી વર્તવાની ઇચ્છા થવી, એ આ વૃત્તિનું કાર્ય છે. ન્યૂનતાથી મનુષ્ય, નાર્તિક, પુજનભાવ રહિત, (nonoblation) બને છે જ્યારે એ વૃત્તિના અતિશયથી અધઃશ્રવણ અને ભગવાન બની જાય છે મનુષ્ય જીવનને ક્ષેત્ર, વિનય ભક્તિ આદિ ભાવપુરત બતાવવા માટે આ વૃત્તિની યોગ્ય પ્રમાણમાં ખાસ જરૂર છે અને એટલા પરંતુ ધાર્મિક વૃત્તિઓમાં આ વૃત્તિનું સ્થાન ઠોપી એક બને ઉચ્ચ સ્થાને શોભવામાં આવેલ છે સૃષ્ટિનિર્માતા પરમપિતા પરમાત્મા પ્રત્યેના ભક્તિભાવની આ એક અને મહાનવૃત્તિથી બીજી કોઈ પણ એક વૃત્તિ આખા વિશ્વમાં અસ્તિત્વ ધરાવતી નથી

૧૯ અધ્યાત્મભરતિ, (Spirituality)—અથવા આધર્શપ્રિયતા નવ નવ અને વિવિધ અથવા આધર્શ-કારક અને દિવ્ય ગુણગુણ હોય તે તેના જલ્પવાની ઇચ્છા થવી, એ આ વૃત્તિનો પ્રત્યાય છે આમાં, પરમપિતા એવા રૂઢ વચ્ચે તરે મનનું વલણ થવું, એ આ વૃત્તિનો સ્વભાવ છે. આ વૃત્તિના અધિ-શયથી ભૂત, પ્રેત, પિતાશ અને સ્પીરીટો વિશેની વહેમી માન્યતાઓ તરફ મનનું વલણ થઈ જાય છે જ્યારે તેના હીનશય કે મદ્યોગને લીધે કેવળ માર્ગિક, દુર્ય અને પ્રસન્ન વિશ્વો સિવાય, અન્ય કોઈ દિવ્ય અને અદ્વિત્ય-પદાર્થો કે તત્વો આ વિશ્વમાં છે એવી માન્યતાને સ્વિકાર કરવામાં પણ તાસથી મનવાળો મનુષ્ય બની જાય છે કેવળ Materialist અથવા મત્સ્ય પરાયણ થઈ જાય છે જ્યારે આ વૃત્તિના યથાર્થ શયથી અને અવનવા અને આધર્શકારક વિશ્વોને તેના જલ્પવાતેમજ તેની

શોધખોળ કરતા તરફ મનનુ વશનુ થાય છે અને આખરે મનુષ્યની પ્રવૃત્તિ વિજ્ઞાનયુક્ત ધર્મ તરફ સ્વાભાવિક રીતેજ પ્રવર્તે છે.

૨૦ આશા (Hope)—આ એક અજન્મવૃત્તિ ॥ તેના દ્વારા મનુષ્ય જન્મસાદયુક્ત, આનંદિત, પ્રયુક્ત અને ખુશખુશાલ થઈ રહે છે પ્રસન્નતા એ આ વૃત્તિનો પ્રભાવ છે. હૃદયોત્સાહી મનુષ્ય નિરુત્સાહી, મંદ, મુસ્ત અને શોષાતર બને છે જ્યારે અતિ આશાને લીધે, હવાઈ કિંદરાઓ બાધી અને પ્રહારના કષ્ટો ઢાલે છે મનુષ્યજીવનની સ્થાવલ પ્રગતિ માટે અને નૌ-મન-આવરમા સુખ દુખની હર્માનુસાર અતિ-સબળી માનવતા માટે આ વૃત્તિ બહુજ અત્યંત સર્વ જાણે છે આશાવાદિ હમેશા પૂનર્જન્મને માનનાર હોય છે, જ્યારે નિરાશાવાદિ સર્વસ્વ જઘ્નાઈ સંભવિત થાય છે. આશાવાદિ હમેશા પ્રવૃત્તિશીલ થઈ રહે છે, જ્યારે નિરાશાવાદી હમેશા થાડજ બજારની માફક લોથપોથ અને શિથિલ બની જીવનથી હંધાયે છે.

ઓશાસ્ય—(Melancholia) એ આ અવસ્થાના સ્થાનનો રોગ છે.

૨૧ આત્મનિષ્ઠા (Conscience)—સત્ય, ન્યાય અને અન્તઃકરણના અવાજને માન આપી મનુષ્ય જીવનને યથાવતાર આ આત્મનિષ્ઠાની વૃત્તિ છે આચાર, વિચાર, ચારિત્ર્ય, નીતિ, ધર્મ આદિના સિદ્ધાન્તોનું નિષ્પક્ષપાત શિક્ષણ પ્રેરણાપે આપનાર મનુષ્ય સ્વભાવની આ એક વૃત્તિ છે, જે મનુષ્ય માત્રને હૃદયભાવનો યથાવત નિર્ણય આંતરીય-રીતે આપે છે અથવા દર્શાવે છે એક સન્નિવૃત્તિ ધરીકેનું મહાન પવિત્ર અને વિશુદ્ધ ધર્મ કરનાર આ વૃત્તિ છે તેના અવાજને માન આપી આજીવનનો સર્વોચ્ચ વિનયન છે.

“ Conscience, though distasteful truths may tell,
But mark its sacred lessons, well
With it whoever falls at strife,
Loses a better friend for life ”

૨૨ દયા આધાર્ય પદેપદે વૃત્તિ—આ પણ એક પવિત્ર મહત્વની મનુષ્યના મનની વૃત્તિ ॥ સંસારના અનેક દુખોથી સંવેદિ થયેલ આત્માઓને સુખ શાન્તિ, આશા, હસાહાસ, અને જીવન આપનાર તેમજ નિસ્વાર્થપણે જાતના સુખ માટે દુ:ખ ધરી રહેલ આ એક વ્રતમ વૃત્તિ છે ધર્મનો મૂળ પાયો અથવા સારનાત અડધીજ થાય છે આદરણ માટેજ આ વૃત્તિને પ્રદિશકિતબોધના સમય સમુદયની ઉપર અને પામિ, વૃત્તિબોધના સર્વ સમુદયના અજસ્રવાનમાળ યેજનવામા આવેલ છે અના-મહાનેજનદયામાળના શિક્ષણશાળાએ, મહાન કણ્ઠને અને સમગ્ર આદિત્ય ઉપર મહાનેજનદયા સંસ્થાઓ વિદ્યેના અતિવ્રતના હતા મૂળ આદિક તથાજ હતા આપણને આ દયાની મહાન વૃત્તિમયીજ ઉદ્ધવ થયેલા આત્મ પાસે “ દયા ધર્મનો મૂળ છે ”

અહિંસા સત્યમસ્તેય શીવમિન્દ્રિયનિગ્રહઃ
ધોવિધાસત્યમક્રોધો દશક ધર્મલક્ષણમ્ ॥

આ પ્રકારની અદ્વ મનુ મહાશાસ્ત્રે દર્શાવેલા ધર્મના નવા લક્ષણોનો સમાવેશ થીતે નં. ૧૮ થી ૨૨ સુધીની વૃત્તિબોધના યથાવત સમાવેશ થઈ જાય છે.

“ નં. ૫. પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓનો સમૂહ.

(Self perfecting Group of Faculties).

તેના દ્વારા મનુષ્ય, પૌણ્યની સ્વાર્થ વૃત્તિઓને સુધારી, પશુવૃત્તિઓને વચ દરી, કળા, નૌકાલ્ય, સૌન્દર્ય પ્રેમ, ઔદાર્યભાવ અતુલ્ય અને હાસ્ય આદિ ઉન્નત અને પ્રવિણ કાવ્યો વર્ણવે છે, તે વૃત્તિઓના સમૂહને “ પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓનો સમૂહ ” કહેવામાં આવે છે. આ શક્તિઓના સમૂહનું સ્થાન કુદરતે આત્મ-રક્ષકવૃત્તિઓ અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના સમૂહની વચ્ચેનાવચ્ચના મરતલના સ્થાનના ક્રિયાળોમાં એટલા માટે જોડે છે જ્યાં તે તેથી મનુષ્ય પૌણ્યની હલકી વૃત્તિઓનો ત્યાગ કરી, ઉચ્ચ અને ઉન્નત કાવ્યો વર્ણવે જ્યાં તે પશુ સ્તરી સુધી ધાય.

આ સમૂહની અંદર નં. ૨૩. કળાકૌશલ્ય, નં. ૨૪. સૌન્દર્ય પ્રેમ નં. ૨૫. ઔદાર્યભાવ નં. ૨૬. અતુલ્ય શક્તિ અને નં. ૨૭. હાસ્યવૃત્તિ એમ પાંચ વૃત્તિઓના અવલોકનો સમાવેશ થાય છે.

૨૩. કળા કૌશલ્ય. અનેક પ્રકારનાં યન્ત્રકામ, સંચાલન, રેલ્વેટીમર આદિ જેવાં યંત્રોની યોજના, વાડી બગીચા, મકાનો આદિની રચના અનેક પ્રકારના ફરજીયો વિશેરે બનાવવાની કળા વિશેરે સર્વ કાર્યો, આ વૃત્તિને આભારી છે. સંસારની અંદરની અનેક પ્રકારની કળા કૌશલ્યની પ્રવૃત્તિ અને શક્તિ આ વૃત્તિને આભારી છે. હૃદયીય સંપૂર્ણ સૃષ્ટિની રચના પણ એ વૃત્તિને લીધે થાય છે. સુહાર, ઉદાર, ક્ષીણ, સોની, એનજીયર અને વલુકોનો બધો રેસવ આ વૃત્તિને આભારી છે. ધનાદિ ધર્માલોની પ્રાપ્તિનું આ વૃત્તિ એક મુખ્ય અને પ્રબળ સાધન છે એટલા વાસ્તે નં. ૪ વાળી વિતેષણની વૃત્તિના અગ્રસ્થાનમાં અને મુખ્ય શક્તિઓના સમૂહની બાહ્યમાં આ વૃત્તિને સ્થાન આપવામાં આવેલ છે.

૨૪. સૌન્દર્ય પ્રેમ. સમગ્ર સૃષ્ટિ ધર્માલોની રચના કૃતિ અને ઉપયોગિતામાં આ સૌન્દર્યપ્રેમના બાવને સર્વ ધર્માલોમાં આવેલ છે. દરેક ધર્માલોમાં રંગ, રંગ, વળન, કદ આદિનું એ સૌન્દર્ય સમાવેલું છે, તેનું જ્ઞાન આ વૃત્તિને આભારી છે. સમગ્ર સૃષ્ટિનું લેખન ચાલવડિયું પણ સૌન્દર્ય ધર્માલો સમાવેલું. સ્વીકારણ કે અનુભવનું એ આ વૃત્તિનું મુખ્ય કાર્ય છે. હિંમતીની દિવ્ય કલ્પનાશક્તિ અને કાવ્યશક્તિ એ આ વૃત્તિને આભારી છે.

૨૫. ઔદાર્યભાવ—સૃષ્ટિની મહાન, ભવ્ય અને અસીમીતપૂર્ણ હૃદયીય રચનાનો, આકાર પાતાળના સર્વ ધર્માલોની ભવ્ય પ્રજાઓનો અને મહાતાનો કલ્પનાકાલે આપેલ મત્સ્ય રીતે અનુભવ કરવા પ્રેરણાનું અનુભવ કરવો, આ વૃત્તિનું મુખ્ય કાર્ય છે. ખરોટ-સૂત્રો, રંગમંચ, યન્ત્રકામ, અને ધર્માલો વિદ્યા આદિની અંદરની મહાન આધર્મિકતા યોગ્ય-આ વૃત્તિની ભવ્ય શક્તિને આપવામાં છે. આ વૃત્તિના મનુષ્ય ઉદાર, મહાન અને ભવ્યભાવપૂર્ણ બને છે. આ વૃત્તિના અભિવ્યક્તિ મનુષ્ય ગૌરવ, અને બોધા-બોધો બને છે.

૨૬. અતુલ્ય શક્તિ—આ વૃત્તિનું કાર્ય પણ બહુ મહત્વનું છે. વાચન, લેખન, શિક્ષણ, બાધા, પહેરવેશ, યોગ્ય વાવવાની રીતસાત આદિ સર્વ વ્યવહારો, મનુષ્ય સમાજના યોગ્ય સુધારામાં સતત એ સરખાનું લેવામાં આવે છે, તેનું કારણ આ અતુલ્ય-શક્તિઓના પ્રબળ પ્રભાવ છે. નાટકો અને ચિત્રોમાં આદિ દ્વારા આ વૃત્તિને પ્રવિણ કરવા માટે અને યોગ્ય સુધારણામાં સર્વ વિવિધ સાધન દ્વારા આ વૃત્તિને લેવામાં આવે છે, તે બધા પ્રભાવ કેવળ આ અતુલ્ય શક્તિના મનુષ્યપણે મર્તવું કરેલ પ્રમાણમાં છે. તેના વિના મનુષ્ય કેવળ પશુ સમાન દાસત્વમાં કલ્પ હલેટા બની રહેત. આ વૃત્તિના અભિવ્યક્તિ અને અભિવ્યક્તિ ઉપયોગથી અનેક પ્રકારના અનિષ્ટ પરિણામો નિવરે છે. ત્યારે ધર્માલો યુગ્યકાલે જનસમાજની સુધારણામાં અનુભવ પ્રકારના ધર્માલો વિશેરે કલ્પકાલે અનેક પ્રકાર

સુધારણાનું' હાર્થ કરવા માટે આ જ્ઞાતિ મહાન આશ્ચર્યજનક પરિણામો લાવી કે દર્શાવી શકે તેમ છે. માત્ર એ જ્ઞાતિનો ઉપયોગ, બુદ્ધિ અને ધર્મલાવણી થવાની જરૂર છે.

૨૭. હાસ્યવૃત્તિ—આ જ્ઞાતિ, મનુષ્ય સમાજની નૈતિક ધાર્મિક અને સાંસારિક તથા બુદ્ધિ સંબંધી પ્રગતિ તેમજ સુધારણા કરવામાં અનેક રીતે સહાયકબૂત થઈ શકે તેમ છે. "મૃદુહાસ્ય, રીઝા અથવા ટોરના પાત્ર ન થવાય" એવી બહીકથી જન સમાજનો ચોટો ભાગ પેલાની અયોગ્ય પ્રવૃત્તિઓને વશ રાખી, દાબી મુખે, યોગ્ય માર્ગે પેલાની મેળેજ પ્રવર્તે છે. આજ યુવાગા ઉપરોક્ત હાસ્યવૃત્તિના પ્રત્યક્ષ અથવા અપ્રત્યક્ષપણે પણ પ્રજાને પડે છે. અનુચિતસાધિની માફક આ પણ એક સુધારક વૃત્તિ છે અને એકલાજ માટે તેનું સ્થાન બુદ્ધિ શક્તિઓના સ્થાન ત્ર ઉક ઉપરના જુલુમાં અને ધાર્મિક વૃત્તિઓ તેમજ પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓના સમૂહની વચ્ચે વચ્ચે, યોગ્યવામાં આવેલ છે. અન્ય વૃત્તિઓની માફકજ આ વૃત્તિના અભિયોગ અને વિશ્વાસ યોગ્યતા પણ અનેક અનિષ્ટ પરિણામો નિપજે છે. જ્યારે તેના યુવાર્થ યોગ્યતા અનેક શુભ પરિણામો સંદેશજ અને સરલતાથી લાવી શકાય છે. અનુકરણ, હાસ્ય, અને સૌન્દર્યપ્રેમ આદિ વૃત્તિઓનાં ન્યૂનાધિક સંયોગો સાથે અન્ય વૃત્તિઓના થયું તેવાજ સંમિશ્રિતો દ્વારા મનુષ્ય જીવન, અનેક પ્રકારનાં ભાવો વાળું બને છે.

નં. ૬. અવલોકન શક્તિઓનો સમૂહ. (The Perceptive Group of Faculties)

જે વૃત્તિઓના સમૂહદ્વારા વિશ્વના સામગ્ર પદાર્થોનું અવલોકન કરી, તેઓનાં આકૃતિ, રંગ, પ્રમાણ, વળન, રંગ, વ્યવસ્થા, સંખ્યા, સ્થાન અને અન્ય ગુણો તથા સ્થિતિઓ વિશેષતઃ પ્રત્યક્ષ નિરીક્ષણ કરી, નિર્ણય કરવામાં આવે છે, તે વૃત્તિઓના સમૂહને "અવલોકન શક્તિઓનો સમૂહ" કહેવામાં આવે છે. આ વૃત્તિઓનાં સમૂહનું સ્થાન, અવલોકન શક્તિઓના મૂળ આધારરૂપ, નેત્રોના અદિગ્ધ્યેથી ઉપર આવેલ મનુષ્યના અમ્મ કપાળ નીચેના મસ્તકના ટળીવાળા ભાગમાં આવેલ છે. આ જ્ઞાતિઓનાં સમૂહની બંધર નીચે પ્રમાણેની અવલોકન શક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે

મં. ૨૮ અવલોકનશક્તિ મં. ૨૯. આકૃતિજ્ઞાન મં. ૩૦ રંગ જ્ઞાન મં. ૩૧. વળન જ્ઞાન. મં. ૩૨ રંગજ્ઞાન મં. ૩૩ વ્યવસ્થાજ્ઞાન મં. ૩૪ અનિષ્ટજ્ઞાન મં. ૩૫ સ્થિતિજ્ઞાન. આ પ્રમાણે અવલોકન શક્તિઓના આઠ મુખ્ય અવયવો-મળજના આગલા ભાગના ટળીવાળાં પ્રદેશમાં આવેલા છે. આ ઉપરાંત ધંધલાનેન્દ્રિયોના વિષયોને પ્રત્યક્ષ કરનાર પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયના માનસિક અવયવોરૂપ તન્ત્રોમાં પણ મળજના ટળીવાળા પ્રદેશમાં આવી રહેલાં છે, જેને આપણે પ્રાણતન્ત્ર, હર્ષતન્ત્ર, સ્વાદતન્ત્ર, શ્વેદતન્ત્ર, અને સ્પર્શતન્ત્ર તરીકે સામાન્ય રીતે ઓળખાએ છીએ

આધિક પદાર્થ માત્રના શુભ દોષ વિશેષેથી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણે દ્વારા પરીક્ષા કરી તેઓના યથાવત્ સ્વરૂપનું જ્ઞાન મેળવવું, એ આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહનું તેમજ પંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયના અવયવોનું મુખ્ય કાર્ય છે. જનસ્પર્શિતાસ, દારીરસાસ, રસાયનસાસ, સિદ્ધપસાસ, ચિત્રકલા, ગણિત, ધર્માર્થવિજ્ઞાન, યન્ત્રસાસ, ભૂતજ્ઞાસ, ભૂસ્તરસાસ, કૃષિ, પુલ્કર્ણસાસ, ભુમિતિ, ખેત્રાણ આદિ મહાન સાધ્ય અને તેના સિદ્ધાન્તોની શોધખોળ કરવામાં આ અવલોકન શક્તિઓનો સમગ્ર સમૂહ ખાસ કરી મુખ્ય ભાગ લાગે છે. સુવાદ, સુદાર, કદીયા, ચિત્રકાર, પેન્ટર, એન્ટીકયર, સરજન, સરનેવર, રંગાસ, બેળીયા, ગણિતશાસ્ત્રી, મહાન મુસાફર, ખેત્રાણશાસ્ત્રીઓ વિશેષેમ આ વૃત્તિઓનો સમૂહ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે. ટેલેસ્કોપ, અયોસ્કોપ, માઈક્રોસ્કોપ, થીઓડોલાઈટ, વાયરોનાઇટુલર, પ્રવચન, ઇસ્ટિમન્ટ, ટેલિફોન, ટેલિગ્રાફ આદિ સર્વ યંત્રો, યાન આ આપણી અવલોકન શક્તિઓ દ્વારા શોધાયેલ અને અવલોકન શક્તિઓનેજ સહાયકબૂત બની, તેઓનાજ હેતુને વિસ્તૃત કરનાર માત્ર મનુષ્ય જ જાણીતા છે. તેઓ દ્વારા આકાશ, પાલ્લવ અને અન્યવિજ્ઞાની અનેક પદાર્થોનાં સ્વરૂપ, રંગ, આકાર, રંગ વળન,

જલુના, સ્પાન, ફૂરતા આદિ અનેક વિષયોનું જ્ઞાન, આપણે હબસ અને લાખો નહોતું હિન્તુ હરોડો માઇલ દુર દોવા છતાં પણ પ્રત્યક્ષ અનુભવી રાખીએ છીએ આ અવલોકન શક્તિઓનાં સમૂહો પ્રત્યક્ષરૂપે મેળવેલા જ્ઞાનનો ઉપરજ આપણી બુદ્ધિશક્તિઓનાં કાર્યનો જોડો આધાર છે અવલોકન શક્તિઓએ અર્થજ્ઞ રેત અનુભવજન્ય માનસિક યોગેશ ઉપરજ બુદ્ધિશક્તિના અવલોકન મુખ્ય અરો યવે છે અવલોકનજન્ય જ્ઞાન એ બુદ્ધિશક્તિઓનો મૂળ પાથો છે આપણા તર્ક, તુલના, સ્મૃતિ, આદિના માનસિક અવલોકન, અવલોકન શક્તિઓએ મેળવેલા અનુભવો ઉપરજ પોતાની સર્વ માનસિક ઇમારતો રચી શકે છે. સમગ્ર જ્ઞાનનો પાથો ખરેખર-અવલોકન શક્તિઓ ઉપરજ આધાર રાખે છે અને એટલા માટે અવલોકન શક્તિના અવલોકનો, બુદ્ધિશક્તિના અવલોકનો પાવારૂપ-અનુભવ તળીયાના બારમાળ પરમપિતા પરમાત્મા દ્વારા ચેતનવાદ આપ્યા છે, તે ખરેખર યથાર્થ અને બહુમ હેતુપૂર્વક છે એમ સ્પષ્ટ થાય છે. યથાર્થ વિજ્ઞાનના સમૂહજ્ઞ-મહત્વપૂર્ણ વિષયોને પ્રત્યક્ષ કરનારા સર્વ મુખ્ય અવલોકન-આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહમા વિશાળ રહેવા છે હારથીન, હજીલી ન્યૂન, મેવેલીયો, બારેકરાચાર્ય, આર્થભટ્ટ, એડીશન, માર્કોની આદિ પુરુષોને મહાન બનાવનાર, બાજ સ્થાનના મગજના મુખ્ય અવલોકન છે

આ વૃત્તિઓના સમૂહમા એ એ અવલોકનો સમાવેશ થાય છે તેઓના કાર્ય નીચે પ્રમાણે છે —

- ૨૮ અવલોકન શક્તિ—આ શક્તિદ્વારા ફોટોગ્રાફિક કેમેરાની માફક યથાર્થ માત્રના સામાન્ય સ્વરૂપનું અવલોકન થઈ શકે છે આપણા નયન ધ્રુવસ, એ માત્ર તેના સ્પષ્ટ સાધનો છે
- ૨૯ આકૃતિજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રના આકાર અર્થાત્ લઘાઈ, પહોળાઈ વગેરે વિગેરેમા સમાયેલ આકૃતિ-જ્ઞાન મેળવી શકાય છે
- ૩૦ ઇંદ્રિયજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રના નાના ઓછા ૧૬ વિગેરેનું સ્વરૂપજ્ઞાન વિશેષ અરો અનુભવી શકાય છે
- ૩૧ વળનજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રના વળનનું અથવા બારી હલકાપણનું તુલનાત્મક જ્ઞાન થઈ શકે છે અથવા અનુભવી શકાય છે
- ૩૨ રંગજ્ઞાન—આ શક્તિના અવલોકનના યથાર્થ માત્રના તર્ક લુહા રચ અને તેની બદલા અનેક પ્રકારના બિંદુઓ વિગેરેનું સ્વરૂપજ્ઞાન મેળવી કે અનુભવી શકાય છે ચિત્રકામ-પેન્ટિંગ રંગશાસ્ત્ર કામ એ બધો આ શક્તિનો પ્રભાવ છે એ કે તેમા બીજ પણ શક્તિઓ ધોતપોતાનો બામ ન્યૂનાધિક રીતે બાજવે છે ખરી
- ૩૩ અધ્યવચ્ચાજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રના પારસ્પરિક સંબંધોના અવરિષ્ટપણાનું જ્ઞાન મેળવ થઈ શકે છે એને આપણે Order અવસ્થા, કમ, સ્વચ્છતા વિગેરે કહીએ છીએ તે, આ વૃત્તિઓના પ્રભાવ છે
- ૩૪ ગતિજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રની સંખ્યાનું અને તેના પારસ્પરિક વ્યવસ્થા ઓછા સંબંધનું જ્ઞાન થઈ શકે છે
- ૩૫ સ્વરૂપજ્ઞાન—આ શક્તિદ્વારા યથાર્થ માત્રના સ્થાન અને તેઓના અન્ય યથાર્થો સાધના પૂર્વાપર અથવા તત્કાલ કે દુરમા સંબંધો વિગેરેનું યથાર્થ જ્ઞાન થઈ શકે છે

નં ૭ બુદ્ધિ અને મનન શક્તિઓનો સમૂહ.

(Literary and Reflective Group of Faculties)

આ સમૂહની અદર મનુષ્યના મનની જુદી જુદી શક્તિઓ કે એના દ્વારા સ્મૃતિ, તાલ, સંગીત, તર્ક, મનન, દુષ્ટતા, સમાધાનના અને પ્રેરણા આદિ બુદ્ધિ અને મનનશક્તિઓના મહત્ત્વ કાર્યો પ્રવર્તિત થકેલા છે, તેઓના માનસિક અવધવોનો સમાવેશ થાય કે ધસુ અને અન્ય પ્રાણીઓની અંદર, આવા ઉચ્ચ પ્રકારની બુદ્ધિ અને મનન અથવા તર્ક શક્તિ આદિ નહીં સમૂહની વૃત્તિઓનો અમુક અથવા અભાવ હોવાથી તેઓના અમ કષાલ કે તેની નીચે આવેલા મસ્તકની અદરનાં માનસિક અવધવોના પ્રદેશો, ઉત્તર કે ઉપરેલા ભાગમાં આવતા નથી ત્યારે મનુષ્યની અદર આ વૃત્તિઓનો સમૂહ સારી રીતે ખીનેવ હોવાથી, તેઓના અમ કષાલ ઉત્તર, બામ, ઊરેલા અને વિશાળ ભાગમાં આવે છે. સમગ્ર સુષ્ટિમાં માત્ર બુદ્ધિશાળી મનુષ્ય અને હાથીના કષાળમાં માત્ર આવા ઉત્તર ભાગમાં આવે છે અને તે બન્ને પ્રાણીની અમ ઉચ્ચ સમજશક્તિ, તર્કશક્તિ અને બુદ્ધિશક્તિઓના સમૂહમાં કાર્યો-અથાવત્ ભાગમાં આવે છે આ શક્તિઓના સમૂહની અદર નીચે પ્રમાણેના માનસિક અવધવોનો સમાવેશ થાય છે

નં ૩૫ ઇતિહાસ શક્તિ અથવા સ્મૃતિ, નં ૩૬ સમયસૂચક અથવા તાલ, નં ૩૮ સંગીત શક્તિ નં ૩૯ વર્તમાન શક્તિ નં ૪૦ તર્કશક્તિ નં ૪૧ પુલક શક્તિ નં ૪૨ પ્રેરણા શક્તિ નં ૪૩ સૌજન્ય આ આક શક્તિઓના અવધવો ને મનુષ્યમાં અથાવત્ રીતે ખીલેલા અને ઉત્તર હોય છે, તેઓના મસ્તકનો તે તે નંબરવાળો પ્રદેશ ધસુ તેમજ પ્રમથુમાં ઉત્તર અને અથાવ વધેલા મસ્તકમાં થાય છે, ત્યારે તેઓના ને ભાગ બેઠેલા કે અથાવત્ અથવા કાષ્ઠાની માત્ર કષાળવર્ત્ત હોય તેઓના અદર તે તે શક્તિ મત પ્રમાણમાં હોય છે

નં ૩૫ ઇતિહાસ શક્તિ અથવા સ્મૃતિ (Memory) એનેલા બનાવો, વૃત્તાંતો, કે વાર્તાઓ વિગે-રેને યાદ રાખી સ્મૃતિયે બધા સંસ્કારોને સાચવી રાખી, પુનઃ યાદ આપવાનું કાર્ય આપણી અવ-રથકતા પ્રમાણે આ વૃત્તિ કરે છે એ કે મનજની અદરનું પ્રત્યેક અવધવ સામાન્ય રીતે પાતપાતાના ખાસ માનસિક કાર્ય સળખી ખાસ સમૂહમાં સ્મૃતિ ધરાવે છે, છતાં પ્રત્યેક અવધવ સાચે સળખમાં આવી, વિશેષ પ્રકારની ઐતિહાસિક સ્મૃતિ અથવા વિધાર્થ કાર્ય કરનાર-મસ્તકની અંદર આ એક માનસિક અવધવ વિશેષ છે કે ને બધા પ્રસંગો અને બન ને સળખી ખાસ સંસ્કારોને મદદ કરે છે

૩૭. તાલ અથવા સમય પ્રાપ્તિ (Time) આ શક્તિ સંજીવની અદરનો તાલ, અને અમુક બતાવે છે કે વખતે યેલા વખતે અથવા હવે ઠારીએ બન્યા હતા, તેનો સમય વિગેરે યાદ રાખવાનું કાર્ય કરે છે. આ અવસ્થાની અંદરને ઘીમે મનુષ્ય જાણ બલવદામાં એકદમ કે બેઠાણ માલુમ પડે છે. જ્યારે અદિયોગથી બરાબર તાલજ્ઞાનવાળો અને સમયજ્ઞ બને છે

૩૮. સંગીત શક્તિ (Time) આ શક્તિ દ્વારા અનેક પ્રકારના રાગ રાગસીમા અને આવાણો વિગેરેનું પ્રકટિકરણ કરી મનુષ્ય અત્યંત સુદર, મધુર, અને દિગ્ગામી કરી શકે છે અથવા તેવા સંગીતનો અનુભવ હવે શકે છે સમગ્ર સંગીત શાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તોને અનુભવ મધ્ય કરનાર, આ એક ખાસ મનુષ્યના મસ્તકની અંદરની શક્તિ વિશેષ ॥ મનુષ્યના જીવન પર તેનો મહાન પ્રભાવ છે પ્રેમ અને શક્તિ પૂર્ણ આત્માની સંગીત, એ તો દિવ્ય ભાષા છે આ સંગીતની દિગ્ગામી ભાષા હવે સ્વારે થઈ મનુષ્યના હૃદયની અનેક પ્રકારની લાગણીઓ શક્તિઓ અને વલ્લિઓ, પોતાના ઉત્તમ ભાવોને લલકારી, અનેક આત્માઓને સુખ, આનંદ અને સતોષ તથા જીવન-આપી શકે છે. સહિન, સુંબાર, ક્ષણ, મેત્રી, પાસદર, વેરાલ્ય, યજ્ઞ, વિનય, પ્રેમ, સૌખ્ય, અને શૌર્ય આદિ અનેક ભાવોથી પૂર્ણ થયેલો, આ શક્તિવાળા, સંગીતની ભાષામાં અનેક રીતે પ્રકટ કરી, મનુષ્યના અન્તર આત્માઓને ઉત્તેજિત કરી શકાય છે પરમ મધુર પદ્મમાં કેટલાક પક્ષીઓને પણ આ દિવ્ય પ્રકારની શક્તિનું અમુક અથો પ્રદાન કરી, કુદરતના બેગલ અને બંધ વાણીથી ધ્રુવ પ્રદેશોને પણ રમ્ય અને મધુર બનાવેલા છે પણ્યોમાં આ શક્તિનો તદ્દન અભાવ છે જ્યારે પક્ષીઓમાં કેટલેક અંશે એ ભાવમાર્ગ આવે છે. ઇંડીયટો કે વિમ્બોમાં પણ આ શક્તિ સ્વીકાર્ય ભાવમાં આવે છે જ્યારે ઉચ્ચ કેટલીના મનુષ્યોને તો એ એક શૃંગાર છે “ સાહિત્યસંગીતકલાવિદીના” સાક્ષાત્ પશુઃ પુચ્છ ચિપાણહીનઃ ” એ એ ભર્તૃદશિએ કહ્યું છે તે તદ્દન સ્વાર્થજ્ઞ ॥ ન. ૩૫, સાહિત્ય શક્તિ નં. ૩૭, ૩૮, સંગીત, અને તાલ, અને ન. ૨૭ કલાપેશદર્શ, આ ચારે સ્થાનોના અવયવો એના મસ્તકમાં ન હોય તેનું અગ્ર કપાલ અથવા કાવરીયુ-રૂપજ્ઞ હોય એકએ અને તેનો મનુષ્ય તદ્દન વિમુઢ (Idiot) ન હોય છે અથવા હોઈ શકે એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે

૪૦ તર્કશક્તિ (*Coherence*)—મનનશક્તિ, દેતુપૂર્વક વિચાર કરવાની શક્તિ અથવા એને બુદ્ધિ કે સમજ શક્તિ કહીએ છીએ, તે શક્તિનું આ અવયવ છે. આ શક્તિદ્વારા અનેક મહાન અને ગુણવિધ-યોગી ચોપચોપ અને તે સંબંધી ગુણ પ્રત્યેના નિષ્કૃષ્ટ પ્રત્યેના દ્વારા અને તાર્કિક આલોચના દ્વારા આપવામાં આવે છે. વિચાર સર્વ પ્રકારના તત્વજ્ઞાનનો આ રૂપિ મૂળ પાયો છે.

૪૧ તુલનાશક્તિ (*Comparison*)—આ શક્તિદ્વારા મનુષ્ય અનેક પ્રકારના અવલોકનો અને લાગણીઓ તથા ભાવો સંકલ્પે તેમજ વિચારો વિચેરેની તુલના, સમાલોચના અને સંલક્ષણ વિગેરેનો નિષ્કૃષ્ટ કરી શકે છે. તર્કશક્તિ સાથે આ શક્તિ જાને પડુના (નિષ્કૃષ્ટ) જ્ઞાનનો સાંકળી તર્કદ્વારા સત્ય જાતના રહસ્યને શોધી કાઢી તુલનાદ્વારા બધી જાખતોના રહસ્યની સમજાવતું આલોચના કરી સત્ય અને ન્યાયયુક્ત સિદ્ધાન્તને અવગત કરવામાં આવત અગત્યનું કાર્ય કરાવે છે.

૪૨ પ્રેરણા (*Intuition*)—આ શક્તિનું સ્થાન તુલના શક્તિની બસબર ઉપર આવેલું છે: બુદ્ધિ શક્તિઓના અવયવોની ઉપર અને નૈતિક તથા ધાર્મિક શક્તિઓના અવયવોના અવસ્થાનમાં આ શક્તિનું અવયવ આવેલું છે. તેથી એ શક્તિને બુદ્ધિશક્તિઓમાં ગણવી કે ધાર્મિક શક્તિઓના સમૂહમાં, એ પ્રમ જરા પુરોગી બરેલો છે. પણ બંને સમૂહોની સાથે આ શક્તિને ઘણેજ નિઃસંસંધ મિત્ર તથા વિના ચાહે તેમ નથી. આ શક્તિ વર્તમાનમાં ચાલતા કેટલાક પ્રસંગોનું જાણી કેવા પ્રકારનું થયે, તેમજ ભવિષ્યના પેટમાં વર્તમાનની નજરે અદૃશ જગતના બનાવો કેવું સ્વરૂપ ધારણ કરશે, એ સંબંધી આશ્ચર્યકારક જ્ઞાન, અગમ્યદૃષ્ટિ દ્વારા જાણવાની શક્તિ પ્રધાન છે. સાધારણ રીતે-લોકો આને અગમ્યદૃષ્ટિ, અનર્થદૃષ્ટિ કે અનર્થજ્ઞાન કહે છે અને ખરેખર તેવાજ પ્રકારનું આ શક્તિનું કાર્ય છે. મહાત્મા ગુરૂજી, રમિયુગીઓ, મહાન તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મત્મા પુરુષોમાં આ શક્તિ વિશેષ અંશે પ્રલક્ષ થાય છે. મહાન (સ્ટેટસમેન,) રાજદ્વારી પુરુષોમાં પણ ઘણી વાર આ શક્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં કાર્ય કરી રહેલ હોય છે, એથી થવાનું કે સો વર્ષ પછી થનાર બનાવોનું પણ તેઓ આગળથી ભવિષ્ય કહી શકતા શક્તિમાન બને છે. જનનભાવજાણી તેમજ ધાર્મિક પ્રલક્ષ જાણવાવાળી સ્ત્રીઓમાં પણ આ શક્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે.

૪૩ સંમતિ (*Agreeableness*)—સમજતા, મિલનસારપણું, એ પણ આત્માની એક સુંદર શક્તિ છે. આપણા બધા વ્યવહારો, વર્તનો અને સમાજિક સંબંધોમાં તેવી સર્વ કોઈને અનેકવાર જરૂર પડે છે: નમ્ર, વિનયી, મિલનસાર, મળતાવડા અને એક બીજાને અવગણ વધ મુશ્કેલીપથી વર્તતાં શીખવણું એ આ શક્તિનું મુખ્ય કાર્ય છે. સુજનતા એ આ શક્તિનું કાર્ય છે. આ શક્તિની મંદતાથી મનુષ્ય-કોર, અવિનયી, અને કડવા બોલો બની જાય છે. ત્યારે તેના અતિશયથી કોઈને કાંઈ ન કહી શકે એવા સીલા સ્વભાવનો મનુષ્ય બની જાય છે.

૪૪ આરામપ્રિયતા-નિદ્રાશક્તિ (*Rest*)—આ ક્ષેત્રી કોઈથી પણ અત્યંત અજાણની શક્તિ છે. તેનું સ્થાન મસ્તકની અંદર નં. ૪૪ વાળી જગ્યાપર આવેલું છે: તેનું કાર્ય થવાના બુદ્ધિશક્તિના, લાગ-ણીઓના અને જાણનાઓ વિચેરેના સર્વ અવયવોને, તેમજ શરીર તેમજ મનના સર્વ જ્ઞાનતન્ત્રો તથા ક્રિયાતન્ત્રોને-આરામ, શાન્તિ કે નિશ્વાસ આપી ધોણુ અને રક્ષણ આપી પુનઃ શક્તિસમ્પન્ન બનાવવાનું છે આ શક્તિનો અનુસર પ્રાણીમાત્ર વધવા એવા પ્રમાણમાં કરે છે. રાત્રી તેને સોગવવા માટેનો યોગ્ય સમય છે. નિદ્રાશક્તિ, બેડીકરણું અને શાંતિ એ નિદ્રાને લાવનાર યોગ્ય સાધનો અને સ્થિતિઓ છે.

નં. ૮. પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયોનો સમૂહ. (Organs of five Senses.)

૬૫૨ તત્વાવલોકના આવેલ મનશ્ચત્રી અદરની સાતતિક શક્તિઓ, લાગણીઓ કે શક્તિઓના મુખ્ય મુખ્ય સમૂહો ઉપરાંત, મસ્તકના તબીયામાંથી મુખ્ય બાર તન્તુ-ચુમ્બોના પ્રવાહો ગુપ્ત, નાભ, હાથ, આંખ, ગણ, પાંત અને હૃદય તથા ફેરતા આદિ મુખ્ય ગુણ અવયવો વરે જવા માટે પ્રસરેલા છે, જેમાં પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયના તન્તુ ચુમ્બોનો પણ સમાવેશ થઈ જાય છે. છતાં વિશેષ સ્પષ્ટ થવા માટે તેનું પણ અહીં દેહકાયા વિવેચન કરવાની તરિક્ક છે.

૪૫. શ્રવણેન્દ્રિય (The Ear) આ ઇન્દ્રિયને શ્રોત્ર, કર્ણ, માન આદિ રાખે દ્વારા ઓળખવામાં આવે છે. ટેલીફોનના બુગવાની માફક આપણા બહારના કાન તો સાંભળવા માટેની સ્થૂંવ ઇન્દ્રિયરૂપ છે. જ્યારે સાંભળવાનું બરેબર કાર્ય કરનાર તો શ્રવણેન્દ્રિયનો તન્તુ વિશેષ છે, જે મસ્તકની અદરના તબીયામાંથી નિકળી-જાને સ્થૂંવ કાનના અન્તર પ્રદેશ તરફ પ્રસરેલો છે. આ તન્તુ ટેલીફોનના ફોનકોની માફક, મૂઠું કોર, તીખ આદિ સર્વ પ્રકારના સંબંધોના સ્વરૂપ કે નાદો સાંભળવાનું અને સાંભળી મસ્તકના મધ્ય પ્રદેશમાં કાર્ય કરી રહેલ મનને તેના બધા સંદેશોનો પહોંચાડવાનું ખાસ કાર્ય કરી રહેલ છે.

૪૬ સ્પર્શેન્દ્રિય-ત્વચા (The Skin) આ સ્પર્શેન્દ્રિયનું કાર્ય કરનાર ત્વચા અને તેની અદર જ્યાંથી રહેલા સ્પર્શ તન્તુઓ, સમગ્ર શરીરમાં અદર અને બહાર આવડવાના પ્રમાણે ન્યૂનતમ પ્રમાણમાં પોતાનું સ્પર્શકાન, ફેલાવી રહ્યા છે. આ તન્તુઓને સંસ્પર્શકાનના તન્તુઓ કહવામાં આવે છે. એવીક વખતે ત્વચાનું બાહ્યરૂપ તેણે ને તેણે હોવા છતાં શીતોષ્ણ સ્પર્શનું સેષ પણ પ્રકારનું જ્ઞાન સ્પર્શેન્દ્રિયના શરીરના અત્યંત અત્યંત પ્રદેશોમાં થતું જ નથી જ્યારે આ સ્થાનના સ્પર્શ તન્તુઓ નાશ પામેલા છે, એમ સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષ થાય છે. આ સ્પર્શ તન્તુઓનું નર્વ, સમગ્ર શરીરના સ્થાનોમાં ફેલાઈ, શીત, ઠંણ, રસ, ચીક, નમ કે શુદ્ધ આદિ અનેક પ્રકારના સ્પર્શેન્દ્રિય અનુભવવાનું છે.

૪૭ દર્શનેન્દ્રિય (The Eye) આ ઇન્દ્રિયને ચક્ષુ, લોચન, નયન જેવ આદિ અનેક સાર્વજનિકો દ્વારા ઓળખાવવામાં આવે છે. દર્શનેન્દ્રિયમાં લોચારૂપ બાહ્ય ભાગો, તેની ઉપરના ધોંગ, લગા તેની અદરના અનેક પ્રકારના રસો અને રસત વાદિનીઓ વિગેરે, આ ઇન્દ્રિયનું માત્ર સ્થૂંવ સ્વરૂપ છે. જ્યારે દર્શન ક્રિયાનું બરેબર કાર્ય કરનાર દર્શન તન્તુઓ (Optic Nerve) મસ્તકના ઉક પાછળના પશ્ચિમ લોચનના પ્રદેશમાંથી રાકે થઈ, મધ્યના મસ્તકની જાને તરફ ફેર છે, પિંટ છે, મગજના અગ્રભાગમાં પાછો જીરુકત થઈ, જાને આંખોના ગોળક તરફ દર્શન તન્તુ નામના બે તન્તુ વિશેષરૂપે પ્રસરેલા છે, જે કમેવાના લેન્સ, અને તેની પાછળની પેટ્ટની માફક સર્વ પદાર્થોના સ્વરૂપના ફોટોઓ કે પ્રતિબિંબને મઠાઈ કરી, મસ્તકના અન્તર પ્રદેશમાં અનુભવાર્થે મોકલે છે. આ જ્ઞાનના ઉપર, આકૃતિ, રંગ, વર્ણ, ચક્ષુના બવરૂપ, અને સ્વચ્છાત્ર આદિ વિવિધ વિષયોનું પૃથક પૃથક જ્ઞાન મઠાઈ કરનાર અનેક અવયવો, ચોતરોવાના કાર્યો કરે છે. આપણી દર્શનેન્દ્રિય એ તો ફોટોગ્રાફના કેમેરા માફક વસ્તુ માત્રનું દર્શન કાવનાર એક અવયવ વિશેષ છે. છતાં પણ તેની લોચનના, અને રચના એટલી બધી આધાર્મિક, વિચિત્ર અને આજ્ઞાની સજ જરીયાતોને અનુકૂળ પડતી છે કે, મનુષ્યકૃત મદાન ટેલે-સ્કોપ, માઈક્રોસ્કોપ, અને ટીલેગ્રાફ આદિ ચીજોને પણ જોઈ જાણતોગા તે સરખાવે તેમ છે.

૪૮ રસનેન્દ્રિય-જીહ્વા (The Tongue) જીહ્વા એ સ્વાદેન્દ્રિયનું અને વાણી દ્વારા સાદિત્વના અનેક રસોને અનુભવવાનું તેમજ પ્રસાર કરવાનું એક મુખ્ય સાધન છે. ખાણ, ખાર, વિખા, ટુણ, કડવા મીઠા આદિ વિવિધ પ્રકારના પદાર્થોના સ્વાદનાં અનુભવવાનું આખા શરીરમાં કે વિશ્વમાં માન એક એક સાધન છે. જે કે જીહ્વાની અદર પણ અલગ અલગ પ્રકારના સ્વાદોને મઠાઈ કરવા માટે મસ્તકના

અવયવોની માફક અલગ અલગ સ્થાનો અને તંતુ જાણીએ છે. તો પણ સમગ્ર પ્રકારના સ્વાદોને અનુભવવાનું સંકુલય રૂપે ઇદવા એજ માત્ર એક સાધન છે. મસ્તકના ઘણીયામાંથી આ ઇદવાને ચલાવનાર ક્રિયાતંતુઓ તેમજ સ્થાને ગ્રહણ કરનાર સ્વાદતંતુઓ, તથા રસને દેવાવનાર રસ સંવાદક-તંતુઓ અને રસ સંવાદિત્રીઓના ખુટો આ સ્થાન તરફ અને રૂપે પ્રસરેલા છે. રસસ્વાદને ગ્રહણ કરના ઇપરત-એનેક પ્રકારની વાળી તેમજ સંબીતને પ્રકટ કરવાનું થણ એ એક અલગ આયર્થ મધ સાધન છે. એ પપ્પુ જાણ દયાનમાં રાખવાની જરૂર છે.

૪૬. પ્રાણેન્દ્રિય-નાસિકા (The Nose or the organ of Smell)—હૈથી ઉઠેલી પણ અલગ અગત્યની ઇન્દ્રિય-આ પ્રાણેન્દ્રિય છે. એને સામાન્ય રીતે નાસિકા તરીકે યોગજવામાં આવે છે. તેનું દાયું વિવિધ પ્રકારના પદાર્થોની સુગંધ યા દુર્ગંધો ગ્રહણ કરી તેના અનુભવે પ્રાણતંતુઓ દ્વારા મસ્તકના મૂળ પ્રદેશમાં-બિરાજ રહેલ મનને પહોંચાડવાનું છે. બાહ્ય નાસિકા એ તો માત્ર પ્રાણ તંતુઓના નિવાસનું એક સ્થૂળ સાધન છે. ખરી પ્રાણેન્દ્રિય તો-નાસિકાની અંદરના પ્રદેશમાં લગભગ વિશેષ તંતુઓના કુખમાંની ભજ રૂપે-બને તરફ દેશાઈ રહેલ છે. આ તંતુઓ-વિવિધ પ્રકારની અંધોને ગ્રહણ કરી મગજમાં મોકલે છે.

ઉપર નજાવેલા બધા તંતુઓ અર્થાત્ જ્ઞાનતંતુઓ અને ક્રિયાતંતુઓના સંકુલયને શાન્તિ, આરામ અને નિદ્રા આપી, પુનાં ભક્ત અવસ્થાના અનુભવે ભગ્વા માટે રાજિ સમ્પન્ન બતાવનાર નિદ્રાવૃત્તિ રૂપે એ એક અતિ મહત્વની વૃત્તિ છે, તેનું વર્ણન નં. ૪૪ નીચે સામાન્ય રૂપે આપ્યું કરેલું છે તેથી એ સંબંધી વિશેષ વિવેચન અને કરવાની જરૂર નથી. આ ઉપરાંત મગજના ઉક તળાવાના બાજબાજી નીચેના શરીરના વિવિધ પ્રદેશોમાં ક્રિયા તંતુઓ અને જ્ઞાન તંતુઓની સામા પ્રકાશા રૂપે પ્રસરેલા અને કોઈ કાલુષ્યથી નિકળતા એકત્રીશ તંતુગુચ્છોનું વર્ણન, પ્રથમ પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલ છે, એથી તેની પુનર્વર્ણના કરવાની અહીં કંઈ જરૂર નથી.

નં. ૯. મન અથવા આત્મા અને મસ્તકનો સંબંધ.

ઉપરના સમગ્ર વર્ણન પર ખારીક વિચાર કરતા આપણને સહજ માહુમ પડે છે કે, આપણું મસ્તક, એ એક અનેક પ્રકારના પાણુતંતુઓના ખબના રૂપે પ્રાણનીધિ છે (વિવિધ પ્રકારની માનસ-વિધિત્વો એ અલગ બંદાર છે. શરીરની અંદરના સર્વ અંગ પ્રત્યક્ષે ચલાવનાર, પ્રેરનાર, અતિ આપનાર કે ઉદ્દેશપૂર્વક કાર્ય કરવા માટે યોગ્યતા એ એક પ્રાણુવિધિત્વો ખબનો છે. હુંકામા શરીર તેમજ મસ્તકનો વાટુલ ધનિક સંબંધ છે. અપારે આ પ્રાણુતંતુઓના અસખ્ય સંકુલય રૂપે આપણું મસ્તક દ્વારા અને રસ, રક્ત, પ્રાણ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા અને શુક્ર આદિ ધાતુઓના સંયોગથી બનેલ, આપણા સ્થૂળ શરીરના અનેક અવયવો અને આશયોના આગાર રૂપે સમગ્ર શરીરના સ્થૂળ, તેમજ મસ્તકના પ્રાણુતંતુઓ સંકુલય રૂપે સ્થૂળ ભાગ અલગત સર્વે સર્વ દારો, સર્વ પ્રકારના ધારીક તેમજ માનસિક તર્થો કરનાર, આપણું મન અથવા આત્મા છે.

ઉપર વર્ણન કરવામાં આવેલ જુદી જુદી ગતિઓ, લાગણીઓ અને ધનિઓના તંતુરૂપ પ્રાકૃતિક અવયવો, આપણા મગજમાં છે, એ તદ્દન ખરું છે, છતાં એ બધી ધનિઓ, લાગણીઓ અને સંક્રિયો તો આપણા મન અથવા આત્માની છે. આત્માની અંદર એ બધી રહે છે; અને લાગણી એ સર્વનો પ્રકાશ યાચ છે. તેમજ આત્મસ્વરૂપની અંદર તેઓ સર્વનો લય યાચ છે. ખરી રીતે એટા આત્માનીજ એ બધી વિવિધ પ્રકારની સંક્રિયો છે કે, એ, ચક્ષુ, શ્રવણ, નાસિકા, આદિ જિન જિન ઇન્દ્રિયોના અવયવની માફક મસ્તકમાં પણ જિન જિન માનસ-અવયવો દ્વારા જુદી જુદી રચનામાંથી પ્રકટ કરી સંકુલય છે અથવા અનુભવી રકાય છે. હુંકામા આત્માની વિવિધ સંક્રિયો, લાગણીઓ અને લાગણે વિવિધ રીતે દર્શાવજ, પ્રકટ કરવા, કાર્યમાં મુકવા, કે પ્રયોજનપૂર્વક લાવ આદિ દર્શાવવા તેમજ અનુભવવા માટે શરીર, એ માત્ર પ્રાકૃતિક સ્થૂળ સાધન છે. તથા

મસ્તક એ તેના કરતાં વિશેષ સૂક્ષ્મ છતાં પ્રાકૃતિક સાધન છે અને આ શરીર તેમજ મસ્તકના બધા અવયવોની પાછળ રહી ફરે પ્રસંગે, સૂક્ષ્મ સ્વરૂપે, પ્રાણદોરીઓના જવાર ફરી સર્વત્ર ગતિ આપનાર, પ્રાણાત્મા રૂપ-આપણે આત્મા અથવા આપણું મન કે આપણે પોતે બીજે મસ્તકના છેક મધ્યસ્થ પ્રદેશની અંદર વિસાળ રહી, સર્વ પ્રકારની ક્રિયા, અનુભવ અને જ્ઞાન તથા જીવનનો અનેકવિધ આનંદોનો અનુભવ આપણે પોતે જ સદા રક્ષા બીજે. પણ તે આપણા આત્મા અથવા મનનું સ્વરૂપ-રૂપું હશે !!!

નં. ૧૦. આત્મ-સ્વરૂપનું સામાન્ય વર્ણન.

જાત, સ્વભાવ અને સુખાપ્ત આદિ સ્થિતિઓ, બાળ, યુવા, અને વૃદ્ધા આદિ અવસ્થાઓ, સીત્ત, પુષ્ટિ અને કુમાર અથવા કુમારી આદિરૂપો વિગેરેને પાસે જુદા જુદા સ્પર્શ, સ્પર્શ, પ્રાતા, રત્નવિતા, ક્રોધા, યોદ્ધા, કર્તા અને વિજ્ઞાનાત્મારૂપ, જેમ એક અજર, અમર, નિત્ય, શુદ્ધ, બુદ્ધ, અદેશ, અસેષ, અક્ષય, અસીધ્ય, અસંગેષ અને અદાહ આદિ શુદ્ધ જ્ઞે સ્વભાવ યુક્ત. સત્ય તત્ત્વ છે કે જેને આપણે “આપણો આત્મા” “My Self” “મારો આત્મા” “હું” પોતે “આ” મન અથવા પુરુષ, કહી બોલખીએ બીજે જેમ એક ચક્ષુરૂપ + મહાન શક્તિ આપણા શરીરથી જીવનની અંદર બિસાળ રહેલી છે કે જેની અંદર, વૃદ્ધતા યાત્રી આસપાસ યાત્રા પ્રણામીઓની આંકે કુદરતની અનેક દિગ્ધ શક્તિઓ આમથ કરી વિધિપૂર્વક રા યોગ્ય રહેલી છે.

નં. ૧૧. આત્મા, શરીર અને વિશ્વનો સંબંધ.

જેમ પુરુષ (અર્થાત શરીરથી પુરની અંદર રહેતાર હોવાથી-પુરુષ) અથવા આત્માના સુખ, ભોગ વૈકલ્ય, અને આનંદ માટે, આ સમગ્ર પ્રાકૃતિક કાચ તેમજ અદરૂપ વિશ્વની ચોળના ચોળવામાં આવેલી છે, જેમ વિજ્ઞાનાત્માના સંબોધનાથે, જ્ઞાનાર્થે સમગ્ર વિશ્વ વિવિધરૂપે પ્રકાશી રજુ છે. જેમ કર્તા કોણનાં જીવતાત્માઓના ભોગવિલાસોને માટે સમગ્ર વિશ્વના ભોગ્ય પદાર્થોને સત્ય સ્વરૂપે પ્રકાશ થઈ રહ્યો છે જેમ આત્માની અનેક શક્તિઓ, ભાગ્યશીઓ અને ભાગનાઓના સંતોષને ખાતર, વિવિધ ચોળના અને ક્રિયા-આત્મક સમગ્ર જગતની રચનારૂપ સુચિની સચોળતા જાળવુકિત પૂર્વક કરવામાં આવેલી છે સમગ્ર રિશ્, શરીર, મસ્તક અને મન અથવા આત્માના, આ પ્રકારના અતિ ધનિક અને સંબંધોને ચોળનાર-વિશ્વકર્મા, વિશ્વાત્મા, પરમ પુરુષ પુરુષોત્તમ પ્રભુ (Supreme Being) નો પણ ઉપરોક્ત બધા પદાર્થો સાથે વિશ્વવ્યાપક આનંદ, અને અસેષ સંબંધ બનાવેલાથીજ અસ્તિત્વ ધરાવે છે

એ પરમ પિતાની ઇચ્છાથીજ, આ ભોગ્ય વિષયોના આગરૂપ સમગ્ર વિશ્વની ચોળના થયેલી છે, તેનીજ ઇચ્છાને અનુસરી, શરીર, મસ્તક અને મન અથવા આત્માની અવગ અવગ સાધન સમ્પત્તિ અને શુદ્ધ જ્ઞે સ્વભાવ યુક્ત, સી પુરુષોના યુગ્મો, આ વિશ્વના યથાવત્ ઉપલોભાર્થે પેદા કરવામાં આવેલા છે. તેનીજ હુકમથી પેદા કરવામાં આવેલા સી પુરુષોના શરીરચત્રો સાથે, પ્રભાવી વૃદ્ધિ કરનાર પ્રભાવોન્દ્રિયના અવયવોની ચોળના કરવામાં આવેલા છે કે જેના દ્વારા ઇશ્વરીય સૃષ્ટિમાં પ્રભાવનું પ્રણાલોની પરપર, આ વિશ્વનો સર્વ રીતે ઉપભોગ કરવા માટે નિરંતર આહુત રહે છે. સર્વ પ્રાણી માનવી જાતનાઓને પેદા કરનાર મહા પ્રભુ વિશ્વકર્માની ઇચ્છાથી સમગ્ર જીવધારી પ્રાણીઓના મસ્તકમાં કમવાસનારૂપ માનવ-અવયવો અને તેના સંતોષને ખાતર સાધનરૂપ સ્પૃહ જર્જરેન્દ્રિયના અવયવો પણ તેનાજ દ્વારા આજવાગ્ય આવેલા છે.

* एष हि दृष्ट स्पष्ट श्रोता घ्राता रसविता योद्धा कर्ता विज्ञानात्मा पुरुष.

(પ્રયોગનિષદ)

+ महर्षेर्भुवमस्य मध्ये, तपस्विनान्तं सलिलस्यपृष्ठे ।

तस्मिन् अवાતે ય ઉ ફે ચ દેવાઃ વૃક્ષસ્ય સ્કન્ધ. પરિતઃ દ્યુઃ શાલાઃ ॥ ધર્મવૈદ.

સી પ્રુષોનાં-પરસ્પરના સંબંધન, પરિચીલન, પસંદગી, પરસ્પરનું આકર્ષણ, લગ્ન સંબંધ, અને ત્યાર પછીના સંયુક્ત કાર્યપત્ર જીવનના બધા ધર્મોને અનુસરનાર રૂઝિઓની ધોળના એ-૪ પરમપિતા પરમાત્માદ્વારાજ મનુષ્યના મસ્તકમાં બદલ જ્ઞાનપુસ્તિ પૂરક કરવામાં આવેલ છે. આજ આપણે તેના બધા નિયમોનો, તેની સર્વ રચનામાં સૂચન દર્શાવી અભ્યાસ કરી, અવલોકન કરી, તેના સત્ય અને અપિચલ નિયમો અને ધર્મો પ્રમાણે વર્તતાં રીખવા માટે બધાએલા છીએ. તે પછી આજ સ્વયં આપણા મુખ, સમવદ અને આનંદને ખાતરજ, કારણ તેવી રીતે વર્તવાથીજ આરોગ્ય, મુખ, શાન્તિ અને આનંદ મેળવી શકાય તેમ છે.

નં. ૧૨. મન અને મસ્તકના સંબંધરૂપ જીવન સારંગીનું જીવન સંગીત.

સર્વ માનસરૂઝિઓના વિવિધ વસ્તુઓરૂપ વારંવાર સંયુક્ત થયેલ, સ્વયં સારીરની સર્વ અંગ પ્રથમરૂપ ખુદીઓથી શુધાયેલ, આપણા સારીર અને મસ્તકના પરસ્પરના અનેક સંબંધોરૂપ અનેક અર્થીઓથી-સારી રીતે મપીત થયેલ આપણું જીવન, એ એક દિવ્ય અને અનુપમ જીવનસારની છે. તેના પૃથક પૃથક તારો ક્યાં ક્યાં અને કેવી રીતે ગોઠવાયેલા છે, તે દ્વારા જીવનનાં મધુર મધુરા અને અવનતા લાભપાત્ર નીતિ, ક્યારે ક્યાં અને કેવી રીતે ગાઇ શકાય તેમ છે, તેમજ ખામીવાળા તારોને અને ખુદીઓને યથાયોગ્ય રીતે તંગ કરી, તેઓનાં બધા અવાજો સુધારી, સર્વ અવશ્યોના તારોની એકતાનતા (Harmony) સંપાદન કરી, જીવનના મધુર આદર્શો કેવી રીતે લલકારી શકાય તેમ છે, એ અને એવા બીજા અનેક રસપાત્ર જ્ઞાન, આ મસ્તક વિદ્યાના યથાર્થ જ્ઞાન દ્વારાજ યથાવત્ મેળવી શકાય તેમ છે. સહચારી અને હુશયારી, દુઃખ અને મેઢ, પાપી અને ધર્મોભા કુટિલ અને કુળીન, સ્વાર્થી અને પરમાર્થી, લગ્ન કે લોભી અને સાચા પ્રેમી આદિ અનેક જુદા કર્મસ્વભાવના સી પ્રુષોના અનેકવિધ ગુણગુણી પરીણ, આ વિદ્યાદ્વારા સદૃશતા થઈ શકે છે. આ વિદ્યાના જ્ઞાન દ્વારા મનુષ્ય જીવનમાં કોઈ અનોકીક પ્રકારનોજ આનંદ અનુભવાય છે. જીવન-રહસ્યગીતા અનેકવિધ વારોના યથાવત્ સંબંધો સંધાયા પછી. હૃદય-લીલા દ્વારા, અનુપમ અને દિવ્ય માન લલકારી, મનુષ્ય પોતે પોતાને તેમજ અન્ય પ્રાણીમાંથી પ્રાણીઓને પણ મુખ અને આનંદનો અનુભવ આપી શકે છે. વિશેષમાં આ મસ્તકવિદ્યા (Physiological Functions of the Brain) એ સારીર વિજ્ઞાનનો તે ખાસ વિષય છે. અને આપણા જીવન-રહસ્યના અનેક પ્રકારના પ્રયોગ સાથે તે યોગ્ય નિઠક સબંધ ધરાવે છે. બેટલેન નહીં પણ એ બન્ને વિષયોનું જ્ઞાન, મનુષ્ય સમાજના કાર્યપત્ર જીવનના સમગ્ર મુખી સંબંધોનો મૂળ પાયો છે. આથી આ વિષયનું જ્ઞાન ધુવાન તેમજ મુવગીઓએ સોથી પ્રથમ મેળવવાની ખાસ જરૂર છે.

આપણા દેશના ધરભૂજા યુવાનો તેમજ મુવગીઓને તેમજ નવીન પશુપા ઉચ્ચતા યુઓને, આ વિષય સંબંધી કુટુંક પણ જરૂરી જ્ઞાન, યોગ્ય અવસ્થાએ મળે એ ઉદ્દેશથી આ “જીવન રહસ્ય” મંથન પ્રથમ બન્ને પ્રકારોમાં એ વિષયનેજ બનવી સરલતા અને સ્પષ્ટતાથી, બીજા રૂપે યોગી પ્રથમ ચર્ચાવામાં આવેલ છે. ખાસ કરી હવે સંબંધમાં ભેડાતાં પહેલા, અથવા ભેડાવા છત્તતા સી પ્રુષોને-પરસ્પરની સારીરિક યોગ્યતાનો નિર્ણય કરવામાં-તેમજ માનસિક લોગજીઓ, બાવતાઓ અને ગુદ્ધિ આદિ સક્રિયોની નજીકાધિક મિલનવૃત્તિ વિશેરની પરીક્ષા કરવા માટે, પરસ્પરના ગુણ કર્મ સ્વભાવ કે ચારિત્ર્ય આદિને, કુટુંક સમવમા યથાવત્ સમજવા માટે, વિવાદ માટે અન્યોઅન્યની પસંદગી, સવનન, પરિચીલન, અને પ્રેમપાનદ્વારા, યથાયોગ્ય રીતે સંયુક્ત થવામાં, કાર્યપત્રધર્મ, સંલોગધર્મ, અપયોગપાદન, અને સંયુક્ત મદત્ત જીવનમાં પ્રવેશ કરવા માટેના સંયુક્ત ધર્મોને યથાવત્ સમજવા માટેના સાધનો ગુણ જાણવામાં, આ જીવન પ્રથમના બન્ને પ્રકારો, યોગ્ય મદત્તનો સમાવેશ છે આથી આ બન્ને પ્રકારોના વિષયને યથાયોગ્ય સમજવા પર લાયક વર્ગે પ્રવેશ ધ્યાન આપવાની ખાસ જરૂર છે. વળી હવે પછી આજવામાં અજવાર પ્રકારોમાંના અનેક વિષયો, એક અથવા બીજી રીતે પ્રથમના આ બે પ્રકારોની અંદર ચર્ચવામાં આવેલા સારીરિક અવશ્યો તેમજ મસ્તકની અંદરના માનસિક અવશ્યો સાથે, એને ધનિષ્ઠ સંબંધ સાથે છે કે, તે બધા પરસ્પરના સંબંધોને બાજબર સમજવા માટે, હવેજ જાણવે પ્રથમના બે પ્રકારોના વિષયોનું જ્ઞાન, વર્તન અવશ્ય છે. દૃષ્ટાંત તરીકે:

જીવન પર પ્રેમના પ્રભાવ.

મનુષ્યનાં શારીરિક અને માનસિક સમગ્ર
જીવન પર તેનું સામ્રાજ્ય.

પ્રકરણ ત્રીજું.

All thoughts, all passions, all desires,
whatever stirs this mortal frame—
are minister of Love and feed
his sacred flame.

માત પ્રેમ, તાત પ્રેમ, પુત્ર પ્રેમ, પુત્રી પ્રેમ,
સ્વપત્નીના પ્રેમદેવ, પ્રેમનો આ પારવાર
પરમ પ્રેમ પરબ્રહ્મ.

કવિ ન્હાનાલાલ.

By G. G. Mehta, Professional Phrenologist, Bombay.

ત્રેમનો પ્રથમ પરિચય અને પૃથક્કરણ.

પ્રજ્ઞનાથ મહાભાગાઃ પૂજાર્હાં ગૃહહીતયઃ ।

દ્વિયઃ શ્રિયઃ નેહેપુ ન વિશેષોડસ્તિ કચન ॥

મત્તુ.

“ પ્રજ્ઞાની અભિવૃદ્ધિ ” એ પરમાત્માની મહાન ઇચ્છા છે. એ ઇચ્છાને પૂર્ણ કરવા માટે તે અનેક પ્રકારના બુદ્ધિયુક્ત સાધનોની યોજના કરે છે.

“ માનવ પ્રજ્ઞાની અભિવૃદ્ધિ ” યથાચિત્ત રીતે થાય એ કુદરતી સર્વોત્કૃષ્ટ ઇચ્છા છે. શ્રી તેમજ પુણ્યરૂપ હ્રસ્વ ભતિના આશયપૂર્ણ સરોર જન્મેનો યોજના તે મહદિચ્છાને યથાવત્ પૂર્ણ કરવા માટેનું કરવામાં આવેલ છે. ઉપરોક્ત હ્રસ્વ ભતિની અનેક પ્રકારની સાધનાની અંદર પણ અનેક પ્રકારની ને વિવિધતાએ સમાવેલી છે તેમ તેનું ભવિષ્ય, વ્યક્તિત્વ અથવા વિશેષત્વ દર્શાવનાર કુદરતનાં પ્રત્યક્ સાધનો છે.

શ્રી અને પુરૂષ હ્રસ્વની ભતિ જિન દોષા છતાં, પ્રત્યેકાદત્તના એક સમાન કાર્ય માટે કુદરતે હ્રસ્વને આશયકારક રીતે સંજોગ કાર્ય માટે સંયુક્ત કરેલાં છે અને તે યોજના-ઉદ્દેશ કે અભિલાષને પુરી કરવા માટે હ્રસ્વ ભતિ (શ્રી તેમજ પુરૂષને) પેદા પેદાની પ્રાણિ-સ્વચ્ચાત્ અથવા ભતિય યોગેને અત્યંત ધાય તેવાં પ્રત્યેકાદત્તના અવયવો અર્પેલાં છે. તે તે અવયવો પુરોગી અંદર પ્રત્યક્-અનનેન્દ્રિય સિદ્ધિ ક્રિયા આદિ નામોથી સામાન્ય રીતે ઓળખાય છે. જ્યારે શ્રી ભતિના તેવાજ અવયવોને અર્હેન્દ્રિય, જનનેન્દ્રિય કે યોગી અથવા ભગ આદિ નામોથી સામાન્ય રીતે ઓળખવામાં આવે છે.

પ્રેમપુતિ—શરોગપતિ—પ્રેમ પ્યાર આદિ સખોદ્દાસ બ્યજ થતા જતવો-વસિઓ કે વાસનાઓ ઉપરોક્ત અવયવોને પ્રગટમાં મુકનાર, ગતિ આપનાર, ઉશરનાર કે પ્રજનન ક્રિયાની અંદર ઉદ્દેશપૂર્વક યોજનાર મુખ્ય સાધન છે.

ઉપરોક્ત સાધનાસાધને કે તે વર્તિના સાધને, મહાન મનઃમય માર-મુમુક્ષુમય, પુણ્યધન્યા, બુદ્ધિ-આત્મા-ભૂ-મનોમા-અપૂરન-મનોભૂ કામદેવ આદિ અનેક સાર્થક સાખોદ્દાસ સાદિત્વ સેવમાં વર્ણવવામાં આવેલ છે.

આ મહાનરૂપ મહાદેવ—સમદેવ, પોતાના દરેક બાળ યુવાવસ્થાના પ્રારંભથી જિન જિન અવસ્થામાં જિન જિન સ્વરૂપે દેખાડે છે. એવા પ્રજાન પ્રતાપથી સમગ્ર જગત વિશ્વ એક સરખી રીતે પરિચીત છે. તેનું અદ્ભુત સામર્થ્ય અને સામાન્ય સમગ્ર વિશ્વમાં અનેકરૂપે પ્રગટિ રહેલ છે.

પ્રત્યેકાદત્ત—અર્પાન્ પ્રેમથી પ્રભને આર્હપૂર્વક પેદા કરવી એ તેની સમગ્ર પ્રવૃત્તિઓના રાસરૂપ પૂર્ણ અતિરૂક છતાં મહાનરૂપ અને મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.

પ્રત્યેકાદત્ત અવયવો—અને શ્રી તેમજ પુણ્યની અંદરની સમગ્ર પ્રજનન શક્તિ અને તેના કાર્યમાં મદદ આપનાર અન્ય સમગ્ર અવયવોને પ્રગટમાં મુકનાર, આ મનસ્વિ અર્પાત મનમાંથી પેદા થનાર માનસિક શક્તિ એક મહાન અભિલાષી ક્રિયા દેવ છે.

ઉપરોક્ત પ્રાણી મારનાં અરિષ્ટો-માંસ પેદાઓ, સ્નાયુ સંયુક્ત-આ-તરણ-ઉશર, પશુ હ્રસ્વ-દોષ, શિશીસહસ્ત્રના અવયવો-પ્રજનનેન્દ્રિયના અવયવો, એમાં મર્મકલ્પ-ચેતી, વિશ્વકલ્પ-નિશ, ભગ, અંદોગ

જીવન પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

एकं वस्तु दिष्टा कर्तुं बहवः सन्ति यन्मित्र ।
धन्यो स मार एवैकं द्वयोरेक्यं करोति य ॥

આઈ શ્રી તેમજ પુરુષના સમગ્ર અવધવેનો સમાવેશ થાય છે. તેનો અને સમગ્ર જ્ઞાનેન્દ્રિયના સમૂહાપ આંખ-
નાક-શ્રાવણ-હૃદય અને મગ્ધક આદિ સમગ્ર અવધવે અને તેના મનોબાવે તથા સિધ્ધિઓ દ્વંદ્વમાં સમગ્ર
આત્મમનો-સંતિષ્ઠિ, શુદ્ધિ તેમજ ભાગ્યોક્તિ પર થતું નેનો અર્થાત્ આ પ્રેમભાવનો એક સરખો પ્રભાવ છે.
આમ દેવાવોજ આ પ્રેમ શુદ્ધિ દ્વારા પેદા થયેલી પ્રભાવ કષ્ટોગ્ધ સમગ્ર શારિરીક તેમજ માનસિક અવધવેનો
સદ્ભાવ થવાતું દર્શિતવર થાય છે. એ તેમ ન તદ્દં દોષ તેા દરેક સંતાનની અંદર જનનજનનીનાં બધા અવ-
ધવે અને બાવોનાં સારીસે થવાતી પ્રકટ થવાનો સંભવજ કષ્ટો રહે ? આટલા વાસ્તેજ પ્રેમભાવને મનોમૂ-
આમમ્મ: મનોજ આદિ શબ્દો દ્વારા જોવાવાતીમાં આવે છે એ વાત થવાર્થજ છે, સાર્થક છે-આપૂર્ણ છે.

શ્રી અને પુરુષ-પ્રમથ વર્તના સમગ્ર શારિરીક-માનસિક અને આધ્યાત્મિક સર્વ બાવોપર પ્રેમનું
સામાન્ય વર્તે છે અને એવા બાવો પૂર્ણપણે પ્રવર્તે રહેલા દોષ તેવીજ દશામાં એ સંતાનનો મર્માધાન સંસ્કાર
થાય છે તેની અંદાજ ઉપનિષદમાં દસા પ્રમાણે.

કેદાદદામ્ સંમયત્તિ દ્વદ્વાદધિજાયસે આત્મા ધૈ પૂણનામાસિ સંજીવ શરદઃ શતમ્ ॥
આદિ વિશુદ્ધિભાવે થવાતું થરીવાર્થ થાય છે.

પ્રેમાકર્ષણ અને એકતાનતા.

પ્રત્યેકપાદન ક્રિયા સમયે આ પ્રેમભાવને વશ જાત જનની વા' સી પુરુષ એ ને મનોભાવ-રૂપિ
ધર્મ કે આચાર વિચાર અથવા મંદસ્થ આદિ અવસ્થાનું સેવન કરે છે, તે તે ભાવ તદ્દુપેજ તેઓના સંયોગ
પ્રદર્શને આધીન થઈ મર્માધાન દ્વારા પેદા થનાર પ્રભામાં પણ સ્પષ્ટરૂપે બ્વજા થાય છે. આ આપણે પ્રત્યક્ષ
અનુભવથી સારી રીતે જાણીએ છીએ. બુદ્ધિ-બળ-વીર-સાદસ-ધૈર-સૌષ-સમા-લવા-મેત્રી-હસ્યા-આશૈવ્ય, આદિ
સર્વ ભાવો અને રથીતિઓ વિષે જે ને કંઈ જાણીતી અંદર જોવામાં આવે છે તે બધાનો આધાર, જનન-
જનનીની સંયોગ સમયની સ્થિતિ-પ્રેમભાવ-અને માનસિક અવસ્થા ઉપર મેટિ ભાવે અવધ'ની રહે છે. ઉત્પન્ન
થયેલ પ્રભ-તેને જનન આચનાર જનનજનનીના-મર્મે પાત્રજુ દરથી વખતના સર્વ ભાવોની સંપૂર્ણ ખાત્રી આપે
છે. દરેક પ્રભવની સારી તેમજ ખરાબ અવસ્થાના સુરેખરે મર્મરૂપ-બાળક ઉપર થાયા વિના રહેતા નથી. શ્રી
અને પુરુષનું-પ્રેમભાવના-મળન પ્રમાણને પરિણામે એકન થતું, એકન થતું કે સંયોગ થવો અથવા સર્વ શુદ્ધ
રીતે એકતાનતા થવી, એ પ્રત્યેકપાદન ક્રિયામાં મુખ્ય ભૂતરૂપ છે. આ ક્રિયાને આપણે સામાન્ય ભાષામાં મેયુન-એ
સંયોગ કહીએ છીએ. અને તેવી એકતાનતા કે સહુદયતાની દશાને પ્રવર્તવાનાર કે ઉત્પન્ન કરનાર પ્રેમભાવ કે
હામરૂપિતિ એજ એક વિશ્વકર્તાનું દેહથી મળજી શકે છે સી અને પુરુષ ઉભય, સ્વરૂપે મિલ્ન દોવા છતાં
પ્રેમનાં મળન આદર્શણી ઉભયનું શારિરીક સંયોગન, સર્વોચ્ચ આસ્થેયજી, પરસ્પરનું પ્રેમાસિંગન, સુંબત તેમજ
પ્રત્યેક અવધવની પ્રત્યેક અવધવ સાથે થતી ચેતના-મુખ સામે મુખ-નાસિકા સામે નાસિકા, એક સાથે બોધ
અને હૃદય સાથે હૃદય અને તેજ પ્રકારે અન્વાન્ય અવધવોની યજ્ઞ થતી સંચેતના, તદુપરાંત, વેરાભાવ અને
વર્તનમાં કે આચાર-વિચાર-શુદ્ધિ ભાગ્યની અને થરસ્વતા વિચારો-ભાવનાઓ અને સંદેહો આદિની પણ
એકવદા આદિ ભાવો અને રથીતિઓ, એજ દર્શાવે છે કે મેયુન અથવા સંયોગ એ હામરૂપિત દ્વારા મર્મવાવગમમાં
આવતી એક સોશી અદ્ભૂત, અઘોરિક અને મદામળન ક્રિયા મનોદશા છે કે જેના પ્રભાવથી કુરંત મિલ્ન સિન્ન
શુદ્ધકર્મ રતનાવગાળી બ્યક્તિને પણ પ્રેમના મળન પાસથી એકત કી, પ્રજનન ક્રિયાના મદાન માથે માટે એ

એ પ્રમાણે જિન સિન પ્રાણી એ પાતળા, બાજર તપાળા વગેરે એક દાવાથી. એરુદાને પ્રાપ્ત ન થતાં એકદન પાતળાં એક બીજીથી તદ્દન અલગ મળવા વગર તરી રહે છે, તેમ પ્રમાણે પૂર્ણ રેનેડ અથવા પ્રેમ ભાર રહિત દમ્પતીથી પેદા થયેલ પ્રજામાં પણ સ્વભાવ અને ચારિત્ર્ય આદિની વિચિત્રતા એવામાં આવે છે. એક વારં વરુદિતિએનું પ્રાણસ્થ-પુરુષમાં દેવ, અને સ્ત્રીમાં તેવા સાવો તદ્દત મંદ હોય, તો તેવા સંયોગથી પેદા થનાર બાળકમાં થતું તેવાજ ભાવો મિશ્રરૂપે એવામાં આવે છે. આવી રીતે પેદા થયેલ સંતાન તદ્દન અપૂર્ણ, સામ્યવાસ્થાદીન, હામ્યત્વસાન દીન, નિરનેદ, આચાર વિચારની વિરૂધ્ધ, ભાવનાવાળી અને વિચિત્ર સ્વભાવનાજ એવામાં આવે છે. ગુણ કર્મ સ્વભાવમાં ઉપર પ્રમાણે વિચિત્રતા હોવા ઉપરાંત, સારી સંખ્યિતમાં પણ તેવાજ પ્રદારની વિચિત્રતાવાળી જન્મે છે. પણ જ્યાં પરસ્પરને પૂર્ણ પ્રેમભાવ વધા વિશુદ્ધ હામ્યત્વ ધર્મની પ્રબળ મનીષી સમયન ગુણ કર્મશીલતામાં સી પ્રાર્થ, સંયુક્ત ધર્મેમાં હોય ત્યાં- પેદા થનાર પ્રજા, માતૃપિતાઓથી પણ ઉત્તરોત્તર અધિક ઉત્કૃષ્ટ ગુણવાળી જન્મ પામે છે.

ડૉ. એ. કોસ. ફાઉન્ડર પોતાના મન “*History of Creative Science*” માં એક સ્થળે. આવા એક પ્રસંગનું વર્ણન આપતા જણાવે છે કે “એક વખતે એક સાધારણ સ્થિતિનાં કેપાતાં સ્ત્રી પુરુષનું યુગલ પોતાના બાળકને લઈ મારી પાસે આવ્યું. મને જોતાં જ રાંધેલું એક સાધારણ સ્થિતિના માતૃપિતા દ્રશ્ય થતા હતા બાળકને જન્મ થયે તેમ સંભવે મારી સ્ત્રીને પણ આ બાળક જોઈ અત્યંત મોહ પેદા થયો. અને પરિણામે અમે તે દમ્પતીના રેનેડભાવ સંબંધી પુચ્છા કરવાની શરૂઆત કરી. પુછતાં જણાવે કે તેઓ જન્મે. પ્રથમથીજ રેનેડની ખતમ જાવન મનીષીથી સંયુક્ત થયેલા છે, અને તેઓ વચ્ચે આજ દિવસ સુધીમાં કહી પણ કેંદ્ર કે દોરે વાગ્ય કે હામ્યત્વની સિદ્ધિતા થયોના વખત કહી પણ જણાવે નથી તેઓ વચ્ચે પૂર્ણ પ્રેમભાવ અને હામ્યત્વ રેનેડની પવિત્ર લાગણી પૂર્ણ, ખલે હમેશા મર્ત્તિ રહેવ છે તેઓના સ્વભાવમાં પણ પરસ્પરનું પૂર્ણ સામ્ય જાળવણ રહેલું છે અને એ બધી સ્થિતિ અને વાસ્તવજ્ઞ આ સત્તાવ એક દેવી પુષ્પ છે ” આ જતાત સંસર્ગી અમારા મનને એ સ્થલ થયું છે કે “ઓ અને પુરુષના પરસ્પરના રેનેડભાવ અને હામ્યત્વ વૃત્તિના જાવને પ્રવૃત્ત કરાવનાર કોઈપણ પ્રવૃત્ત પ્રમાણ હોય તો તેઓનું અવતરન છે. પેદા થયેલ બાળક, જેમ પ્રેમની ઉત્કૃષ્ટ દશાને દર્શાવે છે, તેમ પ્રમાણે પરસ્પરના પ્રેમભાવની અસંતુષ્ટ કે વિદૂત હાલતનું પણ તેઓનું સ્વભાવ દર્શન આપે છે. હાજુ જ્યારે સ્ત્રી પુરુષ જાનેના ગુણ કર્મ સ્વભાવનું મિશ્રણ થયાવત્ થયેલું હોય નથી ત્યારે તેવા અસંપૂર્ણ મિશ્રણથી પેદા થયેલ પ્રજા પણ તેવીજ અપૂર્ણ ભાવનાઓ વાળીજ જન્મ પામે છે. પેદાશર આવી પ્રજામાં ખાસ જ્યારે પુલાવો-કે પુરુષના ગુણો વધારે પ્રમાણમાં હોય છે ત્યારે તેવી પ્રજા સ્વભાવે હોડા, આમઢી, હઠી, આપણું, સત્તાને ખાસ ચાહનાર, આદિ. પુલાવોના અતિચોગવાળી જન્મે છે પણ જ્યારે માત્ર સ્ત્રી વર્તમાન જ ગુણો પ્રાધાન્યપૂર્ણ ઉતરેલા હોય તો તેવી પ્રજા—નકાવ, વિનય, વિવેક, પારિત્ય અર્થ, પ્રેમ, દયા, કાળુ, મિત્રણપણું આદિ નકા જાવેજ પ્રબળથત્તે એવામાં આવે છે પણ ઉત્સાહ, ધેય સૌભ, સાદસ, અર્થતા આદિ પુરુષ જાવેજની ખામી રહી જાય છે. પણ એ સ્ત્રી અને પુરુષ જાનેના જાવેજ પૂર્ણ પ્રેમભાવને પ્રતિષ્ઠે એ થયાવત્ નિશ્ચય થયું હોય, તો તેથી પેદા થનાર પ્રજામાં મેળાણ પ્રવૃત્તિની નુત્તા કે સ્ત્રી રહેવા થ જતી નથી. સંપૂર્ણ પ્રેમભાવથી પ્રેમકા પાળી, હવ સર્વધર્મના એકાયા પાળી, વિશુદ્ધ હામ્યત્વ ધર્મની જાવના દ્વારા, ઉત્કૃષ્ટ પ્રદારની પ્રજા પેદા કરવી એ કુદરતનો મહાન અને સૌથી યુગ્મ હરેલ છે અને આ રહેશે જ ધ્યાનત્વ પુરિ કરવા માટે પ્રેમભાવ-પ્રમળ રેનેડવૃત્તિ, એજ કુદરતનું સૌથી પ્રબળ શસ્ત્ર છે. આ પ્રેમભાવ સારી-મ જ અને મનના સર્વ જાવેને મહત્ત હવાના રુગમ સાધનો યુગ્મ-આણુ નનુઓનાં અને પ્રવૃત્તિ દુકર્મ માનસ ચંચલ મનસ તેમજ સારી ચંચલ જન્મ જાવનાર યુગ્મ સાધન છે સારીના બુદ્ધિબુદ્ધિ અવરોને જેમ તે જન્મ આપનાર છે, તેમ પ્રજાને ચરહની અદરના માનસિક જાવો, વૃત્તિઓ અને હામ્યત્વો તથા સક્રિયો વિરોધનાં અવરોને પણ નુકાવિક પ્રમાણમાં તેમજ પ્રબળ અથવા નિર્બળ હાલતમાં જન્મ આપનાર પણ એજ પ્રેમ વિદુત્તપ્રવૃત્તિ છે. મનુષ્યની જ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓ અને તેવા અવરો તથા કામનો, તેની સર્વ સામાજિક લાગણીઓ અને તેના સાધનો, તથા મનુષ્યની અદરના માનસિક અવરો, તેની ઉત્કર્ષ વૃત્તિઓ અને તેનાં સમય જાવો, તેની સંદર્ભી માવિલ્લ પદાવક સંપત્તિઓ અને તેમાં સમય મેં અથવા વેચપુદ્ગ જાવો,

ઉદ્દેશથી ઐક્ય સ્વરૂપે સ્થિત કરી પ્રતોષાદન ક્રિયારૂપ આધર્મપૂર્ણ હાર્થ કરવા માટે થાય છે. મન, વાણી અને ક્રિયાની સમગ્ર પ્રવૃત્તિની આવી એકતાનતાને યોગનાર કે જન્મ આપનાર વિચારમાં એવી એકપક્ષ ગ્રામ્ય વૃત્તિ નથી કે જેની દુષ્કર્તા આ પ્રમદેવ પ્રેરીત પ્રેમભાવના અદ્ભુત હાર્થ સાથે ચક્રિયીત પ્રમાણમાં પણ થઈ શકે. ■ જ્યોત્ પ્રેમભાવના અલૌકિક સામર્થ્યોત્તમ પ્રતાપ છે. પ્રેમી ગુણવત્તું હાલવું-માલવું-માલું, નાચવું, પહેરવું, ઝોલવું, ઘોલવું આદિ સર્વ કાવો અને ક્રિયાઓનાં દુરમ થવી સંપૂર્ણ સામ્યતાનું દર્શન પણ, પ્રેમભાવના મળળ પ્રતાપ નેત્ર સુચવે છે. સહૃદયતાનોજ એ બધી પ્રતાપ છે. અગ્નિ-ગ્નના સ્નેહના પ્રળ સુતથી બધાએજ દંપતીની પરસ્પરની અતિ પણ એટલી બધી નિયમબદ્ધ, હાલવું અને સરળા યજ્ઞકાવણી હોય ■ કે તેઓની અતિ તેઓના હૃદયની અન્તરગત સ્થિતિને વચર બોલે સ્વદેહ કરે છે બલે કેમ એક આત્મા કલ્પના શરિરમાંથી એકજ રૂપે સર્વ અતિનો સંચાર કરી ન શકે હોય ? એજ બળે પ્રેમીયુગલના કાવો જોવામાં આવે છે. જિન જિન પાત્રની અંદર કશેવ રંગીન જળ એકત્ર કરવાથી, એવી રીતે બંને જળ અને તેના રંગ એકત્ર થઈ એક સમાન રૂપ-રંગ અને ધર્મને પ્રાપ્ત કરી, સંપૂર્ણ એકત્વતાને પામે છે. તેજ પ્રમાણે પ્રેમના પ્રળ પ્રવાહથી ને સ્ત્રી અને પુરુષ ॥ હૃદયયુગલો (માનસિક અને શારિરિક) ' સમાપો હૃદયાનિ વઃ ' એ વૈદિક ઉદ્ધાંત પ્રમાણે જ્યારે એક ધ્યાન એક મન અને એક વાણી અને વિચારની અવસ્થાને પ્રેમવશ થઈ પામે છે, ધારણ કરે છે, ત્યારે આવા સ્ત્રી પુરુષો હથેલાં સાથે રહેવા માને છે. વિશેષ કરી પણ સદન કરી સત્તા નથી. વિશેષ થતા બલે કેમ તેઓના હૃદય વિરહાગ્નિથી જ્વલે થઈ બિદ્યું થતા હોય નહિ એવું જણાય છે. પણ પુનઃ પ્રેમપ્ર થતા હૃદયમાં આનંદોત્થવ રૂપ વર્ષા પ્રવર્તે રહે છે. કારણપણાત્ પ્રેમીઓ વમે તેરહા ફર થયા હોય છતા પણ પ્રેમની પ્રળ દોરીથી એઓ સદ્ગત થયેલા હોય છે, તેઓ આસ્પદસ એક બીજની સમીપગત છે એમ મનાવવા કે માની રોવા પ્રેમાય છે. હબરો માલના અનુરૂપી ફર થયેલા સ્નેહીઓના હૃદય પણ એક બીજના ગુણદુષ્કર્મ બાજ થઈ સમાન ભાવને અનુભવી શકે છે. સંપૂર્ણ અને એક રસ પ્રેમના કિંવ પ્રમાણવત્ એ એક કિંવ પરિણામ છે.

ઉપર દર્શાવેલ પ્રેમના પરિણામોસાર, એ સ્ત્રી પુરુષોના મન, વાણી આત્મા અને તેની બધી જિંવ શરિરોમાં જ્યારે સંપૂર્ણપણે એકતાને પામેલ હોય છે અને દરેક વૃત્તિ, કાવણી કે શક્તિ જ્યારે તેવા પ્રળ પ્રેમ ભાવની અસરથી સંપૂર્ણતયા અને વચાગ્રામ્ય રીતે પ્રેમધેવ હોય છે, તેથીજ સ્થિતિમાં જન્મી સ્થિત થયેલ સંતાન વા મન, જનક જનનીની સમગ્ર કાનૂષ ભાવનાઓથી હૃદય-સમાન ગુણ દર્શીકલાથી તથા જનક જનનીના સર્વ કાવોને યથાવત્ પ્રદર્શિત કરનાર પ્રુણ અને મર્યોથી સંયુક્ત થઈનેજ જન્મે છે આવા પ્રેમ ભાવથી સંયુક્ત થયેલા સ્ત્રી પુરુષોનાં જાન સંજલો અને તેરહા પ્રેમથી વાણીયે પ્રેમભાવે અને પ્રગતિમાં મુકાયેલ સર્વ પ્રજનન અવધેના, પ્રમદેવના જિંવ પ્રજાવને વડ ચર્તિ-પ્રજનન કાર્યની મદાન પ્રવૃત્તિમાં જ્યારે થોભય છે ત્યારે હૃદયના મદાન ઉદ્દેશને પૂર્ણ કરવા સમર્થ થાય છે. પ્રતોષાદક ક્રિયાપર પ્રેમવત્ કેરલું પ્રળ સામાન્ય છે તે ઉપરાંત વિવેચનથી કેટલેક અંશે સ્પષ્ટ થયે સહૃદયતા અને સંપૂર્ણ એકત્વતા-એ પ્રતોષાદન માટે મુખ્ય અવધેની હતા છે. હૃદયની એકત્વતા અને પ્રળ પ્રેમભાવનાથી પોતાની સત્તી પેદા કરેથી હોય છે. તેઓની સદગી સમાન ગુણ કર્મ શીકે માતાપિતા સદસ નહિ કિંવ તે જન્મેલા હતા પણ હંધ જુઓમાં વિરોધતા ધરાવનારી અસિદ્ધિદાતા તથા આર્થિક અને પ્રિયાર તથા નેચનદાતાયક હોય છે, અને તેવું કારણ પ્રતોષાદક્રિયા સમયે ઉચ્ચ સ્ત્રી પુરુષના હૃદયની સંપૂર્ણ એકત્વતાનું એ પરિણામ છે પણ જ્યાં સ્ત્રી અને પુરુષના આચાર, વિચાર અને મનોભાવ વગેરે વર્તન આદિ જિન જિન પ્રકારના એક બીજની તરફ વિરુદ્ધ, અપૂર્ણ અને હૃદયના યોગતા વચરનાં હોય છે, ત્યાં ત્યાં પ્રેમભાવની પણ તેરહા અંશે જામી હોય છે અને તેને પ્રતાપે સંચાલ ધર્મમાં ન્યૂનતા કે જામી રૂપ જણાય છે. પરિણામે કલ્પન થયેલ પ્રજા પત્તે તે પ્રકારની ન્યૂનતા-ભેદ, પેશિય અને વિરહતા આદિ કારોનાથી સ્વદે અવધેકલામાં આવે છે એટલુંજ નહિ પણ સંજોય ધર્મ માટે સંયુક્ત થનાર સ્ત્રી પુરુષોના ગુણ સુગ્રાથ કરતાં પણ અનેક ગુણ ઉતરથી નિવડે છે આરણ વાસ્તેજ મનુષ્યદાશને મનુષ્યુતિમાં મળે છે.

ત્રતપૈઃ ક્ષિપિયાદૈસ્તમામ્ભવતિ પ્રજા ।

મનુસ્મૃતિ ।

એ પ્રમાણે શિલ્પ શિલ્પ પ્રવરની એ માતૃભા, જાગૃત તપાસના વગર મિલકત કરવાથી એકસદાને માત્ર ન થતાં, એકત્વન પામતા એક જીવથી તદ્દન અલગ મન્યા વગર તરી રહે છે, તેજ પ્રમાણે પૂર્ણ રોહ અથવા પ્રેમ જાગરુદિત દમ્પતીથી પેદા થયેલ પ્રવરનાં પશુ સ્વભાવ અને આદિય આદિની વિચિત્રતા એવામાં આવે છે. એક તરફ પશુવૃત્તિઓનું પ્રાણત્વ-પુરુષમાં હોય, અને સ્ત્રીમાં તેવા જાગે તદ્દન મંદ હોય, તો તેવા સંયોગથી પેદા થનાર બાળકમાં પણ તેવાજ જાગે મિશ્રરૂપે એવામાં આવે છે. આવી રીતે પેદા થયેલ સંતતિ તદ્દન અપૂર્ણ, સામ્યવસ્થાહીન, સામ્યત્વજ્ઞાન હીન, નિરોહ, આચાર વિચારની વિરૂધ્ધ, ભાવનાવાળી અને વિચિત્ર સ્વભાવનાં એવામાં આવે છે. ગુણ કર્મ સ્વભાવમાં ઉપર પ્રમાણે વિચિત્રતા હોવા ઉપરાંત, શરીર સમ્પત્તિમાં પણ તેવાજ પ્રવરની વિચિત્રતાવાળી જન્મે છે. પશુ જ્યાં પરસ્પરને પૂર્ણ પ્રેમભાવ વધા વિશ્વક દામ્પત્ય ધર્મની પ્રબળ સ્ત્રીથી સમ્પાન ગુણ કર્મરીશ્મિવાળાં સ્ત્રી પુરુષો, સંયુક્ત થયેલાં હોય ત્યાં પેદા થનાર પ્રવર, માતૃપિતાઓથી પણ ઉત્તરોત્તર અધિક ઉત્કૃષ્ટ ગુણવાળી જન્મ પામે છે.

ડૉ. જો. જોસ. ફાઉલર પોતાના ગ્રન્થ "Social or Creative Science" માં એક સ્થળે આવા એક પ્રસંગનું વર્ણન આપતાં જણાવે છે કે "એક વખતે એક સાધારણ સ્થિતિનાં દેખાતાં સ્ત્રી પુરુષનું યુગલ પોતાના બાળકને કદાચારી પાસે આપ્યું. અને એમાંથી એક દેખાતાં સાધારણ સ્થિતિના માતૃપિતા દ્વારા આવા ઉત્તમ બાળકનો જન્મ થયો કેમ સંજોગે શરીર સ્ત્રીને પણ આ બાળક એક અત્યંત મોહ પેદા થયો. અને પરિણામે અમે તે દમ્પતીના સ્નેહભાવ સંબંધી પુચ્છ કરવાની શરૂઆત કરી. પુછતાં જણાવ્યું કે તેઓ બન્ને પ્રેમથીજ સ્નેહની પામ જાગૃત પ્રતીતી સહુકત થયેલા છે; અને તેઓ વચ્ચે આજ રિવસ સુધીમાં ફરી પણ કદુ કે કોર વાઘ કે કાગળીની સિવિલતા થવાનો વખત ફરી પણ આવ્યો નથી તેઓ વચ્ચે પૂર્ણ પ્રેમભાવ અને દામ્પત્ય સ્નેહની પવિત્ર કાગળી પૂર્ણ, જ્યે હમેશા પ્રવર્તે રહેવ છે તેમના સ્વભાવમાં પણ પરસ્પરનું પૂર્ણ સામ્ય જળવાઈ રહેલું છે અને એ બધી રિથિત અને ભાવોનું આ સતત એક દેવી પુષ્પ છે." આ જુદાંત સાક્ષી અમારા મનને એ સ્પષ્ટ થયું છે કે "સ્ત્રી અને પુરુષના પરસ્પરના સ્નેહભાવ અને દામ્પત્ય જ્ઞાનના જાગૃત પ્રત્યક્ષ દર્શાવે છે, તેજ પ્રમાણે પરસ્પરના પ્રેમભાવની અસંતુષ્ટ કે વિરૂદ્ધ હાલતનું પણ તેટલું જ સ્પષ્ટ દર્શન આપે છે. કારણ જ્યારે સ્ત્રી પુરુષ બન્નેના ગુણ કર્મ સ્વભાવનું નિમિત્ત થયાવતુ થયેલું હોય નથી ત્યારે તેવા અસંપૂર્ણ નિમિત્તથી પેદા થયેલ પ્રવર પણ તેવીજ અપૂર્ણ ભાવનાઓ વાળીજ જન્મ પામે છે. કેટલીકવાર આવી પ્રભામાં ખાસ જ્યારે પુરુષના-કે પુરુષના કુણા જ્યારે પ્રમાણમાં હોય છે ત્યારે તેવી પ્રભા સ્વભાવે કોર, આમળી, હાડી, આપણ, સત્તાને ખાસ આદરનાર, આદિ. પુરુષોના અવિચોગવાળી જન્મે છે. પણ જ્યારે માત્ર સ્ત્રી તરફના જ શુભે પ્રાધાન્યપણે જતરેવા દેવ તો તેવી પ્રભા-નિરૂપ, નિરૂપ, વિરૂદ્ધ, પામિક અર્થ, પ્રેમ, કથા, કથા, બિરુદ્ધપણ આદિ નજ આવેજ પ્રબળપણે એવામાં આવે છે. પણ ઉત્કૃષ્ટ, ધેમે સોચ, સાદચ, અર્થતા આદિ પુરુષ જાગૃતી ખામી રહી જાય છે પણ જો સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેના ભાવોનું જન્મ પ્રેમભાવને પ્રભાવે છે થયાવતુ નિમિત્ત થયું હોય, તો તેથી પેદા થનાર પ્રભા કદાચ પ્રવરની ન્યૂનતા કે કંઈ રહેવા પામતી નથી. સંપૂર્ણ પ્રેમભાવથી પ્રેમશા પામી, લગ્ન સંબંધમાં પ્રેમશા પામી, વિશ્વક દામ્પત્ય ધર્મની ભાવના કાગ, ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની પ્રભા પેદા કરવી એ ઉત્તરોત્તર મહાન અને સોચી મુશ્કેલ વહે છે અને આ રહેલી થયાવતુ પુરુષ કથા મારે પ્રેમભાવ-પ્રભાવ સ્નેહવૃત્તિ, એજ કુદરતનું જોયી પ્રબળ સન્ન છે. આ પ્રેમભાવ શરીર-મ જ અને મનના સર્વ ભાવોને મહત્ત કરનારા રમ્ય સાધનો ગુણ-પ્રાણ ન્યૂનતાઓ અને- પ્રવોહી દુઃક-ખાનસ થઈજ મરતક તેમજ સદીર થઈજ જન્મ આપનાર મુખ્ય સાધન છે: શરીરના જુદાજુદા અંગોને જેમ તે જન્મ આપનાર છે, તેજ પ્રમાણે મરતકની અદલા માનસિક જાગૃત, જ્ઞાન અને કાગળીઓ તથા સંસ્કૃતિ વિગેરેના અવયવોને પણ ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં તેમજ પ્રબળ અથવા નિર્બળ હાલતમાં જન્મ આપનાર પણ એજ પ્રેમ વિરુદ્ધ-પ્રવર છે. મનુષ્યની "આત્મરૂપક જ્ઞાન અને તેના અવયવો તથા સાધનો, તેની સર્વ સામાનિક કાગળીઓ અને તેનાં સાધનો, તથા પ્રજાની અંદરના માનસિક અવયવો, તેની ઉત્કૃષ્ટ જ્ઞાન અને તેનાં સમય જાગૃત, તેની આંદરની માનસિક થયાવક સંસ્કૃતિ અને તેનાં સમય મંદ અથવા મેગયુત જાગૃત,

તેની નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓ અને તે દ્વારા થતા આચાર વિચાર અને ચારિત્ર્ય આદિના અનેક ફેરફારો, તથા તેની અવલોકન સંહિતઓ, બુદ્ધિસંમિતિઓ, સાહિત્ય સર્જનો આદિના સમગ્ર ક્ષાત્રો અને પ્રદેશો ઉપર મનુષ્યની આ પ્રેમ વિદ્યુતનો પ્રજ્વળ પ્રભાવ છે. દુઃશામા મનુષ્યના સ્વૂપ તેમજ સૂક્ષ્મ જીવનના સાધનોરૂપ સમગ્ર પ્રદેશોને પેદા કરવા, એ જન્મ તેજુ સર્વ છે, તે પ્રમાણે એ સર્વ ઋષોને પોથી સુસંહિત રાખી સંપૂર્ણ કરવા એ પણ એજ વૃત્તિનું મુખ્ય સર્વ છે. આમ હોવાથી મનુષ્યના સમગ્ર જીવનપર આ પ્રેમભાવનો બીજો કોઈપણ વૃત્તિ કરતા અત્યંત પ્રભાવ પડે છે.

“જીવન સદસ્ય” નામના આ ગ્રંથનો આ ત્રીજો પ્રમુખગા, મનુષ્યની પ્રત્યેક રાત્રિ-શાગળી અથવા વૃત્તિ ઉપર આ પ્રેમ ભાવના પ્રજ્વળ મહા અથવા સામાન્ય વેગથી કેવા કેવા પ્રકારની છંદ્ર અથવા અનિષ્ઠ અસરો થાય છે અને તેના પ્રભાવથી લાગણીઓ, વૃત્તિઓ, સંમિતિઓ અને ભાવનાઓ વિગેરેના ન્યૂનાધિક અનેક ફેરફારોને લીધે મનુષ્યનું જીવન, ચારિત્ર્ય કે વર્તન કેવા કેવા પ્રકારનું બને છે, તેનું દુઃશામા દિગ્દર્શન કરાવવું એ આ ત્રીજા પ્રકરણનો મુખ્ય ઉદ્દેશ. જેથી હવે જાણીતા પુષ્કોભા તે નિશ્ચયનું દુઃશામા કમચાર વર્ણન આપવામાં આવશે. ખાસ કરી અગાઉના અને પ્રકરણોમાં વર્ણવવામાં આવેલ, અન્યની અંદરના માનસિક અવધાનોના ફેરફાર સ્વધર્મને ધ્યાનમાં રાખી, આ વિષયનું પ્રતિપાદન કરવાનું વધારે અવગુણ પડે તેમ હોવાથી આ પ્રકરણનું બધું વર્ણન એ પ્રમાણે આપવામાં આવેલ છે. મનુષ્યના મનની સર્વ વૃત્તિઓમાં આત્મસૂક્ષ્મ વૃત્તિઓનો સંપૂર્ણ સર્વથી પહેલા અગલ ધારા છે, માટે તેજ સમૂહની અંદર ચોળવામાં આવેલી વૃત્તિઓ પર, પ્રેમભાવનો પ્રભાવ કેવા પ્રકારે અને કેટલા પ્રમાણમાં પડે છે તેનું વર્ણન સૌથી પ્રથમ કરીશું.

૧. જીવિયા અને તેના અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

જીવિયા—જીવન ધારણ કરી રાખવાનો ઇચ્છા, આદેશની સરફા આ પ્રાણી માનવી સૌથી પ્રજ્વળ વૃત્તિ છે તેના પ્રતાપથીજ મનુષ્ય દુઃખ, શોક, બધ અને મરણને શાલુ. થતા-અનેક પ્રકારની મુશીબતોને સહન કરીને પણ જીવનને ધારણ કરી રહે છે. સ્નેહીઓ દરેકના સદજીવન ચાલવાનું જમારું પસંદ કરે છે. કારણ, પ્રેમમુગ્ધ સદ જીવન દ્વારા-પરસ્પરની દુઃખવિધાને અનેક રીતે મુખ સતેષ આલેખ અને આનંદ આદિ પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રેમી સૌ પુરોષ એમનતામાં મજા પાડે અને માટે સ્નેહની રક્ષાતંત્ર પ્રવૃત્તિને વરા ધણ, પ્રાણાધાર, પ્રાણેશ, પ્રાણરિયા, પ્રાણવંશના, જીવનાધાર, પ્રાણપતિ આદિ સંબંધોના પ્રતીકો કરે છે. એ બધી પ્રવૃત્તિ સ્નેહની સ્વાભાવિક દશાનુજ પશ્ચિમ છે. મનુષ્ય મરીશમાં પ્રાણરૂપ જીવનને ધારણ કરી રક્ષણ અને પોષણ આપનાર-પ્રાણીના મુખ્ય આધાર રૂપ, ખાસ એ પ્રદેશો છે. હૃદય અને ફેફસાં—આ અવયવોને પ્રાણાવ-રૂપો કહેવામાં આવે છે. આ ઉપરાંત મરતલની અંદરનો પ્રાણરૂપીય પ્રદેશ પણ એક અગ્રણ્ય પ્રકારનું સર્વ આપણા જીવનમાં ભળે છે. સ્નેહીઓ ભણે પરસ્પરને એમનતામાં પ્રેમના સ્વાભાવિક આદેશથી આકર્ષી પૂર્ણ પ્રેમભાવની ભેડે છે અથવા આવડે છે, ત્યારે તેઓ પરસ્પરનું આવિચન, આ હૃદય અને ફેફસાંના સ્થાનમાં ખાસ વિશેષ પ્રમાણમાં થાય છે તેઓ આલેખણ આ સ્થાનમાં જનુજ ધનિષ્ઠ રૂપે પ્રવેશે છે. મરતલ અને હૃદય ડુંબડે છે એક કરી નામવાની એ અવયવ ત્રિયા દોષ નહીં એમ સ્પષ્ટ ભણાય છે. પૂર્ણ સ્નેહભાવની એજ ખરેખર સ્વાર્થ વિવિધ છે. પ્રેમની પચાસાણી એ સ્વાભાવિક પશ્ચિમ છે. હૃદયગો, ચાર્તીઓ નાહો, અને હિનેમાં વિગેરેના ડુંબે, આવા મધુર પ્રસ અને દર્શનના ખાદ્ય અનેકવાર ભોળામાં આવેલા દોષ છે. આવા આલેખણ વખતે હૃદયમાંથી રૂધિરનો પ્રવાહ પ્રજ્વળ વેગથી વહેવા લાગે છે. ફેફસાંઓની અંદર પણ ગદિનો સત્તાર થતા શ્વાસપ્રવાસની અવિરતા થવા લાગે છે. પશ્ચિમને હૃદય અને ફેફસાં વચ્ચે એમથી સર્વ કરવા ભાગે છે. મુખ માઠ, એકા અને નયન આદિ સ્થાનો પર પ્રેમની લાલીમાં પ્રસરવા લાગે છે અને સમગ્ર શરીરમાં રૂધિરના પ્રવાહો પ્રજ્વળવળે વહેતા જમણી સમગ્ર ગાત્રિક અને માનસિક જીવનમાં અવગુણ ફેરફારો માટે છે. આ હૃદયમાંની અંદર થતા અગ્રણ્ય અધા ફેફસો, મનુષ્યની દુઃખવિધાને અનેક રીતે કરતી-નનિ આસ-પુષ્કળાને છે. જીવન પર

પ્રેમનો આદેશ પ્રભાવ છે.

પણ એવો પ્રેમભાવનો નિરાશ થયેલાં-અથવા આશામાં કે આનંદમાં થયેલાં દોષ છે કે ધેરમાં
 યદ્ય પ્રેમની પવિત્ર અને અપ્રતિમ પ્રતિમાઓથી-નિયુક્ત થયેલા દોષ છે, તેઓનાં છાન, ખરેખર ખાસાં હેર
 એવાં થઈ પડે છે. તેવાઓને મરણ પછાદે પ્રિયદર લાગે છે. “ દને છપીને શું કરશું ” આવા ઉદ્ઘાસે દમરોમાં
 મુખમાંથી નિકળ્યા કરે છે. પ્રતિજ્ઞા મૃત્યુની જ સાદ જોઈ કરે છે. અનેકવાર દુઃખ યોગ અને વ્યાધુવદા તથા
 સંતાપને વશ થઈ, આપણા પત્ન કરી બેઠે છે. અનેક સ્ત્રીઓએ આવી રીતે આપણા દર્શનાં અનેક કૃષ્ણોએ
 આપણી પામે મોહાદ છે. પેશનામાં અનેકવાર એવાં વર્ણનો વાંચીએ છીએ-પ્રેમના અતિ પ્રળય વેર્ષને લીધે
 આનાં પરિણામો આવે છે, ત્યારે કેટલાક લોકો તેવી દયામાં ખુશી ખુશીને પણ મરે છે. પ્રેમમાં નિરાશ થવાનું
 એટલું બધું ભયંકર પરિણામ છે અને તથા આમ નથી બનતું-ત્યાં પણ પારી પીરી-માંદગી અને રોમ આદિ
 દોષ મૃત્યુને સરજી થવાનાં તો અનેક દૃષ્ટાંતો બને છે. આ શું થોડું દુઃખ ! ! ! પણ ત્યાં પ્રેમની આશાનાં
 કાંખા અંકુરો પણ દુરૂપ થતા દોષ ત્યાં મનુષ્યો ભય, મોત, ભૂત, પ્રેત કે પિતામહ અને એવી બીજી અનેક આફતોની
 પણ સામા થઈ, તરી નહ કે તેની પરવાર દર્શાવના મનોબલ માન્યો લીધાંયુ, ‘આદેવ્ય, આનંદ-સુખ અને
 સત્તાપ પ્રાપ્ત કરી, છવનને મુખી બનાવી સહે છે: દુઃકામાં પ્રેમના પ્રળય પ્રજાવતી અસર, આપણી છછ-
 વિશાને થઈ અનેક પ્રદાદે થાય છે, એ ઉપરના વર્ણનથી વલન સ્પષ્ટ છે.

ખરી રીતે જોઈએ તો મહુખ અને પ્રાપ્તી માનના છવનની સરખાવળ મૂલ પ્રેમભાવમાંથીજ થાય
 છે; પ્રેમથી પ્રેમણેક ઉપલીઓન નવીન મળને સંજોગ ક્રિયા દ્વારા જન્મ આપે છે. એટલુંજ નહીં પણ એવા
 સંજોગ વખતે બનેલા સારીર અને મનની અંદર મર્ચર્ન રહેલ બધા લાભોનેજ, પોતાની પ્રભા ઉતારી જન્મ
 આપે છે. ખરું જોઈએ તો નવીન મળનું છવન એ માત્ર માતૃપિતાની પ્રેમ-સંચાર વખતની બધી દયાનું તારણ
 ચિત્રજ અથવા પ્રતિરૂતિ છે. તેઓનાં ‘આપેલાં હૃદય, મસ્તક, ફેંસા, ચક્ષોન્દ્રિયો અને માંસપેશીઓ તથા અદ્વિય
 સમુદાય આદિ સાધનો દ્વારાજ, નવીન પ્રગટ’ છવન બંધાય છે. દુઃકામાં છવન માનની સરખાવળ પ્રેમથી
 થાય છે.

એક વખતે મરણ પછાદી પર પડેલી કુંડુજ વસ્ત્ર અને પૂર્વ વાતચત્તવાવ યુગ્મ સ્ત્રીએ, પોતાની
 માંદગીની આખા અવસ્થામાં પોતાના પતિને ખુબ સમજાવીને હતું કે “ જુઓ તમે સંકુલિત થઈ રહેલો અને
 ઘોરોએને તમારાથી વિજીતાં નહિં જાણા; દુતો દર દમરોને મારે રત્ન મારું છું ” આવા સખ્તો, તે સ્ત્રી
 પોતે એમ નજીની હતી કે તેને મળી એ કે અલારે એમ યુગમાંથી “ હા ” હરેશે, પણ તેમ કરી સાચી નહી.
 “ છતાં પોતાના વાતચત્ત કાનથી પ્રળય છંખની પ્રેસાઈ, તેણે ઉપર પ્રમાણે પોતાની કબજા, પોતાના મુ મુના
 બિલાંના પછી પોતાના સ્વામી પામે જાણાવી. પણ તેના પતિએ જવાબ આપ્યો અને જણાવ્યું કે “ મારાથી
 બનશે ત્યાં મુખી તેમ કરીશ. ” આ જવાબ સંજોગી તે સ્ત્રી વલન નિરાશ થઈ અર્થ પુનઃ આરોગ્ય વગાની આસા
 પડી લાંબી, તેના હાથપગ લીધા અને હંડાકાર થઈ ગયા અને પોતાના આખરી પ્રયત્નમાં નિરાશ થતાં, તેણી
 ખુબ પાટી બાંધી હતી, “ એ તમે તેઓની સંજોગ નહિં કરો તો હું કરીશ. ” વાતચત્ત સ્નેહના આવા પ્રળય
 મનોવેષને પ્રેમ આધીન થઈ, પુનઃ નવજન્મને મારણ કરવ, સહિતવાન બની. તરતજ છવન રસના- પ્રવાહોને
 સરીરમાં જોશબર મનોબળથી વહેતા કર્યાં. એકદમ એક પછી એક ફેરફારો તેના સમગ્ર સરીરમાં થઈ થવા
 લાગ્યા. પરિણામે તે સાદ થઈ અને આખરે ત્યાં મુખી તેનાં છોડાએ પરવશાં ત્યાં મુખી બધાને સંકુલિત
 કુંડુજ વસ્ત્ર સાથે સખ્યા એટલુંજ નહીં, પણ સરીર સરખાના સંજોગમાં એક “ Melancholia ” “ સરીરને
 નકરો ” થઈ અનેક વર્ષો મુખી “ સ્ત્રી-જોડું આદેવ્ય ” એ વિષય પર વ્યાખ્યાનો આપ્યાં. પ્રેમ, વાતચત્ત
 સ્નેહ અને કુંડુજ વસ્ત્રોત્તરના લીધે વેગને આધીન થઈ મનોબળ અને રોહને પ્રાપ્ત કરી સમગ્ર છવનના પ્રજા-
 હોને તેણે લીધી જિંદગીનાં આશાપૂર્ણ હૃદયે વહેતા કર્યાં; આ શું પ્રેમભાવનો એક જશાય છે ! બધી વિમા
 કબજીઓ મનુષ્યના મનુષ્યોદય થતે જાને અનુક રક્ષ આપવાનું વચન આપે છે. ત્યારે પ્રેમભાવ અને
 સ્નેહ પૂર્ણ હૃદયના કબજો, એ જો અક જોશ પ્રકારેને રિમે છે, કે તે તો સમગ્ર છવનમાં મુખ માંદગ્ય અને
 આનંદઆદિ મહાન બરીસો આપી આપણા જન્મના પ્રાણેક કલ્પને સ્નેહપૂર્ણ અને મંચવમજ બતાવી નિર્વર
 સહવાયે વહેતાં રાખે છે. પ્રેમભાવનો કલ્પિતવાની જીન પર રાશ જીં ઓછા પ્રભાવ છે !

૨-૩. ક્રુધા, વિપાસા અને પાચન શક્તિનાં અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

પ્રેમભાવની સાથે આપણા જાનપાન અને જાનનશક્તિના સર્વ આનંદો પણ ખાસ પ્રકારના સંબંધો ધરાવે છે. તેથી તે સંબંધોને પણ વધાવતું સમજાવવાની ખાસ જરૂર છે. પ્રેમપૂર્ણ હૃદયે સારી સારી વસ્તુઓને કરવામાં આવતો ઉપયોગ, અનુપમ સંતોષ, સુખ, આનંદ અને પરિણામે શાન્તિ આપે છે. જેમ પ્રેમ વિશેષ તેમ આનંદ પણ વિશેષ એ આપણે " સળીનીનાં ઘોર અને ભજવાન રામવંદન " તથા " વિદુરજનો ભાષ " અને મદાપુરણ કૃષ્ણના દહાન્તથી સારી રીતે અણીએ છીએ. પ્રેમીના સહવાસમાં, સુખી લાખરી પણ મહુર અને મિષ્ટ થેલા કરતાં પણ વધારે આનંદ આપે છે. ન્યારે અનેક પ્રકારના ઉત્તેજિતતા પદ્ધતિઓ પણ એ સ્નેહહીન હૃદયથી વિરસવામાં આવેલ હોય તે તે તદ્દન ફીકાં અને નિરસ લાગે છે. અટકું નહીં પણ, તે કોઈ રીતે સંતોષ સુખ કે આનંદ આપનાર પરિણામને પામતાં નથી. પણ પ્રેમની જાવન અસરથી વિરસાથે સંભળત શુભ પરિણામને પામી, બધી શુભ લાગણીઓને પ્રદીપ્ત કરવામાં ઘણાજ ઉત્તમ પ્રકારનો ભાગ ભજવે છે. તેને પરિણામે મન અનેક પ્રકારના સુખાનુભવ કરે છે. આવી રીતના સુખાનુભવ દ્વારા સરીસતા દરેક અવયવને પણ સંતોષ મળે છે અને નિયમીત રીતે પોતાનું કાર્ય કરવા પ્રવર્તે છે. પરિણામે આપણી પચનેન્દ્રિયાના અવયવો અને તેના પર સામાન્ય યજ્ઞાવનાર ક્રુધા અને વિપાસા શક્તિના મરુતકની અંકુશ અવયવો પર પણ તેની બહુજ સારી ઠંડી અને લાલસાઈ અસર થાય છે. અને દરેક શક્તિ તથા અવયવનો આનંદ ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિગત થવાથી, સતોતરપ રક્ત, માંસ, શેક અસ્થિ, મજ્જા અને શુક્ર આદિ પાત્રોમાં અને જ્ઞાન તત્ત્વ તથા ક્રિયાતત્ત્વોના નિબિડ પ્રવાહોને પણ વૃદ્ધિ પ્રદિ અને આનંદ ભગવાળી, સરીસતાં આપણું સ્વરૂપ સુંદર અને મહુર દેખાવને પ્રારણ કરવા લાગે છે પચનેન્દ્રિયા અને તેનાં સમય અવયવો તથા કાર્યો ઉપર, ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે પ્રેમભાવનો પ્રબળ પ્રભાવ છે. વળી, ચક્રુષ્ જિજ્ઞાસા અને સ્ફુલ્લિત તથા સ્ફુલ્લિતઆદિ અવયવો ઉપર પણ પ્રેમભાવની તેજ પ્રમાણે અસર થાય છે. કલેન્ડા અનેક પ્રકારના દર્દોનું મૂળ કારણ, અસંતુષ્ટ પ્રેમભાવનું ઘણું ભાગે હોય છે પણ તેવા બધાં દર્દોને અને અનેક પ્રકારના બીજાં વિકારોને પણ શાન્ત કરવા માટે પ્રેમજ્ઞાના સિન્ધુ અને રત્નભિના હૃદય અને હસ્ત કરમણી વિરસાતાં, પ્રેમના પંચામૃત મિલ પદ્ધતિઓ સમાન, વિદ્યુત્તમ અસર કરી, કલેન્ડા દર્દોને મટાડનાર બીજાં એવી કોઈપણ સરસમાં સારા સુગર દેટિડ પીસત નથી, વળી આવી દિવ્ય દવાની ગોળીઓ (કોળીવાર) એવામાં પણ લેઈ અને સેવન કરવામાં પણ સુગમ, સરસ અને પરિણામે મધુમય અસર કરનાર નિર્વંદ છે. પવિત્ર અને ઉત્કર્ષક પ્રેમભાવ, મંદાગ્નિ અને અટકું આદિ પાચન શક્તિના અનેક રોગોને પણ દુર કરવામાં અભળ્ય પ્રકારની સહાય કરે છે. પણ એ સત્ત્વ ધણી શોધાઈ જનુઓ સમજે છે. ન્યારે પ્રેમની અસંતુષ્ટ હાલતમાં કે વિકૃત હાલતમાં, અટકું મંદાગ્નિ, અર્દ્ય અને પ્રેત તથા પિત્તાસવના અનેક પ્રકારનાં દર્દો, ધીરેધીરે થપવા લાગી, સરીસતાં પર કરી, રહેવા લાગે છે અને પોતાના પૂર્ણ સ્વરૂપમાં સમયાન્તરે પ્રકાશી, અનેક રીતે મનુષ્યને પીડવા લાગે છે. અનેક વિધવાઓ કોઈપણ પ્રકારનાં દરેક કારણ વચર, અન્તરના ખરા કારણોને સમજ્યા વચર, આવી પ્રેમની અસંતુષ્ટ દશાને લીધેજ, ધૃત અને ઉદારા અનેક પ્રકારના વ્યાધિઓથી પીડાવી આપણે જોઈએ છીએ. અનેક પુરોષોને સંભળત પરજ રૂગિ થઈ નથી. કારણ તેની જ્વાલનાર અને વિરસનાર સ્ત્રી સાથેના તેઓનો સંબંધ, સ્નેહુક્ત કે પ્રેમભાવ પૂર્ણ હોતો નથી તેને પરિણામે સંભળત પદ્ધતિના ઉપયોગમાં પણ આનંદ આવતો નથી અને આનંદ વચર કે યોગપૂર્ણ હૃદયે કરેતુ સંભળત, કુપિત દશાને પ્રાપ્ત થઈ અનેક રોગોનાં મારુચ્છન થાય છે, એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે. પ્રેમાગ સીમા, પ્રેમપૂર્વક પદ્ધતિ સંભળત, તૈયાર થઈ ગયા પછી પણ, પ્રદણ ન હોવા પોતાના પ્રેમી પતિના આવતાં સુધી સદ્ બેઠી બેઠી રહે છે, અને ન્યારે પોતાના સ્નેહી સાથેજ સંભળત છે ત્યારેજ આનંદ, સંતોષ અને સુખ પામે છે. આટું કારણ પણ એજ છે કે તેવી સીમા પોતાના પતિની પ્રેમક દાખરીમાં અને સહવાસમાં રોવાતા હોવા સુઝા અને કરેલા જાણીને પણ પ્રેમ અને આનંદપૂર્વક લે છે અને તેથી તે સંભળત બીજાં સુંદર પડાનો કરતા પણ કંઈ જરૂર હિતાવદ્ અને આરોગ્ય તથા આનંદ આપનાર નિર્વંદ છે. દરમિયાં પ્રેમજ્ઞાના સાથે કરેલું સંભળત વધારે મિષ્ટ, સ્વાદિષ્ટ અને સુખપ્રદ લાગે છે, એ વાત યોગ્ય છે. વળી પૂર્ણ પ્રેમભાવ સુદ્ધ સ્ત્રી વર્ગથી જન્મજવામાં આવતાં સંભળતો પચ્ તેજાજ સ્વાદિષ્ટ અને સ્વચ્ચ અને છે. કારણ તેને

ખનાવનાર પ્રેમી હૃદયના પ્રેમપૂર્ણ અને સ્નેહથી સ્તિત્વ થયેલાં આન્દોલનો, તેથીય વધુ લોભ્ય પદાર્થોની આસપાસ નારંગી પ્રચરી રહેલાં હોય છે. એની અંતર થતુ કોઈ અભળ પ્રમાણુ પશિલુમ હાલે છે. પણ દોરેલો, વિશોષો કે લોભ આદિના લોભનેશમાં આવા કોઈપણ પ્રકારના સ્વભાવુ પ્રભળ ન હોવાથી, તેણે લોભન સારીર તેમજ મનને કદી પણ ચકાવતું ફાવેલોત્તરો નિવડતું નથી.

વળી દમોશાં કુટુંબ મંડળમાં, જાળબચ્ચાઓ અને સ્નેહી સ્ત્રીજન અને મિત્રવર્ગની દાનરીમાં તથા વાસ્તવશાવર્ણુ પરીક્ષોની દૃષ્ટિ આગળ, સૌની સાથે બેસી, “સહનાવચતુ સહનો બ્રુનતુ સદ વીર્ય કરવાયદ” આવા મહાન જનને ધારણ કરી. કરવામાં આવતું અભિપાત, સર્વ રીતે શુભકારા, મંજળમય તથા આરોગ્ય, આયુષ્ય, બળ, વીર્ય અને તેજ આદિ સુભોની રક્ષિ કરવા નિષેડ છે. એટલું જ નહીં, પણ આવા સંજોગો, આપણી સ્નેહ, સૌમ્ય-મેરી, વત્સલતા આદિ સાંસ્કારિક લાગણીઓ અને મ્હાન, વરા, પ્રતિષ્ઠા, ભક્તિ વિનય આદિ ઉત્કર્ષક લાગણીઓને અનેક રીતે પોષવા ઉપરાંત રિગ્દર્શ, અને આનંદ આપનાર નિષેડ છે. આ શું પ્રેમ ભાવનો એકા પ્રકાર છે ? ? ?

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જોભ્ય પદાર્થોની માફક અનેક પ્રકારના પેય પદાર્થો જેવા કે લીંછુ કાકમ, શુશાબ, ખસ આદિના શરબતો, અનેક પ્રકારના હાલમ અપ્રસવો, કંદાઈ, સીજંટ કુધપાક આદિક્રીમ, આદિ પેય પદાર્થોનું સેવન પણ, સ્નેહી અને પ્રિયવર્ગની સાથે કરવાથી અનેક પ્રકારના આનંદો આપનાર નિષેડ છે. જ્યારે સ્વાર્થી જનિયાં, સ્નેહહીન હૃદયે, માત્ર એકાન્દમાત્ર, પોતાનીજ માત્ર વિધાસા કે કુધાને શાન્ત કરવાના હસાધો, કરવામાં આવતાં અભિપાતથી કોઈ પણ પ્રકારના ઉત્કર્ષક ભાવની વૃદ્ધિ ન થતા, ઉલ્લા પશિલુમે દાનીકારક થાય છે. પદાર્થોની અતિયોગ અથવા અિયોગ પણ થાય છે એ દરેક રીતે તુલ્યાન કરે છે. સર્વ પ્રકારના ઘર્ષ, ઘોષ પેય, ભક્તિ, લોભ્ય આદિ પદાર્થોના રસસ્વાદનો આનંદ, તો, આચાર વિચાર અને વર્તનના સર્વ રીતે મળતા સ્વભાવના સ્નેહીઓના સદવાસમાં રમવાત અનુભવાય છે, એ સત્ય ડોનાથી અભવ્યુ છે ? જ્યારે ચિંતા, શોક ભય, ગેમ કે નિપ્રેમ હાલતમાં કરેલું માત્રાશુભ અને પંચ લોભ પણ ચકાવતું પરિપાકને પામતું નથી, એ ડોનાથી અભવ્યુ છે ?

૪. વિતેષણા અને કરકસર આદિ ભાવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

દ્રવ્ય મેળવવાની છાજા એને વિતેષણા કહેવામાં આવે છે તેનાપર પણ કાંઈ પ્રેમભાવનો એકા પ્રભાવ નથી મનુષ્યની આ સક્તિ-પણ પ્રેમની અસરથી અનેક રીતે પ્રદીપ્ત થાય છે અને દ્રવ્ય મેળવવા માટેના અનેક પ્રયાસો પાછળ મનુષ્યોની જિત્તિને અભળ રીતે થકેલે છે. જનમા કલ્પેલા સ્નેહીને મળવા જતાર કે તેવા સ્નેહીઓને સંતોષવા ખાતર કે હજી સંજ થયી તેવા સ્નેહી સાથે બેઠાવા ખાતર, અથવા જન સંજ થયી સંયુક્ત થઈ, રાખલ ધર્મના કામલ થવા થયી સ્ત્રી અને પુરુષોદ્વેશ, ચરસ્પરના સંતોષને ખાતર, એક કરવામાં આવતા દ્રવ્યાદિ પદાર્થોની પ્રાપ્તિ પાછળ, ■ સાદસ વધોત અને અંત હજમવામાં આવે છે, તેનો જો કોઈ શાન્ત વિશે વિચાર કરે તો તે બાળતણુ રહસ્ય રહસ્ય મહત્ત થવા વિના ન જ રહી સકે પ્રેમથી શરૂ કરવામાં આવેલ ગુણ ગૃહસ્થાશ્રમ માટે, અનેક પ્રકારના સાદિઓ, સાધનો, વસ્ત્રો, ઘરેણા, સાધરણીયુ-ફરનીયર આદિ-પદાર્થો મેળવવા માટે કેટલા અમૂર્તક પ્રયાસો કરવામાં આવે છે, તેનો એને જાત અનુભવ થયેલો હોય છે, તેવાઓને આ બાળતણુ સત્ય તત્તવ પ્રત્યક્ષ જણાયે. વળી આવા પ્રવર્તે પ્રેમવશ હૃદયોથી-સ્વાભાવિક રીતેજ સરળતાથી થઈ જાય છે. વળી પરસ્પરના હિતને માટે પ્રેમવેલા સાધનોનો ઉપયોગ પણ કોઈને ગુપ્તમાં કર્યા વગર કરકસરથી અને સંવાળથી બને દાસ એથી રીતે કરવામાં આવે છે. કે જાની પ્રવર્તના પેષણુ રસણુ અને આનંદ માટે પણ કરકસરદાસ જગત્ત કરી, સર્વ સાધનો એક કરી રાખવા પ્રેમય છે. પણ એનો પ્રેમહત્તથી સંયુક્ત થયા હોવા નથી અથવા જન સર્વત કુમારજગત્ત જાગતા જાગતા હોય, તેવા સી પુરુષોનાં આશ્રય તમે કોઈનું પણ રક્ષણ કે પાલણુપાલણુ કરવાનું ન હોવાથી તેઓ દોરેલ, વીરો કે લોભ આદિમાં પોતાનાજ સુખસોમને ખાતર છૂટી જઈ રહી બેસે છે. તેઓને કરકસર ચીજવધો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થતા નથી,

હારણ થર, સ્ત્રી કે બાળ બચ્ચાઓ માટે એમ વધારે, મેળવવાની હલકાંકાં કોતી નથી તેમ મેળવેલું બચાવી સારવું સમઢી રાખવાનું પશુ કાંઈ પ્રત્યક્ષ તરણુ તેઓને જણાતુ નથી જ્યાં કોટો નાખી, તીનમા, નાચપાઈ, અને અન્ય પ્રકારના સારાં મોજાંજોખ પાછળ તેઓના દ્રવ્યોને અતિભય થઈ જાય છે આથી એક મુદ્દસ્યાશ્રમોને થતા ખર્ચ કરતા તેઓના માસિક વ્યય અનેક રીતે વધી જાય છે પરિણામે જ લે છે કરતા અપરિણીત છવન વધારે ખર્ચાળ અવ્યવસ્થિત, અને હઠાઈ નિવરે છે ભવાર પ્રેમગ્નદ્વાર પરભેદા સુમોનુ છવન વધારે દરહસર-વાણુ, સુખ સમવડ કુદન અને અવસ્થિત, એટલું ખર્ચાળ, તેમજ બાવીં માટે દમેશર આશા અને જલ્લાદ્યત બની રહે છે એવી દમેશા વિશેષ કમાવા માટેની પ્રેરણાને પણ પ્રચલિ આપવામા સહાયમૂત ધાપ છે થર અને સ્ત્રી તરફનો પ્રેમ, ચતુષ્પત્તી અદર છુપી રહેલી અને સક્રિયોને બહાર લાવી થામ કાર્યમાં યોગ્યતા તત્પર બનાવે છે

પ. નિઝદ, સયમ કે વશ્યતા અથવા છુપું રાખવાની ટેવ —

પર પશુ કાંઈ પ્રેમ ભાવનો એકા પ્રમાણ નથી નવ સુરાનો અને યુવતીઓ પોતાની અદર નૂતન સ્વરૂપે પ્રકટ થતા પ્રેમભાવોને બહુજ છુપા રાખી પોતાની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ કરે છે એવું તરણુ માત્ર આ નિઝદ વૃત્તિ છે, એ કોતાથી અભણ છે કે કામ-પ્રેમ કે સ્નેહ ભાવના અત્યંત પ્રબળ વેગોને પશુ ધારણ કરી, તેઓ પોતાના સ્નેહીઓને ક્રિમન્તમા મળવાની કુપ છબ્બાઓને ઉભરે કાચેરો દ્વારા પુરી કરવા માટે કેટલી બધી કુપ શોધનાઓ કરીને પશુ સતોષે છે એ કોતાથી અવિનિ છે કે નિઝદ, સયમ કે છુપું રાખવાની સંપ્તિને ખોલવવામા, આ પ્રેમ ભાવનો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ બુદ્ધિ સ્પષ્ટ રીતે પડે થને નહાય છે યુવાનો અને યુવતીઓ વચ્ચે રીંછાડાવે પશુ આ સક્રિયતા સર્વ સરૂપોને પ્રકટ કરવાનુ આ પ્રેમ ભાવને લીધે ધ્રુવાવસ્થાની શરૂઆત માત્ર સ્વભાવિકપણે રીંછે છે, એ અમારા ઉપરોક્ત કથાની સત્યતા માટે પ્રવક્ષ કુશલાપજ છે એ બાંધ્યા-વશ્યા નિર્દોષ રમત ગમત અને હાસ્ય આનંદમા બંધીત કરવામા આવેન હોય છે તેમા ધ્રુવાવસ્થાના ભાવોનો સચાર થવાની સાર્ય તે ચચળ, અપજ, આસાક, સચમી, નિઝદકુપ અને ખાસ કરી સ્નેહ સયમથી બાળતો છુપી રાખવાની વૃત્તિવાળું કોતરોતર જણાવા લાગે છે ખાસ કરી સ્ત્રીઓ પોતાના પ્રેમ ભાવને તે બહુજ કુપથી સુરક્ષિત રાખી રહે છે. કથાય પશુ પોતાના આંતરીય ભાવોને એકાએક ખાસ હારણ વિના પ્રકટ થવા દેતી નથી મધને સહયતા પ્રસંગે પશુ ઉપસ્થિત ન થાય એટલી સામથતા દશા નિરુજતાથી આ વિષયમા તેઓ વર્તે છે સ્નેહી સ્ત્રી પુરૂષો સ્ત્રી બાળ બચીચા અને વાકી ન જ મળા આદિ સ્વભાવમા જ્યાં પણ મળે ત્યાં દમેશા એકાન્તજ વધારે પસદ કરે છે, અને એવી એકાન્તમાજ વાર્તા રિનોડ અને પોતાના અનુભાવો પ્રકટ કરવાનુ વધારે પસદ કરે છે એ પશુ આ નિઝદ વૃત્તિ કે છુપું રાખવાની વૃત્તિતરો પ્રેમભાવોને પ્રબળ પ્રસાવજ પ્રેમજ પ્રકટ કરે છે એવા મેનાથી ના કહી શકાય તેમ છે કે પશુ એજ નિઝદ સયમ કે વશ્યતા અથવા છુપું રાખવાની વૃત્તિ-પ્રેમભાવની આદર નિશાંશ થતાની સાથેજ પોતાનુ સર્વ જન ત્યજી દા નિર્જળ બની જાય છે નિશાંશ થયેજ સ્નેહીઓના-કુપ કામો એકાદ અમાવા લાગે છે આખે મદ પડી જાય છે સમજ કુપ રીંછાડાવ અને થડી ગમેલુ જણાન લાગે છે ગાવની માસ પેશીઓ દબી થે છે કુપવર બનાવીતા ચિન્દો જણાવા લાગે છે અને બહે અન્તરની બધી વેદનાને વચર કહો પશુ સ્પષ્ટરૂપે પ્રકટ કરી દેરાનો નેશરીજ ની રહુ હોય નહી એકુ સ્વરૂપ ધારણ કરી જેસે છે કેટલીકવાર તેા નિર્નજાને આધીન થઈ રહવાને પશુ તત્પર થેલા જણાય છે, આટલુ નહીં પશુ આવી સ્થિતિઓ લાવ લઈ છે કાંઈ રિષે નગેરોતર કરતા મરિ તેા પ્રસવાનુસાર સર્વ ભાવોનુ પ્રદીશણ કરી, પોતાના હૃદયનો એકો એકો નરતા કંટુચ નેવે છે પ્રેમ ભાવમા મનેતી નિશા-શાનોજ, આ બધે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે, એ કુ આથી સ્પષ્ટ નથી થતુ કે કુશમા મનુષ્ય સ્વભાવની આ નિઝદ સયમ-ને છુપું રાખવાની વૃત્તિ તથર પશુ પ્રેમ ભાવની તરુહ હાવતો અજમ પ્રમાણ પડે છે. એટલુજ નહીં પશુ આ વૃત્તિની પ્રવળતા અથવા નૂનતામા પ્રમાણમા તેમજ અન્ય નૈવેદિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓ તથા બુદ્ધિ સક્રિયોના સયોનાનુસાર મનુષ્યની આ વૃત્તિ અને તેની સાથે સળમ રાખનાર પ્રેમ ભાવો પશુ અસખ્ય પ્રકારના મિશ્ર ભાવો કુપત બને છે કામ કમણ, કામ નૈવેદિક, પ્રેમજ કુપ સક્રિય અને સર્વ પ્રવાનુ નવ રહસ્ય નિઝ ન એ કુપજ બધે-આ વૃત્તિના મિશ્ર ભાવોથીજ બનેલ છે

૬ ઉદ્યોગ શક્તિ અથવા કાર્ય કરવાની શક્તિ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

આ ઉદ્યોગ કરવાની શક્તિ પર પણ પ્રેમપ્રભાવનો અનુભવ પ્રમાણ પડે છે. એ પણ આપણને સદૃશ વિચાર કરતાં સ્પષ્ટ પ્રાકૃતિક ધર્યા વગર રહેશે નહિ. અનુભવ સમાજની બધી પ્રવૃત્તિઓ બધી જાનના ધંધા રોજગાર, વ્યાપાર, કળાકોશિક અને દુન્યવ ઉદ્યોગોની પ્રવૃત્તિઓ, મુખ્ય અથવા છત્તવિધાની સંરક્ષા, અને યુધ્ધા વિધાઓ તેમજ વિવિધ આદિ પ્રવૃત્તિઓ મૂળ તત્ત્વ શક્તિઓને સંતોષવા આવરજ માટે બાગે કરવામાં આવે છે એ વાત તરત જરી છે. પણ તેથી કાંઈ એમ નથી સમજવાનું કે અનુભવને માત્ર એ તત્ત્વ પ્રકારની જ મુખ્ય દોષ છે. અનુભવના મનમાં એટલા પ્રકારની મૂળ શક્તિઓ છે તેટલા પ્રકારની વિવિધ જાનની સુચુક્તાઓ અને વિધાઓ મુખ્ય જીવનમાં પ્રવર્તિ રહેલી છે. કાંઈને જ્ઞાનની પ્રવળ વિધાઓ દોષ છે: તે તેઓ જ્ઞાન મેળવવા માટે અનેક પ્રકારના પ્રયત્ન, પુરતકાશિક અને પંડિતો તેમજ સુલ અને ક્ષેત્રો વિષેનું અતિ આતુરતાપૂર્વક સેવન કરે છે: ધરમાં પણ અનેક પ્રકારના કામો પોતાને અનુકૂળ આવે તેવા વિષયોના એક કરે છે. તેઓને જ્ઞાનપૂર્વક અને જોડાયે આદિ કાર્યોના યોગ દોષ છે, તેઓ વિવિધ પ્રકારના બધા દરનીયતો-ગુણસય શક્તિ અને સુંદર હોય તથા ચિત્રોનાં દમ્યોની પોતાની સુચુક્તા પાછળ અનેક રીતે પોતાના દ્રવ્ય આદિનો ઉપયોગ કરે છે. તેઓનાં વળી ધર સાચારિક કાર્યોની પ્રવળ પ્રમાણમાં દોષ છે, તેઓ પોતાના પ્રેમપાત્રની સંતુષ્ટિ ખાતર અને તેની મનઃકામનાઓ પૂર્ણ કરવા ખાતર, વાતસલ્ય રહેલી પ્રવળ કલ્પની બાળબચ્ચાને માટે અનુકૂળ પ્રકારના અનુભવ, ધરણી કે રમકાંડો વિષે જરીકવા પાછળ, અને તેઓની અનેક પ્રકારની છતાસાને તૃપ્ત કરવા પાછળ અનેક પ્રકારના ખર્ચો પ્રેમ વચ્ચે કરે છે નહારે ગુરુનિવાસેશ્વરીની પ્રવળ ભાવનાને આધીન થઈ, સુંદર વાદી બગીચા, કે મહેલોનો પોતાના સ્ત્રી, બાળબચ્ચા તેમજ કુટુંબીજનોના અનેક પ્રકારના મુખ અને સમયનો ખાતર બાંધવા પાછળ કાંઈના ખર્ચો કરે છે આજ પ્રમાણે વળી તેઓના, ખાન પ્રતિષ્ઠા અને સુધામિશાય આદિની વૃત્તિઓ પ્રવળ દોષ છે તેઓ પોતાના ધર-ખાન અને પ્રવિષ્ટા આદિની પુષ્ટિ સંતુષ્ટિ અને પ્રકીરણને માટે પણ અનેક પ્રકારના ખાનપાન, જ્ઞાતિઓનો તેમજ વિવાહ વાચન આદિના સુખ પ્રસંગોમાં લગ્ન કરે, સુંદર નામના મેળવવા માટે કુલ દસ્તે કરે છે. એમ પ્રમાણે નૈતિક અને ધાર્મિક મળજ ભાવનાઓના સૌ પુરો-પોતાની તે તે ભાવનાને સંતોષ આપવા ખાતર અનેક રીતે પોતાના દ્રવ્ય અને સાધન સામગ્રી આદિનો ઉપયોગ કરે છે આ બધી બાબતો આપણે સ્પષ્ટ લક્ષ્યને ધ્યાને. એ ખ્યાલ છે પણ ઉપર લખીએલી બધી પ્રવૃત્તિઓ પાછળ ખર્ચવા મળતા સાધનરૂપ-દ્રવ્યની આવકનો બધો આધાર ખરેખરી રીતે એ તપાસી નેહ્યે, તે આપણને પ્રાકૃતિક ધર્યા પ્રવૃત્તિઓ સાદી રહે છે, તે બધી ધાધરોનો ઉદ્દેશ, માત્ર સુધીસરવું પેટાં જરૂર માટે જ બધી આડંબર કુલ પ્રવૃત્તિઓ નથી. પણ માનવ સમાજની સર્વ પ્રવૃત્તિઓમાં, સ્થિતિઓમાં અને તે સમાજના અસ્તિત્વના મૂલ્યમાં ખિરાલ અનેક પ્રકારની સાચારિક પ્રવૃત્તિઓમાં થોડા સખનાર માત્ર પ્રેમવતિના પ્રભાવોના જ સર્વ પ્રમાણ છે, એ થોડો વિચાર કરતા સદૃશ ધ્યાનમાં આવશે સંસારમાં એ પ્રેમ ન દોષ, તે-કામવાસના ન દોષ-જીને માટે પુરૂષ અને પુરૂષને માટે સ્ત્રી વચ્ચે ન દોષ, તે તે પછી માનવ સંસારની વસ્તુસિદ્ધિ કાર્યો સંબંધે ન વળી તે પ્રેમ-કામવાસના, અને તેને પ્રતીપ્ત કરી સંસાર બચ્ચારના સર્વ રસાઓને પુરવા જરૂર સ્ત્રી પુરૂષોનાં મુખો ન દોષ તે પછી, બાળ બચ્ચા, ધરણી આદિ રૂપ સંસાર બચ્ચાર નાત જાન, નગર દેશ-પ્રજા અને રાજ્ય આદિ સંસ્થાઓનો પણ સંસાર જ્યાંયો હોય સર્વે આવી દશામાં થરા શક્તિ નામની કે પ્રવિષ્ટા અને રવમાન આદિ કાર્યો પણ કોને માટે અને ક્યાંયો તથા સા માટે પ્રવર્તે? નીતિ, ધર્મ, સહચાર, આદિના થોડા અને સુધીપૂર્વક જાણારણોની પછી કોને માટે જરૂર છે? સંસારમાં માત્ર એક પ્રેમપ્રેમ સાર અંદાને તમે જાણ કરી શકો અને તમને પ્રત્યક્ષ થશે કે તેના વિના સંસારની સર્વ પ્રવૃત્તિઓ ખરેખર દોષ છે. મિત્ર છે. માત્ર પ્રેમની સંતુષ્ટિને ખાતર, સ્ત્રી, ખન ધરણી, બાળબચ્ચા, નગર, વન, વાદિઓ અને નાનાં નાનાં જામડાંઓની આરંભો થોડા થોડા સહેલો અને દેવોની બધી પ્રવૃત્તિ, રવના, થોળના અને અનેક પ્રકારનો

શબ્દ બંધારણ આદિની અસંખ્ય પ્રવૃત્તિઓ ચાલી રહી છે. આ બધી પ્રવૃત્તિઓનાં મૂળમાં, જન્મતાં સર્વ પ્રકારનાં ઉદ્યોગિક કારખાનાઓની પ્રવૃત્તિ પાછળ, સર્વને અતિ આપવા વચન કે વિદ્યુતની માફક, મનુષ્યના આત્માની અંદર છુપાય રહેલો પ્રેમભાવ-જેમ બધી પ્રવૃત્તિઓનું મૂળ છે. આ પ્રેમને આધીન થઈ મનુષ્ય અનેક પ્રકારની પરિશીલન, સંવનન, લગ્ન, દાનપત્ર ઇત્યન, વાતચત્તવચાવ, યુક્તિનાયોગ્ય, સ્વદેશાનુસાર વૈરી આદિ-પ્રેમની વિવિધ રાખાઓને સંતોષવાના અનેક-સાંસ્કારિક-લાલો તરફ આકર્ષાય છે અને તે તે લાલોને યથાવિધ સંતોષવા માટે અનેક પ્રકારના ઉદ્યોગો અને શોધભોજ પાછળ પોતાના મનને ઉદ્દેશપૂર્વક નિયુક્ત કરે છે. પ્રેમની પ્રબળ પ્રેરણા દ્વારા આવા ઉદ્યોગોની અનેક વિધ પ્રવૃત્તિઓ સંસારમા-નિરંતર ચાલી રહેલી છે પણ તે એ પ્રેમભાવ-સંસારમાથી નાશ પામે તો મનુષ્યની સર્વ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ પણ એકાએક શિથિલ પડી ભય છે. પછી “એ બધું કોના માટે” આવા આવા પ્રેમો મનમાં ઉપરિચિત થાય છે. વેરાળગી ભાવનાઓ ધીરેધીરે પ્રદીપ્ત થઈ થર કરવા લાગે છે. સાંસ્કારિક ભાવનાઓ પર કંટાળો છુટે છે. કોઈ ભવતું કામકામ મૂકવું નથી. માત્ર પેટ ભરવાને ખાતરજ બધી વેઠ દોષ તર્ફ એવું નિરોદ્ધ-અને પરિણામે તબીબ ગુણ એવું જાણી ભય છે જે બધી પ્રવૃત્તિઓ પ્રેમભાવની યથાવત સંતુષ્ટિને અંગે કાસાદક પ્રેરક અને મધુમય લાગતી જગુણ છે તે બધી પ્રવૃત્તિઓ પ્રેમભાવમાં નિરાશ થવાથી કે અસંતુષ્ટ રહેવાથી એકાએક મદ શિથિલ અને ધીરેધીરે સ્વભવ થવા લાગે છે. છેલ્લે અંતિમમાં માંથી એવી પ્રવૃત્તિઓનો રસ્તો બંધ થાય છે. મનુષ્યની ઔદ્યોગિક શક્તિઓના ઉપર છૂટ અથવા અનિષ્ટ પ્રકારની અસર કરવામાં-શુ પ્રેમભાવનો આ ભોંટા પ્રભાવ છે ? સંસારની સર્વ પ્રકારની ઔદ્યોગિક પ્રવૃત્તિઓ પાછળ-મનુષ્યનું ધન-આવી રહેલું છે. પણ ધનની પાછળ પાણીથી જી અને જાળવવામાં-તથા એ સર્વની પાછળ-મૂળ પાણી-પ્રેમભાવ-વિરાટ રહેલ છે. આ કેવું પ્રબળ સત્ય છે !

૭. શૌર્ય, સાહસ, યરાક્રમ અથવા વીરતા આદિ લાલો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

ઉદ્યોગ અને કારકસર આદિ ગુણોની માર્ગ શૌર્ય અને સાહસ તથા બળ, યરાક્રમ કે વીરતા આદિ લાલો-જે શૌર્ય શક્તિના વિવિધ સ્વરૂપો છે-તેઓને પણ અનેક રીતે પ્રદીપ્ત કરવામાં કાંઈ પ્રેમભાવનો ભોંટા પ્રભાવ નથી જેની રીતે છટકિયા અથવા પ્રાણની રક્ષાને ખાતર-મનુષ્યની અંદર છુપી રહેલી સાવચ અને વીરતા આદિની અદ્યુષ્ટ શક્તિઓ એકાએક બહાર ખીલી નીકળે છે, તેજ પ્રમાણે પ્રેમભાવનાની પ્રદીપ્ત સ્વચેત્ સ્પર્શ અને વીરસને પ્રભાવ મનુષ્યના મનમાં પ્રકટ થવા લાગે છે. શ્રી અને પુરુષની અંદર પ્રકટી નીકળતા પ્રેમમાં પરસ્પરના પ્રેમભાવોને યથાવીધ સંતોષવાના માર્ગમાં ઉપરિચિત થવા અનેક વિધો આદિને કે પ્રત્યેક વાધોને દૂર કરવા માટે કે લડાવવા માટે મનુષ્ય હૃદયમાં આવી કોઈ પ્રબળ ભાવના પ્રદીપ્ત થવાની ખરેખર જરૂર છે અને તે આ શૌર્ય શક્તિની પ્રદીપ્તદ્વારા સિદ્ધ થાય છે. આ. સાહસિક વૃત્તિને આધીન થઈ મનુષ્ય અનેક પ્રકારનાં વિધોને આમ-જન્ય આવી તેની સામે સ્પર્શ કરવા તત્પર થાય છે. અનેક પ્રકારની પ્રશીલનો સામે વીરતાથી લડે છે: પોતાના પ્રાણને પણ ભેગમમાં નાખી, પ્રેમીની સરક્ષા, સંતુષ્ટિ અને સન્માનની વંધાર દારૂર કરે છે. અનેક રમપુત વીર પુરુષોએ પોતાની પ્રિયાઓની છત્રાને લપ્ત કરવા ખાતર-વીરસની જગદન્ત જવા-ળામા પોતાના પ્રાણોની પણ આકૃષ્ટિઓ આપેલી છે: અનેક વીરોનાઓએ પોતાના પ્રાણની પણ પરવા ન કરતા માત્ર વિશ્વ અને અનન્ય પ્રેમભાવનેજ સુરક્ષિત રાખવાના પ્રયાસોમાં પોતાના મિત્ર ઇત્યને પણ અર્પણ કરતા છે. આપણા આધ્યાત્મિકના પ્રાચીન ઇતિહાસોમાં, રમપુતોની વીરસની કલાવૃત્તિઓમાં, આવા અનેક કથા-તો નોંધાયેલાં છે. રામાયણ અને મહાભારતમાં જન્મ આપ અનેક પ્રકરોને ગુંચવામાં આવેલા છે. રામ અને રાવણનું યુદ્ધ, મહાભારતની મહાન લડાઈનું મૂળ કારણ, દ્રૌપદીનું બારી સજામાં થયેલું અપમાન, સુગન્ધાદેવનું અભિમન્યુ અને ઉત્તરોના યુદ્ધ પ્રસંગો સંબંધ આદિ યુદ્ધો-પ્રેમભાવને શૌર્યની વૃત્તિ પર કેટલો પ્રબળ પ્રભાવ છે એ અત્યંત સ્પષ્ટપણે દર્શાયે છે. પ્રેમ અને શૌર્ય એ બન્ને વૃત્તિઓનાં અવયવો પણ એક બીજાની અતિ નિઃકર્મ આવી રહેલાં છે. નં. ૭ શૌર્ય અને નં. ૮ સ્વેદન રવાન છે. આ બન્ને અવયવો મનુષ્યનાં પાછળનાં ભાગમાં ઉપરવાળા પ્રદેશમાં આવેલાં છે. એટલી અંદર રહેલો સંચાર કરતો બીજામાં પણ તેવા સંચાર

અને પ્રદીપ્તિ થવા લાગે છે અને આસપાસના અવયવો એક બીજાને પરસ્પરમાં બળતી સદાય આપવા તરતજ દર્શાવે છે. યસ્તઃ વિદ્યાનુસાર પ્રેમ અને સૌખ્યનો આ પ્રમાણે જોતાં ઘણુંજ નિઃક સંબંધ છે.

ઘરસાંસારિક લાગણીઓના સમૂહ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

નં. ૮. સ્ત્રી અને પુરુષના પ્રેમભાવની પરસ્પર અસર.

મનુષ્યનાં મરતલની અંદરની જુદી જુદી વૃત્તિઓના સમૂહ પર આ પ્રેમની અસર ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં સંધ્યામાનુસાર વાય છે એ વાત તત્ત્વ ખરી છે. છતાં આ સાંસારિક વૃત્તિઓનાં સમૂહ સાથે પ્રેમભાવનો ખાસ અત્યંત નિઃક સંબંધ છે. ઘણું સાંસારિક સર્વ ભાવો અથવા લાગણીઓનો આ પ્રેમ ભાવ મૂળ આધાર છે. આ પ્રેમના પાયા ઉપરજ સમગ્ર સાંસારિક સંબંધોરૂપ ઉભારત ઘણાવાર આવે છે. ખરી રીતે જોતાં પ્રેમ જોજ સંસારનું મૂળ છે આ પ્રેમ વૃત્તિના. સદ્વાસપ્રિયતા અને સંજોગાનિશ્વાસ અથવા કામવાસના, એવા બે ભાગ છે. સદ્વાસ પ્રિયતારૂપ પ્રેમ વૃત્તિના અંગને કીધે સ્ત્રી અને પુરુષોનું પરસ્પરનું આકર્ષણ-સદ્વાસ-વાર્તા-વિનોદ આદિરૂપ અને ભાવો પ્રવર્તે છે. જ્યારે સંજોગાનિશ્વાસની વૃત્તિ દ્વારા-શુભ્રાર રસના સુગત આશ્લેષણ અને સંજોગ આદિ સર્વ ભાવો ઉત્તરોત્તર જન્મ પામે છે આ સંબંધી કાલુકવિવેચન આ પ્રારંભની શરૂઆતમાં સામાન્યરૂપે આપવામાં આવેલ છે. આ પ્રેમ ભાવના કામ વૃત્તિરૂપ અંશોને આધીન રહી-સ્ત્રી અને પુરુષના જનનેન્દ્રિયોના અવયવો ઉપર પણ અનેક પ્રકારની અસરો, અવરોધ અને અધિગ્ર પ્રમાણે થાય છે. એ સર્વનું પ્રધાનન કુદરતની મહાન ક્રિયાને અનુસરી, આજ ઉત્તમ પ્રકારની માનવ પ્રભ પૈદા કરવાના મહાન ઉદ્દેશરૂપે પ્રતક્ષ દર્શ થાય છે.

૯. દામ્પત્ય-સ્નેહ પર પ્રેમભાવની અસર.

આ પ્રેમ વૃત્તિના માનસિક અવયવ ઉપરજ દામ્પત્ય સ્નેહનું અવયવ આવેલું છે. સદ્વાસ, સદ્ધર્મો-કારણ, કામ સંબંધ દ્વારા સંસાર ઉપન ગાળવાની ક્રિયા થઈ-અથવા કુંઠમાં જેને આપણે-પરણકું અથવા વિવાહિતજીવન એ શબ્દ દ્વારા યોજખીએ છીએ અને જેનો દામ્પત્ય જીવનમાં સમાવેશ કરવામાં આવે છે, તેવા સર્વ ભાવોની પ્રવૃત્તિ ધવાતું ઘણું પણ મૂળ પ્રેમજ છે. દામ્પત્ય પ્રેમ એ આજ પ્રેમની બીજ સાખાજ છે.

૧૦. વાતસલ્ય-સ્નેહ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

પણ એ પ્રેમ અને દામ્પત્ય સ્નેહ આદિ જન્મે ભાવોની પ્રવૃત્તિનું જન્ એક ગીનું મદદાન કારણ છે અને તે વા સલ્ય-સ્નેહની રૂપિ છે. સ્ત્રી અને પુરુષ જન્મે વર્ચમાં આ રૂપિ સોગ મધાણમા સૃષ્ટિનિયંત્રા પરમ પિતા દ્વારા રચાપન કરવામાં આવેલ છે. છતાં સ્ત્રી વર્ચની અંદર વંશપરંપરાથી આ રૂપિ ખાસ અધિક પ્રમાણમાં હોય છે અને ખાસ દોવાની જરૂર પણ છે. ઘણું, ભાવિ માનવ પ્રજનું બીજરોપણ કરવા માટે સ્ત્રીનું જર્મીય એજ ઉત્તમ સેવ કુદરત દ્વારા નિર્માણ થયેલું છે. આ વર્માસખની અંદરજ આનંદ મળ, નવધી દશ ખાસ મુખી સુરક્ષિત પહે નિવાસ કરી પોષાઈ, વાસણને વિશ્વમાં પ્રવેશ કરે એવી વ્યવસ્થા કુદરત દ્વારા થયેલી છે. જે નવ માસ મુખીના સર્વ પોષણ, રક્ષણ, સંવર્ધન આદિ સર્વ આન્તરિય શર્વભારની સર્વ જવાબદારી-સીને હસ્તક સોંપવામાં આવેલ છે. આ સર્વ-કાર્યોને સચાવતુ બલવવા માટે તેને અનુકૂળ આવે-તેવી પ્રયત્ન, કરૂણ આત્મ લોગ અને વાતસલ્ય સ્નેહ આદિની પ્રજલ લાગણીએ, સ્ત્રી વર્ચને આપવામાં આવેલી છે. જેથી તેઓ પોતાના આત્મ મુખ અને સગવડો સર્વ રીતે સોમ આપી સર્વજીવજીમાં ભાગી બાળકભાવ મુખને નિરંતર ધ્યાનમાં

રાખી, વર્તવા પ્રેમય છે. એટલે, નહિ પણ મર્થસ્થ પ્રભને જન્મ આપ્યા પછીની પણ અનેક જાનામદારીઓ સંપૂર્ણ રીતે તેને સંભાળવાની જરૂર પડે છે બાળ પ્રભુને દાઢ, તકડા, હથેલ, તાવ, ખાસી, શરદી આદિ આધિવિક કે આધિકૃતિક કાલોથી થતા ઉપદ્રવોથી યથાવત્ રક્ષણ કરવું, તેઓનાં આરોગ્યની સંભાળ રાખવી, તેઓની શારીરિક સ્વચ્છતા, સ્વતંત્રતા, તેજ મર્દન સ્નાન, લાવન પાલન, આદિ બાળ ઉછેર રૂપ સર્વ દર્શવો, કુદરતે મહાન છુદ્ધિમતાથી સ્ત્રી વર્તને સેવેલા છે. બાળ પ્રભુને યોગ્ય પોષણ કરવાને માટે સ્ત્રીનાં સ્વન યુગ્મ, તેની અદમ્ય સ્તન્ય અન્ધિઓ, રસ વાદિનીઓ, અને તેની ઉપરની દૈદ્યિયો વિગેરેની ચોખ્ખા કરેલી છે, આ રસ અધીઓની અંદરનો-ઉત્તમ પ્રકારનો પોષક રસ, બાળ પ્રભને, સ્વાચ્છતા અવસ્થા પર્યાપ્ત નિરંતર મળ્યા, કરે, એથી ઉત્તમ ચોખ્ખા પરમ પ્રેમ પૂર્વક પરમ ચિતા પરમાત્મા દ્વારા કરવામાં આવેલ છે. પરમ પ્રેમ પૂર્વક એ રસ અન્ધીઓનું સુવાચરવાના પ્રેમ લાવો દ્વારા આસ્થેયલ અને મર્દન આદિ રૂપ પ્રેમક્રિયાઓ દ્વારા પોષણ અને સંવર્ધન કરવામાં આવે છે જ્યારે જ્યેષ્ઠ પ્રેમ લાવો દ્વારા બીજરોપણ કરવામાં આવેલ બાળપ્રભુને પોષણ અને સંવર્ધન પણ જ્યેષ્ઠ પ્રેમામૃતના પીયુષથી પરમ પ્રીતિ અને વિશુદ્ધ પાતકલ્પ પ્રેમ પૂર્વક કરવામાં આવે છે. આ બધું પ્રેમ લાવવાનું મુખ્ય પ્રભાવ વિના બીજું શું છે ? સૌ વર્તને સોપવામાં આવેલા ઉપરોક્ત સર્વ કર્તવ્ય કર્મોમાં યથાવત્ સહાયશુદ્ધ થવા માટે પુરૂષે પણ પોતા તરફથી અનેક પ્રકારના કર્તવ્ય કર્મોના ભોળે ઉદાવવાની જરૂર પડે છે વિશુદ્ધ દામ્પત્ય જીવનને આધીન થઈ પરસ્પરના સહધર્મચરણમાં બનેલે એ બીજને સહાયશુદ્ધ થવાની જરૂર પડે છે સ્ત્રીની સમર્થાવસ્થામાં-અને પ્રસૂતી પ્રસંગે-તેમજ પ્રસવ થયા પછીના સમયે પણ સ્ત્રીની યોગ્ય સંરક્ષા, સંભાળ, સ્વચ્છતા, લાવી પ્રભને જન્મ આપવા માટેના સર્વ યોગ્ય સાધનો અને સ્થાન વિગેરેની સમતક, તેઓ બનેને માટે યોગ્ય અન્ન, પાન, વસ્ત્ર, ઔષધી, શાન્ત અને સર્વ પ્રકારની યોગ્ય સમગર્હ વાળું નિવાસસ્થાન, સમા રોહી તેમજ કુટુંબી વર્ગ તરફની યોગ્ય સહાય અને સચવડ, મેલની આપવાનું તેમજ ઉપરોક્ત સર્વ પ્રકારના સાધનો પ્રાપ્ત કરવા માટે આશર્યક દ્રવ્ય આદિનો પ્રેમપૂર્વક યથા પ્રસંગે-યથાચોગ્ય રીતે વ્યય કરવાની જરૂર પડે છે. લાવી પ્રભના બીજરોપણથી માંહી, તેને ચોખ્ખા અવસ્થાએ પહોંચવા સુધીના સર્વ રક્ષણ-ભરણ-પોષણ અને શિક્ષણ આદિના સર્વ સાધનો પુરા પાડવા માટે સ્ત્રી અને પુરૂષ બંને વર્ગ યથાવત્ બંધ થયા છે. આવી રીતે સંયુક્ત જીવનમાં બળવવાના અનેક ધર્મોની અવિચિત્ત શુભલાથી સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેના જીવન, પ્રેમની પ્રમજ અને ખનિત અન્ધીયોજાને સંતોષિત થકેલા હોય તેમજ અનેક ધર્મો સુધી સુખપૂર્વક સંયુક્ત જીવન બાળી સહાય છે અન્ધવા વર્તવાથી અનેક પ્રકારના દુખો જન્મ પામે છે.

૧૧-૧૨ ગૃહનિવાસેચ્છા અને મૈત્રીભાવ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

સમા, સંહી, સંજીવી, મિત્રવર્મ, નાતિ ભક્તિ અને અદેશ અથવા જન્મભૂમિ આદિના આસપાસના અનેક સંજયોથી મગ્ધ્યજ્ઞ જીવન સર્વત્ર વિદ્યમાન છે એ સર્વ સંજયોને પણ યથાસમિ યથા સાધન રાક્ષા કરવાની સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ બંને વચ્ચેની જરૂર પડે છે. આ બધા સ્નેહ સંજયો અથવા પ્રેમના પારોથી સામાનિક જીવનમાં પ્રવેશ કરનાર દરેક દરેક ભક્તિ યથાવત્ બધાયેલ છે અને એ બધા સંજયોની ચોખ્ખા, મગ્ધ્યજ્ઞ મસ્તકની અંદરની નં. ૮ થી ૧૩ સુધીની જ સ્વાભાવિક લાગણીઓ કે વૃત્તિઓની વસ્તુઅન્ધીઓ સાથે યથાવત્ છુદ્ધિમતાથી સંયોજાયેલા છે. દુઃખમાં સ્ત્રી અને પુરૂષ વર્તેલા પરસ્પરના સર્વ પ્રેમ સંજયો, શુભાદિક રદસ્થના પ્રમજો, દામ્પત્ય-સ્નેહના સર્વ ધર્મભાવો, વાત્સલ્ય સ્નેહથી પ્રવર્તતા સર્વ પાવન કર્મો અને ગૃહનિવાસોચ્છા-તેમજ કુટુંબજાતિના તથા મૈત્રીભાવ આદિ વૃત્તિઓથી વિરહીત થતા સર્વ સ્નેહ સંજયો, અને તે સર્વ સ્તિદમ્ય સંજયોને યથાવત્ જીવન સહજતા કે તત્પરચરણવાળી પ્રમજ અન્ધીથી દમ્ય સંજયોને પ્રમજ તત્પરચરણ આદિ સર્વ લાવોના બધા આધાર પ્રેમ-પ્રેમ અને-પ્રેમ ઉપરના સ્વાચ્છતા છે. જ્યાં પરસ્પરને આવા પ્રભાવને પ્રેમભાવ યથાવત્ સંવૃદ્ધ, સુખી અને આનંદપૂર્ણ હોય છે ત્યાં દામ્પત્ય જીવન, વાત્સલ્ય સ્નેહ, ગૃહનિવાસેચ્છા, મૈત્રી અને તત્પરચરણ આદિ સર્વ લાવોના ઉચ્ચત્તર ઉત્તમ પ્રકારે પોષણ સંવૃદ્ધિ અને સંવૃદ્ધિ આદિ કાર્યો યથાવત્ પ્રવર્તે છે. પણ જ્યાં એ સંજયોને પોષણ આપનાર મૃત આવાર રૂપ પ્રેમભાવ-પ્રેમ જામી હોય છે

ત્યાં ધારે ધારે રેતીના પાયા ઉપર ચણાવેલી ઇમારતની માફક સર્વ સાંસારિક સંબંધો એક પછી એક નાશ પામે છે. જીવન તદ્દન શુદ્ધ અને વિરક્ત બાવબુક્ત બને છે. અને પરિણામે પ્રેમલીન યતાં સમગ્ર સંસાર ખારો હોય એવો અને નિરનેદ્ર બની જવાથી શુદ્ધ અને શુન્ય એવો લાગે છે. પ્રેમવિનાશુ' જીવન તદ્દન નાશુ' બને છે.

૧૩. તત્પરામણતા અથવા સંલગ્નતાની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

આ વૃત્તિનું સ્થાન સર્વ સાંસારિક વૃત્તિઓની ઉપર સ્થાપવામાં આવેલું છે. તે એમ દર્શાવે છે કે, મનુષ્યને પ્રેમભાવ એ હાંફ એક સ્ફૂટીક વૃત્તિ નથી કે જેને આધીન બની અમુક સ્ત્રી અથવા પુરુષ આને અમુક પુરુષ અથવા સ્ત્રીની સાથે પ્રેમભાવથી નોંધાઈ સંલગ્ન ક્રિયા દ્વારા સંતાનોત્પત્તિ રૂપ ફર્મનો આરંભ કરે, અને થોડાક સમય બાદ જ્યારે એક બીજાને અત્યુક્ત ન પડે ત્યારે, ગમે ત્યારે, ગમે તે દરમ્યાન, ગમે તે સ્ત્રી થા પુરુષ યથેચ્છા એક બીજાને ત્યાગ કરી શકે પણ આ પ્રેમભાવની અંદર સંપૂર્ણ અચો વિશ્વતા અને એકાગ્રતા સ્થાપન થવાની તૃપ્તિ છે: જે રિચરતાને સ્થાપન થવા માટે પણ અમુક વર્ષોના સદ્વાસની તૃપ્તિ પડે છે. આ સદ્વાસ અથવા સદ્જીવનને આપણે વિવાહિત જીવન અથવા દામ્પત્ય જીવન કહીએ છીએ. આ દામ્પત્ય જીવન પણ સ્થૂંક સુખ કે સમવર્તને ખાદર નથી, પણ ઉપર જણાવેલ પ્રેમભાવ-સંયોગપૂર્વક અને દામ્પત્ય જીવન આદિ સર્વ અવસ્થાઓનો સંબંધ-મુદ્દસ્યાભિમતો બીજા અનેક ધર્મો અને કર્તવ્યો બાબતવા ઉપરાંત વિશુદ્ધ પ્રેમભાવથી તુલ્ય, સુધર, આરોગ્ય, અને ઉત્તમ શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવ પ્રકાશ વીર પ્રભા પેદા કરી, વાત્સલ્ય સ્નેહના સર્વ દિવ્ય સંબંધોને વૃદ્ધ કરવા ખાદર તેમજ એ વિશુદ્ધ વૃત્તિના સર્વ પ્રયોગો યથાવત્ થાવન કરવા ખાદર, ઉપરોક્ત સર્વ લાભોના સેવનરૂપ તપની ખાસ તૃપ્તિ છે. આ વાત્સલ્યસ્નેહના ધર્મોનું યથાવત્ થાવન કરવા માટે હાંફ એવાદ બે વર્ષનું સદ્જીવન કે દામ્પત્યજીવન કરી પણ સમર્થ થઈ શકે તેમ છે નહીં. પણ એ પ્રભાવવેદિ વજ્રરૂપ ક્રિયાના ધર્મો બાબતવા માટે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્નેએ અનેક વર્ષોના પ્રયત્ન સ્નેહ સંબંધો અને દામ્પત્ય સ્નેહના રૂઢ બંધનોમાં બંધાવાની ખાસ તૃપ્તિ પડે છે નવમાસ સુધી બાળકનું ગર્ભમા ધારણ, ત્યાર પછીની પ્રસવ ચેતના અને પ્રસૂતીના સમયનું રક્ષણ, ત્યાર પછીના સમયમાં બાળ ઉછેરરૂપ ક્રિયાનું અમુક વર્ષોનું વિધાનન્યારે બાદ અનેક પ્રકારના બાળ શિક્ષણ આદિ ક્રિયાઓથી આરંભી છેક છંદગીની સર્વ પ્રમાણની જાળબદોરીમાં યથાવત્ બાળવવા માટેનું ધૈર્યજ્ઞાન આપી પોતાના જીવન માટે સ્વતંત્રપણે સર્વ મનુષિયા જ્ઞાન અને અગ્રજીવપૂર્વક કરી શકે એવી દરમ્યાન સ્વસ્વતંત્રીને મૂકવાની ક્રિયાને યથાવત્ બાળવવા માટે અનેક વર્ષો સુધીના દામ્પત્યજીવન અને પ્રેમજીવનની તૃપ્તિ પડે છે. વળી આ બધા સ્ત્રી સાથેના સ્નેહકુલ સંબંધોને તેમજ તેના કુટુંબી વર્ગે તેમજ પુરુષના કુટુંબી વર્ગ અને મિત્ર વર્ગના અનેક સંબંધોને પણ અનેક રીતે જે અરસામાં સંભાળી સુરક્ષિત રાખવાની તૃપ્તિ પડે છે. ઉપરોક્ત સર્વ ક્રિયાઓને માટે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગની અંદર-તત્પરામણતા અથવા સંલગ્નતાની વૃત્તિ યથાર્થ પ્રમાણમાં હોવાની તૃપ્તિ છે. જ્યારે પ્રેમ ભાવનો પ્રયત્ન પ્રભાવ આ વૃત્તિને સર્વ રીતે ટાકવી રાખવામાં અનેક રીતે સદાય-શુદ્ધ થાય છે, ત્યારે એમ પ્રેમભાવનો અજ્ઞાન, અસંતોષ કે અંદા આ તત્પરામણતાની વૃત્તિને તદ્દન મંદ અસ્થિર અને અબ્યવરિત્ત બતાવવામાં પણ તેની જ ઉગ્રતા હરે છે જે બુદ્ધિમાં નથી. હંમેશાં સાંસારિક સમગ્ર લાભોપર પ્રેમ ભાવની પ્રયત્ન અથવા અંદા હાવવાની બુદ્ધિ ઘટ અથવા અનિષ્ટ અસર થાય છે, જેને લીધે મનુષ્યો અનેક પ્રકારની ન્યુનાધિક સાંસારિક લાવનારોવાળા એવામાં આવે છે.

મનુષ્યની ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

આ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓમાં સાવધતા, યશાભિલાષ, સ્વમાન, અને ધૈર્ય આદિ ચાર વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે જેનું સામાન્ય વર્ણન બીજા પ્રકરણની અંદર આપવામાં આવેલું છે. આમાંની દરેક વૃત્તિ ઉપર મનુષ્યની અંદરના પ્રેમભાવની મંદ તીવ્ર કે તીવ્રતર અદિ અવસ્થાઓથી અનેક પ્રકારની જે અસરો મનુષ્ય જીવન પર થાય છે તેનું દેહકર્મ અવસ્થાનું વર્ણન નીચે આપવામાં આવેલું છેઃ માનસસાક્ષી દૃષ્ટિથી નાચનારને જે પ્રત્યેક વિધવત્ વર્ણન તરફ સ્વાભાવિક અને સ્પર્શ જણાવા વગર નહીં રહે.

૧૪. સાવધતા દક્ષતા અથવા ચાતુર્ય આદિભાવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

નંબર ૧૪ વાળી સાવધતાની વૃત્તિ ઉપર પણ પ્રેમનો કંઈ એકા પ્રભાવ નથી. મનુષ્ય હૃદયમાં પ્રેમ ભાવના અંકુશ સૈથી પ્રથમ જ્યારે યુવાવસ્થાની સરજાત થવાની સાથે ક્રમશઃ દૃઢ થવા લાગે છે ત્યારથી આ વૃત્તિનો પ્રભાવ પણ તેની સાથે જ વિશેષ પ્રમાણમાં દૃષ્ટિગ્રાહ્ય થવા લાગે છે. પ્રેમી યુવકોનાં મન પ્રેમના પ્રાપ્ત આકર્ષણને લીધે જ્યારે એક બીજા તરફ સ્વાભાવિક રીતે જાણેલા હોય છે; ત્યારથી તેઓની વાતચિત, વર્તન, બેઠક, ઊંડક, હાલક, ચાલક, ગતિ, અનેક પ્રકારના સંકેતો, પરસ્પરદ્વાર મિત્રન પરિચીતન અને સંવતન આદિ સર્વ ઉપરીતર વ્યવહારોની યોજનામાં, આ સાવધતા અને ચાતુર્યના ભાવો પ્રતિજ્ઞા પ્રકટ થવા વિના જોવા નથી ઉપરોક્ત પ્રત્યેક ભાવના દર્શન વખતે તેઓ બન્નેજે સાવધતાથી વર્તવાની જરૂર પડે છે. બહારની કોઈપણ બંધિતતા જણવામાં ઉપરોક્ત ભાવો ન આવે એવી તુલ્યતાથી બનેલું વર્તન વાતચિત અને પરસ્પરદ્વાર આદિ થવા લાગે છે. ગુપ્ત સંકેતોની ચેતના પણ જનુલ દક્ષતાપૂર્વક યોજનામાં આવે છે. નવા પ્રકટ થયેલ પ્રેમભાવનું જાણન રક્ષણ અને ધોષણ પણ તેટલીજ સાવધતાથી અને બુદ્ધિમતાથી પ્રવર્તે છે કે બીજાઓને સંસયનો પશ્ચ અવગણ્ય ગણવાના પ્રસંગ આવવા દેવાં નથી. નૂતન પ્રકટ થતા પ્રેમ ભાવની ધોષ સંરક્ષા ખાતર આ બધા ભાવો ધણે અંશે જરૂરના છે. એ જ માન્ય વિના બીજા કોઈક નથી. પ્રથમ અંકુશિત થતા બાળ શેપાઓના રક્ષણને ખાતર જેવી રીતે આસપાસ વાઢ અથવા એવાજ પ્રકારનું કોઈ સંરક્ષક સાધન યોજનામાં આવે છે તેજ પ્રમાણે પ્રથમ પ્રકટ થતા પ્રેમ ભાવને સંભાળ પૂર્વક અંકુશિત થવા દેવાની સાથે તેની સંરક્ષા આદિ કાર્યો માટે દક્ષતા, ચાતુર્ય કે સાવધતા અથવા જેને આપણે વ્યવહારિક કક્ષાપણ કહીએ છીએ તે ભાવ, દરેક બંધિતતા યથાર્થ પ્રમાણમાં હોવાની પૂર્વ જરૂર છે પણ ખાસ કરી નૂતન પ્રકટ થતા પ્રેમભાવે વખતેજ આ વૃત્તિ અને તેના અનેક ભાવો બનેલે પ્રથમજ પ્રદીપ્ત થવા લાગે છે. તેનાં જે બુદ્ધિ પૂર્વક-અને ધાર્મિક તથા નૈતિક ભાવનાઓ સાથે સમુક્ત કરી, ધોષ ઉપરોક્ત કરવામાં આવે, તેા સૌ તેમજ પુરૂષ પુષ્પાને તેમજ યુવતીઓ અને કુમારો તેમજ કુમારીઓ આદિ સર્વને માટે અનેક સંતે લાભદાયક છે "Love is blind" કામાન્ધો નૈય પર્યવતિ" આ વાક્યો ખરેખર ખરેખર અર્થ સ્પષ્ટ છે. મનુષ્યની અંદરની કામવૃત્તિ જે એક ધર્મીજ પ્રજા વૃત્તિ છે એને વસતી રાખવાનું કાર્ય તેમજ તેને સ્વચર્ય માર્ગે બુદ્ધિ પૂર્વક દોરવાનું કાર્ય ધર્મ પુરોધા બધું છે એમાં જરા પણ સંકા નથી. કારણ જ્યારે મનુષ્ય સ્વાભાવિક આ વૃત્તિના અંકુશ જ્યારે પ્રજા વેગથી અંકુશિત થઈ જે વખતે પ્રવૃત્ત થવા લાગે છે. તે વખતે હજુ બુદ્ધિ સહિતમિત્ર અવધાએ એટલાં જમાં કેવલાએવા હોતાં નથી. તેમ ધાર્મિક અને નૈતિક ભાવનાઓ પશ્ચ એટલા પ્રજા પ્રમાણમાં નહીન થઈ જીવન આદરોની સંરક્ષા માટે યથાએવી હોતી નથી. આવી અવસ્થામાં કુમારો અને કુમારીઓના સીધક-કે સીધની યથાવત સંરક્ષાને ખાતર ધર્મીજ સાવધતાની અને કક્ષાપણની જરૂર છે, જે તદન સ્પષ્ટ છે. સ્ત્રી અને પુરૂષ બન્ને વર્તના સ્વમાન, યશાભિલાષ, ધૈર્ય નીતિ, ધર્મ બુદ્ધિ અને સાંસારિક અનેક પ્રકારના સંબંધો તથા તે સર્વની જીવન સિદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠા આદિ સર્વ જાણના સંરક્ષાને મોટા આધાર આ પ્રેમભાવને પ્રકટ કરવામાં તેઓ-એટલી દક્ષતા અને ચાતુર્ય નાખે છે તથા બુદ્ધિમતામાં વર્તે છે તેના ઉપર મોટા ભાગે સમાયેલા છે. એક નાની સરખી ભૂલને લીધે-માત્ર કામવશ થવાથી અથવા તુરંતને આધિન થવાથી

સ્વધ્યાસમાં થતા અને સમાનનો અર્થ થવાના પ્રસંગે ગ્રંથકર્તા વર્તવાથી-ઉપસ્થિત થઈ નહીં. જો એવું થાય તો, એકાદમીથી વર્તવાથી-એક કુમારીકાન્તુ જીવન દર્શાવે છે. આ દર્શાવે છે. આથી વધુ પ્રસંગે ઉપસ્થિત થતાં વાર લાગતી નથી. એ અને પુણ્યના સર્વ ઉત્કર્ષક બાનેનો નાશ થવાનાં પ્રસંગે કામચાલના પ્રસંગ વેગને વધ સમજાવે આપીને થવાથી એકાદમી ઉત્પન્ન થાય છે અને પરિણામે મનુષ્યનું જીવન કલ્પિત; આથી અને અસહ્ય થઈ પડે છે. આથી કાલકાળ પ્રકારની અભ્યુદયની આપત્તિઓ ઉત્પન્ન ન થાય એટલા માટે એ તેમજ પુણ્ય-યુવાન તેમજ યુવતી, અથવા કુમારો તેમજ કુમારીઓએ-પોતાના સ્નેહભાવોને પ્રકટ કરી પરસ્પરના સંબંધોને દૃઢ પકડવો કરવા માટે જાહેર સંબંધ અને દુષ્ટતા તથા પ્રુદ્ધિ અને વાત્સલ્ય વર્તવાની જરૂર છે. જો આથી કરી-પ્રેમભાવને અંગે કલ્પિત થતા અન્ય પ્રસંગો, એનાં કે, પરિશીલન, સંવતન, લગ્ન સંબંધ માટે કરવામાં આવતી અન્યોઅન્યની પસંદગી, અને તેને અંગે સ્વચ્છ અથવા આશિષ આદિની પરિક્ષા આદિ સર્વ પ્રસંગોમાં પણ જાને વર્ગે જાહેર પ્રુદ્ધિપૂર્વક વર્તવાની જરૂર પડે છે. આમાંના એક પણ વિષયની પરીક્ષામાં મુશ્કેલી કરવાથી જીવનભર પરવાવાના પ્રસંગો ઉદ્ભવ થાય છે કે જેને અનુભવ કરવા માટેના પ્રયાસો, હમેશાં અનુભવ નીવડે છે. આટલા માટે-સ્નેહભાવને પ્રકટ થતાં વાર લાગે તેની દરમિયાન નહિ; પ્રેમના વેગને રોકી શકે. એનાં એક કામચાલને આપીને થઈ ન વર્તે પણ સાથે સંવધાનતાને પણ સહાયક બનાવે, અને પ્રભવ સંબંધ દ્વારા, પ્રુદ્ધિ ખર્ચે તથા નીચેને રહેતે આ પ્રેમ જાવની અંધ અજ્ઞાતી વૃત્તિને દોષે. એમાં જ હતાપણ સમાવૃત્તિ છે.

૨૫. યશાશિલાય કીર્તિ કે પ્રતિષ્ઠાની વૃત્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

યશની અશિલાય અથવા કીર્તિનો અનુભવ, એ મનુષ્યની એક સ્વાભાવિક વૃત્તિ છે. આ વૃત્તિ ઉપર પણ કાંઈ પ્રેમ જાવનો જોઈએ પ્રભાવ નથી મર્યાદા થયેલ પ્રેમભાવ, હમેશાં પ્રસંગો કમળ યોગ્ય ઉત્કર્ષક થયે છે. વરદા પોતાની દરિયા દેરે છે. પરસ્પરમાં પ્રસંગો કરવા યોગ્ય કુલે વરદા થઈ જાય છે. આથી, સ્વાભાવિક રીતે થવા લાગે છે. દરેક મનુષ્ય પોતાની કીર્તિ વસ્તુ કે પ્રેમભાવને માટે હમેશા મગ્ન થઈ જાય છે અને જાને છે. જૂન પ્રેમભાવને ધારણ કરના-યુવાનો અથવા યુવતીઓ પોતાના મનના માનેશા કીર્તિ અથવા પ્રિયાને માટે હમેશાં રેવા મગ્ન થઈ જાય છે. તેઓ એક બીજાને પ્રિય-સ્વિકાર, અને વેગાન-દ-પ્રદ થયા માટે અથવા પરસ્પરની પ્રસંગો પ્રાપ્ત કરવા માટે જ પોતાપોતાની કીર્તિ અને કામચાલ અતુલાર ભાષા પ્રાપ્તો તથા આદરભાવો વગેરે વિનય, સ્વચ્છતા, સોજાવ, અંગારા, ઉત્તેજાતમ વગેરે પરિધાન, કાંઈક અને મુંઝવે દેખાવવા જાવના સર્વ પ્રયાસો, તેમજ ઉત્તેજાતમ થયેને આગળ પડવા દર્શાવવા માટે અને કેટલીક કુલે કે આપીને સંબંધપૂર્વક કમાવી શકી પોતાના પ્રેમભાવથી તદ્દન અજાણ થાવના માટે સા સા કમાવે નથી જાણતા. આ ઉપર જાણેલી સર્વ કિશોરિની પ્રવૃત્તિ થવાનું કારણ માત્ર પોતાના મનથી માનેશા પ્રેમીઓની નજરમાં, પ્રસંગોપાત્ર અને માનેશા થાય જાવના આદર-અને તે દ્વારા યોગ્ય પ્રસંગો ઉત્પન્ન કરી, અર્થિક પ્રેમને ઉત્તેજવામાં સહાયક બનાવવાના પ્રયત્નોન સિવાય એ બીજું કંઈ છે કે સ્નેહીઓ પોતાના સ્નેહી વસ્તુની માનવાન અને પ્રસંગો પામતાં, કેટલા બધા મગ્ન થાય છે. આ જ પ્રેમનો પ્રભાવ નથી. બીજા કોઈ પણ વિષય કરતાં, જૂન સ્નેહભાવને ધારણ કરી કમાવે પોતાના પ્રિય માનેશા કુલે માટે કેટલી બધી મગ્ન થાય છે કે તેમજ યુવતીઓ પણ પોતાના સ્નેહી વસ્તુના માન અને પ્રસંગોના કાળે સ્વાભાવિક રીતે જાને વર્તેને પ્રેરે છે. અપારે અનેકવાર એવી પ્રસંગો મેળવવા આવર અથવા અનેક સ્ત્રી પુણ્યો માત્ર દેખાવને આવર પણ સ્નેહ, સોજાવ, કલ્પા, ન્યાય, ક્રમા, ધર્મ, નીતિ, અને સ્વચ્છતા તથા આત્મનિષ્ઠા આદિ ઉત્તમ સહુરો અને સ્નેહમય બાનેને અસ્વાભાવિક રીતે પણ ધારણ કરે છે. પોતે તેના ન દોષ છતાં તેના દેખાવાનો પ્રભાવ કરે છે. પ્રેમભાવની અસંપૂર્ણ કે વિગત દાહકમાં એ બધી જાણ આકાંક્ષાકાર પ્રસંગો અજાણની બધી કિસ્સા પ્રતિષ્ઠા દહનકાર થઈ નહીં છે અથવા સર્વદર નાશ પામે છે. અપારે વધી નહીં છે અપારે તે જાહેર અર્થે થઈ પડે છે, પરંતુ એમાં પરસ્પરના પ્રેમભાવના કલ્પિત કાર્યોની સંપૂર્ણ દોષ છે, તેવાઓને એક જાણ આકાંક્ષા પાળી

જાત બદલાવના ખર્ચો કરવાની કંઈ પણ જરૂર પડતી નથી સાદાઈ, સરસતા, અને સ્વચ્છતા પૂર્વક સંતોષ અને હરહરમી અન્યોન્યનો નિર્વાહ થઈ શકે તેવી રીતિમાં સુખથી પ્રેમપૂર્વક દિવસો નિર્ગમન કરે છે. યજ્ઞી વખત અતિસાધ સખત કે કંઈ વાકાઈ, કષ્ટ કે વાગ્ બાધના કોર પ્રદાસથી પણ મનુષ્યની અંદરની આ યસાગિલાવની વૃત્તિને બહુ જાગ્રત રીતે સહન કરવું પડે છે, અને ખાસ કરી બીજાઓની ઉપસ્થિતિમાં ન્યાયે એવું અસહ્ય વર્તન, સ્ત્રી સ્વયં પુરુષદ્વારા એક બીજા પ્રત્યે સ્વાધિકારમાં આવે છે હારે તેવું પરિણામ તેા હમેશાં ધર્મ અને નિષ્ઠા આવે છે સ્ત્રી પુરુષ સ્વયં નોકર વાંક, એના પ્રત્યે એવું વર્તન સ્વાધિકારમાં આવે છે તેવું હૃદય, નિરંદ્ર, સિંગીઝ, ઉત્સાહહીન, આનંદી લાગણી વગરનું, સ્વચ્છ અને કોર બની જાય છે આ તાન સ્વચ્છ અને અનુભવ નમ્ર બાળક છે આમ ન થાય એટલા માટે અર્ધવેદના એક શક્તિમાં સ્ત્રી અને પુરુષોએ સુદરશાશ્રમમાં પરસ્પર કેવી રીતે વર્તવું કે સ્ત્રી યજ્ઞ આજર અને પરસ્પરના માન વિગેરે યથાવત્ જળવાઈ રહે, તેને માટે ધર્મોત્તમ ઉપદેશ આપવામાં આવેલ છે. તેમાં જણાવ્યું છે કે

સંમિતૌ રોચિષ્ણુ સુમનસ્વમાનો હસામુદૌ સહસા મોદમાનો

સુગુ સુપૂર્વો સુગૃહૌતરાયો જીવાયુપસો ચિમાતિઃ ॥

- ૧ સંમિતૌ-સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેએ પરસ્પર યથાવત્ પ્રિય બનીને.
- ૨ રોચિષ્ણુઃ-એક બીજાને બરાબર અનુકુળ થઈ તેવું રચિતાર-વર્તન સ્થાપીને.
- ૩ સુમનસ્વ માનો-સુદર, મધુર અને શામલ પ્રુપ એવા મનવાળા થઈને
- ૪-૫ હસા મુદૌ-હાસ્ય વિનોદથી પરસ્પર આનંદ શેલવીને
- ૬ સહસા મોદમાનો-એકાએક સ્વાભાવિક રીતેજ સહા પ્રયત્નશાલ વિશે રહીને
- ૭ સુગુ સુપૂર્વો અને સહાયસ્થી વર્તિને
- ૮ સુપૂર્વો-ઉત્તમ પ્રકારની શિખાચાર સુક્ત સંવતિ પ્રાપ્ત કરીને.
- ૯ સુગૃહૌ-ઉત્તમ સુંદર અને કુશીન ધરના મણાવાલ તેવી રીતે વર્તિને
- ૧૦ જીવાયુપસો ચિમાતિઃ-સ્ત્રી સ્ત્રી પ્રજાત સમયે ઉપકાળ અનેક પ્રકારના મુંઝવે અને રમ્ય રંગોથી છવાઈ મધુર અને દીવ્ય પ્રકાર આપી આનંદ આવે છે તે પ્રમાણે તેમાં શુભ શુભ સુકત થઈ સ્ત્રી અને પુરુષોએ સુદરશાશ્રમમાં રહી અન્યોઅન્યના છત્રને અનેક રીતે આનંદ સુખ અને સંતોષથી પ્રકાશિત કરી વર્તવાનું છે
- ૧૧ સમ્યક્. સમતાઃ મૂલ્યા ધાર્યં યત્ત મત્રયઃ

સમ્યક રીતે બધા કુટુંબીઓને- (સમતાઃ) અર્થાત્ પૈતૃપૌત્રાના કર્તવ્ય પ્રમાણે, એક નિખાળી વર્તિ, પારસ્પર કમ્યાલુચાર અને મધુર વાણીનો પ્રયોગ કરવા રહો.

ઉપર દર્શાવેલ વેદ વાક્યોના દુર્લભ મનોમા, સ્નેહના ડગલોએ સર્વેલા પૈતૃપૌત્રાના મહાન પવિત્ર અને શ્રદ્ધા સિદ્ધાન્તોના ઈમે સદરશમલ રસાવલુ રિધિ ભરેલા છે ! જરૂર સુદરશાશ્રમના સર્વ મુખોમાં મુખરૂપ શુભ આચારવિચાર અને વર્તનના સચોટ સૂત્રો, આ મનોમા વચાગ્રહિત વાર્તામાં જાગ્યા ॥ અને આવી પવિત્ર આશ્વિનો- (૧) બધા પાછળ થઈ શુભ દેવ જાન સુદરશાશ્રમના સર્વ યથાર્થ મુખોની રેલમઉદ થઈ રહે એમાં શું આમરું દેખ શકે ! આ બધા સ્નેહના સુખોનો સ્વચ્છ વિધિ જણાવ્યું છે.

પણ જ્યાં દૃષ્ટોક્ત મહામનોથી વિરૂદ્ધ પ્રકારનું વર્તન જોવામાં આવે છે, ત્યાં સ્ત્રી પુરોહિની અંતરના પ્રેમ ભાવોની ઉત્તરોત્તર સ્તિ, સ્તીલતા કે સ્થૂંકતા ધારણારે પ્રકટ થવા લાગે છે અને પરિણામે નિરોદ્વેગ વૈર, દેવ, ઇર્ષ્યા, ધૃષ્ટા, અસતોષ, ક્રોધ, કવદ અને રોગ, ચોક્, ભય તથા મોત આદિ અધમ ક્ષણોનાં દર્શન પણ થાય છે.

પણ જ્યાં પ્રેમના પાવન પ્રવાહો, સુખવરિવદ સીતે રોલે અને સૌહાર્દનવા વિશદ સ્વરૂપે નિરંતર વહેતા હોય છે, ત્યાં આવા ઉપર જીવિતો મલિન સત્ત્વને ક્ષણ રહેવાનું સ્થાન પણ મળતું નથી. કારણ વિશદ રોદ્ધમાય કાષ્ઠપણ પ્રકારના વાંક, ટોચ કે શુદ્ધાઓ એવા તરફ તેમજ કટુવાચોના પ્રયોગો કરવા તરફ કદી પણ ટોચતો નથી લેતી નજરમાં હમેશાં રોદ્ધ અને સદૃશ્યનીજ ગોઠી અને મધુર વર્ણ, વર્ણિ રહેલ હોય છે. રોદ્ધના કુંદર અને મધુર પુષ્પ વગેરેના સુગંધ અંકુરો પર ક્રોધ, ગુસ્સો કે કટુવાચના પ્રદારરૂપ તથા ધણીજ કાલીલ અસર કરે છે. વારંવાર ઉદ્ધાનવેળાં થવાથી પણ રોદ્ધના અંકુરો ધીરધીરે તાથ પામે છે. માનમાં શાન્તિથી કપોતે દેવાથી, બહુ દુઃસ્વપ્ન થાય છે. પણ જલદેરમાં અસ્થાનરોના પ્રયોગ કરવાથી કે અપમાન કરવાથી હમેશાં અજાણ પરિણામજ આવે છે. આટલા વાસ્તે પ્રેમથી સુદર પુષ્પવૃદ્ધને પ્રશંસા, માન, યશ, રોદ્ધ, સૌહાર્દ અને સદૃશ્ય તથા ક્ષમા અને શાન્તિ આદિની જાગૃતવર્ણથી અને પ્રેમપૂર્ણ મધુરવાદ પુરોહિની વૃદ્ધિથી હમેશાં સંધન કરવા અને પોષણ રહેતું, જે સામાજિક સર્વ પ્રકારના સુખો માટે હમેશાં અનિવાર્ય છે. યશ, માન, પ્રતિષ્ઠા આદિ ભાવોને વધારવામાં તેમજ સતોષ આપવામાં, વિશદ પ્રેમભાવનો જે પ્રસાદ પડે છે તેની કિંમત વધાવતું આકલા માટે આપણી પાસે અન્ય કોઈ એવું સ્વલ સાધન નથી કે જેનાવડે આપણે તેને ખાપી કે તોલી શકીએ, છતાં તેના પ્રબળ પ્રસાદનું પરિણામ તે પ્રત્યક્ષ જણાવા વચર રહેતું નથી.

૧૬. સ્વમાન-આત્મમત્યય અને મનોબળ આદિ ભાવોપર પ્રેમની સત્તા.

પ્રતિષ્ઠા, માન, આત્મમત્યય, અને મનોબળ આદિ મહાન ભાવો, મનુષ્યોના જીવનમાં અતિ અગત્યનો ભાગ લાગે છે. આ બધા ભાવો-અનુભવના મનની માત્ર એક સ્વમાન (Self-respect) ની વૃત્તિના સ્વરૂપો છે. આ બધા ભાવો પણ પ્રેમભાવનાં પ્રબળ પ્રવાહથી પોષાઈ વૃદ્ધિ દશાને પારકું કરે છે. સ્વમાનને મુશ્કિલ સામવા માટે પ્રેમીઓ અનેક પ્રકારનાં આશ્ચર્યજનક અને સાહસિક કાર્યો કરવા પ્રેરાય છે. રોદ્ધની સંખ્ય માન કે પ્રતિષ્ઠાને લઈ યશ કરતાં પ્રાપ્તિ પ્રયત્ન છે અનેક જગત કુટુંબોને વીરસની આત્મમાં પોતાના પરમ પ્રિય પ્રાણની પણ આડુડીએ આપી, પોતાની જાતિ, કુટુંબ તથા દેશ વિગેરેના માનને ખાતર સર્વે અર્પણ કરી, રોદ્ધી યુવતીઓના આત્માઓને તૃપ્ત કર્યા છે. સ્ત્રીઓના સંબંધમાં પણ એવા અનેક પ્રસંગોની, આપણા પ્રાચીન ઇતિહાસમાં અનેક સ્થળે લેખિત કરવામાં આવેલી છે. જગત સ્ત્રીઓને પણ પોતાની જાતિ, કુટુંબ અને દેશના સ્વમાનની સંરક્ષાને ખાતર કંઈ જોઈ સહન કર્યું નથી. કંઈક ટોકાટું સામર્યાન અથવા અનેક પ્રસંગોના ઇતિહાસથી સમજાય છે. સુદરીઓના રોદ્ધને આધીન થઈ, અનેક પુરોહિની જનન પ્રવાહોમાં આશ્ચર્યજનક ફેરફાર થવા પામ્યા છે. ત્યારે પ્રેમથી જીવન દાઢવને પરિણામે, તેમજ પ્રેમીઓ સંખ્ય માનસમાં ધરાવતા પ્રસંગો ઉપરિવદ ધરાવે માટે અનેક સ્ત્રી પુરોહિની પોતાના જીવનને આજીવે લોગ આપી, આત્મચાત કર્યાના અનેક કૃષ્ણાન્તો આપણી પાસે મોજાઈ છે. પ્રેમ અને નિષ્પ્રેમ હાલતથી અનુભવ જીવનના દરેક પ્રસંગ પર તેમજ સામાજિક લાગણીઓપર અને ખાસ કરી યશ, માન, અને ઇષ્ટવિષા આદિ ભાવોપર, કેટલી બધી ઘષ્ટ અથવા અનિષ્ટ અસર થવા પામે છે, તે ઉપરના વર્ણનથી હલ સ્પષ્ટ થાય છે. “માની હિ મહતાં ધનં” “ઉત્તમા માનમિચ્છન્તિ” આદિ અવલોકનિક વાક્યો જે નીતિના અભિપ્રાય દાખવામાં આવેલા છે, તેનું જરૂર મહત્ત્વ તે યોગ્ય પ્રસંગો માનવ સમાજ સમજવા આપણાથી બને છે ઉપર વર્ણન કરવામાં આવેલ યશાસિદ્ધાપ અને સ્વમાનની રક્તિ સાથે ધૈર્ય અથવા સહનશીલતાની વૃત્તિ પણ યોગ્ય મહત્ત્વપૂર્ણ સંબંધ ધરાવે છે. એટલા વાસ્તે જ રક્તિના રચનાને સ્વમાન અને સહનશીલતાના અગ્ર સાધનમાં કુદરતની ઈચ્છા અનુસાર ગોઠવવામાં આવેલ છે. આ રક્તિના

હીનપોત અતિયોગ અને વિશ્વાધિવશી થતા અનેક સ્વર્ણો-અન્યવૃત્તિઓની માફક જોવામાં આવે છે, જેને ધૈર્ય, સહનશીલતા, દંદતા, ધીરજ, મહેતમણુ, ઢંઢ, બાઝલ આદિ અનેક શબ્દોદ્દારો જોવાજવામાં આવે ॥

૧૭ ધૈર્ય, સહનશીલતા કે દંદતા આદિ સાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ

મનુષ્ય ધૈર્ય અને સહનશીલતામાં પણ અનેક હયાન્તો ગ્રાપણા પ્રાપ્તિને તેમજ અર્વાચીન ઇતિહાસ-માંથી મળી આવે છે શ્રીમતી સીતાના અનેક પ્રકારના સહો, નજ અને કમચત્તીના અનેક પ્રકારના દુષો, સાવિત્રીની નિર્દોષતાઓ, દ્રૌપદીની અનેક દુષ્ટ દશાઓના પ્રસંગો વિગેરે, પૂર્ણ પ્રેમભાવથી પ્રેરાયેલ સ્ત્રી અનેકી અંદર પણ કેટલાક ઉચ્ચ પ્રકારના ધૈર્ય, સહનશીલતા અને દંદતા આદિ ઉચ્ચ ભાવો પ્રદીપ્ત કરી પેાતી રાખાય છે, તેમાં પ્રત્યક્ષ આદર્શો છે. આ ઉપરાંત વર્તમાનમયના મહાપુરુષોમાં ગણના મહાત્મા મોહનદાસ કરમચંદ બાંધી અને તેમના ધર્મરક્ષિત સૌ કરેતુરના પણ આ વિષયના સૈધી પ્રબળ અને પ્રત્યક્ષ પુરાવારૂપ છે ઉચ્ચ પ્રકારનું ધૈર્ય અને સહનશીલતા આદિ ગુણો, ઉત્તમ પ્રકારના નૈતિક કે ધાર્મિકભાવો અને વૃત્તિઓ સાથે સંયુક્ત થવાથી અને બુદ્ધિસંવિત્તઓએ ફરારેલ વિભજન પથે વિચરવાથી શુદ્ધ, સત્ત્વ, ધર્મ, નીતિ, તેમજ શાન અને પ્રભાવો વધેવાના સ્વપ્રાપ્તિ અને પ્રભાવો ભાવનાઓમાં પણ કેટલાક અવિચલનક ફેરફારો કરવા સમર્થ થાય છે, તેનું મહાત્મા બાંધીજી એક સૌથી સરસ પ્રત્યક્ષ દુષાન્ત છે, એકે આવ્યા ઉત્તમ ભાવોની પ્રદીપ્તિ થવામાં શુભારી પ્રેમ નસતા, ઉપેષ્ટ પ્રકારનો સ્વદેશાતુરાગ, મણુ રસયજ્ઞતા અને સ્નેહ વધા સૌભાગ્ય અને કશ્ચા આદિ ભાવો મુખ્ય અરો ભાગ ભજવે છે એ તદન સ્પષ્ટ છે પણ એ વધા ભાવોને મેરનાર સ્વદેશાતુરાગની મુખ્ય વૃત્તિ છે, જે મનુષ્યના અનેક પ્રકારના સત્ત્વિક પ્રેમ ભાવોની એક શાખા છે, એમ કહી વિવાદ થાને તેમ નથી, સ્વ-દેશાતુરાગ, એ નં ૧૧ વાળી શુદ્ધિવાસેચ્છાની વૃત્તિનું એક સ્વરૂપ છે વર્તમાન ભ્રમનામાં અનેક વીર પુરોહો, જ્ઞાનગાના અસહ અને અકલ્પ્ય દુષો સ્વેચ્છાપૂર્વક સહન કરવાનું સર થ્યું છે, તે પણ માત્ર સ્વદેશાતુરાગની વૃત્તિ સાથે સંયુક્ત થયેલ ઉત્તમ પ્રકારના ધૈર્ય, સહનશીલતા અને પ્રબળ આત્મનિષ્ઠાના સંયુક્ત કાર્યના પ્રાપ્તિ પુરાવા રૂપ છે સ્ત્રીઓ અને પુરોહો, ઉપર પ્રમાણે ભાવો લલકર આકૃષ્ટોને સહન કરી ખાતપાન નિદ્રા અને અનેક પ્રકારના કુળ સમયકોને તિલાંજલી આપી પોતાની પ્રિય વસ્તુઓ અથવા ઉદ્દેશોની પ્રાપ્તિ પાછળ અનેક દેશો, સમુદ્રો અને ખીણો અથવા પહોરોમાં અને ખાલોમાં પ્રવાર થઈ કમરમય છવન ગાળવાના અથવા ઉદ્દેશોની પ્રાપ્તિ પાછળ પ્રાણ પણ અર્પણ કરવાના નિકટ મરો ભયો પ્રાણ કરવા હાલે ત્યારે એ સ્પષ્ટ સમજાવે કે તેઓની ભધી પ્રવૃત્તિઓની પાછળ કોઈ અભ્યન્ન પ્રકારની સ્વદેશાતુરાગરૂપ પ્રેમનું પ્રબળ ભયોતિ પ્રદીપ્ત થઈ ચૂકેલી ॥ એ પોતાની ઉચ્ચિત વસ્તુને પ્રાપ્ત કર્યા પછીજ નિરાતે ના પી બેસવા દેશે અનેક વાર્તાઓ, નેલેલો, નાટકો અને ઇતિહાસો, મનુષ્ય સમજાવી અંદર આવ્યા ઉત્તમ ભાવો પેદા કરવાના ખાસ શુભ ઉદ્દેશોની પ્રેરણા અને ઉપાયો હોય છે અરે એવી ઉત્તમ ભાવનાઓથીજ આર્થક અને છે

પણ ભયારે પ્રેમભાવના નિરાસર કે નિષ્ફળતા મળે છે, ત્યારે સર્વ પ્રકારના ધૈર્ય સહનશીલતા કે પ્રક્રમતા આદિ ભાવો, ધીરે ધીરે ચંદ થવા લાગે છે. મનુષ્યનું મન તદન અસ્થિર, અબલવિષત, અનિશ્ચિત, અને અચ્ચ અને છે આવી રીતે નિરાસર થયેલ પ્રેમીની જીવનનોડા, સસાર સાથમાં મધે ખરાબે થઈ ટેલી રીતે નહ બૂધ થયે તેનું કદ પણ નિશ્ચયાત્મક ભાવી કલ્પી સહાય નહીં પ્રેમ ભાવમાં ઉપર પ્રમણે નિરાસર થયેલ સ્ત્રી પુરોહોની સ્વભાવો, આખરે કોણજી પ્રકારના સ્વકીય કલેસ વિનાના, માત્ર ધાર્યો છવન નિર્વાહ કરનારા, અસ્તે વધરત હાલતના જીવન રૂપ થઈ જાય છે હુકામાં મનુષ્યની ઉપરથી વૃત્તિઓના સમૂદની અંદર સમાવેશ કરવામાં આવતી સાધનતા, સહાનુકૂળતા, સ્વમાન, અને ધૈર્ય તદિ આદિ વૃત્તિઓના ઉપર મનુષ્યના પ્રેમ ભાવની અનેક પ્રકારની ઉપાનિષ્ટ અસરો થવા પાડે છે, એને કીલે મનુષ્યનું જીવન અનેક પ્રકારનો અવન કે ઉત્તમ ભાવનાઓ વાળુ બને છે વગી આ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓને સમૂહ, ખાસ કરી મનુષ્યની સાસારિક જાનહીઓ કે વૃત્તિઓના સમૂહ ઉપરજ બુદ્ધિપૂર્વક ચોજવામાં આવેલ છે એ એમ દર્શાવે છે કે સાસારિક જાનહીઓના સર્વ પ્રકારના ઉત્તમ ભાવો ઉપર આ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓને સમૂહ મુખ્ય અરો આધાર રાખે છે. પણ સાસારિક સમય લાગ-

છોડીએ કે વૃત્તિઓનો મૂળ આધાર અથવા પાયા મનુષ્યના પ્રેમભાવ ઉપરજ રચાયેલા છે અને તે પ્રમાણે મનુષ્યનાં મત્સદાના પાછળના ટળીલાનાં જાગૃત્ય એ પ્રેમ ભાવનું અવશ્ય આવેશું છે, જે સમગ્ર સંસારિક લાગણીઓ તેમજ સર્વ કાર્મિક વૃત્તિઓનાં પણ મૂળ પાયા રૂપ છે. જ્યાં એ પ્રેમ ભાવ પૂર્ણ સ્વરૂપમાં પ્રકટ થઈ યથાવત્ પોષણ પામે છે અને સંતોષાય છે ત્યાં જન્ય સર્વ ભાવોનું યથાવત્ પોષણ અને સંતૃપ્તિ થવા પામે છે, પણ એ મૂળ આધારરૂપ પ્રેમભાવનીજ જ્યાં મંદતા કે અસંતૃપ્ત હાલત અથવા અજ્ઞાત ટોચ, ત્યાં તેની ઉપર આધાર રાખનાર સર્વભાવોની દશા, પાયા વિનાના ચલુતર જેવી થાય, એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે. પ્રેમભાવની મનુષ્યના જીવન પર આટલી જાણી મહાન પ્રભળ સત્તા છે. મનુષ્યના જીવનને કાર્મિક ભાવોથી પ્રેરવામાં કે અપકર્મિક ભાવો વાર પરાએ જેથી લઈ જવામાં, પ્રેમની વિવિધ દશાઓ અનેક પ્રકારના ભાવો સમયે છે. માટે એ ભાવની યથાવત્ સંતૃપ્તિ વૃદ્ધિ અને પોષણ કેવી રીતે થાય, તેનું સર્વ સ્વરૂપ દરેક સ્ત્રી તેમજ પુરુષે યુવાન તેમજ યુવતીએ યથાવત્ લક્ષ્યાણી નરર છે. મનુષ્ય ગમે તેટલા ઉંડા પાણીમાં ડુબેલા દોય, પણ જો તેની ચોટલી એકવાર દ્વારમાં આવી તો તેને બચાવી રાકાય છે. તેમ પ્રમાણે સંસાર સાગરની અનેક વૃત્તિઓનાં પ્રેમજીઓમાં ડુબતા કે ટંકાતા બાકિતને કે પ્રભને પણ ઉગારી રાકવાના સર્વ સંભવો અને પ્રયત્નો ત્યાંજ ફોબીત થાય છે કે જ્યાં મનુષ્યની અથવા પ્રાણજનની સ્વભાવ અને યશાસિદ્ધાપતી પ્રભળવૃત્તિઓ રૂપ ચોટલીવાળો પ્રદેશ ઉત્પન્ન અને નમત્ દોષ છે.

નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના સમૂહપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

મનુષ્યની નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓ, જેમાં, શક્તિભાવ, વિનય, અધ્યાત્મભરતિ, આશા, આત્મનિષ્ઠા, અને રૂઢા આદિ વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે, તે સર્વ વૃત્તિઓ અને તેઓનાં સર્વ ભાવો ઉપર, આ પ્રેમભાવનો પ્રભળ પ્રભાવ પડે છે. મનુષ્યનું જીવન નીતિયુક્ત કે ધાર્મિક ભાવનાયુક્ત બનવાનો મોટો આધાર તેનાં પ્રેમ ભાવોની યથાવત્ સંતૃપ્તિ ઉપર ધણે બંદો અવલંબી રહેલ છે. આ નૈતિક અને ધાર્મિક ભાવનાઓમાં સૌથી પ્રથમ, શક્તિ-વિનય અથવા વીરો અને મૂળ્યજનો તરફ માનની લાગણીથી જન્મવાનાં વૃત્તિનો સમાવેશ થાય છે, જેથી તેનું સૌથી પ્રથમ વર્ણન કરીશું. જ્યાં અધ્યાત્મભરતિ અને શક્તિભાવનો ખાસ નિહ સંબંધ છે, તેથી એ બંને ભાવનાઓના ઉપર પ્રેમ ભાવની અસરનું વિવેચન બોધી સાથે કરવું વધારે અનુકૂળ પડશે.

૧૯. ૧૯. શક્તિભાવ, વિનય, અધ્યાત્મભરતિ અને શ્રદ્ધા આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

ઉપર જનુવિદેશ મનુષ્ય હૃદયના ભાવોપર પણ પ્રેમ ભાવની ધણીજ પ્રભળ અસર થાય છે. પ્રેમ ભાવની સંતૃપ્તિ હાલતમાં સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બંનેના આત્મામાં કોબ્ય પ્રકારનો આનંદ ઉત્પાદ, બંનેમાં પરસ્પરને માટે શ્રદ્ધા, શક્તિ, વિનય, સૌજન્ય અને આદર્શતા તથા સહાનુભૂતિ આદિ ભાવોની પ્રવૃત્તિ સથે, પારસ્પર માન અને પ્રશંસાની અનુપમ વૃત્તિ દિનપ્રતિદિન વધતી જાય છે અને પરસ્પરને દેવ અને દેવી સમાન ભાવોથી સન્માને છે. એક બીજીની સારી અને પ્રશંસિત ગુણોપક્રા બાજુ તરફજ સ્વાભાવિક રીતે જ્ઞાન આપવાનું મન થાય છે પ્રેમ પાસના પ્રભળ બંધનથી પવિત્રપણે એકત્રિત થયેલ દંપતી, ઉપર જીવન, આરાધન, યજ્ઞ, યોગ, શાન, દક્ષિણા, બ્રહ્મ-સોજન, જપ, તપ, નમ, ઉપવાસાદિ ક્રિયાઓ, સ્તુતિ, માર્જન, ઉપાસના, વીર્યજાત્રા, દેવદર્શન, વગીલાપતેરા આદિ સપ્ત ધર્મ ક્રિયાઓ, જીવણ, મનન અને નિદિધ્યાસન આદિ ધાર્મિક અને આધ્યાત્મિક વિષયોના સેવનરૂપ ક્રિયાઓ અને અન્ય કાર્મિક ધાર્મિક ભાવોનું સેવન પણ સાથે મળીનેજ કરે છે. ‘સદ્ગતો ઘરતાં ધર્મમિતિ,’ આ ધર્મ રૂપના મહત્વપૂર્ણ અને અર્થોર્થયુક્ત અર્થનું ક્રિયારૂપે અનુકૂળ કરવાનું કાર્ય, પ્રેમભાવથી સંપૂર્ણ

મયેલી સ્ત્રી પુરુષો, એટલી સમૃદ્ધતા, પવિત્રતા અને શુદ્ધ હૃદયથી કરી શકે છે, તેટલું બીજા કોઈપણ દેશમાં જાણ્યેજ મળે શકે તેમ છે. અધ્યાત્મશક્તિ, શક્તિ, આરાધા, આત્મનિષ્ઠા આદિ સર્વ જાણે પરાધર્મના પ્રેમ લાવેલી બન્નેમાં ઉત્કૃષ્ટરૂપે પ્રગટે છે. દૌરુદ્ધિક પ્રાર્થના, સ્તુતિ અને ઉપાસના આદિઓ જે આત્મિક પ્રેમ લાવેલી દેશમાં આવે છે તેવા અનુપમ અનુભવ તો બીજા કોઈ પણ દેશમાં જાણ્યેજ મળી શકે તેમ છે. પણ પ્રેમભાવ નષ્ટ થવાની સાથે ઉપરોક્ત સર્વ જાણે ધીરે ધીરે નષ્ટ થવા લાગે છે. ઉપર નિયુક્તિઓ સર્વ ધાર્મિક જાણે અને ક્રિયાઓમાં માત્ર ફાસિલતા અને રોજબ નજરે પડેલા લાગે છે. હૃદય ભંડિત, મોન, વિનય કે વચ્ચે આદિ શુદ્ધ લાવનારોની હીન થવા લાગે છે અને આખરે શુદ્ધ નાસ્તિકતાપૂર્ણ જાણે ધારણ કરવા લાગે છે. આખરે આવી રીતે પ્રેમ લાવનાં અસંખ્ય ધર્મેશ્વરો સ્ત્રી પુરુષો નીતિ અને ધર્મના ઉત્તમ માર્ગને પિચ્છારનામાં અને ધર્મને ટોચી અને પાખંડી પુરુષોનાં પેટ જાવનાં ઉપાય તરીકે માનવાવાળાં બની નવે છે.

૨૦. આશા અને નિરાશા આદિ લાવોપર પ્રેમની અસર.

જનમમાં " આશા " જે કપનમાં જેક મુખ્ય ભાગ જાણે છે. કારણ આશા જે મુખ્ય અને નિરાશા જે દુઃખદ હોય છે. આની આશા અનેક પ્રકારની છે પણ યુવાન હૃદયમાં પ્રથમ ઉદ્ભવ થતા વિશુદ્ધ પ્રેમ લાવને પરિણામે સ્ફુટિ, ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની પ્રેમ કલ્પિતોની કામળ પાંખડીઓનાં પ્રથમ અંકુરોથી વિશેષ કીમતિ, આ વિષયમાં બીજા કોઈ કોઈ શકે કે " જે હું " અમુક ધારેથી યુવતી સાથે મારો સ્નેહ સંબંધ લાવવામાં જોઈએજાણી થાઉં તો તો મારું સ્વર્ગ આ સંસ્કારમંત્ર સમાયેલું છે જેમ હું માનીશ ". આવી લાવનારો અનેક યુવાન હૃદયોનાં સ્નેહીઓમાં કોઈની નજીર રીતે પર કરીને નિવાસ કરી રહે છે કે પવન, ખાસ, મિલકત, ધીરિ કે આખી દુનીયાની બીજા કોઈ પણ વસ્તુની પ્રાપ્તિની આશા, યુવાવસ્થાના માર્ગમાં જોઈએ જમ્મી પોતાનો પ્રભાવ નથી જોઈએ શકી કે એટલા પ્રભાવ પ્રેમીબન સાથે તમ સંબંધથી સંયુક્ત થવાની પ્રબળ આશાથી ઉદ્ભવે છે. અનુભવી સ્ત્રી પુરુષો આ વિષયની અનેક રીતે જાણી આખી શકે તેમ છે.

પણ વિશુદ્ધ પ્રેમ લાવ અને હવે સંબંધમાં નિરાશ થવા પડી, અન્ય વિષયમાં ઉત્કર્ષની અભિલાષા કોઈ જાણી શકે કે ? મને તેવા દુઃખ અને સંતાપના સમયમાં પણ પ્રેમલાવની પ્રબળ શક્તિ હમેશાં આશા અને આનંદ આપે છે, ભયારે કોઈ અને વૈભવની અચ્છિદ સાધન સાધકો પણ, નિષ્પ્રેમતાને પરિણામે વિષમય થઈ નવે છે. શક્તિશક્તિ શાન્ત અને હૃદયીયો ત્યાગ સા માટે ક્યો ? તેને ત્યા જવા મુખની ખાખી હતી કે તેને વૈરાગ્ય ધારણ કરવાની ભરે જણાયું કે. દુખની પાછળ દુઃખની અનેક પરિવર્તનો જાણે માલુમ રહ્યા કરે અને તેને પરિણામે જાણે બીજા બધી આશાઓ મરી નવે, તો તેમાં કાંઈ દારાત કે ફિલ્સ ચિંતા નેહું નથી સ્નેહીઓ એવા અન્ય આશાઓની ખર્જાતા માટે કરી દરકાર કરવા નથી. પણ માત્ર " પ્રિય, આપણે સ્નેહ નિરંતર પ્રદીપ્ત રહે અને આપણે જે બીજાને છપન પર્વત વિશુદ્ધ પ્રેમલાવથી વાલી મુખ દુઃખમાં સર્વદા સાથેજ રદીએ " આવા ઉદ્ગારો જરા સ્નેહીઓનાં હૃદયયુક્તોમાં હવેનાં રમી રહ્યા હોય છે. અને તેને પરિણામે મને તેવા દુઃખોનો પણ પ્રતિદાર કરી, પરાધર્મના પ્રેમયુક્તોથી પરમ અધ્યાત્મ જોગરે છે. પણ પ્રેમની અંદર નિરાશ થઈ-સ્વર્ગ નિરાશાનાં દર્શન થવા લાગે છે જેક વખતે પ્રેમની અંદર નિરાશ થયેલ જેક અનુભવોએ હૈ. ફાઉલર ખાસે પોતાના હૃદયોદ્ગાર કાઢતા નીચે પ્રમાણે જણાવ્યું " જાણે આશા અને માત્રી સ્ત્રી સાધના સ્નેહલાવના સંબંધમાં જે વર્ણન આપ્યું છે, તે અક્ષરતઃ સત્ય છે. હાથતરસનેહના સ્વર્ગીય મુખપરવાદને અનુસરવાની કૃત્રિમ હાલસાથી હું પરચેલું. પણ માત્ર કંઈક દિવસના સંઘર્ષોથી મને પ્રવૃત્તિ અનુસર થયો કે જમાના બળેના સ્વભાવ અને વાર્તિકમાં અનેક પ્રકારની વિષમતાઓ સમાયેલી હોવાથી પરાધર્મનો મેળ થવો તદન અસંભવિત છે. આટલું અને પ્રવૃત્તિ જાન થવા બાદ, હું કોઈપણ કાળને લાગક રહ્યો નથી. પરાધર્મ પડેલાં અને મારું છવન અનેક ઉત્કર્ષ લાવેલી પણ લાગતુ હતું. પણ ત્યાર પછી તો કોઈ જોઈતા પ્રકારના યોગસાગરમાં હું મિસ થઈ ગયો છું. પહેલા અનુભવ સમાજમાં ઉત્તરોત્તર ઉત્તમ પદને પ્રાપ્ત કરવા માટે હું ઉત્સુક હતો. પણ પરાધર્મ પુખ્તી અનુભવ પછી તો હું હૃદયમાં અધો દેશને પ્રાપ્ત થવો બંધું છું. પ્રથમ મારી બધી યોગનાઓ

મને હમેશાં હલત અને બાવપણું લાગતી હતી, પણ હવે તો મારી સર્વ અભિલાષાઓ અને યોજનાઓ તદ્દન નિરાશામાં પરિવૃત્ત થયેલી કેવાય છે અને સ્વચ્છ કામ થઈ જાય છે. હવે તો કોઈ પણ પ્રકારનો પ્રયત્ન કરવાને પણ હૃદયમાં બળ, વૃત્તાદિ કે ઇચ્છા બાકી રહી નથી. હું હવે સ્નેહી કે મિત્ર વર્તના સમુદાયમાં દરવા ફરવા પણ તથા શક્યો નથી. કારણ એમ હું ગાફે દુર્ભાગ્ય, કંઈ કે યોગ્યો મુલાકાતી શક્યો નથી. તેમ કોઈને સ્પષ્ટ રીતે ખુલ્લું કરવામાં પણ કોઈ સાર જોતો નથી અને તેથી કોઈને કદી પણ શક્યો નથી. તેમ સદન પણ કરી શક્યો નથી. અચાઉ હું એક સારા સુદાર અને સર્વ પ્રકારે સુખ્યારેવ, સર્વ યોગ્ય પ્રકારની સુખ સામગ્રી અને સ્વચ્છપણું ચૂદ મંદીર માટે, હવાના મહેલો બાંધતો હતો. પણ હવે તો એક વિચિત્ર પ્રકારની મંદિરા, વૃત્તાદિનીતા અને મિત્રી પુણ્યો પ્રસરી રહેલી એક છું. કોઈપણ કાર્ય વૃત્તાદિપણું હૃદયે કરવાનું મનન થતું નથી. બધી પ્રવૃત્તિઓ બંધ છે મરીન થઈ દોષ નહીં, એમ લાગે છે. કંઈ સુખસાન પુરતો ધધી રોજગાર કરવાનું પણ મન થતું નથી અને કરવા માંજતો પણ નથી. આશાની સાથે યશ, કીર્તિ અને ઉદારની પણ બધી અભિલાષાઓ તદ્દન મુલવી તારા પામી વહી જઈ જાય છે. પ્રથમ મને જે "આ ચીજ હવે" કે પહેલી "આ હરમાં સારી લાગશે કે તે" એવા એવા અનેક વિચારો આવતા હતા તે પણ હવે કંઈકાંયર થઈ જાય છે. બાળકોને યથાશય રીતે ઉછેરવાની અને સાધનસાધક રીતે કોળવાની જે પ્રથમ મારી ઉપર ઇચ્છા હતી, તે હવે બધારે હું એક છું કે મારી વર્તમાન હાલતમાં સુસંતાનને જન્મ આપવાનો કોઈ સંભવન નથી અને સંતાનોત્પત્તિ અર્થે સંભોગ સુખમાં પણ કાર્યકર પરિણામો નહીં રહિયોયર થાય છે, ત્યારે મને ત્રાસ હોઈ છે. કામચલાણ પણ તદ્દન સિધ્ધિ થઈ જાય છે. દુર્ભાગ્યે આપા અધમ સંયોગમાં, મારા અપુલ્ક સ્વચ્છતા દસ વર્ષ તો હું વ્યવિત કરી મુક્યો છું. મારા ઉદ્દેશ સિદ્ધાંતો તદ્દન ફરી ગયા છે. આવી અધમ સંયોગોથી મારી સંવત્સિદ્ધિ આશા તો ક્યાંપીજ રાખી શકાય કે તમે મારી સંવત્સિદ્ધિ ઉદ્ધા પ્રકારની બચાવો છો તે ખરેખર સત્ય છે. કારણ આવાં ક્યોઈમાં સારી સંવત્સિદ્ધિ સંભવન ક્યાંપી દોષ શકે કે મેં મારી સીની અંદર યથાસંજિ સદૃશ્ય. સત્કર્મ અને સદૃશ્ય લાગણ કરવાના અનેક પ્રયત્નો કર્યા, પણ તે બધા ફોટ થયા છે. મારી બધી આશાઓ તદ્દન જામ થઈ જાય છે. મારી હુબલી આશા-ધોની નોકા, દિન પ્રતિદિન રોકસામરના અપાર જલમા ભગ થઈ જાય છે. મેં તેણીને સંસિદ્ધિયુ વર્તમાં જવાનું સુચવ્યું અને તેણીએ પ્રથમ કહ્યું તો બધારે હા પાડી, ત્યારે જીલ્લા કલે કંઈ કારણ બતાવી થાધી કાઢ્યો અને મેંસીજ વારમાં ચોખ્ખી ના પાડી. તમે મારામાં અનભ મર્ધસંજિ, છુદ્ધ, ધેઈ આદિ ગુણો દોવાનું દર્શાવો છો. હું કશુંક મેં હું કે તે સર્વગુણો માસમાં છે અને હશે. પણ હું હું શરૂ કે મારા હાથ મધી રીતે હેઠા પડવા છે. પ્રથમ તો મને સ્વચ્છતા પણ ઇચ્છા બની રહેલી, પણ હવે તો મોત્સુરારણ લેવાના દરચણે-વિચારો આવ્યા કરે છે. પણ હું શું કે મારાં શયા સ્નેહીઓ અને સંખર્ષીવર્તને અને મારી પ્રત્યે અપ-કીર્તિ કે અપયસ લાગશે એવો ઇચ્છાવત વિચાર મારા મનમાં ન આવતો હોત તો હું ક્યારેનાએ પેલા હાથી જેવા મદમસ્ત સ્ત્રીન એનસન નીચે પડી, થમદાઈ મરી જઈ, મારા સ્વચ્છતા અન્ત લાગવા પુરેથી શરૂ થયા હોત. મારા સદેવ, હવે મારે શો લખાય કે હું હું હું કે સંસારમા પડ્યો રહું કે સાધુ વાઈ કે મરી ભઈ કે કે મોળી શક જોયા હું કે શું હું એ પણ થયાર્થ સુચવું નથી."

મરીન વિચારો યુવાની ખરેખર લારી સ્વચ્છતા નોકા કોઈપણ પ્રકારના સુખન વિનાનીન છે. અનન્ત આશામાં દરવા ઇચ્છાનાર પણ પાંચલીન ચરેલાં એવી લારી સ્થિતિ છે. ત્યારે સ્વચ્છ ખરેખર તારા કંઈકાં નાન ભત કે રોજને માટે નહીં તો પણ લારી ચોલાની ભત માટે પણ ઉપયોગી નથી રહ્યું, એવી વધારે ખેદ કારક બીજું શું દોષ શકે કે અનેક સ્ત્રી પુરોષો લગભગ આવીજ દુઃખ હાલત સંસારમા લેવાની રહ્યાં છે. અનેક સ્ત્રી પુરોષોનાં ક્યામલો કીર્તિ રોકાસત અને નિરાશાપણું ચરેલાંઓ અને મનોભાસે, અનેક વિધવા બહેનોનાં કૂસ સ્વત્તાપર્શિત અને ક્યાઈ તેજાન નિસ્તેજ થયુઓ, સારીરિક હુર્બોલતાને દર્શાવનાર માસપેરીઓની સ્થિતિવતા, સુખ અને અચ્છતા થઈ જઈ પડેલાં કુચ યુવલો અને સુખ ધરણ સ્થિતિ માંસના લોચાઓ, શું આવીજ પ્રેમપ્રલતા અને જિનનતા પુણું આવેલ દુઃખ કસાણું સ્પષ્ટ દર્શન નથી કરાવતા કે પુરોષો કસાં સીઓ પ્રેમપાશમાં મળતી નિરાશાને પરિણામે અનેકાણુ વધારે દુઃખો સદન કરવી લેવામાં આવે છે. તેઓના નવ યોગ્યતા મધુર બાગમાં, મધુર અને રમેય પ્રેમલાવોથી નવ પદ્મવિત થવા રેલેક્ટુરોને લેવી પ્રથમ વચગાળાં થઈ

પ્રેમ શૂન્યતા, અને નિરાશાની હીમ વર્ષાથી તલન આપી, શુષ્ક, નિસ્તેજ અને પરાસ્ત કરવામાં આવે છે, જા સમગ્ર જીવન તલન નિર્માલ્ય અને નિરૂત્સાહિત થઈ જાય છે. વસત રહના નવપલ્લવિત કુમુદ સમાન તેઓની સુદર અને મધુર દેહલતા જાનખર રહના રૂઢ પર્ણની મારફત શુભ તાને માત્ર સુકી પ્રેમમા મળેલી નિરાશાને પરિણામે જાણે ખરી પડે છે. પ્રેમ જાવમા મળતી નિરાશાનું આ શુ ઓછુ લાગ કર પરિણામ છે? પુરોષ પોતાના ધધારોનઆરની ધમાલમા આવી રીને આવી પડેલ, દુખોને ધીમર વીસરી નથ પણ રાકે છે. એ ધરમા સ્ત્રી તરફનું સમ્પૂર્ણ શુભ દોષ તેા પુરોષ મગ ધધારે જ્યાં જાવવાનું તેમજ અન્ય હજબ કે મિત્ર મંડળના પ્રતિદિનના મેલાવડાઓમા જ્યાં જાવવામા ગદ્ગદ ઓછા સમય વ્યયીત કરે છે પણ એ તેવો સતોષ હર કે સ્ત્રી તરફથી મુળધારું સ્થાનજ ન હોય અને ધધારોજ રમા પણ મન પૂર્ણ રીતે ન ચોરી રાકતુ હોય તેા પછી અન્ય કોઇ પણ પ્રકારના અધમ માર્ગોમા પ્રવૃત્તિ કરવાનું પણ સુછ આવે છે. આવા પુરોષ સ્વભાવે ક્રોધર ક્રોધી, નિસ્તેજ, હઠીલા, સ્વાર્થી, દશી, સોભનશીન તેમજ દારૂદ્રીયા અને વડસતી તથા વ્યભિચારી સ્વભાવના/પણ બની જાય છે. તેજ પ્રમાણે ક્રોધીક સ્ત્રીમા પણ સુવાચરતાના મદનના મદને લીધે, દામ્પત્ય સ્નેહ-હીન, નિષ્કુર, નિષ્પ્રેમ અને નિરૂત્સાહિ બની નિર્વાંગી બને છે. આવા અનેક પ્રકરો, આશા અને નિરાશા ઉપર પ્રેમ જાવની ઇશાનિક અસરને લીધે થાય છે.

।

૨૬. આત્મનિષ્ઠા અથવા સત્ય અને ન્યાયનિષ્ઠા આદિ લાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

મનુષ્ય સ્વભાવની આ વૃત્તિ ઉપર પણ પ્રેમનો ઠાઠ ઓછો પ્રભાવ નથી. પૂર્ણ વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ સુઠત સી પુરોષ, પોતાવા સ્નેહીને કહીપણ ઉત્તરવા કે કંઈ રમ્ને દોરના પ્રયત્ન કરતા નથી, પોતાના આત્મા કે અન્ત કં-વૃણ વિરૂધ્ધ લાવો પણ દર્શાવવાના કહીપણ પ્રયત્નો કરી રાખતા નથી. મેરે તે દેશામા કે સમયમા પણ હમેશા પૂર્ણ રીતે તેઓ પરસ્પર એક બીજ પાસે વિશુદ્ધ લાવે હૃદય જોડવા વિના રહી રાકતાંજ નથી પણ પ્રેમની ન્યૂનતા અથવા મદતાને લીધે, સુર્વ પ્રકારની ઇચ્છતા, દામિત્વતા, અધમતા દ્વેષિલાવ, કપટ, કુચાર, કે કુટિલતા આદિ આત્મનિષ્ઠા વિરૂધ્ધ લાવો જન્મ પામે છે અને ધીરે ધીરે અનેક પ્રયત્નો અસદ્ વ્યવહાર રીતે થવા લાગે છે.

તે દુનિયામા ખરીખર રહેલવજ કે વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ દ્વારા બધાવા પછી હમસબ થી થીતવામાં આવતાં હોય, તેા પછી સ્વજાનાઓ, ભવરો, જુદી, ન્યાયાધિકાર, ન્યાયાવધાર અને પોલીસ કેટો તથા ગુન્દા શોધક ગુપ્ત ખાતાઓ અને તેઓના નિષ્ઠાવ પાછળ કરવામા આવતા અનેક જર્જોની નજે લાગે જરૂરીયાતજ ઓછી થઈ જાય કારણુ પવિત્ર પ્રેમભાવથી શરૂ થતા જુદસ્થાનમા નિલાવ મારે એવા રોપપણ પ્રકારના પાપા અસ્તિત્વ કે દુષ્ટ કમો કરવાના કારણેજ ઓછા થઈ જાય પણ અજ્ઞાનવશાત પ્રેમ અને સત્યનો ધધારો મદિમા જન્મ સમૂહના સમજવામાં યથાવત્ આવેલ નથી અને તેને લીધે જુદસ્થાનમા અનેકવિધ વાંધદારોમા બધે અસત્ય જન્મ અને કુટિલતા આદિ લાવો દુશ્મિત્વશર થાય છે પણ વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ, હમેશા સી સુદૃઢ બન્નેને ઉચ્ચ પ્રકારની આત્મનિષ્ઠા, સત્યપરાયણતા અને ન્યાયનિષ્ઠા તરફ પ્રેરે છે. મનુષ્યને દમરોડાં સત્ય માર્ગેજ દોરે છે. પુત્ર પોતાદિ કુટુંબ બની અને દેશના લોકોમા નિતિ અને ધર્મ સબથી ઉચ્ચ લાવવાનો અને પ્રજા આત્મનિષ્ઠાના લાવો પ્રેરવાનો, સી અને પુરોષ વચ્ચેનો વિશુદ્ધ પ્રેમ જાવ, એજ ખરેખરે પુલ કારકુશન છે. પણ એજ પ્રેમભાવ અવાદે નાશ પામે છે ત્યારે આત્મનિષ્ઠા આદિ ઉચ્ચ લાવો પણ ધીમેધીમે સિપિલ થવા નામે છે અને મનુષ્યનું જીવન આખરે અનત કરણની અવાજથી વિરૂધ્ધ પ્રકારનું વર્તન કરવાવાળું, આત્મધાતિ અને અસત્ય પરાયણ બને છે. આટલા મારે પ્રજા આત્મનિષ્ઠાની શ્રદ્ધે અર્થે પ્રજા પ્રેમભાવને જલગી રાખવાની સમ્પૂર્ણ જરૂર છે એ સ્પષ્ટ છે.

૨૭ દયા-કેડણા, સહાનુભૂતિ અને પરોપકાર આદિ લાવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

માનવ જીવન અનેક ઉચ્ચ અને ધાર્મિક જાવોમાંથી આ 'દયા'એ એક પ્રજાન વૃત્તિ છે. કાજા, અનુગ્રાહ, સહાનુભૂતિ, પરોપકાર આદિ સર્વ લાવો આ એકજ રૂપિના અનેક સ્વરોપાન છે. નિહાવા, નિષ્કારણ,

નિર્દયતા, હર્દયતા, પિયુષતા, આદિ બાબો એ 'દયા'ની વૃત્તિના અભાવ સાથે ક્રોધ, રોષ અને દ્રેષ આદિ વૃત્તિઓના મિથ્યા યોગ્યુક્ત મિથ બાબો છે.

૬૫૨ જ્ઞાનેષાં દયા અને તેનાં અન્ય બહુલાં બહુલાં સ્વરૂપો પ્રેમ ભાવની પ્રગળ અતરણી જેટલા પ્રમાણમાં પ્રદીપ્ત થઈ પ્રવર્તે છે તેટલાં જીન કોઈપણ પ્રસંગે ભાગ્યેજ પ્રદીપ્ત થવા લેવામાં આવે છે. પ્રેમ અને દયાનો ત્યાં મિથ બાવ થયો ત્યાં પછો તન, મન, ધન અને પ્રાણ આદિ અર્થો રૂપ સર્વમેયસ્ થઈ શર થયોજ સમજવો. આત્મરોગ, આત્મચુષ્ણ અને સર્વ પ્રદારની આત્મીય સમગ્રોત્તુ બહિર્દાન આપી, છુટાને પસારે અર્થો કાવનાર પ્રેમની એ પસાકાયા છે. સ્નેહી, સ્વામી, બાળક, કુટુંબિજન કે સંગ્રામી વર્ગની વિષતિનાં પ્રદેશોમાં કે દુઃખ હર્દ આદિ આફતો વખતે સદાચમૂલ થનાર, તેઓનાં દુઃખે દુઃખી બનાવી ફાલ કરાવનાર તેમજ તેઓનાં દુઃખો યોગ્ય કરવા માટે પથલશીલ જનાવનાર. પ્રેમ અને દયાના મીઠાવાર નેપું દીબ્ય સ્થાપન, વિશ્વમાં બીજું શું છે ? "સ્વિગ્ધજન મંચિયકં દિ દુઃસં મસ્યદેદનં મયતિ" કવિદ્વ આ વાક્ય તૈન યથાર્થ છે. દુનીયામાં પ્રેમ અને દયાના સંયુક્ત કાર્યકીજ અનેક પ્રદારનાં અર્નપાત્રો, વિધવા-આશ્રમો, દોરણીકલેરો, મુવાવડપાતાંઓ, સુશો, કોલેજો, વિદ્યાર્થિજનનિવાસાલયો (Boarding Houses) સદાપ્રતો, ધર્મશાળાઓ, સાધુ સન્યાસીઓનાં આશ્રમો અને મઠો રૂપ અનેક ધાર્મિક સાંપારિક સંસ્થાઓ તેમજ સોસાયટીઓ ને રાજ્ય બંધારણો વિચરેલી પ્રવૃત્તિઓ થયેલી છે. માનવસમાજ પ્રવેશે ઉઠે પ્રેમભાવ, અને વિશુદ્ધ બન્ધ તથા વિશ્વબાપક કક્ષા અથવા પરીપકારની પાવન વૃત્તિથી કદુદ્ધર થયેલો એ જાણી માનવ વૃત્તિઓના તોયને ખાતરજ થયેલો નિર્ભજ વિલસાર છે. પણ કયા એવો વિશાળ પ્રેમ બાવ તેમજ દયા મિથ કે વિશાળતાં નથી, ત્યાં કલ્યા અને સદાનુમતિનો તાલન અભાવજ દોષ છે, કયા હુરો પસરપર પ્રેમ ભાવના પાવન પ્રમાણથી પાવન થયેલાં હોતાં નથી ત્યાં આશીવલ સો, જોજ, મોજીબદાર સચ્ચકાર (perfect duty) અને જળ રચન તથા અન્તરિષ્ઠ આક્રિમાંની પણ પ્રજામય વિદ્યુતના પ્રદારો સુગ પડવા કે એ તાલન કેપીદ્વ છે. આવા કલ્યાઓમાં સ્વાર્થ અને આત્મ સમ્પત્તિ તથા આત્મપ્રોપચન જ્ઞાન આપવામાં આવે છે ત્યાં પરીપકાર કે પસારે સ્વાર્થલ્યાપર આત્મચલની વાતો કરી એ માત્ર મિથ્યા બચાઈ રજળ જણાય છે એ સિદ્ધાંત સમજી રજરને જામ પાડી સકાય છે. ને જ મિથાત બહિર્જા છુટના પલ થવાવત્ જાણ પડે છે. ત્યાં ત્યાં પ્રેમ, દયા અને દોષજનનાં બાવોથી માનવ હુરો સંયુક્ત થયેલા દોષ ને, ત્યાં ત્યાં સર્વ મૂળતા, કામજતા, સ્વયંતા, સદાનુમતિ, આદીતા, જામા મહનગંજના, સ્વાર્થતામ, આદિ કૃષ્ણ બાવોનો હુરો પસરપર પ્રવૃત્તિ થવી પ્રત્યક્ષ તેઓનાં આવે છે પણ જ્યાં પ્રેમ કે દયા જેમાંથી એક પાવ બાવ થેલય પ્રમાણમાં હોતો નથી ત્યાં બધું વર્તન હર્દયતા, અભવજના અમદનશીલતા અને કોષ તથા અર્થ મનજળથી બેજ પ્રતિજ્ઞા બેશમાં આવે છે અનેક બી અને પુરેનાં છુટ પ્રેમ ભાવના અસંદ્ધ થનાં, હર્દય, હર્દયસુદ્ધ કેમજુલ અને કલેષપૂર્ણ થયેલાં આપને ભેગમે છીએ. કિટુદ્ધ નહી જળ આવી મિથિરજા બી પુરોના કુખ મુદ્ધ થતાં બાવો પજ, તેટલાજ મોર, હર્દય. અને કદુવાપૂર્ણ બની જાય છે. તેઓનાં આત્મશીલ હર્દય બાવોનો સ્વાર્થ કાષ મેજીનાં મુખાર્પણ પર થવાવત્ પછી રહે છે, એ જાણી અવલોન કરનારની તજમાં સીક પ્રતક્ષ થાય, પ્રેમ અને દયાનો પસરપર આવો જાણી બનિલ સંગ્રા છે. આ શું પ્રેમનો, દયાની વુનપર મિથો મજાવ ? કે દુઃખમાં મનુષ્ય સ્થાવાળી સર્વ નેલિ અને ધાર્મિક લામજીઓને પ્રદીપ્ત કરવા અથવા જુગી મી રાન્ત પારવામાં ? પ્રેમ બાવ અજળ થીને કર્મ કરો રહેલ છે. એ પ્રેમ ભાવની થવાવત્ સન્દ્ધિ હ, અનવ મજ જમાં મર્વ સુજ રાન્ત, આવેજ અને આનંદ આદિની પ્રવૃત્તિ થાય છે. જ્યારે તેની અનંદક કે મંદ લાવવામાં ઉપરોચ અર્ બાવોની ન્યુનતા અને કલિ બેશમાં આવે છે. આટલા માટે પ્રેમ ભાવની થવાવત્ સન્દ્ધિ જતર, માનવ સમાજની સર્વ શુષ પ્રવૃત્તિઓને જાન યુક્તિપૂર્ક આરંભ કરવાની ફરજી બધી મહાન આપરજલ છે, તે સદ્બ આપણા સમજવામાં આવે સારો.

પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓનાં 'સમૂહપર' પ્રેમનો પ્રભાવ.

મનુષ્ય સ્વભાવની આ સમૂહની શક્તિઓ ઉપર પણ પ્રેમભાવની અત્યંત આકર્ષણનક અસર થાય છે. આ શક્તિઓના સમૂહની અંદર દ્વિતીય પ્રકરણમાં જણાવ્યા પ્રમાણે, કળાદોષલક્ષ, સૌન્દર્યપ્રેમ, ઓદાર્યભાવ, અનુકરણ, અને હાસ્ય આદિ પાંચ શક્તિઓને સમાવેશ થાય છે તાલ અને સંયોજ આદિ શક્તિઓના સમાવેશ આ સમૂહની અંદર થઈ શકે તેમ છે, છતાં એ જાને શક્તિઓનાં સ્વાભાવિક—અર્થે કળાવ નાથેનાં અમલોખમાં આવેલાં હોવાથી તેઓની જાણના સાદિત્ય શક્તિઓમાં કરવામાં આવેલ છે. ઉપર જણાવેલ પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક સમૂહની પ્રત્યેક શક્તિના ઉપર-પ્રેમભાવની વિવિધ સ્વરૂપે અનેક રીતે અસર થાય છે એવું કમવાર વર્ણન અને આપવામાં આવે છે.

૨૩ કળાકૌશલ્ય અથવા ચૈત્ત્યના શક્તિપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

મનુષ્ય સ્વભાવની આ કળાકૌશલ્યની શક્તિ, એને ચૈત્ત્યના શક્તિ પણ કહેવામાં આવે છે, તેને પ્રવિષ્ટ કરવામાં પણ પ્રેમભાવનો પ્રભાવ અજબ કાર્ય કરે છે આપણે જાણીએ છીએ કે પ્રેમભાવથી સંયુક્ત વ્યક્તિ પરીક્ષા સારી કરીને પોતાની જાણી પ્રેમના સંસ્પર્શ અને સુખને ખાતર માણસો આપવા લાગે છે પ્રેમભાવની પ્રબળ બંધીથી સંયુક્ત થયા વિના છ' તેઓ એટલા બધા હંકારવાળા, વડાશ અને પરાક્રમથી સહાનુભૂતિ યુક્ત થોળાના-શક્તિના કાર્યો હોય પણ કરી શકે ખરા કે? વાટા અને વિધવાઓના પર તપાસો અને તમને માત્રમ પડશે કે તેઓનાં ઘરમાં કોઈપણ ભત્રીજા બચાવવા, કળાકૌશલ્યયુક્ત સુંદર થોળાના કે એવા કોઈપણ પ્રકારની શોધા સૌન્દર્ય કોઈપણ ભેગામાં આવશે નહીં "વિદ્યા વાદાના તે કાઈ પર હોય" એ કહેવત આપણામાં પ્રબળ રહે ત્યાં ગઈ છે. કારણ, વચર પસંદગી સી પુરોષ, ધરનારની લાગણી વિતાવતા બની, મને તે દેશ પાસે કે સ્વર્ગમાં વધેલો વિચારના સ્વભાવના થઈ જાય છે. કારણ, તેઓને ધરની, થોળાની કે બચાવવાની કોઈપણ ભત્રીજા ચિંતા તો હોતી નથી. પણ એ સી પુરોષના પુત્રો, પ્રેમભાવના પ્રથમ પ્રભાવથી પ્રેરાઈ જઈ સંજોગથી સંયુક્ત થાય છે, તેઓના કિલ્લામાં પોતાના પર મટિ પ્રબળ લાગણીઓ ઉદય પામે છે તેઓ પોતાના ધરને વધારાશક્તિ યુક્તારી, કાંઈકકોઈક કરી અથવા રંગ રોગાન, પાછા, સુવા બેઠવાના તેજા પાયાવાનાં ખારી, તારીયા, ખીજાના, અને પલંગો આદિ અનેક સાધનો સ્થિત સમય ધરને સુંદર, સુખ અને સુખવસ્થિત તથા મનોહરુલ્લેખ સર્વ ભત્રીજા સગવડો અને જરૂરીયાતોને પુરા પાડી અનુકૂળ થાય તેવું બચાવવા પ્રયત્નો કરવા લાગે છે. ધરની ચીજ વસ્તુ સરસાચાર આદિની ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ કરવામાં પણ તેઓ જાન્ય બ્યાન આપવા લાગે છે, રંગોઈ, બાપામ, રૂંધ'ગરમ, પાણીવારા અને રંગારંગ આદિ અનેક વિષયોની અનુકૂળ અને ઉત્તમ થોળાના તથા સગવડ મટિ જાને સાથે મળી, પ્રેમપૂર્વક પ્રયત્નો કરવા લાગે છે સાધન અને સામગ્રી અનુકૂળ હોય તો અને સાથે મળી પોતાપોતાના વિચાર અનુસાર નવીનકારોના કે વાદી બનીયા આદિની થોળાઓ કરવા લાગે છે, આ બધા પ્રતાપ માત્ર પ્રેમના અભિર્વક્ષક સંચારોના છે, બિચા કોવાથી ના કરી સમય તેમ છ' મનુષ્યની થોળાના શક્તિને સુધારવામાં કે પ્રવિષ્ટ કરવામાં પ્રેમભાવ એથી પણ અનેક રીતે જાગ્રત થાય છે. ધારી અંદરના રાચરચિદા, અભોષણ, વાજાઓ વિચેરેથી ગાંઠવાળું કરવામાં પણ તેઓ એટલાં બધાં પુરુષ બની જાય છે કે આપણે સ્વાને પણ પાણી ન હોય તેવા બાવેનો સંચાર વધેલો પ્રવર માત્રમ પડે છે. વજ દાવભાવ, કપડાની પડ'ઓ, રંગોઈ, રંગ તેની ઉપરની ફેરન આદિની થોળાના આદિ અનેક નાની મોટી વાજાઓ પર પણ, આવી રીતે પ્રેમભાવથી સંયુક્ત થયેલાં સી પુરોષ, જાન્ય બ્યાન આપવા લાગે છે. પડેલા યોજનાના વચોના રંગો પણ અવારનવાર જાલતા નજરે ભેગામાં આવે છે અને પરિણામે અનેક પ્રકારની નિવિંતા થયાં સુંદર થાને તેઓનાં વર્તનમાં દ્રષ્ટિએજર થવા લાગે છે.

પણ પ્રેમ ભાવમાં વિશાચાર્ય દર્શન વર્તા કે પ્રેમ પાસમાં નિશાચાર્ય કારણે ઉપરિવત વર્તા ઉપરોક્ત ગાંઠવાળું પ્રકારના કાર્યો કરવા તરફ જન થોઈડ' નથી સર્વ આરંભો જામ આસાદુલ જા જાય છે. ઉતોત્સાહ

યહ જવાબ છે કહયણ કરવાનું કે સમુદયું સુકવાનું ગોઠવવાનું કે પહેરેલા ઓઢવાનું પાંડુ મન યનું નથી બધી શોખ પળે બાગે છે હાથ પગ કે મનનો નેત્ર પણ તેવા હાથે કરવા માટે મદ થઈ નહીં છે ચિત્તવા, બરડા સુધવા કે ચિત્તહામ કરવા વિગેરેના સર્વ પ્રવાસો વિવિધ થવા લાગે ॥ જ્યારે પ્રેમભાવની પ્રતીતિદ્વારા ઉપરોક્ત સર્વ ભાવો પણ સ્વાવત પ્રતીતિ થઈ અનેક પ્રકારના આનંદોની ચોળના મારી તરફ ભરાવે છે, આ છું પ્રેમભાવનો ચોળના સક્રિયર ભોજી પ્રભાવ છે કે પ્રેમીજન માત્ર (જ્યોત્સ્નાવર્ણ) લાગણીઓની પ્રવણતાઓ દોષ છે અને તેવી લાગણીઓ દબેલા તીવર ભની રહે એટલા માટે તેને આધીન બની અનેક પ્રકારની ચોળનાઓ પાછળ દબેલા મહત્વા રહે છે આ બધી પ્રતીતિ પ્રેમ ભાવનો પ્રવાસ છે પણ જ્યાં પ્રેમભાવમાં નિરાશા અને છે ત્યાં બધી ચોળનાઓ અને જાઓની વૃત્તિઓ વહન રાખે થઈ નહીં છે.

૨૪-૨૫. સૌદર્ય પ્રેમ તથા ઔદાર્ય આદિ ભાવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

કળા દોરાશ્યની વૃત્તિની આકર્ષક સૌન્દર્યપ્રેમ તથા ઔદાર્યભાવ કે જેની અદર ઘણાં કાવ્ય કાવ્યના સક્રિય અને કાવ્ય સક્રિયનો પણ સમાવેશ થાય છે, તે બન્ને સક્રિયોની ઉપર પણ પ્રેમભાવનો અભ્રમ પ્રભાવ પડે છે. સ્નેહ અને સૌન્દર્યનાં તો અતિ નિહટ સંબંધ છે હમેશા સૌન્દર્ય તરફ સ્નેહનું વલણ ॥ અને સ્નેહના ભાવોથી સૌન્દર્યની ખીલવણી પણ રોષ અભવમ પ્રકારે થાય છે એ આપણા સૌના પ્રવૃત્તિ અભવની વાત છે સ્નેહીઓ આજ સ્નેહ અને સૌન્દર્યના પરમ ઉદાર ઉદ્ગમરોથી હમેશા ભરેલા હોય છે એટલું નહીં પણ તેઓના સ્નેહ અણ, હમેશા પ્રેમના પવિત્ર બીજો, કવિતાઓ, લેખો અને જાનાથી પ્રતિજ્ઞા કરેલા રહે છે મનુષ્ય હુણ્ડમાં પ્રેમભાવનો ઉદ્ગમ થવાની સાથે, કાવ્ય કવિતા અને સંબીત આદિ ભાવો તરફ મનુષ્યની સ્વાભાવિક પ્રવૃત્તિ થાય છે સંબીત અને કવિતા, એટલે પ્રેમની સ્વાભાવિક ભાષા છે સુચારવશની પ્રથમ દશમાં પ્રેમનો સવાર થવા સાથે પ્રેમી પ્રવૃત્તિઓ અનેક પ્રકારની મધુર કવિતાઓ અને સંબીતના આદારો લક્ષ્યરવા લાગે છે “કાળો લગન મળે ત્યારે તારી મો લલના કાળો લગન મળે ત્યારે તારી આવી આવી અનેક પ્રકારની લગનોની લુપ્તતા કહયણ મય યોગ્યો પર સ્વાર થઈ, પ્રેમી સીપુરો પોતપોતાના પ્રેમભાવોના પ્રવાહોને અનેક રીતે પ્રાણપ્રાણના વાતાવરણમાં પ્રસારવા લાગે છે બધે કેમ પોતના દુરા સ્નેહી સાથે આનંદિક આનંદોલનો (ટેલીપથી) દ્વારા પ્રેમના સંદેશો આપવા હોય ત્યારે એમ જાણ્ય છે દયાસમ કરાવી, ટેલીલન, જાણસન ચોક્કી આદિના પ્રેમભાવોની બધી પ્રવૃત્તિઓ થવાનું કારણ તેઓના આત્માની અદર પ્રતીપત થયેલા-પ્રેમભાવોના હતા એમ તેઓના જીવનચરિત્રો વાચનાથી આપણે સ્પષ્ટ વિહિત થાય છે પણ એમ પ્રેમભાવમાં નિરાશાને જન્મ મળતા તેમ મધુર ગીતો અને સુદર આવાગો ઔદાર્ય અને નિરાશાના રૂપમાં ફેરવાઈ નહીં ॥ અને તેવાજ ઔદાર્ય આપણું અથવા નિરાશાપુરક ઉદ્ગમરોથી ભરેલા અંતોની સ્વાભાવિક રીતેમ મજતિ થવા લાગે છે જ્યારે પ્રેમભાવની પ્રવૃત્તિ અસરથી પ્રેમભાવ સ્નેહીઓના મુખો, રૂપો રંગો વહેતા નિર્મળ અંતોના આત્મભાવોનું મહત્ત્વ પડેલી નહીંઓના મધુર અદ્યક્ષક કરતા વહેતા જોવાનું, શીતલ કાષાવાળા પ્રદેશોમાં એકાન્તે બેસી મધુર અને મદ જોયે કરવાનું અને સૂચી સમયન મુખમંત્રોનું પરસ્પર સંબંધ, અવરોહન, કંઈત, સ્પર્શન, સુબલ તથા આલિંગન આદિ નવાનું, તેમજ મધુર સુદર સુગંધી રંગોર ॥ પુષ્પો હરવાનું અથવા તેના પુષ્પોની પ્રેમભાવો મુખી, પ્રેમીઓના કંઠ હસ્ત કે શિર અને અંતોમાં આદિ સ્થાનેમાં આરોપવાનું, તેમજ સુદર અને રમ્ય વન પાર્કો કે જાગ બગીચા આદિ સ્થળોમાં સાથે હરવા ફેરવાનું અથવા ગલીર અને સંબંધ પહોંચી, ગુફાઓ, કંઈત, ખેડો કે સુદર રહેતોમાં સાથે વિચરવાનું બહુજ આનંદપૂર્વક પસંદ કરે છે અસ્તોદય વતા સંસ્કારમળના સૂર્યના સુદર દેખાવો, સૂર્યની પ્રથમ સરજાતમાં જન ત આદ્યમાથી એક પછી એક ઉઠીએવર થતા જતા વાતાવરણના કાવ્ય મુક્તિ-અને મહોષમહાના સુદર અને સંબંધ ફેરફારો, નિહા-રિકાના રમ્ય અને મહાન દેખાવો આદિથી પોતાની કવનઓને પરમપ્રાણ, મહાન, કાવ્ય અને હતા જનાવી કહયણના અતિ રમ્ય પ્રદેશોમાં વચેવળ વિચરવાનું પ્રેમીઓ સ્વાભાવિક રીતેમ પસંદ કરે છે હનીયાની અદર જાણે કે ચિત્તવિત, સર્વ પ્રકારના જીવપ્રતિના નોવેલો કાવ્યો અને રમ્ય વિશે તથા પેશન્ટી આદિના સર્વ

મધુર કૃષ્ણ પછી તે અમે તે દેશ, કામ કે સ્થિતિના હોય, પણ તે બધાં આપણને જ્યાં હશે વિચાર કરતાં પ્રેમભાવના-પ્રભવ પ્રભાવથી પ્રેરાયેલ બંધ હસવા સક્તિથી આપણે વધેલાં પ્રવક્તા નહાય. સમય સૌન્દર્ય અને ઐશ્વર્ય તથા કલાકૌશલ્યના અનંત સાવરણ મહાનવિચિત્રા સર્વ પ્રદેશોમાં, ઉચ્ચત્ત્વ અનંત ભાવોનાં અમાધ વહીવે અનુભવી, પ્રેમીઓ પોતાના પરસ્પરના-પ્રેમભાવોને અનેક રીતે, પવિત્ર, પૂનીત અને પ્રત્યક્ષત હરી પુત્ર હરે છે. આવી રીતે સૌન્દર્ય અને ઐશ્વર્ય અદિ ભાવોપૂર્ણ મહાન હસવાનો દ્વાર, તેઓમાં પ્રભુ પ્રાયે ઉન્નત પ્રકારનો ભક્તિભાવ અનેક રીતે જન્મ પામે છે. ઉચ્ચત્ત્વ સહિતી અંદર સર્વજ્ઞ બાપી રહેલ પદ, પક્ષી, વૃક્ષ વન-પતિ, પુષ્પ ફોડો, છતાઓ, પહાડો, પર્વતો, નદીઓ, કુંદર અને રૂપ ડાઘો અને એવા એવા અનેક કુદરતી ભવ્ય અને સૌન્દર્ય પૂર્ણ દેખીતી ઉન્નત ભાવનાઓથી, તેઓના હૃદયકમળો વિહારિત થતાં, પ્રેમી હૃદયોમાં એ ઉન્નત પ્રથમ ઉદાર અને દિવ્ય પ્રકારની પ્રેમભાવનાઓ હૃત્તરીયર ઉદભવ પામી, પ્રદીપ થઈ, અનેક શુભ આનંદ વૃદ્ધિ અને પ્રાપ્તિ આદિ પરસ્પરને અર્થે છે તેવી બીજા કોઈપણ દ્રવ્યથી કે ઉપાયથી સાચેજ અભી રાકે તેમ છે.

યુવાવસ્થામાં ભવારે કામદેવના પ્રથમ પ્રભાવપુલક કિલ્લોના સૌથી પ્રથમજ સંચાર, યુવા કુમારો અને કુમારીઓની અંદર થાય છે ત્યારે તેઓની અંદર પ્રેમ રીતે સૌન્દર્ય તથા આપણે અને ઐશ્વર્ય અદિ ભાવોને પણ ખીરે ખીરે સ્પર્શ સંચાર થવા લાગે છે, એ આપણને અનેક રીતે પ્રલક્ષ થાય છે. એ ગમતથી બિહાર યુવા કુમાર, પોતાની બાલ્યાવસ્થાને તથા જેને સુગુણસ્થાના પ્રથમ પાદમાં પ્રવેશ કરે છે, અને ભવારે કામ યુવા કુમારી ઉપરનાં મધુર અને સ્નેહભર્યાં પ્રથમ આકર્ષણથી સ્વાભાવિક રીતે પણ અવિચિત્રપણે આભાવ લાગે છે અને તેવીજ રીતે પહેલી યુવા કન્યા પણ ભવારે પ્રેમભાવના પ્રથમજ સંચાર થતાં પરસ્પરનાં આકર્ષણ અનુભવવા લાગે છે, ત્યારે તેઓ બંનેનાં પરસ્પરનાં વર્તન, વાદવિવાદ, હાવભાવ વિગેરે બાલ્યાવસ્થાના અનેક ભાવોથી વિનિર્મુક્ત થઈ, અનેક પ્રકારનાં સૌન્દર્ય અને આપણે યુવાવસ્થાના પ્રેમપૂર્ણ ભાવોને સદૃશ પારખ કરવા લાગે છે. તેઓનાં બાલ્યાવસ્થાના મેળા હજી ધનસદાપુત્ર હોય છે, છતાં તેઓની રમિ રાગપૂર્ણ હૃદય શાયર થઈ લાગે છે, અવિભાજ્ય એક રૂપે સર્વભરીમાં જન્મ્યાં નહાયું છે. "અનુક્રિતધવલતામપિ સ્તરીય મવતિ સૂતાં કુટિરે" એ તત્ત્વ સમાર્થજ છે. કુમારોની આદ્ય કુમારીઓની અંદર પણ અનેક છે નર્મ યુગ ભાવોપૂર્ણ ફેરફાર થવા લાગે છે. યોગ્યતા સંચાર થવાની સાથે તેઓની મુગ્ધદાસના ગાદ શિશુ અને નવન આદિ રથાનોની આસપાસીઓ, શાસક અને સુવપૂર્ણ વધ બજાવા લાગે છે. તેઓની શીજા અને ચિહ્ન, માંસક બનવા ઉપરાંત નમુનેદાર શોભ આકૃતિને પારખ કરે છે. સ્વત્ત્વ અને છાતીના પ્રદેશ પ્રત્યક્ષત થવા લાગે છે અને હિ પ્રદેશ પાવળો થવા લાગે છે. ભવારે નિવંજ અને સાવળના પ્રદેશો સુદાને પારખ કરી વધારે પુષ્ટ થવા લાગે છે. હાથપગનાં આંગળાં, કાળી અને અથા આદિ સ્થાનોનાં અસ્થિઓ અને તેઓની આસપાસના મુગ્ધોની માંસ પેશીઓ સર્વજ્ઞ બજાવા લાગે છે અને સમય સરીર અનેક પ્રકારની સુરસના સુરમાદા, સુનિહાસનાયકા અને સૌન્દર્યને પારખ કરવા લાગે છે. શુષ્ક કોષ્ઠ, ગાદ, નાસિકા આદિ સર્વ અન્દિય ભણમાં પણ દિવ્ય પ્રકારનાં રસ, તેજ, શોભા અને વાવળતા આદિને સંચાર થવા પામે છે અને પરિણામે સમગ્ર સરીર એક અવપ્રમ પ્રકારની હાવભાવમય લગ્ન સમાન ચોદક અને આર્મક અને છે. ઉપર દર્શાવેલ શારીરિકભાવોની બંધવળી સાથે યુવાનો અને યુવતીઓના પ્રત્યક્ષભાવોની અંદર પણ અનેક પ્રકારના મોહભાવો પ્રદીપ થવા લાગે છે કે જે પરિણામે તેઓ પોતાના શુષ્ક, નાસિકા, કર્ણવાળી અને સરીર આદિ અવયવોને, સ્નાન, સુગંધી દ્રવ્ય આદિના લેપન અને અનુવાસન આદિ ક્રિયાઓ દ્વારા, અનેક રીતે મુગ્ધિય, રસ અને સ્વરૂપ રાખવા માટે અનેક પ્રયત્નો કરવા લાગે છે. હાથ, પગ, કાઠી, મુંઝ અને હિરની વાજ આદિને પણ જોળી શીળી, સ્વચ્છ અને સુગંધ રાખવાનું પદકંદ કરે છે, યુવતીઓ પણ માથા અને અંગોનાં આદિમાં અનેક પ્રકારનાં પુષ્પ તેડો અને મુગ્ધિય દ્રવ્યોનો ઉપયોગ કરવા લાગે છે. કાળજમાં સુગંધી દ્રવ્યોનાં કાંતાઓ મળતાં પુષ્પદાર તથા માથામાં પુષ્પરેણી વિગેરેના ઉપયોગ થવા લાગે છે. ઉપરાંત સર્વ ક્રિયાઓને પરિણામે તેઓના રસ, સાદ, વર્તન આદિમાં પણ અનેક સુગંધ, રસ, ચોદક અને આર્મક તેમજ નેપથ્યનો દરેક

યવા હાગે છે. આવી સ્થિતિમાં કન્યાઓ કુમારોના અને કુમારો કન્યાઓના પ્રસંગમાં વારંવાર આવવાનું અનુભવ-ભાવી ઇચ્છવા હાગે છે અને એવી રીતના મેળાપ માટે અનેક પ્રકારના મધુર પ્રસંગોની યોજનાઓ પણ ઘોષા કરે છે. સમ્મેલનના પ્રસંગોમાં પણ તેઓનું પરસ્પરનું વર્તન પણ અનેક પ્રકારના સૌમ્ય, સામક, અને વિનીત તથા તન્ન અને રુચ્ય ભાવશુદ્ધિ અને છે અને તેથી સ્વાભાવિક રીતેજ મોઢક લાગે છે. એટલું જ નહીં પણ મેળાપના સ્થાન અને આસપાસના સંજોગો પણ તેટલાજ સૌન્દર્ય યુક્ત અને મોઢક બની ભવ છે. અંમયરના અશ્વઘાતો, વસો-દિવાનખાના વિગેરેનાં ફરનીચર, બારી બારણાં વિગેરે પરના પડદાઓ અને પાની આસપાસના સ્થાનોને રંગીન વેલપુટા કે પુષ્પ છોડે અથવા પુષ્પના કુંડાઓથી તેમજ સુગન્ધી દારદારણુ આદિ સુગંધિત ફૂલો દ્વારા આવનાર અતિથિને સન્માન આપવાના પ્રયોજનથી અનેક પ્રકારનાં સુંદરતા અને રમ્યતા ધોતપોતાની યોજિત અને સાધનો અદ્ભુતાર યોજનામાં આવે છે, આવી બધી પ્રવૃત્તિઓનું મુખ્ય કારણ માત્ર પ્રેમની વૃત્તિજ છે, એ બધી જવાનું નથી. પ્રેમમાંથી જ સર્વની ઉત્પત્તિ છે. પ્રેમનાં ચોક્કસ માટે તે સર્વની નિમિત્ત ॥ અને પ્રેમભાવના કહોપન પાશ, રક્ષણ અને સમર્થન માટેજ તેનો સર્વશઃ મુખ રીતે ઉપયોગ અને ઉપભોગ કરવામાં આવે છે, એ કોઈપણ બ્યક્તિ સ્વપ્ન સમજી શકે તેમ છે. સ્વપ્ન અને સુષરેણી સમાજોની બંદા ભેગમાં આવતા સર્વ સ્વપ્ન અને સુંદર ભવદાર, વર્તન, એટલે કે સારી રીતગતિ આદિએ સમાજ સુબંધસ્થિત રીતે અને રૂપે સ્થાપિત થવામાં, આ પ્રેમભાવના મૂળ કારણભૂત છે, એ મંદાન સુલભે કોઈપણ રીતે કૃપાથી યોગ્ય તેમ નથી. ॥ અને પુરુષ વર્ગના અનેક પ્રકારનાં ભૌતિક કે પારિવારિક સમસ્યોને તેમજ તન્ન આદિ પ્રસંગોનાં યોજનાઓ વખતે, જે પ્રકારનાં પરસ્પરના ભવદારો ભેગમાં આવે છે, તે બધાં માત્ર આ પ્રેમભાવના પરસ્પરનાં નિમિત્ત ઉદ્ભાવો કે કારણભોગે લીધેજ છે, એમાં કોણ ના સહી શકે તેમ છે ?

સુંદર સુષ્પ અને પ્રેમાશ્રમી પુરુષો, યોગના પ્રેમપાત્રોની અંદર પ્રેમભાવની સુંદર પવિત્ર અને આશ્ચર્ય રસિયોને ઉત્પન્ન કરવા માટે, જે અનેક પ્રકારના વેદ ભાવ અને વર્તન આદિના યોગ્યને માણુ કરે છે, તેમાં કોઈપણ પણ અદ્વિત સ્વપ્ન થાય છે. મનુષ્યને જન્મથી હાલતમાંથી વારી કાઢી, તેનો ઉદ્ધાર કરી, મનુષ્ય સમાજને એ સુંદર, સુબંધસ્થિત અને રમ્ય ઉત્કર્ષના રૂપમાં ફેરવી નાખી, સુંદર સ્વર્ગીય સુખોના ઉપભોગનાં સ્થાન તરીકે યોજનામાં, મનુષ્ય સ્વભાગી નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓ સાથે સંયુક્ત થઈ, આ પ્રેમભાવના પ્રવળ પ્રવાહે જે આશ્ચર્ય જનક ભાગ ભજવે છે, તેની થવાવડા કિંમત સમજવા મનુષ્ય સમાજ હવે કામ્યેજ દાક્ષિણ્ય વધે છે. " પ્રેમ એજ સંસારનું ઇષ્ટન છે " " પ્રેમ એજ સંસારનો પાથ છે " " પ્રેમ એજ સંસારનું મૂળ છે " સમગ્ર સાંસારિક લાગણીઓ પાયા પ્રેમ છે. અને કુદરતે એટલા મોટા પ્રેમભાવનું માનવિય અવશ્ય પણ મનુષ્યના મગજની બંદર, સાંસારિક સમગ્ર લાગણીઓના પાયા રૂપેજ, કુદરતી રીતેજ સ્થાપિત કરેલ છે. આ બધું જ પ્રેમભાવની પ્રબળ મહત્તાને સ્પષ્ટિત કરવા પુરતું નથી ?

પરંતુ ત્યારે એજ પ્રેમભાવમાં નિરાસા અભિભાવ કે હતાશ થવાય છે, ત્યારે સર્વ પ્રકારના ઉત્પન્ન બલિહારો, લાગણીઓ, અને રોગો વિગેરે વર્તન નાશ પામે છે. અને તેથી સ્થાનમાં (ralgurary) બેઠકમણ્ડલ જૂંમવડા, હોહાહાવડું આદિવાનો જન્મ પામે છે. આવી હતાશાં મનુષ્યના વેદ ભાવ વર્તન અને ક્રિયામાં પણ કોઈ વિચિત્ર પ્રકારની હોરરાજા, કાંઈરુચ, રુદ્રોત, કે હતાશ-પ્રિયતા આદિ અનિષ્ઠ લાગણીઓ અરિહિત થઈ સંચાર થવા હાગે છે. આવી હતાશમાં અનેક સુંદર સુષ્પ અને સુબંધસ્થિત સ્વભાવની કન્યાઓનાં વર્તન અને ચારિત્ર્ય આદિવળ કંઈપણ જગમાં અબ્ધસ્થિત, નિષ્કર અને કઈટી બની ભવ છે. સદૃશ્યિક્ષી થવા માટે સર્વ-શ્રેષ્ઠ સુંદર અને મધુર સ્વભાવની સુખાનિઓ પણ, ઉપરી એવી બની ભવ છે. પુરુષોમાં પણ તેવાજ ફેરારો નજરે પડવા હાગે છે. તેઓની પાપકી, દોષી, બેઠક, જુદા, છત્રી, અને અન્ય જાતેજ આદિની પડકારી તેમજ પદેરવાની રીત વિગેરેમાં, કોઈપણ પ્રકારનો યોગ-નુષ્ઠતા કે રમ્યતા આદિ નજરે ન પડતાં, સર્વજન જાન્યરસ્થા ભેગમાં આવે છે. વાળનું કાઢી નહીં કપડાંની સ્વચ્છતાનું પણ જાન નહીં. બોલવા માલવાના સુંદર અને રમ્યવાણીનું પણ દર્શન નહીં, એવી અનેક રૂઢ પ્રવૃત્તિઓ ધીરે ધીરે વધવા હાગે છે. પ્રેમભાવમાં નિરાસ થવામાં જ બધાં પ્રત્યક્ષ-ચિહ્નો છે.

નિરાશ થયેલ પ્રેમીઓને, કુદરતમાં સર્વત્ર નિરાશાન પ્રસરી રહેલી ભેળમાં આવે છે. કુદરતી સૌન્દર્યમાં કુદરતી, સુરંગી પુષ્પોમાં સ્વામતા, સુદર પક્ષિઓના ચંદુર અને દિવ્ય ગીતોમાં પણ કંઈક રાતા અને હૃદયવેધક પણ જણાવા લાગે છે. છપનના દરેક પ્રસંગમાં અનિષ્ટ નિરાશાન આગળ પડતી ભેળમાં આવે છે. પ્રેમમાં થયેલી નિરાશા, સર્વત્ર નિરાશાનાં દર્શન આપવા લાગે છે. પણ સમગ્ર કુદરતનું દિવ્યદાન અને જ્ઞાન એટલે ચાર્પ રીતે સામગ્રી કે સમગ્ર હોય કે અણુભવ્ય હોય, તેઓએ તે ખરેખર ટેનીસન-કલાપી સેલી, અને રોકરૂપીયર અથવા કાલીદાસ-આદ્ય અને કાવ્યભૂષિત આદિ મદાન કવિઓની માફક પ્રેમ રસના અજળ અને રમ્ય રસાયનથી રસભોજ થઈ સૌથી પ્રથમ રાગાત્મી જાત જરૂર છે રસિકતા તેનું નામ છે રસ રસિવા રસિક જનોના ખરેખર આવા પ્રેમરસથી મધુર થયેલા દિવ્ય રસાયનમય છપનના રસમીલવા, ભાગ્યશાળી અને છે તેઓના ખરેખર તેનાં પૂર્ણ આધર્મિક રસસ્વાદને સમજી શકે છે. “ ને કોઈ પ્રેમ અદા અવતરે પ્રેમરસ તેનાં શીરમાં ફરે ”

૨૬. અનુકરણરૂપિ અથવા હાવભાવ અને નૃત્ય આદિ ભાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

સૌન્દર્ય અને યૌવન્ય આદિ ભાવોની માફક અનુકરણ રૂપિયર પ્રેમભાવની અજળ અસર માણ છે. કુદરતી રીતે આપણે જેને જાણવા હોઈએ તેઓના હાવભાવ અને વર્તન આદિને અનુકરણ થવા માટે આપણે પ્રેમમાં જીએ ત્યારે તેઓના વધુ આપણને અનુકરણે ચિત્તાર કે દ્રેષ હોય છે તેઓનું અનુકરણ કરતા પણ આપણને ચિત્તાર કે કટાણી લાગે છે.

જાનકા સ્વાભાવિક રીતેજ પાતાના આશાપો સવા સોહીએ કે શરૂ અથવા ચિત્તુક વિગેરે ને કોઈ તેનાં નજાકિના સમયમાં હોય, તેઓનું અનુકરણ પોતાની કલ્પના અનુસાર ફરે છે, તેમાં કંઈ દિના તેઓ રહીત શકતા નથી કાશુ તેઓ પોતાની નજાકિના કામચલા દુષાન્તો કે નજાકિઓ અથવા આકર્ષીને સદાન માન આપી, વહુરૂપ વર્તન કરવાનું, આ અનુકરણ રૂપિના પ્રતાપે, બાહ્યાવસ્થામાયીત શીમે છે. તેઓની લાયા, વેશ, આચ, વર્તન, અન્ય રીતસાત આદિ સર્વ વ્યવહારના બધા પ્રસંગોમાં, તેઓની અનુકરણરૂપિ, અવલોકન રૂપિનાં શિક્ષણ કરતા પણ બહુ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. જરૂર અવલોકન રૂપિના કાર્યમાં મતે મહેનત લેવી પડે છે ત્યારે અનુકરણમાં અવલોકન કે નિવારણરૂપિ આદિની જાડુ જરૂરીયાત નથી પડતી પણ ખીલકોનું જોઈ બગર વિચારી પોતાની કલ્પના પ્રમાણે અનુકરણ વર્તન કરવામાં સદાન પ્રવૃત્તિ થાય છે. અનુકરણરૂપિને જ સદાન સ્વભાવ છે એ ઉત્તરીપ્રદ રૂપિને ઉત્તરીય કલ્પના અનુસાર ઉપલેખ છે. પ્રેમભાવના સમયમાં પણ આ રૂપિત્વ કાર્ય વહુરૂપર ભેળમાં આવે તો તેમાં કદાચ નવાઈ કે આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી રહેતીએ. જોકખીલતા વેશ લાવ, અને વર્તનને જાડુ રીપ્રતાથી અનુકરણ થઈ વર્તતા શીમે છે, તેનું જોત પ્રયોજન જ સમાનરીક, સમાનશુલ સમાનકર્મ સમાન ભાવનાઓ, અને અંશરૂપ વિચારો તથા ભાગ્યશીલતામાં થઈ, જોત પ્રેમીઓને મદાન ન હોય છે, અને જોઈ રીતે વર્તવામાં પ્રેમીઓ પોતાના પરસ્પરના પ્રેમપ્રયોગ શિક્ષણ પોષણ અને રક્ષણ તથા ઉદ્દીપન આદિ માને છે, એ સર્વથા ચાર્પ અને સ્વાભાવિક છે રહેતીએ. ઉપેશા એ ખીલતા કલ્પનાને અનુકરણ થઈ વર્તવામાં સુખ સમજે છે. પરસ્પરના ચારિત્ર્યોને સુદા અનાવવામાં પ્રેમભાવને આ જ જોઈ પ્રભાવ છે. પ્રેમનું તે એ સ્વાભાવિક લક્ષણ જણાય છે અને એમાં કુદરતી અનેક મદાન, લાભ અને સુદર કલ્પનાઓ તથા પોતાનાઓ સમાધેશી છે. પ્રેમીઓના જાનપાન, જાનપાન, રીતસાત, લાયા, વેશ, વર્તન, આચાર વિચાર આદિ સર્વ શારીરિક અને જાનસિક કાર્યો પરસ્પરની અનુકરણને કારણમાં રાખીને સર્વોચ્ચ એક સરખા થવા મહેનત સદા પ્રયત્નથી કરવામાં પ્રેમરૂપિના આ અનુકરણ રૂપિત્વપરના પ્રભાવનું, એ બધું પરિણામ છે.

પણ જોત પ્રેમભાવના નવાં નિરાશા મળે છે કે તેમાં કાળપણ પ્રકાશના અનુકરણ કરવાથી મન મદ, ઉત્સાહદીન અને કીડુ જાતી ભવ છે એ વદન સ્વચ છે.

રૂઢ. હાસ્ય રમુજ કે યુરામિલન આદિભાવો પર પ્રેમનો-પ્રભાવ.

“સ્નેહીએ દમેશાં પુણ મિલન અને આનંદના સાગરમાં” લહેરો લેતા નભરે પડે છે, હામરેવને “આનંદના હલિની” ઉપમા આપવામાં આવે છે. એ તદ્દન વધાવજ છે. અંગ્રેજીમાં એને (Laughing God) કહેવામાં આવે છે, સ્નેહ અને હાસ્ય હલી ભુલા પાડી સહાવા નથી. સ્નેહના પ્રત્યેક દાવમાં અને વર્તન વખતે ચહેરાપર કોઈ અનૈતિક પ્રકારનાં હાસ્યોની સર્વદા પ્રવૃત્તિ પરંપરાઓ ચાલી રહે છે સ્નેહીઓનાં પ્રત્યેકભાવનાં દર્શન થઈ વખતે, તેના કુખ કમલ પરથી અનેક પ્રકારના સુંદર રમ્ય અને અતૈતિક હાસ્ય પૂષ્પોની નિરંતર વર્ષા થવા કરે છે. એનું પ્રવણ અવલોકન-કોઈ પણ પ્રેમીન સહન કરી શકે ન પરંપરાને ચાહનાર પ્રેમીઓના કીલ, દમેશાં પુણ મુસાલ અને આનંદિત તથા હર્ષથી પૂર્ણ. હોય છે. એટલું નહીં પણ તેના પ્રેમસાવર્માં સ્વાન કાતા સ્નેહીઓને અવલોકી, ભેગાનાં અંગમાં પણ રમુજ અને આનંદની પૂર્ણ લેહેરીયો ફાટવા લાગે અને તેઓ ભલે પણ હાસ્ય અથવા કુલમિલનને ધારણ કરી, આનંદ અને અર્થસુક્ત-હાસ્ય કરવા પણ લલચાય છે, ઉત્તમ પ્રકારની માર્મિકતા-કટાક્ષ અને સ્નેહ લાવ પૂર્ણ હાસ્ય વિનાના પ્રશ્નને ભેગાને અનુભવનાં હોય તેવો કોઈ પણ અનુભવી આ બાબતની પ્રત્યક્ષ સાક્ષી આપી શકે છે હાસ્યવૃત્તિ અને કુલમિલનને પ્રતીકાભાષા કે પ્રદીપ્ત કરવામાં, પ્રેમભાવનો ફર્યો ભધી પ્રવળ પ્રદાપ છે. ભ્યાં ભ્યાં પ્રેમનો સંચાર થાય છે. ત્યાં ત્યાં હાસ્ય, રમુજ, યુરામિલન, પ્રવૃત્તિત પણ, નેરનો વિકાસ, મુખનો મલમલ, આદિ અનેક હાસ્ય વૃત્તિથી પ્રદીપ્ત થયેલા બાવોડ પ્રત્યક્ષ દર્શન થવા લાગે છે આ બધું સ્વાભાવિક-સ્નેહ ભાવની સત્તાને આધાર છે એ તદ્દન સ્પષ્ટ છે. પણ ભ્યાં પ્રેમભાવમાં નિરાશા કે કલતા થયેલી દેશ ભેગામાં આવે છે, ત્યાંથી એ ભ્યાં આનંદો, એકદમ ચાલ્યા ભય છે મુખનો મલમલ, ચકુનો વિકાસ, મુખપરની માંસ પેશીઓનું અદ્ભુત નૃત્ય અને ઉત્તમ ભાવો, આનંદની અનંત હર્મિયા કે પ્રવૃત્તિતપણુ આદિ સર્વ ભાવો એકદમ શાન્ત થઈ જાય છે. એટલું થઈ ગયેલું ઉત્તરો ગયેલું, ઉદાસીનતાના આગારપ જ હોઈ શોભાગરમાં હુબેલ, રૂંદને માટે તત્પર થયેલું, અને રૂંદના રૂંદને સહસ્ર પ્રકારે જગર ભેલે પણ પેશીને કહી દેવા તત્પર થયું હોય તેવું, સ્પષ્ટપણ ધારણ કરે છે. આ ભિન્ન ઈનાથી અવિલિત છે કે સરીરનું સમગ્ર સ્વરૂપ, મૂત આત્મહીન રૂંદ સમાન, સ્વરૂપ ધારણ કરે છે એવો કામચળ સ્નેહ અને લગભગ સળગ્યા, ચોતાના આનંદને વધારીવ્ય રીતે મેલવી સંદૃષ્ટ મુખી કે ઉપ થયેલા હોતાનથી, તેના સી પુરોના મુખાર્ધે દો તરફ લક્ષ્ય શ્વાન આપતા આપણને ઉપરોક્ત સર્વ સિદ્ધાન્તો પ્રત્યક્ષ રૂંદે પ્રકટ થાય છે એ સુવાચે કે સુવર્તીઓ પ્રવચ આચરત રમુજ આનંદ મુકેલ, હાસ્ય પૂર્ણ અને પ્રવૃત્તિત મુખાર્ધેલ ભેગામાં આવેલ હોય. તેમ સુવાન કે સુવર્તીઓના મુખકમળો-પ્રેમમાં ભળેલી નિરાશાને પરિણામે તદ્દન મુકાઈ કરમાઈ ગયેલા, રંજ રૂંદ કે લાવણ્યને ઊઠી, મુખ, નિરસ, કીકલ, સ્નેહહીન, શોભાનુર, અને પડી ગયેલા-બાવજર સ્વરૂપ મુખ પૂર્ણ સમાન માલુમ પડે છે હું આ બધું પ્રેમ ભાવમાં ભેળેલી નિરાશાને અંગે હાસ્યવૃત્તિપર થયેલા અનિષ્ટ પરિણામનું. પ્રત્યક્ષ દર્શન નથી કે આવા સ્ત્રી પુરોના મુખપરથી હાસ્ય તદ્દન ઉઠી નય છે એટલું નહીં પણ-કહી પડાણે હાસ્યનો સાવ રેખાડવાનો રોગ પણ કરે, તો તે હાસ્ય-પણ તદ્દન હુમ્મુ, મુખ નિરસ નિશ્ચલ અથવા માન વગરનું જાણીયા વિના રહેલું નથી. પરાણે પેશ થયેલું અને બળપૂર્વક રોકવામાં આવતું હાસ્ય, હૃદયના રૂંદને વધારત સ્પષ્ટ થો પ્રદર્શિત કરી આપે ન દુઃખમાં આ પ્રેમભાવની વૃત્તિની છટાનિષ્ટ સ્થિતિનો-મનુષ્યની હાસ્યવૃત્તિપર પણ ધજોળ આચર્ય નવડ પ્રતાપ પડે છે

ઉપસંહાર—આપણી પ્રાવિણ્ય પ્રણયક સહિત્યોના સમૂહની અંદરની પ્રત્યેક સહિત ઉપર પ્રેમભાવનો ફર્યો ભધો ભ્યાપક પ્રભાવ પડે છે, તે આપણને ઉપર દર્શાવેલ રૂંદ વિવેચનથી કેટલેક બંધો સ્પષ્ટ થયુ હશે પણ આ ઉપસંહારનાટકમાંથી, સુંગાર રૂંદો તેમજ સિનેમા આદિની રંજનશીલો ઉપર પણ, મનુષ્ય સ્વભાવની અંદરની, કુદરતદ્વારા અર્પણ કરવામાં આવેલ ઉપરોક્ત વૃત્તિઓના અનેક પ્રશ્નો પ્રગટ રીતે નિરંતર પ્રયોગરૂપે થાલી રહેતા, આપણને સ્પષ્ટપણે વિશ્લિત થાય છે અનુષ્ઠ સમાજમાં સ્નેહ, સૌન્દર્યપ્રેમ, બોધાર્થ, લગાડોહસ્ય, હાસ્ય, અદ્ભુત, કમળા અને કમ્પ્ર પ્રકારની દલિલ આદિ સહિત્યોને ઉચ્છેદ કરી તેઓને પાવના યોગ્ય અને

અવલોકન શક્તિઓ અને બુદ્ધિશક્તિઓનાં સમૂહપર ત્રેમનો પ્રભાવ.

અવલોકન શક્તિઓના સમૂહમાં નીચે પ્રમાણેની શક્તિઓનો સમાવેશ થાય છે:—

નં. ૨૮ અવલોકનશક્તિ.
નં. ૨૯ આકૃતિજ્ઞાન.
નં. ૩૦ જ્ઞાન જ્ઞાન.
નં. ૩૧ વજન જ્ઞાન.

નં. ૩૨ રંગ જ્ઞાન.
નં. ૩૩ વ્યવસ્થા જ્ઞાન.
નં. ૩૪ ગણિત જ્ઞાન.
નં. ૩૫ સ્થળ જ્ઞાન.

ઉપર જણાવેલ નં. ૨૮ થી ૩૫ સુધીની આઠ શક્તિઓની દરેક શક્તિને બમણા કરી પ્રતિબંધ કરવામાં આવેલા જ્ઞાનવામાં કે તે દરેક શક્તિને પ્રવૃત્તિમાં મુકવામાં પ્રેમશાસ્ત્રની શક્તિ એક અન્ય પ્રકારનું કાર્ય કરે છે. વિવિધ વાતવ્યવસ્થા સામેના વખતે, જ્ઞાનના વ્યવસ્થાના સ્થાન મહાજ્ઞાનની નિમ્નસ્તરોમાં, ખાસ જણાવેલ છે. જ્ઞાનના ઉત્તરોમાં, શક્તિઓનાં, અથવા સ્વેદ સમ્બંધનો અને પ્રતિબંધના મેળાવાઓ વખતે, જ્ઞાનમાં આવતા સમય દ્વંધોના કાઠમાઠ લપકા અને વ્યવસ્થા આદિ, આ જ્ઞાનવલ્લ મેલનાં પુરાવા આપે છે. પ્રત્યેક શક્તિ માટે નિર્માણનું દખાવો અને વર્ણનો આપી આ વિષયને જાણી શકાય તેવી રીતે કરવામાં આવે છે. મહાજ્ઞાન મહાજ્ઞાન અન્યથા આ વિષયપર પડે છે. નં. ૨૮ થી ૩૫ અવલોકન શક્તિ ખાસ નેન સામે સંબંધ રાખતી હોવાથી તેનું વર્ણન દર્શનશક્તિના વિવેચન વખતે આપવામાં આવશે.

૨૮, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૨. અવલોકન, આકૃતિજ્ઞાન, વેદજ્ઞાન, વજનજ્ઞાન અને રંગજ્ઞાનની શક્તિઓ.

જેના દ્વારા જ્ઞાનના પાંચે માનવા આકારો અને લંગાઈ પદોજ્ઞાન ઉત્પાદ આપે અનેક પ્રકારના આકારોના કે પાંચ આકારો મહાજ્ઞાન કરવામાં આવે છે. જેથી આ મહાજ્ઞાન મનની શક્તિઓ ઉપર પણ પ્રેમ-શાસ્ત્રના અન્ય પ્રકાર પડે છે. દખાવેલ તરીકે સાક્ષી, પોષકશક્તિ કોરો, ઉપજા, ઘોષી, ધ.ધરા આદિના કુદર અને રમ્ય થાક કદ, આકારો, તેની અંદરના જ્ઞાનના નિર્ધારણના આવતા રમ્ય હોય, તેની આકારના દર્શનમાં આવતા અનેક પ્રકારના અને અલગ-અલગ આકારના વેદજ્ઞાન, વાલીજ્ઞાન, અને ફેનસીનાના થાકો અને ટોપી સાક્ષી અને પોષકશક્તિ કરવામાં આવતા અનેક આકારના હોય તેમજ જ્ઞાનના આકારો, ઉપજ, પદ, નાક, કાન આદિ અવલોકનને સહુમાના મહાજ્ઞાન કરવામાં આવતા અનેક આકારના વિવિધ પ્રકારના આકાર-વર્ણો અને તેના જુદા જુદા પેટાં, લંગાઈ-રમ્ય વખતે પર્ણક જ્ઞાનમાં આવતા મહાજ્ઞાન આકારો, તેની વિવિધ પ્રકારની અધિકૃતિઓ તેની અંદરના જુદા જુદા કાન, હાંસી, લંગાઈ, પર્ણક સાલીયા, રંગ-જ્ઞાન આદિના અનેક પ્રકારના રમ્ય, કદ, આકાર રંગ અને વેદજ્ઞાન આદિની અનેક તરેહની પર્ણકોઓ વિષેનો અર્થ દર્શાવેલ જ્ઞાન, આકૃતિ જ્ઞાન, અને જ્ઞાન જ્ઞાનની મહાજ્ઞાન મહાજ્ઞાન શક્તિઓને, સતોષજ્ઞાન સર્વ સામગ્રી છે. સમજ કુદરતનો નિયમક પ્રભુ પણ વિશ્વમાં અનંત પ્રકારની આકૃતિઓને જાણવી પોતાની સુધિમાં સર્વન રમ્યજ્ઞાન વધુ રંગો છે. ત્યારે તેની જાણ પ્રભુજ્ઞાન જ્ઞાનમાં પણ પોષકની રસમ્ય શક્તિઓના જ્ઞાન હોયે અનુભવના લગવાય કે પ્રેમય તે જ્ઞાનમાં જ્ઞાન છે. ઉપર જણાવેલ અવલોકન આકૃતિ જ્ઞાન કદ જ્ઞાનની શક્તિઓ માફક.

વજનજ્ઞાન અને રંગજ્ઞાનની શક્તિપર પણ પ્રેમશાસ્ત્રના પ્રભાવ પડે છે. તેના પ્રભાવે વજનની અંદરના અનેક પ્રકારના રંગજ્ઞાનની-ઉપજાની જાણના કારણે કે જ્ઞાનની વિવિધ તરેહની પર્ણકો, જુદા જુદા પ્રકારના

રમવાળા જેલસુઝાંકુંલ ફળ કે પક્ષી આદિની રંગીન ચિત્રો કે અપોની ભરતીની માનવવાળાં સંપદાની પસંદગી, અનેક પ્રકારના રંગીન પુષ્પો કુલ્લારો તેમજ જાડોની રેલમણેય આદિ રહે છે. ગણુવની રમણાવની વૃત્તિને સંતોષવાના માન આપનો સિવાય એ બધું કુ કુ ૧, વળગાણ અથવા સમતુલિતપણે રહેવાની વૃત્તિપર પણ પ્રેમનો પ્રભાવ નામ આદિ ક્રિયાઓ પ્રસન્ને આસ પ્રત્યક્ષ થાય છે.

૩૩. વ્યવસ્થાજ્ઞાનની વૃત્તિપર પણ પ્રેમભાવનો તેવાજ પ્રભાવ જોવામાં આવે છે.

કારણ વરવેડાની જાદર ગાસા નગારાવાળા, પડપગવાળા, રનેલી મિનમંડળ તેમજ માનવતા સૂઝુદસ્તો અને મહા પુરોષોના મંડળોની બ્યવસ્થા, ગોઠવણ વરવેડાનું સુદર ત્યાન, બાળબચ્ચાઓના સુદર અને સ્વચ્છ રીતે યજ્ઞચારવામાં આવતા સ્વચ્છ સામિત્રાઓ અને તે બધાની આચળસ ધોબી રીતે ગોઠવવામાં આવેલ દિવાલવૃત્તિઓ વિગેરેની ગોઠવણ તથા વરવેડાની પાછળ અનેક પ્રકારની સુદર અને રમ્ય પદગીર્થાઓની પાળોને પણ રાશમણે તેવા અનેક વિધરજો વાળી સડીઓ અને વિવિધ મુગારોથી યુક્ત સુદર સુદરીઓના સુમૂહરૂપ પીરેપીરે આસપાસ ગુલરૂપ કરતું સ્ત્રીમંડળ અને ગાજરે સરસ તરીકે ચારે તરફ ફેલાય રહેલ બટુ, લેપા, ધારી અને સિપાઈ વિગેરેનું બહુ બ્યવસ્થિત અને સુદર ગોઠવણયુક્ત મંડળ લેખ આપણને સ્પષ્ટ માન્ય પડે છે, કે આ બધા પ્રભાવ માન પ્રેમભાવના પ્રબળ પ્રભાવને લીધે પ્રિયથેલ વ્યવસ્થાસકિલનો વરવેડામાં આવનાર મિત્રબાનો વિગેરેના માન-પાન સન્માન અને જાનપાન આદિના સર્વ પ્રસંગોમાં સર્વત્ર બ્યવસ્થા બ્યવસ્થા અને બ્યવસ્થા સક્રિય બધે ફેલાયેલી નજરે પડે છે આ કુ પ્રેમભાવનો બ્યવસ્થા સક્રિયપણે બોધો પ્રભાવ છે.

પણ કારણ અને છે. સાઠ સિતેર વર્ષની ઉમરના જુદાં સાથે લગ્ન કરાવવા વત્સર થયેલા માળાપોની સમજ અને વિદ્યાન તથા યુવાવસ્થાસુકત યુવાન કન્યાના મનમાં ઉપરોક્ત બધા પ્રસંગો—સૌંદર્ય અને અગ્નિની જ્વાળા-ઓનેજ પ્રકાશવામાં સર્વ રીતે સાધનબદ્ધ થાય છે. એક યુવાન યુગ્મ ૬૦ કે ૭૦ વર્ષની ડોરડીને પરજુલા માટે કે તેની સાથે પ્રેમભાવથી સંયુક્ત થવા માટે આવા ગોઝ દગલગાથી અને દર્પદૂર્વે હરી પણ પ્રયાત્ન કરી શકે. ખરો કે એ તેમ બનવું વલન અતઃભવિત છે તો પણ એક જુદાને પરજુલાવામાં આવનાર યુવાન કન્યા એવાજ બધા કાકમાકમાં આનંદ હત્યમ શી રીતે મળતી શકે ? સમાનશીલબ્યસનેપુમરુપ આ સદૃશ હિન્દોય મુજ પરખર યથાર્થ છે. ન્યાં રૂપ, વય, ગુણ, કર્મ સ્વભાવ અને આરિય. આદિ રિપિતિભેદ સાધ્ય. એક-સમાનતા કે મળનાપણું હોય છે ત્યાજ પ્રેમભાવની પૂર્ણ અને સમાવત્ પ્રતીપ્તિ થવાના સર્વ સંભવો છે. આ બીજા એટલી બધી સ્પષ્ટ છે કે તેને સમજવવા માટે કોઈ મોટા સાસુ કે શાસીની નરર પડે તેમ નથી. ન્યાં રનેહ હોય છે ત્યાં ઉપરોક્ત બધા કાકમાક ન હોય તોપણ રનેગીએ પરસ્પરને રનેહની મીઠી નજરથી ભેળા હોવાને કીધે પરસ્પરના રૂપ રંગ આકૃતિ શુભ સ્વભાવ આદિમાં અનેક પ્રકારની રમઝા સૌન્દર્ય ભગવા, અને લાવણ્ય આદિ અદ્ભવે છે. નવારે નિરનેહતાથી હાલતમાં ઉપરોક્ત સર્વ સુંદર દરજી થાયુ ચિહ્નાર દ્રેષ અદેખાઈ અને કોઈ તથા સૌંદ આદિ અગ્નિષ્ટ લાગેને જન્ય આપવામાં હવડા કારણબૂત બને છે.

વ્યવસ્થા શક્તિપર પ્રેમનો અભાવ.

આપણે અનેકવાર જોએ છીએ કે પ્રેમના પ્રજ્વાલથી એક અતિ મગરર અભિમાની અને કાંઈને પણ ન મહાકારનાર સરસ્વતીચંદ્રની અંદર વર્ણવવામાં આવેલી અલોહાદિતરી એવી જગ્મ અને પ્રમાણસાક્ષી મૂર્તિઓ પણ, હૃદયમાં એક વખત પ્રેમભાવનો સંચાર થતાં કેટલી બધી વ્યવસ્થિત-કંમલપૂર્વક કાર્ય કરતાર-કાચબાળી, સ્વચ્છ, સુપક અને ગૃહવ્યવસ્થાને યથાવત્ સંભાળનારી તેમજ દર્શી પ્રેમપૂર્વક આરવાર કરવાવાળી અને આરામ-સોમી બની જાય છે. અનેક કુમારીઓ કે જેણે પોતાના પિતાના ગૃહમાં ગૃહકાર્યોની વ્યવસ્થા તરૂં પોતાની શ્રીમંત હાલતને કીધે ભતે બિલકુલ હરી પણ કોઈ ભવનું ધ્યાન સરખું આવેલું હોતું નથી, તેવી કન્યાઓ, નવારે પોતાના પ્રિયતમ સ્વામી સાથે પરણી પ્રથમજ ગૃહસ્થાધ્યક્ષમાં પ્રવેશ કરે છે, ત્યારથીજ ધરની વ્યગ્મ વ્યવસ્થા, સુધકતા સ્વચ્છતા અને કપડાં વગેરેનાં દરનીવર આદિ સર્વ પદાર્થોની વ્યવસ્થા ભગવામાં બને તેવી અનેક બાબતોમાં કેટલી બધી પ્રવૃત્તતા અને ચાતુરી દર્શાવે છે ? આ બધા છેના પ્રમાણ છે ? બીજા કલાને નહીં પણ માત્ર પોતાના પ્રિયમીતને પ્રિય થવાના હરેક પ્રસંગોના મૂલ્યના સંતાઈ રહેલ પ્રેમભાવનેજ એ બધી મળજ પ્રમાણ છે.

પણ નવારે એજ ઉત્તમ પ્રેમભાવને ન્યાં દુર્ભાગ્યે નિરાશા બને છે અને કોઈપણ કારણથી એમાં ફાટી થવા લાગે છે કે તેજ સ્ત્રી પુરોણી અંદર એકાએક અભવજ રીતે સ્વભાવમાં ફેરફાર દરપ થવા લાગે છે. સમય રિપિતિ રક્ષણ, રીતભાત વર્તન અને વિચાર વગેરે વ્યવહાર અને હાવતાવ આદિ હરેક વિષામાં આવી રિપિતિને કીધે અરિસતના અવ્યવસ્થિતપણું-ગોઝામો અને અનેક પ્રકારને ગડાગડાધ્યાય સ્પષ્ટ થવા લાગે છે. ખાનખાન, ખાનખિત, વર્તન, ધ્યાન, એકમત્તા આદિ હરેક બાબતમાં કોઈક પ્રકારની અસંબંધતા, કુબંધસા એવામાં આવે છે. આ બધી રિપિતિનું કારણ માત્ર પ્રેમભાવમાં અણેલી નિરાસા કે અણબનાવનું હોય છે. પણ કેટલીવાર કેટલાક કાર્યોમાં વ્યવસ્થિતપણાને ખાસ રીતે પ્રેરવામાં પણ અણેલી નિરાસા કારણરૂપ બને છે એવા પણ સંભવો છે; અનેક પરજીવી કીમો કે સુવગીઓ લગ્ન સંબંધમાં અસંતુષ્ટ થવા પછી ધરની જન્ય કામકાજમાં એટલી બધી લવણીત, અને વ્યવસ્થિત થઈ જાય છે કે તેને એ પછી એક ભવનું ચોંટપટું થઈ જાય છે. કારણ પછી તેને બીજું કાંઈ શોધ્ય રાઈ મળતું નથી કે એના ઉપર તેઓ પોતાનું મન પડાવી શકે અને આરામ મેળવે.

આવી સીમો ખાસ અતિ ચાપચીપણી અને અતિ સુપક થઈ જાય છે અને કેટલીકવાર કેટલાક પરજીવા કુશળોમાં પણ એવું અપર્યાપ્તપણું એવામાં આવે છે. તેટલું કારણ પણ તેઓની પ્રેમભાવની અંદરની નિરાસા ન હોય છે. પણ સંતુષ્ટ હાલતનું પરિણામ તો હમેશાં સી તેમજ પુરૂષ બનેને માટે કાર્યક સુવ્યવસ્થિત

મનાવનાર તેમજ સુદર સ્વચ્છ અને સુવૃદ્ધ બનાવવામર્થે થાય

પ્રમાણે સ્વચ્છતાની સંજ્ઞા

અને શુદ્ધાસ્તીના ઉત્તમ પ્રકારના રોગને વધારવામાં પણ પ્રેમભાવની અભાવ અસર થાય છે

નં. ૩૫. ૩૬. સ્મૃતિ-મેદા યાદશક્તિ અને સ્વચ્છતાના આનંસિક અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

પ્રેમભાવના પ્રથમ દર્શન પ્રસંગે ઉપસ્થિત થતા સર્વ પ્રસંગો વાર્તાવારો બીનાઓ ક્રિયાઓ-અને તેના ક્રમો તથા અનેક પ્રકારના દ્રવ્યો અને હાવભાવની પરપરાઓ તથા વિવિધ પ્રકારના વેશભાવ અને વર્તન તથા રૂપ દાસ્ય, ક્રાંતિ આદિ, મુખ નાસિકા, ચક્ષુ બમર અને બોધાદિ તેમજ હસ્તપાદ હર વક્ત્ર-સ્વચ્છ બનનેન્દ્રિયોના અવયવો અને સેવાય તથા વિનય, નમ્રતા, સંસ્પર્શ, નિશ્ચય, સવચ, સાવધતા આદિ અનેક પ્રકારના ભાવો અને ક્રિયાઓની જેવી તો પ્રબળ અને સ્થિર ગણ પ્રેમીઓના હૃદયપર પડે છે કે છત્રનના કાંઈ પણ પ્રસંગે ઉપરોક્ત પ્રત્યક્ અનુભવ હરેવ રિશતિએ, હઠીયણ વિચારે જાણી નથી તેવા પ્રસંગોની કુદૈક સ્મૃતિ થવાવત્ હમેશાને માટે તાત્કાલ થઈ રહે છે પ્રથમ મેળાપ, મેળાપતુ સ્થાન, સંમોહન વખતના વાર્તાલાપો, તે વખતના આસપાસના સંચોગો, અને પરસ્પરના મુખમુદ્દારના ભાવો વિધિરૂપે આદિ અનેક સ્મૃતિ તેમજ સ્પર્શ પ્રસંગોની થવાવત્ સ્મૃતિ એની તેમ અનુભવના મગજપર અક્ષર રહે છે સપર્શ રીતે સંતોષજનક સંલોભ દ્વારા થેલા યનાર પાતળી અદર પક્ષ માતપિતાના આ પ્રસંગના સર્વ સુદર અને ઉન્નત માનસિક અને નાતરિક ભાવો તથા રિશતિઓને પણ અત્યંત આશ્ચર્યજનક રીતે સતતિયા અવતાર થાય છે તેવું હારણ પણ પ્રેમભાવની પ્રબળ ઇચ્છા દ્વારા ઉરોચાયેલ સમગ્ર આત્મ અવયવોની પ્રતીપ્ત થયેલ સ્મૃતિ અને ભાવનાઓ છે એમાં કોનાથી તો વધી શકાય તેમ છે ? ઉપસ્થિતમાં એક સમયે હતું છે કે—

“અદાવતાત્ સંમવસિ હૃદયાદધિ જાયસે

આત્મા વૈ પુત્ર નામ્નાસિ સંજીવ શરદ શતમ્”

દે પુત્ર તુ માત્ર અંગ પ્રત્યજમાયી થેલા થયે છે અને માત્ર અન્તર હૃદયમાંથી થેલા થયેલ છે કોઈએ માત્ર અન્તર આધમારૂપે તુ પુત્રરૂપે અવતરેલ છે માટે સારી રીતે સેા સંકરિત પર્યંત મુખ પૂર્વક, તું છપતો રહેલો’ આમ જે અસંવાદ આત્મક રીતે કહેવામાં આવ્યું છે તે અરેખર વિધાર્થન છે સમય સન્તુષ્ટ પ્રેમ ભાવની દશામાં ઉપરોક્ત સર્વ સ્મૃતિઓ અનેક પ્રકારના મુખ આનંદ અને સ્વસ્થતા સુખાનુ વાવતું હારણ બને છે.

પણ તેમ વિવિધ પ્રપંચની સ્મૃતિઓ પ્રેમભાવના દેવાઈ થવાની સાથે અનેક પ્રકારના હસેલ સતાપ શોક અને કુખપ્રદ દાહવતુ પણ પ્રબળ હાજર બને છે, એ પણ ખાસ વિચારી જાય તુ નથી વદાવા અનેહીઓને વિધો. કે હમેલ અદિત અવસાન, આવા અનેક કુખ પ્રસંગોને અનેક રૂપે ઉપસ્થિત કરી હૃદયત રૂપ વદાને છે મનુષ્યની વિવિધ પ્રકારની સ્મૃતિય મગજના હૃદય હૃદય આનંસિક અવયવો પર, તેની કદથી બધી પ્રબળ હાપ પડે તેને એ પ્રત્યક્ પુરાવો છે

નં. ૩૭ ૩૮ સમયજ્ઞાન અથવા તાલ અને સંગીત સંજ્ઞાના અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

આ અવયવો પર પણ પ્રેમભાવનો અભાવ પ્રભાવ પડે છે એ સર્વ કોઈ સામાન્ય રીતે સ્વીકારિ શકે. પ્રેમી સ્ત્રી પુરુષો વચ્ચેના પોતાના આવવા, બેસવા, ઊભા થવા, મથવા કે ઘર પર આવવા જવાની ક્રિયાઓમાં હમેશા કેટલા બધા નિયમિત રીતે વર્તે છે નિયમિતપણે એ પ્રેમી છત્ર છે સમયરાયના આ પ્રસંગે પ્રથમ સદાયક સખા છે અધિનિયમિત કે દરમિયાન વચ્ચે વર્તન, એ પ્રેમભાવનો ન્યૂનતાની માપખી ખાતી આપે છે. નિયમિત પણ કે પ્રતિભાવ થવાવત્ જાણ કરવામાં પ્રેમી કુઓ હમેશા બાજુ થાય છે તેથી વિરૂદ્ધ વર્તનને માનક ન અને અવયવનું હારણ મલે છે આર્થ સમયજ્ઞાનના અવયવ ઉપર પ્રેમનો આરો પ્રભાવ છે. ૧

સમય અને તાલ એ બંને એકજ સંજ્ઞાના અવવર્તન હોય છે. અન્ય પ્રકારના કોઈપણ અંદર ઉપયોગમાં આવતી નિવૃત્તિવાળી અથવા વખતની સાચવણી આપણે સમયસંજ્ઞાથી જાણીએ છીએ ત્યારે સંજ્ઞાની અંદર તેજ સંજ્ઞાના કાર્યને અવરતે સમ અને તાલ એ સંબંધી જાણીએ છીએ. નૃત્યની અંદર પણ આ તાલ સંજ્ઞા અને અવરતનો ભાગ ભાગ્યે છે. જ્યારે સંજ્ઞા નૃત્ય અને તાલ અથવા વખતનો સંજ્ઞાનો એકી સાથે જણાવે તેમજ સંજ્ઞા પણ કાર્ય કરે છે ત્યારે કોઈ અદ્ભુત રસની જગ્યાએ યાવ છે. અને તેની સાથે જ પ્રેમભાવ અથવા શુભાર રસના સ્થિતિ વિષયનું નામ થઈ દોષ તો હોય પણ પુણ્યનું સુખ ! ! સંજ્ઞા નૃત્ય, તાલ અને પ્રેમ આદિ ઉત્તમ અને ઉત્કર્ષક ભાવોની જ્યાં એકતા થઈ ત્યાં પણ આનંદ સુખ અને સંતોષનું પુણ્યનું સુખ !

સંજ્ઞા અને નૃત્યના મેળાવડાએ, સ્ત્રીવર્ગની ગરબીએ, નવસારીનાં ગીતો, હાલ પ્રસંગના ખાસ ખાસ ભાગ્યપ્રદ પ્રસંગો વખતે ચાલનાં ગીતો અને લાભ મંડોળી અંદરનાં સુંદર નાચ પાડનાં મેળાવડાઓ શાસ્ત્રસભાની અંદર થઈ નાચીએલાં જાનવાળ અને નાટ્યસૂત્રોની અંદર પણ અનેક પ્રકારના જાણ સ્ત્રી-સ્ત્રીની સાથે ભાગ્યપ્રદમાં આવતા. પ્રેમરસ પૂર્ણ કે ગુણરસ પ્રધાન નૃત્યસંજ્ઞાના પ્રસંગો, એ જોયે પ્રતાપ સમય નિમિત્તની અંદર વ્યાપકપણે પોતાની મજબૂત સ્થિતિ રહેલ પ્રેમના મહાન દેવ હાલેવેલો છે. અંજો-લેની અંદર જોઈ અને આપણા દેશની અંદરના સાર આદિ પ્રસંગો પણ પ્રેમભાવની અભ્યંતર જ્વાલો પ્રેમ-ધેર, સંજ્ઞાના વાદ્ય તાલ અને નૃત્યની યોગ્ય પ્રતિષ્ઠિત સિવાય બીજું શું હોય છે ? ?

પ્રેમીજાતની દામસ્ત્રીમાં યુવતીઓની સામાન્ય હાલચાલમાં પણ એક ભવનો અભ્યંતર દેવ પડી જાય છે. કમલો અને અન્ય પક્ષીઓ પોતાની પ્રેમી કમલો પાસે પ્રેમભાવથી પૂર્ણ હૃદયે ગરબન દુલાની ગાનરૂપે ધુન-વાદ્યો દિપ્તિમિત નાદ દેહાથી સ્વાધીન તાલપૂર્વક નાચતા દોષ એવા અનેક પ્રસંગો, મુખ્યત્વે માળાઓની ધારણ થઈ અને અનેક મરોના મોજા ઉપર દબેલાં મેળામાં આવે છે. મધુરે પણ પોતાની કલાને દેહાવે કરી પ્રેમ અને સૌંદર્યપૂર્ણ હૃદયે પોતાની દેહ પાસે પ્રેમપૂર્વક અને અદ્ભુત રીતે નૃત્ય સાથે પોતાની મધુરી કલાને દેહાવે કરી પ્રથમ નૃત્ય આરંભે છે અને પછી પ્રેમી હૃદયે પોતાની દેહને સંયુક્ત પ્રેમસંજ્ઞાના મોટા આદિરૂપ કરે છે. કંઈક બીજાની અંદર મુખા બેસ્યા તેમજ આનંદાન અને એકાદિ આદિમાં જ્યાં આવ્યા તેમજ પાછા ફર્યા વિષે મોટા સમયમાં જ નિવૃત્તિપણે મેળામાં આવે છે તે અનેક રીતે અંદરની લાગી અને મુખી કરવામાં કારણભૂત બને છે. જ્યારે અનિવૃત્તિવાળી, અનેક પ્રકારના દુખો અને સારીરિક કષ્ટો કારણ બને છે કૌટુંબિક અનેક સ્નેહભાવ, સ્ત્રી પુરોષો બાળકો અને બુદ્ધિવાન વર્ગની અંદર પણ સુનિવૃત્તિવાળી અને સુખવરના તથા સમયસંજ્ઞાના આદિભાવોને પ્રેમમાં અનેક રીતે કારણભૂત બને છે. અને તેને પરિણામે પ્રેમિક ભવિષ્ય વ્યાપક સમયે પ્રેમ-પૂર્વક પરસ્પર દામસ્ત્રી થતાં સીધી જાય છે. જ્યારે સ્નેહભાવમાં મધુર કારણથી વિન આવે છે. ત્યારે ઉપદેશો સર્વ પ્રસંગમાં અનિવૃત્તિવાળી, રમકુખ-મનમોહકાપણ વિશાલરસિ આદિ અનેકાનેક દુર્લભો અને દુર્લભો દામસ્ત્રી થયા જાય છે. અને પરિણામે અંદરની જોગ્યતા જાય છે. આમજા વારો મધુર, જીવનની સંદર્ભિ સ્વાધીન રહ્યા અને નુજ તથા સંજ્ઞા અને આલેખનુકત જીવન મોટા તેમજ નીચીર અને સદાચાર આદિ સુખ મુખોની પ્રાપ્તિ મોટા-તેમજ જોગ્ય મિત્રાદાર-વિદ્વાર સજ્જન પ્રકારે, અભ્યાસપ્રવૃત્તિ-ઉત્સાહ તથા યશ અને કીર્તિ આદિની પ્રાપ્તિ મોટા સુખવરિયત અને સુનિવૃત્તિ પ્રેમભાવ અને વિગ્રહ દમ્પત્ય સ્નેહની પ્રેમીરૂપ એક બાળક અને જિવ્ય રસાયનના સેવનથી આપણા દેશના હરે જુદેરૂપ તેમજ નવયુગ અને યુવતીઓને ખાસ જાણ છે... પણ દુર્લભો જ્યાં આપા પ્રેમભાવને વેળા આપનાર કારણે જાણાય હોય અથવા પરસ્પરમાં સુખનાવ હોય, અથવા જો તે કારણે લીધે પ્રેમના સ્થાવરમાં દેખા અંકુરે દેખાયા જાય તો દોષ તો ઉપદેશ સર્વ પ્રસંગો સંજ્ઞા નૃત્ય, ગીત, શબ્દ, ગરબ કે એવા સર્વ મધુર, રસ કે લાગવનુકત દુર્લભ કોઈપણ પ્રકારની શુભ અસર કરી શકતા નથી પ્રેમભાવના અભ્યાસમાં જ્યાં પ્રસંગો, નિર્ણય નિષેધે છે જ્યાં હૃદયમાં એવા સર્વ ઉત્કર્ષક ભાવોને સ્થાવર અભ્યાસની જગ્યાએ રહેવી નથી. આવી વ્યક્તિના ઉપદેશો સર્વ ભાવો મોટેમોટા અંદર પ્રવિહીન અને છૂટી થયા જાય છે. તેવા સર્વ પ્રસંગોમાં તેને કોઈ પણ પ્રકારનો આનંદ આવતો નથી.

છેતે તે તે જિતિઓના મગજની અંદરના સ્થાનોમા ગતિતા અભાવને લીધે મજગતા તે તે પ્રદેશોના માનસિક અવયવો મદવાદક, મદમાદક કે સ્તબ્ધ બનના સાથે, એ વાંધી શક્તિઓ ધીરેધીરે નારા પામવા લાગે છે અને મગજના માનસિક રોગો થાય છે. દરેકના નિયમોનો ભંગ કરવાની આ કું ઓછી સભ છે.

મેગી અને રેહેલાઈ હૃદયના ખીતો અને અવાજો અત્યંત, નરમ મૃદુ યોગમનોહર-કર્ણને પ્રીય હાગે તેવા રંગિતર અને દીવ્ય પ્રકારની અસરકારક હોય છે. રેહેલાઈ મધુરવાણી-વીણા રૂપાની ધરણી કે સુવણની મધુર દુર્લભો માફક સર્વન સ્નેહ યોગર ની રહે છે. તેઓ પ્રેમરસચા ખરેખર રસલીન હોય છે તેઓના સખી-તમા પણ મધ દીવ્ય પ્રકારની રસિકતા અને શીઘ્રતા હોય છે. પ્રેમી હૃદય વિના કાંઈ પણ સુંદર અને મધુર સંગીત કે આવાપ અથવા નૃત્ય આદિ દ્વારા સ્થાવત્ અસર કરી શકતુ નથી તેમજ નિઃપ્રેમ અને ક્રોધ હૃદયના સ્ત્રી પુરુષો વિદીર્ષા હૃદયે પ્રેમાવાજને સ્થાવત્ ફેલાવવા કદી પણ સમર્થ થઈ શકતા નથી. પણ હા, તેઓ શોકાત્તર હૃદયથી, હૃદયવેદક વેદનાઓના ખીતો વિરહાગ્નિથી શોક સતપ્ત થયેલા ખીતો, કુ ખી હૃદયની ક્ષણ પૂર્ણ વહાણીઓ વિદીર્ષા થયેલ હૃદયની વિકટ વિપત્તિઓ અને એવા એવા અનેક ચોક્કસ પ્રસંગોના ખીતો સ્થાવત્ કપલિત કરી શકે છે. જ્યારે તદન પાસપ-સમવાસનાવાળા સ્ત્રી પુરુષોના જવાબે તો ગઈશ, પાડા કે પખાલ નેવા ક્રોધ, ભડા કે ધોધરોજ હોય છે. જનનેન્દ્રિયોના અવયવોના અતિરેગ ત્રિધ્વાયોજ કે નપુંસકતા આદિ લાગેને લીધે પણ અનેક યુવાન સ્ત્રી પુરુષોના અવાજની અદર આવા ફેરફારો જરૂરવાનીમા પણ પ્રત્યક્ષ માતૃમ પડી આવે છે. પ્રભવન ક્રિયા વખતે પ્રેમીઓ પોતાના સ્વાભાવિક અવાજને જલ્લુ સવિધ્યમા પેદા થનાર પ્રભવ તેવાજ કેપમા અપર્ણ કરે છે, એટલા વાસ્તે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગે, પોતાના અવાજ, કંઠનરીકા અને તે સ્થાનના અવયવોને, સખીત તાલ અને નૃત્ય આદિના સ્થાવના અભ્યાસદ્વારા પોતાની તે તે શક્તિઓને ખીલવી તેવાર કરવાની ખાસ જરૂર છે કે નથી, ભાવી સત્તીમા પણ એ સુલ સુલે વરાકમાગત રીતે ઉતરી શકે પક્ષીઓ મધુરો, પશુઓ, વિગેરે સર્વ પ્રાણીઓ પણ પ્રેમયુક્ત સંભાવ વખતે, પોતપોતાની યોગ્ય ભાષાને સ્પષ્ટ રૂપમા પ્રકટ કર્યા વિના રહેતા નથી કારણ તેમ કરવાથીજ તેઓ પોતાની પ્રભમા પોતપોતાના અવાજે ઉતારી શકે છે. માત્ર સમાજે પણ આવા અવલોકનો દ્વારા પ્રાણી પ્રાણીજવાનુ છે.

શ. શ. હલાપીના કેકારવના, સ્નેહ અને સૌન્દર્ય તથા સૌન્દર્ય અને ગૌરવ આદિ અનેક ઉત્કૃષ્ટ સાવરણી અને રસયુક્ત બન્ધ હરપનાઓથી ભરપર હવિતાઓ જેણે વાચી દશે તેને કષ્ટરોક્ત સર્વ લખાણનો યથાર્થ મર્મ યથાવત્ સંગ્રહવા વિના રહેશે નહીં.

પ્રેમના પ્રબળ પ્રવાહમાં આકર્ષક આ મહાન પુરુષની બન્ધ હરપના શક્તિઓ પ્રાવીણ્યપ્રદાયક શક્તિઓ અને સાહિત્ય શક્તિઓને તથા સૌન્દર્ય અને ગૌરવ આદિ શાલોને જે ઉત્કર્ષક પ્રગતિ મળેલ છે તેની વપમા આપી રાહાય એવું એક પણ દૃષ્ટાન્ત સાચ્ચે આપણા મુજબ સાહિત્યમાંથી આપી રાહાય તેમ છે ! તેના સમગ્ર ઉદ્ગારો, સ્નેહ સૌન્દર્ય અને સૌન્દર્યના આચાર કેવળ છે, એમ કહેવામાં સાચ્ચે અતિશયોક્તિ કરી ગયાશે. પણ આટલી બધી બન્ધ અને ઉદાર હરપનાઓ સુધર અને રચ વાક્યરચના તેમજ પદસાહિત્ય, સામ્ય સાહિત્યમાંથી યથાયોગ્ય સંબોધી યથાસ્થાન પસંદગી અને ઉપયોગ અને તે બધાની સાથે આધારની અંદર રહેલી રાખરશક્તિ અને સિદ્ધાન્તરૂપ બાવોનું પ્રકટિત્વ આદિ ભાવોને, કોઈ પણ વેળા, પોતાના માત્ર હેતુ-આધારથી અને સાહિત્ય સમ્પત્તિથી યુક્ત હોવા છતાં પ્રેમ શુદ્ધ હાલતમાં સાચ્ચે પ્રકટ કરી શકે. તેના 'સર્વ' બાવો, પ્રેમભાવની મૂળ સત્તાથી રજાસાવિત રીતેનું શુદ્ધતા લાગે છે. આ પણ જ પ્રેમભાવનો રાખરશક્તિ જા બોધા પ્રમાણ છે !

પણ ત્યારે પ્રેમભાવની કંઈ યથા લાગે છે કે તેની સાચે એક પ્રકારની અદ્ભુત શુભોદિ, આશ્ચર્ય યુક્ત સ્વભાવ કે મંદતા નહીં પામે છે. મોટે મોતમતનું લાગુ લાગે છે. સમગ્ર વાક્ય અને પદોની રચનામાં અને પસંદગીમાં એકાદમ વિચિત્ર ફેરફાર થઈ નહીં છે. વાર્તા વિવેકની બધી મધુરતા મંદ પડી નહીં છે; સુધર રાખની પસંદગી કરવાની શક્તિને નાશ થવા લાગે છે. ત્યારે ત્યારે આવા સ્ત્રી કે પુરુષને બોલાવવામાં આવે ત્યારે તેઓ માત્ર બોલાવેલા સાધના " હા " અને " ના " એવા ઉત્તરોદ્ગાર પોતાના વિચારો અદ્ભુત અસ્પષ્ટતામાં, નહીંથી હુંકા કરી દેવાય છે. અને એટલું અસ્પષ્ટ સાવલું કરવાને પણ તેઓ 'મન' બહુ-મુશ્કેલ હોય અને બહુ કેમ વેદ કરવી ન પડતી હોય, એવી તેઓની રજા થઈ નહીં છે. ત્યારે બોલાવવા નર્તા કે પુછતાં એકાદમ કંઠગી ભય છે અને બહુ કેમ તેઓ 'મન' ખવાઈ જાય હોય નહીં, તેમ બોલાઈ નહીં છે. વાતચિત કે વિવેકમાં આવા સ્ત્રીપુરુષોને રજા પણ અર્થનું આવતો નથી પોતે કંઈપણ કહેવા માગતા નથી. એટલું જ નહીં પણ અન્યથા સામગ્રીને પણ બોલી ઉત્તરોદ્ગાર પામે છે અને કેટલીક વાર તે વાત અવિચર, હૃદય વચરના, અને ધ્યાન બહેરા પણ થઈ નહીં છે. કોઈપણ ભાવ કે વિષયના તેઓ 'મન' લાગતું નથી બહુ કેમ તેઓની બુદ્ધિશક્તિમાં મંદ પડી મૂક હોય, તેઓના મનમાં શુદ્ધમનસ્કતાએ પર કરેલું હોય અને તેઓની છદ્ધા સંધાઈ ગઈ હોય નહીં, તેવીજ ભાવજન સ્વભાવ સ્થિતિ અનેક પ્રકારે અનુભવવા લાગે છે. નિપ્રેમ અથવા પ્રેમમાં તૈરાવ્ય પામેલ હૃદયોની આવી બધી સ્થિતિ થઈ નહીં છે. અને તે વડે સ્વાભાવિક છે. સ્નેહની નિશ્ચિત હાલતમાં થાક કે ભ્રમ પણ અધિકારિક નહીં હોય છે. અને એવી એવી એક સરખી સ્થિતિ, એકંદરે કંઈક કંઠગી અને રીતનું કંઈ અનેક રીતે વધારવામાં કાચલુભૂત બને છે. એવજાન, કે અંધારી કોઠામાં રહેલું, જે હજી સારું છે, પણ પ્રેમભાવના આરામજન થવા પછી હૃદયની વિદ્યુત્ રજાને અનુભવનાર મનુષ્યની સ્થિતિ તે અનેક રીતે રજાને પાત્ર છે. અનેક સ્ત્રી પુરુષોના રજા, અનેક ક્ષત્રેણે લીધે પ્રેમભાવમાં ઉપર પ્રમાણે નિરાશા મગવાથી અનેક વર્ષો સુધી, આવી રજાવિતરજાના દુર્ભાગ્ય વજાત આવી પડે છે. સ્વાર્થ, અજ્ઞાન, મદ, અસિદ્ધાન, અદ્ભાવ, અનિતિ અને અવિચાર તથા રજા અનેક પ્રકારના કુલ-અન્યોને લીધે, અનેક યુગલો આવી રીતે પોતાના પ્રેમભાવોને યથાવત્ સતોષવામાં નિરાશ થતા, જીવનજન દુઃખી અને રજાવિત થવા કરે છે. આ એક અત્યંત દુઃખનો વિષય છે. પરમાત્મા કોઈપણ વિશુદ્ધ પ્રેમભાવયુક્ત હૃદયવાળા સ્ત્રી પુરુષને, એવે દુઃખાનુભવ કરવાને જખત ન આપે, એવી પરમાત્મા પ્રત્યે પ્રાર્થના છે. સર્વ પ્રેમ, સ્નેહ, સૌન્દર્ય અને આર્દ્રતાની અનુભવમાં વિશ્વમાનં તારા બધા અમર આશીર્વાદ, સ્નાન કરે એવી દયાળુ પ્રજા ! એવી સમગ્ર વિશ્વપર કૃપા કરો.

નં. ૪૦ અને ૪૧. તર્કશક્તિ અને તુલના શક્તિ.

જે બુદ્ધિશક્તિ કે સમાયોગ્ય શક્તિઓ ટીકે બોલવામાં આવે છે તે બન્ધ શક્તિઓનાં, સમગ્રની

અદરના અવધવાને પ્રજાતિ આપી ખીલવવામાં પણ પ્રેમભાવનો કાંઈ ઓછો પ્રભાવ કે પ્રતાપ નથી બાળકો, યુવાનો, તેમજ સુવૃત્તિઓને શીક્ષણ આપવાના મહાન કાર્યમાં એટલે જાણે પ્રેમ અને સૌજન્ય, એ જ સક્રિયતા સદાયપૂર્વક યાચ છે અને તેના દ્વારા જ આશ્ચર્યજનક કાર્ય યાચ છે તેની બસબરી ખીણ કોઈપણ પદ્ધતિથી નહીં પણ કરી શકાય તેમ નથી મનુષ્ય સમાજની બધી સક્રિયતાને ખીલવવામાં પ્રેમભાવ જેમ અતિ અગત્યનો બાળ બંધવે છે, તેમ પ્રેમજીવ માનવસમાજની જીવિશક્તિઓ અને તેના કાર્યક્ષેત્રને વિસ્તૃત કરવાના મહાન કાર્યમાં પણ આ પ્રેમભાવ અનુષ્ઠાન પ્રકારનો સાગ બંધવે છે. માત્ર તેનો વધાર્થ ઉપયોગ નેતા મનુષ્ય સમાજે શીખવાની જરૂર છે સ્નેહ, સૌજન્ય અને કષ્ટાનુકૂળ હૃદયવાળા શિક્ષક, ગુરુ, પિતા પતિ કે પત્નિ અથવા ભગીની કે માતા આદિ દ્વારા શિક્ષણનું કાર્ય એટલું સરળ સુગમ, અને ચોક્કસ નજરમાં પણ સહેલાઈથી થઈ શકે છે, તેટલું કાર્ય કમળ હૃદયના સૌ શિક્ષણદ્રોષ સતતર્થે પણ પાર પડી શકતું નથી માનવ સમાજની અદરના મુશ્કેલીના જીવિશક્તિઓના ઉચ્ચ પ્રદેશના તન્મુખે પણ એટલા સાચા પ્રમાણમાં ને એટલી સારી સંબંધમાં હજી પ્રકૃષ્ટ થવા પામ્યા નથી એ સ્પષ્ટ છે નહિ તો દુનીયામાં નેપોલીયન, ન્યૂટન, મારકોની, કેપ્લર, ગૅલિલે, વાલ્ટિમોર, રામચંદ્ર અને શ્રીકૃષ્ણ તથા બીજા અને વસિષ્ઠ જેવા બધા પુરુષોની સંખ્યામાં અનેક હજાર હજાર થઈ ગયા હોત ! ! !

નં. ૪૨ પ્રેરણાશક્તિ અથવા અન્તરદૃષ્ટિપર પ્રેમનો પ્રભાવ

આ સક્રિય પર પણ કદા પ્રેમનો પ્રભાવ જોવા તેવા નથી ચલુર અને સ્નેહી સૌ, પુરુષો પરસ્પરના અન્તરગત-મનોવિહારોને, બાળોને બહુજ શીખવાથી સદાજા સમજી શકે છે સુખ, આનંદ રૂપ, રમ, આપ નાક કાન અને યોગ્ય આદિ સમજ અવગણે અને તેઓની નતિ ઇજિત અથવા ચેષ્ટા આદિ સર્વ અન્તરગત કાંચો સૌ પુરુષોના બાહ્ય ચહેરાપરથી સદાજા નજીવામાં આવે છે એટલું જ નહીં, પણ તેવા ભાવોને નજીવાની સક્રિય બેને પ્રેરણા શક્તિ કહે છે તે દ્વારા ઇચ્છ સમજી શકાય છે જન સ્વભાવને સદાજા સમજવાની સૌ વર્ગની જ હર એવી અન્ય હજાર શક્તિ છે પુરુષો કરતા પણ સૌનો એવું જ્ઞાન, પણ સ્વાભાવિક રીતે શીખી શકે છે પણ પ્રેમ ભાવમાં આશા જાય થવા પછી તેમ સક્રિય ધીરેધીરે મદ અને શુદ્ધિ થઈ જાય છે

નં. ૪૩ સૌજન્ય અથવા મિલનસારપણું અને સક્રિયતા આદિકાવોપર પ્રેમનો પ્રભાવ.

સ્નેહીઓ દમિયા પરસ્પરને અનુકૂળ થઈ જવાના તત્ત્વ યાચ છે સમજતા અને સૌજન્ય, એવો તેઓનું સૌથી પશ્ચિમ બરફૂત અને કેળવેલો સર્વજન વિશ્વ પામનાર સૌથી બલવાન વરીકોણ-સૂત્ર છે સ્નેહ અને સૌજન્ય, એ તો સૌજનીની અદર કાર્ય કરતી ખાસ મૂખ્ય માનસિક શક્તિઓ છે આ શક્તિઓનું પ્રાબલ્ય જોઈ સૌજનીની ખાસ વિશેષતા છે સૌજન્યને સ્નેહ અને સૌજન્યની દેવીઓ હોવામાં આવે છે એ તદ્દન યથાપાત્ર છે સ્નેહ અને સૌજન્યને લીધેજ, સૌજનીના મુખ કમલો દમિયા પ્રકૃષ્ટિષ્ઠ, રમ્ય ચદ્ર સમય જોઈ મરેલા આનંદશયક અને દર્શક દત્તાત્રેય આશા, વિનય અને સભ્યતા આદિ નમ્ર અને સદુશાસનોના પ્રેરક અને સૌજન્ય પૂર્ણ નેવામાં આવે છે તેઓના આવડા રમ્યાઓ અનેક બાળકો, બચ્ચાઓ, કન્યાઓ અને મુખી તેમજ દુખી અવરથાના સૌ પુરુષોને, સ્વાભાવિક રીતેજ આનંદ સતોષ અને સદાનુભૂતિ કરાવે સુખ સતોષ આપી દમિયાને મારે આકર્ષક બને છે અને પરિણામે પાસક, પોષક અને રક્ષક માયાઓ રૂપ તેઓને જનાવે છે પણ સ્નેહભાવના આભાવમાં, તેમ સૌ પુરુષોનું જર્વન કટકું બધું કઠોર, અસભ્ય અને મિલનસારપણાથી રહિત કરેલા અસુખદર-કામગીરી અને માર્મિકતાપૂર્ણ, નિહૂર અને નિહાણ બની જાય છે તેવા અનેક દુઃખાંગ્રો નવજનના સાક્રિયતા અનેક પ્રસંગમાં તેમજ આપણા દમિયાના અનુભવમાં પણ અનેક સ્વયે આપણને જોવામાં આવે છે આવા સૌ પુરુષો, પરસ્પરના પ્રેમભાવથી ભરારે સન્નિહ નથી થતા ત્યારે સ્વભાવે દુષ્ટિ, પિશાચ નિઃવગ અને કઠોરતાની વિરૂદ્ધ લાગણીવાળા અને જર્વન તથા હાલભાવ અને નાણીમાં જલ કઠોરતાવાળા અને અસદનસીલ બની જાય છે પ્રેમભાવની વિરૂદ્ધ દાહકને લીધે અનુભવના સ્વભાવમાં થતા સ્વાભાવિક ફેરફારોને આપણે તેઓના સ્વાભાવિક સ્વરૂપમાં જાણ અને જોઈએ છીએ

જીવનનો આધાર, પ્રેમ.

(ભૈરવી કે આશા આદિ રાગમાં)

જીવનનો આધાર,

પ્રેમ છે જીવનનો આધાર.

પ્રાણ, હૃદય, પચ્ચેન્દ્રિય આદિ,

ખાન પાન ધનસમ્પત્તિ આદિ,

ગૌર્વાદિ સરક્ષક બાવો,

સર્વનો પાલન-દાર, પ્રેમ છે જીવનનો આધાર. ૧

દામ્પત્ય, વાતસલ્ય, નિરાસ-પ્રમથ,

કૌટુંબિક-ગૌરી, સ્નેહાદિ,

સાસારિક સંયમો જે જે,

મર્વનો પ્રેરક પ્રાણ પ્રેમ એ સર્વનો પ્રેરક પ્રાણ ૨

યશ, સાવધના, સ્વમાન આદિ,

ધર્મ-દ્વિગાદિક ઉચિત બાવો;

ઉત્કર્ષક વૃષ્ટિના સ્વરૂપો,

સર્વનો એ આધાર પ્રેમ છે... ૩

નીલ ભક્તિ ને વિનયાર્થિનો,

આશા શ્રદ્ધા આત્મિક-નયનો

સ્નેહ ક્ષણ દૃષ્ટિ, આદિવા,

ધાર્મિક બાવો જે,

મનુષ્યના ધાર્મિક બાવો જે,

ખરે એ સર્વનો પોષક એ. પ્રેમ છે ... ૪

૪૪. આરામ પ્રિયતા અને નિદ્રા આદિ અવસ્થાઓ પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

સર્વ પ્રકારના મુખ્યેન સોગવેલય અને આશયો, ન્યાયે મનુષ્યનું મન મુખ્યેનમ અનેક રીતે સોજા ખા રહ્યું હોય છે ત્યારેન સમાધાન્ય રીતે સોગવી રાખાય છે " હો ન્યા દિલ્લેસમ તો કયા દિલ્લેકો આરામ ' અને એ દીલ્લો આરામ કરીને માટે પુરુષ અને પુરુષને માટે સ્ત્રી વિના, અને તે જન્મેની અદરના પરસ્પરના પ્રેમભાવે વિના, આખા વિશ્વમા બીજે ક્ષણથી પણ મળી શકે તેમ નથી સમજ વિશ્વમા પ્રેમી સુમલેન ખરેખરે આરામ અને સુખ સતોય સોગવે ॥ અત્યંત શાન્ત, મધુર અને મીઠી પ્રેમની નિદ્રાનો અનુભવ ખરેખર તેઓનેન થાય છે કે એઓનાં અન્તર-હૃદયો પ્રેમવસ્ત્રની પ્રજ્વલ લાગલીથી હમેશાને માટે આકર્ષણિલાન રહે છે ત્યારે તેઓને આ મહત્વના વિષયોમાન સુખ, સન્તોષ કે તૃપ્તિ થયેલી હોવી નથી, તેવાઓ હમેશા ચિન્તાતુર, વિરક્ત બાવધુક્ત, હમેશા નિરાશાના વિચારોથી ભરપૂર અને બ્યજ ચિત્તવાળા હોય છે અને ન હોય તો ધીરે ધીરે થઈ જાય છે આવા સ્ત્રી પુરુષોને સુખી નિદ્રાના કે મધુર સુખના સ્વપ્નાઓના પણ દર્શન થતાં દુર્લભ છે પણ પ્રેમવસ્ત્રની મધુરનિદ્રાનું સુખ પણ કોઈ અન્ય પ્રકારનું ન છે

૫' યજ્ઞાનેન્દ્રિયોના અવયવો પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

૫ યજ્ઞાનેન્દ્રિયોની આ દી અગાઉના પ્રકરણમા જણાવ્યા પ્રમાણે સ્પર્શેન્દ્રિય, સ્પર્શનેન્દ્રિય, રસનેન્દ્રિય, (રસના) અને ક્રાંતેન્દ્રિય અર્થાત નાસિકા આદિ પાંચ હન્દ્રિયોને સામાન્ય રીતે સમાવેશ થાય છે, અને એ પ્રમાણે આ પાંચે હન્દ્રિયોના અવયવો, મુખ અને મસ્તકની ઉપર જોરે જોરે સ્પર્શે, યોગ્યતા રૂપયોગિતા અને અવયવોના ન્યુનાદિક કહેવાય પ્રમાણે યોગ્યતામાં આવેલા છે તે પ્રમાણે તે તે હન્દ્રિયની કાર્યે ખાસ સુખ ક્ષણવતી જ્ઞાનતન્ત્રો અને ક્રિયાતન્ત્રોના પ્રવાહો પ્રજ્વલ મજબૂત થતાં જતાં જાગે સાથે સુકુલ સુખ ક્ષણે છે આમાના પ્રત્યેક તન્ત્રનું સ્વરૂપ સામાન્ય દૃષ્ટિથી જોતા એક સરખું જોત બારીક અને તન્ત્ર પ્રવાહ રૂપે બીજા તન્ત્રોને જેમના સામાન્ય રીતે હોય છે જતા તેમના એ તન્ત્રનું કાર્ય બીજે તન્ત્ર કાર્યથી પણ કરવા કે અનુભવવા સમર્થ થઈ શકતો નથી એ આ સમજ તન્ત્રરચનાની અદ્ભુત યોજનાનું ખાસ રહસ્ય છે આ પ્રમાણે શબ્દ, સ્પર્શ રૂપ રસ અને ગંધ આદિ ને કહેણ કરનાર પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયોના જ્ઞાન અને ક્રિયા આદિ જુગો એક બીજાની સરખામણી કરતા જુદા જુદા પ્રકારવાળ જણાય છે અને છે અને તે સર્વના કારણે જનુમવાતા આનંદો પણ નેજ પ્રકારે વિવિધ બદલા અને અનેક સ્વરૂપના છે એ સર્વ પ્રકારના આનંદો અને સુખોની અનેક ભાગી ઉત્તરની દશાઓને પ્રેરવામા, તેમજ તેઓના વિવિધ અનુભવોને વિસ્તારવામા આ પ્રેમમાત્ર અનન્ય પ્રકારનો પ્રભાવ જણાય છે આ પાંચે જ્ઞાનેન્દ્રિયોમાંની પ્રત્યેક હન્દ્રિયના કાર્યને પ્રવૃત્તિ આપવામા તે વિવિધ પ્રકારે પોતાની અસર જણાય છે અનેક પ્રકારના શીતોષ્ણ મૃદુ કઠોર આદિ સુખ સ્વરૂપો, મધુર-તીવ્ર કામળ અધમ, યથમ, યેવત નિષાદ અમર્ત આદિ સ્વરૂપો અને આશયો અનેક પ્રકારના આકાષો, કોરો, રંગો, વર્ણન વ્યવસ્થાઓ અને ઠંડા ઠંડા ક્ષણો વિગેરેના સ્વરૂપો તેમજ પરસ્પરના મળ મેલ અસખ્ય પ્રકારના રસનેન્દ્રિયકારી અનુભવ અમલ થનાર રસ-સ્વાદો અને તેના વિવિધ સ્વરૂપો, તેમજ અસખ્ય પ્રકારના મુખ્યથી કે દુર્ગંધ મુખ્ય દ્રવ્યોના સ્વરૂપોનું જ્ઞાન આપવા માટે, આ સર્વ હન્દ્રિયમણી અતિ આશ્ચર્યજનક યોજનાઓ અવસ્થાપૂર્વક યોજવામા આવેલા છે

મત્સ્ય કરી રાખીએ બીએ. ન્યારે સંમીન નૃત્ય અને હસ્ત પ્રવિતા તાન સાથે હાસ્ય કરી શું માર પ્રેમ, વાત્સલ્ય દયા, મૈત્રી આદિ અનેક ભાવગુણ તોતોનાં આનંદોનો અદ્ભુત રસ પણ, આ અવલોકન દ્વારાજ માત્ર સહ સંકાય છે. તેમાં પણ ઉપરોક્ત ગાથોનાં કે સંમીતના વિષયોમાં ન્યારે પ્રેમરસ અને શું મારનાં કાંઈએ અને ભાવો પ્રમુખ પછે પ્રવર્તિ રહેતાં હોય છે, ત્યારે તે તેવા આનંદની ખરેખર અવધીન આવેલી ગણાય છે. સંમીત, નૃત્ય અને ગાન તાનનાં જલસાઓમાં. ન્યાં ત્યાં ફૂલ, ગોપીકાઓ, રાધીકા અને તેનાં પ્રેમ કે વિરહનાં અથવા શું માર ગુહત. અનેક ભાવોનાં તોતો સર્વે વધારે પસંદ કરવામાં આવે છે, તેનાં પ્રેમ એજ સ્વચ્છ હાસ્ય હોય છે. અલ્પેન્દ્રિયના વિષયોને પ્રતીક્ષ કરવામાં પ્રેમભાવનો કેટલો જ્યાં પ્રબળ પ્રભાવ પડે છે એ આથી વર્તન સિદ્ધ થાય છે. એકે કેટલીકવાર આ રૂતિનો અતિવેગ અને મિથ્યાભાવ ધરાવી કેટલાક અનિષ્ઠ અને પાશવ ભાવોને પણ પ્રકટ કરવામાં એ સાધનશૂલ થાય છે. એ ખરું છે; પણ તેનો સંયમિત ઉપયોગ હમેશાં સામદાયક છે.

૪૬. સ્પર્શેન્દ્રિય-ત્રયના પર પ્રેમભાવની પ્રતીક્ષા દ્વારા થતી બુદ્ધિ બુદ્ધિ અસરો.

- ૧ સમય સારીર પરની ત્રયના—સમય વિષુતના પ્રભાવથી સ્પર્શેજ્ઞાને અતિ પ્રમાણમાં અનુભવના લાગે છે. જેથી સમય પ્રકારના અધિક સંધર્ષણ અને પ્રેમપાત્રના સાન્નિધ્યમાં આવવાની પરસ્પરમા ઇચ્છા થાય છે.
- ૨ શૈભ્ય—આખા સારીર પરની ત્રયના ઉત્તેજાવાથી, પ્રેમભાવને લીધે શૈભ્ય અર્થાત રોમકપોતું કાયાન થાય છે. સમય સારીરમાં એક પ્રકારની અનુકૂળ અને સુખાનુકૂળ આપનારી કંપારી પેદા થાય છે.
- ૩ હાથ પગનાં આંગળીનાં ટેરનાં અને નાભીમાં ઉપર અણુએલી સ્થિતિને લીધે કામજ વિષુતનાં પ્રવાહો થાતાં એક પ્રકારની ખાસ અનુભવી સંકાય જેથી કંપારી છુટવા લાગે છે.
- ૪ મગજ-કર્મ, આદિ સ્થળોમાં પ્રેમભાવના ઉદ્ભવ વખતે હાથ ઉઠાડવાથી સ્પર્શે તન્તુઓમાં અધિક પ્રમાણમાં મજગતીયાં થવા લાગે છે અને હાથપગની સન્નિધ્યોનું સુખપૂર્વક પ્રસારણ થાય છે.
- ૫ જાતી અને સ્તન પ્રદેશની તરંગી થતાં તે સ્થાનના સ્પર્શે-તન્તુઓમાં ગતિ અને રક્તનો સંચાર થવા લાગે છે. જેથી તેઓને મર્દનદાર થતા સ્પર્શેથી એક અદ્ભુત પ્રકારનો આનંદ મળે છે.
- ૬ ઉદર-કટિ અને તેની આસપાસના સ્થાનોમાં પણ પ્રેમવિષુતનાં પ્રવિંધ થયેલ હસ્ત ફેરવાથી તે વખતનો સ્પર્શે, ધણેજ આનંદાચક અને સુખાનુભવક લાગે છે.
- ૭ મુખેન્દ્રિયોની આસપાસની અને અન્દરની સૂક્ષ્મત્રય અને તેના સ્પર્શેમાં પણ ગતિ થવાથી તે સ્થાનનું મર્દન સંધર્ષણ અને આલોહન ધણુંજ સ્વચ્છ અને અદ્ભુત આનંદજનક અનુભવ આપવા લાગી રિશતિ ધારણ કરે છે. આ પણ સ્પર્શે-તન્તુઓના પ્રવાહોની અધિક પ્રવૃત્તિનું પરિણામ છે.
- ૮ સાધના—ન્યાં (આદિ સ્થળોની કામજ ત્રયમાં સ્પર્શે કરવાથી પણ એક અત્યંત અધિક આનંદ આવે છે; એટલે ત્યાંના તન્તુઓની અન્દરનું સ્પર્શેજ્ઞાન પણ અધિક પ્રમાણમાં પ્રવિંધ થાય છે.
- ૯ નિર્ભય—આદિ સ્થાનોનું મર્દન પણ એવાજ પ્રકારનું સંસ્પર્શન થવા પેદા કરી સુખાનુભવ કરાવે છે.
- ૧૦ પગનાં તળીયાં આદિના કામજ સ્થાનોનાં તન્તુઓમાં પણ ગતિ થવાથી સંસ્પર્શન વિષુતના પ્રવાહો વિશેષ પ્રમાણમાં વહેવા લાગે છે.
- ૧૧ કીવા અને તેની આસપાસના પ્રદેશોના કામજ હસ્તાંશુલીઓ દ્વારા થતા સ્પર્શે પણ, અધિક, સુખને જન્મ આપે છે.
- ૧૨ પીઠ અને પગમાં—આદિ સ્થાનોનાં તન્તુઓ પણ ઉપર પ્રમાણેજ ઉત્તેજાય છે અને સ્પર્શે સુખને, અનુભવ કરે છે.
- ૧૩ શિયળ—અને તેની આસપાસના સ્થાનોમાં પણ રાતનો સંચાર થવા લાગે છે જેથી એ સ્થાનમાં હસ્તનો સ્પર્શે કરવાથી પણ સુખાનુભવ થાય છે.
- ૧૪ કોપડ—અને કોપડના સ્થાનોમાં, કામજ સ્પર્શે-તન્તુઓની ખાસ અધિકતા છે. ખાસ કરી કોપડની અન્દરની ત્રયમાં સ્પર્શેજ્ઞાન તન્તુઓની ખાસ અધિકતા છે. તેથી તેઓની પ્રવૃત્તિ થવા સાથે સુખનું, મર્દન આદિ જાણેની પ્રવૃત્તિ થાય છે.

કળા કુચ-તી, સૌન્દર્ય આદિ,
૨૩ ૨૪

હાસ્ય, ઓદાર્ય, અનુકરણાદિ,
૨૭ ૨૫ ૨૬

પ્રવીણતાના પેઠક સર્વે,

માનવ ભાવો જે,

ખરેખર તેનો પ્રેરક એ પ્રેમ છે જીવનનો આધાર. ૫

અવનોદ્ધન ચિત્રાદિ પ્રજાઓ,
૧૮ ૧૯ ૨૦-૨૫.

૨૩ રાગ ને રાણી વિદ્યાર્ણવ,
૨૭ ૨૮ ૩૦

સ્મરણ, મનન, મુદ્ધનાદિ ભાવો,
૩ ૪ ૫ ૬ ૭

મુદ્ધિજન સાહિત્ય વિદ્યાર્ણવ,
૧૨ ૧૩

અવજ્ઞ નયન સ્પર્શોદિ ક્રિયાઓ.
૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯

જ્ઞાન-ક્રિયાના એ પ્રરણાઓ,

સર્વનો પ્રેરક એ પ્રેમ છે જીવનનો આધાર

પ્રેમહીન જીવ ! સાવ અસાર,

સસારે સર્વ સારમા સાર

હૃદય પાદ સ્તન ઓઠ આંકિના,
૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪

થવજ્ઞ નયન, મુખ, ઘાણાદિકના,

હૃદય-મણિના મુખ સર્વે જે,

તેનો પ્રેરક એ જીવનનો પ્રેરક પ્રેમજી એ

પ્રેમ છે જીવનનો આધાર.

પ્રેમ હીન જીવન સાવ અસાર

પ્રેમ છે જીવનનો આધાર

વિશ્વ સમસ્તના જીવનનો આધાર પ્રેમ.

પરમ પિતાની સર્વ વિભૂતિ,
૫૫

વિશ્વ સમસ્તની સર્વ પ્રદત્તિ,
૫૬

જ્ઞાન ક્રિયાના અસંખ્ય ઝરણા,
૫૭

સદૃષ્ટિ માનના સર્વ પ્રવાહો...
૫૮

પ્રેમોદ્ભવ સૌ એ.
૫૯

પ્રેમ એ જીવનનો આધાર

By G. G. Mehta, Professional Phrenologist, Bombay.

પ્રત્યક્ષ કરી રાખે એ બધાં જાણે જ્યારે સંમીત નૃત્ય અને હસ્ય પ્રતિભા તાતે સાથે હાસ્ય કરેલા શુભાર પ્રેમ, વાતચીત થયા, મેઝી આદિ અનેક આનંદપ્રદ ગીતોનાં અનુક્રમે અદ્ભુત રસ પણ, આ શ્રવણશક્તિ દ્વારા માત્ર લઈ શકાય છે. તેમાં પણ ઉપરોક્ત ગાયનો કે સંગીતના વિષયોમાં જ્યારે પ્રેમરસ અને શુભારનાં કાંઈક અને જાણે પ્રમુખ પણ પ્રવર્તે રહેતાં હોય છે, ત્યારે તો તેવા આનંદની ખરેખર અવધી જ આવેલી ગણાય છે. સંગીત, નૃત્ય અને ગાન ત્રણનાં જલસાઓમાં. જ્યાં ત્યાં કૃષ્ણ, ચોપીકાઓ, રાધીકા અને તેનાં પ્રેમ કે વિરહનાં અથવા શુભાર પ્રદ. અનેક ભાવોનાં ગીતો સર્વત્ર વધારે પડેડ કરવામાં આવે છે, તેમાં પ્રેમ એ જ સ્વરૂપ મારણ હોય છે. અવલેન્દ્રિયના વિષયોને પ્રદીપ્ત કરવામાં પ્રેમભાવનો કેટલો ભણે પ્રબળ પ્રભાવ પડે છે એ આથી તારી સિદ્ધ થાય છે. જોકે કેટલીકવાર આ જીતિને અવિષમ અને મિથ્યાભાવ થવાથી કેટલાંક અનિષ્ઠ અને પાશવ ભાવોને પણ પ્રદેશ કરવામાં એ સાધનશૂલ થાય છે. એ ખરું છે; પણ તેનો સંબંધિત ઉપયોગ હમેશાં હાથપાલન છે.

૪૬. સ્પર્શેન્દ્રિય-ત્વચા પર પ્રેમભાવની પ્રદીપ્તિ દ્વારા થતી ભુદી ભુદી અસરો.

- ૧ સમય શરીર પરની ત્વચા—કામજન વિદ્યુતના પ્રભાવથી સ્પર્શજ્ઞાને અતિ પ્રમાણમાં અનુભવવા લાગે છે. જેથી સમય પ્રકારના અધિક સંપર્કથી અને પ્રેમભાવના સાત્વિકમાં આવવાની પરસ્પરમાં ઇચ્છા થાય છે.
- ૨ શોભા—આખા શરીર પરની ત્વચા ઉત્તેજાવાથી, પ્રેમભાવને લીધે શોભા અર્થાત્ શોભાપાત્ર ઉત્પાદન થાય છે. સમય શરીરમાં જે પ્રકારની અનુકુળ અને સુખાનુસવ આપનારી કમ્પારી પેદા થાય છે.
- ૩ હાથ પગનાં આંગળીનાં ટેરણાં અને નજીમાં ઉપર જણાવેલી સ્થિતિને લીધે કામજન વિદ્યુતનાં પ્રવાહો ચાલતાં જે પ્રકારની ખાસ અનુભવી સમય જેવી કમ્પારી કુટલ લાગે છે.
- ૪ જાગણ—કાંઈક સ્પર્શેમાં પ્રેમભાવના ઉત્તેજન થવને હાથ લગાડવાથી સ્પર્શ તન્ત્રોમાં અધિક પ્રમાણમાં ગતગતીયાં થવા લાગે છે અને હાથપગની સંધિઓનું મુખ્યત્વે પ્રસારણ થાય છે.
- ૫ છાતી અને ક્ષત્ર પ્રદેશની ભયની યતાં તે સ્થાનના સ્પર્શ-તન્ત્રોમાં ગતિ અને રક્તનો સંચાર થવા લાગે છે. જેથી તેઓને મર્દનદાયા થતા સ્પર્શથી જે અદ્ભુત પ્રકારનો આનંદ મળે છે.
- ૬ ઉદર-કદિ અને તેની આસપાસના સ્થાનોમાં પણ પ્રેમવિદ્યુતથી પ્રદીપ્ત થવેલ હસ્ત ફેરવાથી તે વખતનો સ્પર્શ, ધણેજ આનંદભર્યો અને સુખાનુસવ લાગે છે.
- ૭ શુભેન્દ્રિયોની આસપાસની અને અંદરની સૂક્ષ્મત્વ અને તેના રસપદોમાં પણ ગતિ થવાથી તે સ્થાનનું મર્દન સંપર્કથી અને આલોડન થઈને રમણીય અને અદ્ભુત આનંદનક અનુભવ આપવા વાળી સ્થિતિ પાસે જાય છે. આ પણ સ્પર્શ તન્ત્રોમાં પ્રવાહોની અધિક પ્રદીપ્તિનું પરિણામ છે.
- ૮ સાચળ—જ્યાં (આદિ સ્વજની કામજન ત્વચામાં સ્પર્શ કરવાથી પણ જે ભવનો અધિક આનંદ આવે છે) એટલે ત્યાંના તન્ત્રોની અંદરનું સ્પર્શજ્ઞાન પણ અધિક પ્રમાણમાં પ્રદિપ્ત થાય છે.
- ૯ નિલમ—આદિ સ્થાનોનું મર્દન પણ જેવા પ્રકારનું સંસ્પર્શન થવા પેદા કરી સુખાનુસવ લાગે છે.
- ૧૦ પગનાં તળીયાં આદિના કામજન સ્થાનોનાં તન્ત્રોમાં પણ ગતિ થવાથી સંસ્પર્શન વિદ્યુતના પ્રવાહો વિશેષ પ્રમાણમાં વહેવા લાગે છે.
- ૧૧ કીચા અને તેની આસપાસના પ્રદેશોના કામજન હસાંકુઓ દ્વારા થતા સ્પર્શ પણ, અધિક, સુખને જન્મ આપે છે.
- ૧૨ પીઠ અને પડમાં—આદિ સ્થાનોનાં તન્ત્રો પણ ઉપર પ્રમાણે જ ઉત્તેજાય છે અને સ્પર્શ સુખને અનુભવ કરે છે.
- ૧૩ બિભુ—અને તેની આસપાસના સ્થાનોમાં પણ રક્તનો સંચાર થવા લાગે છે જેથી એ સ્થાનમાં હસ્તનો સ્પર્શ કરવાથી પણ સુખાનુસવ થાય છે.
- ૧૪ કોપા—અને કોપાના સ્થાનોમાં, કામજન સ્પર્શ તન્ત્રોની ખાસ અધિકતા છે. ખાસ કરી એકાદની અંદરની ત્વચામાં સ્પર્શજ્ઞાનના તન્ત્રોની ખાસ અધિકતા છે. તેથી તેઓની પ્રદીપ્તિ થવા સાથે સુખનું મર્દન આદિ જાણેની ઉદ્ધતિ થાય છે.

૧૫ ભ્રમર—અને તેની આસપાસના પ્રદેશો પર હાથ ફેરવવાથી પણ સંસ્પર્શથી પેલા યતો 'આનંદ' મળે.
અથવા છે. અને આપણું કુળ સૌન્દર્ય અને માધુર્યનું સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.

૧૬ પોષ્યાઓ પરાના સ્પર્શતન્ત્રોમાં પણ અતિ પેલા બળે તે સ્થાનમાં પણ સુખન મહત્ત્વ કરવાની
અનિદ્રાના અને સ્પર્શ જ્ઞાનની અધિકતા પ્રબળપણે વળે છે.

૧૭ અસ્તક અને જોષીના સર્વ બાગેમાં ઉપરથી નીચે હસ આમતેમ હાથ ફેલાવવાથી પણ ઘણેજ આનંદ આવે છે.

૧૮ વાળ-આઘોરો: વિગેરે સ્ત્રીજનના છેક ઉપરના અવયવો જે સ્પર્શજ્ઞાનથી લગભગ છુપ્યે રહેવા છે, તેઓનાં
મુખમાં પણ કોઈ અલગ પ્રકારની અતિ પેલા યતો તેઓની ઉપર હાથ ફેરવવાથી પણ એક નવનો
મધુર આનંદ આવે છે. પ્રદિસ પ્રેમભાવની અવસ્થામાં સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્નેને આવા પ્રકારના સ્પ-
ર્શથી ઘણેજ સુખાનુભવ મળે છે. અને તેથી એની ગોળ રીતે મસ્તક અને પાન ઉપર હસ્ત ફેરવવાની
અનેક પ્રકારની પ્રતિભા અને રિપરિભા છેક રતિવિલાસના રમ્ય પ્રકારોમાં વિશેષરૂપે પ્રવર્તે છે.

કુદામાં. સમગ્ર શરીરમાંના નાના મોટાં સર્વ અવયવો અને તેના સ્થાનોમાં, પ્રદીપ્ત પ્રેમભાવને પરિ-
ણામે સર્વ સ્પર્શતન્ત્રોની પણ પ્રતીતિ અથવા ભાવની યાવ છે. અને તે સર્વમાં મુખ્ય રીતે ભાગ ભજવનાર
મધુર્યવાના હસ્ત અને આંગળીઓના સ્પર્શના વિદ્યુત પ્રવાહથી પ્રતીતિ થવેલાં રેરવાંરૂપ અવયવો ખાસ ભાગ લેજો છે.

ખાસ કરી સ્ત્રી અથવા પુરુષના શરીરનાં, જે, જે સ્થાનના અવયવો વધારે પ્રબળ, તે તે અવયવોની
અંદરના તન્ત્રપ્રવાહો જલસી પ્રતીતિ યાવ છે. આવા અવયવોમાં ખાસ વિશેષ ફેરફારો સ્વાધી પ્રથમ સ્પર્શ થવા હાથે છે.
આથી જ પ્રેમનો જોષો પ્રગટ થઈ જાય છે. આથી જ સ્ત્રીને તે એક માત્રી જેવી રીતે પાલાની વાદીની અંદરના દરેક
હયાસમાં હાથ ફેરવી, જલસા પ્રવાહોથી તેને પૂર્ણ કરી મુદર અને મધુર બતાવે છે, તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી
અને પુરુષોના શરીરરૂપ બાજનું સમજવું. પ્રેમના અલગ સ્પર્શથી તેઓ બન્નેમાં શરીર અને મુખમુદ્રા પરાના
ભાવો અને સ્વરૂપોમાં અનેક પ્રકારના મધુર ફેરફારો યાવ છે.

સમગ્ર શરીરની અંદરના બહાર બહાર ભાગમાં લગભગ સર્વત્ર સ્પર્શ જ્ઞાન પણ બહાર બહાર પ્રમાણમાં તે
તે અવયવ અથવા સ્થાનની આવડવડતા પ્રમાણે ફેલાયેલું છે. છેક મંદસ્પર્શ જ્ઞાનથી આરંભી, ઉપરોક્ત પ્રકારે
સ્પર્શજ્ઞાન ધરાવનારા અવયવોના સ્થાનોના ક્રમે, આપણા શરીરમાં એવામાં આવે છે. કપાલ તરીકે સિસ્તે-
ન્દ્રિયના પ્રુષ્ઠ અને તેની નીચેના ભાગની લગભગ સ્પર્શજ્ઞાનના તન્ત્રોમાં પૂર્ણ પ્રકાર અને પ્રબળ પ્રમાણમાં
ફેલાયેલા છે સ્ત્રી જનનેન્દ્રિય અને તેની અંદરના ખાસ પ્રદેશોમાં પણ તેજ પ્રમાણે સ્પર્શજ્ઞાનના તન્ત્રોમાં
પણ ખાસ અધિક પ્રમાણમાં ફેલાયેલા હોય છે. ગલગલીયા એ આ સ્પર્શજ્ઞાનના તન્ત્રોમાં અધિષ્ઠાતાવાળા
સ્થાનોને બહુજ શીઘ્રતાથી પ્રતીતિ કરવાનો એક બહુજ સરલ ઉપાય છે. હાથ પડતા તથાપી, ભગ્ન, ધડમાં,
મસ્તક અને પીઠ તથા અર્ધ આદિ સ્થાનોમાં આવા તન્ત્રોની વધારે સંખ્યા ભવામાં આવે છે, કપાલ સ્ત્રી
પુરુષોમાં આ તન્ત્રો એટલા જથ્થા પ્રકાર પ્રમાણમાં અને પ્રદીપ્ત રાશમાં હોય છે કે તેઓને ગદ્ય દુરાધી
અંતુરિ હર્ષન રાશી અવચ્છેદીયું ભાન આપતા એકદમ હસવું અને ગલીપોથીયું ભાન થવા હાથે છે, સ્ત્રી
તેઓ રિપરિભા ઉપા પળ રહી સહ્યા નથી નાના બાલકમાં આવું અનેકવાર એવામાં આવે છે:

સુખેન વખતના સુખાનુભવમાં પણ, તે તે સ્થાનની ઉન્દ્રિય વિશેષમાં આવેલા સ્પર્શ જ્ઞાનને
મહત્ત્વ કરનાર તન્ત્રો દ્વારા અનુભવાય, સંસ્પર્શજ્ઞાન સુખેન મોટો ભાગ લેજો છે. સંયોગ-અવસ્થાને ઠીક
અવસ્થા આનંદ, તેવા સ્પર્શ સુખની પરાધાનતા ખાસ સ્વરૂપ છે. એ સહજ વિચાર કરતાં સ્પર્શ સમુદાય
જેવો છે.

જ્ઞાનના તન્મુએને દર્શકતાની વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાઓ જ છે. સંલોભ ક્રિયામાં ઉપરોક્ત સર્વ પ્રકારના કારણો અને ક્રિયાઓનો એકી શાદે સમાવેશ થાય છે અને તેને લીધે તે અવસ્થામાં અનેક પ્રકારના આનંદોની કલ્પના દ્વારા અનુભવાય છે.

• ઉપરોક્ત વિચારોની પુષ્ટિમાં, કેટલાક-પ્રસિદ્ધ વેજેટોના વેજેટોમાંથી કેટલાક જાતી વિચારો અને આપવામાં આવે છે તેથી આ વિષયની સત્યતા વધારે સ્પષ્ટ થશે.

The Immense Importance of the skin.

(I) " A tissue which is like silk to the touch, the most exquisitely beautiful surface in the universe to the eye and yet a wall of adamant against hostile attacks impervious alike, by virtue of its wonderful responsive vitality, to moisture and draught cold and heat, electrical changes, hostile bacteria, the most virulent of poisons and the deadliest of gases, it is one of the real wonders of the world. More beautiful than velvet, softer and more pliable than silk more impervious than rubber, and more durable under exposure than steel, well-nigh as resistant to electric currents as glass, it is one of the toughest and most danger proof substances in the three kingdoms of nature ". Although as the Author adds ' we hardly dare permit it to see the sunlight or breathe the open air. But it is more than this. It is the creator of the entire body, its embryonic infolding form the alimentary canal, the brain, the spinal cord, while every sense is but a specialisation of its general organic activity. It is further more a kind of " SKIN—HEART " promoting the circulation by its own energy, it is the great heat regulating organ of the body, it is an excretory organ only second to the kidney, which descends from it, and finally it still remains the seat of touch. "

Woods Hutchinson.

(Author of the Studies in Human and comp Pathology.)

(II) " Its tenderness is the Alpha of affection even between the senses, its Omega is to be found in the sexual-embrace (અનુભવ) which may be said to be a method of obtaining through a specialised organization of the skin, the most exquisite and intense sensation of touch "

Havelock Ellis.

Author of " Psychology of sex "

(III) " We have in the lips a highly sensitive frontier region between skin and mucous membrane, in many respects analogous to the vulva vaginal orifice and .reinforceable, more-over by the active movements of the still more highly sensitive tongue "

Close and prolonged contact of these regions, therefore, under conditions favourable to tumescence sets up a powerful current of nervous stimulation. "

IV The powerful effect which the stimulation of the nipples produces on the sexual sphere has led to the breast playing a prominent part in the erotic art of those lands in which this art has been most carefully cultivated.

૧. આવાઈ—એ પદાર્થ સ્પર્શ કરવામાં રસમ આવે કામન માહુમ પડે છે, એની સપાટી વિશ્વમાના બધા પદાર્થો કરતાં પણ આંખને વધારે સૈધ્ધ્ય લાગે છે તથા એ પદાર્થ બહારના કોઈપણ વિરોધી ક્રમવાચો સામે લોખંડની દીવાલ માફક ટકી રહે છે. એટલું નહીં પણ પોતાના આશ્ચર્યકારક સ્થિતિસ્થાપક અળખ છપત સક્રિયતા શુણ્ણને લીધે યારતી તેમજ ગરમી, સિતાશ તેમજ શુષ્કતા અને વિપ્લવના ઘાલુતા નાન્ય ફેરફારો તેમજ વિરોધક નાનુઓ અને બેરીયાં પ્રાણીઓ તેમજ બેરી ફળાઓ તથા હવાઓની સામે પણ ટકાર ઝીલી ટકી રહે છે. એવા ખરેખર વિશ્વના અંદરના આશ્ચર્યોત્પાદક પદાર્થોમાંનો એક પદાર્થ, તે આ આપણી સ્પર્શોદ્રિય-તત્ત્વ છે. ખખમલ કરતાં પણ વિશેષ સુંદર, રેશમ કરતાં પણ વધારે મુલાયમ અને નમ, રળર કરતાં પણ અધિક સ્થિતિ સ્થાપક અને સ્કીલ કરતાં પણ ખુસ્તી હવામા રહ્યા છતાં વધારે વખત સુધી ટકી રહેનાર તેમજ ખચ કરતાં વિદ્યુત પ્રવાહો સામે વધારે ભેરથી ટકી રહેનાર અને કુદરતના ત્રિવર્ગમાંના સર્વ પદાર્થો કરતા વધારે નિર્ભય તેમજ વધારે મનપ્રુત સ્પર્શે સિધ્ધ રહેનાર આ પદાર્થ છે. ને કે આ વસ્તુને આપણે ખુસ્તા મુર્ચના પ્રમાણમાં કે ખુસ્તી હવાના પ્રવાહોમાં ખુસ્તી મુલાયમ પસંદ કરતા નથી. જો ખરું છે; પણ એટલેથી એનું મહાન પૂર્ણ વર્તુ નથી, જો કરતા પણ તેનો અન્ય મહાન ઉપયોગ છે. સમગ્ર સરીરની રચનાનું તે એક મહાન સાધન છે. ગર્ભની અંદરના તેના અનેક કુંવાઓમાંથીયે પચનેદ્રિયના અવયવો. એવા કે અન્નમાર્ગ કંક્રુપ, કોનરી આવરણ વૃત્ત ખીલા, ઉરોર પતલ, હૃદય ફેફસાં અને મસ્તક આદિ તેમજ કચેડ રબ્બુ વિગેરે બને છે. ભવારે જ્ઞાનેદ્રિયોના ફેરફ અવયવની રચનામાં, આ સ્પર્શોત્તુઓની ખાસ અગ્રુક અગ્રુક અગ્રુકમાં તેા થોળના કરવામાં આવેલ છે. હૃદય જો પણ માત્ર આ સ્પર્શોત્તુઓથી બનેલી તત્ત્વના પકડુજ, એક રૂપાંતર છે જેની સક્રિય દ્વારા સરીરસ્થ રૂધિરને આખા સરીરમા ફેલાવવામાં આવે છે; ભવારે સરીરપરની તથા રૂપે સરીરની સારી ગરમીને સંયમમાં રાખવાનું જો એક મહાન વર્ગરૂપ કાર્ય પણ કરે છે. અને જો ઉપરોક્ત પ્રત્યેકવાદક પદ રૂપે, સમગ્ર સરીર પરના તત્ત્વરૂપ પદ રૂપે પણ, તેજ વિસ્તારે થામી શુશીના અવયવો કે એવો પણ તત્ત્વથીયે બનેલાં છે તેના એટલું નહીં તેા પણ તેથી કંઈક હલને ઉઠવા પ્રકારનું શોધક કાર્ય પણ કરે છે, અને આખરે સર્વોચ્ચમાં સ્પર્શોદ્રિયના કાર્યને પણ કરી રહેલ છે.

ઉપરોક્ત એવીસ.

૨. તત્ત્વની નરમાય અને સ્પર્શોદ્રિય જો સરીર અને શન્દ્રિય વચ્ચેના જ્ઞાનનું (સામચીત્) પ્રથમજ સરખાતું પદવિષુ' છે. ભવારે સંજોગાન્યસુખારવાચની અંદર ચળો સ્પર્શોત્તુ અનુસંગ કે આતંક, નનનેદ્રિયના અવયવોમાં થોળવામા આવેલ ખાસ ચોક્કસ પ્રકારના સ્પર્શોત્તુઓના ચનોદ્વારા અનુભવવામા આવતા ઉત્કેષ પ્રકારના સ્પર્શોદ્રિયની પસાખ્યા છે.

ઉપરોક્ત એવીસ.

૩. એકની અંદર, બાહ્યતમા અને અંદરના શ્લેશ પાંચી વચ્ચેનો એ તત્ત્વનો નમ્ર અને મુકોમળ બામ છે તેની અંદર ઉત્કેષ પ્રકારના સ્પર્શોદ્રિયને મહલુ કરનાર ઉત્તુ વિરોધની થોળના કરવામાં આવેલી છે, કે જે થોળના સ્ત્રીની નનનેદ્રિયના બાહ્યોષ અને અંદર પ્રદેશની તત્ત્વની થોળનાને લગચમ એક સાખી મળતી આવે છે. ભવારે એક ને મુખની અંદર આવેલી, અતિ સ્વાદ તેમજ સ્પર્શોત્તુપુષ્પ રચના અવયવ ઉત્કેષદારા પણ વળું બળ મળે છે; આ અવયવોની સાથેના અતિશય અને વેગપુષ્પ સંબંધદારા, સંજોગ દિવા વખતના અનુગ્રુપ પ્રસંગોમા જ્ઞાનવળુઓ અને ક્રિયાવળુઓનાં પ્રબળ પ્રવાહો ગરિમાં આવે છે. (એથી જ અવયવો ઉરોરૂપ છે અને એક તથા માલ આદિનું સુંબલ તેમજ ઉર્જાનું પરસ્પાત્ત આલેસન આદિ રૂપ શુ'ગારની રસમય ક્રિયાઓની અનેક વિધ પ્રવૃત્તિઓ, મુખ તેમજ થોળમુખ આદિ સ્થાનોમાં થવા લાગે છે.

૪ રવન પ્રદેશ અને રતનની દીટઓ, પણ કામને પ્રતીપ્ત કરવામા વધેલા પ્રબળ સામ સામવે છે; (કારણ સંજોગ ક્રિયા સાથે સંબંધ રાખનાર નનનેદ્રિયોના મુખ અવયવો સાથે તેમજ કામવાસનાના માનસિક અવયવ સાથે આ રવન પ્રદેશોનાં પણ યોગે ગદ સંબંધ છે.) આથી કામ રેલી પ્રકરમાં રતનો પણ અતિ અગત્યનો સામ ભાગવે છે અને એ દેશોમાં આ કામકામ વધારે પ્રચલ અને સંજોગપૂર્વક ખિતવવામાં આવેલી છે તા તેનો મુખ્ય અરો ઉપયોગ થાય છે. (હિન્દુશાન).

ઉપરોક્ત એવીસ.

(V) The structure and position of the nerve terminal apparatus of the genital organ, by means of which voluptuous pleasure is received possibly exhibit traces

similarity with the touch corpuscles and sensory end-organs of the other parts of the skin. In the sexual organ the general cutaneous sensation increases to so high a degree of intensity, becomes so powerful, that for an instant, consciousness is actually lost."

Iwan Bloch.

૫. ભાવાર્થ—જનનેન્દ્રિયના જન્યભાવના વસ્તુઓની રચના અને સ્થાન વિગેરેની યોજના કે જેના દ્વારા સંજોગજન્ય આનંદનો વ્યવસ્થિત અનુભવ સઘં યોગ્ય છે. તે વસ્તુઓની યોજના, શરીરરચના અન્ય સ્થાનના અવયવોની અંદરના ઉડાના ભાવના સ્પર્શવસ્તુઓની રચનાના બેઝીંગ લક્ષણ છે. પણ સંજોગના જન્ય ભાવમાં સ્પર્શમાનજન્ય આ આનંદ, વધીને એટલી બધી કટુષ્ટ દશાને પહોંચે છે અને એ સામટી એટલી બધી દીપ્તિમય અને પ્રભવ જેવું સુહૃદ ગાય છે કે એક સમુદાયને ખાદે તેો મનુષ્ય કુટુંબ બને છે.

૪૭. દર્શનેન્દ્રિય—ચક્ષુ ઉપર પ્રેમભાવનો પ્રભાવ.

"મનમોહન તેવે નયના અજબ સચિત્તે, કહ રહે પી લે, પી લે, પી લે.

અનુભવ. કે. તા.

'મલમરી દેખુ' આંખ તારી મહાની ભાજે રેખ સારી;મલમરી.

પીવા પ્રીતિની પ્યાલી, નયન એ તાજે, તાજે કામતા વિસરી... ..મલમરી દેખુ'

કવિ ક. સ્વા મુવ.

The richly laden word "Beauty" is a synthesis of complex impressions obtained through a single sense.

Iwan Bloch.

"In all the most elaborate description of attractive individuals it is the visible elements that are in most cases emphasized; The poet and the story-teller who seeks to describe an ideally lovely and describable woman always insists, mainly and often exclusively on those characters which appeal to the eye....."

Havelock Ellis

નયન આદિ અવયવો પર થતી અનેક પ્રકારની અસતેજી તર્જન આપણને અવરૂપ આપવામાં આવેલું વિવિધ થયે અને સર્વ જનિઓ અને સજિવિઓના નિર્માણની માટે જ આ પ્રેમ ભારને પરિણમે નયન હમણેનો વિસ્તાર અને વિસ્તાર થાય છે આખની કીડીમાં પણ થાય પ્રકારના ફેરફારો થાય છે આજ એ હદ વિસ્તાર અને ઘટા-વત્ ખીજેલી, રસ થીની મદદથી અને સ્થિતિ જાળવા લાગે છે પ્રેમ ગતિના ભાવથી આપણા કોઈ અજબ પ્રકારનું તેજ અથવા પ્રકાશ પ્રકાશ નીકળે છે કીડીઓ કામચૂવણી સ્થિતિ અને પ્રેમાગતિની રસથીની બને છે એટલું નહીં પણ પ્રેમથી પ્રેરણા દ્વારા અનેક પ્રકારની ગતિના તથા દારૂનું યુગ્મ બનવા કાષ્ટ સ્નેહન માધ્યમિયુત પણ બને છે આવા આવા અસંખ્ય ભાવો-પ્રેમભાવથી પ્રેરણા નયનો દ્વારા વગર બોધે સમજ અથવા સમજથી સહાય છે નયનો, એ તો પ્રેમાગતિને ખીજતી અનુસૂચવાની પ્રેમભાવને પ્રત્યક્ષ કરવાની પ્રીતિની ખ્યાસીઓ દુષ્ટ છે આપણા ચક્ષુઓ દ્વારા આશા રજૂ, મેધ, સરમ વિનય મૂલતા, હર્ષ શોક આદિ અનેક ભાવો પણ આપણે વગર બોધે સમજવા કે પ્રક્ટ કરો શકીએ છીએ એ તદ્દન ખરું છે છતાં પ્રેમભાવથી આ નયનોના ઉપર થતી અસર તો કોઈ અદ્ભુત પ્રકારની જ છે એમા ભરા પણ તા સય નથી દર્શન શક્તિના અવયવરૂપ ચક્ષુઓ-બને તેની સાથે નિષ્ઠ સબંધ ધરાવનાર આખનો અદરના વિવિધ પ્રકારના રસો તેમજ આખની સાથે સબંધ રાખનાર દર્શન તન્તુઓ, તથા નેત્ર સંચાલક તન્તુઓના સમઘન થતી થાય, પ્રેમભાવનો નિષ્ઠ સબંધ છે ખરું છીએ તો આપણી આજ અને તેની સાથે ધણું નિષ્ઠ સબંધ રાખતા અવરોહન શક્તિઓના સર્વ અવયવો જેવા કે આકૃષ્ટિશક્તિ, હકાશન, વલનશક્તિ, રેખાશક્તિ, વ્યવસ્થાશક્તિ, ગતિશક્તિ, અને સ્થગિતશક્તિ તથા તાવ અને શબ્દશક્તિ આદિના અવયવો કે જે મધ્યમના તત્વોના પ્રદેશો સાથે બદલ નિષ્ઠ સબંધ ધરાવે છે, તે સર્વ અવયવો જેવી રીતે અસરકારક તત્વોમાં રહેલા છે, તે પ્રેમ કે કામચાસના અને પ્રેમભાવનું માનસિક મધ્યમની અદરના અવયવનું સ્થાન પણ પાછળના મધ્યમના તત્વોના ભાગમાંથી જેલ સારખી સપાટીમાં આવેલું હોય તેમ જણાય છે આ રીતે એકા આસપાસના અવયવોના બદલ નિષ્ઠ સબંધ દોષથી તે સે અવયવોના ઉપર બહુ જ નજીક અસર થાય એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે પૂર્ણ પ્રેમથી પેદા થયેલી પ્રત્યક્ષ ચક્ષુઓ પણ ગર્ભમાંથી જ વિસ્તાર, પૂર્ણ બરો ખીજેલા તથા સ્વચ્છ અને પ્રબળ પ્રેમાર્પણયુગ્મ મોહક ચક્ષુ પાળાવ પડાય છે ત્યારે પ્રેમહીન શાશ્વત કીડી પુરોષ કે બાળોના ચક્ષુઓ મદ વિસ્તેષ, અસ્પષ્ટ અને અનેક પ્રકારના આખના વિકારો જેવા કે દુઃખી દુઃખી, દર્શી દર્શી, રાજાધાનિક, આખના તથા દર્શી, વગેરે અને જેવા જેવા અનેક પ્રકારના રોગો યુક્ત માણુમ પડે છે આજ પ્રમાણે આખની અદરના રોગોની પ્રબળતા અથવા નિર્બળતા અને તેજ અથવા નિસ્તેજતા આદિ સ્વરૂપો ઉપરથી કીડી અથવા પુરુષની જનનેન્દ્રિયના અવયવોની નિર્બળતા તેમજ સમજતા અને રેખાશક્તિ યુક્ત દાંતલતા ચિન્હો પણ રાષ્ટ્ર અગ્રણ્ય તથા અગ્રણી સહાય છે પ્રેમ અથવા નિષ્પ્રેમ કાલનો મનુષ્યના ચક્ષુઓ સાથે કેટલો બધો નિષ્ઠ સબંધ છે તે આંખો તદ્દન સ્પષ્ટ થાય છે

૪૮. રસનેન્દ્રિય-છાહવા પર પ્રેમનો પ્રભાવ.

અવરૂપ જાણવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે શરીરના અન્ય અવયવોની માટે આપણી રસના-અન્દ્રિય અર્પણ કર્યું અને તેની આસપાસના અવયવો ઉપર પણ પ્રેમભાવનો અજબ પ્રભાવ પડે છે પ્રેમભાવ અને તેના અજબ કાર્યોમાં ત્યારે તેના અસરપર્યા પ્રદીપ્ત થાય છે ત્યારે મુખની અદરના અનેક સ્થાનોની અદર પ્રકારી રહેલા વિવિધ પ્રકારના સ્વાદને ગ્રહણ કરનાર સ્વાદ-તન્તુઓ, તેમજ મુખ ગાલ, બોધ અને દાંત આદિ અવયવોની આસપાસની ગાંઠ પેશીઓની અદર પ્રકારી રહેલા તન્તુઓ (દાંત-તન્તુઓ અને કિયા તન્તુઓ) મા પણ વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાઓના સચાર થવાથી, તેઓ સર્વ પ્રદીપ્ત થવા કારણે છે શરીરની અદરના સ્વાદ-તન્તુઓ ગાલની, બદરની અને છાંયની આસપાસની રસગ્રંથીઓ (glandary Glands) દાંત અને તેના પેશીઓમાં પ્રકારી રહેલ દાંત અને કિયાતન્તુઓ વિશેષતઃ સર્વ પ્રવણોમાં, વિવિધ પ્રકારના રસોનો સચાર થવા કારણે અને તેને લીધે સમગ્ર મુખપર એક પ્રકારની ગુલાબી લાલીમાં પ્રકારી રહે છે આજ અને તેની આસપાસની તેમજ અદરની બારીક ત્વચાની અદરના તન્તુઓમાં અને રસજવાદિનીઓમાં પણ પૂર્ણપણે દેવા કારણે છે અને તેને પરિણમે વિવિધ પરિમાણવાળા બોધયુક્ત કીડી પુરુષોમાં વિવિધ પ્રમાણમાં રસ

એવા મંદ દાહનવાળા અનેક મહારાજા મુંબઈ મરાઠોની કાર્ય પાંપણ સી થયા હાલે ઉ નેઓનાં બોધ અધિ રચૂલ, ભજા, ભાજા અને આચળ પદતા દોષ છે તેવા પ્રાણીઓ અને મનુષ્યોમાં આ શક્તિ બહુ પ્રબળ પહેલે દરોરાની ભેરાયા આને ઉ. બદા બોધવાળા પ્રાણીઓ આ પ્રસંગે નેક બીજને વરદાના મધામે કરવા હાલે ઉ નવારે તેવીન પછી શક્તિવાળા પુણે પછી કેટલીકવાર મુખ આદિ અવયવો દ્વારા તેવા ભાવો પ્રકટ કરવા હાલે છે પણ નેઓનાં બોધ અને મુખ વજા દર્શની આચળજ અને અંકરના (સનેન્દ્રિયના બાન્ધો) અધારિય પ્રમાણમા દેશ છે તેઓ આ શક્તિના અધારિય આલે તેને મુગ દાહવાં રહી જાયને ॥

૪૯. પ્રાણેન્દ્રિય જાને તેના તન્તુઓ પર ગ્રેમનો અસાધ.

તેની રીતે યજ્ઞ, કર્મ અને સ્વર્ગ આદિ ઇન્દ્રિયોપર પ્રેમના પ્રમાણથી જુદાં જુદાં પ્રકારની અસર થાય છે. તે પ્રમાણે મનુષ્યની પ્રાણેન્દ્રિયના ઉપર પણ તેની જાળીલ પ્રભાવ અસર થાય છે. પ્રેમભાવથી પ્રશાસન પક્ષોએ અને ખાસ કરી પશુ વર્ષમાં આ વૃત્તિના અવધનો પર થવી અમરે. આથી અનેક વાર માનસ જેટલું સખે છોકે પશુઓની નામિકાઓ લઈને બહાર અને ગોળી દોષ છે, અને તે પ્રભાવે તેઓની તે સ્થાનના પ્રાણ વેશ્વરો પણ અવધન સ્થૂળ દોષ છે એવી રીતે તેઓની સમસ્ત સ્થૂળ પ્રાણેન્દ્રિયોની અસર વિસ્તૃત થઈ રહેલા જ્ઞાનતન્ત્રો અને ક્રિયાતન્ત્રોના પ્રવાદો પણ તેજાના સ્થૂળ તરીકે ગણાવાતા હોવાના બેધો અને દોષ છે એ આપણને અનેક રીતે અવધન થઈ શકે તેડુ છે સામાન્ય રીતે શરીરનાં અંગ રચનાનુસાર એવો એક નિયમ છે કે જે નાનું, પછી, પ્રાણી અથવા મનુષ્ય વર્ષના શરીરની અંદરના જે જે અંગરંગ, ઇન્દ્રિયો અથવા માનસ અવધનોના જે જે ભાગો વધારે મોટા સ્થૂળ, અથવા વિશેષરૂપે ખીલીયા દોષ છે તે તે ભાગો અથવા મોટેથી તરફ રજાના પ્રવાદોડુ સ્થાપી પ્રથમ અભિસર થાય છે અને તેથી તેને ભાગો નીચના અવધનો અન્ય અવધનો કરતા વધારે જલદી ક્રિયામાં મુકાઇ ઉતરેલાય છે અથવા ગતિમાં ચાલે છે સામાન્ય રીતે સ્થાન, મંદિર, ગાય, ભેડ, ઘોડા, ચિંટ, વાકા આદિ સર્વ સ્થૂળ નામિકાવાળા પ્રાણીઓ પૈકી આ નિયમને આધીન છે એવી પ્રેમવૃત્તિને આધીન થઈ તેઓના ક્રમવાચનાના અવધનો ઉતરેલા સાચી જ ઇન્દ્રિયના અવધનો પર પ્રભાવ અસર થાય છે એજ પ્રમાણે જોખ આદિ અવધનો પૃથુ પશુ વર્ષમાં અન્ય પ્રાણીઓ કરતા વધારે સ્થૂળ દોષ છે તેથી તેના પર પણ સાચા અસર થવા લાગે છે અને જોખ તથા પ્રાણેન્દ્રિયના અવધનો સીધા જ રીતે શવાને પરિણામે સ્થાપી પ્રથમ ગતિમાં આવે છે સ્થૂળ જોખ તેમજ સ્થૂળ અને જાની નામિકાવાળા ત્રી પ્રકારના પશુ આ નિયમ એક સરખો લાગે પડે છે આ પ્રમાણે જોવા મળ્યાના પ્રાણતન્ત્રોને ઉતરેલાના પણ આ પ્રેમવૃત્તિ અને તેની અનુભૂત ક્રમવૃત્તિ ધણીજ અવધનો ભાગ લાગે છે એ તરફ નબ છે પણ મનુષ્ય સમાજની પ્રાણેન્દ્રિય ઉપર સ્વાતેન્દ્રિયની પ્રાણના આ રૂપ અનેક પ્રકારની જુદી જુદી રીતે અસર કરે છે અને તેથી માનવ સમાજની જુદી રીતોએ, ગોન્દરિય, ગોદાઈ, ગોદાઈ

કૃષ્ણ કુસુમિત દ્રવ્યોને પ્રતિ વચન રૂપમાં, સમગ્ર વિશ્વમાં વિચાર રૂપે ફેલાવી રહેલ છે. પ્રતિ વર્ષ આરંભ સુગંધી દ્રવ્યોની સામગ્રીઓ જલપન કરવામાં પોતાના યોગદામી તે પોતાની પ્રભા આનંદો માટે ફેલાતાં દ્રવ્યોનો આજ સુધી ઉપયોગ કરી ચૂકેલ હશે અને હજી પણ જનન વર્ષો સુધી, તે પોતાની સર્વ પ્રભાને તેવા આનંદો આપ્યાજ કરશે તેનો દિસાજ કાજ કરી રહી તેમ છે ? માનવ સમાજના અને તેટલા વધારે જાણ અને મહાન પ્રયત્નો પણ કુદરતની જોગવાઈ પાસે તે માત્ર સુસ્તકાજ જાણાય છે. હતા માનવ સમાજના પ્રયત્નોને માનવ દૃષ્ટિથી જોતાં પણ આપણને આશ્ચર્ય થવા વિના નહિ રહે આવા પ્રયાસો, માત્ર આ પ્રાજ્ઞેન્દ્રિયના આનંદો સાથે સંપુર્ણ કરી, રાજારિક આનંદોના મિત્ર બાવોને અનુસરવા માટે, દુનીયાની સપાટી પરના જુદા જુદા સ્વભાવના લોકો, ફેરવા બધા મહાન પ્રયત્નપૂર્વક આવી રહ્યા છે તે પણ કંઈક અંશે જાણવા જેવું તો છેલ્લું.

આપણે અને માત્ર એક નમુના તરીકે ફ્રાન્સ સરખા નાના પ્રદેશની, પણ અત્યંત શીર્ષાન પ્રભા કાયનોજ માત્ર જરા વિચાર કરીશું તો આપણને જણાશે કે સુપરેલા ફેરોમા થયેલ આગળ વધેલી તેમજ બહુજ શીર્ષાન જણાવી, આ ફ્રાન્સ તેમજ નરમન પલ પોતાના પ્રાણ તન્તુઓનાં માત્ર આનંદો આતર પ્રતિ વર્ષ અનેક પ્રકારના સેન્ટો, એસેન્સો અને અતરે જનાવવામાં થયેલ અચલોને બાજ બજાવે છે તેઓનો તો એ એક ગુપ્ત આપારનોજ વિષય થઈ પડેલો છે. માત્ર એકલું ફ્રાન્સ જ રહેલું નથી પણ ફેરોમાના આગરાની પરંપરાઓને પ્રતિવર્ષ વ્યાપાર ખેડે છે આ ઉપરાંત જરમની સ્પીટ્સલેન્ડ ઈલાહ અમેરીકા આદિ ફેરોમા તેવો વ્યાપાર ચાલેલો હશે તે તો જુદુંજ ખુદ દિ.નુસ્તાનની અંદર સેન્ટોનો પ્રચાર હજી જાણે છે, હતા આ પ્રદેશની અંદર પણ ગુલામ ગુલામરહી, રોસી, મોગરા લવારો, જોરસલી, શીરીષ બદમેશા આદિ અનેક ગુપ્તોમાંથી વિવિધ દિવાઓ દ્વારા અતરો, પાકરો અને એસેન્સો રૂપે એ ઉપયોગ પ્રતિ વર્ષ કરવામાં આવે છે તેવો જાણ દિસાજ કરે છે ? આ બધા માત્ર માનવ શીર્ષાને સન્તોષવાના માનવ પ્રયાસોનુંજ માત્ર કાણુ વહુનું છે જ્યારે ફરુરી મુઝો અનેક જાતના પત્તીઓ, અને અસંખ્ય જાતના પુષ્પો પ્રતિ વર્ષ સજીવ ફરીથી રૂપે-પોતાના ગર્ભમાં પુષ્પ રતને પારણ કરી કુદરતની ઇચ્છાનુસાર જલુજ મુદુ અધ્યય અને સુદૃઢ સ્વરૂપે એ પેશપોતાનું કાર્ય કરી રહેલાં છે તે સર્વની જણના શુ કહાપી પણ આપણાથી થકાવતું થઈ રહ્યું તેમ છે ખરું ? ? હાંસી નહીં સુમત્ર વિશ્વનો આ જાણી જાણી માત્ર કુદરતની વસત રૂપ વજતેલ પોતાના પશુ રૂપમાં પ્રભા થાય છે. વિવિધ પ્રકારના, અસંખ્ય આકાર હા અને સ્વરૂપના તથા અસંખ્ય પ્રકારના રંગે વાળા પુષ્પો, કુદરતના વસંત સમયમાં થકાવતું સર્વજ ખીલી પ્રકટી રહે છે અને સમગ્ર વિશ્વને પોતાના સુગંધિત દ્રવ્યોના મવાહોથી બહેલાવી મૂકે છે. આજ પ્રમાણે પુષ્પવસ્થા એ પણ માનવ સમાજની જરેખર વસંત રૂપ છે સર્વ પ્રકારના રાજ રંગો અને સુગંધિત મવાહો જોવન વસંતના, આ મધુમાસમાં થકાવતું પ્રકટી નિહળે છે આજ રૂપમાં એ બધા આનંદોની જરી મળ છે. એજ સમય જરેખર ઉજામ પ્રકારની સતતી પેદા કરવા માટેના જોગ સમય છે રુચિતા અનેક પ્રાણીઓ, પક્ષીઓ, જાતીઓ અને વન્ય પણ આદિના આ વજને ખાસ વિશેષ પ્રમાણમાં જાણ થાય છે કારણ એજ રૂપમાં સમગ્ર વિશ્વની કામવાસના પણ પશુ રૂપે પ્રભાવિત થઈ પોતાનો સમગ્ર વિશ્વમાં પ્રભાવ રેખાડવા લાગે છે વચન રૂપમાં જરેખર કામરેખની સેનાનો સર્વજ પ્રજાજરે પ્રચાર થઈ રહેલો.

રિવેમાં અસ્થિત ધરાવતાં છતાં પણ એ માત્ર મનુષ્યના મુખપર્યં નાણું સરખું નાણું નાં અને તેની અંદરના પ્રાણતન્ત્રીઓનાં વિવિધ પ્રકારનાં મુખપર્યં રૂપ વિદ્યુત પ્રવાહોને આપણા મનના તળીયાંના ભાગનાં પીન્ડેલાં મનના અન્તઃપ્રેરણાનાં આત્મસંદર્શ સાથે, વચાવત સંચાલનામાં ન, આવેલ હોત. તો આ બધા આનંદો અને મુખપી પદાર્થોના અસ્થિતવર્થી આપણને શી લાભ વર્ણનો હોતો ? પણ પરમ પુણ્ય પ્રેમી પિતા પરમાત્માને અનેક રીતે ધન્યવાદ આપે કે તેણે આપણા અસંખ્ય પ્રકારના મુખપી વેળાના સાથે, આ પ્રાણ તન્ત્રીઓનાં મુખે, મુખના સાધનો અને તે બધાની સંચાલનાની વિધિઓ તેણે આપણા માટે (આપણી માનસીઓ કે પ્રાર્થનાઓ થવા પડેલાં પણ) વચાવત રીતે યોગ સંબેલ છે. એક સારામાં સારા અનુભવી મુખપી વેચનાર માણસ, પોતાની નાસિકા દ્વારા લગભગ-૧૦૦ થી ૨૫૦ પ્રકારની વિવિધ પ્રમાણની અને પ્રકારોની મુખપીને પોતાની અતિ અલ્પ નાસિકાનાં પ્રાણતન્ત્રીઓ દ્વારા પારખી અને અનુભવી રાકે છે, અને તે સર્વના પૃથક પૃથક નામો પણ આપી રાકે છે. આ શું...પ્રાણતન્ત્રીઓની રચના, વેળાના અને યંત્રિઓનાં જોડાં સામર્થ્ય મુકે છે ? બધારે આવા પ્રકારની અદ્ભુત વેળાના કરનારના સંબંધમાં તો આપણે શું કહેવું એ પણ વચાવત સમ પડી નથી. છતાં જોઈશું તો આપણે શી વચાવત સમજી જીએ કે આ બધી રચનાઓનું પ્રયોજન તો માત્ર આનંદ આનંદ અને આનંદજ છે એ સિવાય બીજું શું હોય રાકે ? આનંદવાદ સત્યેમાનિ મૂનાનિ જાયતે આ ઉપનિષદના વાક્યો ખરેખર વચાવત છે. ખાસ કરી સંજ્ઞા સમયના આનંદો સાથે આ મુખપી પદાર્થોના આનંદો ખાસ સંબંધ ધરાવે છે, કે જે વખતે આવા બાક પદાર્થોની મુખપી વર્ણાંત, માનવ શરીરના જુદા જુદા અંગ કંપાઓમાંથી પણ યુવાવસ્થાના પ્રભાવને લીધે જુદા જુદા મુખપીઓ પ્રસરે છે, ખાસ કરી કામજ વિદ્યુતના પ્રભાવથી એ બધી મુખપીઓ એકાએક સર્વત્ર પ્રસરી સંજ્ઞા દિવામાં સંપૂર્ણ થનાર શી પુરોણા તન્ત્રીઓને ઉત્તરવામાં અને પ્રેમોત્સાહન કરવામાં અનેક રીતે અવિરતપણે હાથ મળે છે. આ પ્રસંગે વાળ, ગ્રંથ, બચ, હંસપાદના તળીયા, ત્વચા, મુખ અને અન્ય અંગોમાંથી જે વિવિધ પ્રકારની આત્મિક મુખપીઓ પ્રસરે છે, તે બધી માત્ર અનુભવજન્ય છે. તેનું વર્ણન કરવાથી તેની ખરી જિહ્વા કે મુવાસ કરી પણ પ્રત્યક્ષ કરી શકાય તેમ નથી. એ વિષય મહાન સૂત્ર અને રહસ્યપૂર્ણ વળા અનુભવજન્ય છે.

વિવાદવાનના અને હવાના પ્રસંગોમાં, સંસ્કરણ, ધન્ય ગુરુઓના સંબાધ અને સાકાર આદિના પ્રસંગોમાં, સીમંત આદિ પ્રસંગે અને સુંગરગૃહો આદિમાં વિવિધ પ્રકારના પુષ્પોના અને ભક્તિ દ્વારા અસંખ્ય રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. સીમા પોતાના અંગોમાંથી વેળીઓ કુંચવામાં, કાનમાં પહેરવામાં હાથાંકારપે, દાર કે માળાપે ગળામાં, પોતાના સુવા વિસવાના આરકાઓ કે સુંગરગૃહોમાં તોરણપે, છત્રી વિગેરે પ્રસંગે અન્યથાની વેળી અંગોમાં અને ગાદીમાં તેમજ ઘોડાઓ વિગેરેને સજ્જારવામાં, તેમજ કુલના ઘોડા અને તળીયામાં કે ઘોળીપે ઘણા પ્રેમભાવથી મુખપી પુષ્પોના અસંખ્ય રીતે ઉપયોગ કરે છે. અનેક પ્રકારના વસ્ત્રો અને રંગાનગૃહોમાં તેમજ સુંગરગૃહોમાં પણ તેના અવશેષ કે સત્ત્વ આદિના ઉપયોગો થાય છે અથવા આવા પદાર્થોનું સર્વન શરીર તેમજ વસ્ત્રાદિપર કરવામાં આવે છે આ બધા પ્રયોગો અને પ્રસંગો માત્ર પ્રાણેન્દ્રિયની પ્રવૃત્તિ કરવા ઉપરાંત ઉચત પ્રતિભા રાત્ર પ્રદીપ્ત કરવા માટેજ છે. એમાં કોણ ના કહી રાકે તેમ છે ? સીમાના ઘેજનને સુંગરરચના વર્ણનોમાં, અનેકવાર વૈષ્ણવસંવ, વૈષ્ણવમુખ, વૈષ્ણવસંક્રિષ્ટ, સ્નેહસંક્રિષ્ટ, સ્નેહપુષ્પ, સુંગરસંક્રિષ્ટ આદિ અનેકપે પુષ્પો સાથે ઘણા કરવામાં આવે છે એ કહેવું બધું અર્થસૂચક અને સ્વાભાવિક છે. । ।

સમજ રિવેને પોતાના દિવ્ય પ્રેમ પ્રભાવથી પ્રભાવિત કરી પ્રેરનાર, કમલવાસના કે કામરૂપ છે. તેનું નામ સંસ્કૃતમાં પુષ્પધન્યા, કુંજપુષ્પ મહત્ત્વ આદિ અનેક સાર્થક નામો દ્વારા મુચવવામાં આવેલ છે આ ઉપરાંત આ મનવાન કુંજપુષ્પધને મળાવ, આપણી પ્રાણેન્દ્રિયને ઉત્તરવામાં આવેલા બધા મળવ રીતે શા માટે મૂકતો છે તે સર્વ આપણને ઉપસના વર્ણનથી વચાવત વિશિષ્ટ થાય છે.

મનુષ્યના સમગ્ર જીવન પર પ્રેમનો પ્રભાવ

મનુષ્ય માનવના મુખી અથવા દુઝી જીવનનો મૂખ્ય આધાર થયે છે તે બાદે, આ પ્રેમભાવના યંત્રણા ધ્યાન પર ફેરવે ત્યારે અવલોકી શકેલ છે તે આપણને અમારે આપવામાં આવેલ વિસ્તૃત વિવેચનથી સ્પષ્ટ થયેલ હશે ત્યારે પ્રેમભાવના પ્રત્યક્ષ પ્રભાવને લીધે મનુષ્યના મનની અધી માનસિક વૃત્તિઓ, જીવન, પુષ્ટિ, દુષ્ટિ, બળ વત્સલ પ્રેમિતા અને પરિભાવે આનંદ સુખ સન્તોષ આદિ શુભ દિગ્ગિને પામે છે, એટલું જ નહીં પણ પ્રત્યેક વૃત્તિનો આનંદ, અન્યાન્ય વૃત્તિઓ લાગણીઓ કે શુદ્ધિ આદિ શક્તિઓના જુદા જુદા સમૂહો સાથે સંકુલિત થઈ મનુષ્ય સમાજનાં સૌ પુરુષોના હુએનેક આનંદોને, અનેક રીતે સંપૂર્ણ કરવામાં અનેક રૂપે સંહારીત થાય છે. સ્નેહભાવની યથાયોગ્ય અસરથી પ્રત્યેક સ્ત્રી તેમજ પુરુષ એટલા તો ઘણાં જીવન અને વત્સલ પ્રકારના શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવને ધ્યાન કરનાર થાય છે, કે તેની મજાની કરી શોધ્ય ગિમત આંતરિક એ સર્વથા અસંધાવિત છે આસ કરી સ્ત્રી વર્ગના આનંદ-કલ્પિતો તો આવા પ્રસન્નતા પાસ રહેને નથી કારણ સ્નેહ અને સોજાવ એ સૌ તેઓના સર્વસ્વ છે. આ બંને વૃત્તિઓની મુર્તિમત-પ્રતિમાઓ, જન્મની ધાત્રીઓને, વિષકર્મોએ સ્વભાવની તેવા સ્વરૂપે નિર્માણ કરેલ છે પરસ્પરના વિશુદ્ધ નેમલાવ અને પ્રત્યક્ષ દાઢવલ સ્નેહને પરિણામે, વિશ્વની આશના અલ્પકારમાં અનેક પ્રકારના સુખ સન્તોષ અને શાન્તિ તથા આનંદ આદિની જે પરપરા રાત્ર થાય છે તેની યથાર્થ કિમત આપવા માનવ સમાજનો કોઈપણ વ્યક્તિ કે સમૂહ સક્રિયતા થઈ શકે તેમ નથી પ્રેમભાવના પ્રત્યક્ષ પ્રભાવને લીધે સમગ્ર શારીરિક અને માનસિક જીવન તદ્દન નવીન, ઉત્તમ, પ્રગતિશીલ અને દિવ્ય અવતારને પ્રારણ કરી શકે છે આવી દશાના સૌ પુરુષો, આ શ્રુત્યોક્તિના મુખ્ય કર્તા કોઈ સ્વર્ગીય અને અવૈદિક સુખા-દુષ્ટિ કરતા હોય એમજ તેઓને પ્રવક્તા અનુભવ થાય છે આ દુનીયા એજ તેઓનું પ્રત્યક્ષ સ્વર્ગ છે તેમનાં જીવન પ્રગાહો પણ કોઈ જગત મનનમય અને અયોગિક દિશા તરફ વહેતા હોય, એમ તેઓજ અનુભવે છે પ્રેમભાવની પ્રેરણાથી દરેક દરેક વૃત્તિ મિલ્લ મિલ્લ રૂપે તેમજ અન્ય વૃત્તિઓના સમૂહો સાથે એકીજ વખતે રક્ષણ પેદા થાય અને સ્વદિ પામી અનેક રીતે વિવિધ પ્રકારના સુખાનુભવ આપવા તત્પર થાય છે આવી દશામાં સૌ પુરુષોના હુએમાં અનેક પ્રકારના સદ્ગુણ સત્કર્મ, અને સદ્ધર્મના અકુરોનો સદા સચાર થાય છે, અને જે સક્રિયતા કે વૃત્તિઓ આ યથા તદ્દન સતત અને નિરપેક્ષિ હાલતમાં પડી રહી હોત તેવી સક્રિયતાઓ તે તે હોય પણ, આ પ્રેમી દશામાં પ્રગતિ પામી અનેક રીતે ઉપશોધિ ફળદ્રુપ અને શુભકારક નિષ્ફળ છે અને ઉત્તમ પ્રકારની દુષ્ટિની માફક મનુષ્ય સમાજને અનેક રીતે લાજ આપવા પણ સમર્થ થાય છે

1. The Mighty Power of Love.

"We know every thing good and great came out of the soul of man. It created everything that makes civilization, state, church, all the arts and industries, and, every institution. Man created all the languages, all the myths and all religions, heavens and hell, he made all the Bibles, and all the gods from highest to lowest, evolved from his soul. True, God made man, but many now tell us, man made god?"

"Now if man is thus the crown of the universe, what is the highest and best thing in him, the tap-root of his growth, the main spring of all his progress, the only sure road to a greater future? I answer that it is love, the oldest, most potent, and most fundamental thing in the human nature."

Love rules the court, the camp, the grove.

For love is heaven, and heaven is love.

only hits at it. All the Bibles are love stories of man for the highest idea racial soul has evolved. Buddha, Jesus, Paul and John, know its power. It may be directed to truth and then it makes science and philosophy; to beauty, and then it makes art in all its forms, to justice virtue or goodness and then it makes all the counsels and aids to progressive perfection and law, ethics, religion. Just now we are learning again how it controls health and disease, success, or failure, which, Psycho-analysts are showing us, depend more on the love of life than on anything else. It is the perennial theme of poetry, grammar, and all fiction. Look into your own lives and none of you will deny that conduct and even character have been shaped by Eros, which Plato, said, made the world itself. The chief trait of man as distinct from animals is that he can love more."

G. Stanley Hall.

"Adolescence."

૧ પ્રેમસાવનો પ્રખણ પ્રસાવ.

આચાર્ય—આપણે સારી રીતે બહીને બીજે કે વિચારી અંદર એ કાંઈ સુંદર અને મહત્વ પૂર્ણ બહુવિધ છે તે સર્વ આત્માની અંદરથી ઉદ્ભવેલું છે. એને આપણે (*conception*) કહીએ છીએ તેમાંથી બહુ પછુ તેણે જન્મ લેતું છે: ધર્મસ્થાનો સમસ્ત બધાંસે, કળા કોસલે, ઉદ્યોગ દુનિયા, અને સર્વ પ્રકારની સંસ્થાઓ, સર્વ પ્રકારની ભાષાઓ, પુરાણો અને ધર્મશાસ્ત્રો તેમજ સ્વર્ગ અને નર્ક વિગેરે સર્વને તેણે જન્મ આપેલો છે. બધા દેવ અને દેવીઓની કલ્પનાઓના ઉદ્ભવ પછુ ત્યાંથી થયેલો છે. કદાચ મનુષ્યને ઉત્પન્ન કર્યો એ વાત ખરી છે પણ હવે બધા મનુષ્યો એમ પણ કહેવા લાગ્યા છે કે, મનુષ્યોએ કદાચને (પોતાની કલ્પના પ્રમાણે) બતાવ્યો છે.

આવી રીતે ભેદા એ મનુષ્ય એ સૃષ્ટિની સર્વોત્તમ કૃતિ છે અથવા હોવ, તેા તેની અંદર બીજી કોઈ ઉત્કૃષ્ટ અને સર્વોત્તમ વસ્તુ છે, કે એવા દ્વારા તેના પોષણ અને રક્ષિતા સર્વ મૂર્તિયાઓ, તેની સર્વ પ્રકારની પ્રગતિની મૂળ શાખાઓ, અને તેના ઉચ્ચતર લક્ષિયના સર્વ માર્ગો, પુલકા વધ રહ્યા છે: હું કહતો આપું છું કે તે વસ્તુ તેની અંદરને “ પ્રેમસાવન ” છે. કે એ સાચ સર્વથી પ્રાચીન, સર્વથી પ્રખણ, અને મનુષ્ય સ્વભાવની કોઈ પ્રખણ ગુણ્ય રૂપિ રૂપ છે.

x x x x x

બાહ્યમણ આદિ સર્વ ધર્મ મનોની અંદરના વૃદ્ધાન્તો, એ માત્ર મનુષ્યના સ્વભાવને ઉત્કૃષ્ટ દશાએ પહોંચાડવા માટેના પ્રેમયુક્ત પ્રયાસોના નર્ણન રૂપ છે. છુલ્લ, કુસલ, પોલ, કોલન, (મહાત્મા માધી) વિગેરે મહા પુરુષો, એ પ્રેમથી સત્તાને સારી રીતે બહુતા હતા. બ્યારે સ્વભાવે કોમ પાછળ તે (પ્રેમને) નિયુક્ત કરવામાં આવે છે ભારે તેના દ્વારા, જ્ઞાન અને વિજ્ઞાન આદિની ઉત્પત્તિ થાય છે. કોનર્વ વસ્તુના વશસ્થી અનેક પ્રકારના કળા કોસલને તે જન્મ આપે છે, ન્યાય નિષ્કર્ષપાત્રપણું અને સલામ વસ્તુના તેના વશસ્થને લીધે, અનેક પ્રકારના શાસ્ત્રો અને શિખામણોએ પરિણામ પામી, મનુષ્ય સમાજની પ્રગતિ અને સુખારણ માટે કાલકા કાલુનો અને ધર્મ તથા નીતિના નિયમે રૂપે એ સદાવસ્તુ બને છે. વળી રોગ અને આરોગ્ય તેમજ ન્યાય અને યજ્ઞન્ય આદિ દશાએ થાયે પછુ તે કહેલે બધે કલિષ્ઠ જનમ થાયે છે, તે હરે આપણે કીર્તી કાલમાત્ર માત્રજ શાસ્ત્રીઓના કસોટવાથી શિખવા લાગ્યા છીએ કે જ્યનની કાલે પ્રેમનો પછુ કહેલો બધો સંબંધ છે. સર્વ પ્રકારના કાલ્ય-કનિદા અને નવજ જન્મોની રચનાને મૂળ કહેતા માત્ર પ્રેમભાવ વસ્તુને હોય છે અને તમારા પોતાનાજ સ્વયં વરૂં કહિ કરો અને તમારામાથી કોઈપણ એ વાતને અસ્વીકાર લો નહીંજ કરી શકો કે “ સદુપર્તન અથવા સહચરને પ્રવૃત્તાવનામાં પ્રેમભાવ એ મુખ્ય કાળ બનવે છે. ખેડેલોડાં ક્ષય પ્રમાણે તો સૃષ્ટિએ કળાકલ પ્રેમજ છે. પશુઓ કરતાં મનુષ્યમા એ ખાસ વિશેષતા છે કે તે ખાસ વિશેષ રૂપે પ્રેમ કરાંથી શકે છે. મનુષ્યની શકે છે. મનુષ્યવાની શકે છે. ”

ડ. રેનહી હાલ.

ART OF LOVE.

(II) " There is however, much more to be learnt in these matters than the more elementary facts of sexual intercourse. The art of love certainly includes such primary facts of sexual hygiene, but it involves also the whole erotic discipline of marriage, and that is why its significance is so great for the welfare and happiness of the individual for the stability of sexual union and indirectly for the race; since the art of love is ultimately the art of attaining the right conditions for procreation "

Havelock Ellis

(III) " It seems extremely probable that if this subject could be properly understood and became in the details of its practical conduct, a part of a written social sciences, the monogamic marriage might attain a far more general success than is often found in actual life. "

Prof E. D. Cope.

(IV) " Our only sound course to increase the stability of marriage is in the proper cultivation of the art of love—the primal foundation of Marriage "

" Great as are the problems of love and great as should be our attention to them, it must always be remembered that love is not a little circle that is complete in itself. It is the nature of love to irradiate. Just as family life exists mainly for the social ends of breeding the future race, so family love has its social ends in the extension of sympathy and affection to those outside it, and even in ends that go beyond love altogether. "

Havelock Ellis. :

પ્રેમ-કળા. Art of Love.

૨. પ્રેમ કળાની અંદર માત્ર સંબોધકતા સામાન્ય નિયમોના જ્ઞાન કરતાં ખરેખર ઊંડો દ્રષ્ટાંત રાખવાતું છે. પ્રેમ કળા અથવા કામ કળાની અંદર સંયુક્ત ધર્મોના ખાસ જુદા જુદા નિયમોનો સમાવેશ થાય છે એ ખરું છે. પણ ખરી કીતે તો તેની અંદર લગ્ન સંબંધથી સંયુક્ત થવા પછીના અને સંયુક્ત ધર્મો અને રચાઈઓનાં વિધિવિધાનોનો સમાવેશ પણ થઈ જાય છે, અને એટલા વારતેજ, આ નિયમોની ઉપયોગિતા તેમ જ એક બંધિતતા કુળ, આત્મિક અને કંઈકાણે માટે તેમજ સંયુક્ત ધર્મોની સ્થાપના પ્રતિ માટે જરૂરી છે. તેજ પ્રમાણે સમગ્ર માનવજાતના કંઈકાણે માટે પણ તેવું જ્ઞાન જરૂરી છે. કાણકે કામ કળા એ માત્ર વ્યવસાય ગર્ભાગ્રાસ વિષાદ્વારા, કદાચ સંતોષી પેદા કરવાના નિયમોનીજ એક ધર્મ દિવાન છે.

LOVE AND LIFE.

(V) The brain centre is, stimulated, the organism excited and the person made passionate by means of the memory, the perception of the sight the impressions of touch, and in a minor degree, sometimes by association with the senses of smell and hearing

(VI) The reading, of suggestive literature or the inspection of lascivious pictures attracts the mind to sexual things and awakens memories that bring on an exalted feeling

(VII) The sight of a person of the opposite sex with bewitching eyes, pretty teeth, rosy complexion, beautiful hair, well developed physique and breast etc. often impresses the centre and occasions passion.

(VIII) Touching hands, petting, fondling, and kissing another when there is a possibility of sexual relation nearly always awakens sexual excitement The hearing of an agreeable voice or some kind of music, and the odors of some varieties of perfumes or flowers are more or less suggestive to some persons and have their influence in creating passion. All these severally or combined, may impress and influence the mind to unusual activity and concentration, and the whole organism responds and is rendered sexually passionate.

Dr. Long.

IX Influence of Love

"(LOVE) This is the ruling passion of adult life, for at all times and all ages men have fought and women endured, while more sacrifices have been made for the sake of the feeling entertained by a number of one sex for a person of the opposite, than any other human attribute. In fact, at certain periods in every life all other desires pale into insignificance when compared to this, the strongest, greatest and with all the most vital and sacred of human longings."

Dr Malchow.

X Love and life

"The animating impulse of all organic life is the sexual instinct. It is that which underlies the struggle for existence in the animal world, and is the source of all human endeavours and emotions. That affinity that draws the two sexes together for the production of a new being, that overmastering, unanswered impulse is the most powerful which pertains to the human family, and has ever been the cause and subject of man's most exalted thought. There is an ultimate and unavoidable relationship existing between the mind and the sexual instinct, and were man deprived of this instinct, all ambition, affection and endeavour, all poetry art and religion, in fact all emotions and achievements inspired by what we term "LOVE" would cease and the world would become cold, passionless, destitute of sentiments or aspirations devoid of any incentive to progress or energy, while the intimate and reciprocal machinery of human-society, robbed of its motive-force, would come to a stop and crumble away in hopeless disorder and disorganization."

નિષ્ઠ અને અપાયિત સંબંધ છે. અને તે મનુષ્યની આ માનસિક વૃત્તિ અવધા લાંબાણીને (કાષ્ઠપણુ રીતે) બીનવી સેવામાં આવે, તો બધી અભિલાષાઓ, શાસ્ત્રીઓ, બધી વૃત્તિઓ, અને સર્વ માનવ પ્રયત્નો, તેમજ ક્ષાંત્ય, હવિતા, ક્ષમા અને હર્મ આદિ સુખ્ય બોનો, 'હું'માં બધી ચાસનબિ અને અભિલાષાઓ તેવા ઇષ્ટજાઓ કે જે આ પ્રેમશાવદ્વાસ હૃદયનાં પામી શકાય છે, તેઓ સર્વનો નાશનાં થાય. અને સંમર્મ : વિષ, હુંમાર, શાંત્રી-વિનાયુ, કાષ્ઠપણુ-ભરતી વૃત્તિઓ, કે અભિલાષા-વચન, તેમજ પ્રવૃત્તિ માટેની કાષ્ઠપણુ પ્રકારની 'કષ્ટજ્ઞા' વગરનું, શાંત્રિઓનાં વધુ અર્થ, અને માનવ સમાજને પ્રવૃત્તિમાં મુશ્કેલી, પરસ્પર સંઘર્ષ સાખી હમેશાં કાર્યમાં નિયુક્ત જાખનાર અથ શક્તિ વિનાયુ થઈ બંધ. માનવ સમાજનું અસ્તિત્વ નદન સ્વરૂપ થઈ જાય છે અને નિરાશાનંત અવધવરૂપા અને ગરબાશ્વાસને આંધીન થઈ નાશ પામે."

૭૫૬.

૫ ન થાય એવા માટે :—

" True love is 'the gift which God has given
To man alone beneath the Heaven.'
'It is not fantasy's hot fire,
Whose wishes, soon as granted, fly;
It liveth not in fierce desire,
With dead desire it does not die;
It is the secret sympathy,
The silver link, the silken tie,
'Which heart to heart, and mind to mind,
In body and in soul can bind.'"

Scott.

" સાચો પ્રેમ, " જે એક એવી હૃદયનીય બક્ષીસ છે કે જે સમજ-વિશ્વાસ માન મનુષ્યને અપૂર્ણ સેવામાં આવેલ છે. તે કંઈ ઇશ્વરનાં ભવદત્ત ભંજાર નથી કે જે પોતાની હૃદય વૃષ્ટિ મતાં વરતનાં બહુ વધુ અર્થ સંધીનાં કમ ઇશ્વરમાં પણ કંઈ તેને સમાવેશ થઈ શકતો નથી. તેમ જન્મ મરી જનારો તે મરી પણ જતો નથી. તેથી એક એવા પ્રકારની મૂઠ સામણી છે, એવા પ્રકારની રૂપરી મુજબા છે. તેમજ એવા મુંદ પ્રકારની રેશમી-રનેદમંથી છે કે જે હૃદય સાથે હૃદયને, મનની સાથે મનને અને શરીર તેમજ આત્મા સાથે અન્યના શરીર-તેમજ આત્માને બાંધી શકે છે."

સ્કોટ.

અચારે પ્રેમ એ આશીર્વાદી મહત્વની વસ્તુ છે ત્યારે તેને વખતો વખત મનુષ્યને ૭૫૧-૧૭૨૫ નું

શ્રી-સૌન્દર્ય અને તેનો ઉદ્દેશ.

સૌન્દર્ય એટલે શું ?

પ્રકાશુ ચૌધુ.

By G. G. Mehta, Professional Phonologist, Bombay.

स्त्री-सौन्दर्य-सम्बन्धी कटवाक्य अभिप्राये.

कटवाक्य प्राचीन ग्रन्थोभांथी आमुद्रिकशास्त्रानुसारं अङ्क करवाभां आवेदा अभिप्राये.

१. मस्तक— उन्नतच्छदगुलो भालो कोमलश्च नतमुखां
अर्धचन्द्रनिभो नित्यं सौभाग्यारोग्य चर्दकः ॥
२. मुख—
३. चक्षु—
४. नेत्र—
५. नासिका—
६. जिह्वा—
७. चिबुक—
८. कण्ठ—
९. स्तन—
१०. उदर—११. कटि—
१२. अङ्घा—
१३. जानु—
१४. अघट—
१५. नितम्ब—
१६. गुल्फ—
१७. हृदय—
- वर्तुला, कोमला, श्यामा, भ्रूयंदा घनुराकृतिः
अनेगरंगजननी विज्ञेया मृदुलोमशा ॥
- नासिका तु लघुच्छिद्रो समवृत्तपुरा शुभा
स्थूलाया मध्य मन्त्रा च न शस्ता सुभ्रुवी भवेत् ॥
- कोमला सरला रक्ता श्वेता च रसमा शुभा
स्थूलाया मध्य संकीर्णा विकृता सुखनाशिनी ॥
- सुषमा कोमला यस्य निर्लोमा च हनुः शुभा
लोमशा कुटिला लघ्वी याति स्थूला न शोभना ॥
- कण्ठः घर्तुलरूपः कमनीयः पीनता युक्तः
घर्तुरंगुलम् यस्याः सा निजभर्तुः प्रिया भवति ॥
- पीनो स्तनो घनो स्निग्धावुरो रोमविषर्जितम् ।
हस्ति नासे च जङ्घे च यस्याः सा लभते सुखम् ॥
- मूले स्थूली क्रमकृच्छावमे तीक्ष्णो पयाधरो सुखदौ ॥
मयत पय समो सुदृढाविर्भो यदि घनो सुदृढस्तु पयो धरं
मिजपत्तेरगिर्शं परिवर्तुलो कुसुममाणविनोदविषर्धको ॥
- अङ्घ्रौ रंभापमे यस्या रोमहीने च घर्तुले
मांसले च समे स्निग्धे राक्षी सा भवति ध्रुवम् ॥
- मयति जानुयुगं यदि मांसलं त्यदतिवृत्तमतीथ शुभमदम्
मयनभर्तुरतो विपरीतमादिभिरिदं विपरीतमुदीरितम् ॥
- मृदुतरं मृदुलोमकुलाकुलं यदि तदो जगनं भगभाजनं
उत समुन्नतमायतमादराद् द्युतिकलाकुलितं यदितं युधिः ॥
- सीमंतिनीनां यदि चारुषियो भवेन्नित्यो बहुभोगदः स्यात् ।
समुन्नतो मांसल पय वासा पृथुः सदा काममुखाय...च स्यात्
- गुल्फो गूढो शुभो स्यातामशिरालो च घर्तुलो
अगूढो शिथिलो यस्यास्तस्या स्त्रीरोग्य सुखी ॥
- उन्नतं पीनं शस्तं हृदयं वरयोपिनाम् ।

ભાષા—

૧. કેળવણી, વૃદ્ધ આશ્રમ, શ્રમ અને કામજી સાથે અથવા કપાલ ને અર્ધચન્દ્રાકાર એકું દોવ-તે દરેકાં ઓ વર્ગની યોગ્યતા, સૌભાગ્ય તથા આરોગ્યને વધારવાવાળું છે. (આમણું કપાલ જુદી સંકલિતમોનો નેમવ મુજબ છે. અને તે એ સાગ' દોવ તો સૌભાગ્ય આરોગ્ય આદિ વધે એમાં રહી નવાઈ ૧)

૨-૩ - ૧ - ૪ x x x x x x

૪. જોળ, કેમિયાદાર, વળતી, સ્વામ રંગની ધતુવાદારની અને વામ મુદ્રવાળવાળી ભખરો, અનંત દેખેને પેદા કરવાવાળી સંકલિતગા યુક્ત ગણાય છે.

૫. નાના કિદોવાળી, જન્મે તરફના તરોમાં ભાગવર પ્રમાણસર શુભ રીતે વળેલાં દોવ તેવી નાસિદા, સારી ગણાય છે. જ્યારે, આમળા ભાગમાં સ્વૂત ટોપકાંવાળી, વચ્ચેમાંથી અંતિ નથી ચડેલી નાસિદા, ક્રીવર્નને મળે અશુભ છે.

૬. કામજી, સરલ, સ્વલક્ષ્ય શુભ, સાફ છઠ્ઠા મુંદર ગણાય છે. જ્યારે ભડી ટોપકાંવાળી અમ્મમાં ફરેલી વિદુત છઠ્ઠા, મુખનો નાસ કરવાવાળો છે.

૭. 'ભરેલી, કામજી, અને સોમ સંદિત ને ચિત્રક દોવ છે તે ક્રીવર્ન મળે શુભ ગણાય છે. જ્યારે લોમવાળી, કુદિલા, વળેલી વાંકી ચુકી, કુકી, અંતિ ભરાવાદાર, કે પાછળ પડતી ચિત્રક સારી નથી ગણાતી.

૮. જો ક્રીનો કંઈ જોળ, ભરાવાદાર, ભાવ અંગતની ભવલ્ય લંબાઈવાળો દોવ, તે મણેામ કમ્પાયા થોમ્ય ગણાય છે. કારણ પોતાના પતિને તે બહુ જિવંત રાખે છે.

૯. સ્તનો ભરાવાદાર, કંઠજી, કિન્નર, અને સરસ્વાત વૈભવ સંદિત દોવ તેમજ દાથીની શુદ્ધ એવા નંધા આદિ અવલોકે દોવ તે મુખ આપવાવાળા વિચરે છે.

૧૦. આસ હરી સ્તનો તો જાને સરખા કંઠજી, સુદૃઢ, મૂળ પાસે સ્વૂલ અને જોળ તથા કામરેવની રક્તિ કરે તેવા ભરાવાદાર કંઠજી વિશિષ્ટ અને કિન્નર દોવા એકએ કે એ પતિને આનંદ આપી શકે.

શ્રી-સૌન્દર્યનો ઉદ્દેશ અને તેનું સ્વરૂપ.

સૌન્દર્ય એ શી વસ્તુ છે? તેનું વર્ણન સ્વરૂપ કયું છે? તેની વર્ણનાશ્લ-વ્યાખ્યા કયું હોવાય છે? હતાદિ બાબતોના સંબંધમાં જરૂરથી સ્વચ્છ દર્શાવવું અતિ મુશ્કેલ છે. જુદા જુદા દેશના લોકો, જુદા જુદા દેશના, જાતના, રીતી અને આસપાસના સંબંધોને વચ્ચે દોનાથી એ પોતપોતાની રૂઝવણી અનુસાર, જુદી જુદી અનેક પ્રકારની રૂપનાઓ સૌન્દર્યના વિષયમાં ધરાવે છે.

સૌન્દર્ય એ પ્રકારનું છે. એક તો સ્વાભાવિક કે કુદરતી એને નૈસર્ગિક સૌન્દર્ય કહેવામાં આવે છે, જ્યારે બીજું બનાવેલી અત્યુત્કૃષ્ટ કે કૃત્રિમ એમાં અનેક પ્રકારના ધરેલા વસ્તુ આશુપણ કે સરીરના જુદા જુદા ભાગોને જેવે તેમ અંગના સ્થાન મર્દન આપા. આદિ બાહ્યવસ્તુઓથી સરીરને તેમજ મનને મુકી અને મુકક દર્શાવવા માટે પ્રયત્નપૂર્વક દર્શાવવામાં આવે છે.

આમાંનું પ્રથમ એને નૈસર્ગિક સૌન્દર્ય કહેવામાં આવે છે, તેમાં મુખ્ય અંશે કુદરતદ્વારા અને માત્ર પિતાના સ્વાભાવિક જીવન, આરોગ્ય, રોગોપશ્ચિન્ન અને સંસ્થાન સમયના અવધાર વિષાદ અને વર્તનદ્વારા, જન્મથીજ નસીધાન ક્રિયા વખતેજ સરીર બાહ્યરુપના મૂળ કારણભૂત, કૃત્રિમ સ્થાનિક સ્થાનિક સંબંધોથી જે ધરાય છે, તેનો સમાવેશ થાય છે. આમાં પ્રકારનું સૌન્દર્ય ધરાવવામાં માત્ર પિતાના આધાર વિષાદ, રોગ સૌન્દર્ય, પ્રીતિ, નેત્રી, કંઠ, હાથ, આંધ, સ્ત્રી, મન, આદિ પરિવર અને મુકી તથા વસ્ત્ર ધારણ અને વસ્ત્રસાર બનેલું પ્રેમપૂર્ણ જીવન અને તેનીજ દશામાં ગર્ભધાન ક્રિયાનું આરંભ, મુખ્ય રીતે કારણભૂત હોય છે. પ્રેમપૂર્ણ સંબંધ, આ વિષયમાં ખાસ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે, આજે સ્વાભાવિક સૌન્દર્ય, બાહ્ય વસ્ત્રોદ્વાર દ્વારા સ્વીકૃત કે પ્રકટ કરી દર્શાવે નથી. પણ તે તો પોતાના મૂળ સ્વાભાવિક, સ્વરૂપમાંજ અનેક રીતે રૂઝ અને મુકી તથા આદર્શીકરણ લાગે છે. જ્યારે ઔપચારિક સૌન્દર્ય દર્શાવવા માટે, એને તેટલા બાહ્ય આદર્શો કે આનુષંગિકોને કારણ કરવામાં આવે, પણ તેની ઉત્કર્ષ સ્વાભાવિક સૌન્દર્ય સાથે કંઈપણ ધર્મ સંબંધિત નથી જ કે બાહ્ય-વસ્ત્રોદ્વાર કેટલીકવાર નૈસર્ગિક સૌન્દર્યનીજ કંઈક કરી દર્શાવે છે. પણ નૈસર્ગિક સૌન્દર્યનો એક હેતુ જે બાબતથી જનસમૂહને પ્રેરિત બાળ કેવળ અપાત છે. આટલા વાસ્તે માનસ-સાક્ષાત્કાર, સ્ત્રી અને પુરુષની જુદી જુદી સંસ્કૃતિ સાથે સંબંધ સાબતું સૌન્દર્ય કયું અને તેની પરિણામ શી રીતે કરવી, એ બાબતનું સંવિરતર વર્ણન આ પ્રકારમાં આપવામાં આવેલ છે. કૃત્રિમ અથવા બાહ્યવસ્ત્રોદ્વાર સૌન્દર્ય કે તેના સાધનો સંબંધી અતિ નાક પણ વિચાર કરવામાં આવેલ નથી. એ કે બાહ્યવસ્ત્રોદ્વાર સૌન્દર્યના સાધનો અને કર્મોમાં પણ કુદરતી રીતોનું કેટલેક અંશે અત્યુત્કૃષ્ટ પ્રમાણે અત્યુત્કૃષ્ટ કરવામાં આવે છે. જ્યારે જનનેના ઉદ્દેશ તો હમેશા મુકી રૂઝ અને આદર્શીકરણ દેખાવવામાં અને જોવારને કંઈક આદર્શ કરવાની પ્રયત્નક્રિયા સમાવેશ છે, એ માત્ર તો વર્તન સુનિયંત્રિત થયેલ છે. સુવાસને અને સુવર્ણિત, સ્ત્રી અને પુરુષો, સંસારના જીવન પ્રવાહમાં પડેલા માટે, સ્વચ્છ સ્વચ્છ દર્શાવવાનું જાતે સંયુક્ત થાય, જ્યારે જનના પોતાની ઇચ્છાનુસાર ચોખ્ખ વસ્ત્રી, કે પુરુષ પોતાની ઇચ્છાનુસાર કૃત્રિમ કૃત્રિમ, પરિચીલન, અને સૌન્દર્ય સંવર્ધન આદિ ક્રિયાદ્વારા મુકી રીતે કરે, અને જેથી જન સંબંધથી એકાદ તે પૂર્વે, આમાં અન્યથા વિષય સંબંધી સમાન્ય જ્ઞાન ધરાવતા થાય, એ બાબત અનેક રીતે જોવા અવકાશી છે. આથી આ પ્રકારને એવા વિષયો કરતાં પ્રથમ સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

સ્ત્રી-સૌન્દર્ય અને તેનો ઉદ્દેશ.

સૌન્દર્ય, મધુરમૃતિ, અથવા રમ્યસ્વરૂપ કંઈ સ્ત્રીજાતિનું સૌથી મુખ્ય અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું ભૂષણ છે તેના દ્વારા પુરુષ વર્ગ તેઓની અત્યે સ્વાભાવિક રીતેજ આકર્ષાય છે એક જાણે છે અન્ય જાણે નથી.

સૌન્દર્ય, આધુર્ય, રમ્યતા કે શોભનાકૃતિ મુખ્ય સ્ત્રીજાતિની શક્તિ પૂર્ણ ઉપાસના કે આરાધના કરવા પુરુષમાત્રનું મન સ્વાભાવિક રીતેજ આકર્ષાય છે.

આનું શું કારણ હશે? કારણ, કુદરતની મહાન અને ગૂઢ ઇચ્છા અહીં કાઢી આકર્ષ્યજનક રીતે કાવતરી રહી બહુધા છે. પાતાના સૌન્દર્ય દ્વારા સ્ત્રીવર્ગ, પાતાની તરફ પુરુષ વર્ગને નજરે અનુરૂપે પણ આકર્ષ્ય અને પુરુષ વર્ગ એવી રીતે આકર્ષાય તેઓને વાહે અથવા જુલે અને પુરુષ માથે સંશોધનમાં ખાતે સંયુક્ત થઈ સંસારી અંદર તેવાજ ઉત્તમજાવવાળી મધુર આકૃતિવાળી અને શોભનમુલ્યવર્ધવાળી પ્રભુને જન્મ આપી, વિશ્વની શોભામાં તેથી પણ અધિક જલ્દિ કરે, આવો ધર્મશીલ ગુરુ હોય, સ્ત્રીવર્ગને પુરુષવર્ગ કરતા વધારે રમ્ય, શોભામુલ્ય અને સૌન્દર્યશીલ બનાવવામાં સમાર્થ છે. મનુષ્ય સમાજને બહુજ શોભા આપે કુદરતના આ મહાન ઉદ્દેશને ધ્યાનમાં રાખી સમજાવે છે. સુદિના મહાન સૌન્દર્ય પૂર્ણ બચિયાની અંદરના શાકપાન, ફૂલ, વેલ, વાદી, બગીચા, પક્ષીઓ, અન્ય જન્તુ, પતંગીયા આદિ સર્વ વર્ગમાં, અમુક અમુક પ્રકારનું સૌન્દર્ય કુદરતે સમાવેલું છે, છતાં કુદરતે પાતાના સ્ત્રીવર્ગમાં અને આજ કાળે મનુષ્ય નિવિધ સ્ત્રીવર્ગમાં એ કદ સૌન્દર્ય અને રમ્યતા સરેલ છે, તે તો અરેબિય ઠાંઠ અજબ પ્રકારનીજ છે, એમાં કદી કદ નથી વિશ્વમાં સૌન્દર્ય અનેક પ્રકારનાં છે આકૃતિ પ્રમાણ, વસ્ત્ર, સ્વરૂપ, લંબાઈ, પહોળાઈ, રંગ આદિ પ્રાકૃતિક આભરણો, શારીરિક સૌન્દર્યના અનેક રીતે સમાવેલ શાય છે, ભયારે મનમંદિર સૌન્દર્યના તાલે તેવાથી તાલન ભૂલજ સ્વરૂપે વિચારે છે.

આકૃતિ-સંબંધી સૌન્દર્યનો વિચાર કરતા તેની અદર સમગ્ર શરીરની આકૃતિ અને તેની અંદરના પ્રત્યેક અંગ પ્રત્યેકની આકૃતિનો પણ સમાવેશ શાય છે. શરીરની આકૃતિ તરફ ધ્યાન આપતા આપણને નજરે છે કેટલીક સ્ત્રીઓ પાતળી, કેટલીક ભારી, કેટલીક કીચકી, કેટલીક બેઠકાદાર થયી તરફ એવી કે પાતળી સોઢા એવી કેટલીક તાલન ગોળમટોલ અને કેટલીક બહુજ રમ્ય અને મધુર આકૃતિયુક્ત, સમસ્તુચિત્તમયુક્ત જેવામાં આરે છે આમાંથી બહુ સ્પષ્ટ, બહુ કીચકી, બહુજ ઉચી, બહુજ ભારી અને બહુજ ગોળ આકૃતિવાળી કે જરૂરથી કોઈની નિહ મળવા શોભે છે. શોભ સૌન્દર્યયુક્ત સ્ત્રીઓની ગણનામાં તો તેઓ નહીં આવી શકે.

ભયારે એ સૌ બહુ ઉચી ન હોય, બહુ નીચી પણ ન હોય, બહુ ભારી ન હોય તેમ બહુ પાતળી અસ્વચ્છબોધરૂપ શરીરવાળી પણ ન હોય તેવી મધ્યમ આકૃતિવાળી સમસ્તુચિત્તમય અર્ધાત્મ જેવા શરીરના અંગ પ્રત્યેક ધ્યાનમાં રાખી સુવિચાર બનાવવા માગશકતા, પૂર્ણાંશે ખીલેલા, મુદર આકાર કાઢી અને વળનવાળા, માંસ પેશી એવાથી ધ્યાનમાં રીતે કહેલા છતાં જરૂરથી આદિની સામ્યતાવાળા હોય એવી સૌ, મુદર શરીરવાળી શોભના કૃતિ મળ્યા છે. શરીરની આકૃતિના સામાન્ય સૌન્દર્ય સાથે મરુતક રૂપ નાચિકા કઈ હોઈ ગરદન છાતી ખજા હાથ પેટ-જીવર કદિ નિતબ નજા-સાવણ અને પગ તથા કોટ અને વાંક આદિની આકૃતિ તથા સ્વરૂપ તરફ પણ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. કારણ આમાં પ્રત્યેક અંગ પ્રત્યેકની અદર સમાવેશ સિલ સિલ સૌન્દર્યના સમગ્ર અંગોની સામ્યતા અને એકજાતીય વર્ણવ સૌન્દર્ય હોય છે અને જે તેમના એકાદ પણ અવયવની અર્થ

પ્રમાણના કે ન્યૂનતા, સમગ્ર સૌન્દર્યમાં એક પ્રકારની ક્ષતિનું કારણ બને છે. માટે એ મધ્ય બાબતોની પદ્ધતિ પૃથક પૃથક વિચાર કરવાની જરૂર છે અને તેથી આપણે પ્રત્યેક બાબતનો કમવાર અહીં વિચાર કરીશું.

મસ્તક—ક્રીમિઓનાં મસ્તક હંમેશાં સર્પ ક્રિયામાં ગોળ હોય એ વધારે પસંદ કરવા યોગ્ય છે, છતાં (frontal) આગળ અને (occipital) પાછળના ભાગમાં તેમજ (coronal) ઉપરના ભાગમાં ખાસ કરી તેવા બેભાનતા-વાળા હોવાની તો ખાસ જરૂર છે, કારણ—

આગળનું ગોળ અને ભાગવાદાર તથા હાંતું કપાળ બુદ્ધિશક્તિ, સમજશક્તિ, પાકશક્તિ, તર્કશક્તિ, તુલનાશક્તિ, સાદિત્યાગ્રામ, અવલોકનશક્તિ અને આકૃતિ, રંગ, પ્રમાણ, વજન, ગુણના આદિ અવલોકન શક્તિઓના અને બુદ્ધિશક્તિઓના સ્થાનેયો વિશેષતા દર્શાવે છે. ક્રીવર્ગની અંદર આ બુદ્ધિશક્તિઓના બધાં સ્થાનો કઠારી રીતે ખીલેલાં હોવાનાં એમને કારણે પોતાના બચ્ચાને પાળવા, પોષવા, ઢંઢેરા તેમજ તેઓને યથાર્થ શિક્ષણ આપવામાં તેમજ ધરસંભારના અનેક પ્રકારના સિત્ત સિત્ત કર્તવ્યો બજાવવા માટે તેઓને બુદ્ધિશક્તિઓનાં યોગ્ય વિસ્તારની સર્વજન જરૂર પડે છે.

એ અગ્ર કપાળનો આ ભાગ બેઠેલા પાછળ તરફ દબતો કે કમચેલો અથવા વિસ્તારમાં ટુકો હોય તો તેથી શી નિર્ણય હોવાથી કોઈપણ રીતે સૌન્દર્યચુક્ત ગળી યક્ષવચ્ચ નહિ (Intellectual adrocy) બુદ્ધિશક્તિની મંદતાવાળી બાબી ક્રીમિ બુદ્ધિશક્તિના સૌન્દર્યરૂપ માનસિક અસાધી વિહીન હોવાથી પુરુષને પ્રિયકર નોચક કે આર્થિક બની શકતિ નથી માટે તેટલા અંશમાં તેઓ માનસિક સૌન્દર્યથી હીન અને તેથીજ પસંદ કરવા યોગ્ય નહીં થાય. ક્રીમિના મસ્તકનો (coronal suture) મધ્ય ભાગ પછુ ગોળ અને ઉપરનાં હોવાની જરૂર છે. કારણ તેથી દેશ, ક્રીમિના મજબબી અંદરના નૈતિક અને ધાર્મિક શક્તિઓના સ્થાનોનો વિશેષતા દર્શાવે છે. દયા, મૃદુતા, ચેતીયતા, શક્તિ, બલિત, વિનય, મન, સવચ્છતા, સૌજન્ય, આસા અન્ય તુરતિ, શક્તિ, વિશ્વાસ હંપતાશક્તિ, આત્મવૃત્તિ, આત્મનિકા સત્વધરસચ્છતા ન્યાયશક્તિ, સૌન્દર્ય પ્રેમ, જોદાઈ, કવિત્વ

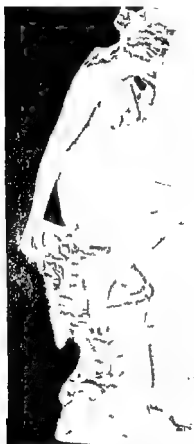
આદિ ઉત્તમ અને કારુણ્ય પ્રકારની ધાર્મિક અને નૈતિક શક્તિઓ કે શક્તિઓના સ્થાનો, મજબબી આ ભાગમાં આવેલા છે, એથી ક્રીવર્ગની અંદરના તે તે બાબતોની સંજ્ઞિ. તે તે વિષયનું સૌન્દર્ય દર્શાવે છે. ક્રીવર્ગના મસ્તકો પ્રેટિ બાએ આ સ્થાનમાં હંમેશાં પુરુષો કરતા વિશેષ અરો ઉપસેલા, ચડિઆતાં અને ઉન્નત હોય છે. પુરુષો કરતા ક્રીમિનાં ચહેરા અને મુખપર એ સૌન્દર્ય, રમ્યતા સૌમ્યતા અને સૌન્દર્ય, કાણા, આસા, ઉત્સાહ તથા પ્રેમ સૌજન્ય અને નમ્રતા આદિ ભાવો વિશેષ અરો બેભામાં આવે છે, તેણે કારણ માત્ર એજ છે કે તેઓનાં મસ્તકો મધ્યપ્રદેશમાંથી જન્મી રીતે ઉપસેલા હોય છે અર્થાત્ તેઓની નૈતિક અને ધાર્મિક કારણીઓના મજબબી અંદરના સ્થાનો વંદપરંપરાથી યોગ્ય રીતે ખીલેલા હોય છે અને તેઓ ખરેખર સૌન્દર્યના કારણબૂત વામ સહાચારો છે. ક્રીવર્ગના મસ્તકો આટલા વાસ્તે નં ૧૮ થી ૨૧ સુધીના સ્થાનમાં હંમેશા ઉન્નત હોવા જોઈએ. એ એ સ્થાનમાં મસ્તક યોદેલું અથડું કે કાંઈકાલી માફક ટગડું હોય તો તેટલા પ્રમાણમાં તે ખામીવાળું સૌન્દર્યહીન અને એ એ ભાગમાં વધારે યોદેલું કે ટગડું હોય તે તે જાગની નૈતિક કે ધાર્મિક શક્તિ કે જાગનાની ખામીવાળું અર્થાત્ તેવા પ્રકારનાં સૌન્દર્યની ખામીવાળું ગણવું છે.

મસ્તકની પાછળનો ભાગ પણ ક્રીવર્ગમાં સારી રીતે ગોળ અને સંપૂર્ણ રીતે ખીલેલા હોવા એમને કારણે પ્રેમ-સ્નેહ, કામપ્રત્ય-સ્નેહ, વાત્સલ્ય-સ્નેહ, જેવી જીવનિવાસેન્ન, બંધવાયણતા, કુટુંબપરોવણતા, પશુ-પાનવજનિ, સખા અથવા સખીમાત્ર આદિ સાંસારિક અનેક જિવ જાગણીઓનાં નં. ૮ થી ૧૩ સુધીનાં સ્થાનો મસ્તકના આ પ્રદેશમાં આવેલાં છે એટલા વાસ્તે એ ભાગ એટલા પ્રમાણમાં યથાર્થ રીતે ખીલેલ ઉન્નત કે બરાવામર હોય તેટલા પ્રમાણમાં તેતે સ્થાનના સૌન્દર્યની અધિકતા સમજાવી. વાત્સલ્ય, મૈત્રી, કુટુંબપરોવણતા, મુદનિવાસેન્ન, અને પ્રેમ આદિ ભાવો તો ખાસ ક્રીવર્ગનાં શુદ્ધ શુદ્ધ અને ધરમ આચરવક શુભ છે. સંસાર-માત્રમાં રહેક પ્રક્રમમાં તે તે ગણેલી તેઓને જરૂર પડે છે અને ખાસ કરીને ક્રીવર્ગને તો પોતાનાં જીવનની મિટી સામં કમબળ, સ્નેહ, પ્રેમ, શુચાર, અને કામ્યવધર્મશુદ્ધ ભાવો પાંચળ, નાસ્તકર્યે ર્નદંતી વૃદ્ધિ, અર્થે

સ્ત્રી-સૌન્દર્ય અને તેનો ઉદ્દેશ.

પ્રકરણ ચોથું.

ચિત્ર નં ૧૨ સર્વાંગિ સૌન્દર્ય

ત્રેતીયાવની પુત્રિ ખાતર અને વૃહદ્વૃક્ષો તેમજ નાતિનતિના અનેક સિંધુ મુલ્યો અને સાંસારિક જન્મન વંશોની સ્થાપના કરેલા, જે પુત્ર, સંતુષ્ટિ અને સંતુષ્ટિ ખાતરના ગાથાઓ દોષ છે. એટલા માટે તેઓને આ સાંસારિક જતિઓના સ્થાપકો મરતકો નાં. ૮ થી ૧૩ સુધીના બાળ ખાસ કરી વિશેષ મેળ ભરાવાદાર અને કનક દોરોનાં ભેષ્યો, જે તે સ્થાન ચર્ચા, ઉચી ઊંચાઈ જેવું કે અત્યંત દાહતરું સમગ્રપે અથવા તેના એક પ્રદેશમાં પુત્ર, જેને દેવો તે સ્થાન સંસારિક જાનોની ખામીના સમજાવી અને તેટલે બરી તેઓનું સૌન્દર્ય ખામીનાં જીવનનું. હંકમાં સી વર્તના મરતકો ખાસ કરી આગળ જાણ અને મધ્યના ભાગમાં ઉપસેલા કનક અને સારી રીતે ખીલેલા દોષો ભેષ્યો. કારણ તેઓની સર્વ પ્રકારની માનસિક, નૈતિક ધાર્મિક અને સાંસારિક સૌન્દર્યપુત્ર અને સ્થાવર જાવનાસુદ સક્રિયો, જતિઓ કે ભાગ્યોના સ્થાનોને અથવા સુજોનો સમાવેશ મરતકો તે તે બાળમાં થયેલ છે.

૬૨૩ સી તેમજ પુરે, જાણ તેમજ જાણીએ, કુવાન તેમજ કુવતીએ મરતક વિદ્યાના આ સિદ્ધાંતોને સ્થાપત્ત સમજવાની નર છે અને સમજવા પછી આવરવક સક્રિયોની ખીલવણીદારા સર્વોત્તમ માનસિક સૌન્દર્ય ખીલવવાની પણ નર છે. પણ ને સ્ત્રીઓના મરતકો જને કાન વચ્ચે બહુ પહેવા, વિશાળ કે સંવદ્ દોષ અને ઉપરથી લોકો અપદ કે રજા ધારનાં તેમજ પાછળથી લોકો કે સપાટ અને આગળથી નમેલા દોષ તો તે એક સ્વકર્મખામી રૂપ અને તેજ રૂપ સમજવું, કારણ જને કાન વચ્ચેના મરતકની પહેવાય, પથ્થરો અને એ સ્વકર્મજતિઓની અધિકતા દર્શાવે છે કાનની આસપાસના આ સ્થાનમાં મરતકો જને તરફ કુપા સ્વકર્મજતિ, વિપાસ, વિવેક, નિઃક, ઉદ્યોગસક્રિય, કૌપ, કુસ્તો, કૌપ, સાવધાનતા, સૌર્વ સંધારક-સક્રિય ક્રમમાં કંઠાસ કરવાની જતિ આદિ સ્વાર્થી જતિઓના અવધો આવેલાં છે. જને કાન તરફ માથાની અધિક જતિ તે તે અવધની વૃદ્ધિ દર્શાવે છે. તેથી તેથી સ્ત્રીઓ સ્વસ્થને કોર, કુસ્થાવાળી, સ્વાર્થી, કૌપ, કળમપ્રયુક્ત દ્રવ્યની અતિ કાલકાવાળી ખાનપાન અને સ્વાદ આદિ ઇન્દ્રિયજન્ય સુખોપલોચ અને વેગવ તથા પ્રેમ, કામવાસના અને લોભ આદિ મનુષ્યની (અધમ) જતિઓની અધિકતા કે પ્રભવતા દર્શાવે છે આટલા ઘટિ આવા પ્રકારનું મરતકનું બંધારણ અનિષ્ઠ, અનિશ્ચનીય, રમ્યતા અને સૌન્દર્યના વાવોથી રહિત અને તેટલાજ મટિ સી વર્ગમાં નહિ પણ કંઠ કરવા શીલ છે (નં. ૧ થી ૮ અને ૧૪-૧૫ વાળા પ્રદેશ સુજો સિંધ નં. ૬)

મરતકની આકૃતિ અને માનસિક સૌન્દર્ય સાથે જ બધા પ્રકારના ઉપરોક્ત સાધન્ય વિવેચન પર બહુજ ભારીક ધ્યાન આપી તે તે કુલ દોષવાળી સ્ત્રીઓને પણ કંઠ કરવામાં પુરવને સુલભતા માપત પાવ અને તે કંઠા જને વર્ચસ્વ દિવ સ્વવાચ એમ કારી આ વિષયને મરતકવિદ્યા પ્રમાણે અદિ. હંકમાં કાન કુવના રૂપે જ બંધવામાં આવેલ છે.

૭. કુખ અને મરતકોના પછ ખાસ પરસ્પર સંબંધ છે કુખની આકૃતિનું બંધારણ, મરતકની માનસિક સક્રિયોને અનુકરીત, માથ છે. અને એમ મરતકના આકાર પરથી અનેક પ્રકારના સ્વસ્થ અને પારિત્યની સમજ થતે છે, તેજ પ્રમાણે કુખ પરના અનેક ચિન્હો ભેદ સ્વસ્થ તથા પારિત્ય આદિ મરતકો જાણે સ્વસ્થને ભેદ યાચ છે. આટલા વાસ્તે સૌન્દર્યપુત્ર જાણવાનું કુખ કોને કહેવું એ પણ અત્યંત બરી સમજવાની નર છે. લાંબુ, લંબોળ, લઘુ, તથા નરજાવાળું, બેઠેલ નરજાવાળું, બેઠેલ ગાથવાળું, પાતળા દોઢવાળું કે કંઠી ધારીવાળું અથવા અતિ પહેલાં કે અતિ કંઠી નરજાવાળું કુખ કોઈ પણ રીતે સૌન્દર્યપુત્ર ગણી સમાજન નહિ. (સુજો સિંધ નં. ૭)

પણ ને કુખ સ્થાપ માથવાળું, મધ્યમ કંઠવાળું, પ્રાચ્યુદ્ધ વિભુવાળું, સપ્રમાણ કંઠ-નરજાવાળું પ્રમાણુદ્ધ દોઢવાળું, જાણવાદાર ગાથવાળું અને મધ્યમસરની જાણવાદાર વિભુવાળું દોષ ૩ તે વધારે સૌન્દર્ય પુત્ર ગણવા શીલ છે. (સુજો સિંધ નં. ૬)

કુખ એ કંઠ એક અવધવ વધી. પણ તે તો ચક્ષુ, નાસિકા, બોહ, ગાહ, (કાંઠી) ચિત્ત, કાંઠ, ડાઘ,

કાન, જડભા, આદિ અનેક અવયવોનાં સમુદાયાત્મક અનેક જડ પદાર્થોનું જનેતુ છે છતાં તે મનનાં માનસિક અવિરતા કે આદર્શ ૨૫-(ઈર્ષ્યુ સમાન) છે જેમા મનુષ્યના મનના બધા ભાવો સ્થાપિત થાય છે અનુભવાય ॥ બધી માનસિક વસ્તુઓને નામવાળું, ખેલવા કુલવાળું કે નૃત્ય કરવાળું આ મુખ, એ મુખ ૨૫ ભૂમિ અવધા ખેલ-કેશ ॥ તેના પ્રત્યેક અવયવ કે અંગ દ્વારા મનુષ્યના અનેક સર્વગ્રુષ્ તેમજ દુર્ગુણ આદિને દર્શાવનાર તે દિવ્ય આદર્શ ૨૫ છે જેથી તેના પણ પ્રત્યેક અંગની આકૃતિ, રંગ પ્રમાણ, ગતિરસ અને સ્વરૂપ આદિના સૌન્દર્યને વધાવતું સમજવું એ પણ જરૂરનું છે

(સુદર અને રમ્ય તથા સૌન્દર્ય ભાવયુક્ત-મુખ) શુભો ચિત્ર નં ૪

૪ આંખ—એ આંખોનાં દ્વાર છે તેના દ્વારા ચૈત્રી, હરણા રસિકા, સ્નેહ, વિનય, મેઘ, કુસો, કમ, છગ, કપટ, હાંસ્ય આર્પિત્વા, હાસ્ય, મુદ્ધિ-આવરણ, વિદ્યા, કૌસલ્ય, પૂજા, ૧૫ નેર આદિ, નિરાદા આદિ અનેક ભાવો રૂપરૂપે ભેવામાં આવે છે એટલા વાસ્તે તેના આકાર ક્ષા અને પ્રમાણને વધાવતું જણી તેનું સૌન્દર્ય સમજવાની પણ જરૂર છે અતિ દુર્ગી અતિ વળેલ મુદ્ધાવાળી અતિ કદા કે અતિ બહાર પડતી અતિ વિશાળ કે અતિ ખુદેલી ભેગા અતિ શ્વેત ભાગ બહાર પડતો હોય તેવી, અવાજ ગર્જિત ધોષવાવાળી કે અતિ શીઘ્રી કીકીવાળી આંખો મોઝ પણ રીતે પસંદ કરવા યોગ્ય નજી સહાય પણ નિરાળ બને પ્રજ્ઞા વરં પ્રાપ્ત મધ્યમ આકારની, પૂર્ણ રીતે ખોલેલ પ્રમાણસંગી કીકીવાળી જણના સીધી લાઠનપર આપના મોઝ-કમા બેઠેલી, મધુરભાવયુક્ત, બહારના અણીદાર ખુલાંચો વાળી, મુદ્ધ ધોષવાવાળી, સ્વચ્છ મુદ્ધાસ્પ મુદ્ધ, સ્વચ્છ અને નિર્મળ આંખો જાણના વખાણવા યોગ્ય છે (શુભો ચિત્ર નં. ૮) સ્ત્રીઓના સૌન્દર્યને મોટો ભાગ તો આંખો કે તપને દ્વારાજ જાળવવામાં કે દર્શાવવામાં આવે છે

અણીઆળી ને મુનાક્ષિ, જાદરી, રસીલી, પ્રેમાળ, કિન્ન્ય સ્નેહલરી, રસલીની, હાસ્યપૂર્ણ આદિ અનેક વિશેષભૂષાથી આખ અનેક રીતે યોગ્યવધામાં આવે છે તેમ કારણ મધ્યમના અનેક માનસિક ભાવો આંખો પરથીજ મોટી ભાગે સ્પષ્ટ થાય છે તેજ છે આટલા વાસ્તે કેવી આંખો મુદ્ધ મધુર અને આકર્ષક મહાત્મ તેમજ વિશેષ આંખો ખુલેલ કામી કલ્પ કે જાળયુક્ત લોભી કે મુન્ની અને તેથી પરિણામે ભવજા તથા સૌન્દર્ય અને સૌમ્ય હાવસાવોથી છીન ગણાય તે વધાવતું સમજવામાં આવે તો તે પણ એક અતિ આનંદો વિષય મળ પડે ॥ એટલું જ નહિ પણ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બંને વર્ગને પરસ્પરના ચારિત્ર્ય સમજવામાં વધાર બોધે પણ થઈ શકેલાનું બહુજ મુપકીથી સમજવી દેવાય અથવા સમજવામાં આવી જાય ॥ એવી આ વિદ્યાની ખુબી છે સમૃદ્ધમાં આંખોને ‘‘નયન અર્થોત્તો રોજનાર, માર્ગ દર્શાવનાર હોવામાં આવે ॥ તે વાલ વધાર્થજ છે

૫ નાસિકાની આકૃતિ પણ રક્ષાત્મક જાળવવા યોગ્ય છે એ નાસિકા ચપલી બેઠેલી બહુ પહોળા મોઝ નરોરાવાળી મધ્યમાથી બહુજ ઢચી કે બહુજ બેઠેલી ચીળા આકારવાળી હોય તે પસંદ કરવા યોગ્ય નજી સહાય અતિ અસ્થિવાળી કેટલીક સ્ત્રીઓની નાસિકા બહુજ બેઠેલ કદરૂ અને અતિપ્રમાણવાળી ભેવામાં આવે છે જેમની કેટલીક તો અતિ પાતળી, અતિ હલ્લી, અતિ અણીવાળી, અતિ નમેલી કે અતિ કપડેલી ભેવામાં આવે ॥ આ મુખી નાસિકાની આકૃતિએ એક અથવા અનેક કારણોને લીધે અપસાની ન હોવાને લીધે (Law of Proportion) પસંદ કરવા યોગ્ય નજી સહાય પણ એ મધ્યમ પ્રમાણની મુખ ભોષ અને સમન ચહેરા સાથે વધાર્થ સામ્યતાવાળી હોય તેજ નાસિકા સૌન્દર્યયુક્ત ગણાય ॥ નાસિકાનું સૌન્દર્ય પણ અનેક આકાર રંગ અને પ્રમાણવાળું હોય છે એ બધાનું વર્ણન અને આપણું અસંભવિત છે છતાં ચિત્રદ્વારા કેટલાક નમુનાઓ પ્રત્યક્ષ વધારી ૭૬ નાસિકા સારી અને સૌન્દર્યયુક્ત તથા ૭૭ નાસિકા પ્રમાણ રહિત તથા સૌન્દર્યહીન ગણાય તે બાબત સહજ સમજમાં હતવી સામે જેવી ચિત્રદ્વારા આ વિષયનું કેટલુંક સ્પષ્ટ અને સમજાવવાનો પ્રયત્ન કરેલ છે (શુભો ચિત્ર નં. ૬)

૬. સમર—આપણી આંખની ઉપર એક સુંદર કાપડાની માફક હરણી રહેલ આપણી કમરો પણ હાંધી સૌન્દર્યમાં જોડા બાજુ બનવે છે. તેવું નથી. સાહિત્યના મનોમાર્ગ, કાવ્યોમાં, નાટ્યોમાં, અને અનેક નોવેલોનાં રમ્ય અને મધુર પ્રસંગોમાં જોવાના સૌન્દર્યનું વર્ણન કરી વળતે તેઓની કમરનાં સૌન્દર્યપુર્ણ વસ્ત્ર આકાર અને કંઈ વગેરેનું પણ વર્ણન, આંત્રિક અને અત્યંત તેમજ વર્તન સ્વાભાવિક વર્ણન આપણા જોવામાં આવે છે. છતાં સામાન્ય જનસમુદાય કેટલી કમર સૌન્દર્યપુર્ણ ગણાય અને કેવી કમરો સૌન્દર્યહીન લેખી લખાય તે સંબંધી વર્ણન થોડું જ્ઞાન ધરાવતો હોવાથી અને તેવું વર્ણન પ્રચંડપ્રચંડ આપણું ઉચિતજ નહોતો. આંખની ઉપર કાપડા માફક હરણી રહેલ જાને કમરોને કમરેવા ધનુષ્યની ઉપમા આપવામાં આવે છે અને ખરેખર તેનો આકાર પણ તેના જેવો સ્વાભાવિક લગાય છે.

જની કમાન સમ વાંછી વગેરે શુદ્ધીઓનું સમર વર્ણન સાહિત્યના અનેક હેતુઓ દ્વિગોચર થાય થાય છે. એ બધા ઉપરથી જોઈએ તો નહો થાય ॥ ૬ ને સમર કમાન સમ વાંછી વગેરે, પાટળી, કોસ્તરખી મમળવાળાં અને નાસિકાના મૂળથી છેક આંખના નજીબની બાજુ સુધી વિસ્તૃત થઈ, પ્રસરેલી હોય તે, ખરેખર સૌન્દર્યપુર્ણ અને વખાણવા યોગ્ય ગણાય છે બધારે લંબાઈમાં ઢુંગી, નરમ વાળવાળી, બહુજાતી, ઉંડાના કાઠમાં અલ્પરોચર, વજાન પથરી અથવા જેવો અત્ર લાગ નાસિકાના મૂળ પાસે છેક ઉંચી વળી પડેલી હોય અને બાકી પ્રજો ઉપર વરદ થઈ જતો લજીવો હોય તેવી શુદ્ધિ કે ઇ પણ રીતે આશા લાવેને પ્રદર્શિત કરી નથી, આ બાજત આસ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે.

આપણી કમરની નીચેના આંખના ગોઠાના અંદરની બાજુ ઉપર, મચળવા વળીવાલા કાઠમાં આપણી અવલોકન શક્તિઓનાં કેટલાક અતિ અત્યંતમાં માનસિક અવસ્થાનાં સ્થાનો આવેલાં છે. જેમાં અવલોકનશક્તિ, આત્મવિશ્વાસ, હકીકત, વચનજ્ઞાન, રંગ પારખવાની ક્ષમિત, વ્યવસ્થાક્રમિત અને મનિવિવરિત તેમજ સ્વચ્છતાન શક્તિ આદિ અવલોકન શક્તિઓનાં અવસ્થાનાં મુખ્ય રીતે સમાવેશ થાય છે. ને આ શક્તિઓનાં સમૃદ્ધ વ્યવસ્થા રીતે ખોલેલ હોય તો આખો કમરવાળો બાજુ મચળવા અન્ય બાજો કરતાં બહુજાતી બહુજાતી પડેલી લજીવો આવે છે. અને કમર તથા આંખની ઉપરનું અંદર એક જાતે કમાનદાર શોભ વજાન ધારણ કરી આંખના તે પ્રદેશની શોભાને વધારવા સાથે સામુદાયિકતાની સ્વાભાવિક કાંધમાં એ સૂચના આવે છે કે આવી કમાનદાર કમર ધરાવનાર સૌ-પુરુષોની અવલોકન કે આર્થિકશક્તિ શક્તિઓ મહાન સારી પ્રજા અને સુંદર પ્રમાણમાં ખોલેલી છે. કમાનસમ વગેરે (સુદર) કમરની સુંદરતાનું એક જા' અને બ્યાનની કાંઈ મસ્તકાસાત્કાર લગાય છે જાત કરી કરી વર્તની અંદર આવી શક્તિઓ વિશેષ અંશે ખોલેલી હોય છે. જેથી તેઓમાં કમર, શીવજ, ગ્રંથજ, કવીજ, વિગ્રહજ, રંગે જુગાનું કાર્ય, વ્યવસ્થાત્મક રંગદાર અને ખાનકદાર કપડાં, સુંદર વેશ બહાવાળી કાંઈ, આદિ અનેક પ્રકારના આર્થિકશક્તિ દેસો વિશેષ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. અને તેને પરિણામે તેઓની આર્થિકશક્તિ શક્તિઓ ખોલવાથી તેઓની શુદ્ધિ પણ ગેણ કમાનનું સ્વરૂપ ધારણ કરી તેઓનાં મુખકમળને અનેક રીતે શોભા આપનાર બને છે.

પણ એ સીમાને તેના કાંઈ સુંદર પ્રકારની કમર ન હોતાં, અન્ય અન્ય પ્રકારની કમર હોય તો તે નીચેના શોભા બતાવે છે. નહી કમર, નહીમા વિચારોતું અતિ સેવન દર્શાવે છે. નહી વાળ, સ્વચ્છતાની કોઈકદા દર્શાવે છે. ઢુંગી કમર, ઢુંક લુપ્તિ અને લીંડેલિની ખામી બતાવે છે. અને નાક વરદ વળી ઉંચી પડેલી કમરો કંઈક ઉગ્ર કપડ મપડ આદિ દુષ્ટ જાતેને દર્શાવનાર છે. જાડે સીમાનાં તેમજ પુરોના સૌન્દર્યની પરીણામા કમરોને જમુ યોગ્ય સ્થાન આપી તેની જરીલા કરવી એ ખાસ ભરતું છે.

૭. જોખ અને જોડા—એ પણ મનુષ્યના મુખના સૌન્દર્યને વધારવામાં કંઈ જોડા જાગ બનવાના નથી.

સુંદર, સુખમાણ, કમરવાળી, કમાન સમ વગેરે અને યોગ્ય લંગાણવાળા તથા સુંદર પ્રજાવાળા, કમરેવાળા બાજુ સમાન, જોખ ઉપરથી જોખ અને નીચેથી જોખ કરી વર્તની શોભા વધારવામાં થયું મદતરતું કાર્ય કરે છે. જોખકદા પણ મનુષ્ય સ્વાભાવનાં અનેક લક્ષણો આપી શકાય છે.

ગોપાની હંબાઈ પ્રવનન સકિતી વિપુલતા દર્શાવે છે. સ્વૂલતા કામવાસનાની પ્રબળતા દર્શાવે છે મધ્યના ઉપસા દોહાની વચલી ટોચનો વધારો તત્પરતાવલુના દર્શાવે છે. અને બાહ્યના બદારના પ્રભા પ્રેમ, દાસ્ય, માધુર્ય, આમલ સ્વામના અને હર્ષ શોભાં બિન્દો સ્પષ્ટપણે દર્શાવે છે. નીચેના દોહાને મધ્ય સામ નોડો દોષ તેા તે મૈત્રી-ભાવ અને સુગન લેવાની પ્રબળતા દર્શાવે છે, તેમજ સ્પષ્ટપણે વધારો ધરતી પ્રીતિને દર્શાવનાર પણ તેજ સ્થાનો છે.

પણ અતિ બડા અતિ લાંબા કે બહુલ આશય પડતા ગોપ કામવાસનાની અને પશુવ્રતિઓની બહુલ પ્રબળતા દર્શાવે છે. એ કાવ્યના થોડા નજી સમય. તેમ સૌન્દર્યની દૃષ્ટિથી જોતાં પણ તે કદરૂપાં રેખાવ છે. તેમ પ્રભાણે અતિ ટુંકા દોષ પ્રવનન સકિત કે ગર્ભ પાસલ કરવાની સકિતની સંકુચિતતા અવધા નિર્જળતા દર્શાવે છે એ પણ સૌન્દર્યની એક પ્રકારની ક્ષતિનું કારણ છે. વિધાળ દોષ પેલાના આકરના પ્રમાણમાં જનને દ્રિષ્ટીથી પણ વિપુલતા તથા વિસ્તારને સુચવે છે. જ્યારે ટુંકા કે અતિ પાતળા દોષ તેમ સકિતની ન્યૂનતા કે સ્પષ્ટતા દર્શાવે છે. તેઓના ઉપરની રસતા, પ્રેમભાવમાં અનેક પ્રકારની રૂઝિ દર્શક છે. અને ખાસ કરી શાનિના વખતમાં સ્ત્રી ગર્ભનાં મુખ કમળોને અનેક પ્રકારની ચોક્કસ આપનાર છે. શુભાર સ્વપ્નાં સુખનનાં અનેક રીત્ય અને કમળામય ભાવોને પ્રકટ કરવાના એક મહાન સાધનભૂત તથા પરસ્પરનાં સુખનેને કમિયાં સ્વીકારવામાં તત્પરતા કસાવનાર, આ આપણા દોષરૂપ અવધવાના કાર્ય રિયતિ સ્વરૂપ, કદ તથા તેઓનાં ભિન્ન ભિન્ન સ્વરૂપો દ્વાા માનસકામની મુની ભાષામાં કહેવામાં આવતાં અનેક કથનોથી આપણે નક્કી થવાની કેટલી બધી જરૂર છે. એ આ વિવેચનથી સ્પષ્ટ થવા વિના રહેશે નહિ.

૮. કપોલ—કુખની સાથે માથે પણ કંઈ સૌન્દર્યને દર્શાવવામાં એકા કાલ જન્મવતા નથી.

ગોરા ગોરા કુલાળી રંગનાં રસપૂર્ણ ગાંઠો, સ્ત્રીગર્ભના મુખસંસ્પર્શને અનેક રીતે ચોક્કસ આપવા સાથે શરીરસ્થ આરોગ્ય, રસતાની વિપુલતા, પાચનસકિત, પ્રાણસકિત, અને તંદુરસ્તીને અનેક રીતે દર્શાવે છે રસિકતા, કોનૈજનવરાવલુના, સ્પષ્ટપણે પદાર્થોની ઉપજોગ સકિત સંબંધિત નુલ આદિ કાવો વાલની સ્થિતિપરથી બહુલ સ્પષ્ટ રૂપમાં અવગત થઈ શકે છે. તેથી જ રીતે બોલ્યા કપોલો, પાચન સકિતની સંકેત આરોગ્યની ખામી, બંધકાશ, કમજબાઈ, કસરોગ, કમ, હાડકું કે એવા અન્ય રોગોના બિન્દો તેમજ શરીરસ્થ રસ, રસ અને માંસ આદિની ન્યૂનતા દર્શાવવામાં અત્યંત કાર્ય બળવે છે. કુદરતના પ્રત્યેક કાર્યમાં ઉપજોગ અને ચોક્કસ સાથે અનેક પ્રકારનાં ઉદોહા અને ગૂઢ કથનો અનેક રૂપે સમાવેલાં છે. તેમ તેથી ભાષા પણ એટલી તો વિવિધ અને ગૂઢ તથા મુની તેમજ અનેક પ્રકારની હોય છે કે તેનું જવાબદાર અવધાન કરી મલકા કહવું એ પણ અદ્ભૂત આનંદનું કારણ બને છે. મંદાકિ બંધકાશ અને ખાચનસકિતના અવધવાના અનેક રોગોથી પિડાતા તેમજ હાડકું, કમ, ખાસી, શ્વાસ આદિ રોગોથી પીડાતા સ્ત્રી પુરોના ગાંઠો, કોમળના બુલ્બાની પાસેના પ્રકે શમાં બોંઠા, ટળી પટેલા, કંઠા ઉતરી ગયેલા કે તેજ સ્થાનમાં રસ અને માસપેશી વિનાના મુકા કુખના અને રસહીન જણાય છે. સરોવ હાલવનું એ સ્પષ્ટ ચિન્હ છે

૯. ધીવા અથવા વરદનની આંદરે સમાયેલું સૌન્દર્ય

પુરોની તેમજ સ્ત્રીઓની ચરદન અનેક પ્રકારની હોય છે પાતળી, લાળી, ડુંકી, નડી, માલથી પૂર્ણ બેલી, માંસાભાવથી રહિત, એકદમ પાતળી અને નિર્બળ, આવી અનેક પ્રકારની હોય છે. અને તે દરેક પ્રકારના આકાર જ વિશેરેને કુદરતની ભાષામાં કંઈક કહેવાનું હોય છે ડુંકી ચરદન બંધીલાપણું, ખંડ, પેર્ષ, સ્થિરતા, આકર્ષ આદિ શુભે દર્શાવે છે. લાળી ચરદન, કુલાળી પ્રબળતા, ચોક્કસ, સકિત સંપન્નતા, આદિ દર્શાવે છે. લાંબી પણ પાતળી ચરદન સારીરિક નિર્બળતા, માથ પેશીઓની કિવિલતા, પ્રવનન સકિતની ન્યૂનતા દર્શાવે છે. પણ જીવા શરીરના પ્રમાણસર હજી, નહી બહુ પાતળી કે તદિ બહુ બડી એવી સમગ્ર માથ અસ્થિ રસ તથા સ્નાયુ આદિની સંપૂર્ણ દ્વારા જાણર પ્રુષ્ટ અને કસાયેલ હોય તેવી ચરદન ખરેખર પ્રકંઠા કરના થોડા તેમજ સૌન્દર્ય ધુમ્મસ ગણાય છે. સારી રીતે ખોલેલાં નાવલોગના સમસ્તુત્ત્વસ્ય સારિપના સ્ત્રી પુરોની

તથા રસમય દ્રવ્યનું અર્થવાર્તા સરલતા જોવાની રહે છે. દુઃકામ સહી તેમજ પુરુષ જાનેના પ્રાસાદયોગ-દૃઢ્ય અને ફેફસાં જેમ વિશાળ, મજબૂત અને ખીલેલા, તેમ વિશેષ લાભકારક સમજવું. શરીરના સર્વ અવયવોમાં રસની પૂર્તિ ખાસ અને સ્નાયુ વચ્ચેની પુષ્ટિ, ચોક્કસ બળ પોષણ અને સક્રિય તથા સર્વ અવયવોના ખૂબ ખાચરા શરીર શરીરને એક સરખું જોળ સુંદર ધારણા સુગ્રીવ બતાવવામાં, આ બંને અવયવો કદ એકા માત્ર જાનવદા નથી ઉપરોક્ત સર્વ વર્ણનોના સાદૃશ્ય એ છે કે, સહી તેમજ પુરુષના હૃદય અને ફેફસાં અને તેને પરિણામે છાતી અને ખભા આદિને વિસ્તાર કરાવે અને પહોળાઈ જેમ વિશેષ, તેમ તે વધારે સૌન્દર્યયુક્ત મણવા યોગ્ય છે. સ્ત્રીની છાતી અને ખભા પણ સંપૂર્ણ જરો ખીલેલા અને વિશાળ હોય તેમ ખાખર સોજા યુક્ત અને સૌન્દર્ય યુક્ત દેખાય છે. પુરુષની છાતી અને ખભા જેમ વિશેષ વિશાળ, મજબૂત, ■■■■■ થઈ અને ખાસ તથા રસથી પૂર્ણ હોય તેમ તે વધારે સૌન્દર્ય યુક્ત લાગે છે. “ગ્યુટોરસ્કો ઘૃપસ્કન્ધ” આવા વિશેષલે, શ્રી રામચંદ્રના શરીરનું વર્ણન કરતી વખતે વાર્તામાં સમાવણીમાં આવેલા છે એ ખરેખર સકેતુ અને તદ્દન સ્વાભાવિક છે. ખાસ કરી સ્ત્રીવર્ગની અદના અવયવો તો વધારે પુષ્ટ અને પ્રબળ હોવાની ખૂબ જરૂર છે. કારણ તેને પોતાના સમગ્ર શરીરનું પોષણ કરવા ઉપરાંત ગર્ભાધાન પછી ગર્ભસ્થ બાળકના શરીરનું પણ વધારતું પોષણ અને વૃદ્ધિ વાય તેમ વર્તવાનું છે. એટલું જ નહિ પણ ગર્ભનો પ્રસવ થવા પછી પણ પોતાના શારીરિક રસને અત્યુક ભાગ, હૃદય અને છાતીના ભાગ પરજ આવેલા પૌષ્ઠક ગુણધર્મોના મધુર અમૃત રસદ્રાવ્ય, પ્રતિદિન અનેક અદિનાઓ સુધી પોતાના પ્રિય સત્તાને આપવો પડે છે. આવા રસની વિપુલતાને ઉપાદાન કરવા ખાખર તેના પથનેન્દ્રિયના અવયવોને જેમ વધારે કાર્ય કરવું પડે છે, તેમ હૃદય તથા ફેફસાંને પણ વિશેષ કાર્ય પ્રત્યેક પ્રભુતી પ્રસંગે કરવું પડે છે અને એટલા માટે તેના એ બંને અવયવો પણ ખાસ પુષ્ટ, સખળ અને મજબૂત તથા વિશાળ હોય, એ ખાસ જરૂર છે. કોઈપણ કન્યાની, સ્ત્રી તરીકે પદ ધરી કરતી વખતે આ બાબત ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. વળતા અને નાના રૂપવાળી કે દુઃકા હૃદય અથવા ફેફસાવાળી સ્ત્રીઓ, પોતાના શરીરનું પણ વધારા પોષણ કરવા સમર્થ થઈ શકતી નથી તો પછી ગત સ્થ બાળકના શરીરનું તો કહેવું જ છું. વળી, એવા નિર્માળ અને સ્વદેવ આમર્થ્યયુક્ત હૃદય અને ફેફસાવાળા સ્ત્રી પુરુષોને દમ, ખાસી હૃદયસ્થન સરદી, ગરમી અને એવા એવા બીજા બાધી અને ફેફસાનાં અનેક દર્દો લાગે પડતાં પણ વાર લાગતી નથી.

૧૧ નેતન કામજનુ પ્રધીમાળ અને સૌન્દર્ય—સુંદર પૂર્ણ રીતે ખીલેલ અને લાંબાવાદાર છાતી અને સ્તન એ બેક સુવર્તિત તો પરજ સૌન્દર્યનું ચિન્હ છે. સ્ત્રીઓને સુંદરીઓ કહેવામાં આવે છે, તેનું કારણ તેના સર્વ અવયવોમાં અનેક પ્રકારની આકર્ષક, કદ, પ્રમાણ, વળન રમ રમ આદિનું સૌન્દર્ય સમાયેલું છે. પણ તેઓના કદિ અને સ્તન પ્રદેશોના અને ખાસ કરી આ પૌષ્ઠક ગુણધર્મોના પ્રદેશ તો તેઓના સૌન્દર્યમાં કોઈ અવૈરિક પ્રદારને વધારે કરતો જણાય. ■■■■■ પુરુષો સ્ત્રીવર્ગની આદરના ઉપરના ઉપરના આ બે વિપુલ કલકારક અમૃતકુપોને એક જોડામ *Electro rod* ની માફક આભાવ છે તેનું જી કારણ હશે? પુરુષ, શરીરના કોઈ ભાગની રચના કોઈપણ નિર્ધારક કે વજર સમજે શકતી નથી. તેની સર્વ રચનામાં આદર કદ રમ રમ આદિના અનેક હેતુઓ સમાયેલા હોય છે અને તેમ પ્રમાણે વિચાર કરતાં સ્ત્રી વર્ગની અદરના આ પૌષ્ઠક-પુષ્કલની રચનામાં પણ તેનું જ અદભૂત મહત્ત્વ અને આમર્થ્યપૂર્ણ યોજના વિચારણીય લોકોને પ્રત્યક્ષ થાય છે એ ચર્ચ ખાસ અને રાન તથા રસત વાદિનીઓના સમુદાયથી બનેલા જોળાઓ, કદ માત્ર પુરુષ વર્ગની અદર કામદત્તિ કે વાતના પેદા કરી પોતા તરફ આભાવે જોડા પમાડવા માટેના યોજનાઓ નથી પણ સ્ત્રીવર્ગના સૌન્દર્યની આ ■■■■■ એક ભદની અત્યુપમ સરખી ક્રિયાના ઉદ્દેશ ઉપરાંત તેનાં બીજા પણ અતિ અગત્યના કાર્યો માટે તેની યોજના છે.

૧૨ પૌષ્ઠક સુખલની રચના ઉદ્દેશ અને ઉપયોગ—તદ્દન નવા પ્રસવ થયેલ બાળકને જેમ અર્ધની અદર પોષણની જરૂર હતી તેમ અર્ધમાથી બહાર આવ્યા પછી પણ અત્યુક પ્રકારના પોષણ વિના, ગરમ બધા પોષણક હાય તદ્દન નિષ્ફળ જવાનો સંભવ છે. જાણક જનમાંની વખતે તદ્દન નિર્જન પાચનક્રિયવાળું અને વળી દાન વગરનું હોય છે. એવી સ્થિતિ પ્રમાણે તો તેનાથી ગાળી સક્ષય તેથી દાહલપ તે દોડુ નથી કરતાં પણ

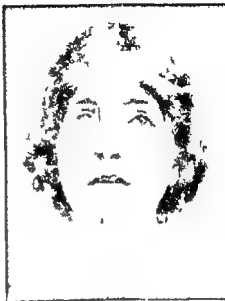
તેને યથાર્થ પોષણની તો જરૂર છે કે નહીં તે નિર્ણયી સંજ્ઞ અને પુષ્ટ થઈ પોતાની મેળેજ પાછળથી બધા સંજ્ઞા અને સંરક્ષા કરવાને સામર્થ્યપુરૂષ થાય. ગર્ભસ્થ બાળકના સરીરમાં, માતાના સરીરના રસોને પચાવવાની શક્તિમાં આજ વખતે પોષણ રૂપ તત્ત્વ પચાવવાની શક્તિ પણ જનન સુધી પ્રમાણમાં હોય છે. પણ ગર્ભથી બહાર આવ્યા પછી એ રસ તેને ગર્ભમાં પોષણ આપતો હોય છે તેજ રસનું માતાના દૂધ રૂપે પરિણામ થાય છે પોતાના બાળકનું પોષણ કરવા માટે આ દૂધ રૂપી પ્રવાહી અમૃત, બાળકને માટે પોષણ પુષ્ટિ અને સંરક્ષિત કરનાર તત્ત્વપુરૂષ હોય છે. એટલું જ નહિ પણ તેની રચાયતીક યોજના પણ એવા પ્રકારની મૂકે, મધ્ય-માત્રાની અને તાત્વિક સમ્પેલનવાળી, દેવી કુલ્લસંપન્ન, પરમ પિતા પરમાત્માદ્વારા બતાવવામા આવેલ છે કે (Untouched by Hand-Millions food free to all) આ અમૃતરસની અંદર બાળકના સરીરના પોષણ માટે જોઈતા સર્વ પદાર્થો તેમાંથીજ સદૃશ મળી શકે છે. એટલું જ નહિ પણ બાળક પોતાની નિર્બળ ધાત્વનશક્તિદ્વારા તેને સદૃશ પચાવી પણ શકે છે. બાળકના સરીરમાં પોષણ અને વૃદ્ધિ માટે જોઈતા દરેક રસાયનિક તત્ત્વોને તેની અંદર સમાવેશ કરવામા આવેલ હોય છે. હવેમમ રક્તનાં પોષક શુભ્રોને મળતા શુભ્રોવાનું તે હોય છે. અને ધાત્વનશક્તિના માત્ર સ્વરૂપ પ્રયસથી જ પચી નહ પુરતું પોષણ આપી શકે છે. વળી તે સ્વાદમા પણ એટું મધુર સ્વાદિષ્ટ હવેત્ત્વપ્રદ તથા ક્ષારવત્ત્વના વધારા પ્રમાણથી મિશ્ર થયેલું હોય છે કે બાળકો તેને સ્વાભાવિક રીતેજ ચાહે છે. જૂળ લાગે ત્યારે તેને પ્રાપ્ત કરવા માટે રહે છે. અને પ્રતિકુલ તેની આકાંક્ષાપૂર્વક બન્યાજ રહે છે. પણ તેમાંથી દરજ્ઞા કે ચક્તિ થતા નથી. વળી તે બ્યારે ભેદબે ત્યારે તદન તાત્ત્વ, જ્યે તે સ્થળમાં બધા વાત્સર્વિકાવશ્યું માતા મધુ કુપાથી નિષ્કાસન હોય ત્યાં સદૃશ મળી શકે તેવું, સરળતાથી અને ત્યાં લઈ જઈ શકાય તેવું કે એને માટે આની બૌદ્ધિક માર્ગ જોઈ સંજ્ઞકતાના સાધનની પણ જરૂર નથી પડતી તેવું, “Untouched by hand” કાઢના પણ હસ્ત કે કુખાદિના તેમજ બહારના વાયુના પણ સ્પર્શ વગરનું, સુરક્ષિત, નિરંતર તાત્ત્વર અને સુખથી થી ચકાય તેવી રીતે માતાના પયોધર યુગલ રૂપી “feeding bottle” અમૃત કુપીએમા ભરી રાખેલું, કુદરતનું અતિ પ્રેમપૂર્ણ પિપૂષ છે. કુદરતે પોતાના અતિ વહાલા અમૃતપુત્રોને પોષવા માટે કેટલી બધી હરિષ, ચાતુર્યપૂર્વક અને બળજ પ્રકારની યોજના કરેલ છે કે તેના અગ્રાધ પ્રેમ અને અપ્રતિમ વાત્સલ્ય વિના કું આવી રચનાને કદી સંભવ હોઈ શકે ખરો કે સ્તન યુગલની આવી રચના વિના, બાળકોની બધી જરૂરીઆતો, બીજા કઈ યોજનાદ્વારા પરિપૂર્ણ થઈ શકવાનો સંભવ છે કે પણ માતાના સ્તન યુગલો, આવી બધી જરૂરીયાતો કોઈપણ ભતની અગ્યણ વિના યથાધોમ્ય રીતે સદૃશ પુરી પાડે છે. સરીરના અન્ય સ્થાનમાંથી જોઈતા રસને પોતાના સ્તનની ટીટીઓ નીચેની રસપાત્રીઓદ્વારા એકત્ર કરે છે. અને તેને સરીરના અન્ય જાંઠ રૂપી મધુર કુપામાંથી વાટે બાળકના પોષણ માટે યથા સમયે વર્ગીકે છે. (જીએસ મિચ વ. ૧૦)

ટીટીક સ્ત્રીઓના પયોધર યુગલો, આવા પ્રકારનું ઉત્તમ પદ પણ સાચા પ્રમાણમાં પેદા કરી બધીથી શકે છે બ્યારે ટીટીક સ્ત્રીઓની એવા મધુર રસને ઉત્પાદન કરવાની શક્તિ, અમુક પ્રમાણમા ન્યૂન કે માત્રીવાળી હોય છે. સ્ત્રીઓના સરીરસ્થ રક્તમા પણ, પુરુષના રક્ત કરતાં કેટલેક અંશે ફેરફાર હોય છે. કારણ સ્ત્રીનાં રક્તમાં અને રક્તમાં બાળકને પોષણ આપનાર તત્ત્વમાં “આલ્બ્યુમીન” નામનું તત્ત્વ પુરુષ કરતાં અધિક પ્રમાણમાં હોય છે. અને એમ સોંદરીર વધારે આરોગ્ય પુષ્ટ અને તંદુરસ્ત તેમ તેવા સરીરમા આ જ વધારે પ્રમાણમાં પેદા થાય છે અને પરિણામે આવી સ્ત્રીઓ, પોતાના બાળકોને વધારે રૂપ પુષ્ટ અને બળવાન બનાવી શકે તેવું પ્રવાહી સ્તનપાન કરતી શકે છે પરિણામે આવા બાળકો ગર્ભમાંથી બહાર આવ્યા પછી, થોડાજ સમયમાં પરિપૂર્ણ પોષણ પામી, એકદમ સવૃદ્ધ અને રૂપ પુષ્ટ થઈ, જર્ણિયન્દરી જગતની માર્ક શીપ્રવાયીક વૃદ્ધિ પામવા લાગે છે.

સ્તન યુગલની રચના—સીવર્વના સ્તન યુગલની રચનામાં રક્ત-ગીએ મોટા ભાગ ભળે છે. યુવાવસ્થાના આવશન સાથે આ સ્તનપાનની અંદરની રક્ત-ગીએ મોટીમોટી આકરસની માર્ક પોષાવા તાગી પુષ્ટ અને સંજ્ઞક થવા લાગે છે. જર્ણ કુવાવસ્થામાં તેઓ વધાનદ્વીકી સંપૂર્ણ રુપપુષ્ટ મેળ ખરાવાદાર

શ્રી-સૌન્દર્ય અને તેનો ઉદ્દેશ.

ચિત્ર નં ૮ મધુર વાચકતા નયનો

ચિત્ર નં ૭ રમ્યભાવ મુક્તા મુખ

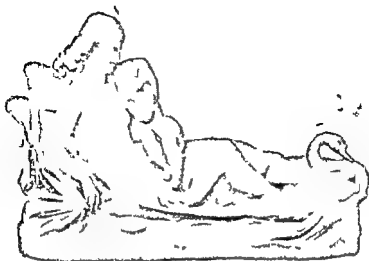

ચિત્ર નં ૧૦ સુદર મીના

ચિત્ર નં ૯ મુદર નાસિકા તથા મીલા

ચિત્ર નં ૧૦ A

અદ્યાશ્રય પ્રગયિનસ્તનવાપયન્તો થયાસ્તદ્વરજસા મનિના ભવતિ ॥

પ્રેમામૃત-પાન.

મયમૃતિ

— ૦ —

એકદમ-ગીરિના સુદ્ધ સૂગંધી, અમૃત-રસ આ શાને કરે ?
 મધુર સુરવાદિ દિવ્ય રસાપન અમૃત-રસની છેરો કરે,
 જીવને પોષક, તોષક તનુજી અમૃત-રસ આ ક્યાથી કરે ?
 પરમ પિતાની હરદ્વામૃતની, મધુર કૃપા આ મ્યાથી કરે ? ? ?
 પત્રોધર યુગલે પાન પીધુવનું મધુર રમાપન જીવન શું ॥
 માતૃ-હૃદયની પ્રેમામૃતનું મધુર કૃપામૃત પાન જીવન ॥

ચિત્ર નં ૧૧ રતનવાદિનીઓ

અવર્ણનીય કથનાના સ્ત્રોતો, આ જોઈ સ્વાનંદના પાલનના આવેલા છે, એવું અણસરે પ્રવક્તા જાન કરાવે છે. આ વર્ણના એક સ્તંભ પ્રવેશમાર્ગ આટલી બધી બંધ કરવા અને સૌન્દર્ય સરેલ છે. તો પછી તેના સમગ્ર અણસરે પૂર્ણ કરીને અને, અન્યથા આત્માના સંબંધમાં તો શું કહેવું ? સુલિપી દિગ પ્રસારી રૂપ દિવ્ય દેવીઓ, સ્નેહ અને સૌન્દર્યની મધુર મૂર્તિઓ, પ્રેમની પ્રસારીરૂપ દેવકાંતો જાળાએ, દિવ્ય મધુર અને મનોહર કથાના મંદીરોની સાક્ષાત્ મૂર્તિઓ, વાતચત્ત રસની પૂર્ણ સ્નેહ કલ્પો કે સ્નેહના સરોવરો, મુખ સૌભાગ્ય અને સ્વર્ગની મુંદરીઓ, એ કહો તે સર્વે મુખ કપવા આપવા થોડું સસારની આ દિવ્ય દેવગિતાઓ તો સીમોળ છે' સ્નેહ, સૌન્દર્ય, કાળ, શક્તિ, આસા અધ્યાત્મરસિ આદિના 'આમાર રૂપ એ મુંદરીઓ, પ્રમુખે સુલેખ શુભધામના સાક્ષાત્ મંદીરો છે' માત્ર તેઓના દિગ સ્વરૂપને સમજવાનું કે કપાસવાનું આપણામાં સાધન કે દેવતા મેળવે

મુંદરે જનતા, હાસિયુક્ત, નાથ, કામદેવનાં આપક વિધુત પ્રવાહને દુરથીજ આકર્ષણ કરનાર, વિદ્યુત જોલ સમાન, પૂરવારો મુંદર અને સ્તનકથાન યુક્ત "દગ્ધ સ્તન મુખ્ય" એ સીમલિપ્ત એક અનુપમ આભરણ છે. હૃદયીય બાધામાં આવ્યા સ્તનોને 'Mittan of love' પ્રેમપીરિના જનતા સિખર કહેવામાં આવે છે અને ખરેખર છે. પણ તેમજ એ સીમો આસ સ્તનવાળી હોય છે, તેમજ આ જાળતમા ખીલ દુવલિપ્તિ કરતા વિરોધના પ્રસારવી દોષાને લીધે જન સંબંધમાં આસ પસંદ કરવા થોડા મજબૂત થોડા થોડા છે. તેઓની પસંદગી પણ જલદીથી માથ છે અનેક પુરોષો પોતાની ખિનિયા સ્તનયુગ્મ, બસબસ ખીલેલ નેવાની તન અસિ જાળાયુક્ત હોય છે. એટલું જ નહિ પણ તેથી રીતે ખીલવવાને મટિ અનેક મધ્યસ્થ કરતા પણ નેવામાં આવે છે. પુરાન કથાઓ પણ પોતાના આ અવધોને અનેક રીતે સુરક્ષિત સદૃશ અને મુંદર દેખાવ તેવા રાખવા મટિ વજ્ર આભરણ અને કલુષી આસિ તેમજ અનેક ઔષધપ્રયોગોદ્દાશ પણ પ્રયત્ન કરે છે. સ્તનમકાશ અને સ્તન્ય વસ્ત્રો થોડા રીતે ધારણ રક્ષણ અને સંવર્ધન, એ શુભાર્થે તો એક મુખ્ય વિષય મણાય છે. કારણ મુંદર સ્તનોથી ઠાઉ પણ સી અનેક શુભ આર્થિક અને છે પણ એ ગુણી કે સીમ્યા સ્તનયુગ્મ, વર્ધન અપૂર્ણ વધાર્થ રીતે નહિ ખીલેલા, વર્ધન બોલેલી કાલતમા કે નિર્જન, અવનત અને શિથિલ, સપાટ છાવી સરખા હોય છે, તેથી સીમો મુંદરી મણુવા થોડા તો નજ કદી સમજ આવી સીમો પાસેથી પુરોષો નિરાશ થઈ જાય છે. તેમ ઠાઉનતાનું વિદર્ભ યત્ન હોય નહિ, અથવા ખાસ અવરંધક જાળતમા આપી રહી જતી હોય એવો અનુભવ કરી, એકદમ પાછા ફરે છે નાક નિવાળા મુખને એમ કદી પણ મુંદર ગણી સમજવન નહિ, તે પ્રમાણે બેઠેલા અપૂર્ણ રક્ષકીય અને શિથિલ સ્તનયુગ્મ સીમ્યા સંબંધમાં પણ સમજવું સર્વે તેવા શુભાર્થ અન્ય અંગોથી તે સમજ થયેલ હોય, પણ મુંદર જનતા અને સસપૂર્ણ સ્તન વિના, તે બધા શુભાર્થ વર્ધન નિષ્ફળ, અનાર્થક, અને કીમ જાણાય છે પણ મુંદર સ્તનયુક્ત યુવતિ, મલમલની એક સાદી સાદી પણ વધારે થોડક, આર્થિક તેમજ નવોને પ્રેમામૃતથી વસ્ત્ર કરનાર નિવડે છે. મુંદરે પોતાની સર્વ કથાથી સર્વ પ્રકારનું આકર્ષણ, શોભ, સૌન્દર્ય અને સ્વચ્છ આ એક નાના સોપાન જાણીતા જલ અસિ સદાકાલ સ્વાસ્થ્ય એવો તેજ આપવર્ધન રીતે થયેલ છે, કે તેની દુલ્હના સમગ્ર વિચિત્રા આદિરહો પણ કદી કરી રહે તેમ નથી એક મામકાની સામાન્ય ગોરી પણ મુંદર અને જનતા સ્તન યુગ્મોથી સૌખ્યામશાય થયેલ હોય, તો સ્તનકીન રાખતી રાણી કરતા પણ તે જનાર ફરતે અંગેખાઈ કરતા થોડા છે. જનાર ફરતે તે એમ છે પણ એક મુંદર અને મધુર પુરવી પણ સ્તનકીન જાણીયુક્ત હોવાથી એક નવીન પ્રકારની ખાતીરાની અણાય છે.

દોરા, આ સ્તન પ્રદેશને કાઢી અલગથી શીને પાસે કરી દેખાવ કરે છે કે બધી અનેક પ્રકારે પુરૂષ વર્ગને આકર્ષે, મોઢક, કામોત્તેજ અને સુદર તથા રંગ લાગે માત્ર સુવર્ણ, કાપાસી કે જાડાવસ્ત્રોએ પદોએ જાણીને અદર આવી સ્વાભાવિક રૂપિત સ્તનનાં સુદર દેખાડવાની હોય છે, તેમ નથી સુવર્ણ સિધ્ધા મેના પહેરવેશની અદર પણ સેંકેટે સ્તન આગળ લાવે સ્વપ્રકારે સ્વાભાવિક રીતે અવરોધ લેવામાં આવે છે પણ એમાં ફરકનો એ મહાન અને ગુરુ આસપાસ સમાયેલો છે તેથી તેઓની તદ્દન અજ્ઞાત રહે ॥ પ્રેમોદીપન, આર્થલેસ, સદ્ગત, ચોખ્ખા પરિશીલનમાં સદાસત્ તેમજ સુવર્ણ પ્રસન્નમાં શોભા અધારણ અને આનંદમાંના યથાર્થ પાલન રસમ અને પોષણના પરમ પાયારૂપ, આ સ્તનપુલકની દ્વિધ રચનામાં તેમજ તેની આકૃતિ, રંગ, પ્રમાણ, વજન સ્થાન, સપ્ત અને મોજના આદિ ઉદ્દેશોની પૂર્તિ કરાવવા માટે પ્રકાશ નવામાં આવેલ આ સ્તન યુગલો માટે પરમપુષ્પાણુ પ્રભુનો આપણે એટલો આભાર માનીએ તેટલો જોઈ ॥

૧૧ ઉદર પ્રદેશ—સુદર નાભી અને એક નરણુ સપાટ ફર ઉદર—ત્રીજોના ધરીની શોભામાં અત્યંત વધારો કરે છે અતિવિશાળ આમળ પડતું, બહુ જ વધેલું કે આરવાડલ જેવું આમળ લાગી પડતું પેટ જોઈ ભતિને કહી પણ શોભા આપતું નથી ઉલટું એટલે અતિસૂચ બેગન, ટાંચના વસ્ત્ર અને કાંપુ દેખાય છે. તેમ જ પેટમાં બે ત્રણ વાટ પડતા હોય તેવું ગાંઠા જેવું પેટ પણ તદ્દન બેઠક ચલુચ ॥

પણ સુદર રમ્ય અને અસાધ્યપુરુષ લલનાઓના ઉદર, હમેશા ફર, સ્વલ્પ, કાંઈ પણ ભડની અસાધ્ય ધારણી વજનના, સુનિયંત્રિત હોવા જોઈએ સસ્ત્ર સાદિલભા ફરોદરી સુવર્ણમાં વજાણ સર્વ સ્થળે એવામાં આવે છે તેમ જરૂર સ્વાભાવિક સૌન્દર્યમાં ચલુચ થાય છે

પુરોષોના ઉદરના સમયમાં પણ ઉપર પ્રમાણે સમજાવતું છે એમો જરૂરના કસ્ટમમાં અલગ નિયમિત વ્યાયામ સેવી હોય છે, તેમના ઉદર ધણી સ્વલ્પ અને ઘણી રહિત, પેટલા અને સપાટ હોય છે કહી પણ હાડીના ભાગથી આમળ વધેલા ઉદર, સોભા આપતા નથી આરવાડી અને અનેક પ્રકારના મિષ્ટ અને પુષ્ટ થેલા મસાલાતુ અતિ પ્રમાણમાં સેવન કરી હાડીવારી અને માંસમાં શોભા થતી આરવાડી તેમજ કાંઈ પણ પ્રમાણની કસ્ટમમાં કહી પણ ઉદર નહિ કરનાર લોક વેલવસાળે સેડીવાળે અને આરવાડીઓના પેટ અતિ વધી જાય, અરબોવાળા ધણ, આમળ જોવાની માફક રૂપથી આવે છે અને તેથી તે લણી કસ્ટમ અને બેગન લાગે છે એટલું જ નહિ પણ પરિણામે આવા જુદરો પેટના સેવોથી જુની થાય છે તેઓની વીર્યશક્તિ પ્રબળ શક્તિ, જનને દ્રિષ્ટિમાં અવલોકી શક્તિ બળ અને સ્વભાવિત તથા પ્રદીપિતા સ્ત્રી થાય છે જનને દ્રિષ્ટિ કહી અને સિધ્ધિ થયે નય છે તેઓ વધારે વજન થતી રાત્રી નથી જલદીથી હારી નય છે, રોડી સાતા પણ નથી તેમ કાંઈ પણ ભડતું ભારી કાંઈ લાગે વજન કરી શકતા નથી પરિણામે નિર્જન પ્રભાને જાન આપી જુની થાય છે રહિતોના પ્રસન્નમાં સ્વલ્પ કાંઈમાં નિસ્તબ્ધ બની જાય દીક્ષા પ્રદી ભવ છે ઉદરપ્રદેશની અતિરૂપિના આ ભાગ અનિષ્ટ પરિણામે છે

૧૨ પાતળી કમર—એ સ્ત્રી ભવિતુ તેમજ પુરૂષ ભવિતુ પણ એક સુદર અને યમ લક્ષણ છે 'પતળી કમર'ના કારી સમ કહીવાળા પુરૂષ તેમજ સ્ત્રીઓની, સાદિલભા સર્વ પ્રસન્ન કરામાં આવે છે તે સ્વાર્થ છે પણ એમો જાનવાનને અતિવેગ કરવામાં, ભારી પુષ્ટિમાત્ર જોવાને અતિ પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરનારા, જાનવાનના મોજોડાને અતિ માત્ર આપવામાં હોય છે, તેઓના ઉદરના ભાગ હમેશાં એટલે વિશાળ અને અતિ આમળ પડતી રીતે વધી જાય છે અને પરિણામે કદિ પણ સ્વલ્પ દેખાય છે એ જલ્દી મારાન દેખાય છે

મારવાડી સ્ત્રીઓ અને પુરૂષોના ઉદર ને દિ પ્રદેશના આ ભાગ અધારી ઉપર જાનવાનના પ્રસન્ન પુરાવો આવે છે તેઓને એ ભાગ કહી જાય તેમજ સામાન્ય અને કસ્ટમો દેખાય છે ૫૫ જે સ્ત્રીઓની કમર પાતળી અને જાનવાન અને નિર્જન પ્રદેશ લગભગ ૨ વિશાળ અને પુષ્ટ હોય છે, તેઓને સૌન્દર્ય કાંઈ અજાણ પ્રકારે મોઢક સ્વલ્પ પાતળું કરે છે, અને જ્યારે પાતળી કમર, રાત્રીના સર્વોચ્ચ જોઈ કારવાનને

દોષ્યં તોષ્યધુ વધારે મોઢક આર્થક અને રસાળ બન્યા છે. રસીક કુમારીઓના શરીર અને ખાસ કરી સ્તરીના પ્રમાણમાં ઘટતે પાદાદિ અવયવો બિલકુલ પાતળા અને રસહીન બન્યા છે અને તે કેટલાક દરખા દેખાય છે તેવું બારીક અવલોકન કરનારને ઘણી વખત પ્રત્યક્ષ દર્શન થયું હશે. વળી આવી સ્ત્રીઓ કુર્બાન દુશ્નિ જિ સત્ત્વ અને મળદીન તથા દાસ અને એવા બીજા રસોના બોલ મઠ પડવાના બહુજ સ્વભવ હોય છે પણ તેઓના ઘટ્ટ પાદાદિ અવયવો ભરેલા ને વિસાળ થોથ પ્રમાણમાં માસ યેરીઓની રક્તિવાળા, હાથપમના તળીયા તથા પોયા બરાવાદાર રસાળ અને અગ્રુતી આદિની પણ બરાવાદાર સ્થિતિવાળા હોય છે, તેઓ વિશેષ આરોગ્ય, દીર્ઘજીવી, બોમ વૈભવના અભિલાષી, શુભારપ્રિય તદુરુતી અને ખુબસુરતી સાથે સિદ્ધિલાથી કારપૂર, આર્થક અને રમક હાથે છે અને પરિણામે તેવાજ અવયવોવાળી પ્રભને પેલા કરવામાં કારણભૂત બને છે. સુંદર ભરેલા સાથળ, મૂળ તરફથી વિસાળ, ને મુઠક તરફ આવતા ધીરે ધીરે પાતળા-ટૅપરનિ થતા બતા હોય તેવા બરાવાદાર, અને ઠંઠાએજ મુઠકનો પ્રદેશ, પૂર્ણ બરાવાદાર વિસાળ પમની પીડોના માસજ પ્રદેશ, ભરેલા પમના કાંઠા અને માસ અંધીઓ, થોથ પ્રમાણમાં બરાવાદાર પમના તળીયા તથા આગળનો પ્રદેશ, આ બધા લક્ષણો એ આદરજ સુંદર રમક તથા જીવનીય અને જુદાજુદા સાધનસધન ગુણધર્મગુણ ઈત્યાદિ લક્ષણો છે.

સમગ્ર રીતે જોતા સ્ત્રી અને પુરુષના સમગ્ર અવયવોની અદર સર્વત્ર ઉપર પ્રમાણે સામ્યતા કે વિરુધ્ધતા સુંદરતા કે ખેડાળપણ, બ્યવસ્થિતતા અર્થેજ અબ્યવસ્થિતતા સમાયેજ હોય છે માત્ર સંશોધિ રીતે તેની વિવેચના કરી પરીક્ષા કરતાં અને અવલોકતાં શીખવાળી, તેજા તેવું અવલોકન કર્યું પછી પેલાને માટે વધારે વસ્તુની પસંદગી કરતા શીખવાળીજ આપણને સસારમાં ખાસ આત્મ છે આ વિષય સંબંધી જ્ઞાન સ્ત્રી પુરુષના બંને વર્ગને માટે અત્યંત આવશ્યક છે અને તેથી અને તેવું આશય જાણુ વિરુદ્ધતપણે વિવેચન કરવાની જરૂર બન્યા છે. આપણ સુધી આપણે માત્ર સ્ત્રીવર્ગના શારિરીક અગત્યત્વના સૌન્દર્યગુણ વર્ણન કરેલ છે પણ શારિરીક અગત્યત્વના સૌન્દર્યની માતૃતિક પરીક્ષાની માફક જાનસિક નૌનર્થ અને રમકતાની પણ પરીક્ષા કરવાની એક જરૂર અને પ્રત્યક્ષ ખક્ષિત છે, કે એના ઉપર મનુષ્યના સુખદુઃખ, આકૃતિ, કદ, પ્રમાણ, વાન, સૌન્દર્ય, સ્વરૂપ, રમકતા, બાળીય અને જીવન, મરણ આદિના અનેક પ્રયોગો મુખ્યપણે આધાર રહેલો છે તેનો પણ આપણે વિચાર કરવાની જરૂર છે સ્ત્રી વર્ગના સ્તરીની ચોળના અને તેની અદરજ સૌન્દર્ય, કાઠ માત્ર પુરુષ વર્ગને ખાસ મોઢક આર્થક અને ઉત્તમ બની તેઓને પ્રેમપાશમાં સંપાદવવા માટે કે તેઓને વશીભૂત કરી માત્ર કામવાસનાને સતુષ્ટ કરવા ખાતર ચોળવામાં આવેલ તથી પણ કુદરતના પ્રત્યેક કાર્ય રચના અને ચોળનામાં જે પ્રમાણે અનેક ઉદેશો એક સાથે ચોળવેલા હોય છે, તેજ પ્રમાણ આ સ્ત્રીઓની ચોળના માટે પણ સમજવું.

કુદરતે સ્ત્રીઓના શરીર વિશેષ મોઢક, સૌન્દર્ય ગુણ આર્થક અને રમક, સ્વાભાવિક રીતેજ બનાવ્યા છે ખરા પણ કુદરતે આ બધા પ્રયોગોની સાથે સાથે બીજા પણ અનેક ચોળનાઓ કરેલ છે.

માનસિક નૌનર્થના અગ્રો અને તેની પરિક્ષા.

૧૭ જાણ સાસારિક-લાગણીઓ કે વૃત્તિઓનું નૌનર્થ અને આગવચડા—પ્રેમથી પ્રભવી ઉત્પત્તિ થયા પછી પૂર્ણ વાસુલ્ય સ્નેહના ભાવથી તેઓણ પાવન થાય, તેઓના રક્ષણ માટે આત્મ-મુખ્ય કોશવૈભવ કે આશ્રમમિલકોના ભગ કરી, આત્મસુખ કે સમવહની અવગણના કરી બાળજીવનની રક્ષા પોષણ અને વચાઈ સરદિ આદેના સર્વ ઉપાયોથી વિદા કરે હાત્કલ્ય સ્નેહના નિહાજ માટે સર્વ પ્રકારના મધુર ઉપચારો, શુદ્ધ બ્યવસ્થાની ઉત્તમ સારણ સલાળ અને સોષા બલવવા માટે શુદ્ધ નિવાસેષ્ઠા તરફનો પ્રબળ અવરોધ રાખે, સમજ, સ્નેહી કંટુબ, બલિ, આદિનાં મુખ્યમદ અને સ્તિગ્વ સંબંધી બનેા સાધના બ્યદવારમાં સુંદર અને મધુર લાગણીઓને પોષવા માટે સુંદર સમજાવણ અવગણ પ્રબળ મેત્રો અને બધી સાસારિક શુદ્ધ લાગણીઓ સુદા મધુર અને રમક સ્વભાવિન હોયેલા માટે બળથી રાખવા માટે તાપતા-અણવા આદિ વૃત્તિઓ, જેને મશકનિહાની લાગણી શુદ્ધસાસારિક લાગણીઓ કહેવામાં આવે છે તે સર્વની

વચન ધોરણ અને પ્રધાન અથવા પુણ્ય કાવચ સંભાળી રાખે એ સીવર્ચને ખાસ નિર્ણય છે. આને અર્થ એટલે કે સીવર્ચના મસ્તકના એ જાગમાં આ રત્નિઓનાં સ્થાનો આવેલાં છે, તે તે સ્થાનો ખાસ પ્રતિષ્ઠામાં રાખ્યાં એટલે અને તે સ્થાનો તેઓનાં માથાના પાછળના જાગમાં છે, કે એ સ્થાનને સીવે પોતાના વાળના અંતર્યામી હંમેશાં ટાંકેલાં અને સુરક્ષિત રાખે છે. એટલું જ નહિ પણ તે સ્થાનને ભલે, કેમ કે તે ઉપરથી દેવ કે દેવીનું દીવ્ય મંદીર હોય નહિ તેનાં આકૃષ્ટ, સર્વ પ્રકારના સુગંધિત પુષ્પપુષ્પો વેળી અને કેર, કેવડા, અન્ના, કુલાન, મોમરા આદિ સુગંધી પદાર્થો અને પુષ્પ-પુષ્પોથી તેમજ સોના રૂપાના કે હીરા માણેલાં ચાક અને એવા અન્ય આભરણોથી હંમેશાં સુશોભિત રમ્ય અને સજ્જારેણીય રાખે છે. આ સ્વાભાવિક ક્રિયા આપણને કુતરી ભાષામાં એ રસાવે છે કે સીવર્ચ માથની ઉપરથી દેવીઓ વિશ્વમાં એ કેળવણી હોય તો તે માત્ર મૂર્ખા અથવા "મહાસાધ્વિકા લામ્બુકો" નોમ સમજ છે. સ્નેહ અને સૌન્દર્યની દેવીઓની આશાધ્ય દિવ્ય રત્નિઓ ત્યાં જોવાય છે. જ્યંત્રણ, જ્યંત્રજનની, પામ કંચાલકારિણી, દેવીઓનાં નિવાસ સ્થાનો આજ સ્થળમાં છે, આટલા માટે સીવર્ચમાં નીચે જણાવેલા માનસિક ગુણો કે જ્ઞાનગુણો વિશેષ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોવાની ખાસ નિશ્ચય છે.

૮. પૂર્ણ શ્રેયમાન, જેમાં સ્વાસ્થ્ય સંતોષ સક્રિય અને પ્રમત્તન સક્રિય, સંપૂર્ણપણે ખાલેલાં પ્રમત્તન ક્રિયાના અવધાનો-જેમાં કામસંતોષકારકરૂપો, યોનિ, બહીરાંત્ર, કંદિ, સ્તન, આદિ અવધાનો સમાવેશ થાય છે તે અને સદ્ગતિ મિલે.

૯. વિશુદ્ધ હાથપદ સ્નેહ જેમાં સીવરૂપના પરસ્પરના સમય ધર્મેણ સમાવેશ થઈ જાય છે.

૧૦. પૂર્ણ વાંસસ્થ સ્નેહ જેમાં અપરોક્ષરૂપના પાવન, પેશન, રક્ષણ, સિદ્ધિ અને વર્ધન આદિની સર્વ ક્રિયાઓના સમાવેશ થાય છે.

૧૧. પ્રબળ મૃદુનિવાસેષા જેમાં મૃદુન્યવસ્થા, સ્નેહ, સાચવણી આદિના સમાવેશ થાય છે.

૧૨. પૂર્ણ મૈત્રીભાવ-જેમાં સર્વ કુટુંબ નાતિ ભત્રિયા ધર્મો અને સમાજિક મર્મભાવોના સમાવેશ થાય છે તે.

૧૩. આ બધા સંબંધોને સમાવતું સંભાળવાની તત્પરતાવશુવા અથવા ક્રિયારતા આ બધા સંસારિક ગુણો એ સંસારમાં સ્થિતિનું સર્વસ્થ છે.

૧૮. ઉત્કૃષ્ટ રત્નિઓનું સૌન્દર્ય અને ઉચ્ચતા નં. ૧૪ સાવધતા, ૧૫ વચાસિદ્ધા ૧૧ સ્વમાન અને ૧૭ પ્રેમ-જે આ રત્નિઓના સમાવેશ અ સમૂહમાં થાય છે. આ ચારે રત્નિઓ સી ભત્રિયા વિશેષ અંશે હોવાની નિશ્ચય છે. કારણ માનસિક સૌન્દર્યમાં આ સર્વ જ્ઞાનગુણોના સમાવેશ થવા એટલે.

૧૪. સાવધતા-પોતાના બાળકની સલામત સંરક્ષા, પરસ્પરના સ્વાસ્થ્ય, સ્ત્રીચર, કપડાં, વસ્ત્ર, ફાગીના અને પોતાના સંસ્કાર તથા ખાસ કરી સીવળી સંસ્કાર, તેમજ સ્વમાન, યશ, કીર્તિ, નીતિ, ધર્મ, આદિની પણ સંરક્ષાને માટે આ રત્નિની ખાસ નિશ્ચય છે.

૧૫. વચાસિદ્ધા-માનસ, પ્રતિષ્ઠા, વચ, જાગર, સારી વાતના કે કીર્તિ, કુટુંબ, સમા, સ્નેહ, આદિમાં સારી કીર્તિ મેળવી અમરવ જણાવાની રત્નિ, સમગ્ર સીવર્ચની અંદર અતિ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે. હવે પ્રતિષ્ઠાની માગપૂર્વ, જાનપાનના મેળવણીના પ્રસંગે, નિગદ્ય વાતના વખતે સુદર વર્ણન અને આભરણોનું પ્રાપ્ત, હસિતીવન વચ પદો કે હવે વળતા જમણે, ક્યારે સોજાનેનાં મેળાવડાના આ બધાં કાર્યોની અંદર એ પુષ્પીરૂપે હંસા સ્વરૂપે ભેદ્ય, તે આપણને મધ્યમ માત્રમ સંસ્કાર કે યશ અને માન પ્રદાનકારી હીરા અને પ્રબળ ઉચ્ચતાની સંકુલિ, એ બધાં કાર્યોની પાછળ સુપ્રકાશી પુષ્પી રીતે કાર્ય કરી રહે છે.

૧૬. સ્વમાન-સામાન્ય રીતે સીવર્ચના માથાં હોય છે. આસ્વાસ્થ્યમા ખાસ વિગતની આસિદ્ધામાં રહેવાથી

પુણ્યસ્થામાં પતિને આધિન રહી વર્તવાથી, તેમજ સાસુ, વહુ સંસાર, કેવલ, જેઠ, આદિની આશિષતા, અને આજ્ઞાને વસ રહી વર્તવાથી, સ્ત્રીભતિની અંદર વર્તવાથી, આ વૃત્તિની ન્યૂનતા હવેલી આવી છે, અને તેનો ઉત્કર્ષ કરનાર બહુલ યોગ્યો છે. એક સ્ત્રીઓમાં ખાસ કરી ત્રીજા સ્વમાનની હામણી હોવાની ખાસ જરૂર નથી, કારણ કે તેણી કલ્પે મેટિ બાથે લાગણી દર્શાવવાનું, બીજાના સુખ, શોખ, વેશવ અને સગવડ મટે આત્મલેખ આપવાનું, સ્નેહને વસ વધ પોતાને ભૂરી જઈ પાણે સર્વસ્વ સમર્પણ કરવાનું, સ પૂર્ણ અંશે સ્નેહ સોજન્ય અને ક્ષણની પરમ ઉદાર વૃત્તિના ઉપશોગમાં, સ્વાર્થને ધણે અંશે દબાવી રાખી, મુખ્ય અંશે આત્મલેખ આપવાનું જ છે. એટલે, સ્વમાનની વૃત્તિ જેમ સામાન્ય હોય તેમ તે એક સુલુ રૂપ જણાય અને ગણવા યોગ્ય છે એમાં તો નુપી, છતાં જ્યાં સત્ય ન્યાય નીતિ ધર્મ શીલ અને વિચાર સ્વાતંત્ર્ય આદિના પ્રયોગ ઉપસ્થિત થાય તેવાં પ્રસંગોમાં સ્વમાન ધૈર્ય અને આત્મનિષ્ઠાને ગળી રહી પોતાનું સ્વમાન નયવવા ભેટી તો એ વૃત્તિ તેઓમાં પ્રમળ હોવાની ભેજ છે, કે ભેજી તે પોતાના આત્મ ભાવોને ઉત્તરવણે ભળવી અને સંરક્ષી થઈ. ખાસ કરી આવા અમીરી સુલે સ્વમાનવાળી સત્ય પુત્રીઓ અને અમલદાર વર્ગની સ્ત્રીઓમાં હોવાની ખાસ જરૂર છે. સામાન્ય સ્ત્રી વર્ગની અંદર એ સુલે સામાન્ય રૂપે લુપ્ત રહે તો હરકત નથી.

૧૭. દંદતા અથવા ધૈર્ય—જે એક ઉત્તમ ગુણો સુલુ છે. પણ તે, કાલ ધર્મ સંસુત રીતે સ્ત્રીઓમાં હોવાની ખાસ જરૂર છે.

જ્યારે ઉપરોક્ત વૃત્તિઓની અતિ પ્રભવતાથી સ્ત્રી વર્ગને તેમજ તેઓના કાલ પુરુષવર્ગને તેમજ જન સમાજને પણ ઘણું સહન કરવું પડે છે અને હવેલા તેનાં અનિષ્ઠ ચરિત્રાઓનાં કલ્પા ફળ થાપવા પડે છે. આવા કાલો જ્યાં પ્રભળપણે પ્રવર્તે રહેલા હોય છે ત્યાં તેઓના મુખ મુક્ત પરના કાલો પણ તેલતા સ્પષ્ટ હોય છે.

૧૮. નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓનું સૌન્દર્ય—૧૮ ધર્મચરિત, વડિલો પ્રત્યે માન, શ્રદ્ધા, દુઃખ અધ્યાત્મરતિ, આધ્યર્થપ્રિયતા, ૨૦ આરામ, ૨૧ આત્મનિષ્ઠા અને ૨૨ કલા કર્મ જે પંચોપકાર-વૃત્તિ આદિ વૃત્તિઓનો સમાવેશ, નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓમાં થાય છે.

સ્ત્રી ભતિની અંદર આ વૃત્તિઓ પ્રભળ પ્રમાણમાં ખીલેલી હોય છે, અને તેઓનાં મરતો કોઈકા મટે (કોરોનલ સીટ્યનમાં) સિરસ્થાનમાં હોયતાં પુરુષ વર્ગ કરતાં ઉન્નત, ખીલેલાં અને વધારે જોગ હોય છે. સ્ત્રીઓની ધાર્મિક શ્રદ્ધા, પુરુષ વર્ગ કરતાં કદરૂપે થયેલા પ્રકારની હોય છે. તેઓની શ્રદ્ધા અલગ હોય છે. તેઓમાં માન, શ્રદ્ધા અને પૂજન કરવાની પ્રભવરતિ સ્વાભાવિક રીતે જ હોય છે. પત્રોપકાર, કલ્પ, જીવનને સદાચર્ય થવાની ધ્વજા, જે તો તેઓનું બહુલ ગુણ છે. કલા સ્નેહ અને સૌભાગ્ય તો તેઓ દેવીઓ છે. આરામ, અધ્યાત્મરતિ અને આધ્યર્થપ્રિયતાની તો તેઓ સદાશી મુલ્લિઓ છે જ્યારે તેઓની અંદરનું મુખ-આધર્થ અને સૌન્દર્ય તથા જે કદ રમ મેલક અને આકર્ષક રમવાયેલાં લેવામાં આવે છે, તે જ્યાં પ્રભળ આવી સુંદર, ભગ્ય અને ઉદાર, નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓને લીધેલ મેટિ બાથે છે, જે માનસગતતા અસ્વાસ્થ્યને સદા સમભય યેડું છે નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓની પ્રભળતાવાવા સ્ત્રી પુરુષોના મુખાર્થિય સૌન્દર્યમાં કાલ અનલ પ્રમાણ હોય છે. તેણી વહુનું કલ્પ કરતા પ્રત્યક્ષ દર્શન આપણને પૂર્ણ સંતોષ આપી શકે તેમ છે. (સુલેશ ચિત્ર નં. ૧૭)

૨૦. આચર્ય-પ્રદાયક શક્તિઓદાર પ્રાપ્ત થતું સૌન્દર્ય ૨૦ કલા હિસાબ, ૨૧ સૌન્દર્ય પ્રેમ, ૨૫ ભોલાઈ ૨૬ અનુપાસ, ૨૭ હારણ, (સંગીત નૃત્ય વાગ) આદિ વૃત્તિઓનો સમાવેશ આ સમૂહમાં થાય છે, જે સ્ત્રીવર્ગની અંદર ખાસ દેવાની જરૂર છે.

સુદર પ્રકારનાં ભરતે, શીવજી, ગુણજી, મહાવરણ, રાગરચિત્રાની મેઘવજી, પારને, શક્તિપ્રાસનાની ઉત્તમ વિદ્યા, શાન્દ્યપુરુષ બાવેલી, પરામાં સર્વત્ર પોતાના, ઉત્તમ ફરનીવર, વરે, દાગીના આદિની રંગમંડોદર અને સોનદરેપુર પદ્મદગ, ઉદાર જાગે અને કલ્પનાઓને પોષણ આપે તેવા બન્ધ દેખાવે, પેદાશી, ચિત્રે, પદ્મજી, પુષ્પો છોડે અને જોઈ જાણ વસ્તુઓના સંકલ્પ કરવાની પ્રબળ ક્ષમતા, બન્ધ અને ગાંધીયુક્ત આશીર્વાદના બાળતો બલુવાની ઘીર ઇચ્છા, જનસમુદાયની અંદર એ કાંઈ સાર, સુચોચિત, રમ્ય તેમજ લાલકારક જોવામાં આવે તેવી બાળતોતું અનુકરણ કરી, પોતાનું કરી લેવાની પ્રબળશક્તિ અને શક્તિ, ઉત્તમ પ્રકારનાં સંજીવ, નૃત્ય, ગાન, લાન, લાવમાવ આદિનું દર્શન કરવાની કે પ્રકટ કરવાની શક્તિ, સુદર ચિત્રો અને વિવિધ લગ્નદાસકવ, સુદર વસ્ત્રો અને તેની અંદરના સિન્ન મિન્ન પ્રકારનાં નવા પેઢી પસંદ કરવાની શક્તિ આદિ સર્વ કપડાં દર્શાવેલા છોડે, જીવંતિમાં ખાસ રીતે દેખાવાની ભર છે. તેઓ રચનાવધીજ એવી બાળતોને પસંદ કરે છે. કારણ તેમ લેવાથી પોતાની પ્રબળી અંદર પણ તેઓ તેવાજ સુહોને જન આપવા ચમત્કારવામાંજ સમર્થ થઈ શકે છે. તેઓને બાલકાવસ્થામાંથીજ તે તે શક્તિઓને ખીલવનાર અભ્યાસ પાઠો (લેક્ચરો) આપવાની ભર છે. સંજીવ, ચિત્ર-કળા, ભરત, શીવજી, વેતરજી, રંગમામ, ઉત્તમ પ્રકારના લાવમાવનું દર્શન, વસ્તુલ્પસકિત, આદિ અનેક સુજોને તેઓની બાલકાવસ્થામાંથીજ અનેક રીતે ખીલવી શકાય, તેવા સર્વ કપડાયા પાઠસાગ્ર અને સુધોની અંદર લેવાવાની ભર છે. ખાસ કરી જાણ સંતોષીની અધિક ઉદારક અને પ્રાવિરણુક દરેક લાવવા માટે આ બાળતો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવાની ભર છે.

વાત્સ્યાયન કામસુત્રની, અંદર સીમોએ ચોક્ક પ્રકારની કલ્પનાઓ અલ્પાસ કરવાની ખાસ ભર છે, એ ને આજ્ઞા કરે છે તે બહુ અર્થસુચક છે. જનસમાજની આર્થિક દશા સુધારવામાં તેમજ દુનિવર દલોમની વૃત્તિઓ ખીલવવામાં આ વૃત્તિઓની સીવર્ધમાં ખીલવણી કરવામાં અનેક લાભો સમાવેલા છે.

ખીલવી સોડાની અંદરના ઉલ્લેખ દ્વારા કાચા કાચા આદિ બાબોને પ્રત્યક્ષ રીતે જોવાનો તેમજ ચવાઈ
ઉપયોગ નાનદિવારો કરવા માટે કરકસરથી સીધવણું એ પણ જુદી-સંવિધાનથી છે.

આ ઉપરાંત બાળકોની અને અવસાનશીલ, અવસાન અને જુદી-સંવિધાનથી ચવાઈ ખીલવણું માટે
અનેક પ્રકારની આઈસક્રીમ વેંદનાવાઓ, દુધ-રસાવાઓ, ચિત્રનાવાઓ, રાત્રીવસ્ત્રો, હાનસ્ત્રો, કોથિને વિગેરે બનાવી
ચવાવતું કેળવણીનો યોગ્ય રીતે પ્રચાર કરવો એ બધું જુદી-સંવિધાનથી જાતિ મદદરૂપું કાર્યોને અંજારો છે.

આશા છે જુદી-સંવિધાનથી ચવાવતું ખીલવણું, સી તેમજ પુરક બને-વર્ગમાં પ્રમાણમાં
દોષ એ તરત ઇચ્છના યોગ્ય છે.

૨૨. આશ્વિન-૨૬૨૫ જુલિએસુ' સોનર્વ' નં. ૧ થી ૭. આમાં છપ્પત્રિયા, કુખા ત્રિપાસી, મિત્રેસુ
નિમ્મલ કલોચ કરકસર અને સોર્થ આદિ સાત વૃત્તિઓ છે. પ્રથમ માવડા ચવાવતું છપ્પ રક્ષણ જોવાનું અને એ
માટેના સાર્થનો પ્રયત્ન કરવાની ચોખ્ખાને પાર પાડવા માટે ઉપસાક્ષ દેવે ત્રિપાસી ચવાઈ ઉપસાક્ષો સુધીને
જરૂર છે પણ સોર્થમાં તેમાંની ત્રી ૪ વિવેકસા, ૫ નિમ્મલકર્ણ, ૬ ઉપસાક્ષ, ૭ સોર્થ, એ ચાર વૃત્તિઓ
કાચ સામાન્યરૂપે દોષ તોળતું આવી શકે તેમ છે કારણ કે તેને વૃત્તિઓને ચવાવતું બાળકોનો કે ઉપયોગ
કરવાનો તેઓને બહુ અવસર રહેતો નથી અને વચ પર્ષદરથી એ પ્રમાણે ચાલતું આવેલું દોષથી સ્વાભાવિક
રીતે તેઓમાંથી તે વૃત્તિઓ નૂન થયેલી નજાવ છે. એ કે તેઓને એ સંચોવાય રહી મુખ્ય રીતે કાર્ય કરવાનું છે,
તેના પ્રમાણમાં આ વૃત્તિઓની તેઓને બહુમતી જોઈ જરૂર પડે છે. છતાં નં. ૧ છપ્પત્રિયા નં. ૨ કુખા
નં. ૩ ત્રિપાસી નં. ૫ નિમ્મલકર્ણ આદિ વૃત્તિઓ તે તેઓમાં ચવાવતું દોષની ખાસ જરૂર છે. સુધાર આશ્વ
સુધાર બાંધતું સારી, અમુલ્ય હૃદય, ફેરફાર, મજા, અને પાવડ સંક્રિપ્ત અવવરો તથા 'પ્રજ્ઞ' અર્થે ખીલવણું
જનને ક્રિયાત્મક અવવરોની ધવાઈ આપેલ્યો, એ સર્વ પર તેના ચોખ્ખા તેમજ ચોખ્ખા કુદૃષ્ટતા તેમજ સાચી
પ્રતિભા સુખનો સર્વ પાંચો કે છપ્પ આશ્વ છે, આ સત્ત્વ ચવાવતું સમગ્ર છપ્પત્રિયાની રક્ષા માટે કૌંસો તપર
રહેવાની તેને જરૂર છે.

૨ ધોષ પાચક શક્તિ—આવધાનના આનંદો જોવાવાની શક્તિ એ તેના છપ્પત્રિયાની રક્ષાનું ખીલું
મદદરૂપું થાય છે, એટલે માટે એ વૃત્તિની ચવાઈ રક્ષા માટે સોર્થને ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

૬૬૨, ફેરફાર, હૃદય, પચેલક જનને ક્રિયાત્મક અવવરો અને પચેલક ક્રિયાત્મક અવવરોની ચવાઈ આશ્વરૂપ
એ સમગ્ર માનસિક તેમજ સારિરીક છપ્પત્રિયા અને સોનર્વનો પ્રબળ પાંચો છે, અને તેના તરફ કૌંસો પ્રબળ
ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

૬૬૨૬, તેજમઈન, પ્રાણામય, બાલમર્વતું ચવાઈથી પાલન રચીએ—પાચક તરફ, દોષ, અચક-
રોહણ, સાધકઈન, દોષમાં ખાસ, કુદૃષ્ટ, તુલકા, ચંદ્રો, રાસ, દોષ, રુદ્ધ, ચક્રીકર આદિ કરકસરો કાંઈ
એ તેમજ સોર્થને જુદા જાસ સેવવાની જરૂર છે. કારણ તેથી તેઓના સોનર્વમાં અનેક રીતે રજિ થાય છે.

સારીક સોનર્વને ચવાઈ સમ મુનિષ્ઠતાથી જળવા માટે આવી અનેક પ્રકારની કરકસરો રોગ
કરવાની છે. પાચ વર્ગની નાની કરકસરથી આરંભ કરવાની ખાસ જરૂર છે.

૧૧૧ સોર્થના સારીક જાસે સુધાર પ્રકારની બાલમર્વતું ચવાઈ રીતે કરકસરો સાવતરું એ બન્ન
જુદા મદદન કારણ છે પ્રત્યક્ષીનો સમય અને પ્રસવ વેળા, એ સોર્થને માટે એક મદદરૂપું અને આશ્વરૂપો-
કરકસરો એખમમાં નાનકો સમય છે. પ્રસવ સમયે-અર્થાથગની આસપાસના, કરકસરી અંજારો બધા અવવરો
મને તેની આસપાસની બધી આસપાસની પ્રસવક્રિયાનું અવવર મદદન અને ગંધાર પ્રાણનું કુખ સદન
પાચ સદન કરી શકે અને પ્રસવ વખતે અનુકૂળતા આપી શકે તેટલી સદનશીલતા અને રિતિરિવાજમાં પાલન
કરી શકે, તેનું જાણવા માટે તે રચનાના અવવરોને અવાગણી બાલમર્વતું, આશ્વરૂપ બન્ન તથા પ્રત્યક્ષ
કારક સાવતરું માટે પ્રતિરિત બાલમર્વની ખાસ જરૂર છે. ૧૧૧ દુષ્ટ તથા ફેરફારી અંજારો પેશીએ પણ, બન્ન

અનુષ્ઠ, વિદ્યાન અને પુણ્ય રીતે પ્રીતેલા દેવો અનુષ્ઠા દેવાની ખાસ જરૂર છે કારણ પ્રસવ પ્રમથે તે દેવ વ્યવહારના કાર્ય માટે જોઈ જોઈને પડેલા નથી. સીતુ' હૃદય અને દેહમાં તેમજ તેઓનું ઉદાર-પદ્ધતિ એમ અનુષ્ઠ અને જારી કાર્ય સંદર્ભ કરવાની જગતે યોગ્યતાવાળું દેવ તેમ તે પ્રસવ ક્રિયા વખતે વધારે અનુકૂળતાથી કાર્ય કરી, પ્રસવ વેદનાં જોઈ કરવામાં જનુન યુગ્મ જા રો સદાચરૂત જની રહે છે

હૃદય અને દેહમાંની માંસ, હાથ પગ અને ચેદ આદિની માંસ પેશીઓ તેમજ પીઠ વગેરેની માંસ પેશીઓ પણ તેમનીમ અનુષ્ઠ દેવાની ખાસ જરૂર છે. આ જમી જરૂરીવાનો વોગ્ય વ્યાયામદ્વારાનું યથાવત્ રીતે પુરી પાળી યથાચ છે. એવા માટે દરેક કન્યાએ નિતાનમમાં, પશ્ચેવ સીમે પોતાના નિવાસસ્થાનમાં અથવા તેવાન કોઈ પ્રકારની સાળામાં કાચલ વધ યોગ્ય પ્રકારની કસરતદ્વારા પોતાની પ્રાણરક્તિ અને જીવન કાર્યને દરિદ્રતા સતેજ રાખી હલતમ પ્રત્યે જનમ આપવાના અત્યંત મહત્વપૂર્ણ ઉદ્દેશોની યથાવત્ પૂર્તિ માટે એવી સર્વ શ્રમ ક્રિયાઓનું યથાયોગ્ય રીતે મેવન કરતા સિખડું જોઈએ. કારણ એમ કરવું એ મહાન પવિત્ર શારીરિક ધર્મચુકત ફરજ છે.

સી સૌંદર્યના સજામાં મસ્તકવિધા તેમજ સાધુદ્રિક સાસાનુસાર એટલું વર્ણન દેવમાં આપવું જોઈએ તેટલું અત્યંત સામાન્ય વિવેચન અને આ પ્રકરણમાં આપવામાં આવેલ છે. જુદા જુદા શુદ્ધકર્મ અને સ્વભાવના લોકોની વિવિધ પ્રકારની દૃષ્ટિથી જોતા, એને આપણે યથાગત્ય સૌંદર્યમાં ગણી શકીએ તેમ વસ્તુ અન્ય અનુષ્ઠની દૃષ્ટિમાં તદ્દન વિપરીત જાગે એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે કારણ નવા જોવાની દ્રષ્ટિ કોઈ એક મૂળ કારણ છે સુંદર મધુર અને કોમળ તથા નિસ્વાર્થ અજાણની, આધ્યાત્મિક સત્વવાળી સીતુ' શારીરિક તેમજ માનસિક સૌંદર્ય, એક તાન સ્વાર્થ જાટવડીયા અને પ્રપચી તેમજ " દકાધર્મઃ દકાકર્મ દકાદિ પરમં પદં " એમ માનવાવાળા પ્રાચીને મન તદ્દન નસ્ટુ, નિર્ભાંડ્ય અને કોઈ પણ પ્રકારના રસસ વગરનું જાગે એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે જ્યારે તેમ સુંદરીના હલતમ ગુણોની યથાવત્ પરીક્ષા, તેવાન સુંદર સ્વભાવનો અને નૈતિક તથા ધાર્મિક વિચારનો અનુષ્ઠ, અલગ માન અને આદર સહિત કરી, પૂછે છે આ દૃષ્ટિથી જોતાં આ સૌંદર્યના વિષયમાં અનેક પ્રકારના મતજોડો લોકોની જિનન જિનન રૂચિ અને વિવિધ દૃષ્ટિને આધારી છે; આવી વિવિધ દ્રષ્ટિથી જોવાયેલા વિચારોની સામાન્ય સમાલોચના જિવાને અને પ્રસવ નથી. તેમ સર્વ પ્રકારનું સર્વાંગ સૌંદર્ય કોઈ પણ એક ખાસ વ્યક્તિમાં સમ્પૂર્ણ રીતે હોય, તેનું પણ હૃદયમાં લાગ્યેલ અને છે. જુદા જુદા સ્વભાવના સી પુરોમાં જુદા જુદા પ્રકારના સુપ્ત કર્મ સ્વભાવનું વિવિધ પ્રમાણમાં સમિશ્રણ પ્રયેલું હોય છે અને તદ્દનુસાર તેઓને તે તે પ્રકારના સૌંદર્યના અસો વધારે પ્રતિકુલ અનુકૂળ અને રચિત અથવા અન્યથા જાગે છે. પણ તેવા સર્વ પ્રકારના સૌંદર્યના અસોમાં ખરું સૌંદર્ય કેટલા પ્રકારનું છે અને તેનું સ્વરૂપ કયું એ માત્ર માર્ગદર્શક સૂચના રૂપે અને દર્શાવેલ છે. સી જાતની અંદર સમાયેલ કુદરતી સૌંદર્યના અંશેને યથાવત્ સમજવામાં તેમજ સંવનન, પરિચીવન અને હલ આદિ પ્રસંગો માટે યથાયાગ્ય પદ્ધતિ કરવામાં, સી પ્રજા જનો વર્ણને આ વિષય અનેક રીતે સદાચરૂત થાય એવું ખારી અને દેવમાં તેના સૌંદર્ય કરવામાં આવેલ છે

ખાસ કરી સુંદર સુલક આયોગ્ય અને આર્થિક તથા સર્વશાસ્ત્રીય જોડ; ઉપભવે તેવા પ્રાર્થના મધુર અને દીવ્ય મંત્ર પેદા કરવાના મહાન પ્રયત્નજનની સિદ્ધિ કરવામાં આજીવનના પ્રથમ તથા પ્રકરણની સાથે આ પ્રકરણ એવી રીતે ખાસ સંબંધ ધરાવે છે, તે પ્રમાણે શ્રી પ્રભુ, આપણમાં આવનાર સંવતન, પરિશીલન અને લક્ષ્ય સંબંધની પસંદગી તેમજ, સંલેખાધર્મ અને મહાધર્મ, આદિ આ ક્રમના અત્યંત અગત્યના પ્રકરણો સાથે પણ, આ જોયા પ્રકરણનો વિષય ખાસ ધનિધ સંબંધ ધરાવે છે, એથી આ વિષય સંબંધી જરા વિસ્તૃત રીતે ચર્ચા કરવાની અર્થિ આજીવન જરૂર લાગે છે. જ્યારે આ પ્રકરણનો અત્યંત લાગતો યથાચોગ્ય સૌન્દર્યની અભિવ્યક્તિ કરવા માટે, કેટલીક ઉપયોગિ સ્થાનજોગી પણ હંકમાં નોંધ લેવામાં આવેલ છે, તે આભાવવશ સર્વને ઉપયોગિ થશે એમ ધારી અને ઉપસ્થિત કરવામાં આવેલ છે.

ત્રીના સ્વરૂપ સંબંધમાં અન્ય શાસ્ત્રોમાં આપવામાં આવેલા વિચારોનું વર્ણન.

પદ્મિની ત્રીના સ્વરૂપનું વર્ણન.

પ્રાન્તે રત્નકુરંગશાયમયના પૂર્ણેન્દુનુન્વાતના,
પીનોતુલ્કુચા શિરોપમૃદુલા સ્વરૂપાશના દક્ષિણા ।
પુલ્હાન્મોજસુગન્ધિકામસલિલા સજ્જાવતી માનિની,
ધ્યામા કાપિ સુપર્ણચમ્પકનિખા, દેવાદિ વૃજારતા ॥
ઝંજિત્રામ્યુજકોશમુલ્યવદના રમ્યા મરાલસ્યના,
તમ્ચી દંસપપુનતિઃ મુલલિતં વંપં સદા વિખતી ।
મધ્યધાપિ યલિપ્રવાંકિતમસી, શુક્લામ્પરાકાંક્ષિણી;
સુમીયા શુભનાસિકેતિ નદિતા, નાર્યુત્તમાપદ્મિની. ॥

પદ્મિની ત્રીના સ્વરૂપનું વર્ણન.

ત્રીનાં નવનો કુરંગના જમ્બાનાં ભેડાં રત્ન દોષ, એનું મુખ પૂર્ણેન્દુ અર્થાત્ પુનમના ચંદ્રમા એનું
મોઢ દોષ, ભેડાં મુખે અર્થાત્ સ્વન યુગલ કલત અને પીન અર્થાત્ રતથી પૂર્ણ ભરેલા દોષ, ભેડાં દેહલતા સિંચિ-
પુષ્પ સમાન મુદુલા અર્થાત્ કોમળ દોષ, એ સ્વરૂપાશના અર્થાત્ ચોડું જાવાવાળી અને ચતુર દોષ, ભેડાં જનને
નિદ્રાની અંતર કામ સલિલ-પૂર્ણ મુવાસિત સમર્પણ અરી ખીલેલા કમળ એનું દોષ, એ શ્રી દામન આદિ
શુભેષી યુક્ત તથા માનિની દોષ, ભેડાં ઝનિત ચોનેરી ચમ્પક પૂર્ણ ભેડાં દોષ અને એ દેવાદિ રિંગ ગ્રુપુક્ત
વિદાયેના પૂનમા રતિવાળી દોષ, એનું વલન તરતના ખીલેલા કમળના કોશ એનું કોમળ અને મુલાખી શાલ
કેંજની ઠાવાથી ધવાયેલું દેશ્ય, એ રમજાવ પૂર્ણ તેજાઈ દંસના એવ મધુર અવાજ વાળી દોષ, એ ધરીરે
પાતળી, દક્ષિણી સમાન રતિથી ગાહવાવાળી, અને મુલલિત નેસ અર્થાત્ વલોને સહી કારણ કરવાવાળી દોષ,
ભેડાં મધ્ય પ્રદેશ ગણ વધીવાળો દોષ, તેમજ એ ક્ષેત્ર વલોનીય દક્ષિણા આકાશ શાખનારી દોષ, એ મુંદર
મીવા અર્થાત્ ચરદન વાળી, અને મુંદર ગુણ નાસિતવાળી દોષ, આવા ઉત્તમ લક્ષણો વાળી સ્ત્રીને = પદ્મિની =
હોવામાં આવે છે. આવા મુંદર સ્વરૂપ અને મધુર સ્વરૂપ સ્વભાવ અને સૌન્દર્યના અભેદવાળી આવી શ્રી દામર
નહીં હિન્દુ લોકોમાં જોવા અને કવચિત્ત્વ દોષ છે કે ભેડામાં આવે છે પણ તેથી એ મુંદર સ્વરૂપ અને
લાવણ્યમય-મૂર્તિની અહીં કલ્પના કરવામાં આવેલ છે તે કાઈ કલ્પના યાત્રા નથી. પણ ખરેખર યથાર્થ અને
સંભવિત સ્વરૂપ અને ખરું કરવામાં આવેલ ॥ તેમા અવિશયોદિત એનું કાઠ પદ્ નથી. માત્ર આવી શ્રીજી
સ્વૌત્કૃષ્ટ પ્રકારની દોષવાળી અલ્પ સંખ્યામાં પણ કવચિત્ત્વ ભેડામાં આવે એ વલ્લવ રમ્યાદિ છે.

આ સ્થળે પદ્મિનીના વર્ણનમાં આપવામાં આવેલ સર્વ અંગોની ક્રમગતિ, મધુરતા, રમ્યતા અને અવયવોની આકૃતિ આદિનું વર્ણન ઘણાજ ઉચ્ચ અને ઉન્નત પ્રકારનું તેમજ અતિ ઉત્કૃષ્ટ નિર્મિત છે.

નયન સુખાર્વિન્દ, નાસિકા, હસ્ત, કપાળ, શ્રોણ, શોભ, સ્તન, કમર, અંતિ, અવાજ, રૂપ, રંગ આદિ વેશ અને વર્તન આદિ જે જે અંગોનું અહીં દેહમાં પણ સુંદર અને મધુર શબ્દોમાં વર્ણન કરવામાં આવેલ છે. તે ખરેખર માનસસાચ, મત્તાકવિતા, સુખસામુદ્ધિસાચ અને શારીર આદિ સર્વ શારીરની દૃષ્ટિથી ભેદમાં ધણુંજ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું છે, એમ સ્પષ્ટ દર્શાવવામાં આવેલું તેમજ નથી. પણ અથવા ઉન્નત સુષુ ધર્મ સ્વભાવવાળી સ્ત્રીઓનાં દર્શન, આ મૃત્યુદોહના આદ્યોચોને વર્ણન જે દુર્લભ છે. કારણ એવા ઉન્નત, મધુર અને સર્વ અતુલની સચોટો ભાવ દોષ વાંધા એવી મધુર મનને જન્મ સંભવિ શકે છે, અન્યથા નહિ.

ઉપર દર્શાવેલ પદ્મિનીના સ્વરૂપ ઘણાંકોથી ખીલે નંબર ચિત્રિણીને આવે છે, જેમાં વર્ણન શૃંગારના સંસ્કૃત શ્લોકોમાં નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવેલ છે.

ચિત્રિણી સ્વરૂપ વર્ણન.

તત્પદ્મી ગજગામિની ચપલકુક્ સંગીતશિલ્પાન્વિતા,
 નો હૃસ્વા ન વૃહત્તરાધ સુકુચા મધ્યે મયૂર-સ્વરા;
 પીનશ્રોણિપયોધરા સુલલિતે જંચે વહન્તી કુચૌ,
 કામાન્મો મધુગઃપયથૌમપિ સા વિમ્બોપમં વરસલા ॥
 કામાગારમસાન્દ્રલોમસહિતં મધ્યે મદુપ્રાયશો,
 વિમ્બસુલલિતઞ્ચ વર્મુલમયો રત્યમ્બુનાદયં સદા;
 મૃગદયામલકુન્તલાય જલજગ્રીવોપમાર્ગે રતા,
 ચિત્રા ભાગવતી, રતેડલ્પરુચિકા ક્રેપાક્રમા ચિત્રિણી ॥

ચિત્રિણી સ્વરૂપ વર્ણન.

- ૧ તત્પદ્મી—જે શ્રી પાતળા સરીસાળા
- ૨ ગજગામિની—હરિતના જેવી સુંદર મધુર અને ધીર મંબીર અંતરથી આલસવાળા.
- ૩ ચપલકુક—અંગ અને અંગ દષ્ટિવાળી.
- ૪-૫ સંગીતશિલ્પાન્વિતા—સંગીત અને શીલ્પ આદિ કળાઓથી સુક્ર.
- ૬ નો હૃસ્વા—જે દેહમાં ક્રીંગણી ન હોય.
- ૭ ન વૃહત્તરા—જે બહુ વિશાળ અથવા વાંચી પણ ન હોય.
- ૮ અથ સુકુચા મધ્યે—તેમજ જે બહુ કૃશ પણ ન હોય, પણ કમર વાળે સારી રીતે પાતળી હોય.
- ૯ મયૂરસ્વરના—જેની વાણી મધુરના જેવી ઉદ્ગાર સુગંધ મધુર હોય.
- ૧૦ પીનશ્રોણિપયોધરા—જેના બોજી અને પયોધરા પીન અર્ધાંજારી સુધીપૂર્ણે ખરેખર હોય.

- ૧૨ સુલલિતે જંબે ષદન્તિ કૃચ્છે—જેની જંધાઓ ધણીજ સુંદર ટેપરીમ હાથીની સુંદર જેવી મુગધિત હોય.
- ૧૩ કામામ્મો મધુ-ગન્ધી—જેનું કામસંધિય-મધુમય મુગ-ધધુકત હોય.
- ૧૪ ઔઘમપિ સા ધિમ્વોપમં—જેના જોડ અને તેની અંદરનું અધરામૃત બિગ્મના જેવાં લાલ હોય.
- ૧૫ યત્સલા—જે પાત્તલરમેહ પૂર્ણ હોય.
- ૧૬ કામાગારમસાન્દ્રલોમસદિતં—જેનું કામાગાર કોમળ સુમધવાળ સંયુત હોય.
- ૧૭ મધ્યે મૃદુ પ્રાયશઃ—અને વળી જે મધ્યમાં ધણે ભાગે મૃદુ હોય.
- ૧૮ યિઞ્ચત્યુલ્લસિતઃ ધર્તુલ્લમયો રત્યમ્બુનાદયં સદા—તેમજ જે વળી રતિ આમ્બુ, અર્થાત કામસંધિધથી હમેશાં પૂર્ણ જોડ અને ઉલ્લસિત હોય.
- ૧૯ મૃગદયામલકુન્તલા—જમરાઓના જેવા જેના રયામ રંગના વાળ હોય.
- ૨૦ જલજપ્રીયા—કમળ જેવી જેની ગ્રીવા હોય અને
- ૨૧ ઉપમોગે રતા—જે ઉપભોગ અર્થાત સંભોગ અને સંભોગ ધર્મમાં પ્રીતિવાળી હોય.
- ૨૨ ચિન્ત્રા ભોગધતી—જે વિચિત્ર પ્રકારના ભોગ વૈભવમા રચિવાળી હોય.
- ૨૩ રતેડરુપ રુચિકા—જે રતિ અર્થાત સંભોગ ધર્મમા અલ્પ રચિવાળી હોય.
- ૨૪ “ ક્ષેપાદ્રગા ચિન્ત્રિણી ”—આના લક્ષણેવાળી અને ચિન્ત્રિણી સમજવી.

આથી દ્વિતીય ખંડિતગી સ્ત્રીઓ સમગ્ર ખંડિતોમાં રાત્ર મહારાત્રઓને ત્યાં અથવા તેના મુખ્ય અમલ-ગણ અને કોઠીનાર ધુસ્સદિ વર્ગમાં અને મુખી ખનિઃ સહસ્ત્રોનાં રૂઢાંચમાં સ્થપિત હોય છે. આવી સ્ત્રીઓની સંખ્યા પણ સરખામણીમાં ધણીજ જોડી છે.

હસ્તિની સ્વરૂપ વર્ણન.

સ્થૂલા પિન્દલકુન્તલા ચ વહુમુક્ પ્રપાદપાર્થજિતા,
 ગૌરાક્ષી કુટિલાદયુલીકચરણા દૂસ્પાનમત્સન્ધરા ;
 યિઞ્ચત્યૈમમદામ્બુગન્ધિરતિર્જં તોયં મૃદ્ધં મન્દગા,
 દુ.સાધ્યા સુરતેડતિ ગદ્ગદ્વવા સ્થૂલીઘ્રિકા હસ્તિની. ॥

હસ્તિની સ્વરૂપ વર્ણન.

- ૧ સ્થૂલા—જે સ્ત્રી સ્તરીયાં જડુ રધૂ હોય
- ૨ પિન્દલ કુન્તલા ચ—સેનેરી પીળા રંગના વાળવાળી, અને
- ૩ વહુમુક્—અર્થ ખાવા વાળી
- ૪ પ્રપાદ—મધુજ કોપી
- ૫ પ્રપાર્થજિતા—લાજ ચરમ વમરની

- ૧ ગૌરાજી—ગૌરવર્ણ યુગ શરીરવાળી ૧૦
- ૭-૮ કુટિલાદગુલોક ચરણા—હાથ પગની વખેથી આંગળીઓવાળી
- ૯ દ્રુસ્વા—કદમાં ઠીંગણી: બદ્ધી
- ૧૦ નમત્કન્ધરા—વખેથી કંધવાળી
- ૧૧ વિપ્રત્યયૈભમદામ્યુ મન્ધિરતિજ્ઞ તોયં મૃગં—રતિ સંયોગ વખતનું કામસંલિષ્ઠ જેનું મદથી ભરેલી વાસવાળું
- ૧૨ મન્દગા.—હરિતના જેવી ધીમી ચાલથી આલનાર
- ૧૩ દુઃસાધ્યા—મહા કટુથી રતિ પ્રસંગમાં સતોષ પમાડી શકાય તેવી
- ૧૪ અતિગદગદ્વરા—અતિ ગદગદ અવાજવાળી. અને
- ૧૫ સ્થૂલૌષ્ઠિકા—ભાંગા અને ભ્રમ આંધવાળી જે સ્ત્રી હોય તેને હરિતની વાલુની.

શંખિણી સ્વરૂપ વર્ણન.

દીર્ઘં બાહુ કુશં શિરઃ પૃથુમયો દેહં વહન્તી તથા,
 પાદો દીર્ઘતરો કવિશ્ચ બૃહતી સ્વત્પસ્તનો કોપિનો ।
 શુભં ક્ષારવિગન્ધિના સ્મરજલેનાન્પેન સાન્ત્રિઃ કૃષ્ણઃ
 આનિસ્નાકુટિલેક્ષણા હૃતમતિઃ સમ્પત્તનાગ્રા મૃગમ્ ॥
 સંભોગં કરજક્ષતાનિ, બહુશો ચચ્છન્ત્યનઙ્ગાકુલા,
 ન સ્તોકં ન ચ મૂરિ ચચ્છતિ સદા પ્રાયો મવેત્ પિત્તલાઃ
 ક્ષમ્યસ્રાણ્યરુણાનિ ચાચ્છતિ દયાહીના ચ પૈશુન્યમૃત
 પિપ્પા દુષ્ટમનાઘચર્ચરમહારક્ષસ્યના શશિપતી ॥

શંખિણી સ્ત્રીનું સ્વરૂપ.

૧ સ્ત્રીના અને ભ્રમ દાયા, ૨, નાનું શિર-અર્ધાંત આકૃતિ ૩ સંસાર પૃથુ. અર્ધાંત-વિસાદ અને મોટું, ૪ અને મોટા ભાંગા અને ભ્રમ પ નાની કમર, ૬ નાના સ્તનો, ૭ કોથી સ્વભાવની ૮ શારીની વિશેષ ગન્ધયુક્ત કામસંલિષ્ઠવાળું મૃગાં, ૯ કુશલ પર ખુલવાળું, ૧૧-૧૨ નીચી અને મુઠિય દ્વિતીય ભેદાર ૧૩ ઉદાચલે વાસનાર, ૧૪ ભેદાં માત્રે ઉર્ધ્વેશાં બદ્ધવાર તપેર્વાજ રક્ષા કરતાં હોય તેવી, ૧૫ સંયોગ સમયે, કામને વશ થતાં હરતાવિ અવયવોદ્ગ્રાસ બદ્ધ કર પ્રદાને કરવાની કન્ધવાળી, ૧૬ શોભા કે અનુકૂળને કષ્ટ આપી ન શકે તેવી તેમજ ૧૭ પિત્ત પ્રધાન પ્રકૃતિવાળી, ૧૮ હાથ પુષ્પા તેમજ હાથ કપમાં વખેરેને જે દર્શિયાં ખાસ કરવાની કમ્પાનાળી, ૧૯ દયાહીન તેમજ ૨૦ વિશુદ્ધતાને ધારણ કરવાવાળી, ૨૧ પિંગા, કુષ્ટ અવવાળી, તેમજ, ઉર્ધ્વેશા ૨૨-૨૩ મોટા પરપર અવાજ કરવારી ૨૪ રૂઝા અવાજવાળી, સંતેન શંખિણી બાલુની.

લુદાં લુદાં મુવો અર્થાત ગુણધર્મયુક્ત સ્ત્રીજાની

૧૨૬૨૫ અને ગણના.

દેવસત્ત્વાન્નમસન્નવન્નમ્યુજ્જસીરમાહી મંતોપયુક્તાવિલકમંદશા ।

પ્રિયમ્વદા મૂરિધનાજનાદયા નારોયમુક્તા કિલદેવસત્ત્વો ॥

૧-મસન્ન મુખવાળી, ૨-મસન્ના જેવી, મુખથી અંગોવાળી, ૩-સંતોષ યુક્ત, ૪-સર્વ કાર્યમાં હક્ક, ૫-પ્રિય;ગોપલાવાળી, ૬-અરિધના, ૭-અને જનાદયા જેવી નારી. દેવસત્ત્વ વાળી દેવવાય છે.

ગન્ધર્વસત્ત્વાન્નમ્મહોત્તરીત્તરસિકાડતિશાન્તાસુગન્ધમાન્યાદિરચિઃશુભાહી ।

વિલાસિની નિર્મલચારુવેષા ગન્ધર્વસત્ત્વા વનિતા પ્રદિષ્ટા ॥

સંજાત સ્ત્રીનામાં સિકા, અતિશાન્તા મુખથી ખાસ અતર આદિ પદાર્થોમાં ચિત્તવાળી શુભાહી વિલાસી નિર્મલ શુભ વેષ ધારણ કરવાવાળી વનિતાને ગન્ધર્વસત્ત્વ દેવવાય આવે છે.

યક્ષસત્ત્વાન્નપેતલક્ષ્મામધુમાંસત્ત્વા પીનસ્તની ચમ્પકગૌરવેદા ।

રોમાગ્નિતા સત્તત મોગવાજ્ઞા પ્રોક્તા કયોન્નૈઃચતુ યક્ષસત્ત્વા ॥

લક્ષ્મી રહિત મધુ ખસમાં આસ્રાત, બારી સ્વનેવાળી, ચમ્પકના જેવી ગૌર દેવવાળી રોમવાળી, દંમેમાં સંજાતની ઇન્દ્રાવાળી સ્ત્રીને કપિ લોકોએ યક્ષસત્ત્વવાળી દેહી છે.

મનુષ્યસત્ત્વાન્નતોયસત્ત્વાદિપુયદ્ભાવાનુરાગિણી નિર્મલચિત્તવૃત્તિઃ ।

નાનાપ્રતીરેતિ ન ચ પ્રવાસં મનુષ્યસત્ત્વા પરિકીર્તિતા સા ॥

મંત્રી આદિ જાનોની પ્રભવતાવાળી, અનુસંગવતી અને નિર્મલ ચિત્તવાળી નાના મતોમાં હમ્મ દેહી ૧ માનનારી સ્ત્રીને મનુષ્યસત્ત્વ દેહી છે

વિશાચસત્ત્વાન્નુશ્ચારિણીકુસ્તિતમૂરિમોઝ્યાહ્ણસુવાસા પરિતપ્તગાથા ।

સર્વાતિકૃષ્ણા સવિકારવત્રા મયેદિયં સ્ત્રી તુ વિશાચસત્ત્વા ॥

દુશ્ચરણવાળી, તિંડા નવા રોગ અને જૂલ ખાતારી, દંમેમાં આવદેખાં રહેવારી, મુવાસને ધારણ કરવારી વેષમાં અંગોવાળી, જર્વા, અતિકૃષ્ણવર્ણ, અને વિકારયુક્ત મુખવાળી સ્ત્રીને-વિશાચ સાવવાળી નસુવી

નાગસત્ત્વાન્ન્યાકુલા પ્રાન્તિશીલા ચ સોચ્છાસા વહુજૃમ્મિકા ।

નિદ્રાસત્તા ચ સતતં નાગસત્ત્વેતિ સા સ્મૃતા ॥

આકુલ ચિત્તવાળી, જાન્તિશીલા, જડુ આસપ્રશ્નસ વેનારી વધા જગાસા ખાતાર, દંમેમાં હંપજરી નારીને નાગસત્ત્વ દેહવામાં આવે છે

કાકસત્ત્વાન્નુપોગં નિષ્ફલં કુર્યાન્નેયં સંપ્રાપ્યન્નુદુઃ ।

વુમુક્તાપીઠિતા નિત્યં વાકસત્ત્વા પ્રકીર્તિતા ॥

કપિસત્ત્વાન્નમ્ભવન્તપપાત્તયા તુ સતતં પ્રાન્તહોષેનાં ।
 દન્તસક્કરસંયુક્તા વપિસાવેતિ તાં વિદુઃ ॥

સરસત્ત્વાન્નમ્ભવન્તુદા વાવયાનિ વિપ્રિયાણ્યેવ ભાષતે ।
 અપેતરાગા મનાદો સરસપ્પા તુ સા સ્મૃતા ॥

(અનકરંતે)

નહામો હોતોત દરવારી, વારંવાર નેવને અરિસપણે આમ તેમ ફરવારી ખાઈપડું નારીને કોકમળા
 કહેલી છે.

અન્વન્ત અપદ, પ્રાન્ત યોગનાં, દન્તસક્કર સંયુક્ત નારીને દરિન્દ્રયા ભણુવી

સ્વશાવધીજ દુધ, અપ્રિયવાધોનેજ બોલવાવાળી, માનવૃત્ત આદિમા પ્રેમ કે સ્નેહસાથ વિનાની સ્ત્રીને
 ખરસત્યા ભણુવી

ઉપરાંત સર્વે વર્ણન આનર્તક નામના સસ્ત્રીકવચાલી અને સામાન્ય જ્ઞાનને માટે આપવામા આવેલું
 છે ત્હી ત્હી સ્વશાવધી પ્રેમીના સંપૂર્ણ અર્થોની પ્રાપ્તિ થીતે ચિંતિત છે બોલોચના અને કરવામા
 આવેલ નથી પણુ યુગ્મ યુગ્મ શુભે અને લાભોતુ ડેટુ ૦ અન્વન્ત વર્ણન કરવા ઉપરાંત ખાસ ખાસ
 વિશેષ પ્રભવ શુભો સંકલિત છે કે લાભો વિશેષે વિશેષ પ્રભવમા પ્રકટ કરવારી શ્રીમિના સ્વશાવધી
 તેનાં તેના પ્રકારના સંપર્કશુભ અથવા શુભદર્શક લાભો આપવાનો દેહોક પ્રભવ પ્રાપ્તિ થીતે અર્થ
 કરવામા આવે છે, જે ઉલ્લેખ સ્ત્રીને વળુવા થોમ્મ છે પદ્મી ચિત્તિથી દરિન્દ્રી, શ્રીમિતી, કેવલતા,
 આન્વન્તતા, વદનતા, મનુષ્યતા, પિતાવતા, દાસતા, કપિતા, જરતા, નાદિ જે જે પ્રકારના
 શુભદર્શક ખાસ લાભો થોમ્મવાળી જે કરવા અને કરવામા આવે છે, અને તેવા તેવા શુભોને કરાવનારી
 શ્રીમિના સ્વશાવધી સામાન્ય પણ ખાસ અન્વન્ત સ્વરૂપે જે મુદ્ર-ચતુર અને આર્થક વર્ણન થોડા પણ
 મધુર અને યથાર્થ સંબોધા આપવામા આવે છે, તેની મુદ્રતા કરી કરે તેણે વર્ણન આપણને દેવવાણી
 સસ્ત્રીના શ્રીમારના સ્ત્રીનાં દુગીમાની બીજા થોડવળુ લાખામા મળતુ દુલભ છે શ્રીમારી લાખામા કોણ
 વર્ણન કરવાતુ સંબોધામર્થ નથી લીધી લાખામા પણુ એવા તપાસે સ્વચિત્ત તેવામા આવશે ભયર
 અંગેલ તેમજ અન્વન્ત લાખામા વર્ણનોમા પણુ કરી નીલિના સ્વશાવધી આણુ મુદ્ર વર્ણન "Siddhanta Siddhanta"
 ના વિષય પડના અનેક અન્વન્ત પણુ કોઈ સ્વરૂપે આપવામા આવેલ નથી તેમજ અંગેલ સંદિલિપમા એક શ્રી
 નંદને માટે આવના અનેક પ્રકારના યજ્ઞશુભ સંકલિત આદ્યન્વન્ત મુદ્ર સંબોધી થોમ્મના માત્ર શ્રી નંદને
 અનેક પ્રકારના શુભદર્શક અને સ્વશાવધી તેમજ વધુ અને શુભ અનુચારલાભો કરાવનારા સંબોધી પણુ થોમ્મના
 થશે રી હોય એમ અભાવ નથી આ દરિન્દ્રી સ્ત્રી આપણા શાસ્ત્રકોને આ વિદ્યામા થોમ્મના અનેક પ્રયોગોદાસ
 વર્ણન પ્રમતિ કરેલા ॥ એમ કરી વિદા આવે તેમ નથી

सोभाग्यमदगर्विता-कैकेयी.

શ્રી સૌન્દર્ય સ્તોત્રથી મુખ્ય સંમેનો સામાન્ય ઉપસંહાર.

ગેહાનિવર્તન—	૧. સરભ	}	અને મારે મરે મોહકા
	૨. કીર્તિ (મન)		અને મારે દોષા મેહમે.
	૩. જાત		
	૪. મનની પુટીઓ		
તાંબા (દીપ)	૫. પીઠ	}	અને મારે મનથી નંભા
	૬. દામની સાંભળીઓ		અને મારે દીપ દોષા
	૭. દામ		મેહમે
	૮. મન		
વિશાળ- (વિષુદ્ધ)	૯. અન્ન કુપાળ	}	અને મારે અન્નવેદ વિશાળ
	૧૦. નયન		અને વિષુદ્ધ દોષા મેહમે.
	૧૧. રતન મહેરા (રત્નપાન)		
	૧૨. રતન		
મૃદુ અથવા દોષભ—	૧૩. સ્વમર	}	અને મારે અવરો કામળ
	૧૪. નાનિકા		અર્થાત્ મૃદુ દોષા મેહમે.
	૧૫. કોણ		
	૧૬. સાંભળીઓ		
પુષ્પ (ભક્તિ)	૧૭. નિર્ભય મહેરા (જિની નીરમે)		

સૌન્દર્યની સંરક્ષા અને વૃદ્ધિ કરનારા સાધનો અને ઉપાયો.

૧

૧ સારીવિક વ્યાયામ—જેમા દબડ પાણી બારડુ, ઘાસ-ઘેસી (કધી મધન) ઘસતું કામકામ, વાળડુ ઘોળડું, કપડા યોવા, તાયરચિલુ સભાળવું વિગેરે ઘરના કામકામનો સામાન્ય રીતે ને કે સમાવેશ થાય છે તેમજ આદિ સામીરિક મુધારણા માટેની ખાસ ઉપકરણો અને સહિત ને કોઈપણ પ્રકારની વ્યાયામ કરવામા આવે છે તેનો સમાવેશ કરવામા આવે છે આવી વ્યાયામમાનીતિની મતોનો ખાસ કરી સમાવેશ રહી રહે છે

૧ ચક્રવર્તી, ૨ આપળો ખાસ, ૩ રશીયોન, ૪ ટરુ, ૫ અચાત્તીલુ, ૬ કોલુ, ૭ રેનીસ, ૮ કિચકા, ૯ નાંચ ૧૦ અદબડામલુ, ૧૧ અલપા, (જરીવલરી), ૧૨ તેમર્ડન, ૧૩ ટમેલસ, ૧૪ ટમેલસ, ૧૫ કડ ૧૬ નળસિલન ૧૭ કૃષિ, ૧૮ ઉદ્યાન-કર્મ, ૧૯ રાસકા આદિ અનેક ક્રિયાઓનો સમાવેશ થાય છે આ જવી અથવા તેમાંની કોઈનું પણ જાણવાપરશમારીય સેવન કરવાની રેલ પાડવી

૨ ઘટ્ટચય—એકામા એકાઉ કન્યાએ સોળ વર્ષની ઉમર સુધી અને પછારેમા વધારે પચીસથી ત્રીસ વર્ષ સુધી ઘટ્ટચય થાળી, આત્મસચની છાની, વિદ્યાભચન ૩૫ તથા કાળ શાળેના એના એક સૌન્દર્યને વધારનાર એ પશુ સાબન વધી

૩ પ્રાણાયામ—મરિદિન સાચ પ્રાત સન્ધ્યા સમયે સ્વાયંભ્ય પ્રાણાયામનું વિધિપૂર્વક સેવન કરવાથી પાચનસક્તિ દિશિશક્તિસામ, હૃદય કેન્દ્ર સ્થવાદિનીઓ અને રક્ત આદિ અવયવો તેમજ પદાર્થોની સંતુલિત થીમે પણ સારીવિક સૌન્દર્યને અનેક રીતે પ્રુદી મળે છે

૪ નિયમિત આહાર—પ્રાણાયામ પ્રમાણમા પચી રહે તેટલો નિયત સમયે જાનકરૂર્વક સાતમ પદાર્થનો આહાર કરવાથી શરીર તન્દુરસ્ત અને પ્રુદ રહે છે જ્યારે અતિ આહાર અને અધવાહારથી બેરોગ દુરા કે પ્રમાદી અી હારી તથા બદમુરત થાય છે

૫ નિયમિત વિહાર—પરોઢી દાહતમા કામ થાસનાને સ વચમા થાળી સ્વાયંભ્ય વિહારનું અનુકૂળ પ્રસંગે અને તે પણ ઉત્તમ સંતાનની પ્રાપ્તિ નિમિત્તે સેવન કરવાથી પણ સૌન્દર્યની ઉત્તમ રીતે સરકા થઈ રહે છે.

૬ શયન—સ્વાયંભ્ય સારીવિક અને માનસિક વ્યાયામને અંતે પુરતો થાય જાગવાથી રાત્રી સુખ અને શાંત નિદ્રા આવે છે અને તેને પરિણામે શરીર તથા મન બન્નેને સ્વાયંભ્ય જારામ મળે છે શરીર સુખી તથા તન્દુરસ્ત બને છે

૮ નિયમિત સૌન્દર્ય દત્તધાવન આકરૂર્વ-અથવા તેમર્ડન આદિ ક્રિયાઓ, શરીર, દાંત, મુખ, નાભિ, તેમજ ચેટ અને રીરપાની તથા અને તે થાળી અનેક જારિક મેદવાદિનીઓના મુખોની સંતુલિત માટે રોગ આદિ સેવન મનાવી પણ ખાસ અત્યંત છે

૯ સ્નાન—દિન ૨૫૨૦, મુખથી અથવા કનેશ્વ બહારી દબેસા શરીરના પ્રાણ અને મત્તમ અને

ગુપ્ત ભાગો, વિશેષ 'મર્દન' કરી, આગળ, ઉગ્રાણ, સ્નાનરૂઢ કે એવાજ અન્ય સુગંધી સાધુ આદિથી સારી થાતી નાદવાથી સારીરુ' સૌન્દર્ય અનેક રીતે સંવૃદ્ધ થાય છે.

૧૦. વસ્ત્ર પરિધાન—સ્વચ્છ, સાદાં, સુગંધી, રંગબેરંગી, અને મરોત્પ્રુજ તથા સમય અને સ્થિતિને યોગે તેવાં વસ્ત્રો પારણ કરવાથી સારીરની યોગ્ય તથા ચિત્તની પ્રસન્નતા વધે છે

૧૧. સુગંધી પુષ્પમાલ્યા અને અત્તર આદિ પદાર્થોનું સેવન કરવાથી આપણા પ્રાણતન્ત્રને આનંદ મળવા સાથે સદ્વાસનાં આવનાર અન્યને પણ આનંદ આપી સુગન્ધિ પુષ્પવર્ધન પદાર્થોના સદુપયોગનું આનંદ સાથે જ્ઞાન આપે છે. આટલા માટે સુગંધી પદાર્થો અને પુષ્પમાલ્યા તેમજ પુષ્પવેળી આદિઓનું ધારણ કરવું એ આયુષ્ય, આરોગ્ય, આનંદ તેમજ ઇવન અને સૌન્દર્યને વધારનાર દિવ્ય કુર્મીની સાધન છે. પણ આ વિષયમાં ખાસ કરી સ્પર્શીતવાળાં સેત્રો વાપરવાથી પ્રાણતન્ત્રોને તેા ઉદ્ધતું યાચાન થાય છે, જેથી એ બાળકથી ખાસ વેતરા રહેવાની નરર છે.

૧૨. આભૂષણ અને અલંકારો—એ બધું સાદાં, સારાં, આર્થિક, રમ્ય અને વધાયોગ્ય પ્રમાણસરનાં તેમજ કામદાન અને ન્યાયમ આદિ પ્રસન્ન થાય કરે નહિ તેવા આભૂષણોનું ધારણ કરવું એ પણ સૌન્દર્યને વધારનાર ઉત્તમ સાધન છે પણ તેના અતિયોગથી સ્વાસ્થ્ય સૌન્દર્યને પણ હાનિ થાય છે તેનું ન જવું જોઈએ

૧૩. સદાચાર-અથવા સદ્વર્તન—એ સૌ તેમજ પુરૂષ જન્મેને વધારેનું દર રમ્ય અને આકર્ષક બનાવનાર સૌથી ઉત્તમ રસાયન રૂપ છે એટલા માટે આચાર, વિચાર અને વર્તનમાં ક્રમેશા શુદ્ધ પવિત્ર પ્રમાણિક અને સુલભ તેમજ ન્યાયયુક્ત રીતે વર્તવાથી પણ સાારીરિક તેમજ માનસિક સૌન્દર્યની દિનપ્રિદિન વૃદ્ધિ થાય છે ૧ સ્નેહ, ૨ તોલન્ય, ૩ ક્ષમા, ૪ કરુણા, ૫ મૈત્રી, ૬ શાન્તિ, ૭ શુદ્ધિ, ૮ વાત્સલ્યસ્નેહ ૯ કામ્યલ્પસ્નેહ ૧૦ આશા ૧૧ ઉત્સાહ ૧૨ આત્મનિષ્ઠા ૧૩ કરમાન ૧૪ યોગ્ય યસાસિલ્લાપ ૧૫ અધ્યાત્મચિત્ત ૧૬ વશીયોપસેવા શુશ્રુષા-પ્રેમ ૧૭ વિનય આદિ સુદર રમ્ય અને મનુર સાંસારિક તેમજ ધાર્મિક લાભનીઓ અને વૃત્તિઓના વધાયોગ્ય પ્રવાહેનું પ્રવિદિન સેવન કરવાથી, સૌ તેમજ પુરૂષ જન્મેના, જન્મે પ્રકારના સૌન્દર્યમાં અનેક રીતે વૃદ્ધિ થાય છે

૧૪. સુવિવેકિતા—અર્થાત્ વધાવત અવલોકન મનન અને જુદિસદિગ્ધિઓની ખીલવણી તેમજ સાદિલતા અવલોકન દ્વારા મેધા રશ્મિ આદિ યક્તિઓને વધાયોગ્ય સ્વાધ્યાય દ્વારા પ્રતિદિન નવવાથી, અનેક પ્રકારનું માનસિક સૌન્દર્ય વધારી શકાય છે અને સત્યાસત્ય વિવેક જુદિ પ્રાપ્ત થતા સૌન્દર્યના વાગ્દલિત સ્વરૂપનું વધાવત્ બાન થાય છે

૧૫. ચિત્તકામ, હારેત-રીવણ શુદ્ધિ-વેઈ-ઝીંગ, નૃલ, ગીત તથા સૌન્દર્યપ્રેમ અને ઔદાર્ય, ભાવયુક્ત કાવ્ય અને કવિતાઓનું યોગ્ય સેવન, અનુકૂલ અને દાવજાવ આદિના વધાયોગ્ય પ્રકટિકરણનું નાટ્ય કિવામિના અવલોકન અને સેવન દ્વારા પણ સૌન્દર્યને અનેકથા સંવૃદ્ધ કરી શકાય ॥

૧૬. સંગીત, નૃત્ય અને લાક્ષ તેમજ અનેક પ્રકારનાં વાજ્ય યોગ્ય અભ્યાસ કરવાથી, સેવન કરવાથી સમગ્ર શરીર હૃદય ફેફસા તેમજ પાચનક્રિયાના અવરોધને અને ખાસ કરી વૃદ્ધને ખાસ મદદ મળે ॥ એટલું જ નહીં પણ મનના અનેક માનસિક વિકારોના પ્રદાન દ્વારા અનેક ાધિઓ અને આધિઓ નાશ પામે છે, અને સાથે સાથે મુખ પરના સમગ્ર ભાવો ક્રોધ, મધુરા, રસમય, રસિક સ્તિન્ય અને સમજાવવાયુક્ત જળી, સમગ્ર ઇવનને આનંદ આપવા સાથે સૌન્દર્યને વધારે છે ॥ આટલા માટે સંગીત, લાક્ષ નૃત્ય અને વાગ્દન આદિ પ્રવિદિન ભોજનનાંતે અવન્ય

નિદ્રાધીન થતા પહેલાં સેવન કરવું એ ખાસ જરૂરનું છે ખાસ કરી રાત્રીના સમયગ્રહમાં જતા પહેલાં સંજીવ અને નૂલ આદિનું એ દરેક દુરબળ ઉપમા યથાધિકાર રીતે સેવન કરવામાં આવે તો સારીરિક અને માનસિક બંનેથીનો જડ મૂળબોજ નાશ થાય એમ અમારું માનવું છે ઉત્તમ ધર્મભાવપૂર્ણ, અહ્મ, વિનય, હર્ષિત, આશા, સ્નેહ, દરજ્જા પ્રેમ અને સૈનદર્શ આદિ ઉત્તમોત્તમ ભાવપૂર્ણ-વિષયોના મધુર સંજીવતા આસ્વાદનરૂપ રસાવલૂણ સેવન કરવાર સી 'પુરુષો દમેયા પોતે જેમ આનંદમાં અગ્નિ રહે છે તેમ સાધનનારને પણ તેટલો વખત આનંદ, આરોગ્ય અને ઉપદેશ આપી યોગ્ય રીતે મુધારવાનું પણ પ્રકારનારે નર્થ કરે છે ।

૧૮. સ્વરૂપ, વિનયશીલ અને મધુર સ્નેહ અને લોભન્ય હાવ સ્વરૂપ વતન, જો તેમજ પુરુષ બનેલા જીવનને મધુર અને રમ્ય બનાવવા સાથે સૈનદર્શ મુખત બનાવવામાં પણ કંઈ બાધ નથી કહેવું નથી પણ ઉપરોક્ત બધા લાભો વૃત્તિઓ અને સુખનાઓ કે ક્રિયાઓનો જે કાંઈ પણ એક શબ્દમાત્ર માત્ર આપણે સમાવેશ થઈ શકે તેવા હોય તો તે માત્ર એ 'ધર્મજ' છે

૧૯. ધર્મનું સેવન—બધા સારીરિક માનસિક સામાજિક ધર્મ-ભાવોના સેવન જેવી સૈનદર્શને આપ નાં બેવી એક પણ ક્રિયા આખા વિશ્વમાં નથી કે જેનો ધર્મ એ શબ્દમાં સમાવેશ । થઈ શકે તે હોય ધર્મ્યામિયા હર્ષકરી નરાજા આટલા માટે શબ્દ સારીરિક બુદ્ધિશક્તિ, નિર્મળ ધર્મભાવપૂર્ણ ખવિત્ત લાભો ક્રિયાઓ અને આચારોનું સેવન એ તો 'સર્વશ્રેષ્ઠ' સુખ સંતોષ આનંદ અને આરોગ્યને આપનાર મહાન નોપક છે તેના થવાવતું સેવનને માટેજ સી અને પુરુષોના સારીરિક તેમજ માનસિક વનોની ચેતના કરવામાં આવેલ છે આખા ધર્મ ભાવોમાં સ્વાન સ્વચ્છતા જપ, તપ, દોષ, હવન મધ્યસ્થન બ્રહ્મચર્ય પ્રાણાયામ શન, હર્ષિત, અહ્મ, વિનય, સ્નેહ અને સૈનદર્શ આદિ સર્વ ભાવોનો યથાવતું સમાવેશ થાય છે

"The beautiful woman is one endowed with buttocks broad and breasts round and high that is the woman best fitted to bear children and to suckle them The two principle characters indeed since they represent aptitude for the two essential acts of mother-hood must necessarily tend to be regarded as beautiful among all people and in all stages of culture even in high stages of civilization Broad hips which involve a large pelvis are necessarily a character of the highest human races, because the races with the large heads must be endowed also with the large pelvis to enable their large loads to enter the world

Havelock Ellis

ભાવાર્થ— એ રીતે નિત્યો વિશાળ અને સ્વચ્છ ગેળ લગાવવાથી તથા ઉચ્ચત હોય છે તે સી મુદ્દર ગણવા યોગ્ય ॥ તેવીજ સી ઉત્તમ પ્રભને ધર્મમાં ખાસજી કરવા માટે તેમ જ પેતાની પ્રભને યથાધિકાર પ્રમાણમાં તત્ત્વ ધાર કરાવવા માટે સૌથી વધારે યત્ન છે આ બે મુખ્ય શુભો, સૌમ્ય માતા થવા માટે ખાસ અનુસતા છે અને એટલા માટે સ્વ દેહના સૌખ્યમાં એ બે ખાસ રૂપે સર્વ દશમા આમજ બધી પ્રતિની દશમાં પણ સૌથી વધારે સૈનદર્શ બુદ્ધિ અને અમલના ગણવા બેઠે વિશાળ જવાબો વધુ સ્વચ્છતા પ્રદેશની પણ વિશાળતા દર્શાવે છે અને તે ઉચ્ચ મદિની માનવ પ્રભનું એક લક્ષણ ॥ હરજી મોમ અને વિશાળ ગી પ્રભને પ્રત્ય આપવામાં, વિશાળ જવા અને વિશાળ અમલસ્વજ એ ખાસ લેવાની નીર છે

દેવસીક એસીસ.

संवनन अथवा पसंदगी.

CHOICE OF A PARTNER IN MARRIAGE.

प्रकरण पांचमं.

विवाह भटि स्त्री-पुरुषनी परस्पर पसंदगी
करवा भटिना योग्य भावो.

भद्रा वधूर्मपति यन्मुपेक्षा स्वयं या मिथ वनुते जनेष्विता।कग्वद

THE LAW OF CHOICE

"In no way can this unity of thought, feeling and action be well secured as through Phrenology a science that is to do more for the welfare of the human race than any heretofore or hereafter to be discovered. Through the right application of this wonderful science no mistake need be made in wife or husband-choosing, no risk need be run and no doubts need be entertained, but all is made clear as the truths of which it is the exponent. Men's wail nothing. Deception, hypocrisy and untruth avail nothing under the searching analysis of the brain's soul chambers."

"It has been assumed that unity of mind is the principle which lies at the base of perfect marriage and that the science of Phrenology is the lens through which we approximate this unity one of the mists of the ages in the night close of a mate is cleared up, and bright and clear as noonday appears the law of choice."

John Cowan M.D.

Author of "Science of New-Life"

सारतश्च प्रकृतिपरीक्षा—सारतत्वे। प्रभाषे भानवप्रकृतिनी परीक्षा.

साराण्यष्टौ पुरुषाणां बलमानविशेष ज्ञानार्थमुपदिश्यन्ते.
तपया-त्वग्रक्तमांसमेदोऽस्थिमज्जाशुक्र सत्वानि.

रक्तसारः १. तत्र स्निग्धभक्ष्यं मृदुप्रसन्नसूक्ष्माल्पगम्भीरसुकुमारलोमाः सप्रभाश्च त्वगसारानाम्।
सा सारता सुखसौभाग्यैश्वर्योपभोगबुद्धिविचारोग्यप्रहर्षाणां आयुष्यत्वं चाद्ये

रक्तसारः २. कणांश्चिमुखजिह्वानासौष्ठवाणिपादतलनखललाटमेहनानिस्निग्धरक्तानि श्रीम-
स्ति आजिष्णूनि रक्तसारानाम् । सा सारता सुखमुद्रप्रतां मेधां मन-
स्यित्वं सौकुमार्यमनतिबलमक्लेपसहिष्णुत्वं चाद्ये ।

मांससारः ३. शङ्खललाटकृकादिकाक्षिगण्डहनुग्रीवास्कन्धोर कक्षयक्षः पाणिपादसंघय.
स्थिरशुक्रशुभमासोपचिता मांससारानाम् । सा सारता क्षमां धृतिमलौल्यं
वित्तं विद्यां सुखमार्जवमारोग्यफलमायुश्च दीर्घमाद्ये ॥

मेदसारः ४. वर्णस्थरनेत्रकेशलोमनखदन्तौष्ठमूत्रपुरीषेषु विशेषत स्नेहो मेदः सारानाम् ।
सा सारता वित्तैश्वर्यसुलोपभोगप्रदानान्यार्जवं सुकुमारोपचारतामाद्ये ॥

अस्थिसारः ५. पार्णिगुल्फ जाग्यरत्रिजघ्नु चियुकशिरः पर्यस्थलाः स्थूलास्थिनखदन्ताश्च स्थि-
सारस्ते महोत्साहा क्रियावन्तश्च क्लेशसहाः सारास्थिशरीरा भवन्त्यायुष्मन्तश्च ॥

मज्जासारः ६. तत्त्वद्वा बलवन्त स्निग्धवर्णस्वरा स्थूलदोर्ध्वसुप्तसंघयश्च मज्जासारस्ते दीर्घा-
युषो बलवन्तः ॥

शुक्रसारः ७. श्रुतविज्ञानवित्तापत्यसमानमाजश्च सौम्या सौम्यप्रेक्षिणश्चक्षूरपूर्णलोचना
इव प्रहर्षबहुला स्निग्धवृत्तसारसमसंहतशिखरिदशनाः प्रसन्नस्निग्धवर्णस्वरा
आजिष्णवो महास्फिजश्च शुक्रसारस्ते स्त्रीप्रियाः प्रियोपभोगा बलवन्तः ॥

रास्वसारः ८. सुखैश्वर्यारोग्ययित्तसमानापत्यभाजः स्मृतिमन्तो भक्तिमन्तः कृतज्ञाः
प्राज्ञा शुचयो महोत्सादादक्षाधीराः समरविजान्तयोधिनहन्यकशिपादाः
सुव्यवस्थिता गम्भीरबुद्धिचेतसः कल्याणाभिनिवेशिनश्च मत्स्वसाराः ॥ तेया
बलसर्गरेष गुणा व्याख्याता

सर्वसारः ९. तत्र सर्वं सारैरुपेताः पुरुषा भवन्त्यतिबलाः पर गौरवयुक्ताः क्लेशसहाः
सर्पारम्भेष्वात्मनि ज्ञातप्रन्ययाः कल्याणाभिनिवेशिनः स्थिरसमादित-
शरीराः सुममादितगतयः सानुनादस्निग्धगम्भीरमदास्वराः सुप्रेश्वर्यवित्तो-
पभोग संमानमाजो मन्दज्वरसो मन्दविषारा प्रायस्तुल्यगुण विस्तीर्णादया-
धिरंजीपिनश्च ॥

असारः १० अतो विपरीतास्त्वसारः ॥

શરીરના બિન્ન બિન્ન સત્વોની ન્યુનાધિક્તાના પ્રમાણમાં માનવ પ્રકૃતિની પરીક્ષા.

ક્રીપુરોનાં શરીરની, આઠ પ્રકારના સાર તત્વો પ્રમાણે પરીક્ષા થાય છે કે એના દ્વારા ક્રીપુરોનાં બ્રહ્માબજના પ્રમાણ ઉત્પાદિત્વ વિશેષ જ્ઞાન પ્રેરણી સકાર્ય છે. જેમકે ૧ ત્વચા, ૨ રક્ત, ૩ માંસ, ૪ મેદ, ૫ અગ્નિ, ૬ મૂત્ર, ૭ શુક્ર આદિ.

ત્વકસારા—૧ ત્વચા સ્વચ્છ, કોમળ, મૃદુ, પ્રસન્ન, સૂક્ષ્મ, અદ્ય, અલ્પ, અલ્પી, સુકુમારતા અને તેજસ્વિતા આદિ ગુણો, ત્વચા અને વાળમાં તેવામાં આવે, તેવા ક્રીપુરો ત્વચાસત્ત્વાના જેમ અલ્પ, આ પ્રકારની સારતા વિશેષતા સુખ, સૌખ્ય, અંશુ, ઉપભોગ્યસક્તિ; શુભિ, વિદ્યા, આરોગ્ય, પ્રદર્શ અને આયુષ્ય આદિ ગુણોની વિશેષતા દર્શાવે છે.

રક્તસારા—૨ ત્વચા રક્ત, આંખ, મુખ, કર્ણ, નાસિકા, નોઝ, હાથ, પગના તળીયાં, નખ, લલાટ, મેદન આદિ અવયવો હાથ રંગના સ્નિગ્ધ, ચોખ્ખાચુક અને તેજસ્વી અણુય તેવા ક્રીપુરોના શરીર રક્તસાર યુક્ત છે એમ સમજવું. આવા લક્ષણોની વિશેષતા સુખ, શુદ્ધિની ચપલતા, મેદા, મનસ્વિત્વ, સુકુમારતા, અદ્યપણ, અને અકલેષ સહિષ્ણુતા આદિ દર્શાવે છે.

માંસસારા—૩ ત્વચા રંગ, લલાટ, કુકારિકા, અક્ષિ, ગંદ, દન્ત, મીવા, રાન્ધ, વચ્ચ, રક્ષા, વક્ષસ્થલ, હાથપગની સંધિઓ વિગેરે સિવાય શુદ્ધ મોંસાંધી પૂર્ણ અને શુદ્ધ દેખાય તેવા ક્રીપુરોને માંસસાર યુક્ત સમજવા. આવા લક્ષણો ક્રીપુરોની અંતની ક્ષમાશક્તિ, ધૃતિ, અદોહપદા વિષ્ણુ, વિદ્યા સુખ, આનંદ, આરોગ્ય, ભગ અને ધીર્યો વિગેરે દર્શાવે છે.

મેદસારા—૪ પૂર્ણ, સ્વા, નેત્ર દેહ, લોભ, નખ, દાન્ત, આંધ મૂત્ર પુરિષ વિગેરેની વિશેષ સ્નિગ્ધતા, જે મેદની સારતાવાળા ક્રીપુરોનાં લક્ષણ છે. આવા લક્ષણો વિષ્ણુ, અંશુ, સુખોપભોગ્ય પ્રિયતા, દર્વાદતા, આનંદ, અને સુકુમારોપચારના આનંદ માનનાર વર્તિ દર્શાવે છે.

અગ્નિસારા—૫ પાશ્વર્થી શુદ્ધ, અગ્નિ, અગ્નિ ચિત્ત, સિર આદિના અવયવો અને સંધિઓ તેમજ અગ્નિયો નખ અને દાંત વિગેરે જેઓના સ્પૃશ્ય અર્થોત મોટા અને અગ્નિ દોષ તેઓ અગ્નિસારવાળા ગણાય છે. (*Motivo temporaneo*) આવા ક્રીપુરો મદોન્સાદવાળા, મિયાવાન અથવા કાર્યની ક્ષમતાવાળા કલેશ સદન કરી શકે તેવા, મેદા અસ્થિઓવાળા અને આયુષ્યમાન હોય છે.

મૂત્રસારા—૬ દંડા કદના શરીરવાળા, પશુ બળયુક્ત તેમજ સ્નિગ્ધ પૂર્ણ અને સ્વચ્છ તેમજ સ્પૃશ્ય ગોળ અને ભરાવાનાર સ્નિગ્ધોવાળા મૂત્રસારવાળા ગણાય છે. તેઓ બળવાન અને ધીર્ આયુષ્યવાળા હોય છે.

શુક્રસારા—૭ જેઓ બહુશુદ્ધ, વિજ્ઞાનયુક્ત, તેમજ દંબ, પુત્ર, સંતાનને પાત્ર, રોગ્ય પ્રકૃતિવાળા, સૌમ્ય કૃષિવાળા ક્રીપુરો તેમજ શુદ્ધ અને પ્રદર્શી પૂર્ણ તેમજ રક્તપૂર્ણ ગોળ મુખ લક્ષ માથ અને દાન્તવાળા પ્રસન્ન સ્નિગ્ધ પૂર્ણ અને સ્વચ્છવાળા, પ્રકાશમાન, મદોન્સિત્ત હોય છે. તેઓ શુદ્ધ સારવાળા ગણાય છે. આવા પુરુષો શિશિવ, સોમ વિદ્યાસને આદરનાર અને અગ્નિ બળવાન હોય છે.

સાવસારા—૮ મુખ, અંશુ, આરોગ્ય, વિષ્ણુ સન્માન અને પુત્રયુક્ત, સ્થિતિમાન, અસ્થિમાન, રૂઢ પ્રાપ્ત, શુદ્ધ પવિત્ર કર્મ સારયુક્ત, દદ્ય, પીર, સમરમાં વિજયી, મોર્ચગુહ, સ્પર્ધાયુક્ત, વિજ્ઞાનસિદ્ધ, તેમજ સુખવસિયત અંશુ ગુણિ અને ચિત્તવાળા અને કલ્યાણરૂપ માર્ગમાં પ્રવેશ કરવાની ક્ષમતાવાળા હોય છે, તેઓને સત્ત્વસાર વાળા ગણવામાં આવે છે. તેઓનાં ઉપર અણુરેષા ગુણોમાં તેઓનાં લક્ષણોની વ્યાખ્યા આવી અર્થ છે.

સ્વચ્છસારા—૯ ત્વચા રક્ત ઉપરોક્ત સાર તત્વોથી યુક્ત સૌ પુરુષો, અતિ બળવાન ધરમ ગૌરવયુક્ત કલેશસદ સર્વકાર્યના આરંભમાં સ્વામ્ય-વિશ્વાસ ધ્યાનવાર, કલ્યાણના આર્ગમાં શ્રમ શાખનાર, સિવા અને સુ સમાદિત શરીરવાળા સુસમાદિત ગતિવાળા, સ્નિગ્ધ અંશુ મદાન અનુનાદવાળા માનવ સ્વચ્છવાળા, મુખ અંશુ અને ધન આદિની ઉપજોગ પ્રકૃતિવાળા, સંતાનને પાત્ર, મન્દ

જાવાળા, મનંદ વિહારવાળા, અને વિશેષ દરી તેવાજ શુભકર્મ કલ્યાણવાળા અને જન્મ આપનાર, અને દીર્ઘ જીવી નિવડે છે.

અમરાસ — ૧૦ આથી વિરૂદ્ધ શુભ ધર્મવાળા સ્ત્રી પુરુષો કેટલાં વાલુ પ્રકારના તાર વિનાનાં મહાપ છે.

અરક

સા કવિતા સા વનિતા યસ્યાઃ શ્રવણેન દર્શનેનાપિ રુચિદ્દયં પતિદ્દયં

સરલં નરલં ચ સત્ત્વરં ભવતિ ॥

કેવી કન્યાને, વરવી-અથવા પસંદ કરવી જોઈએ ?

૧. અવ્યગ્રાહો સૌમ્યશીલા

હંસધારુણવામિનોમ્

તનુલોમકેશદંશના

મૃદ્ધકોમુદૈત્વ સિયમ્ ॥

૨. અમલી ખોડ વગરની, કૈામ્ય સ્વભાવવાળી

હંસ અથવા હાથીના સરખી ગતિવાળી

(ધીરમળી) કેમળ લોભ અર્થાત્ સરીસપગના

વાળ અને કેમળ કેશ તથા નાનુક દાનવાળી

અને મૃદ્ધ અંગોવાળી કન્યા પરભૂષી

૨. અનિન્દિતાં કન્યાં ધરચેત્

ફુલતો લક્ષણતઃ

ચઘીયસીમ વયમા-યપુષા ચ

૩. કુળી તથા લક્ષણથી જે અનિન્દિત

હોય તેવી કન્યાને વગવી પસંદ કરવી.

ઉપર તથા સરીસપા જે પોતાથી ન્હાની હોય

તેવી પસંદ કરવી.

૩. ફુલમગ્રે પરીક્ષેત

યુક્તિમતે કન્યા પ્રયજ્ઞેત્

શુદ્ધિરુપશીલલક્ષણ-

સમ્પત્તામરોગામુપવચ્છેત્ ॥

૪. પ્રથમ કુળની પરીક્ષા કરવી,

શુદ્ધિમાનને કન્યા આપવી અને

શુદ્ધિ રૂપ સ્ત્રીન સ્વભાવ

અને ગુણ વલ્લભવાળી આરોગ્ય

પુક્તી કન્યા ને સ્વીકારવી.

૪. આદો ફુલં પરીક્ષેત

તતો વિષા તતો વૃષ્ ॥

શીલં ધનં તતો રુષ્

દેશ પશ્ચાદ્વિષાદયેત્ ॥

૪. પ્રથમ કુળની પરીક્ષા કરવી

પછી વિષા અને ત્યાર પછી વૃષ,

શીલ-ધન રૂપ અને દેશની પરીક્ષા કરી

પર કન્યા પરમલગ્ન.

૫. સરમા માલંધારા

મુપદધિન્યામા મુનયેમયમુતિ

આર્વાં કથેષ ધાર્યાં

ન સમ્પતે યન્નહોનેન ॥

૫ સસ તથા અર્ધકર મુકત

મુદર પાંચ ન્યાસ તથા મુવર્તુ અર્થાત્ કમનવર્ત

ગેવી આમાં તેમજ બાપો,

બાલ વિનાનાં મુખ્ય મેળાં સકતો નથી.

પ્રસ્તાવ.

લગ્ન સંબંધ માટે પરસ્પરની પસંદગી કરવામાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય વિષયોનું વર્ણન.

(પ્રસ્તુત વિદ્યા, યુખસામુદ્રિકશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્રાનુસાર.)

લગ્ન સંબંધ—એ દુનિયામાં સૌથી અત્યંત અગત્યનો અને મહત્વપૂર્ણ સંબંધ છે. આ સંબંધદ્વારા પુરુષે શાકષણ સ્ત્રીની સાથે, કે સ્ત્રીએ શાકષણ પુરુષની સાથે વિવાહ સંસ્કારદ્વારા જનન પર્વન સંકુલિત વધ રહેવાની ભર પડે છે. વિવાહિતજીવનનાં બધાં કાર્યો, સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેએ સાથે મળી પરસ્પરની સદાનુભૂતિ, પ્રેમ, માન, સમ્મતિ, અને અનુગ્રહમાં રહી સદૃઢમાનસથી થવું જોઈએ છે. આનું વર્તન જીવનના કાલા સમય સુધી નિર્વિઘ્નપણે ટાળી રાખવા માટે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેના સ્વભાવમાં ધણેજ અંશે મળતાં-પછું દોવાની તેમજ ખાસ કરી અનુકૂળ અનુકૂળતા સ્ત્રીમાં તેમજ પુરુષમાં ખાસ વિશેષ અંશે દોવાની ખાસ ભર પડે છે. કારણ મુદત્સાધનમાં અનેક પ્રકારની કષ્ટો, બન્નેએ સાથે મળીને કરવાનાં હોવા છતાં, બન્નેનાં કાર્યકરો ધણે અંશે ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનાં છે, અને તેથી તેઓને પોતાપોતાનાં જેવે અનુસાર, વિવિધ પ્રકારની સહિતઓ લાગળીઓ કે વૃત્તિઓ ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં ભર પડે છે. દ્રશ્યન્ત વર્તી—

પુરુષને બહારના જનજીવનમાં સ્ત્રી જેટલો જોડો, બધાવાર, જેની, કયા, કુલની અથવા કોઈ બીજા કોઈદ્વારા પોતાની કવિતા સંપાદન કરવા માટે સંપત્ત મહેનત, સંસ્કરણ, અને સુદ્ધિબળ વિશેરોના ઉપયોગ કરવાની ભર પડે છે. જ્યારે સ્ત્રીએ માત્ર ઘરમાં વેસી ધરતી ન્યવસ્થા, કાષ્ટાદુષ્ટી, રાચરચીમાં આદિ ધરતી સામાનની સંસ્કાર, સંભાળ, અને ઉપયોગ કરવાનો હોય છે. એટલે જો કમાણી માટે તેને બહાર જવું પડે તો બીજાની કુલાદી કરવાનું હોય નથી. પણ પુરુષની કમાણી ઉપરજ તેના સંપૂર્ણ નિર્વાહનો તેમજ બધાં ગૃહ સુખોનો આધાર હોય છે. પુરુષોના કાર્યમાં જ્યારે સંપત્ત મહેનત મળતી અને સુદ્ધિબળ મહત્વપૂર્ણ કાર્યો સાથે સંપાદક, સંદર્ભકવિતા, કોષ, કાદક, દિગ્ગત, વીરતા, ઉત્કૃષ્ટ અને સંપત્ત ઉદ્યોગશક્તિ આદિ રૂપ શક્તિઓ અને સ્વભાવનાં કોર અંશોની મુખ્યત્વે ભર પડે છે. જ્યારે સ્ત્રી વર્તવા કાર્યોમાં ભરત, રાંધણ, ગૃહણ, માયન, વાહન, નૃત્ય, હાસ્ય, કળા, કાદક, પાણી કાઢવું, રસોઈ, ચિત્રકામ, બાળકોનાં, કુલાવડ, ધારી કર્મ, સ્વનિર્વાહ, શુભાર, જાણવાણ, સ્વચ્છતા, મુદત્સંસ્કાર, ઓપવિજ્ઞાન, પરિવર્ત, અતિથી સંભાર, અને આગળ સ્વાગત, સંભાળ, વગેરેજીવન મુશ્કેલી આદિ રૂપ નમ પ્રમળ અને કલાકોસકથના મધુર અંશે રૂપ કુશળતા લાગળીઓનાં કાર્યોને મુખ્ય અંશે તેના બાગ્યમાં સમાવેશ થાય છે.

આમ સામાન્ય રીતે જોતાં બન્નેનાં કાર્યમાં ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારની શક્તિઓ લાગળીઓ અને વૃત્તિઓની બન્નેએ અલગ અલગ પ્રમાણમાં ભર પડે છે. જ્યારે એ બંનેથીયેતો પ્રમાણે સ્ત્રીમાં કયા કયા ગુણો અને શક્તિઓ કે વૃત્તિઓ વિશેષ પ્રમાણમાં દોવાની ભર છે, તથા પુરુષ વર્તવા ખાસ કરી કઈ કઈ લાગળીઓ શક્તિઓ કે વૃત્તિઓનાં કાળે પ્રજા પ્રમાણમાં અને કયા કયા લાગળીઓ ન્યૂન અથવા મંદ પ્રમાણમાં હોય તે તે વધારે અનુકૂળ થઈ શકે, એ બધી અતિ અગત્યની અને મહત્વની શક્તિ બાળકોના સંબંધી-વધાર્યું જાનથી સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગે લગ્ન સંબંધથી સંકુલિત થવા પડેલાજ થવાવતું વાકેફ થવાની ખાસ ભર છે. કારણ એવું જાન, બન્નેનાં ગુણ કર્મ સ્વભાવની થવાવતું જરીકા કરવાનું એક મુખ્ય સાધન છે. એટલેજ નહીં પણ લગ્ન પછીના બધાં લાગળી સુખ, સમૃદ્ધિ અને આનંદોનો તેમજ લાગળી સંબંધીના સુખનો એટલે જાણ, સ્ત્રી પુરુષની પરસ્પરની પસંદગી ઉપરજ એટલે જાણે અગત્યની રહેશે છે. આટલા માટે પરસ્પરની પસંદગી કરવા માટેની સર્વ પ્રકારની થર્મી સુચનાઓ આ પાંચમા પ્રકારની અંદર લાગળીમાં આવેલ છે ખાસ કરી આ પ્રકારનો બધો વિષય મુદત્સંસ્કાર અને સુખસામુદ્રિકશાસ્ત્રને અનુસરે આ કેમલે મર્મવામાં આવેલ છે કે કોઈ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગે પરસ્પરના સ્વભાવ લક્ષણ આદિને અને સ્થિતિ આદિને અનુસરે ગુણ, કર્મ સ્વભાવ યુગ સ્ત્રી પુરુષોના પ્રવૃત્તિની જરીકા કરવાનું મુખ્ય સાધન. સાચી રીતે પરસ્પરના સ્વભાવ બધી

લગ્ન સંબંધ માટે યોગ્ય પરિણી કરવામાં ઘણીજ ઉપચોચિ અને કીમતી સહાયતા પ્રાપ્ત થાય, અને યથાયોગ્ય પરીક્ષાને અંગે લગ્નકર્તાઓ દ્વારા સહુકલ થયેલ દમ્પતીઓનાં મુખે થતે સારતા અને હિંમત હારી સુખ શાન્તિ આતોગ્ય અને પરસ્પરની સમ્પૂર્ણ અનુકૂળતાથી સરળપણે જાળવી રાકે અને પરસ્પર સહાનુભૂતિ, સહાય અને સહકર્મચરણ સુકલ જાતી સુખ અને શાન્તિથી છવન જાતી રાકે લગ્ન સંબંધમાં સૌ અથવા પુરુષમાં જે જે શારીરિક કે માનસિક મુલ્યે અથવા લક્ષણોની પરિક્ષા કરવાની હોય છે તેવા બધા વિષયોનો વિસ્તૃત અહેવાલ, આ ગ્રંથના પ્રથમના જે પ્રકરણમાં સવિસ્તાર આપવામાં આવેલ છે વળી એ ઉપરાંત, “ સ્ત્રી મૌનદર્થ અને તેનો ઉદ્દેશ ” નામના ચોથા પ્રકરણમાં પણ સ્ત્રી સ્વભાવ સંબંધી કેટલુંક અગત્યનું વર્ણન આપવામાં આવેલું છે જેમાંથી પણ ઘણી ઉપચોચી સુચનાઓ આ પ્રશ્નને અત્યુત્તમ રીતે રાકે તેમ છે છતાં આ બાથમાં પ્રકરણમાં સ્ત્રી અને પુરુષ જાનેનાં શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવની યથાવત્ પરીક્ષા કરવા માટે જાનેનાં શુદ્ધકર્મ સ્વભાવનું આવશ્યક વર્ણન મરતદવિષ્ણ અને મુજસામુદિક સામંત્રાણાર સહુકલ રીતે અને આપવામાં આવેલ છે તથા તેના સેવા શુદ્ધ હોયોની પરસ્પરની પરીક્ષા કરવાની વિધિનું વર્ણન આપવા માટે કેટલેક અરી સચિત વર્ણન આપવામાં પણ યોગ્ય ધ્યાનું છે યોગ્ય સંવનન યથાવત્ પરિચીકલ અને લગ્ન સંબંધ મંદિતા આલના મહત્વપૂર્ણ વિષયોને માટે આ પ્રકરણનો વિષય એક ખાસ જગત્વનો જામ લગ્ન છે વળી આપણાં મુજસામી સાહિત્યમાં આ વિષય તકલ નવીનજ દષ્ટિથી અને એક નૂતન આવિષ્કાર રૂપે, તેમજ સૌથી પ્રથમજ વાર પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે જેથી બે વિષયજ અનેક પ્રકારની યોગ્ય અથવા અયોગ્ય સમાલોચના કે રીતી રીપણ વિગેરે ધવાના પણ અનેક સબના છે છતાં આ વિષયના મહત્વ જાણીને અને ઉપચોચિતા આદિ વસ્તુ ધ્યાન આપતાં જમે તે સ્વરૂપમાં પણ એ વિષયને અમે સચિત પ્રકટ કરવાનું યોગ્ય ધ્યાનું છે તરલ ” છવન સદસ્યના અનેક પ્રકરણોમાં એ એક ખાસ મુખ્ય જામ જામ છે જાવી લગ્ન સંબંધોની મુધારણા કરવામાં સ્ત્રી અને પુરુષને પરસ્પરનાં શુદ્ધ હોયની પરીક્ષા કરવાની યથાવત્ વિધી દર્શાવવામાં, જાવી પ્રજ્ઞની યોગ્ય મુધારણા કરવાનાં મહત્વ પૂર્ણ નોંધમાં અનેક રીતે સહાયકરૂત થવામાં, તેમજ સ્ત્રી અને પુરુષોનાં અનેક પ્રકારના ધરસાધારિક સંબંધોને યથાવત્ ચોટ ધર, કુદબ, દેહ, ભતિ તેમજ સારને સુખ શાન્તિ અને સંતોષનું ધામ બનાવવામાં, આ વિષયની યોગ્ય અને શારીરિક ચર્ચાથી તત્કલિત પ્રમાણમાં પણ કોઈ પણ સુખને સહાયતા મળે અને તેના મુખી પરિણામોનો આસ્વાદ લેવાનું સહકાર્ય મળે તો જામાર આ અલ્પ પ્રવાનનું સાર્થક થયું છે એમ અને માનીશું

મનુષ્યના સમય છવનને જામે સરીર અને મન એ બે મુખ્ય વસ્તુઓ જીવર રચાયેલો છે અને બે બંને અમરતા વિષયોની પરીક્ષા કરવાની વિધી સાથેજ આ પ્રકરણનો ખાસ સંબંધ છે લગ્ન સંબંધમાં સ્ત્રી અને પુરુષનાં શુદ્ધ કમ સ્વભાવની યથાવત્ પરીક્ષા કરવાની કોઈ પણ યોગ્ય પદ્ધતિના અભાવમાં અત્યાર મુખીમાં એ અધામુધી પ્રવર્તિ રહેલી છે તેના અનેક પ્રકારના અનિક પરિણામોથી આપણે જનસમુદાય યથાવત્ વાકે છે વધ વિધા, શુદ્ધ, યોગ્ય ધર્મ, નીતિ, બુદ્ધિ આદર્શ, કુલ રૂઢિ અને અનેક પ્રકારના શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવ આદિના અલ્પ પ્રકારનાં કમોડાઓને અમે અને કુલ યોગ્યને લીધે ધરલ સારમાં અનેક પ્રકારનાં જે હેરો અને પતિવ્રતા સર્વજ નેવામાં આવે છે, તે સર્વને યથાવિધી જાલ કરેલો હોય, તો માનવસમાજે લગ્ન સંબંધની યોગ્ય પરિણી માટે મસ્તદવિષ્ણ અને માનસસાક્ષી સર્વ પ્રકારની રચનાઓથી યથાવત્ વાકે ધવાની તેમજ તેઓને યથાવિધી વચીકાર કરવાની સૌથી પ્રથમ આવશ્યકતા છે કાણક જનસમાજને ગોટા જામ ત્વારજ મહત્વજામના સ્વચોંચ મુજેનું યથાવત્ દર્શન કરી રાકે, એમ જામાર માનવ છે કુદિત-અપેતિષ, અને તેની અદર્શ સર્વ, ચંદ્ર ચંચલ, કુલ અને શાન્તિ આદિ સ્થાનાં સ્થાન અને તેઓનાં પરસ્પરનાં મેલ અને ત્રિતિ વિગેરે આધારે જનાવવામાં આવતી જનસમુદાયો, અને તેઓનાં પરસ્પરિક સુખેલને અને આધારે યોજવાના આવતાં લગ્ન સંબંધો અને ધારસનાં મુલ્ય કમસ્વભાવની પરીક્ષાના સાધનો કરતાં, મસ્તદવિષ્ણ અને દુખ સામુદ્રિકાચામ તેમજ માનસસાક્ષીના પ્રજ્ઞ અને બુદ્ધિચંચ વિષયોનાં જાન દ્વારા યોજવામાં આવતાં કે પસક કરવામાં આવતાં સંબંધો, યથારે સુખરૂપ નિવરી રાકે તેમ છે, એમજામાર સ્વચ માનવ છે જાથી આ મહત્વપૂર્ણ વિષયનું, જાવી જાને જાજાઓમાં સિદ્ધિ આપવામાં આવે અને મસ્તદવિષ્ણ તેમજ મુજસામુદિકાચામ સિદ્ધાન્તોને સર્વજ મુજમતવા રીત પ્રચાર થાય જેની સદ્ગુણો જમે તેને આદિ સચિત પ્રકટ કરીએ છીએ,

સંવનન અથવા પસંદગી.

પ્રકરણ પાંચમું.

નવ પ્રકરણની અંદર સીમોનાં સોનદર્યાના સંબંધમાં જે જે સારીરિક કે માનસિક સોનદર્યાના અંશોનું વર્ણન આપવામાં આવેલું છે, તે તે સર્વ અંશોનો સ્વીકાર કરી, પુરોના સોનદર્યા સંબંધમાં પણ ખાસ એક જુદા પ્રકરણની યોજના કરી શકાય. ખાસ કરી સીમો, પુરોનાની અંદર કેવા કેવા પ્રકારના ગુણ કર્મસ્વભાવ તથા સોનદર્યાને ગાંઠે છે અને પુરો, સીમોની અંદર ક્યા ક્યા ગુણકર્મસ્વભાવને ખાસ કરી વધારે પસંદ કરે છે, એ બાબતનું સંવિસ્તર વિવેચન કરવાનું આ સ્થળે વધારે યોગ્ય લાગે તેમ છે પણ તેની કોઈપણ પ્રકારની પદ્ધતિનો સ્વીકાર ન કરતાં અમે માત્ર માનસશાસ્ત્ર અને મુખસામુદ્રિકશાસ્ત્રની પદ્ધતિ અનુસાર, સી પુરોનાં ગુણકર્મસ્વભાવની પરીક્ષા કરવાની યોગ્ય વિધીનું અને સચિત્ર અને સંવિસ્તર વર્ણન આપવાનું વધારે પસંદ કરેલ છે. કારણ તેનું વર્ણન અનેક હેતુઓને ધ્યાનમાં લેતાં, અમને સાક્ષીય, પદ્ધતિસર, સરલ અને પસંદગીના સર્વ અંશોને કમવાર સ્પર્શ કરતું લાગ્યું છે.

સંવનન અથવા પસંદગી માટેની અનેક પ્રચલિત રીતોઓનું, કે તે વિષયના જુદા જુદા દેશ કાલના ઇતિહાસોનું વર્ણન કરી આ મહત્વના વિષયને નિર્ણય લેવાપણું અમને જરા પણ યોગ્ય લાગતું નથી. એથી એવી બાબતોનું વર્ણન આપવાનું હવેન અમે શક્ય છે. છતાં આ મહત્વના વિષય પરત્વે પૂર્વકાલના પિ કુનીઓના જે કાંઈ પ્રાચીન વિચારો અને સિદ્ધાંતો છે, તેનું સમગ્ર સ્પર્શ આ પ્રકરણની સારમાતમાં અમે ઉપસ્થિત કરેલ છે. વૈજ્ઞાનિક દ્રષ્ટિથી તેમજ સાહીય દ્રષ્ટિથી ઉપરોક્ત સંવનન અથવા પસંદગી સંબંધી નિયમોનું વર્ણન આપવામાં જે જે મુખ્ય મુદ્દાઓને અનુસરી માનવ પ્રકૃતિનું વર્ણન તેઓ ટાંકેલી આપવામાં આવેલું છે અથવા માનવ પ્રકૃતિની પરીક્ષાની જે જે મુખ્ય રીતે પરીક્ષા કરવાનું તેઓએ વિખ્યાન કરેલું છે, તે સર્વ અંશો અંદર અત્યંત અત્વના અને મહત્વપૂર્ણ છે. એમ આપણને સ્વીકાર કર્યા વિના ચાલી શકે તેમ છે નહીં સી અથવા પુરુષના ગુણ કર્મ સ્વભાવ સંબંધી જે જે અંશોની તેઓએ ચર્ચા કરેલી છે તે અંદર ઉપરોક્ત છે છતાં પણ એવા વર્ણનમાં કોઈ પણ પ્રકારનો સાહીય ક્રમ કે પદ્ધતિનું અનુકરણ કરવામાં આવેલ નથી.

આટલા માટે જે બધા પ્રાચીન વિચારોનો મુખ્ય અંશે સ્વીકાર કરવા છતાં આ પ્રકરણની અંદર, માનસશાસ્ત્ર, મરતકવિદ્યા, અને મુખસામુદ્રિકશાસ્ત્રનુસાર જે જે વર્ણન પરંપરાના ગુણ કર્મ સ્વભાવની પરીક્ષા કરવાના હેતુથી આપવાનું યોગ્ય લાગ્યું છે. તેવા સર્વ અંશોનું સંવિસ્તર વર્ણન આપવા સાથે-તેવી પરીક્ષા કરવાની વિધીનું પણ સાથે સાથે નિર્દેશન કરાવવાનો મુખ્ય ઉદ્દેશ પણ અમને લાગ્યો છે આપણા સાહિત્યમાં હવે પ્રસંગ સાથે સંબંધ રાખતાં અતિ અત્વના વિષયને અને ખાસ તબીબના સ્પર્શે રહી કરવામાં આવેલ છે. તેનો વધારા ઉદ્દેશ ધ્યાનમાં લઈ, સમગ્ર અને વિદ્વાન વાચક વર્ગ વચાઈ શકે હતાવડે એવી અમારી ખાતરી છે.

નવી પરલુપા ઇચ્છતા સુવાનો તેમજ યુવલીંગોએ હૈંસ સંબંધથી ભેડાતા પહેલાં પરસ્પરનો પસંદગી કરવા માટે ને ને શુભે તથા લક્ષ્યો વરફે ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે તેનું સવિસ્તર વર્ણન-મસ્તકવિદ્યા મુખ સાંપ્રદિકાસર અને માનસધાસંગ્રહસર નીચે પ્રમાણે આપવામાં આવે છે. :

મનુષ્યના ગ્રુહ કર્મ સ્વભાવની પરીક્ષા કરવાના વિષયોમાં અનેક બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. પણ તે બધા પ્રકારોનો સમાવેશ શારીરિક અને માનસિક એવા બે મુખ્ય વિષયોમાં સદૃઢ થઈ શકે છે.

શારીરિક પરીક્ષામાં—શરીરની લંબાઈ પહેળાઈ, ઈંચાઈ, હાં, વજન, રંગ, શરીરનો સામાન્ય બાધો દમર અને શરીરની અંદરના હૃદય, ફેફસાં, પચનેન્દ્રિયના અવયવો અને અન્ય હસ્તપાઈ આદિ અવયવો તેમજ સામાન્ય રીતે મુખ અને તેની સાથેનાં ફાનેન્દ્રિયોનાં કાર્ષે સંબંધી યોગ્ય અવવા અથોગ્ય દાહતની પરીક્ષાનો સમાવેશ થાય છે. એનો સંબંધ ખાસ કરી વૈદ્યકોષ તપાસ (*Physical Examination of the Body*) માં સામાન્ય રીતે થઈ શકે છે. શારીરિક બાલ સોનર્વની પરીક્ષાનો સમાવેશ પણ મુખ્ય અંગે અર્થિજ થઈ જાય છે. બધારે,

માનસિક પરીક્ષાના વિષયોમાં—સૌ અવવા પુરુષનું ભુદ્ધિબળ, નૈતિક અવવા ધાર્મિક બળ, આચાર, વિચાર, શીલ, વર્તન, લાભલુપી, લાભનાઓ, અને અનેક પ્રકારની ઇલાનિષ્ઠ વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે. પણ બે વૃત્તિઓ, લાગણીઓ ભુદ્ધિસક્તિઓ અને લાભનાઓ વિષેરે શી વસ્તુ છે ? તેઓના સ્થાન ક્યાં છે? તેઓના મૂળ સ્વરૂપ કેવું છે ? મનુષ્યના મસ્તકની અંદર તેઓને ક્યાંય પણ સ્થાન છે ખરું ? અને ને તેવાં સ્થાન મનુષ્યની બધી વૃત્તિઓ લાભલુપી કે લાભનાઓ માટે મજબૂત હોય તો તે પ્રત્યક્ષ રીતે યોગ્ય પ્રયાસ માન-યોગ્ય નીલુવાની કોઈ યોગ્ય વિધિ છે ખરી ? આવા આવા અનેક પ્રશ્નો મનુષ્યનાં મનમાં સ્વાભાવિક રીતેજ ઉત્પન્ન થાય છે. મસ્તકવિદ્યા આ બધા પ્રશ્નોનો બહુલ સરવતારી, પ્રત્યક્ષ આપી શકે તેમ છે. બોદુન નહીં પણ સૌ અને પુરુષના હૈંસ સંબંધોમાં અનેક અટકતા પ્રશ્નોનો વચાવત વિલુપિ આપવા માટે એજ અરેખર માર્ગદર્શક થઈ શકે તેમ છે, એજ અમારું ચાક્રસ માનવું છે, આથી પસંદગી સંબંધી અવલની પ્રશ્નોની અર્થાંર્થિ દુષ્ટિથી આ પ્રશ્નોમાં સવિસ્તર કરવામાં આવેલ છે.

મસ્તકશાસ્ત્રીઓ માનવ મનુષિને ૭ કે ૮૦૦ નું નું સમૂહમાં તે તે સમૂહની અભિવ્યક્તાના પ્રમાણમાં કુશીરો યોગ્યતાને અનુસરીને ગોઠવાયેલી માને છે. તેજ પ્રમાણે માનવ સ્વભાવની પરીક્ષાના અંશોર્થ પણ અર્થો રૂપવાર સમૂહ પ્રમાણે વર્ણન આપવામાં આવશે. બુદ્ધિ વિચ નં. A.

- નં. ૧ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ.
- નં. ૨ ધર સાંસારિક લાગણીઓનો સમૂહ.
- નં. ૩ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનો સમૂહ.
- નં. ૪ નૈતિક અને ધાર્મિક લાભલુપીઓનો સમૂહ.
- નં. ૫ પ્રાનીકય પ્રકાયક શક્તિઓનો સમૂહ.
- નં. ૬ અવલોકન અને ભુદ્ધિ શક્તિઓનો સમૂહ.

આ પ્રમાણે પ્રથમ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓના સમૂહથી આપણે માનવમનુષિની પરીક્ષા કરવાનું શરૂ કરીશું. કારણ હંડગોનો મૂળ પાયો બધો તેના આધારપર રહી રહેલો છે.

આત્મરક્ષક વૃત્તિઓની યથાયોગ્ય પ્રબલ હાલત.

સૌ પુરુષ જન્મેજા યથાર્થ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે કારણ જન્મનો ઇખો આધાર તેના પાનજ સમાયેલો છે. ને કે સી કરતાં પુરુષ વર્ગમાં આ વૃત્તિઓનો સમૂહ પ્રબલ પ્રમાણમાં હોવાની ખાસ જરૂર છે એ પાત ખરી છે. છતાં સીઓને પણ આ સમૂહવાળી વૃત્તિઓની યથાર્થ દાહતની ખાસ જરૂર છે અને તે યા માટે તેનું વિગતવાર વર્ણન પ્રથેક શક્તિવાર આપવામાં આવશે)

૧ જીવિષયા અથવા આસેઅયુક્ત જીવન દરમીયે રોજવાની પ્રબળ ઇચ્છા—આ ઇચ્છા સૌ પુરુષ જન્મે વર્ગમાં યથાવત હોવાની ખાસ જરૂર છે. કારણ આસેઅય વિના જીવન હલક જરૂર રૂપન જાને છે.

પ્રત્યક્ષતા પર જગતના નવ દે બાહ્યતાત્મક સાંકેત છે. સંસારની એ છાન જ્યોત્સ્ના છે, જેથી આ રતિ બ્રી અને પુરુષ જાને વજ્રમાં ગૂંથાવનું પ્રમાણુદર્શિતાવાની ભર છે. મનના અંદર આ રતિનું સ્થાન નં. ૮ વાળા પ્રદેશમાં છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૬ તથા ૨૦) જ્યારે તેને દર્શાવનાર સામ્યદ્રિક વસ્તુઓમાં નીચેની બાબતોનો સમાવેશ થાય છે.

૧. નં. ૮ વાળું મનના અંદરનું બસવાદાર સ્થાન (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૭, આંખ બોલ અને ચિત્રક તથા આવધર પ્રેમની અસર).
૨. પર્ણ વિમસિત અને રસિક સંસિદ્ધાં નયનો.
૩. મુંદર મેઘપર્ણ બંદેઝ અને રત્નપુલક કુવાળી ગાલ તથા જાને બોધ અને તેની ઉપરનો અપર શામ.
૪. મુંદર પાટકાર મંગલસૂત્રની ચિત્રક.
૫. ચરીરની અંદરના સર્વ રીતે બંદેઝ મુંદર કામલ અને જોગ તથા મુંદર ધાટનાં સર્વ અવયવો.

ધાર્મિક ક્રિયાઓ આધાર એજ મદન વૃક્ષને આશ્રયેજ છે. જો હોતો તો આશ્રયથી પુરુષને થઈ નહીં, બાથલો અને સ્ત્રીને વનંધા કે વાઙ્મણી હશેવામાં આવે છે. સમગ્ર સંસાર અને સુવાવરણના બધા કાવો દ્વારા સમગ્ર સંસારની પુખ્તવત્ ખીલવણીનો સમ્પૂર્ણ આધાર, આ પ્રેમ ભાવની મધુર અને દિવ્ય પ્રસાદિપરજ છે. સુવાવરણના અભ્યુષણ સાથે જ્યારે મદન મદન ફેવતું ધીરેધીરે સ્ફુરણ થવા લાગે છે. ત્યારે સંસારના કાવો અને અંજ પ્રત્યક્ષે પણ તેની અત્યંત નૂઠ વૃત્તિને આધીન થઈ, એક ધણી એક ખીલવા લાગે છે. જે આખરે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ, કુચાર તેમજ કુચારીને તેઓની પ્રાધ્યાવરણમાંથી પ્રસાર કરી નવયોગલના મદન અદ્ભુત-અગોહિક-અવર્ણનીય-અને છેક અગ્રગ્ર તથા અગ્રોચર છતાં અત્યંત મોહક અને આકર્ષક કિનારાપર લાવી મુકે છે અને મુંઝવે છે. માનવ જીવનનો વસંત સમય અર્ધયોગ શરૂ થાય છે. પ્રેમ પુખ્તના મધુર પરાગ માટે વિચરતા અનેક માનસ મધુકેતોનો દિવ્ય ગુંભાર, આ અવરણમાળ મોહ-મદ અને માધુર્યને પેદા કરી, 'ચારે તરફ લાવવણી લહેરો ફેલાવવાં લાગે' છે. યોગલવસંતના અભ્યુષણ સાથેજ પ્રેમ-દાનના મધુર માલીએ, પ્રેમપુખ્તના પરમપાવન પરાગપૂર્ણ 'પૂર્ણાનંદ' પાન કરવા માટે વિવિધ પુખ્ત પુલિખાં પ્રેમીશિષ્યોદ્ધારા મધુર અને દિવ્ય સિંચનોનાં પ્રચાર કરવા લાગે છે. સમગ્ર વિશ્વપ્રેમ પ્રેમોદ્ધારમાં કંઈ કંઈ અવનવા-પ્રેમકુળે અને પ્રેમલતાઓના પૂણ્ય હવેનામય-પુલે પર્લવિત થવા લાગે છે. અને આખરે સમગ્ર વિશ્વ પ્રેમ, પ્રેમ અને પ્રેમનો પોહાર કરતું પ્રત્યક્ષ જનુભવાય છે. અર્થાત્ દિવ્ય અને મધુર કાવોને અનુભવવા માટે પ્રાયેક સ્ત્રી પુખ્તના મસ્તકમાં-માનસિક પ્રેમભાવનું પ્રભુત્વ અવરણ હોવાની ખાસ તરફ છે. એજ વૃત્તિને આધીન બની, કુદરતની અતિ ક્રુદ્ધ ઇચ્છાને વશ પર્લવિત થી પુરવો કે સુવાવરે અને સુવતીઓમાં પરસ્પર એક બીજા તરફ પ્રેમ આકર્ષણરૂપ પ્રેમવિદ્યુત પેદા થાય છે. જેને પરિણામે સુવાવરે અને સુવતીઓ એક બીજાના ચરિત્રમાં આવવા માટે દિવ્ય રીતે લલવાય છે. પ્રેમીહૃદયોના આકર્ષણદાર થયેલ સ્વાભાવિક એકાદ અને શોભ્ય સંવતન પરિશીવનને અંગે, પ્રેમની જરૂર પવિત્ર ત્રીણીદારા જનનેના હૃદય-પુચ્છો એકત્રિત થાય છે. પણ આમ અને તે પહેલા પ્રેમવૃત્તિના અનેક સ્વરૂપોના જ્ઞાનથી તેઓએ વાકેઈ થવાની ખાસ તરફ છે. કામ ભોગ અને પ્રીતિ એ તલુ આ વૃત્તિના સ્વરૂપ છે. 'પ્રભુ એજ વૃત્તિના અવિશેષ અને મિશ્રાણમાંથી તેનાં અનેક સ્વરૂપો થાય છે.

પ્રેમવિદ્યુતના પ્રવાહોનું મૂળસ્થાન અને સમગ્રજીવનપર તેની અસર.

(જુઓ ચિત્ર નં. ૧૬) સુવાવરણના આગમનની સાથે સ્ત્રી અને પુરુષોના સંસારમાંથી પ્રેમવિદ્યુતના પ્રવાહોના જે આકર્ષકમય કિલ્લો ચારે તરફ ફેલાવા લાગે છે, તેઓનું મૂળ સ્થાન આ સાથેના ચિત્રમાં દર્શાવવામાં આવેલ છે. Electric Battery of Love પ્રેમવિદ્યુતનો પ્રભુ નીચે મુજબના મસ્તકમાં આ ચિત્રની અંદર જતાવેલા સ્થાનમાં સંમતી રાખવામાં આવેલ છે, જે કુદરતની ઇચ્છા પ્રમાણે યોગ્ય ઉપરે આવ્યા પછી પોતાના અનેક વિધ પ્રવાહોના પ્રભાવ એકઠમ જાણવા લાગે છે. તેની અંદરથી પ્રસરેલા પ્રેમવિદ્યુતના કિલ્લોના મવાદો માનવ મસ્તકની દરેકદરેક સંક્રિત તરફ પ્રકરી, પ્રાયેક સંક્રિતને જીવન, પુષ્ટિ, ઉત્સાહ, આનંદ, જન, માધુર્ય અને રસ સુખપતિ આપવામાં કેટલો જગે પ્રતાપી અને પ્રભુ જાણ લાગે છે, તે સાથેના વિચરથી જનુજ મુંઝવે રીતે માત્ર સ્વલ્પ દર્શનથીજ સમજના ઉતરી રહે એવું એ જુદિગમ્ય ચિત્ર છે. ઉત્તમ આર્થિક રહેઠાણના વિચારો એક સામાન્ય ચિત્રદારા પણ કેટલું જનુ મદનપૂર્ણ સિદ્ધિ આપી શકે તેવો આ ચિત્ર એક અજ્ઞા નહીં છે. જનના પ્રકરણ જીવનની અંદરના લગજન એક સો પુછની અંદર વર્ણવવામાં આવેલ કાવોનો માત્ર આ એક નાના સરખા ચિત્રમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. મનુષ્યની આ પ્રેમ વૃત્તિનું સ્થાન, જે થવાતુ ખીલેલું દોષ અને તેની થવાલોગ્ય સંક્રિત અને સંક્રિત માટે તેને યોગ્ય પાત્ર વિધમાં મળેલું દોષ, તેા તેજા સો અથવા પુરુષનું જીવન, જીવનની પ્રાયેક સાખા પ્રણામીઓમાં અનેક રીતે પ્રવિશત થઈ પુષ્ટિ અને રસ છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૬) જ્યારે આ પ્રભુ જાણમાં રહી અથવા પુરુષ કોને પણ નિરાશા મળે છે ત્યારે જીવનની અનેક સાખા પ્રણામીઓ ફેણ રૂપે રૂપે ફેણને પ્રાપ્ત થાય છે.

કામસોમ પરાયણવૃત્તિ અવધા. શિમોદરપરાયણવૃત્તિવાળા સી પુરુષો—તેઓમાં નં. ૨ કુષા. નં. ૩ પિપાસા. અને નં. ૮ કામવાસના આદિ ત્રણે વૃત્તિઓ અતિ પ્રબળપણે પ્રવૃત્તિ રહેલી હોય છે. તેઓનાં ઇવન ખરેખરે શિમોદર પરાયણવૃત્તિવાળાં તથા પ: ઉપરોક્ત ત્રણે વૃત્તિઓના સ્વાભાવી પ્રબળતા એજ કામસોમ પરાયણતાનાં ગુણ ચિન્હો છે. વિષયાધિનતા, ઇન્દ્રિય-આરામીયણું, એ કાંઈ મનુષ્યના મનમની કોઈ એક ખાસ મુળ સ્થિતિ કે વૃત્તિ નથી. પણ સખ્દ, સ્પર્શ, રૂપ, રસ ગંધ, સંગીત, શૃંગાર, નૃત્ય, કામાસક્તિ, વિષય લોભપતા આદિ સ્થિતિ કે વૃત્તિનાં અતિ પ્રબળ પ્રભાવને આધીન થઈ વર્તવાની દશા એજ વિષયાધિનતા છે. આ કામોનાં ચિત્રમાં પ્રબળ કુષાધિપાસા અને કામવાસનાના અવધાઓનાં સ્વાભ. અને તેવા માણસોના ગુણ, મસ્તક ચિત્તુક, નાસિકા, ચણુ, જોષ્ઠ આદિ ભાગો કેવા પ્રકારના હોય છે તે બહુજ રમ્ય રીતે દર્શાવેલું છે. (ભુજો ચિત્ર નં. ૧૬ તથા ૩૨) બહા દોઢ, ભરાવાદાર ચિત્તુક, વિશાળ ટેરવાવાળું અને બહા નસોરાવાળું નાક, કામી અંગિ, અને સુદૃઢસંકલિતઓની સામાન્ય ન્યૂનતા દર્શક અમ કપાળનો દુઢા પ્રદેશ અને મસ્તકનો પાછળનો તળીશનો અતિ ભરાવાદાર ભાગ, એ કામસોમ પ્રિયતાની પ્રબળ દાહવતો અતિ પ્રબળ, સ્પષ્ટ અને પ્રસક્ત પુરાવો છે. ત્યાં ત્યાં આવા ચિન્હો જોવામાં આવે, તે તે સી અથવા પુરુષો દર્મ્યોનાં ઉપર દર્શાવેલા અનિષ્ઠાવાદી દર્મ્યોનાં પ્રબળપણે પ્રેમવેશ રહે છે. જેથી તેવા સી પુરુષોના સહવાસ, સંયોગ કે પરિચયમાં આવતાં પહેલાં અને આખા પછી પણ ખાસ સંજ્ઞાજ સખવાની જરૂર છે. ખાસ કરી જન સંબંધી પક્ષદમીના ક્ષિપ્રમાં ઉપર જણાવેલા કાવો અને લક્ષણોવાળાં સી પુરુષોનો બનતાં મુંઝી લગામ કરવો જોઈએ. આ આકૃતિ એક વખત બરાબર ધ્યાનમાં રાખ્યા પછી કહી પણ શકાય તેમ નથી.

ત્યારે ચિત્ર નં. ૧૮. પણ એજ નં. ૮ વાળી કામવાસનાની વૃત્તિની અતિ પ્રબળતા તથા નં. ૨૧ આત્મનિષ્ઠાની વૃત્તિની મહત્તાને છેક ઉપરના કામમાંના બેઝેલા પ્રદેશોદ્ધાર પાછળથી ભેટાં રમ્ય દર્શાવે છે. તે ખરેખરે ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. ત્યારે ચિત્ર નં. ૨૦ પ્રેમવૃત્તિની પ્રબળતાને દર્શાવે છે ત્યારે તેનીજ સામેની બાજુમાં આવેલ ચિત્ર નં. ૨૨ માં સીના મનજનો તેજ જાન મંદ પ્રમાણનો ભવામાં આવે છે, જો બંને ચિત્રોની તુલના કરવાથી બરાબર રમ્ય નિહિત થઈ જશે 'તેમ છે. ત્યાંથી આકૃતિ, નિષ્કામવૃત્તિના પ્રત્યક્ષ મૂર્તિ છે.

ત્યારે ચિત્ર નં. ૨૧ ખાસ વિચિત્ર પ્રકારના રહસ્યથી પૂર્ણ છે, સામાયિક અને નૈતિક સુધારાજના પ્રવર્તકા, ઉપદેશો અને શિક્ષા, દુનીયામાંથી વિષયવાસના અને દુર્ગુણને દૂર કરવા માટે પોતાની કલ્પનામાં આવે તેવા યોગ્યો દોડાવી કેળી રીતે અનેક પ્રકારના નિવિધ પણ અવધાર્ય ઉપચારો, રોમને યથાવત્ સમજ્યા વિના કર્યે નહીં હોય છે તેવું પ્રત્યક્ષ-તદ્દર્શ ચિત્ર રજૂ કરે છે.

- ૧ કાંઈ હશે કે મુગધી પદ્મોની સોજા વિષયવાસનાને બમત કરે છે.
- ૨ કાંઈ હશે કે કેરી અને ગરમ પીણ તથા વિવિધ પ્રકારનાં પુષ્કારક ખોરાકો કે પાકોડું સેવન, અને રસાયન-બોધોનો ઉપયોગ એ વિષય લોભપતાનું કારણ છે.
- ૩ કાંઈ હશે કે બધો વિદ્યાર્થન માત્ર હિમાજ આવી ગયેલ છે, તેટલા માટે સૌંદર્ય પ્રેમણુ પણ નહિ કરવું, નીચી દ્રષ્ટિ રાખી ચાલવું.
- ૪ કાંઈ હશે જો કોઈના વાસ અને સંજ્ઞાના સદવાસનેજ બીજાને ત્યાં કરવાથી જ માત્ર શુદ્ધ રહી શકાય છે.
- ૫ ત્યારે ટેરવાક તેજ જોવા નિયારના પણ જણાય છે કે અતિ મુંઝવે કપડાં કે આભૂષણ કે તેવાં અન્ય સાધનો પાછળની અતિ સીધાપ એજ વિષયોપયોગ કે સેવાને વધારનાર છે માટે તેનેજ મૂળમાંથી બંધ કરવાની જરૂર છે.
- ૬ વળી કેટલાકને 'જેવું' હોવું યાજ છે કે યોગ્ય બ્રહ્મચર્યનું સેવન અને પૂર્ણ સંત્યોગપાસના, ઇશ્વર-સ્તુતિ ભક્તિ અને કામોપશમનવાળા યોગ નિષ્કામનું ભાવન કરવાથી આ મહાન અધમવૃત્તિ વગાડી શકાય.

સાચી મકામ છે માટે મહાપ્રત ઉપવાસ, અનર્થનવત, - એટલા, અપાદાર, પ્રાણવાય, શાસ્ત્ર વ્યાયામ, આદિયં વધાવત્ સેવન કરેલું' વધારે લાજકારક છે. ૧

૭ મોઢ દહે છે નવર કે ગામમાં વાસજ ન કરવો. અંદરૂ વેચન કરી, જ મહામાન રહેવાથી વિપવવાનું વદન મળી જશે.

૮ ભવાદે યજ્ઞજ્ઞ આચર વધેલા વિચારના તો તેમજ જણાવે છે કે નાની ઉમરમાંથી જ વાળે અને જાળીમાંએ સોજે, રાખી સિદ્ધિ આપવામાં આવે તો તેવા કોઈપણ પ્રકારના અવેશ વિહારને અકાલે જાન આપવાના કારણે જ નહિ રહે.

૯ દેશકાંક દહે છે મનવાસનાને માનસિક સંકલ્પના આ બધા સત્તાવન મૂળ છે માટે મનના વેગને શોકવાની અંદર છે પણ આ બધા ઉપાયો મૂળ રોચની વધાવત્ ચિહ્નિતા કરવામાં તદ્દન નિરર્થક નિવડવા છે કારણ સંસારસુધારકો અને ધાર્મિક ઉપદેશકો આ વિષયવાસનાના મૂળસ્થાનને દબા મુકી ચોક્કસ શક્યા નથી અને તેથી અંધારે પા મારી રહ્યા એટલે વર્તન વગાવી રહ્યા છે. કામવૃત્તિ પ્રબળ શક્તિને સત્તા રહેવાના કુદ આવાસ કરે, એક પછી બીજી પહોંચી શકે નથી. કે જેથી શક્ય નથી એ આ ચિત્રકારો સ્પષ્ટ જણાય છે.

ચિત્ર નં ૨૧ માં નવર આઠ વાગે ગોળ ચક્રની અંદરના સ્થાનવાલો પ્રદેશ, કામવાસનાથી અતિ પ્રમદ-જ્વલિતા અવધવને દર્શાવે છે. જે પુરોયોગે એ સ્થાન અતિપ્રમદાવુધા વેગે હોય છે, તેઓને આ જ્વલિત વશમાં લાવવાનું કાર્ય મહા વિપ્ત જણાય છે તેના વેગ તેઓનાથી સહન થઈ શકતા નથી અને એ નૈતિક અને ધાર્મિકજ્વલિતોના અવધવો અંક ન્યૂન કે સારાણ્ હોય અને બુદ્ધિ શક્તિઓની પણ તેવીજ મઠ લાક્ષણ હોય-તો આવા મનુષ્યો લ પટ, વિષદી, કમી, બલિયારી અને પ્રબળારી પણ થઈ જાય છે વેરવાચન, વેરવાઓના અતિ વધારે, ચારી પ્રમેદ આદિ દુષ્ટ રોગોની દિવપ્રતિદિન વધવી જતી રહેવા અને તેના ઉપચારો માટે વિવિધ પ્રમદની કરવામાં આવતી અંધારું શોધો અને ઉપચારોની પદ્ધતિઓ, અથવા બધા વિચિત્ર અને અનિષ્ટ પરિણામો, આ એક જ્વલિત અતિશય ત્રિવિધોય અથવા વિષયોયને લીધે જ થાય છે.

મસ્તકની અંદરના માનસિક અવધવો, તેઓની સ્થિતિ તથા ઉચ્ચલીના કારણે અને તેને સુધારવાની યથાવેગ પ્રયા, તથા સુધી માનવસમાજ મસ્તકવિષ્ણની પદ્ધતિને વધાવત્ સ્પષ્ટ નહિ સ્વીકારે, ત્યાં સુધી તરી પણ વધાવત્ રીતે થઈ શકનાર જ નથી જતા આવા અવધવના રક્ષાત્મક સામાન્ય અવધોહન દ્વારા પરીક્ષા કરતાં જી પુરોયો શીખે, તે અનેક પ્રકારના અતિષ્ટ પરિણામોથી બળે વર્ગ બચતા રહે એ વદન સ્પષ્ટ છે.

૧. હાગપદ્ય સ્નેહની પદમ જલિય ગ્રન્થી દ્વારા જેવી પુરુષ-બળને એક જ થાય છે જગતના દર બધા નથી, સ્નેહની સ્મરણ માં જતાથી પ્રેમના પ્રબળ પાસથી, બળને એ એક જ થાય, જે કુદરતની શબ્દ હયા છે. અને એવાના માટે જે એક જ વધારણ-હાગપદ્ય સ્નેહલાવની પ્રબળ હયાજો, સી તેમજ પુરુષ બળનેના મસ્તકમાં પ્રમે કરવામાં આવેલ છે (વ્યોમો ચિત્ર નં. ૨૩) આ બળે સામે, સી તેમજ પુરુષ બળનેના યથાવેગ પ્રબળ પ્રનાણમાં હોવાની અંદર છે કારણ પ્રબળ પ્રેમ અને પ્રબળ હાગપદ્ય સ્નેહને આધારે જ સમગ્ર સંસારનું ચક્ર રહી રહી છે. સુશિત્તિ થઈ નિરવર પ્રવર્તિ રહેલું છે, આ જ્વલિત અજાવમાં (જ્યોતિષ ચિત્ર નં ૨૫) સ્નેહ હાગપદ્યજન, ગદરવાચનના અનેક પ્રકારના મુલો અને અપાવોઃ કલ્પ આદિની અનુપમ વિધિઓ તેમજ દિવ્ય વૃદ્ધિવાસેયોઃ શુદ્ધ સ્નેહજાનુષાઠ અને વેલી તથા તત્ત્વશાસ્ત્રના આદિ દિવ્ય સંસારિક લાગણીઓના દર્શન પણ વધારે સંજ્ઞ વળ શ્રદ્ધાથી દોષ કે સમગ્ર સંસાર ચક્રને આધાર, સ્નેહજનનો પાથો, અપાવોઃજાનની મૂળ્ય સૂચિ આદિનો બધો કાર્યકાર, આ હાગપદ્યજન પછા અવધની રહે છે હાગપદ્યજન વિના, સી અને પુરોયોના યથા પદ્ય જન કેવળ નિર્માણ, શુદ્ધ, સ્નેહ, વદન નિરજ અને માવનિવાસ મેળા સંસાર એવા ક્ષીપ જણાય છે આમ ન થાય માટે જી તેમજ પુરુષ બળને વર્ચમાં આ જતિ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય એવું હમેશાં કમળા શાસ્ત્ર છે...

તેઓમાં પ્રબળ હોય છે તેઓમાં નં. ૬ વાળો બાળ વધેલો હોય છે. ભવારે ન્યૂન વૃત્તિવાળાઓનું તેમ સ્થાન અર્પણ હોય છે. (જીવો ચિત્ર નં. ૨૪, ૨૫.)

૧૦ વાત્સલ્ય સ્નેહની વૃત્તિ પશુ-સૌ પુરુષ બંને વર્ગમાં થવાવતુ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે. કારણ સંજોગ ક્રિયા, ગર્ભધાન, સર્વ સંરક્ષિ પ્રત્યેત્પાદન. અને પ્રવૃત્તિ પોષણ રક્ષણ, વર્ધન, અને શિક્ષણ આદિ સર્વભાવો, બંનેની આ વૃત્તિ ઉપરજી અવલંબી રહેલા છે. ખાસ કરી સૌ વર્ગની અંદર આ વૃત્તિ પશુના પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે અને ખાસ હોવાની જરૂર પણ છે. કારણ બાળગર્ભનું થવાયોગ્ય વિધિપૂર્વક નવખાસ સુધી મદાગ્રહ પુર્વક ધારણ, સંવર્ધન અને પોષણ આદિ જંબીર ક્ષર્યો તેલુંજ સંભાળવાની હોય છે. પ્રથમ પૈકા થવા પછી પણ તેને થવાવિધિ ઉછેરવાનું તેમજ, ખાન, પાન રવાન તેજ મર્દન, સંચાલન; કુલ્ય કે રતનપાન, આદિ સર્વ કાર્યો, પોતાના મુખ અગ્રવડ નિદ્રા આદિના મહા ભેદને અને અનેક સંદેહો વચ્ચે તેલુંજ દરવાન હોય છે. આ બધા કાર્યો. વચર વિશ્વે અને વચર સમયે પ્રેમપૂર્વક કરવા માટે તેની બધી પ્રવૃત્તિઓને વાત્સલ્ય સ્નેહની પ્રબળ વૃત્તિદ્વારા દીર્ઘ કળ પર્યંત પ્રેમથી રાખવાની ખાસ જરૂર પડે છે, અને તેને સારેજી મુખ્યત્વે અને સંતોષ વળે છે. આટલા વાસ્તે ઇશ્વરીય દેવગને અનુસરી, સૌ વર્ગમાં જે વૃત્તિને ખાસ પ્રબળ પ્રમાણમાં અર્પણ કરવામાં આવેલ છે (જીવો ચિત્ર નં. ૨૩) (આ તે મા. ચિત્ર નં. ૨૩) અને આથી પ્રબળ વૃત્તિવાળી પુત્રવૃત્તિઓના યોગ્ય મળતા થવાને લાયક છે. પુરુષ વર્ગમાં આ વૃત્તિ સામાન્ય હોય છે. અને તેમ થાય એ કેટલેક અંશે ને કે તદન સ્વાભાવિક છે. પણ તેટલા વાસ્તે પુરુષોમાં જે વૃત્તિ દ્વેષા સામાન્યજી હોયી એકલે એક મનવાનું કંઈ પણ કારણ નથી; અને પુરુષોમાં પણ સોજોનો તારતમ્ય આ વૃત્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે. અને તેથી પોતાના બંધાઓનાં મુખ-રક્ષણ અને આનંદોને ખાતર અનેક પ્રકારના સંદેહોને સહન કરી, આત્મ સુખા અને સગવડોના લાજ કરી; કેવળ પોતાના બાળોનાં મુખ અગ્રવડ અને વારેરજ, આદિના હિતમાર્ગોને શ્રદ્ધા કરવા માટે હંમેસાં તત્પર બન્યા રહે છે. આવા સ્વભાવના સૌ પુરુષોના મસ્તકે ચિ. નં. ૩૩ તથા ૨૬ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે વાત્સલ્ય સ્નેહના સ્થાનમાં પ્રબળ રીતે વધેલા હોય છે. કૃષિ ગૌરક્ષા અને પશુપક્ષિના પાલનરૂપ સર્વ કાર્યોને થવાવિધિ સર્વતોવનાર પણ આ વાત્સલ્યસ્નેહની કીચ વૃત્તિજ છે, તાના તાના શરીરોને કુલ્યુવ આથી ઉછેરવાનું, તાના વાહનકારોને ધંધાવાળી નંદવણી સારીસારી રાખવાનું, જુલ પટ્ટોને જેવાં કે માથ, બેંસ, થોડા, કુરો, કુરુડીયાં, વાતર, પપી, આદિ. તેમજ મેનાં પોપટ, મંદુલ, કમુતર, કાકાટીયા, તિતર, મેર હંસ, આદિ શરીરોને ચારો પાણી આદિ આથી ઉછેરવાનું તેમજ નંદાવપૂર્વક તેઓ પ્રત્યે વર્તવાનું બીજાકાવનાર, આ વાત્સલ્યસ્નેહનીજ વૃત્તિ છે. વિશ્વની સમગ્ર બાળ પ્રવૃત્તિનું રક્ષણ દરેકે અર્પણ કરેલી આ “ Maternal instinct ” વાત્સલ્યસ્થાવની વૃત્તિનેજ આધારી છે. સમગ્ર બાળ જગતની એ ધારી છે. “અમે ધારીઓ સંસારની કહેવાઈએ હો સોલ ” સોજો, જગતની ધારીઓ પણ આટલા મારેજ રહેવાય છે અને એ ખરેખર છે નાની કુમારી કન્યાઓ બાળપણમાંથીજ રમત રમતની અંદર દીગલા હોમકેને નંદરાવના, ખરબચડા અને હીંચાવના આદિના જે સર્વ ક્રિયાઓ રમતરમત રૂપે કરે છે, તે સર્વ ભાવોનાં મૂળ, એ બાળોએ તેમની માતાએ તરફથી જન્મથીજ અર્પણ કરવામાં આવેલ પ્રબળ વાત્સલ્યસ્થાવની વૃત્તિની અંદર સમાયેલાં હોય છે. એ કન્યા, સુવદી કે સીની અંદર આ બાવ પ્રબળ પ્રમાણમાં કે થયોયોગ્ય પ્રમાણમાં હોય તેમ ખરેખર માતા થવા માટે વરણને અને જરૂરોને લાયક ચતુર્ધી એકલે પણ જે બાળોએ કન્યાઓ કે સુવદીઓનાં મસ્તકમાં આ નં. ૧૦ વાળી વાત્સલ્ય સ્નેહની વૃત્તિના સ્થાન મંદ ન્યૂન કે અર્પણ અંશે પ્રકટ થયેલા હોય છે. (જીવો ચિત્ર નં. ૨૫) તેઓ માતા થવા માટે તો લાયક નજ નહીં સહાય. એ પ્રમાણે સી વર્ગની અંદર ગ્રેમભાવ નં. ૮. કાર્યપ્રત્યેક નં. ૬. અને વાત્સલ્યસ્નેહ નં. ૧૦. આદિ રચાનો-વાળો મસ્તકને બાળ સારા પ્રમાણમાં ખરેખર હોવાની જરૂર છે. તેજ પ્રમાણે પુરુષ વર્ગની અંદર પણ જે બાળો થયોયોગ્ય પ્રમાણમાં ખરેખર હોવાની જગ ખાસ જરૂર છે. એ પુરુષ વાત્સલ્યસ્નેહની જગ વર્ગની પુરુષ ન હોય તે દીપણ પોતાની સંતોષને થવાવતુ ઉછેરવાની, તેઓનું રક્ષણ કરવાની, તેઓને શિક્ષણ આપવાની અને મોટી ઉમરે થયોયોગ્ય સુધી તેઓના પ્રત્યેના વિદ્યા તરીકેના અબા ધર્યો યોગ્ય રીતે બાળવામાં દીપણ વાત્સલ્યસ્થાવની થવાઈ વૃત્તિથી પ્રવર્તી શકેલા નથી. એથી આવા પુરુષો પિતા કે પતિ તરીકે સર્વથી લાયક ચતુર્ધી

યોગ્ય તે નહીં એવું સમજાયું. સ્ત્રી અને પુરુષના સાંસારિક અનેક સંબંધોને યથાવત્ નિર્ધારવા માટે જન્મેમાં જ સાંસારિકભાવે યોગ્ય પ્રમાણમાં દોષાન્ત લેઈએ. જ્યારે પતિ અથવા પિતા યથા યોગ્ય પુરુષની અંદર તે યોગ્ય વાતસલ્યભાવ દોષાન્તો ખાસ જરૂર છે.

વાતસલ્યભાવ પૂર્ણ પતિ અથવા પિતા યથા યોગ્ય પુરુષનું મસ્તક કેવા પ્રકારનું હોય તેનું યથાર્થ દર્શન ચિત્ર નં. ૨૬ માં આપવામાં આવેલ છે. જે પરથી જણાશે કે આવા પુરુષનું મસ્તક નં. ૧૦ વાળા સ્થાનમાં બરાબર ગોળ અને બરાબર દોડું લેઈએ. જેઓમાં જે સ્થાન જરાબર ખીલેલું હોય છે તેઓ ખરેખર પિતૃના સ્થાનને માટે વધારે લાયક ગણાવા યોગ્ય છે. અને જે આ વાતસલ્યભાવની પૂર્ણ રૂપિત સાથે યથાર્થ પ્રેમભાવ, વિશુદ્ધ કામપત્તસ્નેહ, સુંદર ચક્ષુ અનુરાગ, નિર્મળ મૈત્રીભાવ, શુદ્ધ વચાભિવ્યાપ, યોગ્ય સ્વમાન અને સુંદર તાપરાચંદ્રતા આદિ રૂપિતો અને-લાગણીઓનાં સ્થાનો ખીલેલાં હોય, તે તેવા પુરુષો પતિ અને પિતા તરીકે સર્વ રીતે યોગ્ય. યક્ષી સમકથ. આવા પુરુષોના કુખ યક્ષ સુંદર મધુર અને સ્નેહાળ હોય છે. અને તેઓની આંખો પણ મધુર વાતસલ્ય સ્નેહના ભાવપૂર્ણ હોય છે. ચિત્ર નં. ૨૬ આવા બધા ભાવોનું યથાવત્ દર્શન આપે છે. પ્રબળ વાતસલ્યભાવ પૂર્ણ પુરુષનું કુખ અને મસ્તક કેવા પ્રકારનું હોય તેનું લેઈએ તેના જે પ્રત્યક્ષ નકુનો છે. પણ જે સ્ત્રી પુરુષ ઉપર લગાવેલ રૂપિતોની આશીર્વાદો હોય છે તેઓ કદી પણ પોતાનું પિતા, કે માતા તરીકેનું કર્તવ્ય યથાવત્ બનવી શકતા નથી. (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૭ વાતસલ્ય સ્નેહની મંદતા કામચાત્રિની અધિકતા.) કુમારીકાંઓ અને યુવતીઓએ, પોતાના તેમજ પોતાની બાળી સંતતોના સુખે ખાતર કેવા પ્રકારના શુદ્ધધર્મવાળા ભવિષ્યની રીતે પરિણા કરવી, તેની આ રમણે એક પળીજ યોગ્ય અને આવરણક માર્ગદર્શક સૂચના કે ઉપદેશ છે. તેનો, યથાસમયે ઉપયોગ કરતાં કદી પણ ભુલું નહીં લેઈએ. કારણ પ્રેમ, સંવનન, પરિચીલન, લગ્ન, કામચાત્રિય અને સ્ત્રી તેમજ પુરુષોનું સીન્ધ્ય અને આરોગ્ય આદિ સર્વ સાધન સમ્પત્તિઓ ઉપયોગ, ઉત્તમ પ્રભને પેદા કરવાની અંદરજ સમાયેલો છે. જે સર્વ સાધનોનો ઉદ્દેશ ક્ષત્રિય ન્હાનારાલો. કહ્યું છે તેમ “ માનવ યેલના કુલને અને કુલને ” કહે છે, મરિ જે ભાવોની વચાઈ પરીક્ષા કરતાં રીજવાની સ્ત્રી તેમજ પુરુષ જન્મે જન્મે ખાસ જરૂર છે.

૧૧. મૈત્રીભાવ અથવા સ્નેહ. આ વૃત્તિ પણ સ્ત્રી પુરુષોમાં યોગ્ય પ્રમાણમાં દોષાન્તો જરૂર છે. નાદિ, ભતિ, કુટુંબ, જુઝા, સોસાઈટી, મંડળ, કલ્યાણ વગેરેનાં સર્વ જંખાસોનો પાલો, માનવ મુક્તિની આ વૃત્તિ ઉપર રચાયેલો છે. સ્ત્રી વર્ગની અંદરના બદેનપણા અથવા સંખીજાવ પણ આ વૃત્તિનેજ આધારી છે અને તે ખાસ જરૂરની એક સાંસારિક વૃત્તિ છે. અનેક પ્રકારના સ્ત્રી પુરુષોનાં સદવાસર્યાં આવવાથી અનેક ભવનું નડું નડું ભેવાનું, ભણવાનું, રીજવાનું, જન સ્વજાવની પરીક્ષા કરવાનું તેમજ પરસ્પર સદાચમૂત યથાવત્ અથવા એક બીજાને સારે માટે પ્રયત્ન મહામાર બનવાનું બની શકે છે. સંસારમાં આ વૃત્તિના પણ અનેક પ્રકારના ઘટ તેમજ અનિષ્ટ પરિણામો થાય છે પણ તેથી કાંઈ તેની જરૂરીઆત ઓછી પડી નથી. કેમ પણ વૃત્તિના મિત્રો શોધવી કે મંદયોગ્યથી તુલના છે. પણ વચાઈ ઉપયોગથી તેા હમેશાં કુખ અને આનંદજ મળે છે. સ્ત્રી અને પુરુષ જન્મેમાં આ વૃત્તિના વચાઈ પ્રમાણની જરૂર છે. છતાં કાંઈમાં જરા મંદ પ્રમાણમાં હોય તેા તે કાંઈ એટલા દોષ ગણાવા યોગ્ય નથી.

૧૨. શુદ્ધાભ્યાસેચ્છા અને સ્વદેશાનુસંગ—આ પણ એક મનુષ્યના યવની અભિવ્યક્તિ છે. સ્ત્રી અને પુરુષ જન્મેનાં મસ્તકોમાં પ્રત્યક્ષે આ વૃત્તિને યોગ્ય પ્રમાણે ચાલેલી દોષ છે. કેટલાક પણ અને પક્ષોઓનાં મસ્તકમાં પણ જે વૃત્તિઓનાં સ્થાન યોગ્ય પ્રમાણમાં હોય છે, એથી તેઓ પોતાનાં-જન્મચોરનાં પ્રસવ, રક્ત અને પોષણ આદિ કાર્યો માટે યોગ્ય માળાઓ અને ભેંવરાઓ વિગેરેની જોગવા કરે છે. માનવ સમાજની અંદરની આ વૃત્તિને પરિણામે પોતા પોતા મંદિરો, મહેલો અને વાહનગીચા કુલ સર્વ સ્થાનોથી પૂર્ણ નાના નાના માધ્યમોથી મારીને ઉઠાવતાં પોતાં મંદિરોની સર્વ ચોળાઓ, રચનાઓ અને કામચાત્રો, આ શુદ્ધિવાસેચ્છા, સદવાસ પ્રવૃત્તિ (મૈત્રીભાવ) અને સ્વદેશાનુસંગ અથવા જન્મભૂમી વાતસલ્યની આદિ રૂપિતો પ્રદાપેશ ચોળવણી કા આરદ્રા માટે સ્ત્રી અને પુરુષ જન્મેના મસ્તકમાં આ રૂપિત પણ યોગ્ય પ્રમાણમાં દોષીજ લેઈએ. ચિત્ર નં. ૨૮

ધરસાંસારિકવૃત્તિઓની
પરિક્ષા

SOCIAL and DOMESTIC
GROUP
of
FEELINGS

ન ૧૬ સમગ્ર જીવન પર પ્રેમની અસર

ન ૧૫ ધરસાચારી લગભગી-
ઓનો પ્રદેશ (ન ૮ થી ૧૩)

ન ૧૭. આખા, ઓછા અને ચિત્તકે
પર પ્રેમની અસર

ન ૧૮ કામ વૃત્તિનો અતિયોગ
ઓન લ પડતા

૧૦ ૮ પ્રેમભાવ
૧૧ ૮ દાખલપરનેહ
૧૦ વાસસ્થરનેહ
૧૧ મૈત્રીભાવ
૧૨ ગૃહનિવાસેચ્છા
૧૩ તત્પરમણુતા

ન ૧૯ ભય કર કામ કોપ પુરત
આકૃતિ

ન ૨૦ પ્રબળ પ્રેમભાવ.

ન ૨૨ મદ પ્રેમભાવ

ન ૨૩ પ્રબળ દાખલપરનેહ ન ૮

ન ૨૧ સાલિ
રથાન

ન ૨૪
અને વ તમામનો

નં. ૨૬. પ્રતીક વાતસ્યભાવ.

નં. ૨૪ પરસાંસારિક લાગ-
ણીઓનો પ્રેરણ અને તેની
આંખ પર થતી મધુર
અસર

નં. ૨૭. મંદ વાતસ્યભાવ.

નં. ૨૮. કમળી મુહુર્તવાસેઓ.

નં. ૨૯ મંદ મુહુર્તવાસેઓ.

નં. ૩૦ સ્ત્રીલાવણ્યકત પ્રુખ
અને મરતક

નં. ૩૨ Eat, Drink &
Be merry or Never think
of to morrow Man

નં. ૩૧. કમળી પુરુષ લાવણ્યકત
મુખ અને મરતક

પ્રાસ સમજ પૂર્વક ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ

ધરસાંસારિકલાગણોએ સંબંધો સૂચનાઓ.

- ૧ ધર સામાજિક મર્વ લાગણીઓનો મૂળપાયો વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ છે. પ્રેમભાવ ન્યાયસુધી પ્રકટ ન થાય ત્યાં સુધી લગ્ન કરવા એ નિષિદ્ધ છે.
- ૨ અતિ પ્રીતિમંદિત, વિષયાન્ધતા, લપંખા એ ન ૮ વાળી વૃત્તિનો ભિન્ન યોગ છે જેથી જે સ્ત્રી પુરુષોમાં ન ૮ વાળુ સ્થાન અતિ પ્રમાણમાં વધેલું હોય, તેવા સ્ત્રી પુરુષોએ લગ્ન સબંધથી એ સ્થાનની મંદતાવાળા ગ્રાએ કદી પણ ભેટાવુ નહીં જોઈએ.
- ૩ પ્રેમનો ઉદ્દેશ લગ્નની અદરજ સમાવડો છે કે જે હેતુમાં અકાન્ટિક સ્નેહભાવચુક્ત અર્થેવા અન્યથાસારિ પ્રેમભાવચુક્તજ હોવો જોઈએ.
- ૪ આ ન ૬ વાળી વૃત્તિની ખામી-એજ વ્યભિચાર વૃત્તિ એજ અનકાન્ટિક સ્નેહભાવ છે એવા માટે તેવા સ્વભાવના સ્ત્રીપુરુષોને પસંદ કરતા પહેલાં આવધ રહે.
- ૫ પ્રેમ અને લગ્ન, એ જાનનો ઉદ્દેશ વાતમયસ્નેહના પોષણ અર્થે છે.
- ૬ જે સ્ત્રી અથવા પુરુષમાં એ પ્રેમભાવ મદ પ્રમાણમાં હોય તે પણ સામાજિક જીવનને માટે યોગ્ય ગણી ન શકાય, છતાં એ જાવની સામાન્ય હાલત એ કાઠ મોટો દોષ નથી.
- ૭ યોગ્ય મિત્રાભાવની સ્ત્રીપુરુષ જાનને જરૂર છે.
- ૮ ગૃહનિવાસિનની પ્રજાણ લાગણી સ્ત્રીપુરુષ જાનનેમા યથાયોગ્ય પ્રમાણમાં હોવી જોઈએ.
- ૯ જ્યારે પ્રેમ, લગ્ન નિષ્ફળજીવન વાતમયસ્નેહ મેત્રી આદિ કેટલુંક મુશ્કેલી તેમ જ સંદેહ અને સ્વચ્છ-મનુષી આદિનો સ્નેહ વિગેરે બાવો જાગવી તેમજ દુકાળી રાખવા માટે યોગ્ય તર તિયજાની જાનને વગર યથાવત જરૂર છે.
- ૧૦ ઉપનામ તમા આનારિખાવા અનુધ્યક્ષ નહિ પણ ધર પ્રેરિત છે, જેથી તે જાળી પિત્રાના ધર્મોનુ યોગ્ય રીતે દરેક અનુધ્યે પાલન કરવું જોઈએ.

મા એ સ્થાન ત્યારે પૂર્વ ખીણે છે અને તેથી કાનની પાછળ મસ્તકનો જોઈ શકાય ત્યારે પ્રમાણમાં સ્પષ્ટ દેખાય છે ત્યારે ચિત્ર નં. ૨૬ માં દર્શાવેલ પુરુષના મસ્તકનો તેજ પ્રદેશવાળો ભાગ કાનની પાછળ ધણેજ ઓછો અને ટુંકો છે, જે અન્ય સર્વ સંસારીક લાગણીઓની મંદતા દર્શાવવા ઉપરાંત, જુદાનિવાસેશ્વરીની વૃત્તિની પણ મંદતા દર્શાવે છે. આવાં માયાવાળાં સ્ત્રીપુરુષો (social idiots) સાંસારિક જીવોની વિરક્તિવાળા અર્થાત્ સાંસારિક મંદ લાગણીઓ વાળા હોય છે. જેથી એ જાગત પણ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા યોગ્ય છે. સંસારમાં અનેક પ્રકારના ઇકીયટો દોષ છે. શુદ્ધિ સંબંધી મંદતાને આપણે Intellectual idiocy કહીએ છીએ, જેમાં મનુષ્યના મસ્તકના અન્ન કપાળની નીચેના પ્રબળતા ભાગો તદ્દન મંદ, સ્તબ્ધ કે નિષ્કાર્ય દશામાં હોય છે. આવા સ્ત્રી પુરુષોને આપણે મૂઠ કહીએ છીએ. ભવારે કેટલાક નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓથી તદ્દન વિહીન હોય છે. જેઓને આપણે (Moral and Religious idiots) પ્રમાણમાંના વિચારહીન મૂઠ કહીએ છીએ અને તેઓનાં મસ્તકો ઉપરના ભાગમાંથી તદ્દન ઓછા દોષ છે. એજ પ્રમાણે સાંસારિક લાગણીઓની મંદતા કે હીનતાવાળા સ્ત્રી પુરુષોને આપણે (Social idiots) કહીએ તો તેમાં કંઈ જોડું નથી. આવા સ્વભાવનાં સ્ત્રી પુરુષોનાં પાછળના ભાગના મસ્તકોનાં નં. ૮ થી ૩૩ સુધીના ભાગો તદ્દન મંદ હોય છે. અને જાણે પાછળના ભાગનું મસ્તક કાંતરીયુંજ (ગેય) ખાલી હોય તદ્દી સ્પષ્ટ જણાય આવે છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૨૬ તથા ૩૩ અને તેની તુલના કરી જુઓ ચિત્ર નં. ૨૪ સાથે) આવા પ્રકારના સ્ત્રી પુરુષો સાંસારિક સંબંધોને માટે સર્વથા યોગ્ય તો નહીં ગણી શકાય. જો કે તેથી કેટલીક ખામીઓને કારણે સ્ત્રી પુરુષો પોતાની શુદ્ધિશક્તિએ વડે, યથાસિદ્ધિવાળી વૃત્તિવડે અને કેટલીક નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓની પ્રબળતાથી, કેટલેક વખત દગલની કે છુપાવી પણ શકે છે, અથવા પોતાના સ્વભાવની કેટલીક ખામીઓને અન્ય શ્રેણીના અને કંઈકા આદિ વૃત્તિઓના ઉપયોગ વડે, કબાવી કાઢી શકાયા હોવા નથી. પણ મસ્તકવિધાના સામાન્ય સિદ્ધાંતને પણ જાણનાર આવી વ્યક્તિની તરતજ પરીક્ષા કરી શકે છે. યુવાનો અને યુવતિઓ તેમજ વડીલો અને સર્વ વર્ગના સહ પુરુષોએ આ સિદ્ધાંતની સત્યતાથી અનેક પ્રયોજનોને ધ્યાનમાં લઈ યથાવત્ વાગે વળતી પૂર્ણ જરૂર છે અને એવી જરૂરીશક્તિ માત્ર મસ્તક વિદ્યાને સામાન્ય અધ્યાસ કરવાથીજ વધાવત્ પુરી પાડી શકાય તેમ છે.

૧૩. તત્પરશયજ્ઞ અથવા ક્રિયશક્તિ. આ વૃત્તિ પણ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેમાં યથાવત્ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે. સ્ત્રી અને પુરુષોના આચાર, વિચાર, લાગણીઓ અને જીવનશૈલી વિશેનાં સ્થાયી નિશાવ માટે આ વૃત્તિની બન્ને વર્ગને ખાસ જરૂર છે: પ્રેમ એ કાંઈ એવી વસ્તુ નથી કે આજે બાંધી શકાય અને કાલે અથવા વર્ષે બે વર્ષે તેનાથી મુક્ત થઈ શકાય કામત્ય સ્નેહ પણ વર્ષે બે વર્ષેના કોન્ટ્રાક્ટ નથી, પણ યાવત્ જીવન સુખ દુઃખમાં સદાયમુક્ત થવા માટે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેએ જાહેર પ્રભુ સંતુષ્ટ આપેલું પ્રેમ પૂર્ણ ધાર્મિક વચન છે. વાતચત્ત સ્નેહની વૃત્તિનું કાર્ય કંઈ યુવ અથવા યુવતીને પ્રસવ થતાં સુધીજ ઉપયોગનું છે, એમ નથી. પણ જેમ સર્વમાં જાણક રહ્યા પછી જાણકની ખાતાએ જાણકનો પ્રસવ થતાં સુધી અનેક પ્રકારના ધર્મો અને વિધિઓના પ્રાદાનથી બંધાય રહેલું પડે છે, તેમજ જન્મ થયા પછી પણ તેની યથાવત્ માનજત કરી, પાત્રી, પોષી સંરક્ષિ, સુશિક્ષિત બનાવી, યોગ્ય અને લાયક ઉપરનાં ગાય ત્યાં સુધીની ભરણ પોષણ અને શિક્ષણ આદિની સર્વ જવાબદારીએ ખાતાપિતા બન્નેનાં શરીરજ યથાવત્ યોગ્યેથી છે. એ કાંઈ એકાદ બે વર્ષની જવાબદારી ન ગણી શકાય. પણ આવી જવાબદારી કે કર્તવ્યનિષ્ઠાથી સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગે, વરણેથી ઇંગ્લીશનાં અનેક વર્ષો સાથે રહીજ જાણનારાં હોય છે આજ પ્રમાણે સર્ગારેણી. કુટુંબી આદિ સંબંધિનનાં સંબંધોનું પણ સમજવાનું. એ બધાં સાંસારિક સંબંધોનાં ઉત્તરોત્તર વન્ડોઓના સંબંધોનાં ચર્ચાસાને, અનેક વર્ષો સુધી સુખ પૂર્વક નિશ્ચયી રાખવા માટે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને વર્ગમાં યથાવત્ તત્પરશયજ્ઞની વૃત્તિની જરૂર છે. (જુઓ ચિત્ર નં. ૧૫ સ્થાન નં. ૩૩) જેમણે આ સ્થાન જાણનાર જરૂર હોય છે તેઓ સ્વિચ, એકામ વૃત્તિવાળા, અવસ્થિત મનનાં હોય છે. ભવારે એ જાણતી ખામીવાળા સ્ત્રી પુરુષો, સ્વભાવે ચંચળ, ચપલ, અસ્થિર, અને ચક્રમ વૃત્તિનાં જણાય છે. આવાં સ્ત્રી પુરુષોનાં આચાર વિચાર, વર્તન લાગણી વચન કે કાર્ય આદિ સર્વમાં અન્યવસ્થિતિપદ્ધત્ અને અસ્થિરતા ભાવમાં આવે છે તેઓનાં વચન કે કાર્ય ઉપર કાંઈ વિશ્વાસ સુધી શક્ય નથી. જેથી ધારની સ્ત્રી

કે પુરુષ પણ તેવા સ્વભાવના સ્ત્રી પુરુષની ચક્રમર્મીન શરૂના કરે છે અને એવા ધણા માણસો ભોવામાં આવે છે, ત્યારે એવાં લક્ષણોથી પણ બન્ને પર્વે સમાવત્ વારંદે સવાળી જરૂર છે.

નં. ૮ થી ૧૩ સુધીની વસ્તિઓના જે જે બાવોત્ વર્ણન ઉપર આપવામાં આવેલ છે, તેમાંના સર્વ સાથે હાંધે સર્વ સ્ત્રી પુરુષોમાં સંપૂર્ણ પ્રમાણમાં હોતા નથી. કદાચ સર્વ બાવો પૂર્ણ પ્રમાણમાં હોય છે તો કદાચ એકાદ સાથે ન્યૂન અથવા મંદ પ્રમાણમાં હોય છે. જ્યારે અન્ય સાથે પ્રબળ અથવા શેષ્ય પ્રમાણમાં હોઈ શકે. જ્યારે કેટલાક પુરુષો અનેકવાર સ્ત્રીભાવયુક્ત મુલુકમ્ અને સ્વભાવવાળા મુખ્ય અંદો હોય છે. કારણ તેઓની અંદર, તે બાવો સ્ત્રીઓની અંદર મુખ્ય પછે હોવા. જોકે, તેવા મનના સાથે અને મજબૂતા અવસ્થા આ વિષયનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો આપે છે.

સ્ત્રીભાવયુક્ત મસ્તક અને મુખ:—આ વિષયની અંદર દર્શાવવામાં આવેલ મુખ અને મસ્તક વિષય નં. ૩૧ ની અંદર દર્શાવવામાં આવેલ સાથે કરતા તદન વિરુદ્ધ મુલુક મર્મ અને લક્ષણવાળું સ્પષ્ટ જણાય આવે છે. કારણ મિ. નં. ૩૦ ની અંદર સ્ત્રીભાવયુક્ત કોમળ લાગણીઓને દર્શાવનાર મસ્તકના પ્રદેશો પ્રબળ અંશે ખીલેલા ભોવામાં આવે છે. નં. ૪૩ સોજન્ય, નં. ૨૨ હરણ-દવા, નં. ૧૮ વિનય, નમ્રતા ભક્તિ, આર્ત્ય, નં. ૪૨ પ્રેરણા, નં. ૧૬ અપમાનમરિતિ નં. ૨૦ આશા. નં. ૮ સ્નેહ નં. ૬ હાસ્ય સ્નેહ નં. ૧૦ વાસ્તવ્ય સ્નેહ નં. ૧૧ મેત્રીસાથ, નં. ૧૨ શુદ્ધિવાચેષ્ઠ અને નં. ૧૩ વલ્લભપણવા આદિ સાંસારિક લાગણીઓ અને નૈતિક તેમજ ધાર્મિક વસ્તિઓના સ્થાનો પ્રબળ પ્રમાણમાં ખીલેલા છે સાથે સાથે અત્ર કષાળનો મુક્તિ શક્તિઓનો જામ પણ થોડા પ્રમાણમાં ખીલેલો છે. જેથી સર્વ પ્રકારની મુદર અને મધુર લાગણીઓના પ્રદેશો સારી રીતે ખીલેલા છે, જેથી મસ્તકના તે તે સ્થાનવાળો જામ મુદર મોલ્યુટિ જણાય છે. અને મુખ, નાસિકા, લાલુ. બોધ તેમજ ચોક્કસ આદિ પ્રદેશો પણ તેજ પ્રમાણે મધુરભાવવાળા સ્પષ્ટ જણાય છે. જ્યારે નં. ૧૧ સ્વભાવ નં. ૧૭ દંદતા નં. ૧૫ ચર્યાસિદ્ધા, નં. ૭ રીત્ય, નં. ૪ અને ૫, આપરવર્ત્ય અને રંભ પ્રપચ કે અપચદ આદિ વસ્તિઓના સ્થાનો મંદ નિર્જળ અને સામાન્ય હારવવાળા સ્પષ્ટ જણાય. સામાન્ય રીતે પુરુષ પર્વે કરતાં સ્ત્રીઓના મસ્તકો અને મુખ, વધારે ત્રિપ મધુર અને મુદર તેમજ આદર્શ તથા રોમળ લાયક છે તેમ જ કારણ તેઓની આત્માન્તરિક કોમળ માનસિક લાગણીઓની પ્રબળતા છે એમ મસ્તકવેદો દ્વારા સ્પષ્ટ પ્રત્યક્ષ થાય. જ્યારે મિત્ર નં. ૩૧ આથી તદન વિરુદ્ધ મુલુક મર્મ સ્વભાવવાળી વ્યક્તિનો નમુનો રજૂ કરે છે.

પ્રબળ પુરુષાવયુક્ત મસ્તક અને મુખ.

(જુઓ મિત્ર નં. ૩૧) આ વિષયના પ્રબળ પુરુષાવયુક્ત મસ્તક અને મુખ અને મજબૂતી અંદરના માનસિક અવસ્થાના કારણેના સમાવત્ દર્શાવવામાં આવેલ છે. ઉપર પ્રમાણેલા લક્ષણો, તેની સ્વભાવિક દશામાં જ્યારે કોપપણ વ્યક્તિમાં ભોવામાં આવે ત્યાર તે મસ્તક અને મુખ પ્રબળ પુરુષ બાવોથી પુકત છે એમ સ્પષ્ટ જણાયે આવા બાવોમાં નં. ૧૬ પ્રબળ સ્વભાવ, નં. ૧૫ પ્રબળ ચર્યાસિદ્ધા, નં. ૧૭ પ્રબળ દંદતા દો આશ્ચર્ય, નં. ૭ રીત્ય, સાદસ, હિમમત, નં. ૧ પ્રબળ કલોલ શક્તિ-કોષ પુરુષો, અને નં. ૪ સ્વાર્થ વસ્તિ આદિ સંવિત-ઓના સ્થાનો પ્રબળ પ્રમાણમાં ભોવામાં આવે છે, જેથી ચેત્તલીની આસપાસના અને બન્ને કાનની આસપાસના અને વચ્ચેના પ્રદેશો પડેલા અને ઉપરેલા જણાય છે જ્યારે નં. ૧૮ ભક્તિ વિનય નમ્રતા, આર્ત્ય, નં. ૨૨ હરણ દવા, આર્દ્રતા, નં. ૩૩ સોજન્ય અથવા મિલનસારવણુ આદિ વસ્તિઓના સ્થાનો પર્વ કે ન્યૂન પ્રમાણમાં હોય છે, જેથી મસ્તકનો તે પ્રદેશ હાથેથી માફક નમતો જણાય છે, અને જો પ્રમાણે સાંસારિક લાગણીઓના પ્રદેશો પણ સામાન્ય હોવાના હોય છે જેથી મસ્તકનો પાછળનો જામ પણ કલોલ દોષાળની માફક સ્પષ્ટ જણાય છે. આવા પુરુષો સ્વભાવે દોષ, લાગણીવાળા, કોષી, સ્વાર્થચરાણુવા, કલ્પના દોષ કરવામાં વલ્લભ, કોમળ વારં માનવતિ નહીં પ્રજાવનાર, અવગણીત, અને કુદમાળી-તેમજ સ્નેહ અને સોજન્ય તથા હરણ આદિ

દારોની મરદાવાલા હોય છે, તેથી સર્વસા હોર અને હર્સ સ્વભાવના અભાવ છે. તેઓની ખોપરીના બાજો પણ તે પ્રમાણે ખૂબ ખાંચરાવાળા અભાવ છે. જ્યારે તાલિયા, મુખ, દોઢ ચીનુક અને ચક્ષુ આદિ મરદોમાં પણ તેવાજ હોર અને હર્સ બાજો પ્રત્યક્ષ થાય છે. સુદૃઢ મધુર અને યોગ્ય વસ્તુદ્વાર કામોનાં હર્સ તેઓના મુખ કે મસ્તકના કોઈ ભાગમાં દર્શ થવું નથી—આવા લક્ષણવાળા સ્ત્રી પુરો, હર્સ અને હોર સ્વભાવની પર્ણ ખાતરી આપે છે. સ્વસ્થ સંબંધમાં આ બાબતથી વધારત વાકેર થવાની ખાસ વસ્તુ છે.

સાંસારિક જીવનના મુદ્દા લાગણીઓની પરીક્ષાની વિધિ સંબંધમાં સામાન્ય ઉપસંહાર.

નંબર.	વૃત્તિઓનાં નામ.	શ્રીમાં.	પુરુષમાં.	સ્ત્રીમાં.
નં. ૮	પ્રેમભાવ.	પ્રબળ.	પ્રબળ.	
નં. ૯	દામપત્યસ્નેહ.	પ્રબળ.	પ્રબળ.	
નં. ૧૦	વાતસલ્યસ્નેહ.	પ્રબળ	સારા પ્રમાણમાં અથવા સામાન્ય હોય તો ચાલે.	
નં. ૧૧	મૈત્રીભાવ	પ્રબળ.	" "	
નં. ૧૨	વૃદ્ધિવાસેષ્ઠા	સારા પ્રમાણમાં	શીઠ અથવા સાધારણ.	
નં. ૧૩	તત્પરશયસુતા	સારી રીતે	સારી રીતે.	

આ સંબંધમાં શ્રીવર્ણ્ય હાર્દયેન પુરુષવર્ત્ત હતા અનેક રીતે જોતા તદ્દન જુદું છે. તેથી સ્ત્રીઓનાં પ્રાકળતા પ્રસન્નતા ઉપરોક્ત લાગણીઓ વાળા પ્રદેશો, પ્રબળ પ્રમાણમાં ખાલેલા હોવાજ નોંધવું અને તેની સાથે જુદી ચાલિતોના અવધવા પણ સારા હોવાં નોંધવે. જ્યારે પુરુષ વર્તમા એજ જાણે સામાન્ય રીતે હોય તો પણ માલી સહે. જે કે વિશેષ હોય, તો સાચ જણાય.

નં. ૩ હિત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહની પરીક્ષા.

આ હિત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહની અંદર અમારેના પ્રકરણમાં અભાવે પ્રમાણે—માનવધર્મા, ધર્માભિ-
લાષ સ્વભાવ અને રૂપે આદિ ચાર વૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે તે ચારે વૃત્તિઓના સ્થાનો મનુષ્યની યોગ્યતા
વાળા પ્રદેશની આસપાસ લગભગ ચારે તરફ આવેલી ખોપરીના બાજ નીચેના મસ્તકમાંના પાર્શ્વ લેવાઓની
અંદર આવેલા છે જે સ્ત્રી વા પુરુષોમાં આ ચારે સ્થાનો વધેલા હોય છે તેઓના મસ્તકો તે તે સ્થાનવાળા,
મસ્તકના પ્રદેશમાં, ઉપર ઉપરેલા અને ધણાજ આગળ પડતા સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે મનુષ્ય સમાજના સ્વાર્થ,
હિત્કર્ષ માટે આ ચારે વૃત્તિઓ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્તમા હિત્કર્ષ પ્રકારે વધેલી હોય એ ખરેખર ઘટ્ટવા
શીઘ્ર છે, સ્ત્રીમાં કોઈથી ના સહી યદ્યપ તેમ નથી જણાયોત્ય સાવધતાની સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્તમા પોત
પોતાના હાર્દયમાં વધારવું હથેલોનિ થવા માટે જાણ કરે છે. બન્ને કુટુંબ, વાણિક, દુરીયાર અને સાવધ,
તથા માનુષ્ય કુલ હોય, એ ઘટ્ટવા યોગ્ય છે. સ્ત્રી અથવા પુરુષ બન્નેમાંથી કોઈપણ માનુષ્ય કલ કે કલ્પ અથવા
મંદ ન હોય, એ ખરેખર સર્વ કોઈ ઘટ્ટ છે બન્ને વચ્ચેની અભિલાષા, માનપાલ અને પ્રતિધાની આભાસ
વાળા હોય એ સર્વ કોઈ ઘટ્ટ ન તેજ પ્રમાણે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેમાં સ્વભાવની લાગણી થવું જેવા યોગ્ય
પ્રમાણમાં હોય કે એથી બન્ને પોતપોતાના હેતુઓ પોતાનું સ્વભાવ ભણી આવત વધી સહે અને એક બીજને
હિત્કર્ષક બાજો અને હિત્કર્ષક તરફ દોરી ભવ એ પણ ઘટ્ટવા યોગ્ય છે આજ પ્રમાણે સાવધતા, ધર્માભિલાષ
અને સ્વભાવ આદિની સંજ્ઞા પોષણ અને સંજ્ઞા કરવા જ્યાં દૈવ થોડે બાજી પડતી વિવિધિઓ કે પ્રતિકૂળ
અથવા અનુકૂળ સંજોગોના ક્રોધ ક્રુષ્ણ સહન કરવા રૂપ પ્રેરણાતિની પણ બન્નેમાં હેતુથીજ જરૂર છે એમાં કોઈ ના

હકી શકે તેમ નથી. આ બધું સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગમાં ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનાં સમગ્ર સમૂહની યથાર્થ ખીલવણી હોવાની સર્વ કોઈ જરૂર સ્વીકારે છે. અર્થાત્ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગનાં મસ્તકોની અંદર આ નં. ૧૪, ૧૫, ૧૬ અને ૧૭ વાળાં ચારે સ્થાનોનાં અવયવો યથાવત્ ખીલેલા હોવા જોઈએ કે નેથી બન્ને સાથે મળી એક ખીલેલા ઉત્કર્ષકમાં સદાયવત્ યથા શકે તેને હમેશા પ્રગટીશીલ જીવન ગાળી શકે—

પણ જો એ ચારમાંનું કોઈપણ એકાદસ્થાન અથવા તેથી અધિક સ્થાનો અતિ પ્રમાણમાં વધેલા હોય. અથવા અતિ મંદ પ્રમાણમાં હોય તો તેથી ઘણાજ અનિષ્ટ પરિણામો આવે છે.

૧૪. સ્વાધિકાર. દેહાન્ત તરીકે સાધધર્મ—જો સ્ત્રી અથવા પુરુષમાં અતિ પ્રમાણમાં હોય તો તેઓ સ્વભાવે બહુ ખીલુ, ડરેકોં ચંચળ અતિ વલોપાવીલા અને અવિશ્વાસુ સ્વભાવના યથા નહીં છે. ત્યારે એજ વૃત્તિ જો મંદ પ્રમાણમાં હોય તો તદ્દન વિશ્વાસુ, આર્થ, બેવકુફ અને જેબજર ભેગા થઈ જાય તો આમાંની બન્ને સ્થિતિ અનિચ્છનીય છે. જુઓ વિચ નં. ૩૪ એમાં નં. ૧૪ વાળો ભાગ સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગમાં સારી રીતે ખીલેલા હોવા જોઈએ.

૧૫. યથાસિદ્ધાંત. આ વૃત્તિ પણ સ્ત્રી પુરુષ બન્ને વર્ગમાં યથાર્થ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે. કારણ તેથી હરી, સ્ત્રી પુરુષ બન્ને વર્ગમાં અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓને કારણ મળે છે. વિદ્યા, ખન, રૂપ, જીવ, જ્ઞાન, ધર્મ, નીતિ, આચાર, વર્તન આદિ સર્વ સદ્ગુણ, ક્રોધ, ઉચ્ચ પ્રકારની અગ્નિ પાત્રી હોવામાં ધરા, માન, પ્રતિષ્ઠા કે આબરૂ મેળવવાની ઇચ્છા સ્વાભાવિક રીતે કોઈપણ મનની સમજ, અને વિદ્વાન શ્રી કે પુરુષના મનમાં તેા અપરંપર ધવીત જોઈએ, જેઓને એજ પ્રકારના યથા આબરૂ કે પ્રતિષ્ઠાની કિંમત નથી તેવા સ્ત્રી પુરુષ, સંસારના કોઈ પણ કાર્યની અંદર અમરબળા નિવડી શકતા નથી તેમ કોઈ પણ નવતરી ઉત્કર્ષક વૃત્તિને યથાવત્ પોતી કે ઉત્કર્ષક પણ શકતા નથી. ત્યારે એક તરીક કુટુંબમાં જન્મેલ છતાં યથાસિદ્ધાંતની ધીમ ઇચ્છાવાળી અલિપ્ત, પોતાની અંદરની અનેક સદ્વૃત્તિઓને યથાધોર રક્તે દોરી, પ્રગટિ અને ઉત્કર્ષની અનેક અસિદ્ધાંતોથી પોતાના જીવનને ઉચ્ચ અને આદર્શરૂપ બનાવવા આગ્રહથી યાચ છે એક યુવતી પણ આ સુદર યથાસિદ્ધાંતની વૃત્તિથી પ્રભવતાને લીધે પોતાની અંદર રહેલી અનેક દિવ્ય શક્તિઓને પ્રગટિ, પ્રાસાદ અને ઉત્તેજન આપી અનેક દિશા-જોમાં પોતાની સક્રિય અનુસાર કાર્ય કરવા લાગી, પોતાની અન્ય બહેનો કરતા, તે કેટલે દરજ્જે ઉત્કર્ષતા ધરાવે છે, તે દર્શાવવા મદિ આ વૃત્તિની પ્રભવતાને લીધે પ્રેશય છે અને તેવા ઉત્કર્ષને પામવા મદદાન પ્રવર્તતા આદરે છે. સ્ત્રીઓ પણ પોતપોતાની સક્રિય અનુસાર-જી, એ. એમ. એ. એમ. ડી. આદિની ઉચ્ચ પદવિઓ પ્રાપ્ત કરી, પોતાના કાર્યક્ષેત્રે અનેક રીતે વિસ્તૃત કરી શકે એવી સર્વ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓ પુરુષોની આર્થિક તેઓનાં મસ્તકોમાં પણ છે. માત્ર તેઓને યથાધોર અવકાશ, અનુમોદન અને અનુકૂળતાઓ કરી આપવી, એ ખાસ જરૂર છે ખાસ કરી જો સ્ત્રીઓમાં ઉપર જણાવેલા ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે તેઓ સ્વાભાવિક રીતેજ પોતાની અન્ય સાહેલીઓ, અથવા સખીઓ કરતા હમેશા વિચ, કળા, દુનંદ, ઉદ્યોગ અને જુદી આદિ અનેક વૃત્તિઓમાં ખીલેલા કરતાં અનેક રીતે હમેશા આગળ વધવાના પ્રયત્નો સ્વાભાવિક રીતેજ કર્યા કરે છે અને ત્યાં જુદીસાઈવતેના યોગ્ય વિહાર સાથે, ધાર્મિક વૃત્તિઓના યોગ્ય સમૂહ પણ આવા ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનાં પ્રબળ આવેશથી મિશ્ર થયેલ હોય છે ત્યાં જો બધી વૃત્તિઓ દ્વારા યોગ્ય રીતે પ્રેશવલી બધી પ્રવૃત્તિઓ પણ તેરહાન પ્રકારની વિવિધ નવતરી અને નિનિમ્ન તરેહની હોય છે. પણ જ્યાં જુદીસાઈવતેના સમૂહની મંદતા અથવા નબળતા હોય અને ધાર્મિક કાર્યક્ષેત્રોની પણ નબળતા હોય એટલે કે આગવા કપાળના તેમજ ઉપરના કપાળના ભાગે બેઠેલા હૃદય અને અર્ધ હોવાથી મસ્તકના તે તે સ્થાનના અવયવો મંદ પ્રમાણમાં હોય છે, છતાં નં. ૧૪, ૧૫, ૧૬, અને ૧૭ વાળાં સ્થાનોના મસ્તકના કુચળાઓ અધિક પ્રમાણમાં વધેલાં હોય તો તેની દેશાવાળાં સ્ત્રી પુરુષોના સુખો.

માત્ર આ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના અતિયોગને પરિણામે ડોળી, દલો, અધોચ માનપ્રતિષ્ઠા અને પાનના પ્રેમ, અન્યના ઉત્કર્ષક, માન અથવા પ્રતિષ્ઠાને એક મનમાં દેશાવાળી બળવાસ, આદિ, અતેજાઈથી બરપર દેખી જતી

બધ ઇ. આવા સ્ત્રી કે પુરુષોનાં મરતકોમાં નં. ૧૫ નાનાં સ્થાન ઘણા પ્રબળ પ્રમાણમાં ઉત્તમ વયેલાં હોય છે. બાહ્યાર્ધબર મટિની મિલતા યોગ્યપણું, ફળદ્રો અને લગ્નકાળે શોષ, પ્રસાસામિલન આદિ ભાવો એ આ વધાનિલાપની વૃત્તિના અતિયોગનું પશ્ચિમ છે અને તે વૃત્તિ સ્થાન જેવાના મરતકમાં અતિ પ્રમાણમાં વધેલ હોય છે, તેઓમાં સાથેનાં ચિત્ર નં. ૩૩ માં જણાવેલા ચિત્રમાત્રા અનેક ભાવો અનેક સ્વરૂપે પ્રકટ થતા સ્વપ્ન જેવામાં આવે છે. યશાનિલાપની વૃત્તિના અતિ પ્રબળ થોડા અને મિથ્યાયોગનાં એ બધાં પરિણામો છે.

ચિત્ર નં. ૩૮ માં યોગી મનુષ્યનાં દારમાત્ર, વેશ, વર્તન અને ચારિત્ર્યની આવેદન પ્રતિમા ૧૯૫ દર્શાવે છે, એના પર વાચકવર્ત્તુ ખાસ ધ્યાન ખેંચવામાં આવે છે. એ ચિત્રની અંદર દર્શાવનામાં આવેલ મૂર્તિમાન આદ્ય બર સાદેજનાં વાળો મરોડ, તેની યોગવાળી કાઠા, મુઠાના હાલસો મરોડ અને તેને યોગવાળી રીત, તેના કોલર, કોટ, ચેસ્ટોટ, અને કોટની લંબાઈ તથા કટ આદિની સફાઈ તથા મરોડ, તેની ટોપીને યોગી કેપાલ, તેની હાકીની કેશનેલ પસંદગી, તેના છુટ્ટી કુંદર નાનુક પસંદગી, તેની કાઠા રહેવાની રીત, તથા કોટના પીઠામાં લટકી રહેલ પ્રસાસામિલન સ્વભાવનાં સ્વપ્નસૂચક ચિન્હ તરીકે આદ્યની પુખ્ત અને આખરે તેનાં પૂર્ણ સ્થાઈલીસ મરોડકાર લખાણ આદિ ભાવો તેના ચારિત્ર્યની અંદર સૌથી પ્રબળપણે પ્રવર્તિ રહેલી તેની વધાનિલાપની વૃત્તિને સર્વ રીતે પ્રકટ કરે છે. આવા સ્ત્રી કે પુરુષો પૈસે કો મુખી હોય તે પોતાની ભત, સમા, રેનેલી કે અન્ય વર્ગમાં પ્રસર્ય નજાવા માટે અનેક પ્રકારની દ્રવ્ય આદિ સામગ્રીને ભોગ આપી તેઓની પ્રસાસા મેળવવા અનેક પ્રયત્નો કરે છે છદ્ધિ શક્તિઓની ન્યૂનતા હોય તે અનેક પ્રકારના ભૂદાવાળા પ્રયાસો કરતા હાલપયાત્ર બને છે છતાં તેની દારકાર ન કરતા પગ વધ કે નામના માટે મરી પડે છે. નાત ભતમાં કુલકુલ યદ્ય ફરજાત આવા મનુષ્યોને જડ મળે છે કુદમા આ વૃત્તિ અતિ પ્રબળ હોય, એ અનેક પ્રકારના દુર્ગુણો કારણ બને છે. એટલા માટે ચોટલી બધી વીસ કે અતિ પ્રમાણની વધાનિલાપવાળા લક્ષણો પુત્ર સ્ત્રી પુરુષોનાં સ્વભાવને સ્થાપત્તિ બધવા થઈ, હવે સંજ થઈ પસંદગી કરવા માટે પ્રયાસો કરવા એ ખાસ હતાપણુ કારણ છે. રેક વૃત્તિને એ થોડા પ્રમાણમાં થોડા હોય તેના કીક ગણાય છે. ત્યારે કોઈપણ વૃત્તિને મંદિયત કે અતિયોગ કરવાની કહી જણ સારું પરિણામ આવતુ નથી. “અતિ સર્વથ વર્જયેત્” એ સૂત્ર અહીં પણ જાણી શકાય પડે છે.

૧૬. સ્વભાવ. સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેની અંદર આ વૃત્તિ થોડા પ્રમાણમાં હોવી ભેદબે. છતાં પુરુષવર્ગમાં એ વૃત્તિ વિશેષ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોવાની જરૂર છે ત્યારે સ્ત્રી વર્ગમાં એ એ પ્રબળતા હોય તે અનેક કીકે દાનિદારક નિવડે છે. સ્ત્રીઓમાં આ વૃત્તિ સાધારણ પ્રમાણમાં અથવા જરૂર થઈ પ્રમાણમાં હોય તે પણ વાહી થકે. પણ પુરુષોને તે એ વૃત્તિની અનેક પ્રકારના પ્રસંગોમાં સર્વથ જરૂર પડે છે. અને ખાસ કરી જેઓ-સ્વચરિત્ર સેવાધર્મને સ્વીકાર ન કરતા-કોઈપણ પ્રકારનું સ્વતંત્ર કાર્ય ઉપાદી લઈ આત્મ વધવાની સ્વતંત્ર કામગીરી હોય તે તેવી વૃત્તિવાળા પુરુષો માટે તે આ વૃત્તિની પ્રબળ હાલત ખાસ જરૂરની છે ત્યારે એ વૃત્તિને અતિયોગ અર્થાત્ નં. ૧૬ નાના સ્થાનની અતિ પ્રબળતા-કે હવે આઈ, મનુષ્ય સ્વભાવની ગઈ, અદ્ય કાર, અદ્ય સાવ, મમત, આદિ દુર્ગુણો વધારે પ્રમાણમાં દર્શાવવામાં કારણભૂત બને છે વળી નં. ૧૬ નાની વૃત્તિની પ્રબળતા સાથે નં. ૧૬ દર્શાવેલી અતિપ્રબળ વૃત્તિ હોય તે તથા બધારણવાળા સ્ત્રીપુરુષો સ્વભાવે કોટર, દહીલા આગલી અને આપણ સ્વભાવના બની બધ છે. હવે સંજ થઈ પસંદગી કરવા પડેલા, સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેએ પરપરના સ્વભાવની પરીકા કરવામાં, આ હવે વૃત્તિઓના અતિયોગવાળા સ્ત્રી પુરુષોની બધતા રહેવાની તેમજ મંદિયતવાળા સ્ત્રી પુરુષોની પણ પસંદગી કરવામાં જલ્દન હતાપણુ સંભવ અને પુત્રિ વાપરી, ભતે તેવા સ્વભાવના મનુષ્યોને સર્વ રીતે ભળી, સમાયોગ રીતે વર્તવાની જલ્દન જરૂર છે આ જાણતમાં એટલી સંભાળ, સતચેતી કે ચારુઈ હવે સંજ થઈ એટલા પડેલાં વાપરી શકાય તેટલી જલ્દન હતાપણુ સંભવ વપયોગમાં લેવાની જરૂર છે કારણ એક વખત ભૂલભરેલું પગલું ભારાવા થઈ તેમાં કુદારકાર કરવાનો અવકાશ પાછળથી સાથેજ રહે છે એક વખત ભૂલ અથવા અજાણથી દહીલા આગલી કે અતિ કોટર સ્વભાવના અને દુભાખી મિત્રતા સ્ત્રી કે પુરુષની પસંદગી કરી હવે સંજ થઈ એટલા થઈ છંદની સુધી તેના કડબ પરિણામો આવે.

વાળી સુશીલતા, વેલની પડે છે અને તેજ કરતાં અનેક પ્રકારનાં અન્ય સારીરિક તેમજ માનસિક ઉપદ્રવો થયેલિયત થાય છે. અનુસંધાન દ્વારા નૂતન સંબંધોથી અધ્યાત્મિક ધર્મથી સુધારા કે સુધારાનું મુલ્યોત્ક્રાંતિ આપવા માટે આ બાબતમાં સંબંધથી વર્ણવાની જરૂર છે.

સ્વમાનની વૃત્તિના અતિથોમનું પરિણામ જાને આપખુદસત્તાના અદેશની પરીક્ષાની વિધિ.

આપખુદ સત્તાનો અદેશ જુઓ ચિત્ર નં. (૩૮ તથા ૩૯.) સ્વમાન તથા દંડતાનાં સ્થાને.

આપ ખુદ સત્તા કે આપ સુખલાલી વાળો સ્વભાવ થવામાં નીચે જણાવેલી વૃત્તિઓ ખાસ પ્રમુખ રીતે જાગ જાય છે.

નં. ૧૫ અતિ પ્રભાવ—ચરાચિલાય—પ્રેરણામિલિત.

નં. ૧૬ " " અદેશાવ.

નં. ૧૭ " " દંડતા અથવા દંડ.

} આ ત્રણ વૃત્તિઓ સાથે.

જે પ્રભાવ સ્વધર્મસાક્ષિ (નં. ૭) પ્રભાવ કાર્યસાક્ષિ (નં. ૧) અને પ્રભાવ દંડતા (૧૭) વાળી સંક્રિયતા સંક્રિય થયેલ હોય તો તેવા સ્વભાવવાળા મનુષ્યો દબેશમાં જીવંતો ઉપર પેતાની સત્તા, દંડતા કે આજ્ઞા અભાવવાદનું દબેશમાં પસંદ કરે છે. આમાં મનુષ્યોને Stalled-Heads કહેવામાં આવે છે. તેઓમાં બોટા ડોળ, વધ અને કીર્તિનો અતિ અભાવ, ડોળોપણ—દૃઢધૃતિ, સુમાન, અદેશાવ, મદ અદેશાવ આદિ કુર્ણિયા સદૃશ સ્વભાવિક મધ્ય અથ છે.

“ પોતે કહે તેમ જીવંતો કરવું જોઈએ ” એવું તેઓનું વલણ થઈ જાય છે અને આવા પુરુષોમાં ત્યારે કથા, કથા, સદાકૃતિ (નં. ૨૨) સૌમ્ય, (નં. ૨૩) અને આત્મનિષ્ઠા (નં. ૨૧) આદિ વૃત્તિઓ મંદ પ્રમાણમાં અથવા નિર્બળ હોય તો સ્વભાવે કોર અને સજા જનીને પણ પેતાનું કાર્યનું દબેશમાં કરે છે અથવા કાર્યને ઉત્તર બગાડી ઇન્તરિયત કરી મુકે છે.

સાધનું ચિત્ર નં. ૪૧ ઉપર જણાવેલી વૃત્તિઓની પ્રભાવ કાલ્પનું અતિ આનેકુળ પ્રલંભ ઇશન કરાવે છે. મસ્તકનો ઉપસેલો પાછલો જાગ, સુખપરના ભાવો વિગેરે તેવા મનુષ્યનાં સ્વભાવની ચિહ્ન ખાતરી આપે છે. જુઓ ચિત્ર નં. ૩૭, ૪૦ તથા ૪૧, ૪૨.

પ્રતિષ્ઠા, માન, યશ, ભવ્યતા, અગતિશય આદિ ઉત્કર્ષક ગુણો વાળા પુરુષોને, સ્ત્રીઓ દબેશમાં વળાણે છે. થણે જાગે આવા ગુણો પ્રાપ્તોમાં સી કરતાં વિશેષ હોય છે એવી તેઓનાં મસ્તકો તે સ્થાનમાં જમારે વધેલાં હોય છે. ભારે સામાન્ય રીતે સ્ત્રીઓના મસ્તકો તે સ્થાનમાં બેઠેલા કે અધમાં હોય છે. કુદરતની સમય નર અતિના વર્ગોમાં સૌન્દર્ય, માંભીર્ય, જાનતા-તેજસ્વિતા અને સ્વમાન તથા અદેશાવ આદિ જાણે પ્રભાવ થણે જોવામાં આવે છે. દુષ્ટતા ટીકે જોમા, આજ્ઞા, સિંદ, વ્યાપ્ર, પ્રકર, મોર, આદિ સર્વ પ્રાણીઓમાંના પ્રાથમ વર્ગ, પેતાના દેનાવમાં, સ્વધર્મમાં, નાધર્મ અને કિંવામાં દબેશમાં અભ્ય-અંશેષી અને આદર્શ નજીવ આવે છે. તેમ પ્રમાણે મનુષ્યવૃત્તિના થણે પ્રથમ વર્ગની અંદર તેમ. સ્વમાન આત્મપ્રજ્ઞાવ જોમસ્વિયણું વિશાલ, અને માન તથા પ્રતિષ્ઠા અને તેજનો પ્રભાવ, સ્વાભાવિક રીતે દોષો જોઈએ. એઓના ઉપરોક્ત ગુણો નથી હોતા તેઓ એવાનો કંગાલ જરીજડા, સ્વમાન કે અદેશાવ વચરતા, પ્રુસાથવચર અને વાસ્તવ્ય ગુણ હોય છે કે એવા બાવજા, સ્વમાનની વૃત્તિ વચરતા, ચરાચિલાય કે માનની વાસ્તવ્ય ચિતાનાં, તેમજ ધર્મ રાખા કે મહામતાની વૃત્તિ વચરતા, ઉત્કર્ષક જાણેલી દીનતાવાળા પુરુષો કે સુધારે, સુવૃત્તિઓનાં દ્રવ્ય-મંડીતોને કલિયણ આદર્શ કરી વધ કરી શકતા નથી એવા પ્રથમ વર્ગ ખાતરી થઈ જાય છે કે પ્રથમ પદા થતો નથી.

આટલા માટે પુરૂષ વર્ગે હમેશાં પોતાના ઉત્કર્ષક ભાવો પોષતા રહેવાની જરૂર છે કે જેથી બાવી પ્રભ પશુ તેવાજ ઉત્કર્ષક ભાવો જાળી પેલા થાય.

મહારામણુ—અથવા મહારામણુ એ 'હાંમ કોઈ-અથવા મૂળ સમિતિ વૃત્તિ કે લાગણી નથી. પણ એ તો જે પ્રજા અથવા તેથી વધારે વૃત્તિઓનાં ન્યૂનાધિકાંશ'થીએને પરિણામે થતી અનેક મિથ લાગણીઓ વાળો સ્થિતિ છે. એમાં નીચે પ્રમાણેની મૂળ લાગણીઓ મૂળવસ્તુ બાજુ જાય છે.

પ્રબળ યશાસિદ્ધાંત નં. ૧૫ હોવા છતાં, દંદવા અને સ્વમાનની ખામી સાથે, અતિ સાવધતા નં. ૧૪... સાથે ચોર્સ સાદસ કે સ્પર્શ સમિતિ નં. ૭ ની ન્યૂનતા, સ્વમાન કે અર્દવાવળી અથવા આત્મપ્રસવ રૂપ નં. ૧૬ ની પ્રબળ ખામી અને બુદ્ધિ સમિતિઓની ન્યૂનતા અથવા અવિચાર: એજ મહારામણુ.

આવા સંધિઓમાં અનુબંધે સ્ટેનપરથી લાગણુ આપતાં કે નહોર મંડળો કે સમાચો સન્નુમ હતાં થતાં- બીક લાગે છે. કંપારી છુટે છે. અસાધ જાય છે. જોલવામાં મડખડ મેલાળો થઈ જાય છે અને ટેકીકવાર દાવરા બાવરા અને ટેકમિંદા બની જાય છે: તેઓનું 'કાંઈ' બીજ કોઈ પણ જાણ હાથે હરવા તેઓનાં આન્દરીય, આત્મ હારણોથી વધારે મહારામણુમાં પડી. ગુણવાઈ જાય છે.

આવા પુરૂષોમાં વધારે શોષ, સાદસ સ્પર્શ આત્મપ્રસવ અને સ્વમાન વધા દંદવાના બુદ્ધિ વધારે પ્રમાણમાં ખીલવાવાનાં જવા પ્રયત્નો આદરવા મેલે. તેઓ જ્યાં જાય અને મહારામણુ વાળા સ્વમાવના સ્ત્રી પુરૂષોને દીકરીરીયા અને હુલવ સ્પન્દ આદિ રોગો પણ જલ્દી જલ્દી લાગુ પડી જાય છે. માટે એવા સ્વમાવના સ્ત્રી પુરૂષોની કોળખાણ જલ્દી સારી રીતે કરી લેતાં ચીજવાની સી પુરૂષ અને વર્ગને ખાસ જરૂર છે કે જેથી પાછળથી પરતાઈ ન પડે.

ઉપસંહાર—

સ્ત્રી અને પુરૂષ વર્ગનાં અંદર બેધતી ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનાં પ્રમાણનો-સામાન્ય ઉપસંહાર.

નંબર	નામ	સ્ત્રીઓમાં	પુરૂષમાં.	સૂચના.
નં. ૧૪	સાવધાનતા	પ્રબળ	પ્રબળ	...
નં. ૧૫	યશાસિદ્ધાંત	કીમપ્રમાણમાં	પ્રબળ	...
નં. ૧૬	સ્વમાન	સામાન્ય	પ્રબળ પ્રમાણમાં	...
નં. ૧૭	દંદવા	શોષ્ય પ્રમાણમાં	શોષ્ય પ્રમાણમાં	...

નં. ૪ નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓની પરીક્ષા અને પસંદગી.

મનુષ્ય સ્વસ્થાવની નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓની અંદર નં. ૧૮ શક્તિશાન, પૂજ્યશાન, વિનય, આર્જન આદિ, નં. ૧૯ અપ્યકારાદિ નં. ૨૦ આસર, નં. ૨૧ આક્રમણ અને નં. ૨૨ દવા અથવા પરીપક્ષર વૃત્તિ-સરજા, સહનુભૂતિ, આર્દવા, આદિ લાગણો સમાવેશ થાય છે: સ્ત્રી વર્ગની અંદર આ ઉપર જણાવેલા બધા ભાવો. પુરૂષ વર્ગ કતલાં થતાં વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે. જેથી તેઓનાં સરજા નં. ૧૮, ૧૯, ૨૦, ૨૧, અને ૨૨ વાળાં સ્થાનોની અંદર ખુબ લાગે ઉચ્ચ, વધેવાં, ઓછા અને ભરેલાં હોય છે. તેઓમાં ઉચ્ચ પ્રમાણની પૂજ્ય બુદ્ધિ, શ્રદ્ધા, શક્તિ, વધેલાં માટે મનની લાગણી, પૂજ્યશાન, ઉચ્ચશાન આદિ અને શ્રદ્ધા, આદિ લાગે મહાત્મ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે. એ નં. ૧૮ વાળી શક્તિશાનની વૃત્તિથી પ્રયત્નતા દર્શાવે છે. વધી-તેઓમાં નહીં નહીં અને આર્મિયકારક અર્જન સપ્તર્ષ, ભાવ, અને ઉચ્ચ પ્રમાણની કલ્પનાથી બરેલાં હોય તેવું

એવા જાણવાની તેમજ તેવા આશયથી જીવનની સંસારવાની બહુ ઇચ્છા હોય છે. આમાં પરમાત્મા, જીવ હૃદય, આ જન્મ-પર જન્મ, મુક્તિ, મોક્ષ 'પુનર્જન્મ' તેમજ ભૂત, પ્રેત, દુષ્ટાદિ અનેક આશયોથી વિષયોમાં તેઓની યદ્દા અને પ્રીતિ અધિક પ્રમાણમાં હોય છે એ તેઓની અંદરની બુદ્ધિશક્તિ-સમજ શક્તિ અને સ્વતંત્ર વિચાર કરવાની શક્તિની ન્યૂનતા અર્થાત્ બુદ્ધિશક્તિના અવધેતા અર્થાત્ ખીલવણી દર્શાવવા સાથે અનેક પ્રકારની અવનતી અને વિવિધ પ્રકારની શ્રદ્ધા અને માન્યતાઓનાં કારણભૂત અને છેલ્લેનાં ધર્મો આશા-વાદિ વિશ્વાસ અને ગાનના તરતજ પોતાનો વિશ્વાસ છુ નાક દોય છે. તેઓની અંદર જ્વાની શક્તિ પણ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે તેથી ગરીબ લાચાર કે દુખીઓને કોઇપણ પ્રસંગમાં ગમે તે બોલે મદદગાર થવા માટે જલદી તોડે છે પણ તે પરાધિકારરૂપિ બુદ્ધિપૂર્વક હોય કે ન હોય તેની ધરના નહીં પણ એ લાજથી તે તેઓમાં બહુ પ્રબળ હોય છે.

૬

આવશ્ય મહીનો, અધિકમાસ, અમાસ, વાસ અને એવા એવે અનેક પ્રકારનાં દિવસોએ મત ઉપવાસ અને જાનપૂન્ય કરી મરીઓને, બ્રાહ્મણોને તેમજ અનાથોને સહિત અનુસાર આપવા માટે તેઓને મોટા લાભ હમેશા મુખ્ય રીતે તાપર હોય છે, એ આ નં ૨૨ વાળી દયા વૃત્તિની પ્રવળતા પ્રત્યક્ષ રીતે દર્શાવે છે ધણે જાણે આત્મનિષ્ઠાની નં ૨૧ વાળા સ્થાનની વૃત્તિ પણ, તેઓમાં અનેવાર જલ્દી સારા પ્રમાણમાં હોય છે અને ત્યાં નં ૪ આપસ્વાય, નં ૫ અટપટ પ્રવૃત્તિ કે છત્રવૃત્તિ આદિમાં તે ઉપે રસ્તો દોરાવેલી હોતી નથી ત્યાં તેઓ ધણાજ ઉચ્ચ પ્રકારની સત્વનિષ્ઠા, નિષ્પક્ષપાદવૃત્તિ, અથવા ન્યાયનિષ્ઠા પણ દર્શાવી શકે છે છતાં, બુદ્ધિ શક્તિઓની ન્યૂનતાને કારણે અથવા સમજશક્તિના અવધેતા અથવાત્ ખીલેલા નહીં હોવાને કારણે, તેઓના અન્તઃકરણો, નૈતિક માન્યતાઓ ધાર્મિક-વિશ્વાસ અને ધર્મ સામાજિક લાજથી બાંધેલા અથવા દોરાવેલા હોય છે પણ કોઈક રીતે જોતા તેઓમાં 'નૈતિક અને ધાર્મિક લાજથી બાંધેલા ઉપર જલ્દીથી નં ૧૮ થી ૨૨ સુધીનાં સર્વ સ્થાનો વધાવત્ ખીલેલાં હોય છે કેવલ્લ, કેવલ્લ, સાધુ સન્તની ઉપાસના, પૂજાપાઠ, વીરોધ' સમાન પતિ-ભ્રમ, અને અન્ય વર્ણક કુટુંબીઓના વિશ્વાસ અને અસર ઉપર અવધેતા રહેલા તેઓના જીવન, આર્થિક રીતે કોઈકે અથવા પરાધીન હોવા છતાં દાન પૂન્યા પ્રસંગો પરની અભિરૂચિ આદિ સર્વ પ્રસંગો સ્ત્રી વર્ગની અંદરના ઉપરાક્ત સર્વ કાર્યોની સામાન્ય પ્રબળ હાલત પ્રત્યક્ષ રીતે દર્શાવે છે એમાં કાંઈ પણ શંકાને સ્થાન નહીં, જો કે બુદ્ધિશક્તિઓની ન્યૂનતા અને વિશ્વાસ વૃત્તિની અધિકતા અર્થાત્ અંધ શ્રદ્ધાની પ્રવળતાને કારણે, ઉપરાક્ત સર્વ જાણે ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં અનેકવાર, ભય હર અશ્વત્થ દુસ્થાન અને વિનોના કારણે ૩૫ પણ વધે પડે છે, એ ખરું છે પણ ત્યાં ખાતર વધારેથી બુદ્ધિશક્તિઓના વિશ્વાસની ન્યૂનતાને તેલું 'ખરું' કારણે વિચાર કરતાં ૧૫૫ આશુમ પડે છે ઉપરાક્ત સર્વ વર્ણન સ્ત્રીવર્ગની સામાન્ય માનસિક અવધેતાના વર્ણન પાક છે અને તેમાં ઘણા અવધેતા પણ હોઈ શકે

આવી વિરૂધ્ધ, પુરૂષ વર્ગની અંદર ઉપર જલ્દીથી સર્વ વૃત્તિઓ શુભ રીતે જોવા સામાન્ય પ્રકારની માણુમ પડે છે તેઓની અંદરની સ્વાર્થ વૃત્તિ, જલ્દી મદેનલ દાંત કમાવાની વૃત્તિ, તેઓનાં ઉદ્દેશિ અને મદેનલ તથા ખટપટ ક્ષય અને અનેક પ્રકારની દરિદ્રતાઓથી મરેલું જીવન, કુટુંબ સર્વાવલોક, ઇલાદિના નિવાસ અર્થે કરવા પડતા મદદન પરિશ્રમે અને ઉપાધિઓને છુટીથી, યશ માન પ્રતિષ્ઠા અને હોશ વિગેરેની સંજ્ઞા, સંજ્ઞા અને સંવૃદ્ધિ માટે પુરૂષવર્ગે રાજવી પડતી સાવધેતી, માતુરી અને કુસળતાને પરિણામે, તેઓનાં મજાની અંદરનાં નં ૧ થી ૧૬ અને ૨૮ થી ૪૦ સુધીનાં માનસિક અવધેતા સ્થાનો, તેઓનાં મજાની અંદરના રહતો મોટા લાભ એવા રીતે રોકી રાખે છે કે તેઓને મોટા વર્ગ નીતિ અને ધર્મની સામાન્ય લાજથી બાંધેલાં પણ આધિવાસો ગુણ્ય અથવા જલ્દીથી

૭

નીતિ, ધર્મ, અક્ષિ, શ્રદ્ધા, અધ્યાત્મિક આદિ, જ્વા-કર્ણ આદિ ઉચ્ચ વૃત્તિઓના પ્રાપ્ત સુખાપને કેવળગને તેઓને અવધેતા રહેતો નથી અને કોઈકવાર તેમ જન્મથી જોવા તેવા નૈતિક અને ધાર્મિક કાર્યો પણ પ્રાપ્ત સમય અને અવધેતા ઇચ્છાઓના અભાવે, લલ્લ અસ્ત-વ્યસ્ત અને અસંતુષ્ટ હાલતમાં અને અનુપસુત દશામાં રહી બધે છે: પરિણામે પુરૂષ વર્ગને મોટો લાભ, નાસિકા, અભિમાની, અનુલ્લ અભિમાન, અપ્રમાણ,

મા તે મા.

ખરા પ્રેમનું જળ વધાવે,
 હૈયાનું અમૃત વધરાવે,
 બાળપુષ્પ ખીલાવે
 ચોપી પ્રાણધી રે;
 મા તે મા.

—૦—

પાર્વતી-પ્રસાદ.

પ્રભંજન પ્રશસા પ્રિયતાનો પ્રભાવ.

- ૧—વાળનો મરોડ
- ૨—અક્ષરોનો મરોડ
- ૩—વસ્ત્રોની ફરનેબદ્ધ પસંદગી
- ૪—ડોર વાસ્તેઓનો ફર
- ૫—ખીસામાનુ બદલ
- ૬—હાડકીની પસંદગી
- ૭—હિંમત રહેવાની છતાં એ બંધી
 બાળનો આ પૃથ્વીના પ્રભાવ
 પ્રભાવની નિશાનીઓ છે

ચિત્ર નં ૩૮ છે ન બાઈ=કુવલ્યુટ.

ઉત્કર્ષક-વૃત્તિઓના સમૂહની પરીક્ષા.

૧૦ ૩૪ સાનપના (૧૪)

૧૦ ૩૬ સાનપના અને
મશાસિનાનો અતિયોગ એજ
બાહુન-ચિત્રરૂપિ

૧૦ ૩૫ મશાસિનાય (૧૦ ૧૫)

૧૦ ૩૭ મશાસિનાયનો
અતિયોગ
એજ મુલકુલકરિયોર્ધાનીસ

૧૦ ૩૯ સ્વાનાનો અતિયોગ
એજ અહ માર-મુખાન

૧૦ ૪૦ અતિ સાનપનાય
કેહમે ના જ ન કહી શકે

૧૦ ૪૧ સુગમી.
(૧૦ ૧૧ મા અતિયોગ)

૧૦ ૪૨ ચોગ સ્વાના, સાહસ,
ધેર, આજા આદિ શાનુશાન, મતી.
૧૬-૧૭-૧૮-૨૦.

પાંડે તેવાર થવામાં આવ્યા પ્રકારની ખાસ આદિતી ચેળવના માટે ફરેક મુલાન તેમજ મુવતીએ ખાસ અધ્યાસ કરવાની જરૂર છે. જ્યારે આવા અવધાસ અને જ્ઞાનનું મદદન કેટલું જલ્દી ઉપકારક છે, તેવું કાચ તો જીવનના અનેક અવનવા પ્રસંગોમાં અનુભવવાના પ્રસંગો પ્રાપ્ત થવેજ સ્વાભાવિક વિહિત થઈ શકે છે "અનુભવ" એ પણ એક ચોટી શાળા છે પણ લગ્ન સંબંધનો પ્રસંગ સી અથવા પુરુષને આ જીવનમાં જેજા વખત આવે છે અને તેવો અનુભવ કદ વળતોવખત જીવન સહાય તેમ છેજ નહિ, એટલે એવા પ્રસંગથી બેઠાતા પહેલાંજ બધી બાબતોનાં વિચારો પહેલેથીજ કરી લેવાની ખાસ જરૂર છે

આનંદિ અને ઉત્સાહ પૂર્ણ સ્વભાવના તત્વો.

મસ્તકની અવસ્થા સ્થાનોનાં નબરો

સંખ્યા	શક્તિઓનાં નામો	નંબર
૧	મનસ આશા	" (૨૦)
૨	" પ્રત્યક્ષિભાવ	" (૨૭)
૩	" અધ્યાત્મચરિત	" (૧૬)
૪	" આત્મનિષ્ઠા	" (૨૧)
૫	" સ્વમાન	" (૧૧)
૬	" પરોપકારમિત્તા	" (૨૨)
૭	" સૌજન્ય	" (૪૩)
૮	" શોધ-શક્તિ	" (૭)
૯	" સ્નેહ-ભાવ	" (૮)
૧૦	" વીર્ય-ભાવ	" (૧૦)
૧૧	" વિશ્વાદ્વૈભવ	" (૬)
૧૨	" મૈત્રીભાવ	" (૧૧)

આ બધાં તત્વો, જીવનને આનંદ, ઉત્સાહ અને પ્રવૃત્તિય બનાવી લેવામાં પ્રકૃતિજિત અને ખીલતાં પ્રાપ્ત કરવા બનાવી શકાવી શકે છે એ અનુભવા આ વૃત્તિઓ ઉપર પ્રભાવે હોય છે, તેથી લેવામાં પ્રત્યક્ષિભાવ અને આનંદ ઉત્સાહથી પૂર્ણ હોય છે

નિરાશાવાદી અને આશાવાદી મનુષ્યોનાં મસ્તક અને મુખ પરનાં લક્ષણો.

જીવો વિચર ન ૪૬ તથા ૫૦

નિરાશાવાદીનાં લક્ષણો	આશાવાદીનાં લક્ષણો
૧. લાલુ-મુખ	૧. ચોળ ઉત્સાહપૂર્ણ મુખ
૨. લેડેલાં ગાંઠ.	૨. મરાવાલે-ગાંઠ એક
૩. મદ ચક્ષુઓ	૩. ચ ચળ અને સ્નેહપૂર્ણ ચક્ષુઓ
૪. નાસિકાની આસપાસ નમી પડેલી રેખાઓ	૪. નાસિકા અને મુખ ની આસપાસ કોયે ચડેલી હાસ્યની રેખાઓ
૫. શોક્ષિત વિગ્ન ચન	૫. આનંદ અને ઉત્સાહપૂર્ણ મન
૬. હાથનાં માંસક બને લગ્ન નમતું કે નમિલું મસ્તક અને બેપરીને આશર	૬. ગ્રાહ્ય મુગ્ધતા જેવું ઉપલું મસ્તક
૭. શોધ અને સ્પર્શ શક્તિની ન્યૂનતા	૭. શોધ અને સ્પર્શ શક્તિનોતો મળળ બાવ

૮. અગ્નિમાંથી અને જંધીપત્રોના ચાણુ વ્યાપિ.	૯. પૂર્વ જાતજાન અને આરોગ્ય પ્રગલ્ભન.
૯. હૃદય તથા હૃદયનાં દીર્ઘ રોગો.	૧૦. હૃદયની વિપુલતા ને હૃદયની પુષ્ટતા.
૧૦ Sympathetic Systemની નિબંધતા.	૧૧. આ સ્થાનનાં તન્તુઓની પ્રગલ્ભ.
૧૧. હૃદયની આ વાઈ કે આગળી	૧૨. કોઈ પણ ભાગનાં નર્વ દીર્ઘતાને અસાધ.

આ બધાં નિરાસવાદી મનુષ્યોનાં ચિન્હો છે. ચિત્ર નં. ૫૦ આ બધા આસવાદીનાં શુદ્ધ ચિન્હો છે. ચિત્ર નં. ૪૬

૨૧ આત્મનિષ્ઠા અથવા સત્યપરાયણતા. આ જિતિનું સ્થાન મસ્તકની અંદર નં. ૪૭ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણેનાં સ્થળ નીચેની મજાની તન્તુ જંધીમાં છે. જે સ્ત્રી અથવા પુરુષના મસ્તકને એ સ્થળમાં સાથ પ્રમાણમાં ખીલેલાં પડોળાં અને કન્નન દોષ છે, તેઓ દમ્બેશાં પોતાના સ્વાર્થ મતલબ કે લાગણી આદિ કોઈપણ વિષયની કાંઈ ન કરતાં, દમ્બેશાં જે કાંઈ સત્ય, ન્યાયજુક્ત અને યથાર્થ દોષ તેજ રસ્તે ચાલવાનું કે વર્તવાનું સર્વથા પસંદ કરે છે. પોતાના અન્દઃકર્ણનાં અવાજને સૌથી પ્રથમ સ્થાન આપે છે. અન્દઃકર્ણની વિરૂધ્ધ વર્તિ કોઈપણ પ્રકારની સ્વાર્થ સિદ્ધિ કરવા આગ્રે બનવા નથી. પણ જ્યે તેવી મુશીબતો આવે તો અડચણો અથવા કલ્યાણો તેવા મનુષ્યના જીવનમાં ક્ષપ્તિસ્થ થાય પણ તે સર્વની લેણ પણ ફરકાર કર્યા વગર સત્ય અને ન્યાયનેજ માત્ર વળગી રહે છે. ક્રીષ્ણ અને પુરુષર્જન બન્નેમાં આ જિતિ પ્રગળ પ્રમાણમાં દોષ એ તદન છુટકા થાય છે. આ જિતિના ભાવોને કોઈપણ કંટલાક સામુદ્રિક ચિન્હોનું વર્ણન આ સ્થળે આપવું યજ્ય છે, જેથી નીચે પ્રમાણે તે જિતિના પગલ ભાવોને કોઈપણ કંટલાક અવલખના ચિન્હોનું વર્ણન આપવામાં આવેલ છે. સ્ત્રી અને પુરુષના જન અને તં પરીતઃ અનેક સંબંધો અને અનેક પ્રકારના મતંબો, મનુષ્ય સ્વભાવની આ આત્મનિષ્ઠાની પ્રગળ જિતિ વપર બહુ મોટા ભાગે ભવલ જી રહેલાં છે. તેના વગર મુદ્દસામમલ અનેક વિધ મુખોને મુખ્ય આપાત છે. આટલા મોટા સ્ત્રી પુરુષ બન્નેમાં આ જિતિ પ્રગળ પ્રમાણમાં દોષીજ ભેદજે. દ્રવ્ય, ધરણ, કામીના, ધારી, ભગીના, મહેલ વિગેરે બધી સાધન સામગ્રી જ્યે તેટલા વિપુલ પ્રમાણમાં મનુષ્યને મલેલી દોષ પણ જો સ્ત્રી અને પુરુષના પરસ્પરના સંબંધોમાં સત્ય, ન્યાય, આત્મવિશ્વાસ કે પરસ્પરના કર્તવ્યો યથાયોગ્ય રીતે હૃદયસ્પર્શ ભવલવાની લક્ષ્ય કર્તવ્યનિષ્ઠાપ્ત લીમજિતિ, બન્નેનાં હૃદયમાં પરસ્પર હૃદય થવા પામેલી ન દોષ તો બધાં સૂખ સાધા અને સમ્પતિ વિગેરેનું અતિલ પલ્લ માત્ર નામનું, હુણું અને નિરાસ લાગે છે. જે સ્ત્રી પુરુષોનાં મસ્તકમાં આ જિતિ મહ પ્રમાણમાં અથવા ન્યૂન પ્રમાણમાં દોષ છે, તેઓનાં મસ્તકનો નં. ૨૧ વાળો ભાગ ચિત્ર નં. ૪૮ માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે બેઠેલી અનુભવ કે કબાલેલા સ્વચ્છ ભવલ છે. આવા પ્રકારનાં અવનત ચિન્હવાળાં સ્ત્રીપુરુષો છજ, કષ્ટ અને પ્રયત્નો જીવન જુદા સ્વભાવની દોષ છે, જેથી તેઓ વચ્ચે સામ અને સીવાના જેવા વિરુદ્ધ દામ્બલધર્મ જુદા રનેલ ભાવો કે પરસ્પરની વિશ્વસનીયતા આદિ ભાવોનાં ફરીન પણ થવા કુલ થાય છે. પરિણામે આવા સ્ત્રીપુરુષો સત્ય હૃદયનાં, લાગણી વગરના, અસત્યપરાયણ આપસવાઈ અને પ્રુદ્ધમળ ધર, પોતાના આત્મનિષ્ઠ અનેક પ્રકારના વર્તનો કરી, આજરે મહા પમાતાપ સાથે પોતાના પાપના લક્ષ્ય પરિણામેને ભતે ભોગવે ॥ આત્મધાતિ સ્ત્રી કે પુરુષનું જીવન લક્ષ્યથી જગમલ થયેલાં પોતાં લાકડાં જેવું થઈ રહે છે અને તે જાગરે ક્યે વખતે કંટક જૂસ ફડ પોતાનાં અધાતલ મોટે પસ્તાવાને ભોગ ધર પડે તે કાલ કહી શકાય નહી. જીવનના મહાવાવાકના એક મહા કવિનું અધઃ પતન આ જિતિની મંદતાને લીધેલ થયું હતું.

આત્મનિષ્ઠા પુરુષોનાં લક્ષણો. ભુજો ચિત્ર નં. ૪૬. જે મનુષ્યો પૂર્વ આત્મનિષ્ઠ અર્થાત પોતાના અન્દઃકર્ણની જિતિને કે અન્દરમાના અવાજને અનુસરી વર્તવાની પ્રગળ છંછા અને સક્તિવાળાં દોષ છે, તેઓનાં સામુદ્રિક લક્ષણો નીચે પ્રમાણે દોષ છે.

૧. પૂર્વ નિરાસ અને પ્રુદ્ધી સરલ આગે.
૨. તદન સન્ધુજ ભેદ થાવ કરવાની ટેવ

૭. વડ અવલોકનથી જોવાનો અભાવ.
૮. સ્થિતતા યુક્ત ઝાંઝો.
૯. બન્ને જમરની વચ્ચેમાંનાં પ્રદેશમાં નાક ઉપર ત્રણ ચાર ઉપરી રેખા.
૧૦. લાંબી ઉભી રેખાપુર્વક નાસિયાની દાઢી.
૧૧. રંગર અને દંડ મુખનું દર્શન.
૧૨. ચોરસ ભરખાં અને સીધાં ચિત્રકનો પુત્રો,
૧૩. ૨૫૪ અને ૬૦૪ ચોરસ આકાર જેવો કાન
૧૪. મુખાકૃતિની સરસ બાહ્ય રેખાઓ
૧૫. સરસ રીતક્ષીત અને બ્યવહાર તથા વાતચિત અને અવાજ.
૧૬. વિશ્વસનીયતા.
૧૭. સંશય વૃત્તિનો અભાવ.
૧૮. ૨૫૪ પક્ષ ડુંઢે વસતબ્ધ.
૧૯. નં. ૨૧ વાળો ખીલેલો મઠાકનો પ્રદેશ.

૨૨ દયા અધિક પદોપદોરવૃત્તિ—આ વૃત્તિ સ્ત્રીવર્ગની અંદર ખાસ પ્રમાણમાં વધેલી જોવામાં આવે છે. ત્યારે પુરુષ વર્ગની અંદર તે ઘણે ભાગે સામાન્ય હોય છે. પણ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને વર્ગમાં એ વૃત્તિનાં યોગ્ય પ્રમાણની ખાસ જરૂર છે નં. ૨૨ વાળું ચિત્ર નં. ૫૧-૫૨ માં દર્શાવેલું. સ્થાન જ્યેષ્ઠાનું પ્રબળ હોય છે, તેઓનાં મસ્તકના આ ભાગે વધેલાં હોવાથી તેના સ્ત્રી પુરુષો સ્વભાવે દયાઈ, ક્ષમાળુ, અનુભવાશીલ સહાનુભૂતિ પ્રદર્શક સાવોવાળાં, અને પુરુષોએ કુળી સ્વામી વૃત્તિવાળા હોય છે કુળીવાની અંદરના અના-ચાલકો, પાકરાળાઓ, વિશ્વ-વિદ્યાલયો, હોસ્પીટલો, પાઠશાળાઓ, અને જેવાં જેવાં અસંખ્ય પ્રકારના પદોપદોર વેળે ખાતાઓ અત્યાર કુખીમાં અસ્તિત્વમાં આવ્યાં છે તે સર્વનો આધાર માત્ર આ દયા દાન કે પદોપદોરની વીમવૃત્તિ કે સામજી ઉપર છે. જુઓ ચિત્ર નં. ૫૧ તથા નં. ૫૨ સીધાં ઇશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર તથા જોપાલકુળ જોખલો. આવી રીતે અન્ય મહાન પદોપદોરની જગત્ દિવેચ્છુ કાનવીરોના મસ્તકો તપાસતા આવશ્યકને ૨૫૪ માહુમ પડશે કે તેઓના મસ્તકમાં પણ નંબર ૨૨ વાળો ભાગ ઉમેર્યા ઉત્તમ અને ઉપરોક્તો હોય છે.

પણ જો સ્ત્રી પુરુષોના મસ્તકો આવી રીતે ખીલેલા ન હોતાં, એમ નં. ૨૨ વાળા સ્થાનમાં બેઠેલાં, કળા કે અવનત હોય છે, તેના મનુષ્યો ઉમેર્યા, ત્રણ સહાનુભૂતિ કે દયા આદિ કામળ ભાવોની સામજી વગરનાં હોય છે. નિઃશ્રદ્ધ, નિર્દય, નિષ્કુર, અને નિર્દયતાના ભાવો તેઓને બહુ અધિક ભાગે છે અને સામાન્ય પ્રસંગમાં પુણ તેઓ મુક્તા કે સ્વભાવની કામળતા પણ દર્શાવી શકતા નથી આવા નિષ્કુર કે નિઃશ્રદ્ધ હુદયના સ્ત્રી કે પુરુષો ક્ષણ થી પ્રબળ પણ તેજા કુટ બાવો વાળાં જાય છે, અને જ્યાં મનુષ્યનું અન્તઃકાલજીવન બરાબ નહ કે નિર્દય થયું ત્યાં પછી જીવન કષ્ટપાલ પ્રકારની અધુરતા ધારણ કરી શકતું નથી. દુઃકામાં સ્ત્રી અને પુરુષના મસ્તકના બીજા પ્રદેશો મજે તેવા પ્રબળ કે નિર્બળ હોય તેની વિશેષ પરવા ન કરતાં, માત્ર તેઓનાં મસ્તકના નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના નં. ૧૮ થી ૨૨ કુખીના સ્થાનોને જણાવેલ રીતે ખીલેલા હોય તેો એ ધણે અંશે ઉપ અને પ્રસંગીય છે. તેના વિનાનું જણું જીવન માત્ર Materialistic પ્રકૃતિકપક્ષથીની ઉપાસનાના સાવો-ધીન બરાબ રહેલું હોય છે, જાણવા જીવન પાસેથી જો અને પુરુષોના જીવનના ઉત્કર્ષની આશા તો ક્યાંથી રાખી શકે !!! આટલા વાસ્તે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ કે કુચાલ તેમજ કુખી બન્નેએ પરસ્પરના નૈતિક અને ધાર્મિક ભાવોની વચાવોગ્ય પરીક્ષા કરવાની આ મસ્તક વિદ્યાની પદ્ધતિને વચાવતું સીધી, યોગ્ય પુરુષની કે સ્ત્રીની ભતે પસંદગી કરવાની વિધિનો વચાવતું જ્ઞાનસાક્ષી પરસ્પરની પૂર્ણ ખાતરી થશે જ્યાં સંબંધમાં સમુક્ત સ્થાનમાં સંસાર રાખવાની જરૂર છે જ્યાં સંબંધથી જોવાવા ઉત્તમ સુખલોકમાં જીવેલાં હુદયો પૂર્ણ વિદ્યુત્ત યુક્ત હોય એ ખાસ તપાસી જોવાની જરૂર છે

નં. ૫ પ્રાવીણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓની પરીક્ષા તથા પસંદગી.

આ જનિઓનાં સમૂહની અંદર નં. ૨૩ હૃદયશક્તિ નં. ૨૪ સૈનદર્શ્યશક્તિ નં. ૨૫ ઔદાર્યશક્તિ નં. ૨૬ અનુકરણશક્તિ અને નં. ૨૭ દાસ્તવ્યશક્તિ એક પાંચ વૃત્તિઓના સમાવેશ થાય છે તેઓનાં સ્થાનો અચાનક પ્રકરણ બીજામાં ફરીથી છે તે પ્રમાણ અનુક્રમે નં. ૨૮ થી ૨૭ મુખીય પ્રરેષોમાં આવેલાં છે. જે સહી અથવા પુરુષના આ પ્રરેષના બધાં સ્થાનો ખીણેલાં હોય છે, તેઓના માયા, ઉપરના જ્ઞાનના નૈતિક અને ધાર્મિક જ્ઞાન-જીવિતવાળા પ્રરેષોની બંને તરફ અને અસપાસ યોગ ખીણેલાં હોય છે આવા પુરુષો તેમજ સ્ત્રીઓ સ્વભાવે કુદર, મધુર, હાસ્ય, અનુકરણશીલ અને પ્રુથગીભ્ય હોય છે. તેઓના વેશ, શાવ અને વર્તન હમેશાં મુખરેઈ રીતીબદ્ધ, બધી ભત્તા ટેરેટો થળા હચ્ચ પ્રકારના, કોઈ પણ ભત્તાની (Fulgurancy), ઉદ્દાઘ, તોહાઈ, કે હાઈલાઈ રહિત અર્થાત્ મધુર અને અનુકરણ કરવા યોગ્ય હોય છે. જ્યારે ઉપર જળાનેશી, વૃત્તિઓની આગીને કીધી સ્ત્રી તેમજ પુરુષના સ્વભાવો અનેક પ્રકારની કોરતા, ઉદ્દાઘ, રહેતા, હાઈલાઈ કે મેલાપેલાપણા મુક્ત મહિન અને હલ્લ સોસાઈટીમાં નિરસારને પાત્ર અને તેવા અનુદાર થક ભવ્ય છે આથી આવા ઉદ્ધત અને રફ સ્વભાવના પુરુષો સાથે હચ્ચ પ્રકારની પ્રવીણ સ્ત્રીઓનાં સ્વજાતિનો કદી પણ મેળ થઈ શકતો નથી. તેમજ તેવાજ હચ્ચ પ્રકારના ભાવોથી જુદા પુરુષો સાથે ઉપર જળાભા પ્રમાણેના અધમ પ્રકારના ભાવો વાળી સ્ત્રીઓનો પણ મેળ થવો મહા મુશ્કેલ છે તેમ સ્ત્રી અને પુરુષ બંને મરજા પ્રમાણમાજ રફ અને અનુદાર તેમજ સૈનદર્શીન પ્રેમદીન અને અનુકરણશક્તિથી સંદિત હોય તો તેઓની વચ્ચે પણ યોગ્ય પ્રકારના સ્વભાવનું સમ્મેલન કદી પણ થઈ નથી આટલા માટે યોગ્ય જુગો અને વૃત્તિઓના ભાવોથી પૂર્ણ સ્ત્રીપુરુષોના પરસ્પરના મુજ્જ ધર્મેની પરીક્ષા ક્ષોં પૂર્ણ અને પસંદગી યથાવત થવી પછીજ હચ્ચ સંબંધથી જોડાવું એ ખાસ જરૂરનું છે.

૨૩ કળા દૈશિકશક્તિ—આ પ્રાવીણ્યપ્રદાયક શક્તિઓના વર્ચમાં કૌણી પ્રથમ નં. ૨૩ કળા દૈશિકશક્તિની વૃત્તિનું અવયવ આવેલું છે. જે સ્ત્રી અને પુરુષમાં આ અવયવ સારા પ્રમાણમાં ખીણેલું હોય છે, તેઓ સર્વ પ્રકારના કળા કુળર ઉદ્યોગ, બરત શીવજી, ગ્રંથજી, ગૃહભ્યવસ્થા, ધર્મના બાધકમની યોજના, આદિ અનેક પ્રકારના યોજના આત્મક કષ્ટોની અંદર રહે રીતે જાનુજ સરહવાથી પ્રતિજ્ઞાતા મેળવી શકે છે સ્ત્રી અને પુરુષ બંને વર્ગની અંદર, આવા પ્રકારની કળાદૈશિકશક્તિની વૃત્તિના માનસિક મજબની અંદરના અવયવો એટલા પ્રમાણમાં સારા અને અવયવ હોય છે, તેકલાન પ્રમાણના ઉત્તમ જુગુ ધર્મવાળી કળાદૈશિકશક્તિની પ્રજાગ વૃત્તિવાળી પ્રેમને જનમ આપવામાં તેઓ સાધનમૂળ બને છે, આટલા માટે બંને વર્ગમાં એ સંદિત સ્ત્રી પ્રમાણમાં હોય એ ખાસ હચ્ચવા યોગ્ય છે. જેઓમાં એ સંદિત સારા પ્રમાણમાં હોય છે, તેવા સ્ત્રી પુરુષોના મસ્તકે નં. ૨૩ વળા પ્રરેષમાં ઉત્તમ જોગજાગવાદાર અને જ્યાં વાળેના મૂજાવાળો વળાવદાર શ્યામ આવેલો છે ત્યાંથી બંને તરફ સારા પ્રમાણમાં વિસ્તૃત, પડોવા અને ભરેલા હોય છે. જુઓ શિવ નં. ૫૩ તથા ૫૪ શ્રી. એપ્રિસનવ અને શ્રી. હમણીયાનું મસ્તક આવીજ રીતે તે સ્થાનમાંથી પડોજું છે, જ્યારે તેનીજ આઈક જે જે જનુજ, કળા દૈશિકશક્તિ કે કુળર ઉદ્યોગ આદિની કળાઓ માટે ખાસ પરિપક્વા મરાવતા દોર છે તેવા સર્વ અનુજાનાં મસ્તકો એ સ્થાનમાંથી ખાસ વિશાળ હોય છે. પણ જે સ્ત્રી અથવા પુરુષમાં આ વૃત્તિની જાગી હોય છે, તેઓના મસ્તકે જેજ સ્થાનમાંથી બેઠેલા કુંડા અથવા સંકુચિત હોય છે (જુઓ શિવ નં. ૮ ચરકુંદે માથું.)

૨૪ તથા ૨૫ સૈનદર્શ્યશક્તિ તથા ઔદાર્યશક્તિ (Idealty and sublimity) ઉત્તમ પ્રકારની હૃદયના સંદિત, કવિત સંદિત તેમજ કુદરત, સુશિરવત, અનુભવશાળ્ય તેમજ અનુભવશક્તિ આદિની અંદર જે અનેક પ્રકારના સૈનદર્શ્ય અને જાણીવર્ણન રચ, મનોહર અને જીવ્ય સામે, ચારે તરફ વિસ્તૃત પ્રમાણમાં—ભરેલા પડેલા છે, તેને વચાવત્ સજાનનાર, તેની વચાવત્ કરી દરનાર કે સૈનદર્શ્ય રાજા સર્વ ભાવોને અનુભવ કરનાર અનુભવા મજબની અંદરની આ જીવંત શક્તિઓ છે. જાનવ સમાજના મહાન કવિઓ, હૃદયનામય સંસારની અંદર વસનારા મહાન લેખકો અને નોવેલીસ્ટો, કુદરતનું જીવ્ય બાધાઓમાં માન કરનારા

કિંચ માધો અપના દશાપીઝો, પછી તેઓ બધે તે દેશ હાલ કે પ્રભા, બન્નેના હોય પણ તે સર્વની મદદમાં માત્ર આ બે વૃત્તિઓના અતિ પ્રભળ વેશનેજ મુખ્ય અર્થે આધારી છે, એમ કહ્યા વિના ચાહે તેમ નહીં. આપણા દેશના પ્રસિદ્ધ કવિઓમાં વર્તમાન જમાનામાં અમરવર્ય ગણાવા યોગ્ય કવિઓમાંથી શ્રીયુત નરુરામ સુંદરજી, કવિ નર્મદાસ દર, શ્રીયુત કવિપતરામ ઠાકોરાભાઈ, અને તેમના ચો રા-રા શ્રીયુત ન્હાનાલાલ તેમજ અન્ય કવિઓના ફોટોઓનું એ અવલોકન કરવામાં આવે તો આપણને તેઓ સર્વના મસ્તકો-ન ૨૪ તથા ૨૫ વાળા સ્થાનોમાં બહુજ સારા પ્રમાણમાં ઉત્તર ધૃષ્ટિ અવરજ માત્રમ પદવાવિના નહીંન રહે દૃષ્ટાન્ત તરીકે 'લુઓ-ન' ૫૫ કવિ નરુરામ સુંદરજી, ચિત્ર નં. ૫૬ તા. ૩ કવિ ન્હાનાલાલ કવિપતરામ, ચિત્ર નં. ૫૭, શ્રીયુત ભેસજી બી બી Biju's bhavani નામના અતિ સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રમય વાર્ષિક અને ના પ્રસિદ્ધ પ્રકાશક ભેસજી અને લેખક અને ' ' અને સ્પષ્ટ માત્રમ પદો કે તેઓ સર્વના મસ્તકો એ સ્થાનની અદર બળ અને ઉત્તર ધૃષ્ટિ છે. આમ પ્રમાણે સુરોપના મહાન શાસ્ત્રકવિ ટેનીસલ અને આપણા દેશના કવિ સિદ્ધામણી રવીન્દ્ર નાથ ટેગોરના મસ્તકો પણ એ યથાવત્ સરખાવી લેઈએ તો તેઓ બન્નેમાં પણ અનેક પ્રકારેના સામ્ય હોવાવા ઉપરાંત તેઓના પણ નં. ૨૪ અને ૨૫ વાળાં સ્થાનો સારી રીતે ઉત્તર ધૃષ્ટિ સ્પષ્ટ જણાયો (લુઓ ચિત્ર નંબર ૫૬ તથા ૫૭ કવિપતરામ-ટેનીસલ તથા કવિ સિદ્ધામણી રવીન્દ્રનાથ ટેગોર, યોગે એમ કહે છે કે " Poets are born " એ વાત તદ્દન ખરી છે પણ તેની સાથે એટલું પણ યાદ રાખવું કે જે પ્રભાના મળા- પોની કવિત્વશક્તિ કે કવિતાશક્તિઓ અથવા સૌન્દર્યપ્રેમની બાવનાઓ ખીલેલી હોતી નથી. તેવા માળાપો ઉચ્ચ પ્રકારની કવિત્વશક્તિ યુક્ત પ્રભાઓને હરી પણ જન્મ આપી શકતા નથી પણ બાવા ઉચ્ચ પ્રકારના થાવો વાળી પ્રભાને ન.મ આપવા માટે માતાપિતા યવા ઉચ્ચતર યુવકવર્ગે પણ પોતાની ખંડરના તે તે થાવોને તાનપણથી વેચી રીતે ખીલવવા ભેઈએ હાજર તેવીજ વસ્તુ રીતે ખીલેલી વૃત્તિઓવાળા યુગ્મોના માત્ર ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેના જીવ્ય ગુણ હર્મ સ્વભાવવાળી સત્તાવીસે જન્મ આપી શકે છે એટલા માટે એવાં યુગ્મોના જીવ વેચી પરીક્ષાને અન્તે યાદ એ સર્વા ઇષ્ટ છે અને એવા પ્રકારની ચરચરના ગુણહર્મ સ્વભાવની પરી ક્ષાઓ બંને વર્ગે બહુજ સહજતાથી તેમજ સ્વતઃજાથી યાત્ર મસ્તક વિશા હાથમાં હરી શકે તેમ છે.

૨૬-૨૭ અનુક્રમશઃક્રિત તથા હારજી વિનોદવૃત્તિ આ બંને વૃત્તિઓ પણ સ્ત્રી પુરુષ બન્નેમાં યથાવેચ્ય પ્રમાણમાં હોયજી ભેઈએ તેઓમાં એ બંને વૃત્તિઓ સારા પ્રમાણમાં હોય ॥ તેઓના મસ્તકો નં ૨૬ તથા ૨૭ વાળાં પ્રેક્ષકો ઉત્તર અને ખીલેલા હોય છે જ્યારે એ વૃત્તિઓની પ્રબળતાને કીધે આચાર વિચાર, અવલોકન, ખાનખાન, સાપણ, વસ્ત્ર આશ્વણ આદિ પદોવા એકદવાના અનેક પ્રકારના પ્રસંગોમાં બધાં જ્યાં સ્ત્રી સુદૃઢ અવસ્થાકુદ અને રમણીય પ્રકારનું વર્તન લેવામાં આવે ત્યાં તથાથી આવી પ્રબળ વૃત્તિવાળાં સ્ત્રી પુરુષો જાણી જાણી કરી અનુકરણ કરવા લાગે છે અને દરેક વિષયને પોતાની અનુકરણશક્તિદ્વારા સમ સ્વાત્મીય હરી પોતાના જ્ઞાન અનુભવ તથા ચારિત્ર્યના અનેક પ્રકારની પ્રતીકતાઓને સમજતાથી વળિ થવ હરી શકે છે જ્યારે હારજી વૃત્તિની પ્રબળતાને કીધે જ્યાં જ્યાં એવી બાબતોમાં મદદ આપી કે ન્યૂનતા જણાય પછી તે જમે તો અન્તઃક્રિયામાં હોય કે પોતાની ભાવના પણ હોય તો તેને પોતાની હારજીવિનોદ અને રમણ વૃત્તિદ્વારા જાણીથી સુધારવાના પ્રયત્નો હરી કે કરાવી શકે છે એટલું જ નહીં પોતાની હારજી વિનોદ તેમજ અનુકરણ શક્તિની પ્રબળતાને કીધે અનેક પ્રકારના હાથ થાવો સાથે જોતરના થનમા રમુજ અને આનંદ વેદાં હરી અનેક પ્રકારના આનંદો પણ આપી શકે છે અમુક પ્રકારના હાસ્ય, કાણા કે શું ચાત્ર અથવા વીરસતના યાત્રોના પાંચ વર્ષ, જનસમુદાયના યોગ્ય વર્ગને આશ્ચર્ય-કારણના રહાવવા કે તેઓને ગમત સાથે જ્ઞાન આપી દેવેશ માટે પોતાના પ્રશંસક બનીવવાની અનેક કિંચ શક્તિઓ, આ બંને શક્તિના અવયવોમાં સમાયેલી ॥ સારા સારા વધીઓ, અથવા રમણીય પરમા પાત્રો અને સુરોપ નાદિ દેવોની અદરના એકદરો, માત્ર પોતાની આવી વૃત્તિઓ દ્વારા જનસમુદાયના યોગ્ય સમુદાયને પોતા તરફ ખીલેલી શકે છે એટલું જ નહીં પણ તેઓ અનેક પ્રકારની સારા પ્રમાણની યજિમ પણ સમાર્પન કરી શકે છે આ બધો પ્રદાપ માત્ર એ શક્તિઓનોજ છે, જ્યારે જે સ્ત્રી અથવા પુરુષમાં ઉપરોક્ત બંને વૃત્તિઓ, મદ કે ન્યૂન પ્રમાણમાં હોય છે, તેવાઓ કેઈકું ભેઈને પણ કાંઈ શીખી શકતા નથી જીવનના અનુભવો દ્વારા પણ પોતે સુધરી શકતા નથી તેમજ પોતામાં તેવી ગાંધપણ

સુખસિદ્ધ ડેકરશાખાંથી શીલ્પત ડૉ. ત્રીલોકનરામ, શીલ્પત લયકૃષ્ણ ઈન્દ્રજી (વનસ્પતિશાસ્ત્ર) શીલ્પત ડેકર નરસિંહભાઈ (બમનગર) શીલ્પત ડૉ. હડાલ, મો. ફાલકે (શબેગા સ્લેમ પ્રાકૃતયુગ) મી. ફાલકે (આર્ટિસ્ટ અને સ્કલ્પચીસ્ટ) મી. વાધ (Sculptor) મી. એ. એચ. સુદર (Artist-Painter) મી. હમણીયા મી. એ. એમ માણી, આદિ ચિત્રકરો આર્ટિસ્ટો કે દુનિયાની મનુષ્યો અને શિલ્પશાસ્ત્રના કુશળ પુરોગો નમ્ર યવાત્રાં તેઓના માતૃ પિતાઓની પ્રજા અવલોકન સક્રિયોએ ન મુખ્ય અંગે ભાગ ભળેલો છે. અને એવીજ ઢીઠ અને પ્રજા વેગચાલ અવલોકનસક્રિયોના સમૂહ વાળા ગુણો અને સુવર્ણીઓના સદાય ભૂત બની શકે છે વિદ્યમી સદીના મુપ્રસિદ્ધ ચોલક અને પ્રકાશ શીલ્પત દોષ મહત્તમ અવારખીયા શિલ્પનો ચિત્ર દર્શક તરફ કરે અને આપને સદૃશ સ્પષ્ટ માત્રમ પડશે કે તેની પ્રજા અવલોકનસક્રિયોના સમૂહ વિચરણ આર્ટિસ્ટિક માસિદો પ્રસિદ્ધ કરવાની પરંપરામાં અત્રેવધ્ય ભાગ લઈ જુલનારી શાખાના સાહિત્યની દેશી અપુરુષ સેવા બલવી છે કે આ બધી પ્રવાસ થોને આધારી દત્તો કે અવલોકનસક્રિયોના એ મહા ડરો દત્તો અને તેજી બીજા અનેક કલાઓને પાતાના પ્રવાસથી હાલ વહેલ કરી પ્રતિભા પ્રકાશ છે, જુલો ચિત્ર. નં. ૧૨.

પ્રજાના અવલોકનસક્રિયવાળાં સૌ પુરોગો—ને સૌ અથવા પુરુષ, કયા અથવા કુમારીની અન્દર ઉપરોક્ત સર્વ અવલોકે સારી રીતે ખાલેલાં હોય છે, તેઓનાં અત્ર કલાના કૃત્યનાં, આત્મ અને જામરની આસપાસના મસ્તકના પ્રરોગોમાં જુલ સારી રીતે ખાલેલાં, ગાલ ભવાવાહાર, કમાનવાળાં આંધાર ને અને કાનના ઇન્દ્રિય વિવરથી જાંજામાં અધિક ક્રમીને આત્રણ આવેલાં નજારાં છે અર્થાત આંખની ભૂમિ અને કાનના ઇન્દ્રિય વચ્ચે અંતર વિશાળ હોય છે. આંખની ઉપરના ગોલકના પ્રરોગો ધજાલ સુદર આધારની ગોળ કમાનચમ વાડી વલેલી જામરોચુકત સ્પષ્ટ નજારાં આવે છે. આવા સૌ પુરોગોમાં નં. ૨૬ થી, ૩૬ સુધીની બધી વૃત્તિઓ પ્રજા હોવાથી, તેના ગુણ વર્ણન વાળા સૌપુરોગો અવલોકન ધજાલ ઢીઠ હોય છે. આકૃતિ જ્ઞાન ને હક જ્ઞાનનાં અવલોકે ધજાલ સુદર હોય છે, એ લીધે એ ને વસ્તુ કે પ્રકારને જાણે તેણે સર્વ રીતે શીઘ્ર અવલોકન કરી લઈ કે તે તે પદાર્થના રૂપ રંગ આકૃતિ હક, પ્રમાણ, વજન, રંગ, ગણના, સ્થાન, અવસ્થા આદિ સર્વ દૃશ્ય ગુણ ધર્મો ઉપર જુલ અલોકીથી અવલોકન કરી શકે છે. આકૃતિજ્ઞાનથી તથા જ્ઞાનથી પદાર્થના આધાર તથા હક અર્થાત જાંજાલ મહોલાલ, ઉચાલ, સદૃશ નજી શકે છે. આવા લક્ષણોવાળા સૌપુરોગો સદૃશ રચનાત્મક રીતે અત્ર જીવજી. જુલ વિચરણ, પેશનિશ, મોરિશ ડ્રોઈન, કીલેન્ડ, નકશાલ કામ, લીઝર્ન, કોલરકામ, કોટીકાલે વનસ્પતિવિદ્યા, લીસામણે મીઠી કે અનાલ, કાપક, આદિ વસ્તુઓની અવલોકન માત્રથી ઉત્તમ પ્રકારની પરીક્ષા કરનાર, અને કૃતિ આદિ કાર્યો માટે તેમજ ત્યાં ત્યાં ઢીઠ અવલોકન, અવસ્થા સ્વચ્છતા, ગુણકતા, સુદર શીઘ્ર વસ્તુની પદાર્થની કરવાત, સુદર કપડા, તેઓના રંગ, તેઓની જાડી જાડી તરેહની સીલક, તેઓની આસપાસની ફેન્સી, ઉત્તમ પ્રકારના અભૂવલો કે ધરજાના આકારો પસંદ કરવાત, કે ધરની અંદરના મસ્તકાત્ર અથવા ચીજ વસ્તુની ધરાધોમ ગોલક અવસ્થા કે ચોલના આદિ કાર્યો કરવાના હોય છે ત્યાં આ બધી વૃત્તિઓ દોસ ધજાલ ઉપરોગી કાર્ય ભલે છે એ સૌ પુરોગો ઉપરોક્ત વૃત્તિઓ ધજાલ સાસ પ્રમાણમાં હોય છે તેઓના ઉપર નજાવેલા સર્વ ગુણ જુલે સદૃશ ભવાત્રા આવે છે અને તેની સ્પષ્ટ અસર તેઓના આગાર, નિવાર, વર્તન આદિય હાલ ભાવ અને રૂસ આદિમાં તેમજ ધર અને જોડીકના વ્યાપાર આદિ કાર્યોની વ્યવસ્થામાં તેઓના સર્વ જાનો મહત્ત પલે પ્રત્યક્ષ થાય છે.

આવા ગુણ કમ સ્વભાવવાળા સૌ પુરોગો અવલોકનસક્રિયોના સમૂહની પ્રજાતાને લીધે ખરેખર જન સંબધમાં ખાસ જનકી આપવા ચોમ કેવેક જુલો જાણી સમય. કામજ તેઓના મસ્તકનાં તેને જાણવા અવલોકે વધારે સુદર એકલીય, અને સારી રીતે ખાલેલાં હોવાથી તેઓ પ્રકારની વિવિધ વૃત્તિઓનાં જ્ઞાનદો આવા લક્ષણોવાળાં સૌ પુરોગો સારી રીતે તલે જોતી રહે છે તેમજ અન્વ સદૃશસમા આવનારને પલ તેવા વિવિધ જ્ઞાનદો આપી શકે છે અથવા આ જાળવવા છે મળતા આવતા સ્વભાવના સૌપુરોગો તે પસરપરના ખાસ જ્ઞાનદોને અનેક રીતે વધારી શકે છે અને યંત્રોલ શકે છે.

અવલોકન સક્રિયોના સમૂહની આગી—જાણે સૌ પુરોગો ઉપરોક્ત અવલોકન સક્રિયોના

ન. ૪ નાંતક અને ધાર્મિક દૃષ્ટિઓના સમૂહની પરીક્ષા.

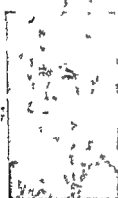
ન ૪૩ અમિનાવ (નં ૧૮)

ન ૪૪ અમિનાવની આંખ

ન ૪૫ અમિનાવની (નં ૧૯)

ન ૪૬ આશા (નં ૨૦)

શ્રીયુત શાંતિ મનગેશ

ન ૪૭ નવજી આશાનિશા (નં ૨૧)

ન ૪૮ મન આશાનિશા (નં ૨૧)

ન ૪૯ અનિશા (નં ૨૨)

ન ૫૦ મનિશાવનન મન-૧૬ (૨૧મી જાનર નં ૨૩મી)

દાશી આંખી નં ૫૧

ન ૫૨ દાશી ૨૩મી (નં ૨૩)

સમુદ્દની અથવા તેમાંની એકાદ બે જાતની ખાખી ન્યૂનતા અથવા મંદતા હોય છે, તેઓ તેટલા પ્રકારનો આનંદ, ન્યૂનતા કે ખાખીવાળી ઇક્ષિઓને છોડે તે તે સક્રિય કે જતિનો આનંદ આખી રાહમાં નથી, એથી તેઓના સ્વભાવમાં અને આનંદોમાં તેટલી ન્યૂનતા રહી જાય છે.

૨૮-૩૫ દર્શાવત તરીકે, આકૃતિશીલન, હલકાન, અને અવલોકનશક્તિની ખાખીવાળા સ્ત્રી પુરુષો, પોતાની સન્મુખ પ્રવૃત્તિ વધેલા પદાર્થો કે વસ્તુના સ્વરૂપને પણ યાદ રાખી શકતાં નથી તેઓ પદાર્થોનાં સર્વ ગુણ ધર્મ કે સ્થિતિઓનું અધ્યાયત અવલોકન કરી શકતા નથી તેમ પદાર્થની આકૃતિ કે હલ વિગેરેનું બરાબર નિરીક્ષણ કરી શકતાં નથી એથી એક વખત એવેલા પદાર્થને પણ અનેકવાર જુઝી જાય છે એક વખત એવેલા માણસને કાળાંતરે એટલા યુન કોળજવામાં વિલગ થાય છે તેઓના કદેરો કે છુખની આકૃતિને બરાબર પિછાની શકતા નથી ફેરથીકવાર ત્રણવા મનુષ્યને ક્યાંક એવો હતો ખરો પણ તે ક્યાં અને ક્યાં રીતે, તથા હાં દશમાં કે સ્થળમાં તે પણ થીંડ રાખી શકતા નથી મોટા કદેરોના વસ્ત્રોમાં ઘર કે આળા મોટી કાઢવામાં પણ આવા સ્ત્રી પુરુષોને અડચણ પડે છે. ફેરથીકવાર એવેલા પદાર્થ મનુષ્ય કે વસ્તુના નામો પણ યાદ રાખી શકતા નથી, તેમ તેઓના આકાર હલ કે આકૃતિ અને રંગ વિગેરેનું યથાવત ચિત્રદશા દર્શન કે નિર્માન કરી કે કરાવી શકતા નથી આવા પ્રકારની ખાખીઓનાં મૂળ કારણે પણ તેઓના મનભૂમી અદરવાજ અપૂર્ણ અરો ખીંદેલાં તેઓનાં પોતાનાં માનસિક અવધરો દરો એવો વિચાર સરખે પણ તેઓને કાળપેશ આવે છે. માત્ર અનુભવદ્વારા એટલું જાણી શકે છે કે અને અનુક્રમ યાદ રહેતું નથી અનુક્રમ નામો મારાથી જલદી યાદ થાય શકતાં નથી, કે અનુક્રમ જ્ઞાનમાંથી અનુક્રમ વસ્તુ મોટી કાઢવાનું બની શકતું નથી આવી આવી અભવચિન્ત્ય હકપનાઓ કે કમખુલો તેઓનાં મનભૂમી હોય છે પણ તે સવસ્તુ કારણ તેઓના અપૂર્ણ અરો ખીંદેલા અવલોકનશક્તિના સમુદ્દની અદરવાજ ફેરથીક મનભૂમી અદરવાજ અવધરવાજ છે, એવી હકપના તો સાચીજ આવે છે વળી વ્યવસ્થા શક્તિ અને સ્મૃતિશક્તિ આદિની ખાખી હોય તો તે વિવચના પણ અનેક અડચણો અને કુચવાડાઓ ઉપર ચિન્ત્ય થઈ જાય છે અને એવા પ્રકારોમાં અનુભવ બરાબરમુખમાં આવે જઈ જુઝાઈ જાય છે જવાવારમાં યાદી જાય છે વ્યવસ્થા કરવા જતા અનેક પ્રકારની અવ્યવસ્થા અને મરડાઈ કરી છુટી જતી બને બરાબર છે અને ખીન-ઓને પણ કુચવાડામાં નાખી, પોતાનીજ ખાખી દ્વારા બીજાઓમાં પણ હાનિ કે અલગમો અથવા રીક્ક કરવાની જતિને પેશ થવાના કારણે માત્ર પોતાની ખાખી કે મરડાને લીધેજ આવે છે આવા પ્રકારની અવલોકન શક્તિઓની મરડાવાળી સ્ત્રી, વાહરો કે નર્સ સાથે કોઈકજન ધીમ અવલોકનશક્તિવાળા સમુદ્દવાળા પુરુષ, શેઠ કે શોહરોનો પતારો પડે ત્યારેજ અથવા તેવા પ્રકારની ખાખીવાળા પુરુષો સાથે તેટલીજ પ્રેમવહનિવાળી સ્ત્રીને સચોટ યાદ, ત્યારેજ ખરેખરો અનુભવ થઈ શકે કે અવલોકનશક્તિઓની પારસ્પરિક અસન્નુષ્ઠિ કે અસા-અતાપી ફેરથીકની અવ્યવસ્થા મરડાધ્યાય અને કટાણે ઉત્પન્ન થઈ દુઃખ અને કલેશ ઉપરચિન્ત્ય થાય છે હવે સમજાવે એ આખી છાંટો મુખીનો એક મહાન પવિત્ર સમજ છે તેટલા મોટે એ સમજને યોગ્યતા પહેલાં અનિશ્ચયમાં આવે કોઈકજન પ્રકારની આપત્તિમાં સ્ત્રી અથવા પુરુષ વચ્ચે માત્ર પોતાનાજ અજ્ઞાનથી મોઢવર થઈ તેના કોઈકજન વિરૂદ્ધ ગુણ કમ સ્વભાવવાળાં પુરુષ કે સ્ત્રી સાથે સચુકત ન થઈ જાય, એટલા વારંતે ઉપરોક્ત સર્વ સ્થિતિઓનાં સ્થાનો, તેઓના નામો, તેઓની મદ અથવા ધીમ કાલત અને તે સર્વની પરીક્ષા કરવાની મરડાવિષા પ્રમાણેની ચોગ્ય નિધિ આદિ સર્વ નાની એવી જલુલવી પણ અતિ અત્યવની નાખતોની પરીક્ષા કરવાની સહજ પદ્ધતિથી દરેક સ્ત્રી તેમજ પુરુષે યથાવત યાકેડે થવાની જરૂર છે. આવા પ્રકારની સામાન્ય પરીક્ષાથી પણ અનેક પ્રકારના કુચવાડા અલગ પ્રવાસથી મેળવી શકાય છે એટલા મોટે સો તેમજ પુરુષ બંને વચ્ચે આ અવલોકનશક્તિઓના સચુકની પરીક્ષા કરવાની નિધિ પણ યથાવત જલુલવી જોઈએ

સામુદ્રિક-લક્ષણો

છુઓ ચિત્ર નં ૩૩ સ્થાન નં ૨૮, ૨૯, ૩૦ એ સ્ત્રી પુરુષોના આ અવધરો વધેલાં હોય છે, તેઓના બંને વસ્તુ વચ્ચેનું અંતર થઈ વિશાળ હોય છે બંને આંખના અદરવાજ જુજાઓની ઉપરનો અને નાના મૂળ પાસેનો ભાગ પહોળો, ત્રિશુભાકાર અને મનભૂમી અન્ય જાગેલી આજણ પડેલા સ્પષ્ટ જલુલવી આવે છે

અ્યારે તેઓમાં એ જિતિઓ નૂન અથવા મંદ પ્રમાણમાં હોય છે તેઓની જાને આજો વચ્ચેનું અંતર, પશુન નજદીક, બંને આંખની વચ્ચેના નાસિહાને પ્રદેશ ધણેજ પાતળો અને તેઓની જાને બાજુઓનો વિસ્તાર પણ ધણેજ અલ્પ હોય છે. કુદમાં મસ્તકની અંદરના તે તે ભાગના માનસઅવયવોની અપીચિ અલ્પ પ્રમાણમાં ખીણેલી હોય છે અથવા મંદ હોય છે. એથી નાસિહાના મૂળ પાસેના પ્રદેશો ધણુ ઘાંચ રીતે ખીણેલા જણાતા નથી. અ્યારે જે સ્ત્રીપુરુષોમાં ઉપરોક્ત જિતિએ સારી રીતે ખીણેલી હોય છે, તેઓને જમરના મૂળની આસપાસ અને નીચેના પ્રદેશ ધણેજ સુંદર વિશાળ અને લબ્ધ તથા આજની ઉપરની જમર ધણુ કમાન સમ વાંધે વહેલ, બીજાના ચંદ્રમા સરખી પાતળો સુંદર વાળવાળી, અને કમચા નળી તરવારના પાનાની માફક સુંદર અને મુકોળ સ્વપ્ન જણાય છે, એટલું જ નહીં પણ તે જમર નં. ૨૮ થી ૩૪ સુધીના સર્વ રથાનોમાંથી સુંદર રીતે પ્રસાર થઈ અવલોકનશક્તિના સર્વ અવયવોની સુભવરથા અને સુંદરતા દર્શાવવામાં મદતરપણું ભાગ ભજવે છે. સુંદર, મુપક, સ્વચ્છ અને ચમક તથા કમાકોસલ્યમાં પ્રવીણ સ્ત્રીઓની જમરો દમોશા ઉપરોક્ત સુખ-ધર્મવાળી હોય છે અને તેવીજ જમરો સાદિલેજમમાં તેમજ શુભારસમાં સર્વદા પ્રસંગને પાત્ર બણાવી આવેલ છે, તેવું માનસશાસ્ત્રાનુસાર આ કારણ એજ અહીં સ્વપ્ન જણાય છે કે તે અવલોકન શક્તિઓની આંતરીય સ્થિતિને પ્રત્યક્ષ દર્શાવનારું કુદરતનું એક અનુપમ સાધન છે. કુદરતની આવી પુખ્તી જાણને સમજવા માટે કુદરતના બાળકોએ યથાવત પથન કરવાની ખાસ તૃષ્ટ છે, અને ખાસ કરી દરેક સંવંધ એવા છંદોમાંજના સંબંધોને ધ્યાનમાં આ જિતિઓનાં સમૂહની પરિણામ કરવા પર પુરતુ ધ્યાન આપવામાં આવે એ ખાસ અનુભવ છે. કારણ બંને ભૂતોના જાણી સુખદ સુખોનો અને સુંદર તથા મુપક અને મુકોળ પ્રભવી અભિવ્યક્તિનો મુખ્ય આધાર માનવજાતમાંની આ જિતિઓના સમૂહ ઉપર તેમજ તેઓની પ્રવૃત્તિઓની ધ્યાનમાં ઉપર મુખ્ય અંશે દર્શાવેલા છે.

આ સંબંધમાં અન્ય રસોના અનુભૂતિએ કરેલા પ્રયાસોનું અવલોકન—પુરોષ, અંગેશિ, ભર્મની કાન્ધ, અને ખાસ કરી છંદો અહીં દેશોની અંદરની મદાન વિશાળ અને લબ્ધ પ્રકારની આદ્યોદયીઓ, મુપ્રસિદ્ધ આદ્યોદયીના પેઢીજ વોહરકર કે કોષ્ઠપેઢીજના સુંદર ચિત્રોનાં પદ્ધતિ લબ્ધ અને વિશાળ સંમલરથાનો તેમજ અનેક પ્રકારની સામાયિક, નૈતિક, ઉદાર્થક કે પ્રાવિશ્વપ્રકાશક અને ઉત્તેજક ભાવનાઓથી પૂર્ણ અસંખ્ય સ્વપ્નથી સરપર ઉપર જણાવેલા દેશોની મદાન અને લબ્ધ ચેલેરીઓ, રસાઓ અને સંમલરથાનો—માનવજાતમાંની-આ અવલોકનશક્તિઓને પ્રવિશીલ બનાવી સુધારવામાં, લબ્ધ બનાવવામાં અનેક પ્રકારની લબ્ધભાવનાઓથી પૂર્ણ કરી ભાવિ પ્રભોનો તારીક, માનસિક અને નૈતિક સુધારણાઓ કરવામાં તેમજ તે તે દેશની પ્રભોના સારીને ખાસ કરી સુંદર મુકોળ સુભવસ્થિત અને સમસુવિભાગીય બનાવી સમૂહનું અંશે ખીણેલ મુપ્રકાશ અને સ્ત્રીને માત્ર કરાવવામાં છંદ રીતે અને કેવે કેવે પ્રસંગે કમી બધે—વિશાળ ભાગ લાવી રહેલ છે, તેની કમળતા સરખી ધણુ આપણા મસ્તકમાં આવવાને આપણા દેશ કાળને અનુસરી આપણને અવકાશ ન મળી શકે એ કંઈક અસંભવ હશે, ધણુ તેથી કંઈ એ બધા પ્રયાસોનું મદત્ત એકું થઈ નથી. માનવજાતમાંના મસ્તકના ભવિષ્યોની અસંખ્ય અપીચિને પ્રવિશીલ મુપ્રકાશ ઉપરોક્ત—ચિત્રકળા, પેઢીજ અને સ્વપ્નચર્ચા અહીં સિદ્ધ-વિદ્યાઓએ અનેકવા બાજુ ભાગવેલ છે અને દરેક ધણુ કમચર દુષાએ માનવ કૃતિએ પોતાનો પ્રકાશ નિરૂપી દર્શાવતી રહેલો; છતાં આપણા દેશની સ્ત્રીઓ અને પુરુષો-યુવાનો અને યુવતિઓ કુમારો અને કુમારીઓનાં માનસિક વલણો આવા પ્રકારની ઉત્તમ, સ્વપ્નનું મુપ્રકાશવાળો તરફ જણાઈ મંદ પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે અને તેવા કારણોનાં મુખ્ય અંશે આપણા ગુદ-છત્રવત, ચિત્રકળા સ્વપ્નઓની ખામીઓ, અને તે બધાના મૂળમાં આવેલી આપણા ભવસુખદાની અવલોકનશક્તિઓની અનેક પ્રકારની કમલોઓ અને સિલિલવાળા મુખ્ય અસંભવ હશે કે આવી સિલિલતાને દૂર કરવાના કોઈ ચોક્કસ ઉપાયો સરલતાથી ન થોડા સમયે જ દાખાઓમાં અવસ્થિત રીતે તેવા ચિત્રકળાકમને દાખલ ન કરી સમયે જ ગુદ-છત્રવત અને ગુદ-છત્રવતો તેવા પ્રકારની સિદ્ધ ક્રિયાઓ ન થોડા સમયે જ એક કળા તરીકે આવી સાધનાની ધણુ મુપ્રકાશ અને રમણીય બાળકોના પ્રવાસ માટે જવાબ નરવળી અને છંદે દ આદિ દેશોની માફક થઈ આપણી પ્રભ, દાખાઓમાંથી આવુ ચીજો ગુદ-છત્રવત કરી શકે એવા કોઈ ઉપાયો આપણા દેશ માટે કાળે ન

લગાડી રાખાય છે અને તેને જોઈ જઈ શકે તેવું છે. પણ તે જોઈ શકે છે. એમાં મસ્તકની અંદરનાં ટંતુઓ સજીવ પડે અને (action) સક્રિય હોય, તેવી બ્યક્તિ માટે તેવી ભવિષ્ય માટે કે તેવી પ્રતિ માટે એ બધા ઉપદેશો સફળ છે. નિર્દોષ નિર્ભય અને નિઃશંક રાજવત્ પ્રતિ માટે એ બધા ઉપદેશો નિર્ણયક છે. પણ એટલું શાંત રાખવું કે આ અવધોત્તર સક્રિયતાનો સમૂહ, એ અત્યંત કષ્ટાળની અંદર આવી રહેલા સર્વ સુદૃઢશક્તિઓ મનનશક્તિઓ, અને સાદિસશક્તિઓનો મુજબાવો કે આધાર છે, અને તેટલા માટે એ પાંચે ભેદો મનસુત તેટલાજ ભવિષ્ય કે જનસમાજને અધિક લાભ છે.

આટલા માટે પ્રજાસુખાવરણને પદોચિત્ત કરીપુરો, લગ્ન સંબંધ દ્વારા સંપ્રદાય માય તે પદોમાં તેઓ બનેલાં પરસ્પરના અવધોત્તરશક્તિઓનાં સમૂહના મસ્તકની અંદરના અવધોત્તર સમાધાન અંગે ખોલેલાં હોય, એ બાબતની વધારાની પરીક્ષા કરવાની ખાસ જરૂર છે. પદોચિત્ત-ચોટા, ધરના રાખરચિત્ત આદિની પદોચિત્ત, યાદી, પોતાનાં, બોલાઈ, અન્ય પદો, હોય પુરો અને તેમજ આદિ ફરીથીતેના આકાર કેમ રૂપ-કે તેમજ ધરના અન્ય રાખરચિત્ત આદિની સમાધાન સુધર પદોચિત્ત કરવામાં તેમજ ધરના ફરીના અને અન્ય આશુપદો આદિ રચનાના અનેક પ્રયત્નોમાં સૌ તેમજ પ્રજા અને વર્તેને પ્રત્યેક જણે, આ અવધોત્તર શક્તિઓના સમૂહની પ્રવળતાની જરૂર પડે છે. આટલા માટે ચોક્કસ લગ્ન સંબંધ દ્વારા બોલાઈ ઉચ્છેદના દરેક મુગ્ધની અંદર એ શક્તિઓનો સમૂહ સારા પ્રમાણમાં હોય એ અવધોત્તર ઉચ્છેદના ચોક્કસ છે. પણ ખાસ કરી એ માત-પિતાઓના આ ઉપર અણવેશ સમૂહની શક્તિઓ પ્રવળ પ્રમાણમાં હોય છે તેવાજ માતપિતાઓના મુગ્ધો, તેટલીજ પ્રવળ અને સુધર અવધોત્તરશક્તિઓના સમૂહવાળા મસ્તકો ધરાવનાર બાળકોને જન્મ આપવામાં સદૃઢ મારફત હોય છે, એ મસ્તકવિદ્યાનો, અવધોત્તરનો તેમજ સંજનનશક્તિઓ એક ખાસ નિયમ છે. આટલા માટે અવધોત્તર સુધર બાળકોના માતપિતા વધા ઉચ્છેદના મુગ્ધોએ આ વિષયની પરીક્ષા કરવા તરફ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

૭ સુદૃઢ અને મનનશક્તિના અવધોત્તરની પરીક્ષા.

૩૬-૪૭. અવધોત્તર શક્તિના સમૂહ પછી ખાસ અવધોત્તર સમૂહ તે આ સુદૃઢશક્તિઓનો છે. આ સુદૃઢ અને મનનશક્તિના અવધોત્તર સમૂહની અંદરની સર્વ શક્તિઓના અવધોત્તર, મનુષ્યના આત્મા કષ્ટાળ નીચે અને અવધોત્તર શક્તિઓનાં માનસિક અવધોત્તરની ઉપરના મસ્તકમાં આવી રહેલાં છે. આ સમૂહની અંદર નં. ૩૧ ઉત્તિહાસ શક્તિ અથવા સ્મૃતિ નં. ૩૨ સમયસૂચક અથવા તાલ, નં. ૩૩ સ્વેચ્છા અથવા સંયોગ-શક્તિ, નં. ૩૪ વસ્તુત્વ શક્તિ, નં. ૪૦ તર્ક શક્તિ-અથવા સમજ શક્તિ કે સુદૃઢ, નં. ૪૧ પુષ્ટતા કે સમાધાન-શક્તિ નં. ૪૨ પ્રેરણા શક્તિ-નં. ૪૩ સૌમ્ય અથવા મિત્રતાસાર વતિ આદિ નં. ૩૬ થી ૪૭ સુધીનાં આ માનસિક અવધોત્તર સમાવેશ હાય છે. આ બધાં અવધોત્તર, અવધોત્તર શક્તિઓ દ્વારા મેળવવામાં આવેલા પ્રત્યેક અવધોત્તર જ્ઞાનના સંસ્કારો ઉપર કે સંસ્કાર જ્ઞાન સ્મૃતિરૂપ જ્ઞાનના ઉપર મુખ્ય અંગે આધાર રાખે છે. એટલું જ નહીં પણ અવધોત્તર શક્તિઓનાં બોલાઈ આવેલા વિષયોની વિવિધ પ્રકારની સ્મૃતિઓ, કે તે તે પદો સંબંધી પ્રત્યેક પ્રકારની વિવિધતાઓ વિષે સંબંધમાં, મનન વિષય, પુષ્ટતા, કે તેઓનાં તત્વોની તાત્વિક આલોચના કરવાનું કાર્ય પણ આ સમૂહની શક્તિઓને સોંપવામાં આવેલ છે.

જે સૌ અથવા પ્રજાના મસ્તકની અંદરના આ સમૂહના માનસિક અવધોત્તર કે શક્તિઓ પછી સારા પ્રમાણમાં ખોલેલી પુષ્ટતા કે યોગ હોય છે, તેઓનાં મસ્તકનો અત્યંત કષ્ટાળો પ્રદેશ પડેલા જ્ઞાન, વિદ્યા, અને જ્ઞાનો હોય છે. એટલું જ નહીં પણ સુધરવિષયના પ્રદેશથી જાંબ અને કષ્ટરની ઉપરના સમગ્ર પ્રદેશના મસ્તકની અંદરના અવધોત્તર ટંતુઓની જોડાઈ પણ ખાસ અધિક પ્રમાણમાં હોય છે. જ્ઞાનો. વિષય નં. ૧૪. દેશભક્ત. શ્રીયુત બાળમ-આધર વિષય. નં. ૧૫ શ્રીયુત શ્રી ગોપાલ નં. ૧૬ થી. સુધર મસ્તક. નં. ૧૭, મહાન પીર નરકેશરી-તેરોલીયલ બોનાપાર્ટ આદિના મસ્તક. આવા જ્ઞાન વિદ્યા અને જ્ઞાન મસ્તકની અંદર નં. ૩૬ થી ૪૭ સુધીનાં માનસિક અવધોત્તરનાં સર્વ ટંતુ-સમુદાયો પછીના ઉત્તમ પ્રકારે ખોલેલા તેમજ સુદૃઢ પામેલા હોય છે અને તેને જોઈ તેઓના કષ્ટાળ-જ્ઞાન. જ્ઞાન અને વિદ્યા ૨૫૮ માત્ર

પરી આવે છે. ન્યારે એ સ્ત્રી અથવા પુરુષના મસ્તકોમાં એ બુદ્ધિશક્તિના પ્રદેશમાંના એ એ અવયવો એટલા એટલા પ્રમાણમાં મંદ ન્ધન કે અતિસાધારણ અથવા ખામીવાળા હુંદા કે અવનત અને સંકુચિત હોય છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં તેઓના મસ્તકનાં તે તે પ્રદેશો પણ હુંદા, અવનત, સંકુચિત, અને અથ ઘણાંમા ઘણાંમા માફક નમતી હાલતવાળો સ્થાન જણાય આવે છે.

૩૬. એમાં સ્મૃતિશક્તિના ખામી હોય અથવા એ શક્તિ મંદ હોય તેઓના નં. ૩૬ વાળો પ્રદેશ પણ મંદ કે હુંદો, ઇનાયેલો અથવા ખામીવાળો હોય છે. ૩૭-૩૮-૩૯ એઓમાં ત્રણ સુર કે સંગીત શક્તિના કે વકતૃત્વનાં અવયવો મંદ પ્રમાણમાં હોય છે, તેઓના મસ્તકો નં. ૩૭, ૩૮ અને ૩૯ વાળા સ્થાનોની અંદર હુંદા કે બેટેલાં હોય છે. ન્યારે એ સ્ત્રીપુરુષોમાં તર્કી પ્રતિભા અને ગ્રેજીયા તેમજ સૌમન્ય આદિ શક્તિઓનાં અવયવો અતિમંદ પ્રમાણમાં હોય છે, તેવા સ્ત્રીપુરુષોનાં મસ્તકો નં ૪૦ થી ૪૩ સુધીના સ્થાનોમાં તદન બેટેલા, પાકળ વારે દળતાં, કાંતરીમાં ગેપ જેવા સ્પષ્ટ જણાય આવે છે. જુઓ ચિત્ર નં. ૬૮ તથા ૬૯ વિમૂઢતા અથવા ઇડિયટોનાં મસ્તકો આવા પ્રકારના હુંદા દળતાં કે છુટાં મસ્તકોમાં જાણજી પ્રકારની કદી સમજાશક્તિ, બુદ્ધિ તર્ક કે મનનશક્તિ, પ્રતિભા કે સાધારણ વિચાર કારવાની શક્તિ, અભ્યસદિ-ગ્રેજીયા કે સૌમન્ય આદિ કોઈ પણ પ્રકારની હ્રસ્વ વૃત્તિઓનાં અવયવોનાં અંશો સ્વાર્થ પ્રમાણમાં કદી પણ એવામાં આવતાં નથી એવી તેવા લક્ષણવાળા સ્ત્રી કે પુરુષોને કમઅકલ, બુદ્ધિના બારાણ, સંકુચિત બુદ્ધિના, મંદથી, ભોતક આદિ અનેક ઉપના-મોથી ઓળખવામાં આવે છે. આવા પ્રકારના મસ્તકો અને બોપરીના આકારવાળા સ્ત્રીપુરુષો વિદ્યા, બુદ્ધિ કે મનન અથવા તત્વચોધન આદિ ઉચ્ચ પ્રકારના માનસિક કોઈપણ પ્રકારના કાર્યો માટે તદન નિરૂપયોગી નિવડે છે એવા બુદ્ધિના બારાણોને પનારે પડવાથી માનવ જન્મનો મોટો વાર માત્ર પડ્યો સાથે અવન માથવા એવી ક્ષિતિમાંજ કાઢવો પડે છે. આટલા મટિ રૂપ, મન-કે બાહ્ય આડંબર આદિ પર અજાનબી બ્રાહ્મિક મોહી ન પડતાં, લભ કરવા ઉચ્છતા પ્રત્યેક ધુવાન તેમજ ધુવતીએ તેમજ પોતાવા ધુવ અથવા ધુવતીને લભ સંબંધ દ્વારા સંકુચિત કરવા ઉચ્છતા હોય તેવા આવપિતા કે વડીલોએ બન્ને વર્ગના માનસિક બુદ્ધિ શક્તિઓના અવયવોની પરીક્ષા કરવાની મસ્તકવિદ્યાની આ બહુમુખ પદ્ધતિથી સ્થાપત્ત વાકે વચાની ખાસ જરૂર છે. અનેક વખત એકું બને છે કે કેટલાક મનુષ્યોના બહેરા-મુખાવિ, આંધ, ઓધ, સ્તબ્ધ અને મુખપરના તેવનાં અન્ય ચિન્હો, સામાન્ય દ્રષ્ટિથી લેનાર મનુષ્યને સાધારણ રીતે વચ અભૂષણ અને દોષી અથવા પાષદી આદિના બાહ્ય કારણો કે ઉપર ઉપરની વાળ આદિકો ખાસ ધ્યાનપૂર્વક ઉપલક્ષ્ય નરે લેતા, મુદ્ર કાનગા હોય, છતાં ન્યારે એવા પુરુષોના કે સ્ત્રીઓના વિશેષ સહવાસ કે પરિચય થાય ત્યારે તેઓનું નિર્બુદ્ધપણું તેમજ પડવત્ત વર્તન, લેનાર મનુષ્યમાં કેવળ હાસ્ય અને પૂજાન કલ્પના કરે છે અજાન-મોહ કે ઉતાવળ તેમજ માણ દેખાવ માત્રથી રમણીય લાગવાને લીધે એમએક અથે તેવા સબંધથી યોગ્ય જતાર સ્ત્રી અથવા પુરુષને છંદગી કુધીનાં અનેક દુઝો માત્ર ધુગે મોટે સુદન કરવાનું બાકી રહે છે. આમ ન જાય, એટલા વારતે ધુવાનો તેમજ ધુવતીઓએ આ વિધયની સ્વાધીન્ય પરીક્ષા કરવાની મસ્તકવિદ્યાની પદ્ધતિથી બહુજ સારી રીતે અને ખાસ કરી ધુવાવસ્થાની સાક્ષાતકાંજ વાકે વચાની ખાસ જરૂર છે. ખાસ કરી આ બુદ્ધિશક્તિઓ અથવા મનનશક્તિ-ઓના સમૂહના સંબંધો મનુષ્યના મસ્તકની અંદરના અન્ય સર્વ સમૂહો સાથે (Association fibres) સાંબ-ધિક ઉત્પત્તિઓ અનેક સમૂહાવધારા એટલી તેા અન્યવજ રીતે સંબંધ ધારે છે કે એ સમૂહની વચાર્થ મતિ, સંવાલન ક્રિયા અને પ્રગતિ ઉપર મનુષ્યની સર્વ કાર્યશક્તિઓ, શાળગીઓ, લાગનાઓ અને ગ્રેજીયાઓનું નિવ-બન, સંવાલન કે સંચાલનના મુખ્ય અથે અધાર રાખે છે.

બુદ્ધિશક્તિઓના સમૂહનો પ્રમુખ પ્રમુખ બુદ્ધિશક્તિઓનાં સ્વાર્થ પ્રકાર વિના એ બધા સમૂહોની પ્રગતિ માત્ર અન્ય પડ્યો માફક જાય છે. નૈતિક અને ધાર્મિક શાળગીઓની પ્રગતિ પણ બુદ્ધિશક્તિઓની સ્વાધીન્ય સહાયતા વગર માત્ર અધિકાર વાળીજ વધ પ્રવર્તે છે સાંસારિક શાળગીઓના પ્રવાદો પણ બુદ્ધિશક્તિઓની સ્વાર્થ સહાયતા વગર અનેક પ્રકારના પ્રયત્નાઓમાં પરી ફાટ મોવાં પાવ છે-અને અનેક રીતે દેરાન વાવ છે. ન્યારે ઉત્કર્ષશક્તિઓના સમૂહાવધારા પણ તેવાજ દાત બેદાવ વધ સર્વ તેમ આડું થઈ જાય છે, અને તેઓને કોઈ સ્વાર્થ પ્રગતિને માર્ગ બધા સાધને

સ્થિતિ હોવા છતાં મળી શકતો નથી. જ્યારે જ્ઞાનજ્ઞાન અને હરવા અગ્રણી અન્ધ પર્યવસિતોના સમુદાયોના પાસર પ્રવાહો, માનવજીવનને અનેક રીતે હલ્લિત કરી ચડે કરી ધ્રુવે. * બુદ્ધિપ સરસ્વતી દેવીના યથાર્થ પ્રકાશ વિના જન્મનો સર્વ પ્રવૃત્તિઓ માત્ર અધારેજ ચાલી રહેલી હોય એમ જાણાય છે. આમ હોવાથી યોગ્ય બુદ્ધિ દશિતો વિનાનું માનવજીવન એ માત્ર સામાન્ય પર્યવસન કરતાં પણ કનિષ્ઠ પ્રકારનું બની નય છે. બુદ્ધિની યોગ્ય સદાયતા વિના માણસ અનેક પ્રકારની ભ્રાંણ દરેક પ્રસંગે કરી બેસે છે, એટલું નહિ પણ પોતે જાતે દુઃખી થઈ અન્ધ સંસર્ગમાં આવનારાઓને પણ જાણપાત્રી ઉપદેશોના આગમાં પડાણે પડેલી દેવા રૂપ અનેક ક્ષિતિઓ કરી બેસે છે: “ વિષાધિહોન: પશુ: ” એ એ જાતેકવિએ કહેલું છે તે તદ્દન યથાર્થ છે: આટલા માટે જન્મ સંબંધદારા સંપ્રકૃત થવા ઉચ્છતા પ્રત્યેક સુવાન તેમજ સુવર્ણીએ, આ બુદ્ધિદશિતોના અવધોના યથાર્થ ખોલવણી, સંવૃદ્ધિ, રક્ષા અને યોગ્ય પરીક્ષા કરવા તરફ તેમજ તેવા સર્વ ગુણોથી યુક્ત હોય તેવા જીવનનો સાચી શોધવામાં ખાસ ધ્યાન આપવું પડે છે. શાસ્ત્રિય, સંતોષ, કષ્ટ, વલ્લભાન કે બુદ્ધિદશિતોનાં અન્ધ અનેક પ્રકારના સાધનો યુક્ત જ્ઞાનરોષી સંપ્રકૃત થયેલ ગુણગર્ભસ્વભાવવાળા સીધાવોનાં યુગ્મોના સમર્થિ ન્યાય બદ્ધન હતાપણ ચતુરાશ અને સાવધતાપૂર્વક શોધવામાં આવે છે, ત્યાં જ પરીખા રેનેડ, સોમન્ય, યશ, ધન, જ્ઞાન્ય, તપ્તિ, પુષ્ટિ અને સુસન્દાનોત્પત્તિ આદિ સર્વ પ્રકારના સંસારના અનેક પ્રકારના રસોના અને જ્ઞાનરોષી પ્રવાહો નિર્દોષ વહેતા એવામાં આવે છે આવાં ઉચ્ચ પ્રકારના બુદ્ધિયુક્ત યુગ્મોનાં સમર્થનોદ્વારાજ વિશ્વમાં બુદ્ધિમાન અને વિશ્વજ્ઞ પ્રભુઓના જન્મ થયેલા છે અને થાય છે અને થવા સંભવ છે, આપણા આધારોના સામ, કષ્ટ, અર્જુન, અભિમન્યુ, બીમ, યુધિષ્ઠિર, રઘુ, અશ્વત્થામ, રાજો પ્રવાહ, આદિ ક્ષાત્રજ્ઞ અને ન્યાય, વશિષ્ઠ, ભૃગુ, ગોવર્ધન, પાતંજલી, હનુડ, કપિલ, આર્યજન, વસદેવદિદિર, જાસરાયચાર્ય આદિ પ્રાચીનકાળના મહર્ષિઓ તેમજ સ્વામી વિવેકાનંદ, સ્વામી રામકૃષ્ણ, સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી, શ્રીયુત મી. મોખલે અને મહાત્મા ગાંધી એવા સ્વદેશાતુરજ્ઞો આત્મભોગી તપસ્વી, ધીર, ચંદીર, તેમજ વિશ્વજ્ઞ બુદ્ધિ-વૈશવ-સમ્પન્ન વીર નરોના સમુદાયોના યથામાં એવાજ બુદ્ધિવૈશવતાથી દમ્પતીઓએ જન્મતમ દેવજ અવિદિત સીલે પણ મહાન મંજીરણે અનેક રીતે જ્ઞાન જાળવેલો છે, જેમાં કાંઈ પણ સંસય નથી.

મસ્તકવિદ્યા અને સુખ-સાબુદિક શાસ્ત્રાનુસાર મનુષ્ય-સ્વભાવની પરીક્ષાનું મહત્વ અને તેનું પરિણામ.

આપણા દેશના લોકોમાં ખાસ કરીને હાલ તેમજ પારસી આદિ વર્ગની અંદર રહિત જીવોત્તિષ દેવતા અને જન્મોત્તિ આદિ દ્વારા એવામાં આવતાં મહાભેગ વિગેરે ઉપર આપણા દેશનાં અનેક લોકો આવા જન્મ પ્રસંગ એવા મહત્વ પૂર્ણ વિષયમાં પણ અંધશ્રદ્ધાથી વિશ્વાસ રાખી અનેક રીતે દુઃખી થાય છે. પાતાના પુત્ર અથવા પુત્રીના કે સામા જન્મના પુત્રી અથવા પુત્રના ગુણ કર્મ સ્વભાવ કે વિદ્યા કર્મનીતિ સદાચાર, સાદીરિક આરોગ્ય ધરાવતિ વિષયો પર સામાન્ય રીતે એકત્રિ તે એટલું જાણું હશે નથી આપણમાં આવતું; જ્યારે આકાશની અંદર દબો કે-લાંબો નહીં હિન્દુ દેવોએ માથેલ દુડા પર આવેલા મહો અને સૂર્ય મંડળોનાં પાસપરના ચેળાપ, અને રક્ષાને તેમજ તેઓના પાસપરના આર્ષણ વિશ્વજ્ઞ વપર, બદ્ધ જાતીક ધ્યાન આપી પુત્ર અને પુત્રીના મહાભેગ વિગેરેની બદ્ધ જાતીક વચાસ કરવામાં આવે છે. પરિણામે-જન્મમાં પાસપર જમે તેટલી સામ્યતા હોય-અનુગત્ય હોય છતાં ને મહાભેગ કે દેવતા આદિ જે બજાબર મળતા ન આવતા હોય કે મોખલે મંત્રન કે પાધડીએ દુર આદિ હોય, તે એવા જન્મ ઉચ્છતા એવા, સર્વથા અનુગત બની આવે તેવા સંબંધોના પણ ત્યાજ કરવામાં આવે છે. જ્યારે ગુણ કર્મ સ્વભાવ ધર્મશાસ્ત્રની ગમે તેવી વિચિત્રતા હોય પણ નિ મહાભેગ શાસ્ત્રી મળતા આવતા હોય તે તેવા સંબંધો સત્તર એકવામાં આવે છે. આવા વહેમી, અંધ શ્રદ્ધાજ્ઞ અને રૂઢી જન્મ અનેક પ્રકારના સંસારોને અધોગ્ય રીતે વળગી રહેવાથી. થા, સમજ, ભક્તિ તેમજ દેશને અનેક રીતે અનેક પ્રમાણે નુકસાન થાય છે. સમજ, ભક્તિ તેમ દેશ આદિની સર્વ પ્રકારની સુધારણાનો પાયોજ પર

* મહા કર્મ: સરસ્વતી, પ્રવેતયતિ કેતુના, ચિયો વિષ્ણા વિરાજતિ ॥ (૨૫૬).

૭. પણ પર સંસ્કારની પ્રવૃત્તિના મૂળ કારણ જૂન-લગ્ન સંબંધીન જ્યાં આવી અજ્ઞાનનું અંધ રીતે યોજનામાં આવે ત્યાં મુખ યાન્ત્રિ-આરોગ્ય કે-પ્રવૃત્તિની મુખ આસાઓ રાખવી, એ માત્ર આશય-પુરુષવત્ દાન વિધ્યાન છે. જેઓને દેશોદયની ખરેખરી આકાંક્ષા હોય તેઓએ તો આવા લગ્ન સંબંધ જેવા મહત્વ પૂર્ણ વિષયની પસંદગીમાં, આ અસ્તકવિધા અને સુખસામુદ્ધિવિધા જેવા પ્રત્યક્ષ પ્રમાણરૂપ, વૈજ્ઞાનિક વિધ્યોની સમૃદ્ધ સહાયતાનો જેમ અને તેમ જાણી રવીકાર કરી પર્વવાતી જરૂર છે. પરસ્પરના શુભ કર્મ સ્વભાવ. આદિની પરીક્ષા કરાવી-પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન આવે થોડીજ પળેનાં સહવાસમાં આવી, એક અનુપમ માર્ગ દર્શક સહા-યક સખા કે મિત્રનું કાર્ય કરનાર દુનીયાની અંદર આ વિદ્યા જેવી પ્રત્યક્ષ ફળદાયક બીજ કાઢ પણ વિદ્યા જાગ્યેજ હજી સુધી યોગ્યતામાં આવેલી છે. આ વિદ્યાના પ્રતાપથી કાંઈ પણ સ્ત્રી અથવા પુરુષ અને તે પુરુષ સ્ત્રી અથવા કુમાર કુમારી કે અન્ય કાંઈપણ ભવિષ્યના આચાર, વિચાર, વર્તન, નીતિ-ધર્મ અને જાગૃત્તીના આદિ સર્વ બાબતો સંબંધી સામાન્ય જ્ઞાન-બહુલ સરલતાથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે. જેમાં હુણી રીતે જાનખીમાં જોઈને પૂજાજાનવાની જરૂર રહેલી નથી. તેમાં કાંઈ કશીજ નિષેધિયને બલુનાર ભેટી જાવાના દીવજાની કે તેની અંદરના કંઠોના ફેરફારોની અણુનાના ચક્રોત્તેજાં જાવવાની જરૂર રહેલી નથી. ન-યોત્તિ બ-યોત્તિના નકામા અને નિર્ણયક યોધાંજી ફેરવવાની જેમાં જરૂર પડતી નથી. માત્ર સાદી સમજ સચિત, તીવ્ર અવલોકનશક્તિ, સૂક્ષ્મ-સમાલોચક સહિત, અને અસ્તકવિદ્યાના સામાન્ય સિદ્ધાન્તોનું જાનરચક જ્ઞાન, જોઈદાન સાધનો દ્વારા કાંઈપણ બ્યક્તિનાં શુભ કર્મ સ્વભાવ કે યોગ્યતા આદિને સહજ જાણી લઈ પ્રત્યક્ષ કરી શકાય છે. આવા એક આશ્ચર્ય-કારક અતિ અદ્ભુત-મને બહુવારિક રીતે દેશને સર્વ દેસ જાગમાં ઉપશેષી થઈ શકે એવી એક મહત્વ પૂર્ણ વિદ્યાનો ઉપયોગ, લગ્ન સંબંધથી જોડાય ઇચ્છતા. શુભોત્તે-પરસ્પરની પસંદગી જવાના અવનત મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્નનું નિરાકારણ માટે સામટિ ન કરવા ? જેના સમજ વિદ્વાન અને બુદ્ધિશાળી હોય જ તેઓ તો આવા અંધોર વિષયનું મહત્વ સહજ સગણ દુરવમાં ઠેકારી શકે છે.

જાન વિષય પર, યોદ્યાના મગ્ન "The Science of New Life" ની અંગ્રેજ Marriage and Selection નામના પ્રકરણમાં લખતાં છે. જોહન-લેવન એમ. ડી. એ એ કાંઈ મહત્વ પૂર્ણ જુગારો આ મહત્વક વિદ્યાના મહત્વને દર્શાવવા માટે પ્રસિદ્ધ કરેલા છે તેવા ઉપર પ્રત્યેક વાચક વર્ગનું અને ખાસ ધ્યાન યેંચીએ છીએ. વળી આ પ્રકરણની સાથે અપ્પના સંબંધ ધરાવતું હોવાથી અસ્તકવિદ્યાદ્વારા પરીક્ષા જેવી રીતે કરવી જોઈએ, તથા એ સંબંધમાં ડોહડે તેમજ અસ્તકસાક્ષીઓ વર્ષની પરીક્ષાના પ્રમાણપત્રો કેવાં સ્વરૂપના હોવાં જોઈએ, તેનાં પણ નમુનાઓ આ રમણે આપવાનું જરૂર ઉપયોગી રહે એમ ધારી એકાદ બે નમુનાઓ અત્રે દર્શાવવામાં આવે છે, એ પર વાચક વર્ગનું ખાસ ધ્યાન યેંચીએ છીએ. અને આજા રાખીએ છીએ કે કાંઈપણ પ્રકારની નમનપત્રિકા; ટપકાં કે વર્ષફળો કરતાં. લગ્ન-સંબંધથી જોડાય ઇચ્છતા સુવાનો તેમજ હુવડીઓ માટે આ સાથે દર્શાવેલાં પ્રમાણપત્રો જેવાં પત્રો ઉપર એ જન સંમુદાયનો ચોટો જાગ બુદ્ધિપૂર્વક ધ્યાન આપશે તો આપણા 'ધર્મસાધિક' અનેક રીતરિવાજો અને આચાર વિચારો, તથા સારીરિક, ધાર્મિક માનસિક અને સામાજિક આદિ અનેક સ્થિતિઓમાં અનેક પ્રકારની પ્રવૃત્તિને અવગ્રાહ જાગશે, એમ અમારું માનવું છે. આપણા દેશનો સમજ અને વિદ્વાન વર્ગ આ વિષયનું યોગ્ય મહત્વ સમજી તેના વર્ગ પુરવું લઈ જાવશે અને એ સંબંધમાં બીજાં કાંઈપણ પ્રકારની અનુભવ કે ઉલ્લેખ રહી જતી હોય તો તેમાં યોગ્ય મુખારો કરવા પ્રવરનો કરશે એવી આજા રાખવી એ આ રમણે અનુચિત રીતે નહીંજ જણાય.

જાન સંબંધ માટે પરસ્પરની પસંદગી કરવામાં અસ્તક વિદ્યાનો અનુપમ ઉપયોગ અને તેનું મહત્વ.

"In no way can this unity of thought, feeling and action be well secured as through Phrenology...a science that is to do more for the welfare of the human race than any heretofore or hereafter to be discovered."

" Through the right application of this wonderful science no mistakes need be made in wife or husband-choosing, no risk need be run and no doubts need be entertained, but all is made clear as the truths of which it is the exponent...Masks await nothing, deception, hypocrisy and untruth await nothing, under the searching analysis of the brains soul-chambers. "

" It has been assumed that unity of mind is the principle which lies at the base of perfect marriage and that the science of Phrenology is the lens through which we approximate this unity; one of the mists of the ages in the right choice of a mate, is cleared up, and bright and clear as noonday appears the law of choice. "

John Cowan. M. D.

Author of
Science of New Life.

મસ્તકવિદ્યા સુખસામુદ્રિકશાસ્ત્ર અને વૈદ્યકશાસ્ત્ર પ્રમાણે શરીર, મસ્તક તેમજ સ્વભાવ વિગેરેની પરીક્ષાતું પ્રમાણપત્રક.

(આ પ્રમાણપત્રક, કોઈપણ મનુષ્યના સ્વભાવ, ચારિત્ર્ય, લાચકલ, તેમજ હવે સંબંધ માટેની શોધતા આદિ અનેક વિષયો ઉપર અનેક રીતે પ્રકાશ પાડી શકે છે)

દરેક હવેના અથવા કુમાર પાસે, હવેન સંબંધ માટેની શોધતા અથવા અધીગતતા દર્શાવવા માટે વૈદ્યકીય વપાસતું સામાન્ય- (Certificate) પ્રમાણપત્ર, કે જેમાં શરીરના પ્રત્યેક અવયવ અને તેની સ્થિતિ રોગ કે આરોગ્ય આદિ દશાઓ સંબંધી સામાન્ય વર્ણન આપવામાં આવેલું હોય, એવું પ્રમાણપત્ર મેળવવું જોઈએ. આવા પત્રકની અંદર ખાસ કરી હૃદય, ફેફસાં-આગ્રાસ, ચક્ર, પેશાબ, આંત્ર, અને સ્ત્રી અને પુરુષના જનનેન્દ્રિયોના અવયવો તેમજ સ્ત્રી અને પુરુષ જન્મેનાં શારીરિક બંધારણ; વંશક્રમાનંદ રોગો, અને નૈમિત્તિક રોગો આદિ વિષયોને દર્શાવનાર સામાન્ય વર્ણન હોવું જોઈએ. આ ઉપરાંત દરેક વ્યક્તિની માનસિક સ્થિતિને દર્શાવનાર, અર્થાત્ વાતજીભી, ભાવનાઓ, બુદ્ધિચક્તિઓ, અને શારીરિક પ્રકૃતિ-તેમજ સમગ્ર સ્વભાવને દર્શાવનાર દર્શાવનાર, મસ્તકશાસ્ત્ર અને સુખસામુદ્રિકશાસ્ત્રની પદ્ધતિ પ્રમાણેનું સામાન્ય વિનિર્દેશન કથાવનાર પ્રમાણપત્રક પણ હોવું જોઈએ. કે જેથી હવેન સંબંધકાર સંસુકલ થવા બચ્ચલા યુગ્મોને તેમજ તેઓના જન્મે લગ્નના કુટુંબી અને સ્નેહીતૃર્જને પણ જોગ્ય રીતે માર્ગદર્શક થવામાં સદજ સુખમતા પ્રાપ્ત થઈ શકે. આવાં પ્રમાણપત્રક, જોગ્ય વેચા, પ્રસિદ્ધ યોગદોષ, અને વિદ્વાન મસ્તકશાસ્ત્રીઓએ તાજ નિઃસ્વાર્થપણે-ધાર્મિક હર્ત્વજીવિથી, અને જનસમાજનું સામાન્ય દિલ પ્વાનમાં લઈ, કોઈપણ સંબંધબંધારણની અનુકૂળ શોધનાને આધિન થઈ, એક ખાસ જુદા ટીપ્પણી-નિર્દેશક, અતિવલ્લભ અર્થાત સર્વ સાધારણને પણ અનુકૂળ થઈ શકે તેવી ફી ચાર્જ કરીને નિષ્પણપાવણે જારી આપનાં જોઈએ.

આવાં શારીરિકીટાઈ સ્વરૂપ થયે જાગે આ સાથે દર્શાવ્યા પ્રમાણેનું દોષ. જે ખાસ બચ્ચલા રોગ્ય છે.

મસ્તકવિધા—મુખસામુદ્રિકશાસ્ત્ર, અને વૈદકશાસ્ત્ર
 પ્રમાણે મનુષ્યના શરીર તેમજ મન અને સ્વભાવ આદિની
 સામાન્ય પરીક્ષાનું પ્રમાણપત્રક.

નામ _____

ઉંમર _____

સ્થાન _____

વર્ષ અથવા જાતિ _____

દેશ અને જન્મસ્થાન _____

વિદ્યાભ્યાસ _____

વપાસ્યાની ઠાણ _____

વપાસનારની સહી _____

સ્થાન _____

“ આકૃતિયુગાન્કથયતિ ”

મસ્તકવિદ્યા અને મુખસાસુદિકશાસ્ત્રાનુસાર પરીક્ષાનું પત્રક.

પરીક્ષાના વિષયોના નામ.	મંદ Defi- cient.	સામાન્ય Normal.	મીઠા. Good.	પ્રચલિત Predo- minant.	અતિવિષમ કે મિષ્ટાવિષમ. Excess.
૧. આત્મશક્તિવૃત્તિઓ.		N			
૧ લલ્પતા Vitativeness.	G
૨ ધુમ્પા- -સ્વાદશક્તિ.	G
૩ પિપાસા.	G
૪ વિત્તમણ.	...	N
૫ નિમ્નશક્તિ.	...	N
૬ ક્રોધશક્તિ.	P	...
૭ શોષ.	H
૨. ધરસાંસારિક લાભવૃત્તિઓ.		N			
૮ પ્રેમભાવ.	P	...
૯ દામ્પત્ય રેનેડ.	...	N
૧૦ વાત્સલ્ય રેનેડ.	...	N
૧૧ મૈત્રીભાવ.	G
૧૨ શુદ્ધનિવાસેષ.	...	N
૧૩ તત્પરશક્તિ.	...	N
૩. ઉત્કૃષ્ટવૃત્તિઓ.		G			
૧૪ કાવચતા.	G
૧૫ વશાસિવાસ.	G
૧૬ સ્વમાન.	G
૧૭ દંડતા.	P	...
૪. નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓ.	G				
૧૮ વિનય-ભક્તિ.	G
૧૯ અધ્યાત્મચરિત.	G
૨૦ આચાર.	D

પરીક્ષાના વિષયોના નામ.	અંક Defi- cient.	સામાન્ય. Normal	ફાલ Good.	પ્રબળ. Predominant.	અતિયોગ કે મિથ્યાધાન Excess.
૨૧ આત્મનિષ્ઠા.	...	N
૨૨ દયા કે પરોપકારવૃત્તિ.	...	N
પ. પ્રાવિરુપપ્રધાયક શક્તિઓ-લલિતકલાનો શોખ.	D				
૨૩ કળા શોખ.	G
૨૪ સોનપ્રેમ.	P	...
૨૫ મૌહાસનાય.	G
૨૬ અત્યંતશક્તિ.	H
૨૭ હાસ્યવૃત્તિ.	H
૬. અવલોકનશક્તિઓ.		N			
૨૮ અવલોકન.	...	N
૨૯ આકૃષ્ટિશક્તિ.	...	N
૩૦ હાસ્ય.	...	N
૩૧ વસ્તુજ્ઞાન.	...	N
૩૨ રૂઝગાન.	...	N
૩૩ અવસ્થાજ્ઞાન.	G
૩૪ અભિવ્યક્તિ.	G
૩૫ સ્વચ્છતાજ્ઞાન.	G
૭. મનન અને ધૃતિશક્તિઓ.	D				
૩૬ સ્મૃતિ ઇતિહાસશક્તિ.	...	N
૩૭ વાલ અથવા સમયજ્ઞાન	D
૩૮ સંબંધિતશક્તિ.	D
૩૯ સ્વદેવ.	D
૪૦ તર્કશક્તિ.	D
૪૧ દુષ્ટતા.	...	N
૪૨ પ્રેરણા.	D
૪૩ સૌમ્ય.	...	N
૪૪ આરાધનશક્તિ.	...	N

૮. સામુદ્રિકશાસ્ત્રાનુસાર અવયવોકલ અને
શ્વેદકીય તપાસ

વિવેચન.

- ૪૫ આંખ
- ૪૬ કર્ણ.
- ૪૭ નાસિકા.
- ૪૮ કાઠી-રસના, દાંત
- ૪૯ ત્વચા.
- ૫૦ કોષ્ઠ.
- ૫૧ નાભ.
- ૫૨ વિષુક
- ૫૩ ગરદન.
- ૫૪ શ્રમર
- ૫૫ સ્તનમ મુખ
- ૫૬ મુખપાની રેખાઓ
- ૫૭ અરિષ સમુદાય
- ૫૮ માસ પેશીઓ.

૯. પ્રાણાવયવો.

- ૫૯ હૃદય
- ૬૦ ફેફસા

૧૦. પચનેન્દ્રિયોનાં અવયવો.

- ૬૧ આભારાય
- ૬૨ ઘ્રુત
- ૬૩ પીઠા
- ૬૪ આન્ત્ર

૧૧. જનનેન્દ્રિયોનાં અવયવો.

- ૬૫ યુક્ત
- ૬૬ મુત્રાશય
- ૬૭ યોનિ-શિશ્નઆદિ
- ૬૮ અશ્મીશય
- ૬૯ હરિત-પાઈ આદિ અવયવો
- ૭૦ યાત્રિની અશ્વિની રસો.

૧૨ મૃત્તિ પરીક્ષા. Temperaments.

- ૭૧ સવગુણી Vital temperament
- ૭૨ રત્નેગુણી Mental "
- ૭૩ તમેગુણી Motive "
- ૭૪ વિષમૃત્તિ Bilious "
- ૭૫ વસંતમાત્ર સારીરિક રોગ
- ૭૬ " માનસિક રોગ.
- ૭૭ ગાંધર્વ
- ૭૮ ખાસ વિરોધતા કે ચેત્ત્વતા
- ૭૯ હગ્ન સંબંધ કેવા પ્રકારના સ્ત્રી અથવા પુરુષ
સાથે કરેા ભેદબે
- ૮૦ લાવકાલ
- ૮૧ સારીર તેમજ મન સંબંધી ઉપસહારૂપે
સામાન્ય સૂચનાઓ.

* મસ્તક પરીક્ષા સામુદ્રિક પરીક્ષા અને શાકરો વપાસ તથા બે બેજન યોગદાતા સાથેન થાય તેા
પણ ન સુ રી.

ઉપર ને ઠીક રાખવામાં આવે છે, તે પ્રમાણે જનસંખ્યાની પરીક્ષાની દૃઢતા નોંધ લેવી હોય તે તે કાંઈ રીતે હથ શક્ય તેનેજ એક માત્ર પ્રકાર છે. તેમાં ને સરેરાશ યોગ છે તેની સમજ નોંધ પ્રમાણે છે.

D	=	Deficient	=	ખામીયોગ.
N	=	Normal	=	સામાન્ય.
G	=	Good	=	સારું.
V. G	=	Very good	=	થઈ સારું.
P	=	Prodromic	=	પ્રવચ.
E	=	Excess	=	અતિશય પ્રવચ
X	=	Madness, Derangement	=	

આ દૃષ્ટી અને આસ કુપેત શખીને મળે તે વખતે જ્યે તે મનુષ્યના સ્વભાવની નોંધ ધણાજ થોડા વખતમાં કરી શકાય, તેવી પદ્ધતિની નોંધ છે. પણ એવારે કોઈ આસ પુરુષ કે સુવાન અથવા સુવતિ અથવા વિદ્યાર્થિવર્ગને સવિસ્તર વર્ણનવાળા પત્રો લરી આપવાની પણ આસ આવડેવડતા છે. એટલા માટે એવાં પત્રો કે જે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેની દૃષ્ટી નોંધ ઉપરથી જઈને સ્વરૂપે તેવાર કરી સારા, તેવાં પત્રો કેવી રીતે લરી આપી શકાય તેનો જો સમાચાર મળે અને સામાન્ય જનસમાજના હિત માટે આ પ્રકારે સાચે પ્રયત્ન હોય છે. મસ્તકવિધાનો અકસ્માત પણ કર્ણ પછી એકાદ બે વર્ષના અનુભવ પછી આ નોંધ તા. ૨-૧૦-૧૫ ને રોજ આશ મિત્રને કરી આપેલી હતી, એમાંની સર્વ વિગતોનો તેણે સર્વથા સંશ્લેષ કરી ને આ સ્થાનમાં પ્રકટ કરવાની તેણે પરાવાનગી આપેલી છે તેને માટે તેનો આભાર માનું છું.

૨ા. ૨ા. માણેકલાલ રતનજીની મરતક પરીક્ષાનું વિગતવાર વર્ણન.

આત્મસંરક્ષક વૃત્તિઓ એકંદરે સારા પ્રમાણમાં છે પણ સારીરિકબળવામાં અને માંસ પેશીઓના બળની ખાસ ભરે છે. માટે દસરત અથવા તરવા વિગેરેની ખારે કસરત કરવાપર ધ્યાન દેવાની ભરે છે.

૧ છલવિધા Vitativeness—જા શક્તિ સારા પ્રમાણમાં છે. તંદુરસ્તીની કેમવળીમાં હમેશાં તરપર છે.

૨ ખુલુક્ષા. Alimentiveness—કસરત અથવા પ્રાણાયામથી આ વૃત્તિને વધારવાની ભરે છે અને તે વધારા ઉપર ખાસ ધ્યાન આપે. સ્વાદ શક્તિ વધારે. કસરત (Vigorous) ઉપર ધ્યાન આપે.

૩ વિપાસા. Bibation—પ્રવાહિ વાઘોનો સોપ અને વિપાસા પણ સાધારણ પ્રમાણમાં છે ઉપરોક્ત મુશબાઓ આ વિષયની શક્તિને કેમવળમાં સદાયમૂત મરે.

૪ વિલેપણા. Acquisitiveness—સારી ભેષ્યે તેવા પ્રમાણમાં છે અને તેને હમેશાં નિભાવી રાખવાની ભરે છે. મેળવવાની ઇચ્છા સારી છે પણ મેળવ્યા પછી બચાવવાની ઇચ્છા પણ યોગ્ય પ્રમાણમાં છે હોશીશક્તિ નથી “પણ ભેષ્યે તેવા વાઘરો” એમ માની ધનનો યોગ્ય રીતે બચ કરવાની શક્તિવાળા છે.

૫ નિઘ્રહ. Secrecy—સારા પ્રમાણમાં ગણી શકાય તેમ છે પણ ડીઝ કરીને વખતે આ શક્તિના કાર્યનો ખાસ ઉપયોગ કરવાની ભરે છે. છત્ર કપર કે પ્રયત્ન સમજી સારી રીતે રાજે છે પણ તેવી રમત રમવાનો સ્વભાવ નથી. પોલીસી કે દ્રેષભાવ નિમકુલ પસંદ કરતા નથી. સરસતા અધિક પ્રિય છે.

૬ ઉદ્યોમ. Executiveness—કરોતી અને નિરાવર્ય મરહત પસંદ છે અને ખાસ કારણે વિના કોઈની સાથે રડવાનું કે જોઈની બગાડવાનું ટટો કરવાનું પસંદ કરતા નથી. ગુસ્સો છે પણ ખાસ વખતેજ અને તે યોગ્ય પ્રમાણમાં વાપરવામાં આવ્યેત છે.

૭ સુદુલ્લસ. Combativeness—સારીરિક નિર્ભયતાને લીધે સારીરિક સોપ ખામીવાળું છે પણ નૈતિક બળ સારા પ્રમાણમાં છે સારીરિક હિંમત અને જવાબ કરતાં વાઘવિવાહ અને સુદ્ધિબળથી જવાબ અને દુશ્મનો કરવાની કે સ્પર્ધા કરવાની શક્તિ સારા પ્રમાણમાં છે. હરીફાઈવાળી કસરતો કરવાની ભરે છે.

શુદ્ધસંસારિક વૃત્તિઓ—એકંદરે અસંતુષ્ટ અને તેથી વેશગમ્યજીવ તથા ઘર અને સંસાર તરફ બેદર-કારી ભરેલી છે અર્થાત્ ખામીવાળી છે. સંભોગો અત્યુગ્મ કરી કેમની રાજે તો વધારે સારું.

૮ રોગ. Amativeness—અપરજ્ઞિત રોગઆવધીજ અસંતુષ્ટ અને પુષ્ટિહીન હાલતમાં રહેવાથી ખામીવાળીજ રહી ગયેલી છે પણ તેને માટે યોગ્ય ખાત કે સ્વાન અથવા કોઈ તેવા વિષયમાં તેને નિયંત્રિત કરવાની ભરે છે. પ્રેમની ખામી કે અસંતોષને લીધે સમગ્ર જીવનને નિરાશ અને નિષ્ક્રિયતા માં મર્યાદાય છે માટે તેને યોગ્ય રીતે સંતુષ્ટ રાખવાની ભરે છે. સીસદવાસ અને વાતો વિનોદના સોખીન જા અને ભણેલ તથા વિચારવંત અને રસિક સી સહવાસ વાહો છે. બની શકે તો તેવા નિર્જીવ આનંદ સેવાથી છંદનોને સારી રીતે ફાપરો મવાના સંભવ છે.

બાળકો ખાસ કરી કન્યાઓ-પ્રાથેનો સ્નેહ સાથે પામણુમા છે સ્વસ્તંતિ પ્રેમ-મત્ત એકંદરે સારો ગણી યાદય વૈરાગ્યની પરાકાષ્ટામા એજ એક અડચણ કાઢતા કારણ માનવા હશે. ૫૪ શુદ્ધવાચીઓને કંઈક અંશે અવિત રાખવામાં એજ કારણબુદ્ધ છે.

૧૧ મૈત્રીભાવ. *Friendship*—સાધારણ પ્રમાણમા છે ખાસ દાર્શિક મૈત્રી એવું કંઈક છે નહિ મિલનસારપણું સાધારણ રીતે ઠીક ગણી સહાય પણ સમાયોચનને બદલાવી વધારે કેળવવાની જરૂર છે ઠાઠાંખિક સ્નેહ-પણે આપી શકે છે. સદવાસમિપતા સાધારણ અને સલા સોસાયટી દ્વારા આનંદ સહ વર્તે અને જીવન માને પોષવા પુરતી છે. તેના વિના નજ ચાલે તેવું કંઈ નહીં.

નિવાસેચ્છા. *Inhabitiveness*—સામાજિક અન્ય વૃત્તિઓની ખામી દોવાથી પર કરતા આક્રમ્ય કરી નિવાસ કરવાનું મન વધારે થાય અને બને તે તો તેવો આક્રમ્ય કરવો જી સર્વ રીતે લાભક્રમ થયો. શુદ્ધ-નિવાસ ઇચ્છા. બને તે રીક સારા કન્યા-બેઠિંમ ફાઉન્ડેશન શિક્ષક કે રીક વધ રહે તે વધારે સાર અને ઉચ્છવા યોગ્ય છે. ખાસ સ્વદેશપ્રદુરગ એવું કંઈ નથી. પણ કીમીય નજરથી નેનાર દોવાથી રીક તરફ ધિકાર છુટે છે ને એકાં કરી *Sympathetic* *From* લેવાની જરૂર છે

૧૨ તરપરિયબુતા. *Continuity*—કાર્ય પાછળ મંડયા રહેવાની અવિત સાથે પ્રમાણમાં છે. સ્વૈચ્છી-આ વૃત્તિને, સારા સસંગદ લેખો લખવામા લાગી જાયે સારી રીતે વાચરી સંગ્રહ તેમ છે અને તેલવા માટે તેનો તેવો ઉપયોગ કરવા ખાસ ધ્યાનપર લેવાની જરૂર છે

૧૩ આવધતા. *Cautiousness*—સારા પ્રમાણમા છે વ્યવહારિક રીકાણે અને ઈંદી સમજ પણ યોગ્ય પ્રમાણમા છે સંભાળ પણ સારા પ્રમાણમા છે ભીતિ-સાહસની ખામીને ધીમે વ્યવપાર દુનિયા કે સ્વતંત્ર ઈંદીની રીકા દેખવામાં ભીત પણ રહે છે.

૧૪ લોકેષબુ. *Ambition*—સારા પ્રમાણમા છે. પણ સામાજિક અભિલાષાઓ મંદ છે સાહિત્ય અને જ્ઞાનની અભિલાષાઓ ક્રિયતા છે. ઇચ્છા અને રીકાની અભિલાષા ક્રિયતા છે, ચારિત્ર્ય ઉત્કૃષ્ટ પ્રમાણમાં હશે યાદય. ડોળ કે કાલજો પસંદ નથી. ઉત્કૃષ્ટતાની અભિલાષા સાથે પ્રમાણમાં છે પણ તે સામાજિક નહીં પણ નૈતિક અને ધુજિ સંબંધી.

૧૫ સ્વમાન. *Self-respect*—ની સાચી સારા પ્રમાણમા છે. પ્રતિષ્ઠાનો યોગ્ય છે. બહુ રીકાર વાળા નહીં પણ તેથી નથી આઠવા તેમ પણ નહીં. અદ્વંશ્ય એક પ્રમાણમા છે સ્વતંત્રતાને કાચી રીતે ચાલે છે પણ સાદેસને અભાવે મિજબવામા વિલગ થાય છે, કળા પણ ન સર્વ પરવર્ષ દુઝાલે સર્વ મારમવર્ષી જુલું " એમ માનવાવાળા છે

૧૬ દૃઢતા. *Firmness*—દૃઢતા, ખંત, ધેર્ય અને મનોબળ આમદ આદિ વૃત્તિઓ, બધી વૃત્તિઓ કરતા પ્રબળ પ્રમાણમાં છે માટે તેને ખાસ વિચારપૂર્વક કળાવવાની જરૂર છે. હકી અને આમદો નથી પણ અન્ય કારણે અનુભાવન સહ સદાનશુતિ બરેલા લગને કારણે કરી લગા ઇલાષોર નજરથી વધારે ન નેતા આ વૃત્તિમા લેવને કળાવવા પર ધ્યાન રાખે, એ કે વેર્થ સાથે પ્રમાણમા છે તે સાથે છે

૧૭ પુન્યભાવ. *Veneration*—અથવા માન આપવાની વૃત્તિ સારી છે પણ તે માનની સાચી અધિકારીવાળી નથી જ્યાં ભક્તિ સમયરિત અને આદરે જન કે ગુણર્થ સ્વચાર નેવામાં આવે ત્યાં માનની વાગણી છે ઉપરમાં સારી આરણ્ય છે અને વિચારપૂર્વક તેવા લગત છે. લેવા વિચાર અને પ્રાચીનતા વર્ગે વલણ વિશેષ છે ખાસ પણ તેની સાથે સ્વદેશપ્રદુરગી લગાની કેટલેક અંશે જરૂર છે.

૧૮ અધ્યાત્મરૂતિ *Spirituality*—અધ્યાત્મિક વિષયો પર સારો પ્રેમ છે જી, ઉપર પ્રકૃતિ, પુનર્જન્મ આદિ માનવાવાળા અદ્વાણ અને વિચારી છે પણ સમજસમિતપૂર્વક, અન્ય સદ્ગાથી નહિ. અતિ અદ્વાણ પણ નથી પણ સાધારણ ગણી યાદય. કુદરતના અને મનુષ્યવૃત્તિના આચર્યમંથ, અભ્યાસ અને વિચિત્ર મંથનો નેવા નાણુવાની સારી ઇચ્છાના વૃત્તિ છે.

૨૦ આશા. **Hope**—નૈતિક અને ધાર્મિક તથા વૈજ્ઞાનિક આશાઓ સારા પ્રમાણમાં છે આવી અંદાજો માટે વિશેષ આશાકુલ છે. સાહિત્યમાં વધવાની અગ્રણતા છે પણ વર્તમાન અને ખાસ કરી આધારિક આશાઓ નિર્ભૂલ થઈ જાયલી બધ છે. અંદાજો વિશેષ Speculation કરી જેણે તેમ છે. વધારે સાદસ અને આશાકુલ અવન બનાવવાની જરૂર છે. બાલ્યમદારા સાદસ વધારે દારણ અને વિભેદ નહિ બને.

૨૧ અસંમતિશીલતા **Conscientiousness**—સારા પ્રમાણમાં છે અંતઃકરણની વૃત્તિને વરા વર્તી ચાલવાવાળા છે પણ દરેકને ન વળગી અંતઃકરણની વૃત્તિ પર ખાસ ધ્યાન આપે. ન્યાયપ્રિય છે. અન્યને ન્યાય મળતો જોવા આતુર છે. સ્વયંચોષક અને કીટીક છે. હઠાવણ સારા પ્રમાણમાં જણી રામય તેવું છે પ્રેમીકરણુદીક્ષીવાળા છે.

૨૨ પરોપકારવૃત્તિ **Benevolence**—આ વૃત્તિ બહુ આધારણ પ્રમાણમાં છે તેને ફેળવવાની જરૂર છે. ફવાના પ્રસંગોમાં ધીરની નબરથી જોવા વિના, વજર વિચારે પણ રાજ અને ફલુ. ફર્સવવાની જરૂર છે ઉપશીત વૃત્તિના બધા વિભાગો ફેળવવાની ખાસ જરૂર છે. ફવા ફર્સવવાના બને તેવા પ્રસંગો વિચારપૂર્વક ખાસ ચાહીને જોવા.

૨૩ કાળા કૌશલ્ય. **Constructiveness**—આ વૃત્તિ સારા પ્રમાણમાં છે પણ ફેળવવાની જરૂર છે. ધોળના યોગ્યવૃત્તિ—આક્રિ વૃત્તિ પણ સારા પ્રમાણમાં છે પણ તેને ઉપયોગી ફર્સ રોઈવવાની જરૂર છે.

૨૪ સૌંદર્યપ્રેમ. **Ideality**—સાદિલ જનસ્વચ્છ માળા અને કુદરતની અંદર ને કાંઈ કાંઈ ફોય તે કમેશા પસંદ કરો છે અને તેવું અનુકરણ કરવા ચાહો છે ફરે વિવચના પ્રવીણ થવા ચાહો છે કાકપણ નથી.

૨૫ સ્મૃતિશીલતા. **Sublimity**—આ શાય સારા પ્રમાણમાં છે સ્મૃતિશીલ પણ સારા પ્રમાણમાં છે, અનુકરણનો યોગ્ય છે.

૨૬ અનુકરણ **Imitation**—આ વૃત્તિ થણી સારી છે માનસિક અનુકરણ. ચાના—આ વૃત્તિશીલ ફર્સ રાસિક વૃત્તિથી ચાના કરવા માટે કાક પાણુ પરે તેમ છે અર્થત તેવા ફર્સો ફરવાનું થન મોકુ વાચ, જવા ફર્સ પ્રમાણની નકલ કરવા માગો તે વધ રાકે તેવું છે. સાદિલતુરામને વધારવા માટે નાક જોવાનું પણ મન ચાય અં.

૨૭ ઉપશીલતા **Mirthfulness**—સારા પ્રમાણમાં છે પણ તે કમેશા રીકા અનુકરણ ફોય છે ને ધાર્મિક અને ચારિત્ર્યવાળા કુશીની સમીપ નમ પ્રમાણને ધારણ કરે છે. અન્યના કટુ ફોય છે રાજન—ચાહો છે કાકા મારાની નકલ પણ સાદિલ મિત્ર ફાસ અને આત્મના યોગ્ય છે. અનિલતા સારી રીતે છે પણ ઉત્સાહ અને આશાની તથા સાકસની ખામીથી અનુકરણ રીતે ખીરવાયે છે.

અવલોકન અને અવલોકનશક્તિ—બને સદિવચોના સમૂહો સારા પ્રમાણમાં થણી રામય તેવા છે.

૨૮ અવલોકનશક્તિ **Observation**—સારા પ્રમાણમાં છે પણ તીવ્ર નથી. પદાર્થો સંજની અવલોકન શાધારણ છે પદાર્થવિભા ફવા ફેળવવાની જરૂર છે માનસિક અવલોકન પદાર્થિક ફર્સો અરીવાનું છે.

૨૯ અનુકરણના કે યોગ્યમાણ. **Form**—સારી રીતે છે જોવેલ માણસ કે વસ્તુને કુશી નકલ.

૩૦ પ્રમાણરૂપન કે ફર્સમાણ. **Size**—કાકપણ આપણુ અનુકરણ ફર્સ જાણી જાણી રાકે. વાચન અરી રીખી સો તેમ છે.

૩૧ વજન અવલોકન ગુરુત્વમાણ **Weight-Balance**—સારી રીતે અરી રાકે છે.

૩૨ રંગમાણ **Colour**—બહુ આધારણ છે નકલ નકલ રોમસ પારજવાની સદિવ ખામીવાળી અણુય

૩૭ ક્રમ કે વ્યવસ્થા. **Order**—સારા પ્રમાણમાં છે
સ્વચ્છતાનો ખાસ સોજ અને આગ્રહ છે.
વ્યવસ્થાને ખાસ ગણે છે.

અવલોકન શક્તિઓમાં વ્યવસ્થા પ્રમુખપણે છે. કમોડોસિટી અને ચોખ્ખા સાથે મુલેય છે તેથી એ સારા મેનેજર કે મેનેજર કલર્ક થઈ શકે તેવું છે.

૩૮ ગણિતશક્તિ **Calculation**—સારી છે. હિસાબ કે અંક જ્ઞાન સારું છે. અડધડો કરવાની શક્તિ સારી છે.

૩૯ ઐતિહાસિક શક્તિ. **Eventuality**—વાર્તા વૃત્તાન્તો ઇતિહાસ કે સાહિત્યનો પૂર્ણ અનુભવ છે. તેના સંબંધો સારી રીતે યાદ રાખી રાખે છે. મેધાવૃત્તિ કે ધારણાનિશ્ચયિત સારી છે. પાસપાનાં સંબંધોને સારી રીતે યાદ રાખી રાખે છે. હુંમાં સાદિલનાં પૂર્ણ અનુભવની છે.

૪૦ ભૂગોળજ્ઞાન. **Locality**—દેશદેવાતર જોવા નજીવા અને ઘસાફરી કરવાનું બહુનું રમી છે. સારા ભૂગોળજ્ઞાની થઈ શકે તેમ છે. યુસાફરીનો બહુનું સારો સોજ છે. સોધખોળ કરવાની રીતિ પણ સારી છે. છતાં મેસેજનાં અભ્યાસને લીધે વધારાવેળ નથી.

૪૧ સમયનિયમ. **Time**—સારા પ્રમાણમાં છે. સમયગાળો. તાલ બળી તેવું અનુભવ હોઈ શકે તેમ છે.

૪૨ સ્વર કે સંગીતશક્તિ. **Tune**—સાધારણ પ્રમાણમાં છે. પણ તેને ખાસ ફેવવવાની અને ખોલવવાની જરૂર છે. સામાનિક જાનને યાદ કરતાં સાહિત્યશક્તિઓમાં એવું એક સ્વરિત એવી છે કે જેનો અર્થ તે અવધારમાં લાભ લઈ શકાય માટે તેને ખાસ પ્રયત્નપૂર્વક રહેવો.

૪૩ વક્તૃવશક્તિ. **Language**—બહુ સાધારણ તથા ખામીયળી જણી સમાય વાતચિતમાં મૌન છુદ્ધિ નહોતી રાખે. સંપદસમયશક્તિ સારી છે. તેમ પણ બાબાના સંબંધો જલદી યાદ કરી શકે છે.

૪૪ તર્કશક્તિ. **Causality**—બહુ સાધારણ પ્રમાણમાં છે. પણ સાહિત્યના અનુભવ નેટથી તે નહિ, છતાં લોજિક (Logic) અને અવધારનાં સુરેલો વાચવા વસ્તુ સ્વચ્છતા સારું થયેલું છે.

૪૫ તુલનાશક્તિ. **Comparison**—પ્રયત્નશીલ, સમાયજન દીકા કે તુલના કરવાની શક્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં છે. સમાયોજક શક્તિ-ખા શક્તિ ખાસ પ્રબળતાપૂર્વક છે. તેના કારણે સદાતુલ્યુતિ અને દૈર્ઘ્ય બાજુ કાર્ય હોય તે તપાસી કમેટા, સારું જોવા વસ્તુ વાપરવાની જરૂર છે.

૪૬ હૃદય. **Human Nature**—સાધારણ પ્રમાણમાં છે. અંતર લમીઓને તેના પા ખાસ મધ્યમ રાખી રેળવવાની જરૂર છે. અવધારિ-દીક પ્રમાણમાં મધ્યમ ગણાય તેમ છે.

૪૭ સૌમ્ય લાઘવ મિત્રસાધન. **Agreeableness**—સામાન્ય પ્રકારમાં ખા. પુત્રિ સારા પ્રમાણમાં છે. પણ પ્રસંગ મળતા દીકા કરવા લલચાઓ છે. જેને તકવાની જરૂર છે. સૌમ્ય-સામાન્ય રીતે મળતાવડા સ્વસાવના અને છુટખિલજ રહે છે. નામના કે વિવેક-સારી રીતે ધરક કરે છે.

૪૮ આરામ. **Repose**—ચાક આરામ અને શાન્તિને ધરક કરે છે. અનિશ્ચાસપણે કામ કરવાનું યાદતા નથી.

૪૯ Headmeasurement—ખાસ માપ લેવાની આવશ્યકતા નથી.

૫૦ પ્રકૃતિ. **Temperament**—નરવર રૂપરાગેનું અર્થ શકાય, જેથી ઇન્દ્રિયોના અતિ કારને શીતાતપને સદન ન કરી શકે, તેમ જગત પર અતિ આલસિક બોલે ન થાય તે ખા. સંભાળવાનું છે. પૈરક પ્રકૃતિ મંદ છે તેને સ્થાનાય અને પ્રસાદમાદેશા પુષ્ટ બદલવાની ખા. જરૂર છે. દીર્ઘ-અનિદ્રા માટે અતિમ, નાનાઈ કે ખોટાથી જાગતા રહેવું સ્વ અને રાગે છુટ્ટી મુખ અગ્રી પુષ્ટ છે.

૪૭ સામુદ્રિક પરીક્ષાના વિધયો.

૪૮ દર્શન—ચાલક, અનાવરણશીલ અને ઉલ્લેખપત્ર સુચવે છે.

૪૯ નાસિકા—ઘીમ બંધાવક, કચ્છરચુકત, સાવચેત બીજાઓ માટે ઘડના તેવાર અને ખૂંટીથી મોટી થોળાદાઢિતવાળી તેજા દુકમ કરનાર છે.

૫૦ ચક્ષુ—સ્નેહનું પોષણ ન થવાના કારણથી નિર્જલ થવાના સંપૂર્ણ સંભવો છે માટે હસત અરદભના સામ પર તેજ મડેન અને વસ્ત્રાની કચ્છર ખાસ કરવાની ભર છે. તેમ સ્નેહનિને પણ પોષવાની ભર છે.

૫૧ ઓષ્ઠ—અભિલાષાની ખામી અને ભરા મિશ્રરની લાગણીવાળા અલુપ્ત છે.

૫૨ માલ—પાચનશક્તિની સામાન્ય નિર્જલતા દર્શાવે છે.

૫૩ -ચિત્તુકે નાની અને ખ્યારતિની ન્યૂનતા વાળી છે.

૫૪ કીવા—પણ પ્રેમની ન્યૂનતાના પ્રમાણમાં ખામી વાળી છે.

૫૫ ક્ષમર—એકંદરે સાધારણ અને સામાન્યરોતે નિર્મિતજ ગણાય.

૫૬ પેાષણ—નમ્ર અને વિવેક તથા નિર્વિચરિપણ દર્શાવે છે.

૫૭ કુખપરની રેખાઓ—આવરવાગતાના સ્વભાવવાળી છે. પણ ભરા દિલગીરીની કંઈ રેખાઓ અણુવે છે. આખા ખુણાપર આનંદની રેખાઓ છે.

૫૮ લાળ—સામાન્ય પ્રકારના છે.

૫૯ સમચક્રુખ. ઉપગ્રા—લંબકોળ આકૃતિ અર્થાત કુખિરાજી વિચાર અને હઠાપણ દર્શાવે છે.

૬૦ સમચ દાસીરિક હાલત—સામાન્ય છે અને માત્ર તથા રહત અને ફેરસાં સંબંધી નિર્જલતા વાળી છે, કચ્છર અને આજ્ઞાપામપર હજી પ્યાન આપી ઇવન રક્તમય બનાવેલ.

૬૧ ક્ષમર—નિષ્ક્રાંત, અસંતોષ, પ્રતિકુળ લાવો અને અભિલાષા યુક્ત છે તેથી ઇવન હવા પછી વિરાલ લાવયુક્ત અસા કરેલ છે પણ સાંસીરિક હાલત અને માનસિક પ્રવૃત્તિઓ ભેદાં અન્ય સંબંધ કરવાની ભર નથી, છતાં વિદ્યુદ પ્રેમની વિપાસા વિદ્યુદ રોતે વૃત્ત કરવાની ભર છે. લાલ અને બહુલ ક્રીઓ અને અભિલાષા સદાસ્ય મેળવે.

૬૨ ચંચલ—અક્રિય અને હંચ પ્રકારના વસ્ત્રાનનો શોખ છે પણ હવા કરવા અને સાદસવાળાં કાંચો કે ગ્રંથી ખાસ લાંબા. કચ્છરસિક નાટકો પણ.

૬૩ લાલકાલ—મેનર, અવરવાપક, વર્ગીક, અને સમાલોચક થવાની ખાસ યોગ્યતા છે. વિરોધ સાદસ હાલતી નિર્જા રથવા કે હજવાની ટેવ પાડો.

૬૪ દાસીરિક આરોગ્ય. સામાન્ય મણી રક્તવ. હસત અને પ્રણાસામ જા ખાસ ખાલ આપો અને તેા નરીમાં દંમેશાં હરવાતું બા હલક રાખો.

૬૫ ધર્મપરાયણતા—કીક પ્રમાણમાં છે.

૬૬ અર્થપરાયણતા—સાધારણ થતી બધ છે. પ્રથમ ફાતાં દિન પ્રવિદિન બોજી થાય છે.

૬૭ રામપરાયણતા—વધી.

૬૮ વિદો અથવા સાહિત્યપુરુષ—સાર પ્રમાણમાં છે.

૬૯ કુટુંબ પરાયણતા—વધ ખામી વાળી છે. ઇવનતાં આકસ બનાવો મનુષ્ય અક્રિય પો, કેવી અસા કરે છે તે પર કુટુંબના લાલો મુજો અને રાગરો સંબંધી ખાસ આધાર રહે છે.

૭૦ સાધારણતા કે અંકપણ—એકંદર રોતે મન અને શરીરની રહિતઓ સાધારણતાયુક્ત છે પણ ગુદસંસારિક લામણીઓ છુટી અને નિષ્ક્રિય થક થક છે એ કચ્છર શોગર નથી.

* (વિરોધ સમજા માટે જુઓ. વિવ વંચર. ૭૦)

“ Eugenics & Marriage. ”

સંજનન શાસ્ત્ર અને લગ્ન સંબંધિતી યોજનામાં ધ્યાત રાખવા યોગ્ય બાબતો

તથા

વૈદ્યકીય પરીક્ષાની આવશ્યકતા.

આ સંબંધમાં લખતા ડૉ. ચાર્લ્સ રીડ. એમ. ડી. ૯૯ નં ૧,

“ The practical application of eugenic laws to the betterment of the human race, while made possible by enlightened human love and wholesome social convention, is an important attribute of medical science. In other words, while eugenics appeals to the loftiest sentiments of civilisation, it is nevertheless a science that deals deliberately and unemotionally with the very fundamental conditions, the most powerful impulses, the most potent forces in the determination of human happiness and human welfare. Its safe practical application must therefore imply a certain technical training which can be found only in the medical profession. It is obvious therefore that by careful and scientific medical examination alone can the interests of prospective parties to the marital union and the welfare of their probable progeny be safeguarded against disease and degeneracy. ”

Dr. Charles Reed M. D.

Author of

“ Marriage & Genetics, ”

ભાષાંર્થ—સમુલ્લેખ ધર્મેશ માનવ સ્નેહલાભી, અને સંસ્કૃત ધર્મેશ સમાજીય માનવતાઓને પરિણામે, સંજનન શાસ્ત્રના નિયમોનો વ્યવહારિક ઉપયોગ કરવાનું, માનવ પ્રજાની વલસેશ્વર સંસ્કૃતિના આદેશને સ્વયં ધર્મેશ છે. અને તેથી તે, વૈદ્ય વિજ્ઞાની એક અતિ ઉપયોગી શાસ્ત્ર વિશેષ છે. બીજી રીતે કહીએ તો, “સંજનન શાસ્ત્ર ” ના શિલાન્તો, પ્રત્યક્ષીક માનવ સમાજની અતિ વૃદ્ધ પ્રકારની વૃત્તિઓને જ નવારે અપીલ કરે છે એટલું નહીં પણ તે એક એવી વિદ્યા છે કે તે સ્વયં રીતે અને કોઈની દરમિયાન ક્યાં વચર, સીધી રીતે પ્રભુત્વની સર્વ મૂળ શક્તિઓ અને વિધિઓ, વૃત્તિઓ કે જાવનાઓ સાથે સંબંધ ધરાવે છે કે જે જાવનાઓની સાથે માનવ સમાજનું કલ્યાણ અને સુખાકારી બંને નિકટ સંબંધ ધરાવે છે.

આથી આ વિષયનું સંક્ષિપ્તરૂપે વ્યવહારિક ઉપયોગ કરવાનું કાર્ય, અદ્યક્ષ પ્રકારનું ખાસ વિશેષ શિક્ષણ મદદ કરેલ મનુષ્યોના હાથમાં હોવું જોઈએ કે જેનું શિક્ષણ જાસ કરી વૈદ્યકીય પ્રધાનારીઓની અદ્યક્ષ જોવામાં આવે છે. આથી એ તો સ્પષ્ટ છે કે સંજનન બંનેની અને સાયન્સીફિક, વૈદ્યકીય તપાસ અથવા પરીક્ષા દ્વારા માત્ર બંનેની અંદર માલખિત તરીકે સંયુક્ત થવા ઉચ્છેદા પ્રયોગના પરસ્પરના હાથો તેમજ તેઓ દ્વારા ઉત્પન્ન થનાર જાતી પ્રજાના કલ્યાણના હિતમાંથી, સેવા અને અવનતિકારક કારણોથી વ્યાપક સંરક્ષણ કરવાનું બની શકે તેમ છે.

આટલા માટે જો સંજનન દ્વારા સંયુક્ત થવા ઉચ્છેદા પ્રયોગોને પ્રથમ જોવાના તેમજ પછી તેમજ અન્ય દરમિયાનથી વિચાર કરીએ તો સામાન્ય બનસમુદના કારણે પણ એવી કોઈપણ પ્રકારના (Medical Examination) વૈદ્યકીય તપાસ કે પરીક્ષાના પ્રચાલનમાં અવશ્ય જોવાના જોઈએ. એટલું નહીં પણ

ભવિ-સમા, સંસ્થા કે સમગ્રીય નિયમોદ્ધારા પણ એવું કલ્પવાત જાંઘન થયું એકાએક કે અધુરું અવસ્થાએ પહોંચ્યા પછી પ્રભવીય દરેક વ્યક્તિ, સ્ત્રી અથવા પુરુષ-કન્યા અથવા કુમાર અને તે હોય તેણે, તેણે પ્રમાણપત્ર અવરણ-મેળવણું એકાએક કરે અણાભ્યા પ્રમાણેનું પ્રમાણપત્ર કેવા પ્રકારનું હોયું નહયે. તેનો સમ્પૂર્ણ નમુનો મરકક વિદ્યા, મુખસામુદ્રિકસાક્ષ, આરોગ્યસાક્ષ અને વૈધક વિદ્યાને અનુસરીને અથે ખાસ મુધરેલા રૂપમાં પ્રત્યેક મનુષ્યના શારીરિક તેમજ માનસિક સર્વ સફળતાઓ તેમજ કુશળતાને તેવા સમાર્થ રૂપમાં પણ દેખાઈ દર્શાવી શકે તેવા રૂપમાં અને રજુ કરેલ છે. લલિતચત્રી પ્રત્યેક દ્વારા વધારાકય લાભો ઠેઠાવવા પ્રયાત કરશે એવી સમ્પૂર્ણ આશા સાથે એ પ્રગળ વેચણુકત વિચારોને અને રજુ કરવાં અમને જરાપણ સંતોષ પામવાનું કારણ હોય એમ અથે માનવા નથી.

માનવમનના ભાષી કલાણુ માટે આ એક અતિ અગત્યનો વિષય છે. એથી એ વિષય પર એકું ધ્યાન અપાય તેટલું પરિણામે જનસમાજને તેમજ રાજ અને પ્રજા બન્નેને લાભદાયક છે.

સંજન સંબંધ-અને સંજનન શાસ્ત્રનો સંબંધ.

“Eugenic” = the origin of the word implies, means well-born” and as applied to marriage, signifies the union of one man and one woman as husband and wife not merely for the perpetuation of the species without reference to quality, but for the production of the best possible progeny.”

“Eugenio” “યુજેનિક” શાસ્ત્રનો મૂળ અર્થ. સંજનન (સંજનન) વાક્ય છે અને જામ સંબંધ સાથે તેનો પ્રયાગ વાપ ત્યારે, તે “એકા સ્ત્રી સાથે એકા પુરુષનો લગ્નપત્ર ધર્મથી રહી પ્રભુત્વાત ક્રિયા અથે માત્ર ;વતો સંબંધ” એટલું નથી દર્શાવતો પણ ઉચ્ચ સન્તાનોત્પત્તિ માટેના એ સંબંધનું અસ્તિત્વ છે એમ દર્શાવે છે.”

સંજનન અથવા મનન ક્રિયા માટે-ધર્મભાવથી સંયુક્ત વનર સ્ત્રી પુરુષોએ, ૧૯૨૫ માત્ર એક તરફી અનેક સદ્યુક્તો કે કલકા સુલક્ષણો વચ્ચે માત્ર ધ્યાન આપવાનું છે. એમ નથી. પણ અધુરું સ્ત્રી અથવા પુરુષની અંદર કેવા કેવા પ્રકારના દુર્ગુણો-દુર્લક્ષણો અને દુષ્ટ રોગો તેમજ શરીર અને મન આદિની અનિષ્ટ સ્થિતિઓ હોય ત્યારે અથવા હોવાના સંભવો છે અથવા જરેજાર અગ્રક બાકિયા કયા કયા દુર્ગુણો છે, એ પણ સાથે સાથે ખાસ ભણવાની બન્ને વર્ગને વધાવતુ જરૂર છે. કે એને લીધે લલિતચત્રા કલકાણુ પ્રકારની ભણુધારી લવાધિયા માત્ર એવી ભાવના સામાન્ય આજ્ઞાથી કલ્પવ થવા ન પામે. અટકા માટે મુશ્કેલી તેમજ મુશ્કેલીએ અગ્રક ભવના સુલક્ષણો-સદ્યુક્તો અને સદ્યુક્તિના ચિન્હો સાથે અનિષ્ટ સ્થિતિઓ-વાસનાઓ કે દુર્ગુણોના ભાવોને તેમજ લક્ષણોને પણ ભણવાની જરૂર છે.

સંજનન શાસ્ત્રની પદ્ધતિ અનુસાર એવા દુર્ગુણો કે દુશ્કિન્દો કયા કયા હોય ત્યારે તેણે સામાન્ય રીતે રી. ચાપ્મન. એ. એલ. રીડ એમ. ડી. એફ. જી. એસે નીચે પ્રમાણે થોલાના ગ્રન્થ “Marriage and Genetics” માં આપેલ છે. જે અને સામાન્ય જનસમુદાયના કિલ્લાર્થે અર્થ સહિત રાંધી દર્શાવવામાં આવે છે.

ડી. ચાપ્મન કહે છે કે—

“Among the agenic character units—those that operate against the welfare of the race and that are transmissible from one generation to another, may be mentioned defective physique, feeble-mindedness, epilepsy, insanity, pauperism alcoholism and drug habituation, syphilis, criminality, certain nervous diseases, defects of speech, including deaf-mutism, together with numerous other organic and functional defects. The fruit of contamination with these strains is found not only in the deterioration of previously wholesome families, but in the actually accelerated degeneracy of those previously tainted.

The grist may be found in the thousands upon thousands of defectives known not only in the homes they severally curse with their existence but in the other thousands upon thousands that are segregated in the penitentiaries, reformatories and asylums for the insane, institutions for feeble-minded, hospitals for epileptics, homes for the blind and deaf mutes, almshouses, county jails and work-houses, the maintenance of all which constitutes one of the chief burden of Government."

સાવાર્થ—“માનવ સમાજની દૈવાલુ-આત્મક સંપત્તિની વિરુદ્ધમાં કઈ દરનાર એ એ કુલક્ષણો છે (Agonic Character units) અને તેમાંના એને વંશપરંપરાથી ફતરી આવી શકે તેવાં છે, તેમાં નીચે દર્શાવેલ કુલક્ષણોએ, કુલક્ષણો પ્રત્યે કે કુલક્ષણોને પણ સમાવેશ થાય છે કે એનાથી મનુષ્યે યુવાન તેમજ યુવતીએ યશસ્વ વાદ્ય રહેવાની ભર છે. આભિપ્રાય સંસ્કારો બંધારણ, ખોનિર્બંધતા, વાય, અધિગત, ઉન્માદ, માદક દ્રવ્યો અને આપખ-સેવનની અતિ રેવ, ઉપદેશ, ગુન્દાઓ કરવાની રેવ, સાલવનું કે ક્રિયા લગ્નગોળાં રેશો, બહેરાં અથવા યુગા-પણું તેમજ સંસ્કારો કોઈ પણ અંગ કે વપાવ આદિની ખામી ખોડ કે મંદતા આદિને આમાં સમાવેશ થાય છે. આવા પ્રકારની ખરાબીઓને આલુ રહેવા કેવાલું પરિણામ, મધ્ય એ સ્વચરતાવાળાં હોય તેવાં શકોની પણ અધમ દસા કાવનાર નીચે છે, એટલું જ નહિ પણ તેવાં તેવાં દુર્ગુણવાળાઓની રિવતિને વધારે અવધર બનાવવામાં પરિણમે છે. પોતાના અસ્તિત્વને એક આપણે ધિક્કારતાં આવા લોકો અધમ હોયોની સંખ્યા શુદ્ધસ્થાના નિવાસસ્થાનોમાં અગ્રી આવે તેમ છે, એટલું જ નહીં પણ એવા પ્રાણે આપણને રીશમેટરી, ઉન્માદરોગીઓના નિવાસસ્થાનરૂપ ટ્યુનેટી એસાઇલમ્સ, વાઈ આંગરી અને નિર્બળ અનવાયાઓ માટેની હોસ્પિટલો, અધિગા બહેરા અને યુગા તેમજ અધગીતા આલેશમાં તેમજ ધર્મસાળાઓમાં, ખમણના બેલખાતાઓ, ને કારખાતાઓ વગેરેમાં લાખોની સંખ્યામાં અગ્રી આવે તેમ છે, કે એના વિનાઈ અને નિસાવ ખાટે દરેક મનુષ્ય-મોટે ભાસે અચેના બાલે ઉપાડેલા પડે છે.”

એ ઉપર પ્રમાણેનાં કુલક્ષણોની પણ પરિક્ષા કર્યા પછી સંપૂર્ણતાનાં લક્ષણોમાં, યશાવિધિ ચોખવામાં આપતા હોય-અથવા એવા કુલક્ષણોવાળાં પ્રભને લગ્ન સંબંધ દ્વારા સંયુક્ત થઈ શુદ્ધસ્થાનમાં પ્રવેશ થવાના અનવાનાં ન આપવામાં આવે, તો કેટલું બધું-ગુણ અને મદદવર્ણુ દેવાલું કાર્ય, આ સંબંધમાં માત્રે રહેતા કે લુપ્તરહેતા બિહાર કામકામ કાનુની થવા પામે તે હતાં એવા કોઈ પણ કારણોએ અસ્તિત્વ ન ધરાવતા હોય ત્યાં સુધી તો નવાં પરણવા ઇચ્છતા યુવાનો તેમજ યુવતીઓએ આવા કુલક્ષણો (Agonic) સંપૂર્ણતાના સંસ્કારના અને સંબંધતા અવધર પરિણામોથી ધરણા મહેલાઈ સાવચેત થઈ, સચેત બની રહેલું એ થલે અંગે પ્રવધવા યોગ્ય છે.

સંબંધનશીલના સિદ્ધાન્તાનુસાર પસંદ કરવા યોગ્ય દેટલાકે સ્પષ્ટીરિતે આને માનસિકે મુલક્ષણો.

ડૉ. થાલ્કે આ સંબંધમાં લખે છે કે—

“Among the Egonic character units, those promotive of the welfare of the race and that are transmissible from one generation to another, may be mentioned strong physique, including weight and stature, mental ability, aptitude for music, art, literary composition, and mechanical skill; memory; morality and temperament. The blending and consequent dominance of these traits, necessarily redounds to the strengthening and wholesome evolution of every family strain that is thus fortified. The ripened harvest is to be found in the schools, colleges universities, churches, in institutions devoted to science, art and religion, in executive offices and legislative halls, in honest labour and in the no less honest upbuilding and management of enterprise, at once

colossal and beneficent, and finally in the highest function that man may exercise, the establishment of happy homes and the rearing of well-bred families

" The race problem presented by Eugenics is, therefore, by observance of the laws of human breeding, and by other measures available to society, to repress, if not to eliminate, hereditary strains that tend to degeneracy and to effect as far as possible the dominance of hereditary strains that tend to human betterment "

Dr Charles Reed M D

ભાષાર્થ—સુંદર ભાષાનું, હાંસર, પૂર્ણવજનદાર સરીર, પૂર્ણ મનોબળ યુક્ત મન, સુંદર સંગીત શક્તિ તથા સાહિત્ય શક્તિ, સુંદર મેષા, તેમજ વસિતકળા ટોચત્વ વર્ત્તના ચોખ્ખ, નીલિ ધર્મયુક્ત સ્વભાવ, આદિ સદ્ગુણોની ગણના સુલક્ષણોની અદર થાય છે. આવા સુંદર સુલક્ષણોવાળા સીપુરોવાના પ્રબળ સમ્ભવનોને પરિણામે-સુંદર સુખઃ સુલક્ષણોવાળી સુંદર સુસંતાન જન્મ પામે છે, અને તેના દુષ્કૃત્ય પાકે આપણે નિરાશો, ઠોસે, યુનીવર્સીટીઓ, ચર્ચો, ધર્મયદિરો, પદાર્થવિજ્ઞાન, જ્ઞાનકોશ તથા તેમજ નીતિધર્મનો સંરક્ષણો, એકસીકસુરીય કાંઈકસીકે, રાજદારસંસાઓ, ન્યાયસંસાઓ, ધારાસભ્યઓ, કાગખાનાઓ, વ્યાપાર નૈજમાર વહાવનાર સુગવસ્તિય પેઢીઓ અને આખરે સાંધી ઉત્તમ કુદોને ખાતવનાર અને ઉમદા પ્રભને જન્મ આપી સાંધી સુખી અને સુંદર દૈનિક વ્યવસ્થાને સ્થાપન કરનાર, મહાસામ્રાજ્યની સંસ્થાઓના રૂપમાં સર્વત્ર ફેલાઈ રહેલા માનવ કુટુંબો તરીકે આપણે સર્વત્ર ભેળમે જાએ "

" આ રીતે લેવા-અધિકારીને ભાષાતર નજા અને નિર્માણ્ય લક્ષણોને માનવપ્રજામાંથી સદંતર નિર્મૂળ કરવાનો તેમજ સુંદર સુલક્ષણ યુક્ત માનવ પ્રજાની સર્વદિ થઈ રહે તેવા પ્રબળ સુલક્ષણોવાળી પ્રજા પેદા કરવાના નિયમો સાંધી કાઢી તેનું વધારાવધિ પાવન કાઢી સુખ્ય પ્રાપ્ત કરવાનો મહાન પ્રયત્ન, આ સંજ્ઞાન-સાસ્ત્ર (Eugenics) ની સમુગ્ર કલેસો છે "

વજુર્વેદમાં એક રથને પ્રાર્થના કરવામાં આવેલી છે કે દે પ્રગયન્, સુવજાઃ મજાન્તિ સ્વામઃ, સુધીરો વીરે સુધીય ધૌર્વે હે પ્રયુ અને તારી પ્રબદ્ધાત્ર નુમલવાળા વહજે, સુંદર વીર પુરોહો દાતા, વીર પુત્રોવાળા વહજે અને સુંદર પોષણ આપનાર સાધન સામગ્રીઓદ્ધાર કલેસો સુપુટ વહજે આવી મહાન પ્રાર્થનાને સાર્થક કરવાના મહદ્ કાર્યમાં આ " Science of Eugenics " સંજ્ઞાન-સાસ્ત્ર અતિ અગત્યનો જાન જાનવે છે પણ એ બધી સંજ્ઞાન કિશાન, નિયમો કે અર્થાધાન કે પ્રવલનસાક્ષરના બધા સિદ્ધાન્તો અને વિચારોનો બનો આધાર, માત્ર સુંદર સી પુરોવા કુખોની હમ સંજ્ઞા અટ્ટેની સુંદર સુગવસ્તિય અને વિજ્ઞાનયુક્ત " પસંદગી " ઉપર રખી રહેલો છે આઠવા અટ્ટે આ " પસંદગી " ના વિષય પર એટલો અધિક શ્રમ લેવાય તેટલો જ્ઞાપાય છે. ત્યારે તેના મિષ્ટ પરિણામોનો અપુર આસ્વાદ, શરિષ્ઠતી પ્રત જાર અનુભવશે, એ આલસ આજળ જતા આ વિષયમાં કહે છે કે,

" If by the conveyance and co-existence of known character units derived from parents, character physical, moral and mental, of offspring can be even approximately predetermined, and it can, the responsibility of parents first to their offspring, next, to themselves, and finally to state and to society becomes doubly acute. It is to this standard of ethics and to this conception of morality that society is rapidly educating itself and by both of which the parents of today will be estimated by their progeny of tomorrow "

ભાષાર્થ—જે આવી રીતે આદિપિત્રોના સ્વભાવ, લક્ષણ અને ચારિત્ર્ય આદિના શારીરિક માનસિક, અને નીતિક સદ્ગુણો, શરિષ્ઠતી પ્રબળા અમુક અસર ઉભરે છે એવું, નિયંત્રકારી રીતે અગત્યની બની રહાય અને ત્યારે તે પ્રત્યક્ષ અધી શ્રમય લેવું છે, ત્યારે કલેસો પડેલા આવી પ્રજા પ્રત્યેની, તાર પછી પોતા પ્રત્યેની,

અને આખરે સ્ટેટ (રાજ્ય) તેમજ માનવજાત પ્રત્યેની, માતૃપિતા વરીકે સ્વઅસંબંધ દ્વારા વર્તમાનમાં સંયુક્ત થવા હિમ્મત યુગ્મોની જવાબદારી, તથા મહત્તી વિરોધ થાય છે. નીતિ અને સદાચારની આવી ઉચ્ચ સાવ-
ખાના સિદ્ધિથી વરદ, વર્તમાન માનવસમાજનું વલણ તરતથી ચલુ નાય છે. અને એ જાનેનાં પ્રમાણને અનુ-
સરીને-તેમજ તેઓની ભાષી પ્રભને અનુલક્ષિનેજ, વર્તમાનજાગના માતૃપિતાઓની શોધતાની હદર ભવિષ્યની
પ્રજાદ્વારા અંકિવાનાં આવશે. ”

પરસ્પરની લગત સંગ્રામી પસંદગી માટે ભગવાન મનુના વિચારો.

વેદાનધીત્યુવેદો યા વેદં વાપિ યથાક્રમમ્ ।
શ્વિષ્ણુતત્ત્વજ્ઞચર્યો વૃદ્ધસ્યાશ્રમમાવસેદ ॥
શુરણાનુમતઃ સ્નાત્વા સમાવૃત્તો યથાધિધિ ।
ઉદ્ગદેત દ્વિજો માર્યાં સર્વાં લક્ષણાન્વિતામ્ ॥
અસપિન્દા ય યા માતુરસગોત્રા ય યા પિતુઃ ।
સા પ્રજાસ્તા દ્વિજાતીનાં દારકર્મણિ મૈથુને ॥

કેવી કન્યા ન ખરણી—

*મહાત્મ્યવિ સમૃદ્ધાનિ ગોજાપિઘનધાન્યતઃ ।
સ્ત્રીસંઘન્યે દૃષ્ટૌતાનિ કુલાનિ પરિચર્જયેત્ ॥
*દીનક્રિય નિષ્પુરયં નિઃશ્ચન્દો રોમશાશૃત્મ ।
ક્ષયામય્યાવ્યપસ્મારિશ્ચિત્રિષ્ટિકુલાનિ ચ ॥
નોદ્ગદેત્કપિલાં^{૧૧} કન્યાં^{૧૨} માધિકાત્રી^{૧૩} ન રોમિણીમ્ ।
નાલોમિકાં^{૧૪} નાતિલોમાં^{૧૫} ન યાધાદાં^{૧૬} ન પિન્નલામ્ ॥
નાતિસ્યૂલાં^{૧૮} નાતિકૃશાં^{૧૯} ન દોર્ધા^{૨૦} નાતિવામનામ્ ।
યયોધિકાં^{૨૨} નાંગદીનાં^{૨૩} ન સેવેત્કલહપ્રિયામ્ ॥

કેવી કન્યાની પસંદગી કરવી—

અવ્યગ્રાહીં સૌમ્યવાર્મીં હંસવારણગામિનીમ્ ।
તત્તુલોમવેશદંશનાં મૃદ્ધહીમુદ્ગદેત્ ચિયમ્ ॥
*દીનજાતિશ્રિયં મોહાદુરદ્રવ્યતો દ્વિજોતયઃ ।
શુલાન્વેષાન્નયન્ત્યાશુ સસતાનાનિ શૂદ્રતામ્ ॥

મનુસ્મૃતિ

* મનુસ્મૃતિની અંદર આપવામાં આવેલું આ મધુ' વર્ણન વર્તમાન જમાનાની નવી શોધવિદ્યાપ
મજાદી—“ Science of Eugenics ” સાથે કેટલો બધો પાનિય સંબંધ થાય છે, તે જાણ આ રજને જ્ઞાનમાં
થેલા જેવું છે.

ગૃહસ્થાશ્રમ અને લગ્નાદિ.

ભાષા—

ચારે વેદો—અથવા એ અથવા એક વેદ— યજુર્વેદ અથવા સરી અર્ચક વાલ્મીકિ પામેલ પ્રથમે ગૃહસ્થાશ્રમમાં પ્રવેશ કરેલો.

ગૃહની અત્યંતી આ સ્થાન કરી વધારે સમાપ્ત થઈ દિને ગૃહ વસવાટુમાં સવર્ણી સી સાથે લગ્ન કરવાં. એ સી, માતાના ચાર ગૃહની અંદર કે પીઠાના ગૃહની ન હોય તેવી સી મર્મધાન માટે—દિનદિને વાસ્તે પ્રથમ ગણાય છે.

કન્યાની પક્ષદગી માટે વર્ણ કરવા યોગ્ય કુલો—

આમ, બહારી કન્યા અને માનવી પરીપૂર્ણ મદાન સમૃદ્ધિવાળા કુલો હોય તે. પણ સી તરીકે પક્ષદગી કરવાના સંબંધમાં નીચેના કાંઈ કુલોનો સાચ કરવો.

હીનદ્રિષ્ટ, નિપુરુષ, વેદાનુશીલ, સેવવાળી, અર્ચવાળી, કૃષ્ણ, આમ અપરમાર અને સ્વેચ્છાદ તેમજ અલિપ્ત કોલવાળી, કુલોનો સાચ કરવો.

કવિષ્ઠ વર્ણવાળી, અધિકાંગી, સેવણી, સેવન વિનાળી, અતિ સેવવાળી, બહુ વધવાળી કે પિંચેલ નેત્રવાળી, અતિ રુદ્ર; અતિ કુળ, બહુ લાભી અથવા બહુ હીનગુણી, અધિક વધવાળી, અમહીન, અથવા કષ્ટવા

કંઠસ કરવામાં પ્રીતિવાળી સીને પાછાવી નહિ.

કેવી કન્યાની પક્ષદગી કરવી—

પરંતુ કુલ અર્ચવાળી, સેવન નામવાળી, કંઈ અને હનિતવીની વાલવાળી, કુલ, કોમળ, અને નમ્ર મૃદુ ચરીરવાળી અને કુલ કેલ તથા કન્યાવાળી સી સાથે વિવાહ કરવો. કાચી,

મોહપી હલકા કુળી સી સાથે વિવાહ કરનાર દિને, સસંતાન અને કુળ સહિત સુદાને રીત પ્રાપ્ત થાય છે.

શુભ વરના લક્ષણો—(આ શ્લોકોમાં સખો નીચે ન્યાં કર્યાં ન'બરો આપવામાં આવેલા છે, તે તે ન'બરો અસંતોષિણ પ્રમાણેની આનંદિત વૃત્તિઓનાં છે.)

વિવાહોર્વધનાશ્રયો ગુણતિથિઃ ક્યાતો ગુણ સુન્દરઃ
૨૮-૪૨ ૭ ૪

સચારઃ સુકુલોદમયો મધુરવાન દાતા—દયાસાગરઃ ।
૨૧ ૨૮+૪૪ ૨૧

મોગી મૂરિકુદમ્યવાન સ્થિરમતિઃ પાપાતિહીનો ચલો,
૨૧+૨૨ ૧૩

મામાતા પરિપાળિતઃ કવિવૈરઃ પર્વ વિધઃ સત્તમઃ ॥

અશુભ પુરુષના દુષણો—

વૃદ્ધો દુર્બલસની દયાચિરહિતો રોગી મદાપાપવાન,
૧ ૨૨ ૨૧

પણ્ડો દુષ્ટકુલોદયશ્ચ પિતૃનો ધૃતોડતિવદ્સપ્તઃ ।
૮ ૪ ૪

નિર્ધિતઃ કૃષ્ણોડતિચંચલમતિઃ નિરવઃ શ્વાશી શ્રુણી
૪ ૧૨ ૧૭ ૭૬ ૪

મિષ્ટઃ સ્નેહવિવર્જિતઃ કુમતિમિઃ કાર્યો યરો નેદુશઃ
૧૧ ૮

શુભ ધરના લક્ષણ—

વિદ્યા, સૌચ્યુક્ત, ધનતા આશયયુક્ત, શુદ્ધનિધિ, (અનેક ગુણોના સંગ્રહરૂપ) પ્રસિદ્ધિ પ્રાપ્ત, યુવાવસ્થા યુક્ત, સુંદર, સચ્ચિત્રયુક્ત, સાત કુલમાં કલ્પન વધેલ, મધુર અને મિથ વાણીથી બોલનાર, કાવ્ય-કથાના સારને લેવા, બોલો, રસિક, વિશાળ કુટુંબ ઠહિલાવાળો, સ્વચરમતિવાળો, પાપથી પેદા થનાર દુઃખી રહિત અને જળવાન આદિ શુભ ગુણોથી યુક્ત હોય એવા જગાદને વિદ્વાન-કવિવર લોકો ઉત્તમ સત્વયુક્ત મને છે.

અશુભા-પુરુષના લક્ષણો—

પણ એ વધ, દુર્ભસાળી, દયારહિત, ચેતી, મદદપાપવાન, પંદ, દુઃખ કુલમાં પેદા થયેલ, (પેશુને, માંથી કોર, પૂર્વ, અતિ લાલચ, નિર્વિત્ત-ધનહીન, કૃષ્ણ-લોભી, અતિ વ્યથા મતિવાળો, નિત્ય પ્રવાસી અર્થાત મુસાફરીમાંથી ફરી ફરી કરનાર, કરબદાર, ચિત્તુલ્લસિતવાળો, અને વળી સ્નેહ વગરનો હોય, તેમાં શુભ લક્ષણવાળો હોય તેના પુરુષને મરે, વરીકે, સુખમતિવાળા સૌપુરુષોએ, કદી પણ પસંદ નહીં કરેલો હોય.

નિંદ્ય ગણવા યોગ્ય શારીરિક સમ્પત્તિવાળાં સ્ત્રીપુરુષો.

હવે ચાલુ શારીરમધિકૃત્વાદ્યો પુરુષા નિન્દિતા મવન્તિ-તથા,
અતિદીર્ઘશ્રાતિઘ્ન્યશ્રાતિલોમા ચાલોમાશ્રાતિકુળશ્રાતિયોર શ્રાતિસ્થૂલધર્માત્મકાશ્રાતિ ॥
તત્રાતિસ્થૂલકુશલોર્ધ્વ પચાપરે નિન્દિતવિશેષા મવન્તિ ॥

અતિસ્થૂલસ્ય તાવવાયુયો જ્ઞાસઃ કરોપરોઃ કુચ્છઘ્ન્યપાયતા દૌર્બલ્યં
દૌર્ગન્ધ્યં સ્વેદાવાયઃ છુદતિમાત્રં પિપાસાતિયોગ્યેતિ મવન્ત્યદ્યો દોષાઃ
તદતિ સ્થૂલયમતિસંપૂર્ણાદ્ શુદ્ધમધુરશીતસ્તિથોપયોગાદ્ય્યાયામાદ્
અગ્ન્યાદ્ દિપાસ્વેન્નાદ્ હર્ષનિત્યત્વાદધિન્તનાદ્યોઞ્ચસ્વભાવાયોપજાન્યતે ।
તસ્યાતિમાત્રં મેદસ્વિનો મેદપયોપચીયતે નેતરે ધાતવસ્તસ્માદ્ અભ્યાયુપો જ્ઞાસઃ
ઘૌઘિલપાત્સૌકુમાર્યાદ્ગુરુત્વાયમેદસોજરોપરોઃ
શુદ્ધમધુરશીતમેદસામૃત્તમાર્ગત્વાત્કુચ્છઘ્ન્યવાયતા ।
દૌર્બલ્યમસમત્વાદ્ધાતૂનાં દૌર્ગન્ધ્યં મેદોદોપાન્મેદસઃ સ્વભાવત્વાત્સ્વેદહત્યાદ્મેદસઃ
શ્લેષ્મસંસર્ગાદ્ઘિષ્પન્દિત્વાય ચહુત્વાદ્ધ્યાયામાસહત્વાત્સ્વેદાવાયઃ
તીક્ષ્ણામિત્વાત્મભૂતફોષ્ણાપુરુષાઃ છુદતિમાત્રં પિપાસાતિ યોગ્યેતિ ॥

ચરક.

આવાર્થ—

૧ હવે શરીર સુંબી વિચાર કરતાં—આઠ પ્રકારનાં સૌ પુરુષોને નીચે પ્રમાણે નિંદ્ય ગણવામાં આવે છે.
૨ એમાં—અતિદીર્ઘ, અતિઘ્ન્ય, અતિલોમયુક્ત, અતિલોમરહિત, અતિપૂર્ણ, અતિગોચરપૂર્ણ, અતિસ્થૂલ, અતિપૂર્ણપુરુષ;

૩ એમાંથી—અતિસ્થૂલ અને અતિપૂર્ણ મધુરમાં બીજા પણ પ્રકાર નિન્દિત લક્ષણો છે.

૪ અતિ સ્થૂલ પુરુષના આશુચ્છનો રાગ; નસાવસ્થાનો ઉપરોધ, લાભ કરનારી અદ્યક્ષિ, દુર્ભંગી, દુર્મંત્ર, સ્વેદની પીડા, અતિ શુભ્રતા, અતિ પિપાસા વગાદિ આઠ દોષો છે.

સ્થૂણતાને લાખનાર કારણો અને તેનું પરિણામ.

૫ આવી રચના, અતિ પેટ ભરીને ખાવાથી, દંતિયુર મધુર, શીત, સ્નિગ્ધ આદિ શુભોવાળા પદાર્થો સેવન કરવાથી, બાયામ ન કરવાથી, તેમજ અસંજોગ, દિવસનું સયન, દર્બેમાં આનંદિત ને ધિન્ના રહેવાથી અને સ્વાભાવિક પ્રાકૃતિક સારીર વખોરણના સ્વભાવને લઇને પણ વૃદ્ધિ થાય છે.

૬ આવા અતિમાન મેહસ્તિ પુરુષોનાં સારીરમાં મેહજ દર્બેમાં વધતો જાય છે. પણ તેની મારફત જીભ ધાતુઓ વૃદ્ધિ પામતા નથી, તેથી આયુષ્યની દાની થાય છે. અને શિથિલતા, શુક્રમારણ, અને યુરતા આદિ એકના શુભોને લીધે વૃદ્ધાવસ્થા જલદી આવે છે.

૭ દાની અવસ્થાને લીધે અને મેહથી માર્ગો રોકાઈ જવાને લીધે સંજોગ રાક્ષિ પણ દુર્બલ થાય છે. ધાતુઓની વિષમતાને લીધે દુર્બલતા. અને મેહના દોષથી તેમજ મેહના સ્વભાવ તેમજ તેથી થતા પ્રસ્વેદ વિગેરેથી દુર્બળી પણ પેદા થાય છે.

૮ વળી મેહસ્થના સંસર્જની તેમજ વિષ્વઘ્નિયમને લીધે જમને સદન કરવાની રાક્ષિ ઓછી થાય છે. અને પ્રસ્વેદ ખીસાવાય જાય છે.

૯ વળી અગ્નિની નીચ્છૂતાથી તેમજ પ્રાણ વાયુની અધિદાને લીધે કુષ્ઠા પિપાસાના પણ અતિ વેગો જણાય છે. આમના કારણે આવા મેહથી સારીરવાળા સીધુરો પણ પર્શ કરવા શક્ય નહીં ગણાય.

અશુભ કન્યાના લક્ષણો.

મુદ્રા પિન્નલકેશ્લોચનયતી સર્વાંતિદીર્ઘા કુશા
 ૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬
 લઙ્ગલૌષ્ઠી પૃથુકન્ધરાતિવદ્ધુકુ ક્યામાધરા દન્તુરા
 ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨
 શાચાલા વિષમસ્તનો દુતગતિઃ સૂર્પશ્રવાઃ કોપિની
 ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮
 રુક્ષા પલ્લવનિદ્વિકાતિકટિના સરભયુક્તા લોમશા
 ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪
 નિદ્રા શોકયતી સદાયચલનૈર્વસ્થાઃ પ્રકમ્પાડયતેઃ
 ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦
 હાસ્યે પાતિતરક્તિતો પ્રભવતો મહ્નો મૃદો સંચલા
 ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬
 અંગુષ્ઠાદધિકા મલેષુપગા પાદે તથાડનામિકા
 ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨
 ચાન્ત્યા નો ધરણી સ્પૃશેદ્ધ ભવેન્મધ્યોરુહીડનામિકા
 ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮
 અક્ષાતગિરિષ્ણમૂરુહનદીનક્ષત્રસંજ્ઞા ચ યા
 ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪
 પ્રીદા રોગસમાકુલા ચ સર્વલઙ્ગયુક્તરી નિસ્પ્રવા
 ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦
 મળ્દો કૂપયુગાન્વિતો વિદધતો હીનાધિકાક્ષી તથા
 ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬
 દુઃશીલા ચ વિવાદકર્મણિ સદા ત્યાગ્યાડયલા પચ્ઞિતૈઃ ॥
 ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨

તે કાયા, (બાહ્યના નામનો માનસિક સક્રિયતાને દર્શાવનાર છે.)

૨. કુરા-કુર અર્થાત કોપી સ્વભાવવાળી, (નં. ૬ +)

૩. ૩. પિંચકેશ, લોચનવર્તી-ચિંચકેશ અર્થાત વાળવાળી અને માંસરો નેચવાળી, (નં. ૬ +)

૪. ૫. ખર્ષા અર્થાત દીર્ઘા-અર્થાત ઉંચી અને નંદી હીડીળા જેવી,

૬. દુરા-અર્થાત અતિ પાતળી હોય, (motive temperament) વાળી.

૭. દુર્ગાધી-દાંડા હોવાવાળી. (નં. ૮ +)

૮. પ્રયુક્ત-વિશાળ સ્વભાવવાળી, (Animal passions ની અધિકતાવાળી).

૯. અતિ બહુશુદ્ધ-અતિશય ખાવાવાળી. (નં. ૨ +)

૧૦. રામાધાર-કાળી બંડા કોષવાળી. (ધન્ય વૃત્તિઓની પ્રબળતા યુક્ત)

૧૧. દંતુના-મોઠા દાનોવાળી. (૧ = + ૨ + ૭)

૧૨. વાચાલા-બહુ બોલવાળી. (નં. ૩૬ +)

૧૩. વિષમ રંગી-અતિ ચઢાસ વિષમ રતનવાળી. (પ્રાચુર્યહિનની અતિશય પ્રબળતાવાળી)

૧૪. દુર્ગતિ-અતિ ઉતાવળી ચાલે ચાલનાર (નં. ૬ +)

૧૫. સૂર્યમયા-અતિ લાળા કાનવાળી, (બીજી, બહુ સાંભળનાર, સંકાશીલ)

૧૬. શેષિની-અતિ કોપી. (નં. ૬ +)

૧૭. રક્ષા-રવળાને લુખી. રવેહીન. (નં. ૮ થી ૧૨ તેમજ નં. ૪૩ + નં. ૨૨, ની ખામીવાળી)

૧૮. પદ્મવર્ણી-

૧૯. અતિ કઠિના-અત્યંત કઠોર,

૨૦. સરંમશુદ્ધ-શરીર તથા મૂળ પર વાળવાળી (અવશ્યક).

૨૧. લોચના-શરીર પર વાળવાળી. (Manly again યુક્ત)

૨૨, ૨૩. નિદ્રા દોષવર્તી-નિદ્રા તેમજ દોષવાળી (નં. ૪૪ + તેમજ નં. ૨૦-)

૨૪. સદાશય ચલનેર્થકતા: પ્રાચેષ અવતે-જેના ચાલવાથી હચેસાં ધરતી મુલવી રહે: અર્થાત ઉતાવળે ચાલનાર.

૨૫, ૨૬. હાસ્યેષાધિ તરફિમતો પ્રભવતો મલ્લો-હસતી વળતે મળું બહુજ ખાખસા કરે તેવી.

૨૭. અંત્રાશાદિધા બનેતુપમા પારે લયાનામિલા-અંત્રા કરતાં તેની પાસેની પત્ર તેમજ હાથની આંગળી જેવી અતિ લાંબી હોય.

૨૮. પથની આંગળી ચાલતી વળતે જમીનને સ્પર્શ ન કરતાં ઉંચી રહે.

૨૯-૩૧. અને અધમ આંગળી અનામિલા કરતાં ઢુંગી હોય.

૩૨. વળી જેવું નામ આજાતમિરીપણ, ગુણ, નદી વસંત આદિ સંજ્ઞાવાળું હોય.

૩૩. મોઠા, ૩૪ તેમજો ઘેરાયેલી, ૩૫ નંદી સ્વભાવવાળી, ૩૬ કમ્પારહિત. (નં. ૧૮૨૪૩ ની ખામી)

૩૭. જેના બાને માલમાં ખાસ દોષ અર્થાત બેકેસા હોય, (નં. ૨ ૩. ખામી અને બધાસા).

૩૮-૩૯. હીનગિ અથવા અધિકાધિ હોય. (નં. ૨૪. ૨૫ ખામી). અને વળી

૪૦. ડુંગીલા અર્થાત દુષ્કરવાળી હોય. જેના ઉપર જણાવેલા લક્ષણોવાળી કન્યાઓ વિવાદ કરી માટે સમગ્ર મનુષ્યોએ સર્વથા સ્વભાવ મજબૂતી બેઠકો.

શુદ્ધ શુદ્ધ શુદ્ધકર્મસ્વભાવના શરીરપુરુષોને ઝોળાખવા માટે આર્થ ઝંઘોની અંદર જે જે લક્ષણો અને વર્ણનો આપવામાં આવેલાં ॥ તથા તેથી શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વભાવની વ્યક્તિ વિશેષ માટે જે જે પ્રકારના લાપસૂચક નામો આપ્યાં છે તેમના આર્થ ઝંઘોમાં યોજવામાં આવેલી છે, એ આમતત્ત્વ કેટલીક અભ્યુત્થાન અને પ્રાસંગિક નોંધ—

આ પ્રાસંગિક નોંધ, આ પસંદગીના પ્રકારને જાણ અનુકૂળ આવે તેવી હોવાથી થયેલ આદિ અભ્યુત્થાનથી જે માર્ગ સૂચન થયે અને આપવામાં આવેલ છે. આ અભ્યુત્થાન યોગ્ય પ્રકારથી અંદર ને પ્રમાણે શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વભાવની ઝોળાખવા વિવિધ અર્થસૂચનાઓની યોજના દર્શાવનાર પ્રમાણે આપવામાં આવેલાં છે, તેમ પ્રમાણે માનસદાત્ત તેમજ સાહ્યદ્રિશ્યાત્ત સાથે સંબંધ રાખતું દેહકંદ અતિ અત્યંત વર્ણન તેમજ પુરુષ વર્ણના શુદ્ધ શુદ્ધ સ્વભાવને અનુસરતા નામો વિશેરે સંબંધમાં અતિ ઉપયોગી વર્ણન આપવાને આ ચાર નામના પ્રાચીન અભ્યુત્થાન મળી આવે છે, જે આ રૂપે મળ્યાં ઉપયોગી થાય, અર્થસૂચિત આ પ્રકારને અંતે આપવામાં આવેલ છે. સત્ત્વ રસ અને તમેષાણુ આદિ પ્રકૃતિ ભેદ વિશેરેના વિચાર કરતાં, અને-આર્થ, આદ્ય ઔન્દ્ર, ધમ, વાણુ, દેવેશ, આન્દર્વ આશુર, પિયાય, રાક્ષસ, ગ્રીવ આદિ અનેક પ્રકારની પ્રકૃતિભેદ આદિનો વિચાર કરી અનેક પ્રકારના પુરુષોનાં ગુણો કર્મ સ્વભાવને અનુસરી તેઓનાં જે જે વિવિધ નામોની જે સાર્થક યોજના અને કરવામાં આવેલી છે, તેમાંથી વર્તમાન માનસદાત્ત, અને સાહ્યદ્રિશ્યાત્તના અભ્યુત્થાનમાં પણ દેહકંદ ઉમેરવા જેવું સાદિત્ત્વ મળી આવે તેમ છે. આથી પ્રાચીન અભ્યુત્થાનની અંદરના એવા વિષયોનો સંબંધ કરી, આ રૂપે આપવાથી તેની ઉપયોગિતામાં અધિક વધારો થશે એમ અમારું માનવું છે. ઉપરોક્ત વર્ણનમાં આપવામાં આવેલ દરેક લક્ષણ દર્શક રાખે કે વિશેરણને મરતક વિદ્યા પ્રમાણે પણ વધારામાં આવેલ દોષપણ સૂચિત, શ્રુતિ કે લાગણી અથવા Temperaments ના ૧૧ મંદ કે સામાન્ય સ્વરૂપમાં સમાવી ૬૪ રાસાય એમ છે, એ વિદ્વાન વાચક વર્ગને સહજ સ્પષ્ટ થવા વિના તેો નજરે રહી શકે. જ્યાં શુભશાસ્ત્રી લાગાન્દર અને શ્રુતિ પ્રમાણેનાં સંબંધોની નીચે ભર્તા. ૧૫, ૧૬, ૨૫, આદિ નંબરે આપવામાં આવેલા છે, તે તે નંબરે તે તે નંબરવાળી માનસિક સંક્રિયા સ્વરૂપના ૧૧ મંદ કે સાધારણ સ્વરૂપને દર્શાવનાર અંગ છે, એમ સમજવું.

ब्राह्म—शुचि सत्याभिसन्धं, जितात्मानं, संविभागिन, ज्ञानविज्ञानवचनप्रतिवचनसम्पन्न,
स्मृतिमन्त्रं, कामक्रोधलोभमानमोहेर्षाद्वेषांमर्षापितं समं सर्वभूतेषु "ब्राह्म्यं"
विधात् ॥

आप्य—इत्याध्ययनव्रतहोमब्रह्मधर्ममतिथिव्रतमुपशान्तमदमानरागद्वेषमोदलोभरोष, प्रति-
वचन-विज्ञानोपधारणशक्तिसम्पन्नमाध्यंविधात् ॥

पेन्द्र—पेक्ष्ययन्तमादेयधाषयं यज्यान् शूरमोज्जस्विन तेजसोपेतमक्लिष्टकर्मणि दीर्घदांश्च
धर्माधिकामाभिरतमैन्द्रं विधात् ॥

याम्य—लेखास्यवृत्तं, प्राप्तकारिणमसहाय्यमुत्थानवन्तं, स्मृतिमन्त्रमैश्वर्यालम्बिनं व्यपगत-
रागद्वेषमोहं याम्यं विधात् ॥

यार्षण—शूरं शुचिमशुचिद्वेषिण्यकृत्वा नमम्भोविहाररतिमक्लिष्टकर्मणि स्थानकोपप्रसादं
वार्षणं विधात् ॥

कौक्षेर—स्थानमानोपभोग, परियारसंपन्न, सुखविहार धर्मार्थकामनित्यं, शुचिं, व्यक्तकोप-
प्रसादं कौक्षेरं विधात् ॥

गान्धर्व—प्रियवृत्त्यगीतवादिप्रोद्धापकं श्लोकारुवापिकेतिहासपुराणेषु कुशलं गन्धमाद्यनु-
लेपनं, वसन्तीविहारकामनित्यमनस्यकं "गान्धर्वं" विधात् ॥

आसुर—शूरअण्डमस्यकमैश्वर्ययन्तमौदरिकं रौद्रमननुमोक्षकमात्मपूजकमासुरं विधात् ॥

राक्षसं—अमर्षिणमनुबन्धकोपश्चिद्रप्रहारिणं मूर्खमाहारातिमाश्रयिमाभिमिषितम स्वप्ना-
पार्षं बहुलमीष्टं राक्षसं विधात् ॥

पैशाचं—महाशनैषं क्षीरदस्क्रामं अशुचिं शुचिद्वेषिणमीरभीषयितारं विहृतादार-
विहागशीलं पैशाचं विधात् ॥

सार्प—मुहं शूरं मृदुच्छूभीदन्तीभ्रजमायातुबहुलंनप्रसुगोचरमाहारविहारपदं सार्पं विधात् ॥

भैरवं—आहारकामनतिदुःखशीलाचारोपचारनम्यकृतविभागिनमतिदुःखमकर्मशीलमैत-
विधात् ॥

शाकुन—शत्रुपक्ष काममज्जमाहारविहारपरं अतयस्थितममर्षिजमसभ्यं शाकुनं विधात् ॥
इत्येवं राजसस्य क्षत्रस्य पञ्चविधं भेदांश्च विधात् रोषांश्चत्वात् ॥

पाशय—निराकरिणुमधस्येयमनुशुप्तिहारं आहारविहारमैश्वर्यपरं, स्वप्नशीलं पाशयं
विधात् ॥

मात्स्य—मौढमपुत्रमाहारलृत्थमनयस्थितमनुपत्त्यममोघं शरणशीलन्यायकामं मात्स्यं
विधात् ॥

पानस्पत्य—अलसं येषमभिनिविष्टमाहारं तत्रेवदुःखगदीनं पानस्पत्यं विधात् ॥
इत्येवं यत्तु तामनस्य सत्यस्य त्रिविधं भेदांश्च विधात् मोहांश्चत्वात् । इत्यपरि-
तद्वेद्यभेदांश्च यत्तु प्रयाना तानां भेदांश्चत्वात्

મતવાદિ ગુણો પ્રમાણે સ્વભાવ પરીક્ષા.

ભાષાએ—

પ્રાણ—પવિત્ર, સત્યચેત, યજ્ઞાત્મા, વિવેકશીલ, જ્ઞાનવિજ્ઞાન સંપન્ન, વશ્ય, પ્રતિવચનસંપન્ન, સ્મૃતિમાન,
 ૩૧ ૩૧ ૫ ૮૧ ૧૮-૧૨ ૪૯ ૩૧
 કામદોષ લોભ માન મોહ ઇર્ષ્યા, રાગ દ્વેષ આદિથી રહિત, તથા સર્વ ભૂતોત્તમા સમદર્શી ભાવવાળા
 ૮ ૧ ૧ ૧૧ ૧૫ ૧૨+૧૨

શ્રી આપના પુણ્યને પ્રાદર અર્થેત્ બાદશાહ સમજવા

આર્ષ—પૂન, વશ યાજ્ઞાદિ કરનાર, અભ્યન પ્રત દોષ જલદયર્થે પરાવલ્લ, અતિથિનો સહાર કરનાર, તેમજ
 ૧૮ ૧૮
 મન માન-રાગ દ્વેષ મોહ લોભ રોષ આદિ દોષો નેના સાન્ન છે એવા, પ્રતિવચન-વિજ્ઞાન સંપન્ન,
 ૪૭ ૪૨
 અને ધારણ્યશક્તિ સંપન્ન શ્રી પુણ્યને આર્ષ (હિમ્મત) સમજવા.

ઐન્દ્ર—ઐશ્વર્યવાન, નેના વાક્યોનો લોકો આકર્ષ કરે, અને નેના રાખોને માન આપે તેવો, વશ આદિ
 ૭+૧૫ ૧૧+૧૮
 ક્રિયા કરનાર, યશ, જોબરવી, તેમજવી, નિર્મલ કર્મોથી રહિત, કીર્તિદર્શી અને ધર્મોર્વકામપરાવલ્લ
 ૭ ૧૫+૧૧ ૪૮ ૧૮+૨૧ ૮+૧૭
 શક્તિવાળા દોષ તેવા શ્રીપુણ્યને “ ઐન્દ્ર ”- (પશુઓ સમજવા.)

ધમકાધ-ધામ્ય—જે કલંબા કર્તવ્યનો વિચાર કર્યો વિના કોઈ કાર્ય ન કરે, યથાસ્થમય-કાર્ય કરનાર, પ્રભાવશાળી,
 ૪૦ ૭૮ ૧૫+૧૧
 જ્ઞાનવશીલ, સ્મૃતિસંપન્ન ઐશ્વર્યવાન તથા રાગ દ્વેષ મોહ આદિથી રહિત દોષ તેને “ ધામ્ય ” યથાધ્ય
 ૮+૧૦ ૭૧ ૧૫+૧૧+૧૭
 સમજવા.

વારુણ—જે યશ, પવિત્ર, અપવિત્રતાનો દ્વેષ કરનાર, વશ્યાશક્તિ કરનાર, સુખ પૂર્વક યથાસ્થાનમા આદર
 ૭ ૨૧ ૪
 વિદ્યાર સંપન્ન, રતિ આદિ અધિષ્ટ કરીને સેવન કરનાર, સમજ પૂર્વક કોષ તેમજ કુપા આદિને
 ૮ ૮ ૧
 દર્શાવનાર દોષ, તેને “ વારુણ ” સમજવા.

કોબેર—સ્થાન અર્થાત પોતાનો દરજ્જો તેમજ માન આદિના યથાવલ્લ વપરોગ કરનાર, પરિવાર સમપન્ન સુખે
 ૧૬ ૧૫
 વિદ્યાર કરનાર, ધર્મ અર્થ અને કામનું દબેશા સંવર્ધન થીત સેવન કરનાર, પવિત્ર, કોષ તેમ
 ૫ ૨૧
 અનુચલ આદિવલ્લ જે સ્પષ્ટ થયે દર્શાવી શકે તેવા દોષ, તેને ‘ કોબેર ’ સમજવા.

આન્ધર્વ—ન્યાય, વીત વાદિત, સ્તુતિ આશાપ, આદિ જેને પ્રિયકોષ, શ્લોક આજ્ઞાવિદ્ય હદિદાસ પુરાણ આદિમા
 ૧૬ ૭ ૧૭ ૭
 ‘ જે કુશલ દોષ, નિષ્ફળ દોષ તેમજ મધ માથા લેપન, વશ અને સીતન આદિના સદ્વાસ વિદ્યા-
 ૮ ૭ ૭
 રમા પ્રેમ પૂર્વક આશ્રય દોષ તથા નિદા સંવિત દોષ, તેવા શ્રીપુણ્યને—“ આન્ધર્વ ” ગુણ ધર્મ
 ૮ ૪
 સ્વભાવવાળા સમજવા.

ઉપર બધાંબધ પ્રમાણે શુદ્ધ સત્તાના અસોના ન્યુનાધિઃ કેદથી યથા સર્વે બેદોને શુદ્ધ સત્વોદ્દેશવ
 સમજવા બધારે કર્તવાણી અસની તેમજ સત્વગુણી અધિકતાથી બાહ્ય ગુણ ધર્મવાળાને એમા
 મોધી શ્રેષ્ઠ સમજવા.

આસુર—જે યશ, વશ, સુતરીયોર, ઐશ્વર્યવાન લોભન વશ, કલસવજાવવાળા, વશર સમપન્ન સુખ બાજા
 પારનાર, નિર્દય, અહ કાવળી અધિકતાને લીધે પોતાના અદિન સર્વોદ્દેશ પૂર્ણજાત સમજનારા દોષ
 તેવા સ્વભાવવાળાઓને આસુર સમજવા.

રાક્ષસ—જેઓ અપમાનને સહન ન કરી શકે જે અતિ કોપી, ઝિદ્દ પ્રદારિણ (ક્રોધાન્વેષી) તદ્દ આન્ધે ધા
 કનાર કુર, અતિ ખાકપસ, માસ પિષ ૨ નિ નિદ્રાશુ ગુણ ગર્ભાગાર સ્વભાવવાળા દોષ, તેને રાક્ષસી
 શક્તિવાળા કે સારાશ મજા.

પિરશ્યા:—અત્યંત ખાનાર. સ્ત્રી વર્ગમાં અતિ સદ્વાસ કરવાની હોદ્દપતાવાળા તેમજ એકાતમાં ગમે તેવા સ્ત્રી સંગની હમેશા કામના કરવાવાળા, અર્થવિત્ત, અને ધીમની પવિત્રતાની પણ નિંદા કરવાવાળા નતે ધીરજ તેમજ અન્યને પણ પોતાની ધીરતાથી જલ થેદ કરનાર, તથા વિરૂદ્ધ આદાર વિહાર આદિમાં અતિ રૂચીવાળા હોય તેવાઓને પિરશ્યા વૃત્તિવાળા લખ્યા.

સાર્થ:—કોથી કુર, સર, હોર, રરથોઠ, અતિ તીવ્રજી-અર્થાત્ ઉતાવળ સ્વભાવના, અતિશયને સદન કરનાર કે જાનનાર, થેડું 'હથેલાથી પણ' સમગ્ર નવ તેવા, અને આદાર વિહારમાં સદા તત્પર હોય તેવા સ્વભાવના સ્ત્રી પુરુષોને સાર્થ અર્થાત્ સર્પના સ્વભાવવાળા લખ્યા.

મૈત્ર:—એ અત્યંત મોનન પ્રિય, જાદુજ દુઃખરૂઢ આચાર સ્વભાવ અને ઉપચારવાળા, ચાહીવા, વગર વિચારે કાર્ય કરનાર, અતિ હોદ્દપ, અહર્મ કરવાવાળા હોય તેને મૈત્રસત્વવાળા સમજવા.

શાકુન્તલ:—હથેલા કામાસક્ત, નિરંતર આદાર વિહારમાં રત થઈ રહેનાર, અસ્થિર ચિત્તવાળા, કોથી, તેમજ સંયમ કરવાના સ્વભાવ વગરના સ્ત્રીપુરુષોને-શાકુન્તલ અર્થાત્ પશ્ચિ સત્વવાળા સમજવા. આ પ્રમાણે રમેશુધી પેદા થનાર છ, પ્રકારના સ્ત્રીપુરુષોને રેવાંસ સત્વવાળા લખ્યા.

પાશાજ:—નિરાશિષ્ટ-અર્થાત્ સમજ વગરના, દુષ્ટ વેસવાળા, નિર્નિત આદાર વિહાર તેમજ મૈત્રનમાં તત્પર, નિદાહુ વૃત્તિવાળા પુરુષોને પાશવ અર્થાત્ વશ સત્વવાળા સમજવા.

માતૃસ્ય:—ધીરજ, મૂર્ખ, કોમળની લાલસાવાળા, અસ્થિર ચિત્તવાળા કમ કેમ આદિમાં હાગી રહેલ વૃત્તિવાળા અર્થજ વૃત્તિવાળા અને હથેલા પેઢપદાર્થોની ઉચ્છાવાળા, પિપાસુ વૃત્તિવાળા-સ્ત્રીપુરુષને માતૃસ્ય સ્વભાવના સમજવા.

માનરૂપત્ય:—આગસુ, કેવળ આનાપાનમાંજ રત રહેનાર, તથા સર્વ શુદ્ધિમાં અગિયો-કે કાવોયો હીન સત્વ વાળાને-માનરૂપત્ય સત્વવાળા સમજવા.

આ પ્રમાણે મોહાંસ સત્વથી પેદા થનાર સ્ત્રીપુરુષોને તામસ ગુણવાળા સમજવા-આવી રીતે વિવિધ પ્રકૃતિના અર્થજ્ય ભેદો હોવા છતાં માત્ર અર્ધિ તેમાંનાં જલ્પ અર્થજ્ય અર્થોત્ત વર્ણન કરેલું છે.

પસંદગી કરવાનો ખરો હક કોનો ?

ખરેખરી રીતે ભેદને તે પસંદગી કરવાનો જૂલ હક, એનો પરસ્પર એક બીજાની સાથે હબ સંબંધ દ્વારા સંબંધિત થઈ, હબી સુધીના સુખ દુઃખોના સાથી બની, સંપૂર્ણ છવન જાવરા ઉચ્છતા હોય, તેવા સ્ત્રી પુરુષોનોજ એ ખાસ હક છે. તેઓએજ નતે-પોત પોતાના જુલ કર્મ સ્વભાવને અનુકૂળ આવે તેવા પ્રકારના સ્ત્રી અથવા પતિને શોધવા અટિ સર્વ પ્રયત્નો કર્યા. ભેદજ...અને તેને અનતે નતે પોતાના સુખ દુઃખના સર્વદાતા સાથી, સખા કે મિત્રની પસંદ કરવી ભેદજે પણ આપણે ધણીજ સારી રીતે એ બાબત અનેક પ્રકારના અનુભવો દ્વારા સમજીએ છીએ કે હબ એવા મહાન ગંભીર અને મહત્વ પૂર્ણ વિષયોની જવાબદારી-વધાવડ સમગ્ર યોગ્ય રીતે વર્તવા માટે, ૧૬ થી ૨૦ વર્ષની ઉમરની પુત્રારી કે ૨૦ થી ૨૫ વર્ષની ઉમરનો પુત્રાવ ઉમાર અથવા પ્રાપ્ત થઈએ સર્વવા-સર્વ રીતે યોગ્ય અધિકારી જણી સમજવ. કારણ, આ અવસ્થામાં પણ તેઓનું અવદેશન, તેઓનું જ્ઞાન, તેઓનું ભવદવારિક કલકલ, અથવા અનુભવ પણ આ ઉમરે પહેલાં પછી પણ એટલો બધો ઘાન, ધીર, ગંભીર કે કહેવ પ્રકારનો તો નહીં જાય, દુનિવાના અનેક પ્રકારના અપદ્ય પ્રયો, આ હબ સંબંધ સાથે અનેક રીતે સંબંધ થયે છે, એ માત્ર અતિ પ્રમળ જાનથીઓનો કે અર્ધ છતાં પ્રવળ માર્ગિક વૃત્તિઓનો કે જાવવાઓનોજ વિષય નથી. પણ ઉચ્ચત્વ બધા જાણે સાથે યોગ્ય પ્રકારના શુદ્ધ વૈભવ અને-અનુભવ સાથે તે ખાસ સંબંધ થયે છે, તેથી જાવા મદતર પૂર્ણ વિષયમાં જી

અથવા પુરૂષે માત્ર પૌતાનાજ કંઠાપણુ ઉપર આધાર ન રાખતાં, આત્મપાસના વૃદ્ધો, વૃદ્ધીઓ, અને અનુસંધાનનાં ક્ષેત્ર ઉપર પણ ખુબ ધ્યાન આપવાની આત્મ અવસ્થા છે. આ બાબતમાં સર્ગા રહેલી મિત્રવર્ગ તેમજ કુટુંબની અંદરના માતૃપિતા આદિ વાંચીની સમૃદ્ધ સંસ્કૃતિ અને સંસ્કાર સાથે સંસ્કારણી પણ તેટલીજ પ્રબળ જરૂર છે.

સી અથવા પુરૂષ વર્ગની અધિકૃત-અવલોકનક્રિયાઓ, અને અસુરેણવાધેથી મુક્તિપ્રાપ્તિ દ્વારા કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓ, અનેકવાર મહા ભૂલ ભરેલી અને તેથી પરિણામે બને વર્ગને અનિષ્ટ પરિણામો દર્શાવનાર નીચે છે. આથી કુમારીકાઓ તેમજ કુમારીના દુરવ્યવહાર, ગુણસામુદ્રિકતાસના તેમજ મસ્તક વિદ્યાના સામાન્ય સિદ્ધાન્તોનો રચ, અને જરૂર પડતા અવ્યવસ્થા દ્વારા કેટલુંક ઉપયોગિ જ્ઞાન, બને વર્ગમાં ઉદારતાની ખાસ જરૂર છે કે જેથી જનને તેવા મહાન ઉપયોગિ, ગંભીર જાગૃતતાથી પૂર્ણ અને જનના ઉપર જાતી સંવૃત્તિની સર્વ પ્રકારની યોગ્યતા અથવા અયોગ્યતા આદિનો સર્વ અધાર અવલંબી રહેલ છે, તેના બેઠા મહાન પ્રયત્ન થવાવિધિ સ્પષ્ટિકરણ કરવાના મહા કાર્યમાં તેઓને બેઠાની સહાય મળી શકે. આવા વિષયોનું શિક્ષણ આપવા માટે કન્યાની ઉંમર ૧૬ વર્ષની અને પુરૂષની ઉંમર-બીસથી વીસ મુધીની મેઠ પણ રીતે વિશેષ અયોગ્ય ન ગણી શકાય. જો કે આવા વિષયનું શિક્ષણ આપવા માટે કન્યાઓ તેમજ કુમારીને, શારીરશ્યાતાસાસ અને શારિરિકશ્યાતાસ (Anatomy, Physiology) ના સામાન્ય વિષયોનું આવશ્યકજ્ઞાન તેઓની ૧૬ વર્ષ પહેલાની વયના અવ્યાસક્રમમાં અવરૂપ મળી જાય, એવી જાહેરજાણ ખાસ થવાની જરૂર છે. જ્યારે સામુદ્રિકશ્યાસ, ખાસ કરી ગુણસામુદ્રિક અને મસ્તકવિદ્યાના સામાન્ય સિદ્ધાન્તોને સમજાવવા માટે અનેક પ્રકારના વિષયોથી સુઠત તેમજ પ્રત્યક્ષરૂપે દર્શાવી શકાય તેવા પાઠ્ય પુસ્તકોની પણ યોજનાઓને બને વર્ગના અવ્યાસક્રમ સાથે સંક્રાંત કરી દેવાની ખાસ જરૂર છે. આથી કરી સી તેમજ પુરૂષ બને વર્ગને પસંદગીના વિષયોનું થપાઈ દર્શન કરાવવાથી, આવા વિષયનું જ્ઞાન અનેક રીતે ઉપયોગિ અને માર્ગદર્શક થશે.

જો કે જન સંબંધની સાથે સંબંધ ધરાવતા બીજા અનેક વિષયોના કુચલાણ, એકાંક આવા પ્રકારના શિક્ષણદ્વારા સદન ઉદ્ભાવ જન સરળ થશે, એમ આથી કરી પણ સમજાવવું નથી.

કુમ્ભસામુદ્રિકશ્યાસ કે મસ્તકવિદ્યા પ્રમાણેના બધા જન લક્ષણોથી સર્વ રીતે સમ્પન્ન હોય તેવી સર્વ કુમ્ભ કુલ સમ્પન્ન સી કે એવી સી માટે સર્વશુદ્ધ સમ્પન્ન પુરૂષનું સંયોગનું, એ જાતિ વિષદ કાર્ય છે. કુદરતમાં એવા પ્રકારના જાણિયા અનુક્રમ દૈવ સંધિએ જાળા કરે છે. સી અથવા પુરૂષના મેઠવણ પ્રકારની ખામીના ન હોય એવો સર્વાંગ સુદૃઢ પુરૂષ કે સર્વાંગ રમણીય સી, વિશેષી રચનામાં કવચિત્કાળેનામાં આવે છે અને જ્યાં એવી સુદૃઢ યોજનાવાળી ભવિષ્ય દર્શિતોયર થાય છે, ત્યાં તેને સર્વ રીતે યોગ્ય એવા સર્વશુદ્ધ સમ્પન્ન નહીં તે. પણ કોઈ ૬૦ ટકા પણ સરખાવી શકાય એવા ગુણવત્તા સમ્પત્ત્ય ધર્મશુદ્ધ ગુણો જાણેના એવામાં આવે છે. અને એમ નથી બની શકતું તેનાં પણ અનેક કુદરતી તેમજ મનુષ્યકૃત કારણો વચ્ચમાં વિભાજે હોય છે. જેથી જાણિયાં પણ એક એવું દર્શાવ મળવું દુર્લભ છે. આમ થવામાં અનેક આત્મરીય તેમજ બાહ્યકારણો હોય છે; તેના કે—

૧. ભવિષ્ય.
૨. કેશભેદ.
૩. વર્ણભેદ.
૪. રૂઢિભેદ.
૫. શિક્ષણભેદ.
૬. સંસ્કારભેદ.
૭. વિવિધ પ્રકારના માનવજાતિઓનાં રીતરિવાજોના ભેદ.
૮. તેમજ વિવિધ પ્રકારના વિચારભેદો, ઉપજાત.
૯. ખાનપાન વેશવર્તન નીતિરીતિ અને ધર્મશાસ્ત્રનાં અસંખ્ય ભેદો, અસંખ્ય રીતે કારણ-રૂપ બને છે.

નાની નાની સ્ત્રીઓ, જુદા જુદા પ્રાન્તો, જુદા જુદા ભણે, અસંખ્ય પ્રકારની સિન્ધ સિન્ધ રીતો, અનેક પ્રકારની બાધાઓ, વિવિધ પ્રકારની શિક્ષણ પદ્ધતિઓ, અને તેને જાગે, તથા કુટુંબ દેશ નાતિભવિ તથા પ્રાન્ત આદિના અનેક પ્રકારનાં સંસ્કારો, અને તેની અંદરના સામાજિક વિવિધ રીતરિવાજોનાં બદલો તથા વિવિધ પ્રકારના વિષાદોની વિસિન્ધતાઓ તેજસ્ આન પાન, દેશ, વર્તન આચારવિચાર અને નીતિરીતિ તથા ધર્મશાસ્ત્રનાઓના અસંખ્ય બેદોને લીધે, અસંખ્ય પ્રકારની આચરણો, સ્ત્રી અને પુરુષજાતના યથાગત સંબંધો અને સંયોગો યોજવાના વિષ્ણુવંશ થઈ પડે છે, અને ખાસ કરી પસંદગી માટેનું દેવજ નથા ઉપર જાણવેલા અસંખ્ય પ્રકારના દારણોને લઈ લઈને સંકુચિત, અનુકૂળ હાવાથી, એક યોગ કે વાક એકું થઈ ગયેલું હોય છે અથવા અન્ય પ્રકારની માન્યતાઓને લઈ અન્ય પ્રકારનું સંકુચિત થયેલું હોય, તથા અનેક પ્રકારના વિષ્ણુ ઉપરિવિષ્ટ થાય છે. પણ એવા અનેક પ્રકારના રૂઢિનાં, નાતભવના રિવાજોનાં કે એવા અન્ય પ્રકારના મનુષ્યોત્તર બંધનો તરફ વધારે ધ્યાન આપવું એ અમારું કામ નથી.

સુશીલા તથા-સદ્વિધાના પ્રતાપે મનુષ્ય સમાજની દૃષ્ટિનો સમાર્થ વિકાસ થતાં થયેર જાણવેલ કાષ્ઠપણ પ્રકારના સંકુચિત વાતાવરણોને કબા રહેવાનું સ્થાન થયું રહેવાના સંજોગે બહુન યોગ રહેશે.

જ્યારે હુશીયા, બદાદર, વીર, અને મુક્તિસિત સીપુરો, પોત પોતાના સ્વભાવ, શિક્ષણ, ચારિત્ર્ય શાખનાઓ અને અન્ય અનેક પ્રકારની જરૂરીયાતો પ્રમાણે, પોત પોતાની પસંદગીના ક્ષેત્રને પણ જ્યારે સમાર્થ પ્રમાણમાં વિસ્તૃત અને કદાર જતાથી રાજો-સારો જનસમાજ ની હમણી પ્રમાણમાં પોત સુખ સ્વાસ્થ્યો રાખેલ લઈ, સુખી મુદ્દસ્વાસ્થ્ય, મેનસુદ્ધ છબ્બ અને સુંદર તથા આરોગ્ય સત્તરી સુખ્યત્વ રસમીય હાથો મેળવી શકશે.

માત પિતા તથા વડીલોનું આ પ્રસંગે કર્તવ્ય.

જેથી રીતે યુવા કુમાર તેજસ્ યુવા-કુમારીની એ એક ખાસ ધાર્મિક અને નૈતિક ફાત છે કે તેણે આવી મહત્વપૂર્ણ બાબતમાં, પોતાના અંધ અનુભવ, પરિમીલજ્ઞાન, સંકુચિત અવદાન, અને અપકવ બળદાર કુટુંબના આદિ અપૂર્ણતાઓને લઈવર્માં રાખી, કાષ્ઠપણ ભવની લાગણી કે વાચનના પ્રગલ્ભ વેગ મેલ કે આવે-સને વશ ન થતા, પ્રમોદ મહત્વ પૂર્ણ પ્રસંગમાં, પોતાના વહીવટી શેષ સમજાયેલ, અનુભવ, અવદાન તથા તેઓનાં બળદારિક હદાપણનો લાભ લેવાના ફરક પ્રસંગોનો નિખાલસ હૃદયે લાભ લેવો. આ જેમ એક ધાર્મિક નૈતિક અને બળદારિક ફરક છે તેજ પ્રમાણે આત્મપિતા તેજસ્ અન્ય વહીવટ વર્ગે પણ પોતાના પુત્ર અથવા પુત્રી માટે-અથા અથવા કુમારની પસંદગી કરવાની સત્તરિ આપવામાં પોતાની એક મહાન પવિત્ર ફાત બાળવાની છે. આવી બાબતમાં સ્વમતાસિમાન, આપજુદી, હક કે અભાગ કે રેશાચાર અને જુદા રૂઢ રીતરીવાજોને વળગી ન રહેવા, બંનેએ-સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેને અનુકૂળ આવે તેવા સુખી સંબંધોની શેષના મારે સમ થા અનુકૂળ થઈ પડે તેનું સર્વ પ્રકારનું લાભવરણ પોતાની આસપાસ ફેલાવી, ફરક રીતે પુષાણ પૂર્ણ હિતેનું બની, તેઓનાં સ્વસ્થાચરના વિકટ માર્ગમાં જરૂરી રૂઢપૂર્ણ સહાય અને શુભસલાહ આપી, સમાવિધ માર્ગદર્શક બની, સવિધમાં થેલા જનાર પ્રભા આત્મપિતાનું વર્તમાનની સુખ પ્રભા જરૂર સરકા-નેનાઓ તરીકેની સમૂર્ણ જવાબદારીઓ સમાવિધ સમજ, પોતાનું જરૂર કર્તવ્ય બંધને એ ખાસ હમણા પોષ્ય છે.

પ્રેમને પંથે પસંદગી પવિત્ર માનવ પંથોઓના સહસ્થાનના અનેક પિંથ સુખોને સંપાદિત કરાવવાના મહાન પવિત્ર માર્ગના આરંભરૂપ, આ હમ સમ આ પસંદગીના વિષયમાં, આત્મપિતા ઉપરાંત અન્ય સંબંધી સ્નેહી, મિત્રવર્ગ અને સમજ અથવા સખી શાખથી વર્તનાર દિનેતી સ્ત્રી પુરુષના વર્ગે પણ કાંઈ બા બાબતમાં યોગ્ય હોય બાળવાનું છે તેમ નથી તેઓ તરફના પણ સહાય, સહાનુભવિ અને સમાર્થ માર્ગ દર્શનરૂપ બળદારિક હદાપણનો પણ શેષ કાલે સમા વિધિ ઉપવાચ કરેલા, એ પણ જેમ હદાપણ ભરેલું છે, તેમ પરિ જુએ બંને વર્ગના લોકને પણ સમાર્થ રીતે આપવામાં સાધન રૂપ બને છે. જ્યાં પણ લાગી, પ્રવૃત્તિ દાખા છે.

વાત્સ્યાયન કામસૂત્રની અંદર કન્યાની પસંદગી સંબંધમાં આપવામાં આવેલી અગત્યની સૂચનાઓ.

વરણ-સંવિધાનમ્. ॥

સવર્ણીયામનન્યપૂર્વાર્થાં શાસ્ત્રતોઽધિગતાયાં
ધર્મોઽયં: પુત્રાઃ સંયમ્બઃ પક્ષવૃદ્ધિરનુપસ્કૃતા રતિશ્ચ ॥

તસ્માત્કન્યામભિજ્ઞનોપેતાં, માતાપિતૃમર્તીં ત્રિવર્ષાત્પ્રભૃતિ ન્યૂનયયસં, શ્લાઘ્યાધારે, ધનવતિ, પક્ષવતિ કુલે સંબન્ધિવિયે સવન્ધિભિરાકુલે પ્રસૂતાં પ્રમૂનમાતૃપિતૃપક્ષાં રૂપશીલ લક્ષણસંપન્નામન્યૂતાધિકાચિત્પદ્મત્તનજ્ઞકર્ણકેશશ્લિસ્તનીમરોગિમકૃતિશરીરાં, તથાવિધવ્ય ધૃતવાન્શીલયેત્ ॥ ૧ ॥

પાં વૃદ્ધીશ્ચ કૃતિનમાત્માન્ન મન્યેત ન્ન સમાનૈર્નિન્ધેત તત્ત્વાં પ્રવૃત્તિરિતિ ઘોટક મૂળ. ॥૨॥

તત્ત્વા વરણે માતાપિતરૌ ન્નવન્ધિનશ્ચ પ્રયતેરન્ ॥

મિત્રાગ્નિ ય વૃદ્ધીતવાકયાન્યુમય સંયદ્ધાનિ ॥ ૩ ॥

યત્ત્વાં મનઃશુભો નિર્વન્ધસ્તત્ત્વામૃદ્ધિઃ । નૈત્તરામાત્રિયતે કૃત્યેકે ॥ ૪ ॥

કન્યા સંમયુક્તક્રમધિકરણમ્
(વાત્સ્યાયન કામસૂત્રે)

સર્વજ્ઞા, બીજા કોઈની સાથે મન વાણી કે કર્મથી એના સંબંધ થોભવેથી ન હોય તેવી, સાક્ષીય રીતે પ્રાપ્ત થઈ સાકે તેવી, સ્વીકારી શકાય તેવી કન્યા પસંદ કરવાથી ધર્મ, અર્થ પુરો, સંબંધી. તેમજ સ્વપક્ષ વૃદ્ધિ અને અનુક્રિમ રતિશુભ આદિ સંપ્રાપ્ત થાય છે. આટલા માટે, ઉત્તમ કુળવાળી (એના માતા પિતા બન્ને કુલીન હોય તેવી) માતા પિતાની દેવાળીવાળી ક્ષાણમા એણી ત્રણ વર્ષ નાની ઉમરની; ઉત્તમ શ્લાઘ્ય આચારવિચારવાળી, ધન માન્ય પૂરીત સાશ સંબંધી સંપુજ્ઞ, સંબંધીઓમા અનુભાગવાળી, અતિવિસ્તૃત કુટુંબ હોય તેવી, તેમજ રૂપ, શીલ સુસ્વભાવ, સુવક્ષણ આદિથી સુઠત, હાલ નબ, રહ્યું, રેલ, આજ કે સ્વત આદિ હોઈ પણ અવશ્યની અધિકતા કે ન્યૂનતા વગરની હોય તેવી, આસેખ પ્રકૃતિવાળી-૨૧૨૫ સરીરવાળી- તેમજ વિદ્યા આદિ સુસંસ્કારવાળી હોય એવી કન્યાનું શીલન કરવું જોઈએ ૧

એનો સ્વીકાર કરવાથી આત્માને કૃતાર્થ આનન્દપ્રાપ્તિ અને બંને સંબંધીઓમા નિશાને પાત્ર ન થવાય, એવી કન્યાની પસંદગી કરવી. એમ શ્લાઘકેશુભ હશે કે ૨

આવી કન્યાના વરણ વિધાનમા માતાપિતા તેમજ સંબંધી વર્ગ તેમજ મિત્રવર્ગે પક્ષ તેમના કહેવાને અનુસરી બંને પક્ષને અનુકુળ આવે તેવા પ્રયત્ન કરવા. ૩

એમા મન અને ગણુની ત્રીવિ ઉત્પન્ન થાય તેવી કન્યા દ્વારાજ ગતિશ પ્રાપ્ત થાય છે. ન્યાં એનો સંતોષ ન મળે-તેવી કન્યાનો સ્વીકાર નહિ કરવો જોઈએ

વાત્સ્યાયન-કામસૂત્ર.

પરિશીલનનો ઉદ્દેશ.

બહાલા વિરાલો મહારા પ્રાણમાં રે લોલ,
પ્રાણના પ્રકાશ છે પ્રકુલ્ય બે,
બહાલા વિરાલો મહારા પ્રાણમાં રે લોલ ૧

આશાનો જડેલ મહારા માંડવો રે લોલ,
સૂચી સૌભાગ્ય કેળી વેલને.....બહાલા. ૨

આવો પીયૂષ પાંજિ ઉરનાં રે લોલ,
નેત્ર માંહી આંસુ ફેર્યા તેજ બે.....બહાલા. ૩

પ્રેમહું ઘડાવું ફેડું પાંજરું રે લોલ,
શોભાના બન્ધાવું હું હિંડોલ બે.....બહાલા. ૪

પ્રભુની કદવણ—કલા યા આવબે રે લોલ,
હસબે કાઈ ઉઠા ઉઠા હાસ્ય બે.....બહાલા ૫

બહાનાલાલ દ. કેવિ

પરિશીલન.

COURT-SHIP.

પ્રકરણ છઠું.

યદેતદ્ હૃદયં તવ
તદસ્તુ હૃદયં મમ ।
યદિદં હૃદયં મમ
તદસ્તુ હૃદયં તવ ॥

શુભશુભ.

હૃદય આ જે અહો લહાડું
હૃદય તે અહાડું તો થાયે,
હૃદય જે આ અરે અહાડું
તથાપિધ તે બને લહાડું.

હૃદયં ત્વેષ જાનાતિ પ્રીતિયોગ પરસ્પરમ્
મયમૂતિ (જ. રા. ચરિત્રે.)

પરિશીલન શબ્દની વ્યાખ્યા અને રૂપરેખા.

મોહિની—“ મનને અવતાર એક નથી. મનસ્વત્ત્વની સ્થિતિ ત્રણ અને અવતાર અનેક છે. કામ, ભ્રમ અને પ્રીતિ એવી ત્રણ આ રજાની સ્થિતિ છે. એ રજાના પૃથ્વી તથે ગુપ્ત રહેલાં બીજ અને મૂળની રજા એ કામ; પૃથ્વી બહાર અનેક રસ નિભાઓથી—નરોથી તરવરતું થક તે ભ્રમ; અને પત્ર પુષ્પ, ફલસમૃદ્ધિ તે પ્રીતિ, સ્થિતિ આદિ નામથી યાચારે વર્ણવે છે. હવે મનના અવતાર પુષ્ટિ તો અનેક છે. પણ પ્રમાણ પણ આંશથી બહેરે ગણાય એટલા ચાર છે. જાણવકામ, ભરકામ, પરિચીલકામ, અને પુત્રાધિત કામ. ”

×		×	×	
×	×	×	×	×

“ પરિશીલક મનન સંવનન કાલથી વિવાદ સુધી બીજાં કામમાં રહે છે અને વિવાદ પછી તેની ભાગદશા અને સ્થિતિમુદ્ધિ કાલ પામે છે. આમરજાના સંયોગે તેમજ વિશેષ, એ કલક, આકુલ્યન સમયકાલ પામતો પામતો, કમ્પલીતા હૃદયમાનાં રોહમય અવસ્થાનું અદ્વૈત લક્ષ્ય કામે છે, અને નિષ્કામ વાસનાથી યાચારીક કામને બાહ્ય પૂરવડું કવચિત કાલન આપે છે તો કવચિત્ તેને અકુલમાં મુકે, લક્ષ્યરથને તેમ અલક્ષ્યરથને લક્ષ્ય કરે છે. વિવાદ પછીનો એ પુત્રાધિત કામ અને તત્ત્વવ્યભીતિ કીરણમરી ન્યાયથી અભ્યાસિક મુદ્ધ નય છે, આ કમ્પલી પરાધર્મનાં રજૂલ સરીરે એનાં ભેગાં સંસ્કરણીય ભેગાં લાગે છે. અને તેમાથી પરાધર્મનાં અભ્યાસ લક્ષ્ય પ્રત્યક્ષ કરી તેનો ભ્રમ અને તેની સ્થિતિ પામે છે. ”

“ પણ તમ સંસારીજનોના આચારમા વિવાદ પડેલાં પરિશીલન કે સંવનન તો ઘટું ન નથી. માત્ર પાઠ્યથી = રથય પુત્રાધિત = અને રજૂલમા હોય છે. ભ્રમ રજૂલ હોય છે અને પ્રીતિ ખુદ કાલ સંપ્રત્ય-પાતિમા હોય છે. ”

“ કુતુહ—એ પ્રીતિ, એ સંવનન, અને એ પરિશીલન અને અનિશ્ચય રજાઓ. ”

મોહિની—“ શીલ શબ્દ મૂળ પ્રતિપાત્ર છે. ગોળને માપન કરતું ને તેવું શીલન. શાળના હૃદયને માપન કરતું તે પત્ર તેવું શીલન, પરિલ—આરે પસથી વારંવાર લીલન કરતું તે પરિશીલના. એ યજ્ઞનો પ્રયોગ થકા રમણીય સ્વાતમા થાય છે. ”

“ યદ્વતુગમનાય ગદનમપિ છોલિતમ્ ”—એમાં જલના અંતર્ધામમાં માપન થતું અને તેની જલભ્રમણના રહસ્યને પણ માપન કરતું એ લક્ષ્ય થઈ છે. ”

સ્મેરાનનાં સર્વદિ છોલય સૌધમૌલિય—તેમાં સ્ત્રીએ હૃદયને અને તેના હૃદયરહસ્યને માપન કરવાનો અર્થ છે. ચલ સર્વિત વૃક્ષ સર્વિમિર વૃક્ષ છોલય નીલનિધાલમ્—એમાં નીલવસ્ત્રમાં લપ-ટાઈ જવાનો અર્થ છે. નીલવસ્ત્ર એવા અલક હૃદયનું રહસ્ય પામવા પણ તેમાં એમજ લપટાઈ પડે છે. વળી શબ્દચલુતોસિ મનસા પરિશોલિતોસિ એમાં એ શબ્દના સર્વ અર્થોની રજાઓ ભાવી નય છે. શીલન શબ્દ આમ ચાતવાયક અને સમાધિવાયક પણ છે એ હૃદયે નીલ હૃદયમા, વચના હૃદયમાં સરીર થાય તેમ, સમાધિત થતું તે તેડું થીલન કરતું. લક્ષ્યલક્ષણના સર્વ અંતર્ધામમાં આરે પાસથી વાતો કોમળ પવન ધોરે ધોરે સરી નય તેમ પુરુષ સ્ત્રીના અને સ્ત્રી પુરુષના હૃદયમાં સદે-તે પરિશીલન. ”

લલિતલક્ષ્મણપરિશીલન કોમલ મલય સમીરે—એમાં અનેક લક્ષણો વચ્ચે થઈ આરેલા પવનનું લક્ષ્ય એ પરિશીલન હતું અને પવને લક્ષ્ય એ પરિશીલન હતું, એમ સૂચના છે. ”

સંવન એટલે વચીકારણ-અને તે માત્ર અનુભવ લક્ષણ છે "

x

x

x

x

" ઓ કન્યા મેં તારું સંવન ક્યું છે તે અનિત્ય અનુભવ દો. " સંવન વિના વિવાદનો દોષજનક નથી એ વનિતા શા માટે કહેવાય કે તેનું વનન થયું છે-સંવન થયું છે, માટે તે વનિતા સંવન વિના સ્ત્રી વનિતા થઈ નથી પુરુષ સ્વભાવે ધણ છે અને સ્ત્રી સ્વભાવે ધરાય છે અને તેની કૃતકલિયાની કોમળ ન્દાની સરખી ૧ યાજ્ઞીઓ ૨ પ્રીતિપુરસ્કાર ૩ સાવધ ૪ અદાક નખ વડે, પુરવે ક્યારે કલાકવી તે આ વાક્યમાં ક્યું છે, અને તેજ સંવન પુરવે સીનું કરવાનું "

ગોવર્ધનરામ માધવરામ ત્રિપાઠી

" સરસ્વતી ચ દ્વ " ભાગ ૪

I. LOVE AS AN ART

" Love is an art, and that to gain real possession of a woman's soul and body, is a task that requires the whole of a man's best skill and insight "

Havelock Ellis (Art of Love)

II " To be really understood, to say what she likes, to utter her innermost thoughts in her own way to cast aside the traditional conventions that gulf her and repress her, to have some one near her with whom she can be quite frank and yet to know, that not a syllable of what she says will be misunderstood, misrepresented mis-interpreted or mistaken, but rather felt just as she feels it all how wonderfully sweet is this to every woman, and how few men are there who can give to her ?

" The art of love is based on the fundamental natural fact of courtship and courtship is the effort of the male to make himself acceptable to the female "

III " Courtship properly understood, is the process where by both the male and the female are brought into that state of sexual amercence which is a more or less necessary condition for sexual intercourse The play of courtship cannot therefore be definitely brought to an end by the ceremony of marriage It may more properly be regarded as the natural preliminary to every act of coitus "

Havelock Ellis.

IV. COURT SHIP OR THE ETHICS OF COURT-SHIP.

" Under our present social conditions mutual love is usually developed into its true and pure form by the ethics of courtship.

" Favourable mental impressions lead to the cultivation of social intercourse and proximity, by the aid of imagination, gradually develops an agreeable association yielding to natural inclination. Each is inspired with the others ability to supply what is deemed needful for contentment until finally it becomes apparent that their union is essential to their happiness. A conviction of this desirable condition is considered as proof of their being in love which is the holy aspiration of every normal human being."

V. COURTSHIP.

" Courtship may thus be regarded from the physiological point of view as a means of producing the requisite amount of pairing hunger, of stimulating the whole system and facilitating the general and special vascular changes of creating that state of profound and explosive irritability which has for its psychological concomitant or antecedent an imperious and irresistible craving and is thus the strong and steady bending of the bow, that the arrow may find its mark in a biological end of the highest importance in the survival of a healthy and vigorous race "

LLOYD & MORGAN.

ભાષાંતર:—

૧. પ્રેમની કથા—પ્રેમની પણ એક રૂપા છે. અને એ રૂપા દ્વારા એ શુભતિનાં યશસ્વિ-હૃદય અને મન અથવા આત્માના હૃદયપ્રિયતા. સ્વામી અથવા ખર્ચના પતિ કે દેવ નવનાની કિંયા માટે પુરવડી અર્થ ખર્ચના કલમ પ્રારંભની કિંયાક્રોધતા અને શ્રાવ આદિ સાધનોની જરૂર પડે છે.

(હેવલેક એલિસ)

૨. જીવના હૃદય-વદનને સ્વાસ્થ્ય અનુભવનું, તેની રચિતે સ્વાસ્થ્ય ભણતું, તેનાં હૃદયપદ્મ મુદ્દ આત્મીય વિચારોના મર્મને પણ તેની રચિતે દ્વારા સમજા લેવા, ઠીક અને લેવાચારના અપેક્ષા બંધને કે કમિયત કલાણેથી અને રૂઢ બદલાયોથી તેને યોગ્ય રીતે શ્રુત બનાવી પોતાના પ્રિયની ઉપસ્થિતિમાં તે વાત નિર્મુક્ત મનથી પોતાના હૃદયના આવે: સરવળાથી સ્પષ્ટ રીતે પ્રગટ કરી શકે. અને સાથે સાથે કોઈએ રૂઢ વિશ્વાસ પણ સાચી રીતે કે પોતે એ અંક પણ રહે છે, તેમાંના એક સંબંધના સંબંધમાં પણ મેર સમજુત-સુધાને કે હદથી સમજ નહીં થાય, પણ જેવી મદદ અને લાગણીથી તે પોતે એ સંબંધને ઉપધારે છે. તેમ અર્થમાં એ બધું સ્વાસ્થ્ય સમજનામાં આવે છે અને આવશે, આવા મધુર ભાવો પેદા થવા એ બધું ફરક એ જાનને કેટલું બધું જાણીએ જનક લાગે છે ! ! પણ એ વર્ગ પ્રત્યેનાં આવાં વર્તનની મદદના અથવા મંડાલ સમજનાર કે સમજા તે પ્રમાણે વર્તનાર મનુષ્યો કેટલા થાકે છે ! ! ?

૩. પરિશીલન નિયંત્રિત સ્વાભાવિક કિંયા સ્વચરણ પ્રેમ-કળાને ચલન આપનાર યોગ્યદેવે: ૩. નવારે પરિશીલન-એ બીજું કંઈ નહીં જમ્યું...સીના હૃદયને અનેક રીતે પ્રાપ્ત થઈ. સ્વચરણીય થવાનો એક વિશ્વ નિયમ છે: એ વિધિની સમગ્રિત હૃદય લગ્ન સંબંધ યોગ્યતાની સંવેદ્ય હાંકી પુરી થઈ યાદી નથી. પણ ડાર્વિન રીતે જ એ અને પુરવડાં જીવનના ફરક પ્રસંગના સંબંધોમાં-જો સંચાલ સમયમાં પણ એ એક સંચાલ આપેલા આવેલા પ્રાથમિક વિધિ છે.

(હેવલેક એલિસ)

(સામોલેક એલ રોષ)

૪ આપણી વર્તમાન સામાજિક પરિસ્થિતિને અનુસરી, યુવાન અને યુવતીઓના પરસ્પરના પ્રેમ ભાવો, તેનાં સત્ય અને વિશુદ્ધ સ્વરૂપે સામાજિક રીતે પરિશીલન દ્વારાજી સંઘાત્ત પડાર શુરે છે. અનુકૂળ મનોભાવો, બન્નેને પરસ્પરના સહવાસ અને સંઘર્ષમાં આવવા માટે પ્રેરે છે. અને આવા સહવાસ સાથે દક્ષિણ મનોભાવોની સહાયદ્વારા ધીરે ધીરે સહવાસજન્ય ગ્રેવી અથવા સમ્યક્ભાવના મુશ્કેલી થવા સાથે પરસ્પરની મનોવૃત્તિઓ અનુકૂળ થતા-પ્રત્યેક વ્યક્તિ... પોતાની ક્ષમિત વસ્તુ, ભાવ, અથવા વૃત્તિની સંતૃપ્તિના અનુકૂળ સાધનો-અનુકૂળ સ્થળેથી પ્રાપ્ત થતા, એક બીજા તરફ જાનતરીકે પ્રેરણાદ્વારા આકર્ષાય છે અને આખરે તેઓ બન્ને વ્યક્તિના આદ સંબંધો દ્વારા સંબંધ દ્વારા બન્નેના આવી અનેકવિધ મુખો માટે સંધાય જે ખાસ તરફ છે, એવી પરસ્પરની પ્રતિદી સ્વયં થાય છે: આવી સ્વયં પ્રતિદીનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ-એજ બન્નેના પરસ્પરના પ્રેમ ભાવોનું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે અને તેવા પ્રેમ ભાવની વિશુદ્ધ પ્રેરણા કરેક આનંદ હૃદયમાં થાય એ લોકન સ્વાભાવિક છે.

—હેચલેક એક્લીસ.

૫ પરિશીલન સંબંધમાં સારીર નિશાન સાચવી રાખી વિચાર કરીએ તો, સમ્પત્તિમાં ભાવો દ્વારા સંયુક્ત થવા માટેના સર્વ અનુકૂળ અને ધર્મ્ય પ્રસંગોને, સંબંધ થવા પહેલાં સ્થપિત કરવાની એક મહાન પરિવ્ર વિધિજી કહી શકાય અર્થાત્ બળવાન મુદ્દા અને આશીર્વાદ: યુક્ત-પ્રેમને પેલા કરવાના મહાન મન્ય કોરોની સંધાવત સંસિદ્ધિ કરવા રૂપ નિશાનને લાકવા માટે પ્રજનન ક્રિયા રૂપ-સાર સંધાન કરવા માટેની-એ વિધિ છે, અને સ્ત્રીપુરુષ રૂપ એજ ધર્મ્યના બન્ને છેડાઓને-પ્રેમ રાજ્ય પટે સંયુક્ત કરી-એકત્રિત રીતે સંયુક્ત બળદ્વારાજી પ્રેમ કોરીઓના સંધાવત્ આકર્ષણદ્વારા-એ જી, યથાશીલ્ય પ્રજોત્પાદન રૂપ નિશાન સાધવા માટે એ સર્વ યોજના છે,

—હેચલેક એન્ડ મોરમન

પરિશીલન—Court-Ship.

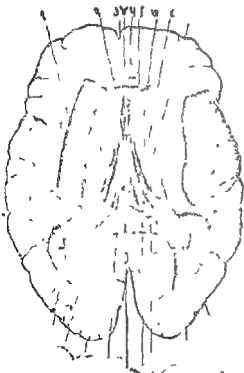
“ સ્ત્રીએ પ્રેમનાં અને પુરુષે સ્ત્રીના પ્રેમને સર્વતઃ (પરિતઃ) ફરક લીધે પ્રાપ્ત કરવાની પ્રવૃત્તિ—એમ પરિશીલન ”

પછી “ હૃદયને પ્રાપ્ત કરવું ” એટલે શું ? “ હૃદય, એ સખની શું સખનું ” ? “ હૃદય ” એ સખ શું ? અરેખર આપણું સ્વૃણ હૃદય એ છાતીની પાસેથી નીચેની જાણવામાં અને બન્ને ફેંકાંઓની વચ્ચે આવી રહેલું છે, અને એનું મધ્ય કાર્ય સરીરમાં રહતલી વિશુદ્ધ પ્રવાહોને નિર્વર-પ્રવર્તી શાખી સરીરને જીવંત નામનું અને રૂપ પુષ્ટ મનવાનું છે, તેમ સ્વૃણ હૃદયને માટે શું એ સખ યોગ્યેશ હશે ? એ હૃદય તો સરીરમાં માત્ર લોહીને સર્વત્ર ફેલાવવાનું સ્વૃણ સાધનરૂપ સ્વૃણ યન્ત્ર છે. પૌત્રોના સંકેત વિદ્યાસ દ્વારા પ્રાણવયવો રૂપ બન્ને વસ્તુના ફેંકાંઓની અનુક્રમતા અને આજ્ઞાઓને અનુસરીને બે-પેલાઈ કાર્ય કરી નાંખે છે. ફરક મનુષ્યની પુદ્ગલ એકનું અને બેકનું રચી તે ચાર બ્રહ્મ બ્રહ્મ જોવાનું નેમનું કાર્ય અને ગ્રંથિત આદિ રચનાઓવાળા હોવાથી તેમજ મુખ્ય ધમનીઓ તેમજ રક્તવાહિનીઓના મુખો ત્યાંથી રાજ પતા હોવાથી તેમજ, મુખ્ય સ્ત્રીઓ દ્વારા અણુક વધુ સરીરરૂપ રહત તેના જમણા કામના ખંડોમાં બેસત વધ બન્ને વસ્તુના ફેંકાંઓમાં મૂલ વિશુદ્ધ જનાવવા માટે આ હૃદય દ્વારા યોગ્યતામાં આવે છે, એ જીવના પછી તરફ સાચ છે. અને તેથી જ તેની અંતર ફેંકાંઓની સાર્વજનિક પ્રાણવયવોમાં કરવામાં આવેલ છે. એ બધું ખરું. પણ સ્ત્રી અને પુરુષોએ એક બીજાના હૃદયને પ્રાપ્ત કરવા માટેના એ અનેક વિધાનો અને વર્તનો શાસ્ત્રી અને અનેક મુદ્દે નવલકથાઓની અંદર અનેક રૂપે કરવામાં આવેલાં છે, તે બધા વર્તનોમાં આવા સ્વૃણ હૃદયને પ્રાપ્ત કરવા માટે હોય એવા સંભવ છે ખરો ? અનેક વખત—“ મારું હૃદય ” “ મારું ચિત્ત ” “ મારું અંતઃકરણ ” “ મારો હૃદયમય વિચાર અથવા ભાવ ” એવા અનેક શબ્દો આપણે વાપરીએ છીએ પણ તેવે પ્રકારે આપણે એ શબ્દો દ્વારા આપણા આ સ્વૃણ હૃદયને કંબોધિ એ શબ્દો યોગ્યતા હોઈએ તેવું તો કંઈ નહીં નથી. એ હૃદય એ સખને સંબંધ વિચાર લાગણી, ભાવના અંતરરૂપિણી આદિ શબ્દો સ્ત્રી યોગ્યેશ આપણે અનુભવિએ છીએ તો પછી એ શબ્દ આપણા સ્વૃણ હૃદયને કહેવાને યોગ્યેશ નહીં હોય. કહેવું. કાજી સ્વૃણ હૃદયની અંતર રચનામાં લાગણીઓ લાગણીઓ કે અંતરરૂપિણી એવું કંઈ નહીં નથી. પણ હા, ભય, લજ્જા, રાગ અપરાધ, અસહ્ય, આદિ અનિષ્ટ પ્રવૃત્તિઓ તેમજ-ક્રોધ, આર્ત, ક્રોધ, આશા, પ્રેમ, કષ્ટ, સંકેત, સંકેત, સંકેત-અર્થ આદિ અનેક ભાવો કે લાગણીઓની યુગ્મગ્રામ પ્રવૃત્તિ વખતે હૃદયની ચલન વલન અને સુખ આદિ ક્રિયાઓમાં અનેક પ્રકારના અનુક્રમ અથવા પ્રવૃત્તિ ફેરફારો એકાએક થાય છે તેનું કેમ ? આવા પ્રસંગોમાં એ ભાવો શું અરેખર હૃદયના ધન્યતાઓ દ્વારા તથા અનુભવતા ? હૃદયમાં એ બધા ભાવોની અસર પડી હોય એ શું પ્રવક્તા તથા શું ? હૃદયના રક્તના પ્રવાહને તેમજ તેના પદાર્થોને પણ અનેક પ્રકારના આધાર નિષાદ થતા, આવે પસંદ નથી નહીં ? એ બધું—પણ છે એ ખરું, છતાં શું તેથી આપણે એમ કહી શકીએ ખરા કે એ બધા ભાવો, આપણા આ સ્વૃણ હૃદયમાંથી ઉદ્ભવ પામે છે ? એ બધા ભાવો લાગણીઓ અને વિચારો, લેખો-પ્રથમ તો આપણા આત્મા વા મનમાંથી પેદા થાય છે અને આપણું મન અથવા આત્મા, મસ્તકના નીચે નીચે માનસિક અવસ્થા દ્વારા એ બધા ભાવો રૂપિણી લાગણીઓ કે નિર્વારણ પ્રવૃત્તિઓ તેમજ અનુભવો કરે છે. આપણું મસ્તક, આવા અનેક માનસિક અવસ્થાના સમુદાય આત્મક-ગ્રાહ્યવિષયો એક મદદન અવસ્થા-વિષયનુધિ છે અને તેના નિર્વારણ પ્રવૃત્તિ દ્વારા આપણે આપણા નીચે નીચે ભાવો લાગણીઓ તેમજ ભાવનાઓના અનુભવો મદદ કરીએ છીએ, એમ નવવના વિદ્યાને, અનુભવીએ તેમજ નવચાન મદદના અનેક સારોરણોઓ અને સારોરણવેળાઓ

ચિત્ર નં. ૧ મસ્તકની અદરની અંતર જવનિકાઓ અથવા હૃદય પ્રદેશ.

ચિત્ર નં. ૨ મસ્તકની અંતર જવનિકા.

ચિત્ર નં. ૧ મસ્તકનો હૃદય પ્રદેશ

- નં ૧. અને ૨ પ્રથમ અને દ્વિતીય જવનિકા 1st & 2nd Ventricle
- નં ૩ તૃતીય જવનિકા (3rd ")
- નં ૪ ચતુર્થ જવનિકા (4th ")
- નં ૫ પાંચમી જવનિકા (5th ")
- નં ૬ મનોવદ્ સ્ત્રોત (Foramen of mureo)
- નં ૭ Optic Recess યુ સ્થાન

મ x મ આવા ચિન્હો વાળાઓનો હૃદય પ્રદેશની ત્રણ જુદી જુદી વિશાળ આવેલા યુગોને દર્શાવે છે, અગ્રભાગમાં આવેલું=અગ્રજુગ, પાછળના ભાગમાં પશ્ચિમજુગ અને બંને ભાગમાં આવેલા પ્રાર્થજુગો છે અગ્રજુગમાં અન્ધોકેન અને શુલ્કિના રચાનો છે પાર્થજુગોની આમ પાસ=આદ્યરક્તક વૃદ્ધિઓના રચાનો પશ્ચિમ જુગમાં=રક્તસાગરિક લાગણી ઓના રચાનો અને ચતુર્થ જવનિકામાં મમમ અધોઘારીરમાં કાર્થ કરનાર તનુઓના રચાના છે.

- ચિત્ર નં ૨
- નં ૧ કોરપમ કેયેઅમનો ઉદરનો ભાગ અને પ્રથમ તથા દ્વિતીય જવનિકાઓ
 - નં ૨ પ્રથમ અને દ્વિતીય જવનિકા વચ્ચેનો અન્ધ-પટ=Septum lucidum
 - નં ૩ પાંચમી જવનિકા
 - નં ૫ મનોવદ્ સ્ત્રોત

સ્પષ્ટ માનવું છે જેવી રીતે પ્રાણેન્દ્રિય અને તેની અદરના પ્રાણુતન્તુઓ, દર્શનેન્દ્રિય અને તેની અદરના દર્શનતન્તુઓ અવશેન્દ્રિય અને તેની અદરના અવશુતન્તુઓ, રસનેન્દ્રિય-છદ્ધા અને તેની અદરના પૃથક પૃથક રસાનના રસતન્તુઓ અને સ્પર્શેન્દ્રિય અને તેની સાથે સંપર્શની અદરના જુદાં જુદાં પ્રદેશોમાં વિવિધ પ્રકારની ન્યૂનાધિક પ્રમાણની રાક્ષિ-ઓને દર્શાવનાર સ્પર્શતન્તુઓ વિભેદદ્વારા જુદા જુદા પ્રકારના અનેક આનંદોનું મહત્વ કરવામાં આવે છે, અને જેવી રીતે ઉપર જણાવેલ પ્રત્યેક જ્ઞાનેન્દ્રિયનું રચાણ—કાર્ય અને તેના ચિત્ર ચિત્ર પ્રકારના તન્તુસમુદાયના યોજના-આત્મક યન્ત્રોની મ્યના પણ વિવિધ પ્રયોજનોને ધ્યાનમાં લઈ ખાસ ખાસ વિશેષતા ધારી કરવામાં આવેલ છે, તેજ પ્રમાણે મરતકની અદરના વિવિધ રચાણના માનસઅવયવોની તન્તુમય યોજનાઓ પણ અનેક પ્રકારની છે. અને તેના કાર્યો પણ વિવિધ પ્રકારના ભેદમાં આવે છે મરતકવિદ્યાદ્વારા મરતકની અદરના જુદા જુદા રચાણના તન્તુસમુદાયો કેવા કેવા પ્રકારના કાર્યો કરવા માટે યોજાયેલા છે તે બાબતનો સંધર્ષ નિર્ણય કરવામાં આવેલો છે તે સંબંધી વિશેષ વિવેચન આ અન્યના પ્રકારનું પ્રથમ નેમજ દ્વિતીયની અદર આપવામાં આવેલ છે પણ ખામ કરી આપણા આ ધર્મ-શીલનના પ્રકારનું સાથે તેમના જે બાબ વિશેષ સંબંધ ધરાવે છે, તે પ્રદેશ તો મરતકની અદરના મધ્ય ભાગની અન્તરજ્ઞવનિકાઓ છે, કે જે જનનિકાઓ મરતકના વિવિધ પ્રકારના તન્તુસમુદાય-આત્મક માનસ-અવયવો (Phreno-Centres) સાથે એવા તો અતિ ધનિષ્ઠ સંબંધ ધરાવે છે કે તેથી તેને મરતકની અદરના સર્વ પ્રાણુ-તત્ત્વોનું હૃદય—(The very heart and central Office) અથવા મધ્યવર્તી કાર્યાલય કહેવામાં આવે છે. આથી આ પ્રદેશના રચાણ કાર્ય (Physiological Function) અને તેની રચનાને સંબંધિત સમજવાની ખાસ જરૂર છે.

આપણા રક્ત કદળ (Heart) તેમજ ફેફસાંઓને યથાગત્ય અને યુનિયનિત રાખનારા-તન્તુપ્રવાહો (Nerve-currents) ના કુદોષજ મરતકના પ્રદેશમાંથી પ્રાર્થન થઈ ઉપનિત અવયવોની આશ્રય પ્રસારણ છે એવું નહીં પણ મરતકની અંતર્યા વિવિધ માનસિક અવસ્થા પર કુદોષજ પ્રકારે અને પ્રકારે પડતી મનની અસરોને પ્રતિબંધે શરીરરચ અન્ય રજૂ અવયવોમાં યાત્રા તેની અવગત થાય છે દાખલ તરીકે પ્રેમજ્વલિ અને જનનેન્દ્રિયના અવયવો. માતૃપરનેહની જ્વલિ અને તેની સાથે સબધ મળનાર ચર્ચાસંગ અને રજ-ચમક સુદાહારિ અને તેની સાથે સબધ રાખનાર પચનેન્દ્રિયના અવયવો આ જાણ મરીમર રચન અવયવોમાં સબધો પ્રાનુ-નુઓના અવિનિત-પ્રવાહોદ્વાર સંયુત થઈ મરતકની નદની કોઈ અવધા અને પ્રાનુ-રુનિઓ કે ઘાનરુનિઓની તન્તુસમુદાય-અવધીઓ (Phrenocentrics) સાથે સબધ ધરાવે છે એવું નહિ પણ મરતકની અન્યરુનિઓની અદરનો સ્થ મરતકની એક પ્રાપ્ત અને દ્વિતીય જાનિતમાંથી માત્ર મરતકની નીચ અને ઘેલી જાનિતમાં પા. પ્રક્ટી ઉઠે કદાચ રજાનુતા ઉપરના પુષ્પ મુનીના પ્રકાશમાં પણ અદરનીયે પ્રક્ટી અદ્ય જ અર્થાત મરતકની આ અનરુનિઓના અને તેની આજનો પ્રાક્ટીય પ્રાનુસિતિ ન મારક નમ-ગરીર તેમજ મરતકના પ્રત્યેક પ્રત્યેકે અવયવ સાથે અતિ ધનિત સબધ ધરાવે છે આમ જાણી ગીત જાણે “હૃદય” “હૃદય” એ સ્પષ્ટદા. આપણુ રક્ત કદળ નહિ પણ મરતકની આદરની અનરુનિઓના પ્રદેશો-એને અવધા Ventricle of the Brain બેધમાં આવે છે, તેમ પ્રદેશનુ અર્થ “હૃદય” એ મનદહા મદ્યુ થતુ એવું.

જાણી સર્વ પ્રકારના માનસિકે જુનાનુવૈજનુ રચાન પણ આ કદળ છે એમ જ કહેવામાં આવે છે-તેનુ પણ વધાર્ય પ્રયોજન આપણને નિદિર રચન થાય છે સર્વ પ્રકારના આનંદોનુ મદ્યુ છે અનુભવ-આપણે પ્રાણનુઓના પ્રવાહો દ્વારા જાણી શકી. જીએ વિશ્વમાં એવા પ્રકારના મુજ આનંદો તેમજ પ્રકારની તેને અનુભવ કરનાર મુજ તન્તુ પ્રત્યીઓ કે પ્રાણપ્રત્યીઓ અનુભવા મરતકની અનરુનિઓમાં છે, વિશ્વમાં એવા પ્રકારના સંયુત અવધા મિત આનંદો, તેમજ પ્રકારના પ્રાણપ્રત્યીઓના સંયુત અવધા મિત-અનુભવ આપણે અનુભવ કરીએ છીએ એમ આ વિષયનો પ્રવાહ પુરાવા છે પ્રકારના “હૃદય” ને મનદહા આપણા મરતકની નદની પાને જુની જુની જાનિતિઓમાં પ્રદેશ-કે વધા આપણા શરીર નમજ મરતક અને આ આ રાચ જાણી ધનિત અને અનરુનિ સબધ રાખનારા સર્વ પ્રાણેન્દ્રિયોના પ્રવાહોમાં જાનનુઓ અને દિવાનુઓમાં સબધ સર્વ સુખવિશ્વરિતે ચોળી રહેલા છે, તે પ્રદેશ.

જાણી મરતકના કદળમાં અનરુનિઓના સર્વ પ્રાણોની અવધોને આ પ્રેમ પ્રાણે જાણો-અ ગીતે જાણ વિશ્વે સર્વન વદન કરાવતા માં પ્રાણમાં વિશ્વતમ-અનિધિય (Cerebral Signal Board) આપણસિલિ પણ એમ જાણમાં કદાચ છે કે અવધી દર્શની મર ઉર્ધ્વોમાં સર્વ થાય છે અને આ આનંદ મુખ અને સંતોષ પામી પુન શરીર નદ્ય છે જાણિ પામે છે વિરમે છે “કિરનાં પીધુ” ના રચાનાર વિશ્વ રચા છે આદવા મદિ “હૃદય” એ સ્પષ્ટદા ઉપર દર્શાવેલા આ અનિધિય મરતકની અનરુનિઓમાં પ્રદેશોનુ મદ્યુ કદલ એક એક સ્ત્રીએ પુરુષના હૃદયને અને પુરુષ સ્ત્રીના હૃદયને પ્રાપ્ત કરવાને અવધા હૃદયધિનિય કેવ ધવાને અનુપમ સાક્ષીય વિધિ એ આપણે “પરિશીલન” ને મનદહા. એમજાણીએ જાણ એ પરિશીલન સમય વિધિનો ઉપદેશ જી અને પ્રવધા સવ પ્રાણમાં સુધ-આ હૃદયને સંતોષાનેમ વિધિ છે એ હૃદય પ્રાણમાં સાથે શરીર તેમજ મરતકની અદરના અનેક પ્રકારના પ્રાણનુઓની વિવિધ રચને અને વિવિધ રીતે તેમજ અનેક રચનોમાં ને અદ્યતન અને અનુપમ પ્રકારની દર્શનીય ચોળાઓ કરવામાં આવેલી છે તે સર્વ પ્રાણેના સુખ રાને સુખ સંતોષ આનંદ, પુત્રિ હૃદિ કે જાણિ આજ આપણા મરતક સર્વ સુખ અને ધર્મ પ્રવાસો પ્રકારો અને પ્રકારોનુ એક સમુદાયને જાણ મા “પરિશીલન” ને અતિ મદ મદ થાય અને જાણ અનુભવ પ્રકાર થાય છે અને મરતકવિદ્યાની જાણમાં જાણ વિશ્વ રચા ગીત કરીએ તા અનુપમ અનરુનિઓના આનંદ સબધ મળનાર સવ માનસિક જાણે જાણીઓ તેમજ સંધિઓ અને રજાનીક સવ અનરુનિ એને તે તે અવધાન સવ પ્રકારની અનુકુળતા અને સુખે આપે તેવા સવ ધર્મ જાણિ વિવિધો નવા જોળાઓનુ મદ્યુ આ “પરિશીલન” ને સ્પષ્ટદા થાય છે.

હવે જ્ઞાતાલાસે—“જ્ઞાતા વિચિત્રે માન પ્રાણમા એ લોલ ” એ કાવ્ય અને મધુર લલકારદ્વારા જનતાઓ અને પુરુષોને “આવો પીયૂષ પાઉં ઊરના રે લોલ ” એ માન ૧૬ અને પરમ પવિત્ર કાર્યોને જનતાની સુદરીઓના મુખમળમાંથી નીકળના દર્શાવી પ્રેમી દ્વંદ્વવાના પરસ્પર ના આશ્રમ અને અને આદરને મોટી સ્ત્રી દ્વંદ્વમાંથી દર્શાવે ચતા દર્શાવ્યા છે તેથી સ્વયં અનુષ્ઠાન કાવ્યનાં મોનાં સંસ્કારોનો આ પદ્ધતિવળ દ્વિયાશ્રમ પ્રમાણેશ થાય ॥ આપણાં આપણાંમોની અદર લક્ષ્યવિધિ યસ્ય ને પ્રત્યેક સ્ત્રી તેમજ પુરુષદ્વારા ઉચ્ચ તામા અલ્પતા મદ્યમત્રેમાના—

યદેતદ્ હૃદય તય તદસ્તુ દૃઢય મમ ।

યદિદ્ હૃદય મમ તદસ્તુ હૃદય તય ॥

આ દિશ કાવ્યનાંમોના પદ્મ સ્વયં રમ્ય અને માત્ર પ્રસંગોને જનમ ન્યાયનાર સ્વયં પ્રક્રિયાઓની સૂચકતા પદ્મ આ પરિશીલન વિધિની અલ્પતા કાવ્યનાં આરેલ છે

કુકર્માં—

સ્ત્રી અને પુરુષ પરસ્પરના,

૧ શરીરોદ્ધાર શરીરચળાને

૨ ઉન્નિષ્ક્રમોદ્ધાર ઉન્નિષ્ક્રમચળાને

૩ મરતકાંત મરતકાંત

૪ મરતકાંત માનસિક શક્તિ મરતકાંત માનસિક શક્તિને

૫ માનસિક કાવ્યનાંમોદ્ધાર પરસ્પરની માનસિક કાવ્યચળાને

૬ માનસિક કાવ્યચળાઓદ્ધાર પરસ્પરની માનસિક કાવ્યચળાને

૭ સ્વયં પ્રાણતામ્ય મરતકાંત દ્વંદ્વવાના પરસ્પરના પ્રાણ પદ્મદય અને તેની અનેક પ્રકારની પ્રાણમય યોગોને

૮ તેમજ ઉપરોક્ત સ્વયં વિચારના આધારપદ્મ અનુદ્ધાર મનને અપના પ્રમાણમાંદ્વારા પરસ્પરના

આમાને (લક્ષ્યસૂચક થયા પછી) આ મરતકાંત પરસ્પર ના આ મરતકાંત અને (લગ્ન સૂચક થયા પછી) શરીર ચળદ્વારા પરસ્પરના શરીરચળાને તેમજ આ મરતકાંત પ્રાણ કાવ્યનાં સુતેવવાનાં મુખ આપવાનો અને તે દ્વારા અનેક પ્રકારના વિચારના આગળના અનુષ્ઠાન કસવવાનેક એ અનુષ્ઠાન માતૃચંચલ કિંચ અને શાસ્ત્રીય વિધિ તેનું નામ—પરિશીલન.

આ પરિશીલન—વિધિ મુખ્ય અને તે પ્રકારની છે ૧ લક્ષ્ય સૂચક થયા પહેલાંની પરિશીલન—વિધિ

૨ ૧૧૧ મળક થયા પછીની પરિશીલન વિધિ પ્રથમની પરિશીલન વિધિમાં મુખ્ય અનેક પ્રકાર અને કુમારીઓ ધોવાની સ્વયં વિનય મથાદા અને નૈનિક દ્વિધી પરસ્પરના રવમાન થયા કર્તે સ્વયં અને શીયલ આદિ સર્વ શુભ અરોને યથાનય સજ્જાથી સજ્જી રેનેક અને લક્ષ્યચળા પદ્મ મુદ્ધવાઓથી માર મેરેશા એક બીજાના પરિચયમાં આવતા રહે અને ધોવાઓના સુદૃઢ માનસિક-લક્ષ્ય કાવ્યથી તેમજ રુચિઓ વાને કાવ્યનાંમોના દેવળ માનસિક સુદૃઢ સદ્-અસોના પરસ્પરને અનેક રીતે અનુષ્ઠાન આદિ પરસ્પર એક બીજાને મોટા-માનસિક માન મમ વ સાગી સદાનુભૂતિ શુદ્ધ પ્રેમભાવ આદિ શુભ કાર્યોને લાગુ કરી એક બીજા તરફના રનેલકારોને અનેક રીતે—નવમત કરે એ ૧૧૧ પરસ્પરના પરિચયમાં અને સ્વયં સમા કુવનો તેમજ કુવનીઓ રેલરોવાના વર્ણનોની ઇચ્છાને અનુસરી તેઓની નૈનિક કમરેખ નીચે આવી શકે એવી વિધિના સમરેશ થા કરે છે

અર્થાત્ વસ્ત્રસૂચક થયા પછીની પરિશીલન વિધિમાં—પરિશીલન ક્રિયાના સ્વયં રમ્ય સુદૃઢ અને પ્રકટ અપવા નહ બેરોને સુખી રીતે પ્રકટ કરવાનો અવકાશ મળે છે ૫૧ જે સ્વયં વિશેષ રૂપકિંચ “પ્રજ્ઞાન

ક્રિયા અથવા અભ્યાસ" એ પ્રકરણની સાથે ખસ વિશેષ બરી ધર્મીક સંબંધ રાખતું હોવાથી તેનું વિષયવાર વિવેચન-એ પ્રકરણની અદર કમ્પામાં આવશે બન્યુંરે આ પ્રકરણની અદર માત્ર લક્ષ્યબદ્ધ ધર્માવિધિ ચોક્કસના મુખ્ય ઉદ્દેશથી મુનનીએ અથવા મુનનોદ્વારા પદ્મપરના અનેક પ્રવર્તના પદ્ધતિઓના આપવા માટે, અને એવા પદ્ધતિઓના પરસ્પરના ગુણ દોષ રેખાંશ આદરે, સ્ત્રીઓ કરતાં અથવા આદરે અને એવી એવી બીજી અગત્યની આપતો સળધિ જ્ઞાન યોજવા માટે, તેમજ તે દ્વારા અનુકૂળતા પ્રમાણે પારપરના દરેક વહરચને નક્કીવા માટે તે અનેક પ્રકારની રમુજ સુદૃઢ આદિ રીતરિવાજ અને માનસિક પ્રવૃત્તિઓ નીચે સંસ્કાર લેવાવાર અને ધર્મ આદિની ઉત્કૃષ્ટ આવડાઓને આપિત રીતે સ્વચ્છ આરે છે, તેથી સર્વ ધર્મ અને પવિત્ર વિધિઓના સમાવેશ થાય છે.

પરિશીલન ક્રિયાનો ઉદ્દેશ અને પ્રવૃત્તિ—

પરિશીલન ક્રિયાના મુખ્ય ઉદ્દેશોમાં -

૧. પરસ્પરનો પરિચય.

૨. સ્વભાવ લક્ષણ કે ચારિત્ર્ય આદિના સુસારગુણ અસીતું અનુભવજન્ય જ્ઞાન.

૩. પરસ્પરના જ્ઞાન કર્શન ચારિત્ર્ય આદિ માટે પ્રેમ, માન, ભક્તિ, મમતા, આદિ સ્નેહજન ભાવોની પ્રતીતિ મધુરિક, પુષ્ટિ અને એ સર્વને અન્તે સર્વ પ્રકારના આત્મભાવોને સત્પુષ્ટિ આપનાર,

૪. પવિત્ર લક્ષ્યસંબંધદ્વારા ગૃહસ્થાશ્રમના સર્વ ધાર્મિક મુખ્યગુણો માટે તત્પર થવાની ઉત્કેષ જાણના આદિ મહાન પવિત્ર ગણીર અને મહત્વપૂર્ણ પ્રયોજનોનો સમાવેશ થાય છે.

આટલા માટે આ પરિશીલનક્રિયા, એ પરમપવિત્ર લક્ષ્યસંબંધદ્વારા ગૃહસ્થાશ્રમરૂપી પરમપવિત્ર આશ્રમના પ્રવેશ કરવા ઇચ્છતા ઓપુરવેને પરસ્પરના પદ્ધતિઓના લાભ-તેજોના ગુણોને સ્વભાવજન્ય બનને જ્ઞાન આપી પરસ્પરના દરેકને ધર્માવિધિ સુધારા કરવા માટે અનેક પ્રકારની સહાય કરવાર એક અનુપમ અને વિશિષ્ટ છે કે તેને પ્રત્યેક દેશ કાળ અને સમાજના ઓપુરવેએ ધર્માવિધિ સહાર કરેલા નેહાએ.

એક અવિવાહિતરૂપના મુલાવરવા મુલ મુલકે, યોગ્ય-ધાર્મિક રીતે ગૃહસ્થાશ્રમની શરૂઆત કરવા માટે તેમજ પ્રત્યેકપાદન રૂપ કુદરતી મહાન બળ્ય અને ગણીર આજ્ઞાને કુદરત રૂપે બળવવા માટે પેતાની પસંદગીની યોગ્ય મુલાવરવાપુણ, રૂપ ગુણ શીલ સુધિક્ષા અને સહચાર આદિ અનેક મુલ મુલ્યુપક કન્યા સાથે અથવા તેવાજ ગુણ ધર્મ સ્વભાવવાળી કન્યાએ, તેવાજ પ્રકારના ઉત્કેષ ગુણોથી વિભૂષિત હોય તેવા પ્રકારના પેતાની અને પસંદ કરેલા વરને પેતાના સમારંભેટી સળધી અને મિત્ર વર્ગ વિગેરેની યોગ્ય સમ્મતિ અને અનુમોદન લીધા પછી નહેર રીતે, યોગ્ય વિધિપુર્વક ગૃહસ્થાશ્રમના બધા ધર્મો ધર્મજન્ય બનવવા માટે લક્ષ્ય સંબંધદ્વારા બેઠાનુ, એ-સવનન-પરિશીલન-અને લક્ષ્યબદ્ધ ક્રિયાઓના મુલ ઉદ્દેશ છે સળજન અથવા પરસ્પરના યોગ્ય મુલકર્મ સ્વભાવની પદ્ધતિ કર્યા પછી અને એક જાતની યોગ્યતા માટે પૂર્ણ ખાતરી થયા પછી પરસ્પરના દરેકેનુ એક બીજા તરફ સ્વાભાવિક આકર્ષણ થતા આવા પ્રકારના સ્નેહીઓના લક્ષ્ય સળધિ યથાવિધિ યોગ્ય અને બનને પક્ષના માતાપિતાઓ તેમજ અન્ય વડોના તેમજ કુટુંબિજ બેઠાનુ પક્ષ એવી મહત્વપૂર્ણ બાબતસ પૂર્ણ અનુમોદન મળે એ તે કે સર્વેશ અભીક્ષ છે, ખજ એવા પ્રકારની પરસ્પરની લક્ષ્યસંબંધ મદિની પદ્ધતિ કરવાના મુલકર્મ અધિક કરે, લક્ષ્યસંબંધદ્વારા સમગ્ર થવા ઇચ્છતા ગુણોના તેમજ મુલાવરેલી સુનિવર્તિત સ્વભાવ, શીલ ઇચ્છા, અને તેઓના સ્વભાવપ્રાદિની અનુકૂળતા વિગેરેને આગળના રાખી એક અનુક અનેક મુલાવરે તેમજ મુલાવરેલી સ્વભાવ સળધી અને અનુમોદનને આધીન રહેવાની જગ્યા છે, તેજ પ્રમાણે માતાપિતા અને અન્ય વડોની મુલ આદિસ, યોગ્ય અનુભવ

અને સમ્યક્ સદાનુભૂતિને આધીન રાખી તેવી સત્તાને ઉપયોગ કરતાં થીજે એ પણ સંભાળવાની ખાસ મેટી જરૂર છે. કાશ્યુ “પ્રેમતો આંધળો છે” “ગુવાની દીવાની છે.” Cupid is blind. “કામાન્ધો નૈવ પદયતિ”

Dr O. S Fowler એક સ્થલે લખે છે કે,—

“None can choose wisely after beginning to love, for cupid is, always has been, and must be blind to the faults while magnifying the virtues of the one beloved”

પ્રેમપાશમાં ફસાણા પછી પસંદની કરવડું કાઢી, કોઈપણ સદાપણ પૂર્વક કરી શકેજ નહીં, કાશ્યુ કામદેવ હમેશાં આંધળો છે. અને તેથી ઇચ્છિત વ્યક્તિનાં દોષ તરફ ડહો પછુ ફાટિયાત કરતોજ નથી. ન્યારે રનેદી જનના શુદ્ધ સમુદાય માત્રને યોગ્યતા કરતાં અધિક મહત્વ આપી. બંદુ કરી અને છે.

ડૉ. ઝો. એસ. ફાઉલર આગળ મટે કહે છે કે— “Mate first and then love” પ્રથમ શુદ્ધ કર્મ સ્વભાવ આદિની યથાવિધિ પરીક્ષા કરવી અને યથાવિધિ પરિક્ષા અને નતિ અનુભવ થયે, રનેદની શરૂઆત કરવી.

પછી તે કહે છે કે—“Our right to choose our own conjugal and parental partner is more sacred and unalienable than any other human right whatever”

આપણા પોતાના રનેદી પતિ તરીકે અને બલિષ્ઠની પ્રેમના લાયક પિતા તરીકેના ધ્યનની પસંદગી કરવાનો ખાસ મુખ્ય અને પવિત્ર હક આપણો પોતાનોજ છે. આવા પવિત્ર હકની યથાવિધિ પૂર્તિ કરવા માટે બીજા કોઈપણ પ્રકારની અડચણો ઉભી કરવાનો કે હરવચ્છેપ કરવાનો સ્વભાવિક રીતે કોઈને પછુ હક નથી. આવા પ્રકારની પસંદગી કરવામાં મરજતવિયા અને મુખસામુદિકસાસ તેમજ માનસસાસ અને વૈધકવિદ્યા વિગેરેના શિક્ષાનોં, શ્રી અને પુરુષોને પરસ્પરના શુદ્ધ કર્મસ્વભાવ વિગેરેનું જ્ઞાન આપવામાં કેટલે અરી સદાનુભૂત થઈ શકે તેમ છે, તેમજ એવી સદાચલાનો સુદૃઢપણ, મુવાનો તેમજ મુવતીઓ અથવા તેઓની સાથે સંબંધ સખનાર બનને પક્ષના સંબંધીઓ પછુ કેવી રીતે સારવતાપૂર્વક પ્રત્યક્ષ જાણ ઉઘડવી શકે તેનું વિચારવાર સચિત સપદ્ધિકરણ આ પ્રથમ પ્રકરણ પાંચમામાં દેશ કળ, અને અન્ય સધોનેને ધ્યાનમાં રાખી સજ્જસકિત અધ્યયનમાં આવેલ છે. આપણા શિક્ષકો, અધ્યાપકો ધર્મશુદ્ધો, તેમજ ઉપદેશકો વિગેરેએ તેમજ પોતાની સતતિના બાવી મુખોને ધ્યાનમાં રાખી જામ સંબંધ દ્વારા તેઓને સુદર્યાપ્રમમા પ્રવેશ કરાવવા ઇચ્છતા માતપિતાઓ તેમજ અન્ય કુટુંબી જનોઓ, તેમજ નતે પસંદગી કરી પસંદગી ઇચ્છતા મુવાનો તેમજ મુવતીઓએ આ વિષયનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ પોતાના જીવનમાં કેવી રીતે કરવો જોઈએ, એ સંબંધી આવશ્યક વર્ણન ઉપરોક્ત પ્રકરણની અદર યથાવિધિ આપવામાં આવેલ છે. છતાં પછુ ન્યાં મુખી મુવાનો અને મુવતીઓ તેમજ તેઓની સાથે સંબંધ સખનાર બનને પક્ષના વહીવટ ન્યાં મુખી અનેક પ્રયોજનોને ધ્યાનમાં લઈ એક બીજાના પ્રત્યક્ષ પરિવચમાં આવે નહી ત્યાં મુખી ઉપરોક્ત પ્રકરણમાં જાણવેલ પસંદગી કરવાના પ્રકારોને પછુ પૂર્ણ અવગણ સજ્જસકિત ગંભીરતા સહેવા નથી આટલા મટે હાનુસંબંધ દ્વારા સમુદાય સવા માટેની યોગ્ય અવરજ અને હાનુસવાળા ઓ પુરુષોએ કે મુવાનો તેમજ મુવતીઓએ પરસ્પરના સ્વભાવિક પરિચયમાં પછુ અનેક પ્રસંગોને ઉદેશી આવવાની ખાસ જરૂર છે.

પરસ્પરના પરિચયમાં અપવાના પ્રસંગોની યોગ્યતા—આવા પ્રસંગોને સ્વાભાવિક રીતે ઉપરિશ્લ કરવામાં નીચે જાણવેલા અવરજો ખાસ સદાચલાનુસાર યાચ છે.

૧. સહ-અભ્યસન.
૨. સહ-કીર્તન.
૩. તીર્થયાત્રા.

૪. જન્મેસન
૫. ઈનફી.
૬. કયા, પ્રીતેન, આદિના પ્રસંગોની યોજના
૭. રેનેડ, સમ્મેલન.
૮. નાક, સિનેમા, સરકસ આદિના ખર્ચો વિગેરેનું સહ-દર્શન.
૯. સભા કે સોસાયટીમાં વ્યાખ્યાનો આદિ સાંભળવા માટે સહયોગન.
૧૦. કૌટુંબિક સમ્મેલન.
૧૧. સમીપ નૃત્ય કે નાચપાર્ટી અથવા લગ્ન આદિના ઉત્સવો પર પરસ્પરનું આમંત્રણ.
૧૨. પ્રદર્શન કે મ્યુઝીયમ આદિનું સહ-અવલોકન
૧૩. મર્મરયાનોમાં ધાર્મિક ક્રિયાઓ માટે સહયોગ
૧૪. સાથે મળી યોજન, લેખન, વિત્ર, કળા આદિના વિશ્લેષણ, ઉદ્દીપન, સિદ્ધાન્ત કે દર્શન આદિ.
૧૫. સહ જીવન દર્શન.
૧૬. છાતિ યોજન.
૧૭. પર્યટન.
૧૮. નવસર્ગીય જીવન-આદિ જેવા પ્રસંગોમાં નિરોધ વિરોધ.

આવા અનેક પ્રકારના પ્રસંગોની આવશ્યક સુલક્ષિતતા પૂર્વક યોજનાઓ અનેક રીતે માનવ સમાજ દ્વારા સ્વાભાવિક રીતેજ કરવામાં આવેલ છે. આવા સર્વ પ્રસંગોનો દેશ કાળ અને અવસ્થા પ્રમાણે ફરેક મુલાકાત તેમજ મુલાકાતે વિચિત્ર રીતે લાભ લઈ શકે અને પરસ્પરના પરિસ્થિતિમાં અનેક રીતે આવી સહે, એથી સર્વ સ્વાભાવિક યોજનાઓ માનવ સ્વભાવની કુદરતી હિતોની અનુકૂળતા પ્રમાણે કરવામાં આવેલ છે. આથી પરિશીલન ક્રિયાની પ્રવૃત્તિઓમાં અનેક રીતે પ્રકારાન્તરે પશુ હજી સહાય મળે છે કે. આદર્શ એ. એલ. રીડ. એમ ડી. “Marriage and genetics” નામના પૌરાણા ગ્રંથમાં આ પરિશીલન ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ અને ઉદ્દેશના સળગમાં લખતાં લખાવે છે કે.

“There is a deep meaning underlying courtship. It is the process of ascertaining characteristics and adjusting differences with reference to establishing harmonies which must underlie any happiness that may be derived from the life that in the event of marriage is to be lived in common. This being true, it follows that every phase of the important question should receive consideration. Physique, health, habits, tastes and tendencies, even now generally come under more or less subconscious consideration.”

A. L. Reed M. D:

ભાવાર્થ—“પરિશીલન ક્રિયાની અંદર કોઈ મહત્ત્વ યદ ઉદ્દેશ સમજાયેલો છે. લક્ષણધર્મી યોજના દ્વારા પ્રત્યક્ષધર્મના મહાપરિવર સુવૃક્ષના સુગુહ યાદ-વૃદ્ધિસાધના અનેકવિધ સાંસારિક સુખોના સમગ્ર આનંદોના વ્યાપિતિ અનુભવ કરવાના અનેક રુચક ઉદ્દેશોના આધારરૂપ, પરસ્પરના શુભ કર્મ સ્વભાવ વિગેરેની વ્યાપિતિ તુલના અને પરિણા કરી યોગ્ય નિર્ણય કરવાના અતિ મહત્ત્વપૂર્ણ કાર્યવિધાનમાં વ્યાપિતિ સદ્ભાવિત થનાર, આ પરિશીલન વિધિ છે. આમ જોવાથી આ અતિ અગત્યની વિધિની પ્રત્યેક વ્યક્તિ પર “આત્મ લક્ષ્ય આપવાની જરૂર છે આત્મિકી શારીરિક બધારૂપ, આદર્શ, આદર્શ, શિલ્પ શિલ્પ શ્વિજો, યોગ્યતાઓ, આનંદિક પક્ષો, વિગેરે સર્વ જાળવવાનો

સમાવેશ સામાન્ય રીતે હવે પસંદગીના આ વિષય સાથે એકાદ વત્તા પ્રમાણમાં સિધ્ધિ સંબંધ ધરાવે છે, આથી ઉપર નિર્ણયિતા તેમજ પ્રકરણ પાંચની અદર અભુવિત પ્રત્યેક વિષયની યથાજા પરીક્ષાપર ધ્યાન આપવાની પ્રત્યેક વ્યક્તિની ખાસ ફરજ છે.

ડૉ. એ. એસ. ફ્રાઈસર પોતાના ગ્રન્થ “Creative or Sexual Science,” નામના ગ્રન્થમાં Courtship (“પરિશીલન”) ના પ્રકરણમાં એક સ્થળે લખે છે કે—“Why not give and take lessons in courtship as much as in music or grammar? Is it less important?” પરિશીલન વિધિ સંબંધી રીતસરની પણ પ્રવૃત્તિ શામટે ન થવી એટલે ? શું એ એાછી મહત્વની છે ? ખરેખર આ એક અતિ અગત્યનો મહત્વપૂર્ણ અને અઘીર વિષય ॥ અને તેથી તેની પ્રવૃત્તિ નિમિત્તપૂર્ણતામાં યથાવિધિ કરવાની ધણીજ અગત્ય છે એમાં કાંઈપણ સંશય નથી પણ દુર્ભાગ્યે આપણા દેશની અદરગી બાળ લગ્નની કુપ્રથા, લગ્ન પોન્થ ઉત્તરની અતિ સ્વલ્પ અવસ્થા માત્રાઓની અદરગી બાળાઓનું બારે તેર વરવની સ્વલ્પ ઉમરમાં પુરૂ થઈ સકેલાઈ નવું સંકુચિત છુદ્ધિ-જીવન, કન્યાઓના શુદ્ધિયોગ યા ભાસિક અસ્થિત સંબંધી નિમિત્તપૂર્ણતા અત્યંત ભૂલ જરૂર અને નરહાક્ષી બેઠેલા અજ્ઞાન નન્ય વિચારો, અને એવી એવી અનેક પ્રકારની અનિષ્ટ રીતિઓના પરિણામે આપણા દેશની બાળ પ્રબલો, જેમ ખસ શૈવલના મહામત્સ્ય નવનુભવે કન્યાના પ્રસંગોથી જેવી રીતે વચિત રહે છે, તેમ પ્રમાણે સ્વાભાવિક પ્રેમ, પરિશીલન, સંવનન અને યથા-વિધિ રચિત યતાં રનેહાકરોને તેઓની સ્વાભાવિક દશામાં સર્વ દિસાઓમાં રચિત થતા એવાનો અવગણના કે અનુભવ પણ દુર્ભાગ્યે કદાચિત મળતો હશે ?.....છતાં આવી અધમ દશાની અદર પણ આવા એક નૂતન વિષયને આ જીવન રહસ્ય નામના ગ્રન્થમાં સૌથી પ્રથમ વારજ ચર્ચવાનું સાદર કરવું એ અત્યુક્ત અરો અવિનય, અસહ્ય, અને અન-ધિકાર યુક્ત અણુય તેવા સર્વ સંબંધો ઉપરિચિત હોવા છતાં તેવા સર્વ વિરોધોની લેશ માત્ર પણ દરખા ન કરતાં મરતક શાસ્ત્રના અનુપમ સિદ્ધાન્તો અનુસાર, જે વિષય માત્ર સમાજના અનેક વિષ કલ્યાણોની અદર ખાસ અગત્યનું સ્થાન ભોજવી મકે તેટલો અગત્યનો છે તે પર કંઈ પણ વિચેન ન કરતાં માત્ર લોકોના કે લોકોપવાદની આસાસથી માત્ર પકડી જતો કરેલા એ રોજ પણ રીતે ઘટ ન બહુવાળી, આ પરિશીલન નામના મહત્વ પૂર્ણ વિધિનું આ પ્રકરણમાં માનસરાજાનુસાર સચિત્તર વર્ણન આપવનું ઇચ્છિત થાયું છે

સુખ્ય રીતે જે વિચાર કરીએ તો જે ને બાળતા, સ્ત્રી અને પુરુષોના સ્વલ્પ સંબંધી પરીક્ષા કરી મરતક વિધાદ્વારા અથવા યુગસાહુદ્રિકશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તોદ્વારા જોપુરોએ યથાવત બહુવાળી ખાસ અગત્ય છે તેવા તેવા સ્વ વિધોની સાથે આ પરિશીલન ઢિવા અતિ અગત્યનો સંબંધ ધરાવે છે

પ્રાચીન તરીકે અત્યુક્ત સ્ત્રી અથવા પુરુષમાં કેવા કેવા પ્રકારની વૃત્તિઓ શાન્તિઓ કે લાજાણીઓ કેટલા કેટલા પ્રમાણમાં પ્રબળ તીજ સાધારણ કે મદ અથવા હીન આદિ દશામાં છે, એ જેમ મરતકવિધા પ્રમાણે બહુવાળી નરૂ છે તેમ પ્રમાણે અત્યુક્ત વ્યક્તિમાં અત્યુક્ત સમૂહની વૃત્તિઓ કે લાજાણીઓ પ્રબળ અથવા મદ પ્રમાણમાં છે, એ જે બહી રાગીએ તો તેની સાથે તેની તેવી તેવી પ્રબળ અથવા મદ શક્તિઓને સતોષવા, આકર્ષવા કે સુખાનુભવ કરાવવા માટે કેવા કેવા પ્રકારો યોજવાની નરૂ છે કે બેથી તેવી તેવી વ્યક્તિને તેની તે તે પ્રકારની શક્તિઓને અનુસરી આનંદ, સુખ કે સતોષ આદિ આપી શકાય, એ પણ બહુવાળી ખાસ અગત્યવાળી છે ન્યાં આમરસક વૃત્તિઓની પ્રબળતા હોય તો તેની વ્યક્તિના આત્મરસક વૃત્તિઓના જ્ઞાપને કેમ સતોષવા ?

ધાર્મિક વૃત્તિઓ પ્રબળ હોય તો તેવી વ્યક્તિને સતોષવા માટે કેવા કેવા પ્રકારનું વાચન કે સાહિત્ય આપણે તેવી વ્યક્તિને પુરૂ પાડવું એટલે કે બેથી તે સહજ સહૃદ વાચ ઇત્યાદિ વિષયો પણ બહુવાળી ખાસ અગત્ય છે

જેમ પ્રમાણે ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓની પ્રબળતા તેમજ પ્રાનીયશબ્દાત્મક શક્તિઓની પ્રબળતાવાળા જીવનુભવોના સંબ-ધમાં પણ તેમજ બહુવાળી ખરેખર નરૂ છે. આમ હોવાથી જુદા જુદા સમૂહની વૃત્તિઓનું વિધિપૂર્વક પરિશીલન કરવા માટે શું શું નરૂ એટલે કે દરેક વૃત્તિઓના લક્ષ્યવાર વિનિયત સ્પષ્ટિકરણ કરવાથી આ વિષય સહજ સ્વલ્પ થશે એમ અમારૂં માનવું છે આથી સમૂહવાર વર્ણન આપવામાં આવશે.

પરિશીલન વિધિ: THE ART OF COURTSHIP.

આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનું પરસ્પરનું પરિશીલન.

૧. છાત્રવિધા:—અનેક પ્રકારની જ્ઞાપક, સદ્દેહી, રમતજમતો વૈયકના વિષયોનું સાથે મળી અધ્યયન, આરોગ્યશાસ્ત્રનું સાથે મળી શિક્ષણ, અધ્યાત્મશાસ્ત્ર, જાતીય, ટેનીસ, રંગીમીચ, ચડકીચ, આઈકલીચ, મોટારીચ પુષ્પાવયય, વૈધાન, જામણ, વ્યોમપરિજ્ઞાન, પરિવર્તી, ધાર્મિક, શારીરિકશિક્ષણ, આદિ શાસ્ત્રોનું સાથે મળી અધ્યયન કરવાથી, આરોગ્ય-શાસ્ત્રના નિયમોના જ્ઞાનની પરસ્પર આપણે કરી પરસ્પરને લાભ આપવાથી, શારીરિક આરોગ્યવાને વધારવા સાથે ગરમત અને જ્ઞાન આવે તેમજ બુદ્ધિને વધારે તેવી રમતો સાથે મળી રમવાથી, ગદ્યલેખ પ્રાખ્યાણ, યુક્તાદાર, વિદાર, ખાનપાન અને સદાચાર આદિનું સાથે સેવન કરવાથી, કોપુરુષો પરસ્પરના હૃદયોને મેળવવગર પરિશીલન વિધિનું સેવન કરે છે. એ તાજ રૂપ છે, કાણુ જેથી રીતે વર્તવાથી સમગ્ર શુભ કર્મની સાથે જીવિ વાય છે.

૨. કુધાકૃતિ, ૩. પિપાસાકૃતિ, તેમજ સ્વાદકૃતિ.

વિવિધ પ્રકારના ધર્મો સેવ્ય હૃદય એ જાત્ય જોગ્ય આદિ અનેક પ્રકારના પદાર્થોનું, પાનપીતાની પાત્રન શક્તિના પ્રમાણમાં દેરા કાળ રૂપ સમય આદિને અનુસરી વિવિધ પ્રસંગોએ યોગ્યતામાં આવતાં ભોક્તૃભોજનના પ્રસંગો દ્વારા કુધા અને પિપાસા આદિ વૃત્તિઓના અનેક વિષ આનંદો સાથે, સ્નાયવં પ્રેમ સ્વૈર્દર્શ અનુકરણ દ્વારય કુળાર આદિ અનેક ભાવોની યોજના કરવાથી પણ સ્ત્રી પુરુષ બન્નેના હૃદયને પરસ્પર પ્રાપ્ત કરવાની અનેક યોજનાઓ ૧૫ પરિશીલનવિધિ પાંચ રાકાય છે. વિષાદ લગ્ન સમજાણ, જામ દિવસ, રેનેડ સમેલન, દીપાર્દી, ગાન પાર્દી, બાર્ડન પાર્દી, પ્રીતિ ભોજન આદિ જેવાં સર્વ શુભ પ્રસંગોના લાભ કુધાનો તેમજ કુધાનો અનેક રીતે પાનપીતાની અનુકૂળતા પ્રમાણે લઈ શકે, અથવા પરસ્પરને આપી શકે છે. જેથી બન્નેની પરિશીલન વૃત્તિઓને સતોષવાના અનેક પ્રકારના પ્રસંગો સદા પ્રાપ્ત થાય છે. એ પદાર્થોની અંદર સામાન્ય રીતે સોડા, લેમન, આઈસ્ક્રીમ, કુલરી, દાઢમ, મનાર, લીંબુ આદિના રાજનંતો જાંઝ, મસાલાવાળાં દુધ, ચા, આદિ અનેક પ્રકારના પૈષ્ટ પદાર્થોની યોજનાઓ પણ પ્રચલનસાર ઉપર પ્રમાણે જ સ્ત્રી અને પુરુષની અંદરના પરસ્પરના પ્રેમ ભાવોને પ્રદીપ્ત કરી તેઓનું ચર્યવિધિ પરિશીલન કરવાની નિર્દોષ વિધિઓ અનેક રીતે પરસ્પર પહેલાં તેમજ પરસ્પર પછી પણ અનેક વર્ષો સુધી જાતી ઉપર બહુવિધી ક્રિયાઓ દ્વારા સતત ચાલ્યા કરે છે. શરીરરચ પ્રાણવન્તુઓને પોષણ આપવા સાથે જાતી રીતે પ્રેમપ્રદાન અને પરિશીલન ક્રિયામાં પણ ઉપદેશ વિધાનો અનેક રીતે સહાયક થઈ શકે છે. માત્ર તે સંજોગે લાભ પ્રાપ્તકે પોતપોતાના સમન સમપતિ અને અનુકૂલતા પ્રત્યે, સમય અને દિશા વિગેરેને ધ્યાનમાં રાખી આત્મવચી કે અર્ચાણ ન થતાં લઈ શકે તેવા હૃદમાં રહી શુદ્ધ હૃદયથી અને બાહ્ય આકર્ષક દયા ભક્તિના મોહથી લોભાયા વિના પ્રેમપૂર્વક કરવાની ખાસ જરૂર છે. એ ભૂલનું ભોધ એ નહીં. અને જેવા પ્રસંગો અવારનવાર ન યોગ્યતાં માત્ર ખાસ ખાસ પ્રસંગોએ જ અને તેપણું પોતપોતાની શક્તિ સુરૂપિત અને સાધન વિગેરેને અનુસરી યોજનામાં સીપુરુષ બન્ને વર્ષો ખાસ ધ્યાન રાખવું ભોધ્યે. આપણા દેશમાં વિજયાદશમી હોળી અને દિવાળીના પ્રસંગો તેમજ જન્મોત્સવ આદિ જેવા પ્રસંગોએ ખાસ પ્રકારની કરવામાં આવતી યોજનાઓ બહુ જ સરસ રીતે દીપી નીકળે છે. વળી આવે જખતે પુરુષ વર્ષ સાથે સીવર્ષ પણ જરા વધારે છુટ્ટી સાથે લાગે લેવાની જરૂર છે.

૪. પિતોષણ:—દ્રવ્ય એ શબ્દની અંદર અનેક પ્રકારના પદાર્થોના સમાવેશ લઈ શકે છે. હીરા મણિકે મોતી, સોનું રૂપ આદિ અનેક પ્રકારની ધાતુઓ અથવા તેથી તેથી ધાતુઓથી બનાવવામાં આવતા સીકાઓ અથવા તેના પ્રકારના સીકાઓથી ખરીદી રાકાય તેવી સુલ્લવાન વસ્તુઓની પણ “દ્રવ્ય” એ ન્યાયક શબ્દની અંદર ગણના થઈ શકે છે. દુકામ કહીએ તો દ્રવ્ય કોટ્ટે પ્રાપ્ત કરવાયોગ્ય પદાર્થ. આવી પ્રાપ્તિની ઇચ્છા સુરૂપ જ નવે વર્ષની અંદર અમુક અમુક પ્રમાણમાં ન્યૂન મદ, સાધારણ તોષ કે અતિ લીમગાદિ અનેક પ્રમાણમાં હોય છે અને તે તે પ્રમાણે સીએ પુરુષની કે પુરુષે સ્ત્રીની એ ઇચ્છાને સંતોષ કરવામાં પણ વિવિધ પ્રકારે ખાસ યોગ રાકાય છે. કુમારવરયામાં જ્યાં સુધી બન્નેનું સમજાણ કે વાજન ન થયું હોય, લગ્ન સમય મળેથી સંયોજનમાં મનાપિતાની

સમમિને અનુસરી કેાઇપણ પ્રકારની નિશ્ચય આત્મક યોજના થયેલી ન હોય ત્યાં સુધી કેાઇપણ યુવાને કેાઇપણ યુવતીને દ્રવ્યદ્વારા ખરીદી સહાય એવી કેાઇપણ વસ્તુનું અર્પણ કરવાથી અને ત્યાં સુધી હર રહેલું; એ ખાસ ધર્મ તરીકે ગણવું જોઈએ. એકે રહેલ, ખાસ પ્રકારની માનની લાગણી અથવા અમુક પ્રકારનો એ કુટુંબી સાથે બંધ સંબંધ અને સરવ સબંધ હોય તેવા પ્રસંગોમાં, જાને કુટુંબીમાં વસીલોના અનુમોદન પૂર્વક કેાઇપણ પ્રકારના પુરતક વસ્ત્ર વસ્તુ કે ચીજ આપિત્ર મેલીલાને અર્પણ કરવું, એ કાંઈ પાપ નથી પણ ખાસ પરિશીલન શક્તિને ઉદેશી તેવી કેાઇપણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ સબંધ યોજના પહેલા કરવી, એ પુરૂષ માટે ખાસ ઈચ્છવા યોગ્ય નજર આવી શકાય. તેમ કન્યા માટે પણ એવા પ્રકારની વસ્તુઓનું સ્વીકારણ કેાઈ પણ રીતે માનપ્રદ નજર આવી શકાય પણ પરંપરાની પસંદગી થઈ ગયા પછી અને લગ્ન સબંધ માટે લાગતાં થઈ ગયા પછી એવી કેાઈ પણ વસ્તુઓનું પ્રસંગાનુસાર પ્રદાન કરવું, અથવા કન્યાએ તેનો સ્વીકાર કરવો, એ કેાઈ પણ રીતે અયોગ્ય નજર આવી શકાય, જ્યારે સમયપણે થયા પહેલાં માત્ર એક અથવા બીજાની લેખપ્રતિને ઉમેરી, મોઢામાં દૂસાવવા માટે કરવામાં આવતી વસ્તુઓનું અર્પણ કે મોઢક વસ્તુઓનું પ્રદાન કરવું, એ તો તદ્દન હવથી જનિત, સુખ્યક, ડોળી, અને પ્રપચી મનુષ્યોનું જ કાર્ય છે આવા માણસો સાથે પ્રસંગો યોજવાથી બાને કુળના વસીલોના સન્માનની અને યશસ્વિતાવની સ્થાયીત્વ સરકા ન થતા ઉલ્લાસ તેઓનું અપમાન અને નિહાળા કારણભૂત થવાય છે બામ ન બને એવા માટે ઓપુરૂષ જાને એ બંદુલ સારથીનીથી વર્તવાની જરૂર છે.

નં. ૫ સંયમ અથવા નિમિત્તવૃત્તિ—આ વૃત્તિના કાર્ય ઉપર યુવાના તેમ યુવતીઓ બંનેએ ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે કેાઇપણ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ અથમ વાસના કે નાશુભ મનેદરિકરને વગ ન થતાં, લેખ લાગ્ય કે મોઢમાં ન ફસાતા, યુવાનો તેમજ યુવતીઓએ પોતપોતાનું સ્વમાન અને કીર્તિ જાળવવા ઉપરાંત પોતાના ને પરંપરાના શીલને તેની સર્વ દશામાં વિશુદ્ધ રીતે જાળવી રાખી, પોતપોતાના વસીલો તેમજ પુત્ર્ય જાનેની કીર્તિ શોભા તેમજ પ્રતિષ્ઠા રિરેદેને ધ્યાનમાં રાખી જાહેરમાં તેમજ કદાચ એકાન્તના પ્રસંગો મને તો ત્યાં પણ, કેાઇપણ પ્રકારનું અનુચિત વર્તન દર્શાવવામાં ન આવે એવી મોજાવાળી વર્તણૂક અથવા એવી પ્રબળ સંસ્કૃતિને આધિન રહીને અને દુર્વાસનાઓને યોગ્ય સહયમમાં રાખીને વર્તવાની, આ ચરિશીલન કિયાના પ્રસંગમાં ખાસ જરૂર છે જ્યાં સુધી લગ્નસબંધના જાહેર રીતે સ્ત્રી અને પુરૂષ જાનેના દૃઢચેતુ પરંપરાનું ચૈકષ રૂપક કરવામાં આવે નહીં, ત્યાં સુધીના સર્વ પ્રસંગોમાં યુવાનો તેમજ યુવતીઓના બર્ને સહયમથી વર્તવાની જરૂર છે દરેક પ્રસંગે નિખાલસ દિલથી અને પ્રામાણિકપણે તથા સાચને વળગીને જાત કમળની જનિતા પ્રબળ અભાસને આધિન થઈ દિમ્મત દુર્લભ વર્તવાની બંને વર્ગને ખાસ જરૂર છે.

હમેશાં સહાયક બની અનેક પ્રકારે એક બીજાને મદદ કરતા રહે તો આપણો દેશની તેમજ આપણા દેશના ગૃહસ્થાશ્રમની અદરશ અનેક સુખોની સીમા વધવાના અનેક પ્રસંગો સહજ પ્રાપ્ત થઈ શકે તેમ છે.

નં ૭. શૌર્યવૃત્તિનું પરિશીલન—શૌર્ય સ્પર્ધા, હરિકૃષ્ણ કરવાનો ચોખ, દુષ્ણ કે વિપત્તિના વખતમાં બહાદુરીથી લડવાની સાથે ઠી સીધુકોપો પુલકાવને છાત્રે તેવા પુરુષત્વ-વીર્ય અને હિતસાહપૂર્ણ હૃદયવાળાં હમેશાં બની પરસ્પરમાં થયું હમેશાં તેવા જાણે સદા ચેત્તા રહે એ સર્વેન હચ્છવા યોગ્ય છે. આશ્ચર્ય માટે વીરરત્નપૂર્ણ કાવ્યો, કથાઓ ઇતિહાસો તેમજ તેવીજ જાણ જાણના પૂર્ણ નાટકો, સિનેમા કે જેવા બીજા દુષ્ણો સાથે મળી જોવા અને અનુભવવાથી સીધુરોની અંદરની આ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓ અનેક રીતે બીજાઓ અને સત્વિ મિત્ર શકે છે અને તે દ્વારા પુરોની અંદરના પુલકો પણ વધારાવિધિ બીજી ગઈ છે અને પ્રેમજાતની પણ વધી થઈ શકે છે.

૨ ધર સાંસાગિક અથવા ગૃહ્ય લાગણીઓનાં સમૂહની પરિશીલન વિધિ.

ગૃહસ્થાશ્રમના સમગ્ર કર્તવ્યકર્મો અને ધર્મોના આ વિધિમાંજ સમાવેશ થાય છે.

નં. ૮ પ્રેમભાવ, શુભાર પ્રિયતા નં. ૯ દામ્પત્ય રનેહ નં. ૧૦ વાતચત્ત રનેહ. નં. ૧૧ ગૃહનિવરત્તેષા.
નં. ૧૨ પ્રેમી અથવા રનેહભાવ. નં. ૧૩ વૈષ્ણવચારુતા

આ સમૂહની અદરશી નં. ૮ નાળી પ્રેમભાવ અથવા શુભાર પ્રિયતાની વૃત્તિ સિવાયની બધી વૃત્તિઓ ખાસ કરી સી અને પુરુષ બન્ને લગ્ન સળધદ્વારા જોડેર રીતે સંયુક્ત થયા પછીના દામ્પત્યજીવન સાથે વિશેષ સંબંધ ધરાવે છે. અને એટલા માટે એ સર્વ વૃત્તિઓનું સંધાનત પરિશીલન લગ્ન સળધ દ્વારા થવાવિધિ સંયુક્ત થયા પછીના દામ્પત્ય જીવનમાં સંધાયોગ્ય રીતે ક્રમવાર ચર્ચ શક્યતા સર્વ પ્રસંગે પ્રાપ્ત થવાના સંભવે છે. હિન્દુ તરીકે નં. ૮ વાળું દામ્પત્ય જીવન, જેનો ખરેખરો પાથો વિશુદ્ધ પ્રેમ છે, તેની શરૂઆત, પ્રેમદ્વારા લગ્ન સળધ જોડાયા પછીજ થવાઈ રીતે થાય છે. પરંતુ પછીનું સમગ્ર જીવન, સામાન્ય રીતે દામ્પત્ય ધર્મના થવાવિધિ પાળને માટેજ ચાલુ જીવન સુખપૂર્ણ કરવામાં આવે છે. આ દામ્પત્ય ધર્મયુક્ત જીવન, થવાનું સુખી, સતોષપ્રપન્ન, કે આનંદ પૂર્ણ થવાનો બધો આધાર ત્યારે મુખ્ય રીતે પરસ્પરના શુદ્ધ હૈયોની થવાવિધિ પરીક્ષા તેમજ પ્રેમવર્ધક લગ્ન સળધની થવાઈ સચોટતા ઉપરાંત મુખ્ય અર્થે આધાર રાખે છે, ત્યારે આસપાસના સચેત્તો, આર્થિક વિશ્વવિ, કૌટુંબિક સંબંધોની રનેહભાવો; અને છાંદોમાં ઉપરિધન થવા અવગણ અનેક પ્રસંગો અને સચેત્તો ઉપર પણ દેહલેહ અરો આધાર રાખે છે. ત્યારે પરસ્પરની દામ્પત્યધર્મભાવનાની મટાન પ્રવળ અને વિશુદ્ધ ધર્મભાવનાઓ પણ, સસારના અનેક પ્રકારના મુદ્દ મધ્યમ કે તીવ્ર વાતાવરણોનાં જેમને લઈ, અનેક રીતે અનેક રીતે દામ્પત્ય ધર્મભાવનાઓની પવિત્ર આશ્રિને પણ મદદ-મધ્યમ કે અતિ તીવ્ર આશ્રિ અનેક દશાઓમાં, લુહાલુહા રવજાવનાં સી પુરોનાં મનસિક અને શારીરિક બંધારણો અનુસાર અનેક રીતે લઢાઈ છે. આમ હોવા છતાં પણ, વિશુદ્ધ પ્રેમભાવ અને ધર્મભાવયુક્ત સી પુરો, પીતાના દામ્પત્ય જીવનને કોઈપણ પ્રકારની આવંત ન આવવા દેતાં, સમગ્ર જીવનને લાગણીના અનુભવી અન્યમારના પ્રમાણે—

અન્યોઽન્યસ્વાવ્યયિચારો મૈવવામારણાન્તિકાઃ ।

एष धर्मः समासेन ज्ञेयः स्त्रीपुंसयोः पट ॥

સમગ્ર જીવન પાલન, પરસ્પરના રનેહભાવોમાં કેવળ અન્યલિપારી વૃત્તિથી રહી, વિશુદ્ધ દામ્પત્ય ભાવયુક્ત વન ગ્રામજામાં પાતાનો સર્વ ધર્મ સમાવેશ છે એમ માની લેવું છે અથવા એવી રીતે વર્તવાના બધા પ્રસંગો છે. જોડેરમાં પતની સાથે સન્મુખ પરસ્પરની પ્રતિજ્ઞાઓને પ્રક્ટ કરી, જે સીધુરો, પીતરોનાની પરસ્પરની સંબંધનું જવાબદારીઓ થવાવિધિ સમગ્ર લક્ષણોથી જીવન સંજ્ઞામાં માટે ગૃહસ્થાશ્રમના ધર્મોનું પાલન ના માટે સંયુક્ત થયેલા હોય છે, તેઓ પાતાના સર્વ આત્મજાતોથી ઉપર દર્શાવતા પ્રમાણે જીવનનું મનુની ધર્મ-

જાવના પ્રમાણેનું વર્તે છે. કારણ એમાં સર્વ ધર્મોનાં ટુંકમાં સાર સમાયેલા છે; એમ વર્તવું અથવા એવું વર્તવું રાખવા માટે બધા પ્રયત્નો કરવા, તેનું નામજીય ધર્મસ્થા પાછીનું “પરિશીલન”. જૃહસ્થાધમના સમગ્ર કર્મો અને ધર્મોનો ત્રીપુરમ બનેલાં પરસ્પરના આંશ પરિશીલનમાં સમાવેલ છે. સજ્જકવિ કલાપી યોગાના મત્યમાં આવી ધર્મજ્ઞાનના માટે ને ઉચ્ચ ઉદ્દારો પ્રગટ કરી ગયેલ છે, તે આ સ્થળે પ્રસન્નનુસાર દોવાથી અને આજવામાં આને છે.

“અહો, આચી પ્રીતિ હૃદય-રસના મેળ સરખી,
શુદ્ધાએ નિર્મેલા, હૃદય-સુગલોથી નિકળતી.
સુખા વૃંદાવરના, સુખ દુઃખ સમે નિર્મલ અતિ,
એ ના પ્રીતિની દિલપરની જવાલા ઝળકતી.
બગીચા મહોલામાં, ધરવન અને જંગલ વિશે,
રહે શાન્તિ હૈથે, પ્રિયતમ પ્રિયા એકજ રહે,
ભયોં હૈયાં પ્રેમે, વધુ ધટુ થતાં છવ નિકળે,
વધે તો આનન્દે, કમી થઇ જતાં, શોકથી મરે!
દ્રવે નીચોવાપે, હૃદયરસમીસા ઇલકતો;
પરતુ બેહોળો તે દિલરસ-ઝરો ના ખુટી જતો.
બલિહારી આવાં, મધુર રસવાળાં હૃદયને!
અહો સાધુ હૈયાં! વિમલ શુભસ્થાને ચિર રહો.
પ્રભુ! આવી પ્રીતિ, જન હૃદયમાં વાસ કરજો!
ઉડા પૃથ્વી ઉથે! સૂરજન બનો દિવ્ય સરખાં.”

પરં પુછા તે જણવર્થે આખમનું કર્તવ્ય પુરે થયા પછીનું સમગ્ર જૃહસ્થાધમનું કર્તવ્યકર્મ, પ્રેમ, હાથપાયછવન, વાત્સલ્યરનેહ, શુદ્ધનિવસેન્ધા, રવેદેશાનુસાર, મૈત્રીભાવ, કૌતુખિક રવેદેશાવેલો, વત્સલપણતો, રવમાન, યશાભિલાષ, પ્રતિષ્ઠા, પ્રેય અને આત્મનિષ્ઠા આદિ ઉચ્ચ અને ઉચ્ચ પ્રકારની ન ૮ થી ૧૩ સુધીની મુનિઓ તથા ન. ૧૪ થી ૧૭ સુધીની ઉત્તરવૃદ્ધિઓ તેમજ ન. ૧૮ થી ૨૨ સુધીની નૈવેદિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના, સૌ તેમજ પુરુષ બને જર્મના માનસિક અવયવોની યથાવિધિ પરિશીલન ક્રિયામાં મુખ્ય અરો લાગેલુલ રહેછે. એ નિપિની યથાર્થ સંતુષ્ટિ માટેજ સૌ પુરુષ બનેલાં બુદ્ધિવેલક કામે લગાડવામાં આવેછે અને તે અનેક રીતે સદાચલુત થાય છે. ઉપજીવિ-કાના સમગ્ર સાધનોની યોગ્યતાઓ પાલુ એજ ક્રિયાને યથાવત સદાચલુત થવા માટેજ હોય એમ સદાજ વિચાર કરતાં તદન રપદ થઇ શકે તેવું છે. માનવસમજની અન્ય સર્વ પ્રવૃત્તિઓ, કાચા કાનુને, ધધા રોજગાર, દુનર ઉલોગો રૂપ હાર નિર્વાહના સર્વ શુભાશુભ પ્રયત્નો, રાન્યજીવન, ધારસલાઓ, પાસાંમેન્દો, કોન્કેસો, કોન્કેર-સો આદિની વિવિધ સર્વ યોગ્યતાઓની પ્રવૃત્તિઓ, અને ધારમ્યુઓ આદિ સર્વની પાછળ, માનવસમજની આ ધરસાંસારિક લાગણીઓની યથાવિધિ સંતુષ્ટિ, સંપુષ્ટિ, સંવૃદ્ધિ, સંરક્ષા અને સંરચાપનાનાજ ઉદ્દેશો પાયારૂપે સમાયેલા છે. કારણ સમગ્ર માનવસમજના અવ્યાહત છવ પ્રવાહોને ટાલી રાખનારા મુખ્ય મુખ્ય સર્વ છવ પ્રવાહો, આ ધરસાંસારિક લાગણીઓમાં સમાવિધ સુરક્ષિત પહે સુસરિયલ થયેલા છે. હાંત વરીકે—

૧. સમગ્ર પ્રેમલાવો અને પ્રેમપુજા છવન, અને તેને પરિણમે થતાં લગ્નસંબધ,
૨. સમગ્ર હાથપાયછવને અને તેની સંતુષ્ટિ પાછળ રવામાં આવતા અવ્યાહત ખર્ચો,

૩. સમગ્ર વાસદેવસ્નેહપૂર્ણ પ્રવાહોની પ્રવૃત્તિઓ અને તેની સત્પ્રિ પાછળ માતૃપિતા બન્ને દ્વારા આગળના ઉત્પાદન રક્ષણ શિક્ષણ આદિ કાંયા પાછળ ઉઠાવવામાં આવતા અને સદૃન કરવામાં આવતા અનેક કષ્ટો

૪ સમગ્ર શૃણુનિવાસેચ્છાની વૃત્તિ અને તેની સન્પ્રિ પાછળ તેમજ બાવી સતતિના સરક્ષણ પેાપણ અને શિક્ષણ આદિ પાછળ શૃદ્ધરયાગ્રમરૂપ આગ્રમમાં કરવામાં આવતા અનેક વિધ પ્રયત્નો અને તેની સરયાપના ખાતરના સર્વ ખર્ચો,

૫ સમગ્ર વિશ્વમાં બ્યાપી રહેલા કૌટુંબિક સળયો, તેમજૂનાવિ બલિ રાજ અને પ્રભ આદિના મૈત્રીભાવ પૂર્ણ તેમજ આત્મભાવપૂર્ણ અનેક વિશુદ્ધ સળયો-અને તેની સત્પ્રિ પાછળના માનવ સમાજની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિના અખડ પ્રયત્નો,

૬ અને ઉપરોક્ત સર્વ સળયોને યાવત ઈવન સુધી ટકાવી રાખવા માટેની પ્રયેક વ્યક્તિની તેમજ સમગ્ર સમજિની ઉમ તાત્પર્યભૂતાની વૃત્તિ તેમજ તેને સુરક્ષિત રાખવાના સર્વ પ્રયત્નો,

■ અને એ સર્વ પ્રયાસોને ઉત્તર અને ઉત્કૃષ્ટ દશાએ પહોંચાડવા માટે ઉત્તમ પ્રમત્તની યશાભિલાષ, ઉત્તમ પ્રકારના સ્વેચ્છાભાવ, દુહતા, સદૃનરશીલતા અને સ્થાપર્યતા આદિ દિવ્ય ભાવોની સત્પ્રિ પાછળ કરવામાં આવતા સર્વ પ્રયાસો, એ બધાનો એ સમુદાયરૂપે નિવાર કરીએ તો તે માત્ર માનવસમાજના આધારરૂપ મુખ્ય બન્ને બનારૂપ સ્ત્રી તેમજ પુરૂષની ધરસાહસિક લાગણીઓ અને ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના યથાર્થ પરિણીલ વિધિ માટેના સર્વ પ્રયાસો છે, એમાં કોનાથી ના કરી શકાય તેમ છે તે આટલાજ માટે ભગવાન મનુએ કહ્યું છે કે—

यस्मात्प्रयोऽप्याश्रमिणो दानेनाग्नेन चाव्यहम् गृहस्थेनैव-धार्यन्ते तस्माद् ज्येष्ठाश्रमो गृही ॥
 स संधार्य प्रयत्नेन स्वर्गमक्षय्यमिच्छता सुखं चेहेच्छता नित्यं योऽघार्यो दुर्वलेन्द्रियैः ॥

મારજુ કે ત્રણે આશ્રમવાળાઓનુ આગ આદિના ડાંગ નિગેરેથી નિરતર પેલાજુ કરી રહેલ છે, એટલા માટે ગૃહ રયાશ્રમ એ સર્વથી શ્રેષ્ઠ અને જોડે આશ્રમ છે આ આશ્રમને આગલા માટે અશૂચ સુખની ઉચ્છવાળા સ્ત્રી પુરૂષોએ પ્રયાત્ન પૂર્વક સધારણ કરવા જોઈએ જ્યારે દુર્બલેન્દ્રિયવાળા સ્ત્રીપુરૂષો આવા અઠવપૂર્ણ કર્તવ્યનો બોલો ઉઠાવવા માટે યોગ્ય નજ ગણી શકાય

ખર કહીએ તો પ્રેમ અને તેના સર્વ સાધનો અને તેની વૃત્તિ માટેના સર્વ શારીરિક અવયવો, રનેહ સમ્પ્રેક્ષ, સવનન, પસદગી અને પરિણીલન આદિની સર્વ ક્રિયા-પરપસઓ અને જાવનાઓ, નિગેરે આ શૃદ્ધરયાશ્રમની અદર ખાસ રીતે ઉપયુક્ત થનાર સર્વ ધરસાહસિક લાગણીઓની યથાવિધિ વૃત્તિ કરવા માટેનાજ સાધનો છે

દર્શન—એ જગત વિશુદ્ધ ધર્મભાવોની યથાજન ખીવવાડીના સર્વ આધારભૂત શૃદ્ધરયાશ્રમમાં સર્વમાન્ય જાહેર ધર્મચયુક્ત રીતે, પ્રેમભાવ પૂર્ણ હૃદયે, પ્રવેશ કરવાની એક મહાન ધર્મિક ક્રિયા છે

સ વનન અથવા પસદગી કરવાના સર્વ પ્રયાસો, આ બાની કર્તવ્યરોમાં યથાવિધિ યથા અનુકૂળતા સર્વ રીતે સદાનુજાત થઇ શકે તેવા સર્વરીતે અનુકૂળ, સહધર્મનુચારી, વ્યક્તિને સુદી કાઢવાનો કે પસદ કરવાનો એક મહાન આવશ્યક અને મહત્વપૂર્ણ વિધિ છે

પરિણીલન ક્રિયા—એ ઉપર પ્રમણેના અનેક કર્તવ્ય કોળોના બોલે સાથે સ્ત્રી વદન કરવાની સદ-ધર્મચારી સર્વધા સદાવજૂત શકે તેવા ગ્રાણ કર્મ સ્વભાવવાળી વ્યક્તિની પસદની કર્યો થજી તેના દર્શને અનેક રીતે પ્રાપ્ત કરવાની અનુપમ અને દિવ્ય વિધિ છે

મરતકવિદ્યા અને મુખમામુદિક શાસ્ત્ર તથા વૈદ્યકશાસ્ત્ર અને સજનનઆદિ શાસ્ત્રોનું જ્ઞાન, આવા મહાવપુર્ણ અનેક વિષયોની સાથે સળધ ધરાવતા પૂર્ણ જાનીય પુર્ણ અને તૃદરયાશ્રમના મુખના આધારભૂત સમ સળધોને યથાવિધિ યોજવા માટે સમ્યક્ રીતે સજ્ઞાય કરનાર વિંધ પ્રકરણ અને જ્ઞાન આપી સર્વથા માર્ગદર્શક ધનાર અમુલ્ય વિદ્યાચક્રુ છે, તેના પ્રકાશદ્વારા માનવજાતને અવનસુખદની અંદર વહાવવાના મય આગેાં યથાવત્ વિદિત યાચ જી

ખાસ કરી આ ધરસાસારિક લાજગ્રીઓના સમગ્ર સમુદયે સળધ તૃદરયાશ્રમી અવન સાથે મુખ્ય અરો ચોલયેલો હોનાથી, તે તે જાણેતુ યોગ્ય વર્ણન અને યોગ્ય પચિગ્રીવન વિધાન, તૃદરયાશ્રમના પ્રકરણમા થયુ નેદ્યે, તેથી નહી તેને વિરેવાર કરવાની ખાસ નજર નથી

માન સર્વપ્રકારની ખસદની સવનન અને પરિશીલન તેમજ લગ્ન આદિની બલ્લ ક્રિયાઓ વિશેષે માન આવા તૃદરયાશ્રમા દાખલ થવાના શુભ પ્રયાસો રૂપ છે, એટલુજ અટી રપથ કરવુ નરંરનુ છે

૩. ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહની યથાધોઅ્ય સન્તુષ્ટિકારા પરમ્પરના હૃદયને પ્રાપ્ત કરવા માટેની પરિશીલન વિધિ

ન. ૧૪ સાવધતા, ન. ૧૫ યગાશિલાપ, ન. ૧૬ સ્વમાન, ન. ૧૭ દૃઢતા.

આ ચાર વૃત્તિઓની વચ્ચે ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૂહમા યાચ છે ને સ્ત્રી અથવા પુરુષની અંદર ઉપર બહુવેલા માનસિક અવધરોના રચનો. ધણુજ સારા પ્રમાણમા હોય છે, તેવા સ્ત્રી પુરુષો તે તે અવધરોના જાણેને અનુકૂળ આપે, નાજી રાખે, પોરે અને પ્રગતિ આપે એવા પ્રકારના વર્તનથીજ હમેશા વધારે આનન્દિત સતુષ્ઠ અને મુખી યાચ છે મરતક વિનાથી લાખાથી આ વિષયને સમજાવે બહુજ સહેલ ઘઈ નય છે, અને તેઓની માનવઅવન પર થતી અસર બાદિને યોગ્ય પ્રયાનોદ્વારા યથાવત્ સમજાય છે ત્યારે કયા સ્ત્રી અથવા પુરુષમા કહ સક્તિ ખાસ પ્રબળ અથવા મદ પ્રમાણમા છે એ સારી રીતે નાજી તેવા તેવા સ્વભાવના સ્ત્રી અથવા પુરુષ સાથે તેવાજ પ્રકારનુ અનુકૂળ અથવા પ્રતિકુલ વર્તન અલાખાથી પોતાની પારેથી ઇચ્છા પાર પાડવા સમર્થ થવાય છે દૃષ્ટાન્ત તરીકે ને કુમારી અથવા સ્ત્રીની અંદર સ્વમાનની વૃત્તિ અધિક પ્રમાણમા હોવાથી માનિથી કુ પદવાળી મદમરત અને અદ્ભાવ યુક્ત હોય છે તેથી યુવતીના હૃદયનુ અપમાન કરી કહી કોઈપણુ તેને પ્રાપ્ત કરી સકે એવો સહાયક રહેતો નથી તેથી કન્યા કે સ્ત્રીના હૃદય રહસ્યને પ્રાપ્ત કરવુ હોય તો તેની સાથે તેવો માન મરતવો અને પદવી સચવાય એવી સલાહ, અને તદનુકૂલ વર્તન રાખવાથીજ તેના હૃદયને વધારે સારી રીતે મેળવી શકાય છે ન્યારે તેના સ્વમાન કે સ્વાતન્ત્ર્યને કોઈપણુ રીતે નુકસાન પહોંચાડનાર વર્તનથી ઉલટો વિરોધજ વધવાનો સહાય રહે છે આવીજ રીતે યાગશિલાપ માનપાન અને પ્રતિષ્ઠાની આકાંક્ષાવાળી કન્યા અથવા સ્ત્રીનુ પશુ સમજવુ માનપાન, યરા અને પ્રતિષ્ઠાની પ્રબળ ઇચ્છાવાળી યુવતીએ તેઓના યરા જ્ઞાન અને ક્રાંતિ આદિની જેમ વધારે પ્રશસ્ય થાય તેવાજ પ્રકારના વર્તન સ્વમાન અને આરિય આદિથી હમેશા સહજ રીતે સતુષ્ઠ થઈ મોનુકૂળ થઈ વર્તે છે એવા સ્વભાવની પ્રબળતા વાળી યુવતીઓના-સુદર ચુલ્ક કર્મ સ્વભાવ કે વર્તન અથવા અરિય આદિની યોગ્ય પ્રશસા સ્મૃતિ કે યથાર્થ યુક્તીર્તન કરવાથી તે સદ્ગત વચીભૂત થાય છે ન્યારે તેથી વિરૂધ પ્રકારના વર્તનથી ઉલટો વિરોધ નથી એક બીજાના મનમા અજાગમો અને ધ્રુજ તથા દ્વેષ પેા વતા મન ખાસ યથાજ પ્રસંગો સદ્ગત ઉપરિચિત થાય છે સાવધતા અને દૃઢતા બાદિ વૃત્તિઓના સળધમા પશુ જેજ પ્રમાણે વર્તન રાખવાથી ધવો કાયદો થાય છે હુકમા યુવતી કે કુમારીનુ અથવા કુમારનુ હૃદય પ્રાપ્ત કરવા માટે ને કોઈ પ્રયત્ન કરવા હોય. તેઓએ સીધી પ્રથમ મરતકવિદ્યા પ્રમાણે તેઓની પ્રબળ વૃત્તિઓના રચનો નાજી તે તે બંધિત સચેલા વર્તનમા યથાધોઅ્ય વિચાર કરી વર્તવાથી અનેક કાયદાઓ થાય છે પ્રલેક કુવાન તથા યુવતીએ ખાસ કરી રનેહભાવોદ્વારા પરરપરનુ આકર્ષણુ યથાજી સજ્ઞાવાદની દશામા અથવા એવા સુદર મધુરા રનેહજ બાણેનુ પરિશીલન વિધિદ્વારા ન્યારે યથાવિધિ વર્તન, પોષણુ અને સજકન થયુ હોય તેવી દશામા

યુવાન અથવા યુવતી બન્નેમાંથી કોઈએક વ્યક્તિની અથવા બન્નેમાંથી કોઈપણ વ્યક્તિનાં માતૃપિતા જાતા આદિ સબંધી વર્તના રવમાન, યશાસિલાષ, પ્રતિષ્ઠા કે કીર્તિ આદિ કોઈપણ ઉત્તમ અશને કોઈપણ પ્રકારની હરકત ન માને એટલી સલાજ દૃષ્ટતા અથવા સાવધતાથી તેમજ પ્રજ્ઞા આતમનિષ્ઠા ધર્મનિષ્ઠા તથા ધર્મજાવનાથી બન્નેએ પરસ્પરના, પ્રેમભાવિને પાલવાના છે. એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખી સર્વ પ્રસંગોમાં વર્તવાનું છે. યુવાનોએ યુવતીઓના કુદૃષ્ટી જાનોનાં તેમજ ખુદ યુવતીઓનાં પણ ઉપરોક્ત સર્વ ભાવોને સુરક્ષિત રાખી જેથી રીતે સલાજપૂર્વક આ વિષયમાં વર્તવાનું છે એમ પ્રમાણે યુવતીઓએ પણ એકાએક રાજ મેહુ કે કમિજ વાસનાના નેત્રોને અલ્પહરતાથી એકદમ વરા ન થતા બહુજ સચમ દૃઢતા, ધૈર્ય તેમજ નીતિ અને ધર્મ આદિ ઉત્તમ લાવનાઓનાં સરૂણુ સચે પોતાના તેમજ પરના રવમાન યશાસિલાષ અને ધૈર્ય આદિ ઉત્તમોત્તમ લાવેનું યશાવિધિ રહસ્ય કરી વર્તવાનું છે એ ખાસ ધ્યાન ન લેઈએ દુકામાં ને કન્યાના હૃદયનું તમે પરિરીક્ષન કરવા ઇચ્છતા હો, તે કન્યાના રવમાન; યશાસિલાષ, ધૈર્ય, અને સહનરીક્ષતા આદિ સર્વ ભાવોને યથાયોગ્ય માન આપી યુવાનોએ અત્યંત સાવધતા અને સમૂર્ણ દરેકપૂર્વક જેમ વર્તવાની જરૂર છે. તેમજ પ્રમાણે યુવતીઓએ પણ યુવાનોના હૃદય રહસ્યને પામવાના પ્રવાનોમાં પણ પોતાનું તેમજ પરનું માન યશ પ્રતિષ્ઠા આદિ સર્વ અસા સુરક્ષિતપણે જળવાઈ રહે તેવી સાવધતા ધૈર્ય, રવમાન, પ્રતિષ્ઠા અને યોગ્ય મર્ષાદા પૂર્વક પોતપોતાનો મોજો જળવી રાખી વર્તવાનું છે.

એટલું જ નહીં પણ બન્ને પક્ષે બન્નેનાં માતૃપિતા અને અન્ય વડીલ વર્ગની પણ ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓને કોઈ રીતે દુઃસ્વાન, અપયશ કે અપમાન ન થાય એટલી સલાજ રાખી પોતાના સર્વ મુકોમળ, સ્વયં અને ધર્મયુક્ત મધુર ભાવોને અમરધાન આપી પરસ્પરના બધા પ્રયત્નો નીતિ અને ધર્મનાજ સિધ્ધાન્તો પ્રમાણે હમેશા સુચંચિત અને સચાસિત રહે એ ખાસ ધ્યાનપૂર્વક ધ્યાનમાં રાખવાનું છે.

બન્નેનું હરહુ, ફરહુ વાગવિત, વાવન, હારથ કથાપ્રસંગ એકાન્ત સેવન, અન્ય વસ્તુ આદિના મૈત્રીભાવ પૂર્વકના પરસ્પરના પ્રદાન આદિ કાર્યો તેમજ કવચિત મજાત એકાન્તના સહજ પ્રસંગમાં પણ ઉપરોક્ત સર્વ વૃત્તિઓના સદ્દર્શી વરૂં ખાસ ધ્યાન આપી એવી રીતે વર્તવું જોઈએ કે જેથી યુવાનો તેમજ યુવતીઓમાં હમેશા પરસ્પરને માટે હૃદયપૂર્વક માન, શક્તિ, સૈભન્ય અને વિનય આદિની ઉત્તમોત્તમ લાગણીઓ પેદા થવાનિય રહેજ નહીં. ઇલકાપણ, નિરુદ્ધિમાનિતા, યશ કે માન આદિની વિપરવાઈ કે ઉર્લંઠાપણ, આદેશપણ કે, અતિ ઉદ્ધતાઈ અથવા બેપરવાઈ કે તેજાપણ, કે અભિમાન આદિ ઉદ્ધત ભાવોને યશ યવાથી છવ્વનનાં સારાના સારા પ્રસંગોના ઉચિત લાજ લઈ શકતો નથી, અને પાછળથી હમેશને માટે પરવાનુ થડે છે આમ ન બને એટલા માટે બન્ને વર્ગે બહુજ ગંભીરતા, ટહાપણ તથા દૃઢતા પૂર્વક પોતાના સર્વ શુભ પ્રયત્નોને ધર્મની ઉત્તમ આવનાઓને હમેશા આજળ ધરી ઉચ્ચ આદરોનું ધ્યાન ધરી પ્રવૃત્તિમાં સુધા વરૂં ખાસ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે, એટલા માટે સર્વદા માની, ધૈર્યશીળ, દૃઢ, તથા સુપ્રતિષ્ઠિત સર્વદા નિષ્કલક રહી રાજાય તેવા પ્રકારનું વર્તન રાખી સર્વ અનુકુળ પ્રસંગોના લાજ લેવા પરસ્પરના પ્રયત્નો આપુ રહે તે પ્રમાણે વર્તવું. -

૪. નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓનાં યથાયોગ્ય સતોષકારક સ્ત્રી અને પુરૂષે પરસ્પરના હૃદયોને પ્રાપ્ત કરવાની પરિરીક્ષન વિધિ.

૧. ૧૮ શક્તિભાવ, વિ. ૧, નામવા

૧. ૨૧ આત્મનિષ્ઠા, સત્ચરિત્રા ન્યાયનિષ્ઠા

૧ ૧૬ અધ્યાત્મરતિ અદ્ધા આધર્ષ પ્રિયતા

૧ ૨૨ દય, પરોપકાર યશસ્વતા, કશ્ચ સહનુબુદ્ધિ અનુકમ્પા

૧ ૨૦ આશા, ઉત્સાહ

આદિ ઉપર જળુલેલ પાંચે વૃત્તિઓના સમાવેશ ધાર્મિક વૃત્તિઓમાં થાય છે.

૧. ૪ વાગા સમૂહની વૃત્તિઓ જે સી પુરૂષોમાં પ્રબલ પ્રમાણમાં હોય તે રવભાવજ ત્રીપુરપોએ પર-સ્પરનું પરિરીક્ષન કરવા માટે નીચેની જાળનો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું જોઈએ

નં. ૧૮ ભક્તિભાવની વૃત્તિ ન્યારે સૌ અને પુરુષ જાનેમાં પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય ત્યારે તેવા પુરુષોએ પર-

સ્પર બહુમ વિનીત ભાવથી વર્તવાથી એક બીજા તરફ અત્યંત મન મદ્દા અને ભક્તિની નબરથી ભેવાથી ઇશ્વર તરફ પૂર્ણ આસ્થા મદ્દા અને ભક્તિપૂર્ણ હૃદય દર્શાવવાથી તેમજ સાથે મળી સંતોષાણુ સંબંધીઓ કે વિદ્વાનો તેમજ પોતાના કુટુંબની અદરના વીર્ય જાનોની ધર્માયોગ્ય સેવા સુમુખ તેમજ ઉપાસના આદિ કરવાથી, આનાં સ્વભાવવાળાં સૌ પુરુષો અત્યંત પ્રસન્ન થાય છે. આ ઉપરાંત સાથે મળી, મદિરોમાં દેવદર્શન મુલખાડ, ઉપાસના કે મત ઉપવાસ આદિનું અનુષ્ઠાન કરવાથી પણ પરસ્પરના હૃદયને બહુજ અનુકૂળતાથી સંતોષ આપી શકાય છે. પરિણામે જાનેનાં હૃદયો પ્રાથમિક ઐક્યતાને પામી ઉચ્ચ પ્રકારના નૈતિક સંબંધોથી જાનેનાં હૃદયો સમુક્ત થાય છે.

નં. ૧૯ એવીજ રીતે ન્યારે અધ્યાત્મચરિતિ નામની વૃત્તિનું ન. ૧૯ વાળુ રચન ન્યારે સૌ અને પુરુષ

જાનેમાં અધિક પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય છે ત્યારે તેવા લક્ષણવાળાં સૌપુરુષોને આત્મા, પરમાત્મા, હૃદય, મનુષ્યકૃતિ અને સદ્વિચરના આદિના સર્વ મહાન વિષયોઆથી ન્યાં ન્યાં આશ્ચર્યજનક અને અદ્ભુત રસનંદ પ્રસંગો વર્ણનો કે મહાન વિચિત્ર ભાવનાઓ ભરેલા વિચારોની રકુત્તોઓ ભેવામાં અથવા અનુભવવામાં આવે તેવા પ્રસંગો સામ્યથી આત્મદીપ્ય ભેદો નબુધાનુ બહુજ અને છે. તેથી તેવા આશ્ચર્યકારક વિષયોની ચર્ચા, મનન, ચિંતન, વાચન, અવલોકન આદિ પ્રસંગો તેમજ હીપનોદીપ્રમ, મેસમેરીઝમ, ટેલીપ્થી આદિ, આદિના પ્રયોગો અને તેવી અનેક પ્રકારની આત્મવિભૂતિઓ કે આત્મચમકારોથી ભરેલી વિચિત્ર વિચિત્ર ઘોતો ભેવા સામગ્ર્યનું તેમજ અનુભવવાનું બહુજ મન થાય છે. આટલા મટિ આવા સ્વભાવવાળા સૌપુરુષોને ભેવા ઉત્તમ પ્રકારનું સદ્વિચર પુર પાડવાથી અથવા ભેવા અદ્ભુત ચમત્કારોના પ્રયોગો દર્શાવવાથી તેઓના મન સ્વદય, પ્રચારો સંતુષ્ટ થાય છે અને તેઓના હૃદય-રહસ્યને પામી શકાય છે. આવી રીતે આવા ઉત્તમ અને આધ્યાત્મિક વિષયોના જ્ઞાનથી જે સૌપુરુષોના આત્મભાવે ઉત્તમ મરત અને આત્મચરત જાનેલાં હોય છે, તેવા સ્વભાવના સૌપુરુષો દુનીયાના અન્ય પ્રાણિક પદાર્થોની રમકત્રમકથી સહેજમા આકર્ષાઈ મોહ પામતા નથી કારણ તેઓના મન દુનીયાના પ્રાદૃષ્ટિક મશર્વોની મોહકતા કરતા હેઈ ઉચ્ચ આત્મીય વિષયો તરફ રમી રવાં હોય છે એથી તેઓ ઉપર બહુમુખ્ય પ્રમાણેની ઉત્તમ આત્મજ્ઞાનવાળોથી પૂર્ણ વિષયો તરફના સ્વાભાવિક રીતે આકર્ષાઈ છે. આવા સૌપુરુષો મટિ વિષયના પ્રાદૃષ્ટિક પ્રલોભનો દ્વારા હૃદયો છતવાના પ્રચારો સર્વથા અચરણેજ છે.

નં. ૨૦ આશા. આ ભાવની પ્રબળતાવાળા સૌપુરુષો હમેશા આસાદપૂર્ણ આનંદી અને

પ્રગતિશીલ સ્વભાવનાં હોય છે. એટલા મટિ એવા સૌપુરુષો આશા ઉત્સાહ અને આનંદપૂર્ણ વિચારો, ભાવનાઓ અને સકલપોમાજ આનંદ માને છે નિરાશા હવારાપણું મહોત્સાહ આવી આદિભાવોને આવા ઉપર બહુમુખ્ય પ્રમાણેના સ્વભાવવાળાં સૌપુરુષો કદીપણુ ધામ્ય વખત અનુભવવાનું ષસદબ કરતા નથી આટલા મટિ એવા સ્વભાવનાં સૌ પુરુષોને આનંદિત ખુશી તથા ઉત્સાહપૂર્ણ રાજવા મટિ હમેશા ઉત્સાહપૂર્ણ આનંદપુરુષ અને આશાભરેલા હોય (Suggestion) તેવાજ પ્રકારના પુરસ્કો સૂચનો કે વિચારો આપી તેઓના કાર્યમાં અનુભવેજ આપવાથી હમેશાં ખુશ રહે છે અને ચિત્ત પ્રસન્ન ચર્ચા પરચરાવાને પામે છે.

નં. ૨૧ આત્મનિષ્ઠા. જે સૌ પુરુષોમાં આ વૃત્તિ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય ॥ તેવાં સૌ પુરુષો હમેશા

સત્યનિષ્ઠ ન્યાયપુત્ર પ્રમાણિક, નિષ્પક્ષપાત સરવ અને વિમુક્ત ભાવવાળુ વર્તન, અપ્વાર, વિચાર અને વાણી વિગેરે ન્યાં ભેવામાં આવે, તેવા લક્ષણવાળા સૌ પુરુષોથી સહજ પ્રસન્ન થાય છે. ન્યારે અપ્રમાણિકતા, દભ પ્રપચ કે ખટપટીયા સ્વભાવવાળાં સૌ પુરુષોના સસર્વમા અવગતા તેવાઓથી હમેશાં દુસ્ત્ર સહેવાનું ષસદ કરે છે. આટલા મટિ દરેક સૌ તેમજ પુરુષ પરસ્પરના આત્મનિષ્ઠાને અનુકૂળ આવે તેવા પ્રકારનું વિમુક્ત સરવ અને ન્યાયપુત્ર વર્તન રાજવાથી પરસ્પરના હૃદયોને બહુજ સારતાથી વસ બઢવી શકે છે. આજ કરી પ્રાથમિક અને નૈતિક ભાવનાઓવાળા સૌ પુરુષોનું તે એજ ખાસ વશુ છે અને તેમજ તેઓની સોભા સૈનદર્શ તથા કીર્તિ અને છવન છે. આથી એવા પ્રકારના સૌ પુરુષોના સંબંધમાં આવવા ઈચ્છતા સૌ પુરુષોએ પોતાનું વર્તન હનુકુળ રાજવાનાં સર્વ પ્રચારો કરવા, એ સૌથી વિશેષ સલાહ ભરેલું છે.

ન. ૨૨ દયા અથવા પરોપકારવૃત્તિ—આ વૃત્તિ એ એ પુરુષોમાં પ્રજા પ્રમાણમાં હોય છે તેવા સી પુરુષોને દર્મેશ દયા, કરુણા અને અનુકરણ આદિના પ્રસંગો ઉપરિજન થતાં ધર્મોચ્ચ આનંદ આપે છે તેવા સ્વભાવનાં સી પર્શ્ય કરુણારમ્ય પૂર્ણ નાટકો કે સિનેમા આદિના દર્શ્યો એઈ ધર્મજન પુરુષો થાય છે વ્યવહારિક જીવનમાં તેઓને દયા, પરોપકાર અને કરુણા દર્શાવવાના અનેક પ્રસંગો પ્રાપ્ત કરવાનું અને પોતાની દયાની વૃત્તિને આનંદ આપવાનું બહુમત્ર અમે છે દુનીયાની અદ્યતન દવાખાનાઓ, પાંચતાળો, ધર્મશાળાઓ, પાઠશાળાઓ, કોલેજ, અપ્પ અને અનાથોના આશ્રમો વિગેરેની એ એ પ્રવૃત્તિઓ દબરે પ્રપંદે ચાલી રહેલી છે, તે સર્વનો મુળ કારણ કે આધાર, માનવહૃદયની અદર સમાયેલી આ દયાની વૃત્તિજ છે. પણ અમે તો તે ગ્રીમાં હોય કે પુરુષમાં થળી ખાસ કરી સ્ત્રીમાંના હૃદય, દર્મેશ પુરુષો કરતાં વિશેષ કરુણાપરાયણ હોય છે, એટલા મટિ તેઓનાં હૃદયને મેળવવા માટે દયા અને કરુણારમ્ય પૂર્ણ હૃદયના પુરુષો બહુમત્ર સારકાણી રૂતેદમદ નિવટે છે આટલા મટિ નાટક, સિનેમા, કે બહાર દેશ દરેકા જ્યાં આપણા મુસાફરીમાં કે રસ્તાપર ત્યાં ત્યાં બને ત્યાં ત્યાં એ એ પ્રસંગો અપંગો, અનાથો કે અનાથ અને અસજ પ્રાણીઓ અથવા તેમાં પ્રાણીઓની સંકથાઓ વિગેરે જોવાનાં કે દેખાડવાના એ એ પ્રસંગો ઉપરિજન થાય તે સર્વનો સાથે થળી થોડાના રેનેદી તરીકે કાળ આપવાથી અને એવાં સ્થાનોમાં છુટ દરેકે પરસ્પરના દ્રવ્ય આદિના બ્ધ કરવાના પ્રસંગોના લાભ આપવાથી, પરસ્પરના હૃદયોને સદુભ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે આની રીતના ધાર્મિક વૃત્તિઓનાં યથાવત સંતોષદાતા કરવામાં આવતું પરિશીલન કાર્ક અપરિશીલિત દશામાત્ર સદ રહે છે તેમ નથી પણ પરવયા પછીના જીવનના પ્રસંગોમાં ધન અનેક પ્રકારની વિગાળ થોળનાઓના લાભ સદ પરસ્પરના નામેને અમર કીર્તિવાળાં બનાવી શકે છે રેનેદ અને કરુણાના જ્યાં એવાં ઉત્તમ પ્રકારના સ્વભાવનાં સમિધોળા થયેલા હોય છે ત્યાં એવા પરોપકાર અને જાનકયાણના અનેક માર્ગો વિવિધ રીતે બનેદાતા સદુભ રીતે થોળવામાં આવે છે હિંદુ સંસારની અદર એવા અનેક સદાશ્રિત અનાથા-લથો, આશ્રમો અને ધર્મશાળાઓ, તથા નિશાળો અને કોલેજોની થોળનાઓ થયેલી આપણને અનેક રવને જોવામાં આવે છે એ ગામ ઉત્તમ પ્રકારના ધાર્મિક રેનેદશવ અને વિશુદ્ધ પરિશીલન વિધિના પ્રકારે સિવાય બીજી છે ? દુનીયાના બીજા કાઓમાં ધન ત્યાં મુસાફરખાનાઓ મસજિદો મકરખાઓ, બાગખાઓઓ વિગેરે અમુક સ્ત્રીના નામેથી પુરુષદાતા રથાવિત થયેલા જોવામાં આવે છે, ત્યાં ત્યાં સર્વજ એ પરિશીલનના ઉત્તમ પ્રેમ-ભાવે જ મૂળમાં સમાયેલા આપણને માનુષ પદ્યે લગ સબધ થયા પહેલા તેજ સધાયા પછી પણ આવ્યા ધાર્મિક ભાવોને અનેક રીતે પુષ્ટ કરી પરસ્પરની વૃત્તિઓને સંતોષવાના દબરે ધર્મ પ્રસંગો થોળ તાપ્ય છે. માત્ર પરવયા પહેલા પરીસદાતા એટલે નિઘથ કરી લેવા એઈએ કે બનેનમ હૃદયો ધાર્મિક ભાવનાઓ પૂર્ણ છે કે નહિ.

૫ પ્રાવિશ્યપ્રકારક શક્તિઓના સમૂહની યથાથોમ્ય પરિવૃષ્ટિદારા પરસ્પરના

હૃદયોને પ્રાપ્ત કરવાનો અનુપમ પરિશીલન વિધિ.

ન. ૨૩ કળાકૌશલ્ય, હુશર, ઉગ્રમ, ભરત, મુમલ, ચિવલ સાલાનિર્માલુવિધિ

ન. ૨૪ શોનર્થપ્રેમ

ન. ૨૫ ચોદાર્થભાવ

} વિવકામ, પેઈન્ડીય, ફેટોમપ્રી, સીનેમાની કળા કોઈએ, વોદરકલર, રસપ્રમીય

ન. ૨૬ અનુકરણ શક્તિ, પાર્ટ બળભવાની ચોમ્મતા, નાટકો સિનેમા

ન. ૨૭ હાસ્યવૃત્તિ, હાસ્ય રસપ્રમાણ પુરવટો, લેખો તથા નાટકોનુ પ્રવચ્સ દર્શન

ન. ૨૮ કળાકૌશલ્યના નમુનાઓ, પ્રદર્શનો, વિગેરેનુ સાથે થળી અપરિજન કરવાથી, તેઓની અદર એ કાળ ઉત્તમ હોય તેઓના સૂક્ષ્મ અરોહ અવલોકન કરી પરસ્પરની અવલોકન શક્તિઓને પ્રદર્શ કરી થોમ્ય રીતે સંતોષવાથી, તેમજ એ બંને તેવા કાળપાત્ર પ્રકારના કળાકૌશલ્ય અથવા અનુભવાના નમુનાઓ થોળનાઓ કે રચનાઓમાં બાજ લેતાં હોય તો તે તે કળાના પ્રદર્શમાં પરસ્પરની સહાનુભૂતિ અને થોમ્ય અનુભવિત આપી

માર્ગ દર્શક બનવાના પ્રસંગો યોગ્યતાથી પણ પરસ્પરના હૃદયને સહજ સારી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. જરા રશ્મિવદ્ઃ પુણ્ય વિચારામ પેદાઈ (જોર કવર ચોર્લ્ડ કવર) ટીચરનીમર્ડ ફેરિચારી, જાહઃલીંગ, મોડર્નિઝ, આદિ બાજબીયાની રચના, નૃદનવરયા, ફરિચાર આદિની યોગ્યતા આદિ અનેક પ્રસંગોમાં પુરૂષ કરતા સ્ત્રીને આવા પ્રસંગો અનેક રીતે સહજ પ્રાપ્ત થાય છે અને તેવા અનેક પ્રસંગોદ્વારા તેઓ સહજ રીતે પુરૂષના મન જ્ઞાન કરી તેઓનાં હૃદય રહસ્યને પ્રાપ્ત કરી શકે છે, જ્યારે પુરૂષો પાસે પણ એવા અનેક પ્રસંગો ઉપસ્થિત કરી યુવતીઓનાં મન જ્ઞાન કરવાના અનેક તરેહના સાધનો છે. જોનાદ્વારા તેઓના મનનું સહજ આકર્ષણ કરી શકાય છે.

નં. ૨૪-૨૫, જ્યાં જો આ ન ૨૩ વાળા કળાકૌશલ્યની વૃત્તિને સતોષવાના સાધનો સાથે જો સૌન્દર્ય-પ્રેમ અને સૌન્દર્ય લાપતા, બન્નેના અવયવો પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય અને તેને લીધે એક કન્યા અથવા પુમારમાં કાવ્ય-કવિતાઓ, સૃષ્ટિ સૌન્દર્ય, વિચારામ, મુદર અને રમ્ય પ્રકારના (sculpture) શિલ્પકામ, આદિ સભ્ય ભાવોને અનુભવવાની વૃત્તિઓ, બન્નેના હૃદયમાં પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય અને તેને લીધે તે તે ભાવોને અનુકૂળ આવે તેવા સાધનો, દર્યો, વિત્રો પ્રસંગો કે પ્રેરણા વિગેરેના સમય વિષય અને સાધનો પ્રમાણે વર્ણાયેલ જુદાજુદા ઉપાયો કરવામાં આવે, તો સ્ત્રીઓ પુરૂષના હૃદયને અને પુરૂષો સ્ત્રીના હૃદયને પ્રાપ્ત કરવા માટે એવા અસખ્ય પ્રસંગો બન્નેના હિતને માટે ઉપસ્થિત કરી શકે અને બાંધોબાંધને સતોષ, મુગ્ધ અને આનંદ આપી શકે અને તે દ્વારા પૈવાના પ્રિયમનના હૃદય-પ્રેરણામાં પ્રેરણા કરી શકે છે. મુદર પ્રકારના જામ બગીચાઓની અદર બન્ને વખતના સન્માસમયે સાથે ફરવા જવાથી, બાજબીયા, નર્તી, પદ્માદ, જરાઓ અને મુદર રમ્ય થયું પક્ષીઓ અને તેઓના માળા રચનાવ અને આશ્ચર્ય આદિનું સહઅવલોકન કરવાથી, અનુપમ અને સભ્ય પ્રકારની આર્ટ ગેલે-રીઓ-કળાકૌશલ્ય, કે સૌન્દર્યપ્રેમપૂર્ણ પ્રદર્શનોના અવલોકનો કરવાથી તેમજ તેવાજ પ્રકારની ઉત્તમ કળાઓના નાના મોટા નમુનાઓ રૂપ-રમકાવો, વિત્રો, ફેશ કે વિવિધ વસ્ત્રોને પરસ્પર એકબીજાને અનુકૂળ સમય બહિષ્કર કરવા રૂપ અનેક ક્રિયાઓ દ્વારા યુવાનો અને યુવતીઓ પરસ્પરના પ્રબળ મનોભાવોને પ્રવિત કરી-સમુદ્ધ કરી શકે અને તે દ્વારા પરસ્પરના હૃદયને પ્રાપ્ત કરી શકે જે હૃદયમાં પ્રેમ હોય તેને તેજ સાધનોથી, જ્યાં સૌન્દર્યભાવની પ્રમળતા હોય ત્યાં અત્યંત ઉદાર અને સભ્ય કલ્પનાઓ, ભાવો તથા વસ્ત્રોનું પ્રત્યક્ષ દર્શન કરવાથી અથવા સાથે મુસાફરી કરવાનું થોડું તેવા સભ્ય રચણોના અવલોકનો કરવાથી તેમજ જ્યાં ઉપરોક્ત બધા ભાવો સાથે—

નં. ૨૬. યૌવ્ય અનુકરણશક્તિ અને હાવભાવ પ્રદર્શન આદિની વૃત્તિઓ પશુ—
પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય તો તેવા સ્ત્રી પુરૂષના હૃદયોને તેવાજ પ્રકારના ઉત્તમ પ્રવિજા વાદ્યો-સિનેમા કે ફોનગ્રાફ અથવા સંગીત અને નૃત્ય આદિની કિલ્લવસો અને સામેલોજ એવા પ્રસંગોના સાથે મળી શકાય તેવા આચારાની અનેક પ્રકારની મુદર યોગ્યતાઓ યોગ્યતાથી, તેમજ તેવા ભાવોને જોતે જાજી બતાવી, પરસ્પરના હૃદયને આકર્ષવાના અનેક પ્રયત્નો દ્વારા પશુ યુવાન અને યુવતીઓના હૃદયને પામવાના અનેક દિવ્ય અને રસરહસ્યમય પ્રસંગો થોડું શકાય છે. જ્યાં જ્યારે ઉપરોક્ત બધા ભાવો સાથે જ્યાં ખુશમિલન રચનાવાથી—

નં. ૨૭. માર્મિકતા અને હાસ્યવિનોદ કરવાની વૃત્તિ—પશુ ઉત્તમ પ્રમાણમાં જો મળેલી હોય તો પછી એવા પ્રસંગોને અનેક રીતે ઉત્પન્ન કરી-અનેક મનુષ્યોના મનને આનંદ આપવા સાથે અમમ્મ જાન અને આનંદ તરૂં પ્રાપ્ત થવા સાથે-અનિષ્ટ હૃદયની પ્રાપ્તિ પણ જનુજ સહજ થાય છે. ઉપરોક્ત ન ૨૩ થી ૨૭ સુધીના બધા ભાવોના સમાવેશ પ્રાવિષ્યપ્રગણક શક્તિઓની અદર થાય છે. અને તે સમુદ્ધ એમ દર્શાવે છે કે પ્રેમ સ્વનન અને પરિશીલન આદિ રૂપ ક્રિયાઓના અનેક રીતે સહઅભૂત બની, સો અને પુરૂષોના યૌવ્ય યુવોને સન સખાઓદ્વારા યથાવિધ સમુદ્ધ કરવામાં, આ પ્રાવિષ્યપ્રદાવક શક્તિઓને સમૂહ અતિ િવ્ય અને મહત્વપૂર્ણ બાજબીઓ છે. સન પ્રસનના સર્વ ભાવ દર્યો-સખપણુ થવા પછી કન્યાને આજવામાં આવતા સર્વ પ્રમાણ વસ્ત્ર આભુષણો કે દરદા ઠીના આદિ આપવા દેવાના સર્વ પ્રસંગોમાં-આ પ્રાવિષ્ય પ્રસંગક શક્તિઓના સમગ્ર મનુદનો આશ્ચર્ય દહાપણુ પૂર્વક અનેક રીતે ઉપયોગ કરવામાં આવે છે અને જે બાદીક નિરીક્ષણ કરીએ તો એની બધી ક્રિયાઓમાં ઉપરોક્ત

સર્વ વૃત્તિઓના આરોગ પ્રલક્ષણને પ્રકટ થતા આપણને સ્પષ્ટ બહુલા વિના નહીં જોઈ શકે. આમ હોવા છતાં પણ સુખ-પણ અથવા વિવાદના કોઈપણ રીતેનાં વાગ્દાન રૂપ કોઈદ્વારા ન્યાં સુધી કોઈપણ કન્યા કે કુમાર પરસ્પર યથાવિધ સંપૂર્ણ થયાં ન હોય ત્યાં સુધી ઉપરોક્ત બધા આરોગ્ય ગેવન, પરસ્પર મટે ઈષ્ટ વસ્તુઓના પ્રદાન આદિની સર્વ ક્રિયાઓ, માન મિત્ર કે સુખાભાને, રનેહ રૂપે જ આરંભાય, એજાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. અને તેની સાથે એ બધું વર્તન એવા તો હૃદય પ્રકારનું, સ્નેહ, વિનીત, સૌમ્યચરિત્ર અને કોઈપણ પ્રકારના સ્વર્ણ્ય કે આપમતલભી હેતુ રહિત હોઈ જોઈએ કે એથી પરિણામે-પરસ્પર રનેહ સંબંધથી અવિચ્છેદ્ય એકતા ઇચ્છતા યુવાન કે યુવતીમાંથી કાઢને પણ અથવા તેઓ બન્નેનાં સંબંધી વર્તમાંથી કાઢને પણ ઉદ્ભવ કરાવનાર, અપમાન કરનાર કે માત્ર લગાડનાર અથવા તેઓની લાગણીઓને દુઃખાવનાર ન બને, એ બાબતમાં બન્નેએ બહુ જ સાવધતાથી વર્તવાની ખાસ જરૂર છે. સુષ્ટિ સૌન્દર્ય કાળે કવિતાઓ અને કાવ્યનાના અનેક હૃદય પ્રદેશની અદર ધુમ્મસ છતાં, સૌન્દર્યના અનેક અરોગ સાથે મળી બારીક નિરીક્ષણ કરતાં છતાં, પ્રકટ અથવા સુષ્ટિ સર્વ પ્રસંગોમાં યુવાનો તેમજ યુવતીઓએ પોતાના તેમજ પોતાના સંબંધી વર્તમાં અને ખાસ કરી બન્નેનાં મિત્રતા પિતા અને ભાત્રા ભગિની આદિનાં સ્વમાન-યશ-પ્રતિષ્ઠા અને ધર્મ તથા સદાચાર આદિની હૃદય આરતીઓને બલજી સમય એવા હૃદય પ્રકારના સદાચાર, સદ્વર્તન અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની નીતિથી ઉપરોક્ત સર્વ પ્રસંગોના લાભ લેવાય અને તેના કોઈ રીતે નેરઉપયોગ ન થાય એ ખાસ બહુ જ સાવધતાથી સંભાળવાનું છે. આપરવાર્થ, પ્રુદ્ધચર્ચ કે પોતાની ભત્રા મતલબને અદિ અમરણ ન આપતાં મુખ્યધર્મ દિશાનું સેવન એક મનુષ્યને અથવા એક સદ્ગુરુરૂપ અને સન્માર્શિને જાણે તેથી રીતે જ કરવું-એ સર્વ દશાને મટે પ્રશસ્તિય અણુવા યોગ્ય છે. પણ ખાસ કરી આ પરિણિત અવસ્થા એવા મહાન પવિત્ર પ્રસંગને તો અનેક રીતે વિશુદ્ધ વર્તન દ્વારાજ તેની રાચાવધી તે ઉકેલ સજ સંબંધદ્વારા યથાવિધિ-પરિણામ થાય ત્યાં સુધી એકસરખી નિર્મળ વૃત્તિથી નિભાવી રાખવાની ખાસ જરૂર છે.

“Love is an Art” “પ્રેમ એ પણ એક કલા છે” એ ખરું; પણ કળાનો ઉપયોગ હમેશાં નીતિ, ધર્મ અને સદાચાર, યથા મન્યતા અને સૌમ્ય-યથા વિનય અને સુષ્ટિ આદિ અલ્પ આતેવી પ્રિયપદ્યોજા હોવા જોઈએ. કશું તેનું ખરું સ્વરૂપ, તેની ખરી અભ્યાસ અને મહત્તા ત્યારે જ યથાવત સ્પષ્ટ રૂપે પ્રકાશી છે.....માનવજાતના ઉત્કૃષ્ટ સુણેની અદિત્ય પરિક્ષા થાય છે

“Ella Wheeler Wilcox” નામની એક સુદર સી લેખિકા એક સ્વચ્છ પોતાના કાવ્યમાં બધાને છે કે

(हृदयं त्वेव जानाति मीतिवोगं परस्परं,)

Art & Heart

Though critics may bow to art, and I am its own true lover;
It is not art, but heart, which wins the wide world over.
Though smooth be the heartless prayer, No ear in heaven will mind it;
And the finest phrase falls dead, If there is no feeling behind it.
Though perfect the players touch, little if any he aways us,
Unless we feel his heart throb, through the music he plays us.
Though the poet may spend his life, In skillfully rounding a measure;
Unless he writes from a full warm heart, He gives us little pleasure
So it is not the speech which tells, but the impulse which goes with the saying.

And it is not the words of prayer, but the yearning back of the praying.
It is not the artist's skill, which into our soul comes stealing;
With a joy that is almost pain, but it is the player's feeling.
And it is not the poet's song, though sweeter than sweet bells chiming.
Which thrills us through and through, but the heart,
which beats under the rhyming.
And therefore I say again, though I am arts, own true lover.
That it is not art but heart, which wins the wide world over.

Ella Wheeler Wilcox.

ઉપરોક્ત કાવ્યની અદર દર્શાવ્યા પ્રમાણે ન્યાં (Art) (કળા) અને આત્મ-હૃદય (Heart of the Human Brain) ન્યાં બન્ને સાથે મળી સુખી રીતે કાર્ય કરી રહ્યાં હોય છે ત્યાં પ્રેમ, પરિશીલન, પરિચય, પ્રેમ પ્રસંગો અને તેદ્વારા યોગ્યેષ દામયત્વજીવનના પ્રવાહોની પ્રખર પ્રવાહ, કેઈ દિવ્ય સ્વરૂપી દૈવી જીવન રૂપેન પ્રદાશી નિકળે છે: જીવનના આવા પ્રસંગો-મધ્ય છે; પ્રજ્ઞાના પ્રેમામૃતના પ્રવાપનુજ એવું જીવન એ પરિણામ છે, પ્રસુ! આવા જીવનપ્રવાહને સર્વ જાવી પ્રલના હૃદયમાં રેડે.

૬. અવલોકનશક્તિઓના સમૂહને સતોષવા માટેની ચોખ્ખી પરિશીલન વિધિ.

આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહમાં—

નં. ૨૮ અવલોકન શક્તિ, નં. ૨૯ આકૃતિજ્ઞાન, નં. ૩૦ કદજ્ઞાન, નં. ૩૧ વજનજ્ઞાન, નં. ૩૨ રંગજ્ઞાન, નં. ૩૩ વ્યવસ્થાજ્ઞાન, નં. ૩૪ અહીંતજ્ઞાન, અને નં. ૩૬ સ્થળજ્ઞાન અને સુસાદૃશીનો ચોખ્ખો, આદિ આઠ અવલોકન સમાવેશ થાય છે.

આ સમૂહની દરેક વૃત્તિનું કાર્ય એ પ્રમાણે સિદ્ધ સિદ્ધ પ્રકારનું છે, તેમ પ્રમાણે તેમાંની પ્રત્યેકને સતોષવાના, આનંદ આપવાના વિષયો કે સાધનો પશુ વિવિધ પ્રકારના અને અસંખ્ય વસ્તુના વિશ્લેષિતતા પરમાત્મા દ્વારા વિશ્વમાં સર્વત્ર અનેક રૂપે વિસ્તારવામાં આવેલા છે.

ઉપર નજીવેલી અવલોકન શક્તિઓનાં સમૂહની અદરની દરેક વૃત્તિનું કાર્ય, મૂખ્ય તથા આપણી અવલોકન શક્તિઓનાં આધારરૂપ નયનયુગ્મોએ ઉપર આવેલી રહેલ છે; અર્થાત્ એ બધી વૃત્તિઓનાં કાર્યને ચોખ્ખી માટે કે રસ્તા દર્શાવનાર આપણા નયનો છે. એટલા માટે તેને નયનો (vision to lead-to-lead) કે નેટ કહેવામાં આવે છે. પરિશીલન ક્રિયાની અદર તેમજ પ્રેમબાળના અનેક સ્વરૂપો અને જાવનાઓને દર્શાવવા માટે જેમ આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની પ્રત્યેક વૃત્તિ, ચોવપોષાતું કાર્ય વિવિધ પ્રકારે બળવે છે; તેમ પ્રમાણે આપણા નયનો પશુ ઉપરોક્ત નં. ૨૮ થી ૩૬ સુધીની વૃત્તિઓનાં સર્વ જાવને તેમજ અવલોકન અદરના તુદા તુદા રચાવના અન્ય સર્વ માનસઅવયવોને આશિન રૂપી અનેક પ્રકારના જાવે બળવે છે. પશુ જાણ કરી અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની રચાવના, આપણા નયન યુગ્મોના પ્રદેશની ઉપરના જોષીયાના લગીયાના અરિષ-પ્રદેશમાં બંને આંખોની બરાબર ઉપર અને અત્યંત નજીકમાં એટલા માટે કરવામાં આવેલ છે કે, તેથી તેઓ સર્વત્ર સંપ્રત્યક્ષ અત્યંત સહેલાઈથી અને બહુજ તરાથી પણ પડી શકે. એ સી અથવા પુરોષના આંખોની ઉપરના અને જમરોની આસપાસના આ માનસિક અવયવો પ્રજા પ્રમાણમાં ખીણેલાં હોય છે, તેઓનાં અજકયાવેશ તુજીયાને જમરોની આસપાસના પ્રદેશ;

કાનથી ઘાનુજ આગળ વધેલો અને બન્ને જમરેલી આસપાસ આંખ ઉપર હાથાંતી મારફ અત્યંત આગળ પડેલો સ્પષ્ટ જણાય આવે છે. આવાં લક્ષણોવાળાં મુખોને કે સુવર્તીઓની અવલોકનશક્તિઓના સમગ્ર અવયવો-અંગ પ્રમાણમાં વધેલાં હોય છે, તેથી તેઓનું અવલોકન ધણુજ તીવ્ર પ્રકારનું હોય છે. જેથી કોઈપણ પ્રાકૃતિક વિષયનું ભારીક નિરીક્ષણ બહુજ ત્વચ્છી કરી પદાર્થના સ્વરૂપને સઘળું જાણી શકે છે. આકૃતિજ્ઞાન અને કદજ્ઞાનના અવયવો પણ પ્રબળ હોવાથી કેઈપણ પદાર્થના સ્વરૂપ-કદ, આકૃતિ ઉચ્ચાઈ પહોળાઈ, લંબાઈ વિગેરે વિષયો કે ગુણોની પરિક્ષા કરી તેઓનાં સ્વરૂપજ્ઞાનને સત્વર પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

રંગોજ્ઞાનના અવયવો પણ પ્રબળ પ્રમાણમાં હોવાથી કુદરતની અદરના, કે અન્ય યુગ્મ, વસ્તુ, કે કૃદ્ધજ આદિ પદાર્થોનાં તેમજ વસ્તુ વિશેષોના સ્વરૂપ આદિનું બહુજ સરલતાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકે છે. એટલુંજ નહીં પણ પ્રબળ અલોકન શક્તિના પ્રલપ્તિ એકાદર કોઈપણ રસને જોયેલા પદાર્થોના આકૃતિ, રંગ, રૂપ, કદ વિગેરેનું એક તો આંખોનું ચિત્ર તેઓનાં મગજમાં અવયવો દ્વારા એકદમ મઠણું કરી શકે છે કે, તેવા એકનાર જોયેલ પદાર્થ કે પદાર્થોના આંખોનું અનેક વિધિ વિધે, (Model drawing) કે રંગીન નમુનાઓ (Colour drawing) તુ' ચિત્ર આદિ કળાઓદ્વારા સઘળું સ્વરૂપજ્ઞાન પોતે બંને પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેમજ બીજાઓને કરાવી શકે છે આ કારણથી આવા લક્ષણોવાળાં સૌ પુરુષો દરેક પ્રકારના કળા-કુળાર, અવલોકન, ચિત્રકામ, ભરત, ગુણજ્ઞ, શીલજ્ઞ, રંગ, જ્ઞાન અને અનેક પ્રકારના અલોકન આદિ કાર્યોની અદર તેમજ પ્રાકૃતિક પદાર્થોના ગુણ અને સ્વરૂપ વિગેરેના જ્ઞાનની અદર રસાવાલિક રીતેજ બીજાઓ કરતા સઘળું પ્રવીણતા મેળવી શકે છે. વ્યવસ્થાજ્ઞાન, ગણિતજ્ઞાન અને સ્થળજ્ઞાન આદિના અવયવો પણ પ્રબળ હોવાથી અનેક પ્રકારના હિસાબો વિગેરેનું કાર્ય, તેમજ નામકામો વિગેરેની ઉત્તમ અવસ્થા અને સફર્તિ રાખી શકે છે. દેશાનુકૂળ વિવિધ પ્રકારના સૌમ્યની રીતજાતો અને દેશ દેશાન્તરે જોવાના પશુ બહુજ સૌખીન નીવડે છે. આ ઉપરાંત ફેદિમારી, સિનેમા, સિલ્કપકામ, શારીરશાસ્ત્ર અને શારીરવિજ્ઞાન, અંગણ, જોશાળ, ભરતર, ભૂતળ પદાર્થવિજ્ઞાન આદિ વિષયોનું જ્ઞાન પણ સઘળું સુલભતાથી પ્રાપ્ત કરી શકે છે આમ હોવાથી તેઓની અવલોકન શક્તિઓના સમૂહને કોઈપણ રીતે સતોષ મુખ કે આનંદ આપી શકે તેવા સર્વ વિષયોમાં તેઓને બહુજ આનંદ પડે છે. ચિત્રમય પુરતકો, ભરત શીલજ્ઞના ઉત્તમોત્તમ નમુનાઓ, ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારના શાસ્ત્રચોક્ષા કે વસ્તુ અવયવો કુદરતીય આદિ વસ્તુ નિરોધોના સુદાર નમુનાઓ વિગેરે જોઈ, તેઓના ચિત્ર મુશ્કેલીથી થઈ જાય છે. આથી આ વૃત્તિઓને બહુકુળ આવે તેવા પદાર્થો અર્થેજ કરવાથી અથવા દર્શાવવાથી અથવા તેઓને સર્વથા અનુકૂળ આવે તેવા સુદાર બાજબીથી, રાહદેશ કે સ્થળોમાં અત્યંત અવસ્થા પૂર્વકે ઉત્તમ કરવા અને મળવા વિગેરેના પ્રસંગો આપવામાં આવે તો તેઓ સર્વ રીતે સંતુષ્ટ અને આનંદિત રહે છે.

જાણ કરી યુવાવસ્થાની શરૂઆતમાં જ્યારે પ્રેમભાવના નવાકુરોની વિવિધ સ્વરૂપોએ, યુવાનો તેમજ યુવતીઓના જીવનોવાદમાં અનેક રીતે જોતામાં તુલેમળ અસોદાસ જાદાર પ્રકી નીકળવાની તૈયારીઓ કરી રહેલ હોય છે, તેવા શુભ અવસરમાં આવા સર્વપ્રકારના અનુકૂળ સચોટો સર્વ રીતે મુખ, સતોષ, આનંદ અને વિવિધ પ્રકારના શાસ્ત્રમળ ભાવોને પેદા કરી, અનેક પ્રકારના આનંદ ઉત્સાહની વધિ કરવામાં સદાયબુદ્ધ બને છે આ પ્રસંગે યુવાનો તેમજ યુવતીઓના મનની ઉચ્ચ પ્રકારની નૈસર્ગિકવૃત્તિઓ તેમજ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની ભુદિરાશિઓ જોઈ થયેલાં જીવનવૃત્તિને પામી શકેલી નથી, છતાં જો ઉપરોક્ત સર્વ વિષયોને, ધાર્મિક સ્વયંમત રહી નીતિ અને સદાચારની ઉચ્ચ જાણવણીદ્વારા, ભુદિપૂર્વક, આ પરિશીલન ક્રિયાની મથાણું સિદ્ધિ અર્થે ઉપયોગ કરવામાં આવે તો તેમાં અનેક રીતે એ સદાયબુદ્ધ થઈ શકે છે. એટલુંજ નહીં જલુ બન્ને બ્યક્તિને અનેક પ્રકારના આનંદો આપવા સારું પરસ્પરના હૃદયોની પ્રાપ્તિ કરાવવાના અનેક શુભ પ્રસંગોને જોવામાં અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ શકે છે અનુભવી અવલોકન શક્તિઓને સતોષવા મઠે આ વિષયો અદર જ્યાં જુઓ ત્યાં અત્યંત પ્રકારના અનેક જોનો કારણો પડેલા છે, જેમાં અનેક વિષયોને સમાવેશ થઈ શકે તેમ છે.

અનેક પ્રકારના વસ્ત્રો, ફરનીયરો. ચિત્રમય પુરતકો રંગીનચિત્રો, ફેદિમાફો, નાકો, અને સિનેમા, આદિનાં તેમજ કુદરતની અદરના અન્ય પ્રકારનાં જ્યો, આકાશ, પાનાળ, નદી, પહાડો, સમુદ્રો અને જંગલો, વસતી

બનરપત્રી ભૂગોળ, અને અનુવિસ્ત્રી અંદર આવેલા અનન્ત આકાશના અનન્ત ગોળાઓના દૃષ્યો, અને તે સર્વનાં રમુજ સૂર્યમ આદિ સર્વ અંશોનું પ્રત્યક્ષ કરાવનાર, સૂર્યમંદરક તેમજ દુરંદરક આદિ અનેક પ્રકારના ચત્રરૂપ સાધનોના અનેકવિશાળ ક્ષેત્રો, આ વિશ્વની અંદર અવલોકન શક્તિજન અવધોની તૃપ્તિ અર્થે, ચલાવતું ઉપરિથન છે. તે સર્વનો ભુક્ષિમનાપૂર્વક આ પરિશીલન ક્રિયામાં અનેક રીતે ઉપયોગ લઈ ગયાય તેમ છે. મનુષ્યે માત્ર તે સર્વના પવિત્ર અને મહાન ઉદ્દેશોને ચલાવે મમત્ત વર્તવાનીજ તરફ છે.

વર્તમાન કાળમાં ઉચ્ચ દુનરજ પ્રદર્શનો, મ્યુઝીયમો, વેદશાળાઓ, લેખારેટરીઓ, પદાર્થવિજ્ઞાનવેત્તાઓની પ્રયોગશાળાઓ, અનેક પ્રકારના હોસ્પિટલો (Hospitals for the Sick) અને ચત્ર આદિના અનેકવિધ કારખાનાઓ વિગેરેએ મળી, આ વિશ્વને જે સ્વરૂપમાં અનેક રીતે વિસ્તૃત કરી મૂકેલ છે, તેથી કેમ અજ્ઞાત છે ?

આ ઉપરાંત મુખસામુદિકશાસ્ત્ર (Physiognomy) મરતલવિદ્યા (Phrenology) તેમજ હસ્તરેખા-શાસ્ત્ર, (Palmistry) આદિના વિષયો પણ મનુષ્યની અવલોકન અને ભુક્ષિ શક્તિઓની સાથે બહુજ પત્રીક સમર્થ પડાવે છે. આવી દરેક વિદ્યાના સામાન્ય જ્ઞાનદ્વારા પણ અનેક પ્રકારના લાભો ઉઠાવી પરસ્પરજ્ઞ જ્ઞાન અને આનંદના ક્ષેત્રોમાં અનેક રીતે સંપૃક્ષિ કરી સકાય તેમ જ મનુષ્યના ઇન્તિ, આકાર અને ચેષ્ટા આદિના જ્ઞાનદ્વારા તેઓનાં મુજ-કર્મ સ્વભાવ વિગેરેનું સ્વરૂપજ્ઞાન કરાવવામાં ઉપરોક્ત વિદ્યાઓ ધણેજ આશ્ચર્યજનક લાભ લાગવે છે, એટલજ નહીં પણ પ્રસન્નમાં આવનાર પ્રત્યેક વ્યક્તિના હૃદયમાં કેન્દ્રીક ઉત્પાદન કરવા સાથે તદ્દન અપરિચિત વ્યક્તિને પણ સદૃશ રચા-લાવિક પરિચય ચોગવામાં ઉપરોક્ત વિદ્યાઓ સ્વલપી સામાન્ય જ્ઞાન પણ જે અનુપમ ફળ લાગવે છે તેની તુલના, બીજા કેઈ પણ વિદ્યા સાથે થઈ શકે તેમ નથી ખાતર કરી યુવાવસ્થા યુગ સી યુરથેના મન, આવા વિષયો તરફ સદૃશ આકર્ષાય છે. અને તેઓને તેમાં બહુજ મગમત પડે છે. આટલા મોટા કામસૂચના પ્રસિદ્ધ લેખક રૂપિ વાત્સ્યાયન પૌતાના કામસૂત્રમાં એ જાખવતુ વિવેચન કરતાં જણાવે છે કે—

“દર્શિતેક્ષિતાકાર્યં કન્યામુપાયતોઽમિયુક્તિ” ॥ યથે વિવાહે યાગ્રાયામુત્સવે વ્યસને પ્રેક્ષન-
દ્યાપૂતે જને તત્ર તત્ર ચ દષ્ટેક્ષિતાકાર્યં ષષ્ટિક્ષિતમાયમેકાકિનીમુપક્રમેત ॥

ભાવાર્થ—જેના આકાર ઇન્તિ અને ચેષ્ટા આદિ દ્વારા મુજ સ્નેહ લાવે પ્રકટ થતાં જોવામાં આવે એવી કન્યા સાથે અનેક પ્રકારના ઉપાયો દ્વારા સંબંધસ્થા આવવાના પ્રયત્નો કરવા. યજ્ઞ, વિવાહ, યાત્રા અર્પણ, દેશાટન, અન્ય ઉત્સવો આદિના પ્રસંગે તેમજ સહક સમયમાં અથવા અન્ય મેળા આદિના પ્રસંગોમાં ન્ઝાં ન્ઝાં તેના આકાર ઇન્તિ અને ચેષ્ટા આદિ લાવે પ્રત્યક્ષ રીતે જોવામાં આવે કે અનુભવવામાં આવે ત્યારે તેવી કન્યાને પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નો આરંભવા.

જે કન્યા અથવા યુવતીની આદર અનેક પ્રકારની પરિશીલન ક્રિયાને પરિણત્રે સ્નેહભાવોનુ ઉદ્ધીપન થયેલુ હોય તેના લક્ષણોનું વિશેષ જ્ઞાન કરતાં રૂપિ વાત્સ્યાયન કહે છે કે “તાનિક્ષિતાકારાન્યક્ષ્યામઃ”

- ૧ સંમુર્ણં તં તુ ન વીક્ષતે ।
- ૨ વીક્ષિતા વીઢાં દર્શયતિ ।
- ૩ રુચ્યમાનમાત્મનોઽદ્રક્ષમપદેશેન પ્રકાશાયતિ ।
- ૪ પ્રમત્તં પ્રચ્છન્નં નાયકમતિક્રાન્તં ચ વીક્ષતે ॥
- ૫ પૃષ્ઠા ચ કિંચિત્સસિતમવ્યક્તક્ષપ્રમનવસિતાર્થે ચ મન્દં મન્દમધ્યોમુક્તી કથયતિ ।
- ૬ તત્સમીપતે ચિરં સ્થાનમમિનન્દતિ ।

- ७ दुरेस्थिता पश्यतु मामिति मन्यमाना परिजनं सवदनाविकारमाभापते
तं देशं न मुञ्चति ।
- ८ यत्किञ्चिद्दृष्ट्वा विहसितं करोति ।
- ९ तत्र कथामवस्थानार्थमनुवर्षयति ।
- १० यालसाङ्गगतस्यालिङ्गनं चुम्बनं च करोति ।
- ११ परिचारिकायास्तिलकं च रचयति ।
- १२ परिजनानवष्टभ्य तास्तातश्चलीला दर्शयति ।
- १३ तन्मित्रेषु विश्वसिति ।
- १४ वचनं चेष्टां यदुमन्यते करोति च ।
- १५ तत्परिचारकैः सह प्रीतिं संकथां धृतमिति च करोति ।
- १६ स्वकर्मसु च प्रभविष्णुरिवैताभियुक्ते ।
- १७ तेषु च नायक संकथामन्यस्य कथयत्स्वयंहितां तां शृणोति ।
- १८ धात्रेयिकया चोदिता नायकस्योद्वसितं प्रविशति ।
- १९ तामन्तरा कृत्वा ते न सह धृतक्रीडामालापं चायोजयितुमिच्छति ।
- २० अनलङ्घ्यता दर्शनपथं परिहरति ।
- २१ कर्षपममङ्गुलीयकं स्त्रजं वा तेन याविता सधिरमेव शाश्वद्वतार्यं सख्याहस्ते ददाति ।
- २२ तेन च दत्तं नित्यं धारयति ।
- २३ अन्यथरसंकथामु विपण्णाभवति ।
- २४ तत्पक्षकैश्च सह न संसृज्यत इति.

भवत्तत्त्वात् श्लोकी—

दृष्ट्वैतान् भावसंयुक्तानाकाशनिहितानि च कन्यायाः संप्रयोगार्थं तास्तान्योगान्विचिन्तयेत् ॥
 यालकीडनकैर्लीला कलाभिर्योषणे स्थिता वत्सला चापि संग्राह्या विधवास्पृजन संग्रहात् ॥
 इतिताकारसुचनं २७ सप्तविंशं प्रकरणम्.

कन्यानां छिन्निता आकाशे अने श्रेष्ठापद्वी तेना अन्तर्गत विद्याने। अक्षयानां
 लक्षणे। अत्रलोकन.

साधार्थः :-

- १ यरमने द्विषे स्नेही पुरषणी कस्युष जेती नथी.
- २ लुमे अथवा तेनी साधु' जेवामां'अने तो वामन दर्शने ही
- ३ ने इतिहास अने तो पुरषने भेवानु' सुंदर अथ कर्षपसु निधिते दर्शने छे.
- ४ प्रभय, प्रचण्ण यरने ग्यथने दुस्ती प्रुपी रीते लुने छे,
- ५ कर्ष पुण्यामा आने तो कर्षक दरेते लुमे, अरपष्ट शब्दोभां, अरपष्ट न अरपष्ट तेम. न्दियु मुण रापी
 धीमे धीमे जेछे छे.
- ६ स्नेहीअन पारी वागे पणत वीका अदेवार्त' पसद करे छे,
- ७ इर वकी दोष तो " मने ते लुच तो हीक" जेवु' मनमां वापी मुण अने नेजय विधारे इरी परिभने
 जेवाने छे. यमु भेवाना रथानने भाइनी नथी.

- ૮ કાર્ત્તવ્ય ભેદમા આવે તો ભેદને ખુલ દગી પડે ॥
 - ૯ અને ત્યાં દશા રહેવા માટે કથાપ્રસંગ કે કેમ જાણુ ઉપનતી કહે છે
 - ૧૦ જોગમાના બાળકને ગુણ અને આરિગન કરવા લાગે છે
 - ૧૧ પરિવારિકાને લિષ્ક રને ॥
 - ૧૨ ખીલ નેકરેને ચોખી ચખી તે તે લીધાને દર્શવે છે
 - ૧૩ રનેહીજનના મિત્રોનો વિચાર કરે છે
 - ૧૪ તેઓના વચનોનું અવલૂ કરે છે અને કહે તે પ્રમાણે કરે છે
 - ૧૫ તેના નેકર ચાકર સાથે મમતા-રનેહ-વાર્તાલાપ અને કુલ આદિ આવરે છે
 - ૧૬ પોતે ભણે માનીક હોય તેમ તેઓને ધમકાવી તેઓને કામમા લગાડે ॥
 - ૧૭ તેઓના પામેથી અથવા ખીલબોદાસ પોતાના રનેહીજન સંબંધી કથા-વાર્તા, આતુરતાથી સાંભળે છે
 - ૧૮ ધારીતા કથાનુસાર રનેહીના નિવાસ રવાનમા પલ્લુ પ્રવેશે છે
 - ૧૯ તેને (ધારીને) દુર કરીને નાથક સાથે કથા વાર્તા આલાપ આદિ ઘેઘવાનું પલ્લુ ઘચ્છે ॥
 - ૨૦ એ પોતે અવલૂ ન હોય તો તેના હૃદયમા અવલૂનું પસદ કરતી નથી
 - ૨૧ કહ્યુંપર ચાંદી કે માગા જે કાઢ તે માગે તે પોતાના આરપરથી ઉતારી ધીરતા પૂવક સખીના હરવામા મુકી તેને આપે છે
 - ૨૨ રનેહીજનની આપેલી વસ્તુ હમેશા ધારણ કરે છે
 - ૨૩ ખીલ પુરવળી વાવવિતોથી વિરગ રહે છે
 - ૨૪ તેના વિરોધીઓ સાથે દુલ્લતી મળતી નથી
- દુઃખા-બાળકોને યોગ્ય રમકડાઓ વિગેરેથી બાળકને કથા આદિના પ્રયોગથી યુવારસથામુકા યુવતીને, અને વિદ્યાર્થપાત્રજનોના વિદ્યાર્થમા લઈ વાંચવા સીને વસ કરી રાકાય છે એમના મનિ અવરવા અને રવસાવ આદિનું પરીક્ષણ કરી વરીકરણ પ્રયોગોને અવરવા

વાતસ્યાયન કામસૂત્ર

ઉપર પ્રમાણેના જાણ સંપુત આકાર હૃદય વિગેરે ભેદને કન્યાના પરિશીલન માટે પ્રસન્નનુસાર જીપાયેનું ચિત્તન કરવું

૭ સાહિત્ય અને બુદ્ધિશક્તિઓના સમૂહની યથાથોમ્ય સન્નુષ્ટિદ્વારા પરસ્પરના હૃદયોને તૃપ્ત કરવાની પરિશીલન વિધિ

આ સાહિત્ય અને બુદ્ધિશક્તિઓના સમૂહની અદર નીચે નણ્યવેળી નાક શક્તિઓને સમવેશ થાય છે

ન. ૩૫. રમૃતિ અથવા ઇતિહાસ શક્તિ ન. ૩૭. તાલ અથવા સમય જ્ઞાન ન. ૩૮ સંગીત શક્તિ. ન. ૩૯ વસ્તુત્વ શક્તિ. ન. ૪૦ તર્ક સમિતિ ન. ૪૧ તુલના શક્તિ ન. ૪૨ પ્રરણા શક્તિ. અને ન. ૪૩ સૌજન્ય આદિ

આ બધી શક્તિઓના રવાના નામ કથાવતી નીચે આવેલા મનુષ્યના અવસ્થાના બ્યવસોજના લેખ્યોઓની તન્નુ અન્યોઓમા આવેલા છે જે સી પુરોહિત આ રવાનતા અવસ્થાના લેખ્યોઓમાની તન્નુઅન્યોઓ વિરુદ્ધ ભવ્ય અને વાળી પદોની હોય છે, તેઓની સાદિય શક્તિઓ અને બુદ્ધિશક્તિઓ ધણીજ તીવ્ર વપરા મેધામુકા તથા તેજસ્વી હોય છે આવા વણ્ણવાળા સી-પુરોહિ બુદ્ધિશક્તિઓના કાલપલ પ્રકારના કાર્યો કરવા માટે હમેશા તરપર રહે છે કારણ કે તેઓના આ બુદ્ધિશક્તિના રવાનના અવસર અતિ પ્રબળ હોવાથી તેઓને સતત ચિત્તન તક તુલના, રમૃતિ આદિ અવવેળેઁ અધિક ઉપયોગ કરવામા આવે તેવા પ્રકારના કાર્યો કરવાનું રવાજાવિક મન થાય છે

૩૫ આપણા મટે જોયોની યાદ શક્તિ અથવા સ્મૃતિ કે ઇતિહાસશક્તિ યહી તીવ્ર હોય તેવા સૌપુરુષોને પાતાંઓ કે તેવાજ પ્રકારની નવસકલાના મનો, નૈનિદાસિકિ જવા તો વિગેરે વાચવાતુ કે સાબળવાતુ અથવા તેરીજ ખાજતો સખથી સામાન્ય જ્ઞાન મેળવવાતુ સદૃઢ સ્વાભાવિક મન થાય છે, તેથી તેઓની પાસે તેવાજ પ્રકારના વિષયોતુ વર્ણન કરવાથી અથવા મયો આપવાથી તેઓ સહજ પ્રસન્ન થાય છે

૩૬-૩૮ જોયોની અદર તાલિજ્ઞાન અને સંગીતશક્તિના અવયવો પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય, તેવા સ્વભાવના સીન્પુરુષો સંગીત અને તાલ આદિનુ જ્ઞાન મેળવવાથી, નાન, લાન, અને સંગીત નૃત્ય આદિના જનસાઓ માં ઉત્સાહ પૂર્વક જાન લેવાથી કે તેવા પ્રસંગોમાં તેઓને આમનજી આપવાથી તેમજ તેવા પ્રકારની સંગીત નૃત્ય કે તાલ આદિની વિગતો ને પુરતોફોદામાં અથવા સરથજોદામાં જ્ઞાન મળી શકે તેવા પ્રકારના પુરતોફો વિગેરેને અર્પણ કરવાથી તેમજ તેવાજ પ્રકારનુ કાર્ય કરનાર સરથજોની અદર સચુક્ર થઈ કાર્ય કરવાથી, સહજ સદૃઢ કરી રહાય છે. સુદર અને મધુર પ્રકારના તાલ ગૂર અને નૃત્યગીત આદિના શબ્દોદ્વાસ તેઓના મન અત્યંત પ્રસન્ન અને સદૃઢ થાય છે. ત્યારે ને સૌપુરુષોમાં ન. ૩૫ ઇતિહાસશક્તિ ન. ૩૬ તાલિજ્ઞાન અને ન. ૩૮ સંગીતશક્તિ આદિના અવયવો તદન મદ અને સ્વભવ દ્વાવતમા હોય છે, તેવા શક્તિવાળા સૌપુરુષો પાસે ઉપર જણાવેલા કોઈપણ પ્રકારના કાર્યો જાણ કરવાથી તેઓના મનપર કોઈપણ પ્રકારની દુઃખ અસર ન થતાં ઉલ્લાસ પ્રભાસમયમાજ પડે છે, તેઓની પાસે ઉપરોક્ત સર્વ શબ્દોતુ વિવિધ પ્રકારે કરવામાં આવતુ દર્શન, તદન અરથપરદનવતુ નિમ્મળ નિષેધ છે “આમજા આમજા આસરી અને બહેરા આમજા આન” એ કહેવત આવા સાહિત્ય સંગીત અને કળા આદિના કોઈક પ્રકારના જાણેથી રહિત નાપસુઓના સખધમાં થવાવતુ શરિતાય થાય છે. ત્યારે ઉપરોક્ત સર્વ જ્ઞતિઓના સ્થાનો ને યુવાનો કે યુવતીઓની અદર થવાવતુ ખોરેલા હોય છે તેઓ પરસ્પરના પરિચય થમા આવતા પેતાપેતાની ઉત્કૃષ્ટ શક્તિઓના પ્રજાલદ્વારા અનેક સૌપુરુષોના મનને અને હૃદયોને અનેક પ્રકારના અવનવા નિર્દોષ આનંદો આપી તેઓના મનને હરણ કરી શકે છે. મનના ઉપર કોઈ અનજપ્રકારની મોહક કે માદક અસર કરી પરસ્પર આકર્ષે છે. જાસ કરી આવા વિષયની પ્રત્યક્ષ અસર, આપણે કોઈ ઉત્તમ પ્રકારના નાદોની અદર ત્યારે કોઈ ઉત્તમ પાત્રને જાણુ સુદર રીતે હાવજાવ પ્રદર્શિત કરી મધુર અને મુશ્વિત કંઠે પોતાના હૃદયજન જાણને પ્રબળવણે મીઝુ. સી. બ્રાહ્મજી ધર્મ કે મી. (સુદરી) જગજગરે આદિ જેવા ઉત્તમપ્રતિભા પત્રોદ્વાસ પ્રકાર થતા અનુભવીએ જાણે ત્યારે તેઓના જાણેથી રૂપ અસરો પ્રેક્ષકર્મના સુવર્ણની અદર કંઈક અધી પ્રબળ, હૃદયસ્પર્શી અને સ્વાથી અસર કરી શકે છે, તે પરથી સ્પષ્ટ અનુભવી સાક્ષ્ય છે. અથવા પ્રકારના ઉત્તમ કાવ્યકૃત સૌપુરુષો પરસ્પરના આવા નિર્દોષ આનંદ વિનંદના પ્રસંગોમાં ત્યારે ત્યારે આવે છે ત્યારે એકબીજાના મન અથવા હૃદયપર ને અનજ પ્રકારનો મૃદ પ્રભાવ પડે છે તેની અદર હૃદયના આનંદ મહાન અને જાણ્ય ઉદરો સમાપેલા હોય છે. આમાંથી પરસ્પરના હૃદયની મૈત્રી, માદક પ્રતિજ્ઞા અને પરિણામે સર્વ અનુકૂળ જાણોદ્વાસ પરસ્પરના હૃદયોતુ આકર્ષણ આદિ ઉદરો સ્પષ્ટરૂપે સિદ્ધ થતા જોવામાં આવે છે.

આવીજ રીતે ન. ૩૯ વક્રવશક્તિની પ્રબળતાવાળા સૌપુરુષોના સખધમાં પણ સમજવુ જ્યાં સુદર, મધુર, વિનીત કાવ્યકૃત, શામજીવધાન, અને રનેદ સૈમ્યજન, કરણ આત્મચિત્ત તેમજ નીતિ અને ધર્મજાવ હુન ઉત્તમોત્તમ સામાજિક તેમજ ઉત્કર્ષક લાભજીવોના પ્રજાવથી-પ્રજાવિત થયેલ દિવ્ય સરસ્વતિને સુદર ધારા પ્રવાહ નિરતર પોતાના સ્વાભાવિક રૂપમાં સદા પ્રવર્તી રહેલ હોય, જેવા વાજુશબ્દોની વિશ્વિત થયેલ આત્માઓ, કેના હૃદયને વશ ન કરી શકે. આમનજી જાણેને પ્રકાર, આ વાલીદ્વાસનુ સુખ્ય રીતે થઈ શકે છે અને તેથી તેની મધુર મોહકતા અન્ય સર્વ જાણેલા સ્વર્ણતુ પાણુ ધણેજીવી દર્શન કરાવે છે. જાસ કરી પરિચીત દિવ્ય મટે દર્શનવામાં આવતી સર્વ જાણનાઓના પ્રાકૃતિકજોએ ને સુખ્ય આધાર છે, જેથી તેનુ જાસ વિશેષ મદાય છે. આટલા મટે યુવાનો તેમજ યુવતીઓને ત્યારે ત્યારે અને જ્યાં જ્યાં પરસ્પરના સમાગમમાં અથવા પ્રસંગમાં આવવાની તક મળે ત્યારે ત્યારે હૃદયના સુદર-મધુર-રનેદ અને ઝીજન્ય તથા વિનયઆદિ શબ્દયુગ્મ વાલીઓના થવાયોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવો. જેથી જાને વર્ગની અદરના મધુર જાણે હૃદયના ઉજાથ થઈ પોષાઈ રહે.

વાચ્ ચૈવ મધુરા મુખ્યા પ્રયોજ્યા ધર્મમિચ્છતા ।

આવીશ ગીને ન્યાં નં ૧૦ ૧૦ તર્કશક્તિ નં ૪૧ તુલનાશક્તિ નં ૬૨ પ્રેક્ષા શક્તિ અને નં ૧૩

સૌજન્ય આદિ વર્તિઓનાં બાજે પ્રબળ પ્રમાણમાં હોય તેવા રચનાનાં સૌ પુરોગામી, તે તે વર્તિઓને રચિત થઈ પોતે સતોષે અને આનંદ આપે તેવા તેવા પ્રકારનાં તત્ત્વજ્ઞાન, પદાર્થ વિજ્ઞાન, અધ્યાત્મ વિદ્યા, આદિ બધાં વિષયોપરનાં મનોબો વિરોધનાં વાચન, મનન, ચિંતન, સંવાદ કે અર્થાં આદિ ઉપરિચિત કરવાથી અનેક ગીતે પરસ્પરની બુદ્ધિશક્તિઓનું પરિશીલન થઈ શકે છે. સુદૃઢ સમાવેશનાં યુક્ત લેખો નિબંધો કે સુંદર અને સચિત્ર આંકિકોની અદર આવતાં અનેક પ્રકારનાં વિદ્યુતપ્રણાલિ વિષયોની અભ્યાસોમાં જાણ લેવાથી પણ અનેક વરેહનાં બુદ્ધિશક્તિઓનાં આનંદો અનુભવો શક્ય છે.

મનુષ્યની બુદ્ધિશક્તિઓને ખેડવાનાં પ્રદેશો.

મનુષ્યની સાદૃશ્ય શક્તિઓ અને બુદ્ધિ શક્તિઓને ખીલવવાનાં સાધનો અને પ્રસંગો તેમજ તે સમૂહની અદરની પ્રત્યેક શક્તિને ખેડવાનાં વિવિધ વિષયોનાં સાદૃશ્યનાં પ્રદેશો, એટલાં તે વિશાળ, જલ્પ અને ગણીતરનાં પૂર્ણ છે, તેમજ વિશ્વ-વ્યવસ્થાની માફક અત્યંત માથાં પ્રગાથાઓમાં વિસ્તૃત થયેલાં છે કે તેની હદ સીમાજ નથી.

- ૧ મનુષ્યની અવ્યક્ત શક્તિઓને ખીલવવા માટે અવ્યક્તશક્તિઓનું સાદૃશ્ય, જેમ કે,—ચિત્ર, શિક્ષક, હુન્નર, ઉપાસ અને કળા-કૌશલ્યઆદિનું સાદૃશ્ય
- ૨ બુદ્ધિ અને મનનશક્તિઓને ખીલવવા માટે તત્ત્વજ્ઞાન, પદાર્થવિજ્ઞાન અને અધ્યાત્મિક વિષયોનું સાદૃશ્ય
- ૩ સાંસારિક લાગણીઓને ખીલવવા અને પોષણ આપવા માટે સામાજિક સુધારણા (Social Reform) અને (Science of Social organisation) સામાજિક બંધારણનું સાદૃશ્ય, તેમજ રસશાસ્ત્ર (Sexual Science-Sexology)
- ૪ નૈતિક અને ધાર્મિક શક્તિઓને ખીલવવા તેમજ સતોષવા માટે નીતિ વિચારનવમાસ, કાવ્યકાવ્યો વિગેરેનું સાદૃશ્ય
- ૫ પ્રાવીણ્યપ્રદાયક શક્તિઓની ખીલવવા માટે કળા-કૌશલ્ય, કૌશલ્યશ્રેષ્ઠ, નાટ્યકળા, સિનેમા, અભિનયકળા, ચિત્રકળા જેટલીજ વિવેર વિષયોનું સાદૃશ્ય
- ૬ આત્મરક્ષક વૃત્તિઓને અનુકૂળતા આપે, પોષે, અને યુગ માર્ગે દર્શાવે તેવા પ્રકારનાં ઉત્તમ મનો-નકશાઓ વિશે કે સચિત્ર પુસ્તકો અથવા પેઈન્ટિંગ ફોટો કે ન્યુનાઓ રૂપ સાદૃશ્યો પણ વર્તમાન કાળમાં અનેક રીતે પ્રચાર થઈ રહ્યો છે. આવા પ્રકારનાં સાદૃશ્યની અદર-૧ વૈજ્ઞાનિક, આરોગ્યશાસ્ત્ર (Hygienic) જીવનશાસ્ત્ર શારીર શાસ્ત્ર મનનશાસ્ત્ર, ખાંડશાસ્ત્ર, (Cookery) રત્નસાધનવિદ્યા, (Chromopathy) નળચિકિત્સાશાસ્ત્ર, (Hydropathy) Naturopathy, વ્યાયામશાસ્ત્ર (Physical culture) અર્ચશાસ્ત્ર, સમ્પત્તિશાસ્ત્ર, દુનિયાં કલેશનાં જ્ઞાનો, મુદ્દવિદ્યા, આદિ અનેક વિષયો કે જેને સજ્ઞ મન-સુખાનુભવી ન ૧ થી ૭ સુધીની આત્મરક્ષક વૃત્તિઓની સાથે સંબંધિત થયેલાં હોય, તેનાં સર્વ વિષયોનાં સમાવેશ થઈ શકે છે આજથી એ હેતુપ્રમુખ એકાદ અથવા વિશેષ વિષયોપર સંપૂર્ણતા અભ્યાસ વિશેષ અગ્રિય હોય તેવા પ્રકારનાં સાદૃશ્યોનું અવલોકનાર કે સમઘર્ષે પરસ્પરમાં થતું પ્રેરણ, બંનેનાં આચાર વિચાર અને જાણનાં વિવેરમાં અનેક પ્રકારનાં સામ્યની રચના કરી બંનેનાં હૃદયોને અનંત પ્રકારનાં આનંદો આપવા સાથે “મમાનશીલબ્યસનેપુ સચ્ચ” નાં સિદ્ધાન્તો પ્રમાણે ઉચ્ચ પ્રકારનાં મંત્રીજાત વરે પ્રેરે છે

દુકામાં-માનવસમાજની અદર વિવિધ પ્રકારનાં એ એ સાહિત્ય-વિદ્યારોની અદભૂત પ્રશસ્તિઓ વર્તમાન કાળમાં વિજ્ઞાનની અનેક શાખાપ્રણાલિયે સર્વત્ર થઈ રહેલા છે, તેવા સર્વ સાહિત્યનો સજ્જ એક અપવા બીજી રીતે મનુષ્ય સ્વભાવની કોઈને કોઈપણ પ્રકારની શક્તિઓ, લાગણીઓ અથવા બાબતોઓ સાથે મદન કુદરતદ્વારા એવી તેા આનંદમળનકારીતે સંયુક્ત થઈ રહેલા છે કે તે આપણને મરતકવિદ્યાની ખદ્ધિ અનુસાર અત્યંત સરળતાથી સ્પષ્ટ રીતે સમજી શકાય તેમ છે.

માનવકુદરતની સાથે સજ્જ રાખનાર નં. ૧ થી ૮ સુધીના સર્વ સમુદાયોની અદરની જૂથ જૂથ વૃત્તિઓનો પરિશીલન વિધિ સાથે એ જુદા જુદા પ્રકારનો સજ્જ છે અને તેઓના વિવિધ કાર્યોદ્ધાર એ એ વિવિધ પ્રકારની અસરો, ઔપુત્યનાં દરેકોમાં ઉત્પન્ન કરી કે પ્રદીપ્ત કરી એ વિધિઓદ્ધાર થયાવત પૌષ્ઠી શ્યામ છે તેનું આવશ્યક થઈને માત્ર અને આપવામાં આવેલ છે. છતાં હવેપરના સર્વ વૃત્તિઓ અને તેઓનાં સર્વ સમુદાયો સાથે નં. ૧૪ નાળી સૌજન્યભાવની વૃત્તિ તેા એટલે બધો માર, અતિ મહત્વપૂર્ણ અને સુદર સંબંધે થાય છે કે તેની મદદતાનું થઈને કરતાં અનિયમિતને તેા બાગ્યેજ અવકાશ રહે છે. ઈલાકી સાથે દબીમળને, સલાહસપથી કોઈનેપણ કથવાન્યા વિના મિલનસારપો મધુરશક્તિથી વર્તણુ-અથવા વર્તાવડુ એ આ સૌજન્યની વૃત્તિનોજ બધો પ્રતાપ છે એી વર્તની અદર આ વૃત્તિ દમિશ બાસ વિશેષ પ્રમાણમાં હોય છે, નથી તેમો દમિશ મધુર, મિલનસાર, સર્વને મુખી, સુતોરી અને આનંદમા રાખનાર, વધા કોઈનું પાનું મન કથવાન્યા વિના સર્વની સાથે સલાહસપથી વર્તિ સર્વત્ર શાન્તિ અને મુલેકને સ્થાપવાની ક્રિયામાં સૌથી પ્રથમ સ્થાન મેળવનાર અને આખરે તેવા હરેયોની પુર્વિ ખાતર આભાસમર્પણ કરનાર પણ તેઓજ મોટાં બાલો નિહાય છે વળી કુદરતે આ સૌજન્યવશિત્તુ સ્થાન પણ એવાજ મુલ કથિયામાં અને માનવપ્રકૃતિના સમુદાયો બન્ને યોગેકુ છે કે તેથી એ વૃત્તિને કે તેનાં બાલોને એકી સર્વ અનુ-કુળતાએ સહજ પ્રાપ્ત થાય છે.

આ સૌજન્યવૃત્તિનું સ્થાન, નં. ૧૦ સમજરાકિત અથવા શુદ્ધિ-કન્ડિયનજ અવધવની ઉપર નં. ૧૧ તથા ૧૨ નાળી કથા કે કહેણાવૃત્તિ તેમજ પ્રે-ભા વૃત્તિના અવધવોની બન્ને વરડે બાનુમા નં ૧૮ ભક્તિ અને નં ૧૬ નાળા અ-ધામરતિ આદિ અવધવોની નીચે અને નં. ૨૪ કાન્દર્વ પ્રેમ અને કૌતાર્થ આદિ અતિ સુદર અવ-ધવોની વચ્ચમાં એવી રીતે આરી રહેલ છે કે આ વૃત્તિના અ-ધો-અ-ધા પ્રણાલિ અને પરસ્પરની અસરોથી માનવજીવનાં અનેક ક્ષેત્રોમાં એ ઉત્તમ પ્રકારનું કાર્ય, આ સૌજન્ય વૃત્તિ જાગી શકે છે, તેજ મધુર, સામક અને સર્વત્ર મુલેક અને શાન્તિ સ્થાપનાર બીજું કોઈપણ માનસ-અવધવ આ વિશ્વમાં નથી સીવર્ચની અદરની સર્વ મધુરતા, મોહકપણ આકર્ષણ આ વૃત્તિના કાર્યની તેઓની અદરની પ્રબળતાનેજ પ્રુખ્યબરો આશયી છે, અને એકલા મોટાં તેઓને રનેહ, સૌજન્ય અને કહેણાની મૂર્તિઓ કહેવામાં આવે છે તે ખરેખર વર્ણાવેલ છે આ વૃત્તિ, મુવાનો તેમજ પ્રવતીઓનાં પરસ્પરના પરિશીલન અને સમીલન આદિના અનેક પ્રસંગોમાં એ અભળ પ્રકારનો મોહક પ્રભાવ પ્રસારે છે. તેની કિંચ અસરો ખાતે મોઢા મોઢા મુનીશરોના મન પણ અવિત થયા વગર રહેલા નથી

સમાન્ય રીતે મુલ્ય વર્ચની અદર આ વૃત્તિ ન્યારે સાધારણ પ્રમાણમાં અને કથિતજ કોઈકાઈ સ્વધેલ એવામાં આવે છે ત્યારે સીવર્ચમાં તેા લગભગ સેકડે ૮૦ હામાં એ બાલો પ્રબળપણે પ્રવર્તિ રહેલા એવામાં આવે છે. સસારની બધી મનુરતા ઔઓનાં સૌજન્યનેજ આશયી છે.

૮. પથશાનેન્દ્રિયોના સમૂહની પ્રદીપ્તિદ્વારા પરસ્પરના હલેયોને પ્રાપ્ત કરવાની પરિશીલન વિધિ.

નં. ૪૫ મનેન્દ્રિય નં ૧૬ રૂપમેન્દ્રિય નં ૧૭ રૂપમેન્દ્રિય નં ૪૮ રૂપમેન્દ્રિય કન્ધના નં. ૧૬ મણિન્દ્રિય નાસિકા આદિ પથેન્દ્રિયોનાં સમાવેશ શાલન્દ્રિયજ અવધવોમાં થાય છે આ પાનેન્દ્રિયોના કાર્યો એ પ્રમાણે જુદા જુદા પ્રકારનાં છે, તે ' મણિ તેઓના સ્થાન, સ્વભા, આદિની યોગ્યતા તેમજ તેઓને સતોષવાળા સાધનો પણ વિવિધ પ્રકારનાં હોય છે.

અને શક્તિ આદિ જાણે પણ પેદાકરી, રસોત્પાદન કરવાનું પણ અનુપમ કાર્ય કરે છે એટલું જ નહીં પણ પરસ્પરના અતિનિકટ સબધમાં આબ્યા વિના દુશ્મનીજ માન અનેક પ્રકારની સાંકેતિક જાતનજોના અનુભવે કરાવવામાં પણ અનેક રીતે સદાવજીત થાય છે આદેશ મળે જા હર્ષનેન્દ્રિયનો અદિઆ પણ અત્યંત મહત્ત્વ છે પુલાને તેમજ પુલતીઓના વર્ગે આદેશ મળે પરસ્પરની આ વૃત્તિઓની સત્વૃષ્ટિ અને સત્વૃષ્ટિ ખાતર પોતાથી બનતા સર્વ ધર્મ્ય પ્રયોગો અને ઉચિત પ્રયત્નો આ પરિશીલન ક્રિયાની વિધિ પ્રસન્ને ચેતના એમ કહી બોલાય નથી

પરસ્પરના આકાર ઉચિત અને ચેતના તથા મતિ આદિ જાણે તેમજ મુખ અને નેત્ર આદિ પરના અનેક વિકારો નિયંત્રેનુ જ્ઞાન સમ્પાદન કરવાનું શાધન આ આપણી દર્શનેન્દ્રિયો છે તેની શક્તિને જિજ્ઞાસના ક્ષેત્રે રૂપ વિષયો પણ આ વિષયમાં આવતા વિસ્તૃત ગીતે સર્વજ્ઞ ફેલાયલા છે એને ચળાવેલ સમજાવવુંક ઉચિત ઉપાય કરેા એઇને

નં ૪૮ દર્શનેન્દ્રિય—જીહ્વા આ ઉન્નિચદ્વાય વિધની અદરજા અનેક પ્રકારના રસોનુ આરવાદન થઈ શકે છે સમય ધરીતી અદર માન આ રસનાની અદરજા જ્ઞાનતન્તુ વિરોપનીજ ખાસ એવી નિશ્ચિત પ્રકારની યોગ્યતા કરવામાં આવેલ છે કે પદાર્થ માત્રની અદર સમાપેલા રવાદ માનુ જાન તે દ્વારાજ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે, જે કે ત્રણ ઉંચના વિરવારવાયો જીહ્વા-ન્દ્રિયનો આ નાનો સરખો પ્રદેશ વિધની અદરજા સપૂર્ણ રસ સાગરનુ આરવાદન કરવામાં આશ્ચર્યજનક કાર્ય મટિ નિપુણ કરવામાં આવેલ છે જનવમાં ભેટવા પ્રકારજા રસો છે તે બધાનો સમુદાયરૂપે ભુંદા ભુંદા છે પ્રકારના રસોમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે

છ મંકરના રસોઃ ૧ આદા ૨ આરો, ૩ તીખે ૪ દુરો ૫ કાંચે અને ૬ મધુર એમ ૬ પ્રકારના રસો છે આ વિવિધ પ્રકારના રસોનુ આરવાદન કરવા મટિ રસનેન્દ્રિય જીહ્વા ચરના જ્ઞાનતન્તુઓની રચના પણ વિવિધ પ્રકારની કરવામાં આવેલ છે અને તે દરેક પ્રકારના રવાદને મહત્ત્વ કરવાર વન્તુ વિરોપિતે મટિ જીહ્વાપર ભુંદા ભુંદા પ્રદેશો પણ નિષ્પદ કરવામાં આવેલા છે અત્યુક પ્રકારજા રવાન વિરોપના વન્તુઓ અત્યુકજ પ્રકારના રસોનુ આરવાદન કરી શકે છે ન્યારે જે બાંજીની અદર જે પ્રકારના રસવન્તુઓની જીહ્વા પ્રદેશપર પ્રબળતા હોય છે તેવી બાંજીને તે તે વન્તુઓની પ્રબળતાને અત્યુકજ આજે તેજ પ્રકારજા રસો વિરોધ પ્રમાણમાં રચીકર લાગે છે

આમ હોવાથી ભુંદાભુંદા રવજાનજા મનુષ્ય સિદ્ધિમિત પ્રકારની અનેક રચિઓવાળા જોવામાં આવે છે કેઈને મિષ્ટ પદાર્થો વધારે રચિક અત્યુકજ લાગે છે ન્યારે કેટલાક મનુષ્યોને તીખા તુરા કે વાનતમાં પદાર્થોનું વિરોધ અરી પ્રિય લાગે છે આવા અનેક પ્રકારના રવાહોની વિવિધ જાતનાવાળા સીપુરોએ જ્ઞેવતમાં આવે છે તેજ કારણે આ રસનેન્દ્રિયના ભુંદાભુંદા પ્રદેશના વન્તુઓની મુખ્યધિક પ્રબળતા કે મહત્તા ઉપર આધાર રાખે છે અને તે પ્રમાણે પ્રત્યેક બાંજી પોતાની પ્રબળ રસવૃત્તિને પોતાની અત્યુકજતા પ્રમાણે અત્યુકજ વિધિભાજ આરવાદદ્વારા સતોપવા પ્રેરાય છે આ એક સામાન્ય નિયમ છે સી પુરૂષોના પુગ્ગેને અનિવારિત જીવનમાં પોતાની તેમજ અન્ય રસેન્દ્રિની આ રસવૃત્તિઓને સતોપવાના પ્રસંગો આપણા રેગમળની રૂઢી અનુસાર કદાચિત્ પ્રાપ્ત થાય છે પણ વિવાહિત જીવનની અદરતો તેવા પ્રસંગો નિજ સહજ પ્રાપ્ત થઈ શકે છે એટલે આ રસારવાદની વૃત્તિઓનુ રજૂલ ચરિચીલન પરચયા પછીના જીવનમાજ મથાનનું સમરૂ છે અને અનેક પ્રકારજા રસારવાદરૂપ બંદવ ભોજન્ય લેહવ પેચ્યાદિ પરચોદ્વારા તેઓને અનેક રીતે સતોપી શકાય છે

નં ૪૯ કાણેન્દ્રિય નાસિકા—આ વૃત્તિનુ કાર્ય અનેક પ્રકારની વધેને મહત્ત્વ કરી જ મજાન આપ વાનુ છે એટલું જ નહીં પણ અત્યુકજ કે પ્રતિજીવ પ્રકારની મુજનના કે દુર્ગંધોના જ્ઞાનદ્વારા દ્રષ્ટ અથવા અદ્રષ્ટ પદાર્થો ના અત્યુકજ અથવા પ્રતિજીવ રવરૂપને પણ ચળાવત દર્શાવી તે તે પદાર્થોના પ્રસંગમાં અથવા અથવા ન આવવાની અમુલ્ય સૂચનાઓ પણ આ શક્તિ આપી શકે છે સામાન્યરીતે આપણી નાસિકા અનેક પ્રકારના મુજધી અને મધુર દ્રવ્યોની અત્યુકજ સુવાસને મહત્ત્વ કરવા હજોલા વતપર રહે છે ન્યારે પ્રતિજીવ પ્રકારની દુર્ગંધો કે દુષ્પાતનાવા પ્રેષ નથી સર્વથા બચવા વતપર રહે છે રસનેન્દ્રિયના વન્તુઓની રચનાની આકૃષ્ટ ન આ કાણેન્દ્રિયના વન્તુઓની રચના પણ

વિવિધ પ્રકારની વસ્તુઓની ન્યૂનાધિક દશાને લઈ અનેક પ્રકારની વિવિધતાઓ દર્શાવે છે. ત્યારે એવી અનેક પ્રકારની ઈચ્છાઓને તૃપ્ત કરવા માટે જીવનનિષ્ઠતા પ્રજ્વલે આ વિશ્વની અંદર અનેક પ્રકારના સુખધી સુવાસિત મધુર અને રમ્ય દ્રવ્યોની તેમજ અનેક પ્રકારની સુવાસનાનાં સુમનમય પુષ્પોની યોજનાઓ કરી છે. જેનાં દ્વારા માનવ સમાજ બેધમાદક વસ્તુઓનાં અનેક પ્રકારના આનંદો પોને ભેટે અનેક રીતે લઈ શકે છે તેમજ પોતપોતાના રસેદિઓને પણ અનેક રીતે આપી શકે છે.

આ પ્રાણેન્દ્રિયના વિષયની યથાવત્ તૃપ્તિ માટે જેવી રીતે કંઈકે પછી અનેક પ્રકારના દ્રવ્યોની યોજનાઓ કરેલી છે તેજ પ્રમાણે માનવ ભવિષ્યે પણ અનેક પ્રકારના સુખધી લેવા અતરંગ, સેન્ટો, અને મધુર તથા સુખધી પાકેદરે આદિદ્વારા અનેક રીતે પોતપોતાના આનંદો પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયત્નો પણ આરંભેલા છે. પરંતુપરની પરિશીલન ક્રિયામાં આ વિષય સખધી સામાન્ય જ્ઞાન પણ અનેક રીતે ઉપયોગી થઈ શકે છે. ત્યારે ખાસ કરી, સુખમધુર અને સર્વ પ્રેમભાવ પૂર્ણ-સાવનવનનતા સુદર ઉદાત્તમાં, પરિશીલન ક્રિયાની યથાવત્ સિદ્ધિ અર્થે પરિશ્રમભૂ કરતા સ્ત્રી પુરુષોના હૃદયરમ્ય પરમમૂલ પળના પરિભ્રમેને પ્રચારવા અદે પછી આવાં સુદર સુખમય દ્રવ્યો પણ અનેક રીતે સહાયભૂત થાય છે. તેઓ સર્વ યોગ્યરીતે ઉપયોગ કરવા એ પ્રત્યેક મનુષ્યનું કર્તવ્ય છે.

૬ મન સ્મયના આત્માની સર્વ શક્તિઓ, લાગણીઓ અને વૃત્તિઓની યથાયોગ્ય સન્તુષ્ટિના સર્વ પ્રકારો; એજ પરિશીલન.

૧. આત્માની સર્વ શક્તિઓને યથાયોગ્ય સતોષવા માટેજ આ સમગ્ર વિશ્વની રચના છે.
૨. આત્માની સર્વ લાગણીઓને યથાયોગ્ય રીતે આનંદો આપવા માટેજ સમગ્ર સામાજિક જીવધોની યોજના છે.
૩. આત્માની સર્વ ભાવનાઓને પ્રદીપ્ત કરી યથાવત્ પોષવા માટેજ સકલ વિશ્વના પદાર્થો અવિતત્વ ધરાવે છે.
૪. હૃદમાં કહીએ તો આત્માની સર્વ માનસિક અને શારીરિક શક્તિઓના વર્ણવિષય રમણ અર્થેજ સમગ્ર વિશ્વના રમણીય પ્રદેશોથી યોજના થયેલી છે.

વિશ્વનિયત પરમપિતા-પરમાત્મની આ અતિ અદ્ભુત અનંત અપાર અને આશ્ચર્યમય વિશ્વ રચનાના સર્વ પ્રયત્નો અને પ્રયાસો, આ અનંત વિશ્વની અંદર બધાની રહેલા અલગ આત્માઓને, તેઓના શુદ્ધકર્મોદ્ગર્ય ફળરૂપે અનેક પ્રકારના સતોષ, સુખ અને આનંદો આપી તેઓના અન્તર-આત્માઓને પોતા તરફ આકર્ષી, અનંત આનંદના ભોળી બનાવવા માટેના જ એ સર્વ વિધાનો છે, અને એટલા માટેજ તેનું નામ-વિશ્વકર્મા, વિશ્વાત્મા, વિશ્વ, વરેણ્ય, વિશ્વેશ્વર, આનંદકલ્પ આદિ અનેક સાર્વક સન્દેહાસા સુપ્રસિદ્ધ છે.

વિશ્વસમગ્રની રચના-વિશ્વ સમગ્રના આત્માઓને એ આનંદધનરૂપ વિશ્વાત્માની અંદર સમાયેલા અનેક આનંદોના અનુભવો પ્રાપ્ત કરાવવા માટેની એક મહાન પરિશીલન વિધિરૂપ -આદિ કાવચી એક સરખી રીતે ચાલી આવતી પ્રવાહો રૂપ ક્રિયાઓજ છે. પ્રકૃતિ અને સુવચ (જીવાત્મા પરમાત્મા) એ બંનેનાં સૃષ્ટિરચના રૂપ સર્વ પ્રયાસો અને સયોગો, ઉપર દર્શાવેલ મહાન પરિશીલન વિધિ અષ્ટેજ પ્રવર્તેલાં છે. કારણ પરમ પુરૂષ પરમાત્મા એ પ્રકૃતિરૂપ મહા દીન મહા માયાનું ચારે તરફથી પરિશીલન કરી, તેના સર્વ અન પ્રત્યગોમાં સર્વતઃ બાંધાઈ ઘડી, પ્રાપ્ત થઈ રહેલા છે. તેજ સર્વ અભયને અને અરોને યથાવત્ ખીલવી રહેલા છે. સમગ્ર સચરાચરમાં એ સર્વત્ રમણ કરી રહેલા છે અને પોતાની અદલા અનંત આત્માઓને અનેક રીતે આનંદો આપવા માટે, તેઓનાં અનોખાનરૂપ મરુતો તથા શરીરવ્યને પોતાની અપાર શક્તિદ્વારા રચીને વિશ્વમાં સર્વત્ ફેલાવી રહેલા છે.

યથા ચ મયંભિપ્રાય સંવર્ધકમેનં મન્યેત તથા પ્રવર્તિતવ્યમ્ ।

ધીક્ષણે ચ પ્રચ્છન્નમર્ધયેત્ । તથા કથા યોજનમ્ ।

વર્ધમાનાનુરાગં ચાસ્યાનકે મનઃ કુર્વંતીમન્વર્ધામિઃ કથામિશ્ચિત્તહારિણીભિશ્ચ રચયેત્ ।

વિસ્મયેષુ પ્રસહ્યમાનામિન્દ્રજાલૈઃ પ્રયોગિર્વિસ્માપયેત્ ફલામ્ કાંતુકિનીં તત્કૌશલેન ગીત-
પ્રિયાં શ્રુતિ મનો હરૈર્તાંતૈઃ । આશ્વયુજ્યામપ્યમી ચન્દ્રકે કૌમુદામુત્સવેષુ યાત્રાયાં પ્રહણે
ગૃહાચારે વા.....સિકથ પ્રધાનૈર્વસ્ત્રાદ્યુર્લાયકભૂષણ વાનૈશ્ચ । ઉદાર વેપશ્ચ સ્વય-
મનુષ્યદત્ત દર્શનશ્ચ સ્યાત્ । ભાવં ચ કુર્વંતીમિક્ષિતાકારૈઃ સૂચયેત્ । + + +

વાત્સ્યાયનઃ (કામસૂત્ર).

કન્યાસંગપ્રયુક્તકમધિકરણમ્.

ભાવાર્થઃ—

૧. બાલ્યાવસ્થામાંથીજ જાતે તેના (કન્યાના) ચિત્તનુ રચન કરતા રહેવું
૨. તેની સાથે પુખ્ત વિકૃત્તવાની, હ્રુવવાની, ઘર બનાવવાની ધરણીનીક ડીચલા ડીચલી રમવાની ખાનખાન આદિ પીરસવાની રમતો વધ અને પશ્ચિમની અનુકૂળતા પ્રમાણે રમવી
૩. વંચી, આકર્ષ કીટા-ફૂંદડી પટ્ટિકા કીટા,—મછપી, બેળી બેળી કુલક કે પડા આદિ ખુતો, મધ્ય અશુભી શોધી કાઢવાની રમત, પડા તેમજ બેળી બીજી રમતો જેમ તેની સાથે તેવીજ રીતે તેના દાસ કે નોકર આદિ સાથે પણ રમવી
૪. તેવીજ રીતે અડઅડમણી છીપછીપામણી આધળોપાડો, અને અન્ય સરલ વ્યાયામ આદિની રમતો રમવી
૫. આ ઉપરાંત તે કન્યા જે જે કન્યા કે સ્ત્રી આદિ ઉપર પોતાનો વિશ્વાસ કે પ્રેમ રાખતી હોય તેની તરફ ખજુ બાળે માયાથી વિનયપૂર્વક વર્તવું અને પરિવશ વધારતા રહેવું
- ૬ ખાસ કરી તેની પરિવારીમાળા કા પૂત્રી આદિપર વિશેષ પ્રેમ રાખવો, કાચુ તેઓ વડા માય તેા તેઓ તે કન્યા સમક્ષ તેમજ તે કન્યાના માતા પિતા સમક્ષ જલ્દયે જાનવરે ખજુ પોતાના અભિપ્રાયો રજુ કરી બનેલા સખધો ચોખવામાં અનેક રીતે સહાયતા થાય છે
- ૭ આવી રીતે કન્યાને જે જે વિષયમાં જાનદ આવે તેવી રીતે વર્તવું અને તેને જે જે વધારે શિક્ષક-મનન મમતુ બતાવ્ય તે જો વાલી જાણવું
- ૮ કેટલાક એવા વિવસણુ વિવિદ અને આશ્ચર્યજનક રમકડાઓ કે ત્રીજ વસ્તુઓ ખજુ લાવી આપવી કે તેવાં બીજા કોઈએ કરી કયાંય ખજુ જોઈ ન હોય
- ૯ વિવિધ રમણ દડા અને એક એક બીજી બાજુ કોતુક ઉત્પાદન કરે તેવી અનેક વસ્તુઓ ખુતળીઓ, અને અનેક પ્રકારના ખડો અને આકારો એકએક કરી વિવિદ રીતે દર્શાવવા
૧૦. આવીજ રીતે-નુતર લાકડા, હાથી દાન્ત આદિની મૂર્તિઓ ખજુ દેખાડવી.
૧૧. પીરસવા માટેની અનેક વાલીઓનો સંગ્રહ પણ દર્શાવવો

૧૨. સ્રી-પુરુષ, બ્રહ્મા બ્રહ્મરી, ચેષ ચેષા વિગેરે પ્રાણીઓની લાકડાની કે હાથી-ગાંધી સંયુક્ત સભેદ મૂર્તિઓ મારી દ્વિદશ કે લાકડાની બનેલી દેવકુલચૈત્યોની મૂર્તિઓ, શુક્ર ચેના, કૌલવન, મન્ન સાત્તિકા, કાવક, કુકડા તિન્દર પગ્ગર વિગેરે વિવિધ પ્રકારના પદ્ધતિઓ અને વિવિધ વ્યવસ્થિત સુખ જળ યન્ત્રો-કે પાનેા સુદર દ્વાર પેટસ, પાણી છાંટવાની ઝાટીઓ. મૂર્તિઓ વિગેરે મુકવાના રહેઠાડસ સ્ફુલ્સ વિગેરે દરારીયા કે અપવા વિવિધ પ્રકારના કંચાર, કંચુરી, સુખાદ-ચદન અગર મુલાબ, હીના, બોરસાળી આગ્નિ અંતરો, સુગંધી તેલો, અથવા સેન્ટા વિગેરે તેમજ પાનસોપારી વિગેરે મુખ વસ્તુઓનુ પશુ પ્રસવાનુસાર પ્રદાન કરવુ.
૧૩. શુદ્ધ શુદ્ધ પ્રસંગો અને શુભ અવસરોપર યોગ્યા, વય, અને ધર્મિયના પ્રમણુમા પ્રકારીતે અથવા શુભરીતે આપી વસ્તુઓ અર્પણુ કરી.
૧૪. પુરુષે આ બાબતમા એરીરીતે વર્તવાના પ્રયત્નો કરવા એઈએ કે જેથી તે કન્યા “આ પુરુષ મારે માટે જમે તે કરવા તાપર થશે” એવી વિશ્વાસની દ્રષ્ટિથી નેહ શકે,
૧૫. જેથી પોતાના સર્વ અભિપ્રાયોની વધાવટ પુષ્ટિ અને સરંગના સધાય એવા પ્રયત્નો કરવા એકાતમા મળવા મટિના પ્રસંગો યોગ્યા, અને તદનુસાર ક્યાવાતાં વિગેરેની યોગ્યતા કરવી.
૧૬. વધતા જતા પ્રેમને કહેવાની ઉચ્છાષી તે (કન્યા) પ્રવર્તે ત્યારે અનુકુલ અને મનોહારી કથન દ્વારા કન્યાના પેટા પ્રેમ કરવુ.
૧૭. વિરમયના પ્રસંગોમા એકાએક-કાલકલાના પ્રયોગો દ્વારા તેના ચિત્તને વિરમય પ્રમાટે તેવા પ્રયોગો કરવા.
૧૮. કલા કૌશલ્યની અદર કુટુંબલક્ષણી કન્યાને કલા કૌશલ્યથી તેમજ બીલ નૃત્યને આહવાર કન્યાને મુતિમનોહરે બીતો દ્વારા આનંદ પ્રમારવો.
૧૯. બીજા અપ્રમી કે પુણીમાની આદનીમા, અથવા ઉત્સવને પ્રસંગે, યાચાયા કે મહાશુ સમયે, ધરના કામકામ પ્રસંગે નસો કે બીટી આદિ આજુબજોના ઉચિત જણાય તેવા દાન વિગેરેથી પશુ અનુરમન કરવુ.
૨૦. પોતે જાતે ઉદારવેશ થઇ સુદર જેમાવાના હમેશા રહેવા પ્રયત્ન કરવે, અને તે કન્યા પોતાના બાગોનુ દગાન કરવે ત્યારે ઉચિતકામથી પોતાના ભાવિનુ પશુ મુશ્કેલ કરવુ ઉત્પાદિ—

વાતસ્ત્યાયન કામસૂત્ર.

(કન્યા સપ્રયુક્તકામધિકરણ)

સામાન્ય ઉચ્ચસહારે—પરિશીલન ક્રિયાની સાથે સંબંધ રાખતા સર્વ સૂક્ષ્મ માનવ પ્રકૃતિના અસોનુ તેમજ મરનકની અદરની પ્રત્યેક માનસિક વૃત્તિ અને તેના ઉદીપન કે વિભાવન આદિ કાર્યનુ સામાન્ય વિવેચન, આત્મારમુખીમા કરવામા આવેલ છે આ વિવેચનનો મુખ્યભાગ ખાસ કરી મનુષ્યના માનસિક સૂક્ષ્મ અસો સાથે વધારે સીધો સંબંધ ધરાવે છે, તેથી અવિન્યાદિત દશા પહેલાના પરિશીલનવિધિસાથે તેઓને એટલો એટલો સંબંધ છે તેનુજ માત્ર હકમાં આવશ્યક વિવેચન અને આપવામા આવેલ છે.

ત્યારે હવે સંબંધ વધાવતુ સિદ્ધ વચ્ચ પગીય સર્વ પ્રસંગોમા ઉપરોક્ત સર્વ માનસવૃત્તિઓના ભવનો પોતપોતાની વધાવોગ્ય શક્તિ, સાધન, અને સમપ્રતિભા પ્રમાણુમા સતેજવાલા સર્વ પ્રસંગો, સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને વર્તને વધારોગ્ય સ્વરૂપના પૂર્વક ભેગવવા મટે સહજ પ્રાપ્ત થાય છે, એટલુજ નહીં પણ ધર્મશીલન-વિધિના બાધી રહેલા રમુલ અસો-એમા પરચકા પાળીની ધર્મશીલન વિધિનો પશુ સમાવેશ થાય છે, તેવા સર્વ રમુલ, સૂદન, બગેના વધાવતુ અનુભવો કરવાના પશુ સર્વ પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય.

एवं चित्तानुगो वालामुपायेन प्रसाधयेत् ।

तथाऽप्य सानुत्तना च सुचिन्तया प्रजायते ॥

સ્ત્રીવર્ગના જનનેન્દ્રિયોનાં અવયવો.

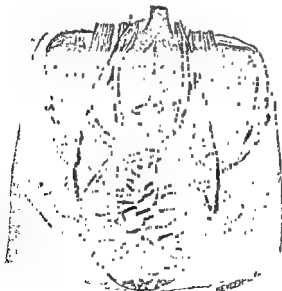
ચિત્ર નં. ૪. યોનિમાર્ગ, ગર્ભાશય, અને સ્ત્રી અંડકોષો.

ગર્ભાશયનું તળાપું
સ્ત્રી અંડકોષો, રજસ્થાન
ગર્ભરથ સ્નાયુખંધનો
ફળવાદિની કમળમુખ,
કૃત્યાદિ.

યોનિપાથ.

ચિત્ર નં. ૫. ગર્ભાશયને ઉલ્લસાવી નાંખ્યા પછીનો પાછળનો દેખાવ.

ગર્ભરથ સ્નાયુખંધનો

"પ્રયુ"

સ્ત્રી અંડકોષો, અને

ફલવાદિઓ.

ગર્ભાશયની (ઉત્તરીટલાનું
દર્શન)

જનનેન્દ્રિયના અવયવો.

ORGANS OF REPRODUCTION.

પ્રકરણ સાતમું.

"It is the duty of every bride and groom before they engage in sexual commerce with each other, to acquaint themselves thoroughly with the anatomy and physiology of the sex organs of human beings, both male and female and to make the acquirement of such knowledge as dispassionate and matter of fact in affair as though they were studying the nature construction and functions of the stomach or the digestive processes enture or the nature and use of any of the other bodily organs

A L REED M D

ભાષાવાર્થ—

દાન સભ્ય દ્વારા સંપૂર્ણ થવા ક્ષમિતા દરેક વરપુત્ર એ એક ખાસ કવચ છે કે પરસ્પર સંતાન કર્મ માટે સંપૂર્ણ થાય તે પહેલાં તેઓએ સ્ત્રી અને પુરુષના જનનેન્દ્રિયના અવયવોની રચના અને કાર્ય સંબંધી સંપૂર્ણ આવશ્યક જ્ઞાન ખાત મેળવી લેવું એટલે આપણે આજના રોજના જાતિસંસ્કાર સંચાલના રૂપ હોજારી અને અન્ય પુરુષનેન્દ્રિયના અવયવોની રચના અને કાર્ય વિજ્ઞાનની યોજના અવધા તેવાજ અન્ય શારીરિક અંગના વિશેષતઃ અવલોકન કરવા હેતુએ જેવીજ શાન્ત પધ્ધતિ અને વિશુદ્ધ રીતે એ બધા અવયવોનું જ્ઞાન મેળવવું એટલે

શુભ યજ્ઞના જોતસા ઘૂષ્ણી મૂલ રોપણ ॥

જનનેન્દ્રિયોન અવયવો અને તેઓનો ઉપયોગ

(નાભ, રેખાન, બાહ્ય, રેખા આદિનું વર્ણન, ઉપયોગ મદ્ય, અને મરતક રાજે તેઓનો સંબંધ કલ્યાણ)

૧ પ્રજાતી અભિવૃદ્ધિ એ કુદરતનો મહાન ઉદ્દેશ છે આ અભિવૃદ્ધિના કાર્યને પ્રવૃત્તિમાં જાણવા માટે કુદરત હંમેશા નોકસ પ્રજાતી બાહ્ય ચેતનાઓ સર્વત્ર યોગ્ય છે રક્ત, રૂબ, ફળ, પશુ, પક્ષી, ઝીડ, પતંગ, નાદિ છદ્દ જલવાતા પ્રાણીઓથી લઈને તે છેક મનુષ્ય જેવા ઉચ્ચ કોળીના પ્રાણીઓની અંદર પણ કુદરતનો એ નિયમ એક સરખો લાગુ પડે છે

૨ કામવાસના, કામદેવ, પુરુષધન્ય, મનુષ્ય મદ્ય, માર આત્મજ, પ્રદ્યુમ્ન, મીનકેતન, કદર્પ, દર્પક, જાનક, પથરાય રમક મનસિન્ધ, કુસુમાવુષ, અનન્ધન, રતિવતિ, મહારક્ષ્મ આદિ અનેક રાખોદ્ગાર-સર્વત્ર પ્રસિદ્ધ કામદેવ રૂપી મહાન િવ્ય રેખાન આનંસવૃત્તિ-કામવૃત્તિ એ આ પ્રભેદપાદક અવયવો અને તેની સર્વ ક્રિયાઓ તથા ક્રિયાવિધિઓ અને કાવોને પ્રવૃત્તિ આજનાર, ઉત્કેશ્વાર, પુષ્કરનાર તેમજ પ્રદિપ કરનાર આનંસવિદ્યુત છે.

૩ આ કામવાસનારૂપ આનંસવિદ્યુતને વહન કરનાર, પ્રારણ કરનાર કે આનંસિક રૂપમાં પ્રેરક કરનાર કૌપી પ્રથમ અને અતિ મહત્વનું પણ પ્રાપ્તિક સાધન, આપણા અંતરગતી અંદર, કામવાસનાના માનસ અવયવ (Organ of sensativeness or reproductive Love) રૂપ આપણા અનુભવગતી ઉપરનો મરતકની તળીયાની અંદરનો ગુચળાઓ જામ છે

૪ આ અનુભવગતી ઉપરનું અવયવ પોતાને મજેલા મનના કામવાસનારૂપ સર્વ માનસ રાજાઓને પ્રારણ અને વહન કરવામાં આનંસિક સાધનારૂપ છે, એ જાડ, હવા પ્રાકૃતિક રક્ત સરીરને ઉત્પન્ન કરવા માટે તેમજ રક્ત પદાર્થોના સ્ત્રાવથી બનેલા પીચરૂપ રક્ત અવયવ થતીબુલ પદાર્થને વહન કરવામાં તેને પણ રક્તોન્નિરૂપ અવયવ થતી બર પડે છે અને તે પ્રમાણે પ્રભ અભિવૃદ્ધિના મહાન કાર્યને પૂર્ણ કરવા માટે, આ અનુભવગતી આધીનતામાં જનનેન્દ્રિયના રક્ત અવયવોને પણ પરમપિતા પરમાત્માદ્વારા જલુજ પ્રક્રિયારૂપ અને છુદ્ધિમત્તાથી સચુક કરી સોપવામાં આવેલા છે

૫ આવા જનનેન્દ્રિયોના અવયવોમાં સામાન્યરૂપે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ (જર તેમજ માદાના) બન્નેના અવયવોનો સમાવેશ થાય છે એ કે તે બન્નેના કાર્યો અને રચના તથા ઉપયોગ, આકૃતિ કદ રચરૂપ અને ક્રિયા આદિ (સ્ત્રી તેમજ પુરુષની અંદર) અનેક પ્રકારની વિવિધતા તેમજ સામ્યતા પણ ધરાવે છે હતા બન્નેનું સંપૂર્ણ પ્રયોજન તો માત્ર કામવાસનાની આનંસિક તેમજ રાજકીય ઉપિ દ્વારા પ્રભેદપાદન ક્રિયાને ચક્રવર્તી સંપાન કરવાનું છે

૬ આપણાં માટે કુદરતે અવયવ પરમ જુદિયાન પરમાત્માએ એ બન્ને અવયવોની અનેક પ્રકારની વિવિધતામાં પણ એકત્ર તો પ્રજન હેતુસાગ્ય અને સાધર્મ્ય સુકેલ છે કે તેના પ્રજન કાર્યો અને અસિદ્ધિઓ પાસે અનેક અધિઓને પણ શીર નમીલવા પડેલા છે કુદરતની મહાન ઇચ્છાથી વિરૂદ્ધ થરણે કેટલું વર્તી રાકે તેમ છે ?

૭ પુરુષવર્ગની અંદરના જનનેન્દ્રિયના રક્ત અવયવને આપણે શિશ્ન-સિંધ-પ્રભાવતિ આદિ રાખોદ્ગાર મિશ્રણોએ ઊંચે, નીચે સ્ત્રી બાળક અવયવો, ચોન્નિ-રે અવ-વસન આદિ રાખોદ્ગાર પ્રસિદ્ધ છે પણ આપણા વિષ

પત્ની વિરોધ રૂપરૂપ માટે આપણને પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી વર્ગની જનનેન્દ્રિયને જનનેન્દ્રિયના અવયવો એ સામાન્ય શબ્દોથી બોળખવાનું વિરોધ સુગમ થઈ પડશે, જેથી એ શબ્દોના સામાન્ય ઉપયોગ આ પ્રકારમાં કરવામાં આવશે.

૮ સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ વર્ગની ઉપરોક્ત બંને ઉન્દ્રિયોમાં રથાને, ઉદર પ્રદેશની નીચેના કટિ પ્રદેશ નીચેના પેટના ભાગમાં બંને સ્ત્રીયજનના મૂળની વચ્ચેનાં મુદ્દા અને નિર્મળ અથવા કુદલાના અથવા ભાગમાં શરીરની અધ્યરેખાની ખાસતી વચ્ચેના અને ધડના છેક છેવટના ભાગમાં આવી રહેલા છે. ઉપરોક્ત અવયવોને આવી પરિસ્થિતિ અને રથાન કુદરતે શા ઉદેશથી આપેલ હશે એ પણ જૂલ વિવારવા એવું મહાન ઉદેશથી પૂર્ણ અને ગ્રનન કરવા યોગ્ય છે. કારણ કુદરતના પ્રાયેક કાર્યની અંદર મહાન ઉદેશ પૂર્વક જ પ્રવૃત્તિ થતી સર્વત્ર જોવામાં આવે છે.

૧૦ સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ જાતિનાં જનનેન્દ્રિયના ઉપરોક્ત બંને અવયવો, તેની પરિસ્થિતિ, તેઓનું કાર્ય, રચના, અને તેઓનાં પ્રાયેક અંગ પ્રત્યંગની ઉપયોગિતા અને મહત્વ તથા તે દરેક અવયવને એક બીજા સાથેના પરસ્પરનો સંબંધ સંબંધ, યોગ્યતા તથા ધરના અને તે દરેક અવયવની તેને ધારણ કરનાર માનસઅવયવો સાથે, જ્ઞાનવૃદ્ધિ અને ક્રિયાશક્તિ તથા શુદ્ધરક્તવાહિનીઓ અને અશુદ્ધરક્તવાહિની આદિની સંયુક્તિ અથવા સંયોજના અને એ સમગ્ર યોગ્યતાની અંદર સમાવેલ કુદરતની મહાન ઉદેશ પૂર્ણબળતા, અર્થઅર્થોર્થ મહત્વ અને ઉપયોગ આદિ મહાન વિષયો સંબંધી તે ચર્ચાસ્પદ પણ પ્રકાશ આ રચને પાટવામાં ન આવે, તો આ જીવન રહસ્ય જેવા મહત્વ પૂર્ણ વિષયના એક અતિ અગત્યના અંગને તદ્દન રૂપરૂપે કચી વિના છોડી દેવાને મહાન અપરાધ થાય. આવા મહત્વના વિષયના સંપૂર્ણ જ્ઞાનની વર્તમાન જન સમાજને ખાસ અગત્ય છે અને તે અગત્ય તેમજ તેનું મહત્વ જ્યાં સુધી હેતુપૂર્વક થવાપર રીતે સમજાવ નહિ ત્યાં સુધી જનસમાજ આ પ્રવૃત્તિરૂપે મહાન યોગ્યતા અતિ મહત્વ પૂર્ણ ઉદેશથી તદ્દન અજાણ અને અધાર્મિક રહેવાની અને પશ્ચિમી આપણી મનુષ્ય જાતની દિનપ્રતિદિન અધોગતિના ધવાની એમ આ લેખકનું નિઃશંક માનવું છે. એકાદાએ આવા વિષયોનું આવરણ દાન સમાજને સદાજ મળે એ હેતુથી આવા વિષયને સવિસ્તાર અને સચિત્ર બહાર ધારવો એ આ લેખને ખાસ ઉદ્દેશ છે.

૧૧ પ્રાયેક જીવન સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ અને પ્રયોગદેશકે જાણ્યા અતિ મહત્વના વિષયના, યોગ્ય અવરથાએ પુરૂષ વિનય, શીલ અને ધૈર્ય તથા પવિત્રતા અને વિશુદ્ધ ભાવથી તેમજ આ વિષયની અંદર સમાવેલ કુદરતનાં મહાન અને ગંભીર ઉદેશોને યથાવત્ જ્ઞાનમાં લઈ એક ધર્મ વરીકે, ખાસ કરીકે, અભ્યાસ કરવાની ખાસ જરૂર છે.

૧૨ યોગ્યતા રવાર્થને સતોષવા ખાસતી કે પશુવૃત્તિને વેળવ જતાર આ વિષયને સામાન્ય દ્રષ્ટિથી જોનાર મનુષ્યને આ વિષય એક વિષયજન્ય આનંદના આગારૂપ લાગશે. પણ મુશ્કિલિયતા મહાન ગુણની એ સર્વોત્તમ જાણીશો, તેના પવિત્ર નિયમે, મહાન ઉદેશો, કે ઉચ્ચ લાભાઓ અને અનેક પ્રકારની આજ્ઞાઓ, વિધિઓ, અને કામ સૂત્રોની અનેક કળાઓથી પરિપૂર્ણ તેમજ સૂચર રચની અનેક સાધાઓના સમાચર અને આનંદ ઉર્મિઓનાં આગારથી પરિપૂર્ણ એક મહાન ઉદ્દેશિય આવા અતિ રસિક, રહસ્યપૂર્ણ વિષયના મહત્વપૂર્ણ અને મુદ્દાપર્થને યથાવત્ સમજવાની અને સમજ્યા પછી તે પ્રમાણે વર્તવાં શીખી પ્રણી આજ્ઞાઓને આશીન થતા શીખવાની ખાસ જરૂર છે.

૧૫]

૪ આ અવયવ પોતાની સામાન્ય અનુદિવ હાલતમાં ૧૫થી વાર ૬૨ લાગુ અને એક ૬૨ પહોડું હોય છે

૧૬ પાર તેની હાલત દરમ્યાન તે એકમરુ સળા પહોડાં અને રચુલતા તેમજ બળ વીર્ય અને કારિત્ય આદિમાં બીજા થી પણ અવયવ કરતા અનેક પ્રકારના વિવિધ ફેરફારો મ વર ધ્યાત્વ કરી શકે તેવું, આ અવયવ છે

૧૭ સામાન્ય હાલતમાં તે એક લોચા માઠક કાર્ પાળ ખમ્બ ન ૫૬ નેમ લઠકની હાલતમાં બને પત્ર વચ્ચે સાથળના સાથમાં રિયત થઈ રહે છે

૩ તેની પ્રવૃત્તિ મન ઉચિત હાલતમાં તે હ ચાન કે આઠ ૬૨ સુધી લાગુ થઈ પહોડાઈમાં પણ યથાવત ફેલાઈ બહાર ઈચ રોડ ઇચ રચુલ થઈ, ગોળ આકાર ધારણ કરી, અત્યંત સખ્ત, અનુભવ, બળવાન અને બાર પક્ષ સહન કરી શકે તેવું વીર્યપુત્ર બને છે

૪ વિામ થલે કામ સુગ પાસેથી જતા રચુલ અને પુરુષ પાસે રજના ન્યુનાધિક પ્રવાહના પ્રમાણમાં રચુલ થાય છે

૬ તેના ઉક ઉપરવાયે પુરુષને કામ પલેજ કોમળ સુદર, સુલાખી રનને, ધાવીજ તીમ રપર્શસક્તિવાળે અતિ તીમ રપર્શતદ્વયેના પ્રવાહથી પુત્ર અને સુરોલ ધારવાયે સિય સિય ભેષે કામ અને આકાશ તીના મર્મમય ના કમળપુખર્ય સુકેમળ અમ સાથે યથાવત આર્ય ધરવનાર સુવચિત અન છે

૧૦. મધ્યેના લાળ પેલો છે જે વીર્યવાહિનીઓ અને મૂદધારથી બનેલ છે

૧૧ ન્યારે આ રચનાની આસપાસ રક્તવાહિનીઓના સુરો પસંગે છે એમાં વિવિધ ઉત્તાન વખતે રખડુ અસિસાર્ય પશ્ચાત્ત વેમપુત્ર મળળ પ્રવાહથી વહેવા લાગે છે તેને કીપે તેની અદરની આસપેરીઓ તથા રક્ત વાહિનીઓ અત્યંત દીર્ઘ અને સખ્ત બને છે

૧૨ શિખની નીચેકપ્પ થઈ (Scrotum) ની અદર થી વૃષ્ણ (Testicles) આવેલા છે જે કુકડાના આકાર ની બે નાની સોપારીના તોફાના આકારની થઈ એવા બન્યા છે

૧૩ વૃષ્ણ થેલી શિખની નીચે બને પત્રના સાથળની વચ્ચે બરાબ લટકતી રહે છે આ થેલીમાંની ઢાળો મોળાને કામ હમિશ્ત બીજ કરવા જતા થોડો અને વળનદાર અને એક વરફ નમેલો હોય છે એથી વૃષ્ણને બરા બર અને સાથળ વચ્ચે રહેવામાં અનુકૂળતા પડે છે બને વૃષ્ણને મધ્યના પગથી વિભક્ત કરવામાં આવેલા છે

૧૪ બને વૃષ્ણને પેડુની અદરથી નીકળતી નસો દ્વારા વૃષ્ણ થેલીમાં લગતા રાજવામાં આવ્યા છે

૧૫ ઉપરના પેડુના કાચમાં અને શિખની આસપાસ રાજ કહેવા રાજવામાં આવેલા છે એથી સ્ત્રી પુરુષ બંનેના અવયવોની અદરો વિલુતો પ્રવાહ બનેલા પ્રજનન અવયવોમાં જરૂરત બધ એ પ્રયોજનની સિદ્ધિ આદર મં. વિદ્યુતવાદક રૂપે આ અવયવોની આસપાસ ફેલાઈ રહેલા છે

આ રચનાની અદરના લાળ શરિરરચના અન્વયાળની મધુકલ નટા પાટળો કોમળ ખરબખડા આદિ અનેક આકાર અને કદના મધુમ્બના રવજાન આદિત્ય અને કાર્તિકિ વત્તેના બધારણ પ્રમાણે કોમળ મધ્ય કે કોર હોય છે

૧૬ સ્ત્રી પુરુષ બંનેની અદર આવીરીતે લાળ હોય છે જે કાચનિદ્યુત્ય પ્રવાહને શરિરના અન્ય ભાગમાં જતા અડકતી યથાવત બંનેની અન્વેનિત્ય વરફ તે પ્રવાહને જાળજામાં જાળવ વૃક રીતે સહાયક બને છે

૧૧ રૂપણની અદર વીર્યોપદ્રવ્ય અને સમાદ્રવ્ય થેલીઓ આવી રહેલી છે, તેમાં પ્રવરણ શુક્ર સમતીવ હોય એકત્ર કરવામાં આવે છે. આને શુક્રવેળીઓ કહેવામાં આવે છે આ બધી થેલીઓનાં મુખો એક મુખ્ય વીર્ય-વાહિનીદ્વારા વિર્ણાય તરફ રેણુમાં આવે છે.

૧૨ વીર્યશાયણું સ્થાન છે. મૂત્રાગચના સ્થાનની પાછળ, નીચેના લગ્નિયાનાં શાસ્ત્રમાં, આવેલું છે. જુઓ નિચ ન. (૧, ૨, ૩.) મૂત્રાગચ, વિર્ણાય, પોસ્ટેટઆંડ, ક્રીપસંશ્ચાંડ આદિ.

૧૬ જ્યારે મૂત્રાગચ, મૂત્રરૂપ પ્રવાહિણી બરેલું હોય અને તેની પાછળના ભાગમાં આવેલ ગુદાના સ્થાનની આસપાસનું આંતરકૃ પાણી સમતીવ બરેલું હોય ત્યારે જ તે વરફના આગળ પાછળના દબાવવાને લીધે મધ્યમાં વીર્ય-ગચમાં વીર્ય બહાર સળવા લાગે છે તેને રૂઝીના વીર્યશાયણ નામથી ઓળખાવવામાં આવે છે.

૨૦ વૃષણની અંદરનું અને વીર્યજથ્થોનું વીર્ય, વીર્યવાહિનીઓ દ્વારા એકત્ર થઈ, ઉપરના વીર્યશાયમા આવી એકત્ર થાય છે અને ત્યાં વિશેષ કઠનતાને પામે છે આ કઠનતાને પ્રાપ્ત થયેલ વીર્યના પરમાણુઓ યથાવેળ સમયે, સ્ત્રીના ગર્ભાશયની અદરના ૨૦ સાથે યથાવેળ સંલેખક્રિયાદ્વારા પરસ્પરના પ્રેમ કર્મનું અને આકર્ષણ-દ્વારા પ્રદીપ્ત થઈ, કામવિયુત અથવા પ્રેમવિયુતદ્વારા જ્યારે યથાવેળ રીતે સંયુક્ત થઈ, પરસ્પર મિશ્રિલાભને પ્રાપ્ત ગર્ભાશયની અદર વિધત થાય છે તેને પરિપૂર્ણે નુયોગ્ય સંતાનોના અસ્તિત્વ અર્થે કહે છે

કરે છે આ ઉપરાંત શિશુના છેડ ઉપરના મુખના બાજને તેમજ તેની ઉપરની પટદારૂ ત્વચાને દિન-રત અને રસાયણ રાખવામાં તેમજ સ્ત્રી જનનેન્દ્રિયના અવયવોને રસાયણ કરવામાં પણ ઉપરોક્ત રસો સહાયત્વ અને છે-એટલા વારંતે એ રસને કામ સંલિલ કહેવામાં આવે છે, એ કામોદિપનની પ્રથમ સરઆપ થતા ધીરમીરે વહેતુ સર થાય ॥

૨૧. સ્ત્રી અવયવ મુખના મનની અદરવી પેદ થનાર માટેજ મનોમત્તર કામદેવની હસ્તાદ્રારા જ્યારે જનનેન્દ્રિયોના અવયવોમાં રક્તને સચાર ખાસ ઉત્ક્રાણ કરવામાં આવે છે, ત્યારેજ પ્રજનનેન્દ્રિયોના અવયવોમાં ઉદ્દિપન અને ઉત્થાન આદિભાવો જન્મ પામે છે અને વીર્યગ્રન્થીએટલા તેમજ વીર્યસંચય તેવા સચાર અને અતિ ને લીધે સંયોગ થવા લાગે છે પરિણામે રધુવ મૈથુનદય ઉત્થાને જન્મ મળતા વીર્યસંચય અદરુ વીર્ય કામજ ઉપજવાને લીધે અને સ્ત્રીમર્દારાવળી અદરુજ આ સંયોગાશિષ્ટાધારે લીધે ઉત્ક્રાંત અને પ્રેમવિપુલદ્વારા અને પ્રવાદિએ સ્થાવત્ પ્રદીપ્ત થઈ મિશ્રણનોપાસ થઈ સંયોગનુભવને જાનદ જાનને આથી પ્રજનનક્રિયાના મહાન અદર્જત દિવ્ય અને અવશ્યનીય આનંદથી સ્ત્રીપુરુષોને થવાવન મહુજા કરી, શુભ સંવતિને જન્મ આપવામાં કારણ જૂત બને છે

૨૨ પુરુષની જનનેન્દ્રિયના સંબંધમાં આદરુ દુઃક વર્ણન આ પ્રજનન ક્રિયાપરના પ્રકરણને અગ્રે અહિં આશ્ચ પછી હવે આપણે સ્ત્રી જનના જનનેન્દ્રિયના અવયવોની ગ્વના યોજના અને ઉપયુક્તતા વસ્તુ જાણે દુઃક ક્યાન આપીશું

૨૩ ઉપર પ્રમાણે જોતા પુરુષે પોતાના જનનેન્દ્રિયના અવયવોને કયે વખતે, કેવી રીતે, ઉદરેવા અથવા નહિ ઉદરેવા, તેની સાથે સખા મનુષ્યના પોતાનાજ હાથમાં છે તેની ઉત્ક્રાંત કે કામના વિના તે અવયવો ખાત નિષ્કામ અને નિષ્પદાલન છે કામચાસનાની તૃપ્તિ અને સતાનોત્થાન માટેજ તેને થવાવન ઉપયોગ છે, એટલુજ નહિ પણ સ્ત્રીપુરુષો બંનેને પરસ્પર સમુજા ધર્મો માટે દીર્ઘકાળ પર્વત રામુજા રાખનાર, આ ભાઈ અવયવો છે

૨૪ મૂર્ધ મુઠ અને અસંધમાં પુરુષો, એકદમ ઉઠાવણે કામચાસનાને આવીત થય, પોતાના કમ ફેલી બેસે છે જ્યારે સમજી લાઈ અને સંધી મનુષ્યો લાગ્યા વગત મુધી પોતાની સંયોગસક્તિ અને વીર્યબળને સુરક્ષિત રાખી, યોન્ય કાળે, યોગ્ય રક્ષાનમાં, યોગ્ય પાત સાથે, યોગ્ય વિધિપૂર્વક, યોગ્ય શાન્તિ સાથેજ મહાન પવિત્ર અને વિશુદ્ધ ભાવથી, પરમાત્માનો ઉપકાર માની, પોતાના ધર કુટુંબ ભાતિ દેરા અને માનવ સમાજને શોભા આપે એવી સુચોચ પ્રત પેદા કરવાના મહાન ઉદેશરૂપ આ મહત્વ પૂર્ણ પ્રજોત્પાદન ક્રિયાના મહાન પવિત્ર કાર્યમાં શાન્તિ ધીરજ અને ધર્મભાવથી પરસ્પરની હસ્થને અનુકૂળ રહી અન્યોન્યની અસ્થિરતાથી પ્રેરક, સંયોગ ક્રિયામાં યોન્ય છે ॥ **સહનૌ ચરતાં ધર્મમ્** ॥ એ વિશ્વનિયામક ન્યસ્તિજ પ્રભુને મહાન આદર છે ॥ અને એમ થાય ત્યારેજ આ ક્રિયામટિ યોગ્યેષ સંયોગ સંજ્ઞાની સાર્થકતા સમ્ભવ છે નિર્ધારાકરયોગરૂપ આ મહાન પવિત્ર ક્રિયાના સમુજા ધર્મમાં, સ્ત્રીપુરુષ બંનેની કામનાને થવાવત સંતોષવાના તેમજ પ્રદિપ્ત કરી આનંદ આપવાના સમુજા ધર્મોની યોજના છે તેમાં આપસ્વાર્ય કે એકપ્રસોવર્ણ કે રવ-સંતોષથી મહાન અર્ધર્થ અને અસંતોષ જન્મ પામે છે

સ્ત્રીના જનનેન્દ્રિયના અવયવોમાં નીચે પ્રમાણે મુખ્ય અવયવોનો સમાવેશ થાય છે.

- (૧) બાહ્યોત્તિ (The vulva)
- (૨) યોનિમાર્ગ (The vaginal passage)
- (૩) મર્દારુધ (The Uterus or womb)
- (૪) સ્ત્રી જટ કોષ (The Ovaries)
- (૫) રસપટા (Mucus membrane)
- (૬) કામ સંલિલ
- (૭) મદન છત્ર (Clitoris)
- (૮) યોની ગોષ

૨ બાહ્યમા માત્ર પ્રથમ સિવાયના બધા અવયવો મરીરની અદરના સામના અવેશા છે માત્ર યોનિનુ

બાહ્ય મુખના બહાર દેખાય છે

૩ બાહ્યયોનિમા જલુ અનેક ભાગો અને અવયવોના સમાવેશ થાય છે જેમકે યોનિમુખ બાહ્ય

ઓર્થો (lips) ના અદરના સામના આવડુ મદન છત્ર (Clitoris) નાદે ઉપરના બહારનો સામ સૂક્ષ્મવાળી છત્રાડો રહે છે આ બાળ યુવાવસ્થાના આગમ સમય દ્રવ્ય થવા લાગે

૪ બાહ્યયોનિના મુખથી નદરના સામના યોનિમાત્ર સાર થાય છે જે પ્રભાસ્ય મુખી પ્રસરેલ છે

જ્યારે અને પહેલાઈમા તે મુખના શિરને કાલે અરો અનુસરે છે અર્થાત્ તે હાથ તે છે આ હાથ અને પહેલાઈમા શિરની સ્પર્શતાના પ્રમાણમા દરેક બાહ્યપર ફેવાઈ રહે અને ઉત્થાન થયેલ સ્થળ શિરને અદર પ્રવેશ મ વામા અનુકૂળતા આપી શકે તેવા હોય છે આ યોનિમાત્ર છે અદરના સામના મર્જાસયના મુખ મુખી પહેલે છે નાદે તે માત્ર બારીક રસપડો અને સૂક્ષ્મ રસર્થ વતુઓ તેમજ ફેરાવાહીનીઓથી બનેલો છે અને સભોગ ક્રિયા વખતે તેની રસર્થગમિત અને અનુગ રિધિતિમા અનેક ફેરવો મનુષ્ય સ્વભાવને અનુસરી થાય છે

૫ ગભાસય, જમકૂળના આકારની સ્તનપેશીઓ અને સ્નાયુ બધનોથી લઠાવવામા આવેથી એક

પ્રમજ થેડી જેવું છે જેવું મુખ નીચ તરફ રાખવામા આવેલ છે તેના ઉપરના ભાગને વ્યાસ મજમજ અડીથી જલુ હવ નેહલો છે જે હમજ નીચ તરફ નવા સાકડો થતો નવા છે તેની સામાન્ય લાક્ષણિકતા ગભાસય નશ થન અર્થાત્ લગ માલમથી જેવું હોય છે અને તેની અદરનો સામ ધામેલ બારીક અને સૂક્ષ્મ અને સંપાદકતાનુભવો અને ક્રિયાનુભવો તેમજ રમવાહીનીઓના કુલોથી બની રહેલો છે તેના અગ્રભાગને સ્ત્રી મુખ કહેવામા આવે છે મુખવાળો સામ યોનિમાત્રમાત્ર મુખો થાય છે આ મુખની અદર સીનુ રજ રતુકાળમા ફેલાયેલ રહે છે

૬ સ્ત્રી મુખ કહેલો, ગભાસયની નશ ઉપર અને બાહ્યુર્થ બન તરફ પાછાની માફક ફેલ " રહેલો

છ અને તે બને ભાગોની મથોઓ ગભાસયની સાથ ગભાસયની નશ વિરોધના અધનકાળ બને વસ્ત્રની (Fallopian Tube) ફેલાહીનીઓ (સાવાહીનીઓ) સાથ સમુપર થઈ રહેલા છે

૭ મદનહન અધીના (Clitoris) વાળો સામ જે યોનિના મુખથી નશ નદરના સામના ઉપર

વસ્ત્ર નાની થથી વિરોધના રૂપમા એક સૂક્ષ્મથી રૂપ દેખાય છે તે પુરુષની પ્રભાવનેન્દ્રિયના કાચ સાથે કેદનીક સા થતા ધરાવાર સ્ત્રી વચની બનેન્દ્રિયના અત્ય વ બન થનો લાગ છે આ વચમા જલુ સુદાગ અભિલાષાની ઉત્પત્તિ અને પ્રાપ્ત વખતે બારીક રમવાહીનીઓના પ્રવાહો તેમજ રસર્થમાલવતુઓના મુખે ને પાછા મેલા પ્રમાણમા છે તેઓમા બહુજ અભયજ પ્રકારનો અતિસચાર અને ઉપજતા પે । થાય છે પુરુષની શિષેન્દ્રિયની માફક આ રમમા કાચે થનો સચાર થવા થવીન અર્થાત્ સ્ત્રી લીગના આ ભાગનુ ઉત્થાન થરાવન થવા પરીજ સમાજ મુખનો થથથ આનંદ આવવાની શરૂઆત થાય છે

૮ સ્ત્રી તેમજ પુરુષની બનેન્દ્રિયોના અવયવોના સમજ રચનોની અલસપાસ અનેક પ્રકારની રમવા

હીનીઓ બારીક મુખ ફેલાયેલા છે અને તેની અદર પ્રમવાસનના ભાવનો સચાર થવાની સાથે બનેના અવયવોમા ક્રિયાનુ અને ક્રિયાનુઓના મુખમાત્રો પલ કાલ મેળ પ્રમાણમા ફેલ એલ ॥ તે ગભાસય યોનિમાત્ર, યોનિમુખ સત્ત્વજ આગજોરો આદિ સ્ત્રીની બનેન્દ્રિયના સમજ ભાગોના રમાત્રો અને મારાપેશીઓને તેમજ બારીક ત્વચાપરો અને તે તે ભાગની અદરના રસોને ભજ અતિ સચાર આનંદ બને પ્રવદિ આપી સારી રીતે પ્રાપ્ત કરવામા સીસારીની સવેલભિલાષને ન પીન વતિ, અનેક પ્રકારનુ માર કરવા લાગે ॥

૯ આજ પ્રમાણે પુરુષની બનેન્દ્રિયના અવયવો ધિન મુખ વજલુ, વિપવાહીની વીધાસય

અને તે તે રમની અવ્ય રમે પાદક થથીઓના પ્રદેશોમા થવા લાગે ॥ ૧૧ ૩૧ સિંગ વિગત ૧૧ ૩૧

ઉ સાદુ પુત્ર અને બહેનવિધરેણીના સવાર સાથે કબોદિપક સમુદ્ધાં બાવોને કમરા પ્રદિપ્ત કરાયા પુરૂષના મનની કામચાલના પક્ષ મુખ્ય સાધનરૂપ છે

૧૦ સ્ત્રી અને પુરૂષના પ્રાણનેન્દ્રિયના અવયવોમાં આ વખતે એમ બેનક પ્રકારના ફેરફારો અને ગતિ તથા લાગણીઓના સમારો થવા લાગે છે, તેમ પ્રમાણે બનેનારીરેના રજ, રત્ન, માસપેશીઓ, ખેદ, અદિપ માનસ અને શુદ્ધ આદિ પ્રાણો અને આશયોમાં પણ અનક પ્રકારની વિવિધતાયુક્ત ગતિઓ અને ફેરફારો થવા લાગે છે આખરે છેક પત્નના અનુભવી તે છેક મરણના વાળ મુધીના સર્વ રમુક મુદ્દમ અને બાહ્ય તેમજ આત્મીય અવયવોમાં અનેક પ્રકાર ના ફેરફારો અને ઉદિપક ભાવો અનેક રૂપે પ્રગટ થાય છે અને છેક આખરી અવરંધાએ આ સંતોષનાશિવાલયી પ્રવાર્ત રહેલ બધી રિયાઓની પૂર્ણાદ્યતી રૂપે, ભ્યારે શ્રીશરીરમાંથી રજ અને પુરુષ શરીરમાંથી વીર્યના ફળરૂપ નિષ્કેપને બંને બંનેના મિથલાવ એટલી વખતે સંયોગને ગતે થાય છે, ત્યારેજ બે બધી પ્રજ્વલિતો એકદમ એક પછી એક માત થવા લાગે છે

૧૧ રક્તનો ઉચ્ચપ્રવાહ બંનેના શરીર યન્ત્રોમાંથી ધીરેધીર મદ પડે છે (૧) ફેફસાઓની આસોઆસ રિયા શિથિલ થાયછે ૩ રત્નપુ અને માસપેશીઓના સમુદાયે ઢીલા પડે છે ૪ માસપેશીઓ કમિત થઈ શિથિલ પડે છે ૫ અદિપસમુદાય પક્ષ ઢીલા થઈ પડી ન્યથે છે, મનસ વતુઓના બધા પ્રદીપ્ત ભાવો સાતિ પામે છે અને શુદ્ધો બધુક પ્રમાણપુરક પ્રવાહ બહાર આવ્યા પછી સ્ત્રી નર્મસથ વરુ અદર વડી પોતાના પ્રાણને કાર્યની બધી સાધન સામગ્રી રૂપ અત પ્રાપ્તોના બીજરૂપ અગ્રીરૂપ રૂપ વીર્યને સાથે લઈ સ્ત્રી ગર્ભમાં સમાર કરે છે ત્યારે અદ ભ્રત અને ઈશ્ય આનંદની પશ્ચાત્તાપનો અનુભવ કરતી એકદમ રાગિત અને કામજ મુખદ નિદ્રાને વસા થયા એવી અર્ધ નિદ્રાપુરક તદન શિથિલ અવસ્થાનો બંનેને અનુભવ કરાવે છે

૧૨ સ્ત્રી અને પુરૂષ બંનેના અવયવોની રચના, કાર્વ અને પરસ્પરના સંબંધોનુ આકાર ક્રૂક વિવેચન બંને કયાં પછી હવે સંકોચ કાર્વના ગતિ રહસ્ય પ્રાર્વ અને ગ્રૂક વિવેચન વર્ણવે હવે પછીના પ્રકારમાં કરવાનુ વધારે સુવચ થશે

૧૩ પ્રાથેક ધુવાન તેમજ ધુવતિઓ લગ સંબંધથી ભેટાયા પહેલા પોતાનાજ શરીરની બદલા આ અત્યંત મહત્વપુર્ણ, ઉત્તરીય અવયવોની રચના થોભ્યા અને પાદસ્પર્શક સંબંધો સંબંધી થોડાક જ્ઞાન અવગમ મેળવવુર એકલો

૧૪ બધી સ્ત્રીના બંનેન્દ્રિયના અવયવો સાથે રતનપ્રદેશની રસવાહિનીઓ રસગ્રંથીઓ અને બંને ઉરોજ અર્થાત રતનપુગજ તેમજ તે રચનના જ્ઞાન અને ક્રિયાવૃત્તિઓ તેમજ એક રચાનવો થલોજ નિકટ અને ધનિષ્ઠ સંબંધ છે એવી આ અવયવો પક્ષ સંકોચ ૧૩વા વખતે પ્રદીપ્ત થાય છે

૧૫ અનુભવ શરીરના આ બ અવયવોના સાત્ત્વિક કાર્વોની આકૃતિ આ પ્રાણનેન્દ્રિયોના કાર્વોથી થયાથ રીતે વાજેદ થયુ એ પ્રાથેક સ્ત્રી તેમજ પુરૂષનુ ખાસ કર્વંચ છે, આ અવયવોની થોભતાઓ રહેલા ઉત્તરીય અનેક પ્રયોગનો અને થોભતાઓને સમજવારૂપ મદાન પવિત્ર કાર્યમાં અધોગ્ય શરમતા પડેદાની, અથોન્ય વિનય કે અથ મહત્ત્વો માની ઈશિલ સંબંધતાની, ધ્યાનિ અદ કે લગભગી કાર્વપક્ષ આવરવડા નથી

૧૬ ઉત્તરીય બધી રચનાઓમાં બધુ ક્રૂક, પવિત્ર, ઉપયોગી અને વિચારપુર્વક, બાલુકા યોગ્ય, ક્રૂકણ કરવા પ્રોત્સાહ છે આપણા જીવનનો કાર્યોજ એ જ્ઞાનના જલણ અને ઉપયોગ ઉપરજ ત્યાએલો છે તેન વધાવનુ નહિ સમ ન્યાયીજ મનુષ્ય સમાજ અનેક પ્રકારના રોગો, દુષ્ટો અને રાકડા ઉઠાવી રહેલ છે ભ્યારે ઉત્તરીય રચનાના તે બરોને યથાવત વિશુદ્ધ થયે અદ્યુ કરીનેજ આત્મ સમાજના કુદરૂપ સ્ત્રી તેમજ પુરૂષરૂપ બંને વર્મથી બનેલોમનુષ્ય સમાજનો મેટા કાળ કુખ, સતોષ આનંદારાગ્ય અને જીવન રહસ્યના જ્ઞાનનો અવગમ લાલ પોતે જાતે મેળવી શકિ થવી પ્રાણને પ્રેમ અને સુખપૂર્વક ઉત્પત્ત કરી, તેવાજ આનંદો અને લાભોના ઉપલોકના બનાવવા આગ્રહમાં કરેશે

૧૭ પરમ પુરૂષ પરમાત્મા વિચિત્રા સમજ સીધુરોને આવા મહત્વ અને ગર્વોર્થ યુગ વિષયોના ચદ રહસ્યોને ધધાવત સમાજમાંની દિવ્ય યુદ્ધિશક્તિ આપે, એજ પરમશક્તિ

લગ્ન યોગ્ય ઉમર.

પ્રકરણ આઠમું.

અજ્ઞાતપતિમર્યાદાપણાતપતિસેવનામ્ ।

નોદારણ્યેવ પિતાચાલમજ્ઞાતપર્મજ્ઞાસનામ્ ॥

તત્ત્વપ્રમથ.

કામમામરણાસિપ્તેવ કન્યાક્રતુમત્યડપિ ।

ન ચૈવૈનાં પ્રયચ્છેતુ ગુણહીનાય કર્હિચિત્ ॥

મતુસ્મૃતિ.

પતિમર્યાદા, પતિસેવા, અને પર્મજ્ઞાસન જાણ્યા વિરથાથી અજ્ઞાત હોય તેવી માળા કન્યાને વિવાહ તેના પિતાએ ન કરવો જોઈએ.

તત્ત્વપ્રમથ.

સહે કન્યા...રૂઠમતી થયા છતાં મરણપર્યંત કોમળાંબરથામાં રહેતી પણ ગુણહીન થાય તે કદી પણ પરણવની નહીં.

મતુસ્મૃતિ.

सुगत योग्य उभर अथवा विवाहवय-विचार.

१. ग्रहचर्येण कस्या युवानं विन्दते पतिम् । मध्यवेद.
२. ग्रहचर्याभ्रमं समाप्य गृहीमवेत् ।
३. वेदानधीत्य वेदौ वा वेदं वाऽपि यथाक्रमम् भविष्युतग्रहचर्यो गृहस्थाधननाविशेत् ॥ मनु.
४. पञ्चविंशे ततो वर्षे पुमान् नारी तु षोडशे समत्वागत वीर्यौ तौ ज्ञानीयात्कुशलो भिषग् ॥ सुश्रुत.
५. ऊनषोडशवर्षायामप्राप्त. पञ्चविंशतिं यथावृत्ते पुमान्नामं कुक्षीस्थः स विपद्यते जातो वा न चिरं जीवेजीवेद्वा दुर्बलेन्द्रियः तस्मात्पत्यन्तयालायां गर्भाधानं न कारयेत् ॥
६. चलेति गीयते नारी यावद्वर्षाणि षोडश. नतस्तु तद्वर्षाणि वा तद्विंशद्वत्सरावर्षी ॥ भावप्रकाश.
७. षोडशवर्षायाः पञ्चविंशतिवर्षः पुत्रार्थं यतेत् ॥ भावप्रकाश.
८. षोडशवर्षाधिकं यावत् तावद् बाल्यं प्रयतेत् ॥ दारित सं
९. पूर्णं षोडशवर्षं स्त्री पञ्चविंशेन संगता शुद्धे गर्भाशये मार्गे शुक्लेऽनिले हृदि । धीर्धनन्तं सुतं सुते ततो न्यूनाद्वयोः पुन रोगी अन्तायुरधन्योवा गर्भो भवति नैव वा ॥ अष्टांग हृदये धाम्मदः
१०. तस्यां षोडश वर्षायां पञ्चविंशतिवर्षः पुत्राय पुत्रार्थं प्रयतेत् । तदाहि तौ प्राप्तवीर्यौ प्रियं न्यितमपत्यं जनयतः । ऊन पञ्चविंशतिवर्षेणोतषोडशवर्षायामादिनो गर्भः कुक्षीस्थ एव विनाशमाप्नुयात् अन्तायुबलारोग्यविमर्षो वा स्याद् विकलेन्द्रियो वा ॥ धाम्मदः

જાવાબ—

૧. અઠસર્યંત્રુ પાલન કરી કન્યા પુવાન પાળિને મેળવે
૨. અઠસર્યં આશ્રમને પુરો કર્યાં પછી-મુઠ્ઠી મૃદરવાશ્રમી થવું.
૩. માર, ત્રણ, બે અથવા છેવટે એક વેદનું પણ ચલાકમ અઠસર્યંપૂર્વક અધ્યયન કર્યાં પછી મૃદરવાશ્રમમાં પ્રવેશ કરવો,
૪. પચ્ચીસ વર્ષે પુરૂષ અને સોળ વર્ષે સ્ત્રી સમાન નીચે સમ્પત્તિવાળાં સામાન્યરીતે થાય છે એમ કુશળ વ્યોમિ નમ્બુડ્ર લેઈએ
૫. સોળ વર્ષથી એાછી અવરથાવાળી કન્યા સાથે પચ્ચીસ વર્ષથી એાછી અવરથાવાળો પુરૂષ તેને મહાધાન કરે તો તે મહાં કુખમાળ કષ્ટ પામે છે અથવા નષ્ટ થાય છે અને કદાચ અને તો લાળો વખત આવતો નથી અથવા તો ખડું દુર્બળ-મંદિષ્ટ થ રહે છે આટલા મટિ અત્યંત બાળાકન્યાની અદર મહાધાનક્રિયા ન કરવી
૬. સોળ વર્ષની ઉંમર સુધીની નારી, બાળાજી કહેવાય છે. ત્યાર પછીથી ૨૨ વર્ષની ઉંમર સુધી તેને તરણી કહેવામાં આવે છે.
૭. સોળ વર્ષની સ્ત્રી સાથે પચ્ચીસ વર્ષની ઉંમરવાળા પુરૂષે પુત્રાઈ પ્રથનો કરવા
૮. સોળ વર્ષની ઉંમર સુધીની કન્યાને બાળાજી કહેવાય.
૯. પૂર્ણ સોળ વર્ષની ઉંમરવાળી સ્ત્રી, પચ્ચીસ વર્ષની ઉંમરવાળા પુરૂષસાથે જીવુક થાય, અને તેના મહાંસયને માર્ગ દુઃક તથા અનિષ અને દુઃક આદિ પ્રદેશે અને અવથલો ચલાવતી શુદ્ધ હોય તો તે વીર્યવાન પ્રભને જન્મ આપી શકે છે, એથી એાછી અવરથાના સ્ત્રી પુરૂષના સંસૌજદ્વારા જે સંવતી પેદા થાય છે તે, કતિા રોગી અકષાય અને દલકા પ્રકારની પેદા થાય છે અથવા ધણે જાતે મર્જાન રહેતો નથી
૧૦. સોળ વર્ષની સ્ત્રી સાથે પચ્ચીસ વર્ષના પુરૂષે પુત્રાઈ પ્રથન કરવો કારણ કે તે અવરથાએ જીપુરૂષ બાને પ્રાપ્તવીર્ય થવા દેવાને લીધે વીર્યવાન પ્રભને જન્મ આપી શકે છે નહતે તેથી એાછી ઉંમરે કરેલા મહાધાનથી પેદા થનાર પ્રભ કુખમાળ નાશ પામે છે અથવા નાપુરુષ બને, આરોગ્ય આદિના અદ્ય વૈજ્ઞવાળી અથવા વિઠેન્દ્રિય પ્રભ પેદા થાય છે

AGE OF CONCENT.....

1. Age of concent should begin with the completion of the 16th year.

IVAN BLOK M. D.

(The Sexual-life of Our Times)

LAW AND MARRIAGE, अविवाहिक कानून

2. "Legislation on marriage to be effective (effectual) must be enacted in the house, in the school, in the doctors' consulting room. Force is helpless here; it is education that is needed, not merely instruction, but the education of the conscience and will and the training of the emotions."

3. "In the interest alike of the parents and their offspring, the pre-creative life should not begin in women before twenty and in man before twenty five After thirty in women and thirtyfive or forty in men it seems probable that the best conditions for procreation begin to decline."

HAVELOCK ELLIS.

MARRIAGE CERTIFICATE.

4. "On marriage a (medical) certificate should be presented, showing that the subject is exempt from...1. Tuberculosis, 2. Alcoholism, 3 Syphilis or other degenerate states likely to be injurious to the other partner, or to the offspring.

Dr. Haskovec. (Prague)

5. "A certificate of matrimonial eligibility should be granted by a competent board of medical examiners, concerning (1) family (2) past history (3) bodily-health (4) and proper examination of all the organs."

Reenberg & Aronstam.

America.

6. "Each party should at marriage produce a certificate of health; It seems to me just as necessary to demand medical testimony concerning capacity for marriage as concerning capacity for military service. In the one case it is a matter of giving life; in the other of taking it. although certainly the latter has hitherto been considered as much the more serious.

ELLEN KEY,

(Century of the child.)

સંયોગ ધર્મો માટે યોગ્યતા અને તેનું પ્રમાણ પત્ર.

સંયોગ વર્ષ પુર્ણ થયે સંયોગધર્મ માટે સ્વીકારવા યોગ્ય હોય તો સર વડા ગણુવી જોઈએ.

હુવાન પંક્તિ.

૧. જન સંબંધી (સામાજિક) નિયમો વધારે અસરકારક થવામાટે, જરૂર નિશાળ તેમજ વૈદ્યસલાહકારની સહાયતા મોડીસમયથી એ નિયમો વધારે અમલમાં આવવા જોઈએ. આવી બળતેરી કરવી એ તદ્દન નિરર્થક છે. ને ખાસ જરૂરનું છે, તે ખરી કેળવણી છે, આજ ઉપરજોડીયાં શિક્ષણની જરૂર નથી, પણ લાગણી, ઉપદેશકિયો તેમજ અન્યકારણ સાથે સંબંધ રાખતી નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓના યોગ્ય શિક્ષણની જરૂર છે.

હુવસોક એલીસ.

૨. બધાંઓ તેમજ માળાપે બળેના હિતવાતર એ ખાસ જરૂરનું છે કે સ્ત્રીઓ એ વીસ વર્ષની ઉંમર પહેલાં અને પુરુષોએ પચીસ વર્ષની ઉંમર પહેલાં સંયોગધર્મો માટે કદી પણ સરખાત કરવી ન જોઈએ. જ્યારે ત્રીસ વર્ષની ઉંમર પછી સ્ત્રીઓમાં તેમજ પાંચીસ કે આલીસ વર્ષની ઉંમર પછી પુરુષોમાં ઉપવ્રજાકારની સંતતી પેદા કરવાના ઉદ્દેશ સંયોગ ધર્મોમાં નહીં થવા લાગે છે એ તદ્દન સ્પષ્ટિત છે.

હુવસોક એલીસ.

૩. જન સંબંધ ધર્મી જખતે વૈદ્યકીય પરીક્ષાના પ્રમાણ પત્રો ૧૯૨૫ર ૧૯૨૬ કરવા જોઈએ કે ને દ્વારા અમુક સ્ત્રી કે પુરુષ, સ્વ, સ્વચ્છતા, કાર્યકાર્ય, ચર્ચા પ્રમુખ અથવા અન્ય અધ્યયન પ્રકારના ચીન્હો કે લક્ષણો એ એક બીજાને અથવા જાની સતતીને કોઈરીતે નુકસાન પહેલાડે એવા હોય તે તે કુલસંસ્કૃતિ વચ્ચે એ બેમ ૧૫૫ હક્કોની રાહે.

ડૉ. હાસ્કોવી (પ્રિયુ).

૪. વૈદ્યકીય રીતે સ્ત્રી અને પુરુષોના જન સંબંધ માટેની યોગ્યતા દર્શાવવા માટે એવા કોઈ યોગ્ય વૈદ્યકીય પરીક્ષક મળે તરફથી એવાં પ્રમાણ પત્રો આપવાની યોજના કરવી જોઈએ કે ને દ્વારા અમુક સ્ત્રી અથવા પુરુષના (૧) વય વિશ્લેષ, (૨) તદ્દન ઉચ્છિદ્ધ (૩) સારીતિક આરોગ્યતા અને અન્ય (૪) સારીતિક તેમજ માનસિક સર્વ અવયવો સંબંધી વિગતવાર વર્ણન આપી રાહે.

રિનબર્ગ અને જોડેનરહન.—અમેરીકા.

૫. દરેક સ્ત્રીનારે જન સંબંધ કરતી જખતે સારીતિક આરોગ્યનું પ્રમાણપત્ર રજૂ કરવું જોઈએ એવી રીતે દૈન્ય માં જરૂરી કરવા માટે સારીતિક યોગ્યતાના પરીક્ષણનું પ્રમાણ પત્ર રજૂ કરવામાં આવે છે તેમ પ્રમાણે જન સંબંધદ્વારા સંપ્રદા થવા ઉચ્છિદ્ધ સ્ત્રી પુરુષોએ પોતપોતાની યોગ્યતાને દર્શાવવાર વૈદ્યકીય પરીક્ષાના પ્રમાણ પત્રો ૧૯૨૫રમાં રજૂ કરવા જોઈએ એ પણ ખાસ જરૂરનું છે. સૈનીકીની સારીતિક પરીક્ષા જ્યારે દુખ્ખનેને ખાતર માટે જરૂરની યોગ્યતા દર્શાવવા ખાતર કરવામાં આવે છે, ત્યારે આદી જન પ્રસંગ માટેની પરીક્ષાતો નવીન માનવ જીવન અર્પણ કરવા માટેની યોગ્યતાને દર્શાવવા ખાતર થાય છે એ કે અધાર મુખતોએનીકે. તરીકેની પરીક્ષાના પ્રમાણ પત્રો મેળવવા માટે ખાસ સંબંધિત પૂર્વક જન આપવામાં આવેલ છે.

ब्रह्मचर्यं प्रतिष्ठायां वीर्यलामः । वीर्यं बलवर्धनानाम्—

संभोग योग्य शुक्रनी अवस्था.

यत्किञ्चिन्मधुरं स्निग्धं जीवनं बृहत् शुक्र ।
हर्षेण मनसश्चैव सर्वं तद्वृष्यमुच्यते ॥ १ ॥
द्रव्यैरेवं विधेस्तस्माद् भावितः प्रमदां व्रजेत् ।
आत्मवेगेन चोदीर्णः स्त्रीगुणैश्च प्रहर्षितः ॥ २ ॥
गत्वा स्नात्वा पयः पीत्वा रसं चानुशयीत ना ।
तथाऽस्वाप्यायते भूयः शुक्रं च बलमेव च ॥ ३ ॥

संभोग भाटे अभोग्य अवस्था.

यथा मुकुलपुष्पस्य सुगन्धो नोपलभ्यते ।
लभ्यते तद्विकाशानु तथा शुक्रं हि देहीनाम् ॥ ४ ॥
नर्त्तं धै योऽशान्द्र्यात्सप्तत्याः परतो न च ।
भायुष्कामो नरः स्त्रीभिः संयोगं कर्तुमर्हति ॥ ५ ॥
अतिबालो ह्यसपूर्णसर्वधातुः स्त्रियो व्रजन् ।
उपतप्यते सहस्रा तडागमिव काजलम् ॥ ६ ॥
शुक्रं रक्षं यथाकाष्ठं जन्तु दग्धं विजर्जरम् ।
स्पृष्टमाशु विशीर्येत तथा वृद्धः स्त्रियोव्रजन् ॥ ७ ॥

संभोगशक्ति अने शुक्र क्षय यवाना क्षरिणो.

जरया चिन्तया शुक्रं व्याधिभिः कर्मकर्मणात् ।
क्षयं गच्छत्यनशनात्स्त्रीणां चाति निषेवणात् ॥ ८ ॥
क्षयात् भयाद् विश्रम्भा च्छोकात्स्त्रीदोषदर्शनात् ।
नारीणामरसज्ञत्वादभिचारादसेवनात् ॥ ९ ॥
हस्तस्यापि स्त्रियो गन्तुं न शक्ति रूपजायते ।
वेहस्तत्वपलापेक्षी हर्षः शक्तिश्च हर्षजा ॥ १० ॥

शुक्रक्षयश्च यवाना क्षरिणो.

रसइक्षौ यथा दग्निः सर्पिस्तैलं तिले तथा ।
सर्वभानुगतं देहे शुक्रं संस्पर्शने तथा ॥ ११ ॥
तत् स्त्रीपुरुषसंयोगे चेष्टासंकल्पपीडनात् ।
शुक्रं प्रच्यवते स्थानाज्जलमाद्रात्पटादिव ॥ १२ ॥
हर्षात्तर्पत्सरत्वाच्च पैच्छित्यादगौरवादिपि ।
अनुप्लवत्वात्सौक्ष्म्याच्च हुतत्वान्मारुतस्य च ॥
अष्टाभ्य धर्म्यो हेतुभ्यः शुक्रं देहात्प्रसिच्यते ॥ १३ ॥
चरतो विश्व रूपस्य, रूपं द्रव्यं यदुच्यते ।
बहलं मधुरं त्रिगुणमविसं गुरुपिच्छिलम् ।
शुक्रं बह्वं च यच्चुक्रं फलवत्तदसंशयम् ॥ १४ ॥

બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરવામાં વીર્ય લાભ થાય છે.

ન્યારે બળવર્ધક પદાર્થોમાં-વીર્ય એ સર્વથી ઉત્તમ વસ્તુ છે.

૧. જો કોઈ પદાર્થ મધુર, સિન્ધુ, છવન આપનાર, બૃંદણ કરનાર ગુરુ અને મનને હર્ષ આપનાર હોય તેવા સર્વ પદાર્થો-નૃપ્ય કરેવાય છે.
૨. આવા પ્રકારના દ્રવ્યોથી તૃપ્ત થયેલ તેમજ પોતાના આમાના વેગથી હૃત્સુઃ થયેલ અને ઓના ગુણોથી આકર્ષાઈ પ્રદર્શિત થયેલ પુરુષે જ ત્રિપ્રસન્ન કરવો જોઈએ.
૩. સચોટ પદ્મ બધા પછી રાગની કુન્દયપાત્ર કરી, રક્તપાત્ર પદાર્થનું સેવન કરી જીવુ તપન કરવું-આપુ તેમ કરવાથી પુરુષનું શુક્ર અને બળ બને પુષ્ટિ પામે છે-વધે છે.
૪. જેની રીતે કામળ પુષ્પની કળીમાં મુગધિ-પ્રતીત થતી નથી પરંતુ તે પુષ્પને ચલાવતુ વિશાલ થયા પછી જ તેની અંદરથી સુદર સુવાસિત પરિમલ અથવા કુન્દુમ-પરાગ બેઢેથી નિકળે છે, તેમ પ્રમાણે કૌશલ્યથી પ્રાણીઓના શરીરમાં રજ અને વીર્યનું પણ સમજવું.
૫. આવો રાજ, સોળ વર્ષની ઉંમર પહેલા પ્રાદુર્ભૂત થતો નથી અને સીતેર વર્ષની ઉંમર પછી ટપી શકતો નથી. મટિ ૧૧ વર્ષ પહેલા અને સીતેર વર્ષ પછી આપુષ્પની કામતલાવાળા કોઈપણ સ્ત્રી પુરુષ, સચોટ કરવાને થોડા ન ગણી શકાય. કાણુ—
૬. તેના સવ પ્રાતુઓ હજી પૂર્ણતા-અને નિઃકાંચને યથાવત પ્રાપ્ત થયેલ નથી એવો અતિ-બાહ્યાવરથાપુક્ત-ભાવક શ્રીસચોટ કરે તો અરુષ બળવાળા-તણાવની માફક-સત્તર શુદ્ધતાને પામી-કુળી થાય છે.
૭. વળી જેની રીતે શુક્ર, રક્ત, બળુઓએ કોતરી કાઢેલું, અને બરબરિત થયેલું કાટ, હાથના રૂપરોં માવડી બુકો બુકો થઈ વિગૂંઈ થઈ બંધ છે, તેમ પ્રમાણે વૃદ્ધપુરુષ, સ્ત્રી-સચોટથી તેણીના નપચાચ દશાને પ્રાપ્ત થાય છે.
૮. વળી બરડા, ચિત્તા, આંધિ, બહુકામના બોલ નવાઈને લીધે થયેલી કુશલા, બૃષ્મરો અને ઓના અતિપ્રસન્ન અથવા અતિ સેવન આદિ કારણોને લીધે પણ શુક્ર ક્ષયને પામે છે.
૯. ક્ષય, કાચ અનિવરણ શોડ આદિ કારણોથી, તેમજ વશી-લીના દોષોનું દર્શન કરવાથી, તેમજ સ્ત્રી અથવા પુરુષ યથાવત રમજ ન હોવાને લીધે તેમજ અભિવ્યસર-અને કામવસ્ત્રનાનું ખીસકલ સેવન ન કરવાથી પણ શુક્ર ક્ષયને પામે છે.
૧૦. ખુબ જાણને તૃપ્ત થયેલ-મનુષ્યની શક્તિપણ સી સત્તમ મટિ અસત્તમ નિવરે ॥ કસલ-દેહના સત્તમ અર્થાત વિર્યના બળ ઉપર હર્ષઆધાર રાખે છે, અને તેવા હર્ષના ઉપર-સંભોગ શક્તિને આધાર છે.

૧૧. જેવી રીતે રોશ્નમાં રસ, કઠીમાં પી અને તલમાં તેલ સર્વત્ર સમાઈ રહેલ છે, તેમ પ્રમાણે પુરુષના શરીરમાં સર્વત્ર શુક્ર-સ્ત્રીયો રહેલ છે. એ માત્ર સંવેપર્શન-તેમજ—
૧૨. સ્ત્રી પુરુષના સંયોગ વખતે થતી મધનરૂપ યૌગ, સકલ્પ, મર્દન અને શતિશીલ આદિ ક્રિયાઓ દ્વારા-શીત વસ્ત્રની અદરથી જેમ જળ ટપકે તેમ-સ્ત્રી પુરુષના શરીરમાંથી-શીર્ષ અને શ્વ ટપકે છે અર્થાત્ સ્વાનન્મુત થાય છે (સંપ્રસિદ્ધ વાક્ય છે.)
૧૩. વળી શર્ષથી, વર્ષથી, સર્વિ જવાનો ગુણ હોવાને ક્ષીયે, પૈષ્ઠિક્યતાને ક્ષીયે અને આરિપણને ક્ષીયે તેમજ અનુભવાવતા અને સુશીલતાને ક્ષીયે તેમજ વાયુની વ્યવસ્થા. આદિ—
૧૪. ઉપરોક્ત આઠ કારણોને ક્ષીયે પણ શુક્ર શરીરમાંથી બહાર આવે છે (સીમાય છે) કારણ શરીરની બહાર સર્વત્ર સુશીલવ્યવસ્થા રહેવાથી આ વિરત-રસ રૂપ-દ્રવ્યનું આ વીર્ય એક સત્તાવ થતુ રહેતુ છે
૧૫. જે શુક્ર ભદ્રું, શાદું, મધુર, સ્નિગ્ધ-ચીકણું-સુમધિત, શરીર વચનના, રક્તીક્રમક વ્યવસ્થા, પિત્તિકમ, સ્વેદવર્ધન અને પ્રમાણમાં અધિકતર હોય તે-અરેખર-અમોષ-સફળ વાય છે
૧૬. જેના દ્વારા પુરુષ-સ્ત્રીઓ પાસે જતાં પોતાની આકૃષ્ટ-સામર્થ્યને પ્રાપ્ત કરી શકે છે અને સંસોજનન્ય આનાને અધિપ્રાપ્તિ રીતે સેવ્યવધા શક્તિમાન થાય છે-તેવા સર્વ પદાર્થો-અને વિશિષ્ટિએ વૃદ્ધ-અર્થાત્ વાઙ્મય સંહેવામાં આવે છે,

છવન ચોગ્ય ઉમર.

વિવાહિત છવનનો ઉદ્દેશ—

શ્રી અને પુરુષોના સજધોની અદર ને એક ખાસ અને મૂળ ઉદ્દેશ સમાવેશ છે તે પ્રજાની અસિદ્ધિ છે એટલું નહીં પણ સુદર, સુખદ, આરોગ્યયુક્ત અને જુદિરાળી પ્રજાની અસિદ્ધિ કરવી એ સમગ્ર વિવાહિત છવનનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.

સુદર આરોગ્યયુક્ત અને જુદિરાળી પ્રજાને જન્મ આપવા માટે હમેશા સુદર આરોગ્યયુક્ત, સુદર ખાધાના, જુદિરાળી, સદાચારી યુવાવસ્થા યુક્ત અને યોગ્ય પ્રજાસ્વર્ગવતનુ વધાવિધિ પાલન કરેલ માતાપિતાઓના યોગ્ય ભાગી રાકાય છે કારણ આના પ્રકારના યોગ્યરીતે વિધિપૂર્વક પ્રદર્શન પાલન કરેલ માતાપિતાઓના શરીરો હમેશા વનુદર, પૂર્ણ અંશે ખીલેલા, સર્વ અવયવો વધાવોગ્ય પ્રકારે જુદિ પામેલા અને પહેલાંથી શેષ આદિના ચિન્હોથી રહિતજ હોય છે તેનીઅરીતે પ્રજાસ્વર્ગવતનુ વધાવત પાવન કરી, યોગ્ય યુવાવસ્થાને પ્રાપ્ત થયેલ યુવતીઓનાં શરીરયન્ત્રો પહેલાંથી સુદર, સુદોળ, તેજસ્વી, આરોગ્યયુક્ત અને પડાચેલ હોય છે તેઓની અવસ્થા નિતજ પ્રદેશના અને કાળ પ્રદેશના નિતખારિય તેમજ અભારિયતયોગ્ય યુવાવસ્થાએ સમગ્ર પ્રકારની વૃદ્ધિ, પુષ્ટતા, તેમજ સહન કરવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત કરી પોતપોતાના છેડાઓની અદર યોગ્ય સધીઓને વધાવત પ્રાપ્ત થયેલા હોય છે. જળી તેઓના અર્જાશય તેમજ તે રચાતની આસપાસના ઓઝડોતો, રત્નેપાદકપિટો તેમજ રત્નવહિનીઓ તેમજ અર્જાશયના રત્નપ્રાધને પશુ વધાવિધિ મળજીત વર્ષ યોગ્ય વિકાસને પામેલા હોય છે. જેથી તેઓએ અર્જાશય નવ માત્ર સુધી વાળકને અધિક અમ સહન કર્યા વગર, મુખ પૂર્વક વહન કરવાનું સામર્થ્ય ધરાવી શકે છે તેઓની આ રક્તિના કાર્યમા યોગ્યરીતે મદદ કરવા માટે તે રચાતના રત્નપ્રાધને પશુ મળજીત થયેલા હોવાથી ગર્ભને તથા અર્જાશયને લાભાવખવસુધી પેતાના રચાતમા વધાવત રિયત કરી શખી રાકવા શક્તિમાન વર્ષ રાકે છે. જળી અર્જાશયની અદરના રત્નપડો, રત્નવહિનીઓ તેમજ રત્નેપાદકપિટો તથા રત્નવહિનીઓ આદિના અવયવો પણ યોગ્ય વખતે પ્રિપ્ત થતા વધાવોગ્ય સજ્જિ પામી પોતપોતાનું કાર્ય વધાવિધિ કરવા પ્રેસય છે, એટલું નહીં પણ છેક આખાવસ્થાની અદર અર્જાશય કરનાર યુવતીઓની માફક માત્ર ને ત્રણ વાકોને જન્મ આપી તાદન જર્જરિત હેલુ જાળી વર્તમાન જમાનાની સહેરી યુવતીઓની માફક માત્ર અરિય અર્જાશય જર્જરિત તનુધારી શ્વેતરત્ની પુલ્લી જેવી તરૂંઓ જેવી નહીં રેખાતા, હમેશા પોતાનું રૂપ-મોલન અને સૈદ્ધર્થ આદિ વગ્ના લાગા વખત સુધી સુરક્ષિત પલે ઠાકો રાકે છે પોતાનું આરોગ્ય વધાવત રીતે સાક્ષણી રાકે છે.

જળી યોગ્ય ઉમરે પહેલવળા તેઓની યોગિ, યોગિમાર્ગ, યોગિમાર્ગની અવસ્થા તરપડો અને તેની અદર કાર્ય કરતી રત્નવહિનીઓના યુગોને પશુ અવયવોના કાર્ય કરવા તેમજ સુવૃષ્ઠ થવા માટે પુરતોઅગ્રારા આપે છે જેથી તેઓ સમોગ કિયાની અદરના કેટલાક અભદોને વધાવોગ્ય રીતે વહન કરી શકે છે એટલું નહીં પણ તેઓના વધાવત જુદિ પામેલા સર્વ પ્રજાનન ઉન્નિરોગ્ય અવસ્થાના વિકાસને લઈને તેઓની પ્રસવરિયા પણ વધારે સરળ કદ વિનાની, અને રવાસાવિક રવજ્ય પ્રજાસલાથી થાય છે. જ્યારે નાની ઉમરની પત્નીની ઉવર્ત યોગા અર્જાશયો સક્રિય અર્જાશય અને યોગિ આદિ અવયવો નાના, અલપ અવકાશવાળા, અને આજુ રીતે ખીલેલા હોવાથી તેઓને પ્રસવ વેનાનું અસર્ય કુખ દરક પ્રસૂતી વખતે અનુભવતુ પડે છે એટલું નહીં પણ આની દરક પ્રસૂતિ વેળાએ તેઓના કુદય ફેરૂંસા, થયનન્નિયના અવયવો અને જનનેન્નિયના અવયવો વિચરેને, જે સર્જાર પ્રકારનું જોખમ કારેલું અને મવડ કાર્ય કરતુ પડે છે, તેવા અસર્ય પાળને વીધે તેઓની સારીક દાહી જલુજ રવકદ વધમાજ દીણુ થઈ નય છે અને જાળિને વૃદ્ધાવસ્થાના વિહો જલુજ સવર દ્રવ્ય થવા લાગે છે. જાળ ન થાય એવાવારેતે કન્યાઓની

જાન મદિની કોમર બોલામણ બોલી ૧૬ વર્ષની દોરીજી જોએ એવો મત સામાન્ય રીતે આપણા દેશના કુશળ વેદો તેમજ ધર્મશાસ્ત્રીઓ પ્રાચીન કાળથી ધરાવતા આવેલા છે આ લગ્ન યોગ્ય કમરના પ્રકરણની રાજ્યાતમાજ આગ્રહામદિ કોપર પ્રમાણેના વિચારો ધરાવનારા સર્વ પ્રમાણેનો ઉચિત સમદ્ધ કરી એક માત્ર ખાનદારીક-સુચના રૂપે તેવા સર્વ પ્રમાણેના ગણનામા આવેલા છે સાથે સાથે પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો અને સુપ્રસિદ્ધ ડોક્ટરોના મતોને પણ આ પ્રકરણની રાજ-નાતમાજ ટાપી, તેઓના ના અમત્યના વિવેક સળધમા કેવા અભિપ્રાયો છે તે પણ દુકમા દર્શાવવામા આવેલ છે આથી આ વિષય કોપર કેટલોક આવરણક પ્રકારા થઈશે હજી લગ્ન સબધ, પ્રવનન કાર્ય, સુચનાનોદાપતિ, સો અને પુરૂષના મારીફિક અને આત્મિક વિકાસ તેમજ જર્ણાધાન આદિ સરકારો જેવા અતિ મહત્વના વિષયો સાથે આ "વિવાહ યોગ્ય ઉમર" ના પ્રશ્ન એટલે જાણી અનત્યનો સળધ ધરાવે છે, કે તેની વિશેષ વર્ચા આ રચણે કરવાની થમ કેરલાક કારણેને લા આસ અનત્ય છે આ જાળવમા અપણા દેરા, કાળ રતુ અને આપણા દેશના વિવિધધર્મને માનનારા અનેક વિદ્વાનોના વિચારના પણ અનેક પ્રકારના મતભેદો છે છતાં તે સર્વનો અદ્ધી વિચાર ન કરતા આ વિષયનો સળધ માત્ર શારીરશાસ્ત્ર, વૈદ્યકશાસ્ત્ર, માનસશાસ્ત્ર અને સમનન શાસ્ત્રની સાથે કેવા અને કેરલાક પ્રકારનો છે, એજ દ્રષ્ટિથી આ વિષયની નાવરણક વર્ચા કરવાનું અમે આ રચણે યોગ્ય ધાર્યું છે

યુવાવસ્થાના આગમનથી સ્ત્રી તેમજ પુરૂષના શરીરમાં થતા કેરલાક અમત્યના ફેરફારો.

યુવાવસ્થાના આગમન સાથે સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ બન્ને વર્ગના શરીરમા એ અનેક પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક ફેરફારો દ્રબ થવા લાગે છે, તેમાના મુખ્ય મુખ્ય ફેરફારોનું આદિ દુકમા નિદશન કરવામા આવે છે

- ૧ શરીરની સર્વત્ર સ્થુલિકી જેમા દ્રાય, થમ અરદન છાતી કુચપુખ્ત અથવા રવનો ખાલ, હોઠ, નિપજ આદિ અવયવોના અસ્થિઓ અને માસ પેશીઓની સ્ત્રુલિકી, તેમજ રક્તની વિપુલતા આદિ
- ૨ મારીરત્વ બોલનો સર્વત્ર વિખામ
- ૩ નાભમા વિચ્છેદ પ્રકારા અને નિર્મળ દ્રષ્ટિતા
- ૪ કુખપરની માસપેશીઓની અગવધાર વિધતિ
- ૫ રતન પ્રેરેશમા મોલાકાર રસપૃલ્લિકી અને પુષ્કળપુખ્ત, કમલ સહરિક
- ૬ જનનન્દ્રિયના અવયવોની આસપાસના અવયવો સ્પર્શ અને નિતબના પ્રેરેશની પુષ્કળ
- ૭ યોનિ કુખ આદિ પુલ્લે લાગના અન્તઃ રચનોમા સુક્ષ્મ રોમનું દશન
- ૮ જનનન્દ્રિય અને વર્ણસયના અવયવોની કમલ ખીલવણી અને નિકાસ તથા અન્ત રક્તસ્રાવ (ફેરફેર-વિલાસપ્રિયતા)
- ૯ ફેરફારોન (માસિક અવયવ)
- ૧૦ શરીરમા નદી રક્તપી, સુગન્ધ અવયવતા અને આકર્ષક મોહકતા આદિ ભાવેલો ધીરેધીરે વિકારા આદિ અનેક મારીફિક ભાવો એકી સાથે અથવા એક જાણી એક કમલ બાનેમા દ્રવ થવા લાગે છે

આથી માનસિક ફેરફારો—

- ૧૧ પક્ષપત્તના પ્રકારોમા કે સહવાસમા આવવાની સો તેમજ પુરૂષની અદર રવાજાવિક કમના, આકર્ષણ મદ કે સ્થિતિવન મન્દ્ય ધીરેધીરે દ્રબિજોત્સવ થવા લાગે છે
- ૧૨ થમ આવી કમ્પન સ્ત્રી વર્ષની અદર કલક વિવેક રાતમ અને રાઈવેના અભાગરૂપ જીરવા, સાવધતા પ્રદિશકિ-ઓના અગુરૂમ વિધામને રીત થતી ગજલમાલ અથવા અલ્પતા વિનવશીલતા ખુદતા અથવા સીકાન્ય આદિ સો રચનાવ જનન રક્તિનોન આકર્ષીત થવ અથુક ગરો, છુપાવેલી દળાવેલી કે કુવેલ સાખવામા આવે છે

૧૩ ખાસ કરી કુટુંબીન વખતે આવા પ્રકારની મનસિક અનેક ક્રિયાઓ, ઉપર લગુન્યા પ્રમાણેના અનેક ગુણવાદોઓ ઉત્પન્ન કરે છે. તે કે સંભોજનન્ય સુખારવાદ કે આનંદ અને તે દ્વારા ઉદ્ધત થયા વિપરીતો સંપૂર્ણ અનુભવ તો સ્વાભાવિક રીતે પુરૂષ વર્ગને સ્ત્રીની માથે કે સ્ત્રી વર્ગનો પુરૂષ સાથે પ્રથમવાર સંયોગ અને સંભોજન થયા પછીજ મળવાનો સંભવ છે. પણ તે પહેલાની દ્રશ્યામા તો અનેક પકારના ગુણવાદોઓ પૂજા માન આવિહિત અપ્રત્યક્ષ અને અનુભૂત અવ્યક્ત દ્રશ્યામા ભાવોના માત્ર અનુભવાવ છે.

૧૪ જ્યોત્સના અને સંભોજનના પૂર્વકાર્યો વિવિધ પ્રકારના ગુણો તેમજ ગુણવિશેષો, વિવિધ સ્વરૂપે જુદીજુદી વ્યક્તિમા જુદી જુદી વયે જન્મેન્દ્રિયના અવયવોની સ્થાનાના ભિન્નભિન્ન પ્રમાણમા-મુદુ તીવ્ર અતિગ્રીવ કે મદ આદિ અનેક સ્વરૂપે દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

દ્રશ્યની સ્થિતિસરજુદી ક્રિયા, સ્વરૂપ, પીઠા અને આશ્વાસ તથા સ્વસ્થાન, અને સુરક્ષાન આદિ પચનેન્દ્રિયના અવયવોની પાંચનરૂપ ક્રિયા, અશ્વમેધસર્જના અવયવો યોનિ, મુત્રાસય, નાસિકા અને ગુદા આદિની-મળમૂત્રાસયરૂપ સ્વાભાવિક ક્રિયાઓ, સામાન્ય દ્રષ્ટિથી જોનાર માણસને સ્પર્શ તેવો અણુમત્રો કે વૃક્ષા ઉત્પન્ન કરનાર વાતની હોય, પણ તે તે અવયવોનું યથાવત્ કાર્ય સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ બંને વર્ગમા જોડીરીતે યથાર્થ ન્યાનંદ-સતોષ અને સુખ આપે છે અને તે તે અવયવની યોજના પણ તેવા પ્રકારના આનંદ ગાપવા મદિત છે તેમ પ્રમાણે સ્ત્રી મરી-રની અનંદના યોનિ, યોનિકંદ, ગર્ભાશય મહાનછત્ર, મન્મથવારિયાદિનીઓ આદિ સર્વ અવયવો તેમજ પુરૂષના વૃષણ, વીર્યાશય, વિર્યવાહિનીઓ સિસ્ત્ર, મહાનપુષ્પ, નાદિ પ્રગળનેન્દ્રિયના અવયવોની સંભોજ ક્રિયાત્મક પરસ્પરનું સંયુક્ત કાર્યવણુ, કુદરતની મહાન ઇચ્છાને અનુરૂપ હોવાથી ઉપરોક્ત અન્ય સર્વ ક્રિયાઓ કરતા પણ અનેક ગુણુ સુખ-સતોષ, આનંદ, આશ્ચર્ય અને પુષ્ટિ આદિ અનેક ભાવોને સતોષ આપનાર છે, જેથી તેવા સુખની પ્રબળ ઇચ્છા થવી, જે બંને વર્ગની અંદર તદ્દન સ્વાભાવિક અને ઈચ્છા યોગ્ય છે. માત્ર તે તે પ્રકારની ઇચ્છાને યથા સમયે સુખાર્થે વાળવા શીખવવાનીજ ખાસ જરૂર છે અને એટલાજ મટિ પૂર્ણ ગુણવસ્થાના ભાવોનું સર્વ રીતે દર્શન થયા પછી સ્ત્રી પુરૂષ બંને વયે આવા ભાવોની સમ્પૂર્ણ, સ્વચ્છિ અને સત્પુષ્ટિ મટિ સંયોગ ધર્મ-દ્વારા આશ્ચર્ય, એકત્ર થઈ, સંભોજ નન્ય સુખનો સ્વાદ સેવા કુદરતની પ્રવેત્પાદનરૂપ-મહાન મહોર, સમ્ય અને પવિત્ર તથા અનેક પ્રકારના રહસ્યથી પૂર્ણ મહાન ક્રિયાઓથી પ્રવર્તિ સ્થેલ પ્રશંસિયોને માન આપવું, જે એક મુખ્ય મારીતિક ધર્મ છે. આ ઈચ્છાને આધીન થઈ બંને વર્ગે ગુણવસ્થામા યથાવિધ પરસ્પરની આ કામનાને તપ્ત કરીને એઈને કારણુ જે કુદરતની, સૂચિના સ્થિતિના મહાન પ્રજાપતિની, મહાન પણ મુદ ઈચ્છા છે.

પ્રેમવૃત્તિનું મસ્તકની અદરતું સ્થાન અને તેની મહત્વપૂર્ણ યોજનાનું રહસ્ય.

સ્ત્રી અને પુરૂષ વર્ગની આવી ઈચ્છાને યથાવિધી તુમે કરવા માટે, બંનેના મસ્તકની અદર

કામેન્દ્રિયા માનસિક અવયવોને યથાવિધી યોજવામાં આવેલાં છે અને તે

અવયવોનાં મધ્યન તથા કાય આદિ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ કામવૃત્તિ, સંભોજનના, જે અનુભવી એક સ્વાભાવિક મૂળવૃત્તિ અથવા લાગતી છે

૨ તેનું સ્થાન નારના વારતે પુષ્ટિપાત્રિના સ્થાનપાયા મસ્તકના અધ વિભાજના મુકવાયા ન આવતા-મસ્તકના પાછળના ભાગમા ધરતારાત્રિક લાગતીએના પ્રવેશમા કુદરતના યોજનામા આવે છે.

૩. આ વૃતિ મનુષ્ય તેમજ પ્રાણીમાનવી ધરાવનારિજાતિઓના મૂળ આધાર કે ધારાધ છે. એટલાવારતે તેનું રચાનું અન્ય સર્વ ધરાવનારિક વૃત્તિઓના ધારાધરેજા મરતકના પાછળના જાગમાં (Occipital lobe) ના છેક તળીપાના પ્રદેશમાં યોજવામાં આવેલ છે.
૪. આ ક્રીમ અવધા સંકોચેન્છાનું રચાનું આ એકર રચાનમાં યોજવામાં કુદરતના અન્ય અનેક ગઢ અને મહત્વપૂર્ણ હેતુએ રચાયેલા છે.
૫. ૧૧૨૫૨ એક બીજા સાથે બહુલ ધનીક સંબંધ રાખતા શારીરિક તેમજ માનસિક અવધવાને એક બીજાના બહુલ નિકટના રચાનમાં અવધા લગભગ આસપાસના રચાનમાં તે તે અવધવની ઉપધોનિદા અને મહત્વના પ્રમાણમાં, કુદરતકાના યથાચોગ્ય રીતે આવતા જુદિ-પૂર્વક યોજવામાં આવેલ છે.
૬. હાલત તરીકે મરતકની અદરના જુદિમઝિ અને લાગબીઓનાં અવધવા સાથે થાંચે જાનેન્દિયાને અતિ નિકટ સંબંધ છે, તેથી તેઓનાં રચાનું મરતકની બહુલ સમિજમંજ યોજવામાં આવેલાં છે, હતાં પચેજાનેન્દિયા કરતાં મરતકનું કાપે ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું હોવાથી તેને ઉચ્ચ રચાનમાં, અરિધઓના મહત્વપૂર્ણ લાગલાની અંદર પેક કરી વાલથી સુરક્ષિત રાખવામાં આવેલ છે.
૭. હદય, અને ફેફસાં બંને, રક્તિલકિસરણ, પ્રક્રિયામાં મૂખ્ય અરી કાપે કરનાર મૂખ્ય અવધવા છે, તે તેઓને એક બીજાની અસન્ત આસપાસના ધનીક સંબંધમાં યોજવાનું આવધ્યક હોવાથી ઉર રચાનમાં યથાચોગ્ય રીતે તેઓને યોજવામાં આવેલાં છે.
૮. આજ પ્રમાણે પચેનેન્દિયાના અવધવા આભારણ, ચક્રવારણ ચક્રિત કલેમ, પ્લીહા સૂદ્ધમાન્ત આદિની આસપાસની ધરિધિયતિ અને યોજનાઓ પશુ એજ સમ્યક્ષિદાન્તને પુષ્ટિ આપે છે. પલ્લવ કિયામાં ખાસ મૂખ્ય જાગ લાગવાનાર શરીરની અંદરનું સૌથી મોટામાં મોટું અવધવ ચક્રિત છે, તે તેનું સ્થાન પણ પચેનેન્દિયાનાં સર્વ અવધવાની ઉપર, આભારણના પ્રદેશને લગભગ સર્વથા લપટાઈ, છેક હાંધી રહેને જ્યાંથી વરદના પ્રદેશમાં એવી રીતે રચાવિત કરવામાં આવેલ છે કે તેની યોજણનું લગ્ન એવાંજ તેનું મહત્વ યથાવત ધ્યાનમાં આવી રહે.
૯. આજ પ્રમાણે-પુરેક, દુરાસય-મુતસયકાદિની અને વીપાંસય આદિના અવધવાનાં સંબંધમાં પણ એ એકજ સૂત્ર એક સરખી રીતે લાગુ પડે છે.
૧૦. જ્યારે ક્રીમિન્દા અવધા સંકોચેન્છાની વૃત્તિના આ માનસિક અવધવની યોજનાના સંબંધમાં પણ એજ પ્રમાણે અતિ વિચાર પૂર્વક યોજના કરવામાં આવેલ છે. એ આપણને નીચેના વિવેચનથી તદ્દન રૂપક થશે.
૧૧. સંકોચ અસિલાપા કે ક્રીમિન્દા-એ મનુષ્યના મનની એક એવી અતિ મહત્વની અને અગત્યની વૃત્તિ છે. કે અન્ય પ્રાણીપર્યંત છવન અને અરિતત્વની માફકજ, સમગ્ર જાનવ સંજાનના છવન અને અરિતત્વનો મૂખ્ય પ્રથમ આધારજ એ વૃત્તિ ઉપર અવલબી રહેલો છે. સાંસારિક સર્વ લાભાર્થ અતિ જલોર લાભ અને સુદર ઉપારવનો આ સંકોચાસિલાપની વૃત્તિજ મૂળ આધાર છે. એ વૃત્તિના ઉપરજ આધાર રાખી વાલકચરનેહ, શરપચરનેહ, વૃહન્નિચરેન્દા, મૈત્રીલાલ અને વર્તેચચાનુજા આદિ ન. ૯ થી ૧૩ મુધીની સાંચા-રિ વૃત્તિઓના છવનો રખી રહેલાં છે.
૧૨. આ કામવૃત્તિની સતતમે આલોન રહી અને તેના દ્વારાજ ચેરાઈ, જી-પુરખની પ્રેમનેન્દિયાનાં અવધવા, લાખી સંતાતિની સંવિધવિ અને બીજાચેજાનુપ અર્થધાનક્રિયા અવધા પ્રેમનેન્દિયાર્થ ૫૨મ રચિત ક્રિયા મટિ પ્રેરાપ છે.

- ૧૩ મધુપચ્ચત્વરના યથાયોગ્ય આરોગ્યપુક્ત અસ્તિત્વ માટે, શરીર તેમજ મનની જે જે દિવ્ય સાધનસામગ્રીઓનું તેને વિષમતા જન્મ લેવા માટે ખરેખરી આવશ્યકતા છે તે સર્વ સાધનોને સર્વાધ્યાયિકાદ્વારા પરિણામે અપેક્ષા કરનાર એજ કામવૃત્તિ છે
- ૧૪ માનવજન્મ અથવા મનુષ્યાવતાર—એણે મનુષ્યનું મરતક અને શરીર તથા તે બંનેની અદરના સંપૂર્ણ અગ્ર પ્રત્યેગતી યથાવત્ આરોગ્યપુક્ત અસ્તિત્વ જે બીજા અથવા બીજીની અદર હોય, એવા બીજીના આત્મ વિદ્યુતમય પ્રવાહ સાથે તેનીજ રીતે યથાવત્ બીધિથી પ્રેરાયેલા સ્ત્રી જનનું સમિપણ પડે, એક આત્મ ચન્દ્રરૂપ ગરીરનું બધાનું, અથવા સર્વ શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓના બીજાની સમુક્ત થઈ જીવનમાં મધુકા અમુક આત્માનું અવતરણ કે જન્મનું, તેનું નામ પ્રથમ જન્મ, આવી રીતે બીજારોપણ થયેલ આત્મતત્ત્વયુક્ત બીજા, સર્વ પ્રકારે વૃદ્ધિ, પુષ્ટિ અને યથાવત્ સુચરિત્રિ પામી વળ મારને બાંને બીજા-સર્વાશય અથવા માતાના અવતરપદમાં વિધિકર્મોન્વય-પ્રભુના દિવ્ય હુરતે સ્વકર્મોન્વય રૂપે પ્રકાશ, સસારમાં જીવવા માટે અર્જયી બહાર બાંને એવો માત્ર બીજો જન્મ છે. ખરે એવો અર્જની અદરનો પ્રથમ જન્મ એજ મૂળ્ય છે કારણ બીજો જન્મતો માત્ર પ્રથમના ઉપજા મૂળ્યપણે આધાર રાખી અવતરે છે અથવા પ્રકાશ છે,
૧૫. આવા પ્રથમજન્મ વખતના દિવ્ય સુચિઓને ક્યાંના લેતા આપણને એવુંતો સદજ્ઞ લાગે છે કે મનુષ્યજન્મનું બીજારોપણ એવે મજાજ, તેની અદરની સમગ્ર ઉન્દ્રિયોરૂપ (Pleuro-centres) હૃદય, ફેફસા, ૨૦૦ અસ્થિઓ, ૫૦૦ માસપેશીઓ, ૭૦૦ રક્તપુષ્પો ૬૦૦ અર્ધરક્તો, તેમજ પચ્ચેન્દ્રિયોના અવયવો મજામૂનોસંગ અને પ્રજનન-ઉન્દ્રિયોના અવયવો તેમજ જ્ઞાન અને ઉન્દ્રિયોના સર્વ અવયવોરૂપ શરીર તેમજ મરતક અને મનની સર્વ માનસિક શક્તિઓના બીજરૂપ જન્મ, અર્થાત્ આ બધી શક્તિઓ પ્રતિબિંબરૂપે જ્યારે એક પ્રજાને મર્જયીજા મયેવી હોય ત્યારે તેનો યથાવત્ જન્મ કયેલો મણુય
- ૧૬ ઉપરોક્ત બધા અવયવોને બીજા રૂપે યથાવત્ અર્જવા એ મહાપ્રતાપી—પ્રદુરભવ વિદ્યુત રૂપ-કામવૃત્તિ અથવા સંજોગસંજોગની વૃત્તિનું મૂળ્ય કાર્ય છે અને તેનું મહત્ત્વપૂર્ણ કાર્ય, જે ઉપર જણાવેલા દરેક અવયવને ઉત્કૃષ્ટતાથી કે પ્રતીક્ષ કરનારા સર્વ તન્તુઓના મૂળરૂપોનો એ આ સંજોગસંજોગના માનસિક અવયવની યથાવત્ સમીપમાં અતિનિકટ કે પ્રતિક્ષ સંબંધિત ન હોય, તો એ બધા અવયવોની યથાવત્ પ્રતીક્ષિત-ચક્ર તે દરેક પ્રેશયેલ પ્રત્યેક અવયવના રમૂલ તેમજ સૂક્ષ્મ પ્રતિબિંબરૂપ-તન્તુઓનું બીજરૂપે અન્ય જોના મર્જાશયમાં બીજારોપણ માટે જનુજ કયાથી સંજોગિત હોઈ રહે
- ૧૭ આજવા વારતે કુદરતે આ સંજોગેચ્છના અવયવની સમીપમાં અને કમલજ તેનીજ આધિન સત્તામાં જીવનના મર્જ સૂત્રોને સર્મપ્રવાહ મહત્ત્વ પૂર્ણ કાર્ય આત્મતાબુદ્ધિમતાથી-ચેત્તેજ છે અને તે કેવીરીતે તે સંજોગ-સૂપૂર્ણ જ્ઞાન શારિરશાસ્ત્ર Anatomy અને શારીર વિજ્ઞાન Physiology તથા મરતક વિદ્યા Phrenology ના સિદ્ધાન્ત રૂપમાં કહો કે કુદરતની દિવ્ય જ્ઞાના રૂપે નીચે પ્રમાણે રૂપ રૂપ છે
- ૧૮ માનવજીવનના યથાર્થ નિર્વાહ માટે શરીર તેમજ અવજનની બધી વૃત્તિઓ સાથે જળી સમુક્ત જની-પરરૂપને યથાવત્ સહાય આપી રહે એટલા માટે મરતકની અદર એવું કાઠપણ નમુક ચેત્તેજ સ્થાન હોવું જોઈએ કે જ્યાં તેઓ સર્વજન પ્રતિબિંબરૂપ તન્તુઓના સંદેશોની પરરૂપમાં વખર વિલગે આપણે થઈ રહે આજ સ્થાન મરતકની અદરના મધ્યસ્થ સ્થાનમાં હોવું એટલે કે જ્યાં શરીરની અદરના કરોડ રક્તનુંમા થઈ મજાજ તરફ આવતા સર્વ તન્તુઓના મૂળે, તેમજ જનુજમરતકની અદરની પ્રસરેલા સર્વ તન્તુઓના મૂળે, તેમજ આસપાસના મરતકની અદરના સર્વ કુચળાઓના તન્તુઓના મૂળે, એક સર્જની રીતે-મરતકની મધ્યસ્થ-કાઉન્સિલમાં-(સજામાં) ।

૧૮. આરુ રથાન, ક્રોડ રાજ્યનો છે. ઉપરનો મથાળાનો ભાગ, ત્યાં મરવાની ત્રીજી જગતિકા (Third Ventriculo) આવેલું છે તેમ દર્શાવે છે. કારણ (તુલ્યો વિગત નં. ૧, ૨, ૩. પ્રકરણ ૭૫) મરવાની જગતિકાઓ.)
૧૯. અનુમરતાકની અદરથી નીકળતા તેમજ શરીરના અન્યભાગોમાંથી ક્રોડ રાજ્યવાટે પાંચ વિદ્યોમાં થઈ અનુમરતામાં પ્રવેશ લેવાયેલા મૂળો પણ આ ત્રીજી જગતિકા સાથે નિકટ સંબંધ રાખનાર અનુર્થ જગતિકાની તાનુમય દિવાલોમાંથી આવે રહેલાં છે. અર્થાત્ મગજની ત્રીજી જગતિકા અને ચોથી જગતિકા (Third and fourth ventricles) મરવા, અનુમરતા, અને ક્રોડ રાજ્ય તથા પ્રકૃતિ-અનુકૂળતામાંથી નિકળતા સર્વ તાનુ-ઓના મૂળોથી છવાઈ રહેલી એ એવી સામાન્ય-સુવિધા છે. કે જ્યાં શરીરતેમજ મગજનાં બધાં તાનુઓ સંપૂર્ણ થઈ જોડાઈ શકે છે.
૨૦. જ્યારે સ્વયંશાસ્ત્રિયતાનું અવધન છે અને જગતિકાઓની પાકળની દિવાલ સાથેની દિવાલ કે પડ પર આવે રહેલું છે.
૨૧. શરીરની અદરના સર્વ અવધનોને જાતિ આપનારાં અને સંચાલન કરવાનાં મૂળ તાનુઓનું મધ્યસ્થ રથાન-અનુમરતાક છે. કારણ બધા અવધનોનાં તાનુઓ શરીરના પૃથક પૃથક ભાગોગણી એ રથાનમાં નંધ છે એ સ્પષ્ટ છે અને તેમાં (Cerebrum) શિરચ્છદ કહેવામાં આવે છે તેને આપણે શિરચ્છદ કહીએ તો સંસ્કૃત પ્રમાણે કાંઈ ખાતું નથી. જ્યારે (Cerebellum) ને અનુમરતાક અથવા અનુમરતાક કહેવામાં આવે છે. કારણ કે શરીરના સર્વ અવધનોની સામા પ્રમાણમાંથી તાનુઓ એ અન્યથ તરના ધટમૂળની આસપાસ આમય કરી રહેલા છે. આ અનુમરતાક (Cerebellum) ની અન્તર સ્વભાવ અદર એક વૃક્ષના જેવો છે કે જેનાં ધટમાંથી અનેક પ્રકારના પ્રાણીઓનાં સામા પ્રમાણમાં નીકળે છે. ગીતામાં આ વૃક્ષને અમૃતવૃક્ષ કહેલું છે. (Tree of Life or Arbol Vitae)
૨૨. આ રથાનના ધટમાંથી જાણજાણ મગજમાંથી નિકળતા ૧૨ તાનુઓમાંથી આઠના રથાનો તો આવેલાં છે, જ્યારે બાકીના ચારેના રથાન તેનાથી જવા નીચે આવેલા છે. (તુલ્યો વિગત નં. ૪ પ્રકરણ ૬.)
૨૩. શરીરનું દરેક અવધન જ્યાં તેના વિભાગો, જ્ઞાનતાનુઓના રેશાઓ દ્વારાજી જીવન, જાતિ અને રકુરતી પામી રહેલું છે. અને એવા તાનુના રેશાઓ મગજના કોણને કોઈ ભાગ સાથે અવધન સંબંધ ધરાવવા હોય છે.
૨૪. આની રીતે શરીરના દરેક અવધન સાથે સંબંધ ધરાવનાર તાનુઓના પ્રવાહોનો મુખ્ય સમૂહ, બરડાની કોડાના સાંધાઓ વડે તેની આઠપાસના પ્રદેશોમાંથી એકત્ર થઈ ક્રોડ રાજ્યના ૩૫માં બરડાની કોડાની પાસે ગાઈ છે. ક્રોડ રાજ્યના શિર સુધી પહોંચે છે. ધડની અદરના છે. પુષ્કળા ભાગ પાસેથી શરૂ થઈ ઉપર જતાં કમલા; રકુરતાને પ્રાપ્ત થતાં જતાં આ ક્રોડ રાજ્યના ભાગના છે. ઉપરના ભાગમાં અનેક રાજ્યોની મંચી-રૂપે અથવા ક્રોડ રાજ્યની મૂળ સંબોધન ભાગરૂપે પરિવૃત્ત થાય છે એ પ્રદેશને અમેલમા (Modolla oblongata) કહેવામાં આવે છે.
૨૫. આ ક્રોડ રાજ્યની મંચીના છે. ઉપરના પાકળના ભાગમાંથી તાનુઓના પ્રવાહો, અનુમરતામાં પુષ્કળ સંખ્યામાં પ્રવેશ છે. જ્યાં તેઓ કામગીરીના અવધનોના તાનુઓ સાથે અતિ નિકટ સંબંધ રાખી થઈ પ્રવેશી રહેલા છે આથી શરીરના અદરના દરેક અવધન અને તેની અદરના કેરકાર અથવા જાતિ વિગતેને બહુજા અસરગત પ્રાપ્ત થાય છે.
૨૬. જ્યાં શબ્દ-રૂપરૂપ, રૂપ, રસ અને જન્ય આદિ જાતે જાતેનાં તાનુઓના મૂળ પણ આજ રથાન પાસે આવે રહેલાં છે. અર્થાત્ અનુમરતા અને ક્રોડ રાજ્યની મંચીના ભાગના તાનુઓ અનુર્થ જગતિકાની

પાયોમા ઉપરોક્ત પાચે જ્ઞાનેન્દ્રિયોના તન્તુઓના મુખે પ્રવેશ થાય છે. આથી જાને જ્ઞાનેન્દ્રિયના તન્તુઓને પણ મન સચાર અને પ્રેરણા કરવામા પણ આ કાર્યેજ્ઞાના જીવજીવને કારણે મુખ્યતા મળે છે.

૨૮ દર્શનતન્તુ (Optic Nerve) આખા પાંડળના પ્રદેશમાંથી રત્ન ચક્ર, મગજના મધ્યપ્રદેશની આસપાસ અને તરફ ફેલાઈ છેક પાંડળના જાગમા બરા નીચે તરફ વળી, મગજના પાંડળના કામના તળીયાના મુખ્યાઓ અને અનુમત્તકના પ્રદેશના બહુ નિકટના સંબંધમા આવે છે.

૨૯ આ દર્શનેન્દ્રિયની માત્રક સ્તંભ, ૨૫સંસ્કૃત રસ અને મનનાદિના જીવજીવોના તન્તુઓ પણ ત્યાં પરિણમે છે.

૩૦ મસ્તકની અંતરે સહાનુભૂતિ પ્રદર્શક તન્તુમંથીઓના ન ૮ વાળો મહાન તન્તુસમુદાય-ને દૃશ્ય ફેરફાર હોવાથી ચક્ર કોષ આજ આ કામની અંદરના અન્ય જીવજીવો સાથે સંબંધ ધરાવે છે તે પણ મસ્તકના આ પ્રદેશમા આજરે પરિણત થાય છે. અવશ્ય જ આ પ્રદેશમાંથી રાત્ર ચક્ર ઉપર જાય તેવા પ્રદેશમા પ્રસરે છે.

દુકામા પચાસનેન્દ્રિયોના તન્તુઓના સહાનુભૂતિપ્રદર્શક તન્તુઓની સમુદાયમા આ અને કરાડરનાં તથા કરાડરનાં તન્તુ સૂત્ર તેમજ અનુમત્તક અને મસ્તકના તળીયાના સમગ્ર આજળ પાડી તેમજ પાંડળના પ્રદેશના અન્ય જીવજીવો સમુદાય અને તે જાગ સાથે અવશ્ય ધનીક સંબંધ ધરાવનાર ત્રીજા તથા ચોથી જીવનિકાના સમગ્ર પ્રદેશોસાથે સંયોગાસિદ્ધિ અથવા કામવૃત્તિના મગજની અંદરના અવજીવો એટલે જાગ ધનીક સંબંધ છે, કે જ્યારે મુખ્ય, એ વૃત્તિને આધિન થઈ સંયોગ મઠે પ્રવૃત્તિ કરે કે કરવા પ્રેરણા છે ત્યારે આ કામવૃત્તિદ્વારા તેની નિકટમા સંયોગ આવી રહેવા સર્વ અવજીવોમા મન પ્રદીપ્તિ-સચાર અને જોશ તથા રક્તસિંચાણની અધિકતા અને ઉચ્ચતા (કામજીવજીવો) પ્રવર્તે રહે છે અને તેને પરિણામે શરીરના સમગ્ર પ્રદેશમા મહાપ્રવૃત્તિના સચાર થતા, એક જાગના મહાનન્ય ઉન્માદ (Madness) પ્રસરી રહે છે અને પરિણામે દરેક દરેક અવજીવ પેશપેશિકા પ્રતિનિધિરૂપ આજને એકત્ર કરી સર્વ જાગના રસરૂપ આજિવજીવ-નીચેને પ્રાણનેન્દ્રિયના અવજીવોના સંયોગિ એકત્ર કરી જાનેન્દ્રિયદ્વારા અને વીર્યસંવાહિનીઓદ્વારા જોતાની અર્થે જોગ્ય જીવિમા જોગ્યજાગે-સંયોગિ જીવન અને પ્રદીપ્તિને અંતે મહાપ્રાણરૂપ ક્રિયાદ્વારા જાગે જાગના મર્ચરૂપ જીવને સ્ત્રી જોગિરૂપ આજદ્વારા પ્રાણને અવજીવરૂપ કુદરતી અતિ ક્રોધ સાધન વડે સ્ત્રી જાગસંય રૂપ અતિ ક્રોધ અને ક્રોધ પ્રદેશમા અમલ જીવન સંયોગક્રિયાદ્વારા સંયોગિ આજેપણ કરે છે ઉપરોક્ત સર્વ જાગે ક્રિયાજીવ અને ક્રિયાજીવોને મળી અંદરથી પ્રવર્તી જાગ સંયોગાસિદ્ધિની વૃત્તિ જીવજીવજીવે કાર્ય કરી રહે છે અને એવાચાટિ એ વૃત્તિના અન્યથા, મહા, પ્રવૃત્તિ. મારે, પુષ્પધન્યા, મનોજ, આમજીવ, આદિ અનેક કાર્યકાર્યો અવજીવો આવેલા છે.

હર્ષ કરવા માટે દ્રવ્ય થવા લાગે છે કારણ ન્યા પ્રજનન વૃત્તિના અવયવોની આસપાસ આવેલા અન્ય માનસિક સવ અવયવોમાં પણ તેજ વખતે અતિ પ્રગટ અને સવૃદ્ધિ આદિ થાવા પામી સાથે સાથે દ્રવ્ય થવા લાગે છે

યુવાનોના શરીરવ્યવસ્થા તથા મનોમદિરોમાં પણ યુવાવસ્થાની શરૂઆતથી દ્રવ્ય થતા

શારીરિક અને માનસિક ફેરફારોનું સામાન્ય અવલોકન.

યુવાવસ્થાની શરૂઆત થતા, યુવાનોના શરીરવ્યવસ્થામાં પણ નીચે પ્રમાણેના ફેરફારો દર્શાવાય થવા લાગે છે -

- ૧ અત્યંતસમુદાયની સર્વ રીતે સવૃદ્ધિ, પુષ્ટિ અને વિકાસ
- ૨ અત્યંતસમુદાયની જુદા જુદા સ્થાનની સહિષ્ણુતા યથાથોમ્ય સમાધાન અને સહિષ્ણુતાની આસપાસની માસપેશીઓ સ્નાયુમધ્યે તથા ચરબી આદિની વિપુલતા અને પુષ્ટતા
- ૩ માસપેશીઓ અને અત્યંતસમુદાયના સર્વત્ર વિકાસ, પુષ્ટતા, વિસ્તાર અને વાળ આદિની સવૃદ્ધિ અને તેને અંગે સમગ્ર શરીરના વળનની ઉત્તરોત્તર વધતી જતી અવસ્થા
- ૪ હૃદયને તેમજ ફેફસાઓનો વિકાસ અને તેથી પેદા થનાર શ્વેતરક્તસ્રાવ પ્રવાહની સવૃદ્ધિ, રક્તવાહિનીઓનો વિકાસ અને રક્તવહન ક્રિયાની ઉદ્ગત હાલત-પરિણામે શરીરની અદર વધતી જતી ઉષ્ણતા
- ૫ પાચનદ્રવ્યોના અવયવોની સવૃદ્ધિ અને પ્રતિષ્ઠિ, તથા તેને પરિણામે સ્ત્રુષા પિપાસા અને પાચન આદિ ક્રિયાની વિશેષ પ્રવૃત્તિ અને રસ સવૃદ્ધિ તથા આનંદાનંદ સ્વાદ આદિની યથાજન્ય ભક્ષિતિ
- ૬ શરીરની અદરના મગજતંતુઓ, મેદોલ્લ સ્પાઇ, સિંગેરના કાર્યની ઉત્તરોત્તર પ્રવૃત્તિ
- ૭ મગજનેત્સર્જના અવયવોની સવૃદ્ધિ અને વિકાસ તથા તે તે સ્થાનના અવયવોના કાર્યોની યથાથોમ્ય પ્રવૃત્તિઓ
- ૮ નીચાંશય, નીચાંસપાદક નયીકાઓ, કમસસિસોલ્કાદક-નિઝા, નિર્ગત્પાદક ગ્રંથીઓ, વૃષ્ણ અને સિંગેર આદિ જનનેન્દ્રિયોના અવયવોના સમગ્ર સમુદાયની કમસ સવૃદ્ધિ પુષ્ટતા અને પ્રગટિયુક્ત અવિસચાર
- ૯ ગ્રંથેન્દ્રિય-અનંદ, તથા ગ્રંથ અને હાડી આદિના સ્થાનોપર સુસ્થ કેશોનું દર્શન
- ૧૦ અળાના કાકરાની (Adam's Apple) સવૃદ્ધિ
- ૧૧ સ્વચ્છ સવાહક નીકા, અને સ્વચ્છ વસ્તુઓની પુષ્ટિ, અને સ્વચ્છ અદર અવધુનોથર ધર્મ શરૂ તેવા સ્વચ્છ ફેરફારો
- ૧૨ શીઘ્ર ઝડ, નીચુંક ડાંચ, જોજ, અને આગઆદિ અવયવોપરની માસપેશીઓ, અને સ્નાયુવાહિનીઓની વિપુલતા, કસપાદર નિશ્ચિત, અને સુદર આકૃતિનું મારહ અને વહેરનો અલગી સ્થાવ
- ૧૩ અધુની અદરનું વધતું જતું તેજ, વિકાસ અને તેની અદરના સ્થેની પુષ્ટતા
- ૧૪ હાથ પગ, કાન, પુટા તથા પગની ઠીકાઓ સિંગેરના સ્થાનોની માસ પેશીઓ તથા ચરબી આદિની પુષ્ટતા અને આગ અવધાર થતી જતી સુદર સ્વચ્છ દર્શક નિશ્ચિત

૧૫. સમગ્ર શરીરના આકાર કદ, વજન, રંગ, ઉચ્ચાઇ, પહેાળાઈ અને માસપેશીઓ આપના રચણામાં ધીરેધીરે રુપરતા નવા વિવિધ ફેરફારો રૂપ યુવાવસ્થાના અકુરો.
૧૬. અવલોકનશક્તિઓ, વક્રત્વશક્તિ તેમજ કલાકૃતિશક્તિ અને સૌન્દર્યપ્રેમ તથા આદર્શભાવ અને અત્યુક્તિ તથા હાસ્ય આદિ પ્રાનીક પ્રકારના શક્તિઓના મરતકની અદરના ખીલવા નવા અવયવોના વિવિધ પ્રકારના કાર્યો, પણ ધીરેધીરે સુપરીરીતે અથવા વિનય અને સૌભાગ્ય આપના ભાવે દ્વારા ગ્રંથદશામાં રુપરતા રચણ દ્રષ્ટિએ થાય છે.
૧૭. આ ઉપરાંત યકૃત અને પિત્તાશયની અદરની પિત્તવાહિનીઓ તેમજ વીર્યાશય અને તેની અદરની વીર્યવાહિનીઓ તેમજ કામ સંધિવેશપાત્ર પિંડો અને તેની અદરની રસપીંજોબદ્ધપણ અનેક પ્રકારની અવિદિત, અપ્રતર્ક્ય અને ગુપ્તવાના ભરેલી રુપરણાઓ થવા લાગે છે.
૧૮. તેને પરિણામે પુષાન કન્યાઓ અને સુદર સ્ત્રીઓના પ્રસંગોમાં કે સહવાસમાં આવવાની, સાથે રહેવાની, હળવામગવાની તેમજ તેઓના પ્રયે મોન, પ્રેમ, વિનય અને કદ અદ્ભુત પ્રકારના મોહક ભાવે ભરેલી રીતે વર્તવાના રસભાવિક મનોરથોના અનેકવિધ રુપરણો પદ થવા લાગે છે.
૧૯. સુદર, મોહક, મદશરી, સુવર્તિઓના અવલોકનમાં રસવાર્થો આનંદ આવવા લાગે છે, અને પરિણામે અવિદિત રસ ભર્યા મુદ્દા ભાવોની મોહક પ્રેરણાઓદ્વારા અનેક મનોરથોરૂપ-મનોરથિકરો, અજ્ઞાત સૌભાગ્ય દશામાં પુષાનો તેમજ પુષ્ટીઓ બળેના અનુદ-મનોમાં અનેક રીતે થવા લાગે છે.
૨૦. આવા માનસિક અને શારીરિક ફેરફારોને અંગે પુષાનો તેમજ સુવર્તિઓની હલન-ચલન આદિ ક્રિયાઓ, માનવ વાગ્ન, નૃત્ય અનુકરણ સંભાષણ આદિ ભાવો અને વાતચત્ત, દામ્પત્ય રનેહ સૌભાગ્ય, કંરણ, કાન્તિ, આશ્ચ, વિનય, શ્રદ્ધા આદિ ભાવોમાં તેમજ સામગ્રીઓમાં પણ અનેક પ્રકારના ફેરફારો રચણ દ્રષ્ટિએ થવા લાગે છે.
૨૧. રુપરત્વ વસ્તુ રુપરત્વ અપૂર્વ શોભા ભર્યા આવમનથી નેત્રીરીતે સુખ સદાઈ આનંદ સૌંદર્યમાં અનેક પ્રકારની વિવિધતા, શક્તિવાદ, રસતા અને અવનવી પ્રકૃતિવાદ તેમજ સુખન્ય સર્વત્ર અનેક રૂપે છવાઈ રહેલી માહુમ પડે છે, તેમ પ્રમાણે પુષાનો તેમજ સુવર્તિઓના નવસૌવચ્ચ વસ્તુઓમાં પણ અનેક પ્રકારના અધુમય ભાવે સર્વત્ર ખીલવા લાગે છે.
૨૨. આખર આ વિવિધ પ્રકારની ભાવનાઓ, માનસિક મરતકના અવયવો અને શરીરની અદરના શારીરિક અવયવો વિગેરેની ખીલવળીને અંગે નવારે બધા સેતોળી આજ ઉપર પ્રમાણે રુપરણો થવા લાગે છે, ત્યારે મહત્ત્વ પ્રવૃત્તિને પ્રેરનાર-દામવાસનાના માનસિક અવયવોમાં પણ વધતે વિવિધ પ્રકારના ઉદ્બોધક અને પાવક ભાવોની પણ શરૂઆત થવા લાગે છે. ખરી રીતે કહીએ તો મરતકની અદરના આ શુભાશ્રિયતા અથવા દામવાસના અને સહવાસ-શ્રિયતાના માનસિક અવયવોમાં નવારે રશિશક્તિસરૂના પ્રવલોની અધિક શક્તિ અને તે રક્ષાના વસ્તુઓની ધીરેધીરે પ્રદીપ્તિ થવા લાગે છે, ત્યારે શરીરના તેમજ મનના ઉપર અદ્ભુતવા સર્વ અંગ પ્રવયવોમાં વિવિધ પ્રકારના રુપરણો થવાની શરૂઆત થાય છે અને એ બધા ભાવોની પ્રકૃતિવાદ દિનપ્રતિદિન એમ એમ અધિક વધતી જાય છે તેમ તેમ મરતકની આરે નિવિધોઓની અદરના માનસવિષ્ણુત-સવાહકરસની અદર પણ તેમજ પ્રકારના વિવિધ રુપરણો થવા લાગે છે.

મન્દિરો તેમજ મનોમન્દિરોમાં આવીગીતે થતાં જતાં મુજાવરવાના થાવોના સર્વ રસુરો પાઠન, કારતના કેઈ મદાન કામ્ય અને ગુરુ હરોયો અવિદિત થયે કાર્ય કરી રહેવા છે

૨૪ મુજાનો અને મુજાનોના થાવોના સર્વ સરીરચર્યા તેમજ મેનાવન્યોની ચથાવેચ્ય ખીવવણી કરવા હથરાત તેઓની અદર પુરુષર અટનુ આર્થજી, મોહ અથવા પદરપર પ્રાપ્તી કામનાને પેદા કરી, તેઓના જનનેન્દ્રિયોના અવપરોમા થતું અનેક પ્રકારના ફેરફારો ઉત્પન્ન કરી, કામસલિલ, અન્યથાદિ કે મદનેદાંક આદિ રસોને ચથાવતું ઉત્પાદન કરી, પ્રાપ્તન ક્રિયાના મુખ્ય આધારરૂપ નીર્ધારણ રસનીધિને તેના ચથાર્થ રવરૂપમા પેદા કરવાનું અદભૂત કાર્યજનુ તે કરે છે અને એ અદભૂતપૂર્વ કાર્ય જ્યાં સુધી ચથાવિધિ પુર થયેલું ન હોય ત્યાં સુધી એ અને પુરુષના સરીરચર્યા તેમજ મનોમન્દ્રોને ચથાવતું મુખ, પ્રદીપત અને સદૃષ્ટ કરવાના સર્વ અપરો અમુક ગુરુત સુધી ચથાવતું ચાલુ રસાન કરે છે

૨૫ આ અવરમાને ધૈર્યનાચર્યા કહેવામા આવે છે ચરુકની અદર કહેવામા આવેલું ॥ ૩

અચારોઽયસ્યા શરીરસ્ય કુદિર્યીયનં સમ્પૂર્ણતા કિચ્છિત્પરિહાણિશ્ચેતિ ।

આપોઽશાદૃષ્ટિઃ આચાર્યારિસાસમ્પૂર્ણતા તત્ કિચ્છિત્પરિહાણિશ્ચેતિ ॥

આર્થ—મંદિરની આર અવરમા છે રુદિ, યાવન, સમ્પૂર્ણતા, અને કિચ્છિત્પરિહાણી આમા યોગમા વર્ષના પ્રારંભથી વૃદ્ધિ, થાવોસમા સર્વ મુખીની અવરમાને યોગના સમ્પૂર્ણતા અને ત્યાર પછીની અવરમાને કિચ્છિત્પરિહાણી—એકે કે ધીરધીરે શરીરના એક અથવા અનેક અવપરોમા કોહને કેઈપણ પ્રકારના અવપરોમા અસાક્તિ—નિર્જનતા કે અસહનશીલતા આદિરૂપ કુદારવરમાના ચિન્હો ધીરેધીરે દ્રવ્ય થવા લાગે છે આમાથી વૃદ્ધિવાળી અવરમાને યોગ વર્ષથી આરંભી ૧૦ થી ૧૨ વર્ષનો યોગનદશાનો સમય અર્થતઃ લગભગ ૨૫ થી ૩૫ વર્ષની હમર સુધીનો સમય, પુરુષ વર્ષને મઠે જ્યાં સળધદારા કુદરવાઅમમા દાગલ ચથામઠે સર્વથા—ચોન્ન અણી રાકાય તેમ છે જ્યારે કન્યાઓમઠે વહેલામા વરેને ૧૧ વર્ષની ઉમરથી આરંભી ૨૫ વર્ષની ઉમર સુધીનો સમય વિશેષ યોગ્ય અણી રાકાય—જ્યારે સામાન્ય રીતે એઓ મઠે ૩૦ વર્ષ પછીના અને પુરુષોમઠે લગભગ ૪૦ વર્ષ પછીની ઉમરનો સમય જ્યાં સળધ મઠે સુખતા થવા મઠે એક અથવા અનેક સારીરિક કારણોને લીધે યોગ્ય નજ અણી રાકાય—હીરુ—

૧ આ અવરમા પછી વૃદ્ધાવરમાના ચિન્હો રૂપર જણાવા લાગે છે

૨ મનોન્દ્રિયોના અવપરો આ ઉમરે વહેલા પછી એક અથવા અનેક કારણોને લીધે યોગ્ય કાર્ય ચથાવતું જાનવી રાકવા નથી, એથી આભાસ, વરુદ, ખીહા, મુદમાન્ય કે રુપુલાન્ય અથવા ગુદા આદિ પ્રદેશોના અવ થથોના રોના, જેવા કે બદલજી, હરરોમ, અપરો, વરુદ, અને પિત્તવાહિનીઓની મદતા, બધેકોરા, નળબંધવાણ મદતા કે અર્ધ આદિ જેવા ડોળાના ચિન્હો દેખાવા લાગે છે અને એવી નિર્બંધ દશમા જનમધારણ કરવારે પ્રાપ્ત પછી તેનામ પ્રપત્તી નિર્જનતાએને જનમથી ચારસામા લઈ અવતરે છે

૩ આ ઉપરાંત મનમન્દ્રોત્તરના અવપરો કે જનનેન્દ્રિયોના અવપરો તેમજ મુદા વિગેરેના રોનો પછી એ આશીશ વર્ષની હમર પદોચ્ચા પછી દ્રવ્ય-ચથાવર સલથે અનેક કલ્પેણી ઉપરિચલ થવા લાગે છે જેને લીધે મૂલકુચ્છ, આતિમૂલતા, અમરમરી, હમરનો દુષાવો અદભૂતિ અથવા તે પ્રદેશની જલજસાવૃદ્ધિ અને એવા જાન નીર્ધારણ—વીર્ય અને વીર્યવાહિનીઓના રોનો, પુરુષ વર્ષની અદર, તેમજ સ્ત્રી વર્ષની અદર વ્યતિભૂતતા, પ્રમિદ, પ્રદર અત્યાર્થવ, નજાર્થવ, કપાર્થવ, ખીહીર્થવ આદિ રોનો દ્રવ્ય ચથાવર સર્વ સલથે ઉપરિચલ થાય છે,

૨૬ જાણી જોમ જોમ અવરમાથી થતી જાય, તેને જાગે કુદળ, થરુણર, જાણાર, રોજતાર અને અન્ય અનેક વ્યવસ્થાઓની અદર જાન વિશેષ રીતે ગુપ્તચાલેલું રહેલું હોવાથી, આ ચાલોશ જાનવી થમર સુધીમા અનેક

પ્રકારના વિદ્યા, ભય, શોક, ક્રોધ, ગભરાટ નિગ્રાહ, વ્યગ્રતા, અને વ્યાપાર રોજગાર કે ધર્મ આદિની પ્રમાણે પાછળ-મન, અને તેની અનેક માનસિક શક્તિઓ કે ક્ષમણીઓ વિગેરેને, દૃષ્ટરોગના પરરૂપે ઉલટા સુલટા સપાટાઓ લાગવાથી, અનેક પ્રકારની-માનસિક આધિઓ અને હાયાધિઓ, લાગુ પડે છે અને તેવા સર્વ પ્રસંગોની અસરોના સરકારો, મનોવ્યવસ્થા મરતકના વિનિધ પ્રદેશો ઉપર અતિ પ્રબળ અથવા ઉમ પ્રમાણમાં વારવાર પડવાથી તે તે રજાનના વસ્તુઓના અનેક પ્રકારના વિકારોરૂપ ભય, શોક, ક્રોધ, ચિન્તા, સતાપ, હતાપ, વ્યગ્રતા આદિ-માનસિક રોગો લાગુ પડે છે તેથી તેની દશામાં-લગ સળપ કર્યા મળી, પેલા મનાર પ્રાણના મરેતાકે અને મનપરે પણ તેવાજ અનિષ્ટ પ્રકારની અસરો જન્મીજાય પડે છે

૧૭ વળી આવી યોગી ઉમરે લગ કરવાથી પેલા થયેલ પ્રબળ પાણી, પોતી, સમ્યક પ્રકારે સુશીલિત બનાવી વ્યાપાર રોજગાર માટે યોગ્ય બનાવવા માટે બોક્ષામા બોક્ષ ૨૦ થી ૨૫ વર્ષે તે અવસ્થા લાગેજ ને વખતે પુરુષની ઉમર લગભગ ૧૦ થી ૧૫ ને સહેજ પહોંચવા આવેલી હોય, એટલે સવતી સુખનો વધાર્ય લાભ લેવા માટે જી કે પુરુષ બનેને યથાધોગ્ય પુરતો સમય યોગી ઉમરે લગ કરવાથી ૧૬ી સહતો નથી કે ત્યારે તે પોતાની પ્રાણને સંસ્કાર વ્યવહારને ઉત્તમ રસતે વધારી તેની યોગ્ય પ્રવૃત્તિઓના લાભ લઈ માનસિકવનને વિશેષ માત્ર વાનપ્રસ્થ કે અન્ય ધાર્મિક અથવા સામાજિક પરોષકારના મહત્વપૂર્ણ કાર્યો પાછળ રવનનરીતે સુખપૂર્વક ગળી રાકે આવા આવા અનેક પ્રયોજનોને ધ્યાનમાં લેતા પુરુષ માટે લગ્નયોગ્ય ઉમરનો સમય ૨૫ થી ૩૫ અને જી માટે બોક્ષામા બોક્ષ ૧૬ અને વધારેમા વધારે ૨૫ સુધીનો હોય એ સર્વથા ઘટ્ટ છે ત્યારે આ ઉમરે પહોંચતા સુધીનો ખર્ચો સમય કન્યાઓ તેમજ કુમારોએ કે યુવાનો તેમજ યુવતીઓએ યોગ્ય પ્રકારથી આમરના નિયમોના યથાવિધી પાલનપૂર્વક વિદ્યાભ્યાસરૂપ વર્ણની પાછળ કંઈ નિવૃત્ત થઈ, મુકડુગ નિવાસની અદર ગાળવો જોઈએ પ્રાણીક કાળના આરોગ્યે આ પ્રકારથીના વિપયને અંગે જે કદાચ વિદ્યાન આપણા આર્થ મમત્તનો, ઉપનિષદો, વેદો, અને રમુદિ આદિ ગ્રંથોમા કહેલ છે તેવાજ પ્રકારનું સાદુ, સરળ, તપસ્વી, અને સુસખમિત, પ્રકારથી મરતુ પાળન સ્ત્રી વિદ્યા-અભ્યાસરૂપ વર્ણની પાછળ કોપુરુષ બને વર્ણના લગ્નને પ્રથમ થઈથે લાભ અર્પણ કરવામા આવે એ સર્વથા ઘટ્ટ છે આજનાર માટે ઉપનિષદોમા તેમજ કામસૂત્રમા પણ કહેવામા આવેલ છે કે **વ્રજસ્યર્ચમેષ ત્વા વિદ્યામહજાત્ કામસ્ય ચૌયનેઃ વ્રજસ્યર્ચાધમં સમાપ્ય ગૃહી મવેત્ ॥** એ તદન યથાર્થ છે લગ્નયોગ્ય ઉમરના આ અનત્વના વિષયપર પોતાને અભિપ્રાય તદ્દર કરતા વર્તમાનકાળનો મુપ્રસિદ્ધ ડૉ. જી. એચ. ડેલોંગ ને અમેરીકાના મુપ્રસિદ્ધ આરોગ્યના-રજાન બેસ્ટર્ડીકના સેન્ટિરીયમનો સંચાપ અને વ્યવસ્થાપક અધિકારી છે તે પોતાના ગ્રન્થ Plain Facts ની અદર ત્રીથે પ્રમાણે પોતાનો ૨૫૫ અભિપ્રાય બદ્દર કરતા બતાવે છે કે—

"It is probable that even the ages of twenty and twenty four are too early for those whose development is uncommonly slow. But there are other reasons for discountenancing early marriages also drawn from the physiology of reproduction to say nothing of the many reasons which might be urged on other grounds

1 During the development of the body all its energies are required in perfecting the various tissues and organs. There is no material to be spared for any foreign purpose

2 The re-productive act is the most exhaustive of all vital acts. Its effects upon the undeveloped person is to retard growth, weaken the constitution and dwarf the intellect

નરના થઈ દુઃખ, દુઃશિક્ષા, દુર્લભતા અને દુર્લભિતા તથા સ્વર્ગનાં દર્શન કરાવી-મુલ્ય-નુપ્પ કરાવે, તે દોષ કોનો સમાવેલો. ખરેખર તે આપણા પેતાનોજ દોષ છે, કે આપણે જતે નસવા કલાં મૃત્યુના મુખમાં બંધાએ છીએ અને આપણી પ્રાણને પણ તેજ કાર્યને માટે આનંદ પૂર્વક સહર્ષ તત્પર કરીએ છીએ એજ આશ્ચર્ય છે. દિદ્યો કઈ ચેતરી ખરાકે!! આજળ ચાલતાં ચીંતેલોગ વખે છે કે.

"If children born-neither father nor mother is fit by reason of his or her age to act the part of parents to them. The father by reason of his age is unfit, uncertain and childish today, too lenient, to-morrow, too exacting. The mother is pettish, childish, indelgent, impatient and as unskilled in government as unfit for motherhood. In the midst of this unrule, the child grows up undisciplined, uncultured, uncultivated, unsubdued, a misery to his parents, a disgust to his friends, a dishonour to himself."

સાવાર્ય:—

જો કદાચ આવી વિધવિધાં બાળક જન્મે છે તો તેનાં મા કે બાપ તેઓની અવસ્થાને કીધે માતા કે પીતાના ખર્ચ પ્રમાણે વર્તવાને કાયક હોતાં નથી. બાપ નાની વયને કીધે અધોગ્ય, અધિયર મનનો, બાળક વૃત્તિવાળો, આજ બહુન સહનરીય તો કાદે ધાંધલ કરી મુકનાર મરમ સ્વશબ્દનો હોય છે, અથવા થઈ નય છે જ્યારે બાળમાતા-વહાલની ભુખી, બાળબુદ્ધિવાળી સંભોગાભિલાષી, અધિર, અને ભેડાં મનુષ્યનાં બળભવામાં અધોગ્ય હોય છે, તેકલીજ ધર અવસ્થામાં પણ નકામી નીવડે છે. આવી ગેરઅવસ્થાવાળી વિધવિધા જે બાળક ઉછરે છે તે પણ અશિક્ષિત, અવસ્થા વગરનું, બીન કેળવણી અને તાબામાં ન રહે તેવું. માળાપને દુઃખ આપનાર, મિત્રવર્ગને શરમાવનાર અને પેતા (પીતા)ને પણ નીચું એવડાવનાર નીવડે છે. બાળલગ્નના પરિણામોમાં હિંદુ પ્રબંધ આ બધા અને તેથી પણ વિશેષ પ્રકારનાં અસહ્ય દુઃખો સહન કરી જમાનાળી કરી રહી છે. છતાં પણ તેને અકાલવા માટે બહુન થોડું કરવામાં આવે છે, એજ અકુસોસ છે. આવી વિધવિધા શુ અજર્યનો જીવદેસ કરનાર અને કુશલ્યાત અજર્ય પગાવી બાળકો તથા બાળગ્રીઓને રિદ્ધિશુ આપી થોગ્ય ઉમરે લગ્ન કરાવવા પ્રયત્ન કરનાર અનેક ગુરુકુળ જેવી સંસ્થાઓ અને આશ્રમો તેમજ ઉપદેશક સંસ્થાઓનો આ દેશને આવર્યવાતા નથી શુ?

વીર્યવાન, બળવાન, ઉત્સાહિ અને પૂર્વ આરોગ્યપુરુષ તથા બુદ્ધિબળપત્ર પ્રાણને પેદા કરવા માટે આજ આશ્રમોની સ્થાપના આપણા આ આર્ચાવર્ત દેશમાં સ્થલે સ્થલે થવાની વર્તમાન જમાનામાં ખાસ જરૂર છે. કારણ વીર્ય એ સર્વ પ્રકારની શક્તિઓને વધારવામાં સર્વોચ્ચ ગણાય છે. અને તેવા વીર્યની પ્રાપ્તિ, બાળપ્રાણને બોહમાં બોહા પચીરા વર્ષ સુધી અને કન્વાઓને બોહામાબોહા સોળ વર્ષ સુધી અજર્ય આશ્રમોના નિયમોનું ચઢાર્થી રીતે પાલન કરી પેતાની ધારીકિક, આત્મિક અને વૈશિક તથા સામાજિક આદિ સર્વ પ્રકારની ઉત્તમ પ્રગતિ અને સુખરણ માટે જની સહતી સર્વ વપસ્યેય વસ્તુના કરવાની ખાસ જરૂર છે. વીર્ય એ આહાર અને રસના પરિણામે પેદા થનાર સૌથી અત્યંત અગ્રયનો અને કીરુષ તેમજ પરમશ્રેષ્ઠ પદાર્થ છે. તેનું સીપુરપ જન્મે વર્ષે વધારત રક્ષણ કરવું જોઈએ. કારણ તે વીર્યનો ક્ષય થવાથી અનેક પ્રકારના શારીરિક અને માનસિક રોગો અને રોગો પ્રાપ્ત થાય છે. તેમજ મરણને શરણું પણ થવાય છે. અહ નામના અત્યંત પ્રસિદ્ધ ગ્રન્થમાં આઠમાં માટે કહ્યું છે કે—

युवानोभां वीर्य-अने युवतीओभां २७ तथा स्तन्य पेदा भवामां
पय आदिना कारणे.

- १ रमादेव स्त्रिया रत्नं रजः मंत्रं प्रवर्तते ॥
तद् वर्गाद् द्वादशादूर्ध्वं याति पञ्चाशत्. क्षयम् ॥
- २ आर्तयं शोणितं त्यागेयमग्नीषोमीयत्वाद्गर्भम् ।
- ३ पुष्पमुपुलस्यो गन्धो न क्षयमिहास्तीति घृतं नैव
नास्तीत्यथरास्ति सतां भागानामभिज्यक्तिरिति
कृत्या केवलं सौहृद्यान्नाभिव्यज्यते स एव
गन्धो विब्रुत पत्रकेशरैः कालान्तरेणामिव्यक्तिः गच्छत्येवं
पालानामपि वयः परिणामाच्छुक्रप्रादुर्भावो भवति ॥
- ४ रोम राज्यादयोऽधार्तघादयश्च विशेषा नारीणां रजसि ।
चोपनीयमाने शनैः शनैः स्तनगर्भाशययोन्पमिद्युद्धिर्मषति ॥
- ५ भार्तवक्ष्ये यथोचितकालादर्शनमल्पता च योनि वेदना च ॥
तत्र संशोषनमाशयाना च द्रव्याणां विविचदुपपोषः ।
- ६ स्तन्यक्षये स्तनयोर्मलानता-स्तन्यासम्भवोऽरुपता च ।
अत्यार्तपमङ्ग मर्दमतिप्रवृत्ति दीर्घस्य च ।
- ७ रसप्रसादो मधुरः पचाहारनिमित्तजः ।
कृत्स्नदेहास्तनी प्राप्तः स्तन्यमित्याभिधीयते ॥
- ८ विशस्तेष्वपि देहेषु यथाशुक्रं न दृश्यते ।
सर्पदेहाधितत्याश्च शुक्रलक्षणमुच्यते ॥
तदेव चैष्टयुवते दर्शनात्स्मरणादपि ।
शब्द संश्रवणात्स्पर्शात्संहर्पाश्च प्रवर्तते ॥
सुप्रसन्नं मनस्तत्र हर्षणे हेतुरच्यते ।
आहाररसयोगित्वादेव स्तन्यमपि स्त्रियाः ॥
- ९ तदेवापत्य संसर्गाच्च दर्शनात्स्मरणादपि ।
ग्रहणादप्पुरोजस्य शुक्रवत्संप्रवर्तते ॥
स्नेहो निरन्तरस्तत्र प्रसवे हेतु-रुच्यते ।

(सुश्रुत)

માવાય:—

૧. સ્ત્રીએના બેભાનતા રસની અંદરથી રૂબ સુફાક રસની પ્રવૃત્તિ થાય છે, જે બાર વર્ષની ઉમરથી આરંભી લગભગ પચાસ વર્ષની ઉંમરે બંધ થાય છે.
૨. એ શત્રુતાની અંદર દ્રશ્ય થતું આર્તવ રૂપ શોષીત, અર્ધના અગ્નિ-સોમીયત્વ આદિ ગુણોને લઈ ઉચ્ચ રતનાવસ્થાનું હોય છે.
૩. જેવીરીતે પુખ્તની અણખીલેલી કળાની અંદર બન્ધ છે એમ પણ કહી શકાતું નથી તેમ નથી તેમ પણ કહી શકાતું નથી અથવા જે કાવો જે પદાર્થની અંદર સુષુપ્તપણે સમાયેલા હોય છે તેજ કાવો પાછળથી સ્પષ્ટ રૂપે પ્રકટ થાય છે. પણ આ રૂઢિમત્તરે હોવાથી વર્તમાનમાં તે દ્રશ્યમાન થઈ શકતા નથી. એમ પણ માની શકાય. વળી તેજ સુગન્ધિ, ખન પુષ્પ અને કેસર આદિ અગેના યથાવત પ્રાદુર્ભાવ આથે કાલાન્તરે યથાવત પ્રકટ થાય છે, તેજ પ્રમાણે બાળકોની અંદર વચન પ્રવાપે શુક્રનો પ્રાદુર્ભાવ થાય છે.
૪. રેખાસાગર વિગેરેનું દર્શન તેમજ આર્તવ આદિ નિશ્ચય લક્ષણો, અને શત્રુદર્શન આદિ કાવો, ધીરેધીરે રેખાવા લાગે છે, તેની સાથે રતન પ્રદેશ, ભાઈરાય અને ઘેનિ આદિ અવસ્થાની પણ અવિરતિ ધીરેધીરે થવા લાગે છે.
૫. આર્તવનું પ્રમાણ ઓછું થવા સંબોધિત કાળે તેનું આરંભિક શત્રુદર્શન બંધ થાય છે અથવા રત્નોદર્શનનો પ્રવાહ અટકી જાય છે. જે પ્રસંગે ઉચ્ચ ગુણુવાળા અગેવપદાર્થોના યથાવત ઉપયોગ સંશોધનથી કરવા જોઈએ.
૬. રતન્ય (માવાના રતનનું કુધ) નો કાય થાય, તો રતનના મ્વાન, સિવિલ પક્ષી બલ છે. તેમજ રતન્યનો તાલન અભાવ અથવા અતિઅલપતા દ્રશ્ય થવા લાગે છે.
૭. રસના પ્રસારરૂપ, મધુરસ્થાવકોષ, પ્રાચીરીતે પચેલા બાહ્ય-રસભાષી પેદા થવાર. શરીરની અંદરથી (ગુસારી) રતનપુષ્પના પ્રદેશની રતનવલ્લિનીઓદ્વારા રતનને પ્રાપ્ત થવાર જે સ્વભાવ રસ છે તેને રતન્ય કહેવામાં આવે છે.
૮. જેવીરીતે સમગ્ર શરીરના અવસ્થાની અંદર રૂઢિ રીતે બાધિ રહેલું હોવા છતાં શુક્ર, દ્રશ્ય થતું નથી, છતાં સર્વ દેહીનો આશ્રય કરીને રહેલું હોવાથી-તેને શુક્ર કહેવામાં આવે છે અને તેજ શુક્ર, સામાન્ય પુષ્પીનું દર્શન કે રમણીય થતાં, તેના સુદર મધુર સ્વાદોત્તુ અલ્પ થતાં, તેમજ સ્પર્શ થતાં, અથવા સદર્પને પ્રાપ્ત થતાં પ્રમતિમા મુકાય છે અથવા શુક્રની પ્રવૃત્તિ થાય છે, અને જેવીરીતે મુપ્રસંગ મળી જીવ આવો હર્ષ થવામાં કારણભૂત હોય છે; તેવીજ રીતે બાહ્યરસ રસથી પેદા થવાર, ઓઝોના રતનોની અંદર રતન્ય (પપ) છે,
૯. તેજ રતન્યરૂપ રસ (પપ) અપત્ય, અર્ધવ બાળકનો કેટલો સ્પર્શ થતાં, દર્શન થતાં, રમણીય આવવાથી, કે ઉદેશ અર્ધવ રતનોનું સુબન, મદન, ગુસારી આદિ ક્રિયાઓરૂપે મદલ કરવાથી, પુરુષના શુક્રની માફક સ્પર્શ-વર્તમાન થાય છે. કારણ આથી પણ રત્નોદ્ધ એજ અર્થ પ્રવૃત્તિમાં કારણભૂત બનેલ છે.

(સુશુભ)

કામશાસ્ત્રના શિક્ષણ સંબંધમાં અભિપ્રાય.

૧. શ્રોત્રત્વચ્ચક્ષુર્જિહ્વાગ્રાણાનામત્મસંયુક્તેન મનમ્માધિષ્ઠિતાના સ્વેષુ સ્વેષુ રિપયેષ્વાનુકુલ્યત પ્રવૃત્તિ કામ ॥

કાન તથા આંખ છઠ્ઠા અને સાણ આદિ ઇન્દ્રિયોના આત્મ અને મન સાથે સંયોગ થવા પછી પાત પોતાના વિષયના આધારમા અનુકુળતા પ્રમાણે-પ્રવૃત્તિ કરતી તેનું નામન કામ

૨. પ્રજ્ઞાચર્યમેવ સ્યા વિદ્યાપ્રત્ન્યાત્ ॥ વિનાજ્ઞાસ ચાશતો દોષ ત્યામુધી તેા પ્રજ્ઞાચર્યન પાળવું

૩. કામ ચ યોષને ॥ યુવનરથામા કામનુ સેવન કરવું

૪. સમગ્રયોગપટાધીનત્વાત્ક્રીપુસયોગપાયમષેષ્તે ॥

સમગ્રયોગની પશ્ચાદ્ધીનતા હોવાને ક્રીપે સ્ત્રી અને પુરુષ બન્નેને (કામ પ્રવૃત્તિનાં) સંપાદ્ય કપાયેા હતાં જવાની ભરૂં છે

૫. ધર્માર્થવિદ્યાકાલાનનુપરોધયન્કામસૂત્ર તદ્વક્ત્ર વિદ્યાચ પુરુષોઽધીયતી ॥

ધર્મ અર્થ અને તેના સાધનશૂદ્ધ ખીટી અનુ વિદ્યાઓનું અધ્યયન કરવામા અડચણ ન આવે એવી રીતે કામસૂત્ર અને તેની સાથે સંબંધ રાખનારી અથ (સંગીતાદિ) વિદ્યાઓનું પુરુષે અધ્યયન કરવું એઈએ

૬. પ્રાગ્યૌઘનાત્ક્રી-સ્રીએષલુ ચેતનની સરખાલ થવા પહેલાં આ વિદ્યા સંબંધી શિક્ષણ (સામાન્ય) લેવું એઈએ.

+ + + + +

૭. તસ્માદ્ વૈશ્વાસિકાઝનાદ્દહસિ પ્રયોગામ્પ્રાત્મમેકદેના વા સ્ત્રી યુક્તીયાત્ ॥

એટલા વારંતે ઓંચિએ એકાન્તમા વિશ્વાસ પાત્ર સ્ત્રીબન પાસે પ્રયોગો તેમજ સાક્ષના વિપયોનું શિક્ષણ લેવું એઈએ

૮. આચાર્યાસુ કન્યાના પ્રવૃત્ત પુરુષ સમયોગા સદસ્ય પ્રવૃક્ષા ધાત્રેયિકા । તથા ભૂતા વા નિર સ્યય ભાષણા સચી । સવચાચ માસુ પ્વસા । વિસ્રમ્બા તત્સ્થાનીયા કૃદાદાસી પૂર્વસસૃદ્ધા વા મિહુકી । સ્વસા ચ વિશ્વાસસપ્રયોગાત્ ॥

संसारनो सार-संतति.

“दम्पत्योरिह लभ्यते सुकृततः संसारस्तारो जर्भन्तः”

भगवतिः

બાળકોનો મહિમા

પ્રભુ વિદ્યોત્સવ જન્મલેખા
 બાળક, પ્રભુના પયગમર છે
 જડ જેવા પૃથ્વીને પારલે,
 બાલક ચેતનના દુવાર. છે
 જલસર નવ વર્ષાની વાદળીઓ છે,
 મનુકુલના ભવિ ભાગર છે,
 આરા છે, ઉત્સાહ છે ઉન્નતિ છે,
 બાળકોનો મહિમા મહાન છે
 ને એથી પે મહાન છે મહિમા,
 માનવ મ જરીએ મહોત્તી "માતૃસત્તાનો"
 કવિ શ્રી ન્હાનાલાલ.

પ્રજનન ક્રિયા અથવા ગર્ભાધાન સંસ્કાર.

પ્રકરણ નવમું.

સ્રીપુરુષના સંયોગ ધર્મોનું સ્પષ્ટિકરણ.

અર્ભસ્થ ઇન્દ્રિય.

एतस्मात् किमियेन्द्रजालमपर यद् गर्भवासस्थितम्—
रेतश्चेतति हस्तमस्तकपद्मोदभूतनानादुरम्—
पर्यायेण शिशुत्वं-यौवन-जरा-वेपैरलेकैर्नृत्तं—
पश्यत्यसि शृणोति जिघ्रति तथा गच्छत्यथागच्छति ॥

પચ્ચંદશી ચિત્રદીપ પ્રકરણ.

જેનાદ્વારા, અર્ભવાસસ્થા સ્થિત થયેલ વીર્ય દ્વારા પગ અને મસ્તક આદિ અનેક પ્રકારના નાના અને મધ્યમરૂપ અસ્થિઓ અકુરોથી પુષ્ક-સુદૃઢ શરીરરૂપ બને, કબે કગી સિદ્ધિત્વ યૌવન અને જરા બાદિ અનેક અવસ્થાઓ-રૂપાન્તરો કે વેપોને પ્રાપ્ત કરવા ઉપરાંત જુદે છે ખાર છે (ત્રિય છે) મચ્છ કરે છે, સુષે છે તથા બીજા આપવા ઉપ આમ એ પ્રકારની વિવિધ-ક્રિયાઓ કરે છે, જેના કરતા બીજા વિશેષ આશ્ચર્યજનક ઇન્દ્રિયોના કહ છે ?

ગર્ભાધાનના નિયમો.

(૦૦)

૧. સ્ત્રીપુરુષયોરવ્યાપન્નશુક્રશોષિતયોનિગર્ભાશયયોઃ - શ્રેયસી પ્રજામિચ્છતોસ્તાન્નિર્વૃત્તિકરં કર્મોપદેશ્યામઃ ॥
૨. અધાન્યેતૌ સ્ત્રીપુરુષૌ સ્નેહસ્વેદાભ્યામુપપાદ્ય, વમનવિરેચનાભ્યાં સંશોધ્ય, ક્રમાત્મકૃતિ માપાદયેત્ ।
૩. સંશુદ્ધૌ ચાર્થાપનાનુવાસનાભ્યામુપાચરેદુપાચરેચ મધુરોષધં સંસ્કૃતાભ્યાં ઘૃતક્ષીરાભ્યાં પુરુષં, ક્ષિયં તુ તૈલમાતાભ્યામ્ ।
૪. તતઃ પુષ્પાત્પ્રદ્યુતિઃ ચિરાન્નમાસીદ્ બ્રહ્મચારિણ્યથઃ શાયિની પાણિભ્યામશ્રમજર્જરપાત્રે ખુજામા ન ચ કાંચિદેવ મૃજામાપયેત ।
૫. તતઃપ્રત્યર્થેઽહન્યેનામુત્સાદ્ય-સંધારસ્કં સ્નાપયિત્વા શુક્લાનિ યાસાંસ્વાચ્છાદયેતુરુષં ચ ।
૬. તતઃ શુક્લવાસસૌ ચ કાચિળી સુમનસાયન્યોઽભ્યામભિકામૌ સંવસેતામિતિ જ્ઞયાત્ ।
૭. સંજાતહર્ષો, મૈથુને વાનુકુલાવિષ્ઠમન્થં, સાસ્તીર્ણં મુલશયનમુપકલ્પ્ય મનોર્જં દિતમશન-મશિન્વા... ચારાહેત્ ॥

ચરક.

૧. ને સ્ત્રીપુરુષના શુક્ર, શોષીત, યોનિ, અર્ધાશય, આદિ અવયવો. ડાઠપણ પ્રસરના રોગથી રક્તિત દોષ, અને મેષ પ્રેમની કામનાનાજા દોષ તેજા સ્ત્રીપુરુષની અભિષ્ઠ સિદ્ધિ માટે અપાયોગ્ય કર્મોને ઉપદેશ કરવામાં આવે છે.
૨. આવા સ્ત્રીપુરુષોને સ્નેહન, સ્નેહન, વમન, વિરેચન, આદિ નિષિધી થવાવત્ શુદ્ધ કરી કર્મસઃ ૧૧૨૫ પ્રાવિષ્ણુ કરવા.
૩. થવાવત્ સંશુદ્ધ થવા પછી દૈયાપાન અને અનુપાસન આદિ ઉપચારોનકે તેમજ અધુર ઔષધોથી સંસ્કૃત થયેલ ધીન્દુધથી પુરુષને તેમજ સ્ત્રીને તેલ અને માસાદિ પદાર્થો ધરાવત્ અવગમ્ય.
૪. ત્યારબાદ રમેદર્શન થાય ત્યારથી ચલુ થતી સુધી પ્રહર્ષર્થે પાણી, ત્રીચે ગુણ અન્નમંદ પાત્રમાં દ્વાપરકે બોળન કરવું. અને ડાઠપણ પ્રસરતી શુદ્ધિ ન કરવી. (અર્થાત્ માસિક અવધાન પાળવી-બહાર નીકળવું)
૫. ત્યાર પછી કોયે દિવસે અશુદ્ધિને દૂર કરી, અશયોગ ત્યાગ કરતી શુદ્ધ વસ્ત્રો ધારણ કરાવવાં. પુરુષે પદ્મ તેમજ સ્ત્રીયું.
૬. આવીરતે શુભ વસ્ત્રાવધાન, પુષ્પમાળામુગ્ધ, ધરત્પર ચેષ્ઠ બીજની કામનામુગ્ધ અને સુમનસાળ દશામાં સ્ત્રીપુરુષને "તમે સહવાસ કરો," એમ કહેવું.
૭. ત્યારે થવાવત્ ૬૪૦ થેરા થયેા દોષ, મૈથુનને માટે ચોળવ ઇન્દ્રિય પ્રવર્તિત હોય, ત્યારે સારી ગતિ મુખરપ થાય. બીજાની મનોમુગ્ધ અને દ્વિપક્ષર્થેયું સેવન કરી, અભેદાર્થમાં પ્રવર્તવું.

મરેતાવના.

મજનનક્રિયા અથવા સંભોગધર્મ.

કોઽસ્મિન્વીર્યમદધાત્ “તન્તુવતાયતામિતિ” ।

(મયર્ષવેદ)

૧. મુખી પવિત્ર તથા યુદ્ધર આરોગ્યવુજ્જી અવન એ સૌથી મોટામાં મોટું સુખ છે.
૨. છદ્મી, એ અવનના અન્ય બધા આનંદો, પ્રેમજનવા મનિષુ એક હૃદયગ્રેષિત અનેક આનંદોથીપૂર્ણ મહાશુભ યોગના આત્મક, દર્શા છે.
૩. મૃદિના સમમ નિયમોળી અદર પ્રકટ થઈ મ્હેલ પરમ પિતા પરમાત્માની મહાદેહાને આધીન થઈ વતુંકું, અવપુ', અથવા અવનપર્યન્તના કાર્યો યથાનિધિ કરવા એવું નામજ યથાર્થ અવન છે.
- ૪ બીજાંએ મુખી કરવાની કે આનંદ આપવાની પરવાર કર્યા વગરનું માત્ર રવાર્થી અવન કદીપણ સમૂપસું રીતે આનંદ સુખ કે શાન્તિ આપવાવાળું તેા નજ નબી શકાય એવો માર રવાર્થમય અવનજ નમુાય
- ૫ સમમ વિધર્મી રચના, પરમપિતા પરમાત્મા પ્રેમલાવણીજ નમ્ય પામેલ છે અને તે પરમપિતાનો અમુલ પૂરો મનુષ્યોએ પણ તેની સૃષ્ટિમાં પ્રેમનાં પુનિત કાવેશ્વી કાવિત થઈ, પ્રેમપૂર્વક વિધના સમમ કાર્યો કરવા મનિજ અવનને આરભતું તેહએ કામજ મમમ માનવઅવનનો આરભ પણ પ્રેમશીલ થયેલ છે.
- ૬ એ કોઈપણ સ્ત્રી કેપુરુષ પ્રેમના આ દિવ્ય પ્રભાવનો અવલીકાર કરી કે તેજા વસ્તુ બેદરકાર રહી માત્ર એક સાધુ કે વિરક્ત કાવયુગલ વૈરાગીની માફક અથવા એક સાધવી સ્ત્રીની માફક, પોતાના બધા કાર્યો સ્ત્રી પુરુષનાં શારીરિક સંબંધમાં કદીપણ આબ્યા વગર અજાણવાનું અકાએ ખારતો હોય, તેા તેજા દુઃખારો અજાણનમ્ય, મૂર્ખતા કારેલા, દુક હિમાના અને કુદરતની મહાજ અને બબ્બ હિંમતને યથાવત્ સમજના વચ્ચતાજ છે
- ૭ બધારે કુદરતે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્નેને પોતાની હિંમતને પ્રકટ કરવા માટે જન્મેન્દ્રિયના અવયવો આપેલા છે, ત્યારે તે તે અવયવોની સેવ્ય થયે કુદરતની હિંમતને આધીન થઈ, યથાસેવ્ય ધર્મનિધિથી, યથાસેવ્ય રીતે જીવન જીવે, એ એક શારીરિક ધર્મજ છે આપણે તેને “સંભોગધર્મ” કહીશ તેા ખોટું નથી
- ૮ આવા પ્રયોગી યથાસેવ્ય જુનિ કરવા માટે કોઈ રીધ રોજ, નપુસકતા, વધ્યત્વ, કે એવાજ બીજા કોઈ ખાસ કામ્મે: સિવાય બીજા કોઈપણ પ્રકારની અટકાવત નજ થવી એહિંએ, અને એ કોઈ તેમ કરવા મથે તેા તે કુદરતની હિંમતથી વિરૂદ્ધ હોવાથી, મહા મૂર્ખતા અને જૂલ કારેલું છે એમજ જણાવ
- ૯ જમ્ રવાર્થાવિત રીતે કુદરતની બબ્બ હિંમત વસ્તુ ક્યાલ અપવાં અપણને રૂપર માલુમ પડે છે કે, સ્ત્રી તેમજ પુરુષ, યોગ્ય વયને પ્રાપ્ત થવાં તેઓની અદર સ્ત્રીત્વ અને પુરુષત્વના સાથે કમ્મત: વિકસવા લાગે છે, અને તેને પરિણામે પરસ્પર એક બીજાથી આકર્ષાઈ સયોગ ધર્મદ્વારા સાથે બેઠાવા માટે અનેક રૂપે બન્ને પ્રેરાય છે.
- ૧૦ સંભોગ ધર્મની યથાવત્ જુનિ પૂર્વે એ આનંદ, દિવ્ય સુખાનુભવ, અને આશ્ચર્ય બબ્બ મોઢ વતપત્ર કરનાર જે સાનો સમપ્રેક્ષા છે તે બધા કાવેશ્વ સ્ત્રી તેમજ પુરુષને સંભોગ ધર્મમાં યથાવત પ્રેરે છે અને દરેક સ્ત્રી

તેમજ પુરુષે કુદરતની આ શક્તિ ઈચ્છાને આધીન થઈ, વિધિપૂર્વક એ સંભોગધર્મોનું સ્થાપના પાત્રન કરવું જોઈએ. પ્રાચી કૌભંદેવ રૂપમહાદેવ (Faculty of Amativeness) ની એ પ્રવળ ઉચ્છા છે અને તેને વશ આપી વિશ્વ નતિ રહેણું છે.

૧૧. યશુ એમી તદન નિર્વિચ્છે, નિર્જીવ દમવમરણ, અર્ધ મરેલ દ્વાલતા, રોગી, બાલક અને નાસકતા આદિ નાનિષ્ઠ ભાવોથી દુર્ભાગે પુકા હોય, તેવાઓ જ માત્ર સુરત પ્રસન્નતા આપા દિવ્ય આનંદોથી તદન બે નરીબ રહેવા સર્વભેદા છે.

૧૨. ન્યારે સંભોગ સુખની અભિલાષા બાધાક્ષય કે પ્રેરણા એ તો સ્વપ્ન, આરોગ્ય પ્રેમ સૌખ્ય માધુર્ય અને એવા એવા બીજા અનેક ઉત્તમોત્તમ આનંદોની પરપરાનું સાધન છે.

૧૩. સંભોગજન્ય સુખાનુભવ અને સ્વાધિપતિ પ્રભોત્પાદન ક્રિયાની પ્રવૃત્તિ એવા બે મૂખ્ય મહાન ઉદ્દેશોની પર્તિ કરવા માટે સંભોગ ધર્મની અભિલાષાને યોગ્યતા આપેલ છે,

૧૪. નિમિદ્ધ, સર્વમ વરપતા, અથવા મનોનિમિદ્ધ રૂપ વૃત્તિના બધા ભાવો પ્રસસા કરવા યોગ્ય મનોભવ દર્શાવે છે એ વાત ખરી છે. યશુ ઉત્તમ પ્રકારના સૌત્ય અને પુરુષત્વ મુક્ત બાલોની સમ્માનો અને તેવા ભાવ યુક્ત સતતિની ઉત્પાદન ક્રિયાનો સફળ અટકાવ કરવા માટે તો તે વૃત્તિનો ઉપયોગ કરવા માટે તો કશીપણ તેની યોજના કરવામાં આવેલ નથી.

૧૫. પ્રભોત્પાદન ક્રિયાની સ્થાપત સિદ્ધિ થવા માટે, સંભોગ સુખની સ્વાધિપતિ થવા માટે, જો તેમજ પુરુષ બન્ને પર્તોની જનનેન્દ્રિયોના અવયવોના સ્થાપન ઉત્થાનની તો ખાત્ર નરે છે. કારણ તેમ સ્વાધિપતિ સંભોગ ક્રિયા માટે કશીપણ સ્વાધિપતિ પ્રવૃત્તિ થઈ શકતિ નથી.

૧૬. જનનેન્દ્રિયોનું સ્વાધિપતિ ઉત્થાન થવું જોઈએ તેને માટે યશુ કલ્પે છે,

૧. જનનેન્દ્રિયનું ઉત્થાન, પ્રભોત્પાદક બીજના સ્થાપન આરોગ્યનું રૂપ સ્વાધિપતિ ક્રિયા કરવા માટે છે.

૨. જે સર્વરૂપ ભૂમિમા ગર્ભાંશુન ક્રિયાદ્રવ્ય પુરુષે પીતાની જનનેન્દ્રિય રૂપ સાધનદ્રવ્ય ભાવિ માનવમનનું બીજ રોપણ કરવાનું છે તે ગર્ભાંશુરૂપ ભૂમિ પ્રદેશ, કોશરીરની અદરના અતિ ઉદાહવાળા ઉદર અને કટિ તથા પેડુના ઉકા ભાગમાં, મૂત્રાશય અને છતાં તથા આત્મઆદિ અવયવોની અવધિપતિ આવેલું છે, અને તે સ્થાપને આપણે સ્ત્રીનું ગર્ભાંશુરૂપ-કલ્પે બીજે.

૩. કોશરીરની અદરના આ સ્થાન મુખી મહોત્સવ માટે યોગ્યિએ માત્ર પ્રાવેશિકદાર છે.

૪. પુરુષનું વિશિષ્ટ, પ્રભોત્પાદક બીજ રૂપ અગિરસ-રૂપ-વિદ્યુત રચને, ગર્ભાંશુરૂપ સુધોમ્ય ગર્ભભૂમિમા નિદેપ કરવાનું કલ્પેતે આર્પણ કરેલું દિવ્ય-સાધન છે.

૫. પુરુષના વૃષલો, તેની અદરની બીજ વાહિનીઓ, વીર્ષોત્પાદક રસમયોગ્ય આદિ સર્વ અંગોના સ્વાસ્થ્ય રસમયતા બીજને વહુવવાનરે, પ્રજનન ક્રિયાના સાધનરૂપ પુરુષના અવયવો છે.

૬. ન્યારે બીજા ગર્ભાંશુરૂપ આત્મપાત્ર રિપત થયેલા સ્ત્રી અઠકોષો (ovaries) પ્રભોત્પાદક અવયવો છે.

૭. આ બન્ને અવયવોની અદર પેદા થવા રચને સ્થાપત પદન કરી, એકજ જગતે બંદન પ્રેમપરંક, બળ-પૂર્વક-ઉત્સાહ પૂર્વક અને સર્વથા આરોગ્યયુક્ત રમીર અને જનનાઈ દર્શાવ, સંભોગ સુખના સર્વાવ

સમગ્ર જનજીવન સાથે-જન અને વીર્યનું યથાવિનિયમ રીતે સંમિશ્રણ કરવું, એ મૈથુન અથવા સંસોગ ક્રિયાનું મુખ્ય પ્રયોજન છે. કારણ એ ક્રિયા, દિવ્ય અને અદ્ભુત આનંદનાં અનુભવો આપવા ઉપરાંત સુસંતાનોને પણ સારવા વાળી છે.

૮. આ બધા સંયોગો અને પ્રયોજનોની યથાવત્ સિદ્ધિ યથા યોગ્ય બંનેનાં અવયવોમાં યથાવત્ ઉત્થાન, પ્રગતિ, પ્રતીક્ષિ, અથવા શુભાર સ્થળી આપવામાં જેને આપણે સંજોગપતિ કહીએ છીએ તેવી સંજોગપતિ અને તુલ્યન્ય પ્રદિશ્તિ યુક્ત ફેરફારો પણ યથાવત્ થવાની સમગ્રજ્ઞ આવશ્યકતા છે.

૯. શિશુનેન્દ્રિયના યથાવત્ ઉત્થાન વચર, બળ, ઉત્સાહ કે વીર્યની યથાવત્ પ્રતીક્ષિ વચર, શ્રીશરીરના ગર્ભાશય જેવા ઉંડા પ્રદેશ સુધી પ્રવેશ કરવામાં અને ત્યાં જઈ ગર્ભાશયના પ્રદેશમાં વીર્યનો યથાવત્ નિષ્કેષ કરવામાં તેને કઠીપણ સફળતા પ્રાપ્ત થઈ શકતી નથી, તેથી ઉલટી દશામાં સંયોગ ક્રિયાના બધા આનંદોનો પણ લાભ બેભાંથી કેઈને પણ યથાવત્ મળી શકતો નથી. આવી સ્થિતિ બંનેને પરિણામે અસહ્ય દ્વાનિકારક છે અને તેજસ માટે અનિષ્ટ છે.

૧૦. પ્રોતોસાઈક તનુઓ (Spermatozoa)ની પૂર્ણ રીતે સક્રિય થયેલ વીર્યરૂપ દીવ્ય રસનીધિ, વૃષણોની અંદરની વીર્યપ્રધીઓની અંદર પેદા થાય છે.

૧૧. ન્યારે સ્ત્રીના ગર્ભાશય પાસેના બંને તરફના અડકોષોમાં રચરૂપ રસ પેદા થાય છે. જેનો ફલવાદિનીઓદ્ધારા સ્ત્રીના ગર્ભાશયમાં સંયોગક્રિયા વળતે અને રજઝાળમાં યથાવત્ સંસાવ થાય છે.

૧૨. એ બંને રસોનાં યથાવત્ મીઠાં ભાવને અંગે ગર્ભાશયરૂપ ક્રિયાની યથાવત્ સિદ્ધિ થાય છે, જેને આપણે “માનવ સુધ્ધિ” બીજાંરોપણ” કહીએ તો કાઈ ખોટું નથી,

૧૩. આ ગર્ભાશયરૂપ તનુઓ કે સ્પર્મટોઝો (Spermatozoa)ની જનનદર કદાચ અસી માથા અને પુઠાવાળા બહુજાતીય પ્રતિયુક્ત આકારની હોય છે.

૧૪. યુવાનરૂપનાં અકપુષ્પમ સાથે શ્રીશરીરની અંદરની રજ-સવાદિનીઓ અને પુરૂષ શરીરની અંદરની વીર્યપ્રોતોસાઈક રસપ્રધીઓ તેમજ રસસવાદિનીઓની અંદરના રસોને, સ્ત્રી તેમજ પુરૂષ બંનેના શરીરપ્રત્યેમાં સંચાર થવા લાગે છે અને સ્ત્રીના અંડકોષો તેમજ પુરૂષના વૃષણોમાં શરીરથી તેઓ પહોંચ કરવા માટેની ક્રિયાઓનું સાધન બનેલ થવા લાગે છે, એ કુસમૃતિને યોગ્ય અવસ્થાએ પ્રકટ કરે છે.

૧૫. કામરૂચિરૂપ રસપ્રતિ આપવા સંયોગવિલાખની પ્રતીક્ષિ થવા સાથે, આ રસની ચલિસા આતિશયિકતા, અદ્ભુતરૂપે અગ્રજીવ અને બળ આદિ કોઈને પણ સચાર થવા લાગે છે.

૧૬. અને તે રસો, યોગ્ય સંઘર્ષણ, ઉષ્ણતા, પ્રવાસ અને મૈથુનન્ય પ્રયુક્ત ચિત્તવૃદ્ધારા શરીરના સર્વ અંગપ્રત્યેગ-માંના અનેક રસોને એકત્ર કરી, દીવ્ય રસરૂપે એકત્ર થઈ, મૂલાશય નીચેના અધે પ્રદેશમાંથી પ્રસાર થતી વીર્ય-વાદિનીઓદ્ધારા સિલ્ક માર્ગે વીર્યરૂપ રસરૂપે બહાર આવવા સમર્થ થાય છે, આવી વદનક્રિયામાં વીર્યવાદક વૃષણો ખાસ મહત્વપુરૂષ ભાવ બળને છે.અરણ્ય “વૃષણો વીર્યવાહકો”

૧૭. પણ અને અન્ય પ્રાણીઓમાં રજઝાળ વળતે તેઓનાં વીર્યવાદક વૃષણોમાં ખાસ વૃદ્ધિ અને ઉષ્ણતાન્ય વિકાસો ન્નમ પામે છે એ તેને પરિણામે તેઓ સંયોગાર્થે લલચાય છે; એ કે તેઓની વધી અનુત્તિએ ફેરવની ઇચ્છા અને યોગના અપ્રસાર થાય છે.

- ૨૫ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે કામજ સંતતિને લીધે પ્રતીત થઈ બહાર જહેવા મળે ત્યારે વયેય દીન્યરસને ભે વધાવિધે અર્થાશયમા રજાપવામા ન આવે તો તેની નિર્ણયક ઉદ્દેશની યતા અન્ય સ્ત્રોતમા માર્ગને દોષી તેઓની અદર અનેક પ્રકારનું બારીખણ અને રોગો ઇલાદિને તે ઉત્પન્ન કરે છે
- ૨૬ પણ સંભોગાભિલાષ અને તન્મન્ય મૈથુનક્રિયાને યતિભૂમિ એ રસ, અધિક પ્રમાણમા ઉત્પન્ન થાય છે, એટલુજ નહિ પણ તેની અતિ-પ્રવણ અને વેગ આદિ સામર્થ્યમા પણ એ ક્રિયાશી અનેકશુભુદ્ધિ થાય છે અને આખરે પૂર્ણ રમેહ બરી રીતે અર્થાશયમા પ્રવેશ તરફ સંભોગક્રિયાદ્વારા તેનું વહન થાય છે પણ એ આખી રીતે સંભોગ ક્રિયામાટે તત્પર થયેલી કામવાસનાની અતિ તીવ્ર છબ્બને એ યોગ્ય અગ્રકાર, કે સ્થાન આપવામા ન આવે તો વૃષોણમા એ રસ આગ્ર માનસિક રાગની સંવૃદ્ધિને લીધે અને રમુધ કામની છબ્બના પ્રમાણમા યતિમા મુકાતા એકત્રિત થવાથી વૃષોણની વૃદ્ધિને પેદા કરે છે, અને તેમા પીડા પણ કરે છે વૃષોણ બારે થઈ જાય છે અને આખરે બહુજ ઉદ્દેશથી બર્ધ વિવંસાવ કે સ્વપ્ન મૈથુનદ્વારા બહાર નિકળવામા અનેક રસ્તાઓ રીપે છે આખી રિયતિ કદીપણ છબ્બવા યોગ્ય તો નજ બહી રાકાય કારણ તેને અંગે ધણા દોષો સમાયેલા છે
- ૨૭ કેટલીકવાર પ્રમથ ઉત્થાનને અંગે જનનેન્દ્રિયના સુખપર બહુ પાતળો, દિનમ્મ રસનો સાથ થતો ભેવામા આવે છે તે નીચેનો સાથ નથી પણ તે નીચવાદિનીઓ અને તેની આસપાસની રસતવાદક રસનસિકાઓની તેમજ રસ પ્રયોગિની અદરનો દ્રવીભૂત થયેલો રસ છે જેને **સેમાસલિલ**, (Seminal fluid) કહેવામા આવે છે, જેની અદર પ્રમેરપાદક તત્ત્વો (Spermatozoon) ધણે જાણે હોવામા નથી
- ૨૮ આવા પાતળા રસના મદ વહનમા કઇ બહુ તીવ્રબાહ કે સંભોગ સુખ ભેટી પૂર્ણ સુખાનુભવ મળતો નથી, એથી તે આનંદને, સંભોગક્રિયાને અન્તે પ્રમથ અને બારી નીચેના સમ્યક્ અને સુખ્યવિધત ભાવને લીધે અનુભવવામા આવતા આનંદ સાથે તો કદાપી પણ નજ સરખાવી રાકાય
- ૨૯ છુટકા છુટકા સ્વભાવ વિવિધ સ્તરીરસરૂપિત અર્થાત્ પ્રકૃતિ, અને જનનેન્દ્રિયના અવયવોના વિવિધ અનેક બાવોની રિયતિને લીધે વિવિધ પ્રકારના તો પુરુષો, વિવિધ રીતે અને વિવિધ પ્રમાણમા સંભોગસુખને અનેકમા અનુભવ કરે છે
- ૩૦ મદ, મદતર તીવ્ર, તીવ્રતર તીવ્રતમ, ઉચ અતિઉચ, રિયત, ખીર, જીલ્લ, અનુજીલ અદિ અનેક પ્રકારના સંભોગ સામર્થ્યની વિવિધતા સ્વભાવ વિવિધતાને લીધે, તો પુરુષના અનેક વર્ષો, તથા રૂપો અને રિયતિઓવાળી સંભોગ ક્રિયા, મુખ્ય સ્વભાવની અનેક પ્રકારની વિવિધતા અને વિવિધતા પ્રકૃતિ ભેદને લીધે ત્રી પુરુષ જનને વર્ષમા ભેવામા આવે છે
- ૩૧ ખીલ અનેક રિયતોની માફક આ વિવિધમા પણ અલગાલગ અનુભવ તથા બારિક વિરોધાભદ્વામા બાહ્યરતોપચાર અને આગરરતોપચાર આદિની વિધિઓમા અનેક પ્રકારની અતિ, ક્રિયા સમય ક્રમ અને નિષેપ આદિ ક્રિયાઓનો અધોધામ્ય અલગાલગ કરી રાકાય તેમ છે
- ૩૨ સ્ત્રીશરીરની અદર માસિક રમેદર્શન થવામા પ્રસરથી આરંભી કમોતપતિમા આવેા ધીરે ધીરે અપવા એકાદી પ્રકાર થવા લાગે છે અને તેઓમા અડકોવોભાનુ રજ, પુરુષના નીચેની માફક સંભોગજન્ય સુખારવાદને ખાટે પુરુષ સંયોગ ન થયો હોય તો પણ દિન પ્રતિદિન વિશેષ આનુસાયાનુજનુ જાય છે
- ૩૩ **ઓવલેશન** (Ovulation) એ **ઓવેરશન** એ બન્ને ક્રિયાઓ તદન જુદીજ છે પણ તે સમય ક્રિયાનો સમય-પુરુષવર્ષ સંયોગ સંયોગ સંયોગ સાથે ખાસ ધનિષ્ઠ સંયોગ થાવે છે,
- ૩૪ રમેદર્શન થાય ત્યારથી સોળ દિવસ સુધીજ સમયને સર્વ તત્ત્વ વિદ્યાન રૂપે રજાકા કહેવામા આવે છે અને સમય રજાન ખાટે થીમ્મ અણુય છે અને તેથી આ રજાકાની અદર એને રજાકા આપણુજ નોમવે છે

એક અતિ સામાન્ય થા. મણેશ અતિમદ્દત્વ પૂર્ણ શાસ્ત્રીય માન્યતા, આ દેશના લોકોમાં પ્રમા પ્રાચીન કાવ્યો થાઈતી આવેલી છે

૩૫ માસિક નિઃસંકલ્પનો સમય સી નર્મમાં સામાન્ય રીતે બારવર્ષી આદરથી પ્રમાણ નર્મ મુખીનો પ્રમાણ છે માસિ માસિ રજઃ સ્ત્રીનાં. — .. . તદ્ વર્ષાદ્ કાદશાદ્ કર્ષ્યં યાતિ પચ્ચાશતઃ ક્ષયમ્ ।

+ + + + +

૩૬ પણ નર્મ રવા પછી રમેદર્શનક્રિયા સામાન્યરીતે વદન નિદ્રણ થઈ જાય છે અને તે પછી બાળકનો જન્મ થવા પછી લગભગ એકદશ વર્ષ બાદ પછી પુનઃ શરૂ થાય છે આદિગ્ય શરીરસંપત્તિ હુકમ સ્ત્રીઓમાં આ પ્રમાણે થતુ જોવામાં આવે છે

૩૭ ન્યારે જુદા જુદા સ્વભાવ અને શરીર સંપત્તિવાળી સ્ત્રીઓમાં રમેદર્શનના સમયનુ-તેમજ તે વખતે બહાર નિકળતા અમુક રક્તના પ્રવાહનુ પ્રમાણ પણ અનેક કારણોને લીધે ન્યુનશિક્ષિત આરોગ્યશીલ સ્ત્રીઓમાં આવે છે શારીરિક વ્યાયામ, યોગ્ય ખાનપાન, આસ્વાદ વિચાર, દર્શન વિષવાલિયા, દેસ, કાલ અને સ્વભાવ આદિ અનેક કારણોને લઈ અનેક પ્રકારની વિવિધતાઓ થાય પણ જોવામાં આવે છે એટલું જ નહીં પણ એકજ સ્ત્રીની અદર પણ અનેક પ્રકારના ભેદભાવો આ બાબતમાં જોવામાં આવે છે

૩૮ રમેદર્શનક્રિયા સામાન્યરીતે ચાર દિવસની ગણાય છે પણ તેમાં પણ અનેક સ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતા અનેક વિદેશી પ્રમાણ છે, જેને મુખ્ય આધાર શારીરિક બળવારણ ઉપર છે સ્ત્રીઓમાં સામાન્ય રીતે ૨ થી ૪ આદિસ રક્ત, આ રમેદર્શન પ્રસંગે બહાર વહે છે, જે રક્ત પોતાની આંતરે ચિહ્નો રહેત પદાર્થ અને તેવીજ બીજા અણુક્રિયાને સાથે લઈ બહાર જાય છે

૩૯ પ્રાચીન વખતેના આજે રક્તસ્રાવ રક્તની અધિકતાને કારણે છે કે અર્ચક્રમ જલ ભૂમિના સંરોધનર્થે તેની પ્રવૃત્તિ છે, એનો હજી મુખી ચોક્કસ નિર્ણય થયેલ નથી પણ જાણી સતતીની પ્રવૃત્તિ અને સવર્ધિ મારે એ એક જાન ઉપયોગી પદાર્થ છે, એ માત્ર તેના વદન મુદ્દપર છે

૪૦ કીરડી (Kirke) નામનો એક પ્રસિદ્ધ ડાક્ટર આ ક્રિયાને The sign of disappointed impregnation નામાંધાન ક્રિયાની અસમુદ્ધ અવસ્થાના ચિન્હ તરીકે એ ક્રિયાને માને છે અને એ ક્ષણે અર્ચક્રમ છે કારણ અર્ચક્રમમાં અર્ચ રવા પછી રમેદર્શન વદન બંધ થાય છે

૪૧ નિઃસંકલ્પ, પીડિતાતંબ, હુશાતંબ, અત્યાતંબ, અદ્વિષાતંબ, આદિ આ રમેદર્શનની અનેક સ્થિતિઓ છે અને તેવી અભ્યવસ્થિત સ્થિતિઓ થવામાં, અયોગ્ય ખાનપાન, અશિતાદારીપણ અયોગ્ય રહેણી કસ્ટી અથવા વિદાર, સંભોગન્ય ક્રિયામાં અસતોષ, વિષવાસનાની મદ દીન કે અતિ પ્રવૃત્તિ અથવા મિથ્યા પ્રવૃત્તિ તેમજ આદિગ્ય અને અન્યારોગ્ય આદિ શારીરિક તેમજ ચિન્તા, શય, ક્રોધ, ઉદ્વેગ આદિ માનસિક અનેક દશાઓ પણ કારણભૂત બને છે

૪૨ અત્યેતમ દોષ, જન્મ શુદ્ધાગત સોળ દિવસની અદરથી રમેદર્શનના ૪ થી ૬ દિવસે બાદ કરતા બાકી રહેલી દશ રવિઓનો સમય શુદ્ધાગત મારે સામાન્ય પ્રસંગેના યોગ્ય ગણાય છે અને છે

૪૩ અનાંધાનક્રિયાને ચતુર્મુખે અર્ચક્રમ થવા પછી અર્ચક્રમ બાળકના સરીરની ચર્ચા સર્વજ્ઞ, પોષણ અને તેના શરીરને બહારની દુનિયામાં જાળવવા માટે યોગ્ય ગણી શકાય તેણે બહારજીવ થવામાટે લગભગ ૨૮૦ થી

સમસ્ય ૩૦૦ દિવસ અથવા ૮ થી ૧૦ માસનો વખત લાગે છે જે સમયને સીચિની સુગમીવસ્થા વરીકે ઓળખવામા આવે છે

૪૪ આ સુગમીવસ્થામા મૈથુન અથવા સંભેન કોઈપણ રીતે ઈષ્ટ નજ મણી શકાય કારણ તેવા મૈથુનથી ગર્ભાશય ઉપર દબાણ થાય છે એટલુંજ નહીં પણ ગર્ભરચ બાળકની અંદર પણ શારીરિક તેમજ માનસિક વિકારોજન્ય કુસરકારોના બીભરોપણ કરવામા એનું મૈથુન સાધનભૂત થાય છે, મટિ એવા પ્રસંગથી સ્ત્રી પુરુષ બન્નેએ બચતા રહેવું, એ બુદ્ધિશાળી સ્ત્રી પુરુષોનો ખાસ ધર્મ છે સચિત સિવામના અન્ધ બાનદો જેવા કે બાહ્યપ્રેમ શુભન, પરિશીલન, આસ્થેષણ આવીમન, રૂપરસ, સહસયન, બાદિલાવો દર્શાવવામા કે પ્રદીપ્ત કરવામા તેમજ શુગાર રચના અન્ય પ્રસંગોના યથાસકય લાંબ લેવામા કોઈ નવતની અડચણ નથી ઉભડુ એવા બાવોના પ્રદીપનથી ગર્ભરચ બાળક અનેક પ્રકારના રોગો પૂર્ણલાવો યુક્ત અને કુદર તથા રચ બને ॥ એવા શુદ્ધ અને પવિત્ર પ્રેમજન્ય સરકારોની ઈષ્ટ ધર્મીય સારી રીતે ગર્ભ તેમજ સ્વર્ગમાંથી બન્ને ઉપર પડે છે કારણ માતાના સરપૂર્ણ અવયવો સાથે બાળકનો બહુજ ધનિષ્ઠ સંબંધ છે

૪૫ બ્રહ્મદક્ષા સંભવસિ. હૃદયાદિ જાયસે એ સુનય બુદ્ધ રહસ્યને સ્ત્રી પુરુષ બન્ને (દમ્પતી) એ યૌવાવત શાસ્ત્રીય રીતે સમજવાની ખાસ જરૂર છે

૪૬ ગર્ભ, યૌવાવત સ્થાપન થયો કે ન થયો તેનું જ્ઞાન, ચતુર અને સુખ સમજીધોને તો તેજ વખતે રૂપધ વિદિત થાય છે પણ ન્યારે તેની લાગણી રૂપધ ન અનુભવવામા આવે ત્યારે બીજો સદિને કુદરતના યૌવાસમયે ન થતા ગર્ભ રિયત યથા સબધી નિમિત્ત કરવામા આવે છે

૪૭ સો ગર્ભાશયમા પુરુષનું ધોઈ, અને સ્ત્રીનું રજ બન્ને પ્રેમ વિધુવદ્ધારા પ્રેરણ પ્રવૃત્તિ વિનુવદ્ધારા પરસ્પર ગર્ભાઈ ન્યારે યૌવાવિધિ સંભોગ ક્રિયાદ્વારા એકન થાય છે, ત્યારે તેવી ગર્ભાર મહત્વપૂર્ણ ક્રિયાને પવિત્રામે ભાવપિતા સદાશ રૂપ શુદ્ધ કર્મકે સ્વાભાવ-ધારણ કરનાર બાળક, સ્ત્રીગર્ભાશય રૂપ અન્ધકારમય પ્રદેશમા-રેવી રીતે, કષ્ટ સાધનો વડે કઈ પાર્થિવ યંત્રિને આધિન થઈ એક કુદર અને અનુપમ બાળપુરુષપ્રેમ બીવી નીકળે છે, ગર્ભાશય રૂપ, અન્ધકારમય કે પ્રદેશ ભવા જનનના બાહ્યવાયુનો કે વિધુતનો સંચાર સરળતા પણ, ઘણા પામતો નથી એવા અગમ્ય, અવર્ણનીય, રચનમા આટલા બધા મહાન આશ્ચર્યજનક બાવેશી પૂર્ણ બાળપુરુષો કેવી રીતે ચિત્તી નીકળે છે, તેનું યથાર્થ, વર્ણન કરવું એ તો મનુષ્ય યંત્રિની બહારનીજ વાત છે પરમપિતા પરમાત્માના અદ્ભુત બુદ્ધિ કૌશલ્યનેજ એ બધો વિસ્તાર છે જહં ગર્ભેણુ વિમલામિ મોજામ્ છપત કેવી રીતે બધાય છે, તે આપણે બહુ શક્ય નથી પણ છપત બધાયા પછા તેજ બધા અનદો કેમ, કેવી રીતે તથા ક્યાંથી અનુભવાય છે, તે તો આપણે સારી રીતે પ્રત્યક્ષ અનુભવી શકીએ છીએ, એજ મહા આશ્ચર્યનું રચન છે

૪૮ ગર્ભાધાનક્રિયા વખતે માતાપિતાના મનની અને શરીરની અવરધમા જે જે બાવો પ્રમૂખપણે ચાનુ પ્રવર્તિ દેલા દોષ કે પ્રદીપ્ત ઘટ રહેલા દોષ તેજજ રજ દુષ્ટ ભાવ વેશ, વર્તન, રૂપ કુણ કર્મ રચનાવ અને ચારિત્ર્ય-ચાળી તેમજ શારીરિક અને માનસિક યંત્રિઓ સરખા પ્રેમ, જનન થાય છે

૪૯ સીમેન્ટ પ્રભાવમા પ્રેરિત રજ, પુરુષના ભાગ પૂર્ણ વીમ કરતા અધિક પ્રમુખમા કે પ્રભાવમા અધિક બળવતાર દોષ તો પેદા થયત બાળક સીલાવો યુક્ત બને છે સીકતા પુરુષમા પ્રભાવભાવેલાનું નિર્ધ દોષ તો તેના પ્રભાવથી પુલાવયુક્ત પ્રભ પેદા થાય છે આ એક સામાન્ય સિદ્ધાન્ત છે જે કે તેમા પણ અનેક અવયવો અને પિક્કેપો છે

૫૦ એજ માતાપિતાની પેદા થતી સત્તવિમા પણ અનેક પ્રકારની રચનાવની વિનિયતાવાળી અને જુદા જુદા પ્રકારના મુખ્યધર્મવાળી પ્રભ ભેગમા આવે છે તેજ કારણે દમ્પતી (સ્ત્રીપુરુષ)ના લાન્ગેલા રીર મન તથા મજબુતા

માનસિક અવધરો અને આસપાસના અજાણ્ય સચેતો અને વિધિઓની વિવિધતાને કારણે છે, એ વાત સ્પષ્ટ છે.

૫૧. જનનેન્દ્રિયના અવધરોની પ્રજ્ઞાવતા અને ઉત્પાદક શક્તિ ન્યૂનાધિક પ્રજ્ઞાવતુકા સંમિશ્રણ દ્વારાના ઉપર, પૂર અથવા પૂરીના પ્રસવનો મુખ્ય આધાર છે. એમ સામાન્યરીતે સ્પષ્ટ બજાવ છે એકે આ પ્રસવો વધાર્યું નિર્ણય કરવામાં ખીલ અનેક પ્રકારના મતભેદો પણ છે.

૫૨. મર્માધાન ક્રિયાદ્વારા વધાવત મળવળીબધુ અદરોવતુ વધા પામે પણ મર્મરૂપ આવડનાં મનપર-માતાના મન તેમજ શરીરની વિવિધ દશાઓની અસર વધાવિધ રહેલી નથી; માટે કોઓએ સમર્થા દશામાં કેવા કેવા પ્રમાણના આચાર, વિચાર, વર્તન અને આરોગ્ય આદિનું સેવન કરવું, એ એક જાતિ અત્યંતનો અને અંશી મહત્વપૂર્ણ વિષય છે એથી તેની વધાવોગ્ય વર્ત્યા સર્વ સાક્ષિત વર્તમાં સ્પષ્ટ રીતે વધી જોઈએ.

૫૩. માનસવિદ્યુત અને મનની કે આત્માની શક્તિઓ અજાણ છે. અને વિચારોની અસરો ધણી ઘટ અને અમાધ્ય છે એમ કહ્યા વિના વાસ્તે તેમ નથી.

૫૪. અજ્ઞાદ્ અજ્ઞાદ્ સંભવસિ; હૃદયપ્રાદિ આવસે આત્મા વૈ પૂત્રનામાસિ સંજીવ શરદ્ શતમ્ આ મહાન સૂત્રાનુસાર મનુષ્યદ્વારા વેદા વળી માનવપ્રભા મનુષ્યના દરેક અગત્યવજતા લક્ષણો અને ચિન્હોનું મર્માધાન ક્રિયાદ્વારા મનુષ્ય સમાજમાં અવતરતુ વધ્ય છે. જન એ માત્ર સ્વૈય શરીર કે તેનાં સ્પૃષ્ઠ અવધરોના જનમે નથી, પણ મનની અદરના સર્વ માનસિક અવધરોના સર્વ અરીઓ પણ તેમાં સમાવેશ થાય છે.

૫૫. ક્ષી અને પુરુષ વર્તના આવા બધા બૃદ બાહ્યર્થપૂર્ણ પ્રસવો વધાવતુ નિર્ણય કરવાનું કાર્ય, શારીર, વૈદ્યક, મરુતક-વિદ્યા તેમજ મુખ્યસાહુકારીય અને અધ્યાત્મશાસ્ત્ર આદિ અનેક ઉચ્ચ વિષયોની પરસ્પરની સહાયત્વિત અને વધાર્યું સંભવનદ્વારા વધાવતુ જરૂર છે કારણ એજ માર્ગ વધાવતુ એ સર્વ પ્રસાવા નિર્ણયો થઈ શકે તેમ છે.

૫૬. આ નિયમોને વધાવત સમાજના માટે પૂર્ણ પ્રયાસો કરવા એ ક્ષી અને પુરુષના મુખ્યરૂપ દરમતીઓની સીધી પ્રથમ અને ઉત્તમોત્તમ ફરજ છે.

૫૭. પરમાત્મા આત્મા મહાન અને પવિત્ર ધાર્મિક ક્રિયાઓને અભવવા માટે જોઈતું ચેત્ય જ્ઞાનદાન સ્વ માનવપ્રભ તેમજ સમાજને સમૂર્ણતથા અર્થે એજ નમ્ર પ્રાર્થના.

૫૮. પ્રજનનક્રિયા અથવા મર્માધાન સરકારના આ જાતિ અત્યંતના વિષય સાથે બીજા એ અનેક વિષયો સંબંધ રાખે છે. તેમાં નીચે બજાવેલ નિયમોના મુખ્ય અરી સમાવેશ થાય છે.

૧. સંજોગ યોગ્ય શુકની અવસ્થા.

૨. પ્રજનનક્રિયા વખતે ક્ષી અને પુરુષના શારીરવજન તેમજ મનો-મંદીરોમાં થતા સામાન્ય ફેરફારો.

૩. સંતાન જોઈએ શું ?

૪. ગર્ભાધાનક્રિયા માટે અનુકૂળ સમય તથા શારીરિક વિધિતિ આદિ.

૫. શુભારટ્ટની યોજના.

૬. રાગ પ્રદીપ્તિ અને તેનો સાધનો તથા આસપાસના સ ચોત્ર સળધી વિચાર અને યોજના.

૭. મનોવાંચિત સત્તાનની પ્રાપ્તિના ઉપાયો અને પ્રયોગો.

૮. સભોગ ક્રિયા માટે વળ્ય' ત્રા પ્રવૃત્તિની ગણના

હત્યાદિ અનેક અમલના વિષયો આ ક્રિયા સાથે સળધ રાખે છે આ દરેક વિષય ઉપર આ પ્રકાશના વ્યાસકથ દ્વં પશુ ૨૫૫ વિવેચન ક્રમવાર આપવામાં આવશે

આમાંથી 'સર્વેશ્વરેશ્વર શુકની અવરથા' એ વિષયની આવશ્યક ચર્ચા, 'સંનયોમ્ય ઉમરના પ્રકરણમાં' આવશ્યકતા પ્રમાણે કરવામાં આવેલ ॥ ન્યારે જાણીત વિષયોનું વિવેચન હવે પછીના પુરોમાં સ્થાપિત રીતે કરવામાં આવશે

૫૬ પ્રભાવન ક્રિયા અવધા અર્થાધાન ક્રિયાનો આ વિષય, જોડણી બધો જુદ મહત્વપૂર્ણ તેમજ રહસ્યપૂર્ણ છે કે આવા વિષયોની સામીય ચર્ચા આપણા દેશમાં જનજિવાઈ જીવન સારી રીતે અને સ્પષ્ટ સમજીમાં થવાની ઘણીજ જરૂર છે એ કે આમ કરવા જતા કેટલીક છૂટ છૂટ લેખની તેમજ અયોગ્ય અને અધર્મિત સારમના પદોને દૂર કરી ફેરફાર વિષયોની રહસ્યપૂર્ણ ચર્ચા કરવાની ખરૂ જરૂર થયે છે એ ખરૂ છે પણ સામાન્ય રીતે આવા વિષયોની ઊંચિત ચર્ચાની જાણ, બની રહે ત્યાં સુધી શુરીય અને બની રહે તેટલી સરલ તથા સ્વચ્છતાપૂર્ણ રાખવાના બધા પ્રયત્નો કરવામાં આવેલા છે છતાં નવા નવા સામીય વિષયોના ખુલાસાઓ સ્પષ્ટ જાણમાં કરવાની જરૂર જણાયેલ છે ત્યાં સ્વચ્છતાની હરિને અવલગીને તેમ જલુ કરવામાં આવેલ છે

વાચક વર્ત્તને આમાંથી નમ પ્રાર્થના છે કે આવા મહત્વના વિષયોની ચર્ચાની અમલતાને ધ્યાનમાં લઈ, જેવી કેમ/પશુ પ્રકારની છુટછાટ લેવામાં અને અયોગ્ય સ્વલતતા લેવાની હિમ્મત કરેલ છે એમ તેઓને જણાય તે તે પ્રશ્નને આમાંથી લાચારીને ધ્યાનમાં રાખી એ જાણત જાનવન્ય અણપાત્ર ઉચિત ધારશે

શ્રી અને પુરુષના શરીરચત્રોમાં તથા મનોમદિરોમાં મલોગક્રિયા વખતે મન પ્રવૃત્તિને સ્થિતિ થતા શારીરિક અને માનસિક ફેરફારોનું સામાન્ય અવલોકન.

શ્રોત્રત્વચ્છત્તિદ્વાદ્વાજાનામાત્રસંયુક્તેન મનસાધિષ્ટિતાનાં સ્વેષુ સ્વેષુ વિપયેષ્વાનુકુલ્યતઃ પ્રવૃત્તિ.—કામ:

૧. શુભારસ અને કામવૃત્તિનો અધિપતિ દેવ-કામદેવ ત્યારે શ્રી અને પુરુષના મનપર પોતાનો પ્રભાવ પ્રકટપણે દેખાડવા લાગે છે ત્યારે કામવૃત્તિનો દિવ્ય પ્રભાવ પૂર્ણ નેશમા અને સપ્તર્ષીરે બનેલા શરીરચત્રો તેમજ મનોમદિરોમાં પ્રવર્તે રહે છે કારણ પ્રભવનેદ્રિયના સર્વ અવયવોનો અધિપતિ દેવ કામદેવ છે કામદેવ એ બીજી કર્ણ નહીં પણ મનુષ્ય સ્વભાવની અદર રહેલ કામદેવની દિવ્ય માનસિક એક વૃત્તિ વિશેષ છે કે જેને આધીન રહી મરતની અદર કામવાસનાનું માનસિક અવયવ વર્તે છે.

૨. આ કામદેવના માનસિક અવયવની સાથે ખાસ નિકટ સંબંધ ધરાવનાર જ્ઞાનતન્ત્રોમાં અને ક્રિયાતન્ત્રોમાં પ્રવાહોને, કામવાસનાની ચળવળ પૂર્વ કરવા માટે, શ્રી તેમજ પુરુષના પ્રજનન કન્દ્રિયોના સ્પર્શઅવયવો સાથે આશ્ચર્યજનક રીતે સંયોજવામાં આવેલા છે આવા પ્રભવનેદ્રિયોના અવયવોમાં પુરુષના પૃષ્ઠ, સિન્ધુ, ગ્રન્થાદિનીઓ, વીર્ણવાદિનીઓ, અને તે તે સ્થાનની ખાસ ખાસ માસપેશીઓ આદિના સમાવેશ થાય છે ત્યારે શ્રીવર્ણના અવયવોમાં ચેત્તિ, ચેત્તિયુગ્મ, ચેત્તિમાર્ગ, મૂત્રારાવ, મર્દારાવ, મર્દસવાદિની નાળીઓ, શ્રી અડકોષ, સ્તનચાળ, ચેત્તિકંઠ, મર્દકમળ, અને સ્તન આદિ અવયવોના સમાવેશ થાય છે. જેનું ખાસ વર્ણન આશ્ચર્ય પ્રકરણમાં કરવામાં આવેલ છે.

કામદેવની પ્રતીપ્તિ સાથે કામદેવના સર્વ અવયવોમાં અતિ અને કાર્યવિધિને સંબંધ ધરાવી ભગતી આવવા લાગે છે અને જેમ જેમ ઉત્તરોત્તર એ વૃત્તિની ભગતી વિશેષ વધી જાય છે તેમ તેમ નીચે જણાવેલા કેટલાક અવયવોના ફેરફારો પણ એક સાથે અવધા ધીરેધીરે જે જે મનુષ્યના સ્વભાવનું જેવા જેવા પ્રકારનું માનસિક તેમજ શારીરિક બધાંજ હોય છે, તે તે પ્રકારે થવા લાગે છે.

કામદેવનો માનસિક સચ્ચાર પ્રથમ મનમાથીજ શરૂ થતો હોવાથી તેને મનોજા કહેવામાં આવે છે. અને ત્યાંથી સૌથી પ્રથમ એ સચ્ચાર મનુષ્યના મરતકના મધ્ય પ્રદેશમાં થાય છે જ્યાં અનેક પ્રકારનાં સંકલ્પ નિકળેલા, કામદેવો તથા કાવનાઓ વિગેરેની પ્રતીપ્તિ અને ઉત્કેચ્છી શરૂ થાય છે અને પછી મરતકના સ્પર્શ માનસિક અવયવોમાં તેની દીવ્ય અતિનો સચ્ચાર થાય છે, ત્યારપછી ચત્ત્રાનેદ્રિયોના અવયવોમાં તેની દીવ્ય અતિનો સચ્ચાર થતાં અનેક પ્રકારનાં વિચિત્ર ફેરફારો શ્રી તેમજ પુરુષના શરીરમદિરો તેમજ મનોમદિરોમાં થવા લાગે છે.

૩ નંધને.— પોતાના કામ પ્રમાણ કરી રહેવા અનેક માનસિક અવલોકનશક્તિઓના અવયવોમાં પ્રેક્ષક નં. ૧૮ થી ૩૬ સુધીના સર્વ માનસિક અવયવોને પોતાના પ્રિય પદાર્થ પ્રેમપાત્રને અનેક સ્વરૂપે અર્પાત આકૃતિ, કદ, વાળ, રંગ, મનુષ્ય, સ્થાન અને સ્થિતિ આદિના અનેક રૂપે જોવાનું શરૂ કરે છે, પ્રેમપાત્રને હીને આજ કામદેવ-મારી, સ્નેહાગ અને પ્રભુવસ્ત્રોની તથા આર્થિક દ્રવ્યો, કામકલા સૂક્ષ્મ અને ગુફાર બને છે, અને તેના દરેક રૂપોનો અધિક સચ્ચાર થવા લાગે. પતિભક્તિ તે કામી, સ્નેહી, રસબીજી, મદમરી, રસિણી, રસવિનય વિલાલી આદિ ભાવોને ધારણ કરી-નિકસિત થાય છે એટલું જ નહીં, પણ મરતકની નવદરી અનેક પ્રકારની જાનિનાના સમક્રોધી પ્રેમ, પ્રેમ, ક્રોધ, શુભાર, દાસ્ય, સ્વર્ગ્ય, જ્યોત્સ્ય, જ્યોત્સ્ય અને આશા આદિ અનેક ભાવોને અનેક રૂપે ચળવળથી પ્રકટ કરવા લાગે છે.

૪. **શ્રવણેન્દ્રિય-શ્રેણીની અવસ્થા**—અવલુત્તન્તુઓ (Auditory nerves) અનેક પ્રકારના પ્રેયીભવના મનુર નકાપો આવેલો કે વાર્તાકાપો સાચાવવા મુદ્દાને લક્ષ્યાય છે. અથવા દુરથી પણ પ્રેમપાત્ર મૂતિનો રાખ મનમુગ્ધાય થતા અવલુત્તન્તુઓ એકાનેક પ્રદીપ્ત થાય છે, ઉત્તુક અને છે.
૫. **પ્રાણેન્દ્રિય નાસિકા**—અનેક પ્રકારના સુગંધ પદાર્થોનું મદલુ કરવા લક્ષ્યાય છે, એટલું નહીં પણ કામ દેવની પ્રેયીના અવસ્થાને પુર કરવા સાદુ વ્યવસ્થા કરી છે જેપણના માટે અનેક પ્રકારના સુગંધ દ્રવ્યોની આકાશ પુરુષ બની પોતાના મનમુગ્ધાઓ અને ક્રિયાતન્તુઓના અનેક પ્રવાહોને પ્રતિભા મુકે છે. પ્રાણ પ્રાણતન્તુઓના સર્વ પ્રાણીવર્ગના તેમજ માનવવર્ગના તેનો પ્રવાય પ્રત્યક્ષ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.
૬. **રક્તનેન્દ્રિય-હૃદય, ઓષ્ઠ અને મુખ**—આનિ અવસ્થા તરફ ભતા જાતવન્તુઓ અને ક્રિયાતન્તુઓના પ્રવાહો પ્રેમરસાનું ચુલનોતા અનેકવિધ આરવાદોનો સ્વીકાર કરવા એકદમ આત્મચાંચ છે અને અનેક પ્રકારના તનમ નામ મળ્યાની મુકે છે. મુખપરની માસપેશીઓ (fleshy masscles) પ્રેયીનું દર્શન થવાની આશેન પ્રેમપાત્રને સ્વાસ્થ્ય આપવા માટે અનેક પ્રકારના નમ, વિનિત અને મુદ્દાઓ ધારલુ કરી, હૃદયના ઉત્તુકાના અને હૃદયને પોતાની બાજી નૃત્ય કરાવી અનેક મનુર રવરપોષા પ્રકટ કરે છે. આ જેપણ જેપર લખાવેલા સર્વ અવસ્થાના રમિકાસિસમના પ્રવાહો પલ શીમવાથી વહેવા લાગે છે અને રુચીક વજતે તેણે મુખ અને ગાલ તથા એક આદિપર પિંચ પ્રકારની પ્રસરતાને ધારલુ કરાવી રજા મુખપર સુગંધી નૃત્ય નવાવી મુકે છે.
૭. **કૌશલ અર્થાત્ ગાસો**—પણ તેવાજ પ્રકારની પ્રાણ હૃદય અને ઉત્તુકાના પ્રવાહો યનમના પ્રકટ કરી, સહાનુભૂતિ સાથે અન્ય અવસ્થાના સમુદાયને અનુસરીને દિવ્ય સુધાથી રૂપ ધારલુ કરી નૃત્યને આરંભે છે.
૮. **કંઠ નસિકા**—મનુર રવરે અનેક પ્રકારના મનુર નારો, પ્રેમની મીઠી, મધુરી મુદ્દાઓના વર્ણનો પ્રેમીભવને આત્મચાંચ પોતાની બાજી મધુર ક્રિયાઓના પ્રાપ્ત કરે છે. પ્રેમસંવાનના આજ સમયે પણ પછી તેમજ અન્ય જાતુઓ પણ આવીશ રીતે પોતપોતાના રવરોદ્વાર આસરીતે જાવલુ રાહ જર છે. અકીઓની વીરો, મેલા પોપના કુચા, કલ્પરોના કુચા, અને મધુર આદિ પછીમણી મધુરી કેશ આદિનું પ્રકટિરુપ તેમજ જાલ એક, ગાથા અને પોતા આદિનું આશરુ અને હલુહલુહ, વિરિ એ જાળતની રૂપક ખાનરી આપે છે. આના ફેરફાર સમાજ સમયે અનંકરુપે અનેક પ્રકારની મધુરવાથી પોતપોતાની ભવિ, કુલ, કર્મ અને સ્વભાવને અનુ સરી વાણીદ્વારા પ્રકટ થવા લાગે છે. પ્રેમભાવ અને સંભોગથી પ્રવર્તિ રહેના પ્રેમવાદોને ને મધુર રજુકાર અને કુચાકાર સ્થાય છે તેની મધુરતા કોઈ એક પ્રકારની જ હોય છે.
૯. **કીચા**—પણ અનેક પ્રકારના મધુર આશરો ધારલુ કરી પ્રેમભાવની રૂચિય પાલુએ પ્રેમવર્તિના અવસ્થા તરફ અધિકાધિક નમવા લાગે છે અને સાથે સાથે ત્યાગમ રજાનો અધિક સચાર થવાથી કમુવર અને મધુર આદિ પછીમણી કીચાઓની આદુક પ્રકટ થાય છે. પાલુએ આજ સરીકે કામદંત્રિના પ્રદીપ્ત અવસ્થાને પ્રવાય એ રૂચિના સ્વાસ્થ્ય તરફ દળવા લાગે છે.
૧૦. **ઉંડે સ્થાનનાં હૃદય અને દ્રેફાં**—આદિ અવસ્થાઓમાં કામદંત્રિના વિમુત્તપ્રવાદોને સચાર થતાની સાથેન ડાઈ સુદા પ્રકારની ક્રિયા અને રૂચિના પ્રવાહ રાહ થવા લાગે છે. પાલુએ હૃદયના પગકાશ અધિકાધિક થવા લાગે છે તેને કીચે હૃદયની રૂચિ સજાજ રજાના મુખ મુખ મીસરો થમનીઓ અને વિમુદ્દ રજાના દિનીઓ વિશેષેના રજાને અધિકાધિક સચાર રેસનાર થવા લાગે છે. રજાવાદિનીઓ પ્રકટ અને વિકસિત થાય છે અને પાલુએ નાની વીરો કે રજુક સુદા સર્વ રજાવાદિનીઓ વિકસિત થાશે, રજાના થવાના ભતા પ્રવાદને સમર્પુ દર્શીશા એકજા વહેવા માટે જગ્યાથી આપે છે, અને સમય સરીરને કામજા ઉત્તુકતાના

પ્રવાદથી સત્યતા કરી મૂકે છે. હર રજાના મધ્ય જાતમાં વિષય થઈ રહેલ હૃદયગાનમાં ન્યારે આ પ્રમાણે અનેક ફેરફારો થઈ રહ્યા હોય, ત્યારે

૧૧. ફેરફારોમાં પ્રાણાવધવો. પણ કહાં નિરાતે ભેગી શકે નહીં. તેઓ પણ આ પ્રેમવૃત્તિની હયાતને આધીન થઈ રહ્યાના બેસબેસ વહેવા અવરતા પ્રવાહોની શીખરણી શુદ્ધિ કરવાના મહાન પવિત્ર કાર્યમાં પૂર્ણ હોયતથી પ્રવર્તમાન થાય છે. પતિભૂમિ તેની આસપ્રસાર આદિ ક્રિયાઓની અધિકતાથી આપાસ છે કમને, અનુભવના લાગે છે અને તેથી અમમ સગીરપર પ્રવેશના બિન્દુઓ સ્ફુરવા લાગે છે

૧૨. પ્રેમમાં ભવકીન થઈ સમુદાય વધેલ સ્ત્રી પુરુષોનાં હૃદયો પરસ્પરનાં આશા લાગે પ્રવણ અનુભવો હોય છે અને આવીરીતે એક પછી એક પણ ત્વરિત રીતે થતા અનેક વિધુતસચારી જાતેને લીધે સમમ સગીરપરની ત્વચાને પણ મમ પહેલવાં, ત્વચાપરના સર્વ જાડાં ખુદલા થઈ જવાની પ્રવેશ વાહિનીઓના ધૂણેને તેમજ તેઓના સર્વ મુખેને ખુલ્લા કરી સરીપરના પ્રવેશ પ્રવેશને, પ્રવેશબિન્દુઓના જીભ રનાવથી રિનમ બનાવી કેશ વાહિનીઓનાં મૂખેને પણ ખુલ્લા કરી મૂકે છે આથી સર્વ ક્રિયાઓને પગલાંને સમમ સગીરપરની ત્વચા અને તેની અદરજા પ્રવેશ રજાના રૂપરંગવસ્તુઓની રૂપરંગશક્તિ પામ અધિક પ્રમાણમાં વૃદ્ધિગત થાય છે અને પતિભૂમિ સ્ત્રીઓના ક્રિયા વળવળો સ્ત્રી પુરુષોના પરસ્પરના રૂપરંગપ્રભાવ અતિશય, નુદ, ધનીય, અને અત્યંત સુખાવદ અનુભવેને આપનાર અનુભવાય છે જ્યારે પ્રવેશ સગીર પડના પ્રવેશ અનુભવમાંથી બનેલે કોઈ મનુર પ્રારંભ દિવ્ય અપારંબુ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને જાગ્રિતા તમમ સગીરપરનો દીવ્ય પ્રભાવથી પરસ્પરના ધનિય સમપ્રમા લાગવા માટે જાતામાં નિહાળીને ધનિયપર આપવા માટેના જમાનુ માફ કેમ નાણે બળપૂર્વક પ્રેક્ષ ન હોય, એવા દીવ્યપ્રભાવ પ્રવણ અનુભવ લાગે છે 'માદર્શિકાન તરપરેણ મનસા' અતિ યાદ આલિનમાં વરપર એવા સ્ત્રી પુરુષના કુઓ, આવા દીવ્ય પ્રભાવને લીધે અનેક પ્રમાણ રતિજ્ઞાન મુખેને અનેકધા અનુભવ કરવા લાગે છે

૧૩. ઉદાર પદ્મ. હવર પ્રમાણે હૃદય અને ફેરફારના અધિકાધિક અલન વલન અને રસપ્રમતિ આદિના પ્રમાણેને કારે ઉદાર પદ્મ, છાતી અને ધડખાંની ખંસણીઓ, અને તેની આસપાસની માંસપૈશીઓમાં પણ યથા આવરણ ગતિનો સચાર થાય છે, જેની અસર ઉદાર પદ્મ નીચે આવેલા પચનેન્દ્રિયના અવધવો તેમજ હૃદય અને ફેરફાર બનેપર પણ રૂપરંગ રીતે થવા લાગે છે જે સ્ત્રી અને પુરુષના ઉદારપદ્મના જ્ઞાનવસ્તુઓ અને ક્રિયાવસ્તુઓ વધારે ગતિવાળા કે વધારે વેપળ અથવા વેચપુજા હોય છે, તેઓના હવર આ ક્રિયાની વેચપુજા ગતિને લીધે અનેક પ્રકારના વિવિધ હ્રસ્વ અને તત્ત્વનિવ પ્રમાણોની સ્ફુરણાઓ ઉત્પન્ન રૂપરંગ લાગે છે કેશકીવાદ અદૃશ્યરૂપ પણ સ્ફુરી નીકળે છે કે ન્યારે હસપુ કેમ કરી દોષો પણ ન ગણાય જેવા વિષય બને છે વળી કેશકીવાદ બનેલે કોઈ મોડા ક્રિયા કે ક્રીડાઓપર ભેદ હોઈએ અને ખૂબ ક્રિયામાં ખાલી જળને જેટલા જાગર્ય એક અસર થાય છે, તેમજ કોઈ અલગ પ્રકારની અસરો પણ ધનીય અનુભવોપર થાય છે

૧૪. પચનેન્દ્રિયોના અવધવો—આમાશય, ધડવાશય, ધડન પ્લીહા, સ્તૂલાન્ત્ર અને સૂક્ષ્માન્ત્ર આદિ ઉદરના અવધવોમાં પણ અનેક પ્રકારની સમુદાય મેળવેલો જેવી જેવી નીચી ગતિઓના પ્રવાહોને આરભ થાય છે અને તેની અદરજા સર્વ અવધવોના વિવિધ પ્રકારની ક્રિયાઓનો સચાર થવા, પ્રવેશ અથવા અદરજા રૂપરંગથીઓ, પેશપેશાના વિવિધ પ્રકારના રસોના પણ વચાપેશ્ય રીતે સચાર કરવાના કાર્યનો અદૃશ્ય રીતે પ્રારભ કરી દે છે, જેથી પચનેન્દ્રિયોના સર્વ અવધવોમાં પણ ક્રિયા, ગતિ અને જીભવા પ્રમાણ નીકળે છે પતિભૂમિ પાતળ ક્રિયાપર તેની ધનીય શુભ અસર થાય છે

૫. શ્રોવર્ણના રતનગુણ—અને તેની અદરની સર્વ રસમન્દીરો તથા તેઓની આસપાસની માસપેશીઓના પણ અનેક પ્રકારના અવનવા ફેરફારો અને ગતિઓનો સત્કાર થવા છાત્રે છે અને ઉત્તરોત્તર પ્રવૃત્તિ થતી જતી સંકોચ વૃત્તિની સર્વથા આધિનતા અને અનુકૂળતામાં રહી તેઓ પણ ખાસ વિશેષ પ્રકારના ભાવો ઉત્તરોત્તર દર્શાવવા અને અનુભવવા છાત્રે છે એટલું જ નહીં પણ ઘણી સતતતાના મુખ સમ્બન્ધ અને આશય તથા યોગ્ય પોષણ આદિ ક્રિયાઓ માટે, આ રતનગુણ પ્રદેશના જાતવન્તુઓ, ક્રિયાવન્તુઓ અને રસમન્દીરોના યુથો, પરસ્પર સાથે સહી, સમુક્ત જની, અનેક પ્રકારની યોજનાઓ અને તૈયારીઓ કરવા, આવા, દરેક પ્રસંગે તરફ અને છે તેની પુરવઠા પરસ્પરના માત્ર આધિગનોનું કુચ્છમર્દન, રતનમુખન, કે અધુણ અને સ્પર્શ આદિ ક્રિયાઓના સર્વ મદ્દન મુદ્દ પ્રયોજનો આપણને જાણી પ્રત્યક્ષ થાય છે, એ કે આ રતન પ્રદેશની અદરના સર્વ ફેરફારો અને તેથી પેદા થતા સર્વ આનંદોને ખાસ આનંદ અને અનુભવ તેની જર્મન અધિક અરો મેળવે છે છતાં પુરવર્ત્વ પણ કેટલેક તેવા ન્યાનંદોના ઓછા અનુભવ કરે છે, જેમ નથી જાણીતુ બનેને પાતપાતની યોજના, પચિરિચાત અને પ્રયોજ્ય પુરતો રસ, આનંદ અને સતેજ મળે, અને બનેને એક બીજાના આનંદોને પ્રાપ્ત કરાવવામાં પરસ્પર સહાયત્વ થઈ, સમગ્ર પ્રાણતન્તુઓનાં પ્રવાહોનાં આનંદો સાથે સળી અનુભવે, એથી વિવનિધન્તાની અદભૂત રચના અને અનુષ્ઠાન યોજના આપણને આ સંકોચક્રિયાના સર્વ અરોમાં સ્પષ્ટ પ્રકટ થાય છે “મર્દનં ગુણવર્ધનમ્” ન કુચ્છં નચ સૌમાયં સ્વર્ગ્યં સ્વકુચ્છમર્દનૈ” એવી એ રસ-જિજ્ઞાસો છે, તેનો આપણને જાણી સર્વ સર્વ સ્પષ્ટ પુરુષો થાય છે

૬. મધા મૂત્રોત્સર્ગનાં અવલોકો—આરે ઉપર પ્રમાણે પચનેન્દ્રિયોના નવનવે અને રતનગુણ પ્રદેશમાં ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેના સર્વ ફેરફારો શરૂ થાય છે ત્યારે તેજ પ્રદેશની લવલવ સમ્બધા અને જતા ઉપર પાછળના તેમજ નીચે પેટના કાળમાં આવેલા ક્યુડક્ટ, (Kidneys) મુદ્દાશય, રમુશાન્ત અને બુદ્ધિ આદિ મુદ્દા અવયવોમાં પણ તેની અસર થવા થયર રહેતી નથી સી તેમજ પુરવ બનેને જર્મની અદર આ પ્રસંગે અર્થાત સંકોચ મદ્દ તરફ થવાની પુર્ણવરવામાં તે તે ઉન્દ્રિયોના રવાજાવિક કાર્યથી નિરૂપ થવાની સહજ લાગણી પેદા થાય છે અને જિજ્ઞાસી રીતે મુળમુદ્દ આદિના રોગથી નિર્મુખ રથેલા અવયવો, સંકોચક્રિયા પ્રસંગે મોઢપણ પ્રગળેને અનરોધ ન કરતા, કલ્પા એ ક્રિયાના આનંદમાં વિશેષ સહાયત્વ અને છે

૭. પાંચસો માંસરેશીઓ—આ ઉપરાંત આપણે સમીક્ષી અદરની પાંચસો માંસરેશીઓનો સમગ્ર સમૂહમાં પણ કોઈ અનુભવ પ્રકારનું ભેદ જળ, અને સ્વરૂપ આ પ્રસંગે સર્વગતે ખાતરુ કરે છે હાથ, પગ પેદા, અદર

*તથાસમાગતંયો પ્રીતિ મિહ્વોતનાર્થમાલિજ્ઞન ચતુષ્ટયમ્ ॥ પ્રતિવા લક્ષણને દર્શાવનાર આલિજ્ઞન ચાર પ્રકારનું છે

૧. હતાયોષ્ટિકં, વૃક્ષાધિરદકં, નિલ્લત્તલકં, સ્તીરનીરજમિતિ વત્ત્વારિ સમ્પરયોગ વાલે ॥ ચાત્સ્યાયનઃ ॥ સમ્પરયોગ વખતે કરવામાં આવતા નીચે પ્રમાણેના ચાર આલિજ્ઞનના પ્રકારો છે ૧ લતાયોષ્ટિકં, ૨. વૃક્ષાધિરદકં, ૩ તિલ્લત્તલકં, ૪. સ્તી નીરજકં.

માપાસના કામુકા કામિનીવાનિષ્ઠાન્વજ્ઞાન્વમ્મસીય પ્રવેદ્મુ ॥

ભાષાર્થ—કામપ્રસન્ન કામી પુરુષો સ્ત્રીઓના અને અન્યમાં જળની પ્રકૃતિ પ્રવેશ કરવા કરે છે

૨. મુકે મુક્કાસમ્પ્રાપ્તિર્જા મહ્વોર્નલાટેને લલાટમાહન્યાત સા લગ્નાદિકા ॥ ચાત્સ્યાયનઃ ॥

અનુની સાથે મુખ મીઠાઈને આળની સાથે આળ અને લલાટની સાથે લલાટનો સ્પર્શ કરી ને આલિજ્ઞન કરવામાં આવે છે તેને લલાટિકા કહેવામાં આવે છે

કમર, વાસે, હાંડી, રતન, નિળળ, જયા, પુરણ, હાથ પગ આદિના લગ્નવા, પીંડીઓ, હાથ પગના પોંચાઓ, અને આંગળીઓ, ઝીંવા, ચીજુક, કપોલ, આલ, મુખ, બેહ, આખ, આદિ સર્વ રથાતી માસપેરીઓ, એ તેમજ પુરૂષ જાને વર્ષના શરીર ચન્દ્રોમા એવી તો સરસતા, સરસતા અને સહનરીસતા અને વિદ્યુત પ્રભાવથી પ્રેરાઈ અનેક પ્રકારના આશ્ચર્યજનક રવરૂપે તથા ક્રિયાઓને ધાત્મ કરી પોતાના કાર્યો જાણે છે અને એવી બધી વિવિધ આકૃતિઓ આ તથા રવરૂપે તેમજ રિયલિટીને ગુણ, આનંદ અને જનપુર્વક ધારણ કરી શકે છે, તેમજ તેની રિયલિટીને લાભો વખત ટકાવી શકે છે કે સંભોગક્રિયા સિવાયના અન્ય પ્રયોગોમા તેવી રિયલિટીઓ કદપના સરખી પણ આવતી, એ અનુભવ સહિતની બહારની વાત હોય એમ જણાય છે. શ્રી અને પુરુષોનાં શરીર-ચન્દ્રો અને મનોચન્દ્રો જે અનેક પ્રકારની વિવિધ રિયલિટીઓમા, આ પ્રબળક્રિયા પ્રસંગે રવાનાવિષ્કારીતે અન્યોઅન્યને સરળતાથી રજાપિત કરી શકે છે તેની સીમાજ રહેતી નથી.

અનેક પ્રકારના ધોમના તેમજ જ્ઞાનગાના આનંદોને અવકાશ મળવાના કારણે આવીજ પ્રત્યક્ષ થાય છે. એ કે આ બધું બર્નન રવાનાવિષ્કારીતે આતોગ્ય અને સાગ્યાવરથાપુત્ર સી પુરૂષો માટેજ છે.

૧૮. અસ્થિપિંજર—જે લગભગ નાના મેટા લાળા ટુકડા આદિ અનેક આકાર કદ અને વિવિધ રવરૂપના ૨૦૦ અસ્થિઓના સમુદાય આત્મક રથૂલ પિંજરને આધારે આપણા શરીરચત્રનું સમગ્ર બોધુ રિયર થઈ રહેલું છે, તેના સમસ્ત સમુદાય ઉપર જહુ હંપર પ્રમાણેજ અનેક પ્રકારની અસરો થાય છે. સંભોગક્રિયા વખતની સર્વ અનુકૂલ પ્રેમજાળો અને લાગણીઓને આધીન બની આપણા અસ્થિલત્તાના આધારરૂપ આ જ્વળ રથૂલ નીચેનું મોટું અસ્થિમય બોધુ જહુ જનન પ્રકારની અસખ્ય રિયલિટીઓને અનુકૂળ રૂપે તેમજ મુદ્દભાંગને ધારણ કરી વર્તવા તત્પર બને છે એ કામદેવપ્રેરિત મહાન પ્રેમપ્રભાવની પ્રબળ મુદ્દતાનેજ પરમ પ્રભાવ છે એ બહોળું તત્ત્વ રપટ થાય છે કારણ સૌના અને પુરુષવર્ષના મળી કુલ ૪૦૦ અસ્થિઓના સમુદાયના બિ મહાન સમુદાયથી બનેલા શરીરચન્દ્રોના ધનિષ્ઠ-સંચિત્ર અને સંભોગક્રિયારૂપ મહાન દ્વંદ્વયક્રિયા રૂપ કમરસર્કઈ, અનેક રૂપે પ્રવર્તિ રથા હોય છે તેવા પ્રસંગોમા જહુ તેઓની કોરોતાના નીચે કયાવપણુ વિન્ય કરવા થવાને બદલે, પ્રતિરોધ કરવાને બદલે, સર્વથા અનુકૂળતાજ ધારણ કરતા અનુભવાય છે, એ જહુ પ્રશુની મહાન બીલાનુભ લાગળ્ય છે.

૧૯. રોમશાલ અને રોમ કુષો—આ ઉપરાંત સમગ્ર શરીરપગના રોમકુષો અને રોમશાલો પણ આ વખતે પ્રેમભાવથી પુલકિત થઈ અનેકવિધ આનંદથી ઉછળી રહે છે. રોમકુષો જહુ થયાવનું ખુલ્લા થઈ પ્રસ્વેદપાણીઓને તેમજ રોમરસપાણીઓને જહુ થયાવત કાર્ય કરવાને અવકાશ આપે છે અને સંભોગના ક્રમથી પેલા થતા પ્રસ્વેદપાણીઓના ઝરણાઓને અન્ય રનેદ્રપ્રણાલોની માફક થયાવત વહાવવા લાગે છે. ન્યારે હરતપાદાદિ અવયવો જહુ પોતપોતાની શક્તિઅનુસાર બનતી ક્રિયાકારી સહાય કરવા પ્રેરાય છે અને બાઈદે આ બધા અવયવો આવી પ્રતીષ્ઠ હાવતમા મુક્તાર કામદેવની માતલ ન્યાતાને આધિન રથૂલે, વર્તવા તત્પર થાય છે. આવી રીતે સર્વ અગ્રત્વજોની સાથે તત્પર થયેલા સંભોગોત્સુક પ્રબળનેન્દ્રિયના અવયવોની આસપાસ, આ બધા અવયવોના આનંદ-ઉત્સવનો ગુચ્છ મરૂપ પોતપોતાના સમગ્ર ભાવે એકત્ર થતા, પ્રબળનેન્દ્રિયના અવયવો પ્રતિ તો તેઓ સર્વેજા જાત આનંદમદળનો જાણે મહાન હરિષ્ ઉછળી રહેલો હોય તેવો મગજ મહોત્સવ પ્રસરી રહે છે. સંભોગમુખની પરાકાષ્ઠા, એ ઉપર જહુલેલા સર્વ આનંદો સાથે સમુત્પન્ન થયેલ આનંદોર્ચિઓના થનરવરૂપનેજ નાભારી છે અને તેવા સર્વ ભાવોને પ્રેરનાર મનુષ્યના મનની મનોજ્વર કામવૃત્તિના જ એ બધો પ્રભાવ છે. આટલા માટે સમગ્ર આનંદોત્સુક રહેરથાત સી તેમજ પુરૂષ જાને વર્ષની જનનેન્દ્રિયના આનંદિય અવયવોના સચિત્ર થઈ, સર્વ રીતે મનોભૂત થયેલ છે અને શારીરિક સ્પર્શ અવયવોની સર્વ ક્રિયાઓ સાથે સમી સંભોગજન્ય ક્રિયા જહુ રથૂલ આનંદોત્સુક કારણ બને છે. જનનેન્દ્રિયના અવયવોની આ પ્રસંગી રિયલિટી, ઉત્કેરણી પ્રતીષ્ઠ, ઉત્થાન, તે વરૂપ રકતપ્રવાહો, વગર

માંસપેશીઓના સમૂહોથી શરીરરચ વિદ્યુત પ્રવાહથી પ્રેરિત થયેલી દિવ્ય ગતિ બળ અને ઉત્સાહ, તથા સદનસાધિ, અને બીજાં તથા ક્રિયા ક્રમણતા અને એકતાતા, આદિ તેમજ અન્ય સર્વ ઈંદ્રિયોના આનંદો અને ક્રિયાઓ સાથે સંયુક્ત થઈ, કોઈ અદ્ભુત પ્રકારે સમગ્ર પ્રાણસમૂહોના એક નૃત્યકાર્ય બાજે ૩૩ કે ૩૫ નેત્રું ચયાર્થ વળાન કરવું, એ મનુષ્યની ગૃહગમિત્વા સામર્થ્ય બહારની વાત છે, એમ સ્પષ્ટ કલાવિના વ્યાસે તેમ નથી એ સર્વ આનંદોના ચયાર્થ અનુભવ તો દરેક શ્રીપુત્ર પોતપોતાના આત્માદ્વારજ ચયાવત થઈ શકે છે.

૨૦ જનનેન્દ્રિયના અવયવો.--વૃષણ, વીર્યવાહિનીઓ, શેષ અર્થાત પ્રજાપતિ અને વીર્ય વાહક યથા તેમજ સ્ત્રીની પ્રજાનેન્દ્રિયની અદરના યોનિ, યોનિમાર્ગ, સ્તૂલગ્રોષ અને લંબુગ્રોષ તેમજ કામસલિલોપાદક પિંડ, માનછન્ન-કામકુંડા, (clitoris), સ્ત્રીઅંકુરોઃ અને ગર્ભસ્થાનની આસપાસ તેમજ ખુદ ગર્ભાશયના સ્થાનઆદિ અવયવોમાં પણ તેવીજ અનેક પ્રકારોની ક્રિયાઓ, અને રસના સચારો યથા લાગેછે આ બધા સંબોગ, રિચતિઓ, આકારો અને ગતિઓ તથા પ્રવાહો, શ્વેત જલસ્રોત, બધા બાવો ખામણ કરી, એ કોઈ ક્રિયા પરિણામ ને કંઈ પ્રેમાય છે, તેનુજ માન હવે વર્ણન આપવાનું બાકી રહે છે

૨૧. પ્રજનનક્રિયા અથવા ગર્ભાધાન રસકંદાર, વાચક વર્ગ સદૃશ સમગ્ર સારો કે આ બધી રીત્ય અને માત્ર અનુભવભર્ય ક્રિયાઓની બાધી પ્રવૃત્તિઓ માત્ર ગર્ભાધાનરૂપે સ્ત્રી શરીરની અદર રિચત થયેલ ગર્ભારોપરૂપ દિવ્ય ભૂમિમાં, જાતી સત્વરરૂપ માત્ર પ્રજનન ચયાવિધિ બીજરોપણ કરવાના એક મહાન પવિત્ર, ઉત્કર્ષક, વશકર્ષક, અને પ્રભેત્તપાદક ઉત્તેજાતમ કાર્ય કરવા માટેજ, પરમપિતા પરમાત્માની મહાન મુદ યોજના અનુસાર યોજાયેલ ક્રિયાઓ છે સર્વ શારીરિક તેમજ માનસિક સૂક્ષ્મ તેમજ સૂક્ષ્મ, અગત્ર્યગોના રસરૂપ અભિરસ (સર્વેપામજ્ઞાનાં રસઃ इति अक्रिरस) રૂપ પ્રવરના બીર્યક આ સંભોગક્રિયા કે ગર્ભાધાન ક્રિયારૂપ, નૃયજરૂપ વજ્રમા આશ્વાદન કરી સમર્પણ રૂપે સુખને આનંદ, સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્ને વર્ગને ચયાવત આપવા સાથે, સ્ત્રીના રસ સાથે પુરુષના બીર્યને ચયાવિધિ મિશ્રિત કરવા રૂપ શુભકાર્યને અને તે દ્વારા જાતી પ્રજાના અનુવંશ અને દિવ્ય શરીરરચનોની જન્ય યોજનાઓ કરવા માટેનો એ એક પરમ મુદ્દ વિધિ છે; અને જ્યારે એ બધા ઉદ્દેશોની ચયાવત સંસિદ્ધિ અને સંતુષ્ઠિ થોડા વિધિપૂર્વક થાય છે, ત્યારેજ સમગ્ર શરીરરચ અવયવોને શાન્તિ, દૃષ્ટિ, પ્રુષ્ટિ તેમજ આનંદ આદિ મળે છે અને આખરે શાન્ત વજ્ર સંભોગકાર્યથી નિરૂત થાય છે પરિણામે શાન્તિ, આનંદ અને ખર્ગ સતતિસુખ મેળવે છે. આ બધી મહાન મુદ, તેમજ સૂક્ષ્મ રહસ્યથી પૂર્ણ રીત્ય ક્રિયાઓની બધી પાસાઓની પાઠન, વિશ્લેષનિષ્ણતા મહાન તત્વજ્ઞ પ્રજાપતિ પ્રજાનો શુભ હસ્ત વિશ્વકર્મારૂપે અર્જન પ્રસરી રહેલો છે, એમ શેષપણ બુદ્ધિશાળી, વિચારશીલ અને ધર્માત્મા મનુષ્યને સદૃશ પ્રત્યક્ષ ધ્યાનિતા નજરે રહે.

કામપ્રવૃત્તિના ઉદ્દેશ--મનમાથી પ્રથમ કામેચ્છાની ઉત્પત્તિ, મત્સર, દંદય, ફેરસા, જ્ઞાનેન્દ્રિયો તેમજ કર્મેન્દ્રિયોરૂપ સમગ્ર શરીરવિરોધેના સર્વ અવયવોની સપ્રેક્ષિત, માત્રપેશીઓના સર્વ સમૂદાયથી ચયાવત નિર્મલરૂપ સમગ્ર શરીરની સક્રિય જનરસા, જનનેન્દ્રિયના અવયવો વારકને પ્રેરિતભિરજ્જનો અધિક વખતો જતો પ્રવાહ અને ઘર્મજન્ય જલ્મુદા તથા મેચને અગ્રે જનનેન્દ્રિયના સ્થાનની રજાપહિનીઓ અને માત્રપેશીઓમાં રૂદ્ધી નીકળતો રસ અને તેને લીધે રૂપરૂપ થતી ઉત્તેજાન-આત્મક રિચતિરૂપ બન્નેની જનનેન્દ્રિયોનું ઉત્તેજાન આદિ ક્રિયાઓ અને સચેતન જાગેલી એ ચયાવત પ્રવૃત્તિ ન થાય, તો વાદન સિધ્ધિ અને મદ અવરોધકતા રિશ, સ્ત્રી શરીરના ઉચ્ચ અવરજર્જર જીવા ગર્ભારોપરૂપે નત્ય પ્રેરેલ સુખી કેવો રીતે પડેવો શકે ? બાક એક અને આનંદ એક આદિ અવયવોને ગતિ અવધી, ઉદ્ગેરી, પોતાના મધ્યને નિરૂદ્ધ કરવામાં મદ સિદ્ધ શી રીતે સમર્થ થઈ શકે ? એવી સ્થામાં સ્ત્રી જનનેન્દ્રિયના શુભજા તેને પ્રવેશન કયાથી સચારે ? યોનિ દ્વારમાં કલ્પ

યથા પછીજ અર્થાશય તરફ જતા યોનિમાર્ગની આત્મપાસ અને અદર આનેથી રસગ્રાંથીએ, અને કામોદ્ગારી આદિ ગ્રન્થીએને તેમજ અર્થાશય-અન્તરગત અન્ય સ્ત્રૂલ અવશ્યેએ પશુ એવી શિથિલ અવસ્થાવાળું શિરન પોતાની અપ્રદીપ્ત અને નેત્રીન દ્વાલનમાં કેવી રીતે અંતમાં મૂકી સચેત બનાવી પ્રદીપ્ત કરી શકે ? અને એ બધા કામોનેજ્ઞ બાનેની સુપ્રદીપ્ત યથાવિધ ન થાય, તો સૌ તેમજ પુરુષ બાને વર્ગને સંભોગમન્ય યથાર્થ આનંદ તેમજ સંતોષ મળવાનો સંભવજ કયાં રહે છે ? વળી એવી શિથિલ દશામાં શું વીર્યનો મદાન પ્રદીપ્ત વિષ્ણુપ્રવાદરૂપ રસનીષિ, પ્રભોત્પાદન ક્રિયા માટે સર્વવેલ જીવમ અગિરસરૂપ અભોધ રસ, અર્થાશયના જડા પ્રવેશમાંના સ્ત્રીનાં અન્તર અવશ્યેતરૂપ અર્થાશયમાના રજર્જૂપ રસસમુદાય સથે કદીપશુ યથાવિધ સચેત થાતી શકે ખરો કે ? આમાંની એકે કિલાની યથાવન સિદ્ધિને, માનવ શરીરમાં નશ્વરેલ જીવ વર્ણવેલા એકે જાતે યથાવિધ પ્રદીપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી, કદીપશુ સંભવજ નશ્વરો નથી. જીવ્યસ્થિત્યનમાં સમર્થ મનુષ્યના કૃષ્ણે, પોતાની અંદરની વીર્ય બનાવવાની વીર્યગ્રન્થીએને ઉદ્ગેરિને, એ તે પછી માત્ર શિથિલ અને નમ્ર અવસ્થાપુજ્ય શિસ્તેન્દ્રિયનેજ પેલાના દિવ્ય પ્રચલનને નિષેધ, સ્ત્રીઅર્થાશયમાં કરવાનું અમુલ્ય કાર્ય મોંધે, તો તેવા વીર્યનો અભોધ, પ્રભોત્પાદકપ્રવાહ માત્ર યોનિપુજ્ય પાસેજ નિરર્થક ગરી અબોનેજ સર્વથા સંભવ છે. સ્ત્રીઅર્થાશયગત સ્ત્રી અડકેસોદ્ગાર પહેલા રજરૂપ સ્ત્રીના વિષ્ણુપ્રવાહ સથે તેનો કદાપી પશુ સચેત થવાનો સંભવજ અહીં રહેતો નથી.

૨૨. પશુ વિવનિયતા પ્રભુની ઈચ્છા તો કંઈ જુદાજ પ્રકારની છે. તે તો જ્ઞાનભાંસરૂપ અત્યન્ત ગદ સુદર અને શુષ્ક પ્રવેશમાં, અત્યન્ત સુરક્ષિતપણે રહેલ પ્રવેશમાં કે ન્યા જગતના બાહ્ય વાયુનો પશુ સચાર બાગ્યેજ થઈ શકે છે, તેવા કુપ્ત પ્રવેશમાં અને પોતાના નિઃકાર્યમાં ન્યા કોઈપણ પ્રકારનો કોઈના પશુ દરેકસેષ ન થઈ શકે એવા કોઈના અન્તર પ્રવેશમાં, મનુષ્યને દાહિજ, તેમજ પોતાના શુભકર્માનુસાર, સ્વર્ગતતિનુ બીજ, કર્મના કળશ્વે, ગેપાવવા માંડે છે. અને એટલા માટેજ જીવ નશ્વરેલી બધી અવસ્થાઓમાંથી જીવુરૂપ બાનેને જોતે સુખાનુષ્ઠવ પૂર્વક તેની રૂપા અનુકલાવવા હચ્છે છે. આદિજા માટેજ એ બધા રસરહસ્ય પ્રવેશોની પ્રવિનિઓ છે, એ તાન રૂપજ થાય છે. જીવરોજ બધી શારીરિક ક્રિયાઓની પાછળ ખરી રીતે જોતાં પ્રાણ-તન્દુરૂપ જ્ઞાનનુષ્ઠા અને ક્રિયાતનુષ્ઠાના સમય મમુદાયો અને તેના અધ્યારૂપ મરતાઈ અને અપ્રત્યુભરતાઈ આદિ અવર્યા અને તે સર્વને યથાવતાર મૂળે મનુષ્યના મનનોજ એ બધા પ્રજાવ છે. એ બાબત તો તાન રૂપજ છે છતાં એ બધા વિનિયમન્યાની અદ્ભુત યોજનાએ પાછળ મહાન ઈશ્વરીય સત્તાને સર્વવ્યાપિ હરત તો સર્વજ વિરમ્ય છે, એ નશ્વરૂ જૂલગતુ નથી. પામર મનુષ્ય ! પરમપિતા-પરમાત્માની આવી મહાન પવિત્ર અને અનો ગદ રહસ્યોથી પૂર્ણ યોજનાઓ કે ક્રિયાઓને, દા, શું નામ, કૃત્તારૂપ, અનીતિ જરેલી. અપવિત્ર કે અધર્મયુક્ત મનુષ્યની કે તેને તિરસ્કારની દૃષ્ટિથી જોઈ મુખી થવાની અધમ કદવના કે લાજસા ધરાવવાની પૃથક્કા કરે છે ? એવી અધમ કદવનાને રથાન આપવા તાર સુલલક મન અથવા કુડિત હૃદય લલચાય છે ? ? ? અધમ ! પાપી ! મૂર્ખ ! હા ! એમ જોવા તો એ બધી મૂર્ખતાનો એકદમ ત્યાગ કર. પ્રભુની અન્ય સર્વ લીલા માફક, તેને દિવ્ય હરેત અહીં પશુ પ્રત્યક્ક કર. તારા લલિલો ને તેમજ વિજયના મહાન પદાર્થ વિજ્ઞાન-વેદાઓને પણ જાનને પ્રત્ન કરી પુછી જ્ઞે, કે તેઓ આવી કોઈપણ પ્રકારની અનવસૃષ્ટિને પેદા કરવાની યોજના રાખેલી સખ્યમાં એકત કર્ત, અનેક પ્રકારની લીન્ડીટો, લીમટિલ કમ્પનીઓ કે લેમ્પેરેટીઓ રથાપન કરી પોતાની સર્વ પ્રકારની મુશ્કેલીને રોપી, લાજો નર્વે પશુ કદી કરી શકે તેમ છે ? ? ? અને જ્ઞે એવા સર્વ પ્રવેશના પ્રાણુગરી નકારમાંજ આવે, તો પ્રભુની આ મહાન યોજનાને-માનવરત્નોને ઉત્પત્ત કરવાની આ મહાન પવિત્ર, પરમજૂદ અને અનેક રહસ્યોથી પૂર્ણ લીલ્ય અને અત્યન્ત આત્મચર્ચમય સંકલનાઓને નેજા સર્વ પ્રવેશોમાંથી મુક્તિપૂર્વક સમજ, ધ્યાનમાં લઈ, પૂર્ણપ્રેમ અને મહિતમાને શિર નમા-

જ્યા તત્પર થા અમૃતના પુત્ર ! તુ તે અમૃતને શરણે ના તે વાસ માટે ત્રિશી સર્વ યોગનાઓના મદ રહસ્યે કમસ વાસ મુક્ત્યર્થેવજાનનુસાર, અનેક રીતે પુલકા કરી, તને અદ્વૈત જ્ઞાન-દર્શન અને આદિત્યનો અનુભવ કરવાનો અનુષ્ઠાન લાગે આપશે, એવા દૃઢ વિશ્વાસ કે આચાર સુધીમા ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેના સમગ્ર અવલોકનના સ્ત્રી અને પુત્રના માર્ગરૂપે અત્યગ્રામ્ય શબ્દ માર ફેરફારો સંચાલ અને સમોચિત પ્રસંગે થાય છે તેમજ માન સ્વાસ્થ્યવિક અને ન્યાયસ્થક પણ ટુક વર્ણન આપેલું છે ત્યારે અનુષ્ઠાન મરતકના અવસ્થા અનેક માનસિક અવસ્થાની અદર થવા ફેરફારોનું ચાલુ રાખવાનું અવલોકન આ અતિ મહત્વના વિષયને અને કરવાની ખબર ખાસ કરી છે

૨૩. સ્ત્રી અને પુત્રના અન્યમદીગ્રુપ મરતક અને તેના જુદા જુદા પ્રદેશોમાં પ્રજનન અથવા અર્થાધાનક્રિયા પ્રસંગે ઉદ્ભવ થતા અનેક માનસિક ફેરફારોનું અવલોકન—કોઈપણ વિચાર માન અનુષ્ઠા એ તે સદા સમગ્ર સકારી કે ના પ્રવૃત્તિ પહેલા પ્રકરણને ધીમ પ્રકરણમાં નિશ્ચયપ્રમાણે આપણું રૂપન રતી અને તેના નાના મોટા રૂપન અવયવો આપણા મરતકના વિવિધ પ્રકારના માનસિક અવસ્થાના આધીન રતી પેલપોતાની બધી ક્રિયાઓ કરે છે આપણું મન અથવા આ મા પોતાની બધી જાત જાતોના જાતનાઓ કે ઈન્દ્રિયો અથવા શક્તિઓ પોતાના સારીરિક લાવોદ્વેષ પ્રકર કરે તે પહેલા તેને આપણા મરતકના કોઈ અથવા અનેક પ્રદેશોદ્વારા એ બધી ક્રિયાઓના સંચાલ યોગવાની અદર પડે છે હુકામા સારી રીતે શબ્દ ફેરફારો અને ક્રિયાઓના મૂળ કારણે આપણા સૂક્ષ્મ મરતકની અદરના અવયવોદ્વારા ઉપરિચલ થાય છે દર્શાવે તતરીકે—

૨૪. અવલોકનશક્તિઓના સમૂહપર થતી અસર—અનુષ્ઠાના અત્યગ્રામ્ય અદર ન્યાયના મરતકના તળીયાના પ્રદેશના અવલોકનશક્તિઓના સમૂહના સર્વ અવયવો ઉપર અનેક પ્રકારના ઉદ્ભવ અને ઉત્પત્તિ કારણ અસર કરે છે સ્ત્રી અને પુત્ર ત્યારે પરસ્પર સંબોધાવિવાચની પવિત્ર હૃદયથી એકબીજાની સમિધિમા આપો પ્રેમપારાણા આધારિત એકબીજાના વિવિધ આકાંગના અવયવો તેઓના કદ રચ જાતન વચ્ચે આભુષણ સુખ અથવા બોધ અને અદિગ્રાહિતના અન્ય લાગે અને આસપાસના અનેક પ્રકારના તૈન્દ્યમય મનોહર દર્શાવે વિચારેનું ન્યાય અનેક પ્રકારે દર્શાવે છે ત્યારે તેઓની અવલોકનશક્તિઓના સમૂહના ન ૨૦ થી ૩૬ સુધીના સર્વ માનસિક અવયવોમા રજાનો અધિક સંચાર થવા લાગે છે અને તે રજાના માનસિક અવયવો પ્રતીતિને પામે છે શૃંગારપુરોગી વિવિધ પ્રકારની રમ્ય અને મધુર યોગ્યઓના આધારે માનસપ્રમાણની આ સમૂહની શક્તિઓની પ્રજાળતા ઉપરના એક જાતે અવયવની રહેવ છે

૨૫. શુદ્ધિશક્તિઓના સમગ્ર સમૂહપર થતી અસર—શુદ્ધિશક્તિઓના સમગ્ર સમૂહ આ અવલોકનશક્તિઓની ઉપરના આપે રહેવ છે અને ત્યારે અવલોકનશક્તિઓના અવયવો વધારુ પ્રદોષ થાય છે ત્યારે તેની અસર એ અવયવોની ઉપર આપે રહેલા (ન ૨૫ થી ૪૩ સુધીના) શુદ્ધિશક્તિઓના અવયવો ઉપર ખૂબ થવા વિના રહેવાની નથી અવલોકનદ્વારા પેદા થયેલ અનેક પ્રકારની રસમિ, *desire* અનેક પ્રસંગોથી પેદા થવાને વાર્તાલાપો વિવેકોદ્ધારક-કલાના અનેક પ્રકારના વિનોમ્ય સંચારો મધુર વાર્તાલાપ, રમ્યોક્તિ, શાદિત્ય-વિનોદ આદિ સર્વ લાવોની પલ ન્યા પ્રસંગે ખાસ પ્રતીતિ થાય છે મધુર વાગી વીણના અનેક પ્રકારના શ્રુતિ અનાદર સંચારો ન્યા પ્રસંગે ઉપરિચલ થાય છે તેવા ઈચ્છાશક્તિના અન્ય પ્રસંગોમાં કદીપણ અનુભવી રાખાય તેમ નથી

૨૬. પ્રાવિણ્યપ્રકાષક શક્તિઓના સમૂહપર થતી અસર—સચીત તાલ વૃત્ત અનુષ્ઠા પ્રકારના વિવિધ કારણોને દર્શાવવાર અનુષ્ઠાશક્તિ અને તાલવૃત્તેય તથા અનેક પ્રકારના નૈરાવરણાવાળા અનેક રીત્ય અને અદ્વૈત જાતેના એ રીત્ય, ન્યા પ્રસંગે થાય છે, તેવા અનુષ્ઠા પલ ન્યા પ્રસંગે થાય કારણેના ના મારે છે

અર્થાત્ મનુષ્યના મર્યાદા નં. ૨૩ થી ૨૭ તેમજ નં. ૩૭, ૩૮, અને ૩૯ વાળાં મર્યાદાની અંદરના અવધેરો પશુ જોખ્ય પ્રકારની પ્રતીષ્ઠિ અને ઉત્કર્ષને પામે છે. મર્યાદાના તે તે નબરવાળા રથાનોમાં પશુ રત્નનો અધિક સમાર થવા લાગે છે, અને તેથી તે તે સમૃદ્ધની અદર અવેરો દરેક જનિ પોતપોતાનું કાર્ય પ્રબળ રીતે કરવા લાગે છે.

૨૭. ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓના સમૃદ્ધપર પશુ તેજ પ્રમાણે વિવિધ જાતોની અસરો થતી જણાય છે. રવમાન; સ્વાધપના યશાભિલાષ, ધિયં આદિ સર્વ જાતો, સુખી સંજોગને અન્તે સૌ પુરુષ જાનેની અદર, યથાવત્ દુષ્ટિને પામે છે. જ્યારે અસનુષ્ટ સંજોગયુક્ત દશામાં ઉપરોક્ત સર્વ જાતો પશુ અવમાનિત, ખરિત, અસનુષ્ટ અને અસનુનરીય રૂપે દૃષ્ટિગોચર થાય છે અથવા અનુભવાય છે. સૌ પુરુષ જાનેની અદર જોવા કોઈ અન્ય પ્રકારની ન્યૂનતા, ઉદ્વેગ કે ખામી આવે પ્રસંગે પરસ્પરના આત્મામાં જણાય છે કે તેનું વર્ણન કરવું એ તદન અસંભવિત જેવું છે.

૨૮. મૃદુ-સાંસારિક સર્વ જામણીઓના સમૃદ્ધપર પશુ કોઈ અજ્ઞાન પ્રકારની ધ્વિત્ર જાવનાઓથી આ પ્રસંગે પ્રેશાય છે. સાંસારિક જામણીઓ કે જાવનાઓને ખોટું જામે તે પ્રકારના જોડો આપવા ખોટું તત્ત્વ જાતી નાય, જોડી જાતી તીવ્ર અસરો, તેનાં સર્વ પ્રદેશોપર થાય છે. ખાસ કરી પ્રબળ-ઈન્દ્રિયોને સર્વ રીતે પ્રેરનાર અને સમગ્ર સાંસારિક જાવનાઓનાં મૂળ આધાર જ્ઞાન પ્રેમધૃતિ નુ રચાન, આ મૃદુસાંસારિક વૃત્તિઓનાં સમગ્ર સમૃદ્ધના તળીયામાં પાયારૂપે આવેલું છે, જેથી એ સમૃદ્ધ ઉપર, કૌંથી કેવળ અસર થાય એ દર્શન સ્વાભાવિક છે અર્થાત્ નં. ૮ થી ૧૩ સુધીના ચરતકના માનસિક પ્રદેશોના અવધેરો પશુ રત્નનો અધિક સમાર થવા લાગે છે અને તે તે રથાનોના અવધેરો પશુ સંજોગદિવા પ્રસંગે પ્રદીપ્ત દશાને પામે છે. આજ પ્રમાણે—

૨૯. મનુષ્યની આત્મરક્ષક વૃત્તિઓ તેમજ નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓનાં સ્થાનો (નં. ૧ થી ૭ તેમજ નં. ૧૮ થી ૨૨ સુધીના સર્વ રથાનો)પર પશુ આ પ્રબળ-ઈન્દ્રિયા પ્રસંગે અત્યુત્પ્ર પ્રમાણ પડે છે. દુઃકમાં આ પ્રથમના “પ્રેમના પ્રભાવ” નામના ચીજ પ્રસંગમાં વર્ણવવામાં આવેલ નં. ૧ થી ૪૬ સુધીની સર્વ માનસિક વૃત્તિઓ, જામણીઓ, રાત્રિઓ અને જાવનાઓ ઉપર તેમજ સમગ્ર જાનેન્દ્રિયો અને શારીરિક અવધેરો ઉપર મનુષ્યના પ્રેમભાવ અને તેથી ઉત્પન્ન થયેલ સંજોગભિલાષની દીવ્ય વૃત્તિનો અન્ય પ્રભાવ પડે છે. એ સર્વ આપણે અમાક વર્ણવી ગયા છીએ. દુઃકમાં મનુષ્યના સમગ્ર ચરતક અને તેના જુદાં જુદાં પ્રદેશો, અનુભરતક, મરતકના તળીયાંમાંથી નીકળતા ૧૨ વસ્તુ-મુખો, પ્રાણમંથી, કરોડ રત્ન, અને તેની અંદરથી નિકળી મરીરનાં સર્વ જામ પ્રત્યેગ તરફ પ્રસરેલા જ્ઞાનવસ્તુ અને ક્રિયાવસ્તુઓના એકત્રીસ શુભો અને તે સર્વને અણવાનાર, પૈતલ્ય તેમજ બળ આપનાર રસો, હિંસ્યાદિની સર્વ શૂદ્ધ પ્રાણવસ્તુઓરૂપ થયેલ રથનાપર પશુ આ સંજોગદિવા પ્રસંગે ખાસ જામ પ્રકારની વિવિધ અસરો થાય છે ખજુ જાતના બધા મિત્ર મિત્ર અવધેરો” એથી સાથે, એથીજ વજને, સર્વતોષાથે એકિકરણ થવું, અને પોતપોતાની દિવામાં એકી સાથે પ્રેરાવું, પ્રેમભાવની મદદાન દીવ્ય આજ્ઞાને આદીન થઈ, સંજોગદિવાના અનુપમ આનંદોત્સવોમાં ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ કરવા માટે એક સમાથે પ્રેરાઈ સયુક્ત થવું અને એ જાણ અવધેરો, તેની અંદરના અનેક પ્રકારના વિવિધ રસો, તેમજ તે તે અવધેરો અંદર જાત જાનવસ્તુઓ અને ક્રિયાવસ્તુઓનાં અસંખ્ય પ્રવાહોમાં પશુ અનેક પ્રકારની ભજની થ.વ જેવી દિવ્ય ગતિઓ અને જાવનાઓનું પ્રકટ થવું, એ બધું સમગ્ર સરીરમાં એકજ વખતે આદી જાતી ત્વરાથી એકદમ થવા લાગે છે, તેનું કારણ શું ? જામ શા ખોટું થઈ દરો ? એટલા બધા અસંખ્ય ફેરફારોની સહ શા માટે સ્વાતી હશે ? આવા અનેક પ્રશ્નો માનવદેહમાં સદૃશ વપ-રિયા થ.વ છે. જ્યારે મરેતકદિવા આવા અનેક વિષયોના અદ્ભુત ખુલાસાઓ પામુજ સારી રીતે અને રૂપરતાથી આપણને આપી શકે તેમ છે.

પ્રજનનક્રિયા અથવા પ્રજાપત્તન સરકાર વખતે સ્ત્રી અને પુરુષના સર્વ શારીરિક અવયવો સાથે મરતકનાં પણ સર્વ પ્રદેશો અને અવયવો એટલા પ્રમાણમાં પ્રતીપત થઈ, પેાષણાતો વિજાગ, જાતી સંવર્તને આપવા મટે તાપર કરવામાં આવેલ હોય, તેટલીજ નળનાં અવયવો કે સ્તનિઓ બાકી સત્વરીને મજાપત ક્રિયાદ્રાતા બી-પુરણે અર્પણ કરી શકે છે. મસ્તકવિજાનો અને Sexual Escence-કામશાસ્ત્ર તેમજ અંગનનશાસ્ત્ર (Engonics) નો આ એક અત્યંત અગત્યનો મુખ્ય સિદ્ધાંત છે.

૩૦. મરતકની અન્તરજવનિકાઓ ઉપર થતી અસરો—પ્રજનન અથવા પ્રજાપત્તન ક્રિયા વખતે મનુષ્યના મરતકની અદરની આદે જવનિકાઓ (ventricles) કે એટું વર્ણન આ મનુષ્યના પ્રકરણ પહેલામાં પેશ ૪૨ થી ૪૫ સુધીમાં તથા પ્રકરણ છૂપામાં કરવામાં આવેલ છે, તે આદે જવનિકાઓ પણ સંભોગ ક્રિયા પ્રસંગે યથાવત રહિય અવરથામાં હોય છે મરતકની પ્રથમ અને દ્વિતીયજવનિકાઓમાં મરતકના સર્વ માનસિક બુદ્ધિશક્તિઓના લાગણીઓનાં તેમજ નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણાઓનાં તન્તુઓનાં મૂળપ્રદેશો આવી રહેલાં છે. ત્યારે ત્રીજી જવનિકા, ઉપરની જન્ને જવનિકાઓ તેમજ ત્રીજી ચોથી જવનિકા સાથે, અલિનિકા સંબધ ધરાવે છે. ને કે તેનું ખાસ કાર્ય હનુ સુધી વ્યવસ્થિત રીતે જાણી શકી. છતાં તેના મુખ્ય સંબધ સ્વભાવરૂપ સાથે યજ્ઞોજન નિકા રીતે હોય એમ સંભવ છે ત્યારે ચતુર્થ જવનિકા (fourth ventricle) અને તેની અદરના પ્રવાહી રસ, મરતકના તબીબાનાં પ્રદેશમાં આવેલ અનુમરતક, અને અનુમરતકની બરાબર સામેના કાલમાં આવી રહેલ પ્રાણુચંચી, (proth virilli & Medulla oblongata) કરેલ રત્નનુ મૂળ તથા કરેલ રત્નનુ, આદિ અવયવોના મધ્યમાં બસબર સ્થિત થયેલ છે. મરતકની અદરના પ્રવાહી રસથી ભરેલી આ ચોથી જવનિકામાં કદચ, ફેફસાં, યાત્રુ પિંદા, આગ્ર, કકાસિકા, નાસિકા, ઉદર, એક, આંખ, કાન, મુખ અને પુરુષના તેમજ સ્ત્રીવર્ગના સિંધ ધોળિ, અર્ધાંસ, વીર્ધાંસ, વીર્ધાંસદ્વિત્તિઓ અને વૃષ્ણ આદિ સર્વ અવયવોના તેમજ તે તે અવયવને અભિમા પ્રકારે માંસપેશીઓના સમુદોને યતિ આપનાર સર્વ ક્રિયાતન્તુઓ તથા કાલતન્તુઓના મૂળ કેન્દ્રો (centres) આ પ્રાણુચંચી અને તેની અસપાસના રક્તોમાં આવી રહેલા છે. ત્યારે પ્રેમરક્તિનુ મુખ્ય માનસિક અવયવ, અને કામચાત્રનુ ઉપ-અવયવ (sub-cortical) આ ચતુર્થ જવનિકાના પાછળના પ્રદેશવાળા અનુમરતક અને મરતકના પાછળના કાલના તબીબાની ચંચીઓ સાથે સચુન થઈ આવી રહેલ છે હુકામાં આ પ્રેમશાવ અને સંભોગશિલ્પાવ અવયવની મનોમરૂપ માનસિક વૃત્તિથી પ્રેરાયેલ એ અવયવ, અને તેની સામે સંબધ ધરાવતી ચતુર્થ જવનિકાની અદરની રસાત્મક જીભાની અદરના પ્રવાહી રસ, ત્યારે ત્યારે પ્રતીપત થાય છે અને પ્રતિપતિ આપતા વિજાગ પામે છે, ત્યારે ત્યારે ઉપર જાણેલા માનસિક સર્વ અવયવોનાં કેન્દ્રરક્તોમાં પાત્ર તેવી ગતિને સંચાર અને પ્રભાવ જાણવા લામે છે, અને તે સર્વને પરિણામે તે તે માનસિક અવયવ સાથે સંબધ સંબંધના શરીરના સર્વ રુણ અવયવોમાં પણ અનેક પ્રકારના ફેરફારો અને ઉદ્દાપક ભવિષ્ય પ્રકરણ લામે છે. કાલનુ એ વધા અવયવો, પરંપરામાં બહુજ નિકા સંબધ ધરાવતા હોવાથી અને એકબીજાની બહુજ સંલિધિમાં સ્થિત થયેલ છે તેથી બહુજ ત્વરથી એકબીજા સાથે સચુન થઈ કાર્ય કરવા પ્રેરાય છે.

* यस्य यस्य ह्यङ्गावयवस्य जीविजीवभाव उपततो भवति तस्य तस्याङ्गावयवस्य विकृतिरपजायते नोपजायतं चानुपनापात्तस्मादुपयोग्यपत्तिः.

ચરક. (શારીરસ્થાનમ્ ગર્ભાવક્રાન્તિ)

ભાવાર્થ—સંભોગક્રિયા પ્રસંગે સ્ત્રી અને પુરુષના શરીર અથવા મરતકના જે જે અંગ અથવા અવયવનો, ઉપરનાં થયેલો અંગ ચોર્ધરૂપ બીજાની અદર બીજાદરે ઉપરનાં થઈ ગયેલો હોય છે. તે તે શારીરિક તેમજ માનસિક અવયવ વિશેષની ઉત્પતિ, પેશ વગર પ્રલમાં યથાવત થાય છે. ત્યારે જે જે અંગ ઉપરનાં થયેલ હોતો નથી તે તે અંગનો પ્રાદુર્ભાવ પ્રલમાં ચળાવત થતો નથી. (ઉપરનાં Electrified)

મસ્તકવિદ્યા પ્રમાણે આ ગર્ભ વર્ણન તદ્દન સ્વાભાવિક અને અધ્યભૂત છે અને ઉપર વર્ણ-
વવામાં આવેલ સર્વ શારિરિક અને માનસિક અવયવોમાં એકીગ્રાએજ અનેક પ્રકારની પ્રતિબોનાં સંગ્રહ થવાનાં
સર્વ પ્રેક્ષાનાં સ્વરૂપ ખુલ્લપાણે આપણને આ રચનાના સ્વાર્થ વર્ણનથી યથાવત વિદિત થાય છે. મસ્તકવિદ્યાનો
એ એક મુખ્ય સિદ્ધાન્ત છે કે આસપાસ આવેલા અવયવો (pericardiacentres) એકબીજાને પરસ્પર
બહુ દીર્ઘ સંપર્કથી સંકળાયેલ થઈ રહે છે. સુખમ ક્રિયાઓની વિવિધતાનું સ્ફુરણ, આ પરિસ્થિતિને યથાવત
સમજવામાં આપણે સમર્થ છીએ.

૩૧. સંયોગક્રિયાની યથાવત પ્રતિ અને સંતુષ્ટિને અન્તે બુદ્ધિ બલ પ્રેરિત આકર્ષણ, દીર્ઘકાલ, માંસપેશીઓના
સમુદાયનો પૂર્ણ બલયુક્ત વિકાસ, દાન્યપ્રક્રિયાનું બીજાણ, અને કસીના રસ અને પુરુષના વીર્યનું આખરે સર્વ
ક્રિયાઓના પરિક્રામરૂપે રખડવન થાય છે. ત્યારે એકબીજાનું પરસ્પરનું ખાદ્ય ચુંબન, દરરોજ અને ઉંચકે રથાન આદિનું
પરસ્પરનું અતિ માદ આલિંગન, આરોગ્યભાગ, રવન અને કદિ પ્રેરેલા સ્ત્રી અને પુરુષ વર્તેના સર્વ અવયવોનું
અતિ પ્રમાદ સન્નિધિને પ્રાપ્ત થયારૂપ અદ્ભૂત ઈકચક્રના નૃત્ય, અને દરેક અવયવનું પરસ્પરમાં ખાદ્ય સમ્પ્રેક્ષન-
પારસ્પરિક મૈથુનયુક્ત પ્રેમાસિન્નતાના માદ વાસથી ચેતનચેત દીપ્ત એકાત્મતાયુક્ત પરિવિશિષ્ટિ, આદિ અનેક ભાવો
અનુભવાય છે. અને સર્વ અવયવોના યથાર્થ સંયોગો અને સંયોગોને પરિક્રામે, ત્યારે સ્ત્રી અને પુરુષના
રસ અને વીર્યરૂપ અદ્ભૂત આત્મસ્પર્શરૂપ વિષયતાનીધિને ત્યારે સ્ત્રી સર્વાશયરૂપ અનુપમ ભુમીમાં નિષ્કપ-
રૂપ નભાંધાન થાય છે, ત્યારે આખરે સમગ્ર રસીરસ અવયવોની અદર ચેતન્યતા બદલેના વક્ત્રીના પ્રવાહોનું નેત્ર
એકી સાથે મદ પડી શિથિલ થાય છે. માંસપેશીઓમાં સિધિવત આદિ ભાવો પ્રવર્તવા લાગે છે. શરીરની
અદરના સર્વ અવયવોની આન્તરીય પ્રતિ અને પોતપોતાની રસસંચારરૂપ ક્રિયા વિવિધતાઓનાં પ્રવેશને
પૂર્ણ થતાં, તેઓ પશુ ધીરે ધીરે પશુ એકીસાથે શાન્ત થવા લાગે છે. મરવડની અંદરના છુદા છુદા પ્રકારે
પ્રતિષ્ઠ થયેલાં અવયવોનાં વિવિધ સમુદાયોના માનસિક અવયવોના કેન્દ્રોના વિદ્યુત પ્રવાહોનાં બદલેના પશુ શિથિલ
થવા લાગે છે, અને આખરે મરવડની અંદરની પ્રથમની આરે જ્વનિકાઓની અદર થયેલી જ્વનની અને કામ-
પ્રતિષ્ઠિતરૂપ પ્રમતિ પશુ પોતાના પ્રયોગોનેથી યથાવત શિથિ થવા શાન્ત થાય છે. અને તે તે જ્વનિકાની અદ-
રના વિદ્યુત વાદક પ્રવાહી રસનીધિની અદરના કામજ વિદ્યુત પ્રવાહોના વેગ પશુ શિથિલ થવા લાગે છે. તેઓના
વેગો શાન્ત થાય છે અને આખરે સંયોગક્રિયાના સકલ પરિક્રમેને વહન કરી રતિમયથી કલાન્ત સ્થેલ
સ્થળ શરીર તેમજ શાન્ત થયેલ મરવડ પશુ સ્વાભાવિક રીતે આશ્રય, શાન્તિ એકમતા અને મુખી સંયોગ-
ભવ શાન્ત નિદ્રાને લેવા તત્પર બને છે.

સ્નેહન શાન્ત નિદ્રા—અનુભવેના આરભ અથવા મન પોતાની અંદરના અનોખ અથવા આત્મભૂ
રતિમુખ સંસદ્ભૂત ભાવોને આવી રીતે અત્યંત વેગપુરસ્કર અનુભવને મરવડની પાંચમી જ્વનિકામાં (5th
ventricle) શાન્ત નિદ્રા લેવા માટે પ્રયાણ કરે છે. કેટલીકવાર તેવી ને તેવીજ દશમાં જો અને પુરુષ બન્ને

કનારો વિષ્ણુકુસુમેયુજલા રતાન્તે ।

નૃત્યં કરોતિ વહુ વેણ્ણતિ મોદતે ચ ॥

વૈકલ્યમેતિ મુકુલીકૃત ચારુનેત્રા ।

શક્નોતિ નો કિમપિ સોદુમતિ પ્રયાસમ્ ॥ (અવકરક.)

સર્વાશયરૂપ કમળ કુસુમની અદર અત્યંત રસને આત્મક્રિયાને અન્તે ત્યારે એકી સાથે જાગ થાય છે, ત્યારે સ્ત્રી
બહુ આનંદ થાય છે, ત્યારે સર્વ રીતે મુદિત થાય છે, અને સંયોગને અન્તે સંતુષ્ઠ થવા પડી સુદર નેત્રો બંધ
થાય છે ત્યારે તૃપ્ત થઈ જવા પડી કોઈપણ પ્રકારના અતિ પ્રયાગોને સંકલ કરવા સક્તિવાન થઈ મગતી નથી.

દીર્ઘકાળ પર્થન્ત યોગી પ્રિયોદયુત નિદ્રાલીન દશાને સાન્તિથી અનુભવે છે. જ્યારે આવી નિદ્રા અનેક રીતે શરીર તેમજ મનને મુખપ્રદ, બને સ્નાન કરનાર તથા શરીરને સ્વચ્છ કરનાર અને આરોગ્ય આપનાર નિવરે છે આવી દશામાં શરીર તેમજ મનને યોગેશ્વર આનંદ અને આરામ મળે છે. અને બન્ને કોઈ મદાન કરના બલથી નિર્મુક્ત થવાનું દોષ તેવો સ્વચ્છ અનુભવ થાય છે. પરિણતિ બન્નેના શરીર તથા મન દિવ્યપ્રકારના સર્વ આનંદો-સુખ તથા આદો-અને અનુભવે છે અને બન્નેના ચિત્તમાં સ્વાસ્થ્યનિક ઔદાર્ય-પ્રસન્નતાના પ્રવાહો પ્રસરી રહે છે.

શરીર તેમજ મન બન્નેને મટે આ સંભોગક્રિયાની સ્થાવર વિધિ એવી સમગ્ર બ્રહ્માના આપનાર, શરીર તેમજ મન બન્નેને શોધરીતે સુદર સુખદ અને સમગ્ર આરોગ્યપુત્ર બનાવનાર તેમજ સ્ત્રી અને પુરુષ વર્તના સર્વ પવિત્ર સુખધોને પ્રબળપણે દીર્ઘકાળ પર્થન્ત બળથી રાખવા મટિના રનેદ્વાર શીમેન્દ્રશ્ચ, આ ક્રિયાના યોગી વિશ્વમાં બીજી કોઈ પણ દીવ્ય આનંદિક કે સારીરિક એક પણ ક્રિયા નથી. આવા સુખી અને સર્વ કાર્યોને સતેષ આપનાર સમગ્ર સંયોગ મુખારવાદને બન્ને, કુષ્ઠા અને વિપાસા આવી શક્તિ-ઓની પ્રવૃત્તિ ધુનઃ સનેહ થાય છે. તેથી શરીર મરના તેમજ મનને ધુનઃ પુષ્ટિ અને આરોગ્ય આપવા મટે રિન્નઃ, વીર્યવર્ધક, શેષક અને રક્ષાત્મક ઔષધોનું ચોખ્ખું વિધિપૂર્વક સેવન કરવાની તેમજ કેસર, કરંદુરી, મારેશ, બ્રાહ્મ, પિરતા, એકાધર્મી અને શુક્રે અદિ દીવ્ય ઔષધોનું કટુત્વ દુષ્ક અને જીવન એવા વીર્યવર્ધક રક્ષાત્મક ઔષધોનું સેવન કરવાની ખાસ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે, કે જેથી હમેશાં આરોગ્ય આપુધ્ધ, વીર્ય, વંશરુદ્ધિ સંયોગશક્તિ, તેમજ સંયોગજન્ય આનંદ આદિની સ્થાવરચળા, સ્થાવર રીતે, છેક વૃક્ષાવરણ પર્થન્ત, બની રહે, અને પરિણામે સીપુરુષના મુખે આરોગ્ય અને આનંદમાં જીવન ગળી સકે. જ્યુ વૃષદશાને સર્વ પ્રકારના રક્ષાત્મક અને વાછકર ઔષધ-પ્રયોગો કરતાં પણ, પર્વ પ્રવાવરણપુત્ર, સુદર તબ મન અને આરોગ્યપુત્ર, સુરવ-ભાવશીલ, મુશિશિલ સ્ત્રી, એ અન્ય સર્વ રક્ષાત્મક તેમજ વાછકર પદાર્થો કરતાં અનેક રીતે મેઘ છે તેવી સીડું રીજન, એ સર્વ વાછકર પદાર્થો કરતાં સર્વથી મેઘ છે કારણ, ઉત્તમ પ્રકારના જડ, વાછકર શુભ્ર કરતાં સમમ મેલનવાળી મુર્તિરૂપ અને સુદર બાળનાઓ તથા મધુર લાગણીઓના આચારશ્ચ અને અનેક ઈન્દ્રિયોના વિષયોને સ્થાવરિક દુષ્કરનાર સર્વ અર્થોના કૌતુક સ્ત્રી-સ્ત્રેન્, એ સર્વથી મેઘ વાછકર ક્ષેત્ર છે. આ મંમક્રમાં સ્વરક નામના મહાન મન્યમાં પોતાના વિચારો પ્રકટ કરતાં જગવાન ચરકોચાર્ય કહે છે—

1. "The coital act is an extremely complex social function in which the woman (as well as man) is an active partner, and from which both derive physical, mental and spiritual benefit if this act is fully and correctly performed."
Dr. Marrie Stopes (Contio-Ception)

૨. સંભોગક્રિયા—એ એક એવી અનેક મિશ્રિત લાભોપુક્ત ક્રિયા છે કે જેમાં પુરુષ તેમજ સ્ત્રી બન્ને એકસરખા સક્રિય ભાગ ભજવે છે. અને એ એ સંભોગક્રિયાનું કાર્ય સમગ્ર રીતે અને સ્થાવરચળા વિધિપૂર્વક બનાવવામાં આવે તે તે દ્વારા બન્ને શરીરિક, આનંદિક તેમજ આધ્યાત્મિક એકસરખા લાભ મેળવે છે

वाजीकरण-प्रयोगो अने तेओनुं सेवन.

— (१०) —

वाजीकरणमग्निच्छेत् पुरुषो नित्यमात्मवान्
 नदायत्ता हि धर्माथो प्रीतिश्च यश एव च ॥ १ ॥
 पुत्रस्यायतनं ह्येतद् गुणाश्चैते सुताश्रयाः
 वाजीकरणमग्निं च क्षेत्रं स्त्री या प्रहर्षिणी ॥ २ ॥
 रष्टा; होत्रैकजोऽप्यर्थाः पतं प्रीतिकराः स्मृताः
 किं पुनः स्त्रीद्वारे ये मंघांतन व्यवस्थिताः ॥ ४ ॥
 स्त्रीषु प्रीतिविंदोषेण स्त्रीपत्यं प्रतिष्ठितम्
 सहातो ह्रीन्दिवाथो यः स प्रीतिजननोधिकः
 धर्माथो, स्त्रीषु, लक्ष्मीश्च स्त्रीषु लोकाःप्रतिष्ठिताः ॥ ५ ॥
 सुरुपा योचनस्था या लक्षणेया विभूयिता
 या यद्या, शिक्षिता या, च मा स्त्री वृष्यतमा मता ॥ ६ ॥
 नानाभुषत्या तु लोकास्य देवयोगाश्च योषिताम्
 तं तं प्राप्य विवर्धन्ते नरं रुपाद्यगुणाः ॥ ७ ॥
 ययोरपयचोहावैर्या यस्य परमाङ्गना
 प्रविशन्त्यानु हृदयं वैद्याद्वा कर्मणोऽपि वा ॥ ८ ॥
 हृदयोत्सवरुपा या यद्या या यस्य प्रीतयेप्रियैः
 या पाशभृता मयैपामिन्द्रियाणां परैरुणीः ॥ ९ ॥
 यया वियुक्तो निस्त्रीकमरतिर्मन्यते जगत्
 यस्या कृते शरीरं ना धत्ते शन्यमिवैन्द्रियैः ॥ १० ॥
 शोकोद्वेगमारतिप्रयैर्या दृष्टा नाभिभूयते
 याति यां प्राप्य विस्मयं दृष्ट्वा हृष्यत्यतीव यां ॥ ११ ॥
 भर्तृर्षमिव यां याति नित्यं हर्षातिवगतः
 गत्या गत्यापि बहुशो यां हृति नैव गच्छति
 सा स्त्री वृष्यतमा तस्य नानाभावाहि मानवाः ॥ १२ ॥
 अनुत्यगोत्रां वृष्यां च प्रहृष्टां निरुपद्रवाम्
 शुद्धजातां व्रजेधारीमपत्यार्थी निरामयः ॥ १४ ॥
 मच्छायक्षेकशास्त्रश्च निष्कलश्च यथाद्रुमः
 अनिष्टमन्धश्चैकश्च निरपत्यस्तथानरः ॥ १५ ॥
 प्रीतिर्वलं सुखं वृत्तिर्विस्तारो विभवः कुलम्
 यशो लोकाः सुखोदकास्तुष्टिश्चापत्यसंश्रिता ॥ २० ॥
 तस्मादपत्यमन्विच्छन्गुणांश्चापत्यसंश्रितान्
 वाजिकरणनित्यः स्यादिच्छेत्काममुपासि च ॥ २१ ॥

૧. આત્મજ્ઞાન પુરૂષે વિત્ય વાચકસ્ત્રમ પ્રયોગોભ્ય મેરુત્તી ઇત્યા ૧૨૦ી કાશ્યુ કે તેનેજ આધીન ધર્મ, અર્થ, કામ પ્રીતિ અને યમ આદિ છે !
૨. જણ તે પાત્રનુ આપત્ત-સ્થાન છે અને એ એ નુષો પુત્રને આધારે છે ને પણ તેનેજ આધીન છે. પણ એ સી પ્રદર્શિતી ■ તે સર્વ વાચકસ્ત્રમેમા અમ રથાને જાણવોન્ય મુખ્ય વાચકસ્ત્ર ક્ષેત્રરૂપ છે.
૩. પ્રત્યેક ઈન્દ્રિયનો ઇષ વિષય જાણવોનાના ગુનથી ૫-પ્રોતિને આપવાનો અશુભ છે. તેમાના બધા વિષયો ન્યાયે સમાવરૂં છે સ્ત્રી સ્ત્રીઓનાં વ્યવસ્થિત થવેલ છે તે પછી ત્યાં શુ બાકી રહ્યું ?
૪. ઈન્દ્રિયો અને તેના વિષયોનો સંગ્રહ મગધ ■ તે ખાસ કરી વિશેષ પ્રીતિને આપવાનાનો ■ અને એનો આશ્રય કરીનેજ સર્વ ઈન્દ્રિયના વિષયો રહેલા છે તેથી તે વિશેષ પ્રીતિના ઉત્પાદક છે.
૫. જણ સ્ત્રીઓમા પ્રીતિ વિશેષ હોય છે તેમ સ્ત્રીઓનાં જાત્ય અર્થાત પ્રભુ રિયત થવેલ છે તેમ ધર્મ, અર્થ, કામ અને લોકો પત્ન સ્ત્રીઓના રિયત થવેલ છે એવા મતે
૬. જે સ્ત્રી રૂપવાન, પુષ્પવરણાપુત્રા, મર્વ મુખ લક્ષણોથી વિપુલિત, વચ્ચ અને સુગંધિત છે, તે સ્ત્રી સૌથી આકર્ષક વૃદ્ધ પ્રભુરૂપ છે
૭. જન્મવખાના વિવિધ પ્રકારના બોમ રૂપોનાં વીધે અને રૂપયોગથી યોગિત સ્ત્રીઓ વિવિધરૂપવાળા અનેક પ્રકારના પુરૂષોને પ્રાપ્ત પદ ૫૫, ૫૬ અને જ્ઞાન આદિ નુષોની વિવિધ ગીતે વૃદ્ધિ પામે છે.
૮. અવરથા, રૂપ, શુદ્ધિ અને હાનિઓ, આદિ દ્વારા જે સ્ત્રી જે પુરૂષને મટે વધારે આકર્ષક બની રૂપયોગ કે કર્મયોગથી જોડાઈ દૃઢપણા પ્રવેશ કરી બધ છે તે સ્ત્રી તેને મન સહા પરમાર્થનારૂપ ગણાય છે
૯. જે સ્ત્રી હૃદયના ઉત્સવરૂપ, સમાનરૂપે જનનુ રમણ કરવાવળી, મગધ સત્વવાળી અને જે વરૂપ છે અને પોતાના બધા મિત્ર બાવસહિત પ્રીતિપર્થક છે,
૧૦. જે પોતાના અને ઈન્દ્રિયજનનના ઉત્પાદક નુષોથી પુરૂષને મોહના પાસારૂપ થઈ બધ છે, અને જેના વિના પુરૂષ જન્મતે અસ્તિ (પ્રેમશૂન્ય) માનવા લાગે છે
૧૧. જેના વિના ઈન્દ્રિયોવિનાના શુદ્ધ સરીખી સારૂકર ઇશ્વરને જ્ઞાન આપતુ કરી સમજાવમા આવે છે, અને જેને રૂપોને રોષ, પીડા, ઉદ્વેગ, કષ્ણ આદિ નાશ પામે છે અથવા પીડા આપી સહતા નથી,
૧૨. જેને પામીને અથવા જોડાઈમા રૂપોને પુરૂષ વિશ્વાસ અને આદિ હર્ષને પામે છે અને જેને હમેશા હર્ષના અતિ વેગપર્થક અપૂર્વ આનોને વારવાર જેની સ્ત્રીપ મગધ કરે છે
૧૩. અને વારવાર તેની સાથે મગધ કરીને પણ વૃષિજ પામતો નથી, અથવા જે સ્ત્રી મોહક ને આકર્ષક છે તે સ્ત્રી ખરેખર જુદાવધા ■ પુરૂષોના મન પણ અનેક પ્રકારની વિવિધ ભાવનાવાળા હોય ■ તેથી વિવિધ ભાવનાવાળા સ્ત્રીઓને તે વિશેષ રૂચિકર મળે છે
૧૪. જે સ્ત્રી, સમાન જોતની ન હોય વૃદ્ધ, આનંદી, પ્રદુષ્ટ, અને ઉપક્રમરૂપિત હોય, શુદ્ધ રથાન કરેલ હોય, જેની સ્ત્રી પાસે પુત્રકામનાવાળા પુરૂષે મગધ કરતુ નેઈએ
૧૫. જેની રીતે કોઈપણ ભાગની બાધા સાખા કે રૂઢી દીન અને અનિષ્ટ પ્રકારની અન્યથાજી કોઈ દરુદ્દ હોય તેના જેવીજ દરુદ્દ પુત્રાની પુરૂષની છે
૧૬. પ્રીતિ, બળ, સુખ, જ્ઞાતિ, વશવિરવાદ, વેશવ, વિષુદ્ધકલ, સૌભાગ્ય અને યશસ્વર્ણ દશા અને વૃષ્ટિ આદિ સર્વ સુખો અપર્યયે આકર્ષિત રહેલા ■
૧૭. આશ્વા મટે અપર્યયની અને અપર્યય (પ્રભુને) ને આધારે રહેલા જુદા તથા ધર્મોની પ્રાપ્તિની ઉચ્ચતાના તેમજ કાર્યોપમેયની અભિલાષાવાળા પુરૂષોએ નિત્ય વાચકસ્ત્ર પ્રયોગોનુ સેવન કરતુ નેઈએ

શરીર, મસ્તક તેમજ મન અથવા આત્મા
આદિના ભાવોમાં ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે
અનેક જાતના ફેરફારો થવાના
કારણોનું દિગ્દર્શન.

૩૨. પીય એણે શુ ?—આપણે રૂપરૂ રીતે જાણીએ છીએ કે મનુષ્ય એ કેટલો એકાદી માસપેશીઓ કે અદિયસમુદાયનો આદ્ય સમુદાય નથી સ્ત્રી અને પુરુષના સંસારપ્રવર્તની વચાવત વિધિના પરિણામિ સમુદાય યદ્ય, માનવજર્મદરાન ધારણ કરનાર સ્ત્રીના જર્મસાચની અદરવા રજ અને વીર્યના કલ્પે અથવા સ્વપ્ન બિંદુઓ એ કાલ માન એક જાતના રસમય જર્મોના રસકન્દેરૂપ એક સામાન્ય પદાર્થ નથી, પણ મનુષ્યના માનવશરીરની અદરના તેમજ મસ્તકની અદરના સર્વ અવપ્રત્યયોના અવિભક્તી અદર વચાવત વિકાસ કરી એક સર્વામ સમુદાય મનુષ્યને તેની સર્વ શક્તિઓ બાબતો તથા વૃત્તિઓસહિત વિશ્વરૂપ આ મહાન અદ્ભુત આમારમા જન્મ આપનાર, સર્વ સૂક્ષ્મ બીજોનાં સારતત્ત્વરૂપ નવીભૂત રસાત્મકદશાવાળો-સર્વ અંગોના રસરૂપ એ અગીરસ રસનીધિ વીર્યનો એ વિદ્યુતમય અદ્ભુત પદાર્થ છે. સ્ત્રી અને પુરુષના સર્વ અવપ્રત્યયો, જાનેના સ્વભૂ શરીરના સર્વ અવયવો તેમજ સુકઠ મસ્તકની અદરના સર્વ અવયવો, સરકારો બાબતો, લાગણીઓ, વૃત્તિઓ અને સર્વ શારીરિક શક્તિઓના સત્ત્વોના તત્ત્વરૂપ એ રસનીધિ વીર્ય છે, કે જેના ઉપર અવિભક્ત જન્મ લેનાર સતતીના આત્માના સર્વ શારીરિક અને માનસિક યત્નરૂપ શરીરપત્તની સમગ્ર રચનાઓ મુખ્યરીતે આધાર કરી રહેવા છે.

૩૩ માનવશરીરની અદરના ૨૮૦ થી ૩૦૦ નાના બોલાં અસ્થિઓના સમુદાય આત્મક બધારણની અદ્ભુત ધાનિક રચનાને તેમજ તેવા સર્વ અસ્થિઓના વિવિધ આકારો કદ, વજન, સખ્યા, રચના અને સખિઓ વિષેરે યુક્ત સમગ્ર ભક્તી શરીરના અદિયપિન્દની ચોળનાઓનો બધે આધાર એ વીર્યરૂપ રસની-ખિપર સમાયેલ.

૩૪ પાંચમો નાની બોલી માસ પેશીઓના સમુદાય આત્મક સમગ્ર માસ પેશીઓના નાના બોલા લાખા ટુકડા, ગોળ, પખા બેલા, તેમજ અન્ય અસખ્ય પ્રકારના આકારો કદ, રૂપ તથા તેઓના અલ વેગ અને વિવિધ સામર્થ્યયુક્ત ભારો વિગેરેની સર્વ અદ્ભુત ચોળનાઓને જન્મ આપનાર મુળતરો અદિજ ગદરૂપે પ્રુપાચેલા છે.

૩૫ વળી ૫૮૦ માંસ પેશીઓ અને ૨૦૦ અદિય સમુદાયના સમગ્ર સમૂહોને એક બીજા સાથે વચાવેલા વિવિધમૂલક સમુદાય સખી અનેક પ્રયોજનોની યથાવિધ સસિદ્ધિ માટે એકત્રિત કરી રાખનાર શરીરરેખ અનેક મ્નાયુ-ખન્ધનોની અદ્ભુત ચોળનાઓને પેદા કરનાર કાળજો પણ અદિજ સમાધ રહેલા છે.

૩૬. પચ્ચનેન્દ્રિયોના સર્વ અવયવો—મુખ, દાન્ત, જીહ્વા, ગ્રાહરમોષાદક પિંડ, સ્વાદુ રસમંવાહિ-
નીઓ, સર્વં તન્તુઓ, હોમળી, આભાસપ, પદવાગધ, યદ્વત, ખીટા ગ્રંથ આંતરગ્રામ્યો તેમજ મુદ્ધમ આત-
રગ્રામ્યો વિનેદે સર્વ વિવિધ પ્રકારના અવયવો, તેઓનાં આકાર, કદ રૂપ, રંગ, વચ્ચળ વ્યવસ્થા, રચના, અને
તેઓ સર્વની અંદરની વિવિધ રમોષપાદક ક્રિયાઓને જન્મ આપનાર રમજન્યોઓ તેમજ રસમય ક્રિયાઓ
અને રસસંવાહિનીઓ, વિનેદેના ગર્ભ સમુદાયોને યથાવિધ ઉત્પત્ત કરનાર સર્વ તત્ત્વોના સત્ત્વો પણ આજ
રસનીધિ વીર્યની અદરજ સમયેલા હોય છે.
૩૭. રક્તપદ્ધતિઓના મૂલાગારરૂપ હૃદય અને તેની માથે મંઘે રાખતી અનેક પ્રકારની રક્તવા-
હિનીઓ તેમજ શીશઓ (૧૦૦૦) ધમનીઓ (૩૦૦૦૦) અને સમગ્ર રેસવાહિનીઓના મુટોની યોજનાઓ
તેઓ સર્વના વિવિધપ્રકારના આકાર, કદ, રવરૂપ, રંગ, રચના, યોજના, રંગોને યથાવિધ સમગ્ર શરીરમા
ધારતુછવન વહન કરાવવાનું અદભૂત બળ, સ્વસ્વરૂપ સર્વજ્ઞ સામર્થ્ય, અને યથાગ્રામ્ય આદોષ, આદિ સર્વ
સ્થિતિઓને જન્મઆપનાર કાગ્ગો પણ, આ સર્વ રસાત્મક રસનીધિ વીર્યમાંજ મનિહિત થયેલાં છે.
૩૮. પ્રાણવહ્નિઓનાં આગાર રૂપ બન્ને તરફનાં ટેકરૂંઓના આકાર કદ વચ્ચળ, તેમજ તેઓની
શાસ્ત્રપ્રમાણ આદિને યથાવિધ, છવન પર્યંત ધમન કરવાની ક્રિયા મટિ બેઠતા રંગ, બળ, સામર્થ્યબુદ્ધ
વિપ્રતપ્રવાહને પણ અર્પણ કરી બાપિ સતતીના પ્રાણવહ્નિ સ્ત્રોતોને યથાવિધ યોજના, સર્વ તન્તુઓના જાતુઓ
પણ જોઈ અદભૂત રસરાજ-વીર્યના પ્રવાહોમા આવ્યત સુદૃઢ રૂપે નિવાસ કરી રહેલાં છે.
૩૯. સ્વેદવહ્નિઓના મૂળરૂપ સ્વેદવાહિનીઓનાં મુટોને રચનાર રજકલો પણ અત્રેજ સ્થિત
થયેલા હોય છે,
૪૦. મેદાવહ્નિઓનાં સમુદાયોને જન્મ આપી શરીરનાં સર્વ સ્થાનોમાં જ્યાં જ્યાં જોઈએ પ્રમાણમાં
મેદની જરૂર હોય ત્યાં ત્યાં તે તે પ્રમાણે મેદને ઉત્પત્ત કરી વહન કરવાનું, અને યોજનાનું કાર્ય કરનાર
સ્ત્રોતોની સંકલના કરનાર, તન્તુઓ પણ જોઈ રસનીધિનો આગ્રહ કરી, બાપિ સતતીના મુખ મટિ નિપુકથ યથા
મટિ અત્યંત મૃદ રૂપે પ્રવર્તે છે.
૪૧. મજ્જાવહ્નિઓના યથાવિધ વહનને પ્રવર્તનાર સ્ત્રોતોના મૂળ કાગ્ગોને પણ બીજ રૂપે આ
પ્રતોષાદક રજ-વીર્યના પ્રવાહો પ્રાથેજ સ્ત્રીના અર્ધાશયમા ઉદારવામા આવે છે.
૪૨. શરીરની અંદરના સર્વ અવયવો તેમજ તેની અંદરના સર્વરસો અને રસવાહિનીઓ તેમજ
તેની અંદરના રસોની અંદરવેગ, અને ક્રિયા, તથા જ્ઞાન અદિને પ્રવર્તવનાર જ્ઞાનતન્તુઓ અને ક્રિયા-
તન્તુઓનાં પ્રવાહોને બાપી પ્રલના શરીરમા જન્મ આપનાર પ્રાણતન્તુઓનાં પ્રવાહોનાં મુદ્ધમ બીજરૂપ
અશોના સર્વ સમુદાયો કે - સમગ્ર પ્રાણોના આગારરૂપ પ્રાણ બિન્દુઓ પણ, સમ્યક રીતે મેદોષ
થયેજ શ્રી અને પુરુષના શુક્રના પ્રવાહોમાંજ યથાવિધ સ્થિત થયેલા હોય છે.
૪૩. પળી સ્ત્રી અને પુરુષના અજનનેન્દ્રિયોનાં સર્વ અવયવો, જેમા પુરુષનાં વૃષણો, વીર્યવાહિનીઓ
વીર્યપાદક મન્થ્યો તેમજ શેષ અર્ધોત (વિચ) તેમજ સ્ત્રીવર્ચના યોનિ બોહ, મદનછત્ર યોનિપદ અર્ધોતપ
તેમજ રતોષપાદક પિંડ આદિ અર્ધરચનાના નાના મોટા અવયવોના સમુદાયોને યથાવિધ જન્મ આપનાર મૂળ
તત્ત્વરૂપ સર્વ મુદ્ધમ અશો પણ શરીરમા સમગ્ર અવયવોમાંથી સતરૂપે રજોત્પદિયા પ્રસંગે યથાવિધ આકર્ષક,
શ્રી અને પુરુષ બન્ને પર્યંત પ્રજનન-ઈન્દ્રિયોના અવયવો દ્રાવ્ય અને તેઓની સર્વ ક્રિયાઓને આપારેજ
શ્રી અર્ધાશયપ્દ ભૂમિમા મયુકત રસરૂપે કે રજ અને વીર્યરૂપે રેસમા આવે છે, એત્રી તદન રપમજ છે.

૧૧. આ ૧૫૨૧ પંચજાનેન્દ્રિયો અને કર્મેન્દ્રિયોરૂપ મધ્ય, નયન, રસના નાસિકા, ત્વચા મુખ, દર-
પાદ, કૃપરૂપ, અને ગુપ્ત આદિ સર્વ સ્પૃશ્ય તેમજ સૂક્ષ્મ અવયવોના સર્વ યાન્ટ્રિક અદ્ભુત રચના આત્મક સ્વ
સમુદાયોને જન્મ આપનાર બીજરૂપ અરો પશુ, એજ રસનીધિવીર્યમાં નમ્ર જાતે સમાવેલા હોય છે.
અને આજે

૧૫. પ્રાણાઃ પ્રાણમૃત્તા યત્ર સ્થિતાઃ સર્વેન્દ્રિયાણિ ચ યદુત્તમાદ્રમજ્જાનાં શિગ્મનદમિધીયંત
સમગ્ર પ્રાણી માત્રના સમગ્ર મરીને ચલાવનાર તેમજ સર્વ પ્રાણીના આગારરૂપ મરતકની અદરના સર્વ
પ્રાણીનાં અમૃતરૂપ આત્મક પ્રાણનીધિરૂપ મહાન અદ્ભુત અને આદિર્યમય રચનાયુક્ત-ગીચ મરતકને
પશુ યથાવિધિ જન્મ આપનાર સર્વ પ્રાણતન્ત્રોના સૂક્ષ્મ સમુદાય આત્મક અરો પાન એજ આત્મ
વિનુતમય મસ્તકિ વીર્યની અદરના સમાવેલાં હોય છે કે જેને પતિપ્રાણે મર્ત્યરૂપ લેવા આપના ગુહ રચાનની
અદરની સર્વ જનિઓ અને દિવાઓની અન્ત રક્તમાત્રો નિરતર અબ્યાદ્યતપો પ્રવર્તિ રત્તી, માનવ સારીરરૂપ
સમગ્ર અદ્ભુત લાનનાં નાના મોટા, સર્વ અવયવોના સમુદાયોની સર્વાંશ સમુદ્યુત વાત્સલ્ય, જર્મીસયમા યથા-
વિધિ નવ માસ પર્થવ યોગ્ય, દરેકે માસે છવ્વિમા આ નવન વિચલા ક્ષયન કરવા માટે સમર્થ બની
મર્તની બહાર આવી પોતાનુ બાવ છવન શરૂ કરે છે “સમગ્ર પ્રાણગારૂપ મરતકના સર્વ અરો” એ શબ્દ
દ્વારા મૃત્યુમ્બના મરતકની અદરના સર્વ સ્પૃશ્ય વિજ્ઞાપો, સર્વ સ્પૃશ્ય સૂક્ષ્મ જન્મીઓ અને તેઓની અદરની સર્વ
સ્પૃશ્ય સૂક્ષ્મ રક્તવાહિનીઓ તથા મરતકની ઉપરના પડો અને તેની અદરની પાને જવનિકાઓ વિગેરે સર્વના
આકાર, કદ, રવરૂપ, રંગ, વર્ણ, સજ્જા રચાન, ચાલુના આદિ સર્વ અરોનુ અવતરણુ સમાવવાનુ છે. એટલુ
નહી પણ સ્ત્રી અને પુરુષ બન્ને વર્ગની અદરના મરતકની અદરના સર્વ માનસિક નવરચનાના સર્વ શક્તિ
અરોના સમુદાય-આત્મક સર્વ શુભાશુભ સરકાગના અવતરણે પણ એજ રસનીધિ વીર્ય સાથેજ અને તેના
દ્વારાજ યથાવિધિ અર્જાપાત પ્રસન્ને થાય છે અર્થાત્ જાદિ માનવ-પુરુષની ચરણરૂ બીજવણી અને અનેક
પ્રકારના આન હોને ખાતર —

૧. આત્મરક્ષક વૃત્તિઓનાં ન. ૧ થી ૭ મુધીનાં સર્વ માનસ અવયવો—
૨. ગૃહસંસારિક લાગણીઓના ન. ૮ થી ૧૩ મુધીનાં મર્વ માનસ અવયવો—
૩. ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓનાં ન. ૧૪ થી ૧૭ મુધીનાં સર્વ માનસ અવયવો—
૪. નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓનાં ન. ૧૮ થી ૨૨ મુધીનાં માનસઅવયવો—
૫. પ્રાવિણ્ય પ્રદાયક શક્તિઓના ન. ૨૩ થી ૨૭ મુધીનાં સર્વ માનસ અવયવો—
- ૬.-૭ અવલોકન અને શુદ્ધિ શક્તિઓનાં ન. ૨૮ થી ૪૪ મુધીનાં સર્વ અવયવો—
૮. પંચજ્ઞાનેન્દ્રિયોના સમુદાય-મોર, ત્વક, ચક્ષુ, છાત્ર, નાસિકા આદિ ન. ૪૫ થી ૪૯
મુધીના અવયવોના સમુદાયો—

કૃપર જાણવેલાં સર્વ સમુદાય આત્મક અવયવોના રૂપ-રૂપ આકાર, કદ, વર્ણ, ગુણ, રાગિ વીર્ય અને તે તે
અવયવની અદર સમાવેલ સર્વ પ્રકારના શુભાશુભ મદ, વીર્ય લીનતર આદિ ચેના દુન્ન સર્વ સરકારો સહિત સર્વ
અંગોના અવતરણો, આ ગર્ભોત્પાદક વીર્ય અને રક્તદ્વારાજ થાય છે આ શિશવ નાનુ મરતક, પ્રાગુર્મ-ધી, કંદોર
રક્તગુનાં મૂળ રૂપ-ધી, કંદોર રક્તગુ, મરતકના લગ્નિયની અદરના ક્ષેત્રતન્ત્ર, અન દિશાતન્ત્રોનાં બાર
ગુઓ તેમજ કંદોર રક્તગુની અદરની સમગ્ર મરતકની અદર આરે તન્ત્ર પ્રમસી રહેલા એકનીશ તન્ત્રપ્રવાહોના

યુગ્મી નિર્ગે સર્વ પ્રાણપ્રવાહોના નીધિરૂપ સર્વ અગ્રા પૈતૃપોતાના સર્વ સામર્થ્ય તેમજ બળ અને સરકારો આદિ સર્વ સાધન સામગ્રી સાથેજ અર્જુનના ક્રિયા વર્ણનેજ યથાવત્ સંવર્તે થઈ ગયેલી પ્રાણના સર્વ અગ્રપ્રવાહોની રચના કરવા માટે, એજ રચનાધિ પીઠે અને રબળી અદર સમયેલા હોય ॥ અને એ દ્વિતીજ અવસ્થાને ધારણ કરે છે હૃદયના કહીએ તો ક્ષાત્રી પ્રતિગ્રી સમગ્ર માનસ-શક્તિઓના સંસ્કૃતિ આત્મક મરતક અને શરીર યત્નને, આત્મ યત્ન સાથે યથાવિધિ યોગ્ય જન્મ આપનાર, મહાન અદ્વિત અને અત્યંત આશ્ચર્ય જનક, સર્વાંગ સુદર યોજના, સમગ્ર નિયમા એ કોઈ હોય તો તે જા અર્જુનના અત્યા પ્રજનનક્રિયા જ ॥

૪૭. ઉપનિષદોની અદર એ કહેવામાં આવેલું છે કે—

“અક્ષાદક્ષાત્સંમયસિ હૃદયાદવિજાયસે આત્માવૈપુત્રનામાસિ સંજીવ શરત્ઃ શતમ્”

પૂત્ર, અથવા પૂત્રો જે કોઈ પદાર્થનું, માનવ શરીર ધાતુ કરવા માટે અર્જુને અર્જુનપદ્મા આધાર કરવામાં આવે છે તે પદાર્થ “અક્ષાત્ અક્ષાત્” એ તેમજ પુરુષ જન્મે વ્યક્તિના પ્રત્યેક અંગ પ્રત્યંગના રક્ષણે એવા પદાર્થોના સત્વરૂપ છે અને તે મરતકની અદરના હૃદયના અશરૂએ તેમજ શરીરની અદરના હૃદયના પશુ સ્વ અશરૂથી તે પદાર્થ ઉત્પત્ત થયેલ હોય છે એટલા માટે હું પુત્ર (અર્જુનના પૂત્રી) તું અંગ અંગમાંથી તેમજ હૃદયમાંથી તેમજ મારા આત્માથી ઉત્પન્ન થયેલ છે, માટે તુ સો વર્ષપર્યંત સુખપૂર્વક જીવ—આ અત્યંત અમુલ્ય પશુ અતિ મૂલ આશયોથી પરિપૂર્ણ થતા પૂત્રને કરવામાં આવેલ મહાન પવિત્ર ઉપદેશના મૂલ આશયોની સત્વતા આપણને ઉપદેશ વિરત્ત મર્જનથી અત્યંત રક્ષણ થાય છે જળા ઉપનિષદમાં કોઈ રક્ષણે અપૂરવા પમારે—

“આત્માના તેઽઆમાનં સંદધામિ । પ્રાણેસ્તે પ્રાણાન્સંદધામિ । અદિધમિરદ્ધીનિ, માંસે-માંસાત્તિ, ત્વચાત્વચમ્” ॥

“હું મારા આત્માથી તારા આત્માને સંધારણ કરું છું.

“હું મારા પ્રાણોથી તારા પ્રાણોને સંધારણ કરું છું,

“હું મારા અદિધમિથી તારા અદિધમિને ધારણ કરું છું,

“હું મારા માંસપેશીઓવડે તારા માંસપેશીઓને ધારણ કરું છું.

“હું મારી ત્વચા અને રૂપશક્તિવડે તારી ત્વચા અને રૂપશક્તિ ને ધારણ કરું છું.”

આ બધા જીવો આશયો ધુન વાકયોમાં મેળુ બધુ રહસ્ય સમારેલું છે, તે સર્વ આપણને ઉપદેશ મર્જનથી યથાવત્ વિદિત થઈ શકે તેમ જ ઉપર પ્રમાણેના ઉપનિષદના મહાન મૂલ આશયોને અનુસરીને ચરક અને મુકુન્દ આદિ ગ્રંથમાં જન્મ માનવજન, કયા કયા કારણોને લીધે અમુક અમુક પ્રકારના ખાસ ખાસ લક્ષણ આદિ અને રચના નજીક ગરકારવાળો શા માટે આવડે છે, તે સર્જકના અત્યંત આશ્ચર્યપૂર્ણ પ્રયોગોની અતિ મૂલ્ય પશુ વિગતની પદ્ધતિને અનુસરી ચર્ચ કરવામાં આવેલી છે જે અત્યંત ઉપયોગની રહસ્યમયન્તેમજ અદિ મહત્વની હોવાથી તેમાં કંઈક જરૂર પડતું જર્જન અને આપવાનું તદ્દન પ્રાસંગિક બધાના અને તેનું સચિત્તર મર્જન આપવાનું યોગ્ય ખાતરી છે એ

ચરકના શારીરિક અધ્યાય ક્રમાં “મહત્તી ગર્ભાવગ્નાન્તિ” નામના પ્રકરણમાં માનવજન અને તેની ઉત્પત્તિના વિવિધ કારણોના સળખા નીચે પ્રમાણે કહેવાયા અમુક વિગતો આપવામાં આવેલા છે

“શુક્રગોણિતર્જાવસંયોગે તુ ચલુ કુશિગતે ગર્ભસંજ્ઞા ભવતિ”

મહર્ષી ગર્ભાવક્રાન્તિ વ્યાખ્યાસ્યામઃ

૧. પુરુષસ્યાનુપહતમેતમઃ સ્ત્રિયાધ્યાપ્રદુષ્ટ્યાનિગોણિતગર્ભાંશયાયા યદા ભવતિ મંસર્ગક્રતુકાલે, યદા ચાનયોસ્તથૈવ યુક્તયોઃ સંસર્ગે તુ શુક્રગોણિતમંસર્ગમન્તર્ ગર્ભાંશયગતં જીવોઽવક્રામતિ સત્વસંપ્રયોગાત્ નદા ગર્ભોઽભિનિર્વર્તેત ॥
૨. સ માત્મારસોપયોગાદ્રોગોઽભિમંવર્ધતે સમ્યગુપચારૈશ્વોપચર્યમાણઃ તતઃ પ્રાતકાલઃ સર્વેન્દ્રિયોપપન્નઃ પરિપૂર્ણમર્ધશરીરે ચલચર્ણસત્ત્વમંદનનમંપદુષ્ટનઃ સુગેન જાયતે સમુદાપાદેયાં ભાવાનામ્ ॥
૩. માતૃજઞ્ચાયં ગર્ભઃ પિતૃજઞ્ચાન્મજઞ્ચ, માતૃપૃજઞ્ચ ચન્નજઞ્ચાસ્મિ ચ મન્વન્નંશમૌપપાદિકમિતિ દ્વૈવાચ ભગવાનાપ્રેયઃ ।
૪. સર્વેભ્ય દ્વ્યો ભાવેભ્યઃ સમુદિતેભ્યો ગર્ભોઽભિનિર્વર્તેત.
૫. માતૃજઞ્ચાયં ગર્ભો ન દિ માતુર્વિનાગર્ભોપપત્તિઃ સ્થાન્ન ચ જન્મ જરાયુનામ્ યાનિ જત્વસ્થ ગર્ભસ્ય માતૃજાનિ યાનિ ચાસ્ય માતૃતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ તાન્યનુવ્યાખ્યાસ્યામઃ
* તદ્વધા—ત્યક્ ચ લોહિતં ચ માંસં ચ મેદશ્ચ નાભિશ્ચ હૃદયં ચ ક્લોમ ચ યકૃશ્ચ પ્લીહાશ્ચ વૃક્ષો ચ પસ્તિશ્ચ પુરીપાધાનં ચામાશયશ્ચ પક્વાશયશ્ચોત્તરગુદં ચાધરગુદં ચ ક્ષુદ્રાન્નં ચ સ્થૂલાન્નં ચ વપાચ વપાચહનં ચેતિ માતૃજાનિ.
૬. પિતૃજઞ્ચાયં ગર્ભો—ન દિ પિતુર્કૃતં ગર્ભોપપત્તિઃ સ્થાન્ન ચ જન્મજરાયુનામ્ યાનિ જત્વસ્થ ગર્ભસ્ય પિતૃજાનિ યાનિ ચાસ્ય પિતૃતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ તાન્યનુવ્યાખ્યાસ્યામઃ
તદ્વધા—કેશદમ્શ્નસલોમદન્તાસ્થિશિરા સ્નાયુધમન્યઃ શુક્રમિતિ પિતૃજાનિ.
૭. માતૃજઞ્ચાયં ગર્ભો ગર્ભાત્માહ્યન્તરાત્મા યસ્તમેનં જીવમિત્યાચક્ષ્ણે શાશ્વતમરુજમજરમમરમક્ષયમભેદમચ્છેદમલેહાં વિશ્વરૂપં વિશ્વકર્માણમવ્યક્તમનાદિમનિધનમક્ષરમપિ । સ ગર્ભાંશયમનુપ્રવિદ્ય શુક્રગોણિતાભ્યાં સંયોગમેત્ય ગર્ભત્વેન જનયત્યાત્મનાત્માનામાત્રસંજ્ઞા દિ ગર્ભે તસ્ય હુનરાત્મનો જન્નાદિ સત્ત્વાગોપપદ્યતે, તસ્માદ્જાતપચાયં જાતં ગર્ભં જનયતિ, જાનોઽપ્ય-જાતં ચ ગર્ભં જનયતિ, સ ચૈવ ગર્ભઃ કાલાન્તરેણ ચાલુચસ્થિરિરભાવાનયામોતિ ॥

● આ વિષય હજી મુખી અગિર્ણિત દશાગા છે માથાના અગળી કયા કયા શારીરિક કે માનસિક અવયવો મળે છે અને પીતા તરફથી કયા કયા મળે ॥ એ ચોક્કસ પ્રકારેજ કહેતુ એ મુકેલ છે છતાં મરતકવિદ્યા પ્રમાણે અમુક બાળક કે બાળકીમા માતા તરફના કયા માનસિક ગુણો અને પીતા તરફથી કયા કયા શારીરિક ઉત્તરેલા છે તેનો મરતક પરીક્ષા વખતે રૂપક કદી સકાય છે પણ શરીરના રમુજ અવયવો સજલપથ દર્શક, ફેફસા કે આન્તરડાં આદિ અવયવોમાથી કયા અવયવો માતા તરફથી તેજશ્વ કયા અવયવો પિતા તરફથી જ્ઞાપિત વળેને મળે છે એ ચોક્કસ કહેણ એ અત્યવ મુકેલ છે, છતાં શારીરિક અવયવોના વચક્રમાજન રેણો કે મંદતા અથવા નિર્બળતા આદિ લક્ષણો મેઈ અમુક અવયવો કે લક્ષણો કેળા તરફથી મળેલ છે તે પણ કદી સકાય છે અર,

૮. યાનિ તુ સત્ત્વસ્ય ગર્ભસ્યાત્મજાનિ યાનિ ચાસ્યાત્મતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ, તાન્યનુગ્યાહ્યાસ્યામઃ
તદયથા—તાસુતસુ યોનિપૃથ્વિત્તિરાયુગાત્મજ્ઞાનં મન ઇન્દ્રિયાણિ પ્રાણાપાનો પ્રેરણં ધારણ-
માકૃતિ સ્વચર્યવિશેષા મુલ્હદુઃશ્લેષ્છા ઇચ્છાદેષૌ ચેતના ધૃતિ બુદ્ધિ સ્મૃતિરહંકારો યત્નશ્ચે-
ત્યાત્મજાનિ.

૯. સાત્ત્વ્યજ્ઞાનગર્ભો ન હ્યાત્મ્યમેવિત્ત્વમન્તરેણ સ્ત્રીપુરુષયોર્વૈવૈકલ્યત્વમ્ ગર્ભેષુ યાઽનિષ્ઠોભાયઃ ।
યાનિ તુ સત્ત્વસ્ય ગર્ભસ્ય સાત્ત્વ્યજાનિ યાનિ ચાસ્ય સાત્ત્વ્યતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ
તાન્યનુગ્યાહ્યાસ્યામઃ

તદયથા—શાંતેયમનાત્ન્યમલોપત્યમિન્દ્રિયપ્રસાદઃ સ્વચર્યવિજસંપત્ત્યર્હર્ષભૂયસ્યં ચેતિ
સાત્ત્વ્યજાનિ.

૧૦. અગ્નિશ્ચાયં ગર્ભો તદિ રસાદતે માતુઃ પ્રાણયાશ્વપિત્યાત્ કિં પુનર્ગર્ભજન્મ.

યાનિ સત્ત્વસ્ય ગર્ભસ્ય રસજાનિ યાનિ ચાસ્ય રસતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ તાન્યનુ-
ગ્યાહ્યાસ્યામઃ

તદયથા—શરીરસ્યામિનિર્ઘૃત્તિરભિબુદ્ધિઃ પ્રાણાનુચ્ચસ્તુષ્ઠિઃ પુષ્ટિચ્ચસાહચ્ચેતિ રસજાનિ.

૧૧. સત્ત્વજ્ઞાનગર્ભઃ, યાનિ સત્ત્વસ્ય ગર્ભસ્ય સત્ત્વજાનિ યાનિ ચાસ્યસત્ત્વતઃ સંભવતઃ સંભવન્તિ
તાન્યનુગ્યાહ્યાસ્યામઃ ।

તદયથા—૧ મક્તિઃ ૨ શીલં ૩ શોચં ૪ દ્રેપઃ ૫ સ્મૃતિ મોહ ૬ સ્વાપો ૭ માત્સર્યં ૮ શૌર્યં
૧૦ મધ ૧૧-૧૪ ક્રોધસ્તન્દ્રોઃ ૧૫ સ્વાહસૈરુષ્યં ૧૬ આર્દ્ર્યં ૧૭ ગામ્ભીર્યં ૧૮ અનવસ્થિતત્ત્વમિત્યે-
ધમાદયશ્ચાન્યેતે સત્ત્વજા યિકારા યાનુસર કાલં સત્ત્વભેદાધિકૃત્ય ઉપદેક્ષ્યામ ઇતિ સત્ત્વજાનિ ।

નાનાવિધાનિ તુ યત્નુ સન્ધ્યાનિ નાનિ સર્વાણ્યેકપુરુષે ભવન્તિ ન ચ ભવન્તિ એકકાલમ્
એકં તુ પ્રાયોઽનુવૃત્ત્યાહ । ણ્યમર્થ નાનાવિધાનામેણં ગર્ભકરાણા આઝાનાં સમુદાયાદિમિતિ
વર્તંતે ગર્ભઃ ॥

૧૨. યથા કૃટાગારં નાનાદ્રવ્યસમુદાયાદયથા ચ રથો નાનાક્લમસમુદાયાત્તસ્માદેતદ્યોધામ
માતૃજઞ્ધાયદ્ગર્ભઃ પિતૃજઞ્ધાત્મજઞ્ધ માતૃજઞ્ધ રમજઞ્ધ । અસ્તિ સત્યમૌપપાદુકમિતિ
દોષાય ભગવાનાદેવ ।

૧૩. યમ્ય યમ્ય લૃક્ષાયયમ્ય યજિ યજમાવ ઉપતપ્તો ભવતિ તસ્યતમ્યાક્ષાયયમ્ય પિતૃતિરપ
જાયતે નાપજાયતે ચાનુતાપાત્તસ્માદુભયોગ્યપીતઃ

ચરક. શારંગસ્થાનમ્ અ. ૩ સ્વદૃઢગર્ભાંયમાન્તિઃ

૦ નવમી ૧ થી ૧૭ સુધીના ૭૨ શ્લોકો બાકી આપવામાં આવેલા છે તે મરત્યવિદ્યા પ્રમાણે મરત્યવિ
દ્યાદિના તે તે મરત્યવિદ્યા કારણને પ્રકાર કરતાં વસ્તુઓ (Nervous-centres) વિશેષવાનાઓ છે, એ અર્થે ૨૫૫
શ્લોકો અર્થે “મરત્ય” એ નામકામ મરત્યવિદ્યા બદલના માનવિદ્યા મુજબ ૨૫૫ શ્લોકો ૨૫ (વિવિધ પ્રાણાનુભૂતિ મહત્ત્વ
કરવાથી ૨૫૫ ગુણોના ૨૫૫ શ્લોકો)

મરત્ય-Nervous મુજબ ૨૫૫ શ્લોકો બાકી મરત્યવિદ્યા મરત્યવિદ્યા ૨૫૫ શ્લોકો ૨૫ (વિવિધ પ્રાણાનુભૂતિ મહત્ત્વ
કરવાથી ૨૫૫ ગુણોના ૨૫૫ શ્લોકો) ૭૨ શ્લોકો ૭૨ (વિવિધ પ્રાણાનુભૂતિ મહત્ત્વ
કરવાથી ૨૫૫ ગુણોના ૨૫૫ શ્લોકો)

દ્રશ્ય ત ૩ ન ૧ થી ૧૭ સુધીના દરેક સમ્યક મરતક વિચિત્રાનુસાર જુદા જુદા રચાનના જે જે માનસ અવયવોને દર્શાવે છે તે નીચે પ્રમાણે છે

- ૧ કલિત Veneration કલિત વિનય ગાદિ જાણ -શર્વાનારન ૧૮ થી માનસઅવયવ દર્શાવે છે
- ૨ ગીક્ષ ન ૧ દાગ્ધત્ય રનેદ (Continuity)
- ૩ રીચ ન ૩૩ order તથા ન ૨૬ સૌન્દર્યપ્રમના માનસઅવયવો
- ૪ દ્રેષ ન ૧૫ ચંચાલિયાળની જાતિ પ્રબળતા
- ૫ રમૃતિ ન ૨૬ રમૃતિ અથવા ઇન્દ્રિયસાક્ષિતિ માનસઅવયવ -શર્વાવે છે
- ૬ મોદ્ધ ન ૨૬ થી ૪૩ સુધીના જુદા શક્તિના અવયવોની લક્ષ્ય અલ્પતા (અદારીયુ મેષ) દર્શાવે છે
- ૭ ત્યાગ ન ૨૨ ની દશાની જ્ઞાતિની પ્રબળતા દર્શાવે છે
- ૮ મારસય ન ૬+૭+૧૫+૧૬ની જાતિ પ્રબળતા દર્શાવે છે
- ૯ રીર્ષ્ય ન ૭ રીર્ષ્યજ્ઞાતિનું રચાન અને તેની પ્રબળતા થી માનસઅવયવ
- ૧૦ ભય ન ૧૪ સાવધાની પ્રબળતા અને રીર્ષ્યની આખી દર્શાવે છે આ સમુદાય મિત્રીભાવવાળી થતી છે
- ૧૧ કાંધ ન ૬ ઉપેક્ષાશક્તિએ અતિવેગ તથા ન ૫ નિર્મલજ્ઞાતિની આખી
- ૧૨ વન્દા મિશિત જાણ વડત્ત વૃદ્ધિ છે
- ૧૩ ઉત્સાહ ન ૨૦ આશા જ્ઞાતિનું માનસઅવયવ દર્શાવે છે
- ૧૪ તૈર૧૫ ન ૬ ઉપેક્ષાશક્તિ કાંધ તથા નવસોડન શક્તિઓના તન્તુઓની પ્રબળતા દર્શાવે છે
- ૧૫ આ'ય ન ૧૮ તથા ૪૩ નાળા વિનય કલિત અને ચિત્તસાર જ્ઞાતિના તન્તુઓની પ્રબળતા દર્શાવે છે
- ૧૬ આવીય ન ૧૬ રવમન ન ૧૪ ૧૫ સાવધાનાદૈય અને ચંચાલિયાળના તન્તુઓની પ્રબળતા દર્શાવે છે
- ૧૭ અનવિધનતત્ત્વ ૧૦ લક્ષ્યવિષયવાળી જ્ઞાતિની આખી દર્શાવે છે
- ૧૮ દૈવેયમાદયધ્યાન્યે—આવીરોને જુદાશક્તિઓ નૈનિક જ્ઞાતિઓ ધરમસારિકા જાતિઓ તેમજ અનેક પ્રકારની જુદા જુદા સમજોની આનંદિક જ્ઞાતિઓના તન્તુ વિશેષો કે જેનું વર્ણન મરતક વિચિત્રાનુસાર પ્રકાશ બીજા કરવામાં આવેલ છે તેવા સર્વ તન્તુસમુદાયોનું પૃથક પૃથક નિર્ણય મિત્રીભાવરૂપે અથવા સમુક્ત દેશના તન્તુઓના પ્રયોગ અદ્યત્ત થઈ રોકે તેવા નવ વ્યવસ્થાનું કે જાણીતું આ 'સાવધ' સમુદાયની રચના અદ્યત્ત થઈ રોકે તેમ છે

મહત્તી-ગર્ભાવકાન્તિનું વ્યાખ્યાન

બાપાર્થ—

“શુક શોભિત અને જીવનો સંયોગ થઈ કુક્ષિમાં જાય ત્યારે ગર્ભસંસાર થાય છે.”

૧. એનું વીર્ય ક્ષીણ થયેલું ન હોય, એના પુરુષનો અને એના યોનિ શોભિત અને ગર્ભાશય આદિ દોષરહિત હોય એવી સ્ત્રીઓ ન્યારે રતુકાળમાં સંસર્ગ થાય અને તેવી રીતે થયેલાં જન્મેનાં સંસર્ગાંથી શુક્ર અને શોભિતના સમર્ગદ્વારા અન્તરગર્ભાસંયત્ત ઇવ, સત્ત્વ આદિના સમગ્રયોગથી ન્યારે ગર્ભાશયમાં રિપન થાય છે, ત્યારે ગર્ભ ઉત્પન્ન થાય છે.
૨. તે ગર્ભ સારમ્યરસોના ઉપયોગથી સારા પ્રકારના ઉપચારથી ઉપચાર કરાય તો રક્તથી મુક્ત રહી વૃદ્ધિ પામે છે, પણ ન્યારે પુરેપુરો કાળ પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સર્વ ઈન્દ્રિયોથી મુક્ત થઈ પરિપૂર્ણ સારીર અને બળ વર્ધે સત્ત્વ, સદ્ગુણ આદિ કાષો અને સાધારિક તેમજ અનિષ્ટ અનેક સમગ્રથી મુક્ત થઈ મુખ પૂર્વક જન્મ પામે છે.
૩. આ ગર્ભ માતા-તેમજ પિતા, આત્મા, સાત્ત્વ, રસ, અને સત્ત્વ આદિ સંગત્યાજી કારણથી ઉત્પન્ન થાય છે એમ ભગવાન આત્મેષ કહે છે.

૪. ઉપરોક્ત બધા કાષો ન્યારે દૂર થાય પામે છે ત્યારેજ ગર્ભ રહે છે,

૫. આ ગર્ભ માતૃજ કહેવાય છે.—કાશ્યુ માતા વિના ગર્ભની ઉત્પત્તિ થતીનથી. કાશ્યુ એવાપુરુષની માતા વિના રિપતિજ નથી થઈ શકતી. ગર્ભને એ એ પ્રકારે માતાદ્વારા અને માતાભાષીન બને છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

એમકે—ત્વચા, લોહી, માંસ, ઘેર, નાભિ, હૃદય, ક્ષેત્ર, ચંદ્ર, ખીલ્લા લુકા, આમાશય, પક્વાશય પુરિષાધાન, ઉત્તરગ્રહા, અધર ગ્રહા, રજુલાન્ય ગૂર્ભાન્ય, ચંદ્રબી, અને કીટની (Kittenya) આ બધા અવયવો ગર્ભને માતા તરફથી બને છે. (૧૧૧)

૬. આ ગર્ભ, પિતૃજ પણ છે.—કાશ્યુ પિતા વિના પણ ગર્ભની ઉત્પત્તિ થઈ શકતી નથી. કાશ્યુ એવાપુરુષનો જન્મ પિતા વિના સંભવતો નથી. પિતાદ્વારા ગર્ભને એ એ પ્રકારે કે અવયવો પ્રાપ્ત થાય છે, તે નીચે પ્રમાણે છે.

એમકે—કેરા, રમણ, નજ, લોહ, દાન્ટ, અરિષ, સિસ, રનાશ્વ, ધમનીશ્વ અને શુક એ બધાં પિતૃજ છે.

૭. આ ગર્ભ, આત્મજ પણ છે.—ગર્ભાત્મા છે તેમ અન્વયશઃ છે એને જીવ કહેવામાં આવે છે; એ નિત્ય અસંગી, અજર, અમર, અક્ષય, અચેત, અચેદય, વિચરણ, વિષ્ટકર્મણી અલ્બકત, અગ્રાદિ, અનન્ત, અને અક્ષર આદિ વિશેષણોયુક્ત છે. તે જીવ ગર્ભાશયમાં (જલ અને વીર્યના સંયોગ દ્વારા સંરેલન થયા સાથે) હૃદયક થઈ ગર્ભરૂપે પોતાનાજ આત્માદ્વારા આત્માને એટલે પોતાનેજ જન્મ આવે છે. ગર્ભમાત્ર તેને આત્મ સંજ્ઞા પ્રાપ્ત થાય છે. એ કે આત્માને જન્મ્યાદિ સ્વભાવથી છેલ્લ નટી તોપણ, આથી રીતે અન્ત, આ આત્મા પેદા થનાર ગર્ભને જન્મ આપે છે, અને પોતે પેદા થાય છે એમ કહેવાય ॥ છતાં તે અવસ્થા જ છે. તેમ છતાં જન્મ આવે છે; તેજ ગર્ભ કાલાનુસાર બાળ, યુવા, સંવત્સર આદિ અવસ્થાઓને પામે છે.

૮. ગર્ભને આત્માદ્વારા અથવા આત્માથીજ—એ એ સુણે પ્રાપ્ત થવાનો સંભવ છે તે કહ્યું ॥ એમકે પોતપોતાના કુલકર્મનુસાર તેવી તેવી યોનિમાં જન્મ, આયુ, આત્મજ્ઞાન, મન, ઇન્દ્રિયો પ્રાણધાન (૧) પ્રેરણા (૨)

ધારણા, આકૃતિ (૨૮) સ્વરૂપ (૨૯) વર્ણ, વિશેષ, (૩૨) મુખ-દૃષ્ય છાયા દ્વેષ, ચેતના, ધૃતિ (૩૭) બુદ્ધિ, (૪૦) સ્મૃતિ, (૩૬) અદકાર (૧૬) ચતુર્ધા (૬) ક્રિયા (૬) આદિ જ્યાં જ્યાં સંજ્ઞાઓ કે વૃત્તિઓ આપાત્મક છે.— અર્થાત આત્માથીજ અર્જને મળે છે.

૯. આ ગણને સાત્મ્યજ પશુ કહેવામાં આવે છે, કસ્ટુ સાત્મ્ય પદાર્થોનું સેવન કરવામાં ન આવે તો સ્ત્રી પુરુષને વધત્વ ફેલવાનું પડે છે અથવા અર્જમાં કોઈ અનિષ્ટ ભાવ જન્મ પામે છે. અર્જને સાત્મ્ય સેવનદ્વારા જે શુદ્ધિ કે સંજ્ઞાઓ મળે છે અથવા મળવાનો સંભવ છે તેને કદુ છ. જેમકે આરોગ્ય, અનાલસ્ય, અલોભ્ય-ત્વ, ધનિયપ્રસાદ, સ્વરૂ-વર્ણ, બીજસંપન્ન (Reproductive Power) પ્રદર્શ—આધિક્ય આદિ શુદ્ધિ સાત્મ્યજ છે.

૧૦. આ ગણ, રસજ પશુ છે:—કારણ રસ વિના માતાની પ્રાણચર્યા (અર્થાત શુનન પણ ટકી શકે નહિ તો પછી અર્જના જન્મનું તો શું કહેવું !

અર્જને રસદ્વારા જે જે કાંઈ વિરંપતા મળે છે અને રસદ્વારા જે કંઈ મળવાનો સંભવ છે તે નીચે પ્રમાણે છે. જેમકે શરીરનું અસ્થિત્વ, બધારસ, રક્તિ, પ્રાણાનુબંધ, તૃપ્તિ પુષ્ટિ, ઉત્સાહ આદિ ભાવો રસજ છે,

૧૧. આ ગણ સત્ત્વજ (આણુત-તુભોધી પેદા થનાર) પશુ છે સત્ત્વદ્વારા અર્જને જે જે વિશેષતા મળે છે અથવા મળવા સંભવ છે તે નીચે પ્રમાણે છે જેમકે ૧૮, સંજ્ઞા, ૬, સીધ, ૨૨, ફાલ, ૧૫, દ્વેષ, ૩૬, સ્મૃતિ, મોહ, ત્યાગ, માત્સર્ય, (૭) શીર્ષ, ૧૮ ભય, ૬ કોષ લગ્ન, ૧૦ ઉત્સાહ ૬ તૈસ્વય ૪૩ આર્દ્ર ૧૬ ગામીયં ૧૩ અનવસ્થિતત્વ અને એવા બીજા અનેક શુદ્ધિ અને ભાવો કે જે સત્ત્વજ વિકારોને આધીન છે અને જેનું આગળ ઉપર વિવેચન કરવામાં આવશે તે જ્યાં સત્ત્વજ કહેવાય છે, (સત્ત્વ-*Having close connection with & Produced by the nervous system*) અનેક પ્રકારના સત્ત્વ આદિ શુદ્ધિ છે જેમાના બધા એકજ પુરુષમાં એકી વખતે કેટલીકવાર બ્યક્ત થાય છે અને કેટલીકવાર બ્યક્ત નથી પણ થતા

જુલોડીને જોતા બાહ્ય બાહ્ય નાના વિધિના અર્જોત્પાદનના કારણે અને ભાવોનો સમુદાય ન્યારે યથાવત્ બેકજ થાય છે ત્યારે અર્જ જન્મ પામે છે.

૧૨. જેથીરોતે એક નિવાસસ્થાન પશુંકુટી અથવા રથ અનેક પ્રકારના નાના મેલ્યા દ્રવ્યોના અને અવયવોના સંયોગથી બને છે, તે પ્રમાણે આ ગણ પશુ પિતૃજ, માતૃજ, આત્મજ, સાત્મ્યજ, સત્ત્વજ અને રસજ આદિ અનેક સમુદાય આત્મક કારણોથી પેદા થાય છે, એવા જાનવાળ આત્મેયનો મત છે.

૧૩. ખાસ કરી શરીરના જે જે શારિરિક કે માનસિક અવયવ વિશેષતા અરો ઉપલબ્ધ થઈ બીજાની અદર અકુર ભાવ પામી યથાવત્ ઉપલબ્ધ થાય ■ તે તે અરોની ઉત્પત્તિ યથાવત્ થાય છે.

ન્યારે અન્ય અનુપલબ્ધ (અપ્રતીત અરોની) ઉત્પત્તિ જ્યાં થતી; અથવા થાય ■ તો તેવા અરો બિશ-કુલ મદ રહે છે. આમ ખાસ વિશેષ ભાવોની ઉત્પત્તિ કે અનુત્પત્તિ થવા ન થવામાં ઉપલબ્ધિ (સર્વ અવયવોની યથાવિધિ પ્રતીતિ અથવા અનુપલબ્ધિ અમુક અસાવચેત્વથી પ્રતીતિ અને અનુક્રમી અપ્રતીતિને લીધે, વિવિધ પ્રકારની પ્રાણ પેદા થવાનાં કારણો બને છે. ચરક—સમુદય.

શુક્રશોણિનજીવસંયોગં તુ મનુ કુક્ષિગર્ભે ગર્ભમગ્ના મયતિ ॥ ગર્ભસ્તુ ઇત્યન્તર્ગમિત્થ પાચ્ય-
મિતોયમ્મિલિકારશ્ચેતનાધિષ્ઠાનમૂતઃ એવમનયંય ચુત્તયા પચ્ચમદ્ધામૂતયિકારમ્મુદાયાત્મકો ગર્ભ-
શ્ચેતનાધાત્વધિષ્ઠાનમૂતઃ । નણમ્ય યદ્દો ધાતુરુત્તઃ । યથાન્વાનુપૂર્વ્યાભિનિવર્તતે કુક્ષી તદ્વનુગ્યાસ્યા-
મ્યામઃ ॥ મતે પુરાણે રજાસ નયે ચાયસ્થિને પુનઃ । શુદ્ધસ્નાતાં સ્થિયવ્યાપપ્રયોનિશોણિત ગર્ભા-
શયામૂતમૂર્તીમાચક્ષ્મઃ । તયા સદ્ તયા મૂતયા યદા પુમાપ્રવ્યાપપ્રયોજીમિધીમાયં ગચ્છતિ તસ્ય
દ્યૌર્દાગ્નિઃ પરઃ શરીરધાન્વાત્મા શ્રુકમૂતો યજ્ઞાવક્ત્રસ્ત સમ્મયતિ ।

અ તથા હર્ષમૂતનાત્મનેત્વીરિતશ્ચજીવધાતુઃ પુરુષર્જાગદાદ્ભિનિષ્પદોદિતેન હિતેનયથા
ગર્ભાશયમનુમયિદયાતેપેનાભિસંમર્ગમેતિ ।

તત્ર પૂર્વં ચેતના ધાતુઃ સત્વકરણો ગુણપ્રહણાય પ્રવર્તતે સ હિ હેતુઃ કારણં નિમિત્તમક્ષરં
ક્ષર્તા, મન્તા, વેદિતા, યોદ્ધા, દ્રુષ્ટા, ધાતા, દ્રાશ્તા, વિશ્વકર્મા વિશ્વરૂપઃ પુરુષઃ પ્રમયોડ્યવ્યવ્યો નિત્યઃ
શુભી પ્રહણપ્રાધાન્યમશ્વકં જીવોડ્યઃ પ્રફુલ્લચેતનાવાન્ વિમુર્ખતાત્મા ચેન્દ્રિયાત્મા ચાન્તરાત્મા
ઽ ચેતિ ॥

અરવ—શરીરરુપાન મઠ ૪, મહતી ગર્ભાવક્રાન્તિઃ ।

સાધાર્થ—“ શુક્ર શોણિત અને ઇવનો સંયોગ થઈ કુક્ષિયા ત્વ ત્યારે તેની ગર્ભ સજ્જા થાય છે અને-
રિશ, વાયુ, અગ્નિ, ઝર, અને મૂત્રિ આદિ પાચ્ય મદ્ધામૂતના વિહાર શુભ, ચેતનાધિષ્ઠાનમૂત તે ન્યાયે થાય છે ત્યારે તેને
પચ્ચત્ત વિહારાભાગર્ભ ડહેવામા આવે છે અને ચેતના એ કદા તદ્વ નવરત્ની કદા ધાતુ વિશેષ નથી. ”

“ હવે એ કમગ્રમણે ગર્ભ કુક્ષિયા અંદર ઉત્પન્ન થાય છે તેનું વર્ણન કરીએ છીએ પુરુષ સ્વભાવ નિવૃત્ત થવા
પછી અને નરીન રંગની ઉત્પત્તિ થવા પછી રંગભ કરી શુદ્ધ થયેલ સ્ત્રી કે જેના ચેતન સર્વાંશય અને શોણિત આદિ
અવયવોઃ નિશ્ચય હોય છે તેને અમે શુભગી કહીએ છીએ, આત્મ વિયત્તિવાળી સ્ત્રી સાથે વિશુદ્ધ વીર્યવાળો પુરુષ ન્યાયે
મિશ્રીભાવને પામે છે (સંયોગ કરે ॥) ત્યારે સંયોગજન્ય આનંદની ઉત્પત્તિ-તરે રહિ થતા પુરુષના શરીરના
પ્રત્યેક અંગે પ્રત્યગભાંધી (Living Substance) સારભૂત ઉત્પન્ન શરીર ધાન્વાત્મારૂપ શુક્રમૂત
શુભધાતુ ઉત્પન્ન થાય છે આર્ત રીતે આત્માની આત્મ પ્રેક્ષણી પ્રેક્ષેલ, અવધાતુ, પુરુષ શરીરમયી પ્રહાર આત્મ
યજ્ઞ યોગ્ય યોગી માર્ગદર્શક ગર્ભાશયમા પ્રવેશ કરી, સ્ત્રી શરીરના તેલીજ રીંગના સર્વાંશ શરીરના સારભૂત આર્તવાળી
સાથે યથાવિધિ સંસર્ગને પામે છે

આત્મી રીતે એ પ્રથમ ચેતનાધાતુ, સત્ત્વના કારણરૂપ અને ગુણ મદ્ધા કરવામા કારણરૂપ અને છે, તેજ
ચેતના ધાતુને કારણ નિમિત્ત, અણુર, કર્તા મન્તા, વેદિતા વિગદ, દ્રુષ્ટ, ધાતા જસા વિશ્વકર્મા, વિશ્વરૂપ, પુરુષ, પ્રભાવ,
અવ્યય, નિત્ય, શુભી, મદ્ધાપ્રધાન્ય, અવ્યક્ત, ઇન્દ્ર, અક્ષ, પ્રકૃત ચેતનાવાન્ વિશ્વ, શ્રુતાર્થા તેમજ ઇન્દ્રિયાત્મા
અને અનુદાર્થા આદિ અનેક નામેાથી જ્ઞાનમવામા આવે ॥

• આત્મા અવ્યય મન એ ॥ પદાર્થ છે, આ વિષયપર ખાસ એક અુદોહ નિબંધ અમારા તરફથી થોડા
વખતમા પ્રસિદ્ધ પડશે છે

સંતતિ-એટલે શું?

મહાવક્તાત્પરય નિજઃ સ્નેહજો દંહસારઃ

પ્રાદુર્ભૂય સ્થિત ઇવ વહિચ્છેનનાધાતુર્લેખઃ ।

સાન્દ્રાનન્દધુમિતદ્વિદ્યપ્રસ્નવંષાપમિત્તો

ગાદાન્તેપઃ સદિ માથ દ્વિમચ્ચોત્તમાશંસનીવ ॥

આનન્દધુતિરાત્મનો નયનયોરંતઃ સુધામ્યંજનં

પ્રસ્તારઃ પ્રણયસ્ય મન્મથતરોઃ પુણ્ય પ્રસાદો રતેઃ ।

આસાનં હૃદયદ્વિપસ્ય વિપવારણ્યેષુ સંચારિણ્યો

વૃન્પત્યોરિહ લભ્યતે સુરુતતઃ સંસારસારોઽર્થક ॥ ૩.૫.૭.

આપાઘ્યે અગ્રે બ્રહ્માથી જાણિત યથા પરસ્પરતા રમેહમ્ કરણિને બાનુસરી, દેહના પરમ સાગ સત્વરે પ્રાદુર્ભૂત યથા જગદ્ગર રમુવરે એ એક ચેતના ધરુરે સ્થિત થાય છે, એ આનંદની પરમ ઓળખી (મુક્તિ) અર્થાત સુચાલિત થયેલ હૃદયના પ્રસવણથી અવસિન્નિત થયેલુ ગાદાચિત્રનથી (ધર્મીયુત યથા દ્વિમચ્ચુત થયેલ બાલે આસે (આત્મીય) પરમ અસલ દોષ નથી એમ રૂપક બતાવે છે

ઉ. ૩. ચરિત્ર.

આત્માની અને નયનની અન્તર સુધાના અભ્યનગરે, આનંદમય સસવણરૂપ, પ્રેમુષના પ્રસ્તાર (લીલાના) રૂપ, મન્મથના પુણ્યરૂપ અને રતિના પરમ પ્રસાદરૂપ, તેમજ અનેક વિપયોત્તર અરુણ્યોની ચક્રર સચારકરી રહેલ હૃદયરૂપ હરિતના (આશાના) નિર્ણયનરૂપ અને વળી સસારના પરમ સારરૂપ આગીપુષ્પની પ્રસાદિ રૂપનીને આ લોકના મહાપુષ્પના પ્રવાચનના પ્રાપ્ત થાય છે

ઉ. ૩. ચરિત્ર

આ પ્રકારનાં નવનિર્માણમાં આવેલ સર્વ વિષયો, એ માત્ર કુદરતની પ્રત્યેકાદન ઇચ્છાની પુલિ કરવા માટેના બધા પ્રયાસોરૂપ છે.

આ પ્રકાર નવનિર્માણ વિષય એટલે તો અનુભવો અને મહત્વપૂર્ણ તથા વિશાળ છે કે તેની સાથે વિજ્ઞાનની સર્વ શાખાઓ અનેકરીતે સંબંધ ધરાવે છે.

આ ગ્રંથની અંદરના પ્રથમ પ્રકરણની અંદર ચર્ચવામાં આવેલ શરીર રચના સંબંધી સર્વ વિષયો આ પ્રત્યેકાદન ક્રિયાના મૂળ પાલકરૂપ છે. બીજી પ્રકરણ બીજાની અંદર ચર્ચવામાં આવેલ “અનુકરણ” અને “અનુકરણ”નો અર્થ વિસ્તૃત અને અસીર વિષય પણ આ પ્રકાર નવનિર્માણ અંદર ચર્ચવામાં આવેલ પ્રત્યેકાદન ક્રિયાના સર્વ અસીર સાથે અતિ ઘનીય સંબંધ ધરાવે છે. પ્રકરણ ત્રીજાની અંદર વિસ્તાર પુર્વક વર્ણનવામાં આવેલ “ક્રિયાના પ્રભાવ” નો વિષય પણ આ પ્રત્યેકાદન ક્રિયાના પ્રત્યેક અસીર સાથે ખાસ ખાસ સંબંધ ધરાવે છે અને વિશેષ રૂપમાં આપામાં કહીએ તો એ પ્રકરણનો વિષય તો પ્રત્યેકાદન ક્રિયાની સર્વ પ્રવૃત્તિઓના મૂળ આધાર રૂપ છે.

આ ઉપરાંત “ક્રિયાઓનાં સંબંધ” અને તેના ઉદ્દેશ” એ નામના ચોથા પ્રકરણનો વિષય પણ કુદરત અને આરોગ્યપ્રજ્ઞ સંતાન ઉત્પત્તિના શુભ કાર્ય સાથે અનેક રીતે સંબંધ ધારે છે

બીજી પ્રકરણ પાંચમીની અંદરના “સંવનન અથવા પસંદગી”નો વિષય તેમજ પ્રકરણ છઠ્ઠીની અંદરના “પરિશીક્ષનવિધિ” Comakship નો વિષય, તેમજ પ્રકરણ સપ્તમા તથા અષ્ટમીની અંદરના “હૃદય યોગ્ય ઉચ્ચ તથા જનનેન્દ્રિયોના અવયવો”નો વિષય પણ આ “પ્રત્યેકાદન ક્રિયા અથવા ગણાંધાન સંદેશના” અર્થ મહત્વપૂર્ણ અને આવીરૂપે વિષય સંલે ઇચ્છાના અનુભવો સંબંધ ધરાવે છે. એવામાંથી એ વિષયના જ્ઞાનની પણ યથાચોગ્ય આવરૂપતા છે.

દુકામાં કહીએ તો આ ગ્રંથની અંદરના પ્રથમના આઠ પ્રકરણના વિષયો, આ પ્રકરણ નવમીની અંદર ચર્ચવામાં આવેલ મુખ્ય વિષયો સાથે અતિ ખાસ સંબંધ ધરાવે છે, બીજી એ બધા પ્રકરણો માત્ર આ નવમા પ્રકરણના મુખ્ય વિષયની ભૂમિકા રૂપે છે. આવાર મુખીયા વિવેચનથી એ જાણવ સહજ રૂપમાં થઈ સામે તેવું છે.

પ્રત્યેકાદન અસિદ્ધિ—સુસંતાનોત્પત્તિ, અનુભવસમજના પ્રત્યેકાદન ક્રિયાઓના જીવન પરવાર, વિશ્વમાં યથાવત્ જગવાઈ રહે અને આ વિશ્વની માનવ સમાજરૂપ સુખવવાદિકા, અનેક પ્રકારના માનવપુરુષોથી નિરૂપત સુવાસિલ બની સર્વત્ર આનંદ મુખ અને સતોષના વિવિધ સમીક્ષો સર્વત્ર ફેલાવતી રહે એ વિશ્વનિયતા પ્રત્યેકાદન મહાન ઉદ્દેશ છે.

એ ઉદ્દેશની યથાવત્ પૂર્વિકાદિકા હવે સંબંધોની ચોખ્ખા છે.

એ ઉદ્દેશની યથાવત્ તુલિ મટિલ સંલેખધર્મોનાં સર્વ સુચેની રચના છે.

એજ મહાન ઉદ્દેશની યથાવત્ સિદ્ધિ, મટિલ હવે સંબંધ થયા પછીની પરિશીક્ષન ક્રિયાના સર્વ પ્રયોગોની અને પ્રકરણની પ્રવૃત્તિઓ છે.

એજ ઉદ્દેશની યથાવત્ તુલિ આતર મહરેષાધર્મના સર્વ વ્યવહારોની પરવાર પ્રવર્તે છે સામ્રાજિક સર્વ કુખિ અને આનંદોની મુખ્ય અવધી સુસંતાનોત્પત્તિમાત્ર સમયથી છે તેના વિના દિવા પાછળ અપ્રાપ્ત છે, સ્ત્રી અને પુરુષોના જીવનની સામ્યકતાને મુખ્ય આધાર—સુસંતાનોત્પત્તિ પરત્વે મુખ્ય અસીર અવધની રહેલ છે વશ-શક્તિ, સુવિરતાત-પરા કીર્તિ અને લોકપ્રિયતા આદિ સર્વ પ્રકરણી પ્રવૃત્તિઓ તેને આધારેજ હજી રહેલી રૂપદાનવાય છે આદ્યજ્ઞાન મટિ મહા હિ વિ બયબૂતિએ કહ્યું છે કે—**દમ્પત્યોરિહલમ્યતે મુકુતતઃ સંસારસારોડર્મકઃ** । એ વાત વચાવે છે, આવી સુસંતાનોત્પત્તિ મટિ દમ્પતી (સ્ત્રી પુરુષ) એ શુ શુ કશું નેઈએ ? શા શા ઉપાયો ચોખ્ખા નેઈએ? કયા કયા વિષયોના જ્ઞાન ચોખ્ખા નેઈએ ? અને કેવી રીતે વર્તવાથી એ બધા ફળની યથાવત્ પ્રાપ્તિ થઈ રહે ઉત્પત્તિ સર્વ વિષયોના અનુભવો હવે જન્મેને ચોખ્ખા નેઈએ.

THOUGHTS ON THE SEXUAL LIFE OF MAN AND WOMAN.

I * कुसुमसधर्मणो हि योगितः सुकुमारोपश्रमाः । तास्वनधिगमविध्वासेः प्रसभमुपक्रम्य-
माणाः संप्रयोगद्वेषिण्यो भवन्ति पुरुषद्वेषिण्यो वा । तस्मात्साम्नेयोपाचरेत् ॥

कन्या विस्रम्भण-प्रकरणे धात्स्यायनः ॥

BRUTAL FORCE

II. The unskilled, over-excited husband can then impart the seed of feminine insensibility and by continued awkwardness and coarseness develop it into permanent anæsthesia. The man who takes possession of his rights with reckless brutal masculine force, nearly causes his wife anxiety, pain and with every repetition of the act, increases her repulsion.

A large proportion of cold-natured women, represent a sacrifice by men due either to unconscious awkwardness or occasionally, to conscious brutality towards the tender plant, which should have been cherished with peculiar art and love, but has been robbed of the splendor of its development. All her life long, a wistful and trembling woman preserves the recollection of a brutal wedding night and often enough, it remains a perpetual source of inhibition, every time that the husband seeks anew to gratify his desires without adapting himself to his wife's desires.

Dr ADLDER,

III. There are an immense number of ignorant selfish, and brutal husbands, who give themselves no trouble to study the instrument which God has confided to them, and do not even so much as suspect that it is necessary to study it in order to draw out its slightest chords.

Dr JULES, GUYOL

(Experimental behaviour of the sentiment

of Love)

IV. Only a man of whom she feels that he has also the artistic joy in her and who shows this joy through his timid and delicate touch on her soul as on her body, can keep the woman of to-day.

ELLEN. KEY (Love and Marriage.)

V. BALZAC has compared woman and the average husband to an OURANG-UTANG trying to play the Violin " LOVE " as we instinctively feel, is the most melodious of harmonies. Woman is a delicious instrument of pleasure but it is

necessary to know its quivering strings, study the pose of it, its timid key-board, the changing and capricious fingering. How many OURANG-MAN marry without knowing what a woman is? Nearly all men marry in the most profound ignorance of woman and of love."

BALZAC

(Physiology of Marriage Meditations)

PHYSIOLOGICAL CHANGES AND THE ACT OF COITION,

1. In spring all such running and changing are, but a part of the business of pairing and one divides at once at that such attitudes are of sexual character.
2. Bird-song possesses a primary prenuptial significance in attracting the female, a secondary nuptial significance in producing excitement.

Prof. HACKER

- 3 In all animals a high degree of excitement of the nervous system is necessary to procreation, and thus we find an excited prelude to procreation widely spread.
- 4 Cohabitation or coition must be preceded by an abbreviated courtship
- 5 NATURAL POSITION IN COITION.

The anterior position in coition with the female partner is so widespread throughout the world, that it may fairly be termed the most typical human attitude in sexual congress

HAVELOCK ELLIS.

6. FACIAL EXPRESSION

The facial expression when tumescence is completed is marked by a high degree of energy in man and of loveliness in woman. At this moment when the culminating act of life is about to be accomplished, the individual thus reaches his supreme state of radiant beauty. The color is lightened, the eyes larger and brighter, the facial muscles are more tense, so that in mature individuals any wrinkles disappear.

7. SENSORY EFFECTS AT THE TIME OF COITION

At the beginning of detumescence the features are frequently more discomposed. There is a general expression of eager receptivity to sensory impressions. The dilation of the pupil, the expansion of the nostrils, the tendency to salivation and to movements of the tongue all go to make up a picture which indicates the approaching gratification of sensory desires.

HAVELOCK-ELLIS,

- 8, Those woman who obtain extraordinary sway over men are apparently those who possess a certain "VIRILITY" or procreative and copulative aptitude in their character and passion. II with this virility they combine a fragility or childishness of appearance which appeal to man in another way, at the same time they appear to be irresistible

9 CAUSES OF MYSTIRIOUS COQUETRIES BASHFULNESS AND ATTRACTIVE CAPACITY.

The fact that nature has coupled the great centre of physical attraction with repugnance has made woman mystirious coquetry possible and courtship complex.

A woman lays more stress upon the preliminary caresses to the sexual act proper than does the man, because of her greater diffusion of the sexual zones "

MALCHOW.

- 10 Natural intercourse is beyond a doubt, more conducive to physical and mental well-being and attractive than the vast majority of people are aware.
- 11 The coital act is an extremely complex social function in which the woman (as well as man) is an active partner, and from which both derive physical mental and spiritual benefit if this act is fully and correctly performed "
- 12 "The best times for the coital act are those when both the husband and wife have MUTUAL DESIRE Then only is the act perfectly performed and of fullest physiological and psychological benefits."
- 13 "In my opinion in coitus any mental or physical injury is quite as harmful as any physical one."

Dr. MARRY-STOPES,

(Contraception)

Chap. II page 13,

- ૧ કુમુદ સારા કોમળ રવશાયણ પુનઃપ્રાપ્તિ અને તેથી તેઓ મુકુમારોપદેશ ૩ તેઓને તે વચાવત વિશાલ સંપાદન કર્યાં વગર ચંદ્રસા પ્રસન્ન થોજવામાં આવે તે તેઓ સમપ્રયોગદેપિણી અથવા પુરુષ દેપિણી બની જાય છે આટલા માટે સામક ઉપાયોવડે તેઓને મેળવ કરવું જોઈએ

કન્યાવિજ્ઞાણ પ્રકરણ, વાત્સ્યાયન.

- ૨ અગ્ર અને અગ્નિ ઉત્પત્તિયે પુરુષ આવી દશામા સ્ત્રીની અદર્શરૂપે દીનતામાં જીવે તેથી છે અને હમેશાની એવી સાક્ષ્ય અગ્રના અને બુદ્ધિયતાને લીધે તેવી રમેદલીલતા, સ્વાભાવી નિરસતામાં પરિણમે છે જે મનુષ્ય પોતાના રવાનિયને, આવી અવિચારી અને પામવ-ભાવગુણે વૃત્તિથી ઉપયોગ કરે છે, તે પોતાની સ્ત્રી સંતાપ અને દુઃખના કાન્તુજન થાય છે અને એવા દરેક સંસિકપ્રસંગે પોતાની સ્ત્રીની અગ્નિમાં વધારો કરે છે

નિ રતબધ રવશાયણી સ્ત્રીઓનો ધણે મોટો ભાગ પુરુષના તેઓ પ્રત્યેના આવા અજ્ઞાનભર્ય અગ્ર વર્તનને કીધે અથવા કેટલીકવાર નાણી જોઈને દર્શાવવામાં આવતી પાશવરૂતિના અતિધોષના કોગે, ધયેલી દશાને દર્શાવે છે કુમુદસમાન કોમળાંથી અનુભવિય કે તેઓની સાથે ખાસ કળા અને પ્રેમપૂર્વક વર્તે આનંદ આપવાની ખરે ખરી જરૂરીયાત છે તથા તેને બદલે તેઓની ખીણતી જતી મદવરી ખુશ્મરીને બદલે, આવીરીતે ક્ષત્રી લેવામાં આવે છે તેઓ કલ્પવ પર્થન નિરસ, કમિષ્વ અને પશુરૂતિના અવિચારના અતિષ્ઠ સરકારોનું હમેશા રમણ કરતી રહે છે અને ત્યારે જ્યારે તેઓ પતિ તેની સ્ત્રીને ઈચ્છા કે અનુકુલતાને ધ્યાનમાં ન લેતા માત્ર પોતાની પામવદ્ધિને આપીને જઈ જાય છે ત્યારે તેઓ દરેક પ્રસંગે તે જોઈને રમણી જતી રહે છે

૩૧. ૩૧૬૩૨.

- ૩ આવા અજ્ઞાન, રવાર્થી અને પશુવૃત્તિની પ્રબળતાવાળા અનેક પુરુષ છે, જે સ્ત્રી પોતાને અથવા પોતાની સ્ત્રી ઉત્તરદ્વારા આપવામાં આવેલા જનનેન્દ્રિયના અવયવોની સ્વભાવે થતિયિય અવસ્થા કરવાની મહેનત નથી લેતાં એટલું જ નહીં પણ તેઓ કેઈ પણ ભવને અવધાસ કરવાની ખાસ જાણ છે એવી તેઓને લેવા પણ શકા થતી નથી

૩૧. જયુલીસ મુયેમ્સ. (કામકળાવ અથવા જન્યવિજ્ઞાન)

- ૪ જો પુરુષને માટે તેણીને એમ લાગે કે—તેણીની નજર કેઈ ખાસ પ્રકારને આર્ગિરેદીક (પ્રાપ્તિ સમારથો છે એમ તે માને છે અને એવા આનંદને જે પુરુષ તેના સર્વોચ્ચ વધા આપતા બનેલા હૃદય સુહૃદવસાને અને સુકોમલ રીતે રૂપથી કરી દર્શાવે શકે છે તેનો પુરુષ જોઈને જમાનાની સ્ત્રીને દિવસ રાત્રી સમયે

જોલન કી. (પ્રેમ આશ્રમ)

૫. બાલકલક-જમણા લેખકે સ્ત્રીની અને એક સંપ્રદાય દશાના પુરુષની દુષ્કા, વાધાલીન બાલક પ્રયત્ન કરતા એક ઉચ્ચાંકિયા સાથે કરેલ છે તે કહે છે કે જે પ્રેમ જ આપણે સ્વાભાવિક રીતે જેમ આવીએ તે પ્રમાણે એક સુદર પ્રકારનું અનુપમ મધુર ગીત છે સ્ત્રી, એ આનંદનું સુદર મધુર સારગીતનું વાદ્ય

ઉપક્રમ-વિધિ. Procedure of cotus

સમપ્રયોગ-સંયોજકિયા (Copulative function)

છે. પણ એ સુદૃઢ સારથીરૂપ વાદ્યવનનો યથાવિધિ આનંદ લેવા માટે તેના વિવિધ પ્રકારના ગ્રહકાર કરતા તારોને, તેઓના સ્થાનોને તેમજ પ્રસંગાનુસાર તેઓના તીવ્ર મદ આદિ સ્વરો વગાડવા માટે તેની અદર યોગ્યતામાં આવેલ ચાનીઓ વિશેરેને તથા તે બધા ઉપર સલાવવામાં આવતી વપળ આંખનાંઓનાં હસ્તકોશદ્ય ઇત્યાદિને યથાવિધિ નજીવાની ખાસ જરૂર છે. પણ એવા કેટલા ઉચ્ચગુણિય-નરનાનરો, સુદરી, એ શી વસ્તુ છે, તે યથાવત જાણ્યા વિના પરત્તી બેસે છાં હજમજ બધા મનુષ્યો-સ્ત્રી અને પ્રેમ-એ સંબંધી આદ્ય અજાણ્યુકા દશાગંજ પરણી બેસે છે.

ખાસીકુંક (સમ સંબંધી વિચારો)

સંભોગ ક્રિયા વખતે થતા શારીરિક દેશકારો.

૧. પ્રત્યેક વસંત રત્ન વખતે ષણ, પક્ષીઓની એક બીજા પાછળ દોડવાની અને પુક પકડવાની જેવામાં આવતી ક્રિયા, એ માત્ર સંભોગ સુખાર્થે સમુક્ત થવા માટેજ છે. અને આપણને નજીવીને આશ્ચર્ય થાય છે કે એવા પ્રકારની અન્ય ક્રિયાઓ પણ એજ ઉદ્દેશથી પ્રવૃત્તેલી જણાય છે.
૨. પશુઓ પોતા તરફ આપને આકર્ષવા માટે તેમજ કામ પ્રવૃત્તિ કરવા માટે કેટલીક પ્રાથમિક ક્રિયાઓ કરે છે.
૩. પ્રત્યેક જાતના પ્રાણીની અદર જ્ઞાનવન્નુ અને ક્રિયાવન્નુઓના સમગ્ર સમુદાયના ઉચ્ચ ઉદ્દીપનની પ્રવનનક્રિયા વખતે ખાસ જરૂર પડે છે. સંભોગ ક્રિયા પહેલાં એવામાં આવતી સર્વ ઉત્તેજીઓનું એજ કારણ છે.

માલશી

૪. પ્રત્યેક સંભોગ ક્રિયા પહેલાં પ્રાથમિક બાહ્યરેતોપચારરૂપ પરિચીવન વિધિ અવશ્ય આવશ્યક જોઈએ. ઉપલેક્ષ એક્ષીસ . .

૫. સંભોગ સમયની શારીરિક સ્થિતિ- સંભોગ સમયે સૌવર્ચન્ય શરીરની એ ઉત્તમદશા (થતી બથવા સામસામી શરીરની સ્થિતિ) તર્વ દેશમાં સર્વત્ર સર્વમાન્ય રીતે જોવાયા આવે છે, તે માનવસમાજને .. ખાસ અનુકૂળ પડતી સ્વાભાવિક સ્થિતિ હોય એમ જણાય છે

૬. સંભોગ ક્રિયાને અન્તે પુરુષના મુખપર ખાસ પ્રકારના કમળી અધિપતા અને વનન્ય લાવારં તથા જોના મુખ પર પ્રેમની પૂર્ણ મધુર આકૃતિ પ્રસરી રહે છે એ વખતે સંભોગ મુખની પાછાટા આવી પહોંચે છે તે વખતે સ્ત્રી પુરુષ બન્નેના મુખપર પ્રેમના મધુર મધુસાગરો જુગા સૈંદર્ભ સર્વત્ર પ્રસરી રહે છે, મુખપરના રમ લાલ, મુલાબી થઈ જાય છે, આંખો વિશાળ અને તેજસ્વી બને છે, મુખપરની માંસપેશીઓ ૧/૨ અને બળકુત બને છે કે જેથી પત્ત જમરના માણસના મુખપર મજા દર્શાવવાની કાર્યશીલો અદ્વિત્ય થઈ જાય છે.

૮ જે સ્ત્રીએ સરીરમાં રૂઢપુષ્ટ અને પ્રાણશક્તિની પ્રજાતાવાળી તેમજ કામકળામાં કુશળ અને રવભાવે સંબોગ પ્રિય અને માનસી જાગીરાતાયુક્ત હોય છે તેઓ પુરુષવર્ગના ઉપર જનન પ્રકારની મોહક અસર કરે છે.

૯, કુટિલ કામકળા, શરમાળપણ અને મોહકતાનાં કારણો—

ઇશ્વરે સ્ત્રી અને પુરુષ વર્ગના સંબોગ રચાવના અર્થે જન્મનેન્દ્રિયોના મોહક અવસ્થાને મનમૂતોત્સર્જના ધૂલિ ઉત્પાદક અવસ્થાની જાગૃત્તા રચાવ આપ્યું છે જેને લીધે સ્ત્રી વર્ગ વધારે શરમાળ અને તેથી ન સમભય એવા રવભાવની ધર્મલ છે તેમજ કામકળાની કિલ્લપના વધે સંવલન અને પરિવેશનમાં અનેક પ્રકારના શુભ વાળાઓ ઉત્પન્ન થવાના સંજ્ઞાને અવકાશ મળે છે.

માનસી.

૧૦ માનવ સમાજનો મોટો ભાગ સમગ્ર રીતે તેના કરતા ખલ વધારે સંબોગને પરિણમિ મનુષ્ય શારિરીક તેમજ માનસિક અસરોએ યેગવવા ઉપરાંત વિશેષ આકર્ષણીય ખલ અને છે એવા બદાખલ સંચય નથી.

અર્થાધાન ક્રિયા—

૧૧ સંબોગ ક્રિયા—જે કોઈ કોઈ અનેક મોક્ષાત ભાવે યુક્ત ક્રિયા છે કે જેમાં પુરુષ તેમજ સ્ત્રી પણ એક સરખા સક્રિય ભાગ ભજવે છે અને જો એ સંબોગ ક્રિયાનું કાર્ય સમ્પૂર્ણરીતે અને વધારે વિધિપૂર્વક ખલવવામાં આવે તો તે દ્વારા જન્મેને શારિરીક, માનસિક તેમજ આધ્યાત્મિક એક સરખા હાલો મળે છે.

૧૨ અર્થાધાન ક્રિયા માટે સૌથી ઉત્તમ સમય તો તેજ છે કે ત્યારે સ્ત્રી અને પુરુષ (૫૨ વધુ) જન્મેને ૫૨૨૫૨ તેથી ઉત્તુકતા હોય અને પ્રજાનેજ આ ક્રિયાનું વધારે અનુધાન થઈ શકે છે અને ત્યારેજ સમ્પૂર્ણ શારિરીક તેમજ માનસિક અનેક પ્રકારના હાલો સાધવી શકાય છે.

૧૩ આજીવિયાર પ્રભાસે અર્થાધાનક્રિયાના પ્રસંગમાં કોઈપણ પ્રકારની માનસિક અવધિ-વ્યાધિ કે ઉપાધિ શારિરીક વ્યાધિની આક્રમક અવિચલ નુકસાન કારક છે.

૩૧ મેરી સ્ટોન્સ

14 "As soon as the penis enters the vaginal vestibule (1) it first of all pushes against the glans clitoris which is situated at the entrance of the genital canal and owing to its length and to the way in which it is bent, can give way to and bend further before the penis 2 After this preliminary stimulation of the two chief centres of sexual sensibility, the glans penis glides over the inner surfaces of the two vaginal bulbs, the collum and the body of the penis are then grasped between the projecting surfaces of the vaginal bulbs, but the glans penis itself, which has passed further onward, is in contact with the fine and delicate surface of the vaginal mucous membrane, which membrane itself owing to the presence of erectile tissue between the layers, is now in an elastic, resilient condition 3 This elasticity which enables the vagina to adapt itself to the size of the penis increases at once to the turgescence and the sensibility of the clitoris in as much as the blood that is driven out of the vessels of the vaginal wall passes thence to those of the vaginal bulbs and the clitoris 4 On the other hand the turgescence and the sensitiveness of the glans penis itself are heightened by the compression of the organs in consequence of the ever increasing fullness of the vessels of the vaginal mucous membrane and the two vaginal bulbs'

FRENCH PHYSICIAN "ROBAND"

15 "Procreation results from the approach of the male sperm cell towards the female germ cell and from the entrance of the former into the latter "

16 'Peace reigns in the ovum but when driven by the desire of creation the masculine god breaks through the shell and begins his work of fertilization, everything at once becomes movement, restless haste impulsive force, unending circulation.

17 'The Procreative principle — Within the body of one of the partners of the sexual act the ovum and the spermatozoon undergo an ultimate perfect fusion of soul and body in comparison with which even the closest approximation of the great halves of the love partnership is no more than a mere mechanical apposition The ultimate aim of the loving union is attained only in the coalescence of ovum and spermatozoon.'

18 "PROPER TIME TO ADVANCE Here (in coition) the will and the way of woman should be supreme, and till her great biological function of consent is fully and joyously exercised the interests of posterity forbid the male to advance'

19 'FRONT TO FRONT POSITION IN COITION Physically this front to front attitude represents a great advance over the quadrupedal method The two partners reveal to each other the most important the most beautiful, the most expressive sides of themselves and thus multiply the mutual pleasures and harmony of the intimate act of union'

"IWAN BLOCK M D

Author of 'Sexual Life of our times.'

૧૪ **સાધાર્થ**—જ્યારે પુરુષની જીવનશૈલી અવશ્ય સ્ત્રીશૈલીના ધ્યાનપ્રેરણા પ્રેરણ કરે છે ત્યારે તે ૧ પ્રથમ કામપુરા મદનજન (Chloris) ની સ્ત્રીને રૂપરૂપ કરી પ્રદીપ્ત કરે છે, એ સ્ત્રી સ્ત્રીના અવતરણ-ધ્યાનના પ્રેરણાકારક ઉપરના બાજમાં રિશ્ત વધેલ છે આ સ્ત્રીનું ધ્યાનના કદ અને લગાડ વિશેના પ્રમાણને અનુસરી શિક્ષણ સંબંધને લીધે આપણપાઠ્ય ધર્મણુ થાય છે ૨ ઉપરોક્ત જીવે કામો તેજ અવધેના આપ પ્રાપ્તિ સંપર્ક અને પ્રદિપ્ત થઈ શિક્ષણ મદનપુષ્પ (Olaus Pomus) ધ્યાની માર્ગની રૂપરૂપ તેની અદરની અન્ય સ્ત્રીશૈલી, (The sagittal ball) સાથે સંપર્ક પામી આજ સુધે છે અને શિક્ષણ મદનપુષ્પ શિક્ષણના બાજમાં પ્રેરણ એ બે પ્રદીપ્ત થયેલ સ્ત્રીશૈલી વચ્ચે જાય છે પણ મદનપુષ્પને એ જાણ આજ સુધે આવેલ હોય છે તે ધ્યાનીની અંતર રૂપરૂપની અદરના મુકાબલ રૂપરૂપ સાથે સંપર્ક પામે છે અને રૂપરૂપની અદરના ઉદ્દેશ અને ઉત્થાનક તથા માહકું મળ્યો અને સૂક્ષ્મ પ્રક-પેશીયો કે સ્ત્રીશૈલીના રિશ્તિરૂપક સંબંધમાં આવે છે ૩ જ્યારે મદનપુષ્પની રિશ્તિ રૂપરૂપ દશા શિક્ષણી મુદ્દ અધ્યયન કે સુધ્ધ આદિ આદિરૂપને થયાવળ અનુસરે છે અને તેને લીધે સુરપરજન્ય જાન અને સંબોધન્ય આનંદની ઉત્તરોત્તર સુરજિ થવા લાગે છે અને પરિણામે મદનજન અને સ્ત્રીશૈલીની અદર પણ તેવા પ્રકારના કામો તેજ લાગે પેદા કરે છે, કે એ લાગે તે તે રૂપરૂપના રૂપરૂપ ન્યાયિક પ્રવાહના પ્રમાણમાં મદ અવધા તીવ્ર કે તીવ્રતા અવધા તીવ્રતા થાય છે ૪ બીજી તરફ મદનપુષ્પની અદરની રૂપરૂપની તેમજ સંબોધનક પણ આજપરના અવધેની અદરના રૂપરૂપના વધતા જતા પ્રમાણને લીધે તેમજ વિવિધ પ્રેરણા અવધેના થયાવળ ઉત્થાનકે લીધે શિક્ષણ દબાવ કરી તીવ્રતા થવા લાગે છે અને ઉત્તરોત્તર સંબોધન્ય આનંદની સુરજિ થવા લાગે છે

જેન્ય સ્ત્રીશૈલીયન રૂપરૂપ

૧૫. **પ્રજનન કાર્ય**—પુરુષના ધર્મની અદરના જાણ્યો તેમજ સ્ત્રીના રૂપની અદરના રૂપરૂપના થયાવળ સંબોધનકે અંતે પ્રજનનકાર્ય થયેલ છે

૧૬ **સ્ત્રી મર્સાસપમાના રૂપરૂપની અદર** સત્તિ પ્રસરેલી હોય છે પણ જ્યારે પ્રજનન કાર્યને આગ્રહ થઈ પુરુષ કામજ સંપર્કને આજ કરી એ રૂપરૂપને રૂપરૂપ કરવાના કાર્યને પ્રેરણ કરે છે ત્યારે સર્વ અંતિ અને ક્રિયાનો સંધાર તેમજ જળ અને રિશ્તિરૂપકની અંતર પ્રવૃત્તિ પ્રવેશ લેવામાં આવે છે

૧૭ **પ્રજનન ક્રિયાનો સિદ્ધાંત**—સંબોધનકની અદર સુધુક વનાર મુખ્યભાષી સ્ત્રીજનના મર્સાસપમા સ્ત્રીના રૂપ અને પુરુષના ધર્મનો શારીરિક અને આનંદિક સંપર્ક સંબંધ થાય છે એ સંબંધની દ્રશ્યતામાં સ્ત્રી અને પુરુષ જીવે દમ્યતાના શારીરિક રૂપે જમે સેલેલ થઈ સંબંધ પણ માત્ર કેવળ સુધ્ધ આનંદિક સંબંધ સંબંધમાં જણી જાય પ્રેરણાવધી ઉપર જનારે જમા સંબંધ સંબંધને અનિતર ઉત્તર તે માત્ર રૂપ અને ધર્મના થયાવળ થઈ સંબોધનકની અદરના કેવળ સંબંધે છે

૧૮. **પ્રજનન ક્રિયા માટે સંબંધ સમય**—આ જાણ્યમાં સ્ત્રીના આજના અને અનુકૂળતાને લીધે અમ રૂપરૂપ આપણે જોઈએ અને આ પ્રજનન ક્રિયા માટે તેની અનુભવી જાણ્યો આનંદપૂર્વક મળી ન હોય ત્યાંથી કામ સંબંધના ક્રિયાને વિચારે જાણ્યમાં જઈ પુરુષે પ્રજનન ક્રિયા માટે ઉપાદ થવા અડકું જોઈએ

૧૯. **સંબંધ સમયની ઉત્થાન દશા**—માનવ સમયની સમયરૂપ દશાવધ સંબંધ સમયની રિશ્તિ પણ વર્તની તે વળતની રિશ્તિ કરતા અનેક રીતે મળે છે આ દશામાં જીવે રૂપરૂપની વિચારતો પડતર માટે અનેક પ્રકારની અવધની અંતિ લીધે હવે ત તેમજ અનેક પ્રકારના મુદ્દ જાણ્યમાં આજિતો તેમજ લાગે સંબંધ તથા પ્રકાર કરી રાકે છે અને પરિણામે પડતરના સંબોધનક સંબંધના અનુકૂળ તેમજ આનંદને અનેક સંબંધ રીતે વધારે અનુભવી રાકે છે

જીવન પડોક એમ, લી.

સુરત પ્રસંગને માટે યોગ્ય સ્થાન (સમય અને સ્થિતિ આદિ કેવાં હોવાં જોઈએ?)

यस्य यस्याङ्गावयवस्य बीजे बीजभावः
उपतप्तो भवति तस्य तस्याङ्गावयवस्य
विकृतिरूपजायते नोपजायते
चानुतापात्तस्मादुभयोरूपपत्तिः ॥

સુશુન શારીરસ્થાનમ્

— (૧૦) —

ભાવાર્થ—

હી અને પુરુષના શરીર ભરતક અને યનની અંદરના જે જે અંગ અથવા અવયવ વિશિષ્ટો જે જે અંગ ઉપત્ત થઈ, વીર્યરૂપ બીજની અંદર બીજરૂપે પ્રદીપ્ત થઈ આવેલ હોય છે, તે તે શારીરિક તેમજ માનસિક અવયવ વિશેષની ઉત્પત્તિ તેટલાજ અમાલુમાં પેદા થનાર ભાવી પ્રજામાં થયાવત્ થાય છે. જ્યારે જે જે અંગ થયાવત્ ઉપત્ત થયેલો હોતો નથી, તે તે અંગનો પ્રજામાં તેટલો અમાલુમાં પ્રદુર્ભાવ થતો નથી.

સુસુત.

G. G. MEHTA,

Professor of Phrenology,

BOMBAY.

સુરત-પ્રસંગને માટે યોગ્ય સ્થાન કેવું હોવું જોઈએ ?

વિસ્તીર્ણે લલિતે સુધાધવલિતે ચિત્રાદિનાલંકૃતે,

૧ ૨ ૩ ૪
રમ્યે પ્રોત્તતત્ત્વરેઽયુરુમહાધૂપાદિ પુષ્પાન્વિતે ।

૫ ૬ ૭ ૮ ૯
સંગીતાક્ષવિરાજિતે સ્વભવને દીપપ્રભાભાસુરે

૧૦ ૧૧ ૧૨
નિઃશદ્ધકં સુસ્તં યથાભિલપિતં કુયાત્સમં કાન્તયા ॥

૧૩ ૧૬ ૧૪ ૧૫

(અનંતરક્તે)

૧ વિશાળ, અમ્ય,

૨ સ્થિતિ અર્થાત સુસ્ત. સુરોત્તમ,

૩ અંદરમાન સ્વેત અકચરિત પ્રકાશપુર,

૪ ચિત્રાદિથી શણગારવામાં આવેલ હોય તેવું

૫ ૧૩૫.

૬ વિશાળ ચોકવાળા

૭-૮-૯ અગર આદિ સુગન્ધિધુપ અને પુષ્પાદિપુર

૧૦ સંગીત આદિ માટેના સાધનો ૨૫ વાગવ જોઈ
સુરોત્તમ,

૧૧ પીતામ્બર ભવનની અંદર,

૧૨ દિવાલોના ચરોચિત્ર પ્રકાશમાં,

૧૩ અંકારહિત યથા,

૧૪ યથાભિલાષ અર્થાત જેની ઇચ્છા હોય તે પ્રમાણે.

૧૫ કામને વિસ્તારવાવાળી અન્તા સાથે,

૧૬ સુરત સમાગમ કરવા જોઈએ.

विलासमन्दिरं वा कामागारम् ।

प्रज्ञाकलायौवनजातिसम्पत् सौन्दर्यविद्यामदगविताभिः ।
मुदुर्लभाभिर्वरमुन्दरीभिः संमोगसंजातमुखं यदीच्छेत् ॥ १ ॥

कालोचितैर्धूपितधौतवस्त्रै रत्नोज्ज्वलैरामरणैरनेकैः ।
कण्ठोपकण्ठोल्लसिताग्रपुष्प-स्रग्मिश्रमचालिकुलाकुलाभिः ॥ २ ॥

नानाविधामोदविदग्धवासैः श्रीस्वण्डताम्रूलशुभाङ्गरागैः ।
नरोत्तमो मन्मथशास्त्रवेदी प्रसाधयेत् साधु निजं शरीरम् ॥ ३ ॥

अनेकवाद्यं विविधास्त्रपङ्क्तिं सुपुष्पधूपोज्ज्वलराशिसितम् ।
विचित्रसत्पट्टवितानशोभितं मकल्पितात्यन्तमनोरमासनम् ॥ ४ ॥

मकम्पिपर्यङ्कमुघर्षरीरवप्रबुद्धपारावतकण्ठकृजितम् ।
रथाङ्गहंसस्वनरम्पदीर्घिकाजलोर्मिसंलसकवाववीजितम् ॥ ५ ॥

विशुद्धभावोचितचित्रभूपितं सुरागसिन्दूरविराजिकुट्टिमम् ।
महदृष्टेः शुक्लसारिकारवं विनिर्भयेद् वासगृहं मनोरमम् ॥ ६ ॥

हित्वाऽत्यकामं श्रमयेद् वशी यो नितम्बिनीनां यदनज्वरातिम् ।
रूपान्वितो मन्मथशास्त्रवेदी समाप्नुयात् स्वर्गमुखं स धीरः ॥ ७ ॥

स्वात्मानुरूपं प्रविधाय पूर्वं विज्ञः पुमान् वाह्यरतोपचारान् ।
विधिश्रुयीभूतवराङ्गदेशां भजेत् कान्तां रतिकेलिरङ्गे ॥ ८ ॥

नागर-सर्वस्वम्.

वृष्य प्रयोगो अने तेना साधनो.

वयो नवं जातमदश्चकालो हर्षस्य योनिः परमा नराणाम् ॥

घृतक्षीराशनो निर्मोर्निर्व्याधिर्नित्यगो युवा ।

संकरषप्रयणो नित्यं नरः स्त्रीषु वृषायते ॥ १ ॥

कृतैकहृत्याः सिद्धार्था ये खान्योन्यानुवर्तिनः ।

कलासु धारा ये तुल्या सत्वेन वयसा च ये ॥ २ ॥

कुलमाहात्म्यदाक्षिण्य शीलशीचसमन्विताः ।

ये कामनित्या ये हृष्टा ये विशोका यतव्यथा ॥ ३ ॥

ये तुल्यशीला ये भुक्त्या ये प्रिया ये प्रियंवदाः ।

तै र्नरः सह विभग्नः सुवयस्यैर्वृषायते ॥ ४ ॥

अभ्यङ्गोत्सादन स्नानगन्धमात्यविभूषणैः ।

गृहशय्यासनमुल्लेपांसाभिरुदतैः प्रियैः ॥ ५ ॥

विहंगाना रतैरिष्टैः स्त्रीणां चाभरणस्वनैः ।

संसाहर्नैर्वर स्त्रीणामिष्टानां च वृषायते ॥ ६ ॥

मत्तद्विरेका चरिताः सपन्नाः सलिलाशयाः ।

जात्युत्पलसुगन्धीनि शीतगर्भगृहाणि च ॥ ७ ॥

नयः फेनोत्तरीयाश्च गिरयो नीलसानवः ।

उपतिर्नीलमेघानां रम्यचन्द्रोदया मिशा ॥ ८ ॥

वायवः सुखसंस्पर्शाः कुमुदाकारगन्धिनः ।

रतिभोगक्षमाराग्यः संकोचा गुरवहृन्माः ॥ ९ ॥

सुखाः सहायाः परपुष्टपुष्टाः फुल्ला वनान्ता विशदाग्रपानाः ।

गान्धर्वशहाश्च शुगन्धमात्याः सत्वं विमालं निरुपद्रवं च ॥ १० ॥

सिद्धार्थता चाभिनयश्च कामः स्त्री चायुधं सर्वमिहात्मजस्य ।

वयो नवं जातमदश्च कालो हर्षस्य योनिः परमा नराणाम् ॥ ११ ॥

चरक.

નવયૌવન અને કામેન્દ્રાની પ્રથમજ ઉત્પત્તિને લીધે અનુલવાતી મદનની દશા, મનુષ્યોને પરમ આનંદ અને હુષને જન્મ આપવાવાળો યોની છે.

વૃધ્ય-પ્રયોગો.

1. મી અને દુધને ભેડતા, જે જલથી રહીત તથા વ્યથિથી મુકા, હમેશા સચેતને કરવાવાળો યુવાનરેધામુકા અને સંકલ્પ બળથી મુકા હોય તેવો પુરુષ સીપ્રસજમાં વૃષ સમાન મહાવ્રુષ છે.
2. જેઓ પોતાના કાર્યમાં કૃતકૃત્ય હોય, પોતાના વિષયને સિદ્ધ કરેલ હોય. જેઓ પરસ્પર એકબીજાને અનુવર્તિને રહેનાર હોય, જેઓ બાહ્ય કલાઓમાં એકબીજાથી તુલ્ય અર્થાત સમાન મુલ્ય કર્મશીલ હોય તેમજ સાચ આદિ મુલ્ય અને વયમાં પણ જેઓ સમાન હોય,
3. પુત્રની મહત્તા, દાક્ષિણ્ય, સીલ અને શૌચ આદિ ગુણોથી મુકા હોય, જે સભેભશક્તિથી હમેશા મુકા હોય, હૃદ્ય હોય અને જેઓ શોક તથા કેદ પણ પ્રકારની વ્યથા કે વ્યથિથી મુકા હોય.
4. જેઓ તુલ્ય શીલ ધર્મમુકા હોય, સમાન ભાવશીલ હોય, પરસ્પર એકબીજાને ચાહનાર પ્રેમી હોય અને પ્રિય બોલનાર હોય, જેવા સમાનવયમુકત સી મુરુષોના સહવાસથી પુરુષ અથવા સ્ત્રી વૃધ્ય-રોગને પામે છે.
5. અશ્વજન, ઉત્સાહન, રનાન, મુગધિ માળા અને નવા પ્રકારના આભૂષણો, મુદરરૂઢ અને તેની અંદરની શય્યા, રવાન અને આસન આદિ મુખને દેવલાભાં સાધને અને નવીન, પ્રિય અને રુચિર વસ્ત્રોમુકા હોય.
6. મનને પરદ પડે એવા મુદર પક્ષીમહાવ્રુષ મધુર સપ્તેલ, યુવલિંગવના આભૂષણોના ભાવમોહર સપ્તેલ અને પ્રેમી (ઈશ) સ્ત્રીમનના પ્રિય સવાદ આદિ સાધનોથી મુકત પુરુષ પણ વૃધ્યતાને પામે છે.
7. ન્યાં ઇન્દ્રિય ભ્રમર વિવરી રક્ષા હોય, ન્યાં કમલપરોથી મુકત સલિલાશયો-જળાસયો હોય, ન્યાં વતીકમળની સુવાસથી મુગધિત બનેલ, શીતમર્મમૃદો (Summer Houses) વિદ્યામાન હોય.
8. ન્યાં રવેત રીણુથી અધિઃ દીપતી નદીઓનાં રૂપેરી પ્રવાહો વહેતા હોય, ન્યાં નીલરિખરવાળા ગિરીઓની હારો ચોતી રહી હોય, ન્યારે ખનરયાંમ વાણરોની વટાઓ એક પછી એક અડતી આવતી હોય, અથવા ચંદ્રના કેદયથી રમ્મ બનેલી નિશા-રાત્રિ ખીલી રહેલી હોય.
9. ન્યારે રમ્ય માતૃશીલ મુખને આપનાર ચંચળી લહેરીઓ, મુખરેખા સર્પુદોની મુગધિથી મુકત ચર્મ પ્રસરી રહેલ હોય, અને ન્યારે રવિભાગને મોટે સવેશા ચોમ્ય એક રાત્રીના સમય હોય અને ન્યારે કોઈપણ પ્રકારનો સંકોચ પ્રિયબન્ધમાં ન હોય,
10. સર્વ સાધન સામગ્રી મુખર હોય, કોઈલિના મધુર રમ્યથી સમજ વન પ્રદુલિત થવેલ હોય, સર્વ નિર્મળ આનંદો પ્રવર્તે રહ્યાં હોય, પાચેના મધુર ધ્વનિ કણગોચર થઈ રહ્યા હોય મુગધિ માળાના મળામાં લાગી રહેલ હોય, શરીરનું સ્તવ (વીર્ય) પણ વિશાળ અને પ્રદુલ્લ હોય અને કોઈપણ પ્રકારના ઉપદ્રવથી રહિત સારી હોય.
11. વળી સ્તવ, પ્રભેત્સાહન રમ વીર્ય પણ સ્તિરિતે આપવાવાળું અને કામથી પેદા થવેલ રાગ પણ અલિનવ અર્થાત તદન નવીન અને જલ્પ હોય એવે પ્રસંગે અનુકુળ-રમ્ય-રવિરમ કુવાન સી પણ ને વિદ્યામાન હોય તે એ બધાં સાધનો મનોજ અથવા કામેન્દ્રને સવરીતે પ્રદીપ્ત કરનારા વાપુએ છે અને પરમાનંદને આપવાવાળાં છે.

HOW TO BEGET SOUND AND BEAUTIFUL CHILDREN!

1. HAPHAZARD AND RECKLESS GENERATION OF HUMAN BEINGS

"Human beings are generated in so haphazard and reckless a manner as weeds are sown by the wind. No account is taken of the possible influence which may be exerted upon the future destiny of the new being by the physical or mental conditions of parents at the moment when the germ of life is planted or by the mother while the young life is developing."

2. A PHYSIOLOGICAL FACT—It is an established physiological fact that character of offsprings is influenced by the mental as well as the physical conditions of the parents at the moment of the performance of the generative act."

3. HOW TO BEGET SOUND CHILDREN?—For the beginning of a new life select the most favourable time which will be when the bodily health is at its height, when the mind is free from care and anxiety, when the heart is cheerful, joyous and filled with hope, love, high aspirations, pure and beautiful thoughts."

4. "If beauty is desired, let the mother be surrounded with beautiful objects and let her mind dwell upon such subjects. If an active mind and brilliant intellect are required, the mother should devote considerable time to study and mental culture of a pleasant nature. The moral nature should be carefully cultivated to insure a lovely disposition. No angry words or unhappy feeling should be maintained. The husband should do his part by supplying favourable surrounding, cheerful thoughts and aiding mental culture."

Dr J. H. KELLOGG,

Author of "Man the Master Piece"

મુંદર સતતિ માટે મુંદર સમયોગની યોજના.

૧. સાધાર્થ—“માનવ પ્રણીઓના ગર્ભાધાન એવી તો ધાંધલ ધમ્મક અને બેકાર રીતે કરવામાં આવે છે કે જાણે પવને જગતી રોપાઓના બી આમતેમ ફેંચી વાળ્યા હોય નહીં ! બાપી પ્રજાના જીવન કે નરીઓને તે ખતે ગર્ભાધાનક્રિયાદ્વારા બીજારોપણ કરવામાં આવે છે તે પ્રસંગે, પ્રત્યેકપાદન ક્રિયા અદ્યે સમુક્ત જનાર માતૃપિતાઓની શારીરિક અને માનસિક અનેક પ્રકારની રિષતિઓ દ્વારા બાપી પ્રજાપર કેવા કેવા પ્રકારની સંભવિત અસરો થાય છે અથવા ગર્ભાધાન થવા પછી ગર્ભસ્થ ઉત્તરી બાળપ્રજાના શરીર અને મનપર માતાના અનેક પ્રકારના વર્તનથી કેવા કેવા સરકારો અને પરિણામો થાય છે તે બાળતનો કેઈપણ જાતનો વિચાર સરખે પહો કરવામાં આવતો નથી ”

૨. શારીરવિજ્ઞાન શાસ્ત્રનો સિદ્ધાન્ત —“શારીર વિજ્ઞાનશાસ્ત્રનો એ એક રથ પિત થયેલો સિદ્ધાન્ત છે કે માતૃપિતાની ગર્ભાધાન ક્રિયા પ્રસંગી સર્વ શારીરિક અને માનસિક રિષતિઓની અસર, બાપી પ્રજાના શુદ્ધ કર્મ વ્યવસાય કે સરકારોનું બધારણ કરવામાં ખાસ પ્રત્યક્ષ કર્મ જાળવે છે.”

૩. ઉત્તમ આરોગ્યયુક્ત સતતિ મેળવવાના ઉપાયો—“જીવન માનવજીવનનું અવતરણ કરવા માટે ખાસ ઉત્તમ અને સર્વથા અનુકૂળ આવે એવા સમયની ધસદસી કરે કે જ્યારે શારીરિક આરોગ્ય થણા ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનું હોય અને મન પણ કેઈપણ પ્રકારની ફિકર, ચિન્તા રહિત હોય તેમજ હૃદય પણ આનંદપૂર્ણ હુલામણાન, આશા, પ્રેમ અને ઉત્સાહપૂર્ણ તેમજ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારની અભિવાજ્યો અને પવિત્ર તથા મુંદર વિચારો તેમજ આવનાઓથી મુક્ત હોય.”

૪ ને ૧૫ કે સૈન્દર્ભયુક્ત બાળકની ઉત્ક્રાંતિ હોય તો ગર્ભ ધારણ કરવા કમ્પતી સ્ત્રીને પણ તેવાજ સૈન્દર્ભપૂર્ણ શુભ સમયોગની અંદર નિવાળ કરવાની ગોઠવણ કરી આપે. અને તેના મનને તેવાજ વિષયોના નિરીક્ષણમાં રાત રાખે. ને મુંદર ચપલ અને તીવ્ર બુદ્ધિશક્તિઓવાળી પ્રજાની કામવા હોય તો સ્ત્રીને અનુકૂળ આવે તેવા આનંદકારક બુદ્ધિરમ્ય વિષયોના અધ્યયન અને મનન પછળ તેને યોગ્ય સમય ગોઠવણ કરી આપે. મુંદર રવસાવના બાળકને મેળવવા માટે તે સ્ત્રીના ધાર્મિક અને નૈતિક અનેક ગુણો ખાસવવાપર પણ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે સ્ત્રી અને પુરુષ જન્મે વચ્ચે આ ગર્ભાધાન ક્રિયાના સમયની ખાસખાસ કેઈપણ પ્રકારના સુરસાધુના વાદવિવાદ કે અણગમો ઉત્પાદન કરે તેવા પ્રકારની કડવી સાચણીને કશીપણ ઉશ્કેરવી નહીં જોઈએ પુરુષે, આ વિષયમાં સ્ત્રીને સર્વ પ્રકારના અનુકૂળ સમયોગ-આનંદયુક્ત વિચારો અને માનસિક શિક્ષણ આપીની ખાસ વ્યવસ્થા કરી આપવી જોઈએ

ડૉ. બે. એચ. કેસોગ

સુરત-પ્રસંગ માટે થે ગય રથાન કેવુ હોવું જોઈએ ?

૧. વિસ્તીર્ણ—મનુષ્યની આત્મરક્ષક શક્તિઓ, ધાર્મિક સાધનાઓ, ધાર્મિક સાધનાઓ, પ્રાણીયપ્રદાયક શક્તિઓ અવલોકન ગમ્ભીર અને જુદાશક્તિઓ તથા સમર્થ જોનેન્દ્રિયોના સમૂહોને તેમજ સમગ્ર શરીરના અવયવોને યથાવત સતેષ સુખ આનંદ તથા અને પુષ્ટિ આપી શકે તેવા સર્વ અનુકૂળ સાધનોને યથાવત રથાન આપી શકે તેવું નિશાળ ભૂવન હોવું જોઈએ પણ આવી સિધ્ધિવાળા સર્વજ્ઞ અનુકૂળ બાબો તો સબ મહાસબજોને પણ દુર્લભ છે હતા પ્રત્યેક મનુષ્ય પોતપોતાની યોગ્યતા અનુસાર સંયમિત સાધનોપુત સુદર સુનારજીવની યોગ્યતા તો અપરબ કરી શકે

૨. હલિત—નિવાસસ્થાન અને ખાસ કરી સંગારજીવ ભલે કદાચ વિશાળ કે અલ્પ ન હોય છતાં પૈત પોતાના સાધનોની અનુકૂળતાના પ્રમણુઆ નાનુ હોવા છતાં પણ મધુર-લલિત અને સુદર રમ્ય બાંધે રંગો આસને શાધાર્થવાળ અને આદર્શ અર્થાત્ દૃષ્ટુ તેમજ સુદર સ્વિતે નિર્દિષ્ટી યથારામ્ય સુલલિત તો હોવું જ જોઈએ કે જેથી જો અને પુરુષ બે નેના મનની પ્રવિરુદ્ધપ્રદાયક શક્તિઓમાના કળાકૌશલ્ય સ્ત્રીધર્મ-રેમ ગૌદાર્થ અનુકરણ હાર્ય અને કામ્ય આદિ લલિત કળાઓના અનુસારને વધારવામા અનેક રીતે સહાયભૂત થઈ શકે

મુખા ધનલિત—અદ્ભુત સમાન શીતળ, સ્વેત, પવિત્ર અનેશાન્તિદાયક ફિરજીસમાન શાન્ત સ્વેત ધનલ પ્રકાશભૂત કે જેના રંગો માનને અતિ ઉચ્ચ પણ ન હામે તેમ મનન ઉપર એવા દેહપલ પ્રકાશની દ્રઢ અસર પશુ ન કરતા જે પશ્ચિમી શામ-શીતલ અને અમૃતસમાન સુખ આપી શકે તેવા રંગો અને પ્રકાશની બાંધવાણુ શાન્ત સુખદ રથાન હોવું જોઈએ

ચિત્રાદિધી અલ્પકૃત—માનવસમાજની જુદા જુદા પ્રકારની શક્તિઓના સમૂહોને અને તેઓની વિવિધ પ્રકારની લાખન જોને દૈવ કરવા મટે પિતે પૈન્દ્રીઓ અને કૌશલ્યો વિશેરે અનેક પ્રકારના હોઈ શકે છતાં તેમાથી જે મનુષ્યના મનની જે જે શક્તિઓના સમૂહો પ્રભુ હોય તે તે સમૂહને યથાવત સતેષી શકે પ્રતિષ્ઠા કરી શકે ઉચ્ચરી શકે અને તેઓની દર્શનેન્દ્રિય અને અવલોકન આદિ લાખિઓના પ્રક્રિયનદ્વારા અનેક રીતે આનંદો આપી તેઓની અદરશ ઉત્કર્ષ અને પ્રાણીયપ્રદાયક બાબોને અનેક રીતે વધારી શકે તેવા ઉચ્ચ કામ્ય મધુર અને સુલલિત-અનેક બાબો રંગો તથા રંગોથી પુર્ણ મૂર્તિઓ અને ચિત્રાદિ અનેક સાધનોથી યુક્ત આવુ રથાન હોવું જોઈએ કુલમા ન ૨૮ થી ૩૬ અને ૨૩ થી ૨૭ મુખીની દરેક શક્તિને સુખ્યરીતે પ્રદીપ કરે તેવા સાધનોયુક્ત સુગારજીવ હોવું જોઈએ

૩. રમ્ય—મધુર, સુગંધિત સુદર અને મિત્તાકષક નિવાસસ્થાન અને ખાસ કરી વિલાસ મહીર હોવું જોઈએ કે જ્યાં પ્રતિેક મનુષ્યના પ્રતિેક બાબો અને જીવસાધક કામ્યજીવિયમાના સાસરિક બાબો વિશેરે દર્શાવનાર અનેક સાધનોના પણ સમાવેશ થઈ શકે

૪. પ્રેમતત્ત્વચર (નિશાળ જો વાણુ) જોડના માટે કે જેથી બાળ બચ્ચા, મિત્ર રનેહી તથા સબધી બન વિશેરે સવને પચેચ કરવા કરવા તેમજ જેલવા કલ્યા વિશેરે કિયાઓ માટે સમર્થ રીતે અવગરા આપી શકે સુખઈ અને અન્ન ચોટા સહેરોની માફક માલુસોના ધોખા થીક ઉપચરિતર ખટકાવાને લીધે બાલ બચ્ચા કે સ્ત્રી અથવા પુરુષ વચને પુરતા હાજર પ્રસારવા પુરતી પણ જગ્યા ન હોય એવા સક્રિય કે પ જો ન બાક વગતીવાળા પ્રદેશોમા નિવાસ રચ ન નહીં હોવું જોઈએ કારણુ આવા સ્થાનમા દુષ્ટિધારને વગ ન અવકાશન મળતો નથી જેથી ત્યાં જન્મ પામનાર પ્રભ પણ (Short eyed) (Long eyed) કૃષી દુષ્ટિવાળો અને પશ્ચિમી વચ્ચાને ધારણુ કરનાર જન્મે છે

૯. પ્રકાશયુક્ત—અવલોકનશક્તિ એના વધા અવયવોને અનલ આપી પ્રદીપ્ત કરી શકે તેના વધાર્થ પ્રકાશવાળું એ સ્થાન હોવું જોઈએ. દિ ને પાંચાતી બાજબી પડે તેવી અધકારપૂર્ણ મુઘર્ષની ઓરડીઓ જેવું નહીં.
૮. હુપ અને પુષ્પાદિ મુગધિ પદાર્થોયુક્ત—જ્યાં અનેક પ્રકરના મુગધિ હુપ દીપ, અને પુષ્પાદિ કુદરતી પદાર્થો તેમજ સુવા ચદન, અગર વગર કેશર કંતુરી ગુલાબ એવાં ખસ, ચમીરી હીના આદિના સુદર સુવાસિન અતરોથી નિવાસસ્થાન યથાવત બદેથી રહુ હોય, મધમથી રહુ હોય, તેવું સુવાસિત સ્થાન હોવું જોઈએ કે જ્યાં કાલતન્તુના સંપૂર્ણ પ્રવાહોને થયું થોપણ અને આનંદ મળી રાખે.
૯. સગીત અને નૃત્ય આદિમાટે અનેક વાદ્યો અને સાધનોયુક્ત—એ નિવાસસ્થાન હોવું જોઈએ કે જેથી યથાવકારા અનેક પ્રકારના સ્વરાગના આવાષો કરી માનવહૃદયના અનેક ધાર્મિક, નૈતિક સામાજિક, કે સાસાત્મિક ભાવો, લાગણીઓ કે જાતનાઓને તેમજ સગીત નૃત્ય અને હાવભાવ આદિ ક્રિયાઓદ્ધારા તે તે વિષયના માનસિક અવયવોને પ્રવૃત્ત કરી યથાવિધિ સતોદી ગદાય જાનવંદ પલુ આપી રાકાય અને પરિણામે તેવાજ ઉત્તમ ઉત્કર્ષો અનેક પ્રતીપ્ત થયે. વિશુદ્ધ જાતનાઓવાળી પ્રભને જન્મ આપવામા કાત્યુરૂપ યવાય આવા સાધનોના અસ્તિત્વ સાથે જો સી અને પુરૂષ બન્નેએ સગીત અને નૃત્ય વગર હાવભાવ પ્રદર્શન આદિ ક્રિયાઓમા પ્રતીજ્ઞા મેળવેલી હોય અને પરસ્પરને તેવા પ્રકારના આનંદને યથોચિત સમયે આપી શકે તેવી દશામા હોય તો આવા આનંદોમા અનેક રીતે સહજિ થઈ શકે છે.
૧૦. સ્વસાવન—પોતાની માથેથીનુજ મક્કન હોવું જોઈએ કારણ જ્યાં સ્વતન્ત્રતા હોય છે ત્યાજ સી પુરૂષ બન્નેની ઉચ્છા અથવા આકાંક્ષાને અનુસરી સર્વ અનુકૂળ રીતે સુચારુચૂદની પોતાના યથાવિધિ યોજ શકાય છે. “ સર્વે વરણે દુઃખ સર્વમાત્રવર્ણે સુખ એવદ્વિચિત્ત સમાસેન લક્ષણં મુલ્લુ લયો ” એ જે ભગવાન મનુમહારાજનું મહાન કથન છે, તે આ બાબતમા પણ યથાવત સત્ય કરે છે.
૧૧. સૂર્યની અથવા વિવિધ આદિની દીપપ્રકાશથી પ્રકાશિત કંવામાં આવેલ હોય તેવું સુપ્રકાશિત રમ્ય સ્થાન હોવાની જરૂર છે. પ્રકાશ પણ એવા પ્રકારનો હોવો જોઈએ કે જે અતિ ઉચ્ચ ન હોતા શાન્ત હોય સામ્ય હોય કારણ કે અતિ ઉચ્ચ પ્રકાશની અદર આખની કાંકી બહુજ ઝીણી થઈ જાય છે. જ્યારે અતિ મદ પ્રકાશમા આખની કાંકી બહુજ વિરત્ત થાય છે અને એવા એવા કારણોને લીધે ટકીનજર અને દીર્ઘનજરવાળી દ્રિષ્ટિની ખામીવાળી અનેક પ્રકારની આખના દોષેવાળી પ્રભ પેદા થવાનું કારણો મળે છે.
૧૨. કુળ—(summer House) આદિ ગ્રીષ્મઋતુને અનુકૂળ પડે તેવા શીતમર્મગૃહોયુક્ત સ્થાનો અને પ્રદેશોની બ્યવસ્થાયુક્ત હોય તો એ અતિ મુખને આપવાવાળું અણવ શેષ્ય છે.
૧૩. જલજયન્ત્ર—અર્થાત સુદર રમ્ય અને મધુર પ્રકરના કુવારયુક્ત કે જ્યાં અનેક પ્રકારના મત્સ્ય, મગર આદિ જળચર પ્રાણીઓની મૂર્તિઓના મૂળમાંથી અથવા સીંચો બાગો કે સરોર અને કામદેવ આદિની મૂર્તિઓના મુખ કે જ્યાં આદિ પ્રદેશોમાંથી જળની સુદર સેરો રસુરતી હોય તેવી મધુર સુદર જાવાનાઓ યુક્ત આકૃતિઓવાળા કુવારાઓ યુક્ત.
૧૪. તળાવ કે એવાંજ કોઇ વિસ્તીર્ણ સ્નાનાગાર યુક્ત સાધનોવાળું અથવા પાણીના બધિતા વિશાળ હોજવાળું કે જેમા યથેચ્છ જળાદીક પણ થઈ શકે તેમજ હસ બાથ જળકુકડા આદિ જળચર પ્રાણીઓ પણ યથેચ્છ વિહાર કરી અનેક પ્રકારે એવા જળાસથની સેવા વધારી શકે તેવા સુદર જળા સંયોગવાળું સ્થાન હોય એ ખાસ ઉચ્છેદ્ય શેષ્ય છે.

સુરત પ્રસંગ પહેલાંની ઉદ્દિપક તૈયારીઓ.

સ્નાતચન્દનલિપ્તાંગઃ સુગંધસુમનોર્ચિતઃ સુક્ત વૃષ્યઃ સુવસનઃ સુવેશઃ સમલંકૃતઃ ।

તાંબુલવટનસ્તસ્યામનુરક્તોઽધિકસ્મરઃ પુત્રાર્થી પુરુષો નારીમુખેયાન્નચ્ચને શુભે ॥

માત્રપ્રકાશ.

૧. સ્નાત — સારી રીતે ૧૫-૨૦ જળથી સ્નાન કરી શુદ્ધ થવેલ
૨. ચન્દન લિપ્તાંગ — ચન્દન, સુખ્રડ, અમર તથા આદિ સુગંધિ પદાર્થોના પાઉડર કે પ્રવાહિ લેપનોથી જોણે પોતાનું અથ સારી રીતે ચર્ચિત કરેલું હોય તેવા
- ૩-૪. સુગંધ-સુમનોર્ચિતઃ — સુવાસિત ગોળ તાંબુલના કે સવારા આદિ પુષ્પોની માળા આદિ અથવા તેવાજી ઉત્તમ પ્રતિભા પુષ્પો વિગેરેની પરાગથી સુવાસિત થયેલ અત્તર સેન્ટ કે પાઉડરથી સુગંધિત થયેલ
૫. સુક્ત વૃષ્યઃ — સુદર વીર્યવર્ધક અને શક્તિવર્ધક પદાર્થોનું સેવન કરેલ,
- ૬-૭. સુવસન સુવેશઃ — સુદર વેશ અને વસન-વસ્ત્ર વિગેરે ધારણ કરેલ હોય તેવા
૮. સમલંકૃતઃ — સારી રીતે સુદર અથ કારોને ધારણ કરેલ હોય,
૯. તાંબુલ વટનઃ — મુખમા તાંબુલ એલાઈમી, કેસર, કસ્તૂરી, લવીંગ, તજ, જાવની આદિ પદાર્થોથી સુદર સુખવાસને ધારણ કરેલ હોય તેવા પુરુષ
૧૦. તસ્યામનુરક્તઃ — જોની સાથે વચાવન પ્રીતિ ઉપખ મથેન હોય તેવી સ્ત્રી સાથે,
૧૧. અધિક સ્મરઃ — જ્યારે સંભોગેના વચાવત પ્રદીપ્ત થયેલ હોય ત્યારે
૧૨. પુત્રાર્થીઃ — પુત્રપ્રાપ્તિની વચાવત સિદ્ધિ અર્થે,
૧૩. પુરુષઃ — પુરુષાવધુત પુરુષે,
૧૪. શુભે રાયનેઃ — ઉત્તમ સ્થાન સ્થાન હોય ત્યાં
૧૫. નારીમુખેયઃ — સ્ત્રી સંબાળ કરવા.

ગર્ભાધાન ક્રિયા પ્રસંગે માટે મમય, ધ્યાન અને સ્થિતિ આદિ સમ્પન્ની વિચાર.

પ્રત્યેકપાદન અથવા ગર્ભાધાન ક્રિયાઓ આ વિચાર, એવો બીજા વિચાર અને કુદરતના પ્રાણી અનેક રાખ્યા પ્રદર્શનાઓ સાથે એવો બીજો પનિક સમય રાખે છે કે તેઓ કોઈપણ એકાં વિચારની અવશ્યતા કરી શકાય તેમ નથી.

માનવબીજના યથાવત આરોપણ મોટે, અન્ય વૃક્ષ અને વનસ્પતિ આદિના બીજના વાગેલર માટે એવી રીતે સમય સ્થિતિ, રૂતુ, જમી, જળ, વાયુ, આકાશ, ખાસ ખાસ દેશ વિશેષ અને તેને માટે બેઠતા ખાતર આદિ અનેક વિષયોના વિચારની જરૂરઆત પડેછે, તેમ પ્રમાણે આ પ્રત્યેકપાદનક્રિયાદ્વારા કરવામાં આવતા માનવબીજના ગર્ભાધાનરૂપ, બીજારોપણની ક્રિયા માટે થતું અનેક પ્રકારના વિષયો તરફ ખાસ ધ્યાન આપવાની પુરેપુરી જરૂર છે. માનવબીજની પરિપૂર્ણ પાત્ર દશા ૨ તે તે બીજનું આરોપણ કરવા માટેની મુદ્દ જમી ૩ સ્ત્રીગર્ભારૂપ અને તેના સાથે સમય રાખના સ્ત્રીના સર્વ જનનેન્દ્રિયોના અવયવોની વધાવોમ્મ, આરોગ્ય અને સમ્યક સંચાલનપુત્ર અવરથા, ગર્ભાધાનરૂપ મદાન પવિત્ર ક્રિયા માટે સમુક્ત થવા હિમ્મત, સૌ અને પુરુષના સમ્પૂર્ણ અધી બીજેલા અને પછી આરોગ્યપુત્ર સર્વ શારીરિક અવયવો. ૪ આ ઉપરાંત બને (દરબની) ના પ્રવૃત્તિની અદરના માનસિક સર્વ પ્રકારની હાજરીઓ, ભાવનાઓ અને જિતિઓના તેમજ જુદી આદિ સક્રિયોના મગજની અદરના માનસ-અવયવો (Phrenocentres) વિગેરેની વધારે સામ્યવરથાપુત્ર અવરથા (Harmonious Development) અને એ સર્વ માનસિક તેમજ શારીરિક અવયવોના યથાવત ઉત્થાન અર્થાત ઉદીપન નમતી કે સક્રિય અવરથા (active and energetic state) ૬ અને એ બધા પ્રકારના અનુકુળ ભાવેલા ઉદીપન માટે ખાસ ઉપયોગમાં આવતી વધારે પરિશીલન ક્રિયા તથા તેના પરરૂપના સંજોગ સમયના સર્વ પ્રાણ અને આંતરીય પરિશીલન માટેના સર્વ અનુકુળ સમયો, સ્થિતિઓ, આતપાસનું વાતાવરણ સુખમસુખા પરરૂપના મનની સ્થિતિ, તેમજ બનેની અદર પરરૂપની અસ્થિમાના આદિ સર્વ અનુકુળતાઓના ઉદીપન માટે અનેક પ્રકારની તૈયારીઓ અજાઉધીન ખાસ જુદી-પૂર્વક, ઉચ્ચ પ્રકારની ઉત્તમ ભાવનાઓથી મનુષ્યની સર્વ માનસિક, નૈતિક ધર્મિક, ઉત્સર્ગ, અને આધ્યાત્મિક તેમજ પ્રાણીકપ્રદાયક અને આત્મરક્ષક આદિ જિતિઓને સર્વ રીતે પોષણ આપી અનેક પ્રકારના આનંદોને અનેક રીતે વધારી શકે તેટલી સુદર, મધુર, સુખ્યવરિષ્ઠા અને ભવ્ય ચોજના પૂર્વક ચોજની નહીં કે એથી ગર્ભાધાન ક્રિયા માટે સમુક્ત થવા હિમ્મતી બને વ્યક્તિના શરીર મરતક અને મન અર્થાત સમ્પૂર્ણ આત્માના સર્વ રીતે પરરૂપની પ્રસન્નતા, શ્રેય, આનંદ, શાન્તિ, સૌખ્ય અને પવિત્રતા આદિના સર્વ વિશુદ્ધ ભાવો તેના વધારે સ્વરૂપમાં સર્વત સમ્પૂર્ણપણે પ્રગી શકે આવા મદાન ઉદેશો આ ગર્ભાધાન ક્રિયાના મૂળ પાયા રૂપે હોવા બેઠે.

કુદરતની આવી મદાન, ભવ્ય અને આત્મનત ગાણીયપૂર્ણ ક્રિયાઓ જે વખતે સૌ પુરો સમુક્ત થાય છે ત્યારે વિશ્વના કોઈ અગમ્ય અગોચર અને અકલ્પ્ય પ્રદેશમાંથી કોઈ નવીન દિવ્ય આત્માનું આબ્હાદન પોતાને ત્યાં કરવા માટેને એ એક અતિ રમણીય અને મધુર પ્રસન્ન છે, કે જે પ્રસંગે કુદરત પોતા વસ્તુથી પછી અનેક પ્રકારની સહાયતા સૃષ્ટિના સર્વ પ્રાણીમાત્રને અનેક રીતે સ્વસ્થાવિક રીતેજ આપે છે.

રેતુરાજ વસતરેતુ—એ આવી સર્વ ક્રિયાઓ માટે કુદરતી રીતેજ નિર્માણ થયેલા સ્વાભાવિક સમય છે અનેક પ્રકારના પદાર્થોના પશ્ચિમ, અને પશુવર્ષા આ રૂતુ વખતે સંજોગ ધર્મો માટે સમુક્ત થવાની સ્વાભાવિક હિમ્મત પ્રકર થાય છે. વિશ્વ પોતાના સર્વ પ્રદેશોના સુદર, મધુમય અનેક પુષ્પોની સુવાસથી આ રૂતુમાં સર્વન મધમધી રહે છે.

“મધુવાતા રૂતાયતે મધુસરન્તિ સિન્ધવઃ. માર્ગ્યા ન સન્ત્યોપધી. ।”

“મધુતત્તમુતોપસો મધુમત્વાર્પિવં રજઃ. મધુચૌરસ્તુ ન. પિતા ॥”

આવા સમ્પૂર્ણ મધુમય ભાવો આ મધુમાસ વસન્તની અદર સર્વન પ્રસરી રહેલા હોય છે. આ રૂતુની અદર અનેક પ્રકારના અવનવા રંગોવાળી વાતાવરણના પ્રાણીક અને અપ્રાણીક જીવો આ રૂતુમાં સર્વન મધુમય થાય છે.

આકૃતિઆવાળા વિમાન રૂપ સ્તરીરચનાને ધારણ કરી વિવિધ પ્રકારની ધવજપટિતઓ અને શ્રમદોની માળાઓ વનેવળના પ્રદેશોમા સર્વે જગ્યાએ રહે છે તેઓના મધુર ગુણસ્વરૂપ નીચી વિશ્વની પ્રિયોદાનના સર્વે સ્વરૂપો માટે રહે છે કોઈક, મધુર, મેના ચાલક આદિ પદ્ધતિઓ પણ આ મધુર રૂપની અદ્ય પોતપોતાની રૂપીઓને આજ્ઞાકરવા માટે અનેક પ્રકારના રમ્ય સ્વરૂપોમાથી મધુર શોકસ્વરૂપ મગજ નીતોના નાદ-અવાજો વહાવવા લાગે છે તેઓના મધુર મુલ્ય અને મીઠાપ વિનાદથી રૂઝ, નદી, ન્દાળા પર્વતો અને ધનવદ્યપુત્ર સર્વે સુદર પ્રદેશો અને વનવનની શાખાઓ સર્વે જગ્યાએ રહેવા રહિગોવર થાય છે તેઓની પ્રેમકીડી આલિનન, ગુળન, રનેતુરમ્ભ આદિ સર્વે શાવોપકવ પરિશીલન ક્રિયાઓ, અવલોકન કરનાર સ્થિતિ ચિતોને સદૃશ સ્વપ્ન થઈ શકે છે આવા જાણ પ્રસંગે યોગ્યતામા કુદરતની કાચક ઈચ્છાને તેઓ આધીન થઈ વર્તે છે સર્વે જગ્યાએ, રૂઝ, વનૌપધિ આદિ સર્વેમા નવા કૃપણોવાઓ કુદવાને ખરેખર આ સમાય છે યુગોની અદર મધુર પરાવની પ્રવૃત્તિ વચનો આજ ખરેખર અનુકૂળ સમય છે આ રૂપની અદર સૂર્યના ડિસ્કોને પ્રવાહ પશુ ક્રીમાદિ રૂપની શાકક એટલે જાણે ઉત્તર દેશો નથી પવનના શીતળ, મદ, સુગન્ધ સમીરણે પણ, આ રૂપમા જુદા અનુકૂળતા અને આનંદ અપનાતા દોષ છે વિશ્વમાની પ્રવૃત્તિ આ પ્રસંગે કઈ કઈ નવીન ઉત્પાદન કરવા તરફ પ્રવર્તેલી જાણાય છે અને એટલા માટે માનવજીવના સ્વાર્થ આદેશપણ માટે પણ આ વસ્તુત્વને સમય ખરેખર વધારે પડતું કરવા યોગ્ય છે જનસમુદાય મેલા જામની અદર લગ્નપ્રસંગની યોગ્યતાઓ ધણે મેટિ લાગે આ માથ અને ફાંખ માસના સમયની આસપાસના દિવસોમા સર્વ પ્રદેશોમા કરવામા આવે છે, તેમા પણ તેજ ઉંચાની યથાવત સરજા થયેલી માત્ર પડે છે વસ્તુ રૂપની અદર મજાદાન થયેલ પ્રલના જન્મ, લગ્નજન માનસરે પોષ કે માપમા થાય છે, એટલે તેઓને સિવાળાની કંઠી યથાવત મળવાથી, તેવી પ્રલના કદાચ ફેફસા આદિ પ્રાણુશક્તિના અવયવો વિશેષ મજબુત રીતે ખીલી જન્મ થાય છે અને તેને પરિણામે માસપેશીઓ, પાચનસક્તિના અવયવો, તેમજ રક્તિને ચલાવનાર રમ્ભવાદિનીઓના પ્રવાહોમા પણ બળ અને શક્તિ આદિ જન્મથીજ આવેલા માત્ર પડે છે

માનવસમાજની અદર ખાસ એ પ્રમાણે કઈક અરો સમય જુલક અને કઈક અરો અજાન્યુત દશમા પણ જેમ સંજોગક્રિયાની રૂંદે અધિક અધિક પ્રકારની ખાસ પરિશીલનક્રિયા (Pronuptial Courtship) ની પ્રવૃત્તિ કરવામા આવે છે, તે પ્રમાણે વન્ય તેમજ માનવ પશુપક્ષિ અને કીટપત્રમ આદિની અદર પણ તેવાજ પ્રકારની અનેકવિધ મધુર પ્રવૃત્તિઓ કુદરતની ઈચ્છા અનુસાર ભેવામા આવે છે

સંજોગપૂર્વક પરિશીલન અને સંજોગ સમયક પરિશીલન

શ્રી અને પુરુષના લગ્ન સંજોગો યોગ્યતા પહેલાના પરિશીલન પ્રસંગેતુ વિરત્ત વિવેચન અગાઉના પ્રકાર પદ્ધતિમા આપવામા આવેલ છે આની પ્રવૃત્તિઓ માનવસમાજની ગાંધક કીટ પત્રમ અને પશુપક્ષિ આદિ સર્વે જાણની અદર પણ અનેક રીતે ભેવામા આવે છે

મનુષ્યોની અદર પણ જેમ અને પ્રકારની પરિશીલન ક્રિયા ભેવામા આવે છે, તેજ પ્રમાણે અન્ય પ્રાણીઓ પછી તે ગમે તે પ્રકારના સજન્ય, જનન્ય કે બેવર આદિ વર્જના હોય, તે ખાસ તેઓની અદર પોતપોતાની ભક્તિ દેશ, કાળ, અને તેઓના સારીરિક ચન્દ્રોની યોગ્યતા તેમજ માનસિક-સક્તિઓના વિવિધ પ્રદેશોની નૃત્યપ્રકૃતિના પ્રમાણને અનુસરી, તેઓની અદર પણ અનેક પ્રકારની પરિશીલન ક્રિયાઓની પ્રવૃત્તિઓ સજન્ય ભેવામા આવે છે

દૃશ્ય તરિકે—

- 1 કીટ પત્રમ આદિ વર્જની જલદના પદ્ધતિઓ સંજોગક્રિયા માટે ખરેખર સજ્જત થાય તે પહેલા અનેક સુદર અને રમ્ય પ્રદેશોમા અન્ય પ્રકારની સુવાસિત પુષ્પરમ્ભી સુવધિત થઈ રહેત હોડોની આસપાસ, જામતેમ ઉપર નીચ જોડા ચકરમા તેમજ આડીજાગની અનેક પ્રકારની કુદળો ફરી, ચોતાની આંખોના અનેક પ્રકારના

વિનોદરૂપ વિચિત્ર ક્રિયાઓ સાથે જળી કરે છે. અનેક પ્રકારના રૂપરતનાળા પાંદડાઓ, જોડાની શાખાઓ પુષ્પોની કળાઓ વિગેરેનાં અવશેષાં તથા ઉડી કરે છે અને તેઓની ન્યારે ઉડવાની તેમજ રૂપરત વિગેરે અવલોકન કરવાની બધી શક્તિઓના નીચેનાં ગ્રહણ કરનાર માનસિક અને શારીરિક અવયવો ન્યારે બસાબર ઉદીપ્ત થયેલાં હોય ત્યારેજ પ્રેમપૂર્વક એકી તેનીજ દશામાં સંભોજકિયા માટે સમુક્ત થાય છે. પરિણામે પોતાની સંતતીને તેવાજ પ્રકારનાં ગુણકર્મ રચનારો અર્પણ કરવામા વિનયી નિવડે છે.

પશ્ચિમો પક્ષ આજ પ્રમાણે પરસ્પરની પરિસ્થિતિઓમાં માટે પોતપોતાની એકી સાથે સમુક્ત થઇ અનેક જોડાની શાખા પ્રસાખાઓપર ખુબી, નાચિ, કુદિ, રમ્મ વિવેક કરી, પોતપોતાની ઉડવાની, ખેલવાની, એકબીજાને પકડવાની, કે સતાકુકી આદિની રમત ગમતદ્વારા છુપાઈ નવા આદિની અનેક સાવધતા પૂર્ણ રમતો આમતેમ ફરી, રમી પોતાના સર્વ અવયવોને પ્રદીપ્ત કર્યાં પછીજ બંને વર્તના યુગ્મો સંભોજકિયા માટે પ્રવૃત્ત થાય છે. તેઓનો ફરવાનો સમય, રથાન, નૃત્ય આદિ ક્રિયાઓ, તેઓના નોતો વિગેરેનું બારિશીથી નિરીક્ષણ કરનારાઓને આ વિષયમાં અનેક પ્રકારની મધુરતાઓ રસપ્રદ અનુભવમા આવે છે. ન્યારે તેઓનાં સંભોજ સમયની રિયતિઓના કેન્દ્રારોધા ખભુ ખાખોનો નિરતાર, ફરફાર, તેઓનું દુનન, સુરસિત વક્ત્રની કળાઓ કે શાખાઓ ઉપર એકીજ સાવધતાપૂર્ણ ભાવે ખેલવું, કુડવું તેમજ સમુક્ત થવું, કે એથી તેઓની સમન્વિત અવસ્થા પણ જળવાઈ રહે અને સાથે સાથે શારીરિક ઇચ્છના બધા આવડોનો અનુભવ લઈ પોતપોતાની ક્રિયામાં સર્વ ભાવે સમુક્ત થઈ ગઈ, આવી રિયતિ અને સંયોગમાજ તેઓ સંભોજ ક્રિયા માટે પ્રવર્તમાન થાય છે.

પશુ આદિ વર્તમાં વાપ, સિંહ, બિલાડી, ચિયાળ, વગેરે પ્રાણીઓ પણ પોતાની ભતિ બાદિના રચનાજ લક્ષણ અને ચરિત્ર્ય આદિને અનુસરી પોતપોતાના જીવસામોદે ખુબ ઉશ્કેરિને પ્રદીપ્ત કર્યાં પછીજ સંભોજ ક્રિયા માટે પ્રવર્તે છે આ વખતે પોતપોતાની ભતિના રચનાજને અનુસરી હોડા, કુદવા, ફરગો મારવા તેમજ નખ, પુચ્છ, વાળ, કેરાનાળી કે બેલાં અન્ય શારીરિક તેમજ માનસિક અવયવોની વચાવેત્ત્ય પ્રવીપ્ત થયેલી દશા યથાવત્ બંને ભતિદ્વારા અનુભવાય છે. અને ત્યારેજ તેઓ પોતપોતાના સતાનેત્રી અદર તેવા તેવા પ્રકારના ક્રિયા, લાડાક, ફાંખાનાર, શિઘરી કે છંછગૃતિવાળા રચનાવના અવતરણો કરી રાંકે છે

મધુર, પોતાની સમખૂર્ણ કલાથી પોતાનું દરેકદરેક પિલું ખુબ ઉશ્કેરી સમખૂર્ણ રીતે ફેલાઈ પોતાના સમજ અજોથી મુદર રીતે અનુપમ નૃત્ય આદિની ચનચનાઃ અવધી મુકી પોતાની શારીરિક સમખૂર્ણ કળાઓનો વિસ્તાર કરી અને માનસિક સર્વ ભાવોને પ્રદીપ્ત કરી ન્યારે ખુબ આનંદપૂર્વક પોતાની પ્રિય દેસને સંભોજાયે પોતાના મધુર લક્ષણ દ્વારા આક્રાંદન કરે છે અને ન્યારે તે આવે પ્રસંગે તેના આક્રાંદનને રવીડારી કુદરતની ઉત્ક્રાંતિ આધિન થઈ, બંને સંભોજ માટે સમુક્ત થાય છે ત્યારે સુશિષ્ટ એક અનુપમ સોભાપુકા દસ્થ, ખરેખર પ્રત્યક્ષ થાય છે

આવીજ રીતે જાય, અંધ અને ગંધ આદિ પ્રાણીઓની અદર ખજ પ્રબળ ક્રિયા પ્રસંગે તેતે પ્રાણીઓને અનુકૂળ સર્વ પ્રકારના ભાવો રિયતિઓ અને નોતો વિગેરેના પ્રવૃત્તિઓ લગા હોડા કુદવા કે લરવા વિગેરેની જળ કીડાઓ કે સ્વરવરણને અનુકૂળ આવે તેની ભાવનાઓનું વચાવન પ્રવીપ્ત કરવામાં આવે છે અને એકી સમખૂર્ણ ભાવનાઓની પ્રવીપ્ત હાલમજ પ્રબળ ક્રિયાની પ્રવૃત્તિઓ થાય છે.

સૃષ્ટિની મહાન અને ભયસ્પિરિય, કુદરતના મહાન સોભારૂપ અભાવા માનવપુષ્પના પ્રબળ કાર્યરૂપ ગર્ભામાન પ્રસંગપણ સમુક્ત થવા ઉત્ક્રાંતી સ્ત્રી અને પુરુષરૂપ બંને માનવ-ચુગોલે, વજ્રસખંધારા ભંદર રીતે સમુક્ત થવા પછી પ્રબળ-ક્રિયા માટે તેવાજ ભવ્ય અનુપમ અને તેના આનંદસમ તેમજ શારીરચનને અનુકૂળ આવે તેવા સર્વ શુભ સંયોગો વચ્ચે, તેવાજ અનુકૂળ પ્રસંગે, તેનીજ શુભ અને આરોમ્ય સખ શારીરિક

અવરેયામાં અને સુમનસ્-સુમ્ન દશામાં, સંયોગ દ્વિયાની પ્રવૃત્તિ કરતી જોઈએ આ એક મહાન રસપદ અને અમ-
ત્યને રહસ્યર્થમાં સિધ્ધિ થાય છે.

આવી દ્વિયાની સમૂહર્થ સિધ્ધિ માટે પોતાને અનુકુળ આને તેથી સ્ત્રીની પ્રસન્ની કરવાની ખાસ્ત જરૂર
પડે છે. એ દ્વિયાની અથાવત પ્રતીધિમાં સહાયપૂત થયા મટે પુરુષે પોતાની આસપાસના સયોગ, રિધતિઓ
અને અનુકૂળતાઓ વિગેરેનો વિચાર કરી જાતી સંતતિ કેવા પ્રકારની જગમે અથવા તે પોતે કેવી સંતતિને ઠાક
અને ॥ તેનો યથાર્થ વિચાર કરી, હલનુકુળ રમ્ય રથાન, આરુઠ, સમ્પા, જુઆરટ્ટલ કે વિશ્વસ્યુવન વિગેરેની
ચેતના કરવાની ખાસ્ત જરૂર પડે છે.

તેમની પોતાની તેમજ પેઠાની ધર્મ જાતીની મર્યાદિત અને માનસિક રિધતિઓ, સદ્ગતિ અને તે સમ-
યા સમગ્ર બાદ તેમજ આત્મનીય વ્યાપવરણને પણ પોતાની ઉપરુજા અનુપમ દેશાને અનુરૂપ કરવા મટે
બનેએ વિચાર ॥ જે સર્વ અનુકુળ યોગ્યતાઓ સાથે મળી કરવાની ખાસ્ત જરૂર છે

તેઓ બનેએ સાથે મળી એ કોઈ કાર્ય, કવિધાની પ્રવેશને જગમ આપવા મટે મર્માધાનકપ દિવાદાસ અનેક
પ્રકારના કાર્યની પ્રવૃત્તિદ્વારા સંયુક્ત થઈ કરવાનું છે, તે પ્રવેશનદિવાદાસ આ વિધિમાં તેઓ એક પ્રાધિપાત્રી પ્રવેશને
જગમ આપશે કે નૈતિક અને ધાર્મિક સામાજીઓની પ્રવેશનાવાળા બાળકને સસારમાં આહ્વાન કરશે કે કોઈ વીર નરને
પેશ કરી પોતાના દેશની કાષાને પશ્ચાત્તથામાં અદ્યુષ્ટ રીતે સદાયપૂત થાય તેવા એક જ્ઞાન નેપાશીયન કે બીમા-
ર્જન સમ કારણે નરને જગમ આપશે અથવા એક કળાકાંડકય અને સચીત આદિ કળાઓમાં પ્રતીયથ મેળવનાર
પ્રતીયથ કલાકારી વ્યક્તિને જગમ આપશે, એ સર્વનો અધ્યાર, તેઓ બને પાવપેશાની કેવા કેવા પ્રકારની શારીરિક
કે માનસિક સામગ્રીઓ, વૃત્તિઓ કે બાવનાઓના ઉદોપમ પૂર્વક સંયોગ દિવા મટે પ્રવર્તમાન થાય છે, તે દ્વિયાના ઉપર
મટે બાંધે બંધા આધાર કામે છે.

રાગસધુક્ષ્મ, હૃદયન રાગેશપાદન, આદિ રાગો મટે કરવામાં આવતી ચુંબન, નખપ્રદાન, ઘેરન, આક્રિમન આદિ
સર્વ દ્વિયાઓની પ્રવૃત્તિઓ, જેઓનું સામાન્ય વર્તુલ પૃથક ન રૂઢ પર કરવામાં આવેલ છે તેમાંની લગભગ બધી દ્વિયાઓ
શારીરિક અને માનસિક અનેક પ્રકારના બાવેશા હૃદયન મટે જ ખાસ્ત જરૂરી હૃદયને અનુસરીને ચાલપેલી છે.
એમાં મનવસમાજીન કંદકપમ્ ચેતનાને રચન નથી થઈ કુદરતી જગમ પ્રવેશન-ઉપરને અનુપમ એ બધી
સંકલનાઓ છે. એ આ જગમના સર્વ રિચેશન થઈ અને આટલી જુગિયા પછી હવે વરન રસપદ પડે શો તેજુ છે

વાતેપાપન કામચૂરમાં મટેયામાં આપ્યું તે પ્રમાણે—

“શુભનનસદશનઉપાનાં ન પૌર્વાર્પમસ્તિ ।

રાગયોગાત્ મારુગંયોગાદેપાં પ્રાધાન્યેન પ્રયોગઃ । મટણસતીન્કનપોશ્ચ સંયોગે ॥

છત્તાટાલકરુપોલ્લયનવસઃ સ્તનોમ્હાન્તમુતેષુ શુભનપ ।

રાગદ્વદ્ સંઘર્ષાત્મકં નસવિલેસનમ્ ।

તપા દત્તનપ્તેષસ્ય સાત્મ્યપ્રજ્ઞાદ વા ॥

મટણતિપત્રાણાં ન સ્થાનવસ્થાનં વા વિષય ઇતિ મુવર્ગનામઃ ।”

વાત્સ્યાપન કામમ્ ॥

આવાયું—યુગન નખદશન, ઉદન આદિ ક્રિયાઓમા અમુક ક્રિયા પહેલાં અને અમુક પછી કરવી એવા કાંઈ કામ નથી

જે પ્રમાણે રાગ ઉત્પન્ન થાય તે પ્રમાણે સચેત્રપૂર્વે તેવી ક્રિયાનો મુખ્ય અંશે પ્રયોગ થાય છે
સપાટ નયન કપોલ વદ્ધ રચણ સ્તન અને ઓઠ આદિ સ્થાનોમા યુગન પ્રયોગ કરવામાં આવે છે.
રાગની વૃદ્ધિ કરવા માટે સંધર્મક નખ-વિરોધનનો પ્રયોગ છે.

તેજપ્રમાણે દશન ઉઘેનો પણ અનુકૂળતા પ્રમણે પ્રયોગ છે

પણ રતિચક્રની મજાદિ બ્યારે જવાનત માર્તિ રહે છે, ત્યારે અમુક ક્રિયા માટે અમુકજ સ્થાન કે સમય એવા વિધાનની વિધિ રહેતી નથી.

(વાતસ્થાપન કામસૂત્ર.)

આમ કામગામના પ્રયોગ મહર્ષિ વાતસ્થાપનનું કહેવું છે, જે તે ખરેખર યથાર્થ અને રહસ્યપૂર્ણ છે એટલું જ નહિ પણ Human anatomy and Physiology, તેમજ Psychology શારીરશાસ્ત્ર શારીરવિજ્ઞાનશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્રની પદ્ધતિને તદ્દન અનુસરતું જ એમ આ રચને કહી શકા વિના શકે તેમજ નથી એ કલ્પન કામચૂલિ કે શૂંચાર પ્રિયતાને લઈને પ્રેરાયેલું નથી પણ કુદરતી ભવ્ય ઉચ્છ્વને અનુસરી જે જે કોઈ શાસ્ત્ર દૃષ્ટિમાત્ર થયેલા છે તેનું માત્ર મુખ્યવર્ણિત રીતે અવલોકન કરી કુદરતી અસોલ જનહિતાર્થ માત્ર વિવેચન કરવામા આવેલ છે એમ માનવામા કોઈપણ પ્રકારની શકાને રચાન નથી. આપણે પણ કુદરતની એજ ભવ્ય ઉચ્છ્વને અનુકૂળ રહી, સમય રચાન, શૂંચારમ્લ અને આસપાસના સુધોમા આદિ સજ્જામા આ પ્રવનન કથાને જાગે વિચાર કરવા યોગ્ય કેટલીક અજાતની ચર્ચા, આ નવમા પ્રકરણના અન્ત ભાગમા જણાવકાસ કરીશું તે જ કદ અપ્રાસંગિક તેા નવીજ મણામ—

કતા આવા સર્વ વિવેચનો જણતે એટલું તેા ખાસ ધ્યાનમા રાખવાની જરૂર છે કે એ બધું વિવેચન ખાસ કરી માનસશાસ્ત્ર, મરતાવિદ્યા, તેમજ સજ્જનશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તોને અનુમતીનેજ આ મનની અદર જેમ કરવામા આવેલ છે, તેમ આ પ્રકરણની અદર પણ એજ દૃષ્ટિથી એ વિષયનું વિવેચન કરવામા આવેલ છે ખાસ સમય, સ્થાન, અન્ય સાધનો અને આસપાસના સુધોમા તેમજ ખાસ કરી શૂંચારમ્લ વિગેરેની સર્વ ચોક્કસએ તેમજ સંસારપૂર્વના સર્વ જાગરોતેષયારો તેમજ સંસાર સમયના સર્વ આનંદરોતોપચાર વિધાનો વિગેરેની સગર્ભ ક્રિયા-પરપરાઓના સજ્જ ઉદેશોનો સમુદાયરૂપે સમાવેશ, મત્ર માનસિક અને શારીરિક સર્વ ભાવનાઓની ઉત્પત્તિ અથવા ઉદીપનમાત્ર થાય છે, એ બાબત બધી ખાસ ધ્યાનમા રાખવા યોગ્ય છે કારણ સંસારમધ્યદ્રવ્ય સજ્જન થવા ઉચ્છ્વતા તેા અને પુરુષના જે જે શારીરિક અને માનસિક ભાવોનું એટલા એટલા પ્રમાણમા ઉદીપન અથવા ઉત્પત્તિ થાય છે તે તે અંશે તેટલા તેટલા પ્રભવ અથવા મદ પ્રમાણમા જોની પ્રભળી અદર જીવનરૂપે ઉપવેષ પદ અવતરે છે અથવા જો થવાવિધિ ઉપવેષ ન થાય તેા થવાવનું નથી અવતરતા, આ એક અતિ અચત્કાએ સજ્જનનું રાસરેત્તો સિદ્ધાન્ત છે. જોના તરફ પ્રવનનક્રિયાદ્વારા સવાનોત્પત્તિ અર્થે પ્રયત્ન કરવા ઉચ્છ્વતા સર્વ સુખોલ ખાસ ધ્યાન એવનામા આવે છે

કુદરતે, પોતાના આ સિદ્ધાન્તદ્વારા મનુષ્યના દ્વારમા એક એવું સજ્જન રાસ સોપેલ છે કે તે પોતાની રવતવતાથી જેવી જેવી ભાવના તે કરે, તેવા તેવા પ્રકારની પ્રભ પેદા કરવામાં તે પોતે જલે અંશે કુદરતને સદાયજૂતા થઈ શકે તેમ છે એટલા માટે આ સિદ્ધાન્તને દૈવકે સીપુરૂપે થવાવન સમજવાની જરૂર છે

મનુષ્યના સમગ્ર અસ્તિત્વનું ઉદ્ધીપન કરવાના પ્રકારો-અને જાણી સતતિના તે સાથે સબધ.

આજ્ઞા મટે સૌથી અગત્યની અને ખતર ધમક આપવા જેવું અજ્ઞાત એ ૩૩ કે સો અને પુરુષોના યુગ્મો જેવા પ્રકારની જાવનાઓ, શકિતઓ, લાગણીઓ કે સુદ્ધિશક્તિઓ કે અન્ય પ્રકારની વૈભવતાઓવાળી પ્રાણને જન્મ આપવાની ઇચ્છા રાખે તેવા તેવા પ્રકારની જાવનાઓ, ઈચ્છાઓ, શક્તિઓ, લાગણીઓ કે સુદ્ધિ આદિ શકિતઓના અવયવોને તેઓ બન્નેએ સાથે મળી યથાવત પ્રદીપ્ત કરવા જોઈએ. અર્થાત્ એ રીતે થાય છે કે—

- ૧ આત્મરક્ષક શક્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રાણ પેદા કરવા મટે આત્મરક્ષકશક્તિઓના સમૂહનું યથાર્થ ઉદ્ધીપન કરવું જોઈએ.
- ૨ ધરસાસારિક શક્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રાણ પેદા કરવા ઈચ્છતા સૌ પુરુષોએ ધરસાસારિક લાગણીઓના (Social and Domestic Feeling) સમૂહનું યથાર્થ પ્રદીપ્ત કરવું જોઈએ.
- ૩ ઉત્કર્ષશક્તિઓના પ્રબળ જાવોવાળી પ્રાણની કામનાઓઓએ પોતપોતાની ઉત્કર્ષજાવનાઓને યથાવિધિ ભક્ત કરવી જોઈએ.
- ૪ નૈતિક અને ધાર્મિક જાવનાઓની પ્રબળતાવાળી પ્રાણની અભિલાષાવાળા સૌપુરુષોએ પોતાની તે તે પ્રકારની નૈતિક અને ધાર્મિક જાવનાઓનું યથાવિધિ ઉદ્ધીપન કરવું જોઈએ.
- ૫ તેજ પ્રમાણે પ્રાવિષ્ટ પ્રદાયક શક્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રાણને જન્મ આપવાની આકાંક્ષાવાળા સૌપુરુષોએ પોતાના સર્વ જાવોથી પોતપોતાની પ્રાવિષ્ટ પ્રદાયક શક્તિઓના સમૂહની શક્તિઓને સુદૃઢ રીતે પ્રદીપ્ત કરવાના સર્વ પ્રયત્નો આદરવા જોઈએ.

૬-૭ જ્યારે અવતોક્તશક્તિઓ અને પ્રાપ્તિ શક્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રાણની અભિલાષા રાખનાર યુગ્મોએ પોત પોતાની તે તે સમૂહની શક્તિઓને યથાવત જેમની ખીજથી સમૃદ્ધ જનાથી સંવદ્ધ ઉદ્ધીપ્ત કરવી જોઈએ કે જેથી તેઓની પ્રાણ પશુ તે તે પ્રકારના ઉદ્ધીપ્ત જાવોને જન્મથી બીજાને વીર્યદ્વારા મેળવે કરી માતાના ગર્ભમાં પ્રવેશી જાય તે તે જાવનાઓના કે શક્તિઓના ઉપરથી ધરેલ જાવોને ધારણ કરી જન્મ પામે અને જન્મ પાળી પશુ તે તે ઉદ્ધીપ્ત જાવનાઓના આનંદો પોતે ભક્તે મેળવે કરી જન્મ આસપાસના માનવસમાજને પશુ તે તે વિષયોના આનંદો અધિગ્રાહક બાળી, આ જુઓને રક્ષણથી અને આનંદનું સ્થાન બનાવી શકે.

ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણે માનસિક શક્તિઓના યથાવત અવતરણ મટે, માનસિક સમૂહ વિશેષના ઉદ્ધીપન પ્રકારોની જે પ્રમાણે જરૂર છે, તેજપ્રમાણે કોઈપણ એકાદ અથવા બેસ કરતા વધારે પ્રકારના સમૂહોનું પશુ એકસાથે સુપ્રકારીતે ઉદ્ધીપન થઈ શકે છે અને ખરેખરી જન્મ, ખુબી અથવા તો મનુષ્યની સુદ્ધિમાતા તો ત્યારેજ મહાપ કે જ્યારે ઉપર દર્શાવેલા ૧-૬ થી ૭ સુધીના સમગ્ર સમૂહોના જાવો સર્વરીતે સમુદ્ધિવિત અવસ્થામાં ઉદ્ધીપ્ત કરી જાણી પ્રાણને અસાધ્ય કિંમદાર આપવામાં આવે.

૮મી જે પ્રમાણે માનસિક જાવનાઓના ઉદ્ધીપન મટે પરબા પહેલાના તેજા પરબા પાળના ઉદ્ધીપક પ્રકારો રીપેરિશીવનક્રિયાનું નિધાન છે. તેજપ્રમાણે શારીરિક અવયવો અને તેઓની જાવનાઓના ઉદ્ધીપન મટે જન્મ પાળના વિવાદિત જીવનમાં પશુ તેથી ચક્રિયજન નિધિનો યથાવત ઉપયોગ થઈ શકે છે જેથી યથાવિધિ ઉપધાન કરવા એ પશુ એક શારીરિક મર્મજ છે.

દયાનંત તરીકે--

સુખન—મુખ, ગાત્ર, જોષ અને નયન આદિ સ્થાનોમાં વેગપુત્ર રૂધિરાશિસરણુ, તેનાથી પેદા થતી રક્તા, મુખ આદિ અવયવોની પ્રકૃષ્ટતા, અને તે તે સ્થાનના જ્ઞાનવન્તુઓ અને ક્રિયાવન્તુઓને અતિ આપી, પ્રદીપ્ત કરી, તે તે સ્થાનના મુખ, શ્રદ્ધા, દંત, અને તે તે સ્થાનની રક્તમન્થીઓ અને રસવાહિનીઓ તેમજ રક્તવાહિનીઓનાં ગુરુને પ્રદીપ્ત કરી ભક્ત કરવાનું અતિ માદૃલપુત્ર શારીરિક તેમજ માનસિક કાર્ય કરે છે. આટલા મટિ સુખન ક્રિયા એ આ સંજોગ પ્રદેશોની અંદરની એક અતિ ઉપયોગિ અણુવાયોમ્ય ઉત્તીર્ણ ક્રિયાનુજ એક ધાર્મિક અંગ છે.

નખ-દશન-ઉદન—આદિ ક્રિયાઓની ઉપયોગિતા પણ ઉપર પ્રમાણેની જિવાપરંપરાઓની પ્રવૃત્તિને સંચાર કરવા માટે, અમુકજ અસી અને અમુકજ પ્રકારની ભક્તિવિરોધને માટે ઉપયોગિ છે જેઓ સ્વભાવે શાન્ત, ધીર અને શાન્તમત તેમજ ધાર્મિક વૃત્તિઓવાળા હોય છે, તેઓને નખદશનના પ્રકારોદ્ધાર કોઈપણ પ્રકારની વૃત્તિ કે આનંદ મળતો નથી. પણ જેઓ સ્વભાવે ક્રુર, તરા કટાર, રીકાભેર, અસીમ-ચરીત અને ઉપસ્વભાવના, ધીરજ તેમજ અન્યને ખિન્નવવામાં હમેશા ઉત્સુક (નં. ૧-૪૨-૨૨) આદિ વૃત્તિઓના ભાવધાર્યા હોય છે, તેઓને તે વધારે રૂધિર લાગે છે.

આસિંગન-આસિંગણ—આ ક્રિયાદ્વારા, શરીરના સર્વ અંગોને અતિ, બળ, ઉત્સાહ, રંગ, રક્તસમૃદ્ધિ અને રક્તવિપુલતા, રૂધિરાશિસરણુની અધિકતા, હૃદય અને કેંકસાત્મક અવયવોના સંચાલન વિકાસ-સ્ફુરણ, શારીરિક વિગેરે ક્રિયાઓની અધિકતા અને સમગ્ર શરીરની રક્તવાહિનીઓ તેમજ ચાસપેશીઓને અતિ અને અવગતા આદિ સર્વ શારીરિક ફેરફારોપુત્ર-ભાવે રાજ થવા સાથે, તે તે સ્થાનના અવયવોમાં અતિ થતા, તે તે સ્થાનના અવયવોના અન્યતર-રસોમાં સુચાર અને વેગ પણ જન્મ પામે છે, અને એ ઉપસત તે તે સ્થાનના જ્ઞાનવન્તુઓ અને ક્રિયાવન્તુઓની ઉપતપ્તિ ઉપરાંત, આનંદવિરોધની પણ પ્રાપ્તિ થાય છે, આટલામાટે આ આસિંગન ક્રિયાની પણ સંચાલન પ્રવૃત્તિ ધર્મી ભેદ્ય છે.

કુચર્મન-સાનાસિંગન અને સુધણ—આદિ ક્રિયાઓને ઉપયોગ પણ ઉપર પ્રમાણે તે તે સ્થાનની રક્તવાહિનીઓમાં રક્તને અધિકાધિક સંચાર કરી, રક્ત સર્મન-જન્ય અતિ અને વેગને ઉત્પાદન કરી, રક્તના અશિષ્ટરણુને ધરાવતું અતિ આપી તે તે અવયવમાં સવૃદ્ધિ, પુષ્ટિ અને દુષ્ટિ આદિ કાર્યોને સ્થાપન કરી, બાવી પ્રભાના રક્ત, પોષણ અને તોષણ આદિ કાર્યો માટેની સમૃદ્ધિ પ્રાપ્ત કરાવવા માટે થાય છે. આવા આવા અનેક ભંડ્ર પ્રયોજનોની સંસિદ્ધિ અર્થે રતનાસિંગન અને રતન-ગુણ આદિ ક્રિયાઓની પણ સંચાલન ભરે છે, એમ શરીરશાસ્ત્ર અને માનસશાસ્ત્ર તેમજ સંજનનશાસ્ત્રના સિદ્ધાન્તોદ્ધાર સ્પષ્ટ રીતે સાબિત થાય છે.

કેશ કલ્યાપ મહુલ, અને મુખ, મસ્તક, કપોથ, જઞ્ઞર, નયન, તેમજ વિપુલ આદિ અવયવો ૫૨, કામજ વિપુલ પ્રેરિત દરેક અથવા અતુલી આદિના મધુર સ્પર્શ આદિ દ્વારા, સમગ્ર રીતે પેદા કરવામાં આવતા વિદ્યુત-સંવહક અનેક પ્રવાહોની અતિ પણ, સ્ત્રી અને પુરુષોના તે તે અવસ્થા વિરોધની સુદરતા, મધુરતા, કેમળતા અને રૂપરમ વિગેરે ને વધારવામાં ઉપર પ્રમાણે અનેક રીતે સહાયજીવ થાય છે. આ વિષયથી સામાન્ય રીતે સર્વ કોઈ જાણ જ હોય છે; પણ તેના શાસ્ત્રીય કારણોની પ્રમત્યર્થક, તેવી ક્રિયાઓને આરંભવામાં, કોષ અજળ પ્રકારના આનંદો સમાયેલા છે એ ભવતુ નેર્યત નથી. આ ભાષણમાં વિવેચન કરતા ડૉ. મેગનસ હુચેફીલ્ડ જણાવે છે કે—મનુષ્યના સમગ્ર શારીરની અંદર પ્રસરી રહેલી "Sexual sense" કામસંવેદના નામની એક અવસ્થા પ્રકારની વૃત્તિ અથવા ઈન્દ્રિય વિરોધ છે તેનું કાર્ય તે કહે છે તે પ્રમાણે—

"There is existence of a peculiar "Sexual sense" of receptive areas for sexual stimuli, furnished with a sensory substance, endowed with a peculiar specific sensibility. I regard love and sexual impulse as a molecular movement or force of a quite

specific quality, streaming through the nervous system, and accompanied by a quite peculiar sensation or pleasure tone, arising from a condition of excitement of the sexual cells'

સાધાર્થ:-

‘કામસુદેના’ નામની એક ખાસ પ્રકારની વૃત્તિ વિશેષને પેદા કરનાર અને ભાવને મદદ કરનાર, શરીરની અદર ખાસ ખાસ વસ્તુ વિશેષના જ્ઞાનવૃદ્ધિ રચના વિશેષ છે, જેમ કે માતૃ પુ વર્ણા પ્રેમ અને સમનન ઈત્યાદિ દ્વારા એક ભેદ પ્રકારની ખાસ ચોક્કસ પ્રકારની, શરીરરચ ધરમાણુઓના પ્રવાહની ગતિ શરીરમાં અને ખાસ કરી જ્ઞાનવસ્તુ અને ક્રિયાતત્ત્વોના પ્રવાહોમાં પેદા થાય છે અને પ્રતાપે અસુખ ખાસ પ્રકારના ‘સુખોત્પાદક’ આનંદની સામગ્રી કામમતપ્રસન્નઆનુભૂતિદાતા ઉદ્દિષ્ટ થઈ, અનુભવાય છે •

આના ને તેના વિષયો છે તેમાં અદેખર ઘણું વર્થવાય છે મતલબિયાનું સિદ્ધાન્તો પ્રમાણે તે યપાર્થન છે કામવૃત્તિના મસ્તકની અદરના માનસ અવધયો (Centres of Amativeness) અને સ્ત્રીપુરુષના ષટ્તની અદરના સમનન ઉત્પન્ન થાય તે પ્રવર્તન ક્રિયાને પ્રવર્તવનાર પ્રવર્તન અવધયો મુખીના સમન વાગ્ય સમુદાયો અને અવધયો આજે, આ વૃત્તિ ધર્મેશ્વર નિષ્ઠ સજ્જ ધર્મ છે એ અને અવધયો પ્રવર્તિત થઈને રચે રીતે સમનરોગ છે એથી તેનો અને વિસ્તાર ૬ વર્ણી હવે જરૂર સહેલી નથી

✽ તથ ન જાને દૃઢયું મમ પુનઃ કામો દિશાપિ રાત્રાવપિ નિર્ઘૃણસ્તપતિ

વલીયસ્ત્વયિવૃત્તમનોરથાન્યજ્ઞાનિ ।

કવિ કાવિદાસના શુક્રવર્ણના આ શ્લોક પર લીધા કરતા યોગ્યાર કહે છે કે—

૧ આલિંગન મુજયોર્મનોરથઃ ।

૨ ત્વત્કાન્તિશ્ચપ્રયાદપાનં તુ ચક્ષુષોઃ ।

૩ ત્વદ્વચનામૃત્સરસિ નિમગ્નનં ચ ધ્રુવણયો ।

૪ ત્વન્મુલસરોજમ્બાસામાયં મસો ।

૫ શાશ્વકોમલત્વદદ્ધારોદ્ધર્ણ નિતંબસ્ય ।

૬ ત્વત્કરતલમેલનં કુચયોરિત્યાદિ—જવં મૂતમનોરથાનિ મમાજ્ઞાનિ કામો અધિક તાપયતિ ॥

•

સાધાર્થ:-

મુનુઅલિંગન મારે, નયનો વારી કાન્તિના પ્રવાહનું ખાન કરવા મારે, તદ્વાચ વચનવસ્તુ સરની અદર વનાનાથે મવલો નાસ્તિક તદ્વાચ સુખસરોજનું ચાસામણ કરવા મારે નાસ્તિક નિવૃત્ત અકારોદ્ભવ કરવા મારે વારા કરતમનો મેલાપ કરવા મારે કુચ આદિ અવધયો વિચરેને અનેક રીતે નિર્ઘૃણ બનેલો કામ-મારા પ્રત્યેક અવધા અનેરથો ને વારી અદરના સરિષ્ણ થઈ ગયેલા છે તે સુખને સતપે છે

પણ માનવસમાજનો એટલો શ્રદ્ધા ને આત્મા પ્રકારના વર્ણનો કે વિવેચનોના સાત્ત્વીય અરોને ન સમજતા ઉપર ઉપરથી એવી બધી ક્રિયાઓ તરફ તથા એવા કામચલાઉ જાણના બચતી તરફ, જ્યાર સમયે ને અનેક પ્રકારની પૂરવણી દર્શાવવાની અગ્રાન્ય રીતે આદરે છે અથવા ધર્મની સહાયર કે સદ્વ્યવહારના બહાના દોષ આવા સંયોગધર્મોના નહિ સિદ્ધાન્તો સંબંધમાં, માનસની સભ્ય વર્ત્તા કરવાને પણ તૈયાર ન થતા તેવી ચર્ચા કરનારાઓને પણ નેચો કહેલી રિયનિમા કુશલા નિદનીય પ્રવર્તનો નાદરે છે, તેવાઓને આવા મહાત્મ વિષયનું સાક્ષીય રહસ્ય સમજવા માટે બાકી વર્ચા આ રચને કરવી, તે કોઈ રીતે અશક્ય તો નહીં જ મનુષ્ય

કામસામ્રાજ્યના પ્રવેશા રૂપિવારચાયન—તે આવી પણ આગળ વધીને સમગ્ર પરિશીલન ક્રિયાના પ્રસંગોનું ને વિવિધ રીતે વર્ણન કરે છે અને પોતાની વર્ણન કરવાની રીતોને એવી તો અદ્ભુત રીતે કમવાર બોલવી જાયજેમ સમૂહ તે પોતાના સર્વ જાણે એવી તો ખુબી અને રસબરી રીતે રહુ કરે છે, કે તેની કૌશીકાસે આપણા સર્વ વિચારો અને આ વિષયને કુચુ સંબંધમાં સર્વ પ્રવર્તનો ખરેખર આપણા મનમાં વિરસકારન પેદા કરે છે ને ક્રિયાના ઉપર માનવસતતિને મહાત્મ નાધાર છે, ને ક્રિયાદ્વારા જનનના મહાત્મ વિદ્વાનો, વર્ણનો, બારિરરો, સાધુ પુરુષો, સન્યાસીઓ, લેખકો, શાસ્ત્રકો, કળાધારો, સંગીતતાલ્લીઓ, મહાત્મ પદાર્થવિજ્ઞાનવેત્તાઓ અજોગવેત્તાઓ અને વલ્લભાનીઓ ધર્મપ્રવર્તકો તેમજ મહાત્મના મહાત્મ રાત્તવતીતિનિપુણ પુરુષો પેદા થયા છે, થાય છે અને હજી ભવિષ્યમાં થશે, તેવી એ મહાત્મ જન્ય અને રહસ્યપૂર્ણ ક્રિયાના ગાત્રીય સંયોધન અને વિવેચન સંબંધમાં આપણી બધી મહાત્મ જીવી બેલી, કે માન સામ્રાજ્ય દોડુ બેઠેલો કે રહેલો અને પાદરસાઓમાં, જે ન્ય ઉમરે પહેલેલા બંને વર્તના વિદ્યાર્થીઓમાં, આવા વિષયોનું ગાત્રીયસિદ્ધિ રાખાટે આપવામાં ન આવે ? શું એમાં કાંઈ અસંભવતા છે ? કુદરતી નિયમોના અવરોધનો કરવામાં અને તેના સાક્ષીય નિયમોનું સંયોધન કરી જ્ઞાન મેળવવામાં કદીપણ અસંભવતાની બધા આવવા દેવી એ શું ઈર્ષ છે ? આવા વિષયોનો, માનવસમાજની વરાવિગુજ્ઞના પ્રચારાર્થ અને સુસતાનોની પ્રાપ્તિ અર્થે સુરક્ષક કાપામાં અને વિશુદ્ધ કાવોથી પ્રચાર કરવાની શું બોધી આવસ્થકતા છે ? બધારે તેમાં એવું કોઈપણ કારણ બાધ કરતા નથી, તો આ આવા વિષયોનું યોગ્ય જ્ઞાન માનવસમાજને યોગ્ય વચે આપવાના પ્રયત્નો કરવામાં ન આવે એ કંઈ સમજતું નથી જો તો બધા પછીના પરિશીલનવિધાન માટે અને ખાસ કરી સંયોગ સમયે પ્રજનનક્રિયાની યથાવત્ સિદ્ધિ અર્થ, આવી સર્વ ક્રિયાઓના વિધાનોને હેતુરૂપે સાક્ષીય રીતે, સમજવાની જી અને પુરુષ બંને વર્તને ખાસ નરર છે કાણુ આવી સતતિની યથાવિધિ સંચાલન ક્રિયા માટે તેવા સર્વ જ્ઞાનની યથાવત નરરીયાત છે, શારીરિક સ્થૂલ કાવેલા પરિશીલન માટે એવી રીતે સ્ફુટક્રિયાઓના યથાવત આરબની સચિત્પૂર્વે નરરીયાત છે તેમજમણે નહીં કિન્તુ તેથી પણ વીરોધ રીતે ખાસ અચત્તન અને અતિ મદતવપૂર્ણ કાર્ય તો આ માનવસમાજની માનસિક સર્વ પ્રકારની વૃત્તિઓના યથાવત ઉદીપનનું છે એવી ઉપર બહુવેલા ન ૧ થી જ સુધીના સમૂહોની વૃત્તિઓના યથાવિધિ ઉદીપન માટે, સૌ તેમજ પુરુષ બંને વર્તે, કેવા પ્રકારના કાવો પ્રસંગો-સંયોગો અને સાદ્વિત્ય તેમજ અન્ય સ્વધનસમર્થોએ સેવન કરવું બેઠેલે, કે તેથી ભવિષ્યમાં પેદા થનાર સતતિનું ગર્ભમાં બીજ-રોપણ થયા પહેલાં, તેઓના સર્વપ્રકારના સુખ અને આવરોના સર્વ સાત્ત્વિક તેમજ માનસિક સુધુક્ત અરોનું યથાવત મધારણ અને અવરણ નર્મધાનક્રિયા વખતેજ યથાવત સંબંધ રાકે, તેવા સર્વ ઉપરથી સંબંધી યોજનાનો વિચાર, બહાર રીતે સર્વ સુદ્ધ સ્ત્રીપુરુષોએ પોતાની યોગ્ય ઉમરે કરવો બેઠેલે

આત્મરક્ષક વૃત્તિઓની પ્રજ્ઞતાવાળી પ્રજ્ઞની પ્રાપ્તિના ઉપાયો

ન. ૧ જીવિયા Vitativeness (પ્રાતઃકાળનો યોજનાઓએ અરોરક કલાક તેમજ સાયકાળનો એકાદ કલાક આ વિષયને અંગે ખાસ રોકવો બેઠેલે) ને સ્ત્રી-પુરુષો વચ્ચેના વ્યાયામ અર્થાત કરત, ૬૦ મેક, કરી, અર્ધરોહણ તૈલમર્દન, તરણ, કુદર, જૂલ, ટનીસ ક્રીક, કુદરોહ, હાંડી, પોલો, બાદિ અનેક પ્રકારની કરતોના રોજનદ્વારા પોતાના પ્રાણ કદર, પચનેન્દ્રિયો અને મત્તપેશાઓ માટે શરીરના દરેક અવય

એને યથાચોગ્ય વ્યાધામ આપી પોતાની જીવન રજીડી રાખનાર તેમજ જીવનને ચોખ્ખા આપનાર શક્તિઓની યથાચોગ્ય સંભાળ રાખી રહે છે, એવા સ્ત્રીપુરુષોના સંયોગમાંથી પેદા થનાર પ્રભુ પશુ નેવાજ પ્રકારની પૂર્વ છત્તવિષાયુક્ત માનસિક તેમજ શારીરિક લાગણીને મુળ વીજળાથીજ પારખ કરી જાન્ય પામે છે. ચર્યાચર આરોગ્ય પ્રવળ પ્રાણશક્તિ પ્રવળ દૃઢ્ય અને પચનેન્દ્રિયોનાં અવચરો તેમજ સાંસપેશીઓ તથા અસ્થિસંયુક્તકર્તુણ અને સમગ્રઅસે વળ, આયુષ્ય, આરોગ્ય તથા પુષ્ટિ આદિ સાધનોયુક્ત મુકેર સમસુવિભક્ત સર્વ અગ્રાવાજી સારીર, એ જીવનનું સૌથી મોટામાંમોટું સુખ છે. 'ધર્માર્થકામમોક્ષાણામતોયં મૂલમુત્તમમ્' પણ અર્થ પૂરું થાય છે. આને મોક્ષ એ ચારે પુરુષાર્થની ચલાવત સિદ્ધિનું મુખ્ય સાધન આરોગ્ય છે. આદ્ય મટિ સી તેમજ પુરુષોત્તમને વર્ષે પોતાની પૂર્ણ છત્તવિષા અને આરોગ્યની સરક્ષા અર્થે જેવી રીતે છત્તવિષાનું રક્ષણ પોષણ અને સંવર્ધન કરનાર નિયમોત પાલન કરી વર્તવાની જરૂર છે. તેજ પ્રમાણે જાતી સંવર્ધિ પશુ તેવીજ જનમ છત્તવિષાયુક્ત પ્રદીપ્ત કાચાવાળી જાતી કોરલા મટિ પશુ ઉપરોક્ત સર્વ ક્રિયાઓનું બનેલે સાથે મળી રોલન કરવાની ખાસ જરૂર છે ખાસ કરી કેસરત પ્રાણાશામ, પ્રજ્ઞાવર્ધ, નિયમિત શીત, દન્યધાવન, સ્નાન, વૈજમર્દન, આધારોદ્યમ, જમણ, વાતાસેવન, આદિ ક્રિયાઓનું એવન કરવું જોઈએ.

પૂર્વ પ્રવળ છત્તવિષાયુક્ત પ્રભને જાન્ય આપવાની પ્રવળ ઉચ્ચાથી પાંચેલા સ્ત્રીપુરુષો સંયોગપ્રાર્થથી સમુક્ત યાચ તે મદેલા પોતાના શુભાર કુદોભા છત્તવિષાની વૃન્તિને ખાસ ઉરકેરે એવા પ્રકારના ફોટા, ચિત્રો, ચેઈનીઝ સ્ટેમ્પ, અને અન્ય પ્રકારની રમતખાતેલાં આદર્શ ચિત્રો તેમજ જાતસિક પહેલવાનોનાં ફોટા વિગેરેથી એ સ્થાનને શણગારવાં જોઈએ વળી સંયોગપૂર્વનાં અમુક દિવસોમાં અને ગર્ભાવાન પછીનાં પશુ કેટલાક મહીનાઓ સુધી એવાજ પ્રકારના દરચેલુ મનન, ચિંતન, અને અવલોકન સંપુરિષ બનેલે કરવું જોઈએ વળી જોએ ખાનપાન અને રસજતિ જથવા સ્વાદજતિની પ્રખજાતાવાળી પ્રખની અતિ કામનાં મુકત હોય તેનાં પુરુષોએ નીચે જણાવેલી જાળોતોપર ધ્યાન આપવું જોઈએ.

નં. ૨ કુષ્ઠા, અને નં. ૩ પિપાસા—(Alimentiveness, and Bibation)

(આ બન્ને વૃત્તિઓને યથાચોગ્ય પ્રકારે કેળવવા માટેનો યથાચોગ્ય સમય તે આપણા બન્ને વખતના જોજનો સમય છે. પશુ વિવિધ દેશ કાળ અને જાતિના લેહોને જોજન કરવાને વખત અનેક હારજોને લઈ એકજ હોષ કોક નથી. છતાં દિવસના-૧૧-મી-૧૨ અને રાત્રીના છ થી ૮ કુધોનો સમય એ સર્વમાન્ય અને સામાન્ય છે.)

આ કુષ્ઠા અને પિપાસા આદિ વૃત્તિઓની યથાચર ખીલવણી માટે સી અને પુરુષોએ બનેક પ્રકારનાં રસદિક્ષ પદ્ધતેક, જાતજાતનાં ચેવાઓ, ફળો, સાકપાન, અને ફળકુલ આદિ જોજન પદ્ધતિની ફેલ, કાળ, ફેલ, સમય, શારીરિક હાલત અને સામાન્ય આદિ તેમજ પદ્યર્થમાયના કુબુલેય વિગેરેનો વિચાર કરી, પોતાની પાચનશક્તિ તેમજ પ્રક્રિયને ચોગ્ય રીતે અનુકૂળ આવે તેવા પદ્યર્થોનું યથાવિધિ સેવન કરવાપર બરાબર ધ્યાન આપવું જોઈએ. જોજન કરતી વખતે સર્વ કુદોબી ચણ, વડીલો, સી તેમજ ખાજખર્ચા બરાબર ધ્યાન આપવું જોઈએ. જોજન કરતી વખતે સર્વ કુદોબી ચણ, વડીલો, સી તેમજ ખાજખર્ચા વિગેરે એકી સાથે હોવા છતાંજ સહીસહીકુ ઉચ્ચાદિ ચણવેલે અનુસરિ, જોજન કરવું જોઈએ આ પ્રસંગે કાંઈપણ પ્રકારની કુદો કલેષ પ્રક્રિયા કે ઉચ્ચા કરાવે તેવી જાણ, વિચાર કે વર્તનનો ખીલકુલ જાન કરવો જોઈએ. જોજન માટેનું સ્થાન પશુ ધણજ સ્વચ્છ, સુગન્ધીયુક્ત, રમણીય શાન્ત, યનોતુ કુળ અને ચિત્તને પ્રસન્ન કરી અનેક રીતે જાનંદ આપે તેવું અનુકૂળ હોવું જોઈએ જમવાની કીવા પશુ શાન્ત, ખીરી, સ્વરમચ્ચિન પુકત, અને અનુકૂળ મુકત હોવી જોઈએ. એટલુંજ નહીં પશુ જમવાની

કોર રાખેલા પ્રદારોવાળી સ્થિતિ ઉપર ન થાય, એટલે પરસ્પર સર્વ રાજવાળા બધા પ્રયત્નો કરવા એકબે એ ખાસ બંધન છે, એટલું જ નહીં પણ અન્ય પ્રુષોના પ્રસંગોમાં અને અન્ય બંધનદારના કાર્યો પ્રસંગે પણ પોતાના મગજના કોષ કે સુરસાના કાચેબે દર્શાવનાર તન્મુખોને વારંવાર ઉરેરના પ્રસંગો નહીં આવવા દેવા અથવા તેવા પ્રસંગો આવે તો તે તે પ્રદેશના ઘન્ટોએને બદલે શાન્ત અને સ્વસ્થ રાજવાળા પ્રયત્નો કરવા, એજ ખાસ ઈચ્છવા યોગ્ય છે અનેક બાબતે અન્યથા ચીકડ, ખીનચુરવજાનવા, ઉત્પાતિયા અને ધાધવીયા એવામાં આવે છે તેવા કારણોમાં માત્ર પિતાના આ રવાનમાં તન્મુખોની સતત સતીન હાલતજ મૂળ રૂપે હોય છે, એમ માનસશાસ્ત્રદારા દેવે તદન રૂપે જ મહેલ છે.

૧. ઉ. સૌમ્યવૃત્તિ—અથવા સ્વદેહ, હિમ્મત, બળ, પશુક્રમ, કે છીરસહી પ્રબળવૃત્તિવાળા બાલકોની નો અસિધાપા હોય તો, સંપુરણ બનેલે, સ્વભાવપરોદ્ધારા ઉપર પણ પ્રકારની પ્રબળ બીજાનું આરોપણ કરી તે પહેલાં લાખા વખત સુધી વીરસ પૂર્ણ કાવ્યો, કવિતાઓ, વ્યાખ્યાનો, નાટકો, શીલ્પો અને તેવાજ પ્રકારના પ્રબળ વીરસપૂર્ણ મહાભારત અને રામાયણ તેમજ ઉદીચક આદિ એવા મહાન કાવ્યોનો સતત અભ્યાસ કરતા એકબે જમતના બહાદુર વીરનરોના પરાક્રમે અને ચૈત્યાત્મથી પરિપૂર્ણ ઉત્તિહાસોના વાચનો અને ચિત્ર દર્શનોદ્વારા, તેઓએ પોતાના મનના ગદિરોમાં તેજ સમગ્ર પ્રસંગોનું સતત મનન કરી, પોતપોતાની માર્ગચુનિને તેમજ સતત સતત કે ઉદ્દિપ્ત કરી રાખી એકબે પોતાના સંવત્સર અથવા ક્રાંતિરૂઢની અદર તેવાજ પ્રકારના વીરનરો, પરાક્રમે પુરુષો, વિરાજનાઓ કે બહાદુર જમતસિદ્ધ સૌપુરુષોના ફેલાઓ અને યુદ્ધ પ્રસંગના બાબતમાંથી વિશેષ ગ્રાહી, નૃજારગ્રહને સતત અલગ કરી રાખી એકબે ખસ કરી મૃગારગ્રહ અને તેની આસપાસની વિલાસોપર મુઠ્ઠી અદર મુખ્ય રીતે ઉપયોગમાં આવવા શરૂાસી, એવા કે તેજ, બહુડા કાળા બાછી, તારવારી વિગેરે આપુષોથી સમગ્ર હુને અલગ કરી રાખી એકબે સમર-વિજયી પ્રુષોના ફેલાઓ તેઓના વિભવ વખતના નમ્ર પ્રવેશ આદિ પ્રસંગો વિગેરેના પેટિનિત્તે એ કે પુષ્પમાળથી તેઓનો સત્કાર કરતી વીરામના ઓના સુદર દૈર્ઘ્ય વિરેદથી મૃગારગ્રહને સર્વદા સુરોક્ષિત બનાવત એકબે મા. પ્રુષોએજ આની માનસિક અને શારીરિક, આત્મીય અને બાહ્ય વિચારોનો, અર્થાધાનપૂર્વે કાળની નર છે એમ નથી પણ આંતરો પદ આવવા સર્વ વિધાનોની અદર સદૃષ્ટ ઉત્સાહપૂર્વક કાળ તેવાની નર છે પ્રુષે પોતાની સ્ત્રી સન્નુષ પદા તેવા તેવા પ્રસંગોના ઉત્તિહાસો અને વર્ણનો વાચી દર્શાવવાની અથવા વાચી, હારબાવ કે વાચન અથવા સિનેમા આદિની શીલ્પોદ્ધારા પ્રવસ દર્શાવી તેઓના મનના અંતર પદ્ધત તેવા તેવા અનુષમ પ્રસંગોની પ્રબળ લક્ષ્યબળે પાડવાની, ખાસ બંધન છે પ્રુષે લાખા પ્રસંગમાં પોતપોતાની જાનના અનુસાર સમુપૂર્ણ યોગ્ય સાહિત્ય ક્રિયા કરી સૌજન્યને વધાવેલ સમયે પ્રુષ પાદ્ય એકબે અને ખાસ ખાસ નરના અને ક્યાલ જેવે તેવા પ્રસંગો હેય ત્યા ત્યા તેઓનું ખાસ વર્ધન કરીને પાલુ સૌજન્યના મન ઉપર તેવા પ્રસંગોની ઉડી હાપ પાડવાના બધા પ્રસંગોના લાભ લેવા એકબે આ બાબતમાં આપણા પ્રા ડિન અન્ધો મહાભારત અને રામાયણની અદરના અનેક પ્રસંગોના બહુલ સંવત્સરો લાભ લઈ શકાય તેવું છે ખીન રેશના કલિદાસો એવા કે હેમચંદ્ર મુક્તીચંદ્ર અને યમુનાના લોભા 'મહાન પ્રુષોના છવનચરિત્રો' એવા સદ્ગુણોવાથી પણ એવા અનેક પ્રસંગો આ ઉદેશથી રચી કરી સમગ્ર તેમજ મહાન નેપાલીયન ફનીયાની અદરના વીરનરોમાં સર્વથી કેળ રવાન અને માનને પામેન છે તેજ કાણુ કાઈ તેજ બહારનું રસિયું કે તેના સુરત સરકાર, કે ફેન્સ પ્રબળી યુગીવર્ષોગિઓનું મીઠું અથવા ફેન્સ પ્રબળી અદરના સમ્યના ઉપદેશપાલના પ્રસંગો મહી હવા તે ફનીયાની અદરના એક મહાન વીરનર અજુબો, તેની અદર ખાસ કારણબુદ, તેના મતા પિતાના વધાવેલરિતે ઉદીપ્ત થયેલા, જમનની અદરના માનસિક ચેતનાશક્તિ રાજેશ્વરશાહ બેઈ, સવમ સૌજન્ય, કશ્વ, રેનેહ અને ફાઈ અદિ અનેક વૃત્તિઓના પૂર્ણપણે ઉદીપ્ત થયેલા અવરનેજ હવા નેપોલીયનના સમગ્ર છવનવૃત્તિનાતમથી એ રૂપ પ્રાપ્ત થતું હતું છે.

મહાન નેપોલીયનને નર્માધાન સરકાર થવા પૂર્વે એકાદ મા વખતુથી તેના વિગાને મર્સીકાના દારૂના સરકાર બર્મ, સ્વેરેશ્વરશાહની પ્રબળ લાજ ફીને આપીન થઈ, પોતાની વખીનારો આશનો ધવો લઈ કરી સૈન્યમાં દાખલ

થવાની પ્રવળ ઈચ્છા પ્રકટિ હતી. આ ઈચ્છાને પૂર્ણ કરવાના અનેક પ્રસંગોમાં તેની ધર્મપત્ની હમેશા તેની બાહુમાળ રાત્રી તેને પ્રોત્સાહન આપવા કરતી હતી રક્ષાબંધન પ્રત્યેક પ્રસંગમાં, દેશના રક્ષણના પ્રત્યેક વિધાન પ્રસંગે, પોટેરવાર થઈ પોતાના પતિ સાથેજ સતત યુદ્ધના આત્મ પ્રસંગોની તૈયારીઓ અને બીજા સર્વ પ્રસંગો તે જોવા કરતી હતી એટલેજ નહીં પણ તેણી જિત એવા સર્વ પ્રસંગોથી અતિ આનંદિત થતી હતી. તેણી મન પણ હોમર્સ ઇલીયડ અને પ્લેટોનો જીવન ચરિત્રો વિગેરેના વાચન અને નાટ્યસદ્ગતિ, વીરગીતોના ધ્વજક્રમોના માનસિક વાતચત્તોના પ્રવાહોથી સર્વત્ર રફરી રફરુ હતી સર્વ પ્રકારના આવા સાહિત્યનું વાચન અને વર્તનનિવસરકારો અને તે વખતના ઉપરિચિત સર્વ પ્રસંગોએ, તેના વીર પતિના કાર્યમાં પ્રાણપણ કરી, આત્મિક આપવાની સતત તૈયારીઓ મટિ તેને સર્વથા ઉત્તર કરી રાખી હતી, અને જ્યારે એ વિશ્વવિખ્યાત-દમ્પતીના તનમદીર અને મનોમદીરોમાં, રંગેદ દીર્ઘાન્ત ; વચ્ચે-ગાનરાજ અને વીરસુના પ્રવળ વેગથી પ્રસરેલા પ્રવાહો જ્યારે વધાવિધિ પ્રવર્તિ રહેલા હતા, તેથી યથાર્થ ઉદ્દીપિત થયેલી 'જાન-દગામોજ', કેસરીકાના કોઈ એક જામડાના અત્યુચ્ચ રક્ષણમાં આ દમ્પતીનો સચોટ વર્ત્ત, જમતો આ મહાન પરાક્રમી વીર, નરેન્દ્રેશરી, જામ પાઠ્યો હતો ગર્જાધાનપૂર્વકના સચોટો, રિચતિઓ, મનોદશાઓ આદિની અત્તરગત માનસિક ઉત્કેષણો અને પ્રવળ તથા વિશુદ્ધ જાણનાઓની પ્રતીક્ષિતો આદિના કારણે, એક નરેન્દ્રને જામ આ બ્રહ્માપર થવા પામે છે, ને તેને હોષે દેવા કેવા પ્રકારની ઉપવપાવચો ફુગીયાના રક્ષણપણમાં પ્રવર્તિ રહે છે, તેના આ એક મહાન પ્રત્યક્ષ પુષ્પો છે તેપોલીયનની સાથે ચર્ચિચિત પ્રમાણમાં પણ સરખાવી સમય એવો એકપણ નર, ક'ની આ ફુગીયામાં જામવા પાડ્યો નથી એની સાથે સરખાવી સમય એવો એકપણ વીરનર ઇતિહાસના પાનાઓમાં મોતવો મુશ્કેલ છે તેના એની All round capacities સર્વ વિષયોમાં અત્યુચ્ચ વલપૂર્વક જામ લેવા હમેશા તત્પર જણાતા, સર્વમાટિનુદ્ધિગમિતસરખા પુરોષો, ફુગીયાના સમગ્રસાબલના વર્તમા પણ અત્યુચ્ચ જોવામાં આતા અને હજી પણ દુર્ભાગે તેના હસન થયા નથી એની આગળને ટેરવે લાંબો ક્ષેત્રીકેલા પ્રાણે, સૂર્યમ ફુગી, નાચી રહે એની એક જામ મતા અનેક સાબમહાસાબલોના પ્રસિદ્ધિને કમવવા લાગે અને એના મહાન ઇચ્છો પણ હમમવા લાગે, એવા એક વીરવરની જામ મૂર્તિના રંગે, આ ફુગીયામાં માનવ સમાજને થયા એ સર્વ પ્રાણ તેના માલપિતાના ઉદ્દીપન થયેલ મર્વ મનોજાતો અને તેઓની આસપાસના ઉદ્દીપક પ્રસંગોનોજ છે, એમાં કેઈથી ના કહી સકાય તેમ નથી

નં. ૮ થી ૧૩. પર્યાસારિક વૃત્તિઓની પ્રદિષ્ટ ભાવનાઓવાળી પ્રથમ પેઢા કદવાના ઉપાયો.

જે રી-પુરો એક ઈચ્છા રાખવા દેવા કે તેઓની બાકી પ્રભ, સાંસારિક મર્ત પ્રાણની વૃત્તિઓ કે ભાવનાઓની પ્રબળતાવાળી જન્મે, તેવા સ્ત્રીપુરુષોએ, પ્રત્યેકપ્રાદર્શિકા અથવા મર્તપ્રાણ મર્યાદા મારે મર્યાદા થાય તે પહેલાં પોતાની પરરપાની સર્વ પ્રકારની સાંસારિક વૃત્તિઓના અંગે તોટીય પ્રબળ ઈચ્છાપૂર્વક મરેગા સમુદ્ધ, આનંદિત મધુર અને સુદર રીતે સતત સુશ્રદ્ધિ વધેલાજ રહે, એવા સર્વ પ્રયત્નો આરંભવા એકજે

ન ૮ પ્રેમ, એ સાંસારિક વૃત્તિઓના પાપો છે તેા તેઓ જન્મેજે પરરપરના મિત્રજ પ્રામાણિક સર્વ ગીતે રમણ અને મર્યાદન કર્ય કરવા રહેવું એકજે

ન. ૧૦ પારસર્યવેદની પરરપરની વૃત્તિના સતોતરે ખાતર, ઉત્તમ પ્રતિભા બાળકોની પ્રતિ મર્યાદા સર્વ પ્રયાગો સામ ગાળી, પરરપરની અનુકૂળતા અને અનુચિતિદાતા બનુજ ઉડી સમભવુર્વક આરંભવા એકજે. સુદર મધુર અને આરોગ્યપુરુષ બાળકોના મા મા સમુદ્ધિ છે, તે વળાનુ બલુવતા પ્રયત્નો કરવા એકજે. એવા સુદર અને મધુર બાળકોના સદુપાત્રતા આવવાના, તેઓને પૂર્વ વાસ્તવ્ય આપવુર્વક નિરાપવાના, પ્રેમ પૂર્વક રચાવવા બતાવવાના, તેમજ તેઓને અનેક રીતે આનંદિત રાખી તેઓના સર્વ વિશુદ્ધ અને પવિત્ર અચોત્સુ દિષ્ટિવાન કરવાના, સર્વ શુભપ્રયત્નોને બંનેએ વળાવતુ લાભ લેવા એકજે. એવીજ રીતે ઉત્તમ પ્રતિભા પ્રેમ, દાગપાવ રેનેદ અને પ્રેમી આદિ ધરસાધકરિક બાવેનું, વળાવતુ શુભ ધાર્મિક રીતે ઉદ્દિષ્ટ કરે તેવા ઉત્તમપ્રતિભા નાટકો, સિનેમા, કાવ્યો, ફેરિ, રંગમુચ્ચ, ફેલેકામિયાજા પુત્રાઓના નમુનાઓ કે આરંભની મુર્તિઓ, વિશેષના મધુર રંગ નિર્મળ અને ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારના બાવેને પ્રેશમવા મનમા પશુ પ્રવિધિનિયમે પ્રકટ કરે, એવા અનેક પ્રકારના સાધનોથી પોતાના સુચરત્રદે દુષ્ટો વિશુદ્ધિ રાખવાના પ્રયત્નો વળાવતુ સારિતઅનુસાર કરવા એકજે અથવા આર્થિક સાધનોનું હાથતને થઈ તેવા ફેરિપશુ પ્રકારના સાધનોનો સમદ પોતાને ત્વા મર્ત મર્ત તેમ ન હોય, તેા રામભદ્રાસાળના મરેલો, અપુત્રીવધો, અભયપુત્રદેવ, પ્રસન્નરથાનો કે ઉત્તમ પ્રતિભા અર્ધરેદા પેરુનું કે શિવરાદો પિએરેને ત્યાં જઈ તેવા પ્રકારના પદાર્થોના અર્થસાધકતા અનુભવવાના સાસારિક બાવેને સુદર રીતે બનેજે સતત પ્રતિભા રાખવાના પ્રયત્નો કરવા એકજે આને પ્રકરે એ પુરુષ જન્મેજે નાન, તાન, અવલોકન વાવન, પરરપરનું વર્તન, અને પોતપોતાના કદુર્ગિ જન પ્રત્યેનું વર્તન તેમજ જનસમુદાયની બાળકોના પ્રત્યેનું પદ વર્તન અને આગિન પશુ સુદર મધુર, અને પ્રેમપૂર્વક બાવવાજી દેવું એકજે, આને ઉપરોક્ત સર્વ વાવવાઓનું શીર્ષકાવર્ધનત એવી તેા વહિનવાર્ધક રચાવું અનન અને નિરિધાસન કરવું એકજે, કે એવી જન્મેના પોતપોતોના વિશુદ્ધ માસારિક બાવેના સર્વ પ્રકારના અધુર પ્રવાહો ત્યારે સર્વ ગીતે. ઉપવત્ત થઈ, આરે તરફ પ્રસરી મરેલો હોય, અને આરંભરુ સમમ બાવવાતાવરુ અને આનંદીય અનેઅનિરુત્તી અનંદના આનંદિક પ્રવાહોના, મધુર વહનો પશુ પ્રબળપણે એજ અધુર દિશા તરફ જાનદ અને વેનમુકલ રીતે પ્રવર્તે રહેલા હોય, એવી માધુર્યપૂર્વક મનોદશાના ત્યારે મર્તપ્રાદર્શિકા મરિ વળાવિધિ પ્રવત્ત કરવામા આવે છે, ત્યારે તેવાજ પ્રકારની મધુર અને વિશુદ્ધ માસારિક સર્વ લાભવૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રભ, સ્ત્રી અને પુત્રપતા કથાનુકૂળ રૂપ રૂપે બંનેના મર્યાદનોદાતા જન્મ પામે છે

બાકી, બાકી, બજત અને શાલ અથવા મિત્રપરદરિ મળતા રમણ વારસાઓના રહેવ પદાર્થો કરતા, અનુદય સમજાને આવી રીતે મર્તપ્રાણ કિયાદારિ વડાઆનંદ વારસામા આવવામા આવતા આવતા, પ્રબળ પ્રેમબાવ શુદ્ધ દાગપત્રરેનેદ વિશુદ્ધ નાસકવપ્રેમ, મધુર મૈત્રીબાવ, અને નબીર વૃદ્ધિવાવેજ અને રવદેમાનુગળી વૃત્તિઓના રબળ સમુદાયરૂપ માસારિક વૃત્તિવિશેષના પ્રબળ અનુસરુત્તરોનો વારસો, એ મર્ત અટકાવ જન્મદાય છે એમા કોનાથી ના બી સાધાય તેમ છે

ન. ૧૪ થી ૧૭ ઉત્તરેક વૃત્તિઓના સમૂહની પ્રબળતા વાળી પ્રભને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો.

ઉપર પ્રમાણ સમઘટા, ચર્યાગિવાપ, સ્વચ્છાન અને ધૈર્ય આદિ ઉત્તરેક વૃત્તિઓના અસીની પ્રબળતા વાળી પ્રભની અભિધાયા, તે સીપુરોએન. મનમા હોય તેવા સીપુરોએ તેવાજ પ્રકારના ઉત્તરેક બાવોને હમેશા નમત રાખવા મટે તેમજ દક્ષતા, માન પ્રતિષ્ઠા અને ધૈર્ય આદિ ઉત્તમ બાવોની સરક્ષા, વૃદ્ધિ અને સતોષને મટે તે તે વૃત્તિને અનુકુળ આવે તેવા સર્વ પ્રકારના પ્રસંગો, યોગ્યતાઓ મેળવકાઓ સવચ્છો કે સેવ્યામયીઓ વિગેરે પાલન પોતાના સર્વ અનુકુળ સાધનેનો સ્વચ્છ કરવો જોઈએ. અને તે દ્વારા પોતાના માન, પ્રતિષ્ઠા, યશ ધૈર્ય અને દક્ષતા આદિ બાવોને સતત નમત રાખી, તેવાજ ઉપતત્ત અસીવાળી પ્રભને પેદા કરવામા બને એક બીજાને પરસ્પર સહાયકૃત થાય એવી રીતે

પુરૂષ તેમજ સ્ત્રી બનેનો ગૃહસ્થાશ્રમની અદરનો લગભગ પચીસ વર્ષની ઉંમરથી આરંભી પચીસ વર્ષની અવસ્થા સુધીનો લગભગ પચીસ વર્ષનો સમય, સામાન્ય રીતે સ્ત્રી અને પુરૂષ બને વર્ષ મટે ન ૮ થી ૧૭ સુધીની સ્વ સામાજિક લાગણીઓને તેમજ સર્વ પ્રકારની ઉત્તરેક બાવનાઓના પ્રવાહોને યથાવિધી દુષ્ટ કરવા મટેનો યોગ્ય સમય છે. વિવાહિત જીવનનો લગભગ બધો અવસર, આવા અનેકવિધ પ્રયોજનોની શિદ્ધિ અર્થેન મુખ્ય અસી માળવામા આવે છે. મનુષ્યની અનેક પ્રકારની પુત્રિસક્તિઓ નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓ પ્રાવિર્ય પ્રદાયક સક્તિઓ, અવલોકન સક્તિઓ તેમજ નિમ્ન સર્વ પ્રકારની વૃત્તિઓને સચુનરૂપે ચર્ચાવિધી ખીલવવા મટે ગૃહસ્થજીવન એજ અદરજીવન અનુષ્ઠ મટે છે. મનુષ્યના અનેક ઉત્તમ અસીની સાર્વકતા, આ ગૃહસ્થાશ્રમના જીવનમાજ સહાય છે. મનુષ્યની ઉપરોક્ત બધી સક્તિઓને યથાધોગ્ય ઉપયોગ, આ ગૃહસ્થજીવનમાજ ચર્ચાવત્ થઈ શકે છે. આ વિવાહિત જીવનની અદરના અનેક પ્રસંગોમા, મનુષ્યની અનેક પ્રકારની સક્તિઓને અનુલબ્ધ સહિત લડઈ પાલન થવાના પ્રસંગો પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રેમમય જીવન મનોવાચ્છિત પ્રભની પ્રાપ્તિ બાલપ્રાનતુ પાલન રક્ષણ પેલણ અને શિક્ષણ આદિ કાર્યો પછી આ ગૃહસ્થાશ્રમજીવનમાજ ચર્ચાવત્ થઈ શકે છે. વિશુદ્ધ દામ્પ વરનેહ મંત્રીભાવ અને નાતિ ભતિ સમાજ સેવામયી કે પ્રભ પ્રયોજના ચર્ચાધોગ્ય ધાર્મિક અનુષ્ઠાનો કરવાની સર્વ લાભ લક્ષ્યપણોના સુરુણો. આ ગૃહસ્થ જીવનમાજ પ્રવર્તમાન થાય છે. અને તેવાજ પ્રકારની મધુર બાવનાપૂર્ણ સતતાનેની સતતિ યથાવત નિરતર આહુ સુદે એવા મટે સ્ત્રી અને પુરૂષ બનેએ હમેશા

સન્ધિયૌ રોચિષ્ણુ મુનસ્પમાનૌ હસામુદૌ સહસ્ર મોદમાનૌ । મુદ્ગમુપૌ મુદ્ગહૈતરાપો
નીવાત્પસો વિમાતિઃ ॥ અયર્વવેદ.

પરસ્પર પ્રેમમય વર્તિ, રોચિષ્ણુ વર્તિ, મુનસ્પમાન કોમળ મુખાસિત સુદર સ્વભાવયુક્ત બની, આનંદિત અને મુરખપુરુષ સ્વભાવને ધારણ કરી, સુદર ચારિત્રયયુક્ત તેમજ સુદર અને સુરોચિત ગૃહસ્થકત બની ઉપ જાળના અનેક પ્રકારના મધુર પ્રકારની માફક બનેએ પરસ્પર પ્રકાસિત અને સમુદિવ થઈ રહેણુ એવે કે એથી તેવાજ પ્રકારના મધુર અને આનંદયુક્ત ઉદજાનોવાળી મધુર સતતિ, પ્રમુદ્ધતાએ સહજ પ્રાપ્ત કરી શકાય.

સારથી સ્વતર કે દીલ્લજાના લગ્નઓની માફક દામ્પત્યરનેહથી સહકત થયેલ સ્ત્રી અને પુરૂષ બનેના સરીરચત્રો અને માનસચત્રોએજ મરતકોની અદર પછી જુદી નીતિ, ધર્મ અને સ્વભાવત્યાગીની અનેકાનેક લાગણીઓની માફક, ધરસાચાચિક ગ્રામણીઓ તેમજ ઉત્તરેક-વૃત્તિઓના પછી અનેક લગ્નસમુદરોત્તર તારો આરત વ ધરાવે છે અને તે સર્વ તારોના ચર્ચા સચિમ્મ અને સચલનેદ્રાસ દિલ્લ અને મધુર પ્રકારના અનેક સાર્વકિક મધુર બાવનાપૂર્ણ મટે. આશાપા અને આનંદોના પ્રવાહોના નિરતર વહનો એમ કરી કે કસી સમય છે તેમજમાજે એજ લગ્નઓના અનુપયોગ, લીનચોલ કે મિશ્નચોલદ્વારા પામ અનેક પ્રકારના કલ્પક કોમલ, કિચક કર્કસ રેનેહલીન વદન બિસુર અને દબધાવમરના સામાજિક લાગણીઓના વિદુત વહનોએ આમતેમ રોજી રાખી, સમય સામાજિક પાતાવરણને

મલીન જનાવનાર પ્રવાહોના વહનો જાણી વહાવી સકાય છે અને તેજા પ્રકારની "Social Idiocy" યુગ અનિષ્ટ જાગૃતિથી પ્રભવે નાશ આપી, સમાજને નરકાગાર જનાવવાના પ્રયત્નો પણ આદરી સકાય છે.

પ્રિય વાંચક ! તું સી હો કે પુરુષ, યુવા કે યુગ્મી, ખર્ચે તે હો, પણ તું જ્યારે ત્હારા જિવાઈતી જીવનદારા એ ને પ્રકારના પ્રાણહીન્યોના પ્રસંગોના જહોને ઉપલીય આ સમાજમાં વહાવવા છાઉ, તેનું સમજ થવું તારા હાથમાં છે.

નં. ૧૮ થી ૨૨. નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળી પ્રજાને પેદા કરવાના સાધનો.

એ સીપુરોની એરી પ્રબળ ઉંચા કે અલિધાના હોય, કે આદરી પ્રબ આચાર, વિચાર, આદિના અરોની અદર, ઉ વખ પ્રકારના ઉત્પન્ન સુખધર્મોવાળી, આરિતકતા, કષ્ટતા, વિનય, આત્મચરમપૂજા, આશા ઉત્સાહ અને આનંદપૂજા, કષ્ટતા, આત્મનિષ્ઠા આદિ નૈતિક અને ધાર્મિક ગુણોવાળી જન્મે, તેવા સીપુરોએ અભાધાન ક્રિયા મઠિ વિવાદિત જીવનદારા સપુજા થાય તે પૂર્વે, અનેક વર્ષો સુધી ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેની સર્વ છટ જાવના-જોતું ઉદ્દીપન બંનેએ સામે મળી કરણ એઈએ.

એ ક્રિયાઓદ્વારા ઉત્તરની અદરનો ભક્તિભાવ, આરિતકતા અને અકષય વિષય ઉત્તર અને વિશુદ્ધ જાગૃતિ પ્રદિપ્ત થઈ પુષ્ટ થાય, તેથી જુને, પાક, મલ, ઉપવાસ અદિ કષ્ટતા, આધ્યાત્મિક વિષયોમાં પ્રીતિ વધારે, ઉત્તરીય અન્યથ સત્યામાં અહાની વૃદ્ધિ કરે, તેવા પ્રકારના ઉચ્ચભાવપૂર્ણ સાહિત્ય નિર્મલ સગીત, ઉત્તર ભાવપૂર્ણ કાવ્યો, ચિત્રો, આદિઓના, કથાઓ, કીર્તનો, નાટકો, સાપ્ત્યો, સન્ધારીઓ, તેજા જન્મ અને ઉત્તર નૈતિક અને ધાર્મિક ભાવ પૂર્ણ મહાપુરોના વિચારો, વ્યાખ્યાનો કે વાણી અને વર્તનતુ, પૂર્ણ ભક્તિભાવે સેવન કરે.

તેનીજ જન્મ અને પવિત્ર જાવનાઓ પૂર્ણ મહાપુરોના, તેમજ જન્મ કલ્પનાઓથી પૂર્ણ સૃષ્ટિના વિવિધ અને અધૈયિક સૌંદર્યથી અરેજા મહાન પ્રદેશોના પ્રત્યક્ષ દર્શન, અવલોકન અને નિરીક્ષણ અદિ કાર્યોદ્વારા, અથવા તેથી વરુદ્ધોના સુદર દેહાંશોના અનેકવિધ સમ્પ્રદાય, વખાની સૌનારજહની અદરના સમજ વાતાવરણને, નીતિ, ધર્મ, સદા-ચાર, આત્મનિષ્ઠા આશા, કીર્ત્યાર્થ, પ્રેમ, કષ્ટતા ભક્તિ, અહા વિનય, અધ્યાત્મચરિત અને જોનાર્ય આદિ અનેક ભાવપૂર્ણ કલ્પનાઓના આગેદુણ આદરીઈ ઉપ જરમપવિત્ર પણ પ્રબળ સુખનોના પ્રવાહોદ્વારા, સર્વદા ઉદ્દીપ્ત કરી રાખે કે જેથી પશ્ચિમી તેનીજ પ્રબળ નૈતિક અને ધાર્મિક જાવનાઓ પૂર્ણ વિચલ પ્રત્નો પ્રસવથી, વખાણ વરાની વિમળ વિશુદ્ધિ વિવિધ રીતે વિસ્તારને પામે છે.

આ વિષયમાં સદાયબૂદ્ધ થઈ રહે તેવાં ધાર્મિક ઇતિહાસો, કથાઓ અને વાતાવરણો અનેકવિધ પ્રકારે હુનીયાના ખર્ચે તે દેશના સહિત્યમાંથી ચલાવન મળી રહે તેમ છે, પણ ખાસ કરી આશ્ચર્યના પ્રાણી ઇતિહાસમાં એ વિષયના નેપા દેહાંતો મળે છે, તેવા બીજે જાગૃત્વ મળશે.

અગવાન બુદ્ધ જીવસ કાનુરે, પારસીઓના જરુચારેત, શ્રી રામચંદ્ર, શ્રી કૃષ્ણ, ભક્ત ત્રિશોભજી પ્રહલાદ મિટુર, અરોહ, આદિ પ્રાણી કાળની જન્મ મૂર્તિઓ તેમજ રવામી રામતીર્થ, રવામી દવાનદ, રવામી વિરેકાનદ, મહાત્મા ગાંધી, પ ઉચરચંદ્ર વિવાતનર, કેસાનદ્રસેન, આદિ અનેક અર્ચાચીન કાળના પુરુષોની પાત્ર મળના, આમાં થઈ રહે તેમ છે.

ઉપર દર્શાવ્યા પ્રમાણેના ધાર્મિક પુરુષોના જીવન અદિરોના તેમજ ધાર્મિક જન્મોના વાચન, મનન, ચિંતન અને નિરિખ્યાસન આદિ ક્રિયાઓના સગવડ અસ્થાદાન, પતુખના ખળવા ઉપરોક્ત જાગૃતિ, ચર્ચા ઉદ્દીપન કરી શકાય છે અને તેનીજ પ્રતીક ગરુવામાં, તેનીજ પ્રબળ જાવપૂજા પ્રબળ જન્મ જવાના સચવા છે.

શ્રી અને પુરોના યુવાવસ્થા પુરુષ યુગો પ્રબળવિકાસના નવાનોરપરિતા કાર્ય માટે શરૂઆત કરે તે પહેલા પ્રબળવિકાસના આ અતિ મહત્વના કાર્યની સાથે મજબૂત રાજન્ય સર્વ સિદ્ધાન્તોનું સામાન્ય જ્ઞાન પણ પ્રાપ્ત થાય તે કંઈ સારું નથી. દુનિયાની પ્રબળ લાભિયાના જાધાધુમા દેશો અથવા દેશના સગર્ભાવસ્થામાંથી એકાએક થયે પામે નથી. અન્ય દેશો આમના અને માર્ગપેશીઓના મુળ તત્વોની માર્ગના મળવ મનાવની નૈતિક અને ધાર્મિક જનિઓના તાનુ વિરોધની પ્રબળતા અથવા નિર્બળતા વાદિ બાને પણ અન્ય સંકિતઓના સમુદાય આદિની માર્ગના ન્યૂનાધિક પ્રમાણમાં મનાધાનિકાવાદના બાધી સંસ્કૃતિને વારસામાં આપી શકાય છે એ કૃત્ય સિદ્ધાન્તો આપણા દેશના મુદ્દાઓ અને યુવતીઓ યોગ્ય અવસ્થાએ યથાવિધિ સમજના થાય તે કંઈ સારું નથી.

શકિતઓના સમૂહની પ્રવૃત્તિનાવાળી પ્રજાને પ્રાપ્ત કરવાની વિધિ

નં. ૨૩ થી ૨૭

આની ઉચ્ચવાળા ઓપુરુષોએ પોતાપોતાની તે તે મુશ્કેલી પ્રત્યેક વસ્તુ અને સાધનોદ્વારા યથાધિકારીતે પ્રતીપત્ત કરવું જોઈએ.

નં. ૨૩ કલાકોનાટ્યની વૃત્તિનું પ્રતીપત્ત—અનેક પ્રકારના હુમર ઉચ્ચવાળા કાર્યનાઓ, યન્ત્રશાળાઓ, વિચિત્ર વિચિત્ર પ્રકારની યાનિક યોજનાઓવાળા મશીનો, એન્જીનો, વિદ્યુતની બારીક રચનાઓનું અવલોકન કરવા પાછળ જાનેએ પોતાના સમયનો મોટો ભાગ રોકવો જોઈએ આ કાર્યની યથાર્થ સિદ્ધિઅર્થે અનેક પ્રકારના હુમર ઉચ્ચવાળા પ્રદર્શનો વિદ્યુતેનું પણ બારીક નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ તેમજ તે તે વિષયની અર્થ કરનારા મેગેઝીનો માસિકો કે એવાજ સંચિત અંગ્રેજી અને લેખો તથા પુસ્તકોરૂપ સાહિત્યનું અવલોકન કરવું જોઈએ.

નં. ૨૪ તથા ૨૫. સૌદર્યપ્રેમ તથા ઔદાર્ય લેખ આદિ ક્ષતિઓના પ્રતીપત્ત માટે મુદ્ર અને અન્ય પ્રકારના વિદ્યો પેઈન્ડીંગો, આગ્રહ કે એવાજ કોઈ ઉત્તમ પથર અથવા પાત્રોમાંથી કાપેલા મુદ્ર, મુદ્ર, બાને વિવિધ લાવન્યુલું પુતળાઓ વિદ્યેનું અવલોકન કરો. કુદરતની અદર પણ એવા સોનાર્થ અને અન્ય લાવન્યુલું અનેક લાવનાઓને ઉદ્દેશે તેવા પ્રસંગો જ્યારે જ્યારે અને જ્યાં જ્યાં એવમ આવે, ત્યાં ત્યાં જાને સાથે મળી તેઓનું અવલોકન કરો. જાને વખતના સંધ્યાકાળ પ્રાતઃકાળની ઉષા અને સાયંકાળની સંધ્યા સમયે, જાને તરફના આશરેની પડોશીના અન્ય અને બાળાર્થ જાને અનગીકૃતા દરજે અનત આકાશની અદર આદર વસ્તુ પ્રસરી રહેલા અન્ય તારા-મંડળો, તારીઓ અને નક્ષત્રોથી પુર્ણ જ્યેષ્ઠ મહાજનુ, તેમજ તેવી અદરના મહોપમહો, ધમકેટુઓ, નિહાલિકાઓ તેમજ આકાશના વિદ્યે એવા મહાન લાવ અને આશ્ચર્યજનક પદાર્થોનું ચરિત વિનયી ચિત્તન અને મના કરે સુદિરચના અને રચયિતાની મહાન લાવ અને અતિ આશ્ચર્યજનક યોજનાઓનું મુદ્ર અને રમ્મ મનોપરનોત્તુ, મુદ્ર સ્ત્રી બાળબચ્ચા અને પશુઓનું, કુદરતની અદરના, મહાન લાવ પાણીના પ્રગલ્ભો, ખીજો, મોઝા પદાર્થો, શુદ્ધિઓ લાવ અને લવચીત બનાવી દે તેવા જ્યાંજ્યાંપણીઓ, સમુદ્રની કાશી અને જોડો વર્ષા-વિદ્યુત મેઘમળના આદિ એવા આશ્ચર્ય મહાન વિષયોના ચિત્તન પાછળ જાને રોજી અથવા એવાજ કોઈ લાવ વિચારના કાળે; બનાવવાના કાર્યમાં મનને નિયુક્ત કરી, સૌદર્ય અને ઔદાર્યની વૃત્તિઓને પ્રતીપ્ત કરવાના અનેક પ્રસંગો યોગ્ય રાજ્ય ખાસ કરી ખોજનાસાને, અવધાસ, આ વિષયમાં અતિ ઉપયોગી સહાય આપી શકે છે વિસમમા બેસી પૂજિતુ જાને નદી, વન, પહાડો અને સમુદ્ર વિદ્યેનું વિમલનાથી દર્શન કે અવલોકન, લાવ અને અનુપમ કલ્પનાઓ કંઈ કાળે કવિતાઓ, આખ્યાયિકાઓ, કાવ્યનાઓ અનેયોજનાઓ કે જામમોજના વિષય પાછળ, વગેરે મનને લીન કરે. આદર રીતે નં. ૨૬ તથા ૨૭ વાળા મનાસ અવલયોના સ્થાનો-અનુકરણ શક્તિ અને હાસ્યપૂર્વક આદિ જાને અવલયોને પ્રતીપ્ત કરે તેવા નાટકો, સિનેમા, કે મોલેલો વિદ્યેનું અવલોકન અને વાચન પાછળ જાને રોડે તેમજ હાસ્ય સપાઈ નાટકો, લેખો, કાવ્યો તેમજ રમકડાઓ વિદ્યેના સમહોને પણ જ્યાં અવધાસ હોય, ત્યાં તેવા પ્રકારના ઉપાયો કરી દવારી, સૌદર્યપ્રેમ, ઔદાર્ય અનુકરણ હાસ્ય આદિ બાવો જ્યારે ચલન ઉદોપ યથા હોય તેવે

તે પહેલાં પ્રશ્ન
ધરાવતા
એકાએક થવ.
ધાર્મિક વૃત્તિ
સ્નેહનું—સ્નેહનું.

આપણા અધ્યયનમાં આ વૃત્તિ, કુદરત તરફની રંગબેરંગી પ્રતિક્રિયા છે. જે જે પાત્રની અદર
આપણા પ્રભાવદ્વારા જે સ્ત્રી કે પુરુષનો અદરો આપણે જોઈ શકીએ, તે અદરો પદેપદ નિરૂપણ હોયો. એકેએક
આ વૃત્તિ, સમગ્ર આકૃતિનું એક સ્વરૂપ, રતન પ્રદેશનો પ્રદુલ્લભ ભસ્મ, સુદર અતિ, આંખનો પ્રકાશ અને
મુખપર મધુરતા, ગાંધીપર શાંતિ અને શરીરની સમગ્ર આકૃતિમાં નવજીવન લાવી મુકે છે. શરીરનું પ્રત્યેક અવયવ તેના
દ્વારા ભણે નવું જીવન ધારણ કરતું હોય તેમ જણાય છે અને પ્રત્યેક કાર્ય જનું સંસ્કૃતિથી થતું જણાય છે. આવે
સુદર પ્રકારનો આત્મપ્રવાહ, શારીરિક આરોગ્યને લાવે છે. ઉદાહરણ તરીકે આનુકૂળ અસર કરે છે. અને આપણા આકર્ષકતાની
રીતે તેમજ સૌંદર્ય રીતે જાનવસ્તુઓ ઉપર અસર કરી શકે તેમ જણાય છે. આપણા આકર્ષકતાની
મુખ્યવિશેષતા અને રંગની લાલસાથી રહિત થયેલ આકર્ષકતા અનેક યુવતીઓના મુખપર રંગબેરંગી પ્રકાશ
મધુર શબ્દોના સ્થિતિદ્વારા, સૌંદર્ય અને આરોગ્યના સુવર્ણ રંગની લાલસા દર્શાવે છે. આ વૃત્તિનો
પ્રભાવ છે. સૌંદર્યના પ્રત્યેક પુરુષ વર્ગની અદર પણ પુષ્કળપુષ્કળ સૌંદર્યને, વધારવામાં તે કાંઈ એકાકી લાગે
નથી. તેના દ્વારા મનુષ્ય વૃદ્ધિને પામે છે. (અદરમાંથી થઈ જાય છે) અને જો તે પ્રકારના આકર્ષકતા કાર્ય કે કવ-
ચને મળે તત્કાલ જાય છે : તેના દ્વારા તે જીવવાનું જાણી શકે, મૃત્યુ અને વિનયી જાય છે, તેમજ સહનરીક્ષ અને સુદર
મતિયુક્ત અને મુખ્યદિશા મધુર જાણવાળો જાય છે.

પ્રેમી પત્નીઓ અને માતાઓ ! જો તમારે જોઈ સુદર જવાની ઉચ્છ્વિત હોય તેમજ સુદર અને રમ્ય બાળકોને તમારી
આકર્ષકતા ઉદરતાં જોવા આપણા દેશ, તો તમારા સ્વચ્છતાથી જોડાયેલ સુદર અને રમ્ય પદાર્થોથી સારી રીતે સુશોભિત
કરો. જો સારા પેઈનીંગ્સ ખરીદ કરી ન શકો કે આપણા યુવકોના પ્રાપ્ત કરી શકો તો તમારા નાના કારિગારિયાળા
કાવચોને તેમજ નાના યુવકોના કોરે તો તમે દરેક રીતે એકવીસ શરીરો કાળજી કે જાત તદ્દન ખરીદ વર્ગ સિવાય
ખીનઓને તે સહજ જાય છે.....

સૌંદર્ય એકવર્ણનું રહસ્ય, હવે કોઈ રીતે કાંઈ કુપ્ત રહ્યું નથી. તમારી શારીરિક અવસ્થા સુધારો, માનસિક
સુખ શાંતિઓને રંગવો, તમારી લાગણીઓને પવિત્ર જનાની વિરૂપ કરો, તમારા અંતરના આધ્યાત્મિક સ્વરૂપને
(નૈતિક અને ધાર્મિક લાગણીઓને) વિકસાવો, શરીરે આરોગ્ય જો, વિવેકી થાઓ, પ્રેમજ્ઞ થાઓ, અધ્યાત્મરત જાઓ
અને પવિત્રતા સૌંદર્યયુક્ત જાઓ.

“શારીરિક સ્વચ્છતા અને સૌંદર્ય.”

ડૉ. ડી. એચ. બેડવીસ.

ન્યુ યૉર્ક.

અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની પ્રવૃત્તતાવાળી પ્રજા પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો

(નં. ૨૮ થી ૩૫)

અન્ય શક્તિઓના સમૂહોના સમઘટા દર્શાવવામાં આવેલ છે તે પ્રમાણે આ અવલોકનશક્તિઓના સમૂહની પણ પ્રવૃત્તિ અવરણવાળી પ્રવૃત્તિ પેદા કરવાના ઉપાયો અર્થાધાન ક્રિયાઓ પ્રસન્ન પ્રાપ્ત થયા પહેલાંથી જ મોટા સ્કાય તેમ છે.

આ શક્તિઓના સમૂહની અદર આન નં ૨૮ થી ૩૫ સુધીની આઠ મૂળ શક્તિઓના સમાવેશ સાથે છે પણ તેના પરસ્પરના સંયુક્ત કાર્યોદ્ધાર તેની વિવિધ પ્રકારની એ એ અનેક પ્રશ્નશ્રેણી સાથે છે, તેનાદ્વારા અને પ્રકારના શક્તિઓની રચનાઓ સાથે છે ખાસ કરી મોટેસ દાર્દ્ર્ય ચિન્તકતા, પેઈન્ડીય, રક્તપચરીય, મૂર્દાકામ, મૃત શકામ, હૃદયકામ, રોગી, ક્રીયાકામ, ફરનીયર બનાવવાનું કાર્ય, અનેક પ્રકારના રમકડા અને વ્યવહારીયમારની ચીજવસ્તુઓ બનાવવાનું કાર્ય, ફેટામાફી કે સીનેમાની રીન્ડે બનાવવાનું કાર્ય, વનરપતીશાસ્ત્ર પ્રાણીશાસ્ત્ર, બરતરશાસ્ત્ર, ભૂતર્શશાસ્ત્ર, કૃષિશાસ્ત્ર, ખગોળ, ભૂગોળ, ભૂમિતિ, ટ્રિક્લુમિતિ, ગણિતશાસ્ત્ર, ભરત શીવળ ગુચ્છકૃતિ, વિતગ્ન સુરવેઈય રમવાનું કાર્ય, પ્રોનીય, લુકબાઈન્ડીય, શિષ્યશાસ્ત્ર આદિ એવા અનેક વિષયો અને માર્ગોની રચના, માન આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની અદરની નં ૨૮ થી ૩૫ સુધીની શક્તિઓના અર્થાધાન પરમ થયેલી છે કારણુ ઉપર દર્શાવેલા અનેક શક્તિ અને વિષયોના સળથો કોઈને કોઈ પ્રકારના પદાર્થના આકાર, કદ (રૂપ) વળન, રંગ, વ્યવસ્થા, ગુણના, અને રચના આદિ સાથે અનેક રૂપે યોગ્યતા હોય છે આજ હોવાથી ચતુષ્પાત્ર મનની ઉપરોક્ત અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની અદરની શક્તિઓને પ્રદીપ્ત કરવામાંઆવેલ વિષયોના ક્ષેત્રે પણ આત્મસમાજની વિવિધતા અને વિવિધતાના પ્રમાણમાજ અનેક ભવતા હોઈ શકે છે એથી એ વ્યક્તિત્વ એવા પ્રકારનું વલણ તેવાજ પ્રકારના વિષયોની પસંદગીદ્વારા તેઓનું મન, રચના ખાતે છે.

ખગોળ શાસ્ત્રીઓ આકાશી પદાર્થોના અવલોકનો અને ગતિ, વળન, કદ વિગેરેના સ્થાવિરે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિદ્વારા રમનાશાસ્ત્રો વિવિધ પ્રકારના રંગોના મિશ્રણે કરીને અથવા રંગોને, ચળીતશક્તિઓ અનેક પ્રકારની મહત્વપૂર્ણ ગણના કીતી અદર, સુતાર હૃદય અને ક્રીયા કે કુશાકાર આદિ અનેક પ્રકારના આકાર, કદ, વળન, રંગ, વ્યવસ્થા અને ગણના આદિ ગુણોને દર્શાવનાર આકૃતિઓના આલેખનો કે સ્વરૂપો વિગેરે ધરીને આનંદ આને છે વનરપતી-શાસ્ત્રીઓ સ્ત્રીયોના પ્રાણીયોને ભણવાની ઇચ્છા સળથાર વેગે વિગેરે અનેક પ્રકારના રૂપ, રંગ, આકૃતિ કદ, પ્રમાણ કે વળન આદિ ગુણોવાળા પદાર્થોના જ્ઞાન મેળવવામાં અનેક રીતે પોતાના આનંદો સમાવેલા આને છે સુદર રમણિયો અને વિવિધ ભવતા કપડાઓ, ફરનીયરો વિગેરેને પસંદ કરવામાં તેમજ ધરના સરસામાન કે સીજ વસ્તુઓની પસંદગીમાં પણ આ સમૂહની શક્તિઓના મોટા ભાગે લાગે છે ખરી રીતે તેઓ ઉચ્ચ પ્રકારની છુદ્ધિ અને મનન શક્તિઓની પાથો, આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહના મનન-અવધરો ઉપરજ સ્થાવરો છે એટલા મોટા આ અવલોકન શક્તિ ઓના સમૂહના મનસિક અવધરોને, એટલા પ્રમાણમાં પ્રવળ અથવા મદ રીતે ઉદ્દીપ્ત કરવામાં આવે, તેટલાજ પ્રમાણમાં સી અથવા પુરવને અવલોકન શક્તિઓના યથાર્થ ઉપયોગથી પેદા થતા આનંદો પ્રાપ્ત થાય છે અને એટલા પ્રમાણમાં જો અને પુરવેમાં એ વૃત્તિઓના સમૂહોનું ઉદ્દીપન કરવામાં આવે છે, તેટલાજ પ્રમાણમાં અવલોકનશક્તિઓના સમૂહના મનન અવધરોના ઉપવર્તન થયેલા અરોનું સીજ અર્થાર્થથી અદર અર્થાધાનક્રિયાદ્વારા અવતરણ થાય છે આટલા મોટા સી અને પુરવેના ચુઓએ આ વિષયના મહત્વ અને આશ્ચર્ય વરકે યેઝ્ય ધ્યાન આપી, પોત પોતાની રૂચિ, રવજાન, મનસિક વલણ અથવા મરતકવિદ્યા અનુસાર એવા એવા પ્રકારની શક્તિ નિરોધનું ઉદ્દીપન કરવાનું યોગ્ય નીચું તેવા તેવા ક્રિય ક્રિયો દરકના મનના રવજાવિક વલણોને વચાસકિ ઉપવર્તન થવનો અવકાશ આપી, તેવાજ પ્રકારના ઉપવર્તન અરોધવા પ્રાણીયોનાની પ્રદીપ્ત બાવનાવાળી પ્રજા પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો યોગ્યતા એકએ અને તેવાજ પ્રકારના અનુકરોને અનેક રીતે યોગે તે પ્રકારના સાહિત્યનું અવલોકન વિનન સાથે મળી કરતુ એકએ

તેવાજ પ્રકારના પ્રસિદ્ધ સોપુરોના જીવનચરિત્રો, ઉત્તિહારો કે તેઓની ચોષ્ણોચના વર્ણન-આત્મક પ્રસંગોનું યથાસક્તિ અધ્યયન કરવું જોઈએ.

શુભારંભ અથવા વિલાસમંદીરની અંદરની સર્વ રમ્ય અને સુદર યોજનાઓના પ્રયોજનો, મનુષ્યની અંદરની આ સક્તિ અને શાવપૂર્ણ વૃત્તિઓને અનેક રીતે પ્રદીપ્ત કરવા મદદજી હોય છે અને હોવા જોઈએ, એ આથી વિશેષ સ્પષ્ટ થાય છે.

એ ઉત્તમ પ્રકારના આર્કિટેક્ટ, ચિત્રકારો, પેઈન્ટરો, અને કરીઅરો પેદા કરવા હોય, ઉત્તમપ્રકારના શિક્ષક-પ્રીઓ, રાજાઓ, પેઈન્ટરો, ફોટોગ્રાફરો, સર્વેયરો, મકાન અને ભૂગોળ ઉત્પાદિના નકશા બનાવનાર આર્કિટેક્ટસ વિગેરે, પેદા કરવાની ઇચ્છા હોય તો તમે જાતે તમારી ધર્મચલિને જાણી જાણી વિષયોમાં રસ પડે તેવા પ્રકારના વિષયો કે અન્યો વિગેરેનું સાથે જાણી અવલોકન કરો.

ખેતી, ભૂમિ, ખાદ્ય-પ્રદર્શ, પ્રાણીશાસ્ત્ર, વનસ્પતીશાસ્ત્ર, ઇત્યાદિ એવા જે કોઈ વિષયોમાં બહુ રસ પડતો હોય એવા વિષયના વાચન, મનન, અને વિચન તથા ખાસ કરી પ્રત્યક્ષ બારીક નિરીક્ષણ કરવા તરફ તદ્વિન-નિર્ભર તમારા જાતેના મનને અનેક દિવસો અને મહીનાઓ સુધી રોકી રાખો, અને ત્યારે એવા વિષયોમાં ખુબ રસ જાગેલો હોય, ખુબ બારીક અને અનેક પ્રકારના પદાર્થોના અવલોકનનેદ્વારા અને પદાર્થોના ગુણધર્મના જ્ઞાનદ્વારા મસ્તકના તે તે પ્રદેશના ખાસ ખાસ વસ્તુઓનાદ્વારા મનસાવલોકન અને તે તે સ્થાનની રક્તવાહિનીઓ વિગેરે પાનપોતાના અનેકવિધ પ્રયત્નોદ્વારા યથાવત્ ઉપત્તિ યથેવ હોય તેવીજ દશામાં ત્યારે જર્જાપાન ક્રિયા મદદ પ્રેરવામાં આવે ત્યારે તેવાજ પ્રકારની ઉત્કૃષ્ટ અવલોકનશક્તિઓના પ્રબળ શાવવાળી પ્રભ પેદા થવાના સંદર્ભ સંભવો છે. દુનીયાની અંદરના મહાન વિચિત્ર અને અદ્ભુત ચિત્રકારો, પેઈન્ટરો, શિક્ષકશાસ્ત્રીઓ નવીન ઉદ્યોગ દુનિયાની સંસ્કૃતિ, મહાન અહોવ શાસ્ત્રીઓ, વૈદ્યશાસ્ત્રીઓ, વનસ્પતીશાસ્ત્રીઓ, પદાર્થ-વિજ્ઞાનવેત્તાઓ અને પ્રસિદ્ધ મુસાફરો વિગેરેના જાન્યો આજ સુધી જિજ્ઞાસાને અનુસરી થવા પામ્યા છે અને રહે.

જાણ ત્યારે આ અવલોકન શક્તિઓના સમૂહની પ્રબળ પ્રતિષ્ઠિ સાથે ત્યારે પ્રાનીવૃથ પ્રદાયક શક્તિઓના સમૂહની જાણ પ્રબળ પ્રતિષ્ઠિદ્વારા એ સમૂહના અવલોકન ખુબ સારી રીતે ઉપત્તિ કરવામાં આવેલા હોય તો તેના દ્વારા કશુંજ ઉચ્ચ પ્રકારના આર્કિટેક્ટિક ટેરેસોવાળી પ્રભ જન્મ પામે છે. હુકમ સાર રહે, જે માત્રપિતાના અવલોકન શક્તિઓના સમૂહો સાથે અને પ્રબળ પ્રભાવમાં જિલેલા હોય છે અને ખાસ કરી જર્જાપાન ક્રિયાના આરંભ પૂર્વે યોગ્ય જાણ પૂર્વેજ ઉપત્તિ કરવામાં આવેલા હોય છે, તેવા માત્રપિતાદ્વારા પેદા થનાર પ્રભ જાણ તેટલાજ પ્રકારના વિવિધ જાણના ઉપત્તિ દશાવાળા મનસાવલોકનને જર્જાપાનક્રિયા પ્રસંગે, જીભશાપીન ધારણ કરી માતાના જર્જાપાન પ્રવેરો છે.

જાણ સારી, કુનીયર, હાથોડ, યેન સારીસ જોડકા, લેનેસ, જાપાણી, વીડીયમ હરેલ, મહાન ન્યૂન, હેલી, કુપર વગેરે એકસન, માર્કોની, આદિ યાજ્ઞાત્ર દેશના વિદ્વાનોના જીવનચરિત્રો, આ વિષયમાં ખાસ વાચનાયોગ્ય છે ત્યારે આપણા દેશના કુરુવેલી અદર આયંભા, બાસ્કરવ્યાય, વરાહ મિહિર, આદિ પ્રાચીન તેમજ હાલના વખતના જાણકારો ઇન્દ્રજી, ડા. જે. સી. જોડકા, મી. મહાને, આદિર મી. ફેડે, મી. મુસર, આદિના જીવન ચરિત્રો અને કાર્યો જાણ આ વિષયને અને ખાસ અવલોકન કરવા યોગ્ય છે.

શરત, શિવજી, ગુરુજી, વિનયજી આદિ અનેક પ્રકારના કથાવિધાનોની અદર ને સીધેના મન ગેમ્મેંદ રહે છે, તેમના મનની પણ તે તે કાળની તનુમનીઓ ઉપરત થવાને લીધે તેવાજ પ્રકારની પ્રવીણતાપુન પ્રતને જન્મ આપવામાં કાસુજીવ જને છે

ખુદ્ધ અને મનનશક્તિની પ્રબળતાવાળી પ્રજાને પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાયો

(નં. ૩૬ થી-૪૨.)

જે સ્ત્રીપુરુષોની જેમ પ્રબળ અભિવ્યક્તિ હોય કે અમલી પ્રભુ જાણ અને વિશાળ જુદિગતિજ્ઞાનમય, ઉદી તર્ક સમજશક્તિવાળી, મેધાવી, અર્થાનું પ્રબળ ચારુશક્તિ કે સ્મૃતિશક્તિ સમ્પન્ન, વિચિત્ર પ્રકારની તુક્તનાશક્તિ વાળી તેમજ ઉત્તમ પ્રકારની સમયજ્ઞાન અથવા તાલવૃત્તિ અને સંગીત શક્તિની પ્રબળતાવાળી જન્મે, તેવા કે પુરુષોએ તે તે વૃત્તિઓના કાર્યને અનુરૂપ અભ્યસન, મનન અને ચિંતન આદિ પ્રાત્નસિક ક્રિયાઓરૂપ અભ્યાસની અદ પોતાના સમયનો મોટો ભાગ અર્પણ કરવો જોઈએ

નં. ૩૬ ઇતિહાસશક્તિ—ની પ્રબળતા ઈચ્છનાર સ્ત્રીપુરુષોએ નિવિધેયના વિવિધ વિષયના ઇતિહાસોના બારિક અભ્યસનદ્વારા પોતપોતાની ઇતિહાસશક્તિ અથવા સામાન્ય સ્મૃતિશક્તિને ઉપરત કરવાના પ્રયત્નો આદી રાખવા જોઈએ

નં. ૩૭-તાલ અથવા સમયજ્ઞાન, અને નં. ૩૮—સંગીતશક્તિની પ્રબળતા કે ઉત્કૃષ્ટતાને પોતાની પ્રભુતા ઈચ્છનાર સ્ત્રીપુરુષોએ પોતપોતાની અદરના તે તે શક્તિઓના રચાને તાલ અને સંગીત આદિ વિધાઓના પ્રબળ અનુશાન અને સતત અભ્યસનદ્વારા અનેક રીતે સર્જા કરી અસરની અદરના તે તે ભાગના તનુ મનીઓના પ્રવાહોમાં તેમજ તે તે રચાના મનોવદ્ભોગોને જ્ઞાન કરનારી રક્તવાહિનીઓના સમુદાયમાં સતત અભ્યાસ કે પ્રયત્નોદ્વારા એવા તે પ્રબળ પ્રકારના રચનદ્વારા અને પ્રાણવનુઓના પ્રવાહોના આઠોળને જહાવવા જોઈએ કે જેની તે તે અવધેયદ્વારા મેળવવામાં આવતા સમર્થતા આનંદોના મુખપુષ્પો બનેને વધાવિધિ થયે અને બનેના તે તે રચાના અવધેયરૂપ પ્રાણમનીઓના સમુદાયે પ્રતિદિનના અભ્યાસદ્વારા અનેક પ્રકારની સર્જિ—પુદ્ધિ અને વૃદ્ધિને પામે, એટલું જ નહી પણ તે તે અવધોના કાર્યમાં સ્ત્રીપુરુષ બન્નેનું મન એટલું બધું મગ્ન અને વલશીન બની જાય જોઈએ કે ચિત્તવૃત્તિ તે તે વિષયને તદન તદ્દરૂપ બની રહે આવના પ્રકારના મનસિક અને ચારીરિક ઉપરત ભાવો કે સંચોગોની અદર ને બનેના હૃદયગુણો અર્થાધાનક્રિયા બદિ સહુક્રત થાયતે તેટલાજ પ્રબળ પ્રકારના તે તે વૃત્તિઓના ભાને મારણ કરનાર સતતિનુ અવશ્ય અવરજી થાય કે ખાસતરે મનદ્વરે બહુપ્રતરાવ ગોષ્ઠાધારાવ બંધે આ વિષયનું એક પ્રવશ્ય ઇવનુ ભગતુ દેશનું છે યુજ્ઞ અને હિનુરચાનાજ અન્ય રચનોમાં, જેઓએ તેના ભંડેર જલસાઓ, સાંભળ્યા હશે, તેઓના હૃદયે આ વાતની સત્તાવાની એકદમ ખાતી આપ્યાવિના રહી જ સમી નહી સતાર, સુદરી, હારમોનાયમ, દીલગીયા ખાને, સીદી, રાજગુર્ણ, પીચેદી, બસતરંગ, નંદતરંગ, કનકતરંગ, સ્વરસવિજાન, ટોલ, મૂંઝ, ડ્યુઓફોન, આદિ ગમે તે પ્રકારના વાદ્યવત તેના હાથમાં યુકે, તે બધાના ઉપર તેનો એક સરખો આધેર્યનબંધ કાણુ ॥ એટલું જ નહી પણ તેટલાજ સુદર અને મધુર પ્રકારના સંગીતના સ્વરો અને રાગરસિજીઓ તેની સા, રી, ગ, મા, સાથે અનેક રૂપે પોતાની કલમીકદ્વારા રજૂ કરી હબરો મોતાઓની ચિત્તવૃત્તિઓનું અનેક રીતે અભિમાનપણે કાળા વખત મુદ્દી રબન કરી શકે છે નવ કે દશ વર્ષની ઉમરનું એક નાનું સરખું બાળક, પોતાના આપા અદ્ભુત અને શાસીય પદ્ધતિપૂર્વકના કાર્યદ્વારા, અનેક કળીતાચોર્થો અને નિદ્ધોભા અહુભાવને, ખાન યોદ્ધાએ ક્ષોભના પ્રયોગોના દર્શનમાનવી પીઠવાદી નાખે છે આ છ એછ આધેર્યનુ રચાન છે ॥ ૩૭ જન્મમાં જન્મને મોટા થવા પછીના માત્ર બાલ—બૌદ્ધિક શીક્ષણોના છ એ બેનો પ્રવાય છે ૧ નવ વધની માન સ્વરૂપ અવસ્થામાં

સંગીતશાસ્ત્રજ્ઞોના મહાન અને જડ વિષયોના સ્ફુરણને કદી કોઈ સીધી શક્ય છે ખરું? એ કદી પણ સંભવતું નથી. ત્યારે પ્રત્યક્ષમાં તે તેમ અને છે, અને આપણે તે ખુલ્લી રીતે અનુભવીએ છીએ, તેનું કારણ—??? કારણ તદ્દન સ્પષ્ટ છે, અને તે આ રત્ન. આર્ય મંગલદર્શનની ઉમર હાલ ૧૨ કે ૧૨ વર્ષની છે. તેના પિતા—શ્રીયુગ ગણપતરાવ ગોપાળરાવ અંબે કે જે એક સારા સંગીતશાસ્ત્રી હોવા ઉપરાંત અનેક પ્રકારના વાદ્યવ્યંગો ઉપર પણ અનેક પ્રકારનો અદ્ભુત કાચુ ધરાવતા હતા, અને હજી પણ ધરાવે છે, તે પોતે આશ્ચર્ય ૧૧ કે ૧૨ વર્ષ પૂર્વે “ગાયનવાદન પાઠમાળા” નામનો એક મોટો ગ્રંથ લખવાના માનસિક કાર્યમાં તત્કલીનપણે રોકાયેલા હતા. ગ્રંથના વિવિધ વિષયોની યોગ્યતાઓ, વિવિધ પ્રકરણોની રચના, વિવિધરાગના સ્વરૂપો, તેઓની લુહાલુહા પ્રકારની સા, રી, ગ, મો; ગુ... પ્રકારના વાદ્યવ્યંગો અને તેઓની રચના તથા યગાડવાની રીતો, અનેક પ્રકારના રમ્ય અને મંદ્ર આંતરપૂર્ણ-કાવ્યો કે બીજાની પસંદગી, અને સામાન્ય જનસમૂહના લાભાર્થે યોગ્યતામાં આવનાર, તેઓની ગાવાની તેમજ યગાડવાની પદ્ધતિ, તેમજ સંગીતશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોની વ્યવસ્થિત આવેશના વિગેરે અનેક વિષયોની રચના કરવાના માનસિક ક્ષમપૂર્ણ કાર્યની અંદર તે રોકાયેલા હતા તેના મનની સમગ્ર શક્તિઓ, સ્મૃતિ, તાલ, સંગીતશક્તિ, શબ્દસ્મરણશક્તિ, તર્કશક્તિ, તુલનાશક્તિ, પ્રેરણાશક્તિ, સૌજન્ય, કૃત્તિ, આશા, યોજનાશક્તિ, સૌંદર્યપ્રેમ, ઔદાર્યભાવ, અનુકરણશક્તિ, અને સ્વમાન તથા યશાશિષાપ આદિની પ્રબળશક્તિઓમાં સમગ્ર વસ્તુસમુદાયોના પ્રવાહોના સંવહનો અવ્યવહારપણે રોકાયેલા હતા. આ ઉપરાંત પોતે બંને માનસિક ક્ષમપૂર્ણ હોવાના ગ્રંથની પ્રસિદ્ધિના મહત્વપૂર્ણ કાર્ય સાથે તેના હિંમતશક્તિ, વિનયતા, અને સ્પર્ધાશક્તિ આદિ શક્તિઓ તેમજ પુરત-કના કૌમોના પ્રેરક વિગેરેનાં વાંચનની અંદર તેની સમગ્ર અવ્યવહારશક્તિઓના ન ૨૮ થી ૩૫ મુખીના સર્વ અવયવો સવલ કાર્ય કરી રહેલાં હતા. અને જે વખતે આપણે અનેક પ્રકારના માનસિકાર્યોની પરપરાઓ, એ ગાયનવાદન પાઠમાળા નામના મહાન ગ્રંથ પાછળ ચાલી રહેવાથી તેના મરતગી અંદરના સમગ્ર પ્રાણુત્તુઓના પ્રવાહો દુરેરાં એક સરખી રીતે એકજ વિષયની ખુબ પાછળ લાગી રહેવાથી નિરતર ઉપવૃત્તિ થઈ રહેલા હતા અને તેનું સમગ્ર વાતાવરણ વર્ણન બની રહેલું હતું, એવાજ- સુદર રીતે ઉપવૃત્તિ થયેલ સર્વ માનસપ્રવાહોના પ્રબળતાપૂર્ણ સંયોગોની અંદર તેઓજ બધે પ્રદીપ્ત થયેલ સર્વ શુભાસો પૂર્ણ પ્રાણુત્તુઓના સમગ્ર પ્રવાહોપુજા માનવબીજાનું સુચાર્ય ભૂમીમાં ગર્ભાધાન થતાં, તેઓજ પ્રબળ-પ્રાણુત્તુઓની પ્રદીપ્ત અવસ્થાવાળી મુર્તિનુજ અવતરણ થાય, એ તદ્દન સ્વાભાવિક છે અને કર્મફળના મહા સિદ્ધાંતે પણ સ્પષ્ટ રીતે અનુરૂપ છે. સમગ્ર ગ્રંથ પુરે થયા પછી “ગાયન વાદન માળા”ની પ્રવચના ૧૯૧૧ માં લખ્યા પછી ઉવરના ભાવના જે વર્ષ અને તારીખ મુજબમાં આવેલ છે. તે જોતાં અને આર્ય મંગલદર્શની વર્તમાન ઉમર સાથે સરખામણી કરતાં તેનો અભ્યાસસરકાર ક્યારે, કેવા સયોગો થયે અને કઈ સ્થિતિમાં થયે હોવા જોઈએ, એ સમગ્ર દૃષ્ટિકૃત સ્પષ્ટરૂપે અમકાર સિદ્ધાંતની સપૂર્ણ ખાત્રી આપી શકે તેમ છે. આવા અનેક દૃષ્ટાંતો અનેક સ્થાનમાથી જે એકા કરી વિવિધ પ્રકારની પ્રત્યક્ષ વિનયતિઓવાળી પ્રબળ શા શા કારણોને લઈ, કેવા કેવા સયોગોમાં, કેવા કેવા પ્રકારની જામે છે, તે સમગ્રી સર્વ દૃષ્ટિકૃતો નો ખુદ્ધિપૂર્વક એક કરી ગોઠવવામાં આવે, તો જોઈ સિદ્ધાંતની પુષ્ટિમાં અનેક પ્રમાણોનો એક મહાન સમદ એક કરી શકાય.

પ્રબળતાવાળા પોતપોતાની સાસારિક ક્ષમ્યશીલોને, ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓની પ્રબળતા કે મદદવાળા પોતપોતાની ઉત્કર્ષક વૃત્તિઓની પ્રબળતા કે મદદવાને, નૈતિક અને ધાર્મિક વૃત્તિઓની પ્રબળતાવાળા પોતાની તે તે પ્રકારની વૃત્તિઓને અથવા વૃત્તિઓના સમૂહને પ્રાનીકૃતપ્રદાયક સહિત્યોની અધિકતા વળા પોતાની તેવીજ પ્રબળ વૃત્તિઓને તેમજ અવલોકન અને બુદ્ધિ આદિ શક્તિઓની અધિકતાવાળા પોતપોતાની અવલોકનશક્તિઓ તેમજ બુદ્ધિશક્તિઓના વસ્તુઓની પ્રબળતા અથવા મદદવાળા પ્રવાહોને વિવિધ રીતે પ્રદીપ્ત કરી અનેક પ્રકારના આનંદો અને સુખાનુભવો લઈ સકે છે એટલું જ નહીં પણ, પોત પોતાના પ્રબળ અવયવ કે અવયવ સમૂહોની પ્રબળતા અથવા મદદના પ્રમાણમાં જે જે અવયવોના કાર્યોનો પ્રવાહો તેઓ ઉચ્ચ પૂર્વે પ્રવર્તાવી, ઉપત્ત કરે, તેવા તેવા પ્રકારની સતતિને ખાતુ જનન આપવામાં કારણભૂત અને છ શ્રી અને પુરુષ રૂપ જે જિલ્લ બચ્ચિના શરીરચત્રોની અદરથી સંબોધકિયા દ્વારા, અર્થધાન પ્રસંગે, બંનેના સમય શરીરચત્રોના તેમજ મનોચત્રરૂપ મરતકોના સર્વ પ્રકારના અન્ય પ્રત્યંગોમાંથી જે જે પ્રકારના વસ્તુપ્રવાહો કે પ્રાણપ્રવાહો, જેટલા જેટલા પ્રમાણમાં ઉપત્ત અથવા અનુષ્ઠાવ યઈ, બીજ રૂપે ગર્ભાશયમાં એકત્ર થાય છે, તેવાજ પ્રકારના ઉપત્ત અથવા અનુષ્ઠાવ કાલ વિશેષવાળી માનવપ્રેત પેદા થાય છે માનવપ્રભને આવી રીતે જન્મ આપવામાં (૧) ઉપત્ત થયેલ સમય શારીરિક અવયવોના સંમુદાયે, (૨) ઉપત્ત થયેલ મરતકની અદરના સમય પ્રાણુતત્ત્વોના સમુદાયે, (૩) તેમજ તે બંનેની પાછળ મુખ્ય રીતે પોતાની સર્વ આત્મસત્તાથી અને અનેક હીબ્દશક્તિઓ અને કાવનાઓના પૂર્ણ સામર્થ્યથી કાર્ય કરી રહેલા, માનવ આત્માઓ છે આ અતિસૂક્ષ્મ અદ્ભુતત્વ અને અતિ રમ્ય શરીરચત્ર, એ બંને બન્ને મધ્યસ્થ રહી અનેક પ્રકારની માનસચિત્રોને પોતપોતાના વિવિધ પ્રાણુતત્ત્વોની મંચીઓ રૂપ અવયવોદ્વારા અનેક પ્રકારના વહનો વહાવવાના કાર્યમાં સમર્પણ રીતે સદાયભૂત ચત્રર, અપરુપ મરતક છે

ના આપણુ મરતક ખાતુ મંથાક્રિયા પ્રસંગે અનેક પ્રકારના વિદ્યુત-પ્રવાહોથી અનેક પ્રકારની ગતિઓને પ્રાણુ કરે છે તેની અદર ખાતુ અનેક પ્રકારના રક્તપનિક ફેરફારો થવા લાગે છે તેના અદરના વિવિધ રચનાના માનસઅવયવોમાં, તેની અદરની રક્તવાહિનીઓમાં તેમજ રક્તવાહિનીઓમાં, અને તેના અન્તર-રક્તો તેમજ બાહ્યપેદામાં અનેક પ્રકારના ફેરફારો અને ગતિચરો થાય છે જે અનેક પ્રકારની વિવિધભાવપૂર્ણ પ્રભોને જન્મ આપવામાં, સંબોધકિયા વળતે મહાન અદ્ભુત અને આશ્ચર્યજનક રીતે, કારણરૂપ બને છે

મરતકની અદરની ગતિઓ અને ફેરફારો સળધમાં *ventral Physiology*, નામના ગ્રંથમાં લખતા ડૉ. થોમસ બી. હાર્પરેડોષ કરે છે કે—

“Movements of the brain are of three kinds (a) Pulsatile movements communicated from the pulsations of the large basal cerebral vessels (b) respiratory movements, so that the brain rises during respiration and falls during inspiration and (c) vascular elevations and depressions which alternate, and are due to periodic dilation and contraction of the blood vessels. This last is a peristaltic arterial movement, regulated by the vaso-motor centre and occurring from two to six times per minute

ભાવાર્થ:—

મરતકની અદરની ગતિઓ ત્રણ પ્રકારની છે (a) મરતકના તણાવાની મુખ્ય તાલી અને નસોની અદરના રક્તના વહનને લીધે થતી ગતિઓ, (b) શ્વાસપ્રવાસને લીધે ફેરફારી અદ્ભુત સંકોચ વિસ્તારરૂપ થતી ગતિ, (c) અને ત્રીજી ગતિ તે મુખ્ય રક્તવાહિનીઓમાં રક્તના સામયિક વહનના પ્રવાહને લીધે થતી વિસ્તાર અને સંકોચ આત્મક ગતિ છે આમાંની આ ઉત્કર્ષી ગતિ, જે થતી નસોની અદરના રક્તના પ્રવાહ કે એને ફેલાવવામાં અને નિયમિત રાખવામાં (Vaso-motor Centre) દરદ અને ફેરફારો થવાવારે અને ગતિવિનિયમિત વહન આપવાની ખાસ તત્ત્વવિભાગ કાલ કરે છે, જન એને લીધે નેચરના સંકોચવિસ્તાર એક બીજાની અદર તત્ત્વન નેપી હ વળત થાય છે, તે ગતિને આમાં સમાવેશ થાય છે

ડૉ. થોમસ બી. હાર્પરેડોષ.

ખાસ રીતે તેનાં અગ્રાજી જાણવામાં આવ્યું છે તે પ્રમાણે મળ્યાના સર્વ પ્રદેશોમાં આ સંભાવિકા પ્રસંગે અનેક પ્રકારની ખતિઓ અને ફેરફારો સ્વાભાવિક રીતેજ થાય છે જ્યારે હૃદય અને ફેરફારો પછી તથાથી કાર્ય કરવા લાગે છે. અને તેને પરિણામે રજાવાહિનીઓના રજાવહનમાં પણ અવરજવર પ્રકારના ફેરફારો થાય છે. આને પ્રસંગે મરતકની રજાવાહિનીઓમાં પણ રજાને અધિક સવાર થવાથી અનેક પ્રકારની ખતિઓ ઉપર જાણીયા પ્રમાણેના કારણોને લઇ થાય છે અને પરિણામે મરતકના તે તે ખાસ પ્રદેશના તંત્રવિશેષો ઉપર પણ અસર થાય છે અને પરિણામે તે તે પ્રદેશના તંત્રસમુદાયો ઉપજાત દસને પ્રાપ્ત થાય છે.

વળી મરતકની જિંક અધિક ખાસ પ્રદેશોને તે તે પ્રદેશનું કાર્ય મેંધી વિશેષ ઉપતત્ત બનાવવામાં જુદી પૂર્વક કાર્ય લેવાનું અર્થ અમરતકનું કાર્ય, મનુષ્યના પોતાના દામમાં એપવામાં આવેલું છે. આથી તે નેચા નેચા પ્રકારના તંત્રસમુદાયોમાં કાર્યોમાં વિશેષ અસર પોતાના મનના પ્રદેશોને રાષ્ટ્રી સખી, તેઓને ઉપતત્ત કરી, પોતાનું કાર્ય બંધ છે, તેવાજ પ્રકારના તંત્રસમુદાયો તરફ રજાના અધિક પ્રવાહો સ્વાભાવિક રીતેજ વિશેષ પ્રમાણમાં વહેવા લાગે છે પરિણામે તેજ પ્રકારના તંત્રઓની ઉપતત્ત થતા, તેવાજ ગુણધર્મવાળી પ્રવલ જન્મ પામે છે.

આથી એ પણ સિદ્ધ થાય છે કે, જે સી પુરૂષો પોતાની જુદિયાજિઓના નં. ૩૧ થી ૪૨ સુધીના માનસિક અવસ્થાને ઉપતત્ત કરી તેના દ્વારા વિશેષ કાર્ય લે છે, નેચા સીપુરૂષો તેવાજ પ્રકારના જુદિયાજિઓના ઉપતત્ત થયો વાળી પ્રાપ્ત જન્મ આપી શકે છે.

જે લોકો તરફ, છુસના, સંભાવિકાના, તાત્કાલિક, લૌ (કાપલ કાનુને) વિગેરે નેચા નં. ૪૦ થી ૪૨ સુધીના અવસ્થાથી વિશેષ કાર્ય લેવાયા હોય છે, તેવા પુરૂષો તેવાજ પ્રકારના સ્વાભાવિક વજનવાળી સત્તિને અર્જામાં યાદના જન્મ આપે છે.

જેઓ નં. ૩૬ વાળી વકતુવશકિતદ્વારા બ્યાજાને આપવા ૩૫ કે વજરિવાદરપત્તિકાવ, બારીકદર કે સોલીસીકાના જુદિયાજિમાં કાર્યોની અદર હમેશાં રેખાવવા રહે છે નેચા તેવાજ પ્રકારની વકતુવશકિત સમ્પત્ત અને જુદિયાજિ પ્રાપ્ત જન્મ આપવામાં કાત્રુ ૩૫ બને છે.

મહાન અને ઉચ્ચ પ્રકારના વિષયોનું સારવિષય મનન અને વિચિત્ર કરવામાં સી પુરૂષો, તેવાજ પ્રકારની ઉચ્ચ મનનસક્તિવાળી, તત્ત્વજ્ઞાન તરફના સ્વાભાવિક વજનવાળી પ્રવલ જન્મ આપવામાં કારણભૂત બને છે.

સાક્ષરશક્તિ—મનુષ્ય પોતાની ઉપકારપૂર્વક પોતાના સરીર તેમજ મરતકના જે જે જગોને અવધાસ, અધ્યયન, મનન કે ચિન્તન આદિ કાર્યોદ્વારા ભેટલા પ્રમાણમાં ઉપતત્ત કરે છે તેવાજ પ્રકારના અને પ્રમાણના ઉપતત્ત અરોવાળું તેનું બીજ બને છે. અને તે બીજને આધારે સર્વાંશયમાંથી પેદા થનાર પ્રવલ પછી તેલજાન ઉપતત્ત અરોવાળા જન્મ પામે છે. વસાકાવત રેલો, વારસાદે સ્વાભાવિક રક્તિઓનું મપાજન, મનુષ્યવસ્થાવતું બધારજુ વિગેરે અનેક નામેથી આવેલું સમુદાયરૂપે જે જે વસ્તુને ઓળખીએ છીએ તે, મનુષ્ય સ્વભાવના બધારજુરૂપે એક વસ્તુના સમગ્ર સત્ત્વના યથાચોગ અથવા અચોગ બધારજુને બધો આપણ, આ ઉપતત્તિના સિદ્ધાન્ત ઉપરજ આશ્રય રાખી રહેલ છે.

ઉત્તમ આરોગ્યયુક્ત, પ્રાર્થિક અને નૈતિક ઉત્તમ પ્રકારના સર્વ જાનેજુક્ત અને જુદિયાજિસમ્પત્ત સર્વ જાનેજુક્ત સર્વાંગ સુદર પ્રવલ પેદા કરવાનો આ એક મુશ્કેલ અને અતિ અમરતનો નિષ્ફળ છે, અને તેથીજ તેની આ પ્રકરણમાં આદર્શ વિસ્તારથી જગ્યા કરવાની જરૂર જણાય છે.

જ્યારે અનિષ્ઠ સચોને અને અનુચિત દસા તેમજ મનેસ્થાતક સચોનેથી અદર પેદા કરવામાં આવતી પ્રભાવી દેવાં પ્રકારના નુકશાન થાય છે, તે પણ સાથે સાથે સિદ્ધાન્તરૂપે જાણી લેવાની પછી તેલજીજ અવરજ છે તેથી આ પ્રકરણને અન્તે તેનું પણ આવરજક વિવેચન કરવામાં આવેલ છે.

सुरत प्रसंगमां सास ध्यानमां रासवायोग्य मुचनाओ अने नियमो.

रजस्वलामकामाञ्च मलिनामप्रियां तथा
 वर्णवृद्धां वयोवृद्धां तथा व्याधिप्रपिडिताम् ।
 शीनाङ्गां गर्भिणीं द्वेष्यां योनिदोषसमन्विताम् ॥ १ ॥
 सगोत्रां गुरुपत्नीं च तथा प्रवर्जितामपि
 सन्ध्यापर्वस्वगम्यां च नोपेयात्प्रमदां नरः ॥ २ ॥
 गोसर्पे चार्द्धरात्रे च तथा मध्यन्दिनेषु च ।
 ब्रह्मासमापहे देशे विवृतेऽशुद्ध एव च ॥ ३ ॥
 क्षुधितो व्याधितश्चैव क्षुब्धचित्तश्च मातवः ।
 घातविष्मूनवेगी च पिपासुरतिदुर्यलः ॥ ४ ॥
 तिर्यग्योनाचयोनौ च श्रापं शुकविधारणम् ।
 दुष्टयोनौ विसर्गं तु बलवानपि वर्जयेत् ॥ ५ ॥
 रजस्वला प्राप्तवतो नरस्यानियतात्मनः ।
 दृष्टयायुस्तेजसां हानिरधर्मश्च ततो भवेत् ॥ ६ ॥
 लिङ्गिनीं गुरुपत्नीं च सगोत्रामय पर्यसु
 वृद्धां च सन्धयोश्चापि गच्छतो जीवितक्षयः ॥ ७ ॥
 गर्भिण्यां गर्भपीडास्याद् व्याधितायां बलक्षयः ।
 शीनाङ्गां मलिनां द्वेष्यां क्षामां बन्ध्यामसंवृते ।
 देशेऽशुद्धे च शुकस्य मनसश्च क्षयो भवेत् ॥ ८ ॥
 क्षुधिता क्षुब्धचित्तश्च मध्याह्ने तृपितोऽपलः ।
 स्थितश्च हानिं शुकस्य वायोः कोपं च विन्दति ॥ ९ ॥
 अति प्रसंगाद् भवति शोषः शुकक्षयायह ।
 व्याधितस्य रक्षा गृहा मृत्युमूर्च्छा च जायते ॥ १० ॥
 प्रत्युपस्यर्द्धरात्रे च घातपित्ते प्रकुप्यतः ।
 तिर्यग्योनाचयोनौ च दुष्टयोनौ तथैव च ॥ ११ ॥
 उपदंशस्तथावापो कोपः शुकस्य च क्षयः ।
 उच्चारिते मूर्तिरे च रेतसश्च विधारणे ।
 उत्ताने च भवेच्छीघ्रं शुकामर्षास्तु सम्भव ॥ १२ ॥
 सर्वं परिदरेत्समादयल्लोककृत्योऽहितम् ।
 शुकं चोर्षस्थितं मोहात्तत्र संपार्यं कथञ्चन ॥ १३ ॥
 ययोरूप गुणोपेता तुल्यशीलां गुणान्विताम् ।
 अभिकामोऽभिकामां तु हृष्टो हृष्टमलद्रुताम् ।
 संख्येन प्रमदां गुन्तया घातिकरणं वृद्धितः ॥ १४ ॥

૭. સ્વપ્તીતાવસ્થામાં સંભોગમુખની ચકાવનું સિદ્ધિ થતી નથી, તેમ વીર્યનો નિષેષ બહુજ રીધતાથી બધા આદિ કારણોને લીધે કરવા જવા રાત્રી ચકાવન પ્રવૃત્તિ ન થતાં, સ્ત્રી અને પુરુષ સંરિતના અનેક શારીરિક અને માનસિક ભારો, ભાવી પ્રબળે મળી રાકતા નથી, પણ ઊંચી પ્રબળ પલ્લીકલ્પ જન્મે છે, માટે આ દશા પણ સંભોગધર્મને માટે ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે.

૮. નિઃશ્રેષ્ઠ હાસિત અથવા અન્યોન્યની અભિકામનાના અભાવવાળી અવસ્થામાં એક અથવા બીજાની પાંખે ઉઠાવેને આવીન થઈ કદીપણ સંભોગ નહીં કરવો જોઈએ કારણ તેથી દશામાં પેદા થતાર પ્રબળ તદન નિઃશ્રેષ્ઠ અને તદન વિરૂપ તેમજ વિચુલ્લ જન્મે છે. આવી દશામાં સારી પ્રબળી અપરાધ ફેલે છે.

સગર્ભાવસ્થામાં, પ્રકાંપનના અવધો, ગર્ભરૂપ બાળક તેમજ ગર્ભવતી સ્ત્રી ગળેલા ઉપર અનુચિત અસર કરનાર નીવડે છે માટે સંભોગનો એ દશામાં ત્યાગ કરવો પડે છે.

મગ્નભૂતના યોગથી પીડીતાવસ્થામાં જનનેન્દ્રિયોના અવધો સિધ્ધિ દ્વાય છે, તેથી સંભોગમુખને ચકાવોત્ત આનંદ આવતો નથી.

રોગચક્રત ગર્ભાશયવાળી દશામાં તેમ રોગી અવસ્થામાં પણ સંભોગજન્ય સુખાસ્વાદ હોવા જતાં અવધોમાં ૪૫ થાય છે, અને જનિતોને વિરૂપ પ્રબળ પેદા થાય છે, માટે આ જન્મે અવસ્થા ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. રોગદર્શના ચાર કે ૬ દિવસ સંભોગ ધર્મ માટે ખાસ વર્ત્ય છે, કારણ તે દશામાં સંભોગ નિરર્થક છે.

૯. શાકપ્રત્યધર્મ અથવા લગ્નસંબંધરહિત અવસ્થામાં, પુરુષ, પારત્રી કન્યાના શરણ પોષણ અને વૃદ્ધાની જવાબદારી લીધા વગર સંભોગમુખ અનુભવી લીધો છતાં તેથી અવાળદારીનો સ્વીકાર કરવામાંથી બચો નય છે, અને નિરાશપણે દુઃખી દુઃખી રહે છે. પણ બીજાની અનુભવતા તે પરા ધૈર્ય અને કીર્તિ તથા સ્ત્રીવત્તા તે સમૂર્ણ નાશ થવાનો પ્રસંગ આવે છે કારણ કુમારી અવસ્થામાં સંભોગમુખને લાવે હોવા જતાં અપયશનો શિક્ષો માટે આવી પડે છે અને છબન હમેશા માટે જાય છે. આજવા માટે સ્ત્રી તેમજ પુરુષ બન્નેએ સમસ્ત અધર્મી તોડાવા વગર તેમજ ખાસ કરી કન્યાએ કુમાર્કાવસ્થામાં કદી પણ સંભોગમુખને પ્રસંગ આવવાનું નહીં દેવો જોઈએ. આ બાળવત્તા ખાસ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે કુમારીઅવસ્થામાં સંભોગધર્મ લેવાનો હોઈને હા નથી.

૧૦-૧૧. વાત્સલ્યસ્નેહ અથવા પ્રબળી કામના રહિત અવસ્થામાં માત્ર કામવાસનાને આવીન થઈ સંભોગમુખમાં પ્રવૃત્ત થવાથી કામી પ્રબળ જન્મ પામે છે અને તેથી તેવાજ બીજાથી પેદા થયેલ પ્રબળ કામવાસનાને આવીન થતી જતે અને અનેક પ્રકારના દુષ્ટા ઉદ્ભવે છે આત્મચિંતાના નામને પણ યોગે છે કામવાસનાનો અને તેની બધી પ્રવૃત્તિનો ઉદ્દેશ અનેક પ્રકારના સંભોગજન્ય આનંદો અને પ્રત્યેષદન માટે છે.

૧૨. સંબંધી અને મિત્રમત્ર સાથેના કષ્ટ, વિષદ કે, કષ્ટ પ્રસંગ વા કે, તેવાઓની હાજરીમાં સંભોગધર્મ કદીપણ આનંદપ્રદ નીવડી રાકીત નથી, તેમજ તેઓના મૃત્યુ પ્રસંગે મન રોડાકાર કે ચિતામરુત દ્વાવાથી એવો દશાનો કષ્ટાવધ પેદાકાર પ્રબળ જન્મ આવે છે, માટે વર્ત્ય છે.

૧૩. અવ્યવસ્થિત અસ્થિર કે વ્યગ્ર હાસિતમાં સ્ત્રી અથવા પુરુષ કદીપણ સંકુચા થતુ નહીં જોઈએ કારણ એક દશામાં પેદા થતાર પ્રબળ પલ્લી નિતિ બગળ, અસ્થિર, વ્યગ્ર, થક, અને તદન લીવા, યોગ, અને નિર્બળ મનવાળી જન્મે છે, મગ્નજની આવી નિર્બળ સ્થિતિ પશ્ચિમ મારાવિંતા તેમજ ભાવી બળને ગળેને માટે ખરાન નીવડે છે, કારણ પ્રબળ વ્યગ્ર નિતિવાળી જન્મથી જન્મવર છે.

- ૧૪ **ભયાકુલ પ્રસંગે**—સયોગ ધર્મથી તદન વિરક્ત રહેતું જોઈએ કાલજ તેવી દશામાં કામવત્તિની યથાપ પ્રદિતી સત્ત્વિકે અનુકુળતા કઠીણજ સંભવતી નથી, અને છતાં કદાચ પ્રભ પેદા થાય તો તે પણ ભયાકુલ વ્યગ્ર અને બીકજુ થાય છે, એ તદન અનિષ્ટ છે
- ૧૫ **અપ્રતિષ્ઠા**—કે અપયશવાળી દશામાં જ્યારે મન તદન મદ, નિવૃત્તાહુકુશ, મરીગયેતુ કે નિર્ભય થઈ અધુ હોય અથવા વિચારમરત અને મૂઠ બનેલું હોય તેવી દશાપણ ઉત્તમ પ્રભને જન્મ આપવામાં તદન પ્રતિકુલ છે, માટે એ દશામાં કઠીણજ સંભોગ માટે હઠ્યાજ ન કરવી જોઈએ
- ૧૬ **અવમાનિત દશા**—અપી દશામાં સંભોગમાટે સ્વાસ્થ્યવિક રીતેજ ઈચ્છા, જોઈ હોય છે, અથવા મગી નય છે અથવા મદુન રહે છે છતાં, જેને આધીન થવાથી, જહુજ અનિષ્ટ પરિણામ આવે છે જન્મનારે બાળક અકષણ અથવા જ્ઞાનમુખી જન્મે છે, માટે તેવી દશા સુયોગધર્મ માટે અનિષ્ટ છે
- ૧૭ **ધૈર્યહીન હાસિતમાં**—સયોગ માટે પ્રવૃત્ત થવાથી, અધિરી પ્રભ પેદા થાય છે, અને તેવી પ્રભનું છવન તદન નર્વસ અતિવ્યથા અદિશર, આકુળબ્યાકુળ અને ચક્ર જેવું બને છે માટે એવી દશામાં પણ સ્ત્રીપુરુષ ડોઈએ સયોગમાટે તત્પર થવું નહીં
- ૧૮ **નાસ્તિકતા, અવિનય કે અવિનીત ભાવયુક્ત દશામાં**—જે પ્રભ પેદા થાય છે તે નાસ્તિક, જડવાતી, અવિનયી અને અસહ્ય તેમજ મોઝાબોમાં માન પ્રતિષ્ઠાને સંભાળ્યાવગર વર્તનાર, અર્થાત વિવેકસૂન્ય જન્મે છે આવી પ્રભથી યો લાભ?
- ૧૯ **અમદ્ધા, અવિધાસ, કે સંસાયયુક્ત દશામાં** સયુક્ત થવાથી તેવીજ ભાવનાવાળી પ્રભને જન્મ આપ નાના સયોગો ઉપક્રિયા થાય છે કથો સમજી માણસ એવી દશાવાળી પ્રભનો પિત્તા થવા ઉત્ક્રંત બની શકે? માટે આ દશા સંભોગ માટે જન્યજન છે
- ૨૦ **નિરાશા, ઉત્સાહહીન, કે ચોક્કાતુર દશામાં** તેવાજ મુણવાળી પ્રભ જન્મે છે, અને સંભોગ સુખમાં થવું યથાજન આનંદ અલ્પો નથી માટે ઉપરોક્ત દશામાં કઠી પણ સંભોગ સુખની આપાસ કરવીજ નહીં સ્ત્રી પુરુષ બન્નેએ ખરેખર ધ્યાનમાં રાખવા જેવો આ વિષય છે આવી દશામાં પ્રભ Melancholic નિરાશાવાદી જન્મે છે
- ચોક્કયુક્ત દશામાં**—સયોગ કઠી નટી કરવા કાલજ આથી જે પ્રભ જન્મે છે, તે Melancholic જન્મે છે
૨૧. **અસત્ય, અન્યાય કે આતમઘાતક દશામાં** અર્થાત અન્યતરાતમાના અવાજથી વિરૂદ્ધ વર્તિને પેદા કરવામાં આવેલ પ્રભ પણ તેવાજ અનિષ્ટ સરકારે લઈ જન્મે છે અને પરિણામે દબા, પ્રપચી, અસત્ય વાદિ, પાપી, ઈર્ષી, આતમઘાતક, અન્યાયી, અને એના એવા અનેક અધાર્મિક લાગેલાથી જન્મે છે એવી માત પિતા, સસાર તેમજ સ્વજીવ જીવને પણ મહા દુઃખ પહોંચાડે
- ૨૨ **કુર, નિદ્રા કે પાપી દુઢ્યે** અથવા ભગાતારથી સયોગ કરવાથી પ્રભ પણ તેવીજ કુર, નિદ્રા નિષ્કુર પાપી, ક્રોધ અને દયાહીન જન્મે છે એને સુખરવાના જવા પ્રવૃત્તો નિષ્ફળજ નિવરે છે, ચર્મના સરકારોને ફેરવવાં સદનતાથી કોઈપણ સંમર્થ થઈ શકતું નથી, અને બધી મદિનવ ફેડાક લય છે માટે આવા સયોગમાં પ્રભ પેદા ન કરક માટે જન્મેએ જૂન સયમ સંખ્યાની અરે છે

૨૩. કૌઠપલ્લ પ્રકારની પૂર્વચોજના કે ગોઠવણના અભાવમાં- નવ્યવસ્થિત બને અવિચારી પ્રભ જન્મ પામે છે પ્રત્યેકચોજના મહત્વાર્થ કાર્યમાં એકદમ ઉત્પત્તિ કરવાથી કદીપલ્લ સારી અને સતોષકારક પ્રભ પેદા થઈ શકતી નથી. માટે તેવી દશાથી બચવા રહેવા ખાસ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે.

૨૪-૨૫ સૌન્દર્ય કે ઔદાય-આદિ બાવેરદિગ દશામાં, અગ્રમયો ઉત્પન્ન કરે તેવી રીતિ સચોટ કે વ્યક્તિ સાથે, સંભોગક્રિયામાં યોગ્યતાથી સંભોગની અદર ભેદને તેવો રસ અને અનુકૂળતા તથા ચિત્તને આનંદ આવતો નથી તેને કીર્તિ મગજના કેટલાક જ્ઞાનવસ્તુઓ રતન અને વિશિષ્ટ બની જાય. અને પરિનામે તેવી દશામાં જેના થયેલ સતતિમાં પણ અનેક પ્રકારની સ્વચ્છાવની, સારીની, મનની કે આરિષ્ટ આદિની નિદ્રિતિ જોવામાં આવે છે.

૨૬, મુદરપ્રકારની અનુકરણ શક્તિની હીનતા રહિત, મ્તપ્ત અને મુદ જન્મરત જેવા ક્રીપુરપોના સંભોગથી પણ તેની જ નહ, મુદ, મુર્ખ કે હરીપક પ્રભ જન્મ પામે. અને જન્મમાં દુઃખસારી અને અપચરણ કારણ તે બાળની સાથે તેના પેદા કરનાર માતૃપિતાઓ પણ બને છે માટે આજ્ઞા સચોટો કે સચોટીથી પણ બચવા રહેવાની જરૂર.

૨૭. આનંદહીન દશામાં-સંભોગસુખનો કદાપિ આનંદ ન મળતા ઉલટો કલેશ થાય છે અને પ્રભ પણ તેવાજ મદ, નિરસાહક અને શોકપૂર્ણ બાલપુત્ર જન્મે છે તેથી તેવી દશામાં પણ સતિદિવા માટે ક્રીપુરપ બને માથી કોઈએ પણ પ્રવૃત્તિ કરી નહી.

૨૮. અવસોકન શક્તિઓની અસતુષ્ટ કે અપ્રતિકુળ દશામાં જેનારે અવસોકનશક્તિઓ દ્વારા આપને મોઢપણ પ્રકારનો આનંદ અવસોકનમાત્રથી ન મળી શકે તેવા સચોટો હોય, અથવા તદન અધારકુલ રથાન હોય ત્યારે સચોટ નહીં કરવો જોઈએ.

૨૯. આદૃતિજ્ઞાનની શક્તિને પ્રદીપ્ત કરનાર-ક્રીપુરપના સરીરના અવયવો અને તેના આકારો અને જુદા જુદા ભાગોના નજ મુદ અને કોમળ તથા ભયપાદાર આકારો.

૩૦ હ-જ્ઞાને સતોષનાર સરીરના જુદા જુદા કદની આસપેશીઓ અને તેના નાના નજના ભાગો,

૩૧. વતનમાનને સતોષનાર સરીરના જુદા જુદા અવયવોની સમુત્પત્તિ હાવત, જેને Woll-branced Symmetrical body કહેવામાં આવે છે તેડ કઈ મુદર રચાય,

૩૨. જન-જ્ઞાનની શક્તિને સતોષનાર આજ્ઞા, વાચ જ્ઞાન ક્રીડા, હૈલ આદિ મૂળ નરન સરીરપરની ભાષા, હાથ-પગના તણીયાં ને નાજનીઓ આદિના વિવિધ રંગોદ્ધારા રંગશક્તિને સતોષનાર સમયો.

૩૩. વ્યવસ્થાશક્તિને સતોષવા ખાતર રચનાના કુચરતા સુદરતા વ્યવસ્થિતપણે ચિત્રરે કુળો દર્શાવનાર સરીરના અંગ અને અવયવો પરના વસ્ત્ર આભૂષણ વિગેરેની દશાઓ.

૩૪. સારાસાર ચક્ષુના-વિગેરેનું જ્યારે યથાવત સમ્બેધન થયેતુ ન હોય અથવા તેમાંના કેઈપણ અંગ રચને સતોષી શકાય તેવા પ્રસાદી ગેરહાજરી હોય તો તેથી પ્રવિરુપ દશામાં સંભોગક્રિયા માટે કદીપલ કોઈએ તરખર થતુ ન જોઈએ કારણ મગજના તે તે જાણના અવયવોના જ્યારે સતોષ નથી પામતા તો બાકી પ્રભને પણ તેવા સંભોગદ્વારા તે તે અવયવો નૂન અને આતીવાળી હાવવચ્ચ મને. આજ્ઞા અવસોકનશક્તિની મદ હાલતવાળા બાળકો પેદા થાય છે આવી દશામાં સંભોગના મહાન લભ્ય કાર્યમાં ઉતાવળે પ્રવૃત્ત થવાના પાપનું પરિણામ પણ કુદરત તેમજ જ્ઞાન બચકર આપે એમાં શું નવાઈ? જગી રમણના, ધર્મરાજા દેવમંદીર, પાદશાળા, પલ્લ કુદરત તેમજ જ્ઞાન બચકર આપે એમાં શું નવાઈ? જગી રમણના, ધર્મરાજા દેવમંદીર, પાદશાળા,

ચક્રરાજા, પરચેલ, પાથખાન, જાહેર મેદાન, ની તટ કે એવા ખુલ્લા પ્રદેશો, પણ સચોટ ક્રિયા માટે તદ્દન ત્યાગ કરવા ચોખ્ખા છે

૩૫. અનુચિત સ્થાનમાં કે દશામાં પણ શામક સંભોલ કરી ન કરવા જોઈએ, તેવા કારણો પણ ઉપરાંત પશુથી તદ્દન સ્પર્શન છે

૩૬. અનુચિત સંસ્કાર કે સ્મૃતિની ઉઠી છાપ પાડે તેવી દશામાં—પણ સંભોલક્રિયા માટે પ્રતિ નહીં કરી નેહએ કારણ તેમ ચવાથી પેદા થનાર સતતી પણ તેવાજ વિદૂત સંસ્કારોની અનિદ સ્મૃતિવાળી જન્મે છે અથવા સ્મૃતિ મેધા કે ચાદશક્તિની મદદવાળી જન્મે છે મદથી પ્રભ પેદા થવામાં આવી દશા ધણે આરો કારણબૂત હોય છે

૩૭. અનુચિત સમયે—અર્થાત મધ્યાહ્ને, બપોરના, સંઘવા સમયે, સહુવારના મળમૂલના વધવાને ક્ષીધે જ્યારે શિક્ષકો બોલી ભક્તી આપી હોય ત્યારે કે પેટમાં ખૂણ ભારી પદાર્થોના જોરાકને ક્ષીધે નીચેના અવયવોપર અનુચિત દબાણ મધુ હોય તે વખતે, પેટમાં છળદા પેદા થયા હોય તેવી દશામાં થતી અનુચિત ઉશ્કેરણીને ક્ષીધે થયેલ દશામાં પણ સંભોલક્રિયાથી વેગળા રહેવામાં ધ્યાન આપવું જોઈએ

૩૮. સંગીત, નૃત્ય કે ગાનવાનથી પ્રગીઠ થયેલ બન્નેની સામ્યાવસ્થાપુત્ત હાલતના (dis-harmonious state) અભાવમાં સચોટ ધર્મોનું ચવાવન પાલન થઈ રાહત નથી કાઢેલવી ચવાઈ ભક્તી એવી દશામાં થવા પામતીજ નથી આદ્યા માટે ક્રિયા બેદળ બિચુર જાને રચ સમજ્યાદિ જાણેની જગતીસ હાલતમાં કેવળ ચશુવન પ્રતિષ્ઠિ કરવાથી વ્યવતા રહેવાની ખાત્તા જરૂર છે અનુક્રમોએ આ જાણવતા પક્ષીઓ અને ખાસ કરી, કણવર, મધુર આદિનું અનુકરણ કરવું ધીર છે

૩૯. વાર્તા, મહુરચિનોઃ કે મધુરાસાધ વખરેની દશામાં—સચોટ કરવાથી પેદા થનાર સતતી મુની વકનુત્ત શક્તિની મદદવાળી, જોછા જોથી, અને વાતચિતમાં બિન્દુલ રસ નહિ લેનારી ઉત્પાદિ પ્રકારની ન્યૂનતા-વાળી જન્મે છે માટે તેવી દશા કે તેવા સચોટોમાં પણ રવિ ક્રિયાની ચોળવામાં પ્રવૃત થવું એ અનુચિતજ ॥

૪૦. ધુલ્હિહીન કે વિવેકશુન્ય દશાવાળા - ક્ષીપુરોએ સુગમ્યમ તદ્દન અનિચ્છનીય છે કારણ તેવી દશાવાળા ક્ષીપુરોએ સચોટદ્વારા કલેપાણ સારી પ્રભ પેદા થવાને સક્ષમ નથી જાવા મજબૂતી દશામાં પેદા થયે ન સતતી, કેઈને કેઈ પ્રકારના આદ્યબુલાશીજ જન્મે છે અને રમુનેગીઃ એસાહલચયા ગ્રાહકવા ચોખ્ખા નીવડે છે

મૂઠ, અવિચારી કે ઉન્મત્ત હાલતમાં—કરવામાં આવતા સચોટનું જલુ ઉપર પ્રચાલેજ પશિષમ આવે છે માત્ર તેવી દશા અથવા તેવા સચોટો પણ તત્ત ત્યાજ કરવા ચોખ્ખા છે નહીં તેા પ્રભ ઉદીપક મૂઠ, ખુસા ભરેલી મગજ શક્તિવાળી, જન્મે છે

૪૧. અસમીક્ષિત દશામાં—અર્થાત, સ્પર્શકાર કે વિવેકાવિવેકને કે પરિભામને વિચાર કર્યા વિનાની દશામાં કરવામાં આવતા સર્વ સચોટોનું પાણુ એકજાં ભથકર પશિષમ નિષષ છે માટે સમય, રસાન, સાધન, આસ પાસના સચોટ, સારીરિક આસેઝ, માનસિક વચરચના નિર્ણયવા, પ્રેમ અનુકૂળતા અને પરસ્પરની સમખુદ્ધિ, ધ્યેયતા, વધ અને જાણ સતતી આદિના સારીરિક અને માનસિક, સંસ્કારો, શુભ, િષ, વિષમને પૂર્વ વિચાર કર્યા પછીજ સંભોલક્રિયા માટે સુચક થવાપર ખુબ ધ્યાન આપવું ધે છે

૪૨. હેતુ અને પરિણામનો વિચાર કર્યા વગરની હાસિતમાં—સભોન મટે સંયુક્ત થવાથી એનેક પ્રકારના અનિષ્ઠ પરિણામો તેમાં કે શારીરિક અને માનસિક દુઃખોવાળી વિકૃત પ્રભાવી ઉત્પત્તિ, ધન, રોગ, અને વીર્ય આદિનો ક્ષય, યશ, આખર, ધન, સત્તા, આદિનો નાશ કે એવા બીજા અનેક લાચકર પરિણામો નિપજે છે. મટિ તેવી દશાથી હમેશા પ્રેરણા અને અગ્રમ દૃષ્ટિથી જલતા રહેવાની ખાસ જરૂર છે.

૪૩. સૌજન્ય હીન દશામાં—અર્થાત જ્યારે જાનેના સ્વભાવ બરાબર મળતા ન હોય, હમેશાં કસદ, કકારા કે કડકા દશા ચાલ્યા કરતા હોય, જાને એક બીજાથી ચાલતી સતુષ્ટ ન હોય તેવી દશામાં પણ કરવામાં આવતા સંયોગોદ્ભાસ જાનેના શરીરને કહેસ આખબાર કવહુપ્રિયજ પ્રભ જન્મે છે. બવાકારથી કમીપણ સારી અને સર્વોચ્ચેસ પ્રભને જન્મ તે નજ આપી સાધાય, પણ તેવી પ્રત જન્મની સાથેજ મરણને મારણ થાય છે, અથવા કમોતિત ઇન્ન જાણે છે.

૪૪. શ્રમિત, યકિત કે હીનઆયાસયુક્ત દશામાં—સભોન કરવાથી નિર્બળ અલપાયુ, થોડા પ્રમથી યકિત થઈ જતારા, અને હમીચેસ કે શરીર તથા ફેફસાં અને હૃદય, તેમજ મગજના અનેક રોગો અને નિર્બળતાવાળા બિન્દોવાળી પ્રત જન્મે છે. મટિ તેવી દશામાં સભોન કરવાથી પણ ખાસ જલતા રહેવાની જરૂર છે.

૪૫. કોષપણ પ્રકારના ઉન્માદ આદિ માનસિક રોગયુક્ત હાસિતમાં—કરવામાં આવનાર સંયોગથી તેવાજ અનિષ્ઠ-લક્ષણોવાળી પ્રભ થેદા થાય છે, મટે તેવી દશાના સ્ત્રીપુરુષોએ સંયોગધર્મમાં ક્ષીપણ સંયુક્ત થતુ નહીં એકએ મગજના કોષપણ પ્રકારના માનસિક રોગોવાળુ પ્રભમાં શારીરિક રોગોની માફકજ નવસપરંપરાથી ઉતરે છે એ માખન ખામ ધ્યાનમાં રાખી વર્તવાની આદી પણ જરૂર છે.

૪૬. પચક્ષાનેન્દ્રિયોના અવયવોની કોષ પણ પ્રકારની વિકૃત હાલતવાળી-એકે બહેરી, મુંગી, આંધળી, કુંઠી દૃષ્ટિવાળી, પીનસરોજવાળી, અતિ સૂક્ષ્મક્રીડાવાળી, આંખમાં દુલ્હાવાળી, અત્યંત નબળીકે નેઈ મગજનાર રત્તધળી દશાના સ્ત્રીપુરુષોના સંયોગો પણ તેને અવયવોની ન્યનતા અને મંદબાને લીધેલાવી પ્રભને પામુ તેવાજ કુલક્ષણો સહિત જન્મ આપવામાં કારણભૂત અને છે. મટે તેવા સ્ત્રીપુરુષોના પ્રસંગે પણ અનુચિત અને અધોઅજ્ઞ છે.

૪૭. શારીરિક કોષપણ પ્રકારની રોગયુક્ત હાલતવાળા સ્ત્રીપુરુષોએ પણ સભોનયુજ મટે તેવી દશામાં નેકાતાં ખાસ ધ્યાનપૂર્વક જલતા રહેવાની જરૂર છે. કારણુ કદય, ફેફસાં, અરિય, માર, મગજ, રસ, રક્ત, પાચનશક્તિ, આન્તરણ, ગુદા અને સિંગ આદિ અવયવોની કોષપણ પ્રકારના બ્યાધિઓથી યુક્ત હાલતવાળા સંયોગો તેવાજ પ્રકારના સતિયુક્ત સજ્જોને લાવી પ્રભમાં પામુ જાઈ છે. સ્વેદકોઠ, અતીલકોઠ, કષ, આમાત્થય, અપરમાર, વાઈ હીરોટીયા, ફેફસુ આવી જલુ, હૃદયરેખન, આખરોજ, અર્ધ આદિ જલ્દા રોગોત્ર પણ તેમજ સમજવાનું છે. ઉપરોક્ત રોગોવાળા સ્ત્રીપુરુષોએ પરસ્પરમાં સંયોગથી દૂર રહેતુ એકએ.

૪૮. સ્ત્રી અથવા પુરુષને વધારે કહેસકર નિવડે અને ગર્ભાશય કે પુરુષની જાનેન્દ્રિયોને જાદુજ પ્રમ કરતા પડે તેમાં કિમજ આસનોવાળી રિયતિમાં, પરાણે, જોરથી, ઉતાવળે, ખુબ ઉડા પ્રદાર કરીને કે અત્યંત પીડા આપીને તેમજ પુરુષે સ્ત્રીની રિયતિરૂપ નીચેની દશા ધારતુ કરીને કલિપણ સંયોગ ખાસ પ્રયોજનવિના નહીં કરતા નેઈએ કારણુ આમ થવાથી સ્ત્રીના અર્ધાશય અને યેનિ આદિના અવયવોને કષ થાય છે. હમેશાનું નુકશાન થાય છે. વળી પુરુષે નીચેની દશા ધારણ કરવાથી લાચી સત્તાનીના બીજરોપણ કરવા મટે નેઈ નેજનુક્ર અને પુંલાવયુક્ત રિયતિ ઉપરની દશામાં ધારણ કરી સાધાય છે, તેને નહન અથવા યઈ જલથી લાચી પ્રભ પામુ તેવાજ પ્રકારની નિર્બ-ભાવાળી પડી પડી સંયોગ કરવાર અને નિર્બલ તથા નિર્જન જન્મે છે, અને નિવડે છે.

લગ્ન અને વિવાહિત જીવન.

MARRIED-LIFE.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

સ્નેહ-લગ્ન અને સ્વર્ગ.

સંસારની મુન્દર વાહીમાં,
સ્નેહ લગ્નના—મંડપ સોપાય,
સ્નેહના ફુલની ફુલ મંડળીઓ સ્થાય,
તો—માનવીના મન્દિરે, મન્દિરે,
સ્વર્ગ અને સ્વર્ગના સ્વામીની,
તારશી આંખને ઝાંખી ધાવ—કારણ,
જ્યાં જ્યાં—સ્નેહ લગ્ન છે,
ત્યાં ત્યાં—સંસારમાં સ્વર્ગ જ છે.

કવિ ન્હાનાલાલ.

G. G. MEHTA.

विवाहित-जीवनना धर्मसूत्रो.

मन्तुष्टो भार्यया भर्ता भर्ता भार्या तथैव च ।
 यस्मिन्नेव कुले नित्यं कल्याणं तत्र यं ध्रुवम् ॥
 प्रजनार्थं मदाभागाः पूजादाः गृहदीपयः ।
 त्रियः धिपद्य गेहेषु न पिरोषोऽग्निं कथन ॥
 प्रजनार्थं स्त्रियः सृष्टाः मन्तानार्थं च मानवाः ।
 तस्मात्साधारणो धर्मः पत्युः पत्न्या महोदितः ॥
 तथा नित्यं यतेयानां स्त्रीपुंनौ तु वृत्तिर्यया ।
 यथानामिचरेतां तौ विद्युक्तावितरेतरम् ॥
 मम्यक् धर्मार्थकामेषु दम्पतीभ्यामहर्निशम् ।
 एक चित्ततया भाग्यं समानमववृत्तितः ॥
 मनोपाक् कर्मभिः शुद्धा पति देशानुवर्तिनी
 छायेचानुगता स्वच्छा सरोव हितकर्मसु
 दासीयादिष्टकार्येषु भार्या भर्तुः सदा भवेत् ॥
 प्रमादोन्मादरोष्या वचनान्यतिनिम्बिताम् ।
 पैशुन्यहिंसाविषया मोहादंकारवर्पिताम् ॥
 नास्तिक्य साहसास्तोय दंभान् साध्वी विवर्जयेत् ॥
 सुस्वभावा सुवचना सुपृच्छा सुपदर्शना ।
 अतन्यचित्ता सुमुखी भर्तुः चा धर्मचारिणी ॥
 सुश्रुणां परिचर्या च करोत्यविमगा सदा ।
 सुप्रतीता विनीता च सा नारी धर्ममागिनी ॥
 कार्येषु मन्त्री करणेषु दासी भोज्येषु भ्राता शयनेषु रम्भा ।
 धर्मानुकुला क्षमया धरित्री पादगुण्यमेतद्धि पतिव्रतानाम् ॥
 अन्योऽन्यस्यान्यमीचापे भवेदामरणान्तिकः ।
 धर्मः समासेन देयो स्त्रीपुंसयोः परः ॥
 भर्ता हि परमं नार्या मूषणं भूषणैर्विना ।
 एषा विरहिता तेन शोभनापि न शोभना ॥

વિવાહિત જીવનનાં ધર્મસૂત્રો.

- ૧ જે કુળમાં હમેશા સ્ત્રીથી પુરૂષ અને પુરૂષથી સ્ત્રી સન્નુષ રહે છે તેજ કુળમાં હમેશા કલ્યાણને સુખશાન્તિ રહે છે
- ૨ પ્રજનન કાર્ય માટે સ્ત્રીઓને સૂળવામાં આવેલ છે અને સન્ધાનોદયત્તિ મટે પુરૂષોને ધોળવામાં આવેલ છે બાળક વારતે સ્ત્રીધર્મની સાચેજ પુરૂષના સાધારણ સામાન્ય ધર્મો કહેવામાં આવેલ છે
- ૩ જોવા વારતે સ્ત્રીપુરૂષ બન્નેએ યોગપોતાના કર્તવ્યક્રમમાં જોડી રીતે હમેશા વર્તવા પ્રયત્ન કરવો કે નેપી કોઈ બીજાથી વિચુલ થવાનો વખતજ ન આવે
- ૪ દંપતીએ હમેશા એકવિત્તવાળા થઈ સમાનમતમાં રૂતિવાળા બની, ધર્મ, અર્થ અને કામ આદિની પ્રાપ્તિમાં શુભ રીતે વર્તવું જોઈએ
- ૫ મન વાણી બુને કર્મથી શુદ્ધ થઈ પતિના આદેશને અનુસરનાર થઈ કાયાની આફ પતિની ઇચ્છાઅનુસાર થઈ નિમળ મન રાખી, રાખાની આફ તેના હિતના કાર્યમાં જાતી બની, દરમિયાને કાર્યમાં કાસી આફ બનીને સ્ત્રીઓએ હમેશા રહેવું જોઈએ
- ૬ પ્રમાદ, ઉન્માદ, રોષ ઇર્ષ્યા, અતિ નિન્દિત થવનો પૈશુન્ય હિંસા આદિ વિષયો, મોઢ અહંકાર, દર્પ નારિયકતા સાહસ, રોગી દલ આદિ ભાવોના સાધી સ્ત્રીઓએ ત્યાગ કરવો જોઈએ
- ૭ સુસ્વભાવા, સુવચના, સુમત્તા સુખદશના, અન્યેચ્છિતા, સંતુષ્ટી, બનીને જે સ્ત્રી હમેશા વર્તે છે, તેજ પ્રજેખર પોતાના પતિની સદ્ધર્મચારિત્રી કહેવાય છે
- ૮ દસ ચિત્તથી જે સ્ત્રી હમેશા સુશ્રુષા અને પરિચર્યા આદિ કાર્યો પિતૃતજાવથી અને ટાઢાપણપૂર્વક કરે છે તેજ સ્ત્રી ધર્મશાસિની ગણવાયોગ્ય છે

લગ્ન એટલે શું ?

લગ્ન, એ પ્રાણવિકાસનું ક્ષત છે,
સ્વર્ગ-પન્થનું.....પગથીયું છે.
પરબુતું—તેનો પ્રણતામાં પગલાં મોકલા.
લગ્નનો અર્થ તો સરળ છે.
પત્નીએ પતિવ્રત.....લેવું,
ને પત્નીએ પતિવ્રત—લેવું,
એવી પરસ્પરની પૂર્ણ પ્રતિજ્ઞા તે લગ્ન.

લગ્નવ્રતની મહાદીક્ષા.

મહા પ્રતાપી માર્તંડરાજ,
અને સુધાશરી શરી—લેખાસખી,
પુરુષ-સુન્દરીની બે તેજઃનાઓ,
અન્યથા અન્યથે શણગારે ને શેઠાવે,
આત્માના ઓજસ અને શરીરનાં સાન્નિધ્ય
વિકસાવે અને વિકસાવે;
અન્યકારની ગ્રહાઓ—પ્રેમને પ્રકાશે,
અખડ અજવાળે;
સંસારમાં રોહનાં—સ્વર્ગ સરળાવે,
એક ખીન્નની—સૂળતા સુધાવે,
અને કલ્યાણ-વન્યની પ્રેરણાઓ સમાં
પરસ્પરને.....પ્રણતામાં પ્રેરે,
એ લગ્નવ્રતની મહાદીક્ષા.
શબ્દ અને સંસારના કરતા પણ,
આ શાવન્શુના છે, જગતમાં.

કવિ—જ્ઞાનાશીલ.

Love, Marriage and Wife.

'THE HIGHEST IDEAL OF LOVE IS MARRIAGE'

What is there in the *Val of Life*

Half so delightful as a *Wife* !"

' In the husband *wisdom* in the wife *Gentleness* "

George Herbert.

Marriage is a religious Duty-not a Contract.

'Of all the greatest blessings the most valuable is a happy marriage. Of all the treasures the most cherishable is the possession of a good wife. Of all things that mould the destinies of Man the wife is the most powerful. Happy is he that has a wife who is the angel of his house by her virtues = friend, = maid, a mother, his secretary, his counsellor, a reader of his thoughts and appreciator of his acts

Let the tie of Marriage be bound by the Golden Thread of Love and that bond will never loosen. Let it be adorned by the silken and silvery Ribbon of Forbearance to make it even more strong. Let the lovers unite under the soft shade of Religion to make the link holy and sublime

The path of life becomes smooth for both the man and wife, if it is remembered that by being a good husband or a good wife the person is doing a religious duty and pleasing his or her GOD, and his or her failure would mean God's displeasure and consequently an end of all dreams of happiness

The bond of marriage is one enjoined by Religion. It is not to be thought for a moment that one of the parties alone has responsibilities, both the husband and the wife have their duties to perform to each other and to others. A wife is bound to love and respect and obey her master and consider him her elder and her lord. The husband will love her and give her all due respect and she will be the mistress of his house. Each will be true to the other, and with the help of each other reach the goal

To maintain a long life of happiness is of the utmost importance that each should never forget to **BEAR and FORBEAR** ' and that each should fear God and remain faithful. 'It would be loosening the foundations of virtue to countenance the notion that because of a difference in sex man were at liberty to set morality at defiance and to do that with impunity which, if done by a woman, would stain her character for life

SAMUEL SMILE,

(Character)

"The dignity of marriage is its permanence. If it were ever to deteriorate series of temporary connections the loss to social life would be irreparable, and the gain to any single individual would be very slight. There might be an escape from extreme misery in certain instances, dearly bought by the destruction of the home, the abolition of the family, and the necessity that the State should undertake the sole charge of the Children

ARTHUR L. SALOMON

(Is Marriage a Lottery?)

or

(The Man and the Woman)

गृहिणीनुं महत्त्व.

न गृहं गृहमित्याहुः गृहिणी गृहमुच्यते ।
गृहं तु गृहिणीहीनं अरण्यसदृशं भवेत् ॥ १ ॥

धर्मार्थकाममोक्षेषु भार्या पुंसः सहायिनी ।
विदेशगमने चास्य सैव विन्वासकारिका ॥ २ ॥

तथा रोगाभिभूतस्य नित्यं कृच्छ्रगतस्य च ।
नास्ति भार्या समं किञ्चित् नरस्यार्तस्य भेषजम् ॥ ३ ॥

नास्ति भार्या समोयन्धु नास्ति भार्या समा गतिः ।
नास्ति भार्या समो लोके सहायो धर्मसंग्रहे ॥ ४ ॥

अर्थ भार्या मनुष्यस्य भार्या श्रेष्ठतमः सत्त्वा ।
असहायस्य लोकेऽस्मिन् लोकयात्रा सहायिनी ॥ ५ ॥

उत्पादनमपत्यस्य जातस्य परिपालनं ।
मत्यहं लोकयात्रायाः प्रत्यक्षं स्त्री निबन्धनम् ॥ ६ ॥

यनुः

ગૃહિણીનું મહત્વ.

હા, એ કાંઈ ખરૂં થર નથી, ગૃહિણી એજ ખરૂં મૂલ છે
જ્યારે ગૃહિણી વિનાનું મૂલ, અરબ-સમાનજ છે

ધર્મ અથવા કામ અને મોક્ષ આદિ ચરે પુરુષાર્થોમાં બાપાં પુરુષની સહાયિની છે.
તેમજ વિદેશ ગમીને પણ તેજ વિશામ મુકવા થાય છે

વળી રામથી પડિમ દશ માં આવી પડેલા માટે તેમજ કુચકત દશમાં આવી પડેલા માટે
ભયો સમાન બીજા કે પે પણ વ્યક્તિ, કે આર્થ થયેલા મનુષ્યને શાન્તિ આપનાર ઐશ્વર્ય, નથી.

બાપાં સમાન બનુપરને ભાગવનાર, પદિન તરીકે સુખી એતિને પ્રાપ્ત કરાવનાર
કે એી સુખની ધર્મકાર્યોની અદર સહાયવૂત થનાર અન્ય કોઈપણ મહાવક નથી.

ઓ, એ તો મનુષ્યનું અર્થાંગ છે, વળી તે જોડતમ સખા, પણ છે.
આ લોકની અંદર અમહાય પુરુષની લોકયાત્રાને, સર્વ રીતે સહાય કરનાર પણ તેજ છે,

વળી અપ્રય-ઉત્પાદન તેમજ ક્રિયા થયેલ બાળનચ્યાને પાળી, પોલી સર્વ રીતે
પ્રતિદિન પરિપાલન કરનાર અને લેક્યાત્રાના દમોક્ષના પ્રયત્ન રથેન રથ આ સીજ છે. આથી

ગૃહિણીનું મહત્વ અતિ મહાન છે.

गृहिणीनुं महत्त्व.

न गृहं गृहवित्याहुः गृहिणी गृहमुच्यते ।
गृहं तु गृहिणीहीनं अरण्यसदृशं भवेत् ॥ १ ॥

धर्मार्थकायमोक्षेषु भार्या पुंसः सहायिनी ।
विदेशगमने चास्य सैव विश्वासकारिका ॥ २ ॥

तया रोगाभिभूतस्य नित्यं क्लृप्तगतस्य च ।
नास्ति भार्या समे किंचित् नरस्यार्तस्य भेषजम् ॥ ३ ॥

नास्ति भार्या समो बन्धु नास्ति भार्या समा गतिः ।
नास्ति भार्या समो लोके सहायो धर्मसंग्रहे ॥ ४ ॥

अर्धं भार्या मनुष्यस्य भार्या श्रेष्ठतमः सत्त्वा ।
असहायस्य लोकेऽस्मिन् लोकयात्रा सहायिनी ॥ ५ ॥

उत्पादनमपत्यस्य जातस्य परिणामं ।
मत्स्यहं लोकयात्रायाः मत्स्यसं स्त्री निबन्धनम् ॥ ६ ॥

धनुः

શ્રીઓ અને સંસાર.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

યત્ર નાર્ણ્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતાઃ ।
યત્રેતાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વાસ્તનાઽપલાઃ ક્રિયાઃ ॥
મજ્જનાયં મહામાતાઃ પૂજાર્હા ગૃહર્વાન્તય ।
નિયઃ ધિયશ્ચ ગેહેપુ ન વિશેષોસ્તિ કશ્ચન ॥

મંગલાત-મનુ

શ્રી-દર્શન.

અહો શ્રી દર્શનની શી વાત ।
સંકિન્ને નદનન રમતી, આળ નન્દની અનેક,
આનન્દને સગારે રૂપ-એ, સરતી સરગ, સુરેખ
અહો, શ્રી દર્શનની શી વાત ।

વસત મુવતી વધાવતી એ કૂવડે ચેતન માન,
કેકિલ કંઠે કિયારે એ સુન્દરત સદાપ્ર
અને, શ્રી દર્શનની શી વાત ।

સુખ-ધનતીલુ સુખન સુકેશળ, પ્રસરે પ્રાણુ સુપ્રસ,
હ્રદય તરણ તરણીલુ વિષમે, ત્યાં પ્રણતા ને પ્રકાશ
અહો, શ્રી દર્શનની શી વાત ।

વસિત

શ્રીઓમાં કેવી ચોખ્ખતા હોવી જોઈએ ?

‘શ્રીઓ પડિત થાય રસના થાય, કટબ થોષક થાય < રવરચ થાય > સગીર ભગવતી નગીન અને મુદર થાય, ચોખ્ખતાના પ્રમાણમાં મટબ બન્ધનથી તેઓ સુખ થાય < રવરચ થાય > ને તે સુખતાથી અને રવરચથી કુટુબની મૂર્ખે ઇચ્છાઓ અને હવેશભાષી હુમી અને હુડગમના ખત કલ્યાણ કરવા સમિગ્ધિ અને ઉત્સાહિની બને, કુટુબના ઘણક વચને થોષા અને સમિતિ આપે અને ટાઢ વર્ગોની કલ્યાણ વાસનાઓ તૃપ્ત કરે, સ્વામી પડિત ધર્મ પતિનું જીવન ઉત્તર કરે > પડિત પાવન રોવા બચિની બની કુષ્ઠ વિમિત્તમાં કુળના બાહુના આશાદ્રવ્ય ઉપકારે માનવજન પુત્રી તરીકે દિવસ મેવાના સવાનોના પિકાસ અને પ્રતિવિત્તી સહાયક થાય તથા પ્રભવતમજ જનનિ રૂપે ર શ્રીઓ ઉદય સૂર્યના તેજસ્વી ઉલ્લાસભર્યા કિરોડ પૂર્ણ વિરવાથી પ્રપારે,—એજ આર્યસુન્દરીઓના જીવનની સુલતા છે > આશિવા દુહ નથી નહિના પ્રભ નથી અને પ્રભવિના રાત્ર્ય નથી’

શ્રીની ઉત્તમિ વિના દેશની ઉત્તમિ અશક્ય છે

૨૪૨૨૫—વોર્મરનસમ માંડવનમ ત્રિપાડી

(સરસ્વતીચક્ર)

પ્રસ્તાવના

આ પ્રકરણ આપણા દેશના શ્રીવર્ગને ખાસ જો રૂપે આપવાના વિવારણીય અને ઉમેરવામાં આવેલું છે > મહુર્ષિ વાત્સેયામનના કલ્પમાં સચારાના શ્રીવર્ગને મોટે કેટલું માન, ભક્તિ પૂજ્યવૃત્તિ અને મહુળા હોતી જોઈએ, તથા શ્રીઓની ચોખ્ખતા કેવા પ્રકારની હોતી જોઈએ કે એથી મસારની અદરની ચેલનાની અનેક પ્રવૃત્તિઓ દ્વારા અને અનેક પ્રકારની વૃત્તિઓના મેલસા દ્વારા તેઓ પોતાના પતિ કુટુબિજન સગીઓ અને બાળજન્મ્યાઓ વિષે રૂપને અનેકવિધ આનંદો આપવાના કાચ મા વધારોગ્ય સાધનરૂપ થઈ પડે તેનું અને પ્રાચીન રૂપાઓની શીલીમાં તેણે આપેલું આનંદુળ વર્ણન આપણને ચકાસોગ્ય જવાલ આપે છે

મે આ પ્રકરણનાં વિષયને આ ચત્ત વિરવાર પૂર્વક અધિય રજી કરવાની પ્રબળ ઈચ્છા રાગથી હુમી થાવું પ્રકરણ દશ તેમજ અનીયારમાના સર્વ વિષયને વેચાર કરવા મગના સર્વ પ્રતિકુષ્ઠ સમયોત્તે હીપે એ વિચાર હાલ મુલતી રાખેલો પડેલો છે > માત્ર મૂલ લેખક વાત્સેયામનનાં સુત્રોમાં અભ્યુદય વિષયો મરતકશાસ્ત્રાનુસાર શ્રીવર્ગની કલ્પ કર્ષ સંતિઓ વૃત્તિઓ કે જ્ઞાનનાઓ સાથે સળખ રાખે છે, એજ માત્ર અને દર્શાવી રાતોપ પડેલાવું મે ચોખ્ખ થાવું છે > મય વિરવારને ભય જો થણ બીજી કારણુ ગણી સકાય મૂળ સરસ્વત લેખની બાલુમા ને જે નામો અને નામો હાસીયામાં દર્શાવેલા છે તે બધા શ્રીવર્ગની માનસિક વૃત્તિઓને દર્શાવવા મોટે > શ્રીવર્ગ મોટ ખાસ ઉપયોગી થતી આ વિષય અને ઉપરિચલ કહેલ છે

લેખક

શ્રીઓ અને સંસાર.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

યન નાર્યસ્તુ પૂજ્યન્તે રમન્તે તત્ર દેવતા ।
યમેતાસ્તુ ન પૂજ્યન્તે સર્વાસ્તનાઽફલા વિયા ॥
મજનાથ મહામાગા પૂજાર્હા ગૃહર્હપ્તય ।
સ્મિય શ્રિયશ્ચ ગેત્રેષુ ન વિદોપોન્તિ રક્ષન ॥

મગવાન-મનુ

શ્રી-દર્શન

અહો શ્રી દર્શનની શી વાત
સંદિને નદનન રમતી ગણ નિદની અગેડ,
આન દન શમરે રૂપ એ સરતી સરગ સુરેખ
અહો, શ્રી દર્શનની શી વાત !
વસત મુવતી વધાવતી એ પૂરે ચેતન માન,
કે કિલ કેડે કિલારે એ સુ દેવ સક્ષાત
અહો શ્રી દર્શનની શી વાત !
સુમ ધનતીનું સમન સુંકિમળ પ્રસરે આણું સુગમ
કુદપ તરણ તરણીનું વિનમે ત્યા પ્રભુતા ને પ્રકાશ
અહો, શ્રી દર્શનની શી વાત !

૧૫૧

स्त्रीकर्तव्य अने संसार.

भाषाधिकारिकं नाम चतुर्दशधिकारणम् ।

तत्र प्राधान्येनैकचारिणीवृत्तमुच्यते

(भाषासिद्धवृत्तिभोगां भाषा.)

- नं. ९ दाम्पत्यस्नेह १ भार्यकचारिणी गृहविधममा देवचत्पतिमागुह्येन वर्तते ॥
- नं. ४३ सौजन्य २ तन्मतेन कुटुम्बचिन्तामात्मनि संनिवेशयेत् ॥
नं. ११+१२ गृहनिपास
मेव.
- नं. ११ गृहनिपासेच्छा ३ पेश्म च शुचि सुसंमृष्टस्थानं, विरचितविविधकुसुमं, लक्ष्णभूमि
नं. १४ सौन्दर्यमेव. नलं, हृद्यदर्शनं, शिष्यवणाचरितफलकर्म पूजितदेवायननं कुर्यात् ॥
- ४ न ह्यतोऽप्यद्गृहस्थानां चित्तप्रादकमस्तीति मोनर्दीयः ॥
- नं. १८ भक्ति विनय ५ गुरुषु भृत्यवर्गेषु नायकभगिनीषु यथाहं प्रतिपत्तिः ॥
पूज्यभाष.
- नं. २३ ध्ययस्था. ६ परिपूतोषु च हरितशाकवमानिष्ठुस्तम्बाङ्गीरकसर्पपाजमोदशतपुष्पातमाला
गुह्यमाश्च कारयेत् ॥
- नं. २३, २४, २५ ७ कुञ्जकामलकमडिकाजातीकुण्डकनवमालिकातगजन्धायतजपा
सौन्दर्यप्रेम कला- शुद्धमानम्याश्च बहुपुष्पात्वालकोशीरकपातालिकाश्च वृक्षवाटिकायां ९
कौशल्या औदार्य स्थण्डिलानि मनोभानि कारयेत् ।
भाषा.
- नं. २ प्रयाही पदार्थो- ८ मध्ये कृपं वार्यं वीर्यिकां वा खालयेत् ॥
नो शीघ्र.
- नं. १२ मैत्री भाव. ९ मिथुकीश्रमणाश्रयणाकुलटाकुलकेसजिका मूलकारिकानिर्न संयुज्येत ।
नं. १४ सावधता.
- नं. २+३ धुधा अने १० भोजने च कश्चिन्मिदमस्मै श्रेष्ठमिदं पश्यमिदमप्यप्यमिदमिति च
स्वादवृत्ति. चिन्तात् ॥
- नं. १८ स्वानन अने ११ स्वरं बहिरुपसृत्य भवनमागच्छतः किं कृत्यमिति हृषती सज्ञा
भक्तिभाष. भवनमप्ये तिष्ठत् ॥
- नं. १८ सेवा भाव. १२ परिचारिकामपलुच स्वयं पादौ प्रक्षालयेत् ॥
- नं. २४ सौन्दर्यप्रेम. १३ नायकस्य ॥ न विमुक्तभूषणं विजने संदर्शने तिष्ठेत् ॥
- नं. ४ वित्तपणा १४ अनिच्ययममद्वयं वा कुर्वाणं रक्षसि बोधयेत् ॥
करकात्तर.
नं. ५ निग्रहवृत्ति.

શ્રી ઈર્તવ્ય નામનું ચોથું અધિકરણ.

(વાત્સયોધન ૬ મધ્યવર્તમાથી)

અર્થિ યુધ્ધનપા એ ઝગારિણી (પતિવ્રતા) સ્ત્રીના કર્તવ્યનું વખૂન કરવામાં આવેલ છે.

- ૧ પતિવ્રતા સીધી પોતાના પાનના ડુંખું વિષદ્રવ્યમાં બની, દેવસમાન પાનને માની તેની અનુકૂળતા પ્રમ ભે વળતુ ભેદમાં
- ૨ તેના અભિપ્રાયને અનુસરી કુટુંબની વિનયોને પોતાના આત્મામાં ધારણ કરવી
- ૩ તેને પોતાના ધરન રૂપમાં વાણિજ્યની સાધ, અને અસપ્તપ્રસ વિવિધ પ્રકારના કુસુમ છોડોથી પુજા એકરૂપના સપાટ યોગપાત્ર, કદમ્બને ભેળા પ્રિય લાગે તેવું, તમ્બુળના હોમ થઈ બલિ આદિ કર્યો મંદિરા પાત્રોવાળું ઇંદ્ર દેવદેવતાવાળું રાખવું ભેદભે કરણ—
- ૪ ઇષ્ટ જાનુઆર પ્રભાતેની વિધિથી ૭૯૦૦ના અનન વધાર આપર્ચક કે ચિત્તમાદક અન્ય કોઈ વિધિ તથી એમ “ગોનર્દયિ” ના નિમિત્ત થઈ
- ૫ વગીરો, ભૂ વર્ચ, નમુદ નમુદેશ આદિ લગાવી વર્ષો પ્રત્યથથાઈ (ચાપોથ થ) માનવર્ચ થતુ ભેદમાં
- ૬ વાણિ અથવા મરના જ રીયાતો આસપાસ, લીંગોની શાકભાજી, રોમી અંદર, શર્ક, અગ્રો, રાગપુષ્પ, રીતાવરી તમાકુપત્ર, અને મુકમ આદિ ભેળા યુધ્ધાદિ કુરોગિલા છોડો કે બનરેપતિઓ વિચરે લાગવી
- ૭ વળી કુશ, આમલક, અરિસા, ભતિફાઈ નવમસિલક, લગર અનન્યવર્ત મુચ્છ-મુકમ અને પુષ્પાદિ પુજા નીત્ર ખનુ બનુ પુષ્પ ભાગદોરીત, ખાતલીક આદિ પુષ્પ છોડો થટે શુદ્ધ વૃક્ષવાદિકા બનાવવી અને અદર આસ મળના એકલકો કે મંદોર વિદોર મનને આનંદ આરે તેવા રચનો રચવા
- ૮ વાણીના મધ્યમાં કુરો નાવડો, અથવા મોડી કુલી કે દોઝ ભેવ સાધન બોલાડી બનાવી તૈયાર રાખવું
- ૯ સિખારો, સાડુડીઓ, પોળખાજા અગ્રો, કુવડા, કુદકેશની બવિષ્ય ભેનાર, અને દાંપત્ય કે સુખાશી આદિ ભેળી હવજી સ્ત્રીઓ માથે બિચકલ સદવાસ ન રાખવો
- ૧૦ પોતાના રવામીને ટુંક અંશે છે, છ નથી મંચનું, કયુ થય તથી થઈ, એવી અનેક બાબતોની અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતા આદિથી ચચાલત વારી થવું
- ૧૧ રવામી આપર કપર આવે ત્યારે જાણી જાણી, “શી આસા છે એમ કહી સત્ત્વ થઈ સુવત મધ્ય શુભ અપામન આપવા મોટે તપર રહેડ
- ૧૨ પરિચારિયાને દુર કરી રવથ ચોતે તેવું પાલ-પ્રકાશન કરવું
- ૧૩ ભૂખળ કે અસકારીન દરાં બોલાવ્યા પછુ પતિના ભવામાં આવે તેમ રહેવું નહી
- ૧૪, અતિવ્યથ અથવા અસહ્યથ કરતા હોય તો તેવું બ્રહ્મન્યામ ધ્યાન બેસવું

- नं. १६ स्वाधीनतानी १५. प्रायहे चिवाते यसे गमनं सर्गमिः सह गोर्धा देवताभिगमनमित्यनु-
हृद. शाता कुर्यात् ॥
- नं. ४३ सौजन्य, मिलन १६ सर्वक्रीडासु च तदानुलोभ्येन प्रवृत्तिः ॥
सारण्य.
- नित्यकर्म. १७ पश्चात्संवेशनं पूर्वमुत्थानमनपरोधानं च सुतेस्य ॥
- नं. ५ निग्रहदृ. १८ महानसं च सुगुहं स्याद् दर्शनीयं च ॥
- नं. २४+२५
सौन्दर्यप्रेम.
- नं. ५+६ क्रोध प्रयेग १९. नायकापचारेषु किञ्चित्कुरुपिता नात्यर्थं निर्वदेत् ॥
आदिनो मंथम. २० साधिरूपवचनं त्वेन मित्रजनमभ्यस्त्रमेकार्कितं घान्मुपालमेत न च
मूलकारिका स्यात् ॥
- २१ नष्टतोऽन्यदप्रत्ययकारणमस्तीति गानदीयः ।
- नं. २२ आगमनिष्ठा २२ दुर्व्याहृतं दुर्निरीक्षितमन्यतो मन्त्रणं द्वारदेशावस्थानं निरीक्षणं वा
युक्तं सदाचार सद्ब्ययहार. निष्कुरेपु मन्त्रणं विविक्तेषु चिरमयम्यानमिति वर्जयेत् ॥
- नं. २४ सौन्दर्यप्रेम २३ स्वददन्तपङ्कवुर्गन्धाश्च दुध्येतेति ॥
- नं. ३३ स्वच्छता.
- नं. २४ सौन्दर्यप्रेम २८ बहुभूषण विविचकुसुमालेपनं विविवाहारागसमुत्पन्नं वात इत्या-
सम्भ्यतापूर्वक भ्रमण भिगमिको वेपः । प्रतनुस्तेष्णाल्पदुक्कलता परिमितमाभरणं सुम-
अने वेश भाच न्निधता नायुरागमनलेपनम् । तथा शुक्लान्यन्यानि पुष्पाणीति
वर्तन आदि. वैहारिको वेपः ॥
- नं. १८-१९-२१ २५ नायकस्य प्रतमुपवासं च स्वयमपि करणेनानुवर्तेत ।
प्रतोपघासादि वारितायां च नाहमत्र निर्वन्धेनायेति तद्वचसो निवर्तनम् ॥
- नं. ११ २३-३४ २६ मुदविदलकाष्टचर्मलोहभाण्डानां च फाले समर्थग्रहणम् ॥
गृहव्ययवशा
- " २७ तथा लयणस्नेहयोश्च गन्धद्रव्यकटुकभाण्डोपधाना च कुलंभानां
भक्तेषु प्रच्छन्नं निधानम् ॥
- नं. १०-११-१२-२८ २८ मूलकालुक्कालङ्की दमनकाप्रतकरैर्वाहकनपुसर्धाताकूप्याण्डालानु-
र्या ३५ वृषिकर्म. सारण्यक्षतनासास्वयंगुमातिलपणिकाग्निमन्थलदुर्गन्धलाण्ड प्रभृतीनां
सर्वोपधानां च बीजग्रहणं फाले वापय ॥
- ५ मंथम धृति २९ स्वस्थ च मासस्य परेभ्यो नात्मानं भर्तुमन्वितस्य च ।

આવાદ વિવાદ કે ચંપા આદિ પ્રસંગે સખીઓ સાથે બહાર જવાનું થાય તો જવાનું અથવા વાતચિત વિગેરેના પ્રસંગો કે ફેરફારોનું વિષય દ્વિયાઓ તેની અનુમતિ લેઈને કરવા

સર્વ પ્રકારની કામ બેસ વિગેરે પ્રસંગોમાં તેને અનુકૂળ થઈને પ્રગતિ કરતી

કુંવારો મેલવાની ક્રિયા તેમના પછીજ કરવી જવારે તેની પહેલાં રાજનભાષી ઉઠવું અને પછિ મુતેલ હોય તો તેને જગાડવા નહીં

બાજનશાળા સુદરે સ્વચ્છ અને અપાનામાં રાખવી

પતિમાં માર્ગ પછુ વાક આવે તો તેથી બીજાનું જાન નકામો અથિ જાળવવા નહીં કરવે

તેને કપડો આપવાની ક્રિયા કે કાપડદારીનું વિગેરે મિલનન મનમાં અજવા એકાદી હોય ત્યારેજ કરવું અપરાધોને પ્રયોજ કહીપણ નહીં કરવે

કાચુ જોનડીય કહે છે તે પ્રમાણે પુરુષની સીપ્રત્તિ અપ્રીતિ થવામાં આવી બીજા માર્ગ સમગ્ર કાચુ હોઈ રહેતું નથી

नं. १५-१६-१७ १८ ३०	समानाश्च स्त्रियः कोशलेनोज्ज्वलतया • पाकेन मानेन तथोपचार्तं रतिशयीत ॥
नं. ४ वित्तपणा करकसर. ३१	सांवत्सरिकमायं सख्याय तदनुकूलं व्ययं कुर्यात् ॥
नं. ३४ " " ३२	भोजनवशिष्टाद्गोरसाद्यूतकरणं तथा तैलगुडयोः ।
" " " " " "	कर्पासस्य च सूत्रकर्तनम् सूत्रस्य वानम् ॥
" " " " " "	शिष्यरज्जुपाशवल्कलसंग्रहणम् ।
" " " " " "	कुट्टनकण्डनावेक्षणम् ।
" " " " " "	आचाममण्डतुषकणकुट्टवह्वाराणामुपयोजनम् ।
" " " " " "	भृत्यवेतनभरणज्ञानम् ।
नं. ९-१०-१३	रुपिपशुपालनचिन्तावाहनविधानयोगाः
नं. १० वात्सल्यप्रेम.	प्रेमकुक्ष्यटलाचक्रशुक्रशारिका परभृत मयूरवानरमृगाणामवेक्षणम्
नं. ३४ गणितज्ञान.	वैवासिकायव्ययपिण्डीकरणमिति च विद्यात् ॥
नं. ३३ व्यवस्था.	तज्जघन्यानां च जीर्णवाससां संचयस्तौर्विधिरागैः
करकसर.	शुद्ध्या कृतकमणां परिचारकाणामनुग्रहो मतार्थेषु च दान उपयोगः ॥
नं. २-३-४ ३४	सुराकुम्भीनामासयकुम्भीनां च स्थापनं तदुपयोगः क्रिया
धुधापिपासा वित्तपणा.	व्यवसायेक्षणम् ।
नं. १२ मैत्रीभाव ३५	नायकमित्राणां च सगनुलेपनतामूलदानैः पूजनं श्यायत. ॥
नं. १८ सेवा सुश्रुपा.	
नं. १८ विनय-सेवा. ३६	श्वश्रुश्वशुरपरिचर्या तत्पारतम्यमनुत्तरयादिता परिमिताप्रचण्ड
	करणमनुवेष्टासः ।
	३७ तत्प्रियाप्रियेषु स्वप्रियाप्रियेष्विव वृत्तिः ॥
नं. १६ परिमितानुराग. ३८	मेनिष्वनुत्सेकः ।
नं. १४-४०-४२ ३९	परिजने दाक्षिण्यम् ।
	४० नायकस्यानिवेद्य न कस्मैचिद्दानम् ।
	४१ स्वकर्मसु भृत्यजननियमनमुत्सवेषु चास्य पूजनमित्येकचारिणीवृत्
नं. ३५ यात्राप्रसंगम् ४२	प्रयासे महलमानामरणा देयतोपवासपरा यत्तायां स्थितागृहानये
नं. ९ दाम्पत्यस्नेह. ४३	शय्या च शुकजनमूले ।
संरक्षणाधै.	
(Sexual purity:—)	
	४४ तदभिमतता कार्यनिष्पत्तिः ।
	४५ नायकभिमतानां चार्थानामर्जने प्रतिसंस्कारे च यत्नः ॥
नं. ११-१२	४६ निवर्तैर्मित्तिकेषु कर्ममूर्चिनो व्ययः ।
नं. ६	४७ तद्वारम्भानां च कर्मणां समापने मतिः ॥
	४८ प्रातिभुलमन्यनभिगमनमन्यप्र व्ययनेतत्समाभ्याम् । तत्रापि न
	परिजनाधिष्ठिताया नानिकालमचम्यानमपरिवर्तितं प्रयासधरता ॥
नं. ४५	४९ शुकजनानुष्ठानानां करणमुपयत्मानाम् । परिचारकैः शुचिभिर्गणादि
	तैर्लुभतेन कथंविषयकप्रणा मारस्यापूरणं मनुकरणं च दास
	व्ययानाम् ॥
नं. ३५ प्रयासचर्या. ५०	भागते च प्रकृतिस्थाया एव प्रथमनो दर्शने वैषम्यपूजनमुपहागणां ॥
	रणमिति प्रयासचर्या ॥

કન્યાઓ શું શું શીખવું જોઈ

અભ્યાસપ્રયોજ્યાંશ્ચ ચાતુઃષ્ટિકાન્યોગાન્કન્યારહસ્યેકાકિન્યમ્ભ્યસેત્ .

(સાધારણમધિકરણમ્ વાત્સ્યાયન કામસૂત્રે)

આસક કન્યાઓનું નિશ્ચય, (નખરો મરનકની અદરની સંકિતના રથનો દર્શાવવા માટે છે.)

- ત્રણ મળાને
નાટકના
- ૧ ગીત—સંગીત (નં ૩૭-૩૮-૩૯) [આ નં. ૩૭-૩૮
 - ૨ વાદ્ય—વાજાનો બળાવવાનું જેવા કે રતાગ, મુદરી, હીનરૂપા, હારમોષિમ તમા
 - ૩ નૃત્ય—નૃત્ય, તાવ, સુર, અને હાનખાન સહિત લાવદર્શનપૂર્વક નં. ૨૬-૨૭
 - ૪ આલેચન—ચિત્રકળા જેવા ફીલ્ડ-૩, વામરકથર પેઇન્ટિંગ ફોટીગ્રાફી, મોડેલ ડ્રોઇંગ
આદિનો સમાવેશ થાય છે. (નં ૨૮ થી ૩૫)
 - ૫ વિશેષકલ્પેય—પત્ર અથવા કાગળ વિગેરેનું અનેક પ્રકારનું ફોટીગ્રાફી કાપ
(નં. ૨૮ થી ૩૫)
 - ૬ તન્દુલ હુસુમાવલિ વિકારા—ઘોખા અને પુષ્પ આદિની અનેક આકૃતિ અને માલ
તથા સાથીવા વિગેરે પુરી લલિત અથવા પુખ્ત કરવાની વિધિ
 - ૭ પુષ્પાસ્તરણ—પુષ્પાના આછાક અથવા પડા આદિની બનાવજ, કુલમડળા વિગેરે દ્વારા
શુદ્ધી
 - ૮ દશનવસનાસ્ત્રાગ. દાત, પચ્ચ, તેમજ શરીરના અન્ય અવયવે ને રંગવાની
(Painting-Ointment) વિધિ
 - ૯ મણિભૂનિકા કર્મ—મણિભૂનિકા કર્મ Tile flooring
 - ૧૦ શયનરચનમ્—શયનની રચના
 - ૧૧ ઉદકયાદમ્—જળતરંગ વિગેરે વગાડવાની વિધા
 - ૧૨ ઉદકાપાત —જળસ્પર્શથી વિભા
 - ૧૩ વિપ્રાશયોગાઃ—ખડકથી અથવા અનેક રીતે ખાતજી કરવાના પ્રકારો
 - ૧૪ માત્યપ્રથનવિષયલાઃ—માળા આદિનું શુદ્ધન